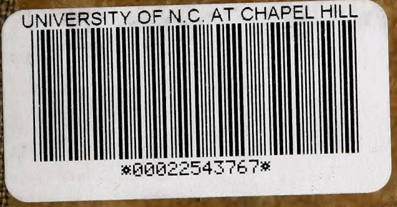

UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL
00022543767

2 vols

1978/80

אוֹצַר

סַפְרוּת יִשְׂרָאֵל.

אנתולוגיה בפרוזה ושיר לכל מקצועות היצירה
העברית וחזיונותיה למן חתימת כתבי הקדש

בצרוף פתיחות היסתוריות־
ספרותיות, ביאוגרפיות ובאורים.

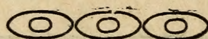
חלק שני.

הספרות התלמודית.

כולל:

מבחר האגדות ופרקי הלכה מן הגמרא הירושלמית
והבבלית. בצרוף מאמרים מאת הפרופיסור ווינשה,
הפרופיסור שטראק והד"ר פוקס.

ערוך ומסודר בידי ד"ר י. ל. ברוך.

וילנה, תרע"ד.

1914

המו"לים: חברת בית הדפוס רוזנקרנץ ושריפטזעצר, וילנה.
הוצאת "יהודיה" וילנה-ורשה.

ОЦАРЪ САФРУСЪ ИСРОЭЛЬ.

Антологія изъ всѣхъ областей еврейской прозаической и поэтической литературы съ историко-литературными введеніями, объясненіями и біографіями.

КНИГА ДЛЯ САМООБРАЗОВАНІЯ И ШКОЛЪ.

Составилъ д-ръ фил. **Л. Борухъ.**

Часть II.

ВИЛЬНА.

Тип. и книгоизд. т-ва А. Г. Розенкранца и М. Шрифтзетцера,

Лидскій пер. домъ № 7.

1913.

אל תוך החלק הזה של „אוצר ספרות ישראל" הוכנס כל המובחר והמעולה שביצירות האגדה אשר בשני התלמודים. כל אגדה וכל דרשה, בין שהיא מצטיינת מצדה הספרותי, בין שיש לה ערך היסטורי-לאומי ובין שהיא אוצרת בקרבה איזה רעיון מוסרי נאה או מפיצה קו אור כל שהוא על ההסתכלות־בעולם, אמונותיהם ודעותיהם של אבותינו הקדמונים, נחשבה בעיני המסדר ראויה לְכָּנֵס אל תוך אוצר זה. מתוך שהתכון המסדר, שספרו יהיה מצוי גם ביד בני הנעורים, לכן הרשה לעצמו להשמיט לפעמים מתוך איזו אגדה דבור זה או משנהו, שאין הטעם היפה סובלהו. אולם השמטות כאלה הנן מועטות מאד.

סדור החמר האגדתי נעשה בספר זה על פי סדר המסכתות של הגמרא, שזהו סדרם של בעלי האסופות הקדמונים („עין יעקב", „יפה מראה") וכן גם סדרו של הפרופיסור אוגוסט ווינשה בספרו „דער באבילאנישע תלמוד אין זיינען הגדישען בע־שטאנדטיילען". המסדר סובר, שרק סדר כזה נותן מושג בהיר ומלא ממהותו של התלמוד, עריכתו ותכניתו. לתועלת הרוצים להקנות לעצמם ידיעה שלמה ומפורטה מכל ענין, שהאגדה דנה עליו, צרף המסדר בסוף הספר רשימת הענינים ושמות האנשים וכו' בסדר הא"ב. הרשימה הזאת יכולה לשמש בכלל מפתח לרוב עניני האגדה שבתלמוד.

האגדות הארמיות שבספר זה באו כולן מנוקדות על יסוד דקדוק לשון הארמית המערבית (הפלשתינאית) והארמית המזרחית (הבבלית). לצורך זה נסתייע המסדר בספרים: „גראממאטיק דעס יידיש-פאלאסטינישען אראמאִיש" פאן גוסטאוו דאלמאן" (לייפציג 1905), „לעהרבוך דער אראמאִישען שפראכע דעס באבילאנישען תלמודס" פאן דר. מאקס ל. מרגולית (מינכען 1910), דאלמאן: „ערוך החדש, אראמאִיש נייהעבראִישעס וואָרטערבוך" (פראנקפורט 1901) וכן גם במלוניהם של קאהוט ולוי. — הפרוש נעשה על יסוד הפרושים „קרבן העדה", „פני משה", „יפה מראה" ופרושו של זכריה פראנקל (לירושלמי) ועל יסוד פרוש רש"י.

פרקי ההלכה שבספר זה מכוונים לשמש מבוא ללמוד הגמרא לתלמידים מתחילים ולמתלמדים מעצמם. בהתאמה למַטרה זו התאמץ המסדר לפרש ולהסביר את כל ענין הסברה מפורטת ומלאה, אף על פי שהסברה זו גרמה לפעמים קצת אריכות.

התֹכן.

תלמוד ירושלמי.

אגדה.

סדר מועד.

שבת.

סדר נשים.

יבמות.

כתובות.

נדרים.

גטין.

סוטה.

קדושין.

סדר נזיקין.

בבא קמא.

בבא מציעא.

בבא בתרא.

סנהדרין.

פרקי הלכה.

הַגְּמָרָא הַיְרוּשַׁלְמִית.

הַגְּמָרָא הַיְרוּשַׁלְמִית.

הגמרא הירושלמית, או יותר נכון: התלמוד של ארץ ישראל או ה„גמרא דבני מַעֲרָבָא", כוללת את מימרותיהם, הסברותיהם ופלפוליהם של אמוראי ארץ ישראל. כתלמוד הבבלי כן מוסד גם התלמוד הירושלמי על המשנה. אולם בשעה שבנוגע להתלמוד הבבלי ידוע לנו, כי רב אשי ורבינא היו המכנסים והמסדרים את חומר ההוראה של אמוראי בבל, שנערם ונצבר ברבות העתים לאין שעור, הנה לגבי התלמוד הירושלמי חסרות לנו ידיעות נאמנות כיוצא בהן. לפי דברי מסורה קדומה נסדר התלמוד הזה ביד רבי יוחנן בר נַפְּחָא (בן הנפח). החקירות החדשות בענין זה הטילו בצדק ספק בַּאֲמִתָּהּ של המסורה הזאת. לדעת גְּרֶיץ (דברי ימי היהודים כרך רביעי דף 384) נמצא כנוס התורה שבעל פה הירושלמית ביחס וקשר עם הכנוס והסדור של הגמרא הבבלית. כשם שבבבל היו האמוראים האחרונים המכנסים והמסדרים האמתיים של התלמוד כן היה הדבר גם בארץ ישראל. בין כך ובין כך, הנה בכל אופן אי אפשר לפקפק בזה, שהבקרת והסדור של חומר ההוראה, שנצבר בישיבות שבארץ ישראל, התחילו לא קודם מאותו הזמן, כשקרובה היתה הסכנה פן ילכו לאבוד. הסכנה הזאת באה בעקב הדלדול והירידה של חיי המדע בארץ ישראל. בדלדול זה הֵסֵב המצב המדיני. עוד בזמן שלטונו של הקיסר קוֹנְסְטַנְטִין הונחו מכשולים הרבה על דרך עבודת ההוראה של חוקרי הדת היהודים. מצב הדברים הורע עוד יותר בימי שלטונו של הקיסר קוֹנְסְטַנְצִיוּס. גזרותיו של המושל הזה העיקו על היהודים במדה מרובה כל כך, עד כי רבים מהם בחרו לעזוב את ארץ ישראל ולנוד לבבל. עוד קודם לכן נמעו רב ושמואל, שהיו שניהם תלמידיו של רבי יהודה הנשיא ובכן גם בני דורו של רבי יוחנן, את התורה הרבנית על אדמת ארץ הַנְּהָרַיִם. הם קבעו שם בתי מדרש חדשים, אשר נעשו בזמן מועט למרכזים רוחניים מפורסמים, שתלמידי חכמים מנצחים ומחדדים שם זה את זה בהלכה. מהם ראו וכן עשו חכמים מצוינים אחרים בחקר ההלכה ולא עברו ימים רבים והנה התחילה התחרות גמורה בין אמוראי ארץ ישראל ובין אמוראי בבל. הללו לא הכירו בהוריותיהם של הללו. מדת השנאה והקנאה של חכמי ארץ ישראל הגיעה לידי כך, שהשתדלו להשפיל את ערך חבריהם שבבבל ולהבאיש את ריחם בדברי דופי שונים שהיו מטילים בהם. את דרך ההוראה שלהם היו מציירים בתור תערובה חשוכה ומבולבלה של מקרא, משנה ותלמוד. „מאי בבל?" שאל פעם אחת ר' יוחנן (סנהדרין כד, א). „בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד". ועל תלמודה של בבל קרא ר' ירמיה את המקרא (שם): „במחשכים הושיבני כמתי עולם" (איכה ג, ו). עוד נתנו סרה בבני בבל, שבשעת למודם הם קשים זה לזה, בשעה שבני ארץ ישראל נוהגים כבוד איש באחיו. „תלמידי חכמים שבארץ ישראל", נאמר שם, „נוחים זה לזה בהלכה, ותלמידי חכמים שבבבל מרירין זה לזה בהלכה". גם מלבושיהם של הבבלים עוררו מורת רוחם. „מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצוינים?" (נבדלים במלבושיהם) שואל ר' חנינא (שבת קמה, א). „לפי שאינם בני תורה". לחכמים חשובים כרבא ואביי התייחסו בהקלת כבוד ולאמרותיהם לא נתנו כל ערך. „דבר גדול" נאמר במקום אחר (סוכה כח, א) „מעשה מרכבה ודבר קטן הויות דאביי ורבא". אמנם בכמה בחינות היה להם לאמוראי ארץ הקדש יתרון על חבריהם שבבבל. אותו

הדבר בלבד, שבראשם עמד מנהיג אחד, אשר שם הכבוד נשיא נקרא עליו ואשר בידו נמצא השלטון החלוני והדתי כאחד, לא מעט היה ערכו לקיום האחדות של החיים הדתיים. הנשיא היה יורש הסנהדרין שבלשכת הגזית ויהי מוכתר בכתר התורה ודבריו היו לחוק, והכל היו נשמעים להם. אולם ראש החכמים שבבבל נקרא בשם רֵיש גָּלוּתָא (ראש הגולה) ולא בתואר הכבוד „נשיא". ולא עוד אלא שהוא לא היה משמש גם מרכז יחידי לחיים הדתיים של בני הגולה, כי הוריותיו לא היה כחן יפה מכח הוריותיו של ראש בית מדרש אחר. ומתוך שחסרה אפוא לבני בבל הנהגה עליונה, אשר לה משפט ההכרעה, לפיכך באו לפעמים לידי אבדן־עצה ומבוכה. ביחוד היה רופף בידם ענין לוח השנה וקביעת המועדים הכרוכה בזה. מפוקפקים היו, אם להתנהג על פי קביעותיהם של חכמי הארץ הקדושה, או על פי קביעות החכמים בני ארצם. מצוין הוא בנידון זה המאמר, שנאמר בשם ר' יוחנן: „הפורש מגמרא לגמרא", זאת אומרת: הפורש מדרך הוראה זו לדרך הוראה אחרת, מדרך ההוראה של בני ארץ ישראל לאותה של בני בבל, „שוב אין לו שלום" (חגיגה י, א).

אפס עד כמה שבני ארץ ישראל לא היו מתייחסים אל החיים המדעיים של הבבלים בצרות עין וקנאה, הנה בתי המדרש שלהם הלכו הלוך והתדלדל. תלמידי בתי המדרש האלה עזבו את מוריהם ונדדו אל גדות נהר פרת. הישיבות שבנהרדעא, סורא, פומבדיתא ומחוזא החשיכו עד מהרה את מאור הישיבות שבארץ ישראל בחריפות־הרוח המצוינה שנתגלתה בהן. ולא עוד, אלא שסמוך לשנת 350 לספה"נ הגיעו הדברים לידי כך, שהישיבות הפלשתינאיות שבצפורי, טבריה ולוד צריכות היו להסגר.

אף על פי ששתי המצבות הספרותיות האלה יסוד אחד להן, הלא היא המשנה, הנה בכל זאת שונות הן זו מזו תכלית שנוי. קודם כל נופל התלמוד הירושלמי מן הבבלי בהיקפו, כי אין הוא מחזיק אלא כחלק החמישי ממנו. התלמוד הבבלי מקיף את כל ששת הסדרים, תחת אשר הגמרא הירושלמית כוללת רק ארבעה סדרים. שני הסדרים „קדשים" ו„טהרות" הנם מחוסרי גמרא. חוץ מזה, אין אנו מוצאים בגמרא הירושלמית אותו מעשה החקר העמוק של המשנה לכל מקצועותיה כזה של הגמרא הבבלית. גמרא זו הנה „מים שאין להם סוף" ולכן קוראים לה פשוט בשם „ים התלמוד". הוכוחים שבגמרא הירושלמית פשוטים, קצרים וברורים יותר מאלה שבגמרא הבבלית. גם הרוח המנשבת מתוך אמרותיהם של אמוראי ארץ ישראל איננה אותה רוח ההסתכלות החפשית, המצויה אצל אמוראי בבל.

אולם בנוגע לידיעת חיי התרבות של העם היהודי בכללותם, וביחוד בנוגע להשקפה על הדת המעשית, שהוא ממציא לנו, אין התלמוד הירושלמי נופל מן הבבלי.

אף על פי שערך התלמוד הירושלמי לא היה גדול כל כך בעיני העם היהודי כערך התלמוד הבבלי, אשר רק הוא לבד נעשה לו לקו ולמשקלת בעניני הדת, בכל זאת יצא בהוצאות מרובות ונתבאר על ידי מפרשים שונים. ולא פחות מזה נסדרו והוצאו פעמים הרבה האגדות שלו, הנעלות מן האגדות הבבליות ביפין וברוח החן השפוכה עליהן. הסדור הראשון של האגדות הירושלמיות בצרוף פרושים גדולים ורחבים נעשה על ידי שמואל יפה בחבורו „יפה מראה", שיצא לאור בשנת 1587 בקונסטנטינופול ובשנת 1590 בוונידיג.

(ווינטר–ווינשה)

אָמוֹרָאֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

I הַדּוֹר הָרִאשׁוֹן

1. רבי חַמָּא בן בִּיסָא.
2. רבי אֶפֶּס, יליד דרום ארץ ישראל, שנתישב לאחר זמן בצפורי.
3. רבי חֲנִינָא בר חמא, עלה בהיותו איש בא בימים מבבל לארץ ישראל, היה תלמידו של רבי וגר בצפורי.
4. רבי יַנַּאי, היה מופלג בעושר, גר בצפורי, נקרא בהבדל מנכדו, שגם שמו היה ינאי (ינאי זעירא), בשם הלואי: ינאי סָבָא (הזקן), היה תלמידו של ר׳ חייא ורבו של רבי יוחנן.
5. יהודה וחזקיה, בני ר׳ חייא, עלו יחד עם אביהם מבבל לארץ ישראל; הראשון היה חותנו של ר׳ ינאי.
6. רבי יונתן בן אלעזר, נקרא על פי רוב בתלמוד פשוט: רבי יונתן, היה מידידיו הקרובים של רבי חנינא וגר גם כן בצפורי; הוא היה תלמידו של רבי שמעון בן יוֹסֵי בן לָקוֹנְיָא ומורהו של רבי שמואל בר נחמן.
7. בַּר פְּדָיָה, שמו במלואו היה: יהודה בר פדיה, בן אחיו של בר קַפָּרָא, מורהו של רבי יהושע בן לוי.
8. רבי הושעיה, או כמו שהוא נקרא על פי רוב בתלמוד הירושלמי: רבי אוֹשַׁעְיָא; בנו של חמא (בן ביסא ?), נקרא בהבדל מן האמורא ר׳ אושעיא, שחי בדור השלישי, בשם רַבָּה (הגדול או הזקן); תלמידם של בר קפרא ושל ר׳ חייא, רבו של ר׳ יוחנן; גר בצפורי ולאחר זמן בקיסריה; תואר הכבוד שלו היה „אבי המשנה". כר׳ חייא ובר קפרא כן היה גם הוא מאסף משניות.
9. רבי יהודה השני, בן גמליאל השלישי (בתלמוד הירושלמי הוא נקרא רבי יהודה נְשִׂיאָה או רבי יוּדָן נְשִׂיָּיא), נשיא, נכד רבי, נמצא ביחוסי ידידות עם רבי הושעיה וגם עם ראש הישיבה בר נַפָּחָא.
10. רבי יוֹסֵי בַּר זִימְרָא. בתו היתה נשואה לאחד מבני רבי. מרבית אמרות האגדה שלו נמסרו בתלמוד על ידי אלעזר בן פדת.
11. רבי שמעון בן יהוצדק. אמרותיו נמסרו על ידי רבי יוחנן.
12. רבי יהושע בן לוי, גר בלוד, אחד מאמוראי ארץ ישראל היותר נעלים במחצית הראשונה של המאה השלישית, ביחוד מצוין הוא במקצוע האגדה; תלמידם של בר קפרא, של רבי יהודה בר פדיה ושל רבי פנחס בן יאיר; רבם של רבי שמעון בן פַּזִּי ושל רבי תנחום בר חֲנִילַאי.

II הַדּוֹר הַשֵּׁנִי.

1. רבי יוחנן בר נַפָּחָא (הנפח), שמו הרגיל הוא פשוט ר׳ יוחנן. מוריו היו ביחוד ר׳ ינאי, ר׳ הושעיה ור׳ חנינא בן חמא; בין חבריו הצטיין ביחוד ר׳ שמעון בן לָקִישׁ. רבי יוחנן היה מתחלה מורה הוראה בישיבת צפורי, שבה גם נולד, ולאחר זמן עבר לטבריה. שנות פעולתו בטבריה ארכו כחמשים או

כששים שנה. לדברי שרירא גאון נולד ר׳ יוחנן בשנת תק״צ למנין שטרות, היינו בשנת 279 לספה״נ. התלמוד הירושלמי מוצאו מבית מדרשו.

2. רבי שמעון בן לָקִישׁ, הרגיל להקרא ריש לקיש או ר״ש לקיש, בעל אחותו של רבי יוחנן וכמהו גר בטבריה, אלא שמת קודם לו.

3. חִילְפָא (בתלמוד הבבלי הוא נקרא בשם אִילְפָא), חבר נעוריו של רבי יוחנן.

4. רַבִּי אַלֶכְּסַנְדְּרִי. מסר אמרותיו של ר׳ יהושע בן לוי ולכן הוא מתיחש על הדור השני של האמוראים ולא על הדור הראשון.

5. רַב כְּהֲנָא, נזכר תמיד בתלמוד הירושלמי בלי שם הכבוד, עלה מבבל לארץ ישראל, ששם היה מבני חבורתם של ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש. קובץ הדרשות המכונה בשם „פסיקתא דרב כהנא״ מוצאו מזמן מאוחר והוא מיוחס לרב כהנא רק בשביל זה, שפרשת ההפטרה הראשונה שבו מתחילה במאמרו של אבא בר כהנא. לא פחות מששה אמוראי בבל נקראו בשם רב כהנא ומהם עלו שלשה לארץ ישראל.

6. רב חִיָּא בר יוסף; גם הוא עלה מבבל לארץ ישראל ושם נעשה לתלמידו של ר׳ יוחנן ונזכר פעמים הרבה כבר פלוגתו של זה.

7. רבי יוסי בר חנינא (אין להחליפו בתנא שגם הוא נקרא בשם זה), אחד התלמידים הראשונים של ר׳ יוחנן; גם ביניהם היו מצויים דברי מחלוקת, שנקבעו בתלמוד.

8. רבי חַמָּא בר חנינא, בנו של רבי חנינא בר חמא, ישב בצפורי.

9. רַבִּי מַיָּאשָׁא, נכדו של רבי יהושע בן לוי.

10. רבי שְׂמְלַאי (או שִׂמְלַיי), בן אַבָּא, מוצאו מִנְּהַרְדְּעָא, התישב אחר כך בלוד (רב כבר מזכירהו בשם לוּדָאָה–בן לוד) ולאחר זמן העתיק את משכנו בגליל בתור עוזרו של ר׳ ינאי בצפורי. שמועותיו נמסרו על ידי רבי תנחום בר חייא.

11. רבי אַבָּא (או ר׳ בָּא) בר זַבְדַּאי (או זַבְדָּא), ישב זמן קצר גם בבבל, האריך ימים מרב הונא בסורא ויהי נמנה עוד בחבורתם של רבי אמי ורבי אסי בטבריה.

12. רבי תַּנְחוּם בר חֲנִילַאי. אשר בתלמוד הירושלמי הוא נקרא לפעמים בטעות בשם בן עילאי; הוא היה מוסר שמועותיו של רבי יהושע בן לוי ובמקצת הוא שייך כבר לדור השלישי.

III הַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי.

1. רבי שמואל בר נחמן (בתלמוד הבבלי ולפעמים גם בירושלמי הוא נקרא: בר נחמני), תלמידו של ר׳ נתן בן אלעזר; אחד מבעלי האגדות היותר נכבדים; מקום פעולתו היה בעיר טבריה. הוא נולד בארץ ישראל, אבל שתי פעמים היה בבבל: בפעם הראשונה שהה שם בהיותו עוד צעיר לימים, ואחר כך נשלח שמה מטעם הנשיא בענין עבור השנה. תלמידו המובהק ומוסר שמועותיו היה רבי חֶלְבָּא.

2. רבי יצחק השני, בתלמוד הבבלי הוא מכונה לפעמים בכנוי „נַפָּחָא״ (הנפח), תלמידו של ר׳ יוחנן, מקום פעולתו היה במקצת בטבריה ובמקצת בקסריה (כנראה לאחר זמן); זמן מה שהה גם בבבל ושם התרועע ביחוד עם רב

נחמן בר יעקב. הוא היה אחד מבעלי האגדה היותר פוריים (פעמים קרובות הוא מתוכח עם ר' לוי), אולם גם בתור בעל הלכה היה חשוב מאד.

3. רבי לוי, תלמידו של ר' יוחנן, ידידו של אבא בר כהנא, חתנו של רבי זכריה; בעל שמועותיו הראשי הוא רבי יהושע מִשִּׂכְנִין; לפעמים הוא נזכר גם בתור בעל אגדה.

4. רבי אלעזר בן פְּדָת, הרגיל להקראות בלי הזכרת שם אביו; בתלמוד הירושלמי הוא נקרא „לְעָזָר"; הוא היה יליד בבל, בארץ מולדתו למד תורה אצל רב ושמואל ובארץ ישראל היה מתלמידיו של ר' יוחנן; שלש שנים ומחצה היה ממלא מקומו של ר' יוחנן בתור ראש הישיבה בטבריה ומת בשנת מותו של זה. בעלי שמועותיו הראשיים הנם רבי אַבָּהוּ ורבי בנימין בן יוסף.

5. רבי אַבָּהוּ, אחד התלמידים האחרונים של ר' יוחנן, גם תלמידו של ר' יוסי בן חנינא, ראש הישיבה בקיסריה. הוא היה בקי בלשון ובתרבות היונית והתוכח עם הנוצרים.

6. רבי אַמִּי; בתלמוד הירושלמי הוא נקרא גם אֵימִי או אִימִי, תלמידם של ר' יוחנן ושל ר' הושעיה. הוא היה מורה הוראה חשוב מאד בטבריה. פעמים הרבה הוא נזכר ביחד עם רבי חייא; שניהם היו בני דורו של הקיסר דיוקליטיאן.

7. רבי אַסִּי; התלמוד הירושלמי רגיל לקרותו בשם יוסי או גם אסא, או אסי, איסי; הוא היה מעולי בבל; שם למד תורה אצל שמואל ובארץ ישראל היה תלמידו של ר' יוחנן.

8. רבי יהודה הנשיא השלישי; בתלמוד הירושלמי הוא נקרא: ר' יהודה נשיאה, או ר' יודן נשייא, בנו של גמליאל הרביעי, שלא היה גדול בתורה, תלמידו של ר' יוחנן. הוא מלא את ידי רבי אמי ורבי אסי ליסד בתי ספר לתינוקות. בזמנו בקר הקיסר דְיוֹקְלֶיטְיַאַן את ארץ ישראל.

9. רבי חייא בר אבא, כנראה אחיו של ר' שמעון בר אבא; הוא עלה בנעוריו מבבל לארץ ישראל ושם היה מתלמידיו של ר' יוחנן.

10. שמעון בר אבא (התלמוד הירושלמי רגיל לקרותו בלי תואר הכבוד, התלמוד הבבלי קורא לו: רב שמעון), עלה מבבל לארץ ישראל וכנראה היה אחיו של ר' חייא השני; הוא היה חתנו של שמואל בנהרדעא ותלמידם של רבי חנינא ושל רבי יוחנן.

11. רבי סִימוֹן (כך נקרא בארץ ישראל בשנוי צורת שמו העברי לצורה יונית), בבבל נקרא בשם ר' שמעון בן פַּזִּי, תלמידו ומוסר הלכותיו של ר' יהושע בן לוי, גר בדרום, היה מפלפל לפעמים עם רבי חנינא בר פפא, רבם של ר' תנחום בר חייא וחלקיה, המוסר לפעמים הלכות משמו.

12. רבי זְעֵירָא הראשון, בבלי, תלמידו של רב יהודה בר יחזקאל, אשר למרות רצונו עלה לארץ ישראל. שם הוא בא ביחוסים קרובים עם רב אמי ורב אסי. לתלמידיו של זעירא נחשבים ביחוד ר' ירמיה, ר' אבא בר זְבִינָא ור' חגאי.

13. רבי אבא השני, בבלי, תלמידם של רב הונא ושל רב יהודה, בקר לעתים קרובות את ארץ ישראל ואחר כך השתקע שם, מתחלה בקיסריה (שם התרועע עם רבי אבהו) ולבסוף בטבריה (ושם התרועע עם רבי אמי ורבי אסי).

14. רבי שמואל בר יצחק, תלמידו של חייא השני בר אבא, חותנו של הושעיה השני, היה זמן מה בבבל במסבת חבורתו של רב הונא; תלמידו היותר מובהק ומוסר הלכותיו של ר׳ ירמיה.

15. רבי חִילָא (גם: אילעא, אילא), מכונה בשם „בונה התורה", יחד עם ר׳ זעירא הראשון היה הלמדן היותר חשוב בתחלת המאה הרביעית לספה"נ, חי בטבריה; הוא היה רבם של ר׳ אבין הראשון, של ר׳ יונה ושל ר׳ יוסי.

16. רבי זְרִיקָא, בתלמוד הירושלמי הוא נקרא גם בשם ר׳ זְרִיקָן, תלמידם של אלעזר בן פדת ושל רבי אמי ונמצא ביחוסים קרובים עם ר׳ ירמיה ויהודה בר סימון.

17. הושעיה (השני) וחנניה, שני אחים אשר מוצאם מבבל, הם לא קבלו סמיכה ולכן נקראו בשם חַבְרְהוֹן דְּרַבָּנַן (חבריהם של החכמים); הם היו תלמידיו של ר׳ יוחנן וישבו בטבריה, ששם התפרנסו בדוחק ממלאכת הרצענות; הדורות הבאים פארו את שמם באגדות פלא. הושעיה היה חותנו של ר׳ שמואל בר יצחק.

18. רבי יַנַּאי בְּרֵיהּ דר׳ ישמעאל.

19. רבי יוּדָן בר ישמעאל, אולי אחיו של ר׳ ינאי.

20. רבי יֹאשִׁיָּא, תלמידם של ר׳ יוחנן ושל רב כהנא; בהבדל מן האמורא בן הדור השני, שנקרא גם הוא בשם זה ושמקום פעולתו היה בהוצל, מציינים אותו פעמים הרבה בתור בן זמנו של ר׳ אלעזר בן פדת.

21. רב אַבָּא בר מָמֶל, בתלמוד הירושלמי הוא נקרא: ר׳ בא, בעל הלכה חשוב, נמצא ביחוסים קרובים עם ר׳ זעירא הראשון, ר׳ שמואל בן יצחק ור׳ ירמיה; את הלכותיו אומר משמו רבי יוסי בר אבין.

22. רבי יעקב בר אִידִי, תלמידו של ר׳ יוחנן.

23. רבי יצחק בר נחמן, תלמידו של ר׳ יהושע בן לוי.

24. רבי בֵּיבַי, תלמידו של רבי אבהו.

25. רבי אבא בר כהנא, תלמידו של ר׳ יוחנן, בעל אגדה מצוין; הלכותיו נאמרו ביחוד על ידי ר׳ בֶּרֶכְיָה.

26. רבי חנינא בר פַּפִּי (כך הוא נקרא בתלמוד הבבלי), בתלמוד הירושלמי על פי רוב: חיננא, במדרשים על פי רוב: חנינא בר פַּפָּא; תלמידו של ר׳ שמואל בר נחמן, מתפלפל לפעמים עם ר׳ שמעון בן פזי, הורה יחד עם ר׳ אבהו בקיסריה, שהה זמן מה גם בבבל, מפואר הרבה באגדות.

IV הַדּוֹר הָרְבִיעִי.

1. רבי ירמיה, מילידי בבל, תלמידו של ר׳ זעירא הראשון, אחר מותו של זה הוכר לאב התורה בישיבת טבריה, מסר הלכות משם ר׳ חייא השני בר אבא; רבם של ר׳ חזקיה, של ר׳ יונה, של ר׳ יוסי ור׳ זעירא השני.

2. רבי חַגַּאי, גם כן תלמידו של ר׳ זעירא, חבר חשוב בין תלמידי החכמים שבישיבת טבריה, אבי ר׳ יונתן, מוסר הלכות משם ר׳ יצחק השני.

3. רבי חֶלְבּוֹ, תלמידו של ר׳ שמואל בר נחמן וראש אומרי הלכות משמו, נמצא ביחוסים קרובים עם ר׳ אמי, שהה זמן מה בבבל בישיבתו של רב הונא.

4. רבי אַחָא מלוד, לאחר זמן התישב בטבריה, תלמידם של ר׳ יוסי בר חנינא ושל ר׳ תנחום בר חייא, רבו של רב הונא בר אבין. הוא היה חשוב בתור בעל הלכה, אבל עוד יותר מזה בתור בעל אגדה.

5. רבי אָבִין הראשון (בתלמוד ירושלמי הוא נקרא גם ר׳ אבון או ר׳ בון) או בקצור: רָבִין (כך על פי רוב בתלמוד בבלי), מילידי בבל, ששם שהה לאחר זמן ימים רבים. הוא נמצא ביחוסי ידידות עם אביי. רבותיו היו: ר׳ אסי ור׳ הִילָא. אומרי הלכותיו היו: יוּדָן, הונא, פינחס בר חמא וברכיה. בהרבה מקומות קשה להבדיל בינו ובין בנו, שגם הוא נקרא כשמו ושנולד ביום מותו.

6. רבי שמואל בר אמי. ממנו נתקיימו ביחוד מאמרי אגדה.

7. רבי חנינא בר יצחק, כנראה היה עוסק ביחוד באגדה. מוסרי אמרותיו היו: יהושע בר נחמיה והונא.

8. רבי בנימין בן לוי, עסק ביחוד באגדה. מוסרי אמרותיו: יודן והונא.

9. רבי יוּדָן, נזכר בתור מוסר אמרותיהם של אמוראים קודמים, תלמידו של ר׳ אבא השני (ר׳ בא) ורבו של ר׳ מָנָא השני.

10. רבי חַסְדַּאי.

11. ר׳ יהודה בר סִימוֹן וגם: בר סימון בן פזי, לפעמים גם פשוט: ר׳ יהודה, יליד לוד; תלמידם של אביו ר׳ שמעון בן פזי ושל ר׳ זעירא, היה מפלפל ביחוד עם ר׳ אַיְיבוֹ.

12. רבי אַיְבוֹ, בר פלוגתו של ר׳ יהודה בר סימון.

13. רבי יהושע בן נחמיה, עסק ביחוד באגדה ונזכר כמעט רק בספרות המדרשית.

14. רבי חנינא בר אַבָּהוּ, בנו של ראש הישיבה בקיסריה, נקרא בקצור: חנינא מקיסריה.

15. רבי דִימִי, כנראה הוא אבודימי נָחוֹתָא (הנוסע לבבל), אשר הרצה בפומבדיתא וביחוד לפני אביי מאמרי הלכה ושמועות של חכמי ארץ ישראל.

V הַדּוֹר הַחֲמִישִׁי.

1. רבי יונה, תלמידם של ר׳ ירמיה ושל ר׳ הילא. ר׳ יונה ור׳ יוסי השני היו סמוך לשנת 356 לספה״נ ראשי הישיבה שבטבריה.

2. רבי יוסי השני בר זבדא, חברו של ר׳ יונה וגם כן תלמידו של ר׳ הילא.

3. רבי פינחס, המכונה בשמו המלא: ר׳ פינחס בר חמא, תלמידו של ר׳ ירמיה, ונמנה בין בני חבורתו של ר׳ יוסי.

4. רבי חזקיה, תלמידו של ר׳ ירמיה וראש הישיבה שבקיסריה.

5. רבי הונא, גם: חוּנָא, חוּנְיָא, נְחוּנְיָא, מכונה בשמו המלא: רבי הונא בן אבין, תלמידם ומוסר הלכותיהם של ר׳ ירמיה ושל ר׳ אחא, יחד עם ר׳ יוסי היה אב לתורה בישיבת טבריה, חי זמן ידוע בבבל, לפעמים הוא מתוכח בעניני אגדה עם ר׳ יודן. ראש תלמידיו היה ר׳ תנחומא בר אבא.

6. רבי ברכיה, במדרשים הוא נקרא לפעמים בכנוי „הכהן״, תלמידו של ר׳ חֶלְבּוֹ, נזכר פעמים רבות בתור מוסר הלכותיהם של חכמים שונים.

7. שמואל בן ר׳ יוסי בֵּי ר׳ בון (או: בן יוסי בר אבין).

8. רבי מָנִי השני, גם: מנא, מונא (קצור השם „מנחם״), בנו של ר׳ יונה, תלמידם של ר׳ יוסי השני, של חזקיה ושל יוּדָן; חי והורה על פי רוב בצפורי. בין תלמידיו נמנה בעל האגדה עזריה. הוא נזכר לעתים קרובות מאד בתלמוד ירושלמי.

9. רבי חנניה השני (גם חנינא), יליד צפורי, לעתים קרובות נזכר ביחד עם ר׳ מני, אשר לטובתו הסתלק ממשרת ראש ישיבה.

10. רבי יוסי בר אבין (אבון), גם: יוסי בֵּי רבי בון, האחרון שבבעלי ההלכה המצויינים שבארץ ישראל, רבו של ר׳ אבין השני.

11. רבי יונה מִבּוֹצְרַיי.

12. רבי תנחום בן אבא, אל נכון יליד העיר נָוֶה (נוי, נווה), תלמידו של רבי הונא, התחיל בסדור האגדה ובקביעותה בכתב, עד כי הוא יכול להחשב למיסד הספרות המדרשית; קובצי מדרשיו, שאינם מצויים עוד בידינו, משמשים יסוד מוסד של הפסיקתא דרב כהנא, של הפסיקתא רבתי ושל מדרשי תנחומא. רבי תנחומא זה הוא סוף בעלי האגדה המצויינים שבארץ ישראל.

13. רבי נחמן, תלמידו ומוסר הלכותיו של ר׳ מני.

14. רבי עזריה, תלמידו של ר׳ מני השני, נזכר לעתים קרובות בתור מוסר אמרותיו של ר׳ יהודה בר סימון.

(הרמן שטראַק, איינלייטונג אין דען תלמוד).

הָאַגָּדָה.

I.

הָאַגָּדָה הַהִיסְטוֹרִית,

מדרש האגדה לספרי ההיסטוריה ותורת המוסר שבכתבי הקדש—טיבו שונה ממדרש ההלכה. כמו שמוכיח שמה עליה (אשר הוראתו העיקרית היא הטפת-לקח), מוצאה של האגדה הוא מתוך הצורך להשכיל ולהבין בעניני אמונה ודת. אמנם בנוהג היה, שהדרשן בעל-האגדה היה פותח את דרשתו בכתוב, כלומר בפרשה של אותו יום השבת או המועד שדרש בו, אלא שהיה מתכוון לדון גם בשאלות העומדות על הפרק, והיה שואף לעורר את לב שומעיו שיחזרו בתשובה, או לנחמם ולרומם את רוחם. גוף הכתוב לא היה משמש לו ליסוד עיקרי כמו לבעל ההלכה, אלא רק לפתחון פה ללקחו, שהיה מטיף, למשלים, לאגדות ולספורים, אשר בסיועם התכון להשיג את התכלית הנרצה. דבר זה מְכֻוָּן ביחוד כלפי אותו המקצוע העצום של אגדות וספורים, לאותה הערבוביה של דברי חזון ואמת, שאנו רגילים לכנות אותה בשם „אגדה היסטורית". אמנם ביסודם של כמה מן הספורים האלה מוטבע גרעין היסטורי אמתי, אפס בכדי להוציא את הגרעין הזה, מן הצורך הוא להפריד את השדרות הקדמוניות של דברי המסורה מן ההוספות וההשלמות, שנספחו עליהם לאחר זמן ולהשתדל לקבוע את זמן צמיחתן של הראשונות. יש מן הספורים האלה אשר מוצאם חל סמוך לתקופה הביבלית והם אוצרים בקרבם מסורות היסטוריות נאמנות. כך מתאימים, למשל, כמה דברי אגדה למגלת אסתר למסקנות של החקירות המדעיות. כמה מן המסורות העתיקות האלה מתחילות בדברים: „קבלה בידינו מאבותינו" או „קבלה היא מאבותינו".

תעודתו של חלק גדול מן האגדה ההיסטורית היא להוכיח, כי במסבות גורלם של בני האדם נתקיימו גזרות השמים במלואן ודבר לא נפל מהן ארצה. בקרב חכמי האגדה לא היה מי שחש את הצורך להבדיל מתוך בקרת קרה בין המעשה הנכון ובין המעשה שאינו נכון. בעלי האגדה היו מוצאים להם ספוק רק באמת הפנימית, תחת אשר לאמת ההיסטורית לא היו חוששים כלל. ולפיכך מן הנמנע היה שלא יבואו לידי הפרזות וגוזמאות. גם במעשה החלוקה של האורות והצללים היו מתכונים לעתים קרובות רק לתכלית המוסרית שהיתה לנגד עיניהם, בבואם להרצות את אחד הספורים. חבה יתרה היתה נודעת מאתם להשתמש באישים יחידים שבכתבי הקדש, כגון קין והבל, אברהם ונמרוד, יעקב ועשו, משה ובלעם, מרדכי והמן, כדי להעמיד אלה לעומת אלה את הקולטורות השונות של ימי קדם וליחס מתוך כך את כל הטוב שבאותה התקופה לתמונות הנביאים והאבות המפיקות אורה ואת כל הרע למנגדיהם. אישי האגדה הנם צלמי תבניות, אשר קסם שיחת-העם הגדיל או הקטין את מראיתם, אבל משום כך אי אפשר לחשבם ליצירי הפנטזיה. יש אשר לפעמים רק החלף החליפו את שמותיהן של הנפשות הפועלות. ויש אשר בהעלותם תמונות אנשים מימי קדם היו מכונים בזה לבעלי השלטון שבזמנם. מדברים היו על אחז המלך הרשע, על יהויקים, על אחשורוש ועל חירם ובאמת היו מכונים לאנטיוכוס, לקליגולא, לפירוז. אלה הן האגדות הנקראות בשם אגדות פוליטיות, שהיו משמשות בזמנן מעין מאמרים ראשיים מחוכמים ושבני אותו הדור עמדו על נקלה על הכונה המוסתרה שבהן.

האגדה ההיסטורית פותחת בזוג בני האדם הראשון. רקמת הספורים, אשר ארגה על תמונותיהם של אדם וחוה, השפיעה לא רק על הספרות הנוצרית ועל הספרות היהודית המאוחרת, אלא גם על היצירות הנשגבות של המשוררים המאוחרים, כגון „העדן האבוד" של מילטון. וכשם שטפלה האגדה באדם הראשון כך טפלה גם באבות הקדמונים, בנביאים, באבות התורה הנעלים ובחסידים בני הדורות המאוחרים. מקום רחב ידים ביותר בספורי האגדה האלה תופסים, כמובן, אברהם, הפאטריארך הראשון, ומשה, הנביא הראשון. מקרב המלכים בחרה לה האגדה ביחוד את דוד ובאהבה יתרה היתה מטפלת בחייו ובעלילותיו. ולא רק מלכי ישראל, אלא גם מלכי הגויים, מלכי אשור ובבל, ולאחר זמן גם אלכסנדר המקדוני ושליטי רומי, היו לאגדה ענין לענות בו. הספורים אשר רקמה עליהם אוצרים בקרבם כמה מיני חומר של אגדות קדומים, שטרם נחקרו כראוי, עד כדי להוציא עליהן משפט מוחלט. בתקופה שלאחר חורבן בית שני היתה הפנטזיה של העם מתעסקת בגדולי התורה ובראשי הישיבות, באנשים המופלאים, שהתמכרו לחיים של סגוף וקדושה, והם הם ששמשו עילה ליצירת שיחות־בדים.

על מקצוע זה של האגדה שקדו כנראה גם יהודי הגולה שקידה יתרה. האגדה תופסת מקום נכבד ביצירותיהם של היהודים ההילניסטים. אנו מוצאים אותה בכתביהם של ההילניסטים דימיטריוס, איפולימוס, ארטאפאנוס, בספרי פילון, בחזיונות האפוקאליפסה ובספרות הפסֶידאוּאֶפִּגְרַאפית. יהודי בבל שקדו ביחוד על מדרש האגדה לספר דברי הימים. אומרים היו בארץ ישראל: „אם מתכנסים כל רבותינו אין הם יכולים להביאם משם (כלומר: אינם יכולים להביא את ספר דברי הימים עם המדרש מבבל לא"י, מפני רבוי הדרשות שבו). בניגוד לשאר ספרי כתבי הקדש, שבהם הבדילו בין מדרש אגדה חפשי ובין פשט הכתוב כמשמעו, נאמר על הספר הזה, שהוא צריך רק לשמש ענין למדרש חפשי, כנראה על סמך הכתובים שבדברי הימים ב. יג, כב. כד, כז. ועל יסוד טבעו המיוחד של הספר הזה. ולא זו בלבד, אלא שאפילו שמות האנשים הנזכרים ב„דברי הימים" היו ענין למדרש ובאור. את מוצא השמות האלה היו דורשים בהתאמה לעלילותיהם של אותם האנשים או בהתאמה למאורעות החשובים, שהאנשים האלה תפסו בהם מקום בראש. מין זה של האגדה נקבע, לכאורה, בכתב עוד בזמן קדום וכנראה היה תופס מקום רחב ב„מגלות יוחסין" הנזכרות בתלמוד.

II.

הָאַגָּדָה הַדָּתִית־הַמּוּסָרִית.

האגדה הדתית־המוסרית מסתמכת, כפי טבעה, על דבר הכתוב במדה יותר מרובה מן האגדה ההיסטורית. היא נוצרה ברובה מתוך כך, שהדרשנים היו מבארים את מקראות הכתוב ומסבירים את דברי הלקח והרעיונות האצורים בכתבי הקדש. רק הדברים הטפלים, מעשי המכלול, כגון הספורים, הדוגמאות, משלי החיות וביחוד משלי השועלים, שהיו אהובים ביותר על העם, יצאו ממקור הפנטזיה בת־החורין. אולם המגמה, הטֶנְדֶנְצִיָּה ניתנו מאת כתבי הקדש, שהדרשנים היו מבארים אותם על פי כללי מדרש ידועים, הלא הם ל"ב המדות, אשר את סדורן מיחסים לר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. בזמן מאוחר היו מפרשים את דברי הכתוב בארבעה פנים, שנקראו בשם „פרדס", כלומר: א) פשט—משמעות הכתוב כפשוטו, ב) רמז—כונה

הרמוזה באות יתרה, ג) דרוש—כונה היוצאת מתוך מדרש והסברה, ד) סוד—כונה כמוסה.

יוצאות מכלל הדברים האלה החקירות בעניני דעת אלהים ובבריאת העולם, שנוסדו על תולדות היצירה אשר בפרשה הראשונה שבתורה („מעשה בראשית") ועל חזון יחזקאל על מרכבת אלהים, אשר בפרק הראשון שבספר יחזקאל („מעשה מרכבה"). החקירות האלה נחשבו בעיני החכמים לתעלומות-אלהים, שלא היו מגלים אותן אלא לחכמים מצוינים, הראויים לכך. הן משמשות יסוד לאותה הספרות רבת-הפנים, העוסקת בקוסמולוגיה (דעת העולם) ובמהות העולם, שצמחה בימי הבינים ונקראת בשם „קבלה". בדברינו על אודות האגדה ההיסטורית והדתית-המוסרית קראנו בשם רק את שתי השיטות הראשיות שבמקצוע זה, התלויות ועומדות בדברי כתבי הקדש בין במדה מרובה ובין במדה פחותה. אולם האגדה כוללת ומקיפה את כל החיים. מתוך הכרת תודה מרובה על כל הנעלה והטוב שבדברי ימי העולם הכניסה אל תוך חוג עיונה את כל מה שהוא אנושי ולא היה דבר, שנשאר זר לה או רחוק ממנה ביותר; היא נושאה ונותנת בכל ענין ובכל דבר, סוקרת ובוחנת את מדות העמים, נטפלת בעיון אל המאורעות הגדולים שבעולם ומכניסה אל תוך חוג ידיעתה את כל עניני המדע למקצועותיו. שונים ומרובים הם הצבעים שהיא משתמשת בהם בתארה את העתים ואת הדורות, נבדלים הם הצבעים, שהיא מציירת בהם את העבר, מאלה, שהיא מציירת בהם את העתיד. היא היתה מלאה עלומים יחד עם האבות הנוסעים בעדר, היא לותה בצל את העם על מרומי הרי יהודה, הרקומים רקמות אגדה ונטפלה אליו כבת שירה מקוננת במורדות השפלה שבבבל ונשתפכה לבסוף אל תוך שירי ההודיה ותפלות המועדים, שיצרו הפיטנים ושבהם הביעו המשוררים את רגשות השמחה והיגון, שעורר בלבם זכר הימים ההיסטוריים.

האגדה, כמוה כהלכה, הורצתה בבתי המדרש על ידי דרשנים („מסדרי אגדתא"). אפס היא לא היתה נתונה, בהבדל מן ההלכה, תחת השגחתם של ראשי הישיבות וכנסיות החכמים ולפיכך היו מצויות אצלה גם השפעות נכריות. השפעות כאלה נשתרבבו ביחוד בחקירות שבעניני דעת העולם ובמה שלמעלה מן הטבע. מתוך שהלמודים האלה היו משמשים תורה נסתרה, אשר רק חכמים היו מטפלים בה, לפיכך לא יכלו להעשות לעולם ענין למשא ומתן של חבר מלומדים. ובשביל כך רשאי היה כל יחיד לשאוב את הגיונותיו על השמים והארץ מתוך אוצר המחשבות של העמים הקדמונים ובלבד שההגיונות האלה לא יהיו סותרים את עיקרי תורת אמונת היחוד. מותר היה למשל לחלק, כמעשה הבבלים, את כל היקום למים, לאדמה ולאויר השמים, אלא שבמקום צלמי המיתולוגיה („אנו, בל, עֶאַ"), צריך היה לשנות את הוראתם ולקרא להם בשם יסודות. כיוצא בזה מותר היה להאמין בשבעה רקיעים, בשבעה מדורי גיהנם ובשבע אדמות. מלבד זה הוכנסו אל האגדה כמה שיחות-בדים וספורים על המלאכים, שלוקחו מתוך חוג ההגיונות של הבבלים. מוצאם הנכרי של כל הדברים האלה מתגלה לפעמים על ידי ענין טפל. אם מלאכי השרת נענשו, למשל, בעד איזה דבר עון בששים מלקיות ולא בארבעים כמו שכתוב בתורה וגם לא בל"ט כמו שמורה הקבלה, הרי שצריך לבאר את הדבר בזה, שהאגדה הזאת נוצרה בתקופה קדומה, שאז היו עונשים את החוטא בששים מלקיות (עיין ספרי החוקים של המורבי סעיף ר"ב). יחד עם שמות המלאכים לוקחו מתוך חומר האגדה של הבבלים גם כמה נטיות ידועות ואולי גם

כמה לֶגֶנְדוֹת. מקום גדולו וטפוחו המיוחד של מדרש האגדה היה בית הכנסת. שם נמסר לשדרות היותר רחבות של העם אם בצרוף אל קריאת התורה או בדרשות מיוחדות בפני עצמן. על ידי האופן הראשון נתהוו במשך הזמן התרגומים הארמיים, אשר בנוסח הקדום שלהם היו מעורבים בדברי אגדה במדה יותר מרובה מאשר באותו הנוסח שבו הגיעו לידינו. גם בכתב נקבעו התרגומים עוד בזמן קדום. תרגומים כתובים לספרים יחידים מכתבי הקדש נזכרים עוד בזמן שלפני חורבן הבית השני. בזמן סדור המשנה, כנגד סוף המאה השניה לספה"נ, כבר היו מצויים לעתים קרובות בידי החכמים.

המשנה גופה אספה אל תוכה רק חלק מצומצם מאד מן האגדה העתיקה. לעומת זה נכנס חלק מרובה ממנה אל תוך התלמודים. אולם החלק היותר גדול ממנה נאסף ונערך בחבורים מדרשיים מיוחדים. המדרשים הללו היו משמשים בשנות המאות הראשונות שלאחר צמיחת הנצרות לחם רוחני לעם. הם היו ספרי-עם העוברים מיד אל יד, אשר העשירים היו קונים ומפיצים אותם בקרב העם.

(דר. ש. פונק. דיע ענטשטעהונג דעם תלמוד'ס. לייפציג 1910).

תַּלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי.

סֵדֶר זְרָעִים. בְּרָכוֹת.

פרק ראשון.

א) גְּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל דּוֹמָה לְאַיֶּלֶת הַשַּׁחַר.

דִּלְמָא: רבי חייא רַבָּא ורבי שמעון בן חלפתא הֲווֹ מְהַלְּכִין בְּהָדָא בקעת ארבל בְּקְרִיצְתָּה וראו אילת השחר שבקע אורה. אמר רבי חייא רַבָּה לרבי שמעון בן חלפתא: בֵּי רבי, כך היא גאולתן של ישראל: בתחלה קימאה קימאה, כל מה שהיא הולכת – היא רָבָה והולכת. מַאי טַעֲמָא? „כִּי אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ ה׳ אוֹר לִי"[1]. כך בתחלה: „וּמָרְדֳּכַי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ"[2] ואחר כך: „וַיִּקַּח הָמָן אֶת הַלְּבוּשׁ וְאֶת הַסּוּס"[3], ואחר כך: „וּמָרְדֳּכַי יָצָא מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת"[4]; ואחר כך: „לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה"[5].

ב) מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

עוביו של רקיע מַהֲלַךְ חמשים שנה. אדם בינוני מְהַלֵּךְ ארבעים מיל ביום. עד שהחמה נוסרת ברקיע – מַהֲלַךְ חמשים שנה – אדם מְהַלֵּךְ ארבעת מיל, נמצאת אומר: שעוביו של רקיע אחד מעשרה ביום. וכשם שעוביו של רקיע מהלך חמשים שנה, כך עוביה של ארץ ועוביו של תהום מהלך חמשים שנה. ומה טעם? „הַיּוֹשֵׁב עַל חוּג הָאָרֶץ"[6], וכתיב „וְחוּג שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ"[7], וכתיב „בְּחֻקוֹ חוּג עַל פְּנֵי תְהוֹם"[8] –, „חוג" „חוג" לגזירה שוה. תְּנֵי: עץ חיים מהלך חמש מאות שנה. אמר רבי יודה בי רבי אלעאי: לא סוף דָּבָר נופו.

[1] מיכה ז, ח. [2] אסתר ב, כא. [3] שם ו, יא. [4] שם ח, טו. [5] שם, שם, טז. [6] ישעיה מ, כב. [7] איוב כב, יד. [8] משלי ח, כז.

א) דלמא–מעשה; מעשה בר׳ חייא וגו׳. רבא, רבה–הגדול. הוו–היו. בהדא–באותה בזו. בקריצתה–בדמדומי שחרית. אילת השחר–זהרי השחר. בי רבי–בן רבי, כנוי הכבוד לתלמיד חכם. קימאה קימאה–מעט מעט. מאי טעמא–מה טעמו של הדבר, מנין אנו יודעים זאת. כי אשב בחשך ה׳ אור לי–הגלות דומה לחשכת הלילה והגאולה דומה לאורה, וכשם שאור השחר בוקע לאט לאט והולך ומתרבה–כך תהיה גם גאולת ישראל. ובדרך זו היתה פדות ישראל גם בימי מרדכי ואסתר. בתחלה ומרדכי יושב וגו׳–והגיד על בגתן ותרש, שבקשו לשלוח יד במלך; והיתה זאת הקדמת הרפואה למכה, מעין אילת השחר. ואחר כך „ויקח המן" וכו׳–דמיון לתחלת זריחת השחר. ומרדכי יצא מלפני המלך–דמיון לשמש היוצאה על הארץ, שהוא סוף עלית השחר. ליהודים היתה אורה–כאור השמש בצהרים.

ב) עד שהחמה נוסרת–מתחלת זריחתה עד שהיא עוברת את עביו של הרקיע. חוג חוג לגזרה שוה–כשם שחוג השמים חמשים שנה, כך חוג הארץ והתהום. תני–התנא שנה, הורה. לא סוף דבר נופו–לא הנופות והענפים המתפשטים מן העץ עולים בחשבון של מהלך חמש מאות שנה.

אלא קורתו. וכל פילוג מי בראשית מִתְפַּלְּגִין מתחתיו. ומה טעם? „וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם"[1]. תני: עץ חיים אחד מששים לגן; הגן אחד מששים לעדן: „וְנָהָר יוֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגָּן"[2] – תַּמְצִית כור תַּרְקַב שותה. תמצית כוש – מצרים שותה, נמצאת אומר: מצרים מהלך ארבעים יום וכוש מהלך שש שנים ועוד. ורבנן אָמְרִין: כשני אבות הראשונים – „כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ"[3]. וכשם שבין הארץ לרקיע מהלך חמש מאות שנה, כך בין רקיע לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועוביו מהלך חמש מאות שנה. ומה חֲמִית מֵימַר עוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה? אמר רבי בון: „יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם"[4] – יהי רקיע בַּתָּוֶךְ. רב אמר: לחים היו שמים ביום הראשון, ובשני קָרְשׁוּ. רב אמר: „יהי רקיע" – יחזק הרקיע, יקרש הרקיע, יִגְלֹד הרקיע, יִמָּתַח הרקיע. אמר רבי יודה בן פזי: יֵעָשֶׂה כמין מטלית הרקיע, הֵיךְ מָה דְאַתְּ אָמַר „וַיְרַקְּעוּ אֶת פַּחֵי הַזָּהָב"[5]. תני בשם רבי יהושע: עוביו של רקיע כשתי אצבעיים. מילתיה

[1]תהלים א, ג. [2]בראשית ב, י. [3]דברים יא, כא. [4]בראשית א, ו. [5]שמות לט, ג.

אלא קורתו–רק שעור חיקפו ועביו של גזעו בלבד הוא גדול כל כך. פילוג-חלוקה, הסתעפות. מי בראשית—הנהרות והמעינות שמבראשית. מתפלגין-מתחלקים, מסתעפים. על פלגי מים-על כל פלוג המים. תמצית כור תרקב שותה-מן המים המתמצים ומתקבצים לאחר השקאתו של שדה זריעת בית כור אפשר להשקות עוד חלקה שזורעים בה תרקב. הכור מחזיק שלשים סאין והסאה מחזקת ששה קבים, ולפי זה מחזיק הכור מאה ושמונים קבים; התרקב מחזיק חצי סאה או שלשה קבים, שהם אחד מששים של בית כור, כך גם מתמצית מי העדן שותה הגן שהוא אחד מששים של העדן. מצרים שותה-לפי שמצרים היא החלק הששים ממדת ארץ כוש. שש שנים ועוד—כי ששים פעמים ארבעים הם אלפים וארבע מאות ימים, שהם שש שנים ועוד מאתים ועשרה ימים. ורבנן אמרין—הרבנן חולקים על דעת האומר שעביו של הרקיע היה מהלך חמשים שנה. כשני אבות הראשונים-עביו של הרקיע היה כשנותיהם של שלשת האבות הראשונים ביחד, חיינו חמש מאות שנה, כי אברהם חי קע"ה שנים, יצחק-ק"פ, ויעקב-קמ"ז-הרי חמש מאות ושתי שנים, אלא ששתי השנים היתרות אינן עולות בחשבון. כימי השמים על הארץ—שקודם לכן נאמר: „למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה, אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם", ומדת שנות האבות היתה „כימי השמים על הארץ"-כשנות המהלך אשר מן השמים אל הארץ. ואם אתם תזכו אז ירבו ימיכם כימי שלשת האבות ביחד. בין רקיע לרקיע-בין הרקיע הראשון להשני. ומאי חמית מימר—ומה ראית לומר, מנין אתה יודע. יהי רקיע בתווך—באמצע, כמרחק שבין רקיע לרקיע מלמעלה, וכמרחק שבין השמים והארץ מלמטה, כך גם עביו של הרקיע באמצע. קרשו-קפאו, כי ביום הראשון נאמר: „ברא אלהים את השמים", וביום השני נאמר „ויעש אלהים את הרקיע"-מלמד שביום הראשון היו השמים לחים, וביום השני קרשו. יהי רקיע, יחזק הרקיע-מלת „יהי" אינה משמשת להוראת יצירה, אלא להוראת חזוק הדבר שכבר נוצר. יגלד—יעלה קרום. ימתח—יתמתח יפה לאחר שנתחזק. כמין מטלית הרקיע-הרקיע לא נברא ביום הראשון כשהוא כבר מוכן כל צרכו, אלא ביום הראשון נבראה רק טפה אחת, שנקראה שמים על שם העתיד, וביום השני התפשטה הטפה ונטתה כמין מטלית. היך מה דאת אמר-כמו שאתה אומר, כמה שנאמר. וירקעו-מתחו ורדדו. מילתיה דר' חנינא-דברו של ר' חנינא'

דרבי חנינא פליגא: דאמר רבי אחא בשם רבי חנינא: „תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים, חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק"[1], „תרקיע"—מלמד שהן עשויין כְּטַס; יכול שאינן בריאין? — תלמוד לומר: „חזקים"; יכול שהן נתרפין? – תלמוד לומר: „כראי מוצק" — בכל שעה ושעה נראין מוצקים. רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש. רבי יוחנן אמר: בנוהג שבעולם אדם מותח אוהל — על ידי שְׁהוּת רפה, בְּרַם הָכָא — „וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת"[2] וכתיב: „חֲזָקִים". רבי שמעון בן לקיש אמר: בנוהג שבעולם אדם נוסך כלים — על ידי שהות הוא מעלה חלודה, ברם הכא: „כראי מוצק" — בכל שעה ושעה הן נראין כשעת יציקתן.

פרק שני.

א) הֶסְפֵּד.

כַּד דְּמַךְ ר' חִיָּא בַּר אַבָּא בַּר אַחְתֵיהּ דְּבַר קַפָּרָא קַבֵּיל ריש לקיש עִילוֹי, דַּהֲוָה רַבֵּיהּ, נֵימַר: תַּלְמִידֵיהּ דְּבַר נָשָׁא חביב עֲלֵיהּ כִּבְרֵיהּ. עָאל וְאַפְטַר עִילוֹי: „דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים" וגו'[3]. לא צורכה? אלא: „דודי" — זה הקב"ה; „ירד לגנו"—זה העולם; „לערוגות הבושם"—אֵילוּ ישראל; „לרעות בגנים"—אילו אומות העולם; „וללקוט שושנים"—אילו הצדיקים שֶׁמְּסַלְּקָן מביניהן. מָשְׁלוּ משל למה הדבר דומה? למלך שהיה לו בן, והיה חביב עליו יותר מִדַּאי. מה עשה המלך? נטע לו פרדס. בשעה שהיה הבן עושה רצונו של אביו, היה מְחַזֵּר בכל העולם כולו ורואה אי זו נטיעה יפה בעולם, ונוטעה בתוך פַּרְדֵּסוֹ. ובשעה שהיה מכעיסו — היה מקצץ כל נטיעותיו. כך בשעה שישראל עושין רצונו של הקב"ה — מחזר בכל העולם כולו ורואה אי זה צדיק באומות העולם, ומביאו ומְדַבְּקוֹ לישראל, כגון יתרו ורחב; ובשעה שהן מכעיסין אותו — היה מסלק הצדיקים שביניהן.

[1]איוב לז, יח. [2]ישעיה מ, כב. [3]שיר השירים ו, ב.

המובא להלן. פליגא—חולק על ר' יהושע, כי לדעתו של ר' חנינא לא היה הרקיע עב אפילו כאצבע. תרקיע—מלשון רקוע. טס—פח דק. בריאין—מוצקים. יכול—אולי? שמא תאמר? שהן נתרפין—שבמשך הזמן הם נעשים רפויים. על ידי שהות רפה—כשעבר ושהה זמן רב משעה שנמתח בראשונה הוא הולך ונתרפה. ברם—אולם, אבל. הכא—כאן. וימתחם כאהל לשבת—אף על פי שמתחם כאהל, בכל זאת הם חזקים. נוסך—יוצק כלי מתכת.

א) כד דמך—כשמת. בר אחתיה—בן אחותו. קביל ריש לקיש עילוי—קבל ריש לקיש תנחומים עליו. דהוה רביה—לפי שהיה רבו. נימר וגו'—לאמר, להוכיח בזה שתלמידו של אדם חביב עליו כבנו. עאל—עלה. ואפטר עילוי—ודרש עליו. לא צורכה—הרי לא צריך היה לומר כך, כי „לגנו" הוא לשון יחיד ו„בגנים" לשון רבים הוא. פרדס—גן אילנות.

ד) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹדֵעַ אֵימָתַי לְסַלֵּק אֶת הַצַּדִּיקִים מִן הָעוֹלָם.

דִּלְמָא: רבי חייה בַּר אַבָּא וַחֲבוּרְתֵיהּ, וְאִית דְּמָרִין: רבי יוסי בי רבי חלפתא וחבורתיה, ואית דמרין: רבי עקיבה וחבורתיה הֲוֹו יָתְבִין וְלָעֵיי בְּאוֹרָיְתָא תְּחוֹת הָדָא תאנה. וַהֲוָה מָרָא דְּתְאֵינְתָא קָרֵיץ וְלָקֵיט לָהּ בכל יום. אָמְרִין: שֶׁמָּא הוא חושדנו, נחליף את מקומנו. למחר אֲתָא מרא דתאינתא גַּבּוֹן, אֲמַר לון: מָרַיי, אַף חֲדָא מצוה דַּהֲוֵיתוֹן נָהֲגִין וְעָבְדִין עמי מְנַעְתּוּנָהּ מִנִּי. אֲמַרוּן לֵיהּ: אָמְרִין: דִּלְמָא דְּאַחֲשֵׁד לָן. בְּצַפְרָא אֲתָא מוֹדָעָא יַתְהוֹן, זרחה עליו החמה והתליעו תאנותיה. באותה שעה אמרו: בעל התאנה יודע אימתי עוֹנָתָהּ של תאנה ללקוט – והיה לוקטה, כך הקב"ה יודע אימתי עונתן של צדיקים לְסַלֵּק מן העולם – והוא מסלקן.

ה) אִישׁ אִישׁ וּפְעֻלָּתוֹ.

כַּד דְּמָךְ רבי בון בר רבי חייא, עָל רבי זְעֵירָא וְאַפְטַר עִילוֹי: „מְתוּקָה שְׁנַת הָעוֹבֵד", „ישן" אין כְּתִיב כאן, אלא „אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכֵל"[1]. לְמָה היה רבי בון ברבי חייא דומה? למלך ששכר פועלים הרבה, והיה שם פועל אחד והיה משתכר במלאכתו יותר מדאי. מה עשה המלך? נְטָלוֹ והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות. לעיתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן ונתן לו שכרו עמהן מְשֻׁלָּם. והיו הפועלים מִתְרַעֲמִים ואומרים: אנו יגענו כל היום, וזה לא יגע אלא שתי שעות – ונתן לו שכרו עמנו משלם! אמר להן המלך: יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כלו. כך יגע רבי בון בתורה לעשרים ושמונה שנה מה שאין תלמיד וָתִיק יכול ללמד למאה שנה.

[1] קהלת ה, יא.

ד) דלמא—מעשה. וחבורתיה—וחבורתו. הוו יתבין—היו יושבים. ולעי באוריתא—הוגים בתורה. תחות הדא תאנה—תחת עץ תאנה אחד. והוה וגו'—והיה בעל התאנה משכים בבקר ולוקט מעליה (את התאנים) בכל יום. חושדנו—שלא נלקוט אנו את התאנים, ולפיכך הוא מקדים לבוא בכל יום בבקר. למחר אתא וגו'—למחר בא אליהם בעל התאנה ואמר להם. מריי—אדוני. חדא מצוה—מצוה, זכות אחת. דהויתון נהיגין ועבדין עמי—שהייתם נוהגים ועושים עמי, שלמדתם תורה תחת תאנתי. מנעתונה מני—גם אותה מנעתם ממני. אמרין דלמא—אמרנו: שמא הוא חושד בנו (החכמים דברו אל בעל התאנה בגוף נסתר). בצפרא וגו'—בבקר של יום המחרת בא לאחר זריחת החמה, כדי להודיע להם שלא מפני החשד שחשד בהם היה לוקט בכל יום את התאנים בהשכמה, אלא מפני שתאנים שאינן נלקטות לפני זריחת החמה מתליעות. זרחה עליו—וכן היה גם הפעם, שבא לאחר שזרחה עליו החמה, ולכן התליעו התאנים. עונתה—זמנה. לסלק—להסיר, להוציא.

ה) ישן אין כתיב כאן—שהרי לפי פשוטו של המקרא, המדבר על שנתו המתוקה של העובד, צריך היה לומר „אם מעט ואם הרבה יישן", ולמה זה אמר „יאכל"? אלא שכונת המקרא היא, שהפועל הזריז העובד רק מעט יספיק להשתכר די אכילתו לא פחות מן הפועל העובד הרבה (ושעור הכתוב הוא: „אם מעט"—אם יעבד מעט, אלא שעבודתו תהיה בזריזות ובהכמה, „ואם הרבה"—או שיעבוד הרבה, אבל שלא בזריזות, „יאכל"—כל אחד מהם יאכל שכרו במדה שוה). משלם—בשלמות. וָתִיק—הגון, מעולֶה.

ו) תַּלְמִיד חָכָם שֶׁמֵּת אֵין לוֹ תְּמוּרָה.

כַּד דְּמַךְ ר' סימון בר זְבִיד, עָאל ר' לַיָּא וְאַפְטַר עִילוֹי: ארבעה דברים תשמישו של עולם, וכולן אם אבדו יש להן חליפין: „כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָּהָב יָזֹקּוּ, בַּרְזֶל מֵעָפָר יֻקָּח וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה"[1] — אילו אם אבדו יש להן חליפין, אבל ת"ח שמת, מי מביא לנו חליפתו, מי מביא לנו תמורתו? „וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא, וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה, וְנֶעֶלְמָה מֵעֵינֵי כָל חָי"[2]. אמר ר' לוי: מה אם אחי יוסף—על שמצאו מציאה יצא לבם, דכתיב „וַיֵּצֵא לִבָּם"[3], אנו שֶׁאִבַּדְנוּ את ר' סימון בר זביד—על אחת כמה וכמה!

ז) אֶחָד שָׁקוּל כְּנֶגֶד מֵאָה.

כד דמך ר' לוי בר סיסי עָל אֲבוּי דשמואל וְאַפְטַר עִילוֹי: „סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם"[4]. למה היה לוי בר סיסי דומה? למלך שהיה לו כרם, והיו בו מאה גפנים והיו עושות כל שנה ושנה מאה חָבִיּוֹת של יין, עמד על חמשים, עמד על ארבעים, עמד על שלשים, עמד על עשרים, עמד על עשר, עמד על אחד, והיה עושה מאה חביות של יין. והיה אותו הגפן חביב עליו ככל הכרם כולו. כך היה ר' לוי בר סיסי חביב לפני הקב"ה ככל אדם, הדא הוא דִכְתִיב: „כִּי זֶה כָּל הָאָדָם"[5].

ח) לֵךְ לַמָּקוֹם שֶׁמְּכַבְּדִים אוֹתְךָ.

כָּהֲנָא הֲוָה עוּלֵם סַגִּין כַּד סְלֵיק לְהָכָא. חַמְתֵּיהּ חד בר פַּחִין. אֲמַר ליה: מה קָלָא בִשְׁמַיָּא? אמר ליה: גזר דִּינֵיהּ דְּהַהוּא גַבְרָא מִיחְתַּם. וכן הֲוָת ליה ומית. פְּגַע ביה חַד חָרָן, חמתיה, אמר ליה: ומה קלא בשמיא? אמר ליה: גזר דיניה דההוא גברא מיחתם, וכן הוות ליה ומית. אמר: מה, סְלֵיקִית מִזְכֵּי ואנא אִיחַטֵּי? מה, סליקית לְמִיקְטְלָה בני ארעא דישראל? נֵיזוּל וְנֵיחוּת לי מן הָן דסְלֵיקִית. אֲתָא לְגַבֵּי רבי יוחנן, אמר ליה: בַּר־נַשׁ דְּאִימֵּיהּ

[1] איוב כח, א—ב. [2] שם, שם, יב, כא. [3] בראשית מב, כח. [4] קהלת יב, יג. [5] שם.

ו) ארבעה דברים—ארבעה מיני מתכת חשובים יש בעולם הנצרכים לתשמישם של בני האדם. כי יש לכסף וגו'—כל ארבעת הדברים האלה מפורטים בכתובים האלה. אם אבדו—לאיש. יש להן חליפין—אפשר להשיג אחרים תחתם. שמצאו מציאה—את כספם בשקיהם.

ז) אבוי דשמואל—אביו של שמואל. עמד על חמשים—נשארו ממנו רק חמשים.

ח) כהנא—רב כהנא. הוה—היה. עולם סגין—צעיר מאד. כד סליק להכא—כשעלה לכאן (מבבל לארץ ישראל). חמתיה—ראהו. חד בר פחין—אדם נקלה אחד. מה קלא בשמיא—מה קול נשמע בשמים, כלומר: צעיר זריז שכמותך בודאי יודע מה שנשמע בשמים. ולדעת אחרים הציע האיש לפניו את שאלת־הלעג הזאת, לפי שבכניסתו של כהנא לארץ ישראל כעס עליו ר' יוחנן והענישו ומת, ואחר כך בקש עליו רחמים ושב לתחיה—ולכן התלוצץ בו האיש ושאלהו מה נשמע בשמים ששב משם. גזר דיניה—גזר דינו של אותו האיש נחתם. וכן הוות ליה—וכן קרה לו, כי מת. פגע ביה—פגע בו. חרן—אחר. מה סליקית וגו'—מה זאת? עליתי (הנה) לזכות ולעשות טוב והנה אני חוטא. למיקטלה—להרוג. ארעא דישראל—ארץ ישראל. ניזול וניחות וגו'—אלך וארד מן המקום שעליתי אליו. אתא—בא. בר נש—אדם.

מְבַסְרָא לֵיהּ וְאִיתְּתֵיהּ דַּאֲבוּהִי מוֹקְרָא ליה, לְהָן יֵיזוּל ליה? אמר ליה: ייזול לְהָן דמוקרין ליה. נְחֵית ליה כהנא מן הָן דִּסְלֵק. אֲתוֹן אמרין ליה לרבי יוחנן: הָא נְחֵית כהנא לבבל. אמר: מה הֲוָה מֵיזַל ליה דְּלָא מֵיסַב רְשׁוּתָא? אמרין ליה: ההיא מִילְּתָא דַּאֲמַר לך – הוא הֲוָה נטילת רשות דִּידֵיהּ.

ט) מִנְהָג מְשֻׁנֶּה.

רבי זעירא כד סְלֵק לְהָכָא, אֲזַל אַקִּיז דם. אזל בָּעֵי מִיזְבּוֹן חֲדָא ליטרא דְקוֹפָּד מן טַבָּחָא. אמר ליה: בכמה הָדֵין ליטרתא? אמר ליה: בְּחַמְשִׁין מָנֵיי וחד קוּרְסָם. אמר ליה: סַב לך שיתין! ולא קַבֵּיל עילוי. סב לך ע׳! ולא קביל עילוי, סב לך פ׳, סב לך צ׳!–עד דִּמְטָא מְאָה. ולא קביל עילוי. אמר ליה: עֲבִיד כמנהגך. בְּרַמְשָׁא נְחֵית לבית וַעֲדָא. אמר לון: רַבָּנָן, מה בִּישׁ מִנְהֲגָא דְהָכָא, דְּלָא אָכֵיל בר נש ליטרא דקופד עד דִּמְחוֹ ליה חד קורסם! אמרין ליה: ומה הוא דֵין? אמר לון: פְּלָן טבחא. שְׁלַחוּן וּבָעֵיי מַייתִיתֵיהּ וְאַשְׁכְּחוּן אֲרוֹנֵיהּ נָפְקָא. אמרין ליה: רבי כל הָכֵין? אמר לון: וְיֵיתֵי עֲלַיי דלא כְּעָסִית עילוי, מִי סְבָרֵת דמנהגא כן.

י) עָנְשׁוֹ שֶׁל לֵיצָן.

רבי יַסָּא כד סליק להכא, אֲזַל סְפַר; בְּעֵי מִסְחֵי בְּאָהֵן דֵּימוֹסִין דְּטִיבֵּרְיָא. פְּגַע בֵּיהּ חַד לֵיצָן וִיהַב ליה פּוּרְקְדָל חד. אמר ליה: עד כַּדּוֹן עוּנְקְתֵיהּ דההוא

מבסרא ליה – מבזה אותו. ואיתתיה וגו׳–ואשת אביו מוקירה אותו. להן ייזול ליה–לאן ילך לו? והמכוון שבשאלה זו הוא, שבארץ ישראל, שהיא אמו, מבזים אותו, תחת אשר בבבל, שהיא אם הורגת לו, שם מכבדים אותו. ייזול להן דמוקרין ליה—ילך למקום ששם מכבדים אותו. נחית וגו׳–ירד לו כהנא מן המקום שעלה עליו. אתון–באו. הא נחית–הלא ירד. מה הוה וגו׳—איככה זה הלך לו בלי קחת רשות (ממני)? ההיא מילתא וגו׳–אותו הדבר שאמר לך. הוא הוה—הוא שהיה. דידיה—שלו, כלומר: אותה השאלה, שהציע לפניך, היא היא שהיתה בקשתו מלפניך שתתן לו רשיון ללכת מכאן, והרי אתה בתשובתך נתת לו את הרשיון הזה.

ט) אזל-הלך. אקיז—הקיז. בעי מיזבון—רצה לקנות. חדא-אחת. קופד—בשר. טבחא—טבח. הדין ליטרתא-ליטרא זו. בחמשין מני—בחמשים מנה (מין מטבע). וחד קורסם—ומכה אחת (מכת לחי). סב לך שיתין—קח ששים (בלי מכת הלחי). ולא קביל עילוי—ולא קבל עליו, לא הסכים. עד דמטא מאה—עד שהגיע למאה. עביד כמנהגך–עשה כמנהגך, קבל חמשים מנה והכני. ברמשא וגו׳—בערב נכנס אל בית ועד החכמים. לון—להם. מה ביש מנהגא דהכא—מה רע המנהג שבכאן. דלא אכיל—שאין אדם אוכל ליטרא של בשר טרם שיכוהו מכה אחת. ומה הוא דין—ומה זאת? מי עושה זאת. פלן טבחא—פלוני הטבח. שלחון וגו׳—שלחו ורצו להביאו ומצאו את ארונו יוצא (שמת והובל לקברות). כל הכין—כל כך כעסת עליו עד שנענש בגללך. וייתי עלי—יבוא עלי מה שיבוא (לשון שבועה). דלא כעסית וגו׳-שלא כעסתי עליו, לפי שחשבתי שכך הוא המנהג כאן.

י) אזל ספר—הלך להסתפר. בעי מסחי—רצה לרחץ את בשרו. באהן דימוסין—באותו בית המרחץ שבטבריה. פגע ביה חד ליצן—פגע בו לץ אחד. ויהב ליה—ונתן לו.

גַּבְרָא דָּפְיָא. וַהֲוָה אַרְכוֹנָא קָאִים דָּאִין חד ליסטים, ואזל קם ליה גָּחִיךְ כָּל קִבְלֵיהּ. אמר ליה ארכונא: מַאן הֲוָה עמך? תְּלָה עֵינוֹי וַחֲמָא דהוא גחיך, אמר ליה: אָהֵן דגחיך הוה עמי. נַסְבֵיהּ וְדָנֵיהּ וְאוֹדֵי ליה על חד דְּקַטִּיל. מִי נָפְקִין תַּרְוַיְהוֹן טָעֲנִין תַּרְתֵּי שָׁרָן, מן דַּעֲבַר רבי יסא מִסְחָא. אמר ליה: „הַהִיא עוּנְקְתָא דַּהֲוָת רפיא כבר שְׁנִצַּת”. אמר ליה: „ביש גַּדָּא דההוא גברא! וְלָא כתיב: „וְעַתָּה אַל תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן יֶחֶזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם”[1].

פרק רביעי.

יא) מַה טַּעַם נִקְבְּעוּ שָׁלֹשׁ תְּפִלּוֹת.

וּמֵאֵיכָן למדו שלש תפלות? רבי שמואל בר נחמני אמר: כנגד שלש פעמים שהיום משתנה על הבריות. בשחר צריך לאדם לומר: „מודה אני לפניך, ה׳ אלהי ואלהי אבותי, שהוצאתני מאפלה לאורה!” במנחה צריך אדם לומר: „מודה אני לפניך, ה׳ אלהי ואלהי אבותי, כשם שֶׁזִּכִּיתַנִי לראות החמה במזרח, כך זכיתי לראות במערב!” בערב צריך לומר: „יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהי ואלהי אבותי, כשם שהייתי באפלה והוצאתני לאורה, כך תוציאני מאפלה לאורה!” רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות מאבות למדום; תפלת השחר מאברהם אבינו: „וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה׳”[2]—ואין „עֲמִידָה” אלא תפלה, כמה דְתֵימַר: „וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל”[3]; תפלת המנחה מיצחק אבינו: „וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה”[4]—ואין „שיחה” אלא תפלה כמה דְאַתְּ אָמַר „תְּפִלָּה לְעָנִי כִי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי ה׳ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ”[5]; תפלת הערב מיעקב אבינו: „וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם”[6]—ואין „פגיעה” אלא תפלה, כמה דְתֵימַר: „יִפְגְּעוּ נָא בַה׳ צְבָאוֹת”[7], ואומר: „וְאַל תִּשָּׂא בַעֲדָם

[1] ישעיה כח, כב. [2] בראשית יט, כז. [3] תהלים קו, ל. [4] בראשית כד, סג. [5] תהלים קב, א. [6] בראשית כח, יא. [7] ירמיה כז, יח.

פורקדל חד — מכת עורף אחת. אמר ליה וגו׳—אמר לו ר׳ יסא: עד עתה (לפי שעה) עדיין ענק צוארו של אותו האדם רפה, כלומר: שסופו של הלץ לתליה, ואז יהיה ענק צוארו מהודק יפה. והוה ארכונא וגו׳—באותה שעה היה פקיד העיר עומד ודן שודד אחד. ואזל וגו׳—והלך אותו הלץ ועמד ושחק לנגדו. מאן הוה עמך—מי היה עמך (מי השתתף עמך במעשה השוד). תלה עינו׳—נשא את עיניו. וחמא—וראה. דהוה גחיך—אותו הליצן שעמד ושחק. אהן וגו׳—אותו האיש השוחק היה עמי. נסביה ודניה—ויצוה הפקיד לתפשו ולדונו ביסורים. ואודי ליה וגו׳—ואז הודה לו שהרג אדם אחד. מי נפקין תרויהון—כשיצאו שניהם. טעינין תרתי שרין—כשהם טוענים שתי קורות עץ (להתלות עליהן). מן דעבר וגו׳—בתוך כך עבר ר׳ יסא שיצא מבית המרחץ. ההיא עונקתא וגו׳—אותו ענק הצואר, שהיה רפה, כבר הודק, כלומר: עוד מעט ויהדקו צוארו בחבל. ביש גדא וגו׳—רע מזלו של אותו האיש. מוסריכם—מוסרות צואריכם, כי סופם של המתלוצצים לתליה, ואתה בעצמך גרמת במיתתך.

יא) מאיכן—מהיכן, מנין. שהיום משתנה—כנגד שלש החליפות שביום: שחר, צהרים וערב. כמה דתימר—כמה שנאמר.

רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי"[1]. ורבנן אָמְרֵי: תפלות מִתְּמִידִין גמרו; תפלת השחר—מתמיד של שחר: "אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר"[2]; תפלת המנחה—מתמיד של בין הערבים: "וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם"[3]; תפלת הערב—לא מצאו במה לתלותה ושנו אותה סְתָם.

יב) הוֹרָדַת רַבָּן גַּמְלִיאֵל מִנְּשִׂיאוּתוֹ.

ומעשה בתלמיד אחד שבא ושאל את רבי יהושע: "תפלת הערב מַהוּ?" אמר ליה: "רשות". בא ושאל את רבן גמליאל: "תפלת הערב מהו?" אמר ליה: "חובה". אמר ליה: "וְהָא רבי יהושע אמר לי: רשות?" אמר ליה: "למחר, כשאכנס לבית הוועד, עמוד ושאל את ההלכה הזאת". למחר עמד אותו תלמיד ושאל את רבן גמליאל: "תפלת הערב מהו?" אמר ליה: "חובה". אמר ליה: "והא רבי יהושע אמר לי: רשות?" אמר רבן גמליאל לרבי יהושע: "את הוא אומר רשות?" אמר ליה: "לאו". אמר ליה: "עמוד על רגליך ויעידו בך!" והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שרננו כל העם ואמרו לרבי חוצפית המתורגמן: "הַפְטֵר את העם!" אמרו לרבי זינון הַחַזָּן: "אמור!" התחיל ואמר. התחילו כל העם ועמדו על רגליהם ואמרו לו: "כִּי עַל מִי לֹא עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד"[4]. הלכו ומינו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה, בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות. והיה רבי עקיבא יושב ומצטער ואמר: "לא שהוא בן תורה יותר ממני, אלא שהוא בן גדולים יותר ממני. אשרי אדם שזכו לו אבותיו, אשרי אדם שיש לו יתד במי להיתלות בה!" וכי מה היתה יתידתו של רבי אלעזר בן עזריה? שהיה דור עשירי לעזרא. וכמה ספסלין היו שם? רבי יעקב בר סיסי אמר: שמונים ספסלין היו שם של תלמידי חכמים, חוץ מן העומדים לאחורי הגדר. רבי יוסי ברבי אבון אמר: שלש מאות היו שם, חוץ מן העומדים לאחורי הגדר. תַּמָּן תְּנֵינַן: "זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה". וכי כרם היה שם? אלא אלו תלמידי חכמים, שהיו עשוין שורות שורות

[1]ירמיה ז, טז. [2]במדבר כח, ד. [3]שם. [4]נחום ג, יט.

יב) מהו—אם היא חובה על האדם, או רשות ותלויה בחפצו של האדם. והא—והלא. בית הועד—מקום כנוס החכמים, בית המדרש. שרננו—רגנו, התרעמו. הפטר את העם—פטור את העם, כלה דבריך וילך העם לביתו. החזן—שמש הכנסת. אמור—אמור אתה את הכתוב המובא להלן. כי על מי וגו'—כי רגיל היה רבן גמליאל לצער ולהעליב את החכמים. בישיבה—לנשיא בישיבת החכמים. בן שש עשרה שנה—היה ר' אלעזר בן עזריה כשמינו אותו לנשיא. שיבות—שערות שיבה, לפי שנאה לדרשן להיות זקן ולא בחור, ולכן נעשה לו נס והלבינו שערותיו. יתד במי להתלות בה—כלומר: זכות אבות. וכמה ספסלים היו שם—באותו היום שמינו את רבי אלעזר, כי רבן גמליאל היה מדקדק בבחירת התלמידים הראויים להתקבל לבית המדרש ולכן היה מספר התלמידים מצומצם בזמן נשיאותו, ועתה נתנה הרשות להכנס לבית המדרש לכל מי שרצה ונתוספו שם הרבה ספסלים. תמן תנינן—שם למדנו (בפרק ה' של מסכתא כתובות).

ככרם. מיד הלך לו רבן גמליאל אצל כל אחד ואחד לפייסו בביתו. אֲזַל גַּבֵּי רבי יהושע, אַשְׁכְּחֵיהּ יָתֵיב עָבֵיד מַחֲטִין, אמר ליה: „מֵאִילֵּין אַתְּ חָיֵי?" אמר ליה: „וְעַד כַּדּוּן אַתְּ בָּעֵי מוֹדָעֵי; אוי לו לדור שאתה פַּרְנָסוֹ!" אמר ליה: „נַעֲנֵיתִי לך". ושְׁלָחוּן גבי רבי אלעזר בן עזריה חד קַצָּר, ואית דְּאָמְרִין: רבי עקיבא הֲוָה. אמר ליה: „מי שהוא מַזֶּה בן מַזֶּה יַזֶּה, מי שאינו לא מזה ולא בן מזה, יֵימַר למזה בן מזה: מימיך מי מערה ואפרך אפר מִקְלֶה?" אמר לון: נתרציתם, אני ואתם נשכים לפתחו של רבן גמליאל. אף על פי כן לא הורידוהו מגדולתו, אלא מינו אותו אב בית דין.

יג) תְּפִלּוֹת חֲכָמִים.

רבי פדת בשם רבי יעקב בר אִידִי: רבי אלעזר היה מתפלל שלש תפלות לאחר תפלתו. מהו אומר? „יהי רצון מלפניך, ה' אלהי ואלהי אבותי, שלא תעלה שנאתנו על לב אדם, ולא שנאת אדם תעלה על לבנו, ולא תעלה קנאתנו על לב אדם, ולא קנאת אדם תעלה על לבנו, ותהא תורתך מלאכתנו כל ימי חיינו ויהיו דברינו תחנונים לפניך!" רבי חייא בר אבא מוסיף: „ותייחד לבבנו ליראה את שמך וּתְרַחֲקֵנוּ מכל מה שֶׁשָּׂנֵאתָ, וּתְקָרְבֵנוּ לכל מה שאהבת, ותעשה עמנו צדקה למען שמך!" דְּבֵית רבי ינאי אמרין: הנֵּעוֹר משנתו צריך לומר: „ברוך אתה ה' מחיה המתים! רבוני, חטאתי לך! יהי רצון מלפניך, ה' אלהי, שתתן לי לב טוב, חלק טוב, יצר טוב, חבר טוב, שם טוב, עין טובה, ונפש טובה,

---

לפייסו — לרצותו, לבקש ממנו סליחה. גבי — אצל, אל. אשכחיה וגו' — מצאו כשהוא יושב ועושה מחטים. מאילין את חיי — מזה אתה חי (מתפרנס). ועד כדון וגו'-והלא עד עתה צריך היית לדעת זאת (במה תלמידי החכמים מתפרנסים). פרנסו-מנהיגו. נעניתי לך-אני נכנע לך, כלומר: מחול לי! ושלחון-אז שלחו החכמים. חד קצר-כובס אחד, להודיע לו שהם נתפייסו לרבן גמליאל ורוצים להשיב אותו לנשיאותו. ואית דמרין-ויש אומרים. הוה-היה אותו השליח, שהלך לרבי אלעזר בן עזריה. מזה בן מזה-כהן בן כהן, הרגיל להזות את מי החטאת; יימר-יאמר. מי מערה-ולא מים חיים, כי רק מים חיים כשרים להזיה ולא מי מערה. אפר מקלה-אפר כירה ולא אפר הפרה האדומה; והדברים האלה נאמרו על דרך המליצה: רק מי שהוא נשיא בן נשיא (כרבן גמליאל שהיה מזרעו של הלל) ראוי לכהן במשרת הנשיאות, אבל מי שלא שמש מעולם בנשיאות וגם אבותיו לא היו נשיאים-היוכל לאמר לנשיא, שאינו ראוי לנשיאות? נתרציתם-אם אתם נתפייסתם לרבן גמליאל והנכם רוצים להחזירו לנשיאותו. נשכים לפתחו וכו'-להחזירו לנשיאותו.

יג) רבי פדת וכו' — אמר. שלש תפלות-אחר התפלות של כל יום. דבית ר' ינאי-בני בית ר' ינאי אומרים.

ונפש שפלה, ורוח נמוכה, אל יִתְחַלֵּל שמך בנו! ואל תעשנו שיחה בפי כל הבריות, ואל תהי אחריתנו להכרית ולא תקותנו למפח נפש, ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם, ואל תמסור מזונותינו בידי בשר ודם, שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה, ותן חלקנו בתורתך עם עושי רצונך, בנה ביתך, היכלך, עירך ומקדשך במהרה בימינו!" רבי חייא בר וָוא מְצַלֵּי: „יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו, שתתן בלבנו לעשות תשובה שלמה לפניך, שלא נבוש מאבותינו לעולם הבא!" רבי יוֹדָן בֵּי רבי ישמעאל קְבַע ליה לאמוֹרֵיה הַיֵּימַר בָּתַר פָּרַשְׁתֵּיהּ כן. רבי תנחום בר אִיסְבְּלוֹסְטִיקָא מְצַלֵּי: „ויהי רצון מלפניך, ה׳ אלהי ואלהי אבותי, שתשבור ותשבית עוֹלוֹ של יצר הרע מלבנו, שכך בראתנו לעשות רצונך, ואנו חייבים לעשות רצונך. אַתְּ חפץ ואנו חפצים–ומי מְעַכֵּב? שאור שבעיסה. גלוי וידוע לפניך, שאין בנו כח לעמוד בו, אלא יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהי ואלהי אבותי, שתשביתהו מעלינו ותכניעהו, ונעשה רצונך כרצוננו בלבב שלם!" רבי יוחנן הוה מְצַלֵּי: „יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהי ואלהי אבותי, שֶׁתַּשְׁכֵּן בְּפוּרְיֵינוּ אהבה ואחוה, שלום וריעות. ותצליח סופנו אחרית ותקוה, ותרבה גבולנו בתלמידים, וְנָשִׂישׂ בחלקנו בגן עדן, וְתַקְּנֵנוּ לב טוב וחבר טוב, ונשכים ונמצא יִחוּל לבבנו, ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה!"

פרק שביעי.

יד) שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח וְיַנַּאי הַמֶּלֶךְ.

תְּנֵי: שלש מאות נזירין עלו בימי רבי שמעון בן שָׁטַח, מאה וחמשים מצא להן פתח, ומאה וחמשים לא מצא להן פתח. אֲתָא גבי ינאי מלכא, אמר ליה: „אית הָכָא תְּלָת מְאָה נזירין בְּעַיִין תשע מְאָה קָרְבָּנִין, אלא יָהֵב אַתְּ פַּלְגָא מן דִּידָךְ ואנא יָהֵב פלגא מן דִּידִי". שְׁלַח ליה ארבע מְאָה וְחַמְשִׁין. אָזַל לישנא בִּישָׁא וּמַר ליה: „לא יָהַב מן דידיה כלום". שְׁמַע ינאי מלכא וּכְעַס. דָּחֵל

נפש שפלה — נפש נכנעת. נמוכה — שפלה, ענותנית. מצלי—מתפלל. בי רבי ישמעאל - בן רבי ישמעאל. קבע ליה וכו׳-קבע להמתורגמן שלו, שהיה מבאר את דבריו להעם, שיאמר כך לאחר סיום הפרשה. שאור שבעיסה-יצר הרע המעורר תמיד את נפש האדם, כשאור המחמיץ את העיסה. בפוריינו—בגורלנו, בחלקנו. ייחול לבבנו—תקות לבנו. ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה—שתעלה לפניך להמציא לנו קורת נפש לטובה.

יד) תני—שנוי, נאמר, כך נאמר בברייתא. נזירין—שהיו עניים. עלו—באו לירושלים אחר ששלמו ימי נזירותם וצריכים היו להביא קרבנות. פתח—הַתָּרָה לבטל את נזירותם. אתא וכו׳—בא אל ינאי המלך. אית הכא—יש כאן. תלת—שלש. בעיין—הצריכים. תשע מאה קרבנין—תשע מאות קרבנות, שלשה קרבנות לכל אחד: חטאת, עולה ושלמים. אלא וכו׳-איני מבקש ממך אלא שתתן אתה את המחצה משלך, ואני אתן את המחצה משלי. חמשין—חמשים. אזל—הלך. לישנא בישא—לשון רעה, מלשין. ומר ליה—ואמר לו. לא יהב מן דידיה כלום—(שמעון בן שטח) לא נתן משלו מאומה. דחל—פחד, נתירא.

שמעון בן שטח וַעֲרַק. בָּתַר יוֹמִין סְלֵקוֹן בני נַשׁ רַבְרְבִין מן מלכותא דפרס גבי ינאי מלכא. מן דְיָתְבִין אָכְלִין, אָמְרִין ליה: „נְהִירִין אֲנָן דַהֲוָה אית הכא חד גְּבַר סָב וַהֲוָה אָמַר קוֹמִין מילין דחכמה". תְּנִי לוֹן עוּבְדָא. אמרין ליה: שלח וְאַיְתִיתֵיהּ. שְׁלַח וִיהַב ליה מִלָּא. וַאֲתָא וִיתֵיב ליה בין מלכא למלכתא. אמר ליה: „למה אַפְלֵית בי?" אמר ליה: „לא אַפְלֵית בך. אַתְּ מממונך ואנא מן אוֹרָיְתִי, דכתיב „כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף"[1]. אמר ליה: „ולמה עֲרַקְתְּ?". אמר ליה: „שְׁמָעִית דְּמָרִי כָּעֵס עלי וּבָעִית מְקַיְּמָה הָדֵין קְרָיָא: „חֲבִי כִמְעַט רֶגַע עַד יַעֲבָר זָעַם"[2]. וּקְרָא עלוי: „וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ"[3]. אמר ליה: „ולמה יָתֵבְתְּ בין מלכא למלכתא?" אמר ליה: „בסִיפְרֵי דבן סירא כתיב: „סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ וּבֵין נְגִידִים תּוֹשִׁיבֶךָּ". אמר: „הַבוּ ליה כָּסָא דְלִיבָרֵיךְ". נְסַב כסא וּמַר: „נברך על המזון שאכל ינאי וחבריו!" אמר ליה: „עד כַּדוּן אַתְּ בְּקַשְׁיוּתָךְ?" אמר ליה: „ומה נאמר: „על המזון שלא אכלנו"?" אמר: „הַבוּן ליה דְלֵיכוֹל". יְהַבוּ ליה ואכל ומר: „נברך על המזון שאכלנו".

פרק שמיני.

טז) הָאוֹרָה שֶׁל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

רבי לוי בשם רבי בְּזֵירָה: שלשים ושש שעות שמשה אותה האורה שנבראת ביום הראשון: שתים עשרה בערב שבת ושתים עשרה בליל שבת

[1]קהלת ז, יב. [2]ישעיה כו, כ. [3]קהלת ז, יב.

ועֲרק—וברח. בתר יומין—מקץ הימים. סלקון וכו'—באו אנשים גדולים ממלכות פרס אל ינאי המלך. מן דיתבין וכו'—כשישבו לאכול, אמרו לו. נהירין אנן וכו'—זוכרים אנו שהיה כאן איש זקן אחד, שהיה אומר לפנינו דברי חכמה. תני לון עובדא—ספר להם (ינאי) את המעשה. ואיתיתיה—והביאהו. ויהב ליה מילא—נתן לו דבר (נתן לו איזה דבר לסימן, להבטחה שלא יגע בו לרעה). ואתא וכו'—ויבוא וישב בין המלך והמלכה. למה אפליית בי—למה התלת בי, כי הבטחת לתת את המחצה ולא נתת. לא אפליית בך—לא התלתי בך. את מממונך וכו'—אתה עזרת להנזירים בממונך ואני עזרתי להם בתורתי (שמצא פתח התרה למאה וחמשים ופטר אותם מהבאת הקרבנות ולכן אין מתנתו פחותה ממתנת המלך). ערקת—ברחת. שמעית וכו'—שמעתי שאדוני כעס עלי ורציתי לקיים את המקרא הזה. חבי-הסתרי. וקרא עלוי—ויקרא עליו ינאי את הכתוב „ויתרון דעת" וגו'. ולמה יתבת-ולמה ישבת. סלסלה וגו'—הוקר את החכמה והיא תרוממך. הבו ליה כסא דליברך-תנו לו כוס שיברך ברכת המזון. נסב—לקח. ומר-ואמר. עד כדון וגו'—עד עתה עודך עוסד בקשיותך להתל בי, וכי כך הוא נוסח הברכה? ומה נאמר—ואיככה זה אמַר? האמר „נברך על המזון שלא אכלנו"?" שהרי לא אכלתי כלום. הבון ליה דליכול—תנו לו ויאכל. יהבו ליה וכו'-נתנו לו ואכל ואמר.

טז) רבי לוי וכו'--אמר.

ושתים עשרה בשבת. והיה אדם הראשון מביט בה מסוף העולם ועד סופו. כיון שלא פסקה האורה, התחיל כל העולם כלו משורר, שנאמר: „תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ”[1] למי ש„אוֹרוֹ עַל כַּנְפוֹת הָאָרֶץ”[2]. כיון שיצאת שבת, התחיל משמש החשך, ובא ונתירא אדם ואמר: „אֵלּוּ הוּא שכתב בו „הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב”[3], שמא בא לנשכני!” ואמר: „אַךְ חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי”[4]. אמר רבי לוי: באותה שעה זמן הקב״ה שני רְעָפִין וְהִקִּישָׁן זה לזה ויצא מהן אור. הָדָא הוּא דִכְתִיב: „וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנִי”[5] ובירך עליה: „בורא מאורי האש”. שמואל אמר: לפיכך מברכין על האש במוצאי שבתות, שהיא תחילת בְּרִיָּתָהּ.

פרק תשיעי.

טז) תְּשׁוּבוֹת רַבִּי שִׂמְלָאִי לַמִּינִים.

המינין שאלו את רבי שמלאי: „כמה אֱלוהות בראו את העולם?” אמר להן: „ולי אתם שואלין? לכו ושאלו את אדם הראשון, שנאמר: „כִּי שְׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים” וגו'[6]. „אשר בראו אלהים אדם על הארץ” אין כתיב כאן, אלא „לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ”[7]. אמרו ליה: „והכתיב „בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים”?[8] אמר להן: „וכי „בראו” כתיב? אין כתיב אלא „ברא”. אמר רבי שמלאי: כל מקום שפקרו המינין—תשובתן בצידן. חזרו ושאלו אותו: „מַה אָהֵן דכתיב: „נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ”?[9] אמר להן: „ויבראו אלהים את האדם בצלמם” אין כתיב כאן, אלא „וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ”[10]!” אמרו לו תלמידיו: „לאלו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב?” אמר להן: „לְשֶׁעָבַר אדם נברא מן העפר וחוה נבראת מן אדם, מאדם ואילך—„בצלמנו כדמותנו”, אי אפשר לאיש בלא אשה ואי אפשר

[1]איוב לז, ג. [2]שם. [3]בראשית ג, טו. [4]תהלים קלט, יא. [5]שם. [6]דברים ד, לב. [7]שם. [8]בראשית א, א. [9]שם שם, כו. [10]שם שם, כז.

ישרהו—ר' בזירה דורש את המלה הזאת מלשון „שיר” כלומר: כל היצורים שתחת השמים היו משוררים למי שאורו וכו'. אלו הוא—אפשר שזה הוא הנחש, שנאמר עליו „הוא ישופך” וגו'. רעפין—אבני אש, לבנים. והקישן—הכה אותם. הדא הוא דכתיב—זהו שכתוב.

טז) המינין—הכופרים באל אחד ומאמינים ברשויות הרבה. „אשר בראו”—בלשון רבים. „אשר ברא”—בלשון יחיד, הרי שֶׁאֵל אחד ברא את העולם. אמרו ליה וגו' אלהים—הלא כתוב „אלהים” בלשון רבים ולא „אל”, משמע שאלהים רבים בראו את העולם. שפקרו—שדברו דברי כפירה והביאו ראיה מן התורה שיש הרבה אלים בעולם. תשובתן בצידן—אפשר לסתור את דבריהם מאותם הכתובים נופם שהם מסתייעים בהם. מה אהן—מה זה. „נעשה” וכו'—הכל בלשון רבים. דחית בקנה—השיבות להם תשובה רפויה רק כדי להפטר מהם. מכאן ואילך—לאחר שנבראו אדם וחוה. „בצלמנו כדמותנו”—האדם נוצר בצלם דמות אבותיו ובצלם אלהים: האיש והאשה משתתפים בבריאת הגוף והקדוש ברוך הוא

לאשה בלא איש, אי אפשר לשניהן בלא שכינה". וחזרו ושאלו אותו: „מַה הָהֵן דכתיב: „אֵל אֱלֹהִים ה׳, אֵל אֱלֹהִים ה׳ הוּא יֹדֵעַ"[1]?" אמר להן: „הם יודעים" אין כתיב כאן, אלא „הוא יודע" כתיב". אמרו לו תלמידיו: „רבי, לאילו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב?" אמר להן: „שלשתן שם אחד, כאינש דְאָמַר „בָסִילֵיוּס" „קֵיסַר" „אַגוּסְטוּס". חזרו ושאלו אותו: „מה הָהֵן דכתיב „אֵל אֱלֹהִים ה׳ דִּבֶּר וַיִּקְרָא אָרֶץ"[2]?" אמר להן: „וכי „דברו" „ויקראו" כתיב כאן? אין כתיב אלא „דבר ויקרא ארץ!" אמרו לו תלמידיו: „רבי, לאלו דחית בקנה, ולנו מה אתה משיב?" אמר להן: „שלשתן שם אחד כאינש דאמר „אוּמָן" „בַנָּיָן" „אַרְכִיטֶקְטָן". חזרו ושאלו אותו: „מהו דכתיב „כִּי אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא"[3]?" אמר להן: „קדושים המה" אין כתיב כאן, אלא „הוא", „אֵל קַנּוֹא הוּא". אמרו לו תלמידיו: „רבי, לאלו דחית בקנה -- ולנו מה אתה משיב?" אמר רבי יצחק: קדוש בכל מיני קדושות. דאמר רבי יודן בשם רבי אחא: הקב"ה -- דרכו בקדושה, דיבורו בקדושה וְישׁוּבוֹ בקדושה, חשיפת זרועו בקדושה, (אלהים) נורא ואדיר בקדושה. דרכו בקדושה: „אֱלֹהִים בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכֶּךָ"[4]; הילוכו בקדושה: „הֲלִיכוֹת אֵלִי מַלְכִּי בַקֹּדֶשׁ"[5]; מושבו בקדושה: „אֱלֹהִים יָשַׁב עַל כִּסֵּא קָדְשׁוֹ"[6]; דיבורו בקדושה: „אֱלֹהִים דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ"[7]; חשיפת זרועו בקדושה: „חָשַׂף ה׳ אֶת זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ"[8]; נורא ואדיר בקדושה: „מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ"[9]. חזרו ושאלו אותו: „מה אָהֵן דכתיב: „מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו"[10]?" אמר להן: „כה׳ אלהינו בכל קראנו אליהם" אין כתיב כאן, אלא „בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו"[11]. אמרו לו תלמידיו: „רבי, לאלו דחית בקנה, לנו מה אתה משיב?" אמר להן: קרוב בכל מיני קְרִיבוּת, דאמר רבי פינחס בשם רבי יהודה בר סימון: עבודה זרה נראית קרובה -- ואינה אלא רחוקה. מה טעמא? „יִשָּׂאֻהוּ עַל כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ" וגו׳[12] -- סוף דבר: אֱלוהו עמו בבית, והוא צועק עד שימות, ולא ישמע ולא יושיע מצרתו, אבל הקב"ה נראה רחוק ואין קרוב ממנו. דאמר לוי: מהארץ ועד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ומרקיע לרקיע מהלך חמש

[1]יהושע כב, כב. [2]תהלים נ, א. [3]יהושע כד, יט. [4]תהלים עז, יד. [5]שם סח, כה. [6]שם מז, ט. [7]שם קח, ח. [8]ישעיה נב, י. [9]שמות טו, יא. [10]דברים ד, ז. [11]שם. [12]ישעיה מו, ז.

נותן את הנשמה לגוף. **אל אלהים ה׳**—הרי משמע מזה שיש שלש אלוהות: „אל", „אלהים" ו„ה'". **כאינש דאמר**—כאדם האומר. **בסיליום**—מלך ביונית. **אגוסטוס**—תאר הכבוד של קיסר רומי, וכשם ששלשת השמות האלה אינם אלא כנויים של אדם אחד, כך משמשים שלשת השמות האמורים כנויים לעצם אלהות אחד.׳ **אומן, בניין** (בנאי), **ארכיטקטן**—שלשה שמות המשמשים כנויים לאדם אחד העוסק במלאכת הבנין. **חשיפת זרועו**—גלוי זרועו. **כה׳ אלהינו וכו׳**—הוא החלק השני של הכתוב. **בכל מיני קריבות**—אף על פי שנראה לך שהוא רחוק מן העולם מרחק שאין לו שעור, הנה באמת קרוב הוא אליך בכל מיני קריבות.

מאות שנה ועביו של רקיע חמש מאות שנה וכן לכל רקיע ורקיע. ואמר רבי בֶּרֶכְיָה ורבי חלבו בשם רבי אבא סְמוּקָא: אף טַלְפֵי החיות מהלך חמש מאות שנה וחמש עשרה, מנין „יְשָׁרָה". ראה, כמה הוא גבוה מעולמו! ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחורי העמוד, ומתפלל בלחישה, והקב"ה מאזין את תפלתו, שנאמר: „וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ, רַק שְׂפָתֶיהָ נָעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ"[1] — והאזין הקב"ה את תפלתה. וכן כל בריותיו, שנאמר: „תְּפִלָּה לְעָנִי כִי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי ה' יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ"[2] — כאדם המשיח באוזן חברו והוא שומע. וכי יש לך אלוה קרוב מזה, שהוא קרוב לבריותיו כפה לאוזן?

יז) אֵיךְ נִצַּל מֹשֶׁה מֵחֶרֶב פַּרְעֹה.

אמר רבי ינאי: כתיב „וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַּרְעֹה"[3] — ואפשר לבשר ודם לברוח מן המלכות? אלא בשעה שתפס פרעה את משה, חייבו להתיז את ראשו וְקָהֲתָה החרב מעל צווארו של משה ונשברה. הדא הוא דכתיב: „צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן"[4] — זה צווארו של משה. אמר רבי אֶבְיָתָר: ולא עוד אלא שנתזה החרב מעל צווארו של משה על צווארו של קוּסְנְתוֹרוֹ והרגתו, הדא הוא דכתיב: „וַיַּצִּילֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה"[5] — לי הציל וקוּסַנְתָּר נהרג. רבי ברכיה קרא עליו: „כֹּפֶר לַצַּדִּיק רָשָׁע"[6]. רבי אבון קרא עליו: „צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחְתָּיו"[7]. תְּנֵי בַּר קַפָּרָא: מלאך ירד ונדמה להן בדמות משה, ותפסו את המלאך וברח משה. אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שברח משה מפני פרעה נעשו כל אוּכְלוּסִין שלו אילמין, ומהן חֵרְשִׁין, ומהן סוּמִין. אמר לאילמין: היכן הוא משה? — ולא היו מדברים, אמר לחרשין — ולא היו שומעין, אמר לסומין — ולא היו רואין. הוא שהקב"ה אמר לו למשה: „מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי יָשׂוּם אִלֵּם" וגו'[8] — תַּמָּן קָמֵת לך, והכא לֵית אנא קָאֵים? הדא הוא דכתיב: „מִי כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו"[9].

[1]שמואל א, א, יג. [2]תהלים קב, א. [3]שמות ב, טו. [4]שיר השירים ז, ה. [5]שמות יח, ד. [6]משלי כא, יח. [7]משלי יא, ח. [8]שמות ד, יא. [9]דברים ד, ז.

החיות — חיות הקדש אשר ב„מרכבה". מנין „ישרה" — כמנין הגימטריא של המלה „ישרה" האמורה בחיות הקדש: „ורגליהם רגל ישרה" (יחזקאל א, ז). וכן כל בריותיו — הוא שומע את תפלתם כשהם מתפללים בלחש. כפה לאזן — כקרבת פיו של אדם לאזנו, שהאזן שומעת מה שהפה מדבר.

יז) להתיז — לקצץ. וקהת — קהתה. קוסנתור — שר הטבחים, תליין. אוכלוסין — המון עם, להקה. תמן קמת לך — שם עמדתי לך להצילך. והכא לית אנא קאים — וכאן לא אעמד לך ולא אהיה בעזרך?

יח) מַעֲשֶׂה בְּתִינוֹק יְהוּדִי.

אמר רבי תנחומא: מעשה בספינה אחת של עכו"ם, שהיתה פורשת לים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי. עמד עליהם סער גדול בים, ועמד כל אחד ואחד מהם והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא — ולא הועיל כלום. כֵּיוָן שראו שלא הועילו כלום, אמרו לאותו יהודי: „בני, קום קרא אל אלהיך, ששמענו שהוא עונה אתכם, כשאתם צועקים אליו, והוא גבור!" מיד עמד התינוק וצעק בכל לבו, וקיבל ממנו הקב"ה תפלתו, ושתק הים. כֵּיוָן שירדו ליבשה, ירדו כל אחד ואחד לקנות צרכיו. אמרו לו לאותו התינוק: „לֵית אַתְּ בָּעֵי מִזְבֵּין לך כלום?" אֲמַר להון: „מָה אַתּוּן בָּעַיִן מן הָהֶן אַכְסְנָיָא עלובה?" אמרו לו: „אַתְּ אַכְסְנָיָא עלובה? אינון אַכְסְנָיָא עלובה! אינון הָכָא וְטַעֲוָתְהוֹן בבבל, ואינון הכא וטעוותהון ברומי, ואינון הכא וטעוותהון עִמְּהוֹן, ולא מְהַנּוּן להן כלום; אבל אַתְּ — כל אָהֶן דאת אָזֵיל, אלהך עמך, הדא הוא דכתיב: „כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו". רבי שמעון בן לקיש אמר: בשר ודם יש לו קרוב, אם היה עשיר — הוא מודה בו, ואם היה עני — כופר בו; אבל הקב"ה אינו כן, אלא אפילו ישראל נתונין בירידה התחתונה, הוא קורא אותם „אחי ורעי". ומה טעם? „לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי".

יט) הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת.

תני: רבי שמעון בן יוחאי אומר: אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהן מן התורה מאד, עמוד והתחזק בה — ואתה מקבל שכר כולם. מה טעמא? „הפרו תורתך — עת לעשות לה'". הלל הזקן היה אומר: בשעה דִמְכַנְּשִׁין — בַּדַּר, ובשעה דִמְבַדְּרִין — כְּנוֹשׁ! וכן היה הלל אומר: אם ראית את התורה שהיא חביבה על ישראל והכל שמחין בה — בַּדַּר, ואם לאו — כנוש! אמר רבי אלעזר: מה התינוק הזה צריך לינק בכל שעה שביום, כך כל אדם שבישראל צריך ליגע בתורה בכל שעות שביום. רבי יונה

יח) פורשת-הולכת, מפליגה. יראתו—אלילו. לית את בעי מזבין לך כלום—האומנם אינך צריך לקנות לך מאומה. מה אתון בעין—מה אתם רוצים. מן ההן אכסניא עלובה—מאותו האורח האומלל. אינון-הם, כלומר: אנחנו, אלא שדברו על עצמם בגוף שלישי. טעוותהון—טעותן, כלומר: גלוליהם שהם נטעים אחריהם. עמהון—עמהם. ולא מהנון להן כלום—ואינם מועילים להם מאומה. כל אהן דאת אזיל—בכל מקום שאתה הולך.

יט) הפרו תורתך עת לעשות לה'—ר' שמעון בן יוחאי מהפך את סדר הכתוב: „עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט) ודורש אותו כך: כשאדם רואה שמפירים את התורה, עליו להתחזק ולעשות לה' כל מה שביכלתו. בשעה דמכנשין—בשעה שחכמי הדור מכניסים וכובשים את דבריהם ואינם מפיצים את התורה ברבים. בדר—הפיץ אתה את התורה. ובשעה דמבדרין כנוש-ובשעה שהחכמים מרביצים את התורה, כנוס את דבריך ואל תבקש להתגדל

בשם רבי יוסי בן גזירה: כל פִּטְטַיָּא בישין וּפִטְטַיָּא דְאוֹרָיְתָא טָבִין, כל כַּדְבַיָּא בישין וְכַדְבַיָּא דְאוֹרָיְתָא טבין. אמר רבי שמעון בן לקיש: במגילת חסידים מצאו כתוב: יום תעזבני – יוֹמַיִם אעזבך. לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מציפורין, ופגעו זה בזה בַּחֲדָא מַשְׁכְּנָא. לא הספיקו לפרוש זה מזה, עד שהלך זה מיל וזה מיל – נמצאו רחוקין זה מזה שני מילין. ואשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש, כל זמן שהיתה בדעתו להנשא לה, היתה יושבת וממתנת לו, כיון שהפליג דעתו ממנה – אף היא היתה הולכת ונישאת לאחר. תני בשם רבי מאיר: אין לך אחד מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום: קורא את שמע ומברך לפניה ולאחריה, ואוכל את פתו ומברך לפניה ולאחריה, ומתפלל שלש פעמים של שמונה עשרה, וחוזר ועושה שאר מצות ומברך עליהן. וכן היה רבי מאיר אומר: אין לך אדם מישראל שאין המצות מקיפות אותו: תפילין בראשו, ותפילין בזרועו, ומזוזה בפתחו, מילה בבשרו, ארבע ציציות בטליתו מקיפין אותו. הוא שדוד אמר: „שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ"[1]; וכן הוא אומר: „חֹנֶה מַלְאַךְ ה' סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם"[2].

פֵּאָה.

פרק ראשון

א) עַד הֵיכָן כִּבּוּד אָב וָאֵם?

רבי אבוה בשם רבי יוחנן: שאלו את רבי אלעזר: עד הֵיכָן כיבוד אב ואם? אמר להם: ולי אתם שואלין? לכו ושאלו את דַּמָּה בן נְתִינָה. דמה בן נתינה ראש פַּטְרָבוּלֵי היה. פעם אחת היתה אמו מְסַטַּרְתּוֹ בפני כל בּוּלֵי שלו, ונפל קוֹרְדְּקִין שלה מידה, והושיט לה, שלא תצטער. אמר רבי חזקיה: גוי אשקלוני היה, וראש פַּטְרָבוּלֵי היה, ואבן שישב אביו עליה, לא ישב עליה מימיו. וְכֵיוָן שמת אביו – עשה אותה יראה שלו. פעם אחת אבדה

[1]תהלים קיט, קסד. [2]שם לד, ח.

ולהתראות לפני הבריות ברוב ידיעותיך. כל פיטטיא-כל הפטפוטים, כל מיני דברים בטלים. בישין-רעים. ופיטטיא דאוריתא טבין-אבל הפטפוטים בעניני התורה טובים הם. כל כדביא-כל השקרים. טבין-שבנוגע לתורה יכול אדם לכזב ולאמר שלא למד פרק זה או מסכת זו. בחדא משכנא-במעון אחד. לפרוש-להפרד. וממתנת לאיש-מצפה לאיש אחד שיקחנה לו לאשה. שהפליג דעתו ממנה-שהסיח את דעתו ממנה; וכן גם בנוגע להתורה: כשאדם מסיח את דעתו ממנה, היא עוזבת אותו ומתדבקת באחר, אשר נפשו חשקה בה.

א) עד היכן כבוד-עד כמה צריך אדם לכבד את אבותיו. פטרבולי-פקידות, מועצת העיר. בולי-פקידי העיר. מסטרתו-הכתהו על הלחי. קורדקין-נעל של עור בקר, בגדל. מידה-כי בסגדלה הכתהו. גוי-עובד אלילים. אותה-את האבן הזאת. יראה שלו-

יָשְׁפֵה של בנימין. אמרו: מַאן דְּאִית לֵיהּ טָבָא דִּכְוָותָהּ? אמרו: אית לֵיהּ לדמה בן נתינה. אֲזַלּוּן לְגַבֵּיהּ ופסקו עִמֵּיהּ בְּמְאָה דינר. סְלֵיק וּבְעֵי מַיְתוּ לְהוּ, וְאַשְׁכַּח אֲבוּהִי דָּמִיךְ. אית דְּאָמְרִין: מַפְתֵּחַ דְּתֵיבוּתָא הֲוָה יָתֵיב גּוֹ אֶצְבְּעָתֵיהּ דַּאֲבוּהִי, ואית דאמרין: רִיגְלוֹהִי דַּאֲבוּהִי הֲוָת פְּשִׁיטָא על תיבותא. נְחַת לְגַבּוֹן, אֲמַר לון: לָא יְכֵילִית מַיְתוּתֵיהּ לְכוֹן. אָמְרֵי: דִּילְמָא דוּ בָּעֵי פְּרִיטָן טוּבָא—אַסְקוּנֵיהּ למאתים, אַסְקוּנֵיהּ לאלף. כֵּיוָן דְּאִיתְּעַר אבוהי מן שִׁינְתֵיהּ, סְלֵיק וְאַיְתוּתֵיהּ לון. בְּעוֹן מִתַּן לֵיהּ בְּסִיפְקוּלָא אַחֲרַיָּא, וְלָא קַבִּיל עָלוֹי. אֲמַר: „מָה אֲנָא מְזַבֵּין לְכוֹן אִיקָרָא דַּאֲבָהָתַי בִּפְרִיטִין? איני נהנה מכבוד אבותי כלום!" מה פְּרַע ליה הקב"ה שכר? אמר רבי יוסי בי רבי בון: בו בלילה ילדה פרתו פרה אדומה, ושקלו לו כל ישראל משקלה זהב ונטלוה. אמר רבי שבתי: כתיב „וּמִשְׁפָּט וְרָב צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה[1]"—אין הקב"ה מַשְׁהֵא מתן שכרן של עושה מצות בְּגוֹי.

ב) אִמּוֹ שֶׁל רַבִּי טַרְפוֹן וְאִמּוֹ שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

אמו של רבי טרפון ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת, והלך רבי טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה, והיתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למטתה. פעם אחת חלה ונכנסו חכמים לבקרו. אמרה להן: התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי כבוד יותר מדאי. אמרו לה: מה עָבֵיד לִיךְ? וְתַנֵּית לְהוֹן עוּבְדָא. אמרו לה: אפילו עושה כן אלף אלפים — עדיין לחצי כבוד, שאמרה התורה, לא הגיע.— אמו של רבי ישמעאל בָּאת וְקִיבְלַּת עָלוֹי

[1]איוב לז, כג.

עבודה זרה שלו, מפני כבוד אביו. ישפה של בנימין—אבן יקרה משתי עשרה אבני החושן של הכהן הגדול, אשר עליה היה חרות שם שבט בנימין. מאן דאית ליה טבא דכוותה—למי יש (אבן) טובה שכמותה. אזלון לגביה—הלכו אליו. ופסקו עמיה—והתנו עמו. סליק ובעי מיתו להו—הלך ורצה להביאה להם. ואשכח אבוהי דמיך—ומצא את אביו ישן. אית דאמרין—יש אומרים. מפתח דתיבותא—המפתח של התיבה. הוא יתיב—היה יושב, נתון. גו אצבעתיה דאבוהי—בין אצבעו (או על אצבעו) של אביו. ריגלוהי—רגליו (אחת מרגליו?). הוות פשיטא—היתה פשוטה על התיבה (שבה נמצאה האבן היקרה). נחת לגבון — ירד, בא אליהם. אמר לון וכו׳ — ואמר להם: איני יכול להביאה לכם. אמרי דילמא וכו׳-אמרו: אפשר שהוא רוצה מעות הרבה. אסקוניה-העלו לו את המחיר עד למאתים וכו׳. כיון דאיתער-כשהקיץ. מן שינתיה—משנתו. סליק ואיתותיה לון-עלה, הלך והביאה להם. בעון מיתן ליה—רצו לתת לו. בסיפקולא אחרייא-כפי שפסקו והציעו לפניו באחרונה, היינו אלף דינרין. ולא קביל עלוי-ולא נתרצה לקבל. מה אנא מזבין וכו׳—וכי אמכור לכם את כבוד אבי במעות? איני נהנה וכו׳—ולכן לא קבל מהם אלא כפי שפסקו עמו בראשונה. מה פרע ליה—מה שלם לו. משהא—מעכב, מאחר לשלם. בגוי—אם עושה המצוה הוא גוי. ור׳ שבתי דורש את המלה „יענה" מלשון ענוי ועיכוב הדין.

ב) בשבת-ונקרע נעלה ולא יכלה לתקנו משום חלול שבת. מה עביד ליך—מה הוא עושה לך. ותנייית להון עובדא-וספרה להם את המעשה. וקיבלת עלוי-והתאוננה עליו.

לרבותינו. אמרה להן: „גִּיעֲרוּ בישמעאל בני, שאינו נוהג בי בכבוד!" באותה שעה נִתְכַּרְכְּמוּ פניהם של רבותינו. אמרו: „איפשר, רבי ישמעאל לא נהג בכבוד אבותיו?" אמרו לה: „מָה עֲבֵיד לִיךְ?" אמרה: „כַּד הוּ נָפֵק מבית וַעֲדָה, אֲנָא בָּעֲיָא מְשַׁזֵג רִיגְלוֹי וּמִשְׁתֵּי מַיְהֶן – וְלָא שָׁבֵיק לִי". אמרו לו: הואיל והוא רצונה – הוא כְּבוּדָהּ.

ג) כְּבוּד אָב לַאֲמִתּוֹ.

יש שהוא מאכיל את אביו פטומות – ויורש גיהנם, ויש שהוא כוֹדְנוֹ ברחיים -- ויורש גן עדן. כיצד מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם? חַד בַּר נַשׁ הֲוָה מֵיכִיל את אביו תרנגולים פטומים. חד זמן אֲמַר ליה אביו: „בְּרִי, אִלֵּין מְנָן לִיךְ?" אמר ליה: „סָבָא, סבא, אֱכוֹל וְאַדִּישׁ, דְּכַלְבִּין אָכְלִין וּמַדְשִׁין!" ונמצא מאכיל את אביו פטומין – ויורש גיהנם. כיצד כודנו ברחיים ויורש גן עדן? חד בר נש אִיטְחִין ברחיים. אֲתַת מִצְוָותה לְטֵיחֲנַיָא. אמר ליה: „אַבָּא, עול טחון תחתי, אִין מְטָת מִבַזְיָא – טָב לִי אֲנָא, ולא אַתְּ; אין מְטָת מִילְקֵי–טב לי אנא ולא אַתְּ. נמצא כודנו בְּרַחַיָּא–ויורש גן עדן.

ד) גָּדְלוֹ שֶׁל כִּבּוּד אָב וָאֵם.

רבי שמעון בן יוחאי אומר: גדול הוא כיבוד אב ואם, שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו. נאמר: „כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ"[1] ונאמר: „כַּבֵּד אֶת ה' מֵהוֹנֶךָ"[2] – ממה את מכבדו? ממה שֶׁיְּחָנֶנְךָ: מפריש לקט שכחה

[1]שמות כ, יב. [2]משלי ג, ט.

נתכרכמו-צהבו מרוב בושה ומבוכה. כד הו נפק מבית וועדה—כשהוא יוצא מבית ועד החכמים (מבית המדרש). משזג ריגלוי—לרחץ את רגליו. ומישתי מיהן—ולשתות את מימיהן. ולא שביק לי—ואינו מניח לי. הוא כבודה—בזה שאתה עושה את רצונה אתה מקיים את מצות כבודה.

ג) פטומות-תרנגלות מפוטמות. כודנו ברחיים—אוסר אותו לרחיים להעבידו בפרך. חד בר נש—אדם אחד. הוה מייכיל—היה מאכיל. חד זמן—פעם אחת. ברי, אילין מנן ליך—בני, אלה (התרנגולים) מאין לך. סבא-זקן. ואדיש—ושתוק. דכלבין וכו'—כי הכלבים אוכלים ושותקים. איטחין—טחן. אתת מצוותה לטיתנייא—ובאה פקודת המלך אל הטוחנים, שהיה חוק שמכל בית ינתן איש אחד לעבודת המלך. עול-בוא. אין מטת מבזייא—אם הגיע הדבר לידי כך שצריך יהיה להתבזות (ביד הנוגשים הממונים על העושים במלאכת המלך). טב לי אנא—מוטב שאתבזה אני ולא אתה. אין מטת מילקי—אם הגיע הדבר לידי כך שצריך יהיה לקבל מלקות.

ד) שהעדיפו—שהגדיל והפליג את ערכו. מהונך—משמע שאם יש לך הון אתה חייב לכבדו. כבד את אביך ואת אמך — סתם, משמע שאפילו אין לך עליך לחזר על הפתחים ול-בדם.

פאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה, ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית, ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים. אם יש לך – אתה חייב בכולן, ואם אין לך – אין אתה חייב באחת מהן. אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם, בין שיש לך הון, בין שאין לך הון – כבד את אביך ואת אמך, ואפילו אתה מְסַבֵּב על הפתחים.

ה) הַנָּחָשׁ וּבַעַל הַלָּשׁוֹן.

אמר רבי שמואל בר נחמן: אומרים לנחש: „מפני מה אַתְּ מהלך ולשונך שׁוֹתֵת?” אֲמַר לון: „הוּ גְּרַם לִי”. „מָה הֲנָיָה לך, שאתה נושך? אריה טורף ואוכל, זאב טורף ואוכל, את – מה הנייה לך?” אמר להן: „אִם יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלֹא לָחַשׁ”[1] – אִילוּלֵי אִתְאֲמַר לי מן השמים „נְכֵית” – לָא הֲוֵינָא נָכֵית”. „מפני מה את נושך אבר אחד וכל האיברים מרגישים?” אמר להם: „ולי אתם שואלין? אמרו לבעל הלשון, שהוא אומר כאן – והורג ברומי, אומר ברומי – והורג בסוריא!” „ומפני מה אתה מצוי בין הגדירות?” אמר להם: „אני פרצתי גדרו של עולם”.

פרק שמיני.

ו) רַבִּי וְתַלְמִידוֹ הֶעָנִי.

חד תלמיד מן דְּרַבִּי היה לו מאתים זוז חסר דינר, וַהֲוָה רבי יָלֵיף זָכֵי עִמֵּיהּ חֲדָא לִתְלָת שְׁנֵי מעשר מִסְכְּנִין. עֲבַדוּן בֵּיהּ תַּלְמִידוֹי עֵינָא בִּישָׁא וּמַלּוּן לֵיהּ. אֲתָא בְּעֵי מְזַכֵּי עימיה. אמר ליה: רבי, אית לי שִׁיעוּרָא. אמר: זה מַכַּת פרושים נגעו ביה. רמז לתלמידיו וְאַעֲלוּנֵיהּ לְקַפֵּילִין וְחַסְּרוּנֵיהּ חַד קְרַט, וזכה עימיה הֵיאַךְ מה דַּהֲוָה יָלֵיף.

[1] קהלת י, יא.

ה) שותת–שוטף ותלוי. לון–להם. דו גרם לי–מפני שהוא (הלשון) גרם לי ללחוך עפר, לכן הוא שותת לעפר. הנייה–הנאה. איתאמר–נאמר, צִוָּה לי. נכית–נשוך. לא הוינא–לא הייתי (הוינו) נושך. גדרו של עולם–שבחטאת לשוני הבאתי את המות לעולם ולכן אני מתגולל בין הגדרות.

ו) חד תלמיד מן דרבי–אחד מתלמידיו של רבי. חסר דינר–ועל פי הדין מי שיש לו מאתים זוז חסר דינר נחשב לעני ומותר לו לקבל צדקה. והוה רבי יליף זכי עמיה–היה רבי רגיל לזכות עמו ולתת לו. חדא לתלת שני–אחת לשלש שנים. מעשר מסכנין–מעשר עני. עבדון ביה וכו'–שמו בו תלמידיו עין לרעה ומלאו לו (את הדינר החסר למאתים, כדי שלא יוכל ליהנות מן הצדקה). אית לי שיעורא–יש לי השעור של מאתים זוז. מכת פרושים–הרשעים הצבועים שבפרושים, הנותנים צדקה לעני ומתכונים להרע, נגעו בו לרעה. ואעלוניה לקפילין — והכניסוהו לחנות של מכלת. וחסרוניה חד קרט — וחסרו ממנו (ע"י הוצאה על דבר מאכל) רובע דינר אחד. וזכה וכו'— וחזר רבי וזכה עמו כמו שהיה רגיל.

ז) עֲנִיִּים רַמָּאִים.

שמואל עֲרַק מן אֲבוּי; אֲזַל וְקָם לֵיהּ בין תְּרֵין צְרִיפִין דְּמִסְכְּנִין, שְׁמַע קוּלְהוֹן אָמְרִין: „בְּהָדֵין אַגַּנְטִין אֲנָן אָכְלִין יוֹמָא דֵין? באגנטין דְּדַהֲבָא ובאגנטין דְּכַסְפָּא אנן אכלין”. עָאל ואמר קוּמֵי אביו. אמר ליה: צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהם.

ח) דִּלְמָא: רבי יוחנן וריש לקיש עָלוֹן מִסְחֵין בְּהָדֵין דֵּימוֹסִין דִּטְבַרְיָא. פְּגַע בּוֹן חַד מִסְכֵּן, אמר לון: „זְכוֹן בִּי”. אמרו ליה: „מִי חָזְרוֹן”. מי חזרון, אַשְׁכְּחוּנֵיהּ מית. אמרו: הואיל ולא זָכִינָן ביה בחייו נִיטַפֵּל בֵּיהּ בְּמִיתוּתֵיהּ. כַּד מִיטַפְּלוֹן בֵּיהּ, אַשְׁכְּחוֹן כִּיס דֵּינָרֵי תלוי ביה. אמרו: הָדָא דאמר רבי אַבָּהוּ אמר רבי אלעזר: צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהן, שאילולי הרמאין שבהן, היה אחד תובע צדקה מן האדם ולא נותן לו — מיד נענש.

ט) אבא בר בא יְהַב לשמואל בְּרֵיהּ פְּרִיטִין, דִּיהֵא פַלֵּיג לְמִסְכְּנַיָּא. נְפַק וְאַשְׁכַּח חַד מִסְכֵּן אָכֵל קוּפָּד וְשָׁתֵי חֲמָר. עָאל וַאֲמַר קוּמוֹי אֲבוּי. אמר ליה: הַב לֵיהּ יַתִּיר, דְּנַפְשֵׁיהּ מְדַתֵיהּ.

ז) ערק מן אבוי — ברח מאביו (משום שכעס עליו). אזל וקם ליה — הלך ועמד לו. בין תרין צריפין דמסכנין — בין שני אהלי עניים. שמע קולהון אמרין — שמע את קולם בדברם. בהדין אגנטין אנן אכלין יומא דין — באיזו כלים אנו אוכלים היום. אגנטין — כלים יקרים. באגנטין דדהבא וכו' — נאכל בכלי זהב ובכלי כסף. עאל — עלה, בא. קומי אביו — לאביו. להחזיק טובה וכו' — כמו שמפורש להלן, שאלמלא הרמאים היה אחד תובע צדקה מן האדם ולא נותן לו — מיד נענש, אבל מכיון שיש ביניהם רמאים הרי יוכל להתנצל, שחשד באותו שבקש ממנו צדקה שהוא רמאי.

ח) דלמא — מעשה; מעשה בר' יוחנן וכו'. עלון מיסחין — הלכו לרחץ. בהדין דימוסין דטבריא — בבית מרחץ זה שבטבריה. פגע בון חד מסכן — פגע בהם מסכן אחד. זכון בי — זכו עמי, תנו לי צדקה. מי חזרון — כשיחזרו מבית המרחץ. מי חזרון וכו' — כשחזרו, מצאוהו שהוא מת. הואיל ולא זכינן וכו' — מאחר שלא זכינו עמו לגמול עמו צדקה בחייו, נתעסק בו במותו, לקברו. כי מיטפלון וכו' — כשהיו מתעסקים בו, מצאו כיס של דינרים, שהיה תלוי בו. הדא דאמר — זהו שאמר.

ט) יהב — נתן. בריה — בנו. פריטין — מעות. דיהא פליג למיסכנייא — שיחלקן לעניים. נפק ואשכח וכו' — יצא ומצא עני אחד שאכל בשר ושתה יין. עאל וכו' — בא ואמר זאת לאביו. דנפשיה מדתיה — לפי שנפשו היא המדה שלו כמה הוא צריך לאכול ולשתות וצריך לתת לכל אחד כפי מנהגו.

י) עֲנִיִּים בַּעֲלֵי צְדָקָה.

רבי יעקב בר אידי ורבי יצחק בר נחמן הֲוֹון פַּרְנָסִין וַהֲוֹון יָהֲבִין לרבי חמא אֲבוֹי דרבי אוֹשַׁעְיָא חד דינר והוא יָהֵב ליה לְחוֹרָנִין. רבי זכריה חתניה דרבי לוי היו הכל מַלְיזִין עליו. אמרו דְּלָא צָרִיךְ והוא נָסֵב. כַּד דְּמוֹךְ, בְּדַקוּן וְאַשְׁכְּחוּן דַּהֲוָה מַפְלִיג ליה לחורנין.

יא) רַבִּי חֲנִינָא וְשַׂר הַשֵּׁדִים.

רבי חנינא בר פפא הֲוָה מפליג מצוה בְּלֵילְיָא. חד זמן פְּגַע בֵּיהּ רַבְּהוֹן דרוּחִין, אמר ליה: „לָא כַּךְ אוּלְפָן רבי „לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ"[1]?" אמר ליה: ולא כן כתיב „מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף"[2]?" וַהֲוָה מִתְכַּפֵּי מִינֵּיהּ וַעֲרַק מִן קָמוֹי.

יב) אֵיזֶהוּ „מַשְׂכִּיל אֶל דָּל".

אמר רבי יונה: „אשרי נותן לדל" אין כתיב כאן, אלא „אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל דָּל"[3]—הָדָא דְּמִסְתַּכֵּל במצוה הֵיאַךְ לעשותה. כיצד היה רבי יונה עושה? כשהיה רואה בן טובים, שירד מנכסיו, היה אומר לו: בני, בשביל ששמעתי, שנפלה לך ירושה ממקום אחר, טול וְאַתְּ פּוֹרֵעַ. מִן דַּהֲוָה נָסֵב ליה אמר ליה: „מַתָּנָה".

יג) תֵּן לֶעָנִי כְּבַקָּשָׁתוֹ.

נחמיא איש שיחין פְּגַע ביה ירושלמי אחד. אמר ליה: זְכֵה עמי חֲדָא תַּרְנְגוֹלְתָּא. אמר ליה: הֵילָךְ טִימִיתָא וְזִיל זְבוּן קוּפָּד. וַאֲכַל וּמִית. אמר: בואו וספדו להרוגו של נחמיא.

[1] דברים יט, יד. [2] משלי כא, יד. [3] תהלים מא, ב.

י) הוון פרנסין—היו ראשי העדה, גבאי צדקה. והוון יהבין—והיו רגילים לתת. אבוי דר'—אביו של ר' אושעיא. חד דינר—דינר אחד. יהב ליה—נתן אותו. לחורנין—לאחרים. מליזים עליו—מדברים בו דופי. דלא צריך והוא נסב—שאינו צריך לקבל צדקה והוא מקבל. כד דמוך—כשמת. בדקון וכו'—בדקו (בחשבונותיו) ומצאו שהיה מחלק (את מעות הצדקה, שהיה מקבל) לאחרים.

יא) הוה מפליג מצוה—היה מחלק צדקה. בליליא—בלילה. חד זמן—פעם אחת. פגע ביה—פגע בו. רבהון דרוחין—השר של הרוחות. לא כך אולפן ר'—לא כך למדנו רבנו (כלומר: אתה). לא תסיג וגו'—והלא הלילה הוא גבול נחלתם של הרוחות ולא של בני האדם. והוה מתכפי מיניה—ויתכופף (השד) מפניו. וערק מן קמוי—ויברח ממנו.

יב) הדא דמסתכל—זהו המסתכל ומתבונן כיצד לעשות את מצות הצדקה. טול ואת פורע—קח (ואחר כך) תשלם לי, וזוהי השכלה אל דל, לתת לו באופן שלא יתבייש לקבל. מן דהוה נסב ליה—לאחר שלקח העני. מתנה—אני נותן לך זאת במתנה.

יג) זכה עמי חדא תרנגולתא—קיים בי מצות צדקה ותן לי תרנגלת אחת. הילך טימיתא—הא לך מעות. וזיל זבון קופד—ולך וקנה בשר (ולא תרנגלת). ואכל ומית—ואכל ומת. להרוגו של נחמיא—שאני גרמתי לו שימות, לפי שאכילת הבשר הזיקה לו.

יד) עָנְשׁוֹ שֶׁל נַחוּם אִישׁ גַּם זוּ.

נחום איש גם זו היה מוליך דורון לבית חֲמוֹי. פְּגַע ביה מוכה שחין אחד, אמר ליה: „זכה עמי ממה דְּאִית גַּבָּךְ". אמר ליה: „מי חָזַר". חֲזַר וְאַשְׁכְּחוּנֵיהּ וּמִית. וַהֲוָה אָמַר לְקִיבְלֵיהּ: עַיְינֵי דְּחַמּוּנָךְ וְלָא יְהַבוּן לָךְ — יִסְתַּמְיָן, ידים דְּלָא פָּשְׁטָן לְמִתַּן לך — יִתְקַטְּעוּן, רגלים דְּלָא רָהֲטָן מִתַּן לָךְ — יִתַּבְרוּן. וּמְטָתֵיהּ כן. סְלֵיק לְגַבֵּיהּ רבי עקיבא, אמר ליה: „אוי לי, שאני רואה אותך כך!" אמר ליה: „אוי לי, שֶׁאֵינִי רואה אותך כך!" אמר ליה: „מָה אַתְּ מקללני?" אמר ליה: „ומה את מְבָעֵט ביסורין?".

טו) הַמְלַמֵּד הָעִוֵּר.

רבי הוֹשַׁעְיָא רַבָּא הֲוָה רַבֵּיהּ דִּבְרֵיהּ חַד סַגְיָא נְהוֹרָא וַהֲוָה יָלֵיף אָכֵל עִמֵּיהּ בכל יום. חד זמן הֲווֹ ליה אורחין וְלָא מְטָא מֵיכוּל עימיה. בְּרוּמְשָׁא סְלֵיק לגביה, אמר ליה: לא יכעס מרי עלי, בגין דַּהֲוָה לי אורחין ולא בְעֵית מִבְזְיָא אִיקָרֵיהּ דְּמָרִי, בְּגִין כן לא אֲכַלִית עמך יוֹמָא דֵין. אמר ליה: אַתְּ פַּיֵּסְתְּ לְמַאן דְּמִתְחֲמֵי וְלָא חָמֵי, דֵּין דְּחָמֵי וְלָא מִתְחֲמֵי יְקַבֵּל פִּיוּסָךְ. אמר ליה: מְנָא לָךְ הָא? אמר ליה: מרבי אלעזר בן יעקב, דראב"י עַל חד דְּסַגְיָא נְהוֹרָא לְבֵיתֵיהּ, יְתֵיב לֵיהּ ראב"י לְרַע מיניה. אֲמַרוּן: אִלּוּלֵי דְּהוּא בַר נַשׁ רַבָּא, לָא יְתֵיב ליה ראב"י לְרַע מִינֵיהּ. עֲבַדוּן ליה פרנסה דְּאִיקָר. אֲמַר לְהוֹ: „מַהוּ הָכֵין?" אֲמַרוּ ליה: „ראב"י

יד) דורון–מתנה. לבית חמוי—לבית חמיו. ממה דאית גבך–ממה שיש אצלך. מי חזר—כשאשוב. חזר — שב. ואשכחוניה ומית—ומצא אותו שמת. והוה אמר לקיבליה–ואמר לעומתו. עייני דחמונך–עיני שראו אותך. ולא יהבון לך–ולא נתנו לך. יסתמיין—תהיינה עורות. דלא פשטן למיתן לך–שלא היו פשוטות לתת לך. יתקטעון–תקצצנה. דלא רהטן–שלא רצו. יתברון–תשברנה. ומטתיה כן–וכך נהיה לו (כמו שקלל את עצמו). סליק לגביה—בא אליו.

טו) ר' הושעיא רבא–ר' הושעיא הגדול. הוה רביה דבריה חד סגיא נהורא–רבו של בנו היה איש עור. והוה יליף אכל עמיה–והיה רגיל לאכול עמו. חד זמן–פעם אחת הוו ליה אורחין–היו אצלו אורחים. ולא מטא מיכול עמיה–ולא בא המלמד לאכול עמו (כי לא קראו לו). ברומשא סליק לגביה—בערב עלה אליו ר' הושעיא. מרי–אדוני. בגין דהוה לי אורחין–יען היו אצלי אורחים. ולא בעית וכו'–ולא רציתי לבזות את כבודו של אדוני (להושיבו בין האורחים). בגין כן וכו'–ובשביל זה לא אכלתי עמך. את פייסת למאן דמתחמי ולא חמי—אתה פייסת את מי שנראה ואינו רואה, כלומר: איש עור. דין דחמי ולא מתחמי–זה שרואה ואינו נראה, כלומר: הקב"ה. יקבל פיוסך—ויגמלך על כך. מנא לך הא–מנין לך זה, מאין אתה יודע את נוסח־הברכה הזה? על חד וכו'–בא עור אחד אל ביתו. יתיב ליה–ישב לו. לרע מיניה–למטה ממנו. אמרון–האנשים, שראו את הכבוד שחלק ראב"י להעור, אמרו. אילולי דהוא בר נש רבא–לולא היה אדם גדול. ועבדון ליה–עשו, נתנו לו. פרנסה דאיקר—פרנסה של כבוד. מהו הכין—בשביל מה זה,

יָתֵיב לרע מִינָךְ". וְצַלֵּי עָלוי הָדָא צְלוֹתָא: אתה גמלת חסד לְמַאן דְּמִתְחַמֵּי וְלָא חָמֵי — הֵין דְּחָמֵי וְלָא מִתְחַמֵּי יקבל פיוסך ויגמול יָתָךְ חסד.

דְּמַאי.

פרק ראשון.

עֲלִילוֹת רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר.

א) אֲתוֹנוֹ שֶׁל רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר.

חֲמָרְתֵּיהּ דרבי פינחס בן יאיר גַּנְבוּנָהּ לִסְטִין בְּלֵילְיָא. עֲבַדַּת טְמוּרָה גַּבּוֹן תְּלָתָא יוֹמִין דְּלָא טָעֲמָא כלום. בָּתַר תלתא יומין אִתְמַלְּכוּן מַחֲזִרְתָּהּ לְמָרָהּ. אָמְרִין: נישלחנה למרה, דלא לֵימוּת לְגַבָּן וְתִיסְרֵי מְעָרְתָא. אַפְקוּנָהּ, אָזְלַת וְקָמַת על תַּרְעָת דְּמָרָהּ. שׁוּרְיַת מְנַהֲקָה. אֲמַר לוֹן: פַּתְחוּן לְהָדָא עֲלוּבְתָא, דְאִית לה תלתא יומין דלא טְעִימַת כלום. פַּתְחוּן לה וְעַלַּת לה. אמר לון: יְהַבוּן לה כלום לְמֵיכַל, תֵּיכֹל. יְהַבוּן קוּמָהּ שַׁעֲרִין וְלָא בְּעֵית מֵיכַל. אמרו ליה: רבי, לא בָעֵית מיכל. אֲמַר לון: מְתַקְּנָן אִנּוּן? אמרו ליה: אין. אמר לון: וַאֲרִימְתּוּן דְּמַיִן? אמרו ליה: ולא כן אִילְפָן רבי: הלוקח לזרע, לבהמה, קמח לעורות, שמן לנר, שמן לסוך בו את הכלים — פטור מן הדמאי? אמר לון: מָה נַעְבֵּיד לְהָדָא עֲלוּבְתָא, דְהִיא מַחְמְרָה עַל גַּרְמָהּ סַגִּין? וַאֲרִימוּן דְּמַיִן וַאֲכַלַּת.

מדוע זה נתנו לו מתנות כבוד יקרות כל כך? וצלי עלוי הדא צלותא—ויתפלל בעדו את התפלה הזאת: יתך—אותך, עמך.

א) חמרתיה—אתונו. גנבונה לסטין בליליא—גנבוה שודדים בלילה. עבדת וכו'—היתה מסותרת אצלם שלשה ימים ולא טעמה מאומה. בתר וכו'-לאחר שלשה ימים נמלכו להחזירה לבעליה. אמרין וכו'-אמרו: נשלחנה לבעליה, שלא תמות אצלנו ותסריח המערה (שבה ישבו השודדים). אפקונה וכו'—הוציאוה והלכה על יד שער (בית) בעליה. שוריית מנהקא-התחילה לנהק (לצעק). אמר לון—אמר להם, לאנשיו. פתחון וכו'—פתחו לעלובה זו. שזה לה שלשה ימים שלא אכלה כלום. פתחון וכו'—פתחו לה והיא עלתה לה, נכנסה. יהבון לה וכו'—תנו לה דבר מה לאכול ותאכל. יהבון קומה וכו'—נתנו לפניה שעורים ולא חפצה לאכול. לא בעית—אינה רוצה. מתקנן אינון—האם מתוקנות הן (השעורים), כלומר: האם הורם מהן המעשר? אין—הן. וארימתון דמיין—ההרימותם את מעשר הדמאי? (כי השעורים נקנו מעם הארץ ותבואה הנקנית מעם הארץ חשודה שלא הופרש ממנה המעשר, ולכן חייבים להרים ממנה מעשר, הנקרא „דמאי"). אילפן רבי—למדנו רבנו: מה נעביד וכו'—מה נעשה לעלובה זו שהיא מחמירה על עצמה הרבה? וארימון וכו'—והרימו את הדמאי ואכלה.

ב) רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר וּשְׁנֵי הָעֲנִיִּים.

תְּרֵין מִסְכְּנִין אַפְקְדוּן תְּרֵין סְאִין דְּשַׂעֲרִין גַּבֵּי רבי פינחס בן יאיר. זַרְעוּן וְחַצְדוּן וְאַעֲלוּן. בָּעַיִן מֵיסַב שַׂעֲרֵיהוֹן. אֲמַר לוֹן: אַיְתוֹן גַּמְלַיָּא וְחַמְרַיָּא וּסְבוּן שַׂעֲרֵיכוֹן.

ג) רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר וְהָעַכְבָּרִים.

רבי פינחס בן יאיר אֲזַל לְחַד אֲתַר. אֲתוֹן לְגַבֵּיהּ, אֲמַרוּ לֵיהּ: עַכְבְּרַיָּא אָכְלִין עִבּוּרָן. גזר עליהן וְצַמְּתוּן. שָׁרוֹן מְצַפְצְפִין. אֲמַר לוֹן: יָדְעִין אַתּוּן מָה אִנּוּן אָמְרִין? אֲמַרוּ לֵיהּ: לָא. אמר לון: אֲמַרוּ דְּלָא מְתַקְּנָה. אֲמַרוּ לֵיהּ: עָרְבָן. וְעַרְבוּן וְלָא אַנְכּוּן.

ד) מַרְגָּלִית מִן דְּמַלְכָּא סְרָקָיָא נְפַלַת וּבַלְעַת חַד עכבר. אֲתָא לְגַבֵּי רבי פינחס בן יאיר. אמר ליה: מָה אֲנָא חַבָּר? אמר ליה: לִשְׁמָךְ טָבָא אֲתֵית. גְּזַר עֲלֵיהוֹן וצַמְּתוּן. חֲמָא חד מְגַבַּע וְאָתֵי. אמר: גַּבֵּי הָהֵן נִיהוּ. וּגְזַר עִלּוֹי וּפַלְטָהּ.

ה) רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר וְהַמַּעְיָן.

רבי פינחס בן יאיר אֲזַל לְחַד אֲתַר. אֲתוֹן לְגַבֵּיהּ, אמרו ליה: לֵית מַבּוּעָן מְסַפֵּק לָן. אֲמַר לוֹן: דִּילְמָא לָא אַתּוּן מְתַקְּנִין? אמרו ליה: עָרְבָן. וְעַרְבוּן וּמְסַפֵּק לְהוֹן.

ב) תרין מסכינין וכו'—שני עניים הפקידו סאתים שעורים אצל ר' פינחס בן יאיר. זרעון וחצדון ואעלון—זרע אותן וקצרן והכניסן (אל הגורן). בעין וכו'—רצו (העניים) לקחת את השעורים שלהם. אייתון גמליא וחמריא—הביאו גמלים וחמורים. וסבון שעריכון—וקחו את השעורים שלכם (כי זרע הסאתים עשה קציר הרבה כל כך, עד כי צריך היה לטעון אותו על גמלים וחמורים).

ג) אזל לחד אתר—הלך למקום אחד. אתון לגביה וכו'—באו אליו (אנשי המקום) ואמרו לו: העכברים אוכלים את תבואתנו. וצמתון—ואספם. שרון מצפצפין—התחילו (העכברים) לצפצף. אמר לון וכו'—אמר להם (לאנשי המקום): יודעים אתם מה הם אומרים? אמרו ליה—אמרו לו. אמרו דלא מתקנה—הם אמרו (שהתבואה שלכם) אינה מתוקנה (כי לא הרימותם ממנה את המעשרות). עורבן—היה לנו לערב, קבל עליך לתקן את המעשרות שלנו. וערבון ולא אנכון—וקבל עליו לתקנם ושוב לא הוזקו.

ד) מרגלית וכו'—מרגלית אחת של מלך הישמעאלים (הסרצינים) נפלה ובלע אותה עכבר אחד. אתא לגבי—בא (המלך) אל ר' פינחס בן יאיר (לבקש ממנו שימציא לו את המרגלית). מה אנא חבר—וכי חובר חבר (מכשף) אני (שבאת אלי בבקשות כאלה?) לשמך טבא אתית—באתי לשמע שמך הטוב (שאתה גוזר ומקיים). חמא חד מגבע ואתי—ראה את האחד (מהם) ההולך ובא כשהוא נפוח. גבי ההן ניהו—אצל זה היא (המרגלית); וגזר עלוי ופלטה—וגזר עליו ופלט אותה.

ה) לית מבוען מספק לן—המעין שלנו אינו מספק לנו מים (להשקות את השדות). דילמא לא אתון מתקנין—אולי אין אתם מתקנים את המעשרות כראוי. עורבן—עָרְבֵנוּ, קבל על עצמך לתקן לנו. וערבון—ערב להם, קבל ותקן להם. ומספק להון—ומאז היה המעין מספק להם מים.

ו) רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר וּנְהַר גִּינַיי.

רבי פינחס בן יאיר הֲוָה אָזֵל לבית וועד. הֲוָה גִינַיי גָּבִיר. אמר ליה: „גִּינַיי, גִּינַיי, מָה אַתְּ מָנַע לִי מן בית וועדא?" וּפְלִיג קוּמוֹי וַעֲבַר. אמרו ליה תלמידיו: „יָכְלִין אֲנַן עָבְרִין?" אֲמַר לון: „מַאן דְיָדַע בְּנַפְשֵׁיהּ דְּלָא אַקִּיל לְבַר נַשׁ מִן ישראל מִן יוֹמוֹי -- יעבור ולא מִנְּזִק".

ז) רַבִּי וְרַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר.

רבי בְּעֵי מִשְׁרֵי שְׁמִיטְתָא. סְלֵיק רבי פינחס בן יאיר לגביה, אמר ליה: „מה עִבּוּרִין עֲבִידִין?" אמר ליה: „עוּלְשִׁין יָפוֹת". „מה עִבּוּרַיָּא עֲבִידִין?" אמר ליה: „עולשין יפות". וידע רבי דְּלֵית הוא מַסְכָּמָה עימיה. אמר ליה: „מִשְׁגַּח רבי לְמֵיכַל עִמִּי צִיבְחַד פְּטַל יוֹמָא דֵין?" אמר ליה: „אִין". מִי נְחֵית, חֲמָא מוּלְוָתָא דְּרַבִּי קָיְמִין. אֲמַר: „כָּל אִילוֹן יְהוּדָאֵי זָנִין? אפשר דְּלָא חָמֵי סְבַר אַפּוֹי מִן כַּדּוֹן". אָזְלוֹן וַאֲמַרוּן לרבי. שְׁלַח רבי מְפַיְּסְתֵיהּ. מְטוֹן בֵּי גַבֵּי קַרְתֵיהּ. אמר: „בְּנֵי קַרְתִּי קוֹרְבִין לִי!" וּנְחִיתוּ בני קַרְתֵּיהּ וְאַקִּפוּן עִלּוֹי. אמר לון: „רבי בָעֵי מפייסתיה". שַׁבְקוּנֵיהּ וַאֲזוּל לון. אמר: „בְּנֵי דִידִי קוֹרְבִין לִי!" נְחַתַת אִשְׁתָא מן שְׁמַיָּא וְאַקִּפַת עִלּוֹי. אָזְלוֹן ואמרון לרבי.

ו) הוה אזל—הלך. לבית ועד—לבית מועד החכמים, לבית המדרש. הוה גיניי גביר—היה הנחל ששמו גיניי מלא על גדותיו. מה את מנע לי מן בית וועדא—מה אתה מונע אותי מלכת אל בית הועד. ופליג קומוי—ונחלק גיניי מלפניו והוא עבר. יכלין אנן עברין—הגם אנחנו יכולים לעבור? מאן דידע בנפשיה—מי שיודע בנפשו. דלא אקיל לבר נש מן ישראל מן יומוי—שלא הקיל בכבוד אדם מישראל מימיו. ולא מנכה--ולא ינזק.

ז) רבי בעא משרי שמיטתא—רבי (ר' יהודה הנשיא) רצה להתיר את השביעית (מפני דוחק העניים, כי לדעתו אין השביעית בזמן הזה אלא מדרבנן). סלק וכו'-עלה אצלו ר' פינחס בן יאיר. אמר ליה-רבי לר' פינחס. מה עיבורין עבידין—מה התבואה עושה, מה מצב התבואה בשדה? עולשין—מין צמח, ציקאריע. והשיב לו כך, כדי להשיאו לענין אחר. וידע רבי וכו'-אז הבין רבי, שאין הוא מסכים לו להתיר את השמטה. מישגח רבי—היאות רבי, הישעה אלי רבי? למיכל-לאכול. ציבחד פטל יומא דין-מעט, דבר-מה משובח ביום הזה? פטל—קערה, מאכל משובח. אין-הן. מי נחת וכו'—כשירד (ר' פינחס אל בית רבי), ראה את הפרדים של רבי עומדים. אמר וכו'—אמר: האם את כל אלה (הפרדים) מפרנסים היהודים? (ע"י המסים שהם מעלים לרבי). אפשר וכו'-אפשר שלא יראה עוד את פני מעתה. אזלו וכו'—הלכו (אנשי בית רבי) ואמרו זאת לרבי. שלח רבי מפייסתיה—שלח רבי לפייס אותו. מטון בי גבי קרתיה—הגיעו (שלוחיו של רבי) לעירו (של ר' פינחס). אמר וכו'—אמר (ר' פינחס): בני עירי יקרבו אלי. ונחיתו וכו'-ובאו בני עירו והקיפוהו (כדי שלא יראוהו שלוחיו של רבי). אמר לון וכו'-אמר להם (אחד השלוחים): רבי רוצה לפייס אותו. שבקוניה ואזול לון—עזבו אותו (בני עירו) והלכו להם (מפני כבודו של רבי). בני דידי קורבין לי—בני שלי יקרבו אלי (כי בקש אמתלא להפטר מן השלוחים ולבלי לדבר עמם). נחתת וכו'—ירדה אש מן השמים והקיפה אותו. אזלון ואמרון לרבי—הלכו ואמרו לרבי.

אמר: הואיל וְלָא זְכִינָן נִשְׂבַּע מיניה בְּעַלְמָא הָדֵין, נִזְכֵּי נִשְׂבַּע מִינֵיהּ בְּעַלְמָא דְאָתָא.

ח) רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר וְהֶחָסִיד הַחוֹפֵר בְּאֵרוֹת.

רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן: מעשה בחסיד אחד, שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ולשבים. פעם אחת היתה בתו עוברת לִנְשָׂא וּשְׁטָפָהּ נהר. וַהֲווֹן כָּל עַמָּא עָלְלִין לְגַבֵּיהּ בָּעַיִין מְנַחֲמְתֵּיהּ, וְלָא קַבִּיל עִלּוֹי מִתְנַחֲמָה. עָאל רבי פינחס בן יאיר לגביה, בְּעִי מְנַחֲמְתֵּיהּ וְלָא קַבִּיל עִלּוֹי מִתְנַחֲמָה. אֲמַר לוֹן: „דֵּין הוא חֲסִידְכוֹן?" אָמְרוּ ליה: „רבי, כך וכך היה עושה, כך וכך אִירְעִין". אמר: „אפשר שהיה מכבד את בוראו במים והוא מְקַפְּחוֹ במים?" מיד נפל קול הֲבָרָה בעיר: באת בתו של אותו האיש. אִית דְּאָמְרֵי: בְּסִכְּתָא אִתְעֲרַיִת, ואית דְּאָמְרֵי: מלאך ירד בדמות רבי פינחס בן יאיר והצילה.

שְׁבִיעִית.

פרק רביעי.

א) קִדּוּשׁ הַשֵּׁם.

רבי אַבָּא בַּר זְמִינָא הֲוָה מְחַיֵּט גַּבֵּי חַד אַרְמַאי ברומי. אַיְתִי לֵיהּ בשר דִּנְבֵלָה, אמר ליה: „אכול!" אמר ליה: „לֵינָא אָכִיל". אמר ליה: „אכול, דִּלָכֵן אֲנָא קָטֵילְנָא לָךְ". אמר ליה: „אִין בָּעֵית מִיקְטַל—קְטוֹל, דַּאֲנָא לֵינָא מֵיכַל בשר דנבלה!" אמר ליה: „מַהֵן מוֹדַע לך, דְּאִילוּ

הואיל־ולא זכינן‏ וכו'—הואיל שאין אנו זוכים לשבע ממנו (מזיו פניו) בעולם הזה, מי יתן ונזכה לשבע ממנו (מזיו פניו) בעולם הבא.

ח) רבי חגי—רבי חגי ספר בשם וכו'. לעוברים ושבים—כדי שיהא להם מים לשתות. והוון כל עמא וכו'—ועלו כל העם אליו ורצו לנחמו ולא אבה להנחם (לא קבל עליו תנחומים). עאל—עלה, בא. בעי מנחמתיה—רצה לנחמו. דין הוא חסידכון—הזהו החסיד שלכם (שאינו רוצה להצדיק עליו את הדין ולהתנחם)? אירעין—קרה לו. מכבד את בוראו במים—שהיה עושה חסד לעוברי דרכים והספיק להם מים. מקפחו—מיסרו, מביא עליו פורענות. קול הברה—קול דברים, שמועה. אית דאמרי—יש אומרים. בסיכתא אתעריית—ביתד (בקוץ) שהיה בבאר נתלתה וניצלה.

א) הוה מחייט—היה תופר בגדים. גבי חד ארמאי—אצל נכרי אחד. אייתי ליה—הביא לו. לינא אכיל—אינני אוכל (בשר נבלה). דלכן אנא קטלנא לך—ואם לא כן אהרג אותך. אין בעית מיקטל קטול—אם רוצה אתה להרוג—הרוג. דאנא לינא מיכל—שאני אינני אוכל. מהן מודע לך—עתה אני מודיע אותך. דאילו וכו'—שאילו אכלת, הייתי הורג

אֲכַלְתְּ הֲוֵינָא קְטֵיל לָךְ. או יְהוּדַיי—יהודיי, או אַרְמַאי—ארמאי".

ב) יִשְׂרָאֵל וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם.

דִּלְמָא. רבי חיננא בר פפא ורבי שמואל בר נחמן עֲבַרוּן על חד מחורשי שביעית. אמר ליה רבי שמואל בר נחמן: "אַיְשַׁר!" אמר ליה רבי חיננא בר פפא: לא כן אוּלְפָן רבי: "וְלֹא אָמְרוּ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת ה' אֲלֵיכֶם"[1]—מִכַּאן שאסור לומר לחורשי שביעית "אַיְשַׁר"? אמר ליה: לקרות אתה יודע, לדרוש אין אתה יודע, "ולא אמרו העוברים"—אֵלּוּ אומות העולם, שהן עוברין מן העולם ולא אמרו לישראל "בִּרְכַּת ה' אֲלֵיכֶם". מה ישראל אומרים? "בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם ה'"[2], לא דייכם כל הברכות, הבאות לעולם בשבילנו—ואין אתם אומרים לנו "בואו וטלו לכם מן הברכות הללו"! ולא עוד אלא שאתם מְגַלְגְּלִין עלינו פִּיסִים וְזֵימִיּוֹת, גֻּלְגּוֹלִיּוֹת וְאַרְנוֹנִיּוֹת.

פרק תשיעי.

ג) רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי מְטַהֵר אֶת טְבֶרְיָה.

רבי שמעון בן יוחי עֲבַד טְמִיר בִּמְעָרְתָא תְּלָת עֲשַׂר שְׁנִין, במערת חֲרוּבִין דִּתְרוּמָה, עד שהעלה גופו חֲלוּדָה. לסוף תלת עשר שנין אֲמַר: לֵינָא נָפֵיק חָמֵי מַה קָלָא עַלְמָא? נְפַק וִיתִיב לֵיהּ עַל פּוּמָא דִמְעָרְתָא. חָמָא חַד צַיָּד צָיֵד צִפְּרִין פָּרֵס מְצוּדְתֵיהּ. שְׁמַע בְּרַת קָלָא אָמְרָה: "דִּימוּס!" וְאִשְׁתְּזֵבַת צִפּוֹר. אֲמַר: צפור מבלעדי שְׁמַיָּא לָא יָבְדָא, כל שכן בַּר

[1] תהלים קכט, ח. [2] שם.

אותך. או יהודיי, יהודיי—מי שהוא יהודי עליו להיות יהודי (להחזיק בדת היהודית). או ארמאי, ארמאי—או מי שהוא נכרי צריך להיות נכרי.

ב) דלמא—מעשה, ספור. עברון וכו'—עברו על אחד שעמד וחרש בשביעית. אישר—יישר חילך! לא כן אולפן רבי—לא כן למדנו רבנו? מכאן—שדרש הכתוב "ולא אמרו העוברים" הוא: אין אומרים לעוברים על מצוות התורה "ברכת" וכו'. לדרוש אין אתה יודע—שלא כך דרשו החכמים את המקרא הזה, אלא על אומות העולם. פיסים וזימיות—מיני מסים. גלגליות—מסי הגלגלת. ארנוניות—מס מיבול הארץ לצרכי חצר המושל או לכלכלת צבאותיו.

ג) עביד טמיר וכו'—היה נסתר במערה שלש עשרה שנה. במערת חרובין דתרומה—כך נקראה המערה על שם הנס שנעשה לו שם, שצמח עץ חרוב שבפירותיו היה מתפרנס. עד שהעלה גופו חלודה—עד שנתכסה גופו צרעת. חלודה—ראסט, ржавчина. לינא נפיק וכו'—וכי לא אצא (מכאן) לראות מה שנשמע בעולם? נפק וגו'—יצא וישב לו על פתח המערה. חמא חד צייד—ראה צייד אחד הצד צפרים שפרש את רשתו. שמע ברת קלא אמרה—שמע בת קול שאומרת. דימוס—חרות, שחרור! ואישתזבת צפור—ונשתחררה הצפור. אמר צפור וכו'—אמר: אם צפור אינה אובדת בלי (גזרה מן) השמים, בן אדם לא

נָשָׂא. כַּד חֲמָא דְשָׁדְכָן מִלַּיָּא, אֲמַר: נֵיחוּת נִיחֲמֵי בְּהָדֵין דֵּימוֹסִין דִּטְבַרְיָא. אמר: צריכין אנו לעשות תקנה, כמו שעשו אבותינו הראשונים „וַיִּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר"[1] – שהיו עושין אַטְלָסִין ומוכרין בשוק. אמר: נְדַכֵּי טבריא. וַהֲוָה נָסֵב תּוּרְמוּסִין ומקצץ וּמְקַלֵּיק וכל הָן דַּהֲוָה מִיתָא הֲוָה טָיֵיף וְסָלֵיק לֵיהּ מן לְעֵיל. חַמְתֵיהּ חד כותי, אמר: לֵינָא אָזֵל מַפְלֵי בְּהָדֵין סָבָא דִיהוּדָאֵי? נְסַב חד מִית, אָזַל וְאַטְמְרֵיהּ הָן דְּדַכֵּי. אֲתָא לְגַבֵּיהּ רבי שמעון בן יוחי, אמר ליה: לָא דַכִּית אֲתַר פְּלָן? אֵיתָא וַאֲנָא מַפֵּיק לך מן תַּמָּן. צפה רבי שמעון בן יוחי ברוח הקודש שֶׁנְּתָנוֹ שם. אמר: גוזר אני על העליונים שירדו ועל התחתונים שיעלו. וכן הֲוָת לֵיהּ. מי עֲבַר קוּמֵי מִגְדְּלָא, שְׁמַע קָלֵיהּ דְּסַפְרָא אָמַר: „הָא בר יוחי מְדַכֵּי טבריא!" אמר ליה: „יבא עלי, אם לא שמעתי שטבריא עתידה להיטהר, אפילו כן לא הֵימְנִין הֲוֵית". מיד נעשה גל של עצמות.

[1] בראשית לג, יח.

כל שכן. כד חמא-כשראה. דשדכן מיליא-שהדברים נוחים, שמצב הענינים נשתנה לטוב (כי הקיסר שבקש את נפשו מת). ניחות ניחמי-נלך ונראה. בהדין דימוסין דטבריה-באותו המרחץ שבטבריה, כלומר: אלך להתרחץ בבית המרחץ של המעינות החמים שבטבריה. צריכין אנו וכו'-כי העיר טבריה נבנתה על ידי הורדוס אנטיפס במקום קברים ובשביל כך נחשבה לטמאה, ולכן החליט ר' שמעון בן יוחאי לטהרה. אטלסין—חנויות למכירת חפצים בזול. והאבות היו עושים כן כדי לגמול חסד עם הערים שחנו בקרבן. נדכי טבריא-נטהר את טבריה מטומאתה. והוה נסב—והיה לוקח. תורמוסין—מין צמח, פייגבאהנע, волчій бобъ. ומקצץ-וחותך. ומקליק-ומשליך (אל תוך המים). וכל הן וכו'-ובכל מקום שהיה שם מת היה צף ועולה למעלה (ור' שמעון היה מפנה אותו). חמתיה חד כותי—ראה אותו כותי אחד. לינא אזל מפלי וכו'-אני לא אלך (וכי לא אלך?) להתל ביהודי הזקן הזה? נסב חד מית וכו'-לקח (נבלת) מת אחד והלך והטמינו במקום שטהר. אתא לגביה-בא אל, אצל. לא דכית אתר פלן—וכי לא טהרת מקום פלוני? איתא וכו'—בא (עמי) ואני אוציא לך משם (נבלת מת). צפה—ראה. שנתנו שם—שהכותי הזה נתן שמה את המת. על העליונים שירדו—על החיים שממעל לארץ שירדו למטה, לשחת; כלומר: אני גוזר על הכותי שימות וירד לשחת. ועל התחתונים שיעלו-ועל אותו המת (אני גוזר) שיעלה ויחיה. וכן הוות ליה—וכך נעשה לכותי הזה, שמת. מי עבר קומי מגדלא—כשעבר ר' שמעון בן יוחאי על פני המגדל. שמע קליה דספרא אמר—שמע את קולו של סופר אחד שאמר. הא בר יוחאי מדכי טבריה—הנה בר יוחאי המטהר את טבריה, כי לעג לו על מעשהו זה. יבא עלי-לשון שבועה, יבא עלי מה שיבא. אפילו כן וכו'—ובכל זאת אינך מאמין לי.

תְּרוּמוֹת.

פרק שמיני.

א) אֶת מִי מוֹסְרִים לַהֲרִיגָה.

תְּנֵי: סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך, פגעו להן גוים ואמרו: תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו, ואם לאו – הרי אנו הורגים את כלכם, אפילו כולן נהרגים – לא ימסרו נפש אחת מישראל. יִחֲדוּ להן אחד, כגון שבע בן בכרי, ימסרו אותו ואל יֵהָרְגוּ. אמר רבי שמעון בן לקיש: והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי. ורבי יוחנן אמר: אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי. – עולא בר קושב תְּבַעְתֵּיהּ מַלְכוּתָא. עֲרַק וַאֲזַל לֵיהּ ללוד גַּבֵּי רבי יהושע בן לוי. אֲתוֹן וְאַקְפּוֹן מְדִינְתָּא. אמרו להן: אִין לֵית אַתּוּן יָהֲבִין ליה לן – אֲנַן מַחַרְבִין מדינתא. סְלֵק גביה רבי יהושע בן לוי וּפַיְסֵיהּ וִיַהֲבֵיהּ לון. וַהֲוָה אליהו זכור לטוב יָלֵיף מִתְגְּלֵי עִלוֹי וְלָא אִתְגְּלֵי. וצם כמה צומין – ואיתגלי עלוי, אמר ליה: לַמסורות אני נגלה? אמר ליה: ולא משנה עשיתי? אמר ליה: וְדוּ משנת החסידים?

ב) גְּזֵרַת דִּיקְלֵיטְיָנוּס.

דִּיקְלֵיט הַזִּירָא מְחוֹנְיֵהּ טַלְיָא דרבי יהודה נְשִׂיאָה. אִתְעֲבֵד מלך, נְחֵית לְפָמְיָס.

א) כגון שבע בן בכרי–כמו שדרש יואב מאנשי העיר אבל להסגיר בידו את שבע בן בכרי (שמואל ב. כ, כא). חייב מיתה כשבע בן בכרי–שנשא יד במלך. תבעתיה מלכותא–המלכות דרשה שיסגירו אותו, מפני שהיה חייב מיתה: ערק ואזל ליה–ברח והלך לו. אתון ואקפון מדינתא–באו (אנשי חיל המלך) והקיפו את המדינה. אמרו להן–אמרו אנשי החיל ליושבי המדינה (העיר). אין לית וכו׳–אם אינכם נותנים (מסגירים) אותו לנו (בידנו), אנו מחריבים את המדינה. סלק גביה–עלה אליו. ופייסיה–ודבר על לבו שיתרצה להיות מוסגר בידם. ויהביה לון–ומסר אותו אליהם: והוה אליהו וכו׳–אליהו הנביא היה רגיל להתגלות לר׳ יהושע בן לוי, (ומן המעשה הזה והלאה) לא הוסיף עוד להתגלות אליו. וצם–וצם ר׳ יהושע בן לוי כמה צומות. ואיתגלי עלוי–ונגלה אליו אליהו עוד הפעם. למסורות–למלשינים, לבוגדים המוסרים את בני ישראל למלכות. אני נגלה?–ולכן לא נגליתי לך עד שהרבית לצום כל כך. ולא משנה עשיתי–הלא עשיתי כדברי המשנה, האומרת שאם דורשים הגוים להסגיר בידם איש ידוע מותר להסגירו. ודו משנת חסידים–וכי זוהי משנת חסידים? כי המשנה מורה רק את הדין, אבל אדם שכמותך צריך היה להתנהג לפי מדת החסידות ולא לפי מדת הדין.

ב) חזירא–רועה חזירים. מחוניה טלייא וכו׳–היו מכים אותו נעריו (תלמידיו) של ר׳ יהודה הנשיא (כשהיו התלמידים יוצאים מבית המדרש היו רגילים להכות אותו ולהתקלס בו). איתעביד מלך נחית לפמיים–לבסוף נעשה דיקלט למלך וירד לעיר פמיים הרחוקה מטבריה מקום מושבו

שְׁלַח כְּתָבִין בָּתַר רַבָּנָן: תֶּהֱווֹן גַּבַּיי בְּמַפְּקֵי שׁוּבְתָא מיד. אמר ליה לשלוחיה: לא תתן לְהוֹן כְּתָבִין אלא בַּעֲרוּבְתָא עם מַטְמְעֵי שִׁמְשָׁא. וַאֲתָא שְׁלִיחָא גַּבְּהוֹן בערובתא עם מטמעי שמשא. וַהֲוָה רבי יוּדָן נשיאה ורבי שמואל בר נחמן נָחֲתִין לְמִסְחֵי בְּדֵימוֹסִין דטבריה. אתא אַנְגִּיטְרִים גַּבְּהוֹן, וּבְעָא רבי יודן נְשִׂיָּא לְמִנְזַף בֵּיהּ. אמר ליה רבי שמואל בן נחמן: אַרְפִּי לֵיהּ, לְנִסִּין הוא מִתְחַמֵּי, אֲמַר לוֹן: מָה רַבָּנָן עָבְדִין? תְּנוֹן לֵיהּ עוֹבָדָא. אמר לוֹן: סְחוֹן, דְּבָרְיָכוֹן עָבֵיד נִסִּין. בְּמַפְּקֵי שׁוּבְתָא טְעַן יַתְהוֹן וְאַעֵיל יַתְהוֹן. אֲמַרוּ לֵיהּ: הָא רבנן לְבָר. אֲמַר: לא יַחְמוֹן אַפַּיי עַד דְּאִנּוּן סָחִין. הֲוָה הַהוּא בֵּיבַנֵּי, אַזְיֵהּ שבעה יָמִין ושבעה לֵילָוָן. נְפַק וְאַנְצַח קֳדָמֵיהוֹן. וְעַלְלוֹן וְקָמוּן לֵיהּ קֳדָמֵיהוֹן. אמר לון: בְּגִין דְּבָרְיָכוֹן עָבֵיד לְכוֹן ניסין אַתּוּן מְבַזִּין מַלְכוּתָא? אָמְרִין לֵיהּ: דִּיקְלוֹט חֲזִירָא בָּזִינָן, דִּיקְלֵיטְיָאנוֹס מלכא לָא בזינן. „ואפילו כן לָא מְבַסֵּי לא ברומי זְעֵיר ולא בחָבֵר זעיר!"

של רבי. שלח כתבין בתר רבנן–שלח אגרות להביא אליו את החכמים. תהון גביי וכו'– ובאגרות האלה כתב לחכמים: עליכם להיות אצלי במוצאי שבת זו. לשלוחיה–לשלוחו. לא תתן להון וכו'–לא תמסור להם את האגרות אלא בערב שבת עם שקיעת החמה (כדי שלא יוכלו לקיים את פקודתו ואז ינקם בהם)'. ואתא שליחא וכו'–ובא אליהם השליח בערב עם שקיעת החמה. והוה ר' יודן וכו'–ר' יהודה הנשיא ור' שמואל בר נחמן ירדו לרחץ בבית המרחץ שבטבריה. אתא אנגיטרים גבהון–בא אליהם אנגיטרים (זהו שמו של אחד השדים השוכנים בבית המרחץ). ובעא וכו'–ורצה ר' יהודה הנשיא לגעור בו. ארפי ליה–הרף ממנו. לנסין הוא מתחמי–שלפעמים הוא מתגלה לאיזה נס. אמר לון–אמר להם השד. מה רבנן עבדין–מה החכמים עושים (מה להם לחכמים שהם שרויים בצער)? תנון ליה עובדא– ספרו לו את המעשה. סחון דבריכון עביד ניסין–רחצו (לכבוד השבת), כי בוראכם עושה נסים. במפקי שובתא וכו'–במוצאי שבת העמיס אותם (על שכמו, ונשאם) והביאם (לפמיים). אמרו ליה–אמרו עבדי דיקליטינוס להמלך. הא רבנן לבר–הנה החכמים עומדים בחוץ. אמר וכו'– אמר המלך: לא יראו את פני עד שיתרחצו. הוה ההוא ביבני–היה שם מרחץ. אזייה וכו'– צוה המלך להסיקו שבעה ימים ושבעה לילות. נפק ואנצח קדמיהון–יצא (השד אנגיטרים) ונצח לפני החכמים (צנן להם את חום המרחץ). ועללון וכו'–ועלו (החכמים לאחר שהתרחצו) ועמדו לפניו (לפני המלך). בגין דברייכון וכו'–הכי בשביל שבוראכם עושה לכם נסים (תמיד) אתם מבזים את המלכות? אמרין ליה וכו'–אמרו לו: את דיקלט רועה החזירים היינו מבזים, אבל את דיקליטינוס המלך אין אנו מבזים. ואפילו כן וכו'–והשיב להם המלך: אף על פי כן הזהרו לבזות לא גוי קטן ולא תלמיד קטן, כי יש אשר לפעמים יעלו לגדולה.

מַעַשְׂרוֹת.

פרק שלישי

רַבִּי זְעֵירָא מְקַנְתֵּר אֶת בַּעֲלֵי הָאַגָּדָה.

דִּלְמָא. רבי זעירא ורבי אבא בר כָּהֲנָא ורבי לוי הֲוֹון יָתְבִין וַהֲוָה רבי זעירא מְקַנְתֵּר לְאִלֵּין דְּאַגַּדְתָּא וּצְוַח לְהוֹן „סִפְרֵי קִסְמֵי". אמר ליה רבי בא בר כהנא: למה את מקנתר לון? שְׁאַל וְאִנּוּן מַגִּיבִין לך. אמר ליה: מַהוּ הָדֵין דִּכְתִיב „כִּי חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר"[1]? אמר ליה: „כי חמת אדם תודך" — בעולם הזה, „שארית חמות תחגור" — לעולם הבא. אמר ליה: או נֵימַר: „כי חמת אדם תודך" — בעולם הבא, „שארית חמות תחגור" — בעולם הזה? אמר ר' לוי: כשתעורר חמתך על הרשעים — צדיקים רואין מה אַתְּ עושה להן והן מודין לשמך. אמר ר' זעירא: היא הֲפֵכָה והיא מַהֲפֵכָה, לָא שָׁמְעִינָן מִנָּהּ כלום.

[1]תהלים עו, יא.

הוון יתבין-ישבו והוה ר' זעירא מקנתר-והיה ר' זעירא מוכיח, מרעים. אילין דאגדתא—לאותם הדורשים באגדה. וצוח להון וכו'-וקרא להם (לספריהם) ספרי קסמים (מפני שאינם מתכונים לפרש את הכתובים לאמתם). ר' בא-ר' אבא. למה את וכו'—למה אתה מקנתר אותם. שאל וכו'-שאל להם (פירוש לאיזה מקרא) והם ישיבו לך. מהו דין דכתיב-מה פירוש הכתוב הזה? כי חמת אדם וכו'—למה נכפלו שתי פעמים „חמה" ו„חמות"? חמת אדם תודך בעולם הזה—החמה שמביא הקב"ה על האדם לענשו על עונותיו בעולם הזה גורמת לו שהוא מודה ומצדיק עליו את הדין. שארית חמות תחגור לעולם הבא—אין הקב"ה נפרע מן האדם את הכל בעולם הזה, אלא משאיר ומעכב את שארית חמתו לעולם הבא. או נימר וכו'—אולי נאמר להפך, כי עיקר החמה והענש הוא בעולם הבא, תחת אשר בעולם הזה אין הקב"ה נפרע מן האדם אלא מעט. אמר ר' לוי וכו'—כך הוא פירוש הכתוב: כשתתעורר חמתך וכו', ולפי פירוש זה לא הרשעים מודים להקב"ה על חמתו, כי אם הצדיקים. ובנוגע לכתוב „שארית חמות תחגור"—הנה אפשר לפרשו גם על העולם הבא וגם על העולם הזה. היא הפכה והיא מהפכה-אם תהפך את הכתוב כך או כך. לא שמעינן וכו'-בכל זאת אין אנו שומעים מזה כלום להבנת המשמעות האמתית של הכתוב.

מַעֲשֵׂר שֵׁנִי.

פרק רביעי

דִּבְרֵי חֲלוֹמוֹת וּפִתְרוֹנֵיהֶם.

א) הרי שהיה מצטער על מעותיו של אביו. נראה לו בחלום: כך וכך הם ובמקום פלוני הם. אֲתָא עוּבְדָא קוּמֵי רַבָּנָן, אָמְרִין: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין.

ב) חַד בַּר נַשׁ אֲתָא לְגַבֵּי רבי יוסי בן חלפתא, אמר ליה: חֲמֵית בְּחֶלְמָאִי מִתְּמַר לִי: אֵיזֵיל קַפּוֹדְקְיָא וְאַתְּ מַשְׁכַּח מְדְלָא דַאֲבוּךְ. אמר ליה: אֲזַל אֲבוּי דְּהַהוּא גַבְרָא לקפודקיא מן יוֹמוֹי? אמר ליה: לא. אמר ליה: אֵיזֵיל מְנֵי עשר שָׁרְיָן גוֹ בֵּיתָךְ ואת משכח מדלא דאבוך תְּחוֹת קַפָּא דְקוֹרְיָא.

ג) חד בר נש אתא לגבי דר' יוסי בר חלפתא, אמר ליה: חֲמֵית בְּחֶלְמָאִי לָבוּשׁ חד כליל דזית. אמר ליה: דְּאַתְּ מִתְרוֹמְמַת. לְבָתַר יוֹמִין אֲתָא חַד חוֹרָן. אמר ליה: חמית בחלמאי לבוש כליל דזית. אמר ליה: דְּאַתְּ מִלְקֵי. אמר ליה: לְהַהוּא גַבְרָא אֲמַרְתְּ דאת מתרוממת, ולי אמרת דאת מִלְקֵי? אמר ליה: ההוא הֲוָה בְּנַצְיָא, ואת -- בַּחֲבָטְיָא.

ד) חֲדָא אִתְּתָא דַאֲתַיָּה לגבי ר' לִיעֶזֶר אֲמַרָה לֵיהּ: חֲמֵית בחלמאי

א) מצטער על מעותיו של אביו—על מעות של מעשר שני שלא ידע איפה הטמינן אביו. אתא עובדא קומי רבנן—ובא המעשה הזה לפני החכמים. לא מעלין ולא מורידין—כלומר: אי אפשר לסמוך עליהם.

ב) חד בר נש—אדם אחד. אתא לגבי—בא אצל. חמית בחלמאי-ראיתי בחלומי. מיתמר לי—שהוגד לי. איזיל קפודקיא וכו'—לך למדינת קַפּוֹדוֹקְיָה ותמצא את הון אביך (שהניחו שם). אזל אבוי וכו'-ההלך אביו של אותו האיש (כלומר: אביך) לקפודוקיה מימיו? מדלא—נכסים, הון. איזיל מני עשר שריין גו בייתך—לך ומנה עשר קורות בתוך (קיר) ביתך. תחות קפא דקוריא—תחת הקורה העשירית (כי קַפָּא-הוראתה עשרים ביונית. ועליו היה למנות את הקורות מלמטה למעלה ומלמעלה למטה. והוראת המלה דוֹקְיָא היא „קורה". ושתי המלים האלה יחד מצטרפות לשם „קפודוקיה").

ג) כליל דזית—עטרת זית. דאת מתרוממת—אתה עתיד להתרומם. לבתר יומין—מקץ ימים. אתא חד חורן—בא (איש) אחד אחר. דאת מלקי—אתה עתיד ללקות. לההוא גברא-לאותו האיש. ההוא הוה בנציא—האיש ההוא ראה את עטרת הזית בשעת נצתם של עצי הזית (ולכן היה חלומו סימן לגדולה). ואת בחבטיא—אבל אתה ראית את הזית בשעה שחובטים ודורכים אותו (וזהו סימן שתלקה).

ד) חדא איתתא—אשה אחת. דאתיא לגבי וכו'—שבאה אצל ר' אליעזר אמרה לו.

תְּנֵייְתָא דְבֵיתָא מְתַּבְּרָה. אמר לה: דְּאַתְּ מְיַלֵּד בַּר דְּכַר. אֲזַלָה וִילַדָה בר דכר. בָּתַר יוֹמִין אֲזַלָּה בְּעֵי לֵיהּ. אָמְרִין לה תַּלְמִידוֹי: לֵית הוא הָכָא. אמרין לה: מָה אַתְּ בָּעְיָא מִנֵּיהּ? אָמְרָה לוֹן: חֲמֵית הַהִיא אִתְּתָא בְּחֶלְמָאִי תְּנֵייְתָא דְבֵיתָא מִתַּבְּרָא. אמרין לה: דְּאַתְּ מוליד בר דכר ובעלה דההיא איתתא מָיֵית. כַּד אֲתָא ר׳ לִיעֶזֶר, תְּנוֹן לֵיהּ עוּבְדָא. אֲמַר לוֹן: קְטַלְתּוּן נפש. למה? שאין החלום הולך אלא אחר פתרונו, שנאמר: „וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כֵּן הָיָה"[1].

ה) חַד בַּר נַשׁ אֲתָא לְגַבֵּי ר׳ עקיבא. אֲמַר לֵיהּ: חֲמֵית בְּחֶלְמָאִי רַגְלִי קַטִּינָא. אמר ליה: דְּמוֹעֲדָא מֵיתֵי וְלֵית מֵיכַל קוֹפָד. אֲתָא חַד חוֹרָן לגביה, אמר: חֲמֵית בחלמאי רגלי מסובְלָא. אמר ליה: מוֹעֲדָא מֵיתֵי וְאִית לָךְ קופד סַגִּי.

ו) חד תלמיד מן דר׳ עקיבא הֲוָה יָתִיב וְאַפּוֹי מְשַׁנְּיָן. אמר ליה: מַהוּ כֵן? אמר ליה: חֲמֵית בחלמאי תְּלָת מִלִּין קַשְׁיָן: בַּאֲדָר את מָיֵית וניסן לֵית אַתְּ חָמֵי, וּמָה דְאַתְּ זָרַע לֵית אַתְּ כָּנֵשׁ. אמר ליה: תְּלָתֵיהוֹן טָבִין אִנּוּן: בְּהַדְרָא דְאוֹרָיְתָא אַתְּ מִתְרוֹמְמָא וניסין לֵית אַתְּ חָמֵי, „וּמה דאת זרע לית את כנש" – מָה דְּאַתְּ מוֹלִיד לֵית אַתְּ קָבֵר.

[1] בראשית מא, יג.

תנייתא דביתא מתברא--שמשקופי הבית נשברים. דאת מילד בר דכר–(זהו אות) שאת יולדת בן זכר. אזלה וילדה–הלכה וילדה. אזלה בעי ליה–באה לשאל אותו (שנית). לית הוא הכא–הוא (ר׳ אליעזר) איננו פה. מה את בעייא מיניה–מה את מבקשת ממנו? חמית ההיא אתתא–ראתה אותה האשה (כלומר: אני). ובעלה דההיא אתתא מיית–ובעלה של אותה האשה מת (ימות). כד אתא וכו׳–כשבא ר׳ אליעזר, ספרו לו את המעשה הזה. אמר לון–אמר להם. קטלתון–הרגתם.

ה) רגלי קטינא–רגלי נתקטנה, נתקצרה. דמועדא מייתי וכו׳–(זה אות) שיבא החג ואתה לא תאכל בשר. כי המלה „רגלא" משמשת גם להוראת „מועד". אתא חד חורן לגביה–בא אליו (איש) אחר. מסובלא–מסובלת וכבדה עלי. ואית לך קופד סגי–ויהיה לך בשר הרבה (לאכול).

ו) הוה יתיב ואפוי משניין–ישב ופניו משתנים. מהו כן–למה זה? מה לך? תלת מלין קשיין–שלשה דברים קשים. באדר וכו׳–בחדש אדר אתה מת ואת ניסן לא תראה ומה שאתה זורע לא תכנוס. תלתיהון טבין אינון–שלָשְתּם (שלשת הדברים האלה) טובים הם (לסימן טוב לך). בהדרא דאורייתא את מתרוממא–בהדרת התורה אתה עתיד להתרומם. וניסין לית את חמי–וניסים לא תראה (כי לא תעמוד בנסיון ולא תצטרך לניסים). מה דאת מוליד וכו׳–(הבנים) שאתה מוליד לא תקברם (לא ימותו על פניך).

כִּלְאַיִם.

פרק תשיעי.

א) מות ר׳ יְהוּדָה הַנָּשִׂיא.

צִפֳּרָיֵא אמרין: מַאן דְּאָמַר לָן: רבי דְּמִךְ – אנן קָטְלִינָן לֵיהּ. אַדִּיק לוֹן בַּר קַפָּרָא, רֵישֵׁיהּ מְכַסֵּי, מָאנוֹי מְבַזְּעִין. אֲמַר לוֹן: „מְצוּקִים וְאֶרְאֶלִּים תפוסין בלוחות הברית, וגברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות!״ אמרין ליה: דְּמִךְ רבי? אמר לון: אַתּוּן אָמְרִיתוּן. וּקְרַעוּן. וַאֲזַל קָלָא דִּקְרַעוּן לְגוֹ פַּפְּתָא, מהלך תְּלָתָא מילין. רב נחמן בשם רבי מָנָא: מעשה ניסין נעשו באותו היום. ערב שבת היתה ונתכנסו כל העיירות להספידו, וְאַשְׁרוּנֵיהּ תְּמָנֵי עֶשְׂרֵה כְּנִישָׁן וְאַחִיתוּנֵיהּ לְבֵית שָׁרְיֵי. וּתְלָה לוֹן יוֹמָא, עד שהיה כל אחד ואחד מגיע לביתו וממלא ליה חבית של מים ומדליק לו את הנר. כיון ששקעה החמה, קרא הגבר. שָׁרוֹן מְצִיקִין, אמרין: דִּילְמָא דְּחַלֵּלִינָן שַׁבְּתָא. יצתה בת קול ואמרה להן: „כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי – יהא מבושר לחיי העולם הבא, בַּר מִן קַצָּרָא!״ כֵּיוָן דִּשְׁמַע כן, סְלֵיק לֵיהּ לְאִגָּרָא וּטְלַק גַּרְמֵיהּ וּמִית. נְפַקַת בַּת קָלָא וַאֲמַרָה: „ואפילו קצרא!״

ב) קְבוּרַת רַב הוּנָא.

כַּד דְּמִךְ רב הוּנָא רֵישׁ גָּלוּתָא אַסְקוּנֵיהּ לְהָכָא. אָמְרֵי: אָן אֲנַן יָהֲבִינַן

א) צפרייא אמרין–אנשי צפורי אמרו. מאן דאמר לן–מי שיאמר לנו. רבי דמך–רבי מת. אנן קטלינן ליה–אנחנו נהרג אותו. אדיק לון וכו׳–הציץ אליהם בר קפרא. רישיה מכסי–ראשו חפוי. מאנוי מבזעין–בגדיו קרועים. אמר לון–אמר להם. מצוקים ואראלים–מצוקי ארץ (בני האדם) ומלאכים. תפוסין בלוחות וכו׳–רמז לרבי שבני האדם רוצים שישאר בחיים ומלאכי מרום רוצים להעלותו לשמים. דמך רבי–הסת רבי? אתון אמריתון–אתם אומרים זאת ולא אני. וקרעון–וקרעו את בגדיהם. ואזל קלא דקרעון לגו פפתא–והלך (נשמע) קול הקריעה (קול האבל) עד לעיר פפתא, שהיתה רחוקה מצפורי מהלך שלשה מילין. ואשירוניה תמני עשרה כנישן–הניחוהו בשמונה עשרה קבוצות של בני אדם. כי דרכם היה לעשות חֲנָיוֹת ומעמדות למת מביתו עד בית הקברות ובכל חניה היה העם מתאסף למספד. ואחיתוניה לבית שריי–והורידוהו לבית שערים, ששם נקבר רבי. ותלה לון יומא–ונתארך להם היום. קרא הגבר–קרא התרנגול, שכבר הגיעה חצות הלילה. שרון מציקין–התחילו להצטער. דילמא וכו׳–שמא חללנו את השבת. בר מן קצרא–חוץ מן הכובס, שהיה רגיל לבוא לבית רבי ובאותו היום לא בא ולא היה בין המספידים את רבי. כיון דשמע כן–כששמע הכובס כך (את הדברים האלה). סליק ליה לאיגרא–עלה לו על הגג. וטלק גרמיה ומית–והפיל את עצמו לארץ ומת. נפקת בת קלא ואמרה–יצאה בת קול ואמרה. ואפילו קצרא–אפילו הכובס מזומן לחיי העולם הבא.

ב) כד דמך–כשמת. ריש גלותא–ראש הגולה שבבבל. אסקוניה להכא–העלו אותו לכאן, מבבל לארץ ישראל. אמרי וכו׳–אמרו החכמים: אנה אנחנו נותנים (קוברים) אותו?

לֵיהּ? אָמְרִין: נֵיתְיְנֵיהּ גַּבֵּי רבי חייא רוּבָּא, דְהוּא מִן דִּידְהוֹן. אמרין: מַאן בָּעֵי מֵיהַב לֵיהּ? א"ר חַגַּי: אֲנָא עָלֵיל יָהֵיב ליה. אֲמַרוּ ליה: עִלְּתָא אַתְּ בָּעֵי, דְאַתְּ גְּבַר סָב וְאַתְּ בָּעֵי מֵיעַל מֵיתַב לָךְ תַּמָּן. אֲמַר לוֹן: יַהֲבוּן מְשִׁיחֲתָא בְּרַגְלַיי, וְאִין עַנְיֵית – אַתּוּן גָּרְשִׁין. עָאל וְאַשְׁכַּח תְּלָת דָּנִין: „יהודה בני, אחריך ואין עוד; חזקיה בני, אחריך ואין עוד; יוסף בן ישראל, אחריך ואין עוד". תְּלָה עֵינוֹי מִסְתַּכְּלָה. אִתְאֲמַר ליה: „אַפֵּיךְ אַפָּךְ!" שמע קלא דרבי חייא רוּבָּא, אָמַר כרב יהודה בְּרֵיהּ: „נְפִישׁ לרב הונא, יְתֵיב ליה!" ולא קַבֵּיל עִלּוֹי מְתִיב לֵיהּ. אָמְרִין: כְּמָה דְלָא קַבֵּיל עֲלֵיהּ מְתִיב ליה, כֵּן זַרְעִיתֵיהּ לָא פְסִיקָה לעולם. ויצא משם והיה בן שמונים שנה ונכפלו לו שָׁנָיו.

ג) אֵין מָנוֹס מִיַּד מַלְאַךְ הַמָּוֶת.

אֱלִיחוֹרֶף וַאֲחִיָּה תְּרֵין אִיסְקְרֵיטֵירֵי דשלמה. חֲזָא: מלאך מוֹתָא מִסְתַּכַּל בּוֹן וְחָרֵיק בשִׁנּוֹי. אֲמַר מִלָּה וִיהַבוּן בַּחֲלָלָא. אֲזַל וּנְסַבוֹן מִתַּמָּן. אֲתָא קָאֵים לֵיהּ גָּחִיךְ לְקִבְלֵיהּ. אמר ליה: הַהִיא שַׁעֲתָא הֲוֵיתָה אִחֲרוּק בשִׁנַּיִךְ, וְכַדוֹן אַתְּ גָּחֵיךְ לָן? אמר ליה: רַחֲמָנָא אֲמַר דִּנְסַב לאליחורף ואחיה מן חללא,

---

אמרין ניתיניה וכו'–אמרו: נביאנו אל ר' חייא הגדול (נקברנו במערת קברו של ר' חייא הגדול). דהוא מן דידהון–שהוא (ר' חייא) משלהם (מבני בבל). מאן בעי מיהב ליה–מי רוצה לשים אותו (אל תוך מערת ר' חייא)? אנא עליל וכו'–אני אכנם להכניסו שם. עילתא את בעי–תואנה אתה מבקש לך. דאת גבר סב–לפי שאדם זקן אתה. ואת בעי מיעל מיתב לך תמן–ואתה רוצה להכנם להתישב שם (להקבר שם בעצמך). יהבון משיחתא ברגלי–תנו (קשרו) חבל ברגלי. ואין עניית–ואם אתעכב שם הרבה. אתון גרשין–אתם תמשכוני ותעלוני. עאל ואשכח תלת דנין–נכנס (אל המערה) ושמע שלשה (מתים) שדנו והתוכחו זה עם זה. יהודה וכו'–יהודה (בן ר' חייא?) יחיד אתה בחסידות ואחריך אין עוד כמוך. תלה עינוי מסתכלה–נשא ר' חגי את עיניו להסתכל. אפיך אפיך–הסב את פניך (לבלי לראות). שמע קלא וכו'–שמע את קולו של ר' חייא הגדול שאמר לרב יהודה בנו. נפיש לרב הונא יתיב ליה–עשה ריוח (תן מקום?) לרב הונא וינוח (על ידך). ולא קביל עלוי מתיב ליה–ולא קבל עליו רב הונא (מרוב ענותנותו) להניד את רב יהודה ממקומו. אמרין וכו'–שמע ר' חגי קול אומרים: כמו שלא קבל עליו (רב הונא) להניד אותו (ממקומו), כך לא יפסק זרעו (של רב הונא) לעולם. ויצא משם–ויצא רב חגי מן המערה. ונכפלו לו שניו–על אשר טפל בקבורתו של רב הונא.

ג) תרין איסקריטירי דשלמה–היו שני סופריו של שלמה המלך. חזא וכו'–ראה שלמה, כי מלאך המות מסתכל בהם (בשני סופריו) וחורק בשניו. אמר מלה וכו'–אמר שלמה מלה (את שם המפורש) ונתן אותם (את שני סופריו) בחללו של האויר, כדי להצילם. אזל ונסבון מתמן–הלך (מלאך המות) ולקח אותם משם. אתא קאים ליה גחיך לקבליה–הלך (מלאך המות) ועמד כשהוא שוחק למולו (למול שלמה). ההיא שעתא–בשעה ההיא, בתחלה. הויתה איחרוק–היית חורק. וכדון את גחיך לן–ועתה הנך שוחק לפנינו. רחמנא אמר דינסב ... מן חללא–הרחמן (הקב"ה) אמר (פקד עלי) שאקח את אליחרף ואחיה מתוך החלל.

וַאֲמָרִית: מַאן יָהֵיב לִי אִלֵּין לְהָן דְּאִשְׁתַּלְּחִית מִנְּסִיבִינָן? וִיהַב בִּלְבַּד לְמֶעְבַּד כֵן, בְּגִין דְּנַעֲבֵיד שְׁלִיחוּתִי. אֲזַל וְאִטְפַּל בּוֹן מִן תַּמָּן.

ד) תְּרֵין בְּרוֹיֵי דרבי ראובן בר אִיסְטְרוֹבִילוֹס תַּלְמִידוֹי דרבי. חֲמָא מַלְאֲכָא דְמוֹתָא מִסְתַּכֵּל בּוֹן וְחָרֵק בְּשִׁנּוֹי. וַאֲמַר: נַגְלִינוּן לדרומה, שמא הגלות מכפרת. אֲזַל וּנְסַבוֹן מִתַּמָּן.

ה) מוֹת עֻלָּא.

עוּלָּא נָחוֹתָא הֲוָה אִדְמִיךְ תַּמָּן. שָׁרֵי בָּכֵי. אָמְרִין לֵיהּ: „מה לך בָּכֵי? אֲנַן מַסְקִין לָךְ לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל!" אֲמַר לוֹן: „ומה הֲנָיָה לִי? אֲנָא מוֹבֵד מַרְגָּלִיתִי בְּגוֹ אַרְעָא מְסָאַבְתָּא, לא דומה הפולטה בחיק אמו לפולטה בחיק נכריה".

ו) מוֹת רַבִּי מֵאִיר.

רבי מאיר הֲוָה אִדְמִיךְ לֵיהּ בְּאַסְיָא. אֲמַר: אֵימוֹרִין לבני אַרְעָא דישראל: הָא מְשִׁיחֲכוֹן דִּידְכוֹן. אפילו כן אֲמַר לוֹן: יְהַבוּ ערסי על גֵּיף יַמָּא, דִּכְתִיב: „כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ"[1].

[1] תהלים כד, ב.

ואמרית—ואמרתי. מן יהיב לי אלין—מי ישים (יביא) לי את אלה. להן דאישתלחית מינסבינן—למקום שנשלחתי לקחתם משם. ויהב בלבך למעבד כן—ונתן (הקב"ה) בלבך לעשות כן (להעלותם בחללו של האויר). בגין וכו'—כדי שאעשה את שליחותי. אזל ואיטפל בון מן תמן—הלך שלמה לטפל (בקבורתם) והורידם משם.

ד) תרין ברויי—שני בניו. תלמידוי דרבי—היו תלמידיו של רבי. חמא וכו'—ראה רבי שמלאך המות מסתכל בהם וחורק בשניו (לפי שלא היו באותו המקום שנגזר עליהם למות שם) ואמר וכו'—ואמר רבי: נגלה אותם לארץ הדרום, שמא תכפר עליהם הגלות ולא ימותו. אזל ונסבון מתמן—הלך מלאך המות ולקחם משם.

ה) עולא נחותא—עולא היורד (שנקרא כך, לפי שהיה רגיל ללכת ולרדת מארץ ישראל לבבל). הוה אידמיך תמן—בא זמנו למות שם (בבבל). שרי בכי—התחיל לבכות. מה לך בכי—מדוע אתה בוכה? אנן מסקין וכו'—אנחנו נעלה אותך לארץ ישראל. ומה הנייה לי—מה תועלת לי בזה? אנא מובד מרגליתי בארעא מסאבתא—אני מאבד את המרגלית שלי (כלומר: אני מוציא את נשמתי) בארץ טמאה. לא דומה וכו'—אינו דומה מי שמוציא את נשמתו בחיק אמו (בארץ ישראל) למי שמוציאה בארץ זרה.

ו) הוה אידמיך ליה—בא זמנו למות. באסייא—שם מקום בחוץ לארץ. אימורין וכו'—אמרו לבני ארץ ישראל. הא משיחכון דידכון—הנה המשיח שלכם (כלומר: זכרו שרבכם מת בחוץ לארץ והשתדלו להעלותו משם). אפילו כן וכו'—ובכל זאת (אף על פי שקוה שבני א"י יעלוהו ממקום קבורתו) צוה להם (לבני אסייא). יהבו ערסי על גיף ימא—שימו את ארוני על חוף הים (על חוף הים התיכון המחבר את ארץ ישראל עם אסייא. ובאופן כזה לא יפסק הקשר שבין רבי מאיר ובין ארץ ישראל גם לאחר מותו). כי הוא על ימים יסדה—ולדעתו של ר' מאיר נאמר המקרא הזה על ארץ ישראל המיוסדת על הים.

סֵדֶר מוֹעֵד.

שַׁבָּת.

פרק ששי.

א) אִסּוּר רְאִיָּה בַּמַּרְאָה בְּשַׁבָּת וּבְחוֹל.

אין רואין בַּמַּרְאָה בשבת. אם היתה קבועה בכותל – רבי מתיר, וחכמים אוסרין. רבי אחא בשם רבי בא: טַעֲמָא דְהָדֵין דְּאָסַר: פעמים שהיא רואה נִימָא אחת לבנה והיא תולַשְׁתָּהּ והיא באה לידי חיוב חטאת. והאיש אפילו בחול אסור–שאינה דרך כבוד. ג׳ דברים התירו לבית רבי: שיהו רואין במראה, ושיהו מְסַפְּרִין קוֹמֵי, ושיהו מלמדין את בניהן יונית, שהיו זקוקין למלכות. רבי אבהו בשם רבי יוחנן: מותר אדם ללמד את בתו יונית, מפני שהוא תכשיט לה. שמע שמעון בר בא ואמר: בְּגִין דרבי אבהו בָעֵי מַלָּפָה בְּנָתֵיהּ יונית הוא תָלֵי לה ברבי יוחנן. שמע רבי אבהו וַמַר: יבא עלי, אם לא שְׁמַעְתִּיהָ מן רבי יוחנן!

ב) אֵשֶׁת רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְאֵשֶׁת רַבִּי עֲקִיבָא.

מעשה ברבי עקיבא שעשה לאשתו עִיר של זהב. חַמְתֵיהּ אִתְּתֵיהּ דרבן גמליאל וְקַנְיַת בה. אָתַת וַאֲמַרַת קוֹמֵי בעלה. אֲמַר לה: הָכֵין הֲוַיְת עֲבַדְתְּ לי, כמה דַהֲוָת עָבְדָה לֵיהּ? דַּהֲוָת מְזַבְּנָה מַקְלֵיעֲתָא דְרֵישָׁא וְיָהֲבָה ליה והוא לָעֵי בְּאוֹרָיְתָא.

א) במראה–בראי. בשבת–שיש לחשש שמא יגלח את שערותיו המדולדלות בחוד המראה, שהיתה של נחשת. מתיר–שאין לחוש לגלוח חשערות, מאחר שהמראה קבועה בכותל. טעמא דהדין דאסר–טעמו של זה שאוסר לראות אפילו במראה קבועה. נימא–שערה. והיא תולשתה–תולשת אותה בידה, שלא להראות כזקנה. אפילו בחול אסור–לראות במראה, שהראיה במראה דרך נשים היא ויש בה משום „לא ילבש גבר שמלת אשה". קומי–תספרת הראש מלפניו והנחת בלורית מלאחריו, שהיתה אסורה לשאר הבריות מפני שיש בה משום דרכי האמורי. זקוקין למלכות–קרובים למלכות ובאים עמה במגע ומשא. בגין דרבי אבהו וכו׳–בשביל שרבי אבהו רוצה ללמד את בנותיו יונית לכן הוא תולה את ההיתר בר׳ יוחנן רבו. שמע ר׳ אבהו–את דברי ר׳ שמעון. ומר וכו׳–ואמר: יבא עלי (לשון שבועה) כך וכך, אם לא שמעתי את ההלכה הזאת מר׳ יוחנן.

ב) עיר של זהב–מין תכשיט, שהיה חקוק עליו מראה העיר ירושלים. חמתיה וכו׳–ראתה אותו (את התכשיט הזה) אשתו של רבן גמליאל וקנאה בה. אתת וכו׳–באה ואמרה את הדבר לבעלה (שיעשה גם הוא לה תכשיט כזה). הכין הוות עבדת לי וכו׳–האומנם גם את היית עושה לי כך, כמו שהיא עשתה לו? דהוות מזבנה מקליעתא וכו׳–שהיתה מוכרת את מקלעות ראשה ונתנה לו (את הכסף שקבלה במחירן) והוא עסק בתורה.

ג) הַחוֹזֶה בַּכּוֹכָבִים.

תְּרֵין תלמידין מן דרבי חנינא הֲווֹ נָפְקִין מִקְטוֹעַ קֵיסִין. חֲמָתוֹן חַד אַסְטְרוֹלוֹגוֹס, אֲמַר: אִלֵּין תְּרֵין מִי נָפְקִין וְלָא חָזְרִין. מִי נפקין פְּגַע בְּהוֹן חַד סָב. אֲמַר לוֹן: זְכוֹן עמי, דְּאִית לִי תְּלָתָא יוֹמִין דְּלָא טְעָמִית כלום. וַהֲוָה עִמּוֹן חד עִגּוּל, קָצִין פַּלְגָּא וְיָהֲבִינָהּ לֵיהּ. אֲכַל וְצַלִּי עֲלֵיהוֹן, אמר לון: „תִּתְקַיַּם לְכוֹן נַפְשֵׁיכוֹן בְּהָדֵין יוֹמָא, הֵיךְ דְּקַיֵּמְתּוֹן לִי נפשי בהדין יומא!“ נְפַקוּן בִּשְׁלָם וַחֲזַרוּן בשלם. וַהֲווֹן תַּמָּן בני אֱנָשׁ דִּשְׁמַעוּן קָלֵיהּ. אָמְרִין ליה: ולא כן אֲמַרְתְּ: „אִלֵּין תרין מי נפקין ולא חזרין“? אמר: אי דְהָכָא, גַּבְרָא שַׁקָּר, דְּאִיסְטְרוֹלוֹגְיָה דִּידֵיהּ שַׁקְרִין. אפילו כן אֲזַלוּן וּפַשְׁפְּשׁוּן, וְאַשְׁכְּחוּן חֲכִינְתָּה — פַּלְגָּא בְּהָדָא מוּבְלָא ופלגא בהדא מוּבְלָא. אמרו: מה טֵיבוּ עֲבִידַתְכוֹן יומא דין? וְתָנַיִין לֵיהּ עוּבְדָא. אֲמַר: ומה ההוא גברא יָכִיל עָבֵיד, דֶּאֱלָהָהוֹן דִּי יְהוּדָאֵי מִתְפַּיַּס בְּפַלְגֵּי עיגול?

ד) עוֹד מַעֲשֶׂה בְּחוֹזֵה כּוֹכָבִים.

רב חוּנָא מִשְׁתַּעֵי הָדֵין עוּבְדָא: חד גִּיוֹר הֲוָה אִיסְטְרוֹלוֹגוֹס. חד זמן אֲתָא בְּעֵי מֵפֵּיק. אֲמַר: כְּדוֹן נָפְקִין? חֲזַר וַמַר: „כְּלוּם אִדְּבְקֵית בְּהָדָא

ג) תרין תלמידין וכו׳ — שנים מתלמידי רבי חנינא יצאו לבקע עצים. חמתון חדא אסטרולוגוס — ראה אותם אסטרולוג (חוזה בכוכבים) אחד. אלין תרין וכו׳ — אלה השנים יוצאים ואינם שבים (כי ימותו בדרך). מי נפקין וכו׳ — בשהם יוצאים (בצאתם), פגע בהם זקן אחד. אמר לון — אמר להם. זכון עמי — עשו עמי צדקה (תנו לי לאכול). דאית לי וכו׳ — כי זה שלשה ימים שלא אכלתי דבר. והוה עמון חד עיגול — והיתה להם ככר לחם אחת. קצין פלגא — חתכו את מחציתה. ויהבינה ליה — ונתנוה לו. אכל וצלי עליהון — אכל והתפלל עליהם. תתקיים לכון נפשכון בהדין יומא — תחי לכם נפשכם ביום הזה. היך דקיימתון לי נפשי וכו׳ — כאשר החייתם את נפשי ביום הזה. נפקון בשלם וכו׳ — יצאו בשלום וחזרו בשלום. והוון תמן בני אינש דשמעון קליה — והיו שם בני אדם ששמעו את קולו (את דבריו של האסטרולוג). אמרין ליה — אומרים (אמרו) לו (להאסטרולוג). ולא כן אמרת וכו׳ — האם לא כן אמרת שאלה השנים יוצאים ואינם חוזרים? אי דהכא וכו׳ — אם כן הוא — שקרן הוא האיש (כלומר: אני), אשר האסטרולוגיה שלו שקרנית היא. אפילו כן — אף על פי כן. אזלון ופשפשון — הלכו ובקשו. ואשכחון חכינתה — ומצאו נחש. פלגא בהדא מובלא וכו׳ — חציו בחבילת עצים זו וחציו בחבילת עצים זו. מה טיבו עבידתכון וכו׳ — מה המעשה הטוב שעשיתם ביום הזה. ותניין ליה עובדא — וספרו לו (לאסטרולוג) את המעשה. אמר — אמר האסטרולוג. ומה ההוא גברא יכיל עביד — ומה יכול אותו האיש לעשות (מה יכול אני לעשות). דאלההון וכו׳ — אם אלהיהם של היהודים מתפייס ומתרצה בחצי ככר לחם.

ד) משתעי הדין עובדא — מספר את הספור הזה. חד גיור — גר אחד. הוה — היה. חד זמן אתא בעי מיפיק — פעם אחת בא ורצה לצאת. כדון נפקין — וכי עתה יוצאים? (כי ראה בכוכבים שהשעה שעת סכנה היא). חזר ואמר — שב ואמר. כלום אידבקת וכו׳ — כלום נתדבקתי באומה הקדושה הזאת אלא להיות פרוש ומובדל מן הדברים האלה (ממעשי נחוש וקסמים)?

אוּמְתָא קַדִּישְׁתָּא לָא לְמִפְרַשׁ מִן אִלֵּין מִלַּיָּא? נְפוּק עַל שְׁמֵיהּ דְּבָרְיָן!" קְרֵיב לְמִכְסָח, יְהַב לָהּ חֲמָרָא, וַאֲכָלַהּ. מַאן גְּרַם לֵיהּ דְּיִפֹּל? בְּגִין דְּהַרְהַר. מַאן גְּרַם לֵיהּ דְּאִשְׁתְּיזִיב? בְּגִין דְּאִתְרְחֵץ עַל בָּרְיֵהּ.

ה) לֶעָתִיד לָבוֹא.

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: עתידה בת קול להיות מפוצצת באהלי צדיקים ואומרת: „כל מי שֶׁפָּעַל עִם אֵל — יבוא ויטול שכרו!" רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא: עתיד הקב"ה לעשות מְחִיצָתָן של צדיקים לִפְנִים ממחיצתן של מלאכי השרת, ומלאכי השרת שואלין אותן ואומרין להן: „מה פָּעַל אֵל? מה הורה לכם הקב"ה?"

פרק ארבעה עשר.

ו) לָמָּה נִמְשְׁלוּ בָּאֵי הָעוֹלָם.

כְּתִיב: „שִׁמְעוּ זֹאת כָּל הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל יוֹשְׁבֵי חָלֶד"[1], רבי אחא אמר רבי אבהו ורבנן: חד אמר: למה הוא מוֹשֵׁל כל באי העולם בחולדה? אלא לפי שכל מה שיש ביבשה יש בים, הרבה מינים בים מה שאין ביבשה, ואין חולדה בים. וְחוֹרָנָה אמר: למה הוא מושל כל באי העולם בחולדה? אלא מה החולדה הזאת גּוֹרֶרֶת וּמַנַּחַת — ואינה יודעת למי היא מנחת, כך הן כל באי העולם — גוררין ומניחין, גוררין ומניחין — ואינן יודעין למי הן מניחין: „יִצְבֹּר וְלֹא יֵדַע מִי אֹסְפָם"[2].

ז) מִיתָה בִּידֵי פְּגָעִים רָעִים וּמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם.

רב ורבי חייא רַבָּה תְּרֵיהוֹן אָמְרִין: תשעים ותשעה מתים בעין ואחד

[1]תהלים מט, ב. [2]שם לט, ז.

ניפוק על שמיה דבריין—נצא (אצא) בשם בוראנו. קריב למכסח—כשקרב למקום קטל (למקום מרבץ חיה רעה). יהב לה חמרא—נתן לה (לחיה הרעה) את חמורו (לטרף). ואכלה—והיא אכלתהו. מאן גרם ליה דיפל—מי גרם לו שיפול בסכנה? בגין דהרהר—בשביל שהיה מהרהר וירא מתחלה מפני הסכנה לכן נפל בה. מאן גרם ליה דאישתיזיב—ומי גרם לו שינצל לבסוף? בגין דאתרחץ על ברייה—מפני שבטח על בוראו.

ה) מפוצצת—מריעה. כל מי שפעל עם אל—שעסק בתורה ובמצוות, כי כל העוסק בתורה שכינה שרויה עמו. מחיצתן—משכנם.

ו) למה הוא מושל—למה הוא משוה. בחולדה—הפרפרת (מוילוואורף, кротъ), כי בעלי האגדה דורשים את המלה „חָלֶד" מלשון „חוֹלֶד". ואין חולדה בים—וכן גם אין בני אדם בים. חד—אחד. וחורנה—האחר, השני. גוררת ומנחת—אף על פי שיש לה הרבה, בכל זאת היא מוסיפה לגרר ולצבר אכל בחורה. גוררין ומניחין—אוספים ומשאירים אחריהם.

ז. ח) ר' חייא רבה—ר' חייא הגדול.—תריהון אמרין—שניהם אומרים. בעין—בעין

בידי שמים. רבי חנינה ושמואל תריהון אמרין: צ״ט מתים בצינה ואחד בידי שמים. רב אמר כְּדַעְתֵּיהּ ורבי חנינא אמר כדעתיה. רב על ידי דַּהֲוָה שָׁרֵי תַּמָּן, דְּעֵינָא בִּישָׁא שְׁכִיחָא תמן, הֲוָה אמר: צ״ט מתים בְּעֵינָה ואחד בידי שמים. רבי חנינא על דהוה שָׁרֵי בְּצִפָּרִין, דְּצִנְּתָה תמן, הוה אמר: תשעים ותשעה מתים בצינה ואחד בידי שמים.

ח) רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן: תשעים ותשעה מתים בְּשָׁרָב, ואחד בידי שמים. ורבנן אָמְרֵי: תשעים ותשעה מתים בפשיעה ואחד בידי שמים. רבי חוניא יעקב מֵעַפְּרָתַיִם בשם רבי: „וְהֵסִיר ה׳ מִמְּךָ כָּל חֹלִי״ — זו שריפה. רבי חוּנָה ותָנֵי לה בשם רבי אלעזר בן יעקב: „והסיר ה׳ ממך כל חולי״ — זו רעיון, דאמר רבי אלעזר: „וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל צַוָּארֶךָ״[2] — זה רעיון. אמר רבי אַבּוּן: „והסיר ה׳ ממך כל חולי״ — זה יצר הרע, שראשו מָתוֹק וסופו מר. רבי תנחומא בשם רבי אלעזר, רבי מְנַחֲמָה בשם רב: „והסיר ה׳ ממך כל חולי״ — זה הַמָּרָה, דאמר רבי אליעזר: תשעים ותשעה מתים בְּמָרָה ואחד בידי שמים.

פרק ששה עשר.

ט) דַּעְתּוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי עַל הָאַגָּדָה.

אמר רבי יהושע בן לוי: הָדָא אַגַּדְתָּא — הכותבה אין לו חלק, הדורשה — מִתְבָּרֵךְ, השומעה — אינו מקבל שכר. אמר רבי יהושע בן לוי: אֲנָא מִן יוֹמוֹי לָא אִסְתַּכַּלִית בְּסִפְרָא דַאֲגַדְתָּא, אלא חד זמן איסתכלית,

[1]דברים ז, טו. [2]שם כח, מח.

רעה. בידי שמים—בדרך הטבע. בצינה—בקור. כדעתיה-לפי מה שידע מפי הנסיון. דהוה שרי תמן וכו׳-שהיה יושב במקום, שעין רעה מצויה שם, היה אומר. בעיינה—בעין רעה. על דהוה שרי בצפרין—בשביל שהיה גר בצפורי. דצינתה תמן-ששם הצינה מצויה (כי צפורי יושבת על הר ורוחות קרים מנשבים בה). בשרב--בחום השמש. בפשיעה—שאינם נזהרים מן הדברים המזיקים לבריאות. אמרי—אומרים. זו שריפה-להט הקדחת, הכרוך בכל מחלה. זה רעיון-הרהורי הדאגה שאינם עוזבים את האדם עד יום מותו. ונתן עול ברזל וכו׳ זה רעיון—כי על עבדות ממש כבר נאמר „ועבדת את אויבך״. שראשו מתוק-שהנאת התאוה תחלתה מתוקה ואחריתה מרה. זה המרה-גאללע, желчь. מתים במרה-במחלת המרה, כי המרירות שבה מפעפעת ומרעלת את כל הגוף;

ט) הדא אגדתא—זו האגדה. הדורשה מתברך-הדורש את האגדה יהיה מוחרם ומנודה (נירסא אחרת: „החורשה מתחרך״-המהרהר וחושב באגדה מתוך הכתב-נשרף). אנא מן יומוי לא אסתכלית בספרא דאגדתא-אני מימי לא הסתכלתי בספר אגדה. אלא חד זמן איסתכלית

אַשְׁכְּחִית כתוב בה: מאה ושבעים וחמש פָּרָשִׁיּוֹת שכתוב בתורה „דבר", „אמירה", „ציווי" — כנגד שנותיו של אבינו אברהם, דכתיב: „לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם"[1] וכתיב: „הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים"[2]; מאה וארבעים ושבעה מזמורות שכתוב בתהלים — כנגד שנותיו של אבינו יעקב, מלמד: שכל הקלוסין שישראל מקלסין להקדוש ברוך הוא — כנגד שנותיו של יעקב, שנאמר: „וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל"[3]; מאה ועשרים ושלש פעמים שישראל עונין „הללויה" — כנגד שנותיו של אהרן: „הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ"[4] — לאהרן קדושו: „לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ ה'"[5]. אפילו כן אֲנָא מִתְבְּעֵית בְּלֵילְיָא.

עֵירוּבִין.

פרק חמישי.

א) הַמְקַבֵּל פְּנֵי רַבּוֹ כְּאִלּוּ מְקַבֵּל פְּנֵי שְׁכִינָה.

ר' ברכיה, ר' ירמיה בשם רבי חייה בר בָּא: כְּתִיב „וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן הַמַּחֲנֶה"[6] — כַּמָּה הֲוָה רַחִיק? ר' יצחק אמר: מיל. „והיה כל מבקש משה" אין כתיב כאן, אלא „וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה'"[7] — מִכַּן שכל המקבל פני רבו כאילו מקבל פני שכינה.

ב) הַשַּׁעַר הַמִּזְרָחִי שֶׁל הַמִּקְדָּשׁ.

כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי, שתהא החמה מְצַמְצֶמֶת בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז. שבעה שמות נקראו לו: שער סור[8], שער הַיְסוֹד[9], שער הַחַרְסִית[10], שער הָאִיתוֹן[11], שער הַתָּוֶךְ[12], שער הֶחָדָשׁ[13], שער הָעֶלְיוֹן[14]. שער סור: ששם

1תהלים סח, יט. 2יהושע יד, טו. 3תהלים כב, ד. 4שם קן, ה. 5שם קו, טז. 6שמות לג, ז. 7שם. 8מלכים ב. יא, ו. 9דברי הימים ב. כג, ה. 10ירמיה יט, ב. 11יחזקאל מ, טו. 12ירמיה לט, ג. 13שם לו, י. 14דברי הימים ב. כג, כ.

אשכחית וכו' — אלא רק פעם אחת הסתכלתי בו ומצאתי כתוב בו. מאה ושבעים וכו' — במאה ושבעים וחמש פרשיות שבתורה כתוב הלשון: „דבר, צווי, אמירה" — בתחלת הפרשה. לקחת מתנות באדם — הכתוב הזה נאמר על התורה שניתנה על ידי משה כנגד אברהם, הנקרא „האדם הגדול בענקים". מאה וארבעים ושבעה מזמורות — אף על פי שבספר התהלים שלנו יש מאה וחמשים מזמורות, הנה שלשה מהם נכללים במזמורות אחרים. הקלוסים — התהלות והתשבחות. עונין הללויה — כי על כל דבר ודבר של הלל היו עונים הללויה אחר המקרא. אפילו כן אנא מתבעית בליליא — אף על פי שלא נסתכלתי בספר האגדה אלא רק פעם אחת, בכל זאת אני מתפחד ונבעת בלילה מפני העון הזה.

א) בא — קצור השם „אבא". הוה רחיק — היה רחוק (מן המחנה). מכן — מזה משמע.

ב) מצמצמת — מכֻוֶּנֶת כנגדו את קרני אורה. בתקופת טבת — בקרן מזרחית דרומית. בתקופת תמוז — בקרן צפונית מזרחית. ועשו כן כדי לדייק היטב בכיוון הרוחות.

היו טמאים פורשין, הָדָא הוא דִכְתִיב: „סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ"[1]; שער היסוד: ששם היו מְיַסְדִין את ההלכה; שער חרסית: שהוא מְכֻוָן כנגד זריחת החמה, הֵיךְ מָה דְאַתְּ אָמַר: „הָאוֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרָח"[2]; שער האיתון: שהוא משמש כניסה ויציאה; שער התווך: שהוא מיוסד בין שני שערים; שער החדש: ששם חדשו סופרים את ההלכה; שער העליון: שהוא למעלה מעזרת ישראל, החיל ועזרת הנשים.

פְּסָחִים.

פרק חמישי.

א) קוֹלוֹ שֶׁל משֶׁה.

ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא: נִתַּן כח בקולו של משה והיה קולו מְהַלֵּךְ בכל ארץ מצרים מַהֲלַךְ ארבעים יום. ומה היה אומר? „ממקום פלוני עד מקום פלוני כַּת אחת! וממקום פלוני ועד מקום פלוני כת אחת!" ולא תִתְמַה: ומה אם אבק, שאין דרכו להלך, אַתְּ מַר „וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם"[3], קול שדרכו להלך – לא כל שכן.

ב) קוֹלוֹ שֶׁל פַּרְעה.

אמר ר' לוי: כשם שניתן כח בקולו של משה, כך ניתן כח בקולו של פרעה, והיה קולו מְהַלֵּךְ בכל ארץ מצרים מַהֲלַךְ ארבעים יום. ומה היה אומר? „קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי!"[4] „לְשֶׁעָבַר הייתם עבדי פרעה, מִכָּן וְהֵילַךְ – אתם עבדי ה'!" באותה שעה היו אומרים: „הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי ה'"[5] – ולא עבדי פרעה.

1איכה ד, טו. 2איוב ט, ז. 3שמות ט, ט. 4שמות יב, לא. 5תהלים קיג, א.

טמאים פורשין—הטמאים טומאת מת ושרץ פורשים משם, לפי שממנו ולפנים היה מחנה השכינה ואסור היה לטמאים להכנס שמה. מייסדין את ההלכה–ששם היו יושבים הסנהדרין שבלשכת הגזית ומשם יצאה תורת ההלכה לכל ישראל. כנגד זריחת החמה—כאמור למעלה. היך מה דאת אמר—כמו שאתה אומר, כמו שנאמר במקרא. לחרס—לשמש. כניסה ויציאה—שכל הבאים לבית המקדש נכנסים ויוצאים בו, לפי שהיה מכוון כנגד בית קדשי הקדשים. ו„איתון" הוא מלשון „אתא", בוא. בין שני שערים—בין שער ההיכל שמלפניו ובין שער עזרת הנשים שמלאחריו. החיל—מקום במקדש מסביב לחצרות הפנימיות.

א) ניתן כח בקולו של משה—גם במצרים שחטו את הפסח בשלש כתות בזו אחר זו כמו במקדש, ואף על פי שבני ישראל לא היו במקום אחד, הנה ניתן כח בקולו של משה והיה נשמע בכל ארץ מצרים. כת אחת—שתשחט את הפסח ראשונה, ואחריה כת שניה ואחריה כת שלישית. ולא תתמה—שקולו של משה היה מהלך ונשמע במרחק גדול כך. שאין דרכו להלך-שאין דרכו להתפשט, כשזורקים אותו, למרחוק. את מר–אתה אומר (נאמר בכתוב).

ב) מכן והילך–מעתה והלאה. עבדי ה'–זהו שאמר: „ולכו עבדו את ה' כדברכם" (שמות יב, לא).

פֶּרֶק עֲשִׂירִי.

ג) מִנַּיִן לְאַרְבַּע כּוֹסוֹת.

מִנַּיִן לארבע כוסות? ר׳ יוחנן בשם ר׳ בְּנָיָה: כנגד ארבע גאולות: „לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה׳ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם וגו׳ וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם וגו׳ וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם וגו׳ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם" וגו׳[1] — „והוצאתי", „והצלתי", „וגאלתי", „ולקחתי". ר׳ יהושע בן לוי אמר: כנגד ד׳ כוסות של פרעה: „וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת הַכּוֹס עַל כַּף פַּרְעֹה"[2]; „וְנָתַתָּ כוֹס פַּרְעֹה בְּיָדוֹ" וגו׳[3]. ר׳ לֵוִי אמר: כנגד ד׳ מַלְכֻיּוֹת. ורבנן אָמְרֵי: כנגד ד׳ כוסות של פּוּרְעָנוּת שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם: „כִּי כֹה אָמַר ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵלַי: קַח אֶת כּוֹס הַיַּיִן הַחֵמָה הַזֹּאת מִיָּדִי וְהִשְׁקִיתָ אוֹתוֹ אֶת כָּל הַגּוֹיִם" וגו׳[4]; „כּוֹס זָהָב בָּבֶל בְּיַד ה׳"[5]; „כִּי כוֹס בְּיַד ה׳"[6]; „יַמְטֵר עַל רְשָׁעִים פַּחִים, אֵשׁ וְגָפְרִית וְרוּחַ זִלְעָפוֹת מְנָת כּוֹסָם"[7]. מהו מנת כוסם? רבי אבין אמר: דִּיפְלֵי פּוֹטֵירִין, כְּדִיפְלֵי פּוֹטֵירִין אחר המרחץ. וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ד׳ כוסות של נחמות: „ה׳ מְנָת חֶלְקִי וְכוֹסִי"[8], „דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי כּוֹסִי רְוָיָה"[9] וְהָדֵין „כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא"[10] תְּרֵין.

יוֹמָא.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן.

א) מִיתָתָן שֶׁל צַדִּיקִים.

אמר ר׳ חייה בר בא: בני אהרן באחד בניסן מתו, ולמה הוא מזכיר מיתתן ביום הכפורים? ללמדך: שכשם שיום הכפורים מכפר על ישראל — כך מיתתן של צדיקים מכפרת על ישראל.

[1]שמות ו, ו—ז. [2]בראשית מ, יא. [3]שם שם יג. [4]ירמיה כה, טו. [5]שם נא, ז. [6]תהלים עה, ט. [7]שם יא, ו. [8]שם טז, ה. [9]שם כג, ה. [10]שם קטז, יג.

ג) מנין לד׳ כוסות — מאין אנו יודעים שחייב אדם לשתות ארבע כוסות בליל הסדר? כנגד ד׳ כוסות של פרעה — שנזכרו בספור החלום ובפתרונו. ולדעת ר׳ יהושע נרמזה בספור הזה גאולת ישראל, כי ישראל משול לגפן. כנגד ארבע מלכויות — ששעבדו את ישראל, והן: כשדים, פרס, יון ורומי. דיפלי פוטירין — כוסות כפולות. אחר המרחץ — שאדם שותה כוס כפולה והיין מפעפע ומתפשט בכל אברי הגוף, כך ישקה הקב"ה גם את רשעי ישראל כוסות זעם כפולות. תרין — שתי כוסות, אחת לימות המשיח ואחת בשעת מלחמת גוג ומגוג, והיינו שנאמר: „כוס ישועות" בלשון רבים במקום „כוס ישועה" בלשון יחיד.

א) ביום הכפורים — בפרשת „אחרי מות" אצל עבודת יום הכפורים.

ב) אמר ר׳ בא בר בינה: למה סמך הכתוב מיתת מרים לפרשת פרה? ללמדך: שכשם שאפר פרה מכפרת על ישראל, כך מיתתן של צדיקים מכפרת על ישראל.

ג) אמר ר׳ יודן בִּי ר׳ שלום: למה סמך הכתוב מיתת אהרן לְשִׁבּוּר הלוחות? ללמדך שמיתתן של צדיקים קשה לפני הקב״ה כשיבור הלוחות.

ד) מִיתָתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן.

כתיב: „וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה, שָׁם מֵת אַהֲרֹן״[1], וכי במוסרה מת אהרן, והלא בהר ההר מת, הָדָא הוא דִכְתִיב: „וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל הֹר הָהָר עַל פִּי ה׳ וַיָּמָת שָׁם״[2]? אלא מִכֵּיוָן שמת אהרן – נסתלקו ענני הכבוד, ובקשו הכנענים להתגרות בם, הדא הוא דכתיב: „וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל״[3], מה „דרך האתרים״? כי מת הַתַּיָּר הגדול, שהיה תָר להם את הדרך, ובאו ונתגרו בהם, ובקשו ישראל לחזור למצרים, ונסעו לאחוריהן שמונה מסעות. ורץ אחריו שבטו של לוי, והרג ממנו שמונה משפחות, אף הם הרגו ממנו ארבע: „לָעַמְרָמִי, לַיִּצְהָרִי, לַחֶבְרוֹנִי, לָעָזִּיאֵלִי״[4]. אֵימָתַי חזרו? בימי דוד, הדא הוא דכתיב: „יִפְרַח בְּיָמָיו צַדִּיק וְרֹב שָׁלוֹם עַד בְּלִי יָרֵחַ״[5]. אמרו: מי גרם לנו לדמים הללו? אמרו: על שלא עשינו חסד עם אותו הצדיק. וישבו וקשרו הֶסְפֵּדוֹ וגמלו לצדיק חסד, והעלה עליהן המקום, כאלו מת שם ונקבר שם וגמלו לצדיק חסד.

ה) בְּנֵי קַמְחִית.

מעשה בשמעון בן קַמְחִית שיצא לדבר עם המלך ערב **יום** הכפורים ונִתְּזָה צִנּוֹרָה של רוק מפיו על בגדיו וְטִמְּאַתּוּ. ונכנס יהודה **אחיו** ושימש

[1]דברים י, ו. [2]במדבר לג, לח. [3]שם כא, א. [4]דברי הימים א. כו, כג. [5]תהלים עב, ז.

ב) לפרשת פרה—לפרשת הפרה האדומה.

ג) בי—בן. לשיבור הלוחות—בפרשת עקב כתוב: „בעת ההיא אמר ה׳ אלי: פסל לך״ וכו׳ ואחר זה כתוב: „ובני ישראל נסעו וכו׳ שם מת אהרן״.

ד) נסתלקו—נעלמו. ענני הכבוד—שהיו מלוים את בני ישראל במדבר, ובזכותו של אהרן היו העננים האלה. התייר הגדול—לפי שהעננים, שלוו את ישראל בזכותו של אהרן, היו להם למורי דרך. והרג ממנו—מישראל. הרגו ממנו—משבט לוי. לעמרמי וכו׳—הפסוק הזה כתוב בדברי הימים לאחר שהעמיד דוד את הלויים על מחלקותם, והוא מיותר שם, ולא בא אלא ללמדנו שבימי דוד חזרו ארבע המשפחות האלה ונתרבו ונחשבו אף הן במספר משפחות הלויים, כי עד ימי דוד נעדרו מתוך שבט לוי. ורוב שלום—בני לוי שהיו רודפי שלום גם הם כאהרן אביהם. אמרו—כשחזרו בני ישראל למוסרה אמרו. לדמים הללו—שנשפכו. עם אותו הצדיק—שלא הספידו את אהרן כראוי. וגמלו לצדיק חסד—במקום מיתתו.

ה) וניתזה—ונזרקה. צינורה—טפה. מפיו—של המלך. על בגדיו—של שמעון בן קמחית שהיה כהן גדול. וטימתו—וטמא הרוק את שמעון מלכהן ביום הכפורים, כי רוק של

תחתיו בכהונה גדולה. וְרָאֲת אימן שני בניה כהנים גדולים ביום אחד. שבעה בנים היו לה לקמחית, וכולן שימשו בכהונה גדולה. שלחו חכמים ואמרו לה: מה מעשים טובים יש בידך? אמרה להן: יבא עלי, אם ראו קורות ביתי שערות ראשי וְאִמְרַת חֲלוּקִי מימי! אֲמַרוּן: כל קִמְחַיָּא — קמח, וְקִמְחָא דְקִמְחִית — סולת, וּקְרוֹן עֲלָהּ: „כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ"[1].

פרק רביעי.

ו) שִׁבְעָה מִינֵי זָהָב.

שבעה זְהָבִים הן: זהב טוב, זהב טהור, זהב סגור, זהב מוּפָז, זהב מזוקק, זהב שחוט, זְהַב פַּרְוָיִם. זהב טוב כְּמַשְׁמָעוֹ: „וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִיא טוֹב"[2]. אמר ר' יצחק: טוּבוֹי דּוּ בְּבֵיתֵיהּ, טוּבוֹי דּוּ בְּלְוָיָתֵיהּ! זהב טהור: שמכניסין אותו לאור, ואינו חסר כלום. וְאָתְיָא כִּדְתָנֵי: מעשה במנורת זהב שעשה משה במדבר והיתה יתירה דינר זהב, והכניסוה לַכּוּר שמונים פעם — ולא חסרה כלום. וְיָאוּת? עד דְלָא יקום על בְּרָרֵיהּ הוא חסר סַגִּין, מן דּוּ קָיֵם על בְּרָרֵיהּ — לא חסר כלום. זהב סגור: שהיה מַכְסִיף בעד כל הזהבים שהיו שם. אמר ר' שמואל בר רבי יצחק: כתיב: „וְשִׁבְעַת אֲלָפִים כִּכַּר כֶּסֶף מְזֻקָּק לָטוּחַ קִירוֹת הַבָּתִּים"[3] וכתיב: „וְאֶת כָּל הַבַּיִת צִפָּה זָהָב"[4] וְאַתְּ אָמַר אָכֵן? אלא שהיה מכסיף בעד כל הזהבים שהיו שם. זהב מופז: רבי פֶּטְרוֹקִי אֲחוּהָ דרבי דָּרוֹסָא בשם רבי בא בר בינה: דומה לאיש מְצֶּתֶת בגפרית. אמר ר' אבין: לשם מקומו הוא נקרא „זהב מֵאוּפָז". זהב מזוקק:

[1] תהלים מה, יד. [2] בראשית ב, יב. [3] דברי הימים א. כט, ד. [4] מלכים א. ו, כב.

עכו"ם מטמא. יבא עלי — לשון שבועה, יבא עלי כל מה שיבוא! שערות ראשי — שהיתה מכסה את ראשה לבל תתגלינה שערותיה. ואימרת חלוקי — שפת כתנתי. אמרון — אמרו החכמים. כל קימחיא וכו' — כל הקמחים הם קמח (כלומר: צניעותו של כל הנשים היא פשוטה וכנהוג), אבל קמחה של קמחית (אבל צניעותה של זו) הוא סולת (משובח ומעולה). כל כבודה וגו' — אשה כבודה וצנועה ראויה שיצא ממנה כהן גדול הלבוש משבצות זהב.

ו) טובוי דו בבייתיה — אשרי מי שנמצא הזהב הזה בביתו. טובוי דו בלווייתיה — אשרי מי שהזהב הזה נמצא אצלו ומלווהו כשהוא מהלך בדרך. שמכניסין אותו לאור וכו' — אף על פי שמצרפים אותו באש אין נגרע ממנו מאומה. ואתיא כדתני — הדברים האלה מתאימים למה שאמר התנא. והיתה יתרה דינר זהב — על ככר הזהב שהיתה בזמן ההוא, ורצו להעמידה על משקל ככר, לא פחות ולא יותר. ויאות — וכי נכון הוא הדבר, והלא עינינו רואות שהזהב הנצרף בכור האש נעשה חסר. עד דלא יקום על ברריה הוא חסר סגין — עד שלא קם הזהב על טהרתו ובטרם נצרף כל צרכו הוא נגרע הרבה. מן דו קיים וכו' — אבל לאחר שנצרף כל צרכו והגיע לטהרתו לא ינרע ממנו כלום, אפילו כשמכניסין אותו אל האש פעמים הרבה. מכסיף — מלבין ומבייש את פני כל הזהבים שבחנות. ואת אמר אכן — ואתה אומר כך, כלומר: והלא בדברי הימים נאמר שקירות הבית צופו בכסף וכאן הוא אומר שצפה את כל הבית זהב? שהיה מכסיף — באמת צפה את הבית זהב, אלא שהזהב הזה היה משובח כל כך שהיה מכסיף את כל הזהבים. מוצתת — דולקת. מאופז — ממקום ששמו היה „אופז".

שהיו מחתכין אותו כזיתים וטחים אותו בצק, ומאכילין אותן לַנַּעֲמִיּוֹת, והן מסננות אותן. ויש אומרים שהיו טומנין אותו בזבל שבע שנים. זהב שחוט: שהיה נמשך כשעוה. אַדְרְיָנוֹס היה לו משקל ביצה, דִּיקְלֶטְיָנוֹס היה לו משקל דינר גּוֹרְדְּיָנוֹן. זְהַב פַּרְוָיִם — ר״ש בן לקיש אמר: אדום, דומה לדמו של פר. ויש אומרים: זהב שהוא עושה פירות, כְּיֵי דְּתָנֵינַן תַּמָּן: „וגפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל״.

ז) הָאִילָנוֹת שֶׁצָּר שְׁלֹמֹה בַּמִּקְדָּשׁ.

אמר ר׳ אחא בר יצחק: בשעה שבנה שלמה את בית המקדש צר כל מיני אילנות לתוכו, ובשעה שהיו אלו שבחוץ עושין פירות — היו אלו שבפנים עושין פירות, הָדָא הוא דִכְתִיב: „פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן, כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן לָהּ, הֲדַר הַכַּרְמֶל״ וגו׳[1]. אֵימָתַי יבשו? אמר ר׳ יצחק, חיננא בר יצחק: בשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל יבשו, דכתיב: „וּפֶרַח לְבָנוֹן אֻמְלָל״[2].

פרק חמישי.

ח) תְּפִלָּתוֹ שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים.

וכך היתה תפלתו של כהן גדול ביה״כ בצאתו בשלום מן הקדש: „יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו, שלא תצא עלינו גלות, לא ביום הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצאה עלינו גלות ביום הזה או בשנה הזאת — תהא גלותנו למקום של תורה! יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו, שלא יצא עלינו חֶסְרוֹן, לא ביום הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצא עלינו חסרון ביום הזה או בשנה הזאת — יהא חסרוננו בחסרון של מצות! יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו, שתהא השנה הזאת שנת זול, שנת שובע, שנת משא ומתן, שְׁנַת גְּשׁוּמָה וּשְׁחוּנָה וּטְלוּלָה, ושלא יִצְטָרְכוּ עמך ישראל אלו לאלו, ואל תפנה לתפלת יוצאי דרכים!״ רבנן דְּקִסְרִין

[1] ישעיה לה, ב. [2] נחום א, ד.

וטחים אותו בצק—את הזהב היו טחים בבצק, כדי שתאכלנה אותו הנעמיות (בנות היענה), אשר דרכן לבלע את המאכל מבלי ללעסו. מסננות אותן-מצרפות את חתיכות הזהב בזפק שלהן. אדריינוס, דיקליטינוס-קסרי רומי. דינר גורדינון—שם מטבע. של פר—ולכן נקרא בשם „פרויים״. כיי דתנינן תמן--כמו ששנינו שם.

ח) שלא תצא עלינו גלות-שלא יצא גזר דין מלפניך שנגלה. למקום של תורה—שנוכל לעסוק שם בתורה. או: שגזרת הגלות תתקיים בזה שנגלה ממקום למקום ללמוד תורה. חסרון—מגערת בממון. בחסרון של מצוה—יתקיים גזר החסרון בזה שנוציא את ממוננו על מעשי צדקה וגמילות חסדים. גשומה—שירדו בה גשמים. ושחונה-חמה, שלא ירדו גשמים מרובים יותר מדאי. טלולה-שירדו בה טללים. לתפלת יוצאי דרכים—שהם מתפללים

אומרין: „ועל עמך ישראל שלא יַגְבְּהוּ שְׂרָרָה זו על גב זו!" ועל אנשי השרון היה אומר: „יהי רצון מלפניך, ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שלא יֵעָשׂוּ בתיהן קבריהן".

ט) ולא היה מאריך, שלא להבעית את ישראל. מעשה באחד שהאריך, וגמרו להכנס אחריו. אמרו: שמעון הצדיק היה. אמרו לו: למה הארכת? אמר להן: מתפלל הייתי על מקדש אלהיכם שלא יחרב. אמרו לו: אף על פי כן לא היית צריך להאריך.

פרק ששי.

י) בִּנְיָנוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק.

ארבעים שנה שימש שמעון הצדיק את ישראל בכהונה גדולה ובשנה האחרונה אמר להן: בשנה זו אני מת. אמרו לו: למי נמנה אחריך? אמר להן: הרי נְחוּנְיוֹן בני לפניכם. הלכו ומינו את נחוניון. וקינא בו שמעון אחיו, והלך וְהִלְבִּישׁוּ אוּנְקְלָה וַחֲגָרוֹ צִלְצָל. אמר להן: ראו מה נדר לאהובתו, אמר לה: לִכְשֶׁאֲשַׁמֵּשׁ בכהונה גדולה אלבש נִקְלָה שליך ואחגור בצלצל שליך. בדקו את הדברים – ולא מצאו אותו. אמרו: משם ברח להר המלך, משם ברח לאלכסנדריא ועמד ובנה שם מזבח, וקרא עליו את הפסוק הזה: „בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַה' בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם"[1]. והרי הדברים קל וחמר: ומה אם זה שברח מן השררה – ראו הֵיאַךְ נחזר עָלֶיהָ בסוף, מי שהוא נכנס ויוצא–על אחת כמה וכמה!

פרק שביעי.

יא) הַחֲטָאִים, שֶׁבִּגְדֵי הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל הָיוּ מְכַפְּרִים עֲלֵיהֶם.

אמר רבי סִימוֹן: כשם שהקרבנות מכפרין, כך הבגדים מכפרין בכתונת ומכנסים, מצנפת ואבנט. כתונת היתה מכפרת

[1] ישעיה יט, ט.

שלא ירדו גשמים. שלא יגבהו שררה—שלא יתנשאו לשלט איש באחיו מתוך תאות השלטון. אנשי השרון—היושבים בין ההרים ובעמק, שהגשמים מערערים את בתיהם.

ט) ולא היה מאריך-הכהן הגדול לא היה מאריך בתפלתו. להבעית את ישראל-שלא יחשבו שמת בקדשי הקדשים.

י) נמנה אחריך—לכהן גדול. והלבישו אונקלה—תחת כתנת הלביש את נחוניון אונקלה (מין מלבוש קצר אשר לו בתי ידים). וחגרו צלצל–ובמקום האבנט חגר אותו בצלצל (מין אזור של עור). נקלה שליך וכו'–כי האונקלה והצלצל בגדי נשים הם. ולא מצאו אותו-שברח מחמת בושה. נחזר עליה-איך רדף אחר השררה לבסוף, שעשה מזבח בארץ נכריה, שלא כדין. מי שהוא נכנס ויוצא-מי שכבר נכנס לשררה וכבר שמש בה ואחר כך הורידוהו ממנה. על אחת כמה וכמה-שהוא עלול לעשות מעשי חטא, כדי להגיע לידי שררה.

לובשי כלאים. אית דְבָעֵי מֵימַר: על שופכי דמים, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר: „וַיִּטְבְּלוּ את הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם"[1]. מכנסים היו מכפרין על גלוי עריות, כמה דאת אמר: „וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה"[2]. מצנפת היתה מכפרת על גסי הרוח, כמה דאת אמר: „וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל רֹאשׁוֹ"[3]. אבנט היה מכפר על הגנבים, וְאִית דְּבָעֵי מֵימַר: עַל הָעוֹקְמָנִים. אמר רבי לוי: שלשים ושתים אמה היה בו, והיה מְעַקְּמוֹ לכאן ולכאן. חושן היה מכפר על מַטֵּי הדין, כמה דאת אמר: „וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט"[4]. אפוד היה מכפר על עבודה זרה, כמה דאת אמר: „וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים"[5]. מעיל: רבי סימון בשם רבי יונתן דבית גּוּבְרִין: שני דברים לא היתה בהן כפרה וְקָבְעָה להן התורה כפרה, ואלו הן: האומר לשון הרע וההורג נפש בשגגה. האומר לשון הרע לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה – זוגי המעיל: „וְהָיָה עַל אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ"[6] – יבא קול ויכפר על קול. ההורג נפש לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה – מיתת כהן גדול: „וְיָשַׁב בָּהּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל"[7]. ציץ – אית דבעי מימר: על הַגּוֹדְפָנִים, אית דבעי מימר: על עזי פנים. מַאן דְּאָמַר על הגודפנין – נִיחָא, דכתיב: „וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ"[8], וכתיב: „וְהָיָה עַל מִצְחוֹ תָּמִיד"[9], מאן דאמר על עזי פנים: „וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ"[10].

פרק שמיני.

יב) מִי שֶׁחָטָא לַחֲבֵרוֹ צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ סְלִיחָה.

שמואל אמר: הָהֵן דְּחָטָא על חַבְרֵיהּ צָרִיךְ מֵימַר לֵיהּ: „סָרַחִית

1בראשית לז, לא. 2שמות כח, מב. 3שמות כט, ו. 4שמות כח, טו. 5הושע ג, ד. 6שמות כח, לה. 7במדבר לה, כה. 8שמואל א. יז, מט. 9שמות כח, לח. 10ירמיה ג, ג.

יא) אית דבעי מימר-יש מי שרוצה לומר. „ויטבלו את הכתנת בדם"-רמז שהכתנת מכפרת על שפיכות דמים. לכסות בשר ערוה-כלומר: לחפות על החטא של גלוי עריות. המצנפת על ראשו—רמז לגסי הרוח, המרימים את ראשם בגאוה. על הגנבים—כי את האבנט היו חוגרים תחת אצילי הידים כנגד הלב ולכן היה מכפר על הגנבים, הגונבים את דעת הבריות ואת הלבבות. העוקמנים-השקרנים, המעקמים את דבריהם. ולפי שאת האבנט היו מעקמים לכאן ולכאן לכן היה משמש רמז להעוקמנים. לכאן ולכאן—לפניו ולאחריו. מטי הדין-הדיינים המעַוְּתים את הדין. ואין אפוד ותרפים—בזמן שלא היה אפוד היה עון תרפים. זוג-פעמון. יבא קול ויכפר על קול—יבא קול פעמוני המעיל ויכפר על קול המדבר לשון הרע. הגודפנים-המגדפים ומקללים את אלהים. מן דאמר—מי שאומר. ניחא—דבריו נוחים להתקבל. ותטבע האבן במצחו-גלית הפלשתי, שהיה מחרף ומגדף, נפגע מצחו באבן. וכתיב—ועל הציץ נאמר, שיהיה תמיד על מצחו של כה"ג. מאן דאמר על עזי הפנים—איזה רמז לדבריו מוצא הוא במקרא? ומצח אשה זונה וכו'-הרי שעזות מצח משמשת להוראת עזות פנים.

יב) ההן דחטא על חבריה—זה שחטא לחברו. מימר ליה-לאמר לו. סרחית

עֲלָךְ", וְאִין קַבְּלֵיהּ–הָא טָבָאוּת, וְאִין לָא–מַיְתֵי בְּנֵי נָשׁ וּמְפַיֵּס לֵיהּ קוּמֵיהוֹן הדא הוא דכתיב: „יָשֹׁר עַל אֲנָשִׁים"[1]–יעשה שורה של אנשים ויאמר: „חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי וְלֹא שָׁוָה לִי"[2]. אם עשה כן–עליו הכתוב אומר: „פָּדָה נַפְשׁוֹ מֵעֲבֹר בַּשָּׁחַת וְחַיָּתוֹ בָּאוֹר תִּרְאֶה"[3]. מִית–צריך מְפַיְּסְתֵּיהּ על קִבְרֵיהּ וּמֵימַר „סְרַחִית עֲלָךְ".

יג) הַוִּידּוּי שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים.

כיצד הוא מתודה? רבי ברכיה בשם רבי בא בר בינה: „רבוני, חטאתי וּמֵרַע עשיתי, ובדעת רעה הייתי עומד, ובדרך רחוקה הייתי מהלך, וכשם שעשיתי–איני עושה. יהי רצון מלפניך, ה' אלהי, שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל חטאתי!"

תני: צריך לפרוט את מעשיו, דברי רבי יהודה בן בְּתֵירָה. רבי עקיבא אומר: אינו צריך לפרוט את מעשיו. מה טעמא דרבי יהודה?

„אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדוֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב"[4]. מָה עָבֵד לָהּ רבי עקיבא? „מי גרם להם? אני, שהרביתי להם כסף וזהב". למה? שאין חמור נוהק אלא מתוך כְּפִיפָה שֶׁל חֲרוּבִין.

כתיב: „מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל וגו'"[5]–מה המקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל, וכן אומר „וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם, מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם"[6].

[1]איוב לג, כז. [2]שם. [3]שם שם כח. [4]שמות לב, לא. [5]ירמיה יד, ח. [6]יחזקאל לו, כה.

עלך–חטאתי לך. ואין קבליה–אם חברו קבל את בקשת הסליחה שלו. הא טבאות–הרי טוב. ואין לא מייתי בני נש וכו'–ואם לא קבל–הוא מביא בני אדם ומפייס אותו בפניהם. הדא הוא דכתיב–זהו מה שכתוב. יעשה שורה–המלה „ישר" נדרשת מלשון „שורה". אם עשה כן–בין שנתרצה לו חברו, בין שלא נתרצה, עליו הכתוב אומר וכו'. מית–אם זה, שהוא חטא כנגדו, מת. צריך מפייסתיה וכו'–הוא צריך ללכת ולפייס אותו על קברו ולאמר שם „חטאתי לך".

יג) כיצד הוא מתודה–מה הוא נוסח הודוי של יום הכפורים. חטאתי ומרע עשיתי–בשוגג. ובדעת רעה הייתי עומד–במזיד. ובדרך רחוקה הייתי מהלך–עשיתי כאלו הייתי רחוק מאלהים והוא אינו רואה את עוני. איני עושה–לא אוסיף לחטא עוד. צריך לפרט את מעשיו–המתודה צריך לפרט את מעשי החטא שעשה. מה טעמא–מה הטעם של ר' יהודה, איזה סמך הוא מוצא לדבריו. ויעשו להם אלהי זהב–הרי שבודוי צריך לפרט את החטא. מה עבד לה וכו'–מה עושה ר' עקיבא עם הכתוב הזה, שממנו מוכח שצריך לפרט את החטא. מי גרם להם אני וכו'–משה הזכיר את מעשה החטא, כדי למעטו וללמד זכות על ישראל, לפי שאלהים בעצמו גרם להם שיעשו את העגל יען הרבה להם כסף וזהב. (הדברים „מי גרם להם" וכו' אמר אלהים (תוספתא פרק ד') ומשה בהמלצתו על ישראל חזר עליהם). נוהק–גוער מתוך שמחה. מתוך כפיפה של חרובין–בשעה שסל של חרובים מושם לפניו.

שְׁקָלִים.

פרק ראשון.

א) אוֹפְיוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

רבי יהודה בר פַּזִּי בשם רִבִּי: הן נקרא ולא נִבְהֵת? לטובה: „כֹּל נְדִיב לֵב"[1], לרעה: „וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם"[2]; לטובה: „וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם"[3], לרעה: „וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם"[4]; לטובה: „אז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל"[5], לרעה: „וַתִּשָּׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם" וגו'[6].

אמר רבי חייא בר אבא: „אָכֵן הִשְׁכִּימוּ הִשְׁחִיתוּ"[7]—כל השחתה שהיו עושין—בהשכמה היו עושין אותה.

אמר רבי אבא בר אחא: אין אַתְּ יכול לעמוד על אוֹפִי של אומה זו: נתבעין לעגל—ונותנין, נתבעין למשכן—ונותנין.

פרק חמישי.

ב) תַּקָּנוֹת רַבִּי עֲקִיבָא. תַּקָּנוֹת הַסּוֹפְרִים.

אמר רבי יונה: כתיב: „לָכֵן אֲחַלֶּק לוֹ בָרַבִּים וְאֶת עֲצוּמִים יְחַלֵּק שָׁלָל"[8]—זה רבי עקיבא שהתקין מדרש הלכות והגדות; ויש אומרים: אלו אנשי כנסת הגדולה תיקנו. אלא מה תיקן זה? כְּלָלוֹת וּפְרָטוֹת. אמר רבי אַבָּהוּ: כתיב „וּמִשְׁפְּחוֹת סוֹפְרִים יוֹשְׁבֵי יַעְבֵּץ"[9], מה תלמוד לומר „סופרים"?

1שמות לה, כב. 2שם לב, ג. 3שם יט, י. 4דברים א, כב. 5שמות טו, א. 6במדבר יד, א. 7צפניה ג, ז. 8ישעיה נג, יב. 9דברי הימים א, ב, נה.

א) הן נקרא ולא נבהת—איך אפשר לנו לקרא את הפסוקים המובאים למטה מבלי אשר נבהל. לטובה—לצרכי המשכן נתנו רק נדיבי הלב, תחת אשר יתר העם לא התנדב מאומה. לרעה—למעשה העגל התפרקו כל העם את נזמיהם. לטובה—במתן תורה. ויוצא משה את העם—העם לא יצא מעצמו, אלא משה צריך היה להוציאו. לרעה—בשלוח המרגלים. ותקרבון וכו'—קרבו מעצמם. אז ישיר משה וכו'—רק לאחר שהתחיל משה בשירה, התעורר גם העם לשיר עמו. לרעה—בביאת המרגלים. ותשא כל העדה וכו'—מעצמם.

אופי—תכונה, מדה. נתבעים לעגל וכו'—כשתבעו מהם זהב לעגל—נתנו, וכשתבעו מהם למשכן—נתנו.

ב) שהתקין מדרש הלכות והגדות—ודברי הכתוב מתפרשים עליו כך: „לכן אחלק לו ברבים"—אעשה אותו מפורסם ברבים, „ואת עצומים יחלק שלל"—מפני שיחלק את שלל תורתו הרבה להמונים עצומים. אלו אנשי וכו'—את מדרש ההלכות וההגדות תקנו אנשי כנסת הגדולה. מה תיקן זה?—רבי עקיבא. כללות ופרטות—שהתורה נדרשת בהם. מה תלמוד לומר סופרים—במה חשובה עבודת הסופרים, שראה הכתוב צריך לציין

אלא שעשו את התורה סְפוּרוֹת סְפוּרוֹת: „חמשה לא יתרומו", „חמשה דברים חייבין בחלה", „חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן", „שלשים ושש כריתות בתורה", „שלש עשרה דבר נאמרו בנבלת העוף הטהור", „ארבעה אבות נזיקין", „אבות מלאכות ארבעים חסר אחת".

ג) אמר רבי (אחא) אליעזר: כתיב „לְעֶזְרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר"[1]—מה תלמוד לומר: „סופר"? אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה, כך היה סופר בדברי חכמים. ר' חַגַּי בשם ר' שמואל בר נחמן: הראשונים חרשו וזרעו, נִכְּשׁוּ, כִּסְחוּ, עִדְּרוּ, קצרו, עִמְּרוּ, דשו, זָרוּ, בֵּרְרוּ, טחנו, הרקידו, לשו, קִטְּפוּ וְאָפוּ, ואנו – אין לנו מה לאכול!

ר' אבא בר (יונה) זְמִינָא בשם ר' זְעֵירָא: אִין הֲוֹון קַדְמָאִין מַלְאָכִין – אֲנַן בְּנֵי אֱנָשׁ, וְאִין הֲוֹון בְּנֵי אֱנָשׁ – אֲנַן חֲמָרִין.

ד) מֵהֵיכָן הֶעֱשִׁיר מֹשֶׁה?

אמר ר' חמא בי רבי חנינא: מפסולת של לוחות הֶעֱשִׁיר משה, הָדָא הוא דִכְתִיב: „פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לוּחֹת אֲבָנִים"[2], „פסל לך" – שתהא הפסולת שלך.

אמר ר' חָנִין: מַחְצָב של אבנים טובות ומרגליות ברא לו הקב"ה מתוך אהלו, וממנו העשיר משה.

ה) לָמָּה הִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה?

כתיב: „וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה"[3], תְּרֵין אָמוֹרָאִין: חד אמר – לִגְנַאי, וחד אמר – לְשֶׁבַח. מַאן דְּאָמַר לגנאי: „חֲמוֹן שָׁקִין, חֲמוֹן

[1] עזרא ז, יא. [2] שמות לד, א. [3] שמות לג, ח.

שהיו סופרים. ספורות ספורות—שאספו וסדרו את הדינים קבוצות קבוצות לפי ענינם ושמו להם מספר. חמשה לא יתרומו—בראש מסכת תרומה. חמשה דברים חייבים בחלה—בראש מסכת חלה. ט"ו נשים וכו'—בפרק הראשון של יבמות. ל"ו כריתות—בראש מסכת כריתות. י"ג דבר—בראש מסכת טהרות. ארבעה אבות נזיקין—בראש בבא קמא. אבות מלאכות ארבעים חסר אחת—מסכת שבת, פרק „כלל גדול".

ג) מה תלמוד לומר סופר—במה היה מצוין בתור סופר? שהיה סופר בדברי התורה—שמנה את כל האותיות שבתורה שבכתב. כך היה סופר בדברי חכמים—שהיה סופר ומונה את ההלכות, כאמור למעלה. ניכשו—עקרו את העשבים הרעים. כסחו—כרתו את הענפים המדולדלים. עדרו—חפרו מסביב לנטיעים. עמרו-עשו עמרים. זרו—העבירו את התבואה במזרה. בררו—נקו. הרקידו-נפו את הקמח בנפה. קטפו—הכינו חלות לחם מן הבצק. אין לנו מה לאכל—אף על פי שהראשונים עשו את כל הפעולות להקל עלינו, עדיין קשה לנו להבין את דברי התורה על בוריים ואנו דומים לרעב שאין לו מה לאכול. אין הוון קדמאין מלאכים—אם הראשונים היו מלאכים. אנן בני אנש-אנו הננו בני אדם. ואין הוון בני אנש-ואם הם היו בני אדם. אנן חמרין-אנו חמורים(כל כך נופלים אנחנו מן הקדמונים).

ד) מפסלת של לוחות-מן הפסלת שנפלה מן הלוחות בשעה שמשה פסל אותם. העשיר משה-היה משה לעשיר, כי הלוחות היו של אבן ספיר. מחצב-מקום מכרה.

ה) תרין אמוראין-שני אמוראים חולקים בזה. לגנאי-שהבטה זו שהביטו אחרי משה היתה לגנאי. לשבח-לטובה ולזכות הביטו אחריו. מאן דאמר-מי שאמר. חמון שקין-כך

כְּרָעַיִן, חֲמוֹן קופדן! אָכֵיל מִן דִּיהוּדָאֵי וְשָׁתֵי מִן דִּיהוּדָאֵי, כָּל מִדְלֵיהּ – מן דיהודאי!" ומאן דאמר לשבח: מִחֲמֵי צַדִּיקָא וּמִזְכֵּי: „טוּבָא דִזְכָא לְמִחֲמֵי יָתֵיהּ!"

פרק ששי.

ו) כֵּיצַד הָיוּ הַלּוּחוֹת כְּתוּבִים?

כיצד היו הלוחות כתובים? ר' חנניה בן גמליאל אומר: חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה, הדא הוא דכתיב: „וַיִּכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים"[1] – חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה. ורבנן אָמְרֵי: עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה, הדא הוא דכתיב: „וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים"[2] – עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה. ר' שמעון בן יוחאי אומר: עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה, דכתיב: „וַיִּכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים" – עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה. רב סִימָא אמר: ארבעים על לוח זה וארבעים על לוח זה, דכתיב: „מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתוּבִים"[3] – טֶטְרוֹגָנָה. חנניה בן אחי רבי יהושע אומר: בין כל דיבור ודיבור – דקדוקיה ואותיותיה של תורה, דכתיב: „מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ"[4] – כְּיָמָא רַבָּא.

ר' שמעון בן לקיש כַּד הֲוָה מָטֵי הָדֵין קְרָיָא הֲוָה אָמַר: יפה למדני חנניה בן אחי רבי יהושע, מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול – גלים קטנים, כך בין כל דיבור ודיבור – דקדוקיה ואותיותיה של תורה.

ז) הַכְּתָב שֶׁל הַלּוּחוֹת.

ר' פינחס בשם ר' שמעון בן לקיש: התורה שנתן לו הקב"ה למשה –

[1]דברים ד, יג. [2]שם. [3]שמות לב, טו. [4]שיר השירים ה, יד.

היו המביטים אחריו מדברים: ראו שוקיו (כמה עבות הן!). חמון כרעין – ראו את כרעיו. חמון קופדן – ראו כמה עב־בשר הוא. אכיל מן דיהודאי וכו' – הוא אוכל משל היהודים ושותה משל היהודים וכל רכושו משל היהודים הוא. מחמי צדיקא ומזכי – כדי לזכות בראית הצדיק הביטו אחריו. טובא דזכא למיחמי יתיה – אשרי מי שזכה לראות אותו.

ו) הדא הוא דכתיב – זהו שכתוב. על שני לוחות אבנים – משמע שעשרת הדברים היו כתובים על שני הלוחות ביחד וששני הלוחות היו שוים. „עשרת הדברים" – משמע שעשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה, שאם לא כן – למה הוא מפרט „עשרת הדברים". ויכתבם על שני לוחות אבנים – משמע שהיו כתובים שתי פעמים על לוח אחד. מזה ומזה – היינו עשרה משני עבריו ועשרה משני צדי רחבו של כל לוח. טטרוגנה – מרובע, אַרְבַּעְתָּיִם. בין כל דבור ודבור – היו כתובים דקדוקיה וכו'. כימא רבא – כים הגדול ששמו ים תרשיש, המלא גלים גדולים וקטנים. כד הוה מטי הדין קרייא הוה אמר – כשהיה מגיע לפסוק הזה היה אומר.

נְתָנָהּ לו אש לבנה חֲרוּתָה באש שחורה, היא אש מוּבְלֶלֶת באש, חצובה מאש ונתונה מאש, הדא הוא דכתיב: „מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ"[1].

ח) הַמַּפְתְּחוֹת שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

אַתְּ מוצא: בשעה שעלה נבוכדנאצר לכאן, בא וישב לו בְּדוּפְנֵי של אַנְטוֹכְיָה. ויצאה סנהדרין גדולה לקראתו ואמרה לו: הגיע זמן הבית הזה לֵיחָרֵב. אמר להן: אותו שהמלכתי עליכם תנוהו לי, ואני הולך. באו ואמרו ליהויכין מלך יהודה: „נבוכדנאצר בָּעֵי לך". כיון ששמע מהן כך, נטל מפתחות של בית המקדש, עלה לגגו של היכל, אמר לפניו: „רבונו של עולם, לְשֶׁעָבַר היינו נאמנים לך והיו מפתחותיך מסורין לנו. עכשיו שאין אנו נאמנים, הרי מפתחותיך מסורין לך!" תְּרֵין אָמוֹרָאִין: חד אמר: זְרָקָן ועוד לא ירדו. וחד אמר: באה כמין יד וְנוֹטַלְתָּן מידו. כיון שראו כל חורי יהודה כן, עלו לראש גגותיהן ונפלו ומתו, הדא הוא דכתיב: „מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה לָּךְ אֵפוֹא כִּי עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת תְּשֻׁאוֹת מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה"[2].

סֻכָּה.

פרק חמישי.

א) גְּזֵרַת טְרָיָנוּס.

בימי טְרוֹגְיָנוֹס הרשע נולד לו בן בתשעה באב, והיו מתענין. מתה בתו בחנוכה, והדליקו נרות. ושלחה אשתו ואמרה לו: עד שֶׁאַתְּ מְכַבֵּשׁ את הַבַּרְבָּרִיִּין, בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך. חֲשַׁב מֵיתֵי לעשרה יוֹמִין וַאֲתָא לחמשה. אֲתָא וְאַשְׁכְּחוֹן עֲסִיקִין בְּאוֹרָיְתָא בִּפְסוּקָא: „יִשָּׂא ה׳ עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר" וגו׳[3]. אֲמַר לוֹן: מָה הֲוֵיתוֹן עֲסִיקִין? אָמְרִין ליה: הָכֵין וְכֵן. אמר לון: דְּהוּא גַּבְרָא הוּא, דַּחֲשַׁב

[1]דברים לג, ב. [2]ישעיה כב, א—ב. [3]דברים כח, מט.

ז) היא אש וכו׳—התורה עצמה היא של אש והיא היתה בלולה באש. חצובה מאש—אותיותיה חצובות מאש. ונתונה מאש—נתונה מאת הקב"ה מתוך האש.

ח) דופני—שם פרבר באנטוכיא. בעי לך—דורש אותך. תרין אמוראין—שני אמוראים נחלקים בזה. חד—אחד.

טרוגיינוס—הקיסר טרינוס. והיו מתענין—היהודים צמו באותו היום שהיה תשעה באב. והדליקו נרות—היהודים הדליקו נרות כמנהגם בחנוכה. מכבש—לוכד. הברבריין—העמים הפראים, הַבַּרְבָּרִים. שמרדו בך—שהם צמו בהולד בננו וחגגו כשמתה בתנו. חשב מיתי וכו׳—חשב (טרינוס) לבוא (לארץ ישראל) במשך עשרה ימים ובא במשך חמשה ימים. אתא ואשכחון וכו׳—בא ומצא אותם כשהם עסוקים בתורה בפסוק „ישא" וכו׳. אמר לון וכו׳—אמר להם: במה הייתם עסוקים? הכין וכן—כך וכך. דהוא גברא הוא—שהוא הוא האיש, שעליו נאמר הפסוק הזה.

מֵיתֵי לעשרה יומין ואתא לחמשה. והקיפן לגיונות והרגן. אמר לנשיהן: נשמעות אתן ללגיונותי ואין אני הורג אתכן! אמרין ליה: מה דַעֲבַדְתְּ בְּאַרְעָא, עֲבֵיד בְּעָלְיָא. ועירב דמן בדמן, והלך הדם בים עד קִפְּרוֹס. באותה השעה נגדעה קרן ישראל, ועוד אינה עתידה לחזור למקומה עד שיבוא בן דוד.

ב) כְּלֵי הַנִּגּוּן.

ר׳ חייה בר בא אמר: הוא נבל הוא כנור, נימין יתירות בין זה לזה. אמר ר׳ חייה בר אבא: למה נקרא שמו נבל? שהוא מלבין כמה מיני זמר. ר׳ חוּנָא בשם רב יוסף: על ידי עור שאינו עָבוּד ועל ידי נימין יתירות היה מלבין כמה מיני זמר. ר׳ שמעון בן לוי אמר: עוגב–זה אַדְרַבְלִים. תני רבן שמעון בן גמליאל: לא היה אדרבלים בירושלים, מפני שהוא סוֹרֵחַ את הנעימה.

ג) כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּשְׁבְּרוּ.

חליל של מקדש של משה היה ושל קנה היה. נשבר ותקנוהו, ולא היה קולו ערב כְּמוֹת שהיה. חזרו ונטלוהו, וחזר לכמות שהיה. צִלְצָל של מקדש של משה היה ושל נחשת היה. נשבר ותקנוהו, ולא היה מצלצל כמות שהיה. חזרו ונטלוהו, וחזר לכמות שהיה. מַכְתֶּשֶׁת של מקדש של משה היתה ושל נחושת היתה, נשברה ותקנוה, ולא היתה מְפַטֶּמֶת כמו שהיתה. חזרו ונטלוה, וחזרה לכמות שהיתה. אלו שני כלים שנשתברו בבנין הראשון, ולא עלתה עליהן אֲרוּכָה.

מַגְרֵפָה – רב ושמואל, חד אמר: עשרה נקבים היו בה, כל אחד ואחד היה מוציא מאה מיני זמר, וְחוֹרָנָה אמר: מאה נקבים היו בה, כל אחד ואחד היה מוציא עשרה מיני זמר. מדברי שניהם היתה מוציאה אלף מיני זמר.

דחשב וכו׳— שחשב לבוא בעשרה ימים ובא בחמשה. מה דעבדת בארעייא עביד בעלייא—מה שעשית לאלה שלמטה (לאנשים המומתים, המוטלים על האדמה), עשה לאלה שלמעלה (לנשיהם אשר על פני האדמה – כלומר: המת גם אותנו). קיפרוס — שם אי. נגדעה—נכרתה.

ב) שהוא מלבין וכו׳ – שקול נגינתו הערב מבייש ומנַבֵּל (לפיכך שמו נבל) את קול הנגינה של יתר כלי הזמר. על ידי עור שאינו עבוד – שממנו עושים את הנבל. אידרבלים – מין כלי נגון, וואַססעראָרגעל. שהוא סורח את הנעימה–שהוא מושך את קול הנגינה ומערבב אותו. ונטלוהו–נטלו את תיקונו. צלצל–מצלתים. מכתשת–שבה היו כותשים את הסממנים לקטרת. מפטמת–מערבת וממזגת את הסממנים על ידי כתישה. אלו שני כלים–הצלצל והמכתשת. מגריפה–מין כלי זמר בעל קנים, אָרגעל.

רֹאשׁ הַשָּׁנָה.

פרק ראשון.

א) מִנַּיִן שֶׁאֶחָד בְּתִשְׁרֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְשָׁנִים? שְׁמוֹת הֶחֳדָשִׁים.

שנים מִנַּיִן? כתוב אחד אומר: „וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה״[1], וכתוב אחד אומר: „וְחַג הָאָסִף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה״[2], אי זהו חדש שיש בו חג ותקופה ואסיף ושנה יוצאה בו? אי זה? — זה תשרי. אִין תֵּימַר טבת — אִית בֵּיהּ תקופה ולֵית ביה חג ואסיף; אין תימר ניסן — אית ביה תקופה וחג, ולית ביה אסיף; אין תימר תמוז — אית ביה תקופה ואסיף, ולית ביה חג; ואי זה זה? זה תשרי. אָמְרִין חַבְרַיָּא קוֹמֵי ר׳ יונה: וִיהֵא תמוז? אמר לון: כתוב „בחדש השביעי״ וְאַתּוּן אָמְרִין הָכֵין? אמרין ליה: ויהא תמוז? אמר לון: מִכַּן וָהֵילַךְ על שמות חדשים אתם רָבִים עלי. דאמר ר׳ חנינה: שמות חדשים עלו בידם מבבל. בראשונה: „בְּיֶרַח הָאֵתָנִים״[3] שבו נולדו אבות, מתו אבות, נפקדו אימהות. בראשונה: „בְּיֶרַח בּוּל״[4], שבו הֶעָלֶה נובל והארץ עשויה בולות בולות, שבו בוללים לבהמה מתוך הבית. בראשונה: „בְּחֹדֶשׁ זִיו״[5]. שבו זיוו של עולם, הצמחים ניכרין וְהָאִילָנוֹת ניכרין. מִכַּן וָהֵילַךְ: „וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת עֶשְׂרִים״[6], „וַיְהִי בְחֹדֶשׁ כִּסְלֵו שְׁנַת עֶשְׂרִים״[7], „בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ טֵבֵת״[8]. ר׳ שמעון בן לקיש אמר: אף שמות המלאכים עלו בידן מבבל. בראשונה: „וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן הַשְּׂרָפִים״[9], „שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ״[10]. מיכן והילך: „וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל״[11], „כִּי אִם מִיכָאֵל שַׂרְכֶם״[12].

[1]שמות כג, טז. [2]שם לד, כב. [3]מלכים א. ח, ב. [4]שם ו, לח. [5]שם שם א. [6]נחמיה ב, א. [7]שם א, א. [8]אסתר ב, טז. [9]ישעיה ו, ו. [10]שם שם ב. [11]דניאל ט, כא. [12]שם י, כא.

א) **שנים מנין**—מנין אנו יודעים שמונים את השנים מאחד בתשרי? **אין תימר**—אם תאמר. **אית ביה**—יש בו. **לית בו**—אין בו. **אמרין חברייא**—אמרו החברים. **קומי**—לפני. **ויהא תמוז**—יהא ראש השנה בתמוז, ואז יהיו גם בו חג ותקופה ואסיף. **בחדש השביעי**—כתוב: „אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחגו חג לה״ (ויקרא כג, לט). והחדש השביעי הלא תשרי הוא, שהרי הכל מודים שמנין החדשים אנו מונים מניסן. **ואתון אמרין הכין**—ואתם אומרים כך, אתם מבקשים שיהא זה תמוז! **ויהא תמוז**—יהא החדש השביעי נקרא בשם „תמוז״, ומנין אתה יודע שהוא נקרא בשם „תשרי״. **מכאן והילך וכו׳**—מעתה אני מבין שאתם חולקים עלי בדבר שמות החדשים. **עלו עמהם מבבל**—ובראשונה נקראו בשמות אחרים, עבריים. **בירח האיתנים**—הוא תשרי. **נולדו אבות**—שהיו איתני העולם. **בול**—הוא חשון, **בולות בולות**—גושי עפר נפרדים. **בוללים וכו׳**—עושים בליל מאבל לבהמה מתוך הבית, לפי שבשדות כבר תם העשב. **בירח זיו**—הוא אייר. **האילנות נכרין**—מה יהיו פירותיהם. **מיכן והילך**—מכאן והלאה, בספרים שנכתבו לאחר גלות בבל, נקראים החדשים בשמות אחרים: ניסן, אייר וכו׳. **אחד מן השרפים**—שרפים סתם בלי שמות מיוחדים.

ב) אֵיזוֹ אֻמָּה כְּאֻמָּה הַזֹּאת?

אמר ר' סִימוֹן: כתיב „וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם" וגו'[1], ר' חמא בַּר ר' חנינה ור' הושעיה, חד אמר: אי זו אומה כאומה הזאת? בנוהג שבעולם: אדם יודע שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים, ומגדל זקנו, שאינו יודע הֵיאַךְ דינו יוצא. אבל ישראל אינן כן, אלא לובשים לבנים, ומתעטפין לבנים, ומגלחין זקנם, ואוכלין ושותין ושמחים, יודעין שהקדוש ברוך הוא עושה להן נסים. וְחוֹרָנָה אמר: אי זו אומה כאומה הזאת? בנוהג שבעולם: השלטון אומר „הַדִּין הַיּוֹם", והליסטים אומר „למחר הדין" — למי שומעין, לא לשלטון? אבל הקב"ה אינו כן: אמר בית דין „היום ראש השנה" — הקב"ה אומר למלאכי השרת: „העמידו בימה, יעמדו סַנֵּיגוֹרִין, יעמדו קַטֵּיגוֹרִין, שאמרו בני: היום ראש השנה!" נמלכו בית דין לְעַבְּרָה למחר — הקב"ה אומר למלאכי השרת: „העבירו בימה, יעברו סניגורין, יעברו קטיגורין, שנמלכו בני לעברה למחר!" מַה טַּעֲמָא? „כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב"[2] — אם אינו חוק לישראל, כִּבְיָכוֹל אינו משפט לאלהי יעקב.

ר' קְרִיספָא בשם ר' יוחנן: לְשֶׁעָבַר „אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה'"[3], מיכן ואילך — „אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם"[4]. אמר ר' אִילָא: אם קְרִיתֶם אותם — הם מועדי, ואם לָאו — אינן מועדי. א"ר סימון: כתיב „רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה ה' אֱלֹהַי, נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ"[5], לשעבר — רבות עשית, מיכן והילך — נפלאותיך ומחשבותיך אלינו.

אמר ר' לוי: למלך שהיה לו אוֹרְלוֹגִין, כיון שעמד בנו — מְסָרָהּ לו. אמר רבי יוסה בר חנינה: למלך שהיה לו שׁוֹמְרָה, כיון שעמד בנו — מסרה לו. אמר רבי אחא: למלך שהיה לו טבעת, כיון שעמד בנו — מסרה לו. אמר רבי חייה בר בא: לְנַגָּר שהיו לו כלי נַגָּרוּת, כיון שעמד בנו — מסרם לו. אמר ר' יצחק: למלך שהיו לו אוצרות, כיון שעמד בנו — מסרם לו.

[1]דברים ד, ח. [2]תהלים פא, ה. [3]ויקרא כג, ד. [4]שם. [5]תהלים מ, ו.

ב) ר' חמא בי ר' חנינה ור' הושעיה—שניהם נחלקים במה גדולתו של ישראל. לובשים לבנים—בראש השנה. עושה להם ניסים—אפילו אם אינם זכאים. וחורנה—והאחר. והליסטים—השודד, העומד להיות נידון. סניגורין—מליצים. קטיגורין—משטינים. נמלכו—נועצו, חזרו מדעתם הראשונה. מה טעמא—מה טעם הדבר, מנין שהדין שלמעלה תלוי בדעת בית דין שלמטה? אם אינו חוק לישראל—שאין ישראל עושים בו את החקים הנהוגים בראש השנה: תקיעת שופר ושביתת יום טוב. לשעבר—קודם מתן התורה. אלה מועדי ה'—שהקב"ה קבע את המועדות. אורלוגין—מורה שעות. מסרה לו—כך מסר גם הקב"ה לישראל את קדוש החדש. שומרה—סוכת מצפה. טבעת—טבעת החותם. מסרה לו—כך מסר הקב"ה לישראל את שמו „אל" (ישר–אל) שהוא חותמו. כלי נגרות—כלי המלאכה, וכך מסר גם הקב"ה לישראל את התורה, שבה ברא את העולם. שהיו לו אוצרות—כך מסר הקב"ה לישראל את אוצרות הגשמים היורדים בזכות צדיקים ותפלתם.

וְרַבָּנָן אָמְרֵי: לרופא שהיה לו נַרְתֵּיק של רפואות, כיון שעמד בנו — מְסָרוֹ לו.

ג) מִפִּלְאֵי הַשָּׁמַיִם.

אמר ר׳ יוחנן: כתיב „הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו"[1] — מִמָּיְיהָ של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה. תָּנֵי ר׳ שמעון בן יוֹחַאי: לפי שהרקיע של מים והכוכבים של אש, והן דרים זה עם זה, ואינן מזיקין זה את זה — לפיכך „עושה שלום במרומיו".

א״ר אַבּוּן: המלאך עצמו — חֶצְיוֹ מים וחציו אש, וְאִית בֵּיהּ חֲמֵשׁ גַּפִּין: „וּגְוִיָּתוֹ כְתַרְשִׁישׁ וּפָנָיו כְּמַרְאֵה בָרָק וְעֵינָיו כְּלַפִּידֵי אֵשׁ וגו׳ וְקוֹל דְּבָרָיו כְּקוֹל הָמוֹן"[2].

אמר ר׳ לוי: לעולם לֵית מַזָּל חָמֵי מַה דְּקוּמוֹי, אֶלָּא כֻּלְּהוֹן סָלְקִין כְּאִלֵּין דְּסָלְקִין בְּסֻלְּמָא הֲפִיךְ.

שלש מאות וששים וחמש חלונות ברא הקב״ה, שישתמש בהן העולם: מאה ושמונים ושתים במזרח, ומאה ושמונים ושתים במערב, ואחת בְּאֶמְצָעוֹ של רקיע, שממנו יצא מתחילת מעשה בראשית. מה שחמה מהלכת לשלשים יום — הלבנה מהלכת לשני ימים ומחצה, מה שחמה מהלכת בשני חדשים — הלבנה מהלכת לחמשה ימים, מה שחמה מהלכת לשלשה חדשים — הלבנה מהלכת לשבעה ימים ומחצה, מה שחמה מהלכת לששה חדשים — הלבנה מהלכת לחמשה עשר יום, מה שחמה הולכת לשנים עשר חדש — הלבנה מהלכת לשלשים יום.

[1] איוב כה, ב. [2] דניאל י, ו.

נרתיק—תיק, שהרופא שם בו את כליו וסמי המרפא. מסרה לו—כך מסר הקב״ה לישראל שיהיו מחיי מתים, כמו אליהו ואלישע.

ג) לא ראתה פגימתה של לבנה—כי לנגד החמה מפנה תמיד הצד המאיר של הלבנה. וכך הנהיג הקב״ה מבראשית, כדי שלא להטיל קנאה ואיבה בין הלבנה והחמה. חציו מים—שנאמר בדניאל: „וקול דבריו כקול המון", וקול דברי המלאך הוא בכנפיו, שנאמר ביחזקאל: „ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים"—משמע שכנפי המלאך של מים הן. ואית ביה חמש גפין—ויש בו חמש כנפים. לית מזל חמי מה דקומוי—אין המזל רואה מה שלפניו. אלא כולהון סלקין כאילין דסלקין בסולמא הפיך—כולם עולים כאותם העולים על הסולם אחורנית, שאינם רואים את אלה שלמעלה מהם אלא את אלה שמתחתיהם, כך גם המזל קבוע בגלגל כשפניו מפנים למטה ולפיכך אין הוא מקנא במזל שלמעלה ממנו, לפי שהוא רואה את עצמו תמיד שהוא למעלה מחברו. הפיך—הפוך, אחורנית. במזרח—שבהם החמה יוצאת. במערב—שבהם החמה שוקעת, ובכל חצי שנה היא חוזרת לאחוריה.

פרק שלישי

ד) הַמִּלְחָמָה בַּעֲמָלֵק.

מַתְנִיתָא: „וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל" וגו'[1], וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה וּמְכַוְּנִין לבן לאביהן שבשמים – היו מתגברים, ואם לאו – היו נופלים.

גְּמָרָא. ר' יהושע בן לוי אמר: עמלק כּוֹשְׁפָן היה. מה היה עושה? היה מעמיד בני אדם ביום גְּנוּסְיָא שלו, לומר: לא במהרה אדם נופל ביום גנוסיא שלו. מה עשה משה? עירבב את המזלות, הדא הוא דכתיב: „שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה" וגו'[2], וכתיב „נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדֵיהוּ נָשָׂא"[3], מרום ידיהו נשא – נתן תהום קולו.

ה) כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹזְבִים אֶת הַתּוֹרָה גְּזֵרוֹת בָּאוֹת עֲלֵיהֶם.

שמואל אמר: „וְצָבָא תִּנָּתֵן עַל הַתָּמִיד בְּפָשַׁע"[4] – בפשעה של תורה; „וְתַשְׁלֵךְ אֱמֶת אַרְצָה"[5], אימתי שישראל משליכין דברי תורה לארץ – המלכות הרשעה הזאת גוזרת ומצלחת. מה טעמא? „וְתַשְׁלֵךְ אֱמֶת אַרְצָה וְעָשְׂתָה וְהִצְלִיחָה" – ואין אמת אלא תורה, הֵיךְ מָה דְּאַתְּ אָמַר: „אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכֹּר, חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה"[6].

אמר ר' יודה בר פַּזִּי: „זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ"[7] – ואין טוב אלא תורה, היך מה דאת אמר: „כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם, תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ"[8].

פרק רביעי

ו) יוֹם הַדִּין וְיוֹם מַתַּן הַתּוֹרָה.

ר' לַעְזָר בֵּי ר' יוֹסָה בשם ר' יוֹסֵי בר קַצַּרְתָּא: בכל הקרבנות כתיב

[1]שמות יז, יא. [2]חבקוק ג, יא. [3]שם שם, י. [4]דניאל ח, יב. [5]שם. [6]משלי כג, כג. [7]הושע ח, ג. [8]משלי ד, ב.

ד) כושפן–מכשף. היה מעמיד בני אדם–למלחמה עם ישראל. ביום גנוסיא שלו–ביום הולדתו. לא במהרה אדם נופל ביום גנוסיא שלו–לפי שהמזל השולט באותו היום עוזר לו. ערבב את המזלות–שלא ישלט ביום ההוא המזל שנולד בו. שמש ירח עמד זבלה–הזבול הוא הרקיע הרביעי, והשמש והירח דרכם לעמוד ברקיע השני, אלא שמשה ערבב את המזלות והעבירם מרקיע לרקיע. מרום ידיהו נשא וכו'–לפי שמשה הרים את ידו למרום בתפלה, לכן גבר ישראל ועמלק נפל, עד שלמפלתו נתן התהום קולו.

„וְהִקְרַבְתֶּם”, וכאן כתיב „וַעֲשִׂיתֶם”[1] – אמר להן הקב”ה: מִכֵּיוָן שנכנסתם לדין לפני בראש השנה, ויצאתם בשלום – מעלה אני עליכם כאלו נבראתם בריה חדשה. ר’ מְשָׁרְשְׁיָא בשם ר’ אִידִי: בכל הקרבנות כתיב „חטא”, ובעצרת אין כתיב „חטא” – אמר להן הקב”ה: מכיון שקבלתם עליכם עול תורה, מעלה אני עליכם כאלו לא חטאתם מימיכם.

בֵּיצָה.

פרק שני.

א) מִדִּבְרֵי הַמַּחֲלֹקֶת שֶׁל הִלֵּל וְשַׁמַּאי.

מעשה בהלל הזקן, שהביא עולתו לָעֲזָרָה וסמך עליה, וחברו עליו תלמידי שַׁמַּי. התחיל מְכַשְׁכֵּשׁ בזנבה, אמר לון: ראו נקיבה היא, ושלמים הבאתיה. והפליגן בדברים והלכו להן. לאחר ימים גברה ידן של בית שמאי, ובקשו לקבוע הלכה כדבריהן. והיה שם בָּבָא בֶן בּוּטִי מתלמידי בית שמאי יודע שהלכה כבית הלל. פעם אחת נכנס לעזרה ומצא אותה שוממת. אמר: יֵשַׁמּוּ בתיהן של אלו, שֶׁהֵשִׁימוּ בית אלהינו! מה עשה? שלח והביא שלשת אלפים צאן מצאן קדר, וביקרן ממומין, והעמידן בהר הבית. אמר להן: שמעוני, אחי בית ישראל, כל מי שהוא רוצה יביא עולות – יביא ויסמוך, יביא שלמים – יביא ויסמוך! באותה השעה נקבעה הלכה כבית הלל, ולא אמר אדם דבר.

שוב מעשה באחד מתלמידי הלל, שהביא עולתו לעזרה וסמך עליה.

[1]במדבר כט, ג.

ו) ועשיתם–„ועשיתם עולה לריח ניחוח”. מעלה אני עליכם–נחשבים אתם לפני. בריה חדשה–כאלו אתם עשיתם את עצמכם. כתיב חטא–„ועשיתם שעיר עזים לחטאת”. ובעצרת–בקרבן של חג השבועות. אין כתיב חטא–אלא „שעיר עזים אחד לכפר עליכם”. עול תורה–שניתנה בעצרת. לא חטאתם מימיכם–ולכן אין החטא נזכר לפני, לפי שהתורה מכפרת עליכם.

א) לעזרה–ביום טוב. וסמך עליה–את ידו. וחברו עליו—ונקהלו עליו. תלמידי שמי—כי לדעת שמי אסור להקריב עולה ביום טוב, לפי שכתוב „עצרת תהיה לכם”–קרבנות שלכם, שאתם אוכלים אותם, תקריבו ביום טוב, אבל לא עולות, שהן כולן לגבוה (לאלהים), ולא לכם. מכשכש בזנבה–מניע בזנבה, כדי להטעותם שיחשבו שהיא נקבה ואין מקריבים נקבה לעולה. והוא עשה כן כדי שלא לבוא לידי מחלקת. והפליגן–והרחיקם בדברים, שלא יבדקו אחריו. פעם אחת—ביום טוב. שוממת–ריקה מאדם, שנמנעו מלהקריב עולות ביום טוב, כדברי בית שמאי. שהשימו בית אלהינו–בזה שקבעו את ההלכה, שאסור להקריב עולות ביום טוב. מצאן קדר–שהיו מעולות ומובחרות וראויות להקרבה. ויסמוך—כי לדעת בית שמאי אסורה הסמיכה על הקרבן ביום טוב, לפי שהסומך צריך היה להשען על הבהמה בכל כחו והרי זה כאלו הוא משתמש בבעל חיים, מה שאסור לעשות משום שבות.

וראהו אחד מתלמידי שַׁמַּי, אמר לו: מה זו סמיכה? אמר לו: מה זו שתיקה? שְׁתֹקוּ בנזיפה והלך לו.

ב) גְּדִי מְקֻלָּס.

„ועושה גדי מְקֻלָּס בלילי פסחים, וחכמים אוסרין": אי זהו גדי מקולס? כלו צלי, ראשו על כרעיו ועל קרבו. שְׁלָקוֹ מקצת ובישל מקצת – אין זה גדי מקולס. מכניסין גדי מקולס בלילי יו"ט הראשון של חג ובלילי יום טוב האחרון של פסח. מכניסין עגל מקולס בלילי יום טוב הראשון של פסח, אבל לא גדי מקולס.

תני, א"ר יוסה: תּוֹדוֹס איש רומי הנהיג על אנשי רומי, שֶׁיְּהוּ אוכלין גדיים מְקֻלָּסִין בלילי פסחים. שלחו חכמים ואמרו לו: אִלוּלֵא שֶׁאַתְּ תודוס, לא היינו מנדין אותך? מהו תודוס? אמר ר' חנניה: בַּהֲוָה משלח פַּרְנָסַתְהוֹן דרבנן.

תַּעֲנִית.

פרק ראשון.

א) גָּלוּת יִשְׂרָאֵל וְגָלוּת הַשְּׁכִינָה.

תני רבי שמעון בן יוֹחַי: בכל מקום שגלו ישראל – גָּלְתָה השכינה עמהן. גלו למצרים – וְגָלְתָה השכינה עמהן. מה טעמא? „הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם לְבֵית פַּרְעֹה"[1]. גלו לבבל – וגלת שכינה עמהן. מה טעמא? „לְמַעַנְכֶם שֻׁלַּחְתִּי בָבֶלָה"[2]. גלו למדי – וגלת השכינה עמהן. מה טעמא? „וְשַׂמְתִּי כִסְאִי בְּעֵילָם"[3], ואין עילם אלא מדי, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר: „וַאֲנִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה"[4]. גלו ליון – וגלת השכינה עמהן. מה טעמא? „וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל בָּנַיִךְ יָוָן"[5]. גלו לרומי – וגלת השכינה עמהן. מה טעמא? „אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה מִּלַּיְלָה"[6].

[1] שמואל א. ב, כז. [2] ישעיה מג, יד. [3] ירמיה מט, לח. [4] דניאל ח, ב. [5] זכריה ט, יג. [6] ישעיה כא, יא.

מה זו סמיכה–מה הסמיכה הזאת שאתה רוצה לסמוך ולעבור על דברי בית שמאי? מה זו שתיקה–מוטב שתשתוק. בנזיפה–בגערה.

ב) מקולס–משובח בהכנתו, שהיו צולים אותו כשכרעיו ובני מעיו תלויים לו בצדו–זכר לפסח, ככתוב: „ראשו על כרעיו ועל קרבו". וחכמים אוסרים–מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. שלק–הרתיחו ברותחים.

מנדין אותך–היינו מטילים עליך נדוי, שעברת על דברי החכמים. מה תודוס–במה היה תודוס זה חשוב, שהחכמים נהגו בו כבוד ואמרו „אלולא תודוס אתה"? פרנסתהון דרבנן–את פרנסתם של החכמים, שהיה תומכם ומפרנסם.

א) מה טעמא–מנין אנו יודעים זאת מן הכתוב? אלי קורא משעיר–בלשון בעלי האגדה נקראה רומי „אדום", „שעיר".

ב) הַקֵּץ.

אמרו ישראל לישעיה: רבינו ישעיה, מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה? אמר להן: הַמְתִּינוּ לִי, עד שנשאל. כיון ששאל, חזר אצלן. אמרו לו: „שׁוֹמֵר מַה מִּלַּיִל"[1]–מה מִּלֵּל שומר העולמים? אמר להן: „אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם לָיְלָה"[2]. אמרו לו: וגם לילה? אמר להן: לא כשאתם סבורים, אלא – בקר לצדיקים ולילה לרשעים, בקר לישראל ולילה לאומות העולם. אָמְרִין ליה: אֵימַת? אמר לון: אימת דְּאַתּוּן בָּעַיִין–הוּא בָּעֵי, „אִם תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ"[3]. אמרו לו: מי מְעַכֵּב? אמר להן: תשובה – „שֻׁבוּ אֵתָיוּ"[4].

רבי אחא בשם רבי תנחום בִּי ר' חייה: אילו ישראל עושין תשובה יום אחד – מיד היה בן דוד בא. מאי טעמא? „הַיּוֹם אִם בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ"[5].

אמר ר' לוי: אילו היו ישראל משמרין שבת אחת כְּתִקְנָהּ – מיד היה בן דוד בא. מאי טעמא? „וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לַה'" וגו'[6] – חד יום, ואומר: „בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן"[7] – בשובה וּנְיָח תִּתְפָּרְקוּן.

ג) מַעֲשֶׂה בְּחַמָּר שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל גְּשָׁמִים וְנַעֲנָה.

אִתְחֲמִי לרבנן: פְּלָן חַמָּרָא יְצַלֵּי וּמִטְרָא נָחֵת. שְׁלַחוּן רבנן וְאַיְתוּנֵיהּ. אֲמַרוּן לֵיהּ: מה אוּמָּנָךְ? אֲמַר לוֹן: חַמָּר אֲנָא. אָמְרִין לֵיהּ: ומה טֵיבוּ עֲבַדְתְּ? אמר לון: חַד זְמַן אוֹגַרִית חֲמָרִי לַחֲדָא אִתְּתָא, וַהֲוָת בָּכְיָה גּוֹ אִסְרָטָה. וַאֲמָרִית לה: מַה לִּיךְ? אָמְרָה לִי: בעלה דְּהַהִיא אִתְּתָא חֲבִישׁ וַאֲנָא בָעְיָא מִחְמֵי מָה

[1]שם. [2]שם שם יב. [3]שם. [4]שם. [5]תהלים צה, ז. [6]שמות טז, כה. [7]ישעיה ל, טו.

ב) מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה–האם נגאל במהרה? המתינו–חכו. עד שנשאל–עד שאשאל את פי הקב"ה. מה מלל–מה דבר (כי המלה „מליל" (מן הלילה) נדרשת מלשון „מלל"–דַּבֵּר). וגם לילה–האומנם יבוא עוד הפעם חשך הלילה (כלומר: גלות)? סבורים–חושבים, מדמים. אימת–מתי. אימת דאתון בעיין הוא בעי–מתי שאתם רוצים, גם הוא רוצה.

היום אם בקולו תשמעו–יכולים אתם לשוב אליו ולשמוע בקולו בכל יום ויום.

חד יום–שהרי המלה „היום" („שבת היום") מיותרת בפסוק זה, אלא שהיא באה ללמדנו, כי בשמירת יום אחד תהיה שבת לה' ותבוא הגאולה. בשובה ונייח תתפרקון–בזכות המנוחה והמרגוע בשבת תגאלו.

א) אתחמי לרבנן–החכמים הֻרְאוּ (בחלום) בשעת עצירת גשמים. פלן חמרא יצלי ומטרא נחת–פלוני מנהיג החמורים יתפלל וירד מטר. שלחון וכו'–שלחו החכמים והביאוהו. אמרון ליה מה אומנך–אמרו לו: מה אומנתך? אמר לון חמר אנא–אמר להם: מנהיג חמורים אני. אמרין ליה–אומרים (החכמים) לו. ומה טיבו עבדת–ומה המעשה הטוב שעשית? חד זמן אוגרית חמרי לחדא איתה–פעם אחת השכרתי את חמורי לאשה אחת. והוות בכיה גו איסרטה–והיתה בוכה בדרך. ואמרית לה מה ליך–ואמרתי לה: מה לך? בעלה דההיא איתתא חביש–בעלה של אותה האשה אסור בכלא. ואנא בעייא מיחמי מה מיעבד ומפניניה–ואני רוצה לראות מה לעשות כדי לפדותו (שרצתה להתמכר לבשת, כדי

מֶעְבַּד וּמִפַּנְיָיהּ. וַזְבַנִית חֲמָרִי וִיהָבִית לַהּ טִימִיתָא וַאֲמָרִית לַהּ: הָא לִיךְ, פַּנֵי בַּעֲלִיךְ וְלָא תִחְטֵי. אמרין ליה: כְּדֵי אַתְּ מְצַלְּיָא וּמִתְעַנְיָא.

ד) מַעֲשֶׂה בְּחָסִיד אֶחָד שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל גְּשָׁמִים וְנַעֲנָה.

אִתְחֲמִי לרבנן: חֲסִידָא דִּכְפַר אִימִי יְצַלֵּי וּמִטְרָא נָחֵת. סְלַקוּן רבנן לְגַבֵּיהּ. אֲמַרוּן לוֹן בְּנֵי בַּיְתֵיהּ: בְּטוּרָא הוּא יָתֵיב. נְפַקוּן לְגַבֵּיהּ, אֲמַרוּן לֵיהּ: „אַיְשַׁר!" — וְלָא אֲגִיבוֹן. יְתֵב מֵיכוּל וְלָא אֲמַר לוֹן: „אֲתוֹן כְּרִיכִין!" מִי עֲלַל, עֲבַד חַד מוֹבָל דְּקִיסִין וִיהַב גּוּלְתָה מְרוֹם מוֹבְלָה. עָאל וַאֲמַר לִבְנֵי בַיְתֵיהּ: אִלֵּין רבנן הָכָא בָּעֵי נִיצַלֵּי וְיֵיחוּת מִטְרָא, וְאִין אֲנָא מְצַלֵּי וּמִטְרָא נָחֵת — גְּנַאי הוּא לוֹן, ואין לָא — חילול שם שמים הוא. אלא אֵיתַי, אֲנָא וְאַתְּ נִפּוּק וּנְצַלֵּי. אִין נָחֵת מטרא, אֲנַן אָמְרִין לוֹן: כְּבָר דַּעֲבַדוּן שְׁמַיָּא נִסִּין, ואין לָא — אנן אמרין לון: לית אנן כְּדַיֵי מְצַלְיָא וּמִתְעַנְיָא. וּסְלִקוּן וְצַלּוֹן וּנְחֵת מטרא. נְחֵת לְגַבּוֹן, אמר לון: לְמָה אִטְּרְפוּן רבנן לְהָכָא יוֹמָא דֵין? אָמְרִין לֵיהּ: בָּעֵי תְּצַלֵּי וְיֵיחוּת מִטְרָא. אמר לון: וּלְצַלּוֹתִי אַתּוּן צריכין? כבר דַּעֲבַדוּן שמייא ניסין. אמרין

לפדות את בעלה שהיה חבוש בבית האסורים בגלל הובותיו). וזבנית חמרי ויהבית לה טימיתא—ומכרתי את חמורי ונתתי לה את הכסף. ואמרית לה הא ליך—ואמרתי לה: הא לך (כסף). פניי בעליך ולא תחטיי—פדי את בעלך ואל תחטאי. כדיי את מצליא ומתעניא— ראוי אתה להתפלל ולהיות נענה (שבזכותך ירדו גשמים).

ד) איתחמי לרבנן—החכמים הָרְאוּ (בחלום). חסידא דכפר אימי יצלי ומטרא נחת— החסיד שבכפר אימי יתפלל וירד מטר. סלקון רבנן לגביה—עלו החכמים אצלו. אמרון לון בני בייתיה בטורא הוא יתיב—אמרו להם בני ביתו, שהוא יושב על ההר (שעל פני השדה לעשות את מלאכתו). נפקון לגביה אמרון ליה אישר ולא אגיבון—יצאו אליו ואמרו לו: „יישר חילך!" (בברכה זו היו מברכים את העובדים בשדה) ולא ענה להם. יתיב מיכול ולא אמר לון אתון כריכין—ישב לאכול ולא אמר להם: באו וסעדו! (כמו שנהוג לאמר לאורחים ע"פ הנימוס). מי עלל—כשנכנס (מן השדה לעיר). עבד חד מובל דקיסין—עשה חבילה אחת של עצים. ויהב גולתה מרום מובלה—ונתן את אדרתו על החבילה למעלה. עאל ואמר לבני בייתיה—בא (אל ביתו) ואמר לבני ביתו (לאשתו). אילין רבנן הכא בעי ניצלי וייחות מטרא—אלה החכמים (שבאו) לכאן מבקשים שאתפלל שירד מטר. ואין אנא מצלי ומטרא נחת גנאי הוא לון—ואם אני מתפלל והמטר יורד, אז יהיה זה גנאי להם (שהם גדולים ממני והם התפללו ולא נענו). ואין לא—ואם לא ירד גשם. חלול שם שמים הוא—שהנכרים יודעים שהיהודים מתפללים על הגשמים ונענים, ואם לא ירדו גשמים יתחלל שם שמים. אייתי, אנא ואת ניפוק ונצלי—בואי ואני ואת נצא ונתפלל. אין נחת מטרא—אם יורד (ירד) גשם. אנן אמרין לון—אנו אומרים להם. כבר דעבדון שמייא ניסין—כבר עשו לכם נסים (מן) השמים (ואינכם צריכים לתפלתי). ואין לא אנן אמרין לון—ואם לא, אנו אומרים להם. לית אנן כדיי מצלייא ומתענייא—אין אנו כדאים להתפלל ולהיות נענים. וסלקון וצלון ונחת מטרא—ועלו (על עלית הגג) והתפללו וירד מטר. נחת לגבון—ירד (החסיד) אליהם. למה איטרפון רבנן להכא יומא דין—למה הטריחו החכמים את עצמם (לבוא) לכאן היום הזה? בעיי תצלי וייחות מיטרא—רוצים (היינו) שתתפלל שירד מטר. ולצלותי אתון צריכין—

ליה: לָמָּה כַּד הֲוֵיתָה בְטוּרָא אָמְרִינָן לָךְ „אישר" — ולא אֲגֵבְתִּינוּן? אמר לון: דַּהֲוֵינָה עֲסִיק בפעולותי — מה הֲוֵינָה מַסָּעָה דעתי מן פעולותי? אמרון ליה: ולמה כד יְתֵבְתְּ לְמֵיכוּל לָא אֲמַרְתְּ לָן: „אֲתוֹן כריכין"? אמר לון: דְּלָא הֲוָה גַּבִּי אלא פִּלְחִי — מָה הֲוֵינָא מֵימוֹר לְכוֹן בְּחָנְפִּין? אמרין ליה: לָמָּה כַּד דַּאֲתֵית לְמֵיעוּל יְהַבְתְּ גּוּלְתָּה מְרוֹם מוּבְלָה? אמר לון: דְּלָא הֲוָת דִּידִי, שאולה הוות, דְּנִיצַּלֵּי בה, מָה הֲוֵינָה מְבַזְּעָה יָתָהּ? אמרין ליה: ולמה כד הֲוֵי אַתְּ בְּטוּרָא אִתְּתָךְ לָבְשָׁה מָאנִין צָאִין, וכד אַתְּ עָלֵיל מן טוּרָא — היא לבשה מָאנִין נָקִיִּין? אמר לון: כד דַּאֲנָא הֲוֵי בטורא היא לבשה מאנין צאין — דְּלָא יִתֵּן בַּר נַשׁ עֵינוֹי עֲלָהּ, וכד דַּאֲנָא עליל מן טורא היא לבשה מאנין נקיין — דלא נִתֵּן עֵינַי בְּאִתְּתָא אוֹחֲרִי. אמרין ליה: יָאוּת אַתְּ מְצַלָּיָא וּמִתְעֲנָיָא!

פרק שני.

ה) אֵין צוֹם וּתְפִלָּה מִתְקַבְּלִים אֶלָּא מִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה.

דִּלְמָא. ר׳ בא בר זַבְדָּא ורבי תנחום בר עִילָאִי ור׳ יאשיה נְפַקוּ לְתַעֲנִיתָא. דְּרַשׁ ר׳ בא בר זבדא: „נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל כַּפָּיִם"[1] — ואיפשר כן, אִית בַּר נַשׁ דְּנָסֵב לִבֵּיהּ וְיָהֵיב גּוֹ יְדֵיהּ? אלא מהו „נשא": נְשַׁוֵּי לִבִּינָן לְכַף

[1] איכה ג, מא.

וכי לתפלתי אתם צריכים? למה כד הויתה בטורא וכו׳—למה כשהיית על ההר אמרנו לך „יישר חילך" ולא ענית לנו (שלום). דהוינה עסיק בפעולותי—שהייתי עסוק בעבודתי (שהיה שכיר יום). מה הוינה מסעה דעתי מן פעולותי—כלום יכלתי להסיח את דעתי מעבודתי (שאני מקבל בעדה שכר)? כד יתבת למיכול וכו׳—כשישבת לאכול, לא אמרת לנו „באו וסעדו". דלא הוה גבי אלא פלחי—שלא היתה לי אלא פרוסה (פרוסת לחם) אחת. מה הוינה מימור לכון בחנפין—מה הייתי אומר לכם בחנופה? (להחניף לכם ולהזמינכם לאכול מארוחתי, שהיתה דלה ביותר). למה כד דאתית למיעול יהבת גולתה מרום מובלה—למה כשבאת (כשהתכוננת) לעלות (ללכת אל העיר) נתת את אדרתך על החבילה למעלה? (שלא כדרך הסבלים, השמים את האדרת על כתפם ונושאים את משאם על גבי האדרת). דלא הוות דידי—שלא היתה שלי. שאולה הוות דניצלי בה—היא היתה שאולה (אני שאלתיה), כדי להתפלל בה. מה הוינה מבזעה יתה—כלום יכלתי לקרוע אותה? כד הוי את בטורא—כשאתה היית על ההר. איתתך לבשה מאנין צאין—היתה אשתך לבושה בגדים צואים. וכד את עליל מן טורא—וכשאתה באת מן ההר. היא לבשה מאנין נקיין—היתה לבושה בגדים נקיים. כד דאנא הוי בטורא—כשאני הייתי על ההר. דלא יתן בר נש עינוי עלה—כדי שלא יתן שום אדם עיניו בה. וכד דאנא עליל מן טורא—וכשאני באתי מן ההר. דלא ניתן עיני באיתא אוחרי—כדי שלא אתן את עיני באשה אחרת. יאות את מצליא ומתעניא—כדאי אתה להתפלל ולהיות נענה.

ה) דלמא—מעשה, ספור. ר׳ בא—ר׳ אבא. נפקו לתעניתא—יצאו לתענית. דרש—דרש. ואפשר כן—וכי אפשר לעשות כן? אית בר נש דנסיב ליביה ויהיב גו ידיה—וכי יש אדם הלוקח את לבו ונותן אותו לתוך ידו? נשוי לבינן לכף ידינן—נשים את לבנו להתבונן לכף

יְדִינָן – ואחר כך אל אל בשמים. כך אם יהיה השרץ בידו של אדם, אפילו טובל במי שילוח או במי בראשית – אין לו טהרה עולמית, השליכו מידו – מיד טהור.

אמר ר' לַעְזָר: ג' דברים מבטלין את הגזירה קשה, ואלו הן: תפלה וצדקה ותשובה, ושלשתן בפסוק אחד: „וְיִכָּנְעוּ עַמִּי אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם וְיִתְפַּלְלוּ"[1] – זו תפלה, „וִיבַקְשׁוּ פָנַי"[2] – זו צדקה, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר: „אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ"[3], „וְיָשֻׁבוּ מִדַּרְכֵיהֶם הָרָעִים"[4] – זו תשובה, אם עשו כן – מה כתיב תַּמָּן? „וַאֲנִי אֶשְׁמַע מִן הַשָּׁמַיִם וְאֶסְלַח לְחַטָּאתָם וְאֶרְפָּא אֶת אַרְצָם"[5].

אמר ר' שמעון בן לקיש: תשובה של רַמָּיוּת עשו אנשי נינוה. מה עשו? ר' חונה בשם ר"ש בן חלפותא: העמידו עגלים מבפנים ואימותיהם מבחוץ, סְיָחִים מבפנים ואימותיהם מבחוץ, וַהֲווֹן אִלֵּין גָּעֵי מן הכא ואילין גָּעֵי מן הכא. אמרין: אין לֵית מִתְרַחֵם עֲלֵינָן – לֵינָן מְרַחֲמִין עֲלֵיהוֹן, הדא הוא דכתיב: „מַה נֶּאֶנְחָה בְהֵמָה, נָבֹכוּ עֶדְרֵי בָקָר"[6].

כתיב: „וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל ה' אֱלֹהֵיכֶם כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא"[7]. אמר ר' יהושע בן לוי: אם קרעתם לבבכם בתשובה – אין אתם קורעין בגדיכם לא על בניכם ולא על בנותיכם, אלא על ה' אלהיכם, למה? „כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא, אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה"[8].

ו) אֶרֶךְ אַפַּיִם.

ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן: „ארך אף" אין כתיב כאן, אלא „ארך אפים" – מאריך רוחו עם הצדיקים ומאריך רוחו עם הרשעים.

ר' אחא, ר' תנחום בי ר' חייא בשם ר' יוחנן: „ארך אף" אין כתיב כאן, אלא „ארך אפים" – מאריך רוחו עד שלא יגבה, התחיל לגבות – מאריך רוחו וגובה.

[1] דברי הימים ב. ז, יד. [2] שם. [3] תהלים יז, טו. [4] דה"י ב. ז, יד. [5] שם. [6] יואל א, יח. [7] שם ב, יג. [8] שם.

ידנו (אם היא נקיה מגזל וחמס). ואחר כך–ורק לאחר שננקה את עצמנו מן העברות נתפלל לאלהי השמים.

תשובה של רמיות–שעשו רמאות בתשובתם כדי שירוחמו. סייחים–בני־חמור או בני־סוס. והוון אילין געיי מן הכא ואילין געיי מן הכא–והיו אלה (העגלים והסייחים המבקשים לינק) גועים (צועקים) מכאן, ואלה (אמותיהם) גועים מכאן (שרצו להניק את ולדותיהן). אמרין–והיו אומרים לאלהים. אין לית מתרחם עלינן–אם אינו (הקב"ה) מרחם עלינו. לינן מרחמין עליהון–אין אנו מרחמים עליהם.

אין אתם קורעין בגדיכם–כדרך האבל החייב בקריעה. אלא על ה' אלהיכם–עליכם לבטוח רק בה' אלהיכם ואז לא יאונה לכם כל רע.

ו) מאריך רוחו עם הצדיקים–נושא וסובל את טרחם ודואג להם בארך רוח. ומאריך רוחו עם הרשעים–נושא וסובל את עונותיהם עד עת קץ. עד שלא יגבה–טרם הוא נפרע מהם בעד עונותיהם. מאריך רוחו וגובה–כשהאריך לרשעים ולא חזרו

אמר ר׳ לוי: מהו „ארך אפים״? רַחֵיק רְגֵיז. למלך שהיו לו שני לגיונות קשים, אמר המלך: אם דרים הן עמי במדינה, עכשיו בני המדינה מכעיסין אותי — והן עומדין אותן. אלא הריני משלחן לדרך רחוקה, שאם הכעיסו אותי בני המדינה, עד שאני משלח אחריהם — בני המדינה מפייסים אותי ואני מקבל פיוסן. כך אמר הקב״ה: אף וחמה — מלאכי חבלה הן, הרי אני משלחן לדרך רחוקה, שאם מכעיסין אותי ישראל, עד שאני משלח אצלן ומביאן — ישראל עושין תשובה ואני מקבל תשובתם, הדא הוא דכתיב: „בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם ה׳ וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל הָאָרֶץ״[1]. אמר ר׳ יצחק: ולא עוד אלא שנעל בפניהן, הדא הוא דכתיב: „פָּתַח ה׳ אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ״[2], — עד דו פָתַח, עד דו טָרֵד—רַחֲמוֹי קְרִיבִין.

ז) תְּפִלָּה עַל הַגְּאֻלָּה בְּתִשְׁעָה בְּאָב.

ר׳ אחא בר יצחק בשם ר׳ חונה רוּבָּה דְצִפּוֹרִין: יחיד בט׳ באב צריך להזכיר מֵעֵין הַמְּאוֹרָע. ומהו אומר? „רחם, ה׳ אלהינו, ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל העיר האבלה, ההרוסה, השוממה, הנתונה ביד זרים, הרמוסה בכף עריצים, וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנוֹת, ויחללוה עובדי פסילים, כי לישראל עמך נתתה באהבה לנחלה, ולזרע ישורון ירושה הורשתה, כי באש החרבתה ובאש אתה עתיד לבנותה, כאמור: „וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהּ נְאֻם ה׳ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ״[3].

ח) תְּפִלַּת אַבְרָהָם אָבִינוּ.

רבי בֵּיבַי אבא בשם ר׳ יוחנן: אמר אברהם לפני הקב״ה: „רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך, שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק בני, היה לי מה להשיב ולומר לפניך: אתמול אמרת לי „כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״[4], ועכשיו אַתְּ אומר „וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעוֹלָה״[5]! חס ושלום, לא עשיתי כן, אלא כבשתי את יִצְרִי ועשיתי רצונך. כן יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהי, שבשעה שיהיו בניו של יצחק בְּנִי נכנסים לידי צרה, ואין להם מי יְלַמֵּד

[1]ישעיה יג, ה. [2]ירמיה נ, כה. [3]זכריה ב, ט. [4]בראשית כא, יב. [5]שם כב, ב.

בתשובה, הוא מאריך את רוחו ונובה מהם מעט מעט, פן ישובו מתוך צרה. וזוהי המשמעות של הארכת אַפַּיִם (כעם מִשְׁנֶה).

רחיק רגיז—שהוא מרחיק את הרוגז. והן עומדין אותן—הם יעמדו עליהם ליסרם. שנעל בפניהן—שסגר את שערי האוצר, ששם האף והחמה נתונים. פתח ה׳ את אוצרו—משמע שהאוצר היה סגור. עד דו פתח—עד שהוא פותח את האוצר. עד דו טרד—עד שהוא טרוד בזה. רחמוי קריבין—רחמיו מתקרבים (מתעוררים על ישראל).

ז) רובה—הגדול. מעין המאורע—מדברי הקורות (על החורבן ועל הגאולה המקוָּה).

עליהם סָנֵיגוֹרְיָא — אַתְּ תְּהֵא מלמד עליהם סניגוריא! „ה׳ יִרְאֶה״[1] — אַתְּ נזכר להם עקידתו של יצחק אביהם ומתמלא עליהם רחמים!״ מה כְּתִיב בַּתְרֵיהּ? „וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל אַחַר״ וגו׳[2]. מהו אחר? א״ר יודה בי ר׳ סימון: אחר כל הדורות עתידין בניך לֵאָחֵז בעונות וּלְהִסְתַּבֵּךְ בצרות — וסופן להגאל בקרניו של איל הזה, שנאמר: „וַה׳ אֱלֹהִים בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן״[3].

ט) עֲתִידוֹת יִשְׂרָאֵל.

רבי חונא בשם ר׳ חיננה בר יצחק: כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נאחז באילן זה וְנִתּוֹר ויוצא, נאחז בחורש זה וניתור ויוצא, נאחז בסבך זה וניתור ויוצא. אמר לו הקב״ה: אברהם, כך עתידים בניך נאחזים בעונות ומסתבכין במלכיות, מבבל למדי, ממדי ליון, ומיון לאדום. אמר לפניו: רבון העולמים, יהיה כן לעולם? אמר לו: וסופן להגאל בקרניו של איל הזה — „וה׳ אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן״.

י) אַרְבַּע כִּתּוֹת שֶׁל יוֹצְאֵי מִצְרַיִם.

ארבע כִּתִּים נעשו אבותינו על הים. אחת אומרת: „נפול לים!״ ואחת אומרת: „נחזור למצרים!״ ואחת אומרת: „נעשה עמהן מלחמה!״ ואחת אומרת: „נְצַוַּח כנגדן!״ זו שאמרה: „נפול לים״ — אמר להן משה: „הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה׳״ וגו׳[4]; זו שאמרה: „נחזור למצרים״ — אמר להן משה: „כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תוֹסִיפוּ לִרְאוֹתָם״ וגו׳[5]; וזו שאמרה: „נעשה עמהן מלחמה״ — אמר להן משה: „ה׳ יִלָּחֵם לָכֶם״[6]; וזו שאמרה: „נצווח כנגדן״ — אמר להם משה: „וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן״[7].

יא) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שִׁתֵּף שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל.

ר׳ שמעון בן לקיש בשם ר׳ יַנַּאי: שִׁתֵּף הקב״ה שמו הגדול בישראל. למלך שהיה לו מפתח של פַּלְמַנְטַרְיָא קטנה. אמר המלך: אם אני מניחה כמות שהיא — אֲבֵדָה היא, אלא הריני עושה לה שלשלת, שאם אבדה — השלשלת תהא מוֹכַחַת עליה. כך אמר הקב״ה: אם מניח אני את ישראל כמות שהם — נבלעין הם בין האומות, אלא הרי אני משתף שמי הגדול בהם והן חיים. מה טעמא? „וְיִשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכֹל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְנָסַבּוּ עָלֵינוּ וְהִכְרִיתוּ אֶת שְׁמֵנוּ מִן הָאָרֶץ וּמַה תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל״[8], שהוא משותף בנו? מיד: „וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל יְהוֹשֻׁעַ: קֻם לָךְ״[9] — קָם לָךְ הַהוּא דְּאַדְכַּרְתְּ.

[1] שם שם, יד. [2] שם שם, יג. [3] זכריה ט, יד. [4] שמות יד, יג. [5] שם. [6] שם שם יד. [7] שם. [8] יהושע ז, ט. [9] שם שם י.

ח) סניגוריא—למוד זכות. מה כתיב בתריה—מה כתוב אחר זה? מהו אחר—הלא לא היה שם איל אחר מלבדו.

ט) וניתור—ומתיר את עצמו מן הסבך. יהיה כן לעולם—הלעולם יהיו בני נודדים בגולה?

י) נצווח כנגדן—נצעק כנגדם בתפלה לאלהים.

יא) פלמנטריא—תא. קם לך ההוא דאדכרת—היה לך לישועה מה שהזכרת ואמרת „מה תעשה לשמך הגדול״.

יב) יוֹם נִקָנוֹר.

יום תְּלָת עֲשַׂר בֵּיהּ – יוֹם נִקָּנוֹר. מהו יום נקנור? שלטון משל מלכות יון עובר לאלכסנדריא, ראה את ירושלים וחירף וגידף וניאץ. ואמר: „בשובי בשלום, אֶתּוֹץ את המגדל הזה!" ויצא אליו אחד משל בית חשמונַיי, והיה הורג בחיילותיו, עד שהגיע לְקָרוֹנִין שלו. וְכֵיוָן שהגיע לקרונין שלו, קָטַע את ידו וחתך את ראשו וּתְחָבָן בעץ, וכתב מִלְּמַטָּן: „הפה שדיבר באשמה והיד שֶׁפָּשְׁטָה בגאוה!" וּתְלָיָן בְּקוֹנְטוֹס נגד ירושלים.

פרק שלישי.

יג) בִּזְכוּת מִי הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִים?

ר' ברכיה, ר' חלבו פפא בשם ר' לעזר: פעמים שהגשמים יורדין בזכות אדם אחד, בזכות עשב אחד, בזכות שדה אחד. ושלשתן בפסוק אחד: „וּמְטַר גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה"[1] – „לאיש" – אבל לא לאנשים; „לעשב" – אבל לא לעשבים; „בשדה" – אבל לא בשדות.

יד) בִּזְכוּת מָה הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִים?

בזכות ג' דברים הגשמים יורדין: בזכות הארץ, בזכות החסד, בזכות היסורין. ושלשתן בפסוק אחד: „אִם לְשֵׁבֶט אִם לְאַרְצוֹ אִם לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ"[2].

טו) בִּשְׁבִיל מַה הַגְּשָׁמִים נֶעֱצָרִים?

חד זמן צְרַכוּן מֶעְבַּד תַּעֲנִיתָא וְלָא נְחַת מִטְרָא. עֲבַד ר' יהושע תַּעֲנִיתָא בְּדָרוֹמָא – וּנְחַת מיטרא. וַהֲווֹן צִפּוֹרָאֵי אָמְרִין: ר' יהושע בן לוי מַחֲיִת מיטרא לְדָרוֹמָאֵי ור' חנינה עָצַר מַיָּא מִן צִפּוֹרָאֵי. צְרַכוּן מיעבד זמן תַּנְיָנוּת. שְׁלַח

[1] זכריה י, א. [2] איוב לז, יג.

יב) יום תלת עשר ביה–היום השלשה עשר בו (באדר). לקרונין–לעגלות המחנה. ותליין בקונטוס–ותלה אותם על מוט עץ.

יד) בזכות הארץ–ארץ ישראל. בזכות החסד–שעושים בני אדם איש לאחיו. בזכות היסורין–התענית, התפלה וההכנעה. אם לשבט וכו'–הפסוק הזה מדבר על הגשמים ו„אם לשבט"–היינו יסורים.

טו) חד זמן צרכון מיעבד תעניתא ולא נחת מיטרא–פעם אחת נצרכו לקבוע תענית (שירד מטר) ולא ירד מטר. עבד–עשה. בדרומא–בדרום. ונחת מטרא–וירד מטר. והוון צפוראיי אמרין–והיו אנשי עיר צפורי אומרים. מחית מיטרא לדרומאיי–מוריד מטר ליושבי הדרום (שהוא מגין עליהם). עצר מיא מן צפוראיי–עוצר מים (גשמים) מאנשי צפורי (שהוא מלמד עליהם חובה ומעכב להם את הגשמים). צרכון מיעבד זמן תנינות–נצרכו

וְאַיְתִי לְר׳ יהושע בן לוי. אֲמַר לֵיהּ: מִשְׁגַּח מָרִי מִפּוּק עִמָּן לְהִתְעַנּוֹת? נְפַקוּן תְּרֵיהוֹן לְתַעֲנִיתָא וְלָא נְחֵת מיטרא. עָאל וַאֲמַר קוּמֵיהוֹן: לא רבי יהושע בן לוי מַחֵית מיטרא לדרומאיי ולא ר׳ חנינה עצר מיטרא מן ציפוראיי, אלא דרומאיי לִבְּהוֹן רַכִּיךְ וְשָׁמְעִין מִלָּה דְאוֹרָיְתָא -- וּמִתְכַּנְּעִין, וציפוראיי ליבהון קְשִׁי ושמעין מלה דאורייתא – וְלָא מִתְכַּנְּעִין. מי עָלֵיל, תְּלָה עֵינוֹי וַחֲמָא אֲוִירָא שָׁיֵף. אמר: עד כַּדּוֹן הָכֵין? מיד נְחֵת מיטרא ונדר על גַּרְמֵיהּ דְּלָא למיעבד כן תּוּבָן. אמר: מה אנא מֵימוּר לְמָרֵי חוֹבָא דְלָא יִגְבֵּי חוֹבֵיהּ?

טז) שְׁנַת חוֹנִי הַמְעַגֵּל.

אמר ר׳ יוּדָן גִּירָיָא: הָדֵין חוֹנִי הַמְעַגֵּל בַּר בְּרֵיהּ דחוני המעגל הֲוָה סְמִיךְ לְחָרְבַּן בית מוּקְדְּשָׁא. נְפַק לְטוּרָא לְגַבֵּי פָּעֲלֵי. עַד דּוּ תַמָּן נְחֵת מִטְרָא, עָאל לֵיהּ לִמְעָרְתָּא. מן יָתֵיב, נָם וּדְמַךְ לֵיהּ. וַעֲבַד שְׁקִיעַ בְּשִׁנְתֵּיהּ שׁוּבְעִין שְׁנִין, עַד דְּחָרַב בית מוקדשא וְאִתְבְּנֵי זְמַן תִּנְיָנוּת. לְסוֹף שׁוּבְעִין שְׁנִין אִתְּעַר מן שִׁנְתֵּיהּ. נְפַק לֵיהּ מִן מְעָרְתָּא וַחֲמָא עָלְמָא מְחַלַּף: זָוֵי דַהֲוָת כַּרְמִין – עֲבִידָא זַיְתִין, זָוֵי דהוות זַיְתִין -- עבידא זַרְעוּ. שְׁאַל לֵיהּ לְמְדִינְתָּא, אֲמַר לוֹן: מַה קָלָא בְּעַלְמָא? אֲמַרוּן לֵיהּ: וְלֵית אַתְּ יָדַע מה קלא בעלמא? אמר לון: לא. אָמְרִין

לעשות (תענית) פעם שניה. שלח ואייתי–שלח (ר׳ חנינה) והביא. אמר ליה–אמר לו. מישגח מרי מיפוק עימן להתענות–היאות אדוני לצאת עמנו לעשות תענית? נפקון תריהון לתעניתא ולא נחת מטרא–יצאו שניהם לתענית ולא ירד מטר. עאל ואמר קומיהון–נכנס (ר׳ חנינה) ואמר לפניהם. מחית מיטרא לדרומאיי–מוריד מטר לאנשי הדרום. דרומאיי לבהון רכיך--לב אנשי הדרום רך. ושמעין מלה דאורייתא ומתכנעין–ושומעים דבר תורה ונכנעים. מי עליל–כשהלך ר׳ חנינה אל ביתו. תלה עינוי וחמא אוירא שייף–נשא את עיניו וראה והנה האויר זך. עד כדון הכין–וכי עדיין כן הוא? (עדיין אין גשמים יורדים אף לאחר שהתענינו?). נחת–ירד. ונדר על גרמיה–ונדר ר׳ חנינה על עצמו. דלא למיעבד כן תובן–שלא לעשות כן פעם אחרת (לבקש רחמים בחזקה על אלה שאינם זכאים). מה אנא מימור למרי חובא דלא יגבי חוביה–מה לי לאמר לבעל החוב שלא יגבה את חובו? (אם הקב״ה רוצה לענוש את החוטאים–הרשאי אני לעכב בעד הענש?).

טז) הדין חוני המעגל--חוני המעגל זה (הנזכר במשנה). בר בריה–בן בנו. הוה סמיך לחרבן בית מוקדשא–היה סמוך לחרבן בית המקדש. נפק לטורא לגבי פעליי--יצא אל ההר אצל הפועלים. עד דו תמן נחת מטרא–בעודנו (שוהה) שם ירד מטר. עאל ליה למערתא--נכנס אל תוך המערה (להסתר מן הגשם). מן יתיב נם ודמך ליה–כשישב (שם) נרדם ויישן. ועבד שקיע בשינתיה שובעין שנין–והיה שקוע בשנתו שבעים שנה. עד דחרב בית מוקדשא ואיתבני זמן תניינות–עד שחרב בית המקדש ונבנה בפעם השנית. לסוף שובעין שנין איתער מן שינתיה–לסוף שבעים שנה הקיץ משנתו. נפק ליה מן מערתא וחמא עלמא מחלף–יצא לו מן המערה וראה שהעולם נשתנה. זוויי דהוות כרמין עבידא זייתין–הפנה (המקום), שהיתה נטועה כרמים, הצמיחה זיתים. זוויי דהוות זייתין עבידא זרעו–הפנה, שהיתה נטועה זיתים, הצמיחה זרע. שאל ליה למדינתא–שאל לבני המדינה. אמר לון מה קלא בעלמא–אמר להם: מה קול (מה חדשות) בעולם?

לֵיהּ: מַאן אַתְּ? אמר לון: חוני המעגל. אֲמַרוּן לֵיהּ: שְׁמַעְנָן דַּהֲוָה עָלֵיל לעזרה והיא מְנַהֲרָה. עָאל וְאַנְהַרַת וְקָרָא עַל גַּרְמֵיהּ: „בְּשׁוּב ה' אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחוֹלְמִים"[1].

יז) צִדְקוֹתָיו שֶׁל אַבָּא בַּר אַחְוָה.

רב אַדָּא בר אַחְוָה כַּד הֲוָה בָעֵי יֵחוּת מִטְרָא הֲוָה שָׁלַח מְסָאנֵיהּ. כַּד הֲוָה שָׁלַח תְּרֵיהוֹן הֲוָה עָלְמָא טָיֵיף. מַפַּלְתָּא הֲוָיַן תַּמָּן וַהֲוָה רב מֵיתַב חַד מִן תַּלְמִידֵיהּ בְּבֵיתָא עַד דַּהֲווֹן מְפַנִּין בֵּיתָא. וְכֵיוָן דַּהֲוָה נָפֵק מִן בֵּיתָא, הֲוָה בֵּיתָא רָבַע. ואית דְּאָמְרִין: רב אדא בר אַחְוָה הֲוָה. שלחו חכמים ואמרו לו: מה מעשים טובים יש בידך? אמר להן: מימי לא קדמני אדם לבית הכנסת ולא הנחתי אדם בבית הכנסת ויצאתי לי, ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה, ולא הזכרתי דברי תורה במקום מטונף, ולא הִצַּעְתִּי וישנתי שינת קֶבַע, ולא צעדתי בין החברים, ולא כִנִּיתִי שֵׁם לחברי, ולא שמחתי בְתַקָּלַת חברי, ולא באת קללת חברי על מטתי, ולא הלכתי בשוק אצל מי שהוא חייב לי, מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, לקיים מה שנאמר: „אֶתְהַלֵּךְ בְּתָם־לְבָבִי בְּקֶרֶב בֵּיתִי"[2].

[1]תהלים קכו, א. [2]שם קא, ב.

אמרון ליה וכו'–אמרו לו: וכי אינך יודע מה חדשה בעולם? **מאן את**–מי אתה? **שמענן דהוה עליל לעזרה והיא מנהרה**–שמענו (על חוני המעגל) שכשהיה נכנס לעזרה, היתה מאירה (מזיו השכינה שהיתה שרויה עליו). **עאל ואנהרת**–נכנס (חוני) לעזרה והיא האירה (מזיוו). **וקרא על גרמיה**–וקרא (חוני) על עצמו.

יז) **כד הוה בעי ייחות מטרא הוה שלח מסאניה**–כשהיה רוצה שירד מטר, היה חולץ את נעלו (לאות ענוי ותחנה). **כד הוה שלח תריהון הוה עלמא טייף**–כשהיה חולץ שתיהן (שתי נעליו) היה העולם טובע בשֶׁטֶף הגשמים. **מפלתא הוין תמן**–בית המט לנפול היה שם. **והוה רב מיתב חד מן תלמידיה בביתא**–והושיב רב את אחד מתלמידיו בבית. **עד דהוון מפנין ביתא**–עד שהיו מפנים את הבית. **וכיון דהוה נפק מן בייתא הוה בייתא רבע**–וכיון שיצא (התלמיד) מן הבית נפל הבית. **ואית דאמרין רב אדא בר אחוה הוה**–ויש אומרים שהתלמיד הזה היה רב אדא בר אחוה. **ולא הצעתי**–לא הצעתי את מטתי כדי לישון שנת קבע (כי היה ישן תמיד שנת עראי, כדי לקום מיד ולעסוק בתורה). **ולא צעדתי בין החברים**–בבית המדרש היו התלמידים יושבים על הקרקע והצועד ביניהם, כדי להגיע למקום מושבו, היה נראה כאלו הוא פוסע על ראשיהם. **ולא כניתי שם**–לא כניתי לחברי בכנוי שהוסיפו לשמו. **בתקלת**–במכשול. **אצל מי שהיה חייב לי**–כדי שלא להיות בעיניו כאלו אני נושה בו את חובי. **לא הקפדתי**–לא הייתי מקפיד על הדברים שאינם לפי רוחי.

פרק רביעי.

יח) שִׁבּוּר הַלּוּחוֹת.

ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן: הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה, והיה משה תפוש בִּטְפָחַיִם והקב״ה בטפחיים, וטפחיים רֶוַח באמצע. כיון שעשו ישראל אותו מעשה, ביקש הקב״ה לחוטפן מידו של משה, וגברה ידו של משה וְחָטָפָן ממנו. הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר: „וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה״[1] — יְיָא שְׁלָמָא עַל יְדָא דִּגְבַרַת עֲלֵיהּ מִנַּאי.

ר׳ יוחנן בשם רבי יוסה בר אביי: הלוחות היו מבקשין לפרוח – והיה משה תופשן, דכתיב: „וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת״[2].

תני בשם ר׳ נחמיה: הכתב עצמו פרח. ר׳ עזרה בשם רבי יהודה בי רבי סימון: הלוחות היו מַשְׂאוֹי ארבעים סְאָה והכתב היה סובלן. כיון שפרח הכתב – כבדו על ידיו של משה ונפלו ונשתברו.

יט) חֻרְבַּן בֵּיתָּר.

I. בַּר כּוֹכְבָא הַמָּשִׁיחַ.

תְּנִי, אמר ר׳ יהודה בן ר׳ אלעאי (ברוך): ר׳ חייה דורש „הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו״[3] – קולו של יעקב צֹוֵחַ ממה שעשו לו ידי עשו בְּבֵיתָּר.

תני ר׳ שמעון בן יוֹחַי: עקיבא רַבִּי היה דורש „דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב״[4] – דרך כּוֹזְבָא מיעקב.

ר׳ עקיבא כַּד הֲוָה חָמֵי בַּר כּוֹזְבָה, הֲוָה אָמַר: דֵּין הוּא מַלְכָּא מְשִׁיחָא! אמר ליה ר׳ יוחנן בן תּוֹרְתָא: עקיבא, יעלו עשבים בלחייך – וַעֲדַיִין בן דוד לא יבא!

II. גְּבוּרוֹת בַּר כּוֹכְבָא.

אמר ר׳ יוחנן: קול אַדְרִיָּנוֹס קיסר הורג בְּבֵיתָּר שמונים אלף ריבוא. א״ר יוחנן: שמונים אלף זוג של תוקעי קַרְנוֹת היו מקיפין את בֵּיתָּר, וכל אחד ואחד היה ממונה על כמה חיילות. והיה שם בן כּוֹזְבָה והיה לו מאתים

[1]דברים לד, יב. [2]שם ט, יז. [3]בראשית כז, כב. [4]במדבר כד, יז.

יח) אותו מעשה–את מעשה העגל. לחוטפן מידו–שלא היו ראויים עוד שתנתן להם התורה. ייא שלמא על ידא דגברת עליה מינאי–יהי שלום ליד שגברה ממני. היה סובלן–נושאם, כנפש הנושאת וסובלת את הגוף.

יט) כוזבא–בר כוכבא, שהיה יליד העיר כוזבא ונקרא על שמה. כד הוה חמי–כשהיה רואה את בר כוזבא. הוה אמר דין הוא מלכא משיחא–היה אומר: זהו המלך המשיח. יעלו עשבים וכו׳–תבלה בקבר ומשיח לא יבוא עוד (כי עוד רחוק הקץ).

אלף מטיפי אצבע. שלחו חכמים ואמרו לו: עד אימתי אתה עושה את ישראל בעלי מומין? אמר להן: וכי הֵיאַךְ איפשר לְבוֹדְקָן? אמרו לו: כל מי שאינו רוכב על סוסו ועוקר ארז מן לבנון – לא יהיה נכתב בְּאִסְרַטְיָא שלך. הוו לו מאתים אלף כך ומאתים אלף כך. וְכַד דַהֲוָה נָפֵק לִקְרָבָא הֲוָה אָמַר: רִבּוֹנֵיה דְעַלְמָא, לא תסעוד ולא תַכְסִיף–„הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאוֹתֵינוּ"[1].

III. חֻרְבַּן בֵּיתָּר.

שלש שנים ומחצה עשה אדריינוס מַקִּיף על ביתר. וַהֲוָה ר׳ אלעזר הַמּוֹדָעִי יושב על השק ועל האפר ומתפלל בכל יום ואומר: „רבון העולמים, אל תשב בדין היום, אל תשב בדין היום!" בְּעָא אדריינוס מֵיזַל לֵיהּ, אֲמַר ליה חד כּוּתַי: לָא תֵיזִיל לָךְ, דַּאֲנָא חָמֵי מָה מֶעְבַּד וּמַשְׁלִים לָךְ מְדִינְתָא. עָאל לֵיהּ מִן בִּיבָא דִמְדִינְתָא. עָאל וְאַשְׁכַּח רבי אלעזר המודעי קָאֵים מְצַלֵּי. עֲבַד נַפְשֵׁיהּ לְחִישׁ לֵיהּ בְּגוֹ אוּדְנֵיהּ. חֲמוּנֵיהּ בְּנֵי מְדִינְתָא וְאַיְתוּנֵיהּ גַּבֵּי בן כּוֹזְבָא. אֲמַרוּן לֵיהּ: חֲמִינַן הָהֵן סָבָא מִשְׁתַּעֵי לְחַבִּיבָךְ. אֲמַר לֵיהּ: מה אֲמַרְתְּ ליה וּמָה אֲמַר לך? אמר ליה: אֲנָא אָמַר לָךְ – מַלְכָּא קָטֵל לִי, וְאִי לָא אֲנָא אָמַר לךְ – אַתְּ קָטֵל יָתִי, טָב לִי – מלכא קטל יתי וְלָא

[1]תהלים ס, יב.

מטיפי אצבע—קצוצי אצבע, שהיה בר כוכבא בוחן את אמץ רוחו של כל מי שרצה להמנות בין אנשי חילו בזה שצוה לו לקצץ את אצבעו בשניו. לבודקן—אם אמיצי לב הם. באיסרטיא-בחיל הצבא. מאתים אלף כך-קצוצי אצבע. ומאתים אלף כך-שנבדקו על ידי עקירת ארז. וכד דהוה נפק לקרבא—וכשהיה יוצא למלחמה. הוה אמר-היה אומר. ריבוניה דעלמא-רבונו של עולם. לא תסעוד ולא תכסיף—אל תעזרנו ואל תשחית אותנו (אלא תן לנו בעצמנו להלחם את מלחמתנו). מקיף—מעגל, מצור. והוה-והיה. בעא אדריינוס מיזל ליה-רצה אדריינוס ללכת לו (לעלות מן העיר, שלא יכל לכבשה). אמר ליה חד כותיי-אמר לו כותי אחד. לא תיזיל לך—אל תלך. דאנא חמי מה מיעבד ומשלים לך מדינתא—שאני רואה (אראה) מה לעשות כדי להסגיר לידך את המדינה (העיר). עאל ליה מן ביבא דמדינתא—נכנס (הכותי) דרך הביב (תעלת השופכים, הנמשכת מן העיר) אל תוך העיר. עאל ואשכח וכו׳ קאים מצלי—בא ומצא את ר׳ אלעזר המודעי כשהוא עומד ומתפלל. עבד נפשיה לחיש ליה בגו אודניה—עשה את עצמו כאלו הוא לוחש לו (לר׳ אלעזר דבר מה) באזנו. חמוניה בני מדינתא ואיתוניה גבי וכו׳—ראוהו בני העיר והביאוהו אל בן כוזבא. אמרון ליה-אמרו לו. חמינן ההן סבא משתעי לחביבך-ראינו שהזקן הזה דבר עם דודך (כי ר׳ אלעזר המודעי היה דודו של בר כוכבא). אמר ליה וכו׳– אמר לו (בן כוזבא): מה אמרת לו ומה אמר לך הוא? אנא אמר לך מלכא קטל לי-אם אני אומר לך (אֲמַר, אם אגלה לך את הדבר) הרי המלך (אדריינוס) הורג אותי. ואי לא וכו׳– ואם אינני אומר לך הרי אתה הורג אותי. טב לי וכו׳—טוב לי שיהרגני המלך ולא (תהרגני) אתה.

אַתְּ! אמר ליה: אֲמַר לי: דַּאֲנָא משלים מדינתא. אֲתָא גַּבֵּי ר' אלעזר המודעי, אמר ליה: מה אמר לך הָדֵין כּוּתָיא? אמר ליה: לא כלום. מה אֲמַרְתְּ ליה? אמר ליה: לא כלום. יְהַב לֵיהּ חַד בְּעוּט וְקַטְלֵיהּ. מיד יָצְאָת בת קול ואמרה: „הוֹי רֹעִי הָאֱלִיל עֹזְבִי הַצֹּאן, חֶרֶב עַל זְרוֹעוֹ וְעַל עֵין יְמִינוֹ, זְרוֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה"[1]—„הרגת את רבי אלעזר המודעי זְרוֹעָן של כל ישראל ועין ימינם — לפיכך זרועו של אותו האיש יבוש תיבש, ועין ימינו כהה תכהה!" מיד נלכדה ביתר ונהרג בן כּוֹזבה. אַתְּוֹן טְעִינוּן רֵישֵׁיהּ גַּבֵּי אדריינוס. אֲמַר לוֹן: מַאן קְטַל הָדֵין? אמר ליה הד כותייא: אֲנָא קְטַלְתֵּיהּ. אמר ליה: חַמִּי לי פְּטוֹמֵיהּ. חַמִּי לֵיהּ פְּטוֹמֵיהּ, אַשְׁכַּח חֲכִינָה כְּרִיכָה עליו. אמר: אִלּוּלֵי אֱלָהָא דְקַטְלֵיהּ — מַאן הֲוָה יָכֵיל קַטְלֵיהּ? וקרא עָלוֹי: „אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם וה' הִסְגִּירָם"[2]. והיו הורגין בהם והולכין, עד ששקע הסוס בדם עד חוטמו. והיה הדם מְגַלְגֵּל סלעים משאוי ארבעים סְאָה, עד שהלך הדם בים ארבעת מיל. אם תאמר שהיא קרובה לים? והלא רחוקה מן הים ארבעים מיל.

IV. מַטְבֵּחַ הַתִּינוֹקוֹת.

אמרו: שלש מאות מוחי תינוקות מצאו על אבן אחת. ומצאו שלש קופות של קצוצי תפילין של תשע תשע סְאִין, ויש אומרים: תשע של שלש שלש סאין.

תני, רבן שמעון בן גמליאל אומר: חמש מאות בתי סופרים היו בביתר, והקטן שבהם אין פחות מחמש מאות תינוקות. והיו אומרים: אם באו השונאים עלינו — בַּמַּכְתּוֹבִים הללו אנו יוצאין עליהן ומנקרים את עיניהם! וכיון שגרמו עונות — היו כורכים כל אחד ואחד בספרו ושורפין

[1] זכריה יא, יז. [2] דברים לב, ל.

אמר לי דאנא משלים מדינתא—הוא (ר' אלעזר) אמר לי: אני אסגיר את העיר (לאדריינוס). אתא גבי—בא (בר כוזבה) אצל. הדין כותייא-הכותי הזה. יהב ליה חד בעוט—נתן לו (בר כוזבה לר' אלעזר) בעיטה אחת (ברגלו). וקטליה—והרגו. זרוען של ישראל—שהיה להם לזרוע ולמגן בתפלתו. ועין ימינם-כי תורתו היתה להם לאור עינים. אתון טעינון רישיה וכו'—באו והביאו את ראשו לפני אדריינוס. מאן קטל הדין-מי הרג את זה? חד כותייא—כותי אחד. אנא קטלתיה—אני הרגתיו. חמי לי פטומיה—הראה לי את גופו. חמי ליה פטומיה אשכח חכינה כריכה עליו—הראה לו את גופו ומצא שנחש היה כרוך עליו. אלולי אלהא דקטליה—לולא הרג אותו אלהים. מאן הוה יכיל קטליה— מי יכול היה להרגו? וקרא עלוי—וקרא עליו את המקרא. עד שהלך הדם וכו'—עד ששטף הדם אל תוך הים על שטח של ארבעה מילין.

קצוצי תפילין—בתי התפילין שרצועותיהם היו קצוצות.

בתי סופרים—בתי ספר. מכתוב—קולמוס של עץ או של אבן (גריפעל грифель).

אותו, ומכלם לא נשתייר אלא אני. וְקָרָא עַל גַּרְמֵיהּ: „עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי"[1].

v. הֲרוּגֵי בֵּיתַּר.

כרם גדול היה לאדריינוס הרשע, שמונה עשר מיל על שמונה עשר מיל, כמן טִיבֵּרִיָא לציפורי, וְהִקִּיפוֹ גדר מהרוגי ביתר, מלא קומה ופישוט ידים, ולא גזר עליהם שֶׁיִּקָּבְרוּ, עד שעמד מלך אחר וגזר עליהם שיקברו. אמר רב הוּנָא: מִשֶּׁנִּתְּנוּ הרוגי ביתר לקבורה נקבעה „הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב", „הטוב"—שלא נסרחו, „והמטיב"—שניתנו לקבורה.

vi. לָמָּה חָרְבָה בֵּיתַּר.

תָּנֵי, ר' יוסי אומר: חמשים ושתים שנה עָשְׂתָה ביתר לאחר חורבן בית המקדש, ולמה חרבה? על שהדליקה נירות לאחר חורבן בית המקדש. ולמה הדליקה נירות? שהיו בּוּלְוָטֵי ירושלים יושבים באמצע המדינה וְכַדּוּ דַּהֲווֹן חָמְיָן בַּר נַשׁ סָלֵיק לירושלים, הֲווֹן אָמְרִין לֵיהּ: בְּגִין דְּשָׁמְעִינָן עֲלָךְ דְּאַתְּ בָּעֵי מִתְעֲבָדָה אַרְכּוֹנְטוֹס וּבוּלְבּוּטֵס? והוא אמר לון: לֵית בְּדַעְתִּי. בְּדִיל דשמעינן עלך דאת בעי מְזַבְּנָה אוּסְיָא דִילָךְ? והוא אמר לון: לית בדעתי. והוה חבריה אמר ליה: מה את בָּעֵי מִן דֵּין? כתוב וַאֲנָא חָתֵם. והוה כָּתֵב וחבריה חָתֵם, וַהֲווֹן מְשַׁלְחִין אוֹנִיתָא לְבַר בֵּיתָהּ וַאֲמְרוּן לֵיהּ: אִין אָתָא פְּלָנְיָא מֵיעוֹל לְאוּסְיָא דִידֵיהּ -- לא תְּשַׁבְקִינֵיהּ, דְּהִיא זְבִינָה גַּבָּן. וְכֵיוָן דַּהֲוָה שָׁמַע מִנְּהוֹן כֵּן הֲוָה אָמַר: הַלְוַאי אִתְּבַר רִגְלֵיהּ דְּהַהוּא גַּבְרָא וְלָא

[1] איכה ג, נא.

וקרא על גרמיה—וקרא (רבן שמעון בן גמליאל) על עצמו (את המקרא). עיני עוללה לנפשי—ואין איש אתי, שאני לבדי נשתיירתי. עשת ביתר—התקיימה ביתר. שהדליקה נרות וכו'—לאות שמחה על חרבנו. בולווטי—יועצי העיר. וכדו דהוון חמין בר נש סליק לירושלים—וכשהיו רואים איש עולה לירושלים. הוון אמרין ליה—היו אומרים לו. בגין דשמעינן עלך דאת בעי מתעבדה ארכונטוס ובולבוטס—(וכי עולה אתה לירושלים) בשביל ששמענו עליך שאתה רוצה להיות לשר ולפקיד? לית בדעתי—אין בדעתי (להיות לשר ולפקיד). בדיל דשמעינן עלך דאת בעי מזבנה אוסייא דילך—(אולי) בשביל ששמענו עליך שאתה רוצה למכור את חלקת שדך? והוה חבריה אמר ליה—והיה חברו של יועץ העיר אומר לו. מה את בעי מן דין—מה אתה רוצה מזה? כתוב ואנא חתם—כתוב (שטר מכירה, שמכר לך את שדהו) ואני חותם על השטר כעד. (ולתכלית זו באו בדברים עמו, כדי שישמעו העוברים והשבים, שהם נושאים ונותנים בענין מכירת השדה). והוה כתב וחבריה חתם—והיה כותב (את שטר המכירה) וחברו חתם. והוון משלחין אוניתא לבר בייתה—והיו שולחים את שטר המכירה לבן ביתו (לבן משק ביתו). ואמרון ליה—ואמרו לו. אין אתא פלניא מיעול לאוסייא דידיה—אם יבוא פלוני להכנס לתוך שדהו. לא תשבקיניה—אל תניחנו. דהיא זבינה גבן—שהיא קנויה לנו. וכיון דהוה שמע מינהון כן—וכששמע (אותו האיש) מהם כי כן הוא. אמר הלוואי איתבר ריגליה דההוא גברא ולא סלק וכו'—היה אומר:

סְלֵק לירושלים. הָדָא הוא דִכְתִיב: „צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ"[1] „צדו צעדינו" – אַצְדִי אוֹרְחָתֵיהּ דְּהַהוּא בַּיְתָא, „קָרַב קִצֵּנוּ"[2] – קָרֵב קְצֵיהּ דההוא בייתא, „מָלְאוּ יָמֵינוּ"[3]–מַלֵּא יוֹמֵי דההוא בייתא! אוּף אִנּוּן לָא נַפְקוּן טָבָאוּת: „שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה"[4].

כ) דָּמוֹ שֶׁל זְכַרְיָה.

אמר ר' יוחנן: שמונים אלף פרחי כהונה נהרגו על דמו של זכריה. ר' יודן שאל לר' אחא: אֵיכָן הרגו את זכריה, בעזרת הנשים או בעזרת ישראל? אמר לו: לא בעזרת ישראל ולא בעזרת הנשים, אלא בעזרת הכהנים, ולא נהגו בדמו לא כדם האיל ולא כדם הצבי: תַּמָּן כתיב „וְשָׁפַךְ אֶת דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר"[5]. בְּרַם הָכָא – „כִּי דָמָהּ בְּתוֹכָהּ הָיָה, עַל צְחִיחַ סֶלַע שָׂמָתְהוּ"[6]. כל כך למה? „לְהַעֲלוֹת חֵמָה לִנְקֹם נָקָם נָתַתִּי אֶת דָּמָהּ עַל צְחִיחַ סָלַע לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת"[7]. שבע עבירות עברו ישראל באותו היום: הרגו כהן ונביא ודיין, ושפכו דם נקי, וטימאו את העזרה, ושבת ויום הכפורים היה. וְכֵיוָן שעלה נבוזראדן לכאן–ראה את הדם תּוֹסֵס. אמר להן: מה טִיבוֹ של זה? אמרו לו: דם פרים וכבשים ואילים, שהיינו מקריבין על גבי המזבח. מיד הביא פרים ואילים וכבשים ושחטן עליו – ועדיין הדם תוסס. וכיון שלא הודו לו תליין בְּגַרְדוֹן. אמרו: הואיל והקב"ה רוצה לתבוע דמו מידינו. אמרו לו: דם כהן ונביא ודיין הוא, שהיה מתנבא עלינו כל מה שאתה עושה לנו ועמדנו עליו והרגנוהו. מיד הביא שמונים אלף פירחי כהונה ושחטן עליו– ועדיין הדם תוסס. בְּהַהִיא שַׁעֲתָא נָזַף ביה, אמר ליה: מה אַתְּ בָּעֵי נוֹבַד כָּל אוּמָּתָךְ עֲלָךְ? מיד נתמלא הקב"ה רחמים ואמר: מה אם זה, שהוא בשר ודם ואכזרי – נתמלא רחמים על בני, אני – שכתוב בי „כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ, לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ"[8]–על אחת כמה וכמה! מיד רמז לדם ונבלע במקומו.

[1]איכה ד, יח. [2]שם. [3]שם. [4]משלי יז, ה. [5]ויקרא יז, יג. [6]יחזקאל כד, ז. [7]שם שם ח. [8]דברים ד, לא.

הלואי שנשברה רגלו של אותו האיש (כלומר: שלי) ולא עלה לירושלים. הדא הוא דכתיב– זה הוא שכתוב. אצדי אורחתיה דההוא ביתא–הֵשַׁם דרכו של הבית ההוא (של בית המקדש, שלא נצטרך לעלות לרגל). קרב קיציה וכו'–קרב את קצו של הבית ההוא. מלא יומיי– מלא את ימיו של בית המקדש. אוף אינון לא נפקון טבאות–אף הם (אנשי ביתר) לא יצאו בטוב (אחריתם לא היתה טובה).

כ) דמו של זכריה–שנהרג במצות המלך יואש (דברי הימים ב' כד). איכן–איפה. תמן כתיב–שם בשחיטת הבהמות כתוב. ברם הכא–אבל כאן. על צחיח סלע–שאין הדם נבלע בתוכו. כל כך למה–למה לא נבלע ולא יבש הדם? להעלות חמה לנקום נקם–מאת ה' היתה זאת, כדי שהדם יהיה תמיד לנגד עיניו להעלות את חמתו ולהנקם מהם. תוסס– רותח וסוער. מה טיבו של זה–מה משפט הדם הזה? תליין בגרדון–תלה אותם במקום המשפט. הואיל והקב"ה וכו'–לכן נקבל עלינו את הדין. בההיא שעתא נזף ביה–באותה שעה גער (נבוזראדן) בו (בדם התוסס). מה את בעי נובד כל אומתך עלך–מה אתה מבקש, שֶׁאַאֲבֵד את כל אומתך עליך?

כא) מֵתֵי מִדְבָּר.

ואמר ר׳ לוי: בכל ערב תשעה באב היה משה מוציא כְּרוּז בכל המחנה ואומר: „צאו לחפור, צאו לחפור!" והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישינים, ובשחר היו עומדין ומוצאין עצמן חסירים חמשה עשר אלף ופְרוֹטְרוֹט. ובשנה האחרונה עשו כן ועמדו ומצאו עצמן שלימים. אמרו: דִּילְמָא דְטָעִינָן בְּחוּשְׁבָּנָה? וכן בעשרה ובאחד עשר ובשנים עשר ובשלשה עשר ובארבעה עשר ובחמשה עשר. כיון דְּאַשְׁלֵם זִיהֲרָא, אמרו: דומה שביטל הקדוש ברוך הוא אותה הגזירה קשה מעלינו, ועמדו ועשו יום טוב.

מְגִלָּה.

פרק ראשון.

א) תַּקָּנַת מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר.

ר׳ ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק: מה עשו מרדכי ואסתר? כתבו אגרת ושלחו לרבותינו, שכן אמרו להם: מקבלין אתם עליכם שני ימים הללו בכל שנה? אמרו להן: לא דיינו הצרות הבאות עלינו, אלא שאתם רוצין להוסיף עלינו עוד צרתו של המן? חזרו וכתבו להן אגרת שנייה, הדא הוא דכתיב: „לְקַיֵּם אֶת אִגֶּרֶת הַפּוּרִים הַזֹּאת הַשֵּׁנִית"[1]. מה היה כתוב בה? אמרו להן: אם מדבר זה אתם מתייראים — הרי היא כתובה וּמֻעֲלָה בְּאַרְכַיִים: „הֲלוֹא הֵם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס"[2].

ב) סְמוּכִים לְתַקָּנָתָם בַּתּוֹרָה, בַּנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים.

ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן: שמונים וחמשה זקנים, ומהם שלשים וכמה נביאים, היו מצטערין על הדבר הזה. אמרו: כתיב „אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה"[3] — אלו המצות שֶׁנִּצְטַוִּינוּ מפי משה, כך אמר לנו משה: אין נביא אחר עתיד לחדש לכם דבר מעתה, ומרדכי ואסתר

[1] אסתר ט, כט. [2] שם י, ב. [3] ויקרא כז, לד.

כא) ופרוטרוט—לפי שמספר יוצאי מצרים היה שש מאות אלף והמיתה נקנסה עליהם בשנה השניה ללכתם במדבר ואם כן צריך היה דור המדבר לִתּוֹם במשך שלשים ותשע שנה: היינו מעט יותר מחמשה עשר אלף איש לשנה. דילמא דטעינן בחושבנה—שמא טעינו בחשבון ואין היום תשעה באב. וכן בעשרה—וכן עשו ביום העשירי וכו׳. כיון דאשלם זיהרא—כיון שנתמלא אור הירח, היינו בחמשה עשר לחדש.

א) שני ימים הללו—שיהיו ימים טובים. צרתו של המן—שיאמרו העמים, שאנו שמחים במפלתם. אם מדבר זה אתם מתייראים—שלא יתגוללו העמים עלינו. בארכיים—בספרי הזכרונות, אַרכיוו.

מבקשים לחדש לנו דבר? לא זזו משם, נושאים ונותנין בדבר, עד שהאיר הקב"ה את עיניהם ומצאו אותה כתובה בתורה ובנביאים ובכתובים. הדא הוא דכתיב": „וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר"[1]. „זאת"—תורה, כמה דְתֵימַר: „וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"[2]; „זכרון"—אלו הנביאים: „וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה'" וגו'[3]; „בספר"—אלו הכתובים: „וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם אֶת דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר"[4].

רב ור' חנינה ור' יונתן ובר קפרא ור' יהושע בן לוי אמרו: המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.

ג) הַסְּפָרִים הָעֲתִידִים לְהִבָּטֵל.

ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש. ר' יוחנן אמר: הנביאים והכתובים עתידין לִבָּטֵל, וחמשת ספרי תורה אינן עתידין ליבטל. מה טעמא? „קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף"[5]. רבי שמעון בן לקיש אמר: אף מגילת אסתר וַהֲלָכוֹת אינן עתידין ליבטל, נאמר כאן „קול גדול ולא יסף", ונאמר לְהַלָּן: „וְזִכְרָם לֹא יָסוּף מִזַּרְעָם"[6]; הלכות—„הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ"[7].

ד) אַרְבָּעָה לְשׁוֹנוֹת נָאִים.

כתיב: „וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים"[8]—ר' לַעְזָר ור' יוחנן, חד אמר: שהיו מדברים בשבעים לשון, וְחוֹרָנָה אמר: שהיו מדברין בלשון יחידו של עולם—בלשון הקדש. תְּנֵי בר קַפָּרָא: „יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם"[9]—שֶׁיְּהוּ מדברין בלשונו של יפת באוהלו של שם. א"ר יונתן דבית גּוּבְרִין: ד' לשונות נאים, שישתמש בהן העולם, ואלו הן: לַעַז לזמר, רומי לִקְרָב, סוּרְסִי לְאִילְיָא, עברי לדיבור. ויש אומרים: אף אשורי לכתב. אשורי יש לו כתב ואין לו לשון, עברי יש לו לשון ואין לו כתב, בחרו להם

[1]שמות יז, יד. [2]דברים ד, מד. [3]מלאכי ג, טז. [4]אסתר ט, לב. [5]דברים ה, יט. [6]אסתר ט, כח. [7]חבקוק ג, ו. [8]בראשית יא, א. [9]שם ט, כז.

ב) „זאת"—תּוֹרה—המצוה למחות את זכר עמלק נאמרה בתורה. אלו הנביאים—המצוה הזאת שנויה בספרי הנביאים (שמואל א, טו). בספר אלו הכתובים—היא צריכה להיות משולשת גם בכתובים שהם קרויים „ספר" ולא „זכרון"—ומגלת אסתר, שמסופרת בה מפלת המן העמלקי, מספרי הכתובים היא.

ג) ולא יסף—ולא חדל (קול התורה לא יסוף לעולם). הלכות—שבתורה שבעל פה. הליכות—אל תקרא „הליכות", אלא „הלכות", עליהן נאמר שהן קיימות לעולם.

ד) שפה אחת ודברים אחדים—כפל לשון. בשבעים לשון—ושעור הכתוב כך הוא: „שפה אחת"—שהיה כל אחד מבין את שפת חברו, „ודברים אחדים"—אף על פי שלשונותיהם היו שונות, שלכל אחד היתה לשון מיוחדת, אלא מתוך שידעו לדבר בכל הלשונות האלה, לכן היתה שפתם אחת. וחורנה—והאחר. יחידו של עולם—הקדוש ברוך הוא.

בית גוברין—שם מקום. לעז—יונית. לקרב—למלחמה. סורסי לאילייא—הלשון

כתב אשורי ולשון עברי. ולמה נקרא שמו אשורי? שהוא מאושר בכתבו. אמר ר׳ לוי: על שם שעלה בידם מאשור.

ה) תַּרְגּוּמֵי הַתּוֹרָה.

תני, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף בספרים לא התירו שֶׁיִּכָּתְבוּ אלא יונית. בדקו ומצאו, שאין התורה יכולה לְהִתַּרְגֵּם כל צורכה אלא יונית. בּוּרְגָּנִי אחד בְּדָא להם ארמית מתוך יונית. ר׳ ירמיה בשם רבי חייה בר בא: תירגם עֲקִילַס הגר התורה לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע – וקילסו אותו, ואמרו לו: „יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם"[1].

ו) הַשִּׁנּוּיִים שֶׁעָשׂוּ הַחֲכָמִים בְּתַרְגּוּם הַתּוֹרָה הַיְּוָנִי.

שלשה עשר דבר שינו חכמים לתלמי המלך. כתבו לו: „אֱלֹהִים בָּרָא בְּרֵאשִׁית"[2], „אֶעֱשֶׂה אָדָם בְּצֶלֶם וּבִדְמוּת"[3], „זָכָר וּנְקֻבָיו בְּרָאָם"[4], „וַיְכַל בַּשִּׁשִּׁי וַיִּשְׁבֹּת בַּשְּׁבִיעִי"[5], „הָבָה אֵרְדָה"[6], „וַתִּצְחַק שָׂרָה בִּקְרוֹבֶיהָ לֵאמֹר"[7], „כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ שׁוֹר וּבִרְצוֹנָם עִקְּרוּ אֵבוּס"[8], „וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיַּרְכִּיבֵם עַל נוֹשְׂאֵי בְּנֵי אָדָם"[9], „וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם וּבְכָל הָאֲרָצוֹת שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה"[10], „וְאֶת הָאַרְנֶבֶת" – „אֶת צְעִירַת הָרַגְלַיִם"[11] – אמו של תלמי המלך אַרְנַבְתָּא הֲוָת שמה; „לֹא חֶמֶד

1תהלים מה, ג. 2בראשית א, א. 3שם שם כו. 4שם שם כז. 5שם ב, ב. 6שם יא, ז. 7שם יח, יב. 8שם מט, ו. 9שמות ד, כ. 10שם יב, מ. 11ויקרא יא, ו.

הסורית לקינה, לשיר נהי. **כתב אשורי**—הלא הוא הכתב המצוי בידינו. **מאושר**—משובח ומעולה.

ה) **בורגני**—בעל תחנה, בעל מגדל. **ברא**—חדש, חבר. **ארמית מתוך יונית**—חבר תרגום ארמי על פי התרגום היוני. **תרגם עקילם הגר**—ביונית. **וקילסו**—והללו.

ו) **לתלמי המלך**—הלא הוא תלמי השני פִילַאדֶילְף, שבמצותו תורגמה התורה ליונית על ידי שבעים זקנים. **אלהים ברא בראשית**—שלא יאמר שבראשית הוא שם אלהות והיא בראה את אלהים. **אעשה אדם**—ולא „נעשה", כדי שלא יאמר שיש שתי רשויות. **בצלם ובדמות**—ולא „בצלמנו", להוציא מלבו שאלהים הוא בעל צלם ודמות. **זכר ונקביו**—ולא „זכר ונקבה", כדי שלא ימצא בזה סתירה לספור על דבר יצירת חוה מצלעו של אדם. **ויכל בששי**—ולא „ביום השביעי", שלא יאמר שאלהים עשה את מלאכתו ביום השביעי וכלה אותה באותו היום. **ארדה**—ולא „נרדה", שלא יחשוב שיש שתי רשויות. **בקרוביה**—שלא יאמר שעל אברהם לא הקפיד על צחקו (שנאמר „ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו", בראשית יז, יז) ועל שרה הקפיד, לכך שנו את המלה „בקרבה" ל„בקרוביה", לאמר שאברהם צחק בלבו, אבל שרה צחקה בין קרוביה וזהו עלבון יותר גדול. **הרגו שור**—ולא „איש", שלא יאמר עליהם שהיו רצחנים. **על נושאי בני אדם**—היינו בהמות משא ולא „על החמור", שלא יחשוב שמשה הרכיב את אשתו ובניו על חמור אחד. **ובכל הארצות**—שלא ימצא בזה סתירה למה שנאמר לאברהם, שבניו יהיו משועבדים ארבע מאות שנה (בראשית טו, יג). **את צעירת הרגלים**—קצרת הרגלים (שרגליה הקדומות קצרות מן האחרונות) או „שעירת הרגלים". **ארנבתא הוות שמה**—שמה היה ארנבת, ולא יאמר שהיהודים התקלסו בו ושמו את שם אמו בין הבהמות הטמאות. **לא חמד אחד**—ולא „חמור" אחד, שמשמע שחמור לא נשא מהם, אבל דבר אחר נשא מהם.

אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי״[1], „אֲשֶׁר חָלַק ה׳ אֱלֹהֶיךָ אוֹתָם לְהָאִיר לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם״[2], „אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי לָאֻמּוֹת לְעָבְדָם״[3].

פרק שלישי.

ז) עַל מָה הָעוֹלָם עוֹמֵד?

תַּמָּן תְּנֵינַן: שמעון הצדיק היה מִשְּׁיָרֵי כנסת הגדולה. הוא היה אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים–ושלשתן בפסוק אחד: „וָאָשִׂים דְּבָרַי בְּפִיךָ״[4] – זה תלמוד תורה, „וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ״[5]–זו גמילות חסדים, ללמדך שכל מי שעוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לישב בצילו של הקב״ה, הדא הוא דכתיב: „מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן״[6]; „לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ״[7]– אלו הקרבנות.

תמן תנינן: רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על הדין ועל האמת ועל השלום – ושלשתן דבר אחד הם: נעשה הדין–נעשה אמת, נעשה אמת–נעשה שלום. אמר ר׳ מָנָא: ושלשתן בפסוק אחד: „אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם״[8].

ח) אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה.

ר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי: למה נקראו „אנשי כנסת הגדולה״? שהחזירו את הגדולה לְיוֹשְׁנָהּ.

אמר ר׳ פינחס: משה התקין מַטְבֵּעַ של תפלה: „הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא״[9]. ירמיה אמר: „הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר״[10] ולא אמר „נורא״. ולמה הוא גבור? לזה נאה להקרות גבור: שהוא רואה חורבן ביתו ושותק! ולמה לא אמר „נורא״? אין „נורא״ אלא בית המקדש, דכתיב: „נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ״[11]. דניאל אמר: „הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא״[12], ולמה לא אמר

[1] במדבר טז, טו. [2] דברים ד, יט. [3] דברים יז, ג. [4] ישעיה נא, טז. [5] שם. [6] תהלים לו, ח. [7] ישעיה נא, טז. [8] זכריה ח, טז. [9] דברים י, יז. [10] ירמיה לב, יח. [11] תהלים סח, לו. [12] דניאל ט, ד.

להאיר–כדי שלא יאמר שהנכרים מותרים בעבודת כוכבים. **אשר לא צויתי לאומות לעבדם**–כדי שלא יפרש „אשר לא צויתי״ היינו שלא צויתי שיהיו ויתקיימו, ומתוך שהם מתקיימים בעל כרחו מוכח שהם אלהים ואינם תלויים בו.

ז) **תמן תנינן**–שם (בפרקי אבות) למדנו. **ובצל ידי כסיתיך זו גמילות חסדים**– צדקה הניתנת ביד. **אלו הקרבנות**–שבזכותם מתקיימים חקות שמים וארץ.

נעשה הדין נעשה אמת–שהדין משיב את האמת על מכונה. **נעשה שלום**–שלאחר שתתברר האמת תחדל המחלקת בין בעלי הריב.

ח) **מטבע**–נוסח. **למה הוא גבור**–במה היא גבורתו, שקרא לו גבור? **אין נורא אלא בית המקדש**–על ידי בית המקדש, ומשחרב בית המקדש איננו נורא עוד.

„גבור”? בניו מסורים בְּקוֹלָרִין — אֵיכָן היא גבורתו? ולמה הוא אמר „נורא”? לזה נאה להקרות „נורא”: בנוראות שעשה עמנו בכבשן האש! וְכֵיוָן שעמדו אנשי כנסת הגדולה, החזירו את הגדולה ליושנה: „וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד אַל יִמְעַט לְפָנֶיךָ”[1].

פרק רביעי.

ט) תַּקָּנוֹת משֶׁה וְעֶזְרָא.

משה התקין את ישראל שֶׁיְּהוּ קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד, שנאמר: „וַיְדַבֵּר משֶׁה אֶת מֹעֲדֵי ה׳ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל”[2]. עזרא התקין לישראל, שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה; הוא התקין טבילה לבעלי קְרָיִין; הוא התקין, שיהו בתי דינין יושבין בעיירות בשני ובחמישי; הוא התקין שיהו הרוכלין מחזירין בעיירות, מפני כבודן של בנות ישראל; הוא התקין, שיהו מכבסין בחמישי מפני כבוד השבת; הוא התקין שיהו אופין פת בערבי שבתות, שתהא פְּרוּסָה מצויה לעני.

חֲגִיגָה.

פרק ראשון.

א) סוֹפְרִים וּמַשְׁנִים.

תָּנֵי ר׳ שמעון בן יוחַי: אם ראית עֲיָרוֹת שנתלשו ממקומן בארץ ישראל—דע שלא החזיקו בשכר סופרים וּמַשְׁנִים. מה טַעֲמָא? „עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר? וַיֹּאמֶר ה׳: עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי”[3]. ר׳ יודן נְשִׂיָּא שְׁלַח לרבי חייה ולר׳ אסי ולר׳ אמי לְמֶעֱבוֹר בְּקִרְיָתָא דְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמִתְקָנָה לוֹן סָפְרִין וּמַתְנְיָנִין. עַלּוֹן לְחַד אֲתַר וְלָא אַשְׁכְּחוֹן

[1]נחמיה ט, לב. [2]ויקרא כג, מד. [3]ירמיה ט, יא—יב.

מסורים בקולרין—אסורים בשלשלאות. איכן—איה. את הגדולה—„האל הגדול”. ליושנה—כמו שנאמרה לפנים על ידי משה. האל הגדול הגבור והנורא—שגבור הוא בזה שהוא מאריך אפו לעוברי רצונו, ונורא הוא בזה, שאלמלא נוראותיו לא היינו יכולים להתקיים בגלות.

ט) וידבר משה וגו׳—והפסוק הזה מיותר הוא, שהרי למעלה כבר כתובים כל המועדות. הרוכלים—סוחרים נודדים, המוכרים בשמים ומיני תכשיטים שונים. מפני כבודן של בנות ישראל—שיהיו מצויים להן תכשיטים להתקשט. מפני כבוד השבת—שיהיו בגדיהם נקיים. פרוסה—פת לחם.

סופרים—מלמדי תינוקות. משנים—מלמדי משנה. ר׳ יודן נשייא—ר׳ יהודה הנשיא. שלח—שלח. למיעבור בקרייתא דארעא דישראל למתקנה לון ספרין ומתניינין—לעבור בעיירות ארץ ישראל, כדי לקבוע בהן מלמדי תינוקות ומלמדי משנה. עלון לחד אתר וכו׳—

לָא סַפָּר וְלָא מַתְנְיָן. אֲמַרוּן לוֹן: אַיְתוֹן לָן נָטוֹרֵי קַרְתָּא. אַיְתוֹן לוֹן סְנָטוֹרֵי קַרְתָּא. אֲמַרוּן לוֹן: אִלֵּין אִנּוּן נָטוֹרֵי קרתא? לֵית אִלֵּין אֶלָּא חָרוֹבֵי קרתא! אָמְרִין לוֹן: וּמַאן אִנּוּן נטורי קרתא? אמרון לוֹן: סָפְרַיָּא וּמַתְנְיָנַיָּא, הדא הוא דכתיב: „אִם ה׳ לֹא יִשְׁמָר עִיר שָׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר"[1].

פרק שני.

ב) גִּלְגּוּלֵי הַיְצִירָה.

דרש ר׳ יודה בר פזי: בתחילה היה העולם מים במים, מה טעמא? „וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם"[2]. חזר וַעֲשָׂאוֹ שלג: „מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים"[3]. חזר ועשאו ארץ: „כִּי לַשֶּׁלֶג יֹאמַר: הֱוֵא־אָרֶץ"[4]; והארץ עומדת על מים: „לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם"[5]; והמים עומדים על הרים: „עַל הָרִים יַעַמְדוּ מָיִם"[6]; וההרים עומדין על רוח: „כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבוֹרֵא רוּחַ"[7]; והרוח תלויה בסערה: „רוּחַ סְעָרָה עוֹשָׂה דְבָרוֹ"[8]; וסערה עשאה הקב"ה כמין קָמִיעַ ותלויה בזרועו, שנאמר: „וּמִתַּחַת זְרוֹעוֹת עוֹלָם"[9].

ג) הָעוֹלָם עוֹמֵד עַל רוּחַ.

ר׳ יודה בר פזי בשם ר׳ יוסי בי ר׳ יודה: אדריינוס שאל לַעֲקִילַס הגר: קוּשְׁטִין אַתּוּן אָמְרִין דָּהֵין עַלְמָא קָיֵם עַל רוּחָא? אמר ליה: אִין. א"ל: מִן הָן אַתְּ מוֹדֶה לִי? א"ל: אַיְתֵי לִי הוּגְנִין. אַיְתֵי לֵיהּ הוּגְנִין, אַטְעוֹנִינּוּן טְעוּנֵיהוֹן, אַקִימוֹן וְאַרְבְּעוֹן, נְסַתוֹן וַחֲנַקוֹן. א"ל: הָא לָךְ, אֲקִימוֹן! א"ל: מִן דַּחֲנַקְתּוֹן? א"ל: כלום חֲסַרְתִּינוּן? לָא רוּחָא היא דְנָפְקָא מִנְּהוֹן?

[1]תהלים קכז, א. [2]בראשית א, ב. [3]תהלים קמז, יז. [4]איוב לז, ו. [5]תהלים קלו, ו. [6]שם קד, ו. [7]עמוס ד, יג. [8]תהלים קמח, ח. [9]דברים לג, כז.

עלו (באו) למקום אחד ולא מצאו לא מלמד תינוקות ולא מלמד משנה. אמרון לון–אמרו להם. אייתון לן נטורי קרתא–הביאו לנו את שומרי העיר. אייתון לון סנטורי קרתא–הביאו להם את שרי מועצת העיר (סֶנָטוֹרִין). אילין אינון וכו׳–האלה הם שומרי העיר? לית אילין אלא חרובי קרתא–אין אלה אלא מחריבי העיר. אמרין לון וכו׳–אומרים להם (אנשי העיר): ומי אלה הם שומרי העיר? וספרייא ומתנייניא–מלמדי התינוקות ומלמדי המשנה. הדא הוא דכתיב–זהו שכתוב.

ב) יוצר הרים ובורא רוח–מה ענין ההרים אצל הרוח, אלא ללמדך שההרים עומדים על רוח. רוח סערה עושה דברו–את דבר הרוח עושה הסערה. קמיע–קשור לרפואה או לשמירה, אמולעט талисманъ. ומתחת זרועות עולם–מתחת כל היצירה זרועות העולם, הסובלות אותה, וכדי שהסערה לא תתפרץ להחריבה לכן תלה אותה הקב״ה בזרועו.

ג) קושטין אתון אמרין דהין עלמא קיים על רוחא—האמת היא מה שאתם אומרים שהעולם הזה עומד על הרוח? אין–הן. מן הן את מודה לי–מנין אתה מוכיח לי זאת? אייתי לי הוגנין–הָבא לי גמלים קטנים. אייתי ליה הוגנין–הביא לו גמלים קטנים. אטעונינון טעוניהון—העמיס עליהם משא. אקימון וארבעון—הקימם והרביצם. נסתון וחנקון–לקחם (העיק עליהם המשא הכבד) וחנקם. הא לך אקימון–הנה הם לפניך, הקימם! מן דחנקתון—לאחר שחנקת אותם? כלום חסרתינון–האומנם גרעתי מהם דבר? לא רוחא היא דנפקא מינהון–הלא רק הרוח יצא מהם, ואם כן מוכח שהעולם עומד על הרוח.

ד) מַעֲשֵׂה הַמֶּרְכָּבָה.

מעשה ברבן יוחנן בן זַכַּאי שהיה מהלך על הדרך, רוכב על החמור, ור׳ לַעְזָר בן ערך מהלך אחריו. אמר לו: רבי, הַשְׁנֵינִי פרק אחד במעשה המרכבה. אמר לו: ולא כך שנו חכמים: „ולא במרכבה אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו״? אמר לו: רבי, תרשיני לומר לפניך אני? אמר לו: אמור. כיון שפתח ר׳ לעזר בן ערך במעשה המרכבה, ירד לו רבן יוחנן בן זכאי מן החמור. אמר: אינו בדין, שֶׁאֲהֵא שומע כבוד קוני ואני רכוב על החמור. הלכו וישבו להן תחת אילן אחד. וירדה אש מן השמים והקיפה אותם, והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהם כבני חופה שְׂמֵחִין לפני חתן. נַעֲנָה מלאך אחד מתוך האש ואמר: כדבריך. אלעזר בן ערך, כן הוא מעשה המרכבה. מיד פתחו כל האילנות פיהן ואמרו שירה: „אָז יְרַנְּנוּ כָּל עֲצֵי יָעַר״[1]. כֵּיוָן שגמר ר׳ לעזר בן ערך במעשה המרכבה, עמד רבי יוחנן בן זכאי וּנְשָׁקוֹ על ראשו ואמר: ברוך ה׳, אלהי אברהם יצחק ויעקב, שנתן לאברהם אבינו בן חכם יודע לדרוש בכבוד אבינו שבשמים! יש לך נאה לדרוש ואינו נאה מקיים, נאה מקיים ואינו נאה דורש, אלעזר בן ערך—נאה דורש ונאה מקיים. אשריך, אברהם אבינו, שיצא מחלציך אלעזר בן ערך! וכיון ששמעו ר׳ יוסף הכהן ור״ש בן נתנאל, אף הם פתחו במעשה המרכבה. אמרו: יום אחד בתקופת תמוז היה, ורעשה הארץ, ונראתה הקשת בענן, ויצאה בת קול ואמרה להן: הרי המקום פנוי לכם וְהַטְּרִיקְלִין מְצֻּע לכם, אתם ותלמידיכם מְזֻמָּנִין לְכַת שלישית! וְאָתְיָא כְּמַאן דְאָמַר: „שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ״[2]—שבע כיתות של צדיקים לעתיד לבוא.

ה) אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה (אַחֵר).

I. אַחֵר יָצָא לְתַרְבּוּת רָעָה.

מַנִּי אחר? אלישע בן אבויה, שהיה הורג רַבֵּי תורה. אָמְרִין: כל תלמיד דַּהֲוָה חָמֵי לֵיהּ מִשְׁבַּח בְּאוֹרַיְתָא, הוה קָטֵיל לֵיהּ. ולא עוד, אֶלָּא

[1]תהלים צו, ב. [2]שם טז, יא.

ד) השניני—למדני. במעשה מרכבה—כך נקראה אצלם תורת המסתורין העוסקת בתעלומות השמים, על שם המרכבה שראה יחזקאל במראה. אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו—אם האיש שמלמדים אותו במעשה מרכבה היה חכם וכשמוסרים לו ראשי פרקים הוא מבין את השאר מדעתו. אינו בדין—לא נכון הוא. קוני—בוראי. יש נאה לדרוש וכו׳—יש אדם היודע לדרוש יפה, אבל הוא עצמו אינו מקיים את זה שהוא מטיף לאחרים.

בתקופת תמוז—שאין דרך הקשת להראות בתקופה זו. המקום פנוי לכם—בגן עדן. טריקלין—אולם האכל. מוצע—מתוקן ומוכן לכם. לכת שלישית—משבע הכתות היושבות לפני השכינה. ואתיא כמאן דאמר—הכרזה זו של בת הקול מכוונת לדברי האומר.

ה) מני אחר—מי הוא זה אחר, שנאמר עליו, שנכנס לפרדס וקצץ בנטיעות (כלומר, שעקר את יסודות הדת). רבי תורה—גדולי התורה. דהוה חמי ליה משכח באורייתא—שהיה רואה אותו שהוא מצוי אצל התורה. הוה קטיל ליה—היה הורג אותו.

דַהֲוָה עָלֵיל לְבֵית וַעֲדָא וַהֲוָה חָמֵי טְלַיָּא קוּמֵי סִפְרָא וַהֲוָה אָמַר: מָה אִלֵּין יָתְבִין עָבְדִין הָכָא? אוּמָנוּתֵיהּ דְּהָן–בנאי, אומנותיה דְּהָן–נַגָּר, אומנותיה דהן–צַיָּר, אומנותיה דהן–חייט! וְכֵיוָן דַּהֲווֹן שָׁמְעִין כן, הֲווֹן שָׁבְקִין לֵיהּ וְאָזְלִין לוֹן. עליו הכתוב אומר: „אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ" וגו' „לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ"[1]–שחיבל מעשה ידיו של אותו האיש. אוּף בשעה שׁוּמָדָא הֲווֹן מְטַעֲנִין לוֹן מַטּוּלִין וַהֲווֹן מִתְכַּוְּנִין מִטְעוֹן תְּרֵי חַד מַטּוּל, משום „שנים שעשו מלאכה אחת". אמר: אַטְעוּנְנוּן יְחִידָאִין. אֲזַלוּן וְאַטְעוּנְנוּן יְחִידָאִין. וַהֲווֹן מִתְכַּוְּנִין מִפְרוֹק בְּכַרְמְלִית „שלא להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים". אמר: אַטְעוּנְנוּן צְלוֹחִיָּן. אֲזַלוּן וְאַטְעוּנְנוּן צלוחיין.

II. אַחֵר וְרַבִּי מֵאִיר.

רבי מאיר הֲוָה יָתֵיב דָּרֵשׁ בבית מִדְרָשָׁא דְטִיבֵּרְיָה. עֲבַר אלישע רַבֵּיהּ רְכִיב עַל סוּסְיָא בְּיוֹם שַׁבְּתָא. אֲתוֹן וַאֲמַרוּן לֵיהּ: הָא רַבָּךְ לְבַר. פְּסַק לֵיהּ מן דרשה וּנְפַק לְגַבֵּיהּ. א"ל: מָה הֲוֵיתָה דרש יוֹמָא דֵין? א"ל: „וַה' בֵּרַךְ אֶת אַחֲרִית אִיּוֹב מֵרֵאשִׁיתוֹ"[2]. א"ל: ומה פָּתַחְתְּ בֵּיהּ? א"ל:

[1]קהלת ה. ה. [2]איוב מב, יב.

דהוה עליל לבית ווערא–שהיה נכנס אל בית הַוַּעַד (בית המדרש). והוה חמי טליא קומי ספרא–וכשהיה רואה את הנערים יושבים לפני רבם. והוה אמר מה אילין יתבין עבדין הכא–והיה אומר: מה אלה יושבים ועושים כאן? אומנותיה דהן בנאי–אומנתו של זה בנאי (זה צריך להיות בנאי, זה–נגר וכו'). וכיון דהוון שמעין כן–וכשהיו (התלמידים) שומעים את הדברים האלה. הוון שבקין ליה ואזלין לון–היו עוזבים את מלמדם והולכים להם (מבית הספר). שחבל מעשה ידיו של אותו האיש–שקלקל בעצמו את מעשי ידיו הקודמים בטרם יצא לתרבות רעה. אוף בשעה שומדא–אף בשעת השמד (בשעת גזרת אדריינוס הרשע, שגזר להעביר את היהודים על דתם ולכופם לחלל את השבת וכיוצא בזה). הוון מטענין לון מטולין–היו (האויבים) מטעינים עליהם משאות (לשאתם בשבת). והוון מתכוונין מיטען תרי חד מטול–היו היהודים מתכונים לשאת שנים משא אחד. שנים שעשו מלאכה אחת–שהם פטורים מחיוב חטאת על חלול השבת. אמר אטעונינון יחידאין–אמר אחר להאויבים: הטעינו (את המשא) על כל יחיד בפני עצמו (כדי שיעברו על איסור מן התורה). אזלון ואטעונינון יחידאין–הלכו והטעינו עליהם על כל יחיד בפני עצמו. והוון מתכוונין מיפרוק בכרמלית–והיו היהודים מתכונים לפרק את המשא בכרמלית (מקום מוקף משלשה צדדים, שאינו קנין פרטי ואינו רשות הרבים). שלא להוציא וכו'–שלא להוציא אחר כך את המשא מרשות היחיד לרשות הרבים. אמר אטעונינון צלוחיין–אמר אחר להאויבים: העמיסו עליהם צלוחיות (שאי אפשר יהיה להם לפרקן מהר מבלי שתשברנה). אזלון ואטעונינון צלוחיין–הלכו והעמיסו עליהם צלוחיות.

הוה יתיב דרש בבית מדרשא דטיבריה–היה יושב ודורש בבית המדרש שבטבריה. עבר אלישע רביה רכיב על סוסיא ביום שובתא–עבר אלישע רבו כשהוא רוכב על סוסו ביום השבת. אתון ואמרון ליה הא רבך לבר–באו ואמרו לו (לר' מאיר): הנה רבך בחוץ. פסק ליה מן דרשה ונפק לגביה–הפסיק את הדרשה ויצא אליו. מה הויתה דרש יומא דין–מה היית דורש ביום הזה? ומה פתחת ביה–ומה פתחת בו

„וַיֹּסֶף ה' אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאִיּוֹב לְמִשְׁנֶה"[1]–שכפל לו את כל ממונו. אֲמַר: וַי דְּמוֹבְדִין וְלָא מִשְׁתַּכְּחִין! עקיבה רבך לָא הֲוָה דָרֵשׁ כן, אלא „וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו"–בזכות מצות ומעשים טובים שהיה בידו מראשיתו. א"ל: ומה הויתה דָרֵשׁ תּוּבָן? א"ל: „טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ"[2]. א"ל: ומה פתחת ביה? א"ל: לאדם שהוליד בנים בנערותו–ומתו, ובזקנותו–נתקיימו, הֱוֵי: טוב אחרית דבר מראשיתו. לאדם שעשה סחורה בילדותו–והפסיד, ובזקנותו–ונשתכר, הֱוֵי: טוב אחרית דבר מראשיתו. לאדם שלמד תורה בנערותו–ושכחה, ובזקנותו–וְקִיְּמָהּ, הֱוֵי: טוב אחרית דבר מראשיתו. אמר: וַי דְּמוֹבְדִין ולא מִשְׁתַּכְּחִין! עקיבה רבך לא הוה דרש כן, אלא „טוב אחרית דבר מראשיתו"–בזמן שהוא טוב מראשיתו. ובי היה המעשה. אבויה אבא מגדולי ירושלים היה. ביום שבא לְמוֹהֲלֵנִי קרא לכל גדולי ירושלים והושיבן בבית אחד, ולר' אליעזר ולר' יהושע בבית אחד. מן דַּאֲכַלוּן וּשְׁתוֹן, שָׁרוֹן מְטַפְּחִין וּמְרַקְדְּקִין. א"ר ליעזר לר' יהושע: עַד דְּאִנּוּן עֲסִיקִין בְּדִידְהוֹן, נַעֲסוֹק אֲנַן בְּדִידַן. וישבו ונתעסקו בדברי תורה, מן התורה לנביאים, מן הנביאים לכתובים. וירדה אש מן השמים והקיפה אותם. אמר להן אבויה: רבותיי, מה באתם לשרוף את ביתי עלי? אמרו לו: חס ושלום! אלא יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה, מן התורה לנביאים, ומן הנביאים לכתובים. והיו הדברים שמיחים כִּנְתִינָתָן מסיני, והיתה האש מְלַחֶכֶת אותן כִּלְחִיכָתָן מסיני. ועיקר נתינתן מסיני לא ניתנו אלא באש: „וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם"[3]. אמר להן אבויה אַבָּא: רבותיי, אם כך היא כוחה של תורה, אם נתקיים לי בן הזה–לתורה אני מפרישו. לפי שלא היתה כוונתו לשם שמים–לפיכך לא נתקיימה באותו האיש. א"ל: ומה הֲוֵיתָה דָרֵשׁ תּוּבָן? א"ל? „לֹא יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹכִית"[4]. א"ל: ומה פתחת ביה? א"ל: דברי תורה קשין לקנות ככלי זהב ונוחין לְאַבֵּד ככלי זכוכית, ומה כלי זהב וכלי זכוכית אם נשתברו–יכול הוא לחזור ולעשותן כלים כמו שהיו, אף תלמיד חכם ששכח תלמודו–יכול הוא לחזור

[1] איוב מב, י. [2] קהלת ז, ח. [3] דברים ד, יא. [4] איוב כח, יז.

(בפסוק הזה)? שכפל לו את ממונו–יותר מבראשיתו. ויי דמובדין ולא משתכחין–וַי על (החכמים) האבודים (מאתנו) ואינם נמצאים (אין למצא דוגמתם). לא הוה דרש כן–לא היה דורש כך. שהיה בידו מראשיתו–בטרם באו עליו הצרות. ומה הויתה דריש תובן–ומה דרשת עוד? לאדם–משל לאדם. הֱוֵי–הֱוֵי אומר, היה מסכים שאמנם זוהי אחרית, הטובה מן הראשית. בזמן שהוא טוב מראשיתו–שמתחלתו היה מְכֻוָּן לטוב ולשם שמים. אבא–אבי. מן דאכלון ושתון–כשאכלו ושתו. שרון מטפחין ומרקדקין–התחילו למחוא כף ולרקד. עד דאינון עסיקין בדידהון נעסוק אנן בדידן–עד שהם עסוקים בשלהם נעסוק אנו בשלנו (בתורה). אם נתקיים לי–אם יחיה. מפרישו–מבדילו, מקדישו. שלא היתה כונתו לשם שמים–להקדיש אותי לתורה משום אהבתו לתורה, אלא בגלל הנפלאות הנעשות לעוסקים בה. לא נתקיימה באותו האיש–לא נתקיימה בי התורה (שיצא לתרבות רעה).

ילמדו כתחילה. א"ל: דַיֶּךָ, מאיר, עד כאן תחום שבת. א"ל: מִן הָן אַתְּ יָדַע? א"ל: מִן טִלְפֵי דְסוּסַי, דַהֲוֵינָא מָנֵי והולך אלפיים אמה. א"ל: וְכָל הָדָא חָכְמְתָא אִית בָּךְ וְלֵית אַתְּ חָזַר בָּךְ? א"ל: לֵית אֲנָא יָכֵיל. א"ל: למה? א"ל: שפעם אחת הייתי עובר לפני בית קודש הקדשים רכוב על סוסי ביום הכפורים, שחל להיות בשבת, ושמעתי בת קול יוצאה מבית קודש הקדשים ואומרת: שובו בנים—חוץ מאלישע בן אבויה, שידע כחי ומרד בי.

III. אֵיךְ נֶהְפַּךְ אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה לְאַחֵר.

וכל דָא מִן הָן אָתַת לֵיהּ? אלא פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גִּנּוּסַר, וראה אדם אחד עלה לראש הדקל ונטל אם על הבנים וירד משם בשלום. למחר ראה אדם אחר, שעלה לראש הדקל ונטל את הבנים ושילח את האם, וירד משם וְהִכִּישׁוֹ נחש ומת. אמר: כתיב „שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים"[1]— אֵיכָן היא טובתו של זה? איכן היא אריכות ימיו של זה? ולא היה יודע שדרשה ר' יעקב לפנים ממנו: „למען ייטב לך"—לעולם הבא שכולו טוב, „והארכת ימים"—לעתיד שכולו ארוך. ויש אומר: על ידי שראה לשונו של ר' יהודה הַנַּחְתּוֹם נתון בפי הכלב, שותת דם, אמר: זו תורה וזה שכרה? זהו הלשון, שהיה מוציא דברי תורה כְּתִקּוּנָן? זה הוא הלשון, שהיה יָגֵעַ בתורה כל ימיו? זו תורה וזה שכרה? דומה, שאין מתן שכר ואין תחיית המתים. ויש אומר: אמו כשהיתה מעוברת בו, היתה עוברת על בתי עבודה זרה והריחה מאותו המין, והיה אותו הריח מְפַעְפֵּעַ בגופה כְּאִרְסָהּ שֶׁל חֲכִינָה.

IV. מִיתָתוֹ שֶׁל אַחֵר.

לאחר ימים חלה אלישע. אָתוֹן וַאֲמַרוּן לרבי מאיר: הָא רבך בָּאֵישׁ. אֲזַל בְּעֵי מְבַקַּרְתֵּיהּ וְאַשְׁכְּחֵיהּ בָּאֵישׁ. אֲמַר לֵיהּ: לֵית אַתְּ חָזַר בָּךְ? א"ל:

[1] דברים כב, ז.

תחום שבת—ואסור לך ללכת הלאה. מן הן את ידע—מאין אתה יודע? מן טלפי דסוסיי דהוינא מני—מפרסות (מצעדי) הסוס שהייתי מונה וכו'. וכל הדא חכמתא אית בך ולית את חזר בך—כל החכמה (הרבה) הזאת יש בך ואין אתה חוזר בתשובה? לית אנא יכיל—אינני יכול.

וכל דא מן הן אתת ליה—וכל זה מאין בא לו? (מאין באה לו כל התמורה הזאת?). ושונה—ולומד. גינוסר—כִּנֶּרֶת. והכישו—ונשכו. איכן—איה. טובתו—אשרו.

שותת—זב. דומה—נראה. מאותו המין—מתקרובת עבודה זרה. מפעפע—הודר ונכנס. כאירסה של חכינה—כארסו של נחש.

אתון ואמרון—באו ואמרו. הא רבך באיש—הנה רבך חולה (אנוש). אזל בעי מבקרתיה ואשכחיה באיש—הלך (ר' מאיר) ורצה לבקרו ומצאו שהוא חולה. לית את חזר בך—

וְאֵין חָזְרִין–מִתְקַבְּלִין? א״ל: ולא כן כתיב „תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם"[1]–עַד דִּכְדּוּכָהּ של נפש מקבלין. באותה שעה בכה אלישע ונפטר ומת. והיה ר׳ מאיר שמח בלבו ואומר: דומה, שמתוך תשובה נפטר רבי. מִן דְּקַבְּרוּנֵיהּ ירדה האש מן השמים ושרפה את קברו. אֲתוֹן וַאֲמַרוּן לר׳ מאיר: הָא קַבְרֵיהּ דְּרַבָּךְ אִיקַד. נְפַק, בְּעֵי מְבַקְרְתֵּיהּ וְאַשְׁכְּחֵיהּ אִיקַד. מָה עֲבַד? נְסַב גּוּלְתֵּיהּ וּפַרְסֵיהּ עִלּוֹי, אֲמַר: „לִינִי הַלַּיְלָה" וגו׳[2]–ליני בעולם הזה, שדומה ללילה, „וְהָיָה בַבֹּקֶר"[3]–זה העולם הבא, שכולו בוקר, „אִם יִגְאָלֵךְ טוֹב יִגְאָל[4]–זה הקב״ה, שהוא טוב, דכתיב בֵּיהּ: „טוֹב ה׳ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו"[5], „וְאִם לֹא יַחְפֹּץ לְגָאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי ה׳"[6]–וְאִטַּפְּיַת.

v. בְּנוֹתָיו שֶׁל אַחֵר.

לאחר ימים הלכו בנותיו ליטול צדקה מרבי. גזר רבי ואמר: „אַל יְהִי לוֹ מוֹשֵׁךְ חָסֶד וְאַל יְהִי חוֹנֵן לִיתוֹמָיו"[7]. אמרו לו: רבי, אל תבט במעשיו, הבט בתורתו. באותה השעה בכה רבי וגזר עליהן שיתפרנסו. אמר: מה זה שיגע בתורה שלא לשם שמים–ראו מה העמיד, מי שהוא יגע בתורה לשמה–על אחת כמה וכמה.

ו) מִפְּנֵי מַה נִבְרָא הָעוֹלָם בְּ„בֵי״ת"?

ר׳ יונה בשם ר׳ לוי: בְּ„בֵי״ת" נברא העולם. מה בי״ת סתום מכל צדדיו ופתוח מצד אחד, כך אין לך רשות לדרוש מה לְמַעְלָן ומה לְמַטָּן, מה לְפָנִים ומה לאחור, אלא מיום שנברא העולם וּלְבָא. אומרין לבי״ת: מי בראך? והוא מראה להן בנקודה ואומר: זה שלמעלן! ומה שמו? והוא מראה להן בנקודה שלאחריו ואומר: ה׳ שמו, אדון שמו! דבר אחר: ולמה בבי״ת? שהוא בלשון ברכה. ולא ב„אָלֶף"? שהוא לשון אֲרִירָה.

[1]תהלים צ, ג. [2]רות ג, יג. [3]שם. [4]שם. [5]תהלים קמה, ט. [6]רות ג, יג. [7]תהלים קט, יב.

האינך חוזר בך (בתשובה)? ואין חזרין מתקבלין–אם (חולים אנושים) חוזרים בתשובה האומנם מתקבלים הם (המתקבלת תשובתם)? עד דכדוכה של נפש–עד דִכּוּא הנפש. דומה–נראה לי. מן דקברוניה–כשקברו אותו. הא קבריה דרבך אייקד–הנה קברו של רבך נשרף. נפק בעי מבקרתיה ואשכחיה אייקד–יצא (ר׳ מאיר) ורצה לבקרו (את קברו) ומצאו שנשרף. מה עבד–מה עשה? נסב גולתיה ופרסיה עילוי, אמר–לקח את אדרתו ופרש עליו ואמר: ליני בעולם הזה–לין בגיהנום כל זמן שאני בעולם הזה. ואיטפיית–וכבתה האש. מה העמיד–תלמידים גדולים בתורה כר׳ מאיר.

ו) ב„בי״ת"–של „בראשית". מה למעלן–מה למעלן מן הרקיע הנראה לעין. למטן–מתחת לארץ. לפנים–לפני בריאת העולם. לאחור–באחרית הימים ככלות הכל. ולבא–ולהבא–אבל לא לפניו. בנקודה–בעוקץ שעל ה„בי״ת" מלמעלה. בנקודה שלאחריו–בקו התחתון הפונה כלפי ה„אלף" שלפניו. אדון שמו–שהאות הראשונה של אֲדוֹנָי היא „אלף". ארירה–קללה.

אמר הקב״ה: איני בורא את עולמי אלא ב„בי״ת״, שלא יְהוּ כל באי העולם אומרין: הֵיאַךְ העולם יכול לעמוד ונברא בלשון ארירה? אלא הריני בורא ב„בי״ת״, בלשון ברכה, ואולי יעמוד.

ז) בִּשְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת נִבְרְאוּ שְׁנֵי עוֹלָמוֹת.

ר׳ אַבָּהוּ בשם ר׳ יוחנן: בשתי אותיות נבראו שני עולמות, העולם הזה והעולם הבא, אחד ב„ה״א״ ואחד ב„יו״ד״. מה טַעֲמָא? „כִּי בְּיָהּ ה׳ צוּר עוֹלָמִים״[1]. ואין אנו יודעין אי זה נברא ב„ה״א״ ואי זה מהם נברא ב„יו״ד״. אלא מן מה דכתיב: „אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם״[2]–בְּ„הֵ״א״ בְּרָאָם, הֱוֵי: העולם הזה נברא בה״א, והעולם הבא נברא ביו״ד. מה ה״א פתוח מלמטן: רמז לכל באי עולם, שהן יורדין לשאול. מה ה״א יש לו נקודה מלמעלן: משעה שהן יורדין–הן עולין. מה ה״א פתוח מכל צד–כך פותח פתח לכל בעלי תשובה. מה יו״ד כפוף–כך יהיו כל באי העולם כפופין: „וְנֶהֶפְכוּ כָל פָּנִים לְיֵרָקוֹן״[3]. כיון שראה דוד כן, התחיל לְקַלֵּס בשתי אותיות: „הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי ה׳ הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה׳״[4].

ח) מַה נִּבְרָא תְּחִלָּה?

בית שמאי אומרין: שמים נבראו תחילה, אחר כך הארץ. ובית הלל אומרים: הארץ נִבְרֵאת תחילה, ואחר כך השמים. אלו מביאין טעם לדבריהן ואלו מביאין טעם לדבריהן. מה טַעֲמוֹן דְּבֵית שמאי? „בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ״[5]: למלך שעשה כסא, מִשֶּׁעֲשָׂאוֹ–עשה אֶפִּיפוֹרִין שלו, „הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי״[6]. מה טַעֲמוֹן דבית הלל? „בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה׳ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם״[7]: למלך שעשה פַּלְטִין, משבנה את התחתונים–עשה את העליונים, „אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם״[8].

ט) I. הֶחָסִיד וּבֶן הַמּוֹכֵס. II. אֵיךְ בִּעֵר שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח אֶת הַמְכַשֵּׁפוֹת.

תְּרֵין חֲסִידִין הֲווֹן בְּאַשְׁקְלוֹן, אָכְלִין כַּחֲדָא וְשָׁתִין כַּחֲדָא וְלָעֵי בְּאוֹרָיְתָא

[1]ישעיה כו, ד. [2]בראשית ב, ד. [3]ירמיה ל, ו. [4]תהלים קיג, א. [5]בראשית א, א. [6]ישעיה סו, א. [7]בראשית ב, ד. [8]ישעיה מח, יג.

ז) מה טעמא–מנין אנו יודעים זאת? בְּיָהּ–היינו „יוד״ „הא״. צור העולמים–יצר (שני) עולמות. מן מה דכתיב–ממה שכתוב. בהבראם–היינו ב„הא״ בראם. הוי–הוי אומר. נקודה מלמעלן–היינו התג שבראשו. משעה שהן יורדין הן עולין–משעה שהם יורדים לקבר תעלה רוחם לשמים. כפופים–נכנעים וענותנים. לקלס–להלל את הקב״ה. בשתי אותיות–הללו „יָהּ״.

ח) טעמון–טעמם. אפיפורין–הדום רגלים. פלטין–היכל. את התחתונים–המדורות התחתונים. העליונים–המדורות העליונים.

ט) תרין חסידין הוון באשקלון–שני חסידים היו באשקלון. אכלין כחדא ושתין כחדא ולעיי באורייתא כחדא–אכלו יחד ושתו יחד והגו בתורה יחד.

כחדא. דמך חד מנהון ולא אתגמל ליה חסד. מית בריה דמעון מוכס ובטלת כל מדינתא מגמול ליה חסד. שרי ההוא מצטער. אמר: ני דלית לשנאיהון דישראל כלום! אתחמי ליה בחלמא ואמר ליה: לא תבזי בני מריך: דין עבד חדא חובא ואזל בה, ודין עבד חדא טיבו ואזל בה. ומה חובא עבד ההוא חסידא? חם ליה! לא עבד חובא מן יומוי, אלא פעם אחת הקדים תפילין של ראש לתפילין של יד. ומה טיבו עבד בריה דמעון מוכס? חם ליה! לא עבד טיבו מן יומוי. אלא חד זמן עבד אריסטון לבולבטיא ולא אתון אכלוניה. אמר: ייכלוניה מסכניא, דלא יתלון. ואית דאמרין: בשוקא הוה עבר ונפל מניה חד עגול, וחמא חד מסכן ונסב ליה ולא אמר ליה כלום, בגין דלא מסמקי אפוי. בתר יומין חמא ההוא חסידא לחסידא חבריה מטייל גו גנין, גו פרדסין, גו מבועין דמיי. וחמא לבריה דמעון מוכס לשונו שותת על פי הנהר, בעי ממטי ולא מטי. וחמא למרים ברת עלי בצלים — רבי לעזר בר יוסה אמר: תלייא בחטי ביזיא, רבי יוסי בן חנינא אמר: צירא

דמך חד מנהון ולא אתגמל ליה חסד-מת אחד מהם ולא נגמל לו חסד (אנשי המקום לא הספידוהו כראוי). מית בריה דמעון מוכס-מת בנו של מעון (שם איש) המוכס. ובטלת כל מדינתא מיגמול ליה חסד—ובטלו כל אנשי המקום (ממלאכתם), כדי לגמול עמו חסד (ללוותו ולהספידו). שרי ההוא מצטער-התחיל הלז (חברו של החסיד המת) להצטער. אמר ויי דלית לשנאיהון דישראל כלום-וי שאין להם לשונאיהם של ישראל (כלומר: לישראל, אלא שלא רצה להוציא דבר קללה על ישראל ולכן תלה אותו בשונאיהם) שום זכות ושכר (שהקלו כל כך בכבוד החסיד). איתחמי ליה בחילמא ואמר ליה—נראה לו (חברו המת) בחלום ואמר לו. לא תיבזי בני מריך-אל תבזה את בני רבונך (את ישראל, שהם בנים למקום). דין עבד חדא חובא ואזל בה-זה (כלומר: אני) עשה עברה אחת והלך בה (כלומר: בגללה לא נגמל לו חסד ועונו נתכפר). ודין עבד חדא טיבו ואזל בה—וזה (בן המוכס) עשה מעשה טוב (מצוה) אחד והלך בו (כלומר: בגללו נגמל לו חסד והוא קבל את שכרו בעולם הזה). מה חובא עבד ההוא חסידא-מה היא העברה שעשה אותו החסיד? חם ליה-חלילה לו. לא עבד חובא מיומוי-הוא לא עשה עברה מימיו. חד זמן עבד אריסטון לבולבטייא ולא אתון אכלוניה-פעם אחת עשה סעודה לשרי המועצה ולא באו לאכלה. אמר ייכלוניה מסכינייא דלא יתלון—אמר: יאכלוה (יאכלוהו) העניים, כדי שלא יצטרך להשליך אותם (את המאכלים). ואית דאמרין-ויש אומרים. בשוקא הוה עבר ונפל מיניה חד עיגול-הוא עבר בשוק ונפלה ממנו (מידו) ככר לחם אחת. וחמא חד מסכן ונסב ליה-וראה מסכן אחד (את הככר) ולקח אותו (אותה). ולא אמר ליה כלום-ולא אמר לו מאומה. בגין דלא מסמקי אפוי-כדי שלא יתאדמו פניו (שלא יתבייש). בתר יומין חמא ההוא חסידא לחסידא חבריה מטייל גו גנין, גו פרדיסין, גו מבועין דמיי-מקץ ימים ראה אותו החסיד את חברו החסיד מטייל בתוך גנים, בתוך פרדיסים ובין מעינות מים. וחמא לבריה דמעון מוכס לשונו שותת על פי הנהר-וראה את בנו של מעון המוכס כשלשונו מורדה אל הנהר. בעי ממטי ולא מטי—רוצה הוא להשיג (את המים) ואינו יכול להשיג. וחמא-וראה (אותו החסיד עוד). ברת עלי בצלים—בתו של עלי בצלים (שם איש). תלייא בחיטי ביזייא—שהיתה

דְתַרְעָא דְגֵיהִינָם קְבִיעַ בְּאוּדְנָהּ. אמר לון: לְמָה דָא כֵן? א"ל: דַהֲוָת צָיְמָה וּמְפַרְסְמָה. וְאִית דְאָמְרֵי: דַהֲוָת צָיְמָה חַד יום וּמְקַזָה לֵיהּ תְּרֵי. אֲמַר לון: עד אֵימַת הוא כן? אֲמַרוּן ליה: עד דְיֵיתֵי שמעון בן שטח וַאֲנַן מְרִימִין לֵיהּ מִן גּוֹ אוּדְנָהּ וְקָבְעִין לֵיהּ גּוֹ אוּדְנֵיהּ. אמר לון: וּלְמָה? א"ל: דַאֲמַר: אִין אֲנָא מִתְעֲבֵיד נְשִׂיָּא–אֲנָא מְקַטֵּל חָרְשַׁיָּא, וְהָא אִתְעֲבֵד נְשִׂיָּא וְלָא קַטֵּל חָרְשַׁיָּא! וְהָא אִית תַּמְנִין נְשִׁין חָרְשָׁן יְהִיבִין גּוֹ מְעָרְתָא דְאַשְׁקְלוֹן מְחַבְּלָן עַלְמָא. אלא אֵיזִיל אֱמוֹר לֵיהּ. אמר לון: אֲנָא דָחֵיל, דְהוּא גְבַר נְשִׂיָא וְלֵית הוּא מְהֵימְנַתִּי. א"ל: אִי הֵימְנָךְ–הָא טָבָאוּת, וְאִין לָא–עֲבֵיד הָדֵין סִימָנָךְ קוּמוֹי: הַב יָדָךְ עַל עֵינָךְ וְאַפְּקָהּ, וְחַזְרַהּ–וְהִיא חָזְרָה. אֲזַל וְתַנִּי לֵיהּ עוּבְדָא. בְּעָא מֶעְבַּד סִימָנָא קוּמוֹי, וְלָא שַׁבְקֵיהּ. אמר ליה: יָדַע אֲנָא דְאַתְּ גְּבַר חַסִּיד, יַתִּיר מִן כֵּן אַתְּ יָכֵיל עָבֵד. וְלֹא עוד אלא בְּפוּמִי לא אֲמָרִית, בלבי חֲשַׁבִית. מיד עָמַד שמעון בן שטח ביום סגריר וּנְסַב עִמֵּיהּ תּוּמְנִין גּוּבְרִין בְּחִירִין וִיהַב בִּידֵיהוֹן תּוּמְנֵי לבושין נקיים, וִיהַבוּנוֹן גּוֹ קִידְרִין חֲדַתִּין וּכְפוּנוֹן על רֵישֵׁיהוֹן.

תלויה בקצות שדיה. צירא דתרעא דגיהנם קביע באודנה–ציר השער של הגיהנם קבוע באזנה. אמר לון–אמר אותו החסיד למלאכי החבלה, המענים את החוטאים בגיהנום. למה דא כן–למה זה כך (בשביל מה היא נענשת כך)? דהוות ציימה ומפרסמה–לפי שהיתה צמה ומפרסמת שהיא צמה (שהיתה מתענה לא לשם שמים, אלא רק להתחסד). ואית דאמרי–ויש אומרים. דהוות ציימה חד יום ומקזה ליה תריי–שהיתה צמה יום אחד ומעלה אותו בחשבון לשני ימים (שהיתה מפרסמת, שצמה שני ימים). אמר לון עד אימת הוא כן–אמר להם (למלאכי הגיהנם): עד מתי יהי כך (עד מתי תהי נדונה)? עד דייתי–עד שיבוא ואנן מרימין ליה מן גו אודנה וקבעין ליה גו אודניה–ואנחנו נרים אותו (את ציר השער) מתוך אזנה ונתן אותו לתוך אזנו. דאמר אין אנא מתעביד נשייא אנא מקטל חרשייא–אם אהיה נעשה נשיא, (אז) אני הורג (אהרוג) את כל המכשפים. והא איתעבד נשייא ולא קטל חרשייא–והנה הוא נעשה נשיא ולא הרג את המכשפים. והא אית תמנין נשיין חרשיין יהיבין גו מערתא דאשקלון מחבלן עלמא–והלא יש שמונים נשים מכשפות, הנתונות בתוך המערה שבאשקלון, והן מחבלות את העולם. איזיל אמור ליה–לך ואמור לו (לשמעון בן שטח). אנא דחיל דהוא גבר נשייא ולית הוא מהימנתי–אני ירא, לפי שהוא איש נשיא ולא יאמין לי. אי הימינך הא טבאות–אם יאמין לך, הרי טוב. ואין לא עבד הדין סימנך קומוי–ואם לא, עשה את הסימן הזה לפניו. הב ידך על עיינך ואפקה–תן את ידך על עינך והוציאה (שתצא מאליה). וחזרה והיא חזרה–והחזירה (את העין למקומה) והיא תחזור. אזל ותני ליה עובדא–הלך (החסיד) וספר לו (לשמעון בן שטח) את המעשה. בעא מיעבד סימנא קומוי ולא שבקיה–רצה לעשות את הסימן לפניו ולא נתן לו. ידע אנא דאת גבר חסיד יתיר מן כן את יכיל עבד–יודע אני שאיש חסיד אתה ויותר מזה תוכל לעשות. בפומי לא אמרית, בלבי חשבית–בפי לא דברתי, אלא בלבי חשבתי (לבער את המכשפות, ואם לא גלו לך זאת מן השמים, מאין ידעת מה שבלבי?). ביום סגריר–ביום גשמים. ונסב עימיה תומנין גוברין בחירין–ולקח עמו שמונים אנשים בחורים. ויהב בידיהון תומנין לבושין נקיים–ונתן בידם שמונים בגדים נקיים. ויהבונון גו קידרין חדתין וכפונון על רישיהון–ושמו אותם (את הבגדים) אל תוך קדרות חדשות וכפו אותן (את הקדרות) על ראשיהם (שלא ירטבו הבגדים

אמר לון: אִין צְפַּרִית חד זמן – לְבַשׁוּן לְבוּשֵׁיכוֹן, וְאִין צְפַּרִית זמן תִּנְיָן – עוּלוּן כֻּלְּכוֹן כַּחֲדָא, וְכֵיוָן דְּאַתּוּן עָלְלִין, כָּל חַד וְחַד מִנְּכוֹן יְגוּף חֲדָא וִיטַלְטְלִינָהּ מן אַרְעָא. דְּעִסְקֵיהּ דְּהָדֵין חָרָשָׁא: טַלְטְלְתְּנֵיהּ מן ארעא – לָא יָכֵיל עָבֵד כלום. אֲזַל וקם ליה על תַּרְעָא דִּמְעָרְתָּא. אמר לון: אוֹיֵים אוֹיֵים, פְּתַחוּן לִי דְּמִן דִּידְכֶן אֲנָא! אֲמַרוּן ליה: הֵיךְ אֲתֵית לְהָכָא בְּהָדֵין יוֹמָא? אמר לון: בֵּינֵי טִפַּיָּא הֲוֵינָא מְהַלֵּךְ. אֲמַרוּן לֵיהּ: ומה אָתֵיתָא הכא מיעבד? אמר: מֵילַף וּמְיַלְּפָה, כל מָטֵי יַעֲבֵיד מָה דְּהוּא חָכֵם. וַהֲוָת כל חֲדָא מִנְּהוֹן אָמְרָה מה דהיא אמרה וּמַיְתְיָא פִּתָּא, וְהָדָא מה דהיא אמרה וּמַיְתְיָא קוּפָּד, אמרה מה דהיא אמרה ומייתיא תבשילין, אמרה מה דהיא אמרה ומייתיא חֲמַר. אֲמַרוּן לֵיהּ: אַתְּ מָה אִית בָּךְ עָבֵד? אמר לון: אית בי צָפַר תְּרֵין צְפָּרִין וּמַיְתֵי לְכוֹן תְּמָנְיָן גּוּבְרִין בְּחִירִין, הֲוֵי עִמְּכוֹן חָדֵי וּמְחַדֵּי לְכוֹן. אמרון ליה: כֵּן אֲנַן בָּעֵי. צְפַר חֲדָא זְמַן – וּלְבַשׁוּן לְבוּשֵׁיהוֹן, צפר זמן תִּנְיָנָן – וְעָלּוּ כֻּלְּהוֹן כַּחֲדָא. אֲמַר: כל דְּמָטֵי יַחְכּוֹם זוּגֵיהּ! וּטְעַנוּנִין נָאְזַלוּן וּצְלַבוּנִין.

מסטר). אין צפרית חד זמן–אם אשרוק פעם אחת. לבשון לבושיכון–אז לבשו את בגדיכם. ואין צפרית זמן תניין–ואם אשרוק פעם שנית. עולון כולכון כחדא–עלו כולכם כאיש אחד. וכיון דאתון עללין–וכשאתם נכנסים (אל המערה). כל חד וחד מינכון יגוף חדא ויטלטלינה מן ארעא–כל אחד ואחד מכם יחבק אחת (מהן) וירימנה מעל הארץ. דעיסקיה דהדין חרשא טלטלתניה מן ארעא לא יכיל עבד כלום–כי כך טבעו של המכשף: אם הרימות אותו מעל הארץ אינו יכול לעשות מאומה. אזל וקם ליה על תרעא דמערתא–הלך (שמעון בן שטח) ועמד על פתח המערה. אויים אויים–הברה של קריאה: הו, הו! (הַאַלְלָא!). פתחון לי דמן דידכן אנא–פתחנה לי, שאני אחד משלכן (כלומר: מכשף). היך אתית להכא בהדין יומא–איך באת הנה ביום כזה (ביום סגריר כזה)? ביני טיפייא הוינא מהלך–בין טפות הגשמים הייתי מהלך (על ידי כשפים, ולכן לא ירדו עלי הגשמים). ומה אתיתא הכא מיעבד–ומה זה באת לעשות כאן? מילף ומילפה–ללמוד וללמד. כל מטי יעביד מה דהוא חכם–כל מי שביכלתו יעשה את כל מה שהוא מסוגל לעשות. והוות כל חדא מינהון אמרה מה דהיא אמרה–והיתה כל אחת מהן אומרת מה שהיא אומרת (איזה דבר קסם). ומייתיא פיתא–ומביאה לחם. והדא–וזו. קופד–בשר. חמר–יין. את מה אית בך עבד–ואתה מה יש ביכלתך לעשות? אית בי צפר תרין צפרין ומייתי לכון תמנין גוברין בחירין–יש בי (יש ביכלתי לעשות כזאת): שאני שורק שתי שריקות ואני מביא לכן שמונים אנשים נבחרים. הווי עמכון חדיי ומחדיי לכון–אשר יהיו שמחים עמכן ומשמחים אתכן. כן אנן בעיי–כך אנו רוצות (שתעשה מה שאתה אומר). צפר חדא זמן–שרק פעם אחת. כל דמטי יחכום זוגיה–על הבא יבחר לו בת זוגו. וטענונין ואזלון וצלבונין–ונשאו אותן והלכו ותלו אותן.

מוֹעֵד קָטָן.

פרק שלישי

א) בַּר-קַפָּרָא וּבַר אֶלְעָשָׂא.

רבי הֲוָה מוֹקַר לבר אֶלְעָשָׂא. אמר ליה בר קַפָּרָא: כָּל עַמָּא שָׁאֲלִין לְרַבִּי וְאַתְּ לֵית אַתְּ שָׁאֵל לֵיהּ? א"ל: מה נישאול? א"ל-שְׁאוֹל: „מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָפָה, הוֹמִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתָהּ, מַפְחֶדֶת כָּל בַּעֲלֵי כְנָפַיִם, רָאוּהָ נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ, וִישִׁישִׁים קָמוּ עָמָדוּ. הַנָּס יֹאמַר: הוֹ הוֹ! וְהַנִּלְכָּד-נִלְכַּד בַּעֲוֹנוֹ". הֲפַךְ וְחַמְתֵּיהּ גָּחֵיךְ. אמר רבי: איני מכירך זקן. וִידַע דְּלֵית הוּא מִתְמַנְּיָא בְּיוֹמוֹי.

ב) הַנְּשָׁמָה וְהַגּוּף.

רבי אבא בְּרֵיהּ דר' פַּפִּי, ר' יהושע דְּסִיכְנִין בשם ר' לוי: כָּל תְּלָתָא יוֹמִין נַפְשָׁא טָיְסָא עַל גוּפָא, סְבִירָה דהיא חָזְרָה לְגַבֵּיהּ. כֵּיוָן דְּהִיא חָמְיָא דְּאִשְׁתַּנֵּי זִיוֵיהוֹן דְּאַפּוֹי, היא שָׁבְקָא לֵיהּ וְאָזְלָה לָהּ. לאחר ג' ימים הַכֶּרֶס נבקעת על פניו ואומרת לו: הֵא לך מה שגזלת וחמסת ונתת בי! ר' חַגַּי בשם ר' יאשיה מַיְתֵי לה מן הָכָא: „וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם" ואפילו „פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם"[1]. באותה השעה: „אַךְ בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל"[2].

ג) קִלְלַת הַשֵּׁם.

תני ר' הושעיה: אחד ששמע קללת השם מישראל ואחד ששמע

[1] מלאכי ב, ג. [2] איוב יד, כב.

א) הוה מוקר—היה מוקיר ומכבד. בר אלעשא-שהיה חתנו והיה עשיר גדול, אבל לא תלמיד חכם. כל עמא שאלין לרבי ואת לית את שאל ליה—הכל שואלים (דבר תורה) את רבי ואתה למה אינך שואל אותו? מה נישאול-מה אשאל. שאול-שאל ממנו את החידה הזאת (אשר פתרונה-המות, והיתה מכֻוֶּנת להקניט את רבי שהיה זקן). משמים נשקפה-המיתה היא גזרה מן השמים. הומיה בירכתי ביתה--קולה נשמע ממקום שבתה. מפחדת כל בעלי כנפים- כי אין מי שיוכל לעוף ולהמלט ממנה. ראוה נערים ונחבאו-רק הצעירים יכולים להסתר ממנה עד עת קץ. וישישים קמו עמדו-אבל הישישים קמו לקראתה, שאינם יכולים להתעלם ממנה. הנס יאמר הו הו-הנס ממנה צועק „הוי!" כי אין מנוס ממנה. והנלכד נלכד בעונו—בעל כרחו, ומאומה לא יועיל לו להנצל ממנה. הפך וחמתיה גחיך-הפך רבי את פניו וראה אותו (את בן קפרא) שהוא צוחק. איני מכירך זקן-איני מכיר אותך למנותך לזקן מוסמך. וידע דלית הוא מתמנייא ביומוי-וידע בר קפרא, שבימיו של רבי לא יתמנה לחכם.

ב) כל תלתא יומין נפשא טייסא על גופא—כל שלשת הימים לאחר הקבורה הנפש מרחפת על הגוף. סבירה דהיא חזרה לגביה-היא חושבת שתחזור לתוכו. כיון דהיא חמייא דאישתני זיויהון דאפוי-כיון שהיא רואה שנשתנה מראה פניו. שבקא ליה ואזלה לה-היא עוזבת אותו והולכת לה. ואומרת-כאלו היא אומרת לו. מייתי לה מן הכא-מביא ראיה לזה מכאן (מן הפסוק הזה). ואפילו פרש חגיכם-אזרה על פניכם. באותה השעה—שהפרש נזרה על פניו.

קללת השם מן הַגּוֹי חייב לקרוע. מה טַעֲמָא? הִנֵּה אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵי כָּל בָּשָׂר הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל דָּבָר"[1]. מַהוּ לקרוע בזמן הזה? ר׳ יוסי, ר׳ ירמיה בשם ר׳ יוחנן: מִשֶּׁרַבּוּ הַגַּדְּפָנִין פסקו מלקרוע.

סֵדֶר נָשִׁים.

סוֹטָה.

פרק ראשון.

א) אֵיךְ הֵבִיא רַבִּי מֵאִיר שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ.

רבי זבדיה חַתְנֵיהּ דרבי לוי הֲוָה מִשְׁתַּעֵי הָדֵין עוּבְדָא: רבי מאיר הֲוָה יָלֵיף דָּרֵישׁ בִּכְנִישְׁתָּא דְחַמְּתָא כל לֵילֵי שְׁבָא. וַהֲוַת תַּמָּן חֲדָא אִתְּתָא יָלְיפָה שָׁמְעָה קָלֵיהּ. חַד זמן עַנִּי דָרֵישׁ, אָזְלַת בְּעַיִת מֵיעוֹל לְבַיְתָהּ וְאַשְׁכַּחַת בּוֹצִינָא מִטַּפֵּי. אמר לה בעלה: הָן הֲוֵיתָה? אמרה ליה: מִשְׁמְעָא קָלֵיהּ דְּדָרוֹשָׁא. אמר לה: מִכָּךְ וְכָךְ, דְּלֵית הַהִיא אִתְּתָא עָלְלָה לְהָכָא לְבַיְתָהּ, עַד זְמַן דְּהִיא אָזְלָה וְרָקְקָה גוֹ אַפּוֹי דְּדָרוֹשָׁא. צפה רבי מאיר ברוח הקדש וַעֲבַד גַּרְמֵיהּ חָשֵׁשׁ בְּעַיְנֵיהּ. אמר: כל אִתְּתָא, דְּיָדְעָה מִלְחוֹשׁ לְעַיְנָה, תֵּיתֵי תִלְחוֹשׁ. אמרה לה מְגִירְתָא: הָא עָנְיָתֵיךְ תֵּיעֲלִין לְבֵיתֵךְ, עֲבִדִי גַּרְמֵיךְ לָחֲשָׁה ליה וְאַתְּ רָקְקָה גוֹ עַיְנֵיהּ. אָתַת לְגַבֵּיהּ, אמר לה: חָכְמָה אַתְּ מִלְחוֹשׁ

[1] ירמיה לב, כז.

נ) חייב לקרוע–את בגדיו לאות אבל. ה׳ אלהי כל בשר—ובכלל זה גם אלהי הגויים, ולכן חייבים לקרוע אפילו על קללת הגוי. הגדפנים–המחרפים ומגדפים את אלהים.

א) חתניה–חתנו. הוה משתעי הדין עובדא–היה מספר את המעשה הזה. הוה יליף דריש בכנישתא דחמתא כל לילי שובא—היה רגיל לדרוש בבית הכנסת שבחמת (שם מקום) בכל לילות השבת. והות תמן חדא איתתא יליפה שמעה קליה—והיתה שם אשה אחת שהיתה רגילה לשמוע את קולו (דרשתו). חד זמן עני דריש–פעם אחת האריך לדרוש. אזלת בעית מיעול לביתה ואשכחת בוצינא מיטפי–הלכה ורצתה להכנס אל ביתה ומצאה את הנר כבוי. הן הויתה–איפה היית. מישמעא קליה דדרושא–לשמוע את קול (את דרשת) הדרשן. מכך וכך–כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף. דלית ההיא איתתא עללה להכא לבייתה עד זמן דהיא אזלה ורקקה גו אפוי דדרושא–שאין האשה ההיא נכנסת לביתה עד שתלך ותירק בפניו של הדרשן. צפה ר׳ מאיר ברוח הקדש–חזה ברוח הקדש את המעשה הזה. ועבד גרמיה חשש בעייניה–ועשה את עצמו כאלו הוא חושש בעינו. כל איתתא דידעה מילחוש לעיינה תיתי תלחוש–כל אשה היודעת ללחוש על העין (לשם סגולת רפואה) תבא ותלחוש (לי). אמרה לה מגירתא—אמרה לה (לאשה הזאת) שכנתה. הא ענייתיך תיעלין לביתיך–הנה הגיעה עתך שתוכלי לבוא לביתך. עבדי גרמיך לחשה ליה ואת רקקה גו עייניה—עשי את עצמך כאלו את לוחשת לו ותירקי לתוך עינו (כי בשעת מעשה הלחש היו רוקקים לתוך העין). אתת לגביה–באה (אותה האשה) אליו (אל ר׳ מאיר). חכמה את

לְעַיְנָא? מֵאִימְתֵיהּ עליה אמרה ליה: לא. אמר לה: וְרוֹקְקִין בְּגַוֵּיהּ שְׁבַע זִמְנִין והוא טָב ליה. מן דִּרְקַקַת, אֲמַר לה: אֲזִלִין אֶמְרִין לְבַעְלִיךְ: חד זמן אֲמַרְתְּ לי, והיא רקקה שבעה זימנין. אמרו לו תלמידיו: רבי, כך מבזין את התורה? אילו אמרת לָן לָא הֲוֵינַן מַיְתִי ליה וּמַלְקִין ליה ספסלֵיה וּמְרַצַּיִין וּמְרַצָּיָה ליה לְאִתְּתֵיהּ? אֲמַר לון: ולא יהא כבוד מאיר ככבוד קונו? ומה אם שם הקדש, שנכתב בקדושה, אמר הכתוב, שֶׁיִּמָּחֶה על המים, בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו, וכבוד מאיר לא כל שכן!

פרק שלישי.

ב) חָסִיד שׁוֹטֶה וְרָשָׁע עָרוּם.

אי זהו חסיד שוטה? ראה תינוק מְבַעְבֵּעַ בנהר, אמר: „לִכְשֶׁאֶחֱלוֹץ תפילי אצילנו”, עם כשהוא חולץ תפיליו הוציא זה את נפשו; ראה תאינה בַּכּוּרָה, אמר: „במי שאפגע בו תחילה אתננה לו”; ראה נערה מאורסה והיה רץ אחריה. הדא היא דִּתְנֵינַן: הרודף אחר חבירו להורגו, אחר הזכור, אחר נערה מאורסה. רשע ערום — ר' זריקן בשם רב הונא: זה שהוא מורה קלות על עצמו וחמורות לאחרים. וְאָתְיָא כְּהָדָא דִּתְנֵי: כל הרוצה להחמיר על עצמו ולנהוג כְּחוּמְרֵי בית שמאי וכחומרי

מילחוש לעיינא—היודעת את ללחוש על העין? מאימתיה עליה אמרה ליה לא—מתוך אימתו, שהיתה עליה, אמרה לו: לא. ורוקקין בגויה שבע זימנין והוא טב ליה—רקקי בו (בעיני) שבע פעמים והוטב לה. מן דרקקת-לאחר שרקקה. אזלין אמרין לבעליך-לכי ואמרי לבעלך. חד זמן אמרת לי והיא רקקה שבעה זימנין-אתה אמרת לי שאירק בפני הדרשן פעם אחת והיא (אותה האשה, כלומר: אני) רקקה שבע פעמים. לן-לנו. לא הוינן מייתי ליה ומלקין ליה ספסליה—וכי לא היינו מביאים אותו (את בעל האשה) ומלקים אותו על הספסל? ומרציין ומרצייה ליה לאיתתיה-והיינו מכריחים אותו להתרצות ולפיים את אשתו. ולא יהא כבוד מאיר ככבוד קונו-וכי כבודו של מאיר חשוב יותר מכבוד בוראו. שימחה על המים-המים המאררים, שהיו משקים את הסוטה.

ב) מבעבע—עושה אבעבועות במים, שהיה קרוב לטבוע. לכשאחלוץ תפילי—שהיה ירא פן ימסו התפילין במים, וזוהי חסידות של שטות, שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש. תאנה בכורה-בגנו. אתננה לו—שלא ליהנות ממנה, כמו שאסור היה ליהנות מן הבכורים בזמן המקדש. וזוהי שטות, כי בזמן הזה אין מצות בכורים נוהגת. והיה רץ אחריה-ואיש רץ אחריה, לחלל את כבודה, ואותו החסיד יכול להרגו, אלא שלא רצה לשפוך דם,-הרי הוא שוטה, לפי שמן התורה חייב להציל את הנערה המאורסה אפילו על ידי זה שיהרוג את רודפה. הדא היא דתנינן-זהו ששנינו (בסנהדרין). הרודף אחר חבירו להורגו וכו'—מותר להרגו. רשע ערום-איזהו רשע ערום? מורה קלות על עצמו-הוא מקיל לעצמו במצוות. וחמורות לאחרים-ומחמיר על אחרים בערמה, שיחשבוהו לצדיק. ואתייא כהדא דתני-והדבר הזה מתאים למה ששנה התנא. חומרי-חמורות, אסורים.

בית הלל – על זה נאמר: „הַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ"[1]; כְּקוּלֵי אִלּוּ וכקולי אילו – נקרא רשע, אלא או כדברי בית שמאי – כקוליהן וכחומריהן, או כדברי בית הלל – כקוליהן וכחומריהן. הָדָא דְתֵימַר: עד שלא יָצָאת בת קול, אבל מִשֶּׁיָּצָאת בת קול – לעולם הלכה כבית הלל, וכל העובר על דברי בית הלל חייב מיתה.

פרק חמישי.

ג) אֵימָתַי הָיָה אִיּוֹב?

אֵימָתַי היה איוב? רבי שמעון בן לקיש בשם בר קפרא: בימי אברהם אבינו היה–הדא הוא דכתיב: „אִישׁ הָיָה בְאֶרֶץ עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ"[2], וכתיב: „את עוּץ בְּכֹרוֹ"[3]. רבי אבא אמר: בימי אבינו יעקב היה ודינה היתה אשתו–הדא הוא דכתיב: „כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי"[4], וכתיב: „כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל"[5]. רבי לוי אמר: בימי השבטים היה–הדא הוא דכתיב: „אֲשֶׁר חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם"[6]. רבי יוסי בן חלפתא אמר: בירידתן למצרים היה, וּבַעֲלִיָּתָן מת. משל לרועה, שבא זאב וְנִזְדַּוֵּג לצאנו, מה עשה? העמיד תייש אחד לנגדו–הדא הוא דכתיב: „יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל עֲוִיל וְעַל יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטֵנִי"[7]. תני ר' ישמעאל: איוב מעבדי פרעה היה ומגדולי פָּמִילְיָא שלו היה–הדא הוא דכתיב: „הַיָּרֵא אֶת דְּבַר ה'" וגו'[8], וכתיב בֵּיהּ: „אִישׁ תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע"[9]. רבי יוסי בר יהודא אומר: בימי שפוט השופטים היה–הדא הוא דכתיב: „הֵן אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲזִיתֶם וְלָמָּה זֶּה הֶבֶל תֶּהְבָּלוּ"[10]–חזיתם מעשי דורי, שהיו נוטלין מעשר בגרנות: „אָהַבְתָּ אֶתְנַן עַל כָּל גָּרְנוֹת דָּגָן"[11]. ר' שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן: בימי מלכות שבא היה, שנאמר: „וַתִּפֹּל שְׁבָא וַתִּקָּחֵם"[12]. רבי נתן אומר: בימי כשדים היה, שנאמר: „כַּשְׂדִּים שָׂמוּ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים"[13]. רבי יהושע בן קרחה אמר:

[1]קהלת ב, יד. [2]איוב א, א. [3]בראשית כב, כא. [4]איוב ב, י. [5]בראשית לד, ז. [6]איוב טו, יח. [7]שם טז, יא. [8]שמות ט, כ. [9]איוב א, א. [10]שם כז, יב. [11]הושע ט, א. [12]איוב א, טו. [13]שם שם, יז.

קולי–קולות, הֶיתֵּרִים. הדא דתימר–זה שאתה אומר, שצריך לנהוג או כדברי בית שמאי או כדברי בית הלל. יצאת בת קול–להודיע שהלכה כבית הלל.

ג) את עוץ בכורו–שנקרא „בכור" על שם חשיבותו היתרה, שאיוב ישב בארצו. אשר חכמים יגידו ולא כחדו–ולפי הדרש מכון הכתוב לראובן ויהודה, שהודו על מעשיהם ולא בושו. העמיד תייש אחד לנגדו–כדי להציל את הצאן, וכך הסגיר הקב"ה גם את איוב ביד השטן, כדי שלא יקטרג על ישראל. אל עויל–ביד השטן. ועל ידי רשעים ירטני–ובגלל בני ישראל הרשעים ידכאני. פמילייא–שריו ויועציו. הירא–בהא הידיעה, לאמר: ירא האלהים הידוע, וזה היה איוב, שעליו נאמר „ירא אלהים". שהיו נוטלים מעשר בגרנות–הכהנים והלויים, השופטים את העם, היו נוטלים מעשרות בגרנות, כדי שלא יקחו אותם כהנים אחרים, ובשכר זה היו מטים את הדין. אהבת אתנן על כל גרנות דגן–אהבת לקחת מתן שוחד בגרנות, כדי להטות את הדין. ותפל שבא–גדוד מאת ממלכת שבא. כשדים–

בימי אחשורוש היה, שנאמר: „יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶה"[1], וכתיב: „וְלֹא נִמְצָא נָשִׁים יָפוֹת כִּבְנוֹת אִיּוֹב"[2]. ר' יהושע בן לוי אמר: מעולי גולה היה. ר' יוחנן אמר: מעולי גולה היה וישראל היה. לְפוּם כן ר' יוחנן למד ממנו הִלְכוֹת אֵבֶל: „וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִלוֹ"[3]. ר' יהודה בן פזי בשם ר' יוחנן: מִכַּן שֶׁאָבֵל צריך לקרוע מְעֻמָּד. תני ר' חייה: היה לי בעולמי גוי אחד צדיק ונתתי לו שכרו ופטרתיו מעולמי. רבי שמעון בן לקיש אמר: איוב לא היה ולא עתיד להיות. מְחַלְּפָה שִׁטָּתֵיהּ דר' שמעון בן לקיש! תַּמָּן אמר ר' שמעון בן לקיש בשם בר קפרא: בימי אברהם אבינו היה, וְהָכָא הוא אמר הָכֵין? אלא: הוא היה וייסורין לא היו. ולמה נכתבו עליו? אלא לומר: שֶׁאִלּוּלֵי באו עליו–היה יכול לעמוד בהן.

פרק תשיעי.

ד) הַשָּׁמִיר.

תני, אמר ר' יוּדָה: מה טיבו של שמיר הזה? בְּרִיָּה הוא מששת ימי בראשית, וְכֵיוָן שהיו מראין אותו לאבנים-היו מִתְפַּתְּחוֹת לפניו כִּלְוָחִין של פינקס. ובו בנה שלמה בית העולמים, הדא הוא דכתיב: „וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל כְּלִי בַרְזֶל לֹא נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ"[4]. ר' נחמיה אומר: מְגוֹרָרוֹת היו, הדא הוא דכתיב: „כָּל אֵלֶּה אֲבָנִים יְקָרֹת כְּמִדּוֹת גָּזִית מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה מִבַּיִת וּמִחוּץ"[5]–אמור מעתה: מבפנים לא היה עושה להן כלום, אלא מתקן מבחוץ ומכנים לפנים. רבי אומר: נראין דברי רבי יודה באבני בית המקדש, ודברי רבי נחמיה באבני ביתו של שלמה. ואין כל דבר יכול לעמוד בו: אפילו נתון על

[1]אסתר ב, ב. [2]איוב מב, טו. [3]שם א, כ. [4]מלכים א. ו, ז. [5]שם ז, ט.

נדוד מאת ממלכת הכשדים. ולא נמצא נשים יפות—ונשים יפות נתבקשו רק בימי אחשורוש. מעולי גולה היה—אחד מן הגרים הנלוים על עולי הגולה. לפום כן–לפי שלדעתו של ר' יוחנן היה ישראל, לכן למד ממנו הלכות אבל, שצריך לקרוע מעומד. גוי אחד–כי גם לדעתו לא היה איוב מישראל. מחלפה שיטתיה-הלא זה סותר את שיטתו של ריש לקיש. תמן–שם, בראש הסוגיה הזאת. והכא הוא אומר הכין—וכאן הוא אומר כך.

ד) לווחין–לוחות, דפים. אבן שלמה מסע–אבנים שלמות כמו שהסיעו אותן ממקום לקיחתן. וכל כלי ברזל לא נשמע–לפי שפתחו אותן בשמיר. מגוררות היו—האבנים היו מגוררות בכלי ברזל. אמור מעתה—מכאן משמע, שמה שנאמר, שלא נשמע קול ברזל, היה זה מבפנים (בתוך הבית), לפי שהיה מתקן את האבנים מבחוץ. נראים דברי ר' יודה—שהשתמשו בשמיר. ודברי ר' נחמיה–שגררו את האבנים במגרות. לעמוד בו—בפני השמיר.

גבי האבן או לתוך טָס של מתכת – מיד היה בוקע ויורד. מה היו עושין לו להעמידו? היו כורכין אותו מוֹכִין של צמר ונותנין אותו לתוך טָנִי של אֶבֶר מלא סֻבִּין של שעורים, הרא הוא דכתיב: „הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל עָז"[1].

כְּתֻבּוֹת.

פרק אחד עשר.

מַעֲשֶׂה בִּגְרוּשָׁתוֹ שֶׁל ר' יוֹסֵי הַגְּלִילִי.

אִתְּתֵיהּ דר' יוסי הגלילי הֲוָת מְעִיקָה לֵיהּ סַגִּין. סְלֵיק ר' לַעְזָר בן עזריה לְגַבֵּיהּ. אמר ליה: רבי, שִׁיבְקָהּ, דְּלֵית הִיא דְּאִיקָרָךְ. א"ל: פּוֹרְנָהּ רב עלי. א"ל: אֲנָא יָהֵיב לך פֻּרְנָהּ וְשַׁבְקָהּ. יְהַב לֵיהּ פֻּרְנָהּ וְשַׁבְקָהּ. אֲזָלַת וּנְסֵיבַת לְטָסוֹרָא דְקַרְתָּא. אִתְנְחַת מן נִכְסוֹי וְאִתְעֲבֵיד בְּסַגִּיא נְהוֹרָא. וַהֲוָת מְחַזְּרָא לֵיהּ על כל קַרְתָּא וּמְדַבְּרָא לֵיהּ. חד זמן חַזְּרְתֵּיהּ על כל קרתא וְלָא אִתְיְהַב לֵיהּ כלום. אמר לה: לֵית הָכָא שְׁכוּנָה חוֹרִין? אמרה ליה: אית הכא שכונה דְמִשַּׁבְקִי וְלֵית בְּחֵילִי עָיֵיל לה לְתַמָּן. שָׁרֵי חָבֵיט לה. עֲבַר ר' יוסי הגלילי וּשְׁמַע קָלוֹן מִתְבַּזֵּי בְּשׁוּקָא. נְסַבּוֹן וִיהַבּוֹן בְּגוֹ חַד בֵּיתָא מן דִּידֵיהּ, וַהֲוָה מַסֵּיק לוֹן מְזוֹנִין כל יוֹמִין דַּהֲווֹן בַּחַיִּין, על שם: „וּמִבְּשָׂרְךָ

[1] עמוס ה, ט.

טס–דף. להעמידו–להחזיקו ולשמרו, אחרי שאין שום כלי יכול לעמוד בפניו. מוכין–נעורת טני–קופסה. אבר–עופרת. המבליג שוד על עז–בריה קלה כזו מבקעת הרים ואבנים קשים.

איתתיה דר' וכו'–אשתו של רבי יוסי הגלילי. הוות מעיקה ליה סגין–היתה מצערת אותו הרבה. סליק–נכנס. לגביה–אצלו. שיבקה דלית היא דאיקרך–גרש אותה, שאין היא לפי כבודך (שלא לכבוד לך הוא לחיות עם אשה כזו). פורנה רב עלי–כתובתה מרובה עלי (ואין ידי משגת לשלם לה). אנא יהיב לך פרנה ושבקה–אני נותן לך את כתובתה ונרשנה. יהב ליה פרנה ושבקה–נתן לו דמי כתובתה ונרשה. אזלת ונסיבת לטסורא דקרתא–הלכה ונישאת לשומר העיר. איתנחת מן נכסוי ואתעביד בסגיא נהורא–ירד (השומר) מנכסיו ונעשה לסגי נהור (עִוֵּר בשתי עיניו). והוות מחזרא ליה על כל קרתא ומדברא ליה–והיתה מחזרת אותו על כל העיר ומנהגת אותו (לקבץ נדבות). חד זמן חזרתיה על כל קרתא ולא אתיהב ליה כלום–פעם אחת החזירה אותו על כל העיר ולא ניתן לו מאומה. לית הכא שכונה חורין–האין כאן שכונה אחרת? אית הכא שכונה דמשבקי–יש כאן שכונה אחת, שבה גר בעלי שגרשני. ולית בחיילי עייל לה לתמן–ואין בי כח להכנס לשם (מחמת בושה). שרי חביט לה–התחיל להכותה. עֲבַר–עבר. ושמע קלון מתבזיי בשוקא–ושמע את קולם שהם מתבזים בשוק. נסבון ויהבון בגו חד ביתא מן דידיה–לקחם ונתנם בבית אחד שלו. והווה מסיק לון מזונין כל יומין דהוון בחיין–והיה

לא תִתְעַלַּם"1—זו גרושתו. אפילו כן אַצִּיתוּן קָלוֹי בְּלֵילְיָא וְשָׁמְעִין קָלָהּ אמרה: לָא הֲוָה טָב דַּיָּהּ צערה לְבַר מן גופה וְלָא לְגו גופה?

נְדָרִים.

פרק ראשון.

א) שִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק וְהַנָּזִיר.

אמר שמעון הצדיק: מימי לא אכלתי אֲשַׁם נָזִיר אלא אחד. פעם אחד עלה אלי אדם אחד מדרום, וראיתיו אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו מסודרות תַּלֵּי תַּלִּים, ואמרתי לו: בני, מה ראית להשחית את הַשֵּׂעָר הנאה הזה? וְנָם לי: רבי, רועה הייתי בעירי, והלכתי למלאות את הַשָּׁאוֹב מים. וראיתי את הַבּוּבְיָה שלי בתוך המים, ופחז יצרי עלי וביקש לְאַבְּדֵנִי מן העולם. אמרתי לו: רשע, אתה מְפַחֵז בדבר שאינו שלך, עלי להקדישך לשמים! וחבקתיו ונשקתיו על ראשו ואמרתי לו: בני, כמותך ירבו עושי רצון המקום בישראל! עליך הכתוב אומר: „אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַפְלִיא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַה'"2.

פרק ששי.

ב) מַחְלֹקֶת בִּדְבַר עִבּוּר הַשָּׁנָה בְּחוּץ לָאָרֶץ.

חנניה בן אחי רבי יהושע עִבֵּר בחוצה לארץ. שְׁלַח ליה רבי תְּלָת אִגְּרָן גַּבֵּי רבי יצחק ורבי נתן. בַּחֲדָא כְּתַב: „לקדושת חנניה", ובחדא כתב:

1ישעיה נח, ז. 2במדבר ו, ב.

מעלה להם מזונות כל הימים שהיו בחיים. אציתון קלוי בליליא—האזינו בלילה לשמוע את קולה. ושמעון קלה אמרה—ושמעו את קולה שהיא אומרת. לא הוה טב דייה צערה לבר מן גופה ולא לגו גופה—האם בלא טוב היה לה הצער, שסבלה מחוץ לגופה (בחזרה על הפתחים ובהיותה מוכה ביד בעלה), מן הצער שבתוך גופה פנימה? (כלומר, יסורי הנפש על שהיא מוכרחת לקבל מזונות מיד בעלה הראשון).

א) לא אכלתי אשם נזיר—כי לדעתו מעשה הנזירות חטא הוא, לפי שאין האדם רשאי לסגף ולצער את נפשו. תלי תלים—תַּלְתַּלִּים. ונם לי—ואמר לי. השאוב—כלי השאיבה. ופחז עלי—תקפני בפחזות. לאבדני מן העולם—שהסיתני ללכת אחר מראה עיני. מפחז—מביאני לידי פחזות.

ב) עיבר—את השנה. שלח לו רבי תלת איגרן גבי וכו'—שלח לו רבי שלש אגרות ביד ר' יצחק ורבי נתן. בחדא כתב—באחת מהן כתב. לקדושת חנניה—למעלת

„גְּדָיִים שֶׁהִנַּחְתָּ נַעֲשׂוּ תְיָשִׁים", ובחדא כתב: „אם אין אַתְּ מקבל עליך, צא לָךְ למדבר האטד ותהא שוחט וּנְחוּנְיוֹן זורק". קַדְמִיתָא—וְאִיקָרוֹן, תִּנְיָיתָא—וְאִיקָרוֹן, תְּלִיתָיָא בְּעֵי מְבַסַּרְתּוֹן. אָמְרִין ליה: לֵית אַתְּ יָכִיל, דִּכְבַר אִיקַּרְתִּינוּן. קם רבי יצחק וקרא: כתיב בְּאוֹרָיְתָא: „אלה מועדי חנניה, אחי בן אחי רבי יהושע". אמרין ליה: „מוֹעֲדֵי ה'". אמר לון: גַּבָּן. קם ר' נתן וְאַשְׁלֵם: „כי מבבל תצא תורה ודבר ה' מִנְּהַר פְּקוֹד". אמרין ליה: „כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". אמר לון: גבן. אֲזַל וְקַבֵּל עֲלֵיהּ גַּבֵּי רבי יהודה בן בתירה לנציבין. אמר ליה: אחריהם, אחריהם! אמר ליה: לֵינָה יָדַע מָה שְׁבַקִית תַּמָּן? מַאן מוֹדַע לִי דְּאִנּוּן חָכְמִין מְחַשָּׁבָה דִּכְוָתִי? „מִכֵּיוָן דּוּ אמר לָא חָכְמִין דִּכְוָתִי—יִשְׁמְעוּן לֵיהּ? מכיון דְּאִנּוּן חָכְמִין מְחַשָּׁבָה דִּכְוָתֵיהּ — ישמע לְהוֹן!" קם וּרְכַב סוּסְיָא, הָן דִּמְטָא—מְטָא, הָן דְּלָא מְטָא—נוהגין בקלקול. כתיב: „אֶל יֶתֶר זִקְנֵי הַגּוֹלָה"[1]—אמר הקב"ה: חביבה עלי כַּת קטנה שבארץ ישראל מסנהדרין גדולה שבחוץ לארץ.

[1] ירמיה כט, א.

קדושתו של חנניה, וכונתו היתה להזהירו, שיחזור בו מחמת קדושתו וחסידותו. **הגדיים שהנחת נעשו תיישים**—צעירי תלמידי החכמים, שהשארת בארץ ישראל, כבר היו לגדולים בתורה (כלומר: שקמו בארץ ישראל חכמים גדולים כמותך). **אם אין את מקבל עליך**—את המועדות שקבענו בארץ ישראל. **צא לך למדבר האטד**—למקום שגדל שם האטד ותמשול עליו (כדברי משלו של יותם בן ירובעל). **ותהא שוחט ונחוניון זורק**—כלומר: עשה כמו שעשה נחוניא בן שמעון כהן גדול, שבנה מזבח במצרים, כך גם מעשך שאתה קובע עיבור שנים בחו"ל בשעה שיש בית דין בארץ ישראל (או: שחט שם קרבנות וראש הגולה נחוניה יזרוק את הדם. כלומר: בנה לך במה לעצמך וקרע לגמרי את הקשר שבינך ובין התורה). **קדמייתא ואיקרון**—כשמסרו לו את האגרת הראשונה, עשה להם כבוד ויקר. **תנייתא ואיקרון**—כשמסרו לו את השניה וכו'. **תליתייא בעי מבסרתון**—כשמסרו לו את האגרת השלישית רצה לבזותם. **לית את יכיל דכבר איקרתינון**—אינך יכול (להבזותנו עוד) שכבר כבדת אותנו (לעיני העם ושוב לא יאמינו בך). **באורייתא**—בתורה. **אמרין ליה**—קראו אליו מתוך הקהל. **אמר לון גבן**—אמר להם: אצלנו (בתורה שלנו) כתוב כך אבל אתם הסומכים על חנניה, הרי המועדים שלכם מועדי חנניה המה. **ואשלם**—וגמר את הדרשה. **גבן**—אצלנו כתוב כך. **אזל וקבל עליה וכו'**—הלך (חנניה) והתאונן עליו (על רבי) לפני ר' יהודה בן בתירה בנציבין. **אחריהם אחריהם**—עליך ללכת אחרי חכמי ארץ ישראל ולקבל את קביעות השנים שקבעו הם. **לינה ידע מה שבקית תמן**—וכי אינני יודע מה השארתי שם? (איזו חכמים השארתי שם לאחר יציאתי, הלא הם קטנים ממני). **מאן מודע לי דאינון חכמין מחשבה דכוותי**—מי מודיע לי, שהם יודעים (עתה) לחשב (את חשבון התקופות והמזלות) כמוני? **מכיון דו אמר לא חכמין דכוותי ישמעון ליה**—(אלה דברי תשובתו של ר' יהודה) מכיון שהוא (ר' חנניה) אומר, שהם אינם יודעים (לחשב תקופות ומזלות) כמוני, האוסנם ישמעו לו? **מכיון דאינון חכמין מחשבה דכוותיה ישמע להון**—אדרבה, מכיון שהם אומרים שהם יודעים לחשב כמותו—ישמע הוא להם! **ורכב סוסיא**—ורכב על סוסו (כדי להודיע לבני הגולה את קביעות המועדות על פי החשבון של בית דין שבארץ ישראל). **הן דמטא מטא**—למקום שהיה יכול להגיע—הגיע (ובטל שם את קביעות המועדים שלו). **הן דלא מטא**—אבל במקום שלא הגיע לשם. **נוהגין בקלקול**—שעושים את המועדות ע"פ קביעות חוץ לארץ. **אל יתר זקני הגולה**—ודרש את המלה „יתר" מלשון השיבות וערך.

נָזִיר.

פרק שביעי.

א) תְּחִלַּת תַּשְׁמִישׁוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא לִפְנֵי חֲכָמִים.

אמר רבי עקיבה: כך היתה תחילת תשמישי לפני חכמים: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה וְנִטַּפַּלְתִּי בו כארבעת מיל, עד שהבאתיו למקום הקברות וקברתיו. וכשבאתי אצל רבי אליעזר ואצל רבי יהושע, אמרתי להם את הדבר. אמרו לי: על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מַעֲלִין עליך כאלו שפכת דמים. אמרתי: אם בשעה שֶׁנִּתְכַּוַּנְתִּי לזכות-נתחייבתי, בשעה שלא נתכוונתי לזכות-על אחת כמה וכמה! באותה שעה לא זַזְתִּי מִלְּשַׁמֵּשׁ חכמים. הוא היה אומר: דְּלָא שִׁמֵּשׁ חַכִּימַיָּא- קְטָלָא חייב.

ב) מֵהֵיכָן נִבְרָא אָדָם הָרִאשׁוֹן?

אמר רבי יודה בן פזי: מלא תַּרְוָד אחד נטל הקב"ה ממקום המזבח וברא בו אדם הראשון. אמר: הַלְוַאי יִבָּרֵא ממקום המזבח ותהא לו עמידה! הָדָא הוא דכתיב: „וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה"[1], וכתיב: „מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי"[2]-מה „אדמה" שנאמר לְהַלָּן-מזבח, אף כָּאן-מזבח. „וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה"[3]-קרוב לאלף שנים הָיָה אדם הראשון וְאַתְּ אמר „והיו ימיו מאה ועשרים שנה"? אלא לק"כ שנה הוא חוזר למלוא תרווד אחד רָקָב.

קִדּוּשִׁין.

פרק ראשון.

א) דַּרְכֵי הַקִּנְיָן הַקַּדְמוֹנִים.

בראשונה היו קונין בשליפת הַמִּנְעָל, הדא הוא דכתיב: „וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאֻלָּה וְעַל הַתְּמוּרָה וגו' שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ" וגו'[4]. מי שלף?

[1]בראשית ב, ז. [2]שמות כ, כא. [3]בראשית ו, ג. [4]רות ד, ז.

א) מת מצוה-מת שמצוה לטפל בקבורתו. מעלין עליך-חושבים לך. כאלו שפכת דמים-כי מת מצוה קנה מקומו וחייבין לקברו במקום שנמצא. דלא שימש חכימיא קטלא חייב-מי שלא שמש חכמים חייב מיתה, מפני שלפעמים יכשל, מחסרון ידיעה, בדברים שחייבים עליהם מיתה.

ב) תרווד-כף. עמידה-תקומה. ואת אמר-ואתה אומר. אלא לק"כ שנה וכו'-זהו רמז שמאה ועשרים שנה לאחר מותו של האדם הוא חוזר ונעשה מלא כף אחת של רקב, כמדת העפר שממנו נוצר אדם הראשון.

א) היו קונין-דבר מקח או מתנה. על הגאולה-זו מכירה. ועל התמורה-זו

תַּמָּן אמרין: רב ולוי, חד אמר: הקונה, וחד אמר: הַמַּקְנֶה. וְאָתְיָן אִלֵּין פְּלוּגְוָתָא כְּאִנּוּן פְּלוּגְוָתָא דְּתָנֵי: בועז נתן לגואל, ר׳ יהודה אומר: הגואל נתן לבועז. חזרו להיות קונים בְּקְצָצָה. מהו בקצצה? בשעה שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו, היו קרוביו מביאין חביות וּמְמַלְּין אותן קְלָיוֹת ואגוזים ושוברין לפני התינוקות, והתינוקות מלקטין ואומרים: „נִקְצַץ פלוני מאחוזתו!“ ובשעה שהיה מחזירה לו היו עושין כך ואומרים: „חזר פלוני לאחוזתו!“ אמר ר׳ יוסה בֵּי רבי בון: אף מי שהוא נושא אשה שאינה הוֹגֶנֶת לו, היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות, והתינוקות מלקטין ואומרים: „נקצץ פלוני ממשפחתו!“ ובשעה שהוא מגרשה היו עושין כן ואומרין: „חזר פלוני למשפחתו!“ חזרו להיות קונים בכסף ובשטר ובחזקה.

ב) הַדְּבָרִים שֶׁהָאָב זוֹכֶה לִבְנוֹ וְהַדְּבָרִים שֶׁהַבֵּן חַיָּב לְאָבִיו.

תַּמָּן תְּנֵינַן: האב זכה לבן בנוי, בכח, בעושר ובחכמה ובשנים. בְּנוֹי מְנַיִן? „יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם“[1]. בכח: „גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ“ וגו׳[2]. בעושר: „נַעַר הָיִיתִי גַּם זָקַנְתִּי וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־לָחֶם“[3]. בחכמה: „וְלִמַּדְתֶּם אוֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם“[4]. בשנים: „לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם“[5]. וכשם שהוא זכה לו בחמשה דברים, כך הוא חייב לו בחמשה דברים, ואילו הן: מאכיל ומשקה, מלביש, מנעיל, מנהיג. הדא הוא דכתיב: „יָחוּלוּ עַל רֹאשׁ יוֹאָב וגו׳ זָב וּמְצֹרָע וּמַחֲזִיק בַּפֶּלֶךְ וְנֹפֵל בַּחֶרֶב וַחֲסַר לָחֶם“[6]. זב—תַּשִּׁישׁ, ומצורע—עָזִיב, ומחזיק בפלך—בּוּרִי, נופל בחרב—קצר ימים, וחסר לחם—מסכן.

1תהלים צ, טז. 2שם קיב, ב. 3שם לז, כה. 4דברים יא, יט. 5שם שם כא. 6ש״ב ג, כט.

חליפין של דבר בדבר. תמן אמרין רב ולוי—שם אומרים (נאמר), שרב ולוי נחלקים, מי צריך לשלוף את נעלו. הקונה—נותן את נעלו להמוכר, משום שהקונה רוצה שהמוכר יאשר ויקיים את דבר המִקנה. המקנה—נותן את נעלו להקונה, משום שעל ידי אותה ההנאה, שגורם לו בזה שהוא מקבל את הנעל ממנו, הוא גומר ומַקנה לו את הממכר. ואתיין אילין פלוגוותא כאינון פלוגוותא דתני—מתאימים דברי המחלקת האלה לאותם דברי המחלקת ששנינו. בועז נתן—את נעלו לגואל, היינו כדברי האומר שהקונה נותן את הנעל. הגואל נתן לבועז—כדברי האומר שהמקנה נותן. חזרו וכו׳—לאחר זמן חזרו לעשות מעשה קנין על ידי קצצה. נקצץ—נכרת. שאינה הוגנת לו—שאינה ראויה לו ע״פ יחוסה.

ב) תמן תנינן—שם (סוף פ״ב של מסכת עדיות) שנינו. האב זכה לבנו וכו׳—זכות האב מסייעת שיהיו לבן חמשת היתרונות האלה. נוי—יופי. והדרך על בניהם—בזכותם תגלה תפארתך על בניהם. ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם—אם תלַמדו אותם, תזַכּו את בניכם לדבר בם. וכשם שהוא—האב. כך הוא—הבן. הדא הוא דכתיב יחולו וכו׳—כשם שהאב זוכה לבנו חמשה יתרונות, כך גורם לו חטאו חמשה מומים שכנגדם. תשיש—חלוש כח. עזיב—מָשְׁחַת מראה. בוריי—חסר דעה.

פרק רביעי.

ג) אַכְזָרִיּוּת הַגִּבְעוֹנִים.

„וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל שָׁאוּל וְאֶל בֵּית הַדָּמִים״[1]: אל שאול—שלא עשיתם עמו חסד, ואל בית הדמים—על אשר המית את הגבעונים. שלח דוד וקרא להם: מה לכם ולבית שאול? אמרין ליה: על אשר המית ממנו שבעה אנשים, שני חוטבי עצים ושני שואבי מים וחזן וסופר וְשַׁמָּשׁ. אֲמַר לוֹן: מָה אַתּוּן בָּעוֹן כַּדּוּן? אמרו ליה: „יֻתַּן לָנוּ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבָּנָיו וְהוֹקַעֲנוּם לַה׳ בְּגִבְעַת שָׁאוּל בְּחִיר ה׳״[2]. אמר לון: וּמָה הֲנָיָה לְכוֹן וְאִנּוּן מִתְקַטְּלִין? סַבוּ לְכוֹן כסף וּדְהַב. וַהֲווֹן אָמְרִין: „אֵין לָנוּ כֶּסֶף וְזָהָב עִם שָׁאוּל וְעִם בֵּיתוֹ״[3]. אמר: דִּילְמָא דְּאִנּוּן בְּהֶתִּין. פַּלְגוּן. מִן פְּלַג, נְסַב כל חַד מִנְּהוֹן וַהֲוָה מְפַיֵּס לֵיהּ קוּמֵי גַּרְמֵיהּ. וַהֲוָה אָמַר ליה: מָה הֲנָיָה אִית לָךְ דְּאִנּוּן מִתְקַטְּלִין? סַב לָךְ דהב וכסף. והוא אמר: „אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו״— אין „לי״ כתיב. באותה השעה אמר דוד: שלש מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל: רַחֲמָנִין וּבַיְשָׁנִין וגומלי חסדים. רחמנין מִנַּיִן? „וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים״[4].ביישנין מניין? „וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם״[5], זה סימן לְבַיְשָׁן—שאינו חוטא, וכל שאין לו בושת פנים—דבר בָּרִיא, שלא עמדו אבותיו על הר סיני. וגומלי חסדים מניין? „וְשָׁמַר ה׳ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד״[6]— אילו אין בהן אחד מהן! מיד עמד וריחקן, שנאמר: „וְהַגִּבְעוֹנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה״[7]. אף עורא ריחקן, שנאמר: „וְהַנְּתִינִים יוֹשְׁבִים בָּעֹפֶל״[8]. אף לעתיד לבוא הקב״ה מרחקן, דכתיב: „וְהָעוֹבֵד הָעִיר יַעַבְדוּהוּ״[9].

ד) בְּנֵי שָׁאוּל הַמּוּקָעִים.

„וַיִּתְּנֵם בְּיַד הַגִּבְעֹנִים וַיֹּקִיעוּם בָּהָר לִפְנֵי ה׳ וַיִּפְּלוּ שְׁבַעְתָּם יָחַד״[10]—חסר יו״ד: זה מפיבושת בן יהונתן בן שאול, שהוא אדם גדול בתורה, ונתן

[1] ש״ב כא, א. [2] שם שם ו. [3] שם שם ד. [4] דברים יג, יח. [5] שמות כ, יז. [6] דברים ז, יב. [7] ש״ב כא, ב. [8] נחמיה יא, כא. [9] יחזקאל מח, יט. [10] ש״ב כא, ט.

ג) שלא עשיתם עמו חסד—שלא נספד כהלכה. מה אתון בעון כדון—מה אתם רוצים עתה? ומה הנייה לכון ואינון מתקטלין—ומה בצע לכם בזה אם הם נהרגים? סבו לכון—קחו לכם. דהב—זהב. דילמא דאינון בהתין—אולי הם מתביישים זה מפני זה לקחת כסף וזהב. פלגון—ולכן הפרידם זה מזה. מן פלג נסב כל חד מינהון—לאחר שהפריד אותם לקח את כל אחד מהם. והוה מפיים ליה קומי גרמיה—והיה מפייס אותו בפני עצמו. סב—קח. אין לי כתיב—כתוב „אין לי״ וקוראים „אין לנו״—שמע מזה, שמתחלה אמר זאת לכלם יחד, ואחר כך אמר לכל אחד בפני עצמו. דבר בריא—דבר ודאי. אין בהן אחד מהן—אין בהם אפילו אחת מן המדות האלה. לא מבני ישראל המה—אינם ראויים שיתערבו עם בני ישראל. בעופל—במקום מיוחד שלא יתערבו עם ישראל. העובד העיר יעבדוהו—אלה הגבעונים, שהיו עובדי העיר לפנים (בתור חוטבי עצים ושואבי מים), ישארו בעבדותם ובריחוקם גם לעתיד.

ד) חסר יוד—הכתיב הוא „שבעתים״ והקרי שבעתם, ללמדנו שחסר אחד מהם, שרצו

דוד עיניו בו להצילו מידם. אמר דוד: הריני מעבירן לפני המזבח, וכל מי שהמזבח קולטו—הרי הוא שלי. והעבירן לפני המזבח ונתפלל עליו, והלך המזבח וקְלָטוֹ; הדא הוא דכתיב: „אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי"[1]— שהסכים הקב"ה עם דוד. „וַתִּקַּח רִצְפָּה בַת אַיָּה אֶת הַשַּׂק וַתַּטֵּהוּ לָהּ עַל הַצּוּר"[2]—מהו על הצור? אמר ר' הושעיה: שהיתה אומרת: „הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ"[3]; ר' אבא בר זימנא בשם ר' הושעיה: גדול הוא קידוש השם מחילול השם. בחילול השם כתיב: „לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ"[4], ובקידוש השם כתיב: „מִתְּחִלַּת קָצִיר עַד נִתַּךְ מַיִם עֲלֵיהֶם"[5]—מלמד שהיו תלויין משׁשה עשר בניסן עד שבעה עשר במרחשון; והיו העוברים והשבים אומרים: מה חטאו אילו, שנשתנית עליהן מדת הדין? והיו אומרים: על שפשטו ידיהן בגרים גְּרוּרִים. אמרו: מה אם אילו שלא נתגיירו לשם שמים—ראו, היאך תבע הקב"ה את דמן, המתגייר לשם שמים—על אחת כמה וכמה! אין אלוה כאלהיכם, ואין אומה כאומתכם, ואין לנו להידבק אלא בכם! הרבה גירים נתגיירו באותה שעה, הדא הוא דכתיב: „וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה כָּל הָאֲנָשִׁים הַגֵּירִים וגו' וַיַּעַשׂ מֵהֶם שִׁבְעִים אֶלֶף סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר"[6].

סֵדֶר נְזִיקִין.

בָּבָא מְצִיעָא.

פרק שני.

א) „בָּרוּךְ אֱלֹהֵי הַיְּהוּדִים".

שמעון בן שטח הֲוָה עָסֵיק בְּהָדָא כִּתְּנָא. אָמְרִין לֵיהּ תַּלְמִידוֹי: רבי, אַרְפִּי מִנָּךְ וַאֲנַן זָבְנִין לָךְ חֲדָא חֲמָר וְלֵית אַתְּ לָעֵי סַגִּין. וַאֲזַלוּן זְבַנּוּן לֵיהּ

[1]תהלים נז, ג. [2]שמואל ב. כא, י. [3]דברים לב, ד. [4]שם כא, כג. [5]שמואל ב. כא, י. [6]דברי הימים ב. ב, טז—יז.

להמיתו גם אותו. קולטו—מקבלו. מהו על הצור—הלא הוקיעום בהר. הצור תמים פעלו—שהצדיקה עליה את הדין. לא תלין נבלתו על העץ—כי קללת אלהים תלוי, הרי שיש חלול השם בהלנתו של התלוי. גרים גרורים—גרים שנגררו אחר בני ישראל בעל כרחם. שלא נתגיירו לשם שמים—אלא מפני היראה לבל ישמידום עם יתר עמי כנען.

א) הוה עסק בהדא כיתנא—היה עוסק בפשתים (שהיה נושא אותן אל השוק למכירה). אמרין ליה תלמידוי—אמרו לו תלמידיו. ארפי מינך—הרף ממך (אל תְּיַגֵּעַ את עצמך כל כך). ואנן זבנין לך חדא חמר—ואנו קונים לך חמור אחד. ולית את לעי סוגין—ולא תוסיף עוד להתיגע כל כך. ואזלון זבנון ליה חדא חמר מחד סירקאי—והלכו וקנו

חֲדָא חֲמָר מֵחַד סִירְקָאי וּתְלֵי בֵּיהּ חֲדָא מַרְגְּלִי. אֲתוֹן לְגַבֵּיהּ, אמרין ליה: מִן כַּדּוֹן לֵית אַתְּ צָרִיךְ לָעֵי תּוּבָן. אֲמַר לוֹן: לְמָה? אמרין ליה: זְבַנִינַן לָךְ חַד חֲמָר מחד סִירְקַי ותלי ביה חדא מרגלי. אמר לון: וְיָדַע בה מָרָה? אמרין ליה: לא. ואמר לון: אֵיזִל חֲזַר. מה אַתּוּן סָבְרִין, שמעון בן שטח בַּרְבָּרוֹן הֲוָה? בָּעֵי הֲוָה שמעון בן שטח מִשְׁמַע: „בְּרִיךְ אֱלָהָהוֹן דִּיהוּדָאֵי!" מֵאַגַר כָּל הָדֵין עַלְמָא.

וַיְדָא אמרה? דא רבי חנינא מִשְׁתָּעֵי הָדֵין עוּבְדָא: רַבָּנִין סָבַיָּא זְבַנִין חַד כרי דְּחִיטִין מֵאִלֵּין דְּאִיסְרַטּוֹס וְאַשְׁכְּחוּן בֵּיהּ חֲדָא צְרָרָא דְּדֵינָרֵי וְחַזְרוּנֵיהּ לְהוֹן. אמרין: „בְּרִיךְ אֱלָהָהוֹן דִּיהוּדָאֵי!".

אבא אושעיה איש טִרְיָא אמרה: „אָהֵין לְהֵן לִי? אָהֵן מהו חשוב עלי? אִית לִי טָבִין מִנֵּיהּ, אית לי סוּגִין מִנֵּיהּ!" א"ל: „אוֹרָיְתָא גָּזְרַת דְּנַחֲזוֹר". אמרה: „בריך אלההון דיהודאי!"

רבי שמואל סוּסְרָטֵי סְלֵק לרומי. אוֹבְדַת מַלְכְּתָא דִילְנִית דִּידָהּ וְאַשְׁכְּחֵיהּ. אַפֵּקַת כְּרוּז בִּמְדִינְתָּא: מאן דִּמְחַזֵּר לה בְּגוֹ שלשים יוֹמִין — יְסַּב אָכֵן וְאָכֵן, בתר שלשים יומין — אִתְּרִים רֵישֵׁיהּ! לא חַזְרֵיהּ גּוֹ ל' יומין, בָּתַר

לו חמור אחד מישמעאלי (סַרַצִינִי) אחד. ותלי ביה חדא מרגלי—והיתה תלויה עליו (על החמור) מרגלית אחת. אתון לגביה אמרין ליה—באו אליו ואמרו לו. מן כדון לית את צריך לעי תובן—מעתה אינך צריך להתיגע עוד. אמר לון—אמר להם. זבנינן לך חד חמר מחד סירקיי ותלי ביה חדא מרגלי—קנינו לך חמור אחד מישמעאלי אחד ועליו תלויה מרגלית אחת. וידע בה מרה—היודע מזה בעל החמור? איזל חזר—לך (לכו) והשב (והשיבו לו את המרגלית). מה אתון סברין שמעון בן שטח ברברון הוה—מה אתם חושבים, ששמעון בן שטח הוא איש בַּרְבָּרִי? (פרא אדם, חמסן). בעי הוה וכו'—רוצה הוא שמעון בן שטח לשמוע (מפי הנכרי שהושבה לו אבדתו) „ברוך אלהיהם של היהודים" יותר מכל הון העולם הזה. ויידא אמרה?—על ידי מה אמר זאת? (על ידי איזה מעשה למד שמעון בן שטח להתנהג כך?). דא ר' חנינה משתעי הדין עובדא—זה (קבל) מר' חנינא, שהיה מספר את המעשה הזה. רבנין סבייא זבנין חד כרי דחיטין מאילין דאיסרטוס—החכמים הזקנים קנו כרי של חטים מאלה אנשי הצבא. ואשכחון ביה וכו'—ומצאו בו צרור אחד של דינרים והחזירוהו להם. אמרין וכו'—אז אמרו אנשי הצבא „ברוך אלהיהם של היהודים". טירייא—שם עיר. אמרה—אבא אושעיה זה היה בעל בית מרחץ ופעם אחת באה המלכה לרחוץ שם ואבדו לה תכשיטיה והוא מצאם והחזירם לה, ואז אמרה: אהין להן לי—זה למה לי? אהן וכו'—מה חשוב עלי (תכשיט) זה? אית לי טבין מיניה, אית לי סוגין מיניה—יש לי טובים ממנו, יש לי רבים ממנו. אורייתא גזרת דנחזור—התורה גזרה (עלינו) שנחזור (את האבדה). סוסרטיי—בן סוסרטי (שם איש). סלק—עלה. אובדת מלכתא דילנית דידה ואשכחיה—אבד למלכה עֶדְיָהּ והוא מצא אותו. אפקת כרוז במדינתא—הוציאה כרוז במדינה. מאן דמחזר לה בגו שלשים יומין יסב אכן ואכן—מי שיחזיר לה (את האבדה) בתוך שלשים ימים יקבל כך וכך (שכר). בתר... אתרים רישיה—(ומי שיחזיר) לאחר שלשים ימים יוסר ראשו. לא חזריה וכו'—לא השיבו (ר' שמואל את העדי) בתוך שלשים

ל׳ יומין חוריה. אמרה ליה: לא היית במדינתא? אמר לה: אִין. אמרה ליה: וְלָא שְׁמַעַתְּ קָלָא דְּכָרוֹזָא? אמר לה: אין. אמרה ליה: ומה מַר? אמר לה: „מאן דמחזור לה גו שלשים יומין יִסַּב אָבֵן ואכן, בתר שלשים יומין־יִתְּרִים רישיה". אמרה ליה: וּלְמָה לא חֲזַרְתִּינָהּ גו ל׳ יומין? אמר לה: דְּלָא תֵימְרוּן, בְּגִין דְּחִלְתִּיךְ עֲבַדִית, אלא בְּגִין דְּחִלְתֵּיהּ דְּרַחֲמָנָא. אמרה ליה: בריך אלהון דִּיהוּדָאֵי!

ב) אַלֶכְּסַנְדֵּר הַמַּקְדוֹנִי וּמֶלֶךְ קַצְיָא.

אַלֶכְּסַנְדְּרוֹס מַקְדוֹן סְלֵיק גַּבֵּי מַלְכָּא קַצְיָא. חַמָּה לֵיהּ דְּהַב סַגִּין, כְּסַף סַגִּין. א״ל: לא דַהֲבָךְ ולא כספך אֲנָא צריך. לָא אֲתֵית אלא מִחְמֵי פְּרוֹכְסִין דִּידְכוֹן, הֵיךְ אַתּוּן יָהֲבִין, הֵיךְ אַתּוּן דָּיְנִין. עד דּוּ עסוק עִמֵּיהּ, אֲתָא בַּר נַשׁ חַד דָּאֵין עִם חַבְרֵיהּ, דִּזְבַן חֲדָא חֲקָלָה וְחַסְפְּתַהּ וְאַשְׁכְּחוּן בה סִימָא דְּדֵינָרֵי: אָהֵן דִּזְבַן הֲוָה מַר: קִיקְלְתָא זְבַנִית, סִימָא לָא זְבַנִית, אָהֵן דְּזַבֵּן הֲוָה מַר: קִיקְלְתָא וְכָל דְּאִית בָּהּ זַבֵּנִית. עד דְּאִנּוּן עֲסִיקִין דִּין עִם דִּין, אֲמַר מַלְכָּא לְחַד מִנַּיְהוּ: אית לָךְ בַּר דְּכַר? א״ל: אִין. אֲמַר לְחַבְרֵיהּ: אית לך בְּרַת נוּקְבָה? א״ל: אִין. אמר לון: אַסְּבוּן דֵּין לְדֵין וְסִימָא יֶהֱוֵי לְתַרְוַיְהוֹן. שָׁרֵי גָּחֵיךְ. א״ל: לְמָה אַתְּ גָּחֵיךְ? לא דָנִית טָבָאוּת? אמר לֵיהּ: אילו הֲוָה הָדֵין דִּינָא גַּבְּכוֹן, הֵיךְ הֲוֵיתוּן דָּנִין? אמר

ימים, אלא השיבו לאחר שלשים ימים. אין־הן (הייתי במדינה). ולא שמעת קלא דכרוזא־והאם לא שמעת את קול המכריז? אין־הן (שמעתי). ומה מר־ומה אמר (המכריז)? ולמה לא חזרתיניה וכו׳־ולמה לא החזרת אותו בתוך שלשים ימים? דלא תימרון בגין דחלתיך עבדית־שלא תאמרו, שמפני יראתי אותך עשיתי זאת. אלא בגין דחילתיה דרחמנא־אלא (החזרתי את האבדה) מפני יראת אלהים.

ב) מקדון־המקדוני. סליק גבי מלכא קצייא־עלה אצל מלך קצייא (שם מדינה בהודו). חמה ליה דהב סגין וכו׳־הראה לו (המלך) זהב הרבה וכסף הרבה. לא דהבך וכו׳־לא לזהבך ולכספך אני צריך. לא אתית אלא מיחמי פרוכסין דידכון—לא באתי אלא לראות את משטרי (המדינה) שלכם. היך אתון יהבין היך אתון דינין־איך אתם נותנים (מכלכלים את עניני המשפט) ואיך אתם שופטים. עד דו עסוק עימיה—בעודנו עוסק עמו (בדברים). אתא בר נש חד דאין עם חבריה־בא אדם אחד לדון (לפני המלך) עם חברו. דזבן חדא חלקה וחספתה־שקנה חלקת שדה אחת (מחברו) ועדר בה. ואשכחון בה סימא דדינרי־ומצאו בה אוצר של דינרים. אהן דזבן הוה מר־אותו שקנה אמר. קיקילתא זבנית סימא לא זבנית־את האשפה (עפר האדמה) קניתי, אבל את האוצר לא קניתי ולכן שלך הוא. אהן דזבין הוה מר־ואותו שמכר אמר. קיקילתא וכל דאית בה זבינית—את האשפה (עפר האדמה) ואת כל מה שיש בה מכרתי ולכן שייך לך גם האוצר. עד דאינון עסיקין דין עם דין אמר מלכא לחד מינייהו־בעודם טוענים ועוסקים זה עם זה אמר המלך לאחד מהם. אית לך בר דכר־היש לך בן זכר? אין־הן. אמר לחבריה אית לך ברת נוקבה־אמר לחברו: היש לך בת (נקבה)? אסבון דין לדין וסימא יהוי לתרויהון—השיאו אותם זה לזו והאוצר יהיה לשניהם. שרי גחיך—התחיל (אלכסנדר) לצחק. למה את גחיך־למה אתה צוחק? לא דנית טבאות־וכי לא דנתי יפה? אמר ליה־אמר המלך לאלכסנדר. אילו הוה הדין דינא גבכון היך הויתון דנין־אלו היה דין כזה אצלכם, איך הייתם דנים

ליה: קָטְלִין דִּין וְדִין וְסִימָא עַלַּת לְמַלְכָּא. אמר ליה: כָּל הָכֵי אַתּוּן רָחֲמִין דְּהַב סְגֵי? עֲבַד לֵיהּ אֲרִיסְטוֹן, אַפֵּיק קוּמוֹי קוֹפָד דִּדְהַב, תַּרְנְגוֹלִין דִּדְהַב. אמר ליה: דהב אֲנָא אָכֵיל? אמר ליה: תִּפַּח רוּחֵיהּ דְּהַהוּא גַּבְרָא! דְּהַב לֵית אַתּוּן אָכְלִין וּלְמָה אַתּוּן רָחֲמִין דְּהַב סְגִין? אמר ליה: דָּנְחָא עֲלֵיכוֹן שִׁמְשָׁא? א"ל: אִין. נָחֵית עֲלֵיכוֹן מִטְרָא? א"ל: אִין. א"ל: דִּילְמָא אִית גַּבֵּיכוֹן בְּעִיר דַּקִּיק? אמר ליה: אין. תִּפַּח רוּחֵיהּ דְּהַהוּא גַּבְרָא! לֵית אַתּוּן חָיִין אלא בזכות בְּעִירָא דַקִּיקָא, דִּכְתִיב: „אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ה'"[1].

בָּבָא בַּתְרָא.

פרק שני.

ר' יוֹנָתָן הַדַּיָּן.

רבי יונתן הֲוָה דָאֵין טָבָאוּת. וַהֲוָה תַּמָּן חַד רוֹמַי, וַהֲוָה מְגִירֵיהּ בְּחַקְלָא וּבְבֵיתָא. וַהֲוָה לרבי יונתן חד אילן נָטָה גּוֹ דְּהוּא רוֹמַי. אֲתָא קוּמֵי חַד דַּיָּין אָכֵן. אמר לון: אֱזִלוּן וְתוֹן בְּצַפְרָא. אמר ההוא רוֹמַי: בְּגִינִי לָא נָפֵק דִּינָא, למחר אנא מְבַטֵּל אִלּוּ מְדִּידִי וְחָמֵי הֵיאַךְ דִּינָא נָפֵק. אִיז הֲוָה

1) תהלים לו, ז.

אותו? אמר ליה–אמר לו אלכסנדר. קטלין דין ודין וסימא עלת למלכא–-היינו ממיתים את זה ואת זה, והאוצר היה עולה (נלקח) למלך. כל הכי אתון רחמין דהב סוגי–וכי כל כך אתם אוהבים זהב וכסף? עבד ליה אריסטון אפיק קומוי קופד דדהב תרנגולין דדהב–עשה לו סעודה והוציא (העלה) לפניו בשר של זהב ותרנגולים של זהב. דהב אנא אכיל–וכי זהב אני אוכל? תיפח רוחיה דההוא גברא–(לשון קללה) תצא רוחו של האיש הזה. דהב לית אתון אכלין וכו'–-זהב אין אתם אוכלים, ולמה זה אתם אוהבים (אהבה עזה) כל כך את הזהב? דנחא עליכון שמשא–הזורחת עליכם השמש? אין–הן. נחית עליכון מיטרא–היורד עליכם גשם? דילמא אית גביכון בעיר דקיק–אולי יש אצלכם בהמה דקה (צאן וכו')? לית אתון חיין וכו'--אין אתם חיים אלא בזכות הבהמה הדקה (כי כשאתם לעצמכם אינכם כדאים לחיות).

א) הוה דאין טבאות–היה מטיב לדון. והוה תמן חד רומיי והוה מגיריה בחקלא ובביתא–והיה שם רומי אחד, שהיה שכנו בשדה ובבית (ששדותיהם ובתיהם היו סמוכים זה לזה). והוה... חד אילן נטה גו דהו רומיי–והיה לר' יונתן עץ אחד, שהיה נוטה (שענפיו היו נוטים) לתוך (רשותו) של אותו הרומי. אתא קומי חד דיין אכן–בא לפניו אדם אחד לדון לפניו במשפט שכזה (שעצי חברו היו נוטים לתוך רשותו). אזלון ותון בצפרא–לכו ובאו למחר בבקר. בגיני לא נפק דינא–בשבילי לא יצא המשפט (שאינו רוצה לדון את דינם בפני, לפי שאילנו נוטה לרשותי), ולכן דחה את המשפט עד למחר, מפני שהוא חושב שמחר לא אהיה באותו מעמד. למחר אני מבטל אלו מדידי–למחר אבטל את אלה משלי (את העסקים שלי), כדי לבוא לבירור המשפט. וחמי היאך דינא נפק–ואראה איך יצא הדין מלפניו (שאם יצוה לזה לקצץ את הענפים הנוטים לרשות חברו, אז אראה לכל שהוא עצמו

דָּאֵין כָּל עַמָּא וְלָא דָאֵין נַפְשֵׁיהּ, לֵית הוּא בַּר נַשׁ. בְּאַפְּתֵי רַמְשָׁא שְׁלַח רבי יונתן בָּתַר נַגָּרֵיהּ, אֲמַר : פּוּק קוּץ מַה דְּנָטָה גוֹ רוֹמַי. בְּצַפְרָא קְרַץ בעל דִּינֵיהּ לְגַבֵּיהּ. א״ל : זִיל קוּץ מַה דְּנָטָה גוֹ דִידֵיהּ. א״ל רומיי: דִּידָךְ מה? א״ל : פּוּק חֲמִי יָתֵיהּ, כְּמָה דִידִי, עֲבֵד דִּידָךְ. נְפַק חֲמִיתֵיהּ, אמר: בְּרִיךְ אֱלָהָהוֹן דִּיהוּדָאֵי.

חֲדָא אִתָּא אוֹקְרִית תְּאֵנִין לרבי יונתן. אֲמַר לה : בְּבָעוּ מִנָּךְ, אִי אַעֲלְתִּנוּן מְגַלְיָן—אַפְּקִנּוּן מְגַלְיָן, וְאִין אַעֲלְתִּנוּן מְכַסְיָן—אַפְּקִנּוּן מְכַסְיָן, דְּלָא יֵימְרוּן בְּרִיָּתָא : דִּינָרִין יְהַבַת לֵיהּ וְאוֹקְרַהּ תְּאֵנִין.

סַנְהֶדְרִין.

פרק ראשון.

א) אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָן יְחִידִי.

„אל תהי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא אחד". א״ר יהודה בן פזי : אף הקב״ה אין דן יחידי, שנאמר : „וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עוֹמֵד עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ"[1]—אילו מטין לכף זכות ואילו מטין לכף חובה. אף על פי שאין דן יחידי, חוֹתֵם יחידי, שנאמר : „אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת"[2]. אמר ר׳ יוחנן : לעולם אין הקב״ה עושה בעולמו דבר, עד שנמלך בבית דין שלמעלן. מה טעם ? „וֶאֱמֶת הַדָּבָר וְצָבָא גָדוֹל"[3], אֵימָתַי חותמו של

[1] מלכים א. כב, יט. [2] דניאל י, כא. [3] שם י, א.

אינו נוהג כך). אין הוה דאין כל עלמא ולא דאין נפשיה לית הוא בר נש—אם הוא דן את כל העם ואת עצמו אינו דן, הרי איננו אדם (איננו ראוי לכבוד). באפתי רמשא—לפנות ערב. שלח... בתר נגריה—שלח ר׳ יונתן לקרא לנגר שלו. פוק קוץ מה דנטה גו רומיי—לך וקצץ את כל הנוטה (מענפי האילן) לתוך רשותו של הרומאי. בצפרא קרץ בעל דיניה לגביה—בבקר השכים בעל הדין ובא אצלו. זיל קוץ מה דנטה גו דידיה—לך וקצץ מה שנוטה אל תוך שלו (לתוך רשות חברך). דידך מה—ושלך מה הוא? (מדוע אינך קוצץ את שלך?). אמר ליה—אמר ר׳ יונתן לבעל הדין. פוק חמי יתיה—לך (אל גני) והראהו (את ענפי הקצוצים). כמה דידי עבד דידיך—כמו שעשיתי בשלי, כך עשה בשלך (התנהג גם אתה כמוני וקצץ את ענפיך).

חדא איתא אוקרית תאנין—אשה אחת (שהיה לה איזה משפט) כבדה את ר׳ יונתן בתאנים. בבעו מינך—בבקשה ממך. אי אעלתינון מיגליין—אם הבאת אותן (את התאנים) כשהן מגולות. אפקינון מיגליין—הוציאי אותן כשהן מגולות. ואין אעלתינון מיכסיין—ואם הבאת אותן כשהן מכוסות. אפקינון מיכסיין—הוציאי אותן כשהן מכוסות. דלא יימרון ברייתא—כדי שלא יאמרו הבריות. דינרין יהבת ליה ואוקרה תאינין—שהיא (כלומר, אַתְּ) נתנה לו דינרים (כסף, שוחד), והוא כבדה בשביל זה בתאנים.

א) חותם יחידי—את גזר הדין. בכתב אמת—בחותמו של הקב״ה שהוא אמת. ואמת הדבר וצבא גדול—הדבר אמת הוא, מפני שהקב״ה נמלך בצבא גדול של מלאכי מרום; אימתי חותמו וכו׳—אימתי הוא חותם בחותם האמת? לאחר שנמלך בבית דין שלמעלה.

הקב"ה אמת? בשעה שנמלך בבית דין שלמעלן. א"ר לעזר: כל מקום שנאמר „וה'"–הוא ובית דינו; וּבִנְיַן אָב שבכולם: „וַה' דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה"[1]. מהו חותמו של הקדוש ברוך הוא? רבי בֵּיבַי בשם רבי ראובן: אמת. מהו אמת? א"ר בון: שהוא אלהים חיים ומלך עולם. אמר ריש לקיש: אָלֶ"ף–רֵישֵׁיהּ דְּאַלְפָּא בֵּיתָא, מֶ"ם בְּאֶמְצְעִיתָהּ, תָּ"ו בסופה, לומר: „אֲנִי ה' רִאשׁוֹן"[2]–שלא קיבלתי מאחר. „וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים"[3]–שאין לי שותף. „וְאֶת אַחֲרֹנִים אֲנִי הוּא"[4]–שאיני עתיד למוסרה לאחר.

פרק שני.

ב) רֵישׁ לָקִישׁ וְרַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא.

א"ר לעזר: כהן גדול שחטא, מלקין אותו ואין מעבירין אותו מגדולתו. א"ר מָנָא, כתיב: „כִּי נֵזֶר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי ה'"[5], כִּבְיָכוֹל מה אני בקדושתי–אף אהרן בקדושתו. ר' חנינא כָּתוֹבָא, ר' אחא בשם ריש לקיש: כהן גדול שחטא מלקין אותו. אין תֵּימַר בעשרים ושלשה–נִמְצֵאת עלייתו ירידתו. וריש לקיש אמר: נשיא שחטא מלקין אותו בב"ד של ג'. מה מְחַזְּרִין ליה? א"ר חַגַּי: משה! אין מחזרין ליה, דִּי קָטֵל לוֹן. שְׁמַע ר' יוּדָן נְשִׂיָּא וּכְעַס. שְׁלַח גּוֹנְתִּין לְמִתְפּוֹס לריש לקיש. טְרַפּוֹן, עֲרַק לְדָא מוּגְדְּלָא, וְאִית דָּמְרִין לְהָדָא כפר חִטְיָא. למחר סְלֵיק ר' יוחנן לבית וַעֲדָא וּסְלֵיק ר' יודן נשיא לבית וועדא. א"ל: לְמָה לֵית מָרִי אָמַר לָן מילה

[1]מלכים א. כב, כג. [2]ישעיה מא, ד. [3]שם מד, ו. [4]שם מח, ד. [5]ויקרא כא, יב.

וה'–ה„וָיו" באה לרבות את בית דין שלמעלה. בנין אב–היסוד העיקרי שממנו אנו למדים את הדבר. שבכולם–שבכל המקומות, שנאמר בהם „וה'". וה' דבר עליך רעה–ושם הלא נמלך הקב"ה במלאכי מרום, כאמור לעיל. שהוא אלהים וכו'–אמת הוא, שהוא אלהים וכו'. אלף רישיה דאלפא ביתא–אות האלף, הראשונה שבמלת „אמת", היא הראשונה באלף בית.

ב) כביכול–כאלו אפשר היה לומר כך (בטוי, שהתלמוד משתמש בו, כשהוא משוה את הקב"ה לאדם). אף אהרן בקדושתו–וכן גם זרעו אחריו נשארים בקדושתם לעולם, ולפיכך כהן גדול שהלקוהו אין מורידים אותו מקדושתו. כתובא–הסופר. מלקין אותו–בבית דין של שלשה. אין תימר–אם תאמר. נמצאת עלייתו ירידתו–אם תאמר שמפני כבודו של הכהן הגדול מלקים אותו בבית דין של עשרים ושלשה, הרי אין זה בשבילו עֲלִיָּה אלא ירידה, שבזיונו מרובה להיות לוקה בפני רבים. מה מחזרין ליה–האם מחזירים את הנשיא הלקוי לגדולתו? משה אין מחזרין ליה די קטל לון–אני נשבע במשה, שאין מחזירים אותו, פן יהרוג אותם (את הדיינים שדנוהו למלקות). יודן נשייא–יהודה הנשיא. וכעס–והתקצף על ריש לקיש, שדרש כן. שלח גונתין למיתפוס–שלח ר' יהודה הנשיא משרתים לתפוס את ריש לקיש. טרפון ערק לדא מוגדלא–הבריחם ונס לאיזה מגדל שהיה שם. ואית דמרין להדא כפר חיטיא–ואחרים אומרים שברח לכפר חיטיא. סלק–עלה, נכנס. לבית וועדא–לבית ועד החכמים, לבית המדרש. אמר ליה–אמר לו (ר' יהודה הנשיא לר' יוחנן). למה לית מרי אמר לן מילה דאורייא–מפני מה אין אדוני אומר לנו

דְאוֹרָיָא? שָׁרִי טָפַח בַּחֲדָא יָדֵיהּ. אמר ליה: ובחדא טָפְחִין? אמר ליה: לאו, אין לא בן לקיש לא. אמר ליה: אלא אָנוּ מַפְתְּחָה? אמר ליה: בְּהָדָא מִגְדְּלָא. אמר ליה: למחר אֲנָא וְאַתְּ נִפּוּק לְקֳדָמֵיהּ. שְׁלַח ר׳ יוחנן גַּבֵּי ריש לקיש: עֲתִיד לך מִלָּה דאוֹרָיָא, דִּנְשִׂיָא נָפֵיק לְקֳדָמָךְ. נְפַק לְקֳדָמוֹן וַמַר: דִּגְמָא דִידְכוֹן דָּמְיָא לְבָרְיָכוֹן. כַּד אֲתָא רַחֲמָנָא לְמִפְרוֹק יַת ישראל לא שלח לא שליח ולא מלאך, אלא הוא בעצמו, דכתיב: „וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם״[1]— הוא וכל דַּרְגּוֹן דִּידֵיהּ. אמר ליה: ומה חֲמִית מֵימַר הָא מִלְּתָא? אֲמַר לון: מָה אַתּוּן סָבְרִין? מְדַחִיל מִנְּכוֹן הֲוֵינָא מָנַע אוּלְפָנֵיהּ דְּרַחֲמָנָא? דַּמַר ר׳ שמואל בר רב יצחק: „אַל בָּנָי כִּי לֹא טוֹבָה הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ מַעֲבִירִים עַם ה׳״[2]—עם ה׳ מעבירין אותו.

ג) שְׁלֹמֹה בִּירִידָתוֹ.

„לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל״[3]. אמר הקב״ה לשלמה: מה עטרה זו בראשך? רד מכסאי! ר׳ יוסי בן חנינה אמר: באותה שעה ירד מלאך ונדמה בדמות שלמה והעמידו מכסאו וישב תחתיו. והיה מְחַזֵּר על בתי כניסיות ובתי מדרשות ואומר: „אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָיִם״[4]. וַהֲווֹ מָרִין ליה: מַלְכָּא יָתֵיב על בְּסִילְיוֹן דִּידֵיהּ וְתֵימַר אני קהלת? והיו מכין אותו

[1] שמות יב, יב. [2] שמואל א. ב, כד. [3] קהלת ב, ב. [4] שם א, יב.

דבר תורה? שרי טפח בחדא ידיה—התחיל ר׳ יוחנן לספק בכף ידו האחת. ובחדא טפחין—וכי סופקים ביד אחת? לאו, אין לא בן לקיש לא—לא (אמנם אין סופקים ביד אחת), אם אין ריש לקיש איני יכול לומר תורה (ולכן ספק ביד אחת לרמז, שלאחר שנפקד מקום ריש לקיש בבית המדרש דומה הוא כאלו נעשה חסר יד אחת). אנו מפתחה—איה המפתח? (כלומר: איה ריש לקיש הפותח תמיד בדבר הלכה?). בהדא מגדלא—באותו המגדל. אנא ואת ניפוק לקדמיה—אני ואתה נצא לקראתו. שלח וכו׳—שלח ר׳ יוחנן אצל ריש לקיש (לאמר לו). עתיד לך מלה דאורייא, דנשייא נפק לקדמך—הכן לך דבר תורה, כי הנשיא יוצא לקראתך. נפק לקדמון ומר—יצא (ריש לקיש) לקראתם ואמר. דיגמא דידכון דמייא לברייכון—הדוגמא (המופת) שלכם (שאתם מבקרים אותי בעצמכם) דומה (למעשהו) של בוראכם. כד אתא רחמנא למיפרוק ית ישראל—כשבא הרחמן (אלהים) לגאול את ישראל. דרגון—שוטרי ראש (מלאכי השרת שלו). ומה חמית מימר הא מילתא—ומה ראית לאמר את הדבר ההוא (בדבר הלקאתו של הנשיא שחטא)? אמר לון—אמר להם. מה אתון סברין—מה אתם חושבים? מדחיל מנכון הוינא מנע אולפניה דרחמנא—האם מפני יראה מכם אהיה מונע (ללַמד) את תורתו של אלהים? דמר—שאמר. עם ה׳ מעבירים אותו—את הנשיא שחטא, ואין חוששים מפניו.

ג) רד מכסאי—לפי שכתוב עליו: „וישב שלמה על כסא ה׳״. והוו מרין ליה—והיו אומרים אליו. מלכא יתיב על בסיליון דידיה ותימר אני קהלת—המלך יושב על כסא

בקנה ומביאין לפניו קערה גריסין. באותה שעה אמר: „וְזֶה הָיָה חֶלְקִי"[1] — אִית דָּמְרִין: חוּטְרָא; ואית דָּמְרִין: קַנְיָא; אית דָּמְרִין: קִשַׁרְתֵּיהּ.

פרק שביעי.

ד) רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְהַמִּין.

דִּלְמָא. ר' לעזר ור' יהושע ור' עקיבא עָלוּן לְמִסְחֵי בְּהָדֵין דֵּימוֹסִין דְּטִיבֵּרְיָה. חַמְתוּן חַד מִינַי, אֲמַר מה דָּמַר וּתְפַשִׂיתוּן כִּפָּה. א"ר ליעזר לר' יהושע: מה, יהושע בן חנינא? חֲמִי מָה דְּאַתְּ עָבֵד. מי נָפַק אָהֵן מִינָיָא, אֲמַר ר' יהושע מה דָּמַר וּתְפַשִׂיתֵיהּ תַּרְעָה. וַהֲוָה כל מַאן דְּעָלֵיל הֲוָה יָהֵיב לֵיהּ חַד מַרְתּוּקָה וכל מאן דְּנָפֵיק הֲוָה יָהֵיב לֵיהּ בַּנְתִיקָה. אמר לון: שְׁרוֹן מָה דַעֲבַדְתּוּן. אָמְרִין לֵיהּ: שְׁרֵי וַאֲנַן שָׁרֵי. שְׁרוֹן אִלֵּין וְאִלֵּין. מִן דִּנְפַקוּן אמר ר' יהושע לההוא מִינָיָא: הָא מָה דְאַתְּ חָכֵם? אֲמַר: נֵיחוּת לְיַמָּא. מן דִּנְחַתוּן לְיַמָּא, אֲמַר ההוא מנייא מָה דַּאֲמַר וְאִתְבְּזַע ימא. אָמַר לון: ולא כן עֲבַד משה רַבְּכוֹן בימא? אָמְרִין ליה: לֵית אַתְּ מוֹדֶה לָן דְּהַלֵּיךְ משה רַבָּן בְּגַוֵּיהּ? אמר לון: אִין. אמרין ליה: וְהַלֵּיךְ בְּגַוֵּיהּ. הָלַךְ בגויה. גְּזַר ר' יהושע על שָׂרָא דְיַמָּא וּבַלְעֵיהּ.

[1] קהלת ב, י.

כבודו ואתה אומר: אני קהלת הייתי מלך! גריסין—גרויפע, крупа. אית דמרין חוטרא—יש אומרים: מקל (מכל עמלו נשאר לו רק המקל שבידו). קניא—הקנה, שבו היו מכים אותו. קשרתיה—חגורתו.

ד) דלמא—ספור, מעשה. עלון למיסחי בהדין דימוסין דטיבריה—עלו לרחץ בבית המרחץ זה שבטבריה. חמתון חד מיניי—ראה אותם מין (קוסם) אחד. אמר מה דמר ותפשיתון כיפה—אמר (אותו הקוסם) מה שאמר (איזה דבר קסם) ותפשה אותם כפת בית המרחץ, עד כי לא יכלו לזוז ממקומם. מה יהושע וכו'—מה זה, יהושע? חמי מה דאת עבד—ראה מה עליך לעשות. מי נפק אהן מינייא—כשרצה אותו המין לצאת מבית המרחץ. אמר ר' יהושע מה דמר ותפשיתיה תרעה—אמר ר' יהושע מה שאמר ותפסו השער (של בית המרחץ, עד כי נצמד אליו). והוה כל מאן דעליל הוה יהיב ליה חד מרתוקה—והיה כל הנכנס (לבית המרחץ) היה נותן לו מכת אגרוף (בחזהו). וכל מאן דנפיק הוה יהיב ליה בנתיקה—וכל היוצא היה נותן לו מכת אגרוף (בגבו). אמר לון שרון מה דעבדתון—אמר (המין לחכמים): התירו מה שעשיתם (בטלו את הקסם). אמרין ליה שרי ואנן שריי—אומרים לו (החכמים): התר אתה, ואז נתיר גם אנו. שרון אילין ואילין—אז התירו אלה ואלה. מן דנפקון—כשיצאו. להוא מינייא—לאותו המין. הא מה דאת חכם—הזהו (הכל) מה שאתה יודע? (הזוהי כל יכלתך בכשפים?). ניחות לימא—נרד לים (ואראכם את יתר יכלתי). מן דנחתון לימא—כשירדו אל הים. אמר וכו'—אמר אותו המין מה שאמר ונקרע הים. אמר לון וכו'—אמר להם: האם לא כן עשה משה רבכם בים? לית את וכו'—האינך מודה לנו שהיה מהלך משה רבנו בתוכו (בתוך הים בחרבה)? אין—הן (אני מודה בזה). הליך בגויה—התהלך גם אתה בתוכו. גזר ר' יהושע וכו'—גזר ר' יהושע על שר הים ובלע אותו.

ה) רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְהַמְכַשֵּׁפָה.

דִּלְמָא. ר׳ לִיעֶזֶר ור׳ יהושע ורבן גמליאל סְלֵקוּן לרומי. עָלוּן לְחַד אֲתַר וְאַשְׁכְּחוּן מַיְנוּקַיָּא עָבְדִין גַּבְשׁוּשִׁין וְאָמְרִין: הָכֵין בְּנֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עָבְדִין וְאָמְרִין: "הָדֵן תרומה" "וְהָדֵן מעשר". אָמְרִין: מִסְתַּבְּרָא דְאִית הָכָא יְהוּדָאִין. עָלוּן לְחַד אֲתַר וְאִתְקַבְּלוּן בחַד. כַּד יְתִבוּן לְמֵיכַל וַהֲוָה כָּל תבשיל דַּהֲוָה עָלֵיל קוּמֵיהוֹן, אִי לָא הֲווֹן מַעֲלִין לֵיהּ בחַד קִיטוֹן, לָא הֲוָה מַיְתֵי לֵיהּ קוּמֵיהוֹן. וְחָשׁוּן דִּילְמָא דְאִנּוּן אָכְלִין זבחי מתים. אמרין ליה: מה עִסְקָךְ, דְּכָל תבשיל, דְּאַתְּ מַיְתֵי קוּמַיְנַן, אִין לֵית אַתְּ מַעֵיל לְהָן קִיטוֹנָה, לֵית אַתְּ מַיְתֵי לוֹן קוּמַיְנַן? אמר לון: חד אַבָּא גְּבַר סָב אִית לִי, וּגְזַר עַל נַפְשֵׁיהּ, דְּלָא נָפֵק מִן הָדָא קיטונא כלום, עד דְּיִחֲמֵי לחכמי ישראל. אמרין ליה: עוּל ואמור לֵיהּ: פּוּק הָכָא לְגַבֵּיהוֹן, דְּאִנּוּן הָכָא. וּנְפַק לְגַבּוֹן. אמרין ליה: מה עיסקך? אמר לון: צַלּוֹן על בְּרִי, דְּלָא מוליד. אמר ר׳ ליעזר לר׳ יהושע: מה, יהושע בן חנניה? חֲמֵי מָה דְאַתְּ עָבֵיד. אמר לון: אַיְתוֹן לִי זְרַע דְּכִתָּן. וְאַיְתוֹן לֵיהּ זְרַע דְּכִתָּן. אִתְחֲמֵי לֵיהּ זָרַע לֵיהּ על גַּבֵּי טַבְלָה. אִתְחֲמֵי מְרַבֵּץ ליה, איתחמי דְּסָלֵק, איתחמי מְתַלֵּשׁ בָּהּ, עד דְּאַסֵּק חֲדָא אִתָּא בְקְלִיעֲתָא דְשַׂעֲרָהּ. אמר לה: שְׁרַי מָה דַעֲבַדְתִּין! אמרה ליה:

ה) סלקון לרומי–עלו לרומי. עלון לחד אתר–עלו למקום אחד. ואשכחון מיינוקיא עבדין גבשושין–ומצאו ילדים העושים תלי עפר. ואמרין הכין בני ארעא עבדין ואמרין ההן תרומה וההן מעשר–ואומרים: כך עושים בני הארץ ואומרים: זה תרומה וזה מעשר. אמרין מסתברא דאית הכא יהודאין–אומרים (החכמים): משמע שיש כאן יהודים. עלון לחד אתר ואקבלון בחד–עלו למקום אחד ונתקבלו בבית אחד. כד יתיבון למיכל–כשישבו לאכל. והוה כל תבשיל דהוה עליל קומיהון–והיה כל תבשיל שעלה לפניהם (על השלחן). אין לא הוון מעלין ליה בחד קיטון לא הוה מייתי ליה קומיהון–אם לא היו מכניסים אותו (תחלה) לתוך חדר אחד, לא היה (בעל הבית) מביאו לפניהם. וחשון דילמא דאינון אכלין וכו׳–וחששו (החכמים) שמא אוכלים הם זבחי מתים (שמא מקריבים תחלה את המאכל לעבודה זרה). מה עיסקך וכו׳—מה מעשך, שכל תבשיל שאתה מביא לפנינו, אם אינך מכנים אותו לתוך אותו החדר, אינך מביאו לפנינו? אמר לון חד אבא גבר סב אית לי—אמר להם: אב אחד זקן יש לי. וגזר על נפשיה דלא נפק מן הדא קיטונא כלום עד דייחמי לחכמי ישראל–והוא גזר (נדר) על עצמו שלא יצא מאותו החדר עד שיראה את חכמי ישראל. עול ואמור ליה פוק הכא לגביהון דאינון הכא—לך ואמור לו: צא הנה אליהם, כי הנם פה. ונפק לגבון–ויצא (הזקן) אליהם. מה עיסקך–מה מעשך (שנסגרת בחדרך)? צלון על ברי דלא מוליד–התפללו על בני, שאינו מוליד בנים. חמי מה דאת עבד—ראה מה עליך לעשות. אייתון לי זרע דכיתן—הביאו לי זרע פשתן. ואייתון ליה זרע דכיתן—והביאו לו זרע פשתן. איתחמי ליה זרע ליה על גבי טבלא–אז נתראה לו (להם) שהוא מפזר אותו (את זרע הפשתן) על פני השלחן. איתחמי מרבץ ליה—נתראה להם שהוא זורע אותו. איתחמי דסלק—נתראה להם שהוא (זרע הפשתן) עולה (צומח ועולה). מיתלש בה—שהוא תולש את השבלים שלו. עד דאסיק חדא איתא בקליעתא דשערה–עד שהעלה אשה אחת במקלעת שערותיה. שריי מה דעבדתין—התירי מה שעשית (התירי את הקסם שעשית

לֵינָא שְׁרָיָה. אמר לה: דְּלָא כֵן אֲנָא מְפַרְסֵם לִיךְ! אמרה ליה: לֵינָא יָכְלָה דְּאִנּוּן מְטַלְקִין בְּיַמָּא. וגזר ר׳ יהושע על שָׂרָא דְיַמָּא וּפְלַטוֹן. וְצַלּוֹן עִלּוֹי וְזָכָה לְמֵיקָמָה לר׳ יודה בן בתירה. אמרו: אילו לא עלינו לכאן אלא להעמיד הצדיק הזה—דיינו.

ו) מַעֲשֵׂי כְשָׁפִים וַאֲחִיזַת עֵינַיִם.

א״ר יהושע בן חנניה: יָכֵיל אֲנָא נָסֵיב קָרַיָּין ואבטיחין וְעָבֵיד לוֹן אַיָּלִין וְטַבְיָין, וְהָדֵינוּן עָבְדִין אַיָּלִין וְטַבְיָין. א״ר ינאי: מְהַלֵּךְ הֲוֵינָא בְּהָדָא אִיסְרָטָא דְצִפּוֹרִי וַחֲזֵית חַד מִינַי נָסֵיב צְרִיר וְזָרֵק לֵיהּ לְרוּמָא, וַהֲוָה נָחֵת וּמִתְעֲבֵיד עֵגֶל. ולא כן א״ר לעזר בשם ר׳ יוסי בר זימרא: אם מתכנסין הן כל באי העולם, אינן יכולין לבראות יתוש אחד ולזרוק בו נשמה? נֵימַר: לא נְסַב הַהוּא מִינָיָא חד צרור וְזַרְקֵיהּ לרומא וּנְחֵת ואיתעביד חד עגל, אלא לְסָרֵיהּ קְרָא וּגְנַב ליה עגל מן בְּקוּרְתָּא וְאַיְתֵי ליה. א״ר חיננא בַּר רבי חנניה: מְטַיֵּל הֲוֵינָא בְּאִלֵּין גּוּפְתָּא דציפורין וַחֲמֵית חַד מִינַי נָסֵב חֲדָא גוּלְגְּלָא וְזַרְקָהּ לְרוּמָא והיא נָחֲתָא וּמִתְעַבְדָא עגל. אֲתֵית וַאֲמָרַת לְאַבָּא. אֲמַר לִי: אין אכלת מינה—מעשה הוא, ואין לא—אחיזת עינים הוא.

פרק אחד עשר.

ז) אֵיזֶהוּ נְבִיא שֶׁקֶר?

„המתנבא מה שלא שמע״—כְּצִדְקִיָּה בֶּן כְּנַעֲנָה, „ומה שלא נאמר לו״—

לבל יוליד האיש בנים). לינא שרייה—אינני מתירה. דלא כן אנא מפרסם ליך—אם לא כן (אם לא תתירי), אז אפרסם אותך (אגלה את כל מעשיך ומי את). לינא יכלה דאינון מיטלקין בימא—איני יכולה, לפי שהם (קשרי הקסם, שקסמה לבעלו לאשתו, לבל יולדו להם בנים) הוטלו לתוך הים. וגזר וכו׳—וגזר ר׳ יהושע על שר הים והוא פלט אותם (את קשרי הקסם). וצלון עלוי וזכה למיקמה וכו׳—והתפללו עליו (על בעל הבית) והוא זכה להקים (להוליד) את ר׳ יודה בן בתירה.

ו) יכיל אנא וכו׳—יכול אני לקחת קשואים ואבטיחים ולעשותם לאילים ולצבאים. והדינון עבידין וכו׳—וגם הם יעשו (יולידו) אילים וצבאים. מהלך הוינא וכו׳—הייתי מהלך בשוק של צפורי. וחזית חד מיניי וכו׳—וראיתי מין (קוסם) אחד לוקח צרור וזורק אותו למעלה. והוה נחת ומתעביד עגל—ויורד (הצרור) ונעשה עגל. נימר וכו׳—לכן עלינו לאמר, שלא לקח אותו המין צרור וזרקו למעלה וירד ונעשה עגל. אלא לסריה קרא וכו׳—אלא הוא קרא לעבדו (והלז) גנב לו עגל מתוך העדר והביא לו. מטייל הוינא באילין גופתא דצפורין—מטייל הייתי בגופתא (שם מקום) שבצפורי. וחמית וכו׳—וראיתי מין אחד, הלוקח אבן עגולה אחת וזורקה למעלה, והיא יורדת ונעשית עגל. אתית ואמרת לאבא—באתי ואמרתי זאת לאבי. אין אכלת מינה מעשה הוא—אם אכלת ממנה (מבשר העגל), הרי זה באמת מעשה ממשי. ואין לא אחיזת עינים הוא—ואם לא אכלת ממנו, אין זה אלא אחיזת עינים ומעשה תעתועים.

ז) המתנבא מה שלא שמע—חייב מיתה. כצדקיה בן כנענה—שנבא לאחאב נבואת

בַּחֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר. רבי יהושע בן לוי אמר: חנניה בן עזור נביא אמת היה, אלא שהיה לוּקִיבוֹסֶת והיה שומע מה שירמיה מתנבא בשוק העליון, ויורד ומתנבא בשוק התחתון. אמר חנניה בן עזור: כל סַמָּא דְמִלְּתָא לא דָא הִיא אלא: „לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם"[1], וכל ימיו של מנשה אינן אלא חמשים וחמש שנה, צֵא מהן עשרים שנה, שאין בית דין של מעלה עונשין וכורתין, ושתים של אמון ושלשים ואחת של יאשיהו. הדא היא דכתיב: „וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַהִיא בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת צִדְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי אָמַר אֵלַי חֲנַנְיָה בֶן עַזּוּר הַנָּבִיא אֲשֶׁר מִגִּבְעוֹן בְּבֵית ה׳ לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וְכָל הָעָם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר ה׳ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שָׁבַרְתִּי אֶת עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל. בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים אֲנִי מֵשִׁיב אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת כָּל כְּלֵי בֵּית ה׳ אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְבִיאֵם בָּבֶל"[2]. אמר לו ירמיה: אתה אומר: בעוד שנתים אני משיב וגו׳, ואני אומר: שנבוכדנצר בא ונוטל את השאר: „בָּבֶלָה יוּבָאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ" וגו׳[3]. אמר לו: תן סימן לדבריך! אמר לו: אני מתנבא לרעה, ואיני יכול ליתן סימן לדברי, שהקב"ה אומר להביא רעה ומתנחם, ואתה מתנבא לטובה, אַתְּ הוא שֶׁאַתְּ הוא צריך ליתן סימן לדבריך! אמר לו: לַאו, אַתְּ הוא, שֶׁאַתְּ צריך ליתן סימן לדבריך! אמר לו: אִין כֵּינִי, הרי אני נותן אות ומופת באותו האיש: השנה ההיא הוא מת, כי סָרָה דבר אל ה׳. וַהֲוַת לֵיהּ כן: „וַיָּמָת חֲנַנְיָה הַנָּבִיא בַּשָּׁנָה הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי"[4]. שנת אחרת היתה וְתֵמַר הָכֵן? אלא מלמד שמת בערב ראש השנה, וצוה את בניו ובני ביתו להסתיר את הדבר, שיוציאוהו אחר ראש השנה, בשביל לעשות נבואתו של ירמיה שקר.

[1]ירמיה כט, י. [2]שם כח, א—ג. [3]שם כז, כב. [4]ירמיה כח, טז—יז.

שקר בשם ה׳ (מלכים א. כב, יא). כחנניה בן עזור—כמפורש להלן. לוקיבוסת—מגנב דברי אחרים ואומרם בשם עצמו (פלאגיאטאר). כל סמא דמילתא לא דא היא—כל עיקר הדבר (שבנבואות ירמיהו) הלא זהו, שלאחר מלאת שבעים שנה לבבל יפקד אלהים את ישראל. כל ימיו של מנשה וכו׳—כך היה חנניה בן עזור מונה בטעות את שבעים השנים האלה מימי מלכותו של מנשה, שהרשיע את ישראל וגרם בעונו את גזרת הגלות. צא מהן—הפחת מהן. עשרים שנה—כי בעשרים השנים הראשונות מימי חייו אין האדם בר עונשים. וכורתין—אינם דנים אותו במיתת כרת. ושלשים ואחת של יאשיהו—הרי ביחד שלשים ושמונה. בעוד שנתים—היינו אותן שתי השנים החסרות עוד לששים ושמונה השנים שעברו כבר. אין כיני—אם כן הוא. באותו האיש—בך בעצמך. והות ליה כן—וכן קרה לו, שמת באותה השנה. שנת אחרת היתה ותימר הכין—הלא החדש השביעי (תשרי) הוא בראשית השנה האחרת, ואיך תאמר כך (שמת בשנה ההיא עצמה)?

שְׁבוּעוֹת.

פרק ששי.

עָנְשָׁהּ שֶׁל שְׁבוּעָה.

עוּבְדָא הֲוָה בַּחֲדָא אִתְּתָא, דְּאָזְלַת מְעָרוֹךְ גַּב חֲבֶרְתָּהּ. וַהֲוָה קְטִיר בְּשִׁיטְיָה דְקוּלְסִיתָהּ תְּרֵין דִּינָרִין. נְפַלוּ לה וְאִיעַרְכוּ גּוֹ עִגּוּלָא. הֲפַכַת בָּעֲיָא לְהוֹ גּוֹ בֵּיתָא וְלָא אַשְׁכַּחְתּוּן. הֲדַרַת לְגַבָּהּ, אמרה לה: הַבִי לִי ב׳ דינרין דְּנָפוּל לִי גּוֹ בֵּיתִיךְ! אמרה לה: לא יָדַעְנָא, אִי יָדְעָה בְהוֹ תִּקְבּוֹר בְּרָהּ! קְבַרְתֵּיהּ. מִי עַלּוֹן מִקַּבְרָיָא שְׁמַעַת קָלָא אָמְרָה: אִלּוּלֵא דַהֲוָת יָדְעָה בְּהוֹן לָא קְבַרְתֵּיהּ! אמרה: אִין יָדְעָה בְּהוֹן הִיא אִתְּתָא, תִּקְבּוֹר בְּרָא חוֹרָנָה. קְבַרְתֵּיהּ. עַלּוֹן מְנַחְמְתָא וּקְצוֹן חַד עִגּוּל וְאַשְׁכְּחוּן תְּרֵין דִּינָרַיָּא עֲרִיכִין גּוֹ עִגּוּלָא. הָדָא מִלְּתָא אָמְרָה: בֵּין זַכַּי בֵּין חַיָּב—לשבועה לא תֵיעוֹל.

עֲבוֹדָה זָרָה.

פרק ראשון.

א) מִי הִתְקִין קָלֶנְדָּס.

רב אמר: קָלֶנְדָּס אדם הראשון התקינו. כֵּיוָן דְּחָמָא לֵילְיָא אָרֵיךְ,

---

עובדא הוה בחדא איתא—היה מעשה באשה אחת. דאזלת מיערוך גבי חברתה—שהלכה לערוך (את בצקה) אצל חברתה. והוה קטיר בשיטיה דקולסיתה תרין דינרין—והיה קשור (היו קשורים) בתוך קמטי צניפה שני דינרים. קולסיתא—כסוי ראש, אשר דמותו כעין הכובע של אנשי הצבא. נפלו לה ואיערכו גו עיגולא—נפלו (הדינרים) ממנה ונילושו בתוך ככר הלחם. הפכת בעייא להו גו ביתא ולא אשכחתון—פנתה (האשה, שהרגישה באבדתה, והלכה הביתה) ובקשה אותם בביתה ולא מצאתם. חזרת לגבה—חזרה אליה (אל שכנתה). הבי לי... דנפול לי גוי ביתיך—הבי לי את שני הדינרים שנפלו מאתי בתוך ביתך. לא ידענא—איני יודעת (על אודותם). אי ידעה בהון תיקבור ברה—אם היא יודעת על אודותם, תקבור את בנה (על עצמה דברה זאת בגוף שלישי). קברתיה—קברה אותו (כי מת על חטאת שבועתה). מי עלון מיקברייא—כשעלו (כשבאו) לקבור (אותו. שמעת קלא אמרה—שמעה קול (אשה?) האומרת. אילולא דהות ידעה בהון לא קברתיה—לולא היתה יודעת על אודותם (על הדינרים), כי אז לא קברה אותו. אמרה אין ידעה בהון היא איתא תקבור ברא חורנה—אם האשה הזאת (כלומר: אני) יודעת על אודותם, תקבר את בנה השני. קברתיה—קברה גם את בנה השני. עלון מנחמתא וקצון חד עגול—באו (אנשים) לנחמה ושברו ככר לחם אחת (לאכול את סעודת האבל). ואשכחון תרין דינרייא עריכין גו עיגולא—ומצאו את שני הדינרים ערוכים בתוך הככר. הדא מילתא אמרה—הדבר הזה אומר (מלמדנו). בין זכיי בין חייב לשבועה לא תיעול—אם זכאי ואם חייב אתה, אל תבוא לידי שבועה.

א) קלנדס—שם כללי לראש חדש אצל הרומיים ובפרט נקרא כן ראש השנה שלהם, שהיה חל שבעה ימים לאחר תקופת החרף. כיון דחמא ליליא אריך—כיון שראה שהלילה

אמר: אִי לִי! שֶׁמָּא, שכתוב בו „הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב"[1], שמא יבוא לְנָשְׁכֵנִי? „וָאֹמַר אַךְ חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי"[2]. כֵּיוָן דַּחֲמָא אִימְּמָא אָרֵךְ, אמר: קָלֶנְדַּס—קָלוֹן דִּיאוּ. וְאִיתָא כְּמַאן דְּאָמַר בתשרי נברא העולם. בְּרַם כְּמַאן דְּאָמַר בניסן נברא העולם—יָדַע הֲוָה. א"ר יוסי בֵּי רבי בון: מַאן סָבַר בראש השנה נברא העולם? רב, דִּתְנֵי בְּתְקִיעֲתָא דְּבֵי רַב: „זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ זִכָּרוֹן לְיוֹם רִאשׁוֹן" וכו'—הֱוֵי: בראש השנה נברא העולם. ר' יוחנן לא אמר כן, אלא: מלכות מצרים ומלכות רומי היו עושין מלחמה אילו עם אילו. אמרו: עד מתי אנו הורגין בְּפוּלְמוּס זה עם זה? בואו ונתקין, שכל מלכות שתאמר לשר צבא שלה: „פּוֹל על חרבך!"—וישמע לה, תתפוש המלכות תחילה. דְּמִצְרַיִם לא שְׁמַע לוֹן; דְּרוֹמִי הֲוָה תַמָּן חַד גְּבַר סָב וַהֲוָה שְׁמֵיהּ יִינוּבָרִים, וַהֲווֹ לֵיהּ תְּרֵיסְרֵי בְּנֵי, אמרו ליה: שְׁמַע לָן ואנו עושין בניך דוּכּוּסִין וְאִפַּרְכִין וְאִסְטְרָטְלִיטִין! -- וּשְׁמַע לוֹן. בְּגִין כֵּן צָוְחִין לֵיהּ: קָלֶנְדַּס יִינוּבָרִים! מן יוֹמָא דְּבַתְרֵיהּ מתאבלין עליו: מֵילָנֵי אִימֵירָא! א"ר יוּדָן עַנְתוֹנְדְּרָיָא: מַאן דְּזָרַע טְלוֹפְחִין בְּהַהוּא יוֹמָא לָא מַצְלְחִין.

ב) אֵיךְ נוֹסְדָה רוֹמִי.

א"ר לוי: יום שנתחתן שלמה לפרעה נְכֹה מלך מצרים, ירד מיכאל ונעץ קנה בים והעלה שַׁלְעֲטוּט, ונעשה חורש גדול, וזה הוא כְּרָךְ גדול שברומי. יום שהעמיד ירבעם שני עגלי הזהב, באו רוֹמוֹס וְרוֹמוּלוֹס ובנו

[1] בראשית ג, טו. [2] תהלים קלט, יא.

הולך הלוך וארוך. אי לי—אוי לי. שמא שכתוב בו—שמא הוא הנחש שכתוב עליו: הוא ישופך וגו'. ואמר אך חשך ישופני—את המזמור הזה אמר אדם הראשון, שהיה מפחד בחשך שמא יבוא הנחש וישופו. אימּמא ארך—שהיום האריך. קלון דיאו—יום יפה, יום מאושר. ואיתא כמאן דאמר וכו'—דברי רב אלה מתאימים לדעתו של התנא האומר, שהעולם נברא בתשרי, ולכן פחד אדם הראשון בראותו שהלילות הולכים וקצרים. ברם וכו'—אמנם לשטתו של אותו האומר שהעולם נברא בניסן, כבר ידע אדם הראשון שמנהגו של עולם כך הוא, שהימים והלילות יארכו ויתקצרו חליפות. מאן סבר—מי סובר. דתני בתקיעתא דבי רב—שנאמר בסדר תפלת התקיעות שהתקין רב. תחלת מעשיך—שבו יצרת את העולם. הוי—הוי אומר, חרי מוכח. ר' יוחנן לא אמר כן—שאדם הראשון התקין את קלנדס, אלא שהחג הזה הותקן לזכר מאורע היסטורי. בפולמוס—במלחמה. פול וכו'—נפול על חרבך והמת את עצמך. דמצרים לא שמע לון—בחיל מצרים לא היה שר צבא שישמע בקולם לעשות כזאת. חד גבר סב—איש זקן אחד. והוה שמיה—והיה שמו. והוון ליה תריסרי בני—והיו לו שנים עשר בנים. אמרו ליה שמע לן—אמרו לו: שמע בקולנו. דוכוסין—ראשי הצבא באחד המחוזות. איפרכין—שרי גלילות. איסטרטליטין—מפקדי צבא המלחמה (כלומר, לשליטים על שנים עשר חדשי השנה). ושמע לון—והוא שמע בקולם ונפל על חרבו. בגין כן צווחין ליה קלנדס ייִנוברים—בגלל זה הריעו לו: קָלנדס (יום אושר) של ייִנוברים (ולזכר המאורע הזה היו עושים את קלנדס קודם התחלת החדש יאַנואַר שנקרא על שמו). מן יומא דבתריה—ביום שלאחריו. מילני אימירא—הוי, יום צרה! ענתונדרייא—איש אנטאַנדראָס (שם מקום). מאן דזרע וכו'—(כך היו אומרים) מי שזורע עדשים ביום ההוא, אינם מצליחים (לפי שהיה יום צרה).

ב) שלעטוט—שרטון (הר חול בים). כרך—עיר. רומוס ורומולוס—שני האחים

שני צְרִיפִים ברומי. יום שנסתלק בו אליהו, הועמד מלך ברומי: „וּמֶלֶךְ אֵין בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ"[1].

פרק שלישי.

ג) הַמְּאוֹרָעוֹת שֶׁאֵירְעוּ בְּמוֹת חֲכָמִים גְּדוֹלִים.

כַּד דְּמָךְ ר' נחום בר סימאי, חַפּוֹן אִיקוֹנָתָא מַחֲצָלָן. אֲמַר: כְּמָה דְלָא חַמְתּוֹן בְּחַיּוֹי, לָא יְחַמְיָנוּן בְּדַמְכוּתֵיהּ. וְחָכְמִין אִנּוּן כְּלוּם? אמר ר' שמעון בן לוי: אין בינינו ולצדיקים אלא דיבור פה בלבד. אמר ר' זעירא: שומע הוא המת קילוסו כמתוך החלום. ולמה נקרא שמו נחום איש קודש קדשים? שלא הביט בצורת מטבע מימיו. כַּד דְּמָךְ ר' אחא, אִתְחֲמִי כּוֹכְבָא בְּטִיהֲרָא. כַּד דְּמָךְ רבי חנן, אִתְכַּפּוֹן אַנְדְּרַטַּיָּא. כד דמך רבי יוחנן, אִתְכַּפּוֹן אִיקוֹנַיָּא. אמרין: דְּלָא הֲוָת אִיקוֹנִין דִּכְוָתֵהּ. כד דמך רבי חנינא דִבְרַת חַוְרָין, אִתְבְּזַע יַמָּא דְּטִיבֵּרְיָה. אמרין: כַּד הֲוָה סָלֵיק לְעִבּוּרָא, הֲוָה יַמָּא מִתְבְּזַע קוּמוֹי. כד דמך רב הושעיה, נְפַל קָלְוָן דטיבריא. כד דמך רבי יצחק בן אֶלְיָשִׁיב, אִתְעֲקַרוּן שַׁבְעִין אִסְקוֹפִּין מבעלי בתים דְּגָלִילָא. אמרין: דַּהֲווֹ תַּלְיָן בִּזְכוּתֵיהּ. כד דמך רבי שמואל בר רב יצחק, אִתְעֲקַרוּן אַרְזַיָּא דְּאַרְעָא דישראל. אמרין: דַּהֲוָה נָסֵיב שׁוֹשֶׁבְתָּא וּמְקַלֵּס קוּמֵי כַּלָּיָה. וַהֲווֹן רַבָּנָן מְרַנְּנִין בֵּיהּ. אֲמַר לוֹן רבי זעירא: אַרְפּוֹן לֵיהּ, לֵית אָהֵן סָבָא

[1] מלכים א, כב, מח.

התאומים, שלפי האגדה יסדו את רומי. צריפים—אהל קלוע, הצר למעלה והולך ומתרחב למטה. ומלך אין באדום נצב מלך—עד עתה לא היה מלך באדום, ורק עתה העמד שם מלך (בעלי האגדה היו קוראים לרומי „אדום").

ג) כד דמך—כשמת. חפון איקונתא מחצלן—כסו את התמונות (שעל כתלי ביתו) במחצלות. אמר כמה דלא חמתון בחייוי לא יחמינון בדמכותיה—אמרו: כמו שלא ראה אותן בחייו, כך לא יראה אותן במותו. וחכמין אינון כלום—האומנם יודעים הם (המתים) דבר? (וכי רואים הם?). קילוסו—שבחו שמשבחים אותו. בצורת מטבע—בצורה החקוקה על גבי המטבע. איתחמי כוכבא בטיהרא—נראה כוכב בצהרים. איתכפון אנדרטייא—נכפפו פסלי המצבות. איתכפון איקונייא—נכפפו התמונות שעל גבי הקירות. אמרין דלא הוות איקונין דכוותה—היו אומרים, שלא היתה תמונה (היפה) כמותה (כדמות פניו). דברת חוורין—שם מקום. איתבזע ימא דטיבריא—נקרע ימה של טבריה. אמרין כד הוה סליק לעיבורא וכו'—היו אומרים: כשהיה (ר' חנינא) עולה לעבר את השנה, היה הים נקרע לפניו (ולרמז לזה נקרע גם אחרי מותו). נפל קלון—עץ יקר. איתעקרון שובעין איסקופין וכו'—נעקרו (טבעו) שבעים אניות של בעלי בתים שבגליל. אמרין דהוון תליין בזכותיה—אז אמרו, שהיו (האניות) תלויות בזכותו (כי היו רעועות והתקיימו רק בזכותו ולכן טבעו במותו). איתעקרון ארזייא—נעקרו הארזים שבארץ ישראל. אמרין דהוה נסב שושבתא ומקלס קומי כלייה—היו אומרים (שעקירת ארזים זו היתה לרמז על מנהגו של ר' שמואל, שהיה לוקח ענף (של הדס) ומשבח (ומרקד) לפני הכלות. והוון רבנן מרננין ביה—והיו החכמים נותנים בו דופי (על שהיה מבזה את עצמו). ארפון ליה לית אהן סבא ידע מה עביד—

יָדַע מָה עָבֵיד. כֵּיוָן דִּדְמַךְ, נְחִיתַת אִשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְאַפְסֵקַת בֵּין עַרְסָא לְקָהָלָא, וַהֲווֹן תְּלָת שָׁעִין קָלִין וּבְרָקִין בְּעַלְמָא. הַיָּא דְאָהֵן סָבָא דַעֲבַדַת לֵיהּ שׁוֹשֶׁבְתָּא! וּנְפַקַת בַּת קָלָא ואמרה: וַי, דִּדְמַךְ שמואל בר רב יצחק גָּמֵיל חִסְדָּא! כד דמך רבי יַסָּא בר חִלְפוּתָא, משכו צינורות דם בְּלוֹדְקִיָּא. אמרין: דִּיהַב נַפְשֵׁיהּ על גְּזוֹרְתָא. כד דמך רבי אַבָּהוּ, בְּכָן עַמּוּדַיָּא דְקֵיסָרִין. אמרין כּוּתַיָּא: לֵית אִנּוּן אֶלָּא מְרִיעִין. אמר לוֹן ישראל: יָדְעִין רָחִיקַיָּא כְּמָה דְקָרִיבַיָּא מְרִיעִין.

רבי אבהו מי דמך, עֲבַרוּן קוֹמֵי י"ג נַהֲרִין דַּאֲפַרְסְמוֹן. אֲמַר לוֹן: כָּל אִלֵּין לְמַאן? אֲמַרוּ לֵיהּ: דִּידָךְ. אמר לון: וכל אִלֵּין דְאַבָּהוּ? „וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי" וגו'[1]. הקב"ה מראה להן לצדיקים מַתַּן שכרן בעולם הזה, ונפשם שביעה, והן יְשֵׁנִין להן. למלך שעשה סעודה וְצָר כל מיני סעודה בַּמַּפָּה; כֵּיוָן שנכנסו האורחין, ראו אותן ונפשם שביעה וישנו להן. זַבְדַּי בר לֵיוָאֵי ורבי יוסי בר פֶּטְרַס ורבי יהושע בן לוי אָמְרִין תְּלָתָא פְּסוּקִין מי דָמְכִין. חַד מִנְּהוֹן אמר: „עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד אֵלֶיךָ" וגו'[2], וחד אמר: „וְיִשְׂמְחוּ כָּל חוֹסֵי בָךְ" וגו'[3], וחד אמר: „מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ" וגו'[4].

חד מן אִלֵּין דִּנְשִׂיָּתָא דְמַךְ וּקְלַטַת מְעָרְתָא וּסְכַנְתָּן נַפְשָׁתָא. עָאל רבי

[1]ישעיה מט, ד. [2]תהלים לב, ו. [3]שם ה, יב. [4]שם לא, כ.

הרפו ממנו, אין הזקן הזה יודע מה הוא עושה. כיון דדמך נחיתת אישתא מן שמיא–כשמת ירדה אש מן השמים. ואפסקת בין ערסא לקהלא–והפסיקה בין ארון המת ובין הקהל. והוון תלת שעין קלין וברקי בעלמא–והיו שלש שעות קולות וברקים בעולם. הייא דאהן סבא וכו'—זוהי (כל הכבוד והגדולה האלה) של הזקן הזה, שעשה לו ענף ההדס (המחול בענף ההדס). ונפקת בת קלא וכו'—ויצאה בת קול ואמרה: אויה, שמת שמואל בר רב יצחק גומל החסדים (חובב אדם). משכו צינורות דם בלודקיא–נהפך מראה המים בצנורות שבלודקיא לדם. אמרין דיהב נפשיה על גזורתא–היו אומרים, שזהו לרמז על אשר נתן את נפשו על מצות המילה (שהיה מל את ילדי ישראל בשעת גזרת השמד). בכן עמודיא דקיסרין–בכו העמודים שבעיר קיסרין (שהשמיעו קול רעש גדול). אמרין כותיא לית אנון אלא מריעין–אמרו הכותים, שאין העמודים בוכים, אלא הם משמיעים תרועת שמחה. אמר לון ישראל ידעין רחיקיא וכו'–אמרו להם בני ישראל: יהיו הרחוקים (כלומר: אתם הכותים שהנכם מרוחקים מאתנו) יודעים (לשמוח ולהריע), כמו שהקרובים (העמודים, הקרובים לנו ונמצאים בקרבנו) שמחים!

ר' אבהו מי דמך עברון קומי וכו'—בשעת מותו של ר' אבהו עברו לפניו שלשה עשר נהרות של צרי (באַלזאַם). אמר לון—אמר להם (למלאכים). כל אילין למאן–כל אלה למי הם? אמרו ליה דידך–אמרו לו: שלך הם. וכל אילין דאבהו–האמנם כל אלה לאבהו הם? ונפשם שביעה וכו'–נפשם תתענג על הגמול הצפוי להם בעולם הבא ומתוך תענוג זה הם ישנים שנת המות. למלך–משל למלך. צר—צייר. במפה–הפרושה על השלחן. ראו אותן ונפשם שביעה–בציורי המאכלים המוכנים להם. אמרין תלתא פסוקין מי דמכין–בשעת מיתתם אמרו שלשה פסוקים. חד מנהון–אחד מהם.

חד מן אלין דנשייתא דמך–אחד מאלה (מבני משפחת) הנשיא מת. וקלטת מערתא וסכנתן נפשתא–נקלטה ונפלה המערה ונסתכנו נפשות האנשים שהיו שם; עאל

יוסי וְאַפְטַר עָלוי: אשרי אדם, שיצא מן העולם בשלום. — כד דמך רבי יַסָּא, נְפַל קַסְּטוּלִין דְּטִיבֶרְיָה. וַהֲווֹן אִלֵּין דִּנְשִׂיָּתָא חָדַיִין. אֲמַר לון רבי זעירא: לא דָמְיָא, תַּמָּן סְכַנְן נַפְשָׁתָא, בְּרַם הָכָא לָא סְכַנְן נַפְשָׁתָא; תַּמָּן לָא אִתְעַקְרַת עבודה זרה. ברם הָכָא אִתְעַקְרַת עבודה זרה.

הוֹרָיוֹת.

פרק שלישי.

א) אַבָּא יְהוּדָה וְנִבְאֵי הַצְּדָקָה.

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא, שעלו לְחוּלַת אַנְטוֹכְיָא, על עסק מַגְבַּת חכמים. וַהֲוָה תַּמָּן חַד אַבָּא יהודה עָבֵיד מצוה בעין טובה. פעם אחת ירד מנכסיו וראה רבותינו וְנִתְיָאֵשׁ מהן. עלה לו לביתו ופניו חוֹלָנִיּוֹת. אמרה לו אשתו: מפני מה פניך חולניות? אמר לה: רבותינו כאן ואיני יודע מה אעשה. אשתו, שהיתה צַדֶּקֶת ממנו, אמרה לו: נִשְׁתַּיְּרָה לך שדה אחת, לך ומכור חצייה ותן להן. הלך ועשה כן, ובא אצל רבותינו ונתן להן. ונתפללו עליו רבותינו. אמרו לו: אבא יהודה, הקב"ה ימלא חסרונותיך. עם כשהלכו להם, ירד לחרוש בתוך חצי שדהו. עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו, שקעה פרתו ונשברה. ירד להעלותה. והאיר הקב"ה עיניו ומצא סִימָא. אמר: לטובתי נשברה רגל פרתי. וּבַהֲדוּרַת רבותינו שְׁאַלוּן עֲלוי, אָמְרִין: מה אבא יהודה עָבֵיד? אמרין: מַאן יָכֵיל חָמֵי אַפּוֹי דאבא יהודה? אבא יהודה דְתוֹרוֹי, אבא יהודה דְגַמְלוֹי, אבא יהודה דַחֲמָרוֹי. חזר אבא יהודה לִכְמוֹת שהיה ובא אצל רבותינו ושאל בשלומן. אמרין ליה: מה אבא יהודה עָבֵיד? אמר להן: עשתה תפילתכם פירות ופירי

ר' יוסי ואפטר עלוי—עלה ר' יוסי ודרש עליו. שיצא מן העולם בשלום—ולא קרה כל אסון במיתתו וקבורתו. ר' יסא-ר' יוסי. נפל קסיטולין—נפל המגדל שבטבריה. והוון אילין דנשייתא חדיין—והיו אלה שמבית הנשיא שמחים (לפי שהיו נעלבים מדרשתו שדרש על מות קרובם, ועכשיו שמחו, לפי שגם הוא בעצמו לא יצא מן העולם בשלום). לא דמייא— אינה דומה (האסון שקרה בשעת קבורת קרובם אינו דומה לזה שקרה במות ר' יוסי). תמן סכנן נפשתא—שם היו נפשות נתונות בסכנה. ברם הכא—אולם כאן (בנפילת המגדל). לא אתעקרת-לא נעקרה. ברם הכא וכו'—אבל כאן, בנפילת המגדל, נעקרה עבודה זרה (לגודל זכותו של ר' יוסי).

א) חולת אנטוכיה—חומת אנטוכיה. על עסק מגבת חכמים-בענין גבית כסף הצדקה לפרנסת החכמים. והוה תמן חד אבא יהודה עביד וכו'-והיה שם איש אחד, אבא יהודה, שהיה עושה מצוה בעין טובה. ירד מנכסיו—אבד לו הונו. ונתייאש מהן— התעלם מהם (מחמת בושה, שלא השיגה ידו לתת להם דבר). נשתיירה—נשארה. ונשברה— נשברה רגלה. סימא—אוצר. ובהדורת רבותינו שאלון עלוי—ובחזירתם של החכמים שאלו עליו. מה אבא וכו'-מה עושה אבא יהודה? (מה מצבו?). מאן יכיל חמי אפוי וכו'— מי יכול לראות את פניו של אבא יהודה (מפני כבוד עשרו). אבא יהודה דתורוי, דגמלוי, דחמרוי-אבא יהודה הוא בעל שוורים, גמלים וחמורים. חזר אבא יהודה לכמות

פירות. אמרו לו: אף על פי שנתנו אחרים יותר ממך, בראשונה אותך כתבנו ראש טִימוּס. נְטָלוּהוּ והושיבוהו אצלם, וקראו עליו הפסוק הזה: „מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ"[1].

ב) בַּעַל תַּלְמוּד וּבַעַל אַגָּדָה.

דרש רבי שמואל בְּרֵיהּ דרבי יוסי בי רבי בון: „חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ"[2], „חכם בעיניו איש עשיר"–זה בעל התלמוד, „ודל מבין יחקרנו"–זה בעל אַגָּדָה. לשנים שנכנסו לעיר, ביד זה עֲשָׁתוֹת של זהב, וביד זה פְּרוּטְרוּט. זה, שבידו עשתות של זהב, אינו מוציא וחיה, וזה שבידו פרוטרוט, מוציא וחיה. דרש ר' אחא: „פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַה' מַעֲשֵׂהוּ כָּל אַבְנֵי כִיס"[3], „פלס"–זה המקרא, „מאזני"–זה המשנה, „משפט"–זה התלמוד, „לה'"–זה הַתּוֹסֶפֶת, „מעשהו כל אבני כיס"–כּוּלָּהֵם נוטלים שכרן מכים אחד.

ג) הַמִּקְרָא וְהַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה.

ר' אבא בר כָּהֲנָא אֲזַל לְחַד אֲתַר. אַשְׁכַּח ר' לוי יָתֵיב וְדָרֵשׁ: „אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן-לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יִתְאַוֶּה וְלֹא יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ"[4], „עושר"–זה המקרא, „נכסים"–אילו הֲלָכוֹת, „וכבוד"–זה התוספת, „ואינו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה"–אילו מִשְׁנָיוֹת גדולות. כְּגוֹן מִשְׁנָתוֹ של ר' חוּנָה ומשנתו של רבי הוֹשַׁעְיָה ומשנתו של בַּר קַפָּרָא; „ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו"–זה בעל אגדה, שאינו לא אוסר ולא מתיר, לא מטמא ולא מטהר; „כי איש נכרי יאכלנו"–זה בעל התלמוד. קם רבי אבא בר כהנא וְנַשְּׁקֵיהּ בְּרֹאשֵׁיהּ, אמר: זָכִיתָה מֵימְרִינַהּ יָקִים, תִּזְכֵּי מֵימְרִינַהּ מֵיתִיב.

[1]משלי יח, טז. [2]שם כח, יא. [3]שם טז, יא. [4]קהלת ו, ב.

שהיה–שב אבא יהודה להיות בעל צדקה כמו שהיה. **ראש טימוס**–בראש גליון הרשימה של המתנדבים.

ב) **יחקרנו**–ינצחנו. **עשתות של זהב**–חתיכות זהב מוצקות. **פרוטרוט**–מעות של פרוטות. **אינו מוציא וחיה**–אינו יכול להוציא את זהבו כדי לקנות צרכי אוכל נפש (כך גם בעל התלמוד קשה לו למצא שומעים להרצות לפניהם את תורתו). **מוציא וחיה**–כך גם בעל האגדה מוצא לו שומעים הרבה, לפי שדבריו מושכים את הלב. **פלס זה המקרא**–לפי שהמקרא הוא יסוד חוקי הדת. **מאזני זה המשנה**–שהמשנה היא היסוד להלכות שבעל פה. **משפט זה התלמוד**–לפי שהתלמוד מברר את המשפט וחוקר את טעמי המשנה. **התוספת**–התוספתא והברייתות.

ג) **עושר זה המקרא**–כי הוא היסוד לתורה שבעל פה. **אילו הלכות**–שבעל פה. (כשם שמי שיש לו עושר קונה לו נכסים, כך מי שיודע את המקרא קונה לו את ידיעת ההלכות). **זה התוספת**–שהיודעים אותה מכובדים על הבריות. **זה בעל אגדה**–שאין לו עסק בדיני היתר ואיסור. **זה בעל התלמוד**–שעל ידי פלפול הגמרא הוא יודע טעמו של דבר ומבין להורות הלכה למעשה. **זכית מימרינה יקים וכו'**–כשם שזכית לאמר זאת בעמידה (לפי שהיה עדיין תלמיד וצעיר), כך תזכה לדרוש זאת יושב (שתהיה לזקן הדורש ברבים בישיבה).

פִּרְקֵי הֲלָכָה מִתּוֹךְ הַגְּמָרָא הַיְרוּשַׁלְמִית.

בְּרָכוֹת.

פרק ראשון.

קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל עַרְבִית.

מִשְׁנָה. מֵאֵימָתַי קורין את שמע בָּעֲרָבִין? משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן עד סוף האשמורת הראשונה. דברי רבי אלעזר, וחכמים אומרים: עד חצות. רבי גמליאל אומר: עד שיעלה עמוד השחר.

גְּמָרָא. אֲנַן תְּנֵינַן: „משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן"; תָּנֵי רבי חייא: משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פִּתָּן בלילי שבת, וּתְנֵי עֲלַהּ: קרובים דבריהן להיות שָׁוִין. אִיתָא חֲמִי: „משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן"—יְמָמָא הוא ועם כּוֹכְבַיָּא הוא; „משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פתן בלילי שבת"—שעה וְתַרְתֵּי לֵילְיָא הוא, וְאַתְּ אמרת: קרובים דבריהן להיות שָׁוִין! א"ר יוסי: תִּפְתּוֹר בְּאִלֵּין כְּפָרְנַיָּא דְקִיקַיָּא, דְּאוֹרְחֵיהוֹן מִסְתַּלְּקָא עַד דְּהוּא יְמָמָא, דִּצְדִי לוֹן מִקַּמֵּי חֵיוָתָא.

משעה שהכהנים—כהנים שנטמאו והיו אסורים באכילת תרומה. נכנסים לוכל בתרומתן—כשטבלו והעריב עליהם השמש, שאז מותר להם לאכול תרומה. האשמורה הראשונה—שהלילה נחלק לשלש אשמורות. עד שיעלה עמוד השחר—מפני שכל הלילה קרוי זמן שכיבה.

אנן תנינן—אנו לומדים במשנתנו. ותני עלה—ושנינו על זה בברייתא. איתא חמי—בוא וראה (לשון קושיה היא). יממא הוא ועם כוכביא הוא—השעה הזאת עודנה שעת היום ותחלת יציאת הכוכבים. שעה ותרתי ליליא הוא—שעה אחת או שתי שעות בלילה (לפי שהעם היה מתאסף בלילי שבתות בבית המדרש לשמוע דרשת החכם ולא היה לו לאכול את פתם אלא בשעה אחת או שתים בלילה). ואת—ואתה. תפתר—תרץ את דברי ר' חייא. באילין כפרניא דקיקייא—באותם בני הכפרים הקטנים. דאורחיהון מסתלקא עד דהוא יממא—שדרכם להסתלק ולשוב לבתיהם בעוד יום. דצדי לון מקמי חיותא-מפני שהם מתיראים מפני החיות.

תָּנֵי: הקורא קודם לכן, לא יצא ידי חובתו. אם כן, למה קורין אותה בבית הכנסת? א"ר יוסי: אין קורין אותה בבית הכנסת בשביל לצאת ידי חובתו, אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה. ר' זעירא בשם רב ירמיה: סָפֵק בירך על מזונו ספק לא בירך–צריך לברך, דִּכְתִיב: „וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ"[1]. ספק התפלל ספק לא התפלל–אל יתפלל. ודלא כרבי יוחנן, דאמר ר' יוחנן: וּלְוַאי שיתפלל אדם כל היום כולו! למה? שאין תפילה מפסדת. ספק קרא ספק לא קרא–נישמעינה מן הָדָא: „הקורא קודם לכן, לא יצא ידי חובתו". ו„קודם לכן" לאו ספק הוא? וְאַתְּ אמרת: צריך לקרות. הָדָא אָמְרָה: ספק קרא ספק לא קרא–צריך לקרות.

סימן לדבר–משיצאו הכוכבים. ואף על פי שאין רְאָיָה לדבר, זכר לדבר: „וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים בַּמְּלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים בָּרְמָחִים מֵעֲלוֹת הַשַּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים"[2]; וכתיב: „וְהָיוּ לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמָר וְהַיּוֹם מְלָאכָה"[3]. כמה כוכבים יצאו וִיהֵא לילה? ר' פינחס בשם ר' אבא בר פַּפָּא: כוכב אחד–ודאי יום, שנים–ספק לילה. שלשה–ודאי לילה. שנים ספק? וְהָכְתִיב „עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים", אלא מיעוט כוכבים שנים? קַדְמָיָא לא מִתְחַשֵּׁב.

קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית.

מִשְׁנָה. מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר בין תכלת ללבן. רבי אליעזר אומר: בין תכלת לְכַרְתָּן, עד הנץ החמה. ור' יהושע אומר: עד

[1]דברים ח, י. [2]נחמיה ד, טו. [3]שם שם טז.

תני–נאמר בברייתא. הקורא קודם לכן–הקורא את שמע בערב קודם שיכנסו הכהנים לאכול בתרומתם. לא יצא וכו'–לא מלא את חובתו. למה קורין אותה בבית הכנסת–מבעוד יום, הרי אין בקריאה זו יציאה ידי חובה? כדי לעמוד בתפלה וכו'– כדי לאמר בתפלה דבר תורה. ואכלת ושבעת וברכת–הרי שברכת המזון מן התורה, וספק בדבר מן התורה הוא לחומרא. אל יתפלל–לפי שמצות התפלה היא מדרבנן. ולואי שיתפלל וכו'–ולשטתו, אף על פי שהתפלה היא מדרבנן, בכל זאת אם ספק הוא אם התפלל או לא, צריך להתפלל. אין תפלה מפסדת–אין התפילה מביאה לידי הפסד, אלא אדרבא היא משעבדת את לב האדם לאלהים. ספק קרא–את שמע. נישמעינה מן הדא–על השאלה נשמע תשובה מן הברייתא הזאת. וקודם לכן לאו ספק הוא–כלומר: בין השמשות הוא ספק יום ספק לילה, ואם כן ספק הוא, אם קרא את שמע מבעוד יום או אם קרא בלילה; וזה דומה ממש לספק קרא ספק לא קרא, שהרי אם קרא ביום, הרי הוא כאלו לא קרא. הדא אמרה–זאת אומרת, מכאן מוכח.

סימן לדבר–לשעה שהכהנים זכאים לאכול בתרומתם. ואף על פי שאין ראיה לדבר–שהיום כלה ביציאת הכוכבים, הנה יש בכל זאת זכר לזה בכתוב. והיום למלאכה– משמע שהיום מאריך מעלות השחר עד צאת הכוכבים. כוכב אחד–אם יצא רק כוכב אחד, הרי זה עוד יום בודאי. שנים ספק–שאלת תמיה. אלא מיעוט וכו'–והלא מעוט כוכבים שנים (לפי שמעוט רבים–שנים), ואם כן מוכח מזה שעם יציאת שני כוכבים הרי זה לילה. קדמיא לא מתחשב–הכוכב הראשון אינו נחשב בכלל צאת הכוכבים, לפי שהוא נראה בעוד היום גדול. כרתן–מין צמח ירוק (לויך).

שלש שעות, שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות. הקורא מכאן ואילך--לא הפסיד, כאדם שהוא קורא בתורה.

גְּמָרָא. כֵּינִי מַתְנִיתָא: בין תכלת שֶׁבָּהּ ללבן שבה. ומה טַעֲמוֹן דְּרַבָּנָן? „וּרְאִיתֶם אוֹתוֹ"[1] – מן הסמוך לו. ומה טַעֲמֵיהּ דרבי אליעזר? „וראיתם אותו"--כדי שיהא ניכר בין הצבועים. תָּנֵי בשם רבי מאיר: „וראיתם אותה" אין כתיב כאן, אלא „וראיתם אותו"--מגיד שכל המקיים מצות ציצית, כאלו מקבל פני שכינה; מגיד שהתכלת דומה לים, והים דומה לַעֲשָׂבִים, וַעֲשָׂבִים דומין לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, והכסא דומה לספיר, דכתיב: „וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֶל הָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ הַכְּרוּבִים כְּאֶבֶן סַפִּיר כְּמַרְאֵה דְּמוּת כִּסֵּא"[2]. אחרים אומרים: „וראיתם אותו"--כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו. רב חסדא אמר: כְּהָדָא דַּאֲחֵרִים. מָה אֲנַן קַיְּמִין? אם ברגיל, אפילו רחוק כמה--חָכֵים לֵיהּ! ואם בשאינו רגיל, אפילו קרוב ליה--לָא חָכֵים לֵיהּ! אלא כן אֲנַן קַיְּמִין: ברגיל ושאינו רגיל, כההוא דְּאָזֵיל לֵיהּ לְאַכְסַנְיָה וְאָתֵי לְקִצִּין. אית תַּנֵּי תָּנֵי: „בין זאב לכלב, בין חמור לְעָרוֹד", ואית תַּנֵּי תָּנֵי: „כדי שיהא רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו". הוא בָּעֵי מֵימַר: מַן דָּמַר „בין זאב לכלב, בין חמור לערוד" כְּמַן דָּמַר: „בין תכלת לְכָרְתָן"; וּמַן דָּמַר: „כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו", כְּמַן דָּמַר: „בין תכלת ללבן". „אבל אמרו: מִצְוָתָהּ עם הָנֵץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפילה, ונמצא מתפלל ביום". אמר רבי

[1] במדבר טו, לט. [2] יחזקאל י, א.

כיני מתניתא-כך היא המשנה (כך צריך לפרש אותה). בין תכלת שבה ללבן שבה-ניזת צמר שצבעו אותה תכלת ויש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה. ומה טעמון דרבנן-ומה טעמם של החכמים, האומרים „בין תכלת ללבן"? מן הסמוך לו-באותה הציצית עצמה צריך להכיר בין תכלת ללבן. ומה טעמיה-ומה טעמו של ר' אליעזר, שצריך להכיר בין תכלת לכרתן? בין הצבועים-בין הדברים הצבועים סתם, היינו: בין תכלת לכרתן, לפי שבין תכלת ללבן אפשר להכיר גם קודם עלות השחר. תני-בברייתא. וראיתם אותה-הלא ציצית לשון נקבה היא וצריך היה לכתוב „אותה" ולא „אותו". פני שכינה-והיינו „וראיתם אותו", את הקב"ה. כהדא דאחרים-ההלכה היא כדברי אחרים. מה אנן קיימין-במה אנו עומדים? איך אנו מפרשים את דברי האחרים האומרים: „כדי שיהא אדם רחוק וכו'"-באיזה חבר אמרו זאת? אם ברגיל-אם הוא רגיל לראות את חברו זה. אפילו רחוק כמה חכים ליה—אפילו אם הוא רחוק ממנו הרבה הוא מכיר אותו. לא חכים ליה-אין הוא מכיר אותו. אלא כן אנן קיימין-בזה אנו עומדים (כך אנו צריכים לפרש את הדברים האלה). כההוא דאזיל ליה לאכסניה-כאדם המתארח באכסניה. ואתי לקיצין—ובא אליה לפרקים. אית תניי תני-יש תנא השונה. בין זאב וכו'-עד שיכיר בין זאב לכלב וכו'. ערוד—חמור פרא. ואית תניי תני-ויש תנא השונה. הוא בעי מימר—הוא רוצה לאמר. מן דמר—מי שאומר. כמן דמר—כמי שאומר (דבריו מתאימים לדבריו של האומר). בין תכלת לכרתן—לפי שצריך קצת אור בהיר להבדיל בין שני אלה. כמן דמר בין תכלת ללבן—שאין צריך אור בהיר להבחין בזה.

זעירא: וַאֲנָא אֲמָרִית טַעֲמָא: „יִירָאוּךָ עִם שָׁמֶשׁ"[1]. אמר מר עוקבא: הַוָּתִיקִין היו משכימין וקורין אותה, כדי שיסמכו לה תפילתן עם הנץ החמה. תָּנֵי: אמר רבי יהודה: מעשה, שהייתי מהלך בדרך אחרי רבי אלעזר בן עזריה ואחרי רבי עקיבה, והיו עסוקים במצות, והגיעה עונת קריאת שמע, והייתי סָבוּר שֶׁמָּא נתייאשו מקריאת שמע. וקריתי ושניתי, ואחר כך התחילו הם. וכבר היתה החמה על ראשי ההרים.

פרק ששי.

אִסּוּר הֲנָאָה מִן הָעוֹלָם בְּלִי בְרָכָה.

מִשְׁנָה. כיצד מברכין על הפירות? על פירות האילן הוא אומר: „בורא פרי העץ"; חוץ מן היין, שעל היין הוא אומר: „בורא פרי הגפן". ועל פירות הארץ הוא אומר: „בורא פרי האדמה"; חוץ מן הפת, שעל הפת הוא אומר: „המוציא לחם מן הארץ". ועל הירקות הוא אומר: „בורא פרי האדמה". ר' יהודה אומר: „בורא מיני דשאים".

גְּמָרָא. כתיב: „לַה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ"[2]: הַנֶּהֱנֶה כלום מן העולם—מָעַל, עד שיתירו לו הַמִּצְוֹת. אמר רבי אַבָּהוּ: כתיב „פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְּלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם"[3]—העולם כולו ומלואו עשוי ככרם. ומהו פִּדְיוֹנוֹ? ברכה. ר' יחזקיה, רבי ירמיה, רבי אבון בשם רבי שמעון בן לקיש: „אָמַרְתְּ לַה' אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל עָלֶיךָ"[4], אם אכלת וברכת—כִּבְיָכוֹל כאלו מִשֶּׁלְּךָ אכלת. דבר אחר: „טובתי בל עליך"—מְבַלֶּה אני טובתי בגופך. דבר אחר: „טובתי בל עליך"—יִבָּלְלוּ כל הטובות ויבואו עליך.

[1]תהלים עב, ה. [2]תהלים כד, א. [3]דברים כב, ט. [4]תהלים טז, ב.

ואנא אמרית טעמא—ואני אמרתי את הטעם של הדבר, מפני מה מצות תפלה עם הנץ החמה. ייראוך עם שמש—יקבלו עליהם מורא מלכות שמים כשהשמש יוצאת, היינו: עם הנץ החמה. הוותיקין—החסידים הזריזים למצוות. עונת—זמן. הייתי סבור—הייתי חושב. שמא נתייאשו מקריאת שמע—שמא הסיחו את דעתם מקריאת שמע, לפי שהעוסק במצוה פטור מן המצוה.

חוץ מן היין—שעל חשיבותו קבעו לו ברכה בפני עצמה כמו לפת. מיני דשאים—לפי שבכלל פרי האדמה ישנם דשאים וזרעים, כגון קטניות, ולדעתו של ר' יהודה צריך לעשות היכר ברכה לכל מין ומין מפרי האדמה.

מעל—עשה מעילה בהקדש, שהרי הארץ ומלואה לה' היא. עד שיתירו לו המצוות—עד שקיום המצוות (הברכה שיברך על כל דבר) יתיר לו את ההנאה מן העולם. אמר ר' אבהו וכו'—ר' אבהו מצא סמך לברכה בכתוב הזה. עשוי ככרם—דומה לכלאי כרם ואסור לך. ומהו פדיונו ברכה—כלומר: קרא את המלה „תקדש" בפיעל, היינו „תְּקַדֵּשׁ", שצריך אתה לקדש את ההנאה מן העולם ע"י ברכה. כביכול—כאלו אפשר לומר כן. כאלו משלך אכלת—מאחר שאמרת „לה' ה' אתה", כלומר שברכת, אז כאלו אפשר לאמר לה': „טובתי בל עליך", טובתי אינה באה על ידך, לפי שקניתי אותה על ידי הברכה. מבלה אני—מכנים ומשהה. יבללו—

אמר רבי אחא: מַהוּ „בל עליך”? שאיני מביא טובה על העולם מבלעדיך. כְּמָה דְאַתְּ אָמַר: „וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ”[1]. תָּנֵי רבי חִיָּא: „קֹדֶשׁ הִלּוּלִים”[2]—מלמד שהוא טָעוּן ברכה לְפניו ולאחריו. מִכָּן היה רבי עקיבה אומר: לא יטעום אדם כלום, עד שיברך.

פֵּאָה.

פרק ראשון.

הִלְכוֹת מַתַּן פֵּאָה.

מִשְׁנָה. אֵלּוּ דברים שאין להם שִׁעוּר: הפיאה והביכורים וְהָרְאָיוֹן וגמילות חסדים ותלמוד תורה. אלו דברים, שאדם אוכל מפירותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לעולם הבא: כִּבּוּד אב ואם וגמילות חסדים וַהֲבָאַת שלום בין אדם לחבירו, ותלמוד תורה כנגד כולן.

גְּמָרָא. רבי בנימין בר לוי אמר: רבי יצחק ורבי אמי הֲווֹן יָתְבִין מַקְשׁוּ: למה לא תָנֵינַן „תרומה” עמהן? אמר רבי אמי: מפני המחלוקת. אמר רבי יוֹסֵי: אדם עושה כל שדהו ביכורים, ואין אדם עושה כל שדהו תרומה. הֲתִיבוּן: הֲרֵי הוא אומר „פיאה”, והרי אין אדם עושה כל שדהו

[1] בראשית מא, מד. [2] ויקרא יט, כד.

יתבוללו יחד. מבלעדיך—שהטובה אינה אלא בזכותך. כמה דאת אמר—כמו שאתה אומר (כמו שנאמר). קדש הלולים—בנטע רבעי (בפירות המותרים באכילה בשנה הרביעית) נאמר „קדש הלולים”, משמע שבאכילתו בשנה הרביעית אתה חייב שני הלולים, היינו שתי ברכות: ברכה לפניו וברכה לאחריו. טעון—נצרך.

שאין להם שיעור—שאין להם שעור מן התורה לא למטה ולא למעלה, אבל מדרבנן יש להם שעור למטה. פאה—שאדם חייב להניח בסוף שדהו לעניים, כדכתיב: „לא תכלה פאת שדך בקצרך” (ויקרא כ"ג). והבכורים—דכתיב: „ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך” (שמות כ"ג), ולא נתנה התורה בהם שעור. והראיון—שחייב אדם להראות בבית המקדש בשלש רגלים, דכתיב: „שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך” (שם), וגם צריך הוא להביא אז עולת ראייה ושלמי חגיגה, כדכתיב: „ולא יראו פני ריקם” (שם). כנגד כולם—שקול כנגד כל הדברים האלה.

הוון יתיבין מקשוי—היו יושבים להקשות (ישבו והקשו). לא תנינן—אין אנו שונים (אין המשנה שונה בין הדברים שאין להם שעור גם את התרומה, שהרי מן התורה חטה אחת של תרומה פוטרת את כל הכרי. מפני המחלקת—מפני שיש שעורים חלוקים בתרומה, היינו: אדם בעל עין יפה נותן אחד מארבעים, בעל עין בינונית-אחד מחמשים, בעל עין רעה—אחד מששים; ואף על פי שהשעורים האלה הנם מדרבנן, בכל זאת כיון שסמכו אותם על המקרא, הרי הם כעין מן התורה. אמר ר' יוסי—ר' יוסי בא לתרץ את הקושיה, מפני מה לא מנתה המשנה גם את התרומה, באופן אחר. אדם עושה וכו'-אם הוא רוצה יכול הוא לעשות את כל שדהו בכורים, ואם כן בכורים אין להם שעור לא למעלה ולא למטה. ואין אדם עושה כל שדהו תרומה—שנאמר בתרומה: „ראשיתם אשר יתנו לה' לך נתתים” (במדבר יח, יב), הרי שהיא טעונה, ששייריה יהיו ניכרים, ואם כן הרי יש לתרומה שעור למעלה. התיבון-השיבו, הקשו על דברי ר' יוסי. אין אדם עושה כל שדהו פאה-אם כן

פיאה, וּתְנִיתָהּ? אמר רבי יוֹסֵי: קצירת שיבולת הראשונה דומה לְמֵירוּחוֹ, עד שלא קצר השיבולת הראשונה–לא נתחייבה שדהו בפיאה, משקצר שיבולת ראשונה–נתחייבה שדהו בפיאה; ביקש לעשות כל שדהו פיאה–עושה; בְּרַם הָכָא: עד שלא נִתְמַרַח הכרי–לא נתחייב כְּרְיוֹ תרומה; ביקש לעשות כל כריו תרומה–אינו עושה, דִּתְנֵינַן תַּמָּן: האומר: „כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה"–לא אמר כלום, עד שֶׁיְּשַׁיֵּר מִקְצָת.

שיבולת הראשונה–מַהוּ שֶׁתְּהֵא חייבת בפיאה? איפשר לומר כן? היא חייבה כל שדהו פיאה–והיא חייבת בפיאה? קצר שיבולת הראשונה ונשרפה–מַהוּ שֶׁיְּהֵא צריך לקצור פעם שנייה? נשמעינה מן הָדָא: קצר חציה ומכר מה שקצר, קצר חציה והקדיש מה שקצר–נותן מן המשוייר על הכל. וְהֶקְדֵּשׁ לַאו כשרוף הוא? הָדָא אמרה: קצר שיבולת הראשונה ונשרפה–אינו צריך לקצור פעם שנייה.

כילה את שדהו, אַתְּ אָמַר: חורה פיאה לָעֳמָרִין, מהו שתחזור פיאה

הרי יש גם לפאה שעור למעלה. ותניתה–ובכל זאת נשנתה במשנה. אמר ר' יוסי–השיב ר' יוסי. קצירת שבלת הראשונה–לגבי הפאה. דומה למרוחו–לְזְרִיַת התבואה במזרה לענין תרומה: כמו שאין חיוב תרומה קודם מירוח, כך אין חיוב פאה קודם שיתחיל לקצור, שהרי לא שייך כאן: „לא תכלה פאת שדך בקצרך". משקצר שבלת הראשונה וכו'–משהתחיל לקצור את השבלת הראשונה, אז חל חיוב פאה ויכול הוא לעשות את כל שדהו פאה, ולכן בצדק חשבה המשנה את הפאה בין הדברים שאין להם שעור, לפי שמשעה שחל על השדה חיוב פאה אין שעור לפאה. ברם הכא–אבל כאן, לגבי תרומה. עד שלא נתמרח הכרי לא נתחייב כריו תרומה–ולכן לא שייך כאן כלל „אין לו שעור". כרי–ערמת התבואה. בקש לעשות כל כריו תרומה–וגם משנתמרח הכרי, אם רצה לעשות את כל הכרי תרומה אינו עושה, ואם כן גם משעת חיוב יש לתרומה שעור למעלה. דתנינן תמן–שלמדנו שם במשנה. עיסתי–בצקי. חלה–תרומת הבצק. שבלת הראשונה מהו שתהא חייבת בפאה–לאחר שקצר את שאר השדה, מהו שיחזור החיוב גם לשבלת הראשונה ויהא חייב לתת עליה פאה? איפשר לומר כן–האפשר לאמר כן? היא חייבה כל שדהו–החיוב לא בא אלא אחר קצירת השבלת הראשונה, לפי שקודם שקצרה לא היה כאן חיוב פאה. והיא חייבת בפאה–והיך תהא חייבת, הלא לא חל עליה חיוב כלל? ונשרפה–קודם שקצר את השאר. לקצור פעם שניה–שכיון שנשרפה השבלת הראשונה ואינה בעולם, לא יתקיים בשדה הזה „לא תכלה פאת שדך בקצרך" עד שיקצור שבלת אחרת. נשמעינה מן הדא–תשובה על זה אנו שומעים מן התוספתא הזאת. נותן מן המשוייר על הכל–מן החצי שנשאר הוא נותן פאה, אחד מששים, על הכל, גם על החצי שמכר או הקדיש. והקדש לא כשרוף הוא–שהרי ההקדש אסור בהנאה, ואף על פי כן אנו אומרים שהוא נותן פאה על החצי שהקדיש, מפני שהיה כאן קציר קודם שהקדיש. הדא אמרה–זאת אומרת, מכאן משמע.

כלה את שדהו–קצר את כל שדהו ולא השאיר בה פאה. את אמר–אתה אומר (בתוספתא). חזרה פאה לעמרין–צריך להפריש פאה מן העמרים. מהו שתחזור וכו'–מהו שיהא חייב ליתן פאה על השבלת הראשונה (שאף על פי שנאמר למעלה, שהוא פטור על השבלת הראשונה, היינו בנותן פאה כמצותה מן הקמה, מה שאין כן בנותן פאה מן העמרים,

לקצירת שיבולת הראשונה? אמר רבי יוסי: נֵילַף פיאת עומרים מפיאת קמה: מה פֵּיאַת קמה לא חוזרה פיאה לקצירת שיבולת הראשונה, — אף פיאת עומרים לא תחזור פיאה לקצירת שיבולת הראשונה.

הפיאה יש לה שיעור מִלְּמַטָּן ואין לה שיעור מלמעלן; הביכורים וְהָרְאָיוֹן אין שיעור לא למעלן ולא למטן. אית תַּנָּא תָּנֵי: הפיאה והביכורים והראיון אין להם שיעור לא למעלן ולא למטן. מה נָפֵיק מן בֵּינֵיהוֹן, והן חַד מן ששים? מַאן דָּמַר: הפיאה יש לה שיעור מלמטן ואין לה שיעור מלמעלן—מה שנתן נתן; חזר והוסיף—חייב במעשר, עד שעה שֶׁיַּשְׁלִים. מַאן דָּמַר: הפיאה אין לה שיעור לא למעלן ולא למטן—מה שנתן כבר נפטר, חזר והוסיף—חייב במעשרות.

רבי ברכיה בָּעֵי: ולמה לא תְנֵינַן אפר סוֹטָה? ולמה לא תְנֵינַן אפר פרה? ולמה לא תנינן רוק יבמה? ולמה לא תנינן דם ציפור של מצורע? לא אֲתֵינַן מַתְנִיתָא אלא דברים, שהוא מוסיף עליהן ויש בעשייתן מצוה; ואילו אף על פי שהוא מוסיף עליהן—אין בעשייתן מצוה.

שאין לחוש למה שנאמר „בקצרך"). נילף—נלמד. אף פיאת עומרים לא תחזור—כיון שחיוב פאה בעמרים לא בא אלא על ידי זה שיש חיוב פאה בקמה, לכ אנו אומרים: כשם שפיאת קמה לא חזרה וכו'.

יש לה שיעור מלמטן—ואינו יכול להפחית מן השעור הזה. ואין לה שעור מלמעלן—כי משקצר את השבלת הראשונה יכול הוא לעשות את כל שדהו פאה. אית תנא תני—יש תנא השונה. מה נפיק מן ביניהון—מה ההבדל היוצא ביניהם (בין האומר, שיש לה שיעור מלמטה, ובין האומר, שאין לה שיעור מלמטה)? והן חד מששים—והלא יש לה שעור קצוב מלמטה והוא אחד מששים? מן דמר וכו'—ומתרצת הגמרא, שיש הבדל ביניהם, והוא: מי שאומר, הפאה יש לה שעור—מה שנתן נתן, אם נתן פאה פחות מששים הרי זו פאה, לפי שמן התורה אין לה שעור. חזר והוסיף—על הפאה שנתן, אלא שלא הוסיף עד אחד מששים, הרי יצא משעור פאה שמדאורייתא ולא בא עד שעור הפאה שמדרבנן, לכן מה שהוסיף חייב במעשר. עד שעה שישלים—עד אחד מששים, ואז תפטר כל הפאה ממעשר, שכיון שהוא משלים לבסוף הוא חוזר להיות כאלו הפריש מתחלה אחד מששים, וזהו שאמר „הפאה יש לה שעור מלמטה", כלומר: החכמים קבעו לה שעור מלמטה כעין דאורייתא. מה שנתן כבר נפטר, חזר והוסיף חייב במעשרות—שהחכמים לא קבעו את השיעור אחד מששים כעין דאורייתא, ואם נתן פחות מששים כבר נפטר מן הפאה, ואף על פי שמדרבנן צריך הוא להוסיף עד אחד מששים, הנה מה שהוא מוסיף חייב במעשר, שמכיון שנתן פחות מן השעור שקבעו החכמים, הוא קם על דין התורה ואין ההשלמה נפטרת מן המעשר.

בעי—שואל. לא תנינן—לא שנינו במשנתנו בין הדברים שאין להם שעור. אפר סוטה וכו'—שכל הדברים האלה אין להם שעור לא למעלה ולא למטה. רוק יבמה—שהיא רוקקת בפני היבם, שאינו רוצה לקחתה לאשה. לא אתינן—לא באנו (לשנות במשנה). בעשייתן—במה שהוסיף.

פרק שמיני.

מֵאֵימָתַי כָּל אָדָם מֻתָּרִין בְּמַתְּנוֹת עֲנִיִּים.

מִשְׁנָה. מֵאֵימָתַי כל אדם מֻתָּרִין בלקט? מִשֶּׁיֵּלְכוּ הַנְּמוֹשׁוֹת. בְּפֶרֶט ובעוללות? משילכו העניים בכרם ויבואו. ובזיתים? משתרד רביעה שנייה. אמר ר׳ יהודא: והלא יש שאין מוסקין זיתיהם אלא לאחר רביעה שנייה? אלא כדי שיהא העני יוצא, ולא יהא מביא בארבעה אִיסָּרוֹת.

גְּמָרָא. אמר רבי יוחנן: למה נקרא שמן „נמושות״? שהן באות בסוף. אבא שאול היה קורא אותן „מָשׁוֹשׁוֹת״. אית תַּנֵּי תָּנֵי „נמושות״ ואית תניי תָּנֵי „משושות״; מַאן דְּאָמַר „נמושות״—שהן באין בסוף, ומאן דאמר „משושות״—שהן ממשמשים ובאין. רבי חונא בשם מנחם: רבי יוחנן בן נורי היה יוצא עם הנמושות ומביא פרנסתו של כל השנה. תְּנֵי: מתנות עניים שבשדה, שאין עניים מקפידים עליהם—הרי הן של בעל הבית. רבי בון בר חייא בָּעֵי: ויש אדם קורא שם פיאה לעצמו? תני ר׳ שמעון בן יוחאי: „לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזוֹב אוֹתָם״[1]—ולא לעורבים ולעטלפים. — „בפרט ובעוללות״ כו׳ ולא תְּנִינָן נמושות? ע״י שהן חביבין הן באין על אֲתַר. „ובזיתים משתרד רביעה שניה״ ולא תנינן נמושות? מפני שהן ימי צנה ואין יוצאין אלא בחורים. וקודם לכן אינו אסור משום גזל? בשיטתן השיבן: לאֹ אתם, שאתם אומרים:

[1] ויקרא יט, י.

הנמושות—הזקנים, הנשענים על משענותיהם, המאחרים לבוא אל השדות מכל שאר העניים. ומשהלכו הנמושות כבר נתיאשו העניים מן הלקט הנמצא בשדות ולכן הפקר הוא ומותר לכל אדם. משילכו העניים בכרם ויבאו—לפי שפירות הכרם חביבים על הכל ולכן באים הכל ליטלם מיד ולפיכך נתייאשו מהם העניים אפילו קודם שיבאו הנמושות. רביעה שניה—המטר השני, היורד בחדש חשון. מוסקים—בוצרים. בארבעה איסרות—שלא יהא מביא זיתים במחיר ארבעה איסרות (מין מטבע קטנה), שהם שעור מזון שתי סעודות לו ולאשתו, ואם אין הוא מביא כשעור הזה אין הוא יוצא ללקט.

שהן באות בסוף—מלשון „נמשך״, לפי שהזקנים נמשכים והולכים לאט ובאים לבסוף. משושות—מלשון „משש״. ומביא פרנסתו של כל השנה—מזה מוכח, שגם הנמושות מאספים הרבה, ולכן לאחר שהלכו הנמושות כבר העניים מתייאשים מן השדה ומה שנשאר בו מותר לכל אדם. שאין עניים מקפידים עליהם—שאנו רואים, שאינם מחזרים אחריהם לאספם. בעי—שואל. ויש אדם קורא שם פאה לעצמו—מאחר שקבע את הפאה והפריש אותה לעניים, כלום יכול הוא לשוב ולזכות בה? ולא לעורבים ולעטלפים—אינו מצווה לעזוב אותם לעורבים ולעטלפים וכיון שאין עניים מחזרים אחריהם הרי הם שלו. ולא תנינן נמושות—מפני מה אין אנו לומדים גם כאן נמושות כמו בלקט? על אתר—תכף ומיד. מפני שהן ימי צנה—בזמן מסיקת הזיתים כבר מצויה הקרירות ולכן יוצאים לבצור רק הבחורים ולא הזקנים. וקודם לכן—האם פחות מן השעור הזה של ארבעה איסרות, שקבע ר׳ יהודה, אינו אסור משום גזל עניים? הרי יש גזל עניים אפילו בפחות מזה. בשיטתן השיבן—ר׳ יהודה השיב להחכמים, שהקשו לו את הקושיה הזאת, בשיטתם שלהם. לא אתם וכו׳—האין אתם בעצמכם אומרים, שבימי הצנה אין הזקנים יוצאים ולפיכך לא שניתם „נמושות״?

מפני שהוא צינה אין יוצאין אלא בחורים? מתוך שהוא יודע שאינו מביא פרנסתו—אף הוא אינו יוצא.

שְׁבִיעִית.

פרק ששי.

שָׁלֹשׁ אֲרָצוֹת לִשְׁבִיעִית.

מִשְׁנָה. שלש ארצות לשביעית: כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כְּזִיב—לא נֶאֱכָל ולא נֶעֱבָד; כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה—נאכל, אבל לא נעבד; מן הנהר ומאמנה ולפנים—נאכל ונעבד.

גְּמָרָא. כתיב: „אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ"[1]—בארץ אתם חייבים לעשות, ואי אתם חייבים לעשות בחוצה לארץ. עֲדַיִין אנו אומרים: מצות שהן תלויות בארץ אינן נוהגין אלא בארץ, יכול אפילו מצות שאינן תלויות בארץ לא יהו נוהגות אלא בארץ? תלמוד לומר: „הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וגו' וְחָרָה אַף ה' בָּכֶם" וגו'[2]: „וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם"[3]—מָה אִית לָךְ? כגון תפילין ותלמוד תורה. מה תפילין ותלמוד תורה שאינן תלויות בארץ—נוהגין בין בארץ בין בחוצה לארץ, אף כל דבר שאינו תלוי בארץ—יהא נוהג בין בארץ בין בח"ל. מעתה משגלו יְהוּ פטורין? כְּתִיב: וַיַּעֲשׂוּ כָל הַקָּהָל

[1]דברים יב, א. [2]שם יא, טז—יז. [3]שם שם יח.

מתוך שהוא יודע—אף אני אומר כן: מתוך שהוא יודע, שאינו מביא פרנסתו, אינו יוצא לחזור אחר פחות מארבעה איסרות, שאין בהם כדי פרנסתו ופרנסת אשתו, ולכן אין בזה משום גזל.

שלש ארצות—חלוקות הן לעניני דין שביעית. כל שהחזיקו וכו'—כל המקומות מארץ ישראל, שהחזיקו בהם השבים מגלות בבל. ועד נזיב—הוא סוף המקום שכבשו עולי בבל. לא נאכל ולא נעבד—הארץ ההיא אסורה בעבודה בשביעית, ואם נעבדה והצמיחה—אסורים צמחיה באכילה. וכל שהחזיקו עולי מצרים—ולא החזיקו בו עולי בבל. ועד הנהר—הוא נחל מצרים בדרומית-מערבית של ארץ ישראל. ועד אמנה—הר אמנה הוא אחד מהרי הלבנון בסביבות דמשק. והמקומות והאלה אין בהם משום קדושת הארץ ממש, לפי שהיו קדושים אך לשעתם, וכשגלו ישראל לבבל פקעה קדושתם. נאכל ולא נעבד—לכתחלה אסורה בהם העבודה, אבל אם נעבדו והצמיחו מותר לאכול את יבולם. ולפנים—לצד חוץ לארץ. נאכל ונעבד—מותר בעבודה ובאכילה. עדיין אנו אומרים—מן הכתוב הזה אנו למדים, שמצוות התלויות בארץ וכו'. ושמתם... על לבבכם ועל נפשכם—משמע שאפילו אם תגלו מן הארץ, כמו שנאמר „ואבדתם מהרה מעל הארץ", בכל זאת תשימו את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם. מה אית לך—איזו מצוות יש לך ללמוד מפרשה זו, שהן חובה גם בחוץ לארץ? כגון תפילין ותלמוד תורה—שנאמר „וקשרתם אותם לאות על ידכם" וכו', „ולמדתם אותם" וכו'. משגלו יהו פטורין—משגלו מארץ ישראל יהיו פטורים מן המצוות

הַבָּאִים מִן הַשְּׁבִי סֻכּוֹת וַיֵּשְׁבוּ בַסֻּכּוֹת, כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בִּן נוּן"[1]. ולמה „יֵשׁוּעַ"? רבי הלל בְּרֵיהּ דרבי שמואל בר נחמן: פָּגַם הכתוב צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו. הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע: מה ביאתן בימי יהושע—פטורים היו ונתחייבו, אף ביאתן בימי עזרא—פטורים היו ונתחייבו. ממה נתחייבו? רבי יוסי בר חנינא אמר: מדבר תורה נתחייבו, הָדָא הוא דכתיב: „וֶהֱבִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבוֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ"[2]—הקיש ירושתך לירושת אבותיך: מה ירושת אבותיך—מדבר תורה, אף ירושתך—מדבר תורה. „וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבוֹתֶיךָ"[3]: אבותיך פטורים היו ונתחייבו, ואתם פטורים הייתם ונתחייבתם; אבותיכם לא היה עליהם עול מלכות, ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכות; אבותיכם לא נתחייבו אלא לאחר ארבע עשרה שנה: שבע שכיבשו ושבע שחילקו, אבל אתם—כֵּיוָן שנכנסתם נתחייבתם; אבותיכם לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה, אבל אתם—ראשון ראשון קונה ומתחייב. אמר רבי אלעזר: מֵאֵילֵיהֶן קיבלו עליהן את המעשרות. מה טעם? „וּבְכָל זֹאת אֲנַחְנוּ כֹּרְתִים אֲמָנָה וְכֹתְבִים וְעַל הֶחָתוּם שָׂרֵינוּ, לְוִיֵּנוּ וְכֹהֲנֵינוּ"[4]. מה מקיים רבי אלעזר: „וְאֶת בִּכּוּרֵי בְקָרֵינוּ וְצֹאנֵינוּ"[5]? מכיון שקיבלו עליהן דברים שלא היו מחוייבים עליהן—אפילו דברים שהיו מחוייבים עליהן העלה עליהן, כאלו מאיליהן קבלו עליהן. מה מקיים רבי יוסי ב"ר חנינא: „וּבְכָל זֹאת"? מכיון שקיבלו עליהן בסבר פנים יפות—העלה עליהן הכתוב, כאלו מאיליהן קבלו עליהן. מה מקיים ר"א „מֵאֲבֹתֶיךָ"? פתר לה לעתיד לבא. דאמר רבי חלבו שמעון

[1]נחמיה ח, יז. [2]דברים ל, ה. [3]שם. [4]נחמיה י, א. [5]שם שם לז.

התלויות בארץ אף לאחר ששבו אליה בימי הבית השני, שהרי באותו הכתוב נאמר „אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה" ואם כן משמע מזה, שלא נצטוו על המצוות האלה אלא בירושה הראשונה בלבד. ולמה ישוע—תחת יהושע בה"א. צדיק בקבר—יהושע המת. צדיק בשעתו—עזרא החי, שהרבה לעשות גדולות לעמו ולדתו (והביא את הדרשה הזאת דרך אגב, בהזכירו את שם יהושע). הקיש—השווה. פטורים היו—במצרים ובמדבר. ונתחייבו—בכניסתם לארץ. ממה נתחייבו—מאיזה טעם נתחייבו בימי עזרא? מדבר תורה נתחייבו—בביאה שניה כמו בביאה הראשונה. הדא הוא דכתיב—זהו שכתוב. אשר ירשו אבותיך וירשתה—שתי ירושות, ירושת האבות וירושת הבנים. ירושתך—בימי הבית השני. מאבותיך—משמע שיש דבר שאתה עולה בו על אבותיך, ככל שהוא הולך ומפרש. שיש עליכם עול מלכות—לפי שגם אחר גלות בבל היו ישראל משועבדים למלכות פרס. ראשון ראשון—שתירשו קונה ומתחייב במצוות. מאליהן קבלו עליהם וכו'—רבי אלעזר חולק על ר' יוסי בר' חנינא וסובר, שמשגלו מן הארץ פקעה קדושת הארץ, ובימי עזרא לא נתחייבו מן התורה במצוות שהן חובת קרקע, אלא מעצמם קבלו עליהם להתחייב בתרומות ובמעשרות. ובכל זאת וכו'—ונאמר בסוף הפרק: „ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו וגו' נביא לכהנים וגו' ומעשר אדמתנו ללויים וגו'. מה מקיים רבי אלעזר ואת בכורי וגו'—מה הוא עושה עם הכתוב „ואת בכורי" וגו', שהרי בנוגע להמצוות האלה שאינן תלויות בארץ אי אפשר לומר שמאליהם קבלו אותן. מה מקיים... „ובכל זאת"—לדעתו, שנתחייבו מדבר תורה, כיצד הוא מפרש את הכתוב „אנחנו כורתים אמנה". בסבר פנים יפות—במאור פנים ובחפץ לב. העלה עליהן—חשב להם. מאבותיך—משמע שנתחייבו

בר בא בשם ר׳ יוחנן: אבותיך ירשו ארץ של שבעת עֲמָמִין ואתם עתידין לירש של עשר עממים. תְּלָתֵי חוֹרָנְיָתָא אִלֵּין אִנּוּן: „אֶת הַקֵּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקַּדְמוֹנִי“[1]. רב יודה אומר: עֲרַבְיָה, שַׁלְמָיָא, נַבְטָיָא. רבי שמעון אומר: אַסְיָא וְאַסְפַּמְיָא וְדַמֶּשֶׂק. ר׳ אלעזר בן יעקב אומר: אַסְיָא וְקַרְתָּגִינָא וְתוּרְקִי. רבי אומר: אדום ומואב וראשית בני עמון. „מאבותיך“: אבותיך אף על פי שנגאלו חזרו ונשתעבדו, אבל אתם–משאתם נגאלים, עוד אין אתם משתעבדין. מה טעם? „שַׁאֲלוּ נָא וּרְאוּ אִם יֹלֵד זָכָר“[2]: כשם שאין הזכר יולד, כך אתם משאתם נגאלין, עוד אין אתם משתעבדין.

פרק עשירי.

אֵיזוֹ דְבָרִים, שֶׁרוּחַ הַחֲכָמִים נוֹחָה מֵעוֹשֵׂיהֶם?

מַתְנִיתָא. המחזיר חוב בשביעית–רוח חכמים נוחה הימנו. הלוה מן הגר שנתגיירו בניו עמו–לא יחזיר לבניו, ואם החזיר–רוח חכמים נוחה הימנו. כל הַמִּטַּלְטְלִין נקנין במשיכה, וכל המקיים את דברו–רוח חכמים נוחה הימנו.

גְּמָרָא. רבי לַעְזָר אומר: ובלבד לבניו. רבי יוסי בָּעֵי: מהו „ובלבד לבניו“? אם יש לו בנים–מחזיר לבנים, ואם אין לו בנים–מחזיר לבנותיו. שלא תאמר: הואיל ואין ירושת הגר דבר תורה–יחזיר לבניו. כיוצא בו:

[1] בראשית טו, יט. [2] ירמיה ל, ו.

מדבר תורה כמו בירושה הראשונה. **פתר לה וכו׳**—הוא פתר את הכתוב הזה על הגאולה העתידה. **תלתי חורנייתא וכו׳**—שלש האחרות אלה הן. **את הקיני וכו׳**—בברית בין הבתרים הבטיח הקב״ה לאברהם לתת לו ארץ של עשרה עמים, שבתוכם היו הקיני הקניזי והקדמוני, אבל בניו לא ירשו אלא ארץ של שבעה עמים, ואת שלשת העמים האחרים יירשו לעתיד לבוא. **שלמייא נבטיא**—שמות ארצות. **„מאבותיך“—אבותיך וכו׳**—ועוד מפרש רב יהודא את המלה „מאבותיך“, שאבותיך נשתעבדו לאחר גאולתם וכו׳. **מה טעם**—מנין אנו יודעים זאת?

חוב בשביעית—שעברה עליו שביעית. **רוח חכמים נוחה הימנו**—יש להם לחכמים נחת רוח ממעשיו. **לא יחזיר לבניו**–אם מת הגר. **נקנין במשיכה**—שהקונה צריך למשוך אותם בידו, ואם לא משך, אף על פי ששלם את המעות—יכול כל אחד מהם לחזור בו, אלא שהקדוש ברוך הוא יפרע ממנו על אשר לא עמד בדבורו. **ובלבד לבניו**—מה שאמרה המשנה, שאם החזיר חוב לבני הגר רוח חכמים נוחה הימנו, הרי זה דוקא אם השיב לבניו של הגר.

בעי—שואל. **מהו ובלבד לבניו**—מה הוא בא להשמיענו בזה? **אם יש לו בנים וכו׳**—זוהי כונתו של ר׳ יוסי: אם יש לו בנים זכרים, מחזיר לבניו ולא לבנותיו, ואם אין לו וכו׳. **שלא תאמר**—ואם תקשה: מה הוא בא להשמיענו בזה, הלא לעולם הבנים קודמים להבנות בירושה? על זה נשיב: שלא תאמר, הואיל שאין ירושת הגר מן התורה, יחזיר את החוב לכל בניו, כלומר: גם לבנותיו, לפי שדוקא בירושה שהיא מן התורה הבן קודם להבת, אבל בירושה שאינה מן התורה–הבן והבת שוים, לכן בא להשמיענו שאף כאן הבן קודם להבת, ורק אם אין לו בנים זכרים יחזיר לבנותיו. **כיוצא בו**—כדומה לזה.

מי שמת סוף משפחתו ואין לו יורש אלא אמו–לא יחזיר, ואם החזיר–רוח חכמים נוחה הֵימֶנּוּ. הגזלן שעשה תשובה וביקש להחזיר את הגזלה–המקבל ממנו אין רוח חכמים נוחה הימנו. רבי חייא בשם ר"י אמר: הנושא והנותן בדברים–זְמְנִין דְּאַתְּ אָמַר: אין רוח חכמים נוחה הימנו, וזמנין דאת אמר: אין מוסרין אותו אלא למי שפרע. ר' זעירא, רבי אַבָּהוּ בשם רבי יוחנן: הנותן עירבון טבעת לחבירו וביקש לחזור בו–חוזר בו. רבי זעירא בעי קוּמֵי רבי אַבָּהוּ: זהוב? אמר ליה: טבעת. מה בין זהוב מה בין טבעת? שזהוב דרכו להשתנות, טבעת בעינה היא. רבי יעקב בר זַבְדִּי, רבי אבהו בשם רבי יוחנן: אמר ליתן מתנה לחבירו וביקש לחזור בו–חוזר בו. קם רבי יוסי עם רבי יעקב בר זבדי, אמר: הָהֵן "לַאו" צדק ו"הֵן" צדק? אמר: בשעה שאמר "הֵן"–של צדק היה. רב פְּלִיג, דרב אמר: כַּד אֲנָא אָמַר לבני ביתי ליתן מתנה לבר נַש–לֵינָה חוזר בי. מַתְנִיתָא פְּלִיגָא על רב: אימתי אמרו "המטלטלין ניקנין במשיכה"? ברשות הרבים או בחצר שאינה של שניהם; ברשות הלוקח–כיון שקיבל עליו; ברשות המוכר–לא קנה עד שיגביה או עד שימשוך את הכל מרשות הבעלים; ברשות זה שהיו מופקדים

סוף משפחתו—מצד האב, ואין לו יורשים אחרים מלבד אמו, ומן התורה אין האם יורשת את בנה. לא יחזיר—אם אחד היה חייב לאותו המת ממון, לא יחזיר לאמו. המקבל ממנו אין רוח חכמים נוחה הימנו–לפי שהוא נועל דלת בפני החוזרים בתשובה, כי יש אשר לא יהיה ביד הגזלן להשיב את הגזלה. הנושא ונותן בדברים—שקנה או מכר דבר בלי משיכה. זמנין דאת אמר–פעמים אתה אומר (אנו אומרים). אין רוח חכמים נוחה הימנו–כשאינו עומד בדבורו והיינו אם אין כאן נתינת ממון. אין מוסרים אותו אלא למי שפרע–היינו אם יש כאן נתינת ממון אבל בלי משיכה, שלהזור בו הוא יכול, אבל מוסרים אותו לדין שמים ומי שפרע לאנשי סדום ועמורה הוא יפרע ממנו. עירבון טבעת–שנתן לו טבעת לעירבון על מקחו. חוזר בו–כי ערבון של טבעת אינו ערבון. קומי–לפני. זהוב–אם נתן לו דינר זהב לערבון מהו, אם דינו כטבעת? טבעת–דוקא אם נתן טבעת, יכול הוא להזור בו. מה בין—מה ההבדל. דרכו להשתנות—שיכול להחליפו ולהוציאו ולהשיב לו זהוב אחר, כשיביא לו מעות כסף בעד מקחו, ולכן הרי זה כאלו נתן לו מקצת דמי המקח. טבעת בעינה היא–נשארת כמו שהיא, שהרי המוכר אינו יכול להוציאה ולא לקחה מתחלה אלא לסימן בלבד ולא הקנה לזה את המקח בעד הטבעת, שאין לו בה שום הנאה. אמר ליתן... חוזר בו—ואין בזה משום מחוסר אמנה. קם רבי יוסי עם רבי יעקב וכו'–קם ר' יוסי והקשה לר' יעקב בר זבדי. ההן לאו צדק והן צדק–הזהו לאו הצדק והן הצדק, שאמרו החכמים שחייב אדם שדבר הלאו שלו וההן שלו יהיה צדק? בשעה שאמר "הן" של צדק היה–בשעת הבטחתו היה דבורו באמת ובתמים לתת לו את המתנה. רב פליג–רב חולק על דברי ר' יוחנן, האומר שהמבטיח מתנה לחברו יכול לחזור בו ואין בזה משום מחוסר אמנה, לפי שבשעת ההבטחה היה דבורו באמת. כד אנא אמר וכו'–כשאני אומר לבני ביתי לתת מתנה לאיש, איני חוזר בי. לינה–אין אני. מתניתא פליגא על רב–המשנה המובאה להלן חולקת על רב. הלוקח–הקונה. עד שיגביה–את הדבר שדרכו להגביה אותו. או עד שימשוך את הכל וכו'–והרי אם במקח וממכר אמרו, שהלוקח לא קנה עד שיגביה או עד שיוציא מרשות הבעלים, מכל שכן במקבל מתנה שלא זכה בדבר הניתן לו אלא בדבורו

אצלו–לא קנה עד שֶׁיְזַכֶּנּוּ בהן או עד שישכיר לו את מקומן. מה עָבֵד לָהּ רב? כאן–שהעמידו עמו, כאן–בשלא העמידו עמו. „רב פליג, דרב אמר: כד אנא אמר לבני ביתי ליתן מתנה לבר נש, לינה חוזר בי”, תדע לך: דְּחַד בר נש אַפְקִיד עירבון על מִלְחָא וְיַקֵּרַת. אֲתָא לגביה רב. אמר ליה: או יתן לו כל עירבונו או ימסור לו למי שפרע. מְחַלְּפָא שִׁטָּתֵיהּ דרב: תַּמָּן הוא אמר: „כד אנא אמר לבני ביתי ליתן מתנה לבר נש, לינה חוזר בי” וְכָא הוא אמר הָכֵין! תמן–לְמִידַּת הדין, ומה דרב נהג–לְמִידַּת חסידות.

פְּסָחִים.

פרק ראשון.

בִּעוּר חָמֵץ.

מַתְנִיתָא. אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר. כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אינו צריך בדיקה.

גְּמָרָא. כתיב „וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם”[1], „בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת” וגו’[2]. מָה אֲנַן קַיְמִין? אם לאכילת מצה–כבר כתיב: „שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת

[1]שמות יב, יז. [2]שם שם יח.

של הנותן את המתנה בלבד, ולמה אמר רב: „לית אנא חוזר בי”? מה עבד לה רב–מה עושה רב למשנה זו? כאן שהעמיד עמו וכו’–רב מפרש את המשנה ההיא, הדורשת הגבהה או הוצאה מרשות הבעלים, בשלא העמיד המוכר את הלוקח עמו במקום שהמטלטלים מונחים בשעת תנאי המכר, ולכן מן הצורך הוא שהקונה יעשה את מעשי הקנין האמורים, ואם לאו–לא קנה; אבל ענינו של רב עצמו הוא כשהעמיד עמו את מקבל המתנה, בשעה שאמר ליתנה לו, והראהו את החפץ שהוא נותן לו. רב פליג וכו’–הגמרא מביאה את הדברים האלה, כדי להקשות על רב עוד קושיה אחרת ממעשה שהיה. תדע לך–דע לך שיש סתירה על זה מן העובדא ההיא. דחד בר נש וכו’–שאדם אחד עשה מקח עם סוחר על מלח והפקיד בידו ערבון על המלח, ולבסוף נתיקר המלח והמוכר רצה לחזור בו. אתא לגביה רב–בא אצל רב. אמר ליה וכו’–ופסק רב שיתן המוכר להקונה מלח כפי שווי של העירבון, או אם הקונה אינו רוצה בזה ימסור את המוכר למי שפרע. מחלפא שיטתיה דרב–הלא הפסק הזה הוא ההפך משיטתו של רב, שהרי לדעתו זוכה המקבל בדבור בלבד, וכאן הוא אומר שאפילו המוכר שקבל ערבון על מקצת יכול הוא לחזור בו. תמן–שם. וכא הוא אומר הכין–וכאן הוא אומר כך. תמן וכו’–שם באותו המעשה שהיה הורה רב את למידת (תורת) הדין. ומה דרב נהג–ומה שרב נהג בעצמו הוא על פי תורת החסידות, שאף על פי שמן הדין לא זכה המקבל במתנה, הנה עשה רב לפנים משורת הדין ונהג בעצמו מדת חסידות:

אור לארבעה עשר–בלילה שלמחרתו יהיה ארבעה עשר בניסן. כי בעצם היום הזה–משמע שמתחילים לאכול את המצות בליל חמשה עשר (היינו בארבעה עשר בערב). בראשון בארבעה עשר–ואחר הכתוב ההוא נאמר: בראשון וגו’. מה אנן קיימין–במה אנו עומדים, מה בא הכתוב הזה „בראשון בארבעה עשר וגו’” להשמיענו? אם לאכילת מצה–

תֹּאכְלוּ"[1], ואם לומר, שמתחיל בארבעה עשר—וְהָכְתִיב: "עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ"[2]? אלא אם אינו ענין לאכילת מצה, תְּנֵיהוּ ענין לביעור חמץ. למה לאור הנר? א"ר שמואל בר רב יצחק: מפני שהנר בודק כל שהוא. למה בלילה? א"ר יוסה: שאין בדיקת הנר יפה אלא בלילה. ר' מנא לא אמר כן: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם"[3]—עֲשֵׂה שֶׁיְּהוּ היום והלילה משומרין. ויתחיל בשלשה עשר, וִיהֵא היום והלילה משומרין? אַף אִית לֵיהּ כֵּי דַּמַר ר' יוסי. ויתחיל אור לי"ג? אִין כֵּינִי, יבדוק אפילו מראש חדש. ר' ירמיה אמר רב שמואל בר רב יצחק בְּעֵי: מַהוּ לבדוק לאור האבוקות? מה צְרִיכָה לֵיהּ? מפני שאורן מַבְלִיחַ. ר' שמואל בר רב יצחק כדעתיה, דר' שמואל בר רב יצחק אמר: מפני שהנר

[1]שמות יב, טו. [2]שם שם יח. [3]שם שם יז.

אם הוא בא להשמיענו שאכילת מצה מתחילה בערב היום, אשר למחרתו יהיה הארבעה עשר. עד יום האחד ועשרים לחדש—ואם מתחילים לאכול מצות בארבעה עשר, הרי כלים שבעת הימים בעשרים לחדש ולא בעשרים ואחד. אם אינו ענין לאכילת מצה—מזה מוכח, שאם הכתוב „בראשון בארבעה עשר יום בערב" אין לו ענין אל אכילת מצה, צריך ליחסו לענין בעור חמץ, ומשמעות הכתוב הזה והכתוב שלפניו כך תהיה: „ושמרתם את המצות"—שבעת ימי המצות צריכים להיות שמורים שלא יראה בהן חמץ, „בראשון בארבעה עשר יום לחדש"—את החמץ צריך לבער בערב היום אשר למחרתו יהיה הארבעה עשר, „בערב תאכלו מצות"—ובערב היום החמשה עשר תאכלו מצות. למה לאור הנר—למה בודקים את החמץ דוקא לאור הנר? בודק כל שהוא—לאור הנר אפשר לבדוק היטב את החמץ בכל מקום שהוא נראה שם וגם בחורים ובסדקים. ולמה בלילה—הלא בכתוב נאמר „בארבעה עשר" ואם כן יבדקו בארבעה עשר ביום? ר' מנא לא אמר כן—שבודקים את החמץ בלילה מפני שאין בדיקת הנר יפה אלא בלילה, כי לדעתו אנו למדים את בדיקת החמץ בלילה מן הכתוב גופו. ושמרתם את היום הזה—ואחר הכתוב הזה נאמר „בראשון בארבעה עשר לחדש", שענינו בעור חמץ כאמור למעלה, משמע מזה שכל יום הארבעה עשר (היום והלילה שלפניו יחד) צריכים להיות משומרים מן החמץ, ולפיכך צריך להתחיל בבעור חמץ בליל הארבעה עשר. ויתחיל בשלשה עשר—יתחיל בבדיקה ביום השלשה עשר ואז יהיו היום והלילה של הארבעה עשר משומרים? אף אית ליה כיי דמר ר' יוסי—בנידון זה אף ר' מנא סובר כדעתו של ר' יוסי. שאין בדיקת הנר יפה אלא בלילה, ולכן אין לבדוק ביום השלשה עשר. ויתחיל אור לי"ג—אם מטעם זה, שאין הבדיקה יפה אלא בלילה, הרי יוכל להתחיל בערב היום השלשה עשר, ואז הלא יהיו הלילה והיום של הארבעה עשר משומרים? אין כיני יבדוק אפילו מראש חדש—אמנם כן הוא, אם הוא בודק בלילה ואינו מכניס עוד חמץ למקום שבדק, יוכל לבדוק אפילו מראש חדש. בעי-שאל. לאור האבוקות—המותר לבדוק גם לאור האבוקות או שצריך לבדוק דוקא לאור הנר? מה צריכה ליה—במה הוא מתקשה, מה ראה לשאול שאלה זו? מפני שאורן מבליח—מתקשה הוא אם מותר לבדוק לאור האבוקות, מפני שהאור הזה נוטה וקופץ לכאן ולכאן. ר' שמואל בר רב יצחק כדעתיה—ר' שמואל בר רב יצחק, השואל את השאלה בדבר הבדיקה לאור האבוקות, הולך לשיטתו, שטעם הבדיקה לאור הנר הוא מפני שהנר בודק כל שהוא, ולכן הוא מסופק אם התנא דורש דוקא בדיקה לאור הנר, או שהוא רק משמיע לנו עצה טובה, ועל פי הדין מותרת הבדיקה

בודק כל שהוא. אף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר: „וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת יְרוּשָׁלַיִם בַּנֵּרוֹת"[1]; וְאִית דְּבָעֵי מֵימַר נִשְׁמְעִנָּה מִן הָדָא: „נֵר ה' נִשְׁמַת אָדָם חוֹפֵשׂ כָּל חַדְרֵי בָטֶן"[2].

א"ר יוסא: מַתְנִיתָא אמרה, שבדיקת היום בדיקה, דִּתְנִינַן: ר' יודה אומר: בודקין אור לי"ד ובארבעה עשר בשחרית ובשעת הביעור. לא סוף דבר ר' יודה, אלא אפילו דְּרַבָּנִין, דתנינן: וחכמים אומרים: אם לא בדק אור לי"ד—יבדוק בי"ד. וצריך לבדוק לאור הנר? נִשְׁמְעִנָּה מן הָדָא: אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור הַכֹּכָבִים, אלא לאור הנר. נִיחָא לא לאור הלבנה ולא לאור הכוכבים; אלא לאור חמה—וכי יש חמה בלילה? הָדָא אָמְרָה: אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר. לא סוף דבר בית שאין בו אורה, אלא אפילו בית שיש בו אורה, אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר. מבואות הָאֲפֵלִין מהו שֶׁיְּהֵא צריך לבודקן בתחילה לאור הנר? מִלֵּיהוֹן דְּרַבָּנִין אָמְרִין: לא כמה דְהוּא מְנַהֵר בְּלֵילְיָא הוא מנהר בִּימָמָא, דַּאֲמַר רב הונא: כַּד הֲוֵינַן עָרְקִין בְּאִלֵּין בּוֹטִיתָא דְסִדְרָא רַבָּא, היו מדליקין עלינו נרות; בשעה שהיו כֵּהִים, היינו יודעין, שהוא יום; ובשעה שהיו מבהיקין, היינו יודעין, שהוא לילה. וְתַנְיָא כֵּי דַּמַּר רבי אחייא בר

[1] צפניה א, יב. [2] משלי כ, כז.

גם לאור אבוקות. אף על פי שאין ראיה לדבר—שבודקים לאור הנר, מפני שבדיקת הנר יפה ביותר. זכר לדבר—שחפוש מעולה אינו אלא לאור הנר. ומתוך שאין ראיה לדבר מן התורה הרי הבדיקה לאור הנר רק מדברי סופרים. ואית דבעי מימר נשמעינה מן הדא—ויש מי שרוצה לומר שיש זכר לדבר מן הפסוק הזה. נר ה' וגו' חופש כל חדרי בטן—מוכח שהחפוש בנר מעולה ביותר.

מתניתא אמרה וכו'—מתוך המשנה המובאה להלן מוכח, שאם בדקו בדיעבד ביום—בדיקה כדת היא. דתנינן—ששנינו במשנה. לא סוף דבר ר' יודה—לא רק ר' יהודה סובר כן, אלא אפילו מדברי החכמים החולקים עליו מוכח, שהם מודים לו בנידון זה. וצריך לבדוק לאור הנר—אם בודקים ביום, הצריך לבדוק גם כן לאור הנר? נשמעינה מן הדא—על השאלה הזאת אנו שומעים תשובה מזה (מדברי התוספתא המובאים בזה). ניחא—נכון הוא, מתקבל על הדעת (מה שהוא אומר: לא לאור הלבנה ולא לאור הכוכבים, המאירים בלילה). הדא אמרה—זאת אומרת, מכאן משמע. לא סוף דבר וכו'—לא רק בית שאין בו אורה צריך לבדוק לאור הנר, אלא אפילו וכו'. מהו שיהא צריך לבודקן בתחלה לאור הנר—האם צריך הוא לבדקם מתחלה בליל ארבעה עשר לאור הנר, או יכול הוא לבדקם לאור הנר אפילו ביום, מאחר שאפילו ביום אפלים הם וחשובים כלילה. מיליהון דרבנין אמרין—מדברי חכמים (מדברי רב הונא המובאים להלן) אנו שומעים. לא כמה דהוא מנהר בימּמא הוא מנהר בליליא—לא כמו שהוא (אור הנר) מאיר ביום הוא מאיר בלילה, ולכן אפילו במקום אפל צריך לבדוק בלילה. דאמר—שאמר. כד הוינן ערקין באילין בוטיתא דסדרא רבא—כשהיינו בורחים (להסתר מפני האויבים) באותן המערות של בית המדרש הגדול. שהוא יום—לפי שאור השמש מכהה את אור הנר אפילו במקום אפל. מבהיקים—מאירים באור בהיר. ותיא כיי דמר וכו'—והדבר הזה מתאים למה שאמר ר' אחייא.

ועירא: נח, בכניסתו לתיבה, הכנים עמו אבנים טובות ומרגליות; בשעה שהיו כיהות, היה יודע, שהוא יום; ובשעה שהיו מבהיקות, היה יודע, שהוא לילה. למה? יש חיה אוכלת ביום ויש חיה אוכלת בלילה. וְהָא כְּתִיב: „צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה"? כמאן דאמר: לא שימשו המזלות בשנת המבול. ר' ירמיה בְּעֵי: בתי כניסיות ובתי מדרשות מהו שיהו צריכין בדיקה? מה צְרִיכָה לֵיהּ? שכן מכניסין לְשָׁם בשבתות ובראשי חדשים. **ותהא** פְּשִׁיטָא ליה? הָכֵן היא צריכה ליה: הואיל ואורן מרובה—מהו שיהא **צריך** לבודקן בתחילה ביום לאור הנר?

יוֹמָא.

פרק רביעי.

שְׁנֵי שְׂעִירֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים.

מַתְנִיתָא. טָרַף בְּקַלְפֵּי והעלה שני גורלות, אחד כתוב עליו „לשם" **ואחד** כתוב עליו „לעזאזל".

גְּמָרָא. לא סוף דבר קלפי, **אלא** אפילו קְלָתוֹת. ולמה אמרו קלפי? כדי לעשות פּוּמְבֵּי לדבר. ויביא שני חוטין, אחד שחור ואחד לבן, ויקשור עליהם ויאמר: זה לשם וזה לעזאזל? תלמוד לומר: „גּוֹרָל אֶחָד לַה'"[1]–

[1] ויקרא טז, ח.

למה–למה צריך היה להבחין בין יום ובין לילה. **יש חיה אוכלת וכו'**–ולכן צריך היה לכַוֵּן **את** היום ואת הלילה, כדי לדעת מתי להאכיל אותן? **והא כתיב צהר וגו'**—והלא כתוב „צהר תעשה לתבה" ואם כן יכול היה לראות בעד החלון ולמה נצרכו לו האבנים הטובות? **לא שמשו המזלות וגו'**–בשנת המבול לא האירו המאורות ולכן לא הועיל לו הצהר. **בעי**—שאל. **מה צריכה ליה**—במה הוא מתקשה, איך עלתה על דעתו שיהיו צריכים בדיקה? **מכניסין לשם**—חמץ. **בשבתות**—שהאורחים היו אוכלים בשבת בבית הכנסת. **ובראשי חדשים**–שהיו עורכים שם סעודות בעת קדוש החדש. **ותהא פשיטא ליה**—ואם כן יהא לו הדבר פשוט וברור שצריכים בדיקה, לאחר שמכניסים שם חמץ. **הכן היא צריכה ליה**–בשביל כך הוא מתקשה בזה. **מהו שיהא וכו' לאור הנר**–אם צריך לבדוק דוקא לאור הנר, או אולי בשביל שאורם מרובה בודקים אותם רק לאור היום.

טרף בקלפי–הכהן הגדול חטף מתוך הקלפי (הוא כלי הגורל) את הגורלות במהירות, כדי שלא יתכוין במשמושו איזהו הגורל שכתוב עליו „לה'" ויטלנו בימין, לפי שסמן יפה היה כשהגורל עם הכתבת „לה'" היה עולה בימין הכהן הגדול. **והעלה שני גורלות**—אחד בימין ואחד בשמאל. והשעירים היו עומדים אחד מימינו של הכהן הגדול ואחד משמאלו והוא היה נותן את הגורל שעלה בימינו על השעיר של ימין, ואת הגורל שעלה בשמאלו על השעיר של שמאל.

לא סוף דבר קלפי–לאו דוקא בקלפי המיוחדת לכך היו מגרילים את הגורלות. **קלתות**—מותר היה לתת את הגורלות אפילו אל תוך סלים. **פומבי**–פרסום, שיהא במקדש כלי שאינו משמש לדבר אחר חוץ מהגרלת השעירים. **ויביאו שני חוטים**–למה צריכים היו

שיהא ניכר שהוא לה׳, „וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל״[1]–שיהא ניכר שהוא לעזאזל. ויביא שני צרורות, אחד שחור ואחד לבן, ויתן עליהם ויאמר: זה „לשם״ וזה „לעזאזל״? ת״ל: „גורל אחד לה׳״–שיהא ניכר שהוא לה׳, „וגורל אחד לעזאזל״ — שיהא ניכר שהוא לעזאזל. ויכתוב עליהם ויאמר: „זה לה׳ וזה לעזאזל״? ת״ל: „גורל אחד לה׳״–שיהא מוכיח על עצמו, שהוא לה׳ לעולם; „וגורל אחד לעזאזל״–שיהא מוכיח על עצמו, שהוא לעזאזל לעולם. הָדָא אָמְרָה: חקוקים היו. וּתְנֵי כן: בשתי קַלְפִּיּוֹת נתחלקה ארץ ישראל אחת שהגורלות נתונין בתוכה, ואחת ששמות השבטים בתוכה; ושני פרחי כהונה עומדים: מה שזה מעלה וזה מעלה–זכה. בג׳ דברים נתחלקה א״י: בגורלות, באורים ותומים ובכספים. הדא הוא דכתיב: „וַיַּשְׁלֵךְ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גּוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי ה׳״[2], „גורל״–אלו הגורלות, „לפני ה׳״–אלו אורים ותומים, „בֵּין רַב לִמְעָט״[3]–אלו הכספים. א״ר אבין: אילמלא שנתן הקב״ה חן כל מקום בעיני יושביו, לא היתה ארץ ישראל מתחלקת לעולם. ותני כן: שלשה חִנִּין הֵן: חן אשה בעיני בעלה, חן מקום בעיני יושביו, חן מִקָּח בעיני לוקחיו. ר׳ אבא בריה דר׳ פַּפִּי, רבי יהושע דסיכנין בשם לוי: אף לעתיד לבא הקב״ה עושה כן; הדא הוא דכתיב: „וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ״ וגו׳ „וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר״[4]–שהוא בוֹשֵׁר בחלקו של חבירו.

[1]ויקרא טז, ח. [2]יהושע יח, י. [3]במדבר כו, נו. [4]יחזקאל לו, כו.

לכתוב על הגורלות „אחד לה׳ ואחד לעזאזל״, האם אי אפשר היה לעשות את מעשה ההגרלה על ידי שני חוטים, אחד שחור ואחד לבן, שהיה נותן אותם אל תוך הקלפי ומוציאם ואומר: „זה לשם״ וכו׳. שיהא ניכר שהוא לה׳—אבל החוטים יש שמאבדים את צבעם ואינם ניכרים. שני צרורות—שאין צבעם מתטשטש והם ניכרים יפה. שיהא ניכר שהוא לה׳—אבל הרואה את הצרורות אינו יודע איזהו לה׳ ואיזהו לעזאזל. ויכתוב עליהם ויאמר זה לה׳ וזה לעזאזל—יכתוב על שני הגורלות שהם גורלות ובשעת הוצאתם יאמר: „זה לה׳ וזה לעזאזל״ ולמה נצרך היה שיהא כתוב עליהם „לה׳״ ו„לעזאזל״? שהוא לה׳ לעולם—שהגורל הזה, שכתוב עליו לה׳, הוא ישמש לעולם לה׳, תחת אשר לולא היתה עליו הכתבת הזאת יכול היה לשמש פעם לה׳ ופעם לעזאזל. הדא אמרה–זאת אומרת, מכאן מוכח. חקוקים היו–שהיה חקוק עליהם „לה׳״ ו„לעזאזל״. ותני כן—וכן שנה התנא שחלוקת ארץ ישראל היתה בקלפיות ועל ידי גורלות, ששמות השבטים היו כתובים עליהם. פרחי כהונה–כהנים צעירים. מה שזה מעלה–מתוך הקלפי של גורלות הגבולים. וזה מעלה–מתוך הקלפי של שמות השבטים. זכה—כל שבט ושבט בגבול שעלה בגורלו. ובכספים—מי שחלקו היה יפה משל חברו היה משלם לו את עודף הערך שבין אחוזה זו לזו בכסף. הדא הוא דכתיב–זהו שכתוב. בין רב למעט אלו הכספים—ההבדל בין החלק המרובה והיפה ובין החלק המועט יכול להיות מוּשְׁוֶה רק בכספים. חן כל מקום בעיני יושביו–שמקום מושבו של אדם מוצא חן בעיניו. לא היתה א״י מתחלקת לעולם–שכל אחד ואחד היה אומר, שהוא חפץ דוקא בחלק זה. ותני כן–וכן שנה התנא. חינין–מיני חן. חן מקח בעיני לוקחיו–חן הדבר הנקנה בעיני קוניו. שהוא בושר–ממאס ומבזה. בחלקו של חברו–מפני החן שימצא בעיניו חלקו שלו.

נגע בהן כשהן למטה ונתערבו – אין השעירים כמצותן; וּמִשֶּׁהֶעֱלָה אותן נגע בהן ונתערבו–השעירים כמצותן. אמר: אם של שם יעלה בימיני, יקדש זה שעל ימיני–קָדֵשׁ; אם של שם יעלה בשמאלי, יקדש זה שעל שמאלי–קָדֵשׁ. ואפילו אם אמר: אם של שם יעלה בימיני, יקדש זה שעל שמאלי–קדש; אם של שם יעלה בשמאלי, יקדש זה שעל ימיני–קדש. אבל אם אמר: בין של שם יעלה בימיני, בין של שם יעלה בשמאלי, לא יקדש אלא זה שעל ימיני, לא יקדש אלא זה שעל שמאלי–לא קָדֵשׁ. מפני מה? קובען בפה.

אמרה התורה: „גורלות"–גורלות של כל דבר. יכול יתן שני גורלות על זה ושני גורלות על זה? תלמוד לומר: גורלות, „גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל". יכול יתן של שם ושל עזאזל על זה, ושל שם ושל עזאזל על זה? ת"ל: גורל. וְלָא דָא קַדְמֵיתָא? כֵּינִי: יכול משהוא נותן של שם על של שם ושל עזאזל על של עזאזל–יחזור ויחליף? ת"ל: „גורל אחד לה'"-אין כאן לשם אלא אחד, „וגורל אחד לעזאזל"–ואין כאן לעזאזל אלא אחד. – ציץ היה כתוב עליו: „קֹדֶשׁ לַה'"–„קודש" מִלְּמַטָּן ו„שם" מִלְּמַעְלָן:

נגע בהן כשהן למטה ונתערבו—כשהכהן הגדול נגע בגורלות, בעודם מונחים למטה בהקלפי, כדי להעלותם, ובשעת המגע נתערבו הגורלות ואין הוא יודע איזה מהם עלה בימינו ואיזה עלה בשמאלו. אין השעירים כמצותן—אם נתן אחר כך על זה של שם ועל זה של עזאזל, אין זה כמצוה והשעירים פסולים, כי עיקר המצוה הוא בהעלאת הגורלות מתוך הקלפי והרי נתערבו קודם ההעלאה. ומשהעלה אותן—לאחר שהעלה את הגורלות מתוך הקלפי וקודם שהניח אותם על השעירים נתערבו. השעירים כמצותן—לפי שההעלאה היתה כמצוה. אמר. אם של שם יעלה בימיני יקדש זה שעל ימיני–קדש–אם הגורלות נתערבו לאחר העלאתם והכהן אמר: אם הגורל שכתוב עליו „לה'" יעלה בימיני אז יקדש אותו שעלה בימיני, דבריו קיימים ואותו הגורל יהיה קדש, שהרי זה כמצוה. אם של שם יעלה בשמאלי—וכן אם אמר: אם הגורל של שם יעלה בשמאלי וכו', הרי זה קדש והוא נותן את הגורל שבימינו על השעיר שלימינו ואת הגורל שבשמאלו על השעיר שלשמאלו והשעירים כמצותם. ואפילו אם אמר וכו' קדש—שהואיל שנתערבו יכול הוא לומר כן, לפי שהגורלות כבר נתקדשו על ידי ההעלאה. מפני מה—מאיזה טעם לא קדש? קובען בפה—מפני שהוא קובע את קדושתו של השעיר רק בפיו ולא על ידי הגורל ובקרא כתוב: „ועשהו חטאת"—הגורל עושה את השעיר חטאת ואין קריאת השם עושה אותו חטאת.

גורלות—סתם גורלות. של כל דבר—אפשר לעשות את הגורלות מכל דבר, מעץ, מכסף וכו'. יכול יתן שני גורלות על זה וכו'–מתוך שכתוב „ונתן אהרן על שני השעירים גורלות" הרי אפשר לומר, שיתן שני גורלות על זה ושני גורלות על זה. ת"ל גורלות גורל אחד וכו'—הגורלות שאני אומר לך צריכים להיות גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל. יכול יתן של שם ושל עזאזל על זה—כדי לקיים מה שנאמר גורלות. ת"ל גורל—משמע שצריך לתת רק גורל אחד. ולא דא קדמייתא–האין זה מה שנאמר מקודם? (למה חזר ושאל את השאלה הזאת, המתורצת באותה התשובה שהושבה על השאלה הראשונה בדבר הנחת שני גורלות?). כיני—כך הוא, כך הוא שואל. יחזור ויחליף—את הגורלות ליתן את של זה על זה ושל זה על זה, כדי לקיים מה שנאמר „גורלות". אין כאן לשם אלא אחד–

במלך שהוא יושב על קַתֶּדְרִין שלו. וְדִבְוָתָהּ: „אחד" מלמטן ו„שם" מלמעלן. א"ר אלעזר בֵּי רבי יוסי: אני ראיתיו ברומי ולא היה כתוב עליו אלא שיטה אחת „קודש לה'".

גִּטִּין.

פרק ראשון.

דִּינֵי הֲבָאַת גֵּט מִמְּדִינַת הַיָּם.

מִשְׁנָה. המביא גט ממדינת הים, צריך שיאמר: בפני נכתב ובפני נחתם.

גְּמָרָא. וְקַשְׁיָא: אילו המביא שטר מתנה ממדינת הים, שמא חש לומר: בפני נכתב ובפני נחתם? ר' יהושע בן לוי אמר: שַׁנְיָא היא, שאינן בקיאין בדיקדוקי גיטין. א"ר יוחנן: קַל הֵקִלּוּ עליה, שלא תהא יושבת עגונה. וְהַיְנוּ קל? אינו אלא חומר! שאילו לא אמר לה: בפני נכתב ובפני נחתם—אַף אַתְּ אין מתירה להינשא! א"ר יוסי: חומר שהחמרתה עליה מתחילה שיהא צריך לומר: „בפני נכתב ובפני נחתם", היקלתה עליה בסוף, שאם בא וְעִרְעֵר—עִרְעוּרוֹ בטל. רבי מנא סְבַר מֵימַר בְּעֶרֶר שחוץ לגופו, אבל בערר שבגופו? בערר שאין בו ממש, אפילו בערר שיש בו ממש? אמר ר' יוסי בֵּי ר' בון: מִכֵּיוָן דְּתֵימַר דְּטַעֲמָא חומר שהחמרתה

כמו שאינו יכול להחליף את השעירים זה בזה, כך לא יחליף את הגורלות משל זה על זה. קתדרין—כסא כבוד. כמלך שהוא יושב על קתדרין שלו—ולכן היה השם כתוב מלמעלה. אני ראיתיו ברומי—את הציץ של כהן גדול. שיטה—שורה.

ממדינת הים—כל חוץ לארץ נקרא מדינת הים. צריך שיאמר—צריך השליח לאמר: בפני נכתב וכו', ובגמרא מפרש את הטעם.

וקשיא—וקשה לנו על המשנה. שמא חש לומר—שמא חששו החכמים שצריך לומר וכו'. שנייא היא—שונה הוא ענין הגט מענין שטר המתנה. לפי שאינן בקיאין וכו'—לפי שאין בני חוץ לארץ בקיאים בכל דקדוקי הדינים הנוהגים בגיטין, ולכן נצרך שיהא הגט כתוב וחתום בפני השליח, כדי שאפשר יהיה לחקרו, אם נכתב ונחתם כראוי לכל משפטיו ודקדוקיו. ר' יוחנן אמר וכו'—טעם התקנה שצריך לומר „בפני נכתב ובפני נחתם" הוא לטובתה של האשה, שהבעל לא יוכל לערער על הגט שפסול הוא ומתוך זה תשאר עגונה. והיינו קל אינו אלא חומר—האם זוהי (שצריך לומר „בפני נכתב") קולא? הלא זוהי חומרא! שהרי אם לא אמר: בפני וכו'—תחשוב את הגט לפסול ולא תתיר לה להנשא לאיש. ערְרו—דברי ערעורו. בטל—לפי שהאמינו החכמים להשליח, כשאמר „בפני נכתב ובפני נחתם". סבר מימר—רצה לומר. בערר שחוץ לגופו—מה שהבעל אינו נאמן לערער על הגט הוא דוקא בערר שמחוץ לגופו של הגט, כגון אם הוא אומר שהגט לא נכתב לשמה וכדומה. אבל בערר שבגופו—כגון שהוא טוען שהגט מזויף, האומנם אינו נאמן? בערר שאין בו ממש—ואפילו אם תאמר בערר שבגופו גם כן אינו נאמן, מן הסברא הוא שדוקא בערר שאין ממש בדבריו. אפילו בערר שיש בו ממש—אבל היתכן שאינו נאמן בערר שיש בו ממש? מכיון דתימר

עליה מתחלה, שיהא צריך לומר „בפני נחתם", היקלתה עליה בסוף: שאם בא וערר עִרְרוֹ בטל, הֲוֵי: לא שָׁנְיָא–הוא ערר שחוץ לגופו, הוא ערר שבגופו, הוא ערר שאין בו ממש, הוא ערר שיש בו ממש. וחש לומר, שמא חתמו בעדים פסולין? א"ר אַבוּן: אינו חשוד לקלקלה בידי שמים; בבית דין הוא חשוד לקלקלה; שמתוך שהוא יודע, שאם בא וערר עררו בטל–אף הוא מְחַתְּמוֹ בעדים כשרין. – היה כתוב בו מַתָּנָה ואמר „בפני נכתב ובפני נחתם", מֵאַחַר שֶׁעֶרְרוֹ בטל אצל הגט–עֶרְרוֹ בטל אצל המתנה, או „מאחר שעררו בטל אצל הגט–עררו קיים אצל המתנה? תְּנֵינַן דְּבַתְרָה: אחד גיטי נשים ואחד שיחרורי עבדים שָׁוִין במוליך ובמביא"–היה כתוב בו מתנה ואמר „בפני נכתב ובפני נתחתם", מאחר שעררו בטל אצל הגט–עררו קיים אצל המתנה? או מאחר שעררו קיים אצל המתנה–עררו קיים אצל הגט? כתב כל נכסיו לעבדו אַתְּ אמר: הוא גיטו הוא מַתְּנָתוֹ, מה אַתְּ עָבֵד לה? כגט הוא–ועררו בטל? או כמתנה הוא–ועררו קיים? וְיָבֹא

דטעמא חומר—מכיון שתאמר שהטעם שהחמרת עליה בתחלה וכו'. היקלת עליה בסוף–שלא יהא הבעל נאמן לערער. לא שנייא—אין חלוק בדבר בין ערר שחוץ לגופו ובין ערר שבגופו, בין ערר שאין בו ממש ובין ערר שיש בו ממש, לעולם אינו נאמן. הוא ערר שאין בו ממש וכו'—אחד הוא ערר שאין בו ממש וערר שיש בו ממש וכו'. וחש לומר—האומנם אין לחוש לאמר, שמא כִוֵן הבעל לקלקל את הגט ונתן שיחתמו עליו עדים פסולים? ואם כן מה יועיל התקון של „בפני נכתב ובפני נחתם"? אינו חשוד לקלקלה בידי שמים—לזה ודאי שאין אנו חוששים, לפי שאין הבעל חשוד לקלקלה במזיד בגט פסול, שהרי היא יכולה להנשא קודם שיערער ועדיין היא אשת איש וזוהי עברה לשמים. בבית דין הוא חשוד לקלקלה—יש רק לחוש לזה שמא יקלקלנה לאחר נתינת הגט בבית דין לערר עליה שהגט מזויף. שמתוך שהוא יודע וכו'—אם כן ברור הוא, שהואיל שתקנו החכמים שאינו נאמן לאמר על הגט שהוא מזויף, אף הוא מחתמו בעדים כשרים, כדי שלא לקלקל את אשתו בידי שמים. היה כתוב בו מתנה—בגט שהביא השליח היה כתוב גם שטר מתנה והעדים חתומים למטה, והשליח אמר „בפני נכתב ובפני נחתם". מאחר שעררו בטל וכו'—ובא הבעל וערר, הנאמר, שהואיל שאינו יכול לערר על הגט, אינו יכול לערר גם על המתנה, או נאמר, שדוקא אצל הגט הקילו לבטל עררו משום עגון, אבל לא אצל מתנה. תנינן דבתרה—וכן גם בנוגע למה ששנינו לאחר זה (בסוף המשנה ההיא) יש לשאול את השאלה הזאת. שוין במוליך ובמביא—שוים לענין דין ההולכה וההבאה, שצריך לומר: בפני נכתב ובפני נחתם, והאמינו החכמים להשליח ושוב לא יכול האדון לערער. היה כתוב בו–בשטר השחרור שנתן האדון לעבדו היה כתוב גם מתנה. מאחר שעררו בטל וכו'–אפילו אם עררו בטל אצל גט השחרור, מכל מקום קיים הוא אצל המתנה. כתב כל נכסיו לעבדו—וכן יש לשאול את השאלה הזאת כשכתב את כל נכסיו לעבדו, שעל פי הדין הוא יוצא לחרות. את אמר הוא גיטו הוא מתנתו–אתה אומר, שהשטר שכתב בו את הנכסים הוא שטר שחרור ושטר מתנה כאחד. מה את עבד לה–מה אתה עושה לזה? (אם הביא העבד שטר מתנה והאדון מערער). כגט הוא–אם דנים את זה כגט שחרור, ואם אמר: בפני נכתב ובפני נחתם, הואיל שעררו בטל אצל הגט, בטל הוא גם אצל המתנה. או כמתנה הוא–או להפך, שהשטר הזה הוא כשטר מתנה, הטעון קיום חתימת העדים בבית דין, וכיון

כְּהָדָא: כתב כל נכסיו לשני בני אדם כאחת, והיו עדים כשרין לזה ופסולין לזה, ר׳ אִילָא בשם ר׳ אַמִּי: אִתְפְּלְגוּן ר׳ יוחנן וריש לקיש, חד אמר: מאחר שהן פסולין לזה–פסולין לזה, וְחָרָנָה אמר: כשירין לזה ופסולין לזה. ר׳ מנא לא מפרש, ר׳ אָבִין מפרש: ר׳ יוחנן אמר: מאחר שהן פסולין לזה–פסולין לזה, וריש לקיש אמר: כשרין לזה ופסולין לזה. אמר ר׳ אלעזר: מַתְנִיתָא מְסַיְעָא לר׳ יוחנן: „מה השנים, נמצא אחד מהן קרוב או פסול–עדותן בטילה, אף השלשה, נמצא אחד מהן קרוב או פסול–עדותן בטילה". ר׳ יעקב בר אחא אמר: אִתְפְּלְגוּן ר׳ חנינא חַבְרִין דְּרַבָּנִין ורבנין, חד אמר: יָאוּת א״ר לַעְזָר, וחרנה אמר: לא א״ר לעזר יאות. מאן דאמר: „יאות א״ר אלעזר"–נעשית עדות אחת וכאיש אחד בעדות, שבטלה מקצתה בטלה כולה; ומאן דאמר: „לא א״ר לעזר יאות"–נעשה כשתי כתי עדים כשרים לזה ופסולים לזה. – עד שיאמר: „בפני נכתב ביום ונחתם ביום", – עד שיאמר: „נכתב לשמה ונחתם לשמה". בְּעָא קוּמֵי ר׳ יוחנן: צריך שיהא מכיר שמותן של עדים בשעת חתימתן? אמר לון: עכו״ם לוקין חתומין עליו ואתם אמרין אָבִין?

שערוו קיים אצל המתנה, קיים הוא גם אצל הגט? ויבא כהדא–ומשיבה הגמרא, שהענין הזה יבא כהמחלקת שבין ר׳ יוחנן וריש לקיש. כתב כל נכסיו לשני בני אדם וכו׳–שכתב בשטר אחד את כל נכסיו לשני בני אדם, והעדים החתומים על השטר כשרים הם לאחד ממקבלי המתנה ופסולים להשני, שהם קרוביו. אתפלגון וכו׳–נפלגו, נחלקו בזה ר׳ יוחנן וריש לקיש. חד–אחד. פסולים לזה–לפי שיש כאן עדות אחת על כל השטר כולו ואם בטלה מקצתה–בטלה כולה, וכן גם בענין הנדון למעלה, הואיל והגט והמתנה בשטר אחד הם וכיון שערוו קיים אצל המתנה, לכן קיים הוא גם אצל הגט. וחרנה–והאחר אומר. כשרין לזה ופסולין לזה–לפי שיש כאן שתי עדויות, עדות לכל אחד ממקבלי המתנה בפני עצמו, ולכן העדות הפסולה לזה כשרה לזה. ר׳ מנא לא מפרש–מי מהם אומר כך ומי אומר כך. מתניתא מסייעא וכו׳–המשנה נותנת תוקף לדעתו של ר׳ יוחנן. מה שנים וכו׳–כשם שאנו אומרים בעדות שבעל פה, שעדותם של הכשרים פסולה, לפי שהפסולים השתתפו עמהם, כי עדות שבטלה מקצתה–בטלה כולה, כך אנו אומרים בעדות שבשטר, שמכיון שבטלה מקצתה–בטלה כולה. אתפלגון–נחלקו. חברין דרבנין ורבנין–חברם של החכמים. יאות וכו׳–היטב אמר ר׳ לעזר, המביא סיוע לר׳ יוחנן מן המשנה. נעשית עדות אחת וכו׳–הכותב כל נכסיו לשני בני אדם, כיון שכתב בשטר אחד, הרי כאלו היו העדים מעידים באיש אחד ובעדות אחת, ועדות שבטלה מקצתה בטלה כולה. כשתי כתי עדים–כיון שהם מעידים בשני בני אדם, הרי הם כשתי כתות של עדים, המעידים לכל אחד ממקבלי המתנה בפני עצמו, ולכן הם כשרים לזה ופסולים לזה. עד שיאמר בפני נכתב ביום וכו׳–לא די שהשליח יאמר: בפני נכתב וכו׳, אלא שהוא צריך לומר שנחתם בו ביום שנכתב, וכן הוא צריך לאמר, שהגט נכתב לשם האשה הזאת. בעא קומי ר׳ יוחנן–שאל (אחד החכמים) לפני ר׳ יוחנן. צריך שיהא מכיר שמותן של עדים–הצריך השליח המביא גט ממדינת הים להכיר את שמות העדים בשעת חתימתם, שהנם באמת שמות של יהודים, אף על פי שהם דומים לשמות נכרים, או לא. אמר לון–אמר להם. עכו״ם לוקין חתומים עליו ואתם אמרין אבין–עכו״ם קלים ופסולים חתימים על הגט

מַתְנִיתָא מְסַיְּעָא לר׳ יוחנן: כל הג׳יטין הבאין ממדינת הים, אף על פי ששמותן כשם עכו״ם, הרי אילו כשירין, מפני שישראל שבחוצה לארץ שמותן כשם העכו״ם. לא אמר אלא שבח״ל, הָא שבארץ ישראל–לא. מַאי כַּדוֹן? רבי בֵּיבַי בשם ר׳ אַסִּי: עד שיכתוב במקום יְהוּדָאִיקִי, אם אין שם יְהוּדָאִיקִי–בבית הכנסת, אם אין שם בית הכנסת–מצרף עשרה בני אדם. א״ר אָבִין: נוח לו לקיימו בחותמיו ולא לצרף עשרה בני אדם. מאי כדון? אפילו בחנותן של ישראל.

פרק רביעי.

אִסּוּר מְכִירַת עֶבֶד לְגוֹי אוֹ לְחוּץ לָאָרֶץ.

הֲלָכָה ו׳. מִשְׁנָה: המוכר את עבדו לגוים או לחוצה לארץ–יצא בן חורין.

גְּמָרָא. לגוי–אפילו בארץ ישראל. מי משחררו? רבו ראשון נותן דמיו, והשני משחררו. ובחוצה לארץ אפילו ישראל? נֵימַר: אם ידע רבו השני–שניהן נותנין את דמיו, ואם לאו–הראשון נותן את דמיו והשני משחררו. — „אני פלוני בן פלוני מוכר את עבדי פלוני אנטיוכי"–יצא לחירות,

---

ואתם אומרים כך (כלומר: הלא רואים אנו על פי השמות, שעל הגט חתומים עכו״ם, ואתם עודכם מסופקים ורוצים להכשירו, אף על פי שאין העדים מכירים את השמות!). מתניתא מסייעא לר׳ יוחנן–הברייתא נותנת תוקף לדעתו של ר׳ יוחנן. לא אמר אלא שבחו״ל–בעל הברייתא לא אמר אלא שגטין הבאים מחוץ לארץ כשרים הם אם שמות העדים החתומים עליהם דומים לשמות עכו״ם. הא שבארץ ישראל לא–מזה מוכח שגט שחתומים עליו שמות נכרים בארץ ישראל–פסול הוא, לפי ששם אין היהודים נקראים בשמות נכרים ולכן יש לחוש שמא העדים עכו״ם הם. מאי כדון–מה יהיה עתה? המביא גט בארץ ישראל צריך לידע שהעדים ישראלים הם או לא? עד שיכתוב במקום יהודאיקי–צריך שיעיד שנכתב במקום מושב דיינים יהודים. בבית הכנסת–שיהודים מצויים שם ולא עכו״ם. מצרף עשרה בני אדם–צריך לכתוב את הגט לפני עשרה אנשים מישראל. כדי לפרסם את הדבר. נוח לו לקיים בחותמיו–הלא נקל לו להשליה לאשר ולקיים את הגט בחותמיו על ידי שני עדים, מאשר לאסוף עשרה אנשים. מאי כדון–מעתה איך יעשה במקום שאין בית כנסת? בחנותן של ישראל–אפילו נכתב הגט בחנות של ישראל, אין אנו חוששים כלום.

יצא בן חורין–יצא העבד לחפשי, אם ברח מן העכו״ם, או שקנסו בית דין את בעליו לפדותו, לפי שעל ידי מכירתו לעכו״ם הפקיעו מן המצוות; וכן גם המוכר את עבדו לחוץ לארץ יצא לחפשי, מפני שהוציאו מארץ ישראל. לגוי אפילו בארץ ישראל–אם מכר את עבדו לגוי אפילו בארץ ישראל, קונסים אותו לפדותו, לפי שהפקיעו מן המצוות. מי משחררו–שאמרה המשנה שהוא יוצא בן חורין? רבו ראשון נותן דמיו וכו׳–אדונו הראשון נותן את מחירו לאדונו העכו״ם וזה מוציאו לחפשי. ובחוצה לארץ אפילו ישראל–אם מכרו לחוץ לארץ לישראל גם כן חייבוהו החכמים לפדותו מיד אדונו החדש? נימר–נאמר. אם ידע רבו השני שניהן נותנין את דמיו–אם אדונו השני ידע שהעבד הזה מארץ ישראל הוא ואף על פי כן קנהו, אז קונסים את שניהם וכל אחד מפסיד את חצי שויו. הראשון נותן את דמיו–להשני. משחררו–נותן לו גט שחרור. אני פלוני בן פלוני וכו׳–אם מכר את עבדו וכתב בשטר המכירה שהוא מכרו לפלוני האנטיוכי (הדר באנטוכיה). יצא לחירות–

„משהוא בלוד״--לא יצא לחירות. תני: יוצא עבד עם רבו בחוצה לארץ, לפיכך אם מְכָרוֹ לְשָׁם–מכור. בא מחוצה לארץ על מנת לחזור–כופין אותו למחר לחזור; על מנת שלא לחזור–אין כופין אותו לחזור. ברח מחוצה לארץ-רשאי להחזירו. ברח מארץ לחוצה לארץ, רבי יאשיה בשם ר׳ חייה רַבָּא אמר: מותר, ר׳ הוֹשַׁעְיָה רַבָּה אמר: מותר, רבי מָרִינוֹס בְּרֵיהּ דר׳ הושעיה רבה אמר: אסור. אמר ר׳ זעירא: לא פְּלִיגִין. מאן דאמר: מותר–בְּלָמוּד לברוח לשם; ומאן דאמר: אסור–בשאינו למוד לברוח לשם. אמר ר׳ יוסי: ולא פליגין. מאן דאמר: מותר–ביכול להביאו משם; ומאן דאמר: אסור–בשאינו יכול להביאו משם. נִתְנֵי: ואם התנה עמו מותר? עד כַּדוֹן בגדולים; בקטנים? ניתני: עם רַבְּהוֹן? עד כַּדוֹן בשהיה רבו ישראל--היה רבו גוי? רבי טַבְלָא זָבֵין עַבְדֵיהּ וּמַתְנֵי עם רַבְּהוֹן. ר׳ יצחק דַּהֲבַן הֲווֹן לֵיהּ עַבְדֵיהּ עָרְקִין לְבְנוֹתְהוֹן. אֲתָא שְׁאַל לר׳ אִמִּי, וְאוֹרִי ליה: אוֹנֵי אסור, אַנְטְרִים שְׁרֵי, אֲפַרְכּוֹרִים צְרִיכָא. אַמְתֵּיהּ דרבי אבא בר אדא

יצא העבד לחירות, והראשון נותן את דמיו, יען מכרו לחוץ לארץ. **משהוא בלוד**–אבל אם כתב בשטר המכירה שהוא מוכרו לאנטיוכי שהוא בלוד, משמע שהוא נולד באנטוכיה ועכשיו הוא יושב בלוד שהיא בא״י. **לא יצא לחירות**–אם העבירו רבו השני אחר כך לחוץ לארץ, לא יצא לחירות, שהרי רבו הראשון לא מכרו על מנת שיצא לחו״ל. **תני**–נשנה בברייתא. **יוצא עבד עם רבו לחו״ל**–אם יצא העבד יחד עם רבו לחו״ל מדעתו ורבו מכרו שם, לא יצא לחפשי, לפי שקנסו רק את המוכר את עבדו מארץ ישראל לחוץ לארץ. **בא מחוץ לארץ וכו׳**-כשבא עם עבדו לארץ ישראל על מנת לחזור לחוץ לארץ. **כופין אותו למחר וכו׳**–אז כופים את העבד, אם רבו חוזר לחוץ לארץ, לחזור עמו. **על מנת שלא לחזור**–אם הלך לכתחילה עם עבדו לא״י על מנת שלא לחזור עוד לחוץ לארץ. **ברח מארץ לחו״ל**–ואחר כך בא לארץ. **מותר**–להחזירו לבעליו. **לא פליגין**–אין הם חולקים זה על זה. **בלמוד לברוח לשם**–שברח לשם פעמים אחדות ולכן קונסים אותו ומתירים להחזירו. **ביכול להביאו משם**–בשעה שהוא עדיין בחו״ל יכול אדונו להביאו משם ולכן לא יצא מרשותו ומותר להחזירו. **בשאינו יכול להביאו משם**–ולכן נתייאש ממנו ואסור להחזירו משום „לא תסגיר עבד אל אדוניו״. **ניתני וכו׳**–נשנה במשנה, שאם התנה עם העבד בשעת הקניה, שיהא מותר לו למכרו לחו״ל, אז מותר? **עד כדון בגדולים**–עד כאן בגדולים, שעמהם הוא יכול להתנות תנאי כזה. **בקטנים**–אבל כשהוא קונה עבדים קטנים, הלא לא יתכן להתנות עמם איזה תנאי,-לפי שאינם בני דעת. **ניתני עם רבהון**–נשנה במשנה שהתנה, אם היו קטנים, עם אדונם, שהוא קונה אותם על מנת למכרם לחוץ לארץ. **עד כדון בשהיה רבו ישראל וכו׳**–עד כאן (דבר זה יתכן רק) אם קנה אותם מישראל, אבל אם קנם מעכו״ם הלא אינו יכול להתנות תנאי כזה. **זבין עבדיה ומתני עם רבהון**–כשהיה קונה לו עבדים, היה מתנה (תנאים ידועים) עם רבם. **דהבן**—מעיר דהבן. **הוון ליה עבדיה ערקין לבנותהון**–היו לו עבדים שברחו (מחוץ לארץ) לכפרים (שבארץ ישראל). **אתא וכו׳**–בא ושאל את ר׳ אמי, אם מותר לו להוציאם משם. **ואורי ליה**—והורה לו ר׳ אמי. **אוני אסור**—אם הכפרים האלה שייכים לעיר אוני, אז אסור להוציאם משם לחוץ לארץ, משום שהעיר אוני מתיחסת על ארץ ישראל. **אנטרים שרי**—אבל אם הכפרים נמצאו בסביבות אנטרים, אז מותר להוציאם משם, לפי שאנטרים היא מערי חוץ לארץ. **אפרכורים צריכא**—אם הם שייכים לעיר

עֲרַקַת לְקָלְסְיָא. אֲתָא שאל לרבי מנא, וְהוֹרִי לֵיהּ כרבי אימי: אוֹנֵי אסור, אנטרים שָׁרֵי, אֲפַרְכּוֹרִים צריכא.

פרק חמישי.

דִּינֵי גְבִיַּת נְזָקִים.

הֲלָכָה א׳. מַתְנִיתָא. הַנִּזָּקִין שָׁמִין להן בְּעִידִית, ובעל חוב בְּבֵינוֹנִית, וכתובת אשה בְזִבּוּרִית. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף כתובת אשה בבינונית.

גְּמָרָא. קל וחומר לְהֶקְדֵּשׁ. אמר רבי אבא בר פַּפִּי קוֹמֵי ר׳ יוסי: מָה אֲנַן קָיְמִין? אם לְהֶכְשֵׁר נזקין, הָדָא דְתְנֵינַן: „שׁוֹר רֵעֵהוּ"[1]—ולא שור הקדש? אם לניזקי גופו, הדא היא דְתָנֵי רבי חייה: נְזָקִין לְהֶדְיוֹט ואין נזקין לגבוה? אלא כן קיימין באומר: הרי עלי מאה מנה להקדש, שלא תאמר: יֵעָשֶׂה בעל חוב ויגבה בבינונית, לְפוּם כן צָרִיךְ מֵימַר: הניזקין שמין להן בעידית, קל וחומר להקדש. תני רבי חייה: נֶזֶק וחצי נזק נִגְבִּין מן הַמְּשֻׁעְבָּדִין. נִיחָא נזק, חצי נזק-לא מגופו הוא משלם? אמר רבי יוסי: תִּפְתֹּר בשור תָּם שהזיק, והלך הבעל וּמְכָרוֹ—כבר נִשְׁתַּעְבֵּד גופו לבעל הנזק. רבנן

[1]שמות כא, לה.

אפרכורים אז ספק הוא, לפי שלא הוברר אם היא מערי ארץ ישראל או מערי חו״ל. והורי—והורה.

הנזקין שמין להן בעידית—מעריכים את הנזקים וגובים אותם מן המובחר שבקרקעות המזיק. בבינונית—מן הקרקעות הבינונים (לפי שמן התורה אינו גובה אלא מן הגרועים, דכתיב: „והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה" ואין דרכו של אדם להוציא אלא את הפחות שבנכסיו, אבל כדי שלא לנעול דלת בפני הלוין אמרו: בעל חוב בבינונית). וכתובת אשה בזבורית—האשה גובה את כתובתה מן הגרועים שבקרקעות.

קל וחומר להקדש—לנזקי הקדש, ששמים להם מן העידית. קומי—לפני. מה אנן קיימין—במה אנו עומדים? באיזה נזק מן ההקדש אנו עוסקים כאן? הכשר נזקין—נזקים הבאים לא על ידי גופו של האדם, אלא על ידי ממונו נקראים „הכשר נזקים". אם להכשר נזקין—אם שור של אדם הזיק שור של הקדש. הדא דתנינן—זה שלמדנו. שור רעהו—„כי ינח שור איש את שור רעהו". ולא שור הקדש—אם נגח שורו את שור של הקדש אינו חייב לשלם את הנזק. אם לנזקי גופו—אם האדם הזיק את ההקדש בגופו. הדא היא דתני—זהו שאומר ר׳ חייה. אין נזקין לגבוה—אין דיני נזקים נוהגים בדברים המוקדשים לשמים, כי המזיק את ההקדש פטור. אלא כן אנן קיימין—אלא בזה אנו עוסקים. יעשה בעל חוב—שיהא דינו כבעל חוב הגובה בבינונית. לפום כן צריך מימר—בשביל כך צריך לאמר. מן המשועבדים—מנכסים המשועבדים לבעל חוב. ניחא נזק-התינח נזק שלם שמשלמין בעד נזקי השור המועד בנגיחות, שאותו גובים מן המשועבדים. חצי נזק לא מגופו וכו׳-אבל בנוגע לחצי הנזק, שמשלמים בעד ההיזק של שור תם שאינו רגיל להזיק, הלא את ההיזק הזה משלמים מגופו של השור ואיך תאמר, שגובים ממשועבדים? תפתר—תפרש את דברי ר׳ חייה. כבר נשתעבד גופו לבעל הנזק-גוף השור נשתעבד לבעל

דקיסרין אמרין: תיפתר שֶׁזְקָפָן עליו מלוה. מעתה לא תִגָּבֶה אלא בבינונית? מֵאַחַר שעיקרו נזק–גובה בעידית. — „שדהו"–פְּרָט לְמשועבד, „כרמו"– פרט להקדש. מה אנן קיימין? אם בשהזיק ואחר כך הקדיש, הדא היא דתנינן: „הקדיש תשעים מנה והיה חובו מאה מנה"? אם בשהקדיש ואחר כך הזיק, הדא היא דתנינן: „שור רעהו ולא שור הקדש"? אמר ר' יודן: תיפתר בשור של הקדש, שרעה לתוך שדה הֶדְיוֹט. אמר ליה ר' מנא: אֲנַן בְּעִנְיַן קרקע הקדש ואת אמרת תוך שדה הדיוט? אלא כן אנן קיימין: באומר „הרי עלי מאה מנה להקדש", והלך הוא והזיק–שלא תאמר: אלו נזקין ומלוה בעדים–הנזקין קודמין, וָבָא קודם הנזק להקדש, לפום כן צריך מֵימַר: כרמו–פרט להקדש. — „שדהו"–פרט לְמִטַּלְטְלִין, „כרמו"–פרט לראוי כבמוחזק. שדהו–פרט למטלטלין: בָּהֵן דְּלָא בָעֵי מטלטלין משעה ראשונה. וְהָכָא כְּהָדָא דְּתָנֵי: אין לי אלא קרקע, מניין שאם רצה ליתן כסף? תלמוד

הנזק ולכן יכול הוא לגבות את נזקו מן הקונה את השור. שזקפן עליו מלוה–שעמד בדין ונתחייב והניזק זקף על המזיק את חצי הנזק, שהוא חייב לו, במלוה בשטר ולכן הוא גובה אותו מן המשועבדים. מעתה לא תגבה אלא בבינונית–מכיון שזקף עליו במלוה, אם כן הרי הוא כבעל חוב ואינו גובה אלא מבינונית? מאחר שעיקרו נזק וכו'– לפי שעיקר המלוה הזאת בא ע"י נזק, לכן הוא גובה מעדית. שדהו פרט למשועבד– כתיב בנזקין: „מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" ודרש „פרט למשועבד"—חוץ משדות אחרים (המשועבדים לאחרים), שאם יש לו קרקעות של עדית משועבדים לאחרים וקרקעות של זבורית בני חורים, אינו משלם אלא זבורית. מה אנן קיימין—במה אנו עומדים? לאיזה ענין הוא ממעט את ההקדש? אם בשהזיק ואחר כך הקדיש–אם מתחלה הזיק שורו ואחר כך הקדיש את כרמו. הדא היא דתנינן–הלא זוהי ששנינו. הקדיש תשעים מנה והיה חובו מאה מנה– אז הוא מוסיף עוד דינר אחד ופודה את ההקדש, כדי לשלם לאשה את כתובתה ולבעל חוב את חובו; ובכן אנו שומעים מזה, שבמקום שחובו קודם מן ההקדש אז גובים מן ההקדש, והוא הדין בנזיקין שמותר לגבותם מן ההקדש. אם בשהקדיש וכו'–אם מתחלה הקדיש את השור המזיק ואחר כך הזיק השור. הדא דתנינן וכו'–הלא זוהי ששנינו, ששור של הקדש אינו חייב על הנזקים. תפתר–תפרש את הענין הזה. שרעה לתוך שדה הדיוט–והפסידו, פטור ההקדש מלשלם. אנן בעינן קרקע הקדש וכו'–הלא אנו עוסקים בקרקע של הקדש, כמו שהוא דורש „כרמו פרט להקדש", ואתה אמרת שהשור היה של הקדש והשדה של הדיוט? אלא כן אנן קיימין—בזה אנו עוסקים. הרי עלי וכו'—הריני מתחייב לתת מאה מנה להקדש. והלך הוא והזיק–והלך שורו והזיק שדה אחר. אלו נזקין ומלוה בעדים וכו'–אלו היו לו תשלומי נזקים ותשלומי חוב, הרי היו תשלומי הנזקים קודמים לתשלומי החוב. וכא קודם וכו'–וכן גם כאן קודם הנזק להקדש לגבותו מקרקעותיו. לפום כן צריך מימר–בשביל כך צריך לומר. פרט למטלטלין-ככל שהוא מפרש להלן. פרט לראוי כבמוחזק—אם קבל המזיק, לאחר שהזיק, בירושה מאביו קרקעות המשובחים מקרקעותיו, אינו צריך לתת אותם להניזק. (והיינו „פרט"– שאינו צריך לתת ממה שהוא ראוי ועתיד לקבל כמו שהוא צריך לתת ממה שיש לו מכבר). בהן דלא בעי מטלטלין משעה ראשונה–במי שאינו רוצה לקחת מטלטלין מתחלה אם הוא מצא קרקע, שאין כופים אותו לקחת מטלטלים. והכא כהדא דתני–הדבר הזה מתאים לזה שנאמר בברייתא. אין לי אלא קרקע–שצריך לשלם מן הקרקע, כדכתיב „מיטב שדהו". שאם רצה ליתן כסף–אם אין לו קרקע ורצה לשלם כסף.

לומר: „כסף ישיב לבעליו". מה בָּעֵית מימר? קרקע עיקר. אי נֵימַר כסף עיקר–ויחליטו לו משעה ראשונה? ואנן חָמֵי רַבָּנִין מְחַלְּטִין לו קרקעות! „כרמו–פרט לראוי כבמוחזק", רבי לעזר בשם רבי נְסָא: בשחפר אביו בור, והזיק בחיי אביו, ונפלו לו נכסים אחר מיתת אביו, הייתי אומר: ישתעבדו נכסים לאותו נזק, לפום כן צריך מימר: „כרמו–פרט לראוי כבמוחזק". „מיטב שדהו ומיטב כרמו"–של מזיק, דברי רבי ישמעאל; רבי עקיבא אומר: „מיטב שדהו ומיטב כרמו"–של ניזק. קַשְׁיָא על דרבי עקיבא: נִיזוק–וְאַתְּ אמר כן? אלא בית דין רואין איזהו שדהו יפה לפני הניזוק וְשׁוּמָה לה כמוה, כהדא דתני: יכול אם אכלה מן העידית–שמין לו מן העידית, מן הַזִּבּוּרִית–שמין לו מן הַזִּבּוּרִית–היך עֲבִידָא? עידית שבזיבורית טָבָא סַגִּין, אם אומר את כן–נִמְצֵאתָ מַשְׁבִּיחַ את הניזק! רואין את השדה, כאילו מליאה עידית ושמין לו מן העידית, וזיבורית–שמין לו מן הזיבורית. נמצא משלם מן העידית–על העידית, ומן הזיבורית–על הזיבורית. מניין לרבי עקיבא, הניזקין שמין להם בעידית? לֵיתָהּ מן התורה, אִיתָהּ מִן הַתַּקָּנָה:

מה בעית מימר וכו'–מה אתה רוצה לומר? מה אתה מסיק מזה? קרקע עיקר–שעיקר התשלומים הוא מקרקע, אבל אם אין לו קרקע יכול הוא לשלם גם בכסף ואין כופים אותו לקנות קרקע לשלם בו את הנזק. אי נימר וכו'–שאם נאמר שעיקר התשלומים הוא בכסף, הלא על בית דין להחליט לו את תשלומי הכסף תכף לאחר פסק הדין. ואנן חמיי רבנין מחלטין לו קרקעות–והלא אנו רואים, שהחכמים מחלטין להניזק קרקע, אם יש לו, ולא כסף, ואם כן הרי מוכח שהקרקע עיקר. בשחפר אביו בור–לאו דוקא בור, אלא גם נזיקין אחרים. כרמו פרט לראוי כבמוחזק–כרמו שהוא מחזיק בו, פרט לראוי שאינו כמוחזק. ניזוק ואת אמר כן–הלא הוא הוזק, ואתה אומר שעליו לשלם ממיטב שדהו? איזהו שדה יפה וכו'–כמו שדהו של הניזק, ובשדה הזה אנו שמים את הנזק וכמוהו הוא משלם. יכול–אולי, אולי נאמר. אם אכלה מן העידית–אם אכלה הבהמה ערוגה אחת שמנה. שמין לו מן העידית–אז שמין להניזק את ערכה על פי מחירה של ערוגה של עדית שבין ערוגות כחושות אשר בשדה המזיק. מן הזבורית שמין לו מן הזבורית–ואם אכלה ערוגה כחושה, אז משלם המזיק כפי מחירה של ערוגה אחת מן הכחושות. היך עבידא–ודאי שאי אתה יכול לומר כך, שאיך יתכן הדבר. עידית שבזבורית טבא סגין–הלא חלקה של עדית בשדה של זבורית היא יפה הרבה ומחירה גדול יותר ממחיר חלקה של עידית בשדה שהוא כולו עידית. אם אומר אתה כן וכו'–נמצא שאתה מטיב להניזק, שהרי על המזיק לשלם יותר מכפי הנזק. וכן גם חלקה של זבורית בתוך שדה של זבורית שוה יותר מחלקה של זבורית בתוך שדה של עידית, ולכן גם בזה אתה משביח את הניזק. רואין את השדה–ולפיכך צריכה להיות ההערכה באופן כזה: רואים את השדה כאלו היה כלו עדית ומעריכים את שויה של חלקה אחת שמנה בין השמנות ולפיה משלם לו המזיק. וזבורית וכו'–ואם אכלה זבורית הוא משלם מן הזבורית; ועל ידי הערכה זו לא יורע כחו של המזיק כל כך. מניין לר' עקיבא וכו'–מכיון שאמרת שר' עקיבא אינו מפרש את הכתוב „מיטב שדהו" למשמעות תשלומי עדית, מניין הוא לומד שנזקין שמין להם בעדית? ליתה מן התורה איתה מן התקנה–ר' עקיבא סובר שמה שהניזקים גובים מן העדית אין זה מדבר תורה, אלא מתקנת

מפני מה אמרו: הניזקין שמין להן בעידית? מפני הגזלנין, שיהא אדם אומר: מה בְּיָדֵי גָזֵל? מה בְּיָדֵי מַזִּיק? למחר רואין בית דין שדה יפה שלי ונוטלין אותה מלפני, וסומכים אותה למקרא: „מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם". עד כַּהוּן קרקעו. מַשְׁכּוֹנוֹ? לָמֵד מקרקעו: מה קרקעו בעידית–אף משכונו בעידית. „ובעל החוב בבינונית"–מפני הרמאין: שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה, ומלוה אותו מעות ועוֹקֵף ונוטלה ממנו. מעתה לא יְשׁוּמוּ לו אלא בזיבורית? אמר רבי יודה: וְכֵינִי, אלא שלא לנעול דלת בפני אדם, שלמחר הוא ללוות–ואינו מוצא.

בָּבָא קַמָּא.

פרק שלישי.

דִּינֵי הַמַּנִּיחַ כְּלִי בִּרְשׁוּת הָרַבִּים.

מִשְׁנָה. המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר וְנִתְקַל בה וּשְׁבָרָהּ– פטור, ואם הוזק בה–בעל החבית חייב בנזקיו.

גְּמָרָא. ואין דרך אדם לְהַנִּיחָן ברשות הרבים? רב אמר: בִּמְמַלֵּא את כל רשות הרבים, אבל אם אינה ממלא את כל רשות הרבים–אין דרך אדם להיות מניחם ברשות הרבים? שמואל אמר: או בממלא את כל רשות הרבים, או עד שתהא נתונה על קרן זוית. א"ר לעזר: ואפילו אינה ממלא כל רשות הרבים, אם יִשְׁלֶנָּה מיכאן ויתנגה כאן, הרי זה בור;

חכמים. מפני הגזלנין–שיהיו נזהרים מלגזול ולהזיק. מה בידי גזל וכו'–למה לי לגזול? למה לי להזיק? הרי למחר רואים בית דין את השדה היפה שלי ומוציאים אותו מידי. עד כדון קרקעו–עד כאן הוברר רק שאת הקרקע משלם ממיטב. משכונו–מנין אנו יודעים שגם המשכון, שנוטלים מן המזיק, צריך להיות מן העידית? ועוקף–ועושה מעשי עקיפים, מערים. מעתה לא ישלמו וכו'–אם חושש אתה להערמה כזאת, הרי צריך לתקן שלא יגבה אלא בזבורית, כדי שלא יערים גם על הבינונית. וכיני–וכן הוא באמת הדין שישומו לו בזבורית. הוא ללוות–הוא בא ללוות.

ונתקל–ונכשל. פטור–לפי שאין בני אדם רגילים להתבונן בדרך הליכתם. ואם הוזק בה–אותו שנתקל.-בעל החבית חייב–אפילו אם הפקיר את החבית, לפי שאינו רשאי להפקיר את נזקיו ברשות הרבים והרי הם ברשותו, כאלו לא הפקירם;

ואין דרך אדם וכו'–וכי אין בני אדם רגילים להניח את כליהם ברשות הרבים? ולמה זה פטור השובר את החבית, הלא צריך היה להזהר ולהתבונן בדרך הליכתו? בממלא את כל רשות הרבים–אם החבית ממלאה את כל רשות הרבים, ולכן לא יכול היה להזהר ולנטות מפניה. אבל אם אינה ממלא וכו'–אם אין החבית ממלאה את כל רשות הרבים, אז השובר אותה חייב מאותו הטעם שאמרת: כלום אין דרך אדם להניח כלים ברשות הרבים? שמואל אמר או בממלא וכו'–שמואל קובע עוד אופן אחד שבו פטור השובר את החבית וזהו: אם החבית היתה נתונה בקרן זוית והעובר ברחוב לא ראה אותה. אמר ר' לעזר ואפילו אינה ממלא וכו'–ר' אלעזר חולק על רב ושמואל, כי לדעתו פטור הוא השובר את החבית

ואפילו אינה נתונה על קרן זוית—אין דרך אדם להיות מניחן ברשות הרבים. היתה ממלא כל רשות הרבים, אם יְטַלְּנָה מיכאן וְיִתְּנֶנָּה כאן—נעשה בור, אלא יטול המקל וישברנה. או יעבור עליה, ואם נשברה—נשברה? נִשְׁמְעִנַּהּ מן הדא: שור שעלה על חבירו, ובא בעל השור לשמוט את שלו, או הוא ששומט את עצמו, ונפל ומת—פטור; אם דְּחָיו ונפל ומת—חייב. ולא יָכֵיל מֵימַר לֵיהּ: אילו שְׁבַקְתָּה הֲוֵינָא יָהֵיב לך נזקך. עוד הוא דו יָכֵיל מֵימַר לֵיהּ: אילו שבקתה הֲוֵיתָה יָהֵיב לִי חצי נזק? הַגַּע עצמך שהיה מוּעָד!— „לא כל ממך שֶׁאֱהֵא מְחַזֵּר עמך על בתי דינים!"—

הניח חבית ברשות הרבים, ובא אחר והניח אחרת סמוכה לה, ובא הראשון ליטול שלו, אם יטלינה מִכַּן ויתנינה כאן—נעשה בור, „אלא יטול

אפילו אם אינה ממלאה את כל הרחוב, לפי שאם יסיר את החבית מעל דרכו ויקחנה ממקום זה ויתננה במקום אחר, הרי דומה כאלו הוא עושה בור במקום שהניח את החבית (כלומר: מניח הוא ברשות הרבים מכשול, שהוא חייב על נזקיו כמו על נזקי בור שהיה חופר ברשות הרבים). ואפילו אינה נתונה בקרן זוית—גם אז פטור הוא על שבירתה, לפי שבאמת אין דרכו של אדם להניח כלים ברשות הרבים ולפיכך העובר ברחוב אינו צריך לשים עין על דרכו. היתה ממלא וכו'—זוהי שאלה ששואלת הגמרא: מה לו לעובר ברחוב לעשות, אם החבית ממלאה את כל רשות הרבים ואין לו דרך לנטות מפניה? נעשה בור—ואז הרי יתחייב על הנזקים שתגרום. אלא יטול המקל וישברנה—הרשאי הוא לשברנה במקל, הואיל שהיא חוסמת את דרכו. או יעבור עליה וכו'—או אינו רשאי לשברה במתכון, אלא הוא עובר עליה ואם נשברה בהליכתו רק אז פטור הוא (ועצם השאלה הזאת הוא, אם רשאי אדם לעשות דין בעצמו אם לאו). נשמעינה מן הדא—את התשובה על השאלה הזאת נשמע מזו (מן הברייתא הזאת). שור שעלה על חבירו—להרגו. ובא בעל השור—בעל השור התחתון. או הוא—או אם השור התחתון שומט את עצמו. ונפל—השור העליון. פטור—בעל השור התחתון. אם דחייו ונפל ומת חייב—אם בעל השור התחתון דחה את השור העליון בכח עד שנפל ומת, אז חייב הוא, לפי שיכול היה להציל את שורו על ידי זה שישמוט אותו מתחת השור העליון, אבל לדחוף את אותו השור לא היה רשאי. ולא יכיל מימר ליה אלו שבקתה הוינא יהיב לך נזקך—ואין בעל השור העליון יכול לומר לו: אלו היית מניח את שורי הייתי נותן לך את נזקך, ואם כן הרי משמע מזה, שרשאי אדם לעשות דין לעצמו אפילו במקום שאין הפסד לו. עוד הוא דו יכיל מימר ליה—הגמרא דוחה את הראיה הזאת על היתר עשיית הדין לנפשו, לפי שאין הענין הזה דומה כלל אל הענין הנדון, שהרי עדיין יכול (בעל השור התחתון) לאמר לו: אלו הייתי מניח לשורך שימית את שורי, היית משלם לי רק חצי נזק (ואם כן, אלמלא עשה דין לנפשו הרי הפסיד). הגע עצמך שהיה מועד— שוה בנפשך, שהיה השור העליון מועד (רגיל להתנגח) ואז הרי חייב בעליו לשלם נזק שלם ואין כאן הפסד. לא כל ממך וכו'—ואף על פי כן יכול בעל השור התחתון לאמר לו: אינך יכול לדרוש ממני, שאחזר עמך על בתי הדינים.

הניח חבית ברשות הרבים וכו'—זוהי שאלה אחרת בענין הצלת שלו בשל חברו. סמוכה לה—ואם יטול הראשון את שלו אז תתגלגל החבית של חבירו ותשבר. אם יטלינה מכאן וכו'—אם יטול את חבית חברו ממקום זה ויתננה במקום אחר, הרי יעשה בזה בור ויתחייב על נזקה ולכן ודאי שאינו צריך לעשות זאת. אלא יטול את המקל וישברנה— כלומר: אם הענין הזה דומה למה שאמרנו למעלה ויש לו רשות לקחת את חביתו משם ואם

את המקל וישברנה, או יעברו עליה, ואם נשברה–נשברה?" נישמעינה מן הָדָא: שור שעלה בחבירו, ובא בעל השור וּשְׁמָטוֹ מתחתיו, אם עד שלא עלה שְׁמָטוֹ, ונפל ומת–פטור, ואם דְּחָהוּ ונפל ומת–חייב. א"ר יוסי: ותישמע מינה: ראה אַמַּת המים שוטפת ובאה לתוך שדהו, עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו–רשאי לְפַנּוֹתָן למקום אחר, משנכנסו–אין רשאי לפנותן למקום אחר. אָהֳן כְּרִיסוֹ אַרְגִּירָא, עד דְּלָא יֵיתֵי אָהֳן כְּרִיסוֹ אַרְגִּירָא–שָׁרֵי מֵימַר: "פְּלָן עָבֵיד עִיבִידְתִּי, פְּלָן עָבֵיד עִיבִידְתִּי!" מן דְּיֵיתֵי אָהֳן כְּרִיסוֹ אַרְגִּירָא–אסור. הָדֵין אַכְסְנַי פִּרְכָּא, עד דְּלָא יֵיתוֹן רוֹמָאֵי–שָׁרֵי מְחַשְׁדִּינֵיהּ, ומן דְּיֵיתוֹן רוֹמָאֵי–אֲסִיר.–הניח אבנו ברשות הרבים, ובא אחר והניח אחרת סמוכה לה, ובא אחר ונתקל בזו ונחבט בזו, מי חייב בנזקו, הראשון או השני? נישמעינה מן הדא: שור שדחף לחבירו ונפל לבור, בעל השור חייב ובעל הבור פטור. ר' נתן אומר: במועד–זה נותן מחצה וזה נותן מחצה, ובתם–בעל הבור

מחמת כן תשבר חביתו של חברו–תשבר. נשמעינה מן הדא–את התשובה על השאלה הזאת נשמע מן הברייתא הזו. שעלה בחבירו–לא שעלה עליו ממש, כמו בברייתא המובאה למעלה, אלא שהיה הולך ועולה עליו כדי להרגו. אם עד שלא עלה עליו–קודם שעלה עליו ממש שמט את שורו, כדי שלא יעלה עליו, ומחמת כן נפל ומת פטור, שאין זה „מציל את שלו בשל חברו". ואם דחהו וכו'–לאחר שעלה עליו דחהו ומחמת כן נפל ומת–חייב, שהרי הוא מציל את שלו בממון חברו. והוא הדין גם בענין החבית, אם הוא מציל את שלו על ידי שבירת חביתו של חברו–הוא חייב. ותשמע מינה–מן הברייתא הזאת העושה הבדל בענין המציל את שלו בשל חברו בין הצלה מהיזק שכבר בא על שלו, שאז הוא חייב, ובין הצלה מהיזק שטרם הגיע אליו והוא מציל את עצמו בשל חברו כדי שלא ינזק, שאז הוא פטור–תשמע עוד דינים אחרים. רשאי לפנותן למקום אחר–ואפילו אם ישטפו המים שדה חברו אין הוא חייב על זה, שאינו אלא גרם. משנכנסו–המים אל תוך שדהו. אין רשאי–לפי שבזה הוא מציל את עצמו בשל חברו. אהן כריסו ארגירא–אותו הפקיד הממונה על מס בעלי האומנויות. עד דלא ייתי–קודם שיבוא אותו הפקיד (אצל מי שיהיה). שרי מימר פלן עביד עיבידתי–מותר לו לאמר (להפקיד): פלוני עושה מלאכתי (עוסק במלאכה ומשתכר הרבה), אף על פי שמחמת זה יפטור את עצמו מן המס. מן דייתי וכו'–אבל לאחר שבא הפקיד אצלו והוא רוצה להציל את עצמו בזה שהוא מראה על אחרים–אסור. הדין אכסניי פרכא–הפקיד הממונה לאַכְסֵן את אנשי הצבא בבתי אנשי העיר. עד דלא ייתון רומאי–בטרם שיבאו הרומאים (אנשי החיל הרומאים). שרי מיחשדיניה–מותר לתת לו שוחד (לבל יעמיד אנשי צבא בביתו, אף על פי שעל ידי זה ירבה להעמיד בבתים אחרים). ומן דייתון רומאי אסיר–אבל לאחר שבאו הרומאים אסור. ונתקל בזו–ומחמת כן נחבט בזו. מי חייב בנזקו–שהרי יש כאן ספק אם הראשון גרם את כל ההיזק, שאלמלא נתקל באבנו לא היה נחבט באבן האחרת, או בעל האבן האחרת גרם את כל ההיזק, לפי שבאבן הראשונה לא הוזק, אלא נתקל. מן הדא–נשמע מן הברייתא הזאת, שיש כאן מחלוקת בין ר' נתן ורבנן. ובעל הבור פטור–שאלמלא השור לא היה נופל אל תוך הבור. במועד–אם השור היה רגיל בנגיחה. זה נותן מחצה וזה נותן מחצה–שכיון שההיזק יצא על ידי שניהם לכן שניהם חייבים; ומתוך שאלמלי היה כל אחד מהם גורם את ההיזק לבדו, אז היה משלם נזק שלם, לפיכך כששניהם גרמו את ההיזק ביחד–משלם כל אחד את המחצה. ובתם–אם השור לא היה רגיל בנגיחות, שאז משלם בעליו על היזקו רק חצי הנזק. בעל הבור

נותן שני חלקים ובעל השור רָבִיעַ. אמר ר' חנינא: כֵּינִי מתניתא: בעל הבור נותן ג' חלקים ובעל השור נותן רביע. (הניח אבנו ברשות הרבים ובא אחר והניח אחרת סמוכה לה, ובא אחר ונתקל בזו ונחבט בזו, מי חייב בנזקו, הראשון או השני?); הניח אבנו בר"ה ובָאת הרוח וְהִפְרִיחַתָּה לרשות היחיד, ובא אחר ונתקל בה–מַהוּ שֶׁיְּהֵא חייב בנזקו? הניח אבנו בר"ה, ובא אחר ונתקל בה והתיזה לרשות היחיד, ובא אחר ונתקל בה–מהו שיהא חייב בנזקו? א"ר יוחנן: הניח אבנו ומשאו ברשות הרבים, ובא אחר ונתקל בהן וצלוחיתו בידו, בין שנתקל באבן ונחבט בקרקע, בין שנחבט באבן ונתקל בקרקע–חייב על ניזקי אדם ופטור על ניזקי צלוחיתו. מִלְּתֵיהּ דרבי יוחנן אמר: בור של נזקין פטור על הכלים, ואם בדרך הַטָּחָה הִטִּיחַ–על ניזקי צלוחית חייב.

פרק עשירי.

דִּינֵי יְרֻשַּׁת גְּזֵלָה.

מִשְׁנָה. הגוזל ומאכיל את בניו ומניח לפניהן–פטורין מלשלם. אם היה

נותן שני חלקים—היינו את המחצה, שהיה משלם אלמלי גרם רק הוא לבדו את הנזק. רביע—היינו המחצה מתשלומו שלו, ואת החלק הרביעי יפסיד בעל השור הניזק. כיני מתניתא—כך היא המשנה ולא כמו שאתה אומר. בעל הבור נותן שלשה חלקים—משום שבעל השור הניזק יכול לאמר לו: אני מצאתי את שורי בבורך ועליך היה מוטל לשלם לי את הכל, אלא מתוך שרביעית הנזק ישלם לי בעל השור הנגח, לכן חייב אתה לשלם לי שלשה חלקים. והפריחתה לרשות היחיד—כלומר לרשותו של המניח אותה. מהו שיהא חייב בנזקו—אם אומרים אנו, שהואיל שנתקל ברשותו שלו פטור הוא, או אנו אומרים: הואיל שסוף סוף בא ההיזק מכח התקלה שהניח ברשות הרבים, הרי זה „בור ברשות הרבים"—וחייב הוא. והתיזה לרשות היחיד—אם תאמר שבענין האמור למעלה הוא חייב, שכיון שהרוח הפריחתה עדיין בור ברשות הרבים הוא, אבל איך יהיה המשפט בנידון זה כשאדם התיז את האבן לרשות היחיד ואחר נתקל בה: המתיז הלא ודאי פטור, שהרי הוא נתקל בה ומחמת כן התיזה, אבל גם המניח את האבן צריך להיות פטור, לפי שדומה כאלו פסקה התקלה שלו וההיזק בא מכח אחר, או אפשר שהוא חייב, שהרי סוף סוף בא ההיזק מכח התקלה שהניח ברשות הרבים. וצלוחיתו בידו—ונשברה. מילתיה דר' יוחנן—מדברי ר' יוחנן אנו שומעים. בור של נזקין—בור שעמקו פחות מעשרה טפחים, שבעליו חייב רק על הנזקים שגרם על ידו ולא על מיתה (וכן גם האבן והמשא הם בבחינת בור של נזקין). פטור על הכלים—אם נפל לתוכו שור וכליו, אז חייב בעל הבור רק על נזקי השור ולא על נזקי הכלים (וכן גם בענין שלפנינו חייב בעל האבן והמשא רק על נזקי האדם ולא על נזקי הצלוחית שנשברה). ואם בדרך הטחה הטיח—אם הצלוחית נשברה מחמת זה שהמחזיק אותה הטיחה בדרך הלוכו באבן או במשא שברשות הרבים, באופן זה חייב בעל התקלה, לפי שהוא חייב על נזקי כלים.

ומניח לפניהם—או שעוזב להם את הגזלה כשהיא קיימת. פטורים מלשלם—אם

דבר שיש בו אחריות נכסים–חייבין לשלם. אין פּוֹרְטִין לא מִתֵּיבַת הַמּוֹכְסִין ולא מכים של גַּבָּאִין, ואין נוטלין מהן צדקה, אבל נוטל הוא מתוך ביתו או מן השוק.

גְּמָרָא. תְּנִי: ישראל שֶׁלָּוָה בְּרִבִּית ועשה תשובה–חייב להחזיר. מת והניח לפני בניו, עליו הכתוב אומר: „יָכִין וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ"[1]. הניח לפניהן פרה או טלית–חייבין להחזיר: „אָזֵל תָּנֵיה לְגְזִילַיָא". „אם היה דבר שיש לו אחריות, חייבין להחזיר". איזהו דבר שיש לו אחריות? רבי יונתן אומר: בשהניח לפניהן קרקע. ריש לקיש אמר: בשהניח לפניהן גוף הגזילה. רב אמר: יורש כִּמְשֻׁעְבָּד, כְּשֵׁם שאין מַלְוֶה בעדים גובה מִמְּשֻׁעְבָּדִין, כך אינו גובה מיורשין. שמואל אמר: דַּאֲיְקְנֵי: אינו גובה ממשועבדין, הָא מבני חֲרֵי גובה. ולית היא פְּלִיגָא על רב, דרב אמר: יורש כמשועבד, כשם שאין מלוה בעדים גובה ממשועבדים, כך אינו גובה מיורשין? פָּתַר לה בשהניח לפניהן קרקע. ואפילו כשמואל לֵית היא פליגא? לא כן אמר שמואל: „דאיקני אינו גובה ממשועבדין"? פתר לה: בשהניח לפניהן גוף

[1] איוב כז, יז.

אכלו את הגזלה לאחר מיתת אביהם, פטורים הם מלשלם, לפי שהם לא גזלו והמטלטלים של היתומים אינם משתעבדים לבעל חוב, והיינו אם אכלו את הגזלה לאחר שנתיאש ממנה הנגזל, שאלו אכלו קודם יאוש, הרי זה כאלו הם גזלו. **אם היה דבר שיש בו אחריות נכסים**–אם הניח להם אביהם קרקעות, שהם דברים שיש בהם אחריות, חייבים לשלם אף על פי שכבר אכלוה. **אין פורטים**–אין מחליפים סלעים בפרוטות. **לא מתיבת המוכסין**–לקחת פרוטות מן התיבה שנותנים אל תוכה את מעות המכס. **ולא מכים של גבאין**–ולא מכיסו של גובה המסים, לפי שהמעות האלה של גזל הן. ודוקא אם המס אינו קצוב, שהמוכס לוקח כמה שהוא רוצה, אבל אם יש קצבה למס והמוכס הוא ישראל, הרי המס כחוק ואין בו משום גזל. **מתוך ביתו**–מותר לקחת פרוטות מתוך ביתו וממעותיו של המוכס. **או מן השוק**–אם יש לו מעות בשוק שאינן מתיבת המכס.

תני–שנינו בהתוספתא. **חייב להחזיר**–לא יצא ידי חובתו לשמים עד שיחזיר את הרבית. **מת וכו'**–כשמת ולא עשה תשובה והניח את מעות הרבית לבניו. **יכין וצדיק ילבש**–הרשע יכין והצדיק נהנה מזה, ואין הבנים חייבים להחזיר. **פרה וטלית**–שהם דברים מסויימים ונראים לכל, אז הם חייבים להחזיר מפני הטעם האמור להלן. **אזל תנייה לגזילייא**–מפני שהבריות אומרים: הנה הוא הולך ומתנאה (מתהדר) בגזלה. **„אם היה דבר" וכו'**–תגמרא מביאה את דברי המשנה לפרשם. **בשהניח לפניהן קרקע**–זהו דבר שיש לו אחריות, אבל אם הניח לפניהם את הגזלה–אין חייבים להחזיר. **גוף הגזילה**–אם הגזלה קיימת אז חייבים להחזירה. **יורש כמשועבד**–דין יורש כדין הקונה קרקע: כשם שהקרקע תקנוי נעשה משועבד להקונה ואין מלוה בעל פה נגבית ממנו, כך אינה נגבית מן היורשים. **דאיקני וכו'**–אני מדייק ואומר כך, שמלוה שבעל פה אינו גובה ממשועבדים, אבל מנכסים בני חורים (שאינם משועבדים ללוקח) הוא גובה, ואפילו מן היורשים הוא גובה, לפי שיורש אינו כמשועבד. **ולית היא פליגא על רב**–והאין המשנה (האומרת, שאם היה דבר שיש בו אחריות חייבים לשלם) חולקת על רב, הלא לדעתו של רב רשות יורש כרשות לוקח? **פתר לה וכו'**–רב פותר את המשנה „דבר שיש בו אחריות" וכו' באופן שהניח להם אביהם קרקעות, שנשתעבדו להנגזל עוד בהייו. **בשהניח לפניהן גוף הגזילה**–והגזלה קיימת, לכן הם חייבים

הגזילה. — גזל טלית וּנְתָנָהּ לאחר, ר׳ לעזר בשם רבי חייה אמר: מוציאין מראשון ולא משני; ר׳ יוחנן אמר בשם ר׳ ינאי: מוציאין אף מן השני. ר׳ בא בר מָמָל אמר: אף ר׳ חייה כדעתיה, דר׳ חייה אמר: מוציאין אף משני. — נתחלפו כליו בבית הָאוּמָּן ישתמש בהן, ויֵצא ויבקש את שלו. בבית האבל, או בבית המשתה--אל ישתמש בהן, אלא יצא ויבקש את שלו. א״ר בא בר חַנָּה: לָא הֲוָה ר׳ חייה חֲבִיבִי פתר לה אלא כְּגוֹן הָדֵין בַּר קוֹרָא, שכל הנוטל מאצלו--נוטל ברשות, וכל המניח אצלו-מניח ברשות.

הגנבים שבאו במחתרת ועשו תשובה-חייבין להחזיר. עשה אחד מהן תשובה-חייב להחזיר את שלו. ואם היה מוציא ונותן להן--הוא מְשַׁלֵּם על ידי כולן. תָּנֵי: הגוזל ומאכיל בניו, בין גדולים בין קטנים-פטורין מלשלם; הניח לפניהן--בין גדולים בין קטנים חייבין לשלם. סוּמְכוֹס אומר: גדולים חייבין, קטנים פטורין. אם אמרו: אין אנו יודעין, אם עשה אבינו חשבון באחרונה-הרי אילו פטורים. הֲתֵיב ר׳ בָּא בר מָמָל: הַגַּע עצמך, בשהניח לפניהן קרקע, לא הכל מֵהֶן לומר: אין אנו יודעין מה חשבון עשה אבינו באחרונה? הֲתֵיב רב הַמְנוּנָא: הגע עצמך, שהיתה גזילה מפורסמת-לא הכל מהן

להחזירה. מוציאין מראשון-הוא חייב לשלם ולא השני, לפי שקנה אותה בהעברה מרשות הנזלן לרשותו שלו. מוציאין אף מן השני-ולכן יכול הנגזל לגבות מזה או מזה. אף ר׳ חייה כדעתיה—מסכים לדעתו של ר׳ יוחנן. בבית האומן-שנתנם לו לתקנם. ישתמש בהן-מותר לו להשתמש בהם, לפי שנתנם האומן מדעת, עד שיצא בעל הכלים האלה ויבקש את שלו. בבית האבל או בבית המשתה-אם נתחלפו לו כליו בבית האבל או בבית המשתה, אל ישתמש בהם, אלא יצא הוא ויבקש את שלו, לפי שהחלוף הזה נעשה שלא מדעת. ומאחר שאמר ר׳ חייה (כי התוספתא היא של ר׳ חייה), שבעל הכלי נוטל את שלו מיד השני ואינו צריך לדרוש אותו מיד האומן שהוא נתן לו, הרי מוכח שר׳ חייה סובר כר׳ יוחנן: שאם הוא רוצה הוא נובה אף מן השני. לא הוה ר׳ חייה חביבי פתר לה וכו׳—משם אין ראיה שר׳ חייה כדעתו של ר׳ יוחנן, לפי שר׳ חייה מפרש את הענין הזה בכגון שהאומן, שאצלו נתחלפו הכלים, היה כמו בר קורא (שם אומן מפורסם בימיהם). שכל הנוטל מאצלו נוטל ברשות וכו׳—האומן נתן לו ברשותו וברצונו של בעל הכלי, שצוה לו למכרו או להחליפו, ולכן כאן אפשר שבעל הכלי יטול את שלו מיד השני, שאולי הוא חוזר בו ואינו רוצה להחליפו או למכרו, ולפיכך חייב השני להחזירו, שהרי עדיין לא קנה את הכלי; אבל שם בענין הגזלה, הרי לא ידע השני שהחפץ גזול והוא קנהו מיד הגזלן בתורת מקח או בתורת מתנה, ובכן יתכן שבנידון זה אף ר׳ חייה מודה, שהנגזל צריך לדרוש את שלו רק מיד הגזלן.

הגנבים-חבורה של גנבים שהשתתפו יחד בגנבה. חייבין להחזיר—כלם. את שלו-את חלקו בגנבה. ואם היה וכו׳—אם הוא היה המוציא את הגנבה ונותן להם. הוא משלם ע״י כולם—אינו יוצא ידי חובתו עד שישלם בעד כולם, אף על פי שהם כבר קבלו את חלקם ואינו תחת ידם. תני—בתוספתא. הניח לפניהם—את הגזלה כשהיא קיימת. אם אמרו—אם הגדולים אמרו: אפשר שאבינו עשה עמך איזה חשבון והיה מגיע לו כסף הזה, או אולי החזיר לך באחרונה,-אף הגדולים פטורים. התיב—השיב, הקשה על זה. בשהניח לפניהן קרקע וכו׳—כשהניח להם אביהם קרקע אשר עוד בחיי אביהם נשתעבד להנגזל, וכי נאמנים הם לאמר: אין אנו יודעים? התיב רב המנונא וכו׳--הקשה רב המנונא: אפילו אם

לומר: אין אנו יודעין מה עשה אבינו חשבון באחרונה? הֲתֵיב רב שֵׁשֶׁת: אפילו קטנים, נִטְעָנִין להן בבית דין מָה אִית לך לְמֵימַר? א"ר מָנָא: תיפתר בְּשֶׁטָּעֲנוּ הן: „אין אנו יודעין" וכו', – יודעין אנן דַּעֲסַק אבינו עמך על הָדֵן חוּשְׁבָּנָא וְלֵית נַן יָדְעִין מָה נְפַק מִדִּינָא.

בָּבָא מְצִיעָא.

פרק חמישי.

אֵיזֶהוּ נֶשֶׁךְ וְאֵיזוֹהִי תַּרְבִּית.

מִשְׁנָה. אי זהו נשך ואי זהו תרבית? איזהו נשך: המלוה סלע בחמשה דִינָרִין וְסָאתַיִם חטים בשלש–מפני שהוא נושך. ואי זהו תרבית: המרבה בפירות. כיצד? לקח הֵימֶנּוּ חיטים מדינר זהב הכור, וכן השער, עמדו חטים בל' דינר, אמר לו: תֵן לי חִטַּי, שאני מוכרן ולוקח אני בהן יין. אמר לו: הרי חיטיך עשויות עלי בשלשים דינר, והרי לך אצלי בהן יין, ויין אין לו. המלוה את חבירו, לא ידור בחצירו חנם ולא ישכור ממנו בפחות, מפני שהוא רבית.

גְּמָרָא. א"ר ינאי: זהו רבית, שיוצא בְּדַיָּנִין. בְּעֵי קוּמֵי ר' יוחנן: רבית מַהוּ שיצא בדיינין? אמר לו: אם מזו, אין אנו מניחין לגדולי ארץ ישראל

לא הניח להם אביהם קרקע הרי יש שגם כן אינם נאמנים לאמר שאינם יודעים, והיינו אם הגזלה היתה מפורסמת ובידוע היה שהיא נמצאת בידם. התיב רב ששת–עוד קושיה אחרת. אפילו קטנים וכו'–לדבריך, שאם הגדולים טוענים, שאינם יודעים, פטורים הם, אם כן אפילו הקטנים יכולים להיות פטורים וְהיינו, אם טוען להם בית דין? מה אית לך למימר–מה טעם יש לך לאמר שהקטנים חייבים? אמר ר' מנא וכו'–(ר' מנא מתרץ את הקושיה: „אם היתה הגזלה מפורסמת") את הדברים „אם אמרו אין אנו יודעים" תפתר כך: יודעים אנו שהיה לאבינו עסק עמך על אודות החשבון הזה (ועמד עמךָ בדין) ואין אנו יודעים מה יצא מלפני בית הדין (ואפשר שאין מגיע לך כלום).

מפני שהוא נושך–שהוא לוקח ממנו מה שלא נתן לו. המרבה בפירות–המרבה שכר לעצמו בפירות (דרך מקח וממכר). דינר זהב–כ"ה דינרי כסף. וכן השער–וכך היה מחיר החטים בשער שבשוק. עמדו חטים וכו'–נתיקרו והיה מחירן שלשים דינרין. ויין אין לו–אסור משום תרבית, לפי שבעד החוב של דמי החטים הוא מתנה עמו לתת לו יין אחר כך, שהרי היין יוכל להתייקר ואז הלא יקבל הקונה תרבית בעד חובו. (אולם אם הוא נותן לו חטים, אף על פי שנתייקרו, אין בזה משום תרבית, לפי שעל פי הדין מותר לתת מעות מעכשיו על מנת שיתן לו תבואה לאחר זמן על פי השער של עכשיו). ולא ישכור ממנו בפחות–כל זמן שבעל הבית חייב לו מעות.

זהו רבית שיוצא בדיינין–בין שהלוה לו מעות, בין שהלוה לו פירות ופסק עמו להרבות לו כך וכך, והלוה נתן לו את הרבית, כופים בית דין אתהמלוה להחזיר את הרבית להלוה. בעי–שאל האמורא. קומי–לפני. אם מזו וכו'–אם מזו אתם שואלים ואני אשיב.

כלום. מוֹדֵי ר׳ יוחנן, שאין שְׁטָר זוֹקֵק להבירו; מודה רבי יוחנן, שאם היה השטר קיים דְּמַגְבִּין לֵיהּ. -- אי זהו תרבית? תְּנֵי: ישראל שהלוה בריבית לישראל, אינו גובה לא את הקרן ולא את הריבית, דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: גובה את הקרן ולא את הריבית. כְּתִיב: „אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אָכְלֶךָ"[1]—אין לי אלא נשך בכסף וריבית בְּאֹכֶל; נשך באוכל וריבית בכסף מְנַיִן? תלמוד לומר: „אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית"[2]—הִקִּישׁ נשך לתרבית ותרבית לנשך, מה נשך—כסף, אף תרבית—כסף; מה תרבית-אוכל, אף נשך—אוכל. — „לקח ממנו חטים" וכו׳. א״ר בא בר כָּהֲנָא: השער שהוא יָפֶה לעולם; פחות מִכֵּן-וַי לְזָבוֹנָא; יותר מיכן-וַי לְמַזַבְּנָה. -- „אמר לו תן לי חיטיי שאני מוכרן" וכו׳. במה קנה? רב נחמן בר יעקב סְבַר מֵימַר: חייב להעמיד לחבירו. -- „המלוה את חבירו". חד בר נש אַשְׁאֵל לְחַבְרֵיהּ דֵּינָרִין. אַשְׁרוּנֵיהּ גּוֹ בֵּיתֵיהּ. אמר ליה: הב לי אֲגַר ביתי. אמר ליה: הב לי דֵּינָרַי. אֲתָא עוּבְדָא קוֹמֵי ר׳ בא בר מִינָא. אמר ליה: וּקִים לֵיהּ מָה דַהֲוָה חָמֵי מִישְׁרֵי? -- תָּנֵי: יש דברים, שהן

[1]ויקרא כה, לז. [2]שם שם לו.

לכם על שאלתכם, אין אנו מניחים לגדולי ארץ ישראל כלום לענות בדבר זה (כלומר: למה אתם מסופקים בדבר? ודאי שהיא יוצאה בבית דין!). מודי ר׳ יוחנן-ר׳ יוחנן מודה, ששטר שכתוב בו רבית אין לו כח שטר ואין בו תוקף להכריח את הלוה לשלם את הקרן, שאין זו אלא כמלוה בעל פה (ולכן צריך לקרוע את השטר). מודה ר׳ יוחנן שאם היה השטר קיים וכו׳-ואף על פי כן מודה ר׳ יוחנן, שאם לא קרעו את השטר והוא קיים ובא לפני בית דין, אז מגבים לו את הקרן. תני-בתוספתא. את כספך לא תתן בנשך ובמרבית לא תתן אכלך—הרי כאן שני לאוין, שהראשון מהם נאמר על הלואת כסף, והשני-על הלואת פירות. אין לי—מזה אני יודע, שהוא עובר על הלאו של נשך רק בהלואת כסף ועל הלאו של מרבית רק בהלואת אוכל. נשך באוכל וכו׳—מנין אני יודע שהוא עובר על הלאו של נשך בהלואת אוכל ועל הלאו של מרבית בהלואת כסף? אל תקח מאתו נשך ותרבית—הרי שהכתוב משוה את שניהם יחד, לומר לך, שעל כל אחד הוא עובר שני לאוין. הקיש-השוה הכתוב. מה נשך כסף וכו׳—מה הלאו של נשך בכסף אף הלאו של מרבית בכסף, ומה הלאו של מרבית באוכל אף הלאו של נשך באוכל. „לקח ממנו חטים וכן השער"—כך כתוב במשנה. השער שהוא יפה לעולם—השער הזה שאמרה המשנה הוא השער הבינוני, היפה לעולם, גם ללוקח גם למוכר. פחות מכן—פחות מכור בעד דינר זהב. ווי לזבונא-אוי לקונה (שהוא ביוקר). ווי למזבנה-אוי למוכר (שהוא בזול). „תן לי חיטי שאני מוכרן" וכו׳—ונאמר להלן „ויין אין לו", משמע שאלו היה לו יין, אז מותר לו לקחת ממנו יין. במה קנה-במה קנח זה את היין, הלא המוכר איננו מקבל ממנו עתה שום כסף? סבר מימר—רצה לאמר. חייב להעמיד לחברו-המוכר דבר לחברו בעד דמי חובו, שמגיע לו, חייב להעמיד לו את הממכר, ואם חזר בו נפרעים ממנו מן השמים, שדומה כאלו קבל ממנו מעות, ואם כן הרי כאלו היה היין ברשותו של הלוקח ואם נתייקר—ברשותו נתייקר. חד בר נש—אדם אחד. אשאל לחבריה—הלוה לחברו. אשרוניה גו ביתיה-נתן הלוה להמלוה לדור בביתו. אמר ליה הב לי אגר ביתי--אחר כך אמר בעל הבית לדיירו זה: תן לי שכר ביתי (שכר דירה). הב לי דינריי—תן לי את דינרי שהלויתי לך. אתא עובדא קומי וכו׳—בא המעשה הזה לפני ר׳ בא בר מינא. אמר ליה וקים ליה מה דהוה חמי מישרי-אמר לו (ר׳ בא

ריבית, ומותרין. כיצד? לוקח אדם שטרות חבירו בפחות ומִלְוָתוֹ של חבירו בפחות ואינו חושש משום ריבית. ויש דברים, שאינן ריבית, ואסורין משום הַעֲרָמַת רבית. כיצד? אמר לו: תן לי סלע אחד. אמר לו: אין לי אלא כור אחד חיטין, טול לך. וחזר ולקח ממנו בעשרים וארבע–אין זה ריבית–אבל אסור משום הַעֲרָמַת ריבית.

סַנְהֶדְרִין.

פרק רביעי.

מַה בֵּין דִּינֵי מְמוֹנוֹת לְדִינֵי נְפָשׁוֹת?

מִשְׁנָה: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר: „מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם"[1]. מה בין דיני ממונות לדיני נפשות? דיני ממונות בשלשה ודיני נפשות–בעשרים ושלשה; דיני ממונות–פותחין בין לזכות בין לחובה; ודיני נפשות–פותחין בזכות, ואין פותחין בחובה.

גְּמָרָא. א"ר יוחנן: בשביל לחוס על ממון ישראל אמרו: „הֵיאַךְ אתה יודע שזה חייב לזה?" ר' חייה בר בא בְּעָה קוּמֵי ר' יוסי: הֵיךְ עָבְדִין עוּבְדָא? א"ל: כר' יוחנן, דר' יוחנן אמר: בשביל לחוס על ממון ישראל אמרו: „היאך אתה יודע שזה חייב לזה?" זעירא בר חיננא בשם ר' חנינה

[1]ויקרא כה, כב.

להמלוה): האם היה ידוע לו (לך) אל נכון, שמה שטוב בעיניו (בעיניך) מותר לעשות כן (לדור בחצרו של חברך בשכר ההלואה). תני–שנינו בברייתא. שהן רבית–שהן נראין כרבית. ומותרין–לכתחלה. לוקח אדם וכו'–מותר לאדם לקנות שטרות חברו ומלותו, קודם זמן הפרעון, בפחות מערכם. שאינן רבית–שאינם נראים כרבית. הערמת רבית–עוֹמה לקבל רבית. תן לי סלע אחד–הלוני סלע. אין לי אלא כור וכו'–המלוה אומר לו, שכסף אין לו, אלא כור חטים (שמחירו בשוק עשרים וחמשה סלעים). טול לך–קחנו לך. וחזר ולקח ממנו וכו'–וחזר המלוה וקנה ממנו את אותן החטין עצמן, שנתנן לו במחיר עשרים וחמשה סלעים, בעד עשרים וארבעה (כי הלוה היה צריך למעות ולא יכול להמתין עד שימכור את החטים בשוק במחיר כ"ח סלעים) ונמצא שהמלוה משתכר בהלואתו סלע.

בדרישה וחקירה–צריך לחקור ולדרוש את העדים. שנאמר משפט אחד וכו'–ובדיני נפשות נאמר: „ודרשת וחקרת". בשלשה–דיני ממונות דנים בשלשה דיינים. פותחין–מתחילים בית דין את המשא והמתן שלהם.

בשביל לחוס על ממון ישראל אמרו וכו'–אף על פי שמן התורה טעונים דיני ממונות דרישה וחקירה, הנה אמרו החכמים שאין צורך בדרישה וחקירה, כדי שלא לנעול דלת בפני הלווין, אלא שמפני שחסו החכמים על ממון ישראל התקינו בכל זאת להציע לפני העד את השאלה: היאך אתה יודע וכו'. בעה קומי ר' יוסי–שאל לפני ר' יוסי. היך עבדין עובדא–איך עושים את המעשה? (היש צורך בדרישה וחקירה בדיני ממונות?). כר' יוחנן וכו'–שלדעתו של ר' יוחנן לא אמרו אפילו את השאלה הזאת (היך אתה יודע וכו') אלא מפני שחסו

ור׳ יהודה, חַד אָמַר: "וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב"[1], וְחַד אָמַר: "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף"[2]. הָא כיצד? אם את רואה הדין שיוצא לַאֲמִתּוֹ–חָקְרֵהוּ, ואם לָאו–צַדְּקֵהוּ. רב הונא כַּד הֲוָה חָמֵי שֶׁהַדִּין מְכֻוָּנָה–הֲוָה חָקַר, וְכַד הֲוָה חָמֵי הָכֵין וְהָכֵין–הֲוָה מְכַוֵּן. כיצד פותחין לזכות? אומרין: איפשר שזה הרג את הנפש? א״ר יוסי: אִין כֵּינִי: אמר אחד מן העדים יש לו ללמד זכות, ובא חבירו וְסִיְּעוֹ, ויש כאן סִיּוּעַ, אם אומר אַתְּ כן–לא נִמְצֵאתָ חָב לדיינים? — ויש עדים לְשַׁקְרָן?. — א״ר יוחנן: כל שאינו יודע לדון את השרץ, לטהרו ולטמאו ק׳ פעמים, אין יכול לפתוח בזכות. כיצד דנין השרץ? א״ר ינאי: מה אם הנחש שֶׁמְּמִית–טהור, עכבר שאין מֵמִית–אינו דין להיות טהור? או חילוף: עכבר שאין ממית–טמא, נחש שממית אינו דין להיות טמא? הֲתִיב ר׳ פינחס: הרי עקרב ממית והרי הוא טהור? אַשְׁכַּח תַּנֵּי אָמַר: הוא נחש הוא עקרב. אמר רבי: תלמיד וותיק היה לר׳ מאיר, והיה מטהר את השרץ ומטמאו מאה פעמים. אמרין: ההוא תַּלְמִידָא לָא הֲוָה ידע

[1]דברים יג, טו. [2]שם טז, כ.

החכמים על ממון ישראל, אבל בדרישה וחקירה אין צורך, כדי שלא לנעול דלת בפני הלווין. חד אמר–אחד אומר, שיש צורך בדרישה וחקירה, לפי שכתוב: ודרשת וכו׳. וחד אמר–ואחד אומר, שאין צורך בדרישה וחקירה, לפי שכתוב: „צדק צדק תרדוף", משמע שאין צריך לחקור כל כך. הא כיצד–איככה זה? הלא שני הכתובים האלה סותרים זה את זה! אם את רואה הדין שיוצא לאמתו–אם נראה לך שיש בדין זה איזו רמאות ואם תחקרהו היטב, יצא לאמתו, אז חקרהו. ואם לאו–אם אין נראה לך שהדין מרומה. צדקהו–פסוק את הדין בלי דרישה וחקירה, אלא לפי הצדק. כד הוה חמי שהדין מכוונה–כשהיה רואה שאחד העדים מכוון את דבריו לדברי חברו. הוה חקר–היה חוקר אותם, שמא נדברו יחד להעיד עדות שקר. וכד הוה חמי הכין והכין–וכשהיה רואה שזה אומר כך וזה אומר כך. הוה מכון–היה מתאמץ לכוון את דבריהם ולהוציא מתוכם את העדות הדרושה ולא היה מרבה לחקור אותם. כיצד פותחים לזכות–בדיני נפשות. אומרין–להעדים. אפשר–היתכן? אין כיני–אם כן הוא, שהדיינים מציעים לפני העדים את השאלה הזאת. יש לי ללמד עליו זכות–ולדעתו של ר׳ יוסי מותר לעד ללמד זכות על הנידון. וסייעו–ועזרו גם כן ללמד זכות. ויש כאן סיוע–והרי נמצא כאן סיוע לזכות, מאחר ששני עדים מלמדים עליו זכות. אם אומר את כן–אם אתה אומר כן להעדים („אפשר שזה הרג את הנפש?"). לא נמצאת חב לדיינים–האינך מביא על ידי זה את הדיינים לידי חובת קלקול הדין, שהרי יתכן שמחמת הדברים האלה, שמדברים הדיינים להעדים, חזרו בהם העדים והם מתאמצים להפוך בזכות הנאשם. ויש עדים לשקרן–וכי יש עדים לשקר? כלומר: אין אנו חוששים שמא משקרים העדים בזה שהם מהפכים בזכות הנאשם, שאם באמת הרג זה את הנפש לא היו מעידים על שקר, ולכן אין כאן חוב על הדיינים. לדון את השרץ–מתוך פלפולו ולטהרו ולחזור ולטמאו עד מאה פעמים. אין יכול לפתוח בזכות-ואין מושיבים אותו בסנהדרין, לפי שאין בו כח להפוך בזכות הנאשם. הנחש שממית–אדם ובהמה ומרבה טומאה בעולם. טהור–כשמת, לפי שאינו בכלל שמונת השרצים הטמאים במותם. עכבר–שהוא משמונת השרצים המטמאים במותם. או חלוף–שנדון מקל וחומר לטמא את הנחש. התיב–השיב, הקשה. אשכח תני וכו׳–נמצא תנא האומר, שעקרב הוא נחש, ולכן אין להקשות מן העקרב, שהרי אותו גופו אנו יכולים לטמא בקל והומר מעכבר. ותיק–מובהק, מצוין. ההוא תלמידא לא הוה

מוֹרָיָה. א״ר יעקב בר דַּסַּאי: ההוא תלמידא קָטוּעַ מְטוּרָא דסיני הֲוָה.

הֲלָכָה ב. מַתְנִיתָא. דיני ממונות מַטִּין על פי אחד בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות מטין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה.

גְּמָרָא. א״ר ינאי: אילו ניתנה התורה חֲתוּכָה, לא היתה לרגל עמידה. מה טעם? „וידבר ה׳ אל משה״. אמר לפניו: רבונו של עולם, הודיעני הֵיאַךְ היא ההלכה. אמר לו: „אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת״[1], רבו המזכין — זַכּוּ, רבו המחייבין — חַיְּבוּ, כדי שתהא התורה נדרשת מ״ט פנים טמא ומ״ט פנים טהור, מִנְיַן וְדִגְלוֹ״. וכן הוא אומר: „אִמְרוֹת ה׳ אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם״[2], ואומר: „מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ״[3].

הֲלָכָה ג. דיני ממונות — מחזירין בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות — מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה.

גְּמָרָא. הרי שיצא מב״ד זַכַּאי ומצאו לו חובה, שומע אני שיחזירוהו? תלמוד לומר: „וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג״[4]. הרי שיצא מבית דין חייב, ומצאו לו זכות, שומע אני שלא יחזירוהו? תלמוד לומר: „ונקי אל תהרג״[5]. יכול אם צָדַק בדינך — יִצְטַדֵּק בדיני? ת״ל: „כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע״[6]. א״ר יצחק אמר לי ר׳ יוסי: לא שָׁנְיָא. אלא אפילו נִזְדַּכָּה בטעות — מחזירין אותו.

[1]שמות כג, ב. [2]תהלים יב, ז. [3]שיר השירים א, ד. [4]שמות כג, ז. [5]שם. [6]שם.

ידע מוריה — התלמיד ההוא לא ידע כלום להורות כהלכה ולא היה מתנדר אלא בפלפול של הבל. קטוע מטורא דסיני הוה — התלמיד ההוא היה קטוע ומובדל מהר סיני, שלא ידע את התורה שניתנה בהר סיני.

על פי אחד — על פי רוב של דיין אחד. ועל פי שנים לחובה — אין מחייבים את הנאשם עד שהמחייבים יהיו מרובים על המזכים בשתי דעות.

חתוכה — פסק הלכה קבוע בלי נטיה לכאן ולכאן. לא היתה לרגל עמידה — לא היה קיום לעולם, לפי שהתורה צריכה להיות נדרשת בכמה פנים לכאן ולכאן. מה טעם — מהו טעמו של הדבר מן התורה? וידבר ה׳ אל משה — שה׳ אמר למשה את כל הדינים התלויים בכל פרשה ואת הדרשות הנוטות לכאן ולכאן. היאך היא ההלכה — שלא יהיה בה ספק. אמר לו אחרי רבים להטות — הלכה פסוקה אין בתורה, מפני שהיא צריכה להיות נדרשת במ״ט פנים, אלא ההלכה נפסקת על פי רוב דעות. מנין ודגלו — כמספר שבאותיות „ודגלו״ („ודגלו עלי אהבה״, שיר השירים ב, ד). מזוקק שבעתים — שבע פעמים שבע. מישרים אהבוך — עיקר אהבת התורה הוא לעשות בה מישרים, היינו: לברר את הדעות השונות הנוטות לכאן ולכאן וליישר אחר כך את המחלקת ע״פ רוב דעות.

מחזירין — סותרים את פסק הדין, לאחר שנוכחו הדיינים שטעו בו.

וצדיק אל תהרג — אדם שנצטדק בדין, אף על פי שבאמת אינו נקי, אל תהרוג. כי לא אצדיק רשע — אף על פי שיוצא מבית דינך זכאי ואי אתה רשאי להחזירו, יהא דינו מסור לשמים. לא שנייא — לפעמים יש שאין חלוק בין לזכות בין לחובה ואפילו לחובה מחזירים אותו. אפילו אם נזדכה בטעות — אם יצא מבית דין זכאי, אלא שזכו אותו מתוך טעות גמורה, שטעו בדבר המפורש בתורה, אז מחזירים אותו וגומרים דינו לחובה.

הַגְּמָרָא הַבַּבְלִית.

הַגְּמָרָא הַבַּבְלִית.

קובץ המשניות של רבי יהודה הנשיא נקבע גם מטעם החכמים שבבבל לקו ולמשקלת בעניני הדת והמשפט וליסוד מוסד ליתר מעשה הבנין של תורת המסורה, לפי שהמצוינים שבין החכמים האלה היו בעצמם תלמידיו של הנשיא. כחבריהם בארץ ישראל כן התמכרו גם החכמים שבארצות שעל נהר פרת בשקידה יתרה ללמודה, באורה והשלמתה של המשנה וכמו כן ליתר עבודת ההשלמה של החוק הדתי, הכל לפי צרכי הזמן. הצער העמוק, שחשו החכמים האלה למראה הבערות הגדולה בעניני התורה שבעל פה, ששרה בקרב יהודי בבל, והשתדלותם לזכות את ארץ מולדתם בקוממיות יותר גדולה בעניני חוקי הדת, לבל תהיה תלויה בדעת בתי המדרש שבארץ ישראל, הגבירו והעצימו את שקידתם זו ביתר שאת.

בזמן חתימת המשנה נמצאה בבבל רק ישיבה אחת בנהרדעא, אשר בראשה עמד רב שילא, שלא היה מן החכמים המפורסמים. אולם התנאים המדיניים הכשירו את הפרחתם של חיי רוח רעננים ושעת הכושר מצאה גם את האנשים ההגונים לה. רב ושמואל הניחו את אבני היסוד של הבנין הנהדר, אשר שכלולו וגמר מלאכתו הצריך עבודה רוחנית במשך של קרוב לשלש מאות שנה ושנשתמר בידינו בשם הגמרא הבבלית (תלמוד בבלי).

רב (אַבָּא אֲרִיכָא), שהיה במשך שנים רבות תלמידו של מסדר המשנה ושהצטיין בתור אחד הבקיאים היותר גדולים במשנה, יסד בשנת 219 למנין הרגיל ישיבה חדשה בעיר סורא, במקום שהבערות בתורה שבעל פה היתה אז גדולה עד מאד. עוד קודם לכן נתמנה שמואל, הנקרא בשם „יַרְחִינָאִי“, שהיה גדול בתורת הרפואה, בהנדסה ובתכונה, בה במדה שהיה גדול במקצוע דעת המשנה, לראש הישיבה שבעיר נהרדעא. שתי הישיבות האלה הגיעו לידי מעלה רמה כזאת, עד שגם אמוראי ארץ ישראל הכירו את ערכן. אמרו עליה על ישיבת רב, שמספר התלמידים, ששקדו עליה, הגיע לאלף ומאתים. רבי אליעזר בן פדת היה מפרש את דברי יחזקאל „ואהי להם למקדש מעט“ (יחזקאל יא, טז) על הישיבה הזאת, לאמר: „זה בית רבנו שבבבל“ (מגלה כט, א).

לאחר זמן פרחו גם בערים אחרות שבארץ הַנְּהָרַיִם ישיבות, שערכן לא היה פחות מזה. חשיבותם של בתי המדרש שבארץ ישראל הלכה הלוך והגרע כלעומת שהישיבות שבבבל הלכו הלוך ועלה, עד שרב יהודה בר יחזקאל(220—299)ראש הישיבה בפומבדיתא נועז על סמך דברי ירמיהו „בבלה יובאו ושמה יהיו“ (ירמיה כז, כב) להוציא מפיו את האמרה הזאת: „כל העולה מארץ ישראל לבבל עובר בעשה“ (כתובות קי, א).

פעולת ההוראה של ראשי הישיבות לא נצטמצמה רק בלמוד בחוג מוגבל של תלמידים, אלא היתה מכוונה באופן ישר להרביץ תורה בקרב כל העם כלו. שני חדשים בשנה, באדר ובאלול (ירחי כַּלָּה) היו מוקדשים להרצאות של תלמוד בצבור, אשר אליהן נהרו תופשי תורה מכל המקומות. מלבד זה, בשבוע שקודם החגים הגדולים, היו החכמים נושאים לפני השדרות היותר רחבות של העם משאות של תורה בעניני הלכות החגים. ההרצאות שבירחי הכלה נהפכו למשא ומתן פומבי בדברי הלכה, שהביא לידי וכוחים רבי תוצאות. אז היו מבארים את דברי המשנה לפי פשוטם ומשמעותם, מיישבים את הסתירות שבין המשנה ובין אחת הברייתות, מקבלים ומקיימים החלטות ומאמרים של אמוראים (שְׁמַעְתָּא, מֵימְרָא) או דוחים אותם, על סמך דבריהם של אבירי תורה קדמונים. עם זה פעמים שהיו מַשְׁוִים, על סמך הדמיון שבמושגים, ענינים הרחוקים זה מזה תכלית הריחוק ויחד עם עובדות שיש בהן ממש היו נושאים ונותנים גם בעובדות בדויות מלב, שאינן מצויות אלא לעתים רחוקות מאד או שאינן מצויות

כל עיקר, והיו מבחינים אותן לפי משמעותן המושגית והמשפטית. דברי המשא והמתן האלה, המצוינים בחריפות מפליאה, לא רק שבאו לספק את תאות הוכוח, שהיתה מיוחדת להבבלים, אלא שבהם מתגלה בפועל גם רוח המסורה ככח חי, השואף להשלמה ומבקש ומוצא תפקידו בחקירות חדשות בתורה ובקביעות הוריות חדשות, ובצורת באורים להמשנה הם מגוללים לפנינו פעולות עצמיות, המכוונות להמשיך את מעשה ההתפתחות של חומר התורה שבעל פה ושכלולם של חוקי הדת, הכל לפי צרכי הזמן ותביעותיו, ובכללותם הם מצטרפים יחד ליצירה זו, שאנו קוראים לה „גמרא" [1]

אולם הישיבות לא היו תלויות זו בזו וכל ראש ישיבה הטביע על בית מדרשו את חותם אישיותו המיוחדת. המשא והמתן ופסקי ההחלטות שבבית מדרש זה היו אפוא שונים ונבדלים מאותם שבבית מדרש אחר. ובכן אפוא מספר הגמרות היה כמספר הישיבות ואולי עוד יותר מזה, שהרי מחמת חרות הדעות וההוראה, ששררה בבתי המדרש, לא תמיד באו אפילו האמוראים שבבית מדרש אחד לכלל הסכמה אחת. ולפיכך, כדי שהאחדות לא תבטל לגמרי, התעורר במשך הזמן הצורך לעשות מבחר מתוך חומר ההוראה המרובה, לכנס ולסדר את כל החשוב ביותר ולעשות אותו לחק עולם.

לעבודת המפעל הזה התמכר רב אשי (352—427), ראש הישיבה בסורא. הוא פעל למען הגמרא הבבלית מה שפעל רבי יהודה הנשיא למען המשנה. בכל אספה שבירחי הכלה (באדר ובאלול) הורצתה בסוד קהל החכמים הנאספים מַסֶּכֶת אחת של המשנה ביחד עם הגמרא המתיחסת אליה, ככל שנסדרה במשך חצי השנה בחוג המוגבל של התלמידים, ולאחר המשא והמתן עליה קבעו את תכנה וצורתה וקימו וקבלו אותה לחוק. כך נגמרו בכל שנה שתי מסכתות ובזמן קרוב לשלשים שנה נגמר כל התלמוד. אולם רב אשי נהג משרתו בתור ראש הישיבה כששים שנה, ובכן אפוא היתה היכלת בידו לשוב ולבחון ולבקר מחדש את הגמרא שנסדרה על ידו. ובאמת הצליח המסדר הראשון של התלמוד להוציא אותו במהדורה חדשה (בבא בתרא קנז, א).

אפס דור האמוראים הבא לא היה כפוף בכל דבר לסדר שקבע רב אשי, אלא הרשה לעצמו להכנים אל תוכו עוד איזו שנויים והוספות. בתלמוד (בבא מציעא פו, א) נאמר, שהאמורא האחרון היה רָבִינא (מת בשנת 499 לכפה"נ) ובמקום אחר (אגרת רב שרירא גאון) נקרא בשם רב יוסי (מת בשנת 520) בתור האמורא האחרון. לפי זה נעשתה חתימת התלמוד על ידי שני האמוראים האלה, אשר מהם כבר נמנה הנזכר באחרונה גם על דור הַסָּבוֹרָאִים, וזה אפשר היה להיות רק בשנת מות רבינא (499). ואף על פי כן אנו מוצאים בתלמוד גם הוספות משל חכמים מאוחרים, הלא הם הסבוראים (בעלי הסברה), אם גם החכמים הללו הכירו בחפץ לב, כי האמוראים עלו עליהם במעלת התורה. למבין לא קשה להבחין את הוספותיהם של הסבוראים הנבדלות בלשונן וצורתן מדברי האמוראים ולהכיר כי אלה הן מלואים, שנעשו לאחר חתימת התלמוד.

בתלמוד הבבלי מובאים מאמרי האמוראים לא כשהם סדורים זה בצד זה בלי קשר ניכר ביניהם, כמו שאנו מוצאים זאת בתלמוד הירושלמי, אלא ביחד עם ההערות, הקושיות והגבלות הַמְּכֻוָּן, שנעשו בשעת הוכוחים בצרוף מדות־ההגיון שהשתמשו בהן לצורך זה, עד שמתגלה לעינינו תמונה בהירה ממהלך המשא

1) הוראתה של המלה „גמר" היא „למד"; משמעותו של השם „גמרא" היא: פרושם (תלמודם) של האמוראים להמשנה.

והמתן ודרך ההוראה. לשון התלמוד היא קצתה העברית החדשה וקצתה הארמית המזרחית. מאמריהם של האמוראים, ביחוד של האמוראים הקדמונים, נאמרו בלשון העברית, אולם הוכוחים נאמרו בדיאליקט המתהלך בארץ, הלא הוא לשון הארמית המזרחית, ולפי זה נאמרו גם כל הכללים ההגיוניים בדיאליקט זה.

דברי האגדה שבתלמוד הבבלי יותר מרובים משל הירושלמי והנם כוללים את החלק השלישי ממנו. אולם האגדות האלה הנן ברובן ממקור ארץ ישראל.

(ווינטר—ווינשה)

אֲמוֹרָאֵי בָּבֶל.

I הדור הראשון.

1. רב שִׁילָא; הוא היה ראש הישיבה בִּנְהַרְדְּעָא כבר בזמן תשובתו של רב מארץ ישראל.
2. אַבָּא בַר אַבָּא, הנקרא בפי החכמים „אֲבוּהַ דשמואל" (אבי שמואל) על שם בנו המפורסם. הוא שהה גם בארץ ישראל, ששם היה רֵעַ וידיד להתנא לוי בר סיסי.
3. זְעֵירִי או זְעֵירָא, הבן הבכור של רבי חייא.
4. קַרְנָא, „דיין הגולה".
5. מַר עוּקְבָא. הוא היה כנראה ראש הגולה בשנות 210-240 לספה"נ.
6. אַבָּא אֲרִיכָא (הארוך), שנקרא כך על שם קומתו הגבוהה, אלא שהתלמוד רגיל לקרותו בתואר הכבוד שלו „רב". יחד עם דודו רבי חייא הלך לארץ ישראל ללמוד תורה מפי רבי. הוא יסד בשנת 219 לספה"נ ישיבה בסורא אשר על נהר פרת ויהי ראש־הישיבה הראשון בה. עד כמה היה ערכו גדול בעיני החכמים מראה לנו המאמר במסכת נידה דף כד, ב: „הִלְכְתָא כרב באיסורי בין לְקוּלָא בין לְחוּמְרָא" (הלכה כרב בדיני אסור, בין שהם לקולה ובין שהם להומרה). וכמו כן נאמר עליו במקומות אחדים: „רב תנא הוא וּפָלֵיג" (רב תנא הוא ויש לו הרשות לחלוק על דברי המשנה).
7. מַר שמואל (מת בשנת 254), הנקרא בשם יַרְחִינָאי (התוכֶן); הוא היה בנו של אבא בר אבא וראש הישיבה בנהרדעא. מפיו יצא המאמר המפורסם „דינא דמלכותא—דינא", כלומר: דין המלכות (אפילו מלכות נכרית) יש לו תוקף וכח של דין. לממלא מקומו במשרת ראש הישיבה בנהרדעא נמנה, לאחר הפסקה של חמש שנים, שבאה מסבת מבוכות בארץ, רב הונא.

II הדור השני.

1. רב הוּנָא (מת בשנת 297 לספה"נ), ממלא מקומו של רב במשרת ראש הישיבה בסורא. באמת היה גם ממלא מקומו של שמואל, אשר לאחר מותו לא היה במשך כמה שנים, מפני סבות מדיניות, ראש ישיבה בנהרדעא.
2. רב יהודה בר יחזקאל (מת בשנת 299), אשר התלמוד רגיל לקרותו פשוט רב יהודה. הוא היה תלמידו של רב ויסד ישיבה בפומבדיתא. אחר מות רב הונא היה נחשב לאביר התורה היותר גדול שבבבל. שמואל כנהו בשם הלואי „שִׁינָנָא" (חריף).
3. רב קַטִּינָא וּגְנִיבָא. שניהם חיו בסורא והיו תלמידיו של רב.

4. רב אַדָּא בר אהבה מתושבי סורא.

5. רבה בר אֲבוּהַ במָחוֹזָא, חותנו של רב נחמן.

6. רב מַתְּנָא, תלמידו של שמואל ולאחר זמן גם תלמידו של רב יהודה.

7. רב ירמיה בר אבא או פשוט: רב ירמיה, אחד מתלמידיו הראשונים של רב, שהתעכב לעתים גם בארץ ישראל.

III הדור השלישי.

1. רב חִסְדָּא (מת בשנת 309), תלמידו וידידו של רב הונא; לאחר מותו של רב יהודה היה עשר שנים ראש הישיבה בסורא. הוא מצטיין ביחוד בתור בעל אגדה והיה מפורסם בפלפוליו החריפים („פִּלְפּוּלֵיהּ דרב חסדא" עירובין סז, א).

2. רב הַמְנוּנָא.

3. רַבָּה בר רב הונא (מת בשנת 322), שהיה לאחר מותו של רב חסדא שלש עשרה שנה ראש הישיבה בסורא.

4. רב יצחק בר אַבְדִּימִי.

5. רב נחמן בר חסדא (הוא חסדא הנזכר לעיל).

6. רב ששת, תלמידו של שמואל, שישב מתחלה בנהרדעא ואחר כך עבר למחוזא. הוא יסד ישיבה בעיר שילהי והצטיין בבקיאותו הגדולה בכל חמר התלמוד, שהיה אצור ושמור בזכרונו.

7. רב נחמן בר יעקב (מת בשנת 320). התלמוד רגיל לקרותו פשוט בשם רב נחמן. הוא היה תלמידו של שמואל, אשר אביו היה משמש בבית דינו במשרת סופר. רב נחמן היה חתנו של ראש הגולה רבה בר אבוה במחוזא וידיד נפשו של האמורא מארץ ישראל רב יצחק.

8. רַבָּה (בתלמוד הירושלמי הוא נקרא בשם אַבָּא) בַּר בַּר חָנָה (שם אביו היה אבא בר חנה ולכן נקרא „בר בר"). הוא שהה זמן מה בארץ ישראל ואחר כך גר בפומבדיתא ובסורא. ביחוד נתפרסם רבה בספורי הפלאות שלו על דבר מסעותיו בים.

9. עוּלָּא בר ישמעאל, אשר בתלמוד בבלי בא שמו בלי הזכרת שם אביו, וכמו כן אין הוא נקרא בשני התלמודים בשם הכבוד „רב". הוא בא לגור מארץ ישראל לבבל, אולם פעמים אחדות שב ובקר את ארץ מולדתו.

10. רַבָּה בַר נַחְמָנִי או פשוט רבה (מת בשנת 320). הוא היה ממלא־מקומו השני של רב יהודה בישיבת פומבדיתא. כנראה לא היה מעולם בארץ ישראל. בגלל חריפות הגיונו הנעלה הוא נקרא בשם „עוקר הרים". בשאלה שבענין צרעת הכריע את המחלקת שבין הקדוש ברוך הוא ובין הישיבה של מעלה.

11. רַב יוֹסֵף בַּר חִיָּא (מת בשנת 323). בגלל בקיאותו הגדולה בתורה שבעל פה קראו לו בני דורו בשם הכבוד „סיני". לאחר מותו של רבה היה במשך שנתים ומחצה ראש הישיבה בפומבדיתא.

IV הדור הרביעי.

1. אַבַּיֵי (מת בשנת 338/39) היה בן כַּיְלִיל, שהיה אחי רבה בר נחמני. הוא היה תלמידו של רבה וביחוד למד תורה מפי רב יוסף; לאחר זמן נתמנה לממלא

מקומו של רב יוסף בישיבת פומבדיתא וישמש בה במשרת ראש ומנהיג במשך שלש עשרה שנה.

2. רָבָא (מת בשנת 352), ששמו המלא היה רבא בר יוסף בר חַמָּא; הוא היה תלמידם של רב נחמן בר יעקב ושל רב יוסף ושמש במשרת ראש ישיבה במחוזא שעל נהר חדקל (טיגרים). בוכוחיהם של אביי ורבא הגיע הפלפול התלמודי למרום מדרגתו. וכוחיהם אלה תופסים בתלמוד מקום רב („הֲוָיוֹת דאביי ורבא" הנן וכוחים חריפים, המנתחים את הענין הנדון לחלוקיו היותר דקים). במקום שחולקים אביי ורבא, ההלכה היא כרבא בכל מקום, חוץ מששה דברים.

3. רב נַחְמָן בר יצחק (מת בשנת 352); הוא היה ביחד עם רבא תלמידו של רב נחמן בר יעקב. לאחר מותו של רבא היה ראש הישיבה בפומבדיתא, ששמה חזרו והעבירו את הישיבה ממחוזא.

4. רַבָּה בַּר מָארִי איש בבל, שחי לעתים בארץ ישראל.

5. רב אחא בר יעקב מִפָּפּוּנְיָא (עיר בגליל פומבדיתא).

6. רַב אַבָּא בַּר עוּלָּא, אשר על פי הצטרפות הכתב הוא נקרא לפעמים גם בשם רָבָא עוּלָּא.

V הדור החמישי.

1. רַב פַּפָּא (מת בשנת 376), תלמידם של אביי ורבא ומיסד הישיבה בְּנְרַשׁ, אשר אצל סורא. הוא היה אוהב למשול משלי עם (אָמְרֵי אִינָשֵׁי).

2. רַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ, תלמידו של רבא. הוא היה מופלג בתורה ובחכמה.

3. רַב זְבִיד, הנקרא גם בשם זביד דמנהרדעא. במשך שמונה שנים היה ראש הישיבה בפומבדיתא.

VI הדור הששי.

1. אֲמֵימָר, רבו של רב אשי. הוא החזיר את ישיבת נהרדעא ליושנה ובמשך שנים רבות עמד בראשה.

2. רַב כָּהֲנָא מִפּוּם נַהֲרָא (עיר בקרבת נהרדעא). הוא היה תלמידם של רב פפא ושל רב הונא בר יהושע ורבו של רב אשי.

3. מַר בַּר רָבִינָא.

4. רָבִינָא הראשון, תלמידו של רבא, ידידו של רב נחמן בר יצחק וחברו של רב אחא בר רבא ולאחר זמן גם חברו של רב אשי.

5. רַב אַשֵׁי (מת בשנת 427), הנקרא גם בשם הכבוד: רַבָּנָא (רבנו) אשי. במשך חמשים ושתים שנים עמד בראש הישיבה שבסורא ושם עִבֵּד בירחי הכלה, באדר ובאלול, את כל התלמוד (מסכת אחת לחדש), וחלק גדול ממנו עבד פעמים.

6. רַב כָּהֲנָא בַּר תַּחְלִיפָא ראש הישיבה בפומבדיתא.

7. מַר זוּטְרָא.

VII הדור השביעי.

1. מָרֵימָר, ממלא מקומו של רב אשי בסורא.

2. מַר בַּר רַב אַשֵׁי (טָבְיוֹמֵי), ראש הישיבה בסורא בשנות 455—468.

3. רָבָא תוֹסְפָּאָה (מת בשנת 470), ממלא מקומו של מר בר רב אשי במשרת ראש ישיבה בסורא. הוראת השם „תוספאה" אינה מחוורת. יש מבארים, שהוראתה היא „מוסיף" (היינו משלים התלמוד על ידי הוספות), ויש אומרים, שרבא נקרא כך על שם מקומו.
4. רָבִינָא השני (מת בסוף שנת 499), בן אחיו של רבינא הראשון. הוא חי בסורא ולדעת שרירא גאון היה האמורא האחרון — „סוף הוראה".

הַסָּבוֹרָאִים.

רב שרירא גאון מזכיר באגרתו את הסבוראים המפורטים למטה, אשר מקצתם מתיחסים עוד אל המחצית השניה של המאה החמשית לספה"נ ורובם—אל המחצית הראשונה של המאה הששית.

א. חֶבֶר הַסָּבוֹרָאִים הָרִאשׁוֹנִים:

1. סַמָּא בַר יְהוּדָה. מת בשנת 504.
2. רַב אַחַאי בַּר הוּנָא. מת בשנת 506. במקומות אחרים הוא נקרא בשם הלואי מִבֵּי חַתִּים (מעיר בית חתים).
3. רב רְחוּמַאי (גירסא אחרת: נְחוּמַאי). מת בשנת 506.
4. רב שמואל בר יהודה מפומבדיתא. מת בשנת 506.
5. רָבִינָא מִן אוּמְצָא או בר אומצא. מת בשנת 507.
6. רב אחא בר אֲבוּהַ. מת בשנת 510.
7. רב תַּחֲנָא (גירסא אחרת: תְּחִינָא) ומר זוטרא בני רב חיננא. מתו בשנת 515.
8. רַבָּה יוסף (גירסא אחרת: רב יוֹסֵי), ראש הישיבה בפומבדיתא.

ב. חֶבֶר הַסָּבוֹרָאִים הָאַחֲרוֹנִים.

1. רַב עֵינָא בסורא.
2. רב סִימוֹנָא בפומבדיתא.
3. רַבַּאי מֵרוֹב בפומבדיתא. יש שמיחסים אותו כבר על הגאונים; לפי זה תמה תקופת הסבוראים עם רב סימונא, שמת בשנת 540.

הַגְּאוֹנִים.

לגאונים הראשונים אפשר לחשוב את רב סימונא ואת רבאי. אולם מן הרגיל הוא לחשוב לגאון ראשון את מר בר רב חנן מאישקייא, ראש הישיבה בסורא משנת 589, ולגאון ראשון בפומבדיתא את רב מר בן מר רב הונא, שעמד בראש הישיבה משנת 609. אחרוני הגאונים היו: שמואל הכהן בן חפני בסורא, שמת בשנת 1034, ורב האי בפומבדיתא, שמת בשנת 1038;

(הֶרְמַן שטַרַאק: איינלייטונג אין דען תלמוד. פיערטע אויפלאגע לייפציג 1908).

תַּלְמוּד בַּבְלִי.

סֵדֶר זְרָעִים. בְּרָכוֹת.

פרק ראשון.

א) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹאֵג בַּלַּיְלָה.

אמר רב יצחק בר שמואל אמר רב: שלשה מִשְׁמָרוֹת הָוֵי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר: אוי, שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי וְהִגְלֵיתִי את בני מארצם!

ב) הַשְּׁכִינָה מְנַהֶמֶת בֵּין הֶחֳרָבוֹת.

תַּנְיָא: אמר ר' יוסי: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. ובא אליהו זכרונו לברכה, ושמר לי על הפתח, והמתין לי עד שֶׁסִּיַּמְתִּי תפלתי. לאחר שֶׁסִּיַּמְתִּי תפלתי, אמר לי: שלום עליך, רבי! אמרתי לו: שלום עליך, רבי ומורי! אמר לי: בני! מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו: להתפלל. אמר לי: מפני מה לא התפללת בדרך? אמרתי לו: מִתְיָרֵא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים. אמר לי: היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי, שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, ולמדתי שהמתפלל בדרך, יתפלל תפלה קצרה. אמר לי: בני, מה קול שמעת בחורבה זו? אמרתי לו: שמעתי בת קול, שֶׁמְּנַהֶמֶת כיונה ואומרת: אוי, שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין העובדי כוכבים ומזלות! אמר לי: בני, חַיֶּיךָ וחיי ראשך! לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך. ולא עוד, אלא בכל זמן שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין: „אָמֵן יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּה מְבָרַךְ" הקב"ה מְנַעְנֵעַ ראשו ואומר: אשרי המלך שֶׁמְּקַלְּסִין אותו בביתו כך. ומה לו לאב שהגלה את בניו לבין העובדי כוכבים ומזלות? ואוי להם לבנים שֶׁגָּלוּ מעל שלחן אביהם!

ג) כִּנּוֹרוֹ שֶׁל דָּוִד.

אמר ר' שמעון חֲסִידָא: כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וְכֵיוָן

א) שלשה משמרות הוי הלילה—הלילה נחלק לשלשה משמרות, שהמלאכים אומרים בהם שירה לפני הקדוש ברוך הוא, כתה כתה לכל משמר.

ב) תניא—כך נשנה (שנינו). והמתין—וחכה. שסיימתי—גמרתי. שאין נכנסין לחורבה—מפני הסכנה. מקלסין—משבחים.

ג) חסידא—החסיד.

שהגיע חצות לילה, רוח צפונית מְנַשֶּׁבֶת בו והיה מנגן מאליו. והיה דוד יושב ועוסק בתורה, עד שהגיע עמוד השחר. וכיון שעלה עמוד השחר, נכנסו חכמי ישראל אצלו ואומרים לו: אדונינו המלך! עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם: ילכו ויתפרנסו זה מזה. אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי, ואין הבור מִתְמַלֵּא מֵחוּלְיָתוֹ. אמר להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל וְנִמְלָכִין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים. אמר רב יוסף: מַאי קְרָא? „וְאַחֲרֵי אֲחִיתֹפֶל יְהוֹיָדָע בֶּן בְּנָיָהוּ וְאֶבְיָתָר וְשַׂר צָבָא לַמֶּלֶךְ יוֹאָב"[1]. אחיתופל–זה יועץ, וכן הוא אומר: „וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם"[2]. יהוידע בן בניהו–זה סנהדרין, וכן הוא אומר: „וּבְנָיָה בֶּן יְהוֹיָדָע עַל הַכְּרֵתִי וְעַל הַפְּלֵתִי"[3]. אביתר–אלו אורים ותומים. ולמה נקרא שמם „כרתי"? שכורתים דבריהם, „פלתי"–שמופלאים במעשיהם. ולמה נקרא שמם „אורים"? שמאירים את דבריהם; „תומים"–שמשלימים את דבריהם. ואחר כך: „שר צבא למלך יואב". אמר יצחק בר רב אדא: מאי קרא? „עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר"[4]. — רבי זירא אמר: משה רבינו מִדַּע הֲוָה יָדַע ודוד נַמֵּי הֲוָה ידע. וכיון דְּדָוִד הוה ידע, כנור לָמָּה לֵיהּ? לאיתעוֹרֵיה מִשִּׁנְתֵּיהּ. וכיון דמשה הוה ידע, לָמָּה לֵיהּ לְמֵימַר „כחצות"? סָבַר: שֶׁמָּא יטעו אִצְטַגְנִינֵי פרעה ויאמרו: משה בַּדָּאי הוא. וְהַיְנוּ דאמר מר: למוד לשונך לומר „איני יודע", שֶׁמָּא תִתְבַּדֶּה וְתֵאָחֵז.

ד) הַחֲכָמִים עָשׂוּ סְיָג לְדִבְרֵיהֶם.

תַּנְיָא: חכמים עשו סְיָג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה

[1]דברי הימים א. כז, לד. [2]שמואל ב. טז, כג. [3]שם כ, כג. [4]תהלים נז, ט.

התפרנסו זה מזה—העשירים יפרנסו את העניים. הקמץ–מלא היד, כלומר: כשם שאין דבר מועט משביע את הארי, כך גם אין העשירים יכולים לספק את כל צרכי העם המרובים. אין הבור מתמלא מחולייתו—העפר, המוצא מתוך הבור שנחפר, אינו מספיק לשוב ולסתמו (כך גם אין לאל יד העשירים המועטים לפרנס את העניים הרבים). ונמלכין—מתיעצים ונוטלים מהם רשות. ונשאלים באורים ותומים—אם יצליחו. מאי קרא–מהו הכתוב? מנין אנו יודעים זאת מן הכתוב? שכורתים דבריהם—שדברו בלשון קצרה ומצומצמת. שמשלימים את דבריהם—שדבריהם שלמים ונכוחים. ואחר כך שר צבא וכו'–לאחר שנתיעצו, יצא יואב המצביא למלחמה. מאי קרא–מנין אנו יודעים מן הכתוב שכנור היה מעורר את דוד? מידע הוה ידע—היה יודע מתי היא חצות הלילה. נמי—גם כן. לאיתעוריה משנתיה–כדי שיתעורר משנתו. למה ליה למימר כחצות–למה היה לו לאמר „כחצות הלילה", שמזה משמע כאלו לא ידע מתי היא חצות הלילה בדיוק. סבר שמא יטעו אצטגניני פרעה–הוא חשב, שמא לא יְכַוְּנוּ חוזי הכוכבים של פרעה את השעה אל נכון וקודם שתבוא חצות הלילה, יטעו לחשוב שהיא כבר הגיעה, ואם המכה לא תבוא עוד, יאמרו על משה, שהוא שקרן. תתבדה–תֵּחָשֵׁב לשקרן. ותאחז–תכשל בדבריך.

ד) תניא–נאמר בברייתא. חכמים עשו סיג לדבריהם–החכמים, שקבעו את זמן קריאת שמע של ערבית רק עד חצות הלילה, עשו גדר לדבריהם, כדי שלא יעבור אדם על מצות

בערב ואומר: אלך לביתי וְאֹכַל קִימְעָא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל, וְחוֹטַפְתּוֹ שֵׁנָה ונמצא ישן כל הלילה. אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לבית הכנסת; אם רגיל לקרות—קורא, ואם רגיל לִשְׁנוֹת-·שׁוֹנֶה; וקורא קריאת שמע ומתפלל, ואוכל פִּתּוֹ ומברך. וכל העובר על דברי חכמים, חייב מיתה בידי שמים.

ה) מְעוּף הַמַּלְאָכִים.

אמר רבי אלעזר בר אֲבִינָא: גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל, דְּאִלּוּ במיכאל כְּתִיב: „וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן הַשְּׂרָפִים"[1], ואלו בגבריאל כתיב: „וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל אֲשֶׁר רָאִיתִי בֶחָזוֹן בַּתְּחִלָּה מֻעָף בִּיעָף"[2]. וּמַאי מַשְׁמַע דְּהַאי „אחד" במיכאל כתיב? א"ר יוחנן: אָתְיָא „אחד" „אחד". כתיב הָכָא: „ויעף אלי אחד מן השרפים", וכתיב הָתָם, „וְהִנֵּה מִיכָאֵל אַחַד הַשָּׂרִים הָרִאשֹׁנִים בָּא לְעָזְרֵנִי"[3]. תָּנָא: מיכאל—באחת, גבריאל—בשתים, אליהו—בארבע ומלאך המות—בשמונה, ובשעת המגפה—באחת.

ו) יֵצֶר הָרָע וְיֵצֶר הַטּוֹב. כֹּחָהּ שֶׁל קְרִיאַת שְׁמַע.

אמר ר' לוי בר חָמָא אמר ר' שמעון בן לקיש: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר רע, שנאמר: „רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ"[4]. אי אָזֵיל—מוטב, ואי לא—יעסוק בתורה, שנאמר: „אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם"[5]. אי אָזֵיל—מוטב, אי לא—יקרא קריאת שמע, שנאמר: „עַל מִשְׁכַּבְכֶם"[6]. אי אזיל—מוטב. ואי לא—יזכור לו יום המיתה, שנאמר: „וְדֹמּוּ סֶלָה"[7]. אמר רבי יצחק: כל הקורא קריאת שמע על מטתו, כאלו אוחז חרב של שני פיות בידו, שנאמר: „רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם"[8]. מַאי מַשְׁמַע? אמר מר זוטרא וְאִיתֵּימָא רב אשי: מֵרֵישֵׁיהּ דִּקְרָא, דִּכְתִיב: „יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם"[9],

[1]ישעיה ו, ו. [2]דניאל ט, כא. [3]שם י, יג. [4]תהלים ד, ה. [5]שם. [6]שם. [7]שם. [8]שם קמט, ו. [9]שם שם ה.

קריאת שמע. **קִמעא**—מעט. **וחוטפתו שנה**—ותאחזנו שנה. **אבל וכו'**—אבל כיון שקבעו החכמים קריאת שמע עד חצות, הנה כששב אדם מן השדה, הוא נכנס לבה"כ וכו'. **לקרות**—בספר התורה. **לשנות**—ללמוד משנה. **חייב מיתה בידי שמים**—החכמים שקדו בכל תקף להמריץ את האדם לקיים את תקנתם, מפני שהשנה תוקפת את האדם בחזקה ומבטלת אותו מקיום המצוות.

ה) **ויעף אלי**—היינו בטיסה אחת בא אלי מן השמים. **מועף ביעף**—היינו בשתי טיסות. **מאי משמע דהאי אחד וכו'**—מנין מוכח ש„אחד" זה נאמר על מיכאל? **אתיא אחד אחד**—צריך להשוות „אחד" הכתוב כאן ל„אחד" הכתוב במקום אחר. **הכא**—כאן. **התם**—שם. **באחת**—בא בטיסה אחת מן השמים. **בשתים**—בשתי טיסות. **ובשעת המגפה באחת**—בשעת המגפה בא מלאך המות בטיסה אחת.

ו) **ירגיז וכו'**—יעורר את יצר הטוב לכבש ולדכא את יצר הרע. **אי אזיל**—אם יצר הרע הולך לו ומרפה ממנו. **ודומו סלה**—הוא יום המות, שהוא דומיה עולמית. **כאלו אוחז חרב**—להרוג את המזיקים. **מאי משמע**—מנין מוכח שהכתוב הזה מדבר בקריאת שמע? **ואיתימא**—ואם אומר אתה (כלומר: ויש אומרים). **מרישיה דקרא**—מראש הכתוב (מן הכתוב שנאמר

וכתיב בַּתְרֵיהּ: „רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם". ואמר רבי יצחק: כל הקורא ק"ש על מטתו–מזיקין בְּדֵלִים ממנו, שנאמר: „וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף"[1], ואין „עוף" אלא תורה, שנאמר: „הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ"[2], ואין „רשף" אלא מזיקין, שנאמר: „וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי"[3].

ז) תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה נִתְּנוּ לְמשֶׁה מִסִּינַי.

ואמר ר' לוי בר חמא אמר ריש לקיש: מַאי דִּכְתִיב „וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם"[4]? „לוחות" (האבן) – אלו עשרת הדברות, „והתורה"–זו מקרא, „והמצוה"–זו משנה, „אשר כתבתי"–אלו נביאים וכתובים, „להורותם"–זו גמרא. מְלַמֵּד, שכלם נִתְּנוּ למשה מסיני.

ח) יִסּוּרִים מְמָרְקִים עֲוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם.

אמר ר' שמעון בן לקיש: כל העוסק בתורה, יסורין בְּדֵלִין הֵימֶנּוּ, שנאמר: „וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף"[5], ואין „עוף" אלא תורה, שנאמר: „הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ"[6], ואין רשף אלא יסורין, שנאמר: „וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף"[7]. אמר (ליה) רבי יוחנן: הָא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו, שנאמר: „וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה" וגומר[8], אלא (אֵימָא): כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק–הקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו, שנאמר: „נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר"[9], ואין „טוב" אלא תורה, שנאמר: „כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם" וגו'[10]. אמר רבי זירא, וְאִיתֵּימָא רבי חנינא בר פפא: בא וראה, שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. מדת בשר ודם: אדם מוכר חפץ לחבירו, מוכר עצב ולוקח שמח. אבל הקב"ה אינו כן. נתן תורה לישראל–ושמח, שנאמר: „כי לקח טוב נתתי לכם" וגו'. אמר רבא אמר רב הונא וְאִיתֵּימָא רב חסדא: אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יְפַשְׁפֵּשׁ במעשיו, שנאמר: „נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה"[11]. פשפש (במעשיו) ומצא, יעשה תשובה, שנאמר: „וְנָשׁוּבָה עַד

[1]איוב ה, ז. [2]משלי כג, ה. [3]דברים לב, כד. [4]שמות כד, יב. [5]איוב ה, ז. [6]משלי כג, ה. [7]דברים לב, כד. [8]שמות טו, כו. [9]תהלים לט, ג. [10]משלי ד, ב. [11]איכה ג, מ.

לעיל). וכתיב בתריה–וכתוב לאחריו. בדילים–פורשים ממנו ועוזבים אותו. ובני רשף יגביהו עוף–בני רשף יגביהו ויסתלקו מסך על ידי ה„עוף". התעיף עיניך בו ואיננו–אם תעביר את עיניך מן התורה היא משתכחת מסך. וקטב מרירי–הוא השד של הצהרים.

ז) מאי דכתיב–מהו שכתוב? מקרא–חמשת חומשי התורה.

ח) בדילין–מסתלקים. הא אפילו תינוקות וכו'–הלא אפילו הילדים שלא למדו ספר איוב אלא רק את החומש יודעים זאת, שהתורה מגינה על האדם. אם שמוע תשמע וגו'–כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. אימא–אני אמר. עוכרים–משחיתים. החשיתי מטוב–נדמיתי ולא הגיתי בתורה (הקרויה „טוב"). וכאבי נעכר–אז מכתי עכורה. ואיתימא–ואם אומר אתה (כלומר: ויש אומרים). יפשפש–יבדוק ויבקר את מעשיו שמא חטא.

ה׳״[1]. פשפש ולא מצא–יתלה בבטול תורה, שנאמר: „אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ״[2]. ואם תלה ולא מצא, בְּיָדוּעַ שיסורין של אהבה הן, שנאמר: „כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה׳ יוֹכִיחַ״[3]. אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא: כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו–מדכאו ביסורין, שנאמר: „וַה׳ חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי״[4]. יכול אפילו לא קבלן מאהבה? תלמוד לומר: „אִם תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ״[5], מה אשם–לדעת, אף יסורין לדעת. ואם קבלם (עליו מאהבה) מה שכרו? „יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים״[6], ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו, שנאמר: „וְחֵפֶץ ה׳ בְּיָדוֹ יִצְלָח״[7]. פְּלִיגֵי בה רבי יעקב בר אידי ור׳ חמא [אחא] בר חנינא, חד אמר: כל יסורין שיש בהם ביטול תורה אינן יסורין של אהבה, שנאמר: „אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ״[8], וְאִידָךְ אמר: כל יסורין שיש בהם ביטול תפלה אינן יסורין של אהבה, שנאמר: „בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי״[9]. אֲמַר לֵיהּ רבי אבא בְּרֵיהּ דְּרַבִּי חייא בר אבא: הָכֵי אמר (רבי חייא בר) אבא א״ר יוחנן: אלו ואלו יסורין של אהבה הן, שנאמר: „כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה׳ יוֹכִיחַ״. אלא מה תלמוד לומר: „ומתורתך תלמדנו״? אל תקרא: „תְלַמְּדֶנּוּ״, אלא: „תְּלַמְּדֵנוּ״–דבר זה מתורתך תלמדנו: קל וחומר משן ועין; מה שן ועין, שהוא אחד מאבריו של אדם, [עבד] יוצא בהם לחירות, יסורין–שממרקין כל גופו של אדם, לא כל שכן. והיינו דאמר ר׳ לוי [רשב״ל דאמר רשב״ל]: נאמר „ברית״ במלח, ונאמר „ברית״ ביסורין [נאמר „ברית״ במלח, דכתיב: „וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית״[10], ונאמר „ברית״ ביסורין, דכתיב: „וְאֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית״[11]], מה ברית האמורה במלח--מלח מַמְתֶּקֶת את הבשר, אף ברית האמורה ביסורין–יסורין מְמָרְקִין [כל] עונותיו של אדם.

ט) שָׁלֹשׁ מַתָּנוֹת נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי יִסּוּרִים.

תַּנְיָא: רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות [טובות] נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכלם לא נִתְּנָן אלא על ידי יסורין, ואלו הן: תורה וארץ

[1]איכה ג, מ. [2]תהלים לד, יב. [3]משלי ג, יב. [4]ישעיה נג, י. [5]שם. [6]שם. [7]שם. [8]תהלים לד, יב. [9]שם סו, כ. [10]ויקרא ב, יג. [11]דברים כח, סט.

יתלה בבטול תורה–יתלה את היסורים שבאו עליו בזה שבטל מן התורה. אשרי הגבר אשר תיסרנו וכו׳–בשביל היסורים צריך אדם לבוא לידי תלמוד תורה. בידוע–הדבר ברור. יסורין של אהבה–הקב״ה מיסרו בעולם הזה על לא עון, כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מזכויותיו. וה׳ חפץ דכאו החלי–מי שהקב״ה חפץ בו, הוא מחלה אותו ביסורים. אף יסורין לדעת–שהוא צריך לקבלם מדעת ובאהבה. פליגי בה–נחלקים בזה. חד–אחד. שיש בהם בטול תורה–שמתוך היסורים שבאו על האדם הוא בטל מן התורה. אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו–ובכל זאת הוא לומד את התורה. ואידך–והאחר (השני). בריה–בנו. הכי–כך. תלמדֵנו–אתה מלמדנו זאת מתורתך. ממרקים–מדכאים, מצרפים. ברית ביסורים–אחר הקללות שבמשנה תורה נאמר „אלה דברי הברית״.

ישראל והעולם הבא. תורה מִנַּיִן? דכתיב: „אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ" וגומר[1]. ארץ ישראל מנין? דכתיב: „וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה׳ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ"[2], וכתיב בַּתְרֵיהּ: „כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה"[3], העולם הבא מנין? דכתיב: „כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר"[4]. תְּנֵי תַנָּא קַמֵּיהּ דרבי יוחנן: כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו, מוחלין לו [על] כל עונותיו.

י) חֲבִיבִים יִסּוּרִים.

רבי יוחנן חֲלַשׁ. עָאל לְגַבֵּיהּ ר׳ חנינא, אֲמַר לֵיהּ: חביבין עליך יסורים? אמר ליה: לא הן ולא שכרן. אמר ליה: הב לי ידך! יְהַב לֵיהּ יְדֵיהּ וְאוֹקְמֵיהּ. וְאַמַּאי? לוֹקֵם ר׳ יוחנן נפשיה! דְּהָא רבי חייא בר אבא חֲלַשׁ וְעָאל לְגַבֵּיהּ רבי יוחנן וַאֲמַר לֵיהּ: חביבין עליך יסורין? אֲמַר ליה: לא הן ולא שכרן. אמר ליה: הב לי ידך! יְהַב ליה יְדָא ואוֹקְמֵיהּ. וְלֵיקוּם אִיהוּ נַפְשֵׁיהּ? אָמְרֵי: אין חָבוּשׁ מתיר את עצמו מבית האסורין.

רבי אלעזר חֲלַשׁ. עָאל לגביה רבי יוחנן, חֲזָא דַהֲוָה קָא גָנֵי בבית אפל. גַּלְיָא לְדְרָעֵיהּ וּנְפַל נְהוֹרָא. חַזְיֵהּ דַּהֲוָה קָא בָכֵי ר׳ אלעזר. אֲמַר לֵיהּ: אַמַּאי קָא בָכֵית? אי משום תורה, דְּלָא אַפֵּשְׁתְּ? שָׁנִינוּ: אחד המרבה ואחד הממעיט–ובלבד שֶׁיְּכַוֵּן לבו לשמים. ואי משום מְזוֹנֵי? לא כל אדם זוכה לשני שלחנות. אי משום בָּנֵי? דֵּין גַּרְמָא דַעֲשִׂירָאָה בִּיר. אמר ליה: לְהַאי שׁוּפְרָא דְּבָלֵי בְּעַפְרָא קָא בָכִינָא. אֲמַר לֵיהּ: על דָא וַדַּאי קָא בָכֵית,

[1]תהלים צד, יב. [2]דברים ח, ה. [3]שם שם ז. [4]משלי ו, כג.

ט) תני תנא קמיה דר׳ יוחנן–שנה התנא לפני ר׳ יוחנן.

י) חלש–חלה. עאל לגביה–בא אליו (לבקרו). אמר ליה–אמר לו. חביבין עליך יסורין–המקבל אתה את היסורים באהבה? לא הן ולא שכרן–איני רוצה לא בהם ולא בשכר הכרוך בהם. יהב ליה ידיה ואוקמיה–נתן לו ידו והקימהו (מחליו). ואמאי–מדוע נצרך היה ר׳ יוחנן שר׳ חנינא יקימהו? לוקים ר׳ יוחנן נפשיה–הלא יכול היה ר׳ יוחנן לקום בעזרתו שלו גופו, מאחר שהיה ביכלתו להקים את ר׳ חייא, כמסופר להלן. חבוש–אסור בבית הכלא. מתיר–משחרר. חזא דהוה קא גני–ראה שהוא שוכב. גליא לדרעיה ונפל נהורא-גלה ר׳ יוחנן את זרועו ונפל (הופיע) אור (כי ר׳ יוחנן היה איש יפה מאד, עד כי קרן עורו בחשך). חזייה דהוה קא בכי ר׳ אלעזר–ראה ר׳ יוחנן שר׳ אלעזר בוכה. אמאי קא בכית–מדוע אתה בוכה? דלא אפשת–שלא הרבית (שלא עסקת בה הרבה). אחד המרבה וכו׳–בין שהוא מרבה (בקרבנות) ובין שהוא ממעיט, אחת היא, אם רק הקריב את קרבנו בכונה (וכן אם גם אתה למדת מעט ובכונה, חשוב זה עליך כאלו למדת הרבה). ואי משום מזוני–ואם בוכה אתה משום חוסר פרנסה (כי ר׳ אלעזר היה עני מאד). לשני שלחנות–להיות מאושר בעולם הזה ולנחול גם את העולם הבא. אי משום בני–מחוסר בנים (כי ר׳ אלעזר היה עקר). דין גרמא דעשיראה ביר–הנה העצם של בני העשירי (כי מתו לו עשרה בנים). להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא–על היופי הזה (על יפיך הגדול, שעתיד לבלות בעפר) אני בוכה. על דא ודאי קא בכית–על זה ודאי שיש לך לבכות.

וּבְכוּ תַּרְוַיְהוּ. אַדְּהָכֵי וְהָכֵי אֲמַר לֵיהּ: חביבין עליך יסורין? אמר ליה: לא הן ולא שכרן. אמר ליה: הב לי ידך! יְהַב לֵיהּ יְדֵיהּ וְאוֹקְמֵיהּ.

יא) מַעֲשֶׂה בְּרַב הוּנָא שֶׁהֶחֱמִיץ יֵינוֹ.

רב הונא הֲווֹ ליה ת׳ דַּנֵּי דְחַמְרָא אִתְקוּף. עָאל לְגַבֵּיהּ ר׳ יהודה אֲחוּהּ דרב סָלָא חֲסִידָא ורבנן [וְאָמְרֵי לה: רב אדא בר אהבה ורבנן]. אֲמַרוּ לֵיהּ: לִיעַיֵּן מר בְּמִלֵּיהּ. אֲמַר לְהוּ: ומי חֲשִׁידְנָא בְּעֵינַיְכוּ? אָמְרֵי לֵיהּ: מי חֲשִׁיד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוא דְּעָבֵיד דִּינָא בְּלָא דִינָא? אֲמַר לְהוּ: אִי אִכָּא [מַאן] דִּשְׁמִיעַ עֲלַי מִלְּתָא, לֵימָא. אָמְרֵי ליה: הָכֵי שְׁמִיעַ לָן, דְּלָא יָהֵיב מַר שִׁיבְשָׁא לְאָרִיסֵיהּ. אמר להו: מי קא שָׁבֵיק לִי מִידֵי מִנֵּיהּ! הָא קָא גָּנֵיב לֵיהּ כּוּלֵּיהּ. אָמְרֵי ליה: הַיְנוּ דְּאָמְרֵי אִינָשֵׁי: בָּתַר גַּנָּבָא גְּנוֹב וְטַעְמָא טָעֵים. אמר להו: קַבֵּילְנָא עלי דְּיָהֵיבְנָא לֵיהּ. אִכָּא דְּאָמְרֵי: הֲדַר חַלָּא וַהֲוָה חַמְרָא; וְאִכָּא דְּאָמְרֵי: אִיַּקַּר חַלָּא וְאִזְדַּבַּן בִּדְמֵי דְחַמְרָא.

יב) שְׁנַיִם שֶׁנִּכְנְסוּ לְהִתְפַּלֵּל וּמַתִּין אֶחָד לַחֲבֵרוֹ.

תַּנְיָא: אבא בנימין אומר: שנים שנכנסו להתפלל, וקדם אחד מהם להתפלל ויצא ולא המתין לחבירו, טורפין לו תפלתו בפניו, שנאמר: „טוֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ"[1]. ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר: „וְיֶעְתַּק צוּר מִמְּקוֹמוֹ"[2], ואין „צור" אלא הקב"ה, שנאמר: „צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי"[3]. ואם המתין לו, מה שכרו? אמר רב אסי [יוסי] בר׳

1איוב יח, ד. 2שם. 3דברים לב, יח.

ובכו תרוייהו—ובכו שניהם. אדהכי והכי—בין כה וכה.

יא) הוון ליה ת׳ דני דחמרא איתקוף—היו לו ארבע מאות חביות של יין שהחמיץ. עאל לגביה—בא אצלו. אחוה וכו׳ חסידא—אחיו של רב סלא החסיד. ואמרי לה—ויש אומרים. ליעיין מר במיליה—יתבונן אדוננו אל מעשיו (שמא בחטאו בא עליו האסון הזה). להו—להם. ומי חשידנא בעינייכו—כלום חשוד אני בעיניכם (שעברתי עברה)? ומי חשיד וכו׳—וכלום חשוד הוא הקדוש ברוך הוא שיעשה שפטים על לא דבר? אי איכא דשמיע עלי מלתא לימא—אם יש איש ששמע עלי דבר (דבר חטא שחטאתי), יאמר זאת. אמרי ליה—אומרים לו החכמים. הכי שמיע לן—כך נשמע לנו (שמענו). דלא יהיב מר שיבשא לאריסיה—שאין אדוני נותן חלק מזמורות הגפן לאריסו (אריס הוא חוכר שדה, המקבל בעד טרחתו ועבודתו חלק ידוע מן התבואה). מי קא שביק לי מידי מיניה—האומנם משאיר לי האריס דבר מה? הא קא גניב ליה כוליה—הלא הוא גונב את הכל. היינו דאמרי אינשי—זהו שאומרים בני אדם. בתר גנבא גנוב וכו׳—גנוב מן הגנב והיית טועם גם אתה את טעם הגנבה. קבילנא עלי דיהיבנא ליה—אני מקבל עלי שאתן לו. איכא דאמרי—יש אומרים. הדר חלא והוה חמרא—חזר החומץ ונעשה יין. אייקר חלא ואזדבן בדמי דחמרא—נתיקר החומץ ונמכר במחיר של יין.

יב) טורפין לו תפלתו—שאין תפלתו נשמעת. טורף נפשו—היינו תפלתו. הלמענך תעזב ארץ—האם בשביל שיצאת מבית הכנסת ועזבת את חברך תסתלק השכינה ותעזוב את חברך המתפלל?

חנינא: זוכה לברכות הללו, שנאמר: „לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וגו׳ וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ״ וגו׳[1].

יג) אֵין תְּפִלָּתוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמַעַת אֶלָּא בְּבֵית הַכְּנֶסֶת.

[תַּנְיָא]: אַבָּא בנימין אומר: אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר: „לִשְׁמֹעַ אֶל הָרִנָּה וְאֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ בְּבַיִת הַזֶּה״[2]—במקום רנה שם תהא תפלה. אמר רבין בר [רב] אדא, אמר רבי יצחק: מִנַּיִן שהקב״ה מצוי בבית הכנסת? שנאמר: „אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל״[3], ומנין לעשרה, שמתפללין, ששכינה עמהם? שנאמר: „אלהים נצב בעדת אל״. ומנין לשלשה, שיושבין בדין, ששכינה עמהם? שנאמר: „בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט״[4]. ומנין לשנים, שיושבין ועוסקין בתורה, ששכינה עמהם? שנאמר: „אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי ה׳ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב ה׳ וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה׳ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ״[5]. מַאי „ולחושבי שמו״? א״ר אשי: אפילו חשב אדם לעשות מצוה, ונאנס ולא עֲשָׂאָהּ—מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. ומנין לאחד, שיושב ועוסק בתורה, ששכינה עמו? שנאמר: „בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ״[6].

יד) תְּפִלִּין שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

אמר רַבִּין [רבי אבין] בר רב אדא, אמר רבי יצחק: מנין שהקב״ה מניח תפילין? שנאמר: „נִשְׁבַּע ה׳ בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ״[7], ואין „ימינו״ אלא תורה, שנאמר: „מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ״[8]. ואין „עוזו״ אלא תפילין, שנאמר: „ה׳ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן״[9]. ומנין שהתפילין עוז הם לישראל? דִּכְתִיב: „וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה׳ נִקְרָא עָלֶיךָ״[10], וְתַנְיָא: רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש. אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין: תפילין דְּמָארֵי עָלְמָא מה כתיב בְּהוֹ? א״ל: „וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד״[11]. ומי מְשַׁבַּח קב״ה בְּשִׁבְחַיְהוּ דְּיִשְׂרָאֵל? אִין, דכתיב: „אֶת ה׳ הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם וַה׳ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם״[12]. אמר להם הקב״ה לישראל: אתם עשיתוני חֲטִיבָה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם,

[1]ישעיה מח, יח—יט. [2]מלכים א. ח, כח, לא. [3]תהלים פב, א. [4]שם. [5]מלאכי ג, טז. [6]שמות כ, כא. [7]ישעיה סב, ח. [8]דברים לג, ב. [9]תהלים כט, יא. [10]דברים כח, י. [11]דברי הימים א. יז, כא. [12]דברים כו, יז—יח.

יג) במקום רנה—בבית הכנסת, ששם אומר הצבור שירות ותשבחות בקול. בעדת אל—בבית המועד שלו. ומנין לעשרה וכו׳—עשרה אנשים נקראים עדה. בקרב אלהים ישפט—ואין בית דין נקרא „אלהים״ אלא בשלשה דיינים. אשר אזכיר את שמי—אשר יִזָּכֵר שמי על פי מצוותי ודברי. אבוא אליך—לשון יחיד.

יד) דמארי עלמא—של אדון העולם. מה כתיב בהו—מה כתוב בהם? ומי משבח קב״ה בשבחייהו דישראל—כלום משבח הקדוש ברוך הוא את שבחיו של ישראל? חטיבה—דבר סגולה וחפץ.

דכתיב: „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה׳ אֱלֹהֵינוּ ה׳ אֶחָד״[1]. אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, דכתיב: „ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ״.

טו) תְּפִלָּה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת.

אמר רבין בר רב אדא, אמר רבי יצחק: כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד, הקב״ה משאיל בו, שנאמר: „מִי בָכֶם יְרֵא ה׳ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ״[2]; אם לדבר מצוה הלך—נוגה לו, ואם לדבר הרשות הלך—אין נוגה לו. „יבטח בשם ה׳״, מַאי טַעֲמָא? משום דַהֲוָה לו לבטוח בשם ה׳, ולא בטח. אמר רבי יוחנן: בשעה שהקב״ה בא לבית הכנסת ולא מצא בו עשרה, מיד הוא כועס, שנאמר: „מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה״[3].

טז) קְבִיעַת מָקוֹם לִתְפִלָּה.

אמר רבי חֶלְבּוֹ, אמר רב הונא: כל הקובע מקום לתפלתו, אלהי אברהם (יהיה) בעזרו; וכשמת אומרין עליו: „אִי חסיד, אִי ענוו מתלמידיו של אברהם אבינו!״ ואברהם אבינו מְנָא לָן דְּקָבַע מקום? דכתיב: „וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה׳״[4], ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר: „וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל״[5].

יז) שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת שונות.

אמר רבי חלבו, אמר רב הונא: היוצא מבית הכנסת, אל יפסיע פסיעה גסה. אמר אביי: לָא אֲמַרַן אלא לְמִפַּק, אבל לְמֵיעַל—כל שכן דְּרָהֲיטְנָא, שנאמר: „וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת ה׳״[6]. אמר רב זביד [זירא]: מֵרֵישׁ כִּי הֲוָה חָזֵינָא לְהוּ לרבנן דְּקָא רָהֲטֵי לְפִרְקָא בְּשַׁבְּתָא, אֲמֵינָא: קָא מְחַלְּלֵי רבנן שַׁבְּתָא. כֵּיוָן דִּשְׁמַעְתֵּיהּ לְהָא דַּאֲמַר ר׳ טרפון [תנחום], אמר ר׳ יהושע בן לוי: לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת, שנאמר: „אַחֲרֵי ה׳ יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג״[7],—אֲנָא נַמִּי (הוה) רָהֲיטְנָא. אמר רבי זירא: אַגְרָא

[1]דברים ו, ד. [2]ישעיה נ, י. [3]שם שם ב. [4]בראשית יט, כז. [5]תהלים קו, ל. [6]הושע ו, ג. [7]שם יא, י.

טו) משאיל בו—שואל עליו, למה לא בא. ירא ה׳—שהיה רגיל לבוא אליו. אשר הלך חשכים וכו׳—אשר עתה הלך למקום חושך ונמנע מלבוא לבית הכנסת. מאי טעמא—מה טעם הדבר? (מפני מה אין נוגה לו?).

טז) מנא לן—מנין לנו? (מאין אנו יודעים?).

יז) אל יפסיע פסיעה גסה—מפני שנראה כאלו הוא בורח מבית אלהים. לא אמרן—לא אמרנו שאין לפסוע פסיעה גסה. למיפק—לצאת (כשיוצאים מבית הכנסת). למיעל—להכנס (ללכת לבית הכנסת). כל שכן דרהיטנא—כל שכן שאני ממהר לרוץ. נרדפה—נרוץ לדעת את ה׳. מריש—מתחלה. כי הוה חזינא להו לרבנן—כשראיתי את החכמים. דקא רהטי לפרקא בשבתא—הרצים לשמוע את הדרשה בשבת. אמינא—הייתי אומר. קא מחללי רבנן שבתא—החכמים מחללים את השבת. כיון דשמעתיה להא דאמר וכו׳—אבל לאחר ששמעתי מה שאמר ר׳ טרפון וכו׳. אנא נמי הוה רהיטנא—הייתי רץ גם אנכי. אגרא

דְּפִרְקָא–רִיהֲטָא. אַגְרָא דְּכַלָּה–דּוּחְקָא. אמר רבא: אגרא דִשְׁמַעְתָּא–סְבָרָא. אמר רב פפא: אגרא דְבֵי טַמְיָא–שְׁתִיקוּתָא. אמר רב שֵׁשֶׁת [זוּטְרָא]: אגרא דתעניתא–צְדָקְתָא. [אמר רב ששת]: אגרא דְהֶסְפֵּדָא–דַּלוּיֵי. [אמר רב אשי]: אגרא דְבֵי הִלּוּלָא–מִלֵּי.

יח) כֵּיוָן שֶׁנִּצְרָךְ אָדָם לַבְּרִיּוֹת, פָּנָיו מִשְׁתַּנּוֹת כִּכְרוּם.

אֲמַרוּ לֵיהּ רבנן לרב ביבי [בר אביי], וְאָמְרֵי לה: רב ביבי לרב נחמן [בר יצחק]: מַאי „כְּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם"[1]? אמר ליה: אלו דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם. רבי יוחנן ורבי אליעזר דְּאָמְרֵי תַרְוַיְהוּ: כיון שנצרך אדם לבריות, פניו משתנות ככרום, שנאמר: „כרום זלות לבני אדם". מאי כרום? כִּי אֲתָא רב דימי, אמר: עוף אחד יש בכרכי הים ושמו כרום, וכיון שחמה זורחת עליו, מתהפך לכמה גְּוָנִין. רבי אמי ורבי אסי דאמרי תרויהו: כאלו נדון בשני דינין, אש ומים, שנאמר: „הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמַּיִם"[2].

יט) יְרֵא שָׁמַיִם.

ואמר ר' חלבו, אמר רב הונא: כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים, שנאמר: „סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם"[3]. מאי „כי זה כל האדם"? אמר רבי אלעזר: אמר הקדוש ברוך הוא: כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר: שָׁקוּל זה כנגד כל העולם כולו. ר"ש בן עזאי [ואמרי לה ר"ש בן זומא] אומר: כל העולם כולו לא נברא אלא לְצַוֺּת לזה.

כ) עֶרְכָּהּ שֶׁל בִּרְכַּת שָׁלוֹם.

ואמר רבי חלבו, אמר רב הונא: כל שיודע בחבירו, שהוא רגיל ליתן

[1] תהלים יב, ט. [2] שם סו, יב. [3] קהלת יב, יג.

דפרקא ריהטא–עיקר השכר, שמקבלים הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם, הוא בעד מרוצתם, שהרי רובם אינם מבינים את הדרשה. אגרא דכלה–שכר העם, המתאסף בשבת שלפני הרגל לשמוע את הלכות הרגל. דוחקא–הוא בעד הדחק והלחץ אשר בעת האספה. אגרא דשמעתא סברא–שכר השמועה (התורה הנמסרת מפי השמועה) הוא בעד זה שהוא יגע וטורח להבין את טעם הדבר. בי טמיא–בית האבל. שתיקותא–השתיקה ששותקים בפני האבל. אגרא דתעניתא–שכר התענית. צדקתא–הצדקה לעניים שעושים באותו היום. דהספדא–של ההספד. דלויי–להרים קול נהי, כדי שיבכו השומעים. דבי הלולא–של החתונה. מִלֵּי–דברים, לשמח את לב החתן.

יח) ברומו של עולם–כגון תפלה העולה למרום. דאמרי תרוייהו–שאומרים שניהם. כי אתא–כשבא. גוונין–צבעים. כאלו נדון וכו'–האדם הנצרך לבריות דומה כאלו הוא נדון באש ובמים.

יט) דבריו נשמעים–שרוח הבריות נוחה הימנו ושומעים לדבריו. מאי–מה, מה פרושו של הכתוב. לְצַוֺּת–להתחבר אליו ולשמשו.

לו שלום, יקדים לו שלום, שנאמר: „בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ"[1], ואם נתן לו ולא החזיר–נקרא גזלן, שנאמר: „וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם"[2].

כא) תְּפִלָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי (בן זמרא): **מִנַּיִן שהקב"ה מתפלל? שנאמר: „וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי"[3], „תפלתם" לא נאמר, אלא** (בבית) **„תפלתי", מלמד שהקב"ה מְצַלֵּי. מַאי מְצַלֵּי? אמר רבא** [**רב זוטרא בר טוביה אמר רב**]: **יהי רצון מִלְּפָנַי, שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת הרחמים, וְאֶכָּנֵס להם לפנים משורת הדין.**

תַּנְיָא: אמר רבי ישמעאל בן אלישע: פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לִפְנַי ולפנים וראיתי אַכְתְּרִיאֵל יה ה' צבאות יושב על כסא רם ונשא. ואמר לי: ישמעאל בני, ברכני! אמרתי לפניו [לו]: **רבונו של עולם, יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים, ותכנס להם לפנים משורת הדין! ונענע לי בראשו. מַאי קָא מַשְׁמַע לָן? ברכת הֶדְיוֹט אל תהי קלה בעיניך. אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: לעולם אל תהי ברכת הֶדְיוֹט קלה בעיניך, שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטים, ונתקיימה בהם ברכתם, אלו הן: דוד ודניאל. דוד–דברכיה ארונה היבוסי, דכתיב: „וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל הַמֶּלֶךְ ה' אֱלֹהֶיךָ יִרְצֶךָ"[4]; דניאל–דברכיה דריוש מַלְכָּא, דכתיב: „אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּ פָּלַח לֵהּ בִּתְדִירָא הוּא יְשֵׁיזְבִנָּךְ"[5].**

כב) אֵין מְרַצִּים לָאָדָם בִּשְׁעַת כַּעְסוֹ.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: מנין שאין מְרַצִּין לו לאדם בשעת כעסו? דכתיב: „פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ"[6]. אמר ליה הקב"ה למשה: המתן לי, עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך. וּמִי אִכָּא רִיתְחָא קַמֵּיהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא? אִין, דְּתַנְיָא: „וְאֵל זֹעֵם בְּכָל יוֹם"[7]. וכמה זעמו? רגע. וכמה רגע? אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה

[1]תהלים לד, טו. [2]ישעיה, ג, יד. [3]שם נו, ז. [4]שמואל ב. כד, כג. [5]דניאל ו, יז. [6]שמות לג, יד. [7]תהלים ז, יב.

כ) **גזלת העני**–שאין לו כלום לגזול ממנו, אלא שלא השיבו לו על **שאלת שלום**–**אף זו** גזלה היא.

כא) **מצלי**–מתפלל. **מאי מצלי**–מה הוא מתפלל? **לפנים משורת הדין**–שלא אדקדק עמם לדונם לפי חומר הדין. **אכתריאל**–הוא שמו של הקב"ה. **ונענע לי בראשו**–כמודה על ברכתי ועונה אמן. **מאי קא משמע לן**–מה הוא משמיע לנו? (מה אנו למדים מן הברכה הזאת, שברך ר' ישמעאל את הקב"ה?). **הדיוט**–אדם פשוט. **אלהך די את פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך**–אלהיך, שאתה עובד לו תמיד, הוא יצילך.

כב) **מרצין**–מפייסים. **ומי איכא ריתחא קמיה דקודשא בריך הוא**–וכי יש

בשעה, וזו היא רגע ואין כל בריה יכולה לְכַוֵּן אותה השעה, חוץ מבלעם הרשע, דכתיב בֵּיהּ: „וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן"[1].

כג) מַרְדּוּת בְּלִבּוֹ שֶׁל אָדָם.

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: טובה מַרְדּוּת אחת בלבו של אדם יותר מכמה מַלְקִיּוֹת, שנאמר: „וְרִדְּפָה אֶת מְאַהֲבֶיהָ וגו' וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה"[2]. וריש לקיש אמר: יותר ממאה מלקיות, שנאמר: תֵּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה"[3].

כד) שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל.

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: שלשה דברים בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא ונתן לו. בקש שתשרה שכינה על ישראל–ונתן לו, שנאמר: „הֲלֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ"[4]; בקש שלא תשרה שכינה על עובדי עבודת כוכבים–ונתן לו, שנאמר: „וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ"[5]; בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה–ונתן לו, שנאמר: „הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶיךָ"[6]. אמר לפניו: רבונו של עולם! מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו; יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו? אמר לו: משה, צדיק וטוב לו–צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו–צדיק בן רשע; רשע וטוב לו–רשע בן צדיק, רשע ורע לו–רשע בן רשע. אמר מָר: „צדיק וטוב לו–צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו–צדיק בן רשע"; אִינִי? וְהָא כְּתִיב „פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל בָּנִים"[7] וכתיב „וּבָנִים לֹא יוּמְתוּ עַל אָבוֹת"[8], וְרָמֵינַן קְרָאֵי אַהֲדָדֵי, וּמְשַׁנֵּינַן: לָא קַשְׁיָא: הָא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, הָא כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם? אלא הָכֵי קָאָמַר לֵיהּ: צדיק וטוב לו–צדיק גמור, צדיק ורע לו–צדיק שאינו גמור; רשע וטוב לו–רשע שאינו גמור, רשע ורע לו–רשע גמור. וּפְלִיגָא דרבי מאיר, דאמר רבי מאיר: שתים נתנו לו, ואחת לא נתנו לו, שנאמר:

[1]במדבר כד, טז. [2]הושע ב, ט. [3]משלי יז, י. [4]שמות לג, טז. [5]שם. [6]שם שם יג. [7]שם כ, ה. [8]דברים כד, טז.

כעס לפני הקדוש ברוך הוא? (וכי כועס הוא?). דכתיב ביה–שכתוב בו.

כג) מרדות–הכנעה. טובה מרדות וכו'–שהאדם נכנע בלבו ומתחרט על מעשיו. ורדפה את מאהביה וכו'–וכשתראה שאין עוזר לה, תשים על לבה לאמר: אשובה אל אישי הראשון. תחת גערה וכו'–הגערה תחת באדם מבין יותר ממאה מכות שמכים את הכסיל.

כד) ונפלינו אני ועמך–נהיה מובדלים ומצוינים בדבר זה מכל יתר העמים. אמר מר–אמר האדון (כלומר: ר' יוסי שאמר, כי הקב"ה באר למשה שצדיק וטוב לו הוא צדיק בן צדיק וכו'). אִינִי–האומנם כן הוא? (מלשון: אֵין הִיא). והא כתיב–והלא כתוב. ורמינן קראי אהדדי–ואנו סותרים את הכתובים זה מזה (שהרי הם מכחישים זה את זה). ומשנינן–ואנו מתרצים. לא קשיא–אין כאן קושי וסתירה. הא כשאוחזין וכו'–אם הבנים אוחזים במעשי אבותיהם, אז הקב"ה פוקד עליהם גם את עון אבותיהם. הא כשאין אוחזין וכו'–ואם כן הלא יש בזה סתירה למה שנאמר, כי צדיק ורע לו הוא צדיק בן רשע! הכי קאמר–כך אמר. ופליגא דר' מאיר–הדעה הזאת (שהקב"ה נתן למשה שלשה דברים) הולקת על דברי

„וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן"—אף על פי שאינו הגון, „וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם"[1]—אף על פי שאינו הגון.

כה) בִּשְׂכַר שְׁלֹשָׁה זָכָה מֹשֶׁה לִשְׁלֹשָׁה.

„וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאוֹת אֶת פָּנָי"[2]. תָּנָא מִשְּׁמֵיהּ דרבי יהושע בן קרחה: א"ל הקב"ה למשה: כשרציתי—לא רצית, עכשיו שאתה רוצה—איני רוצה. ופליגא דרבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: בשכר שלשה זכה לשלשה. בשכר „וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו"[3] זכה לְקְלַסְתֵּר פנים; בשכר „כִּי יָרֵא"[4] זכה ל„וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו"[5]; בשכר „מֵהַבִּיט"[6] זכה ל„וּתְמֻנַת ה' יַבִּיט"[7].—„וַהֲסִרֹתִי אֶת כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי"[8]—אמר רב חמא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא: מלמד, שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין.

כו) תַּרְבּוּת רָעָה בְּבֵיתוֹ שֶׁל אָדָם.

ואמר ר' יוחנן משום רשב"י: קשה תַּרְבּוּת רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג, שנאמר: „מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ"[9]. וכתיב בַּתְרֵיהּ: „ה' מָה רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי"[10]; ואלו גַּבֵּי מלחמת גוג ומגוג כתיב: „לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק"[11], ואלו „מה רבו צרי" לא כתיב.—„מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו", „מזמור לדוד"—„קינה לדוד" מִבְּעֵי לֵיהּ? אמר ר"ש בן יוחאי: למה הדבר דומה, לאדם שיצא עליו שטר חוב. קודם שֶׁפְּרָעוֹ היה עצב, לאחר שפרעו שמח. אף כאן: דוד, כיון שאמר לו הקדוש ב"ה: „הִנְנִי מֵקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתֶךָ"[12], היה עצב. אמר: שֶׁמָּא עבד או ממזר הוא, דְּלָא חָיֵיס עלי. כיון דַּחֲזָא דאבשלום הוא, שמח. משום הָכֵי אמר: „מזמור". אמר: סְתָם בְּרָא דְּרָחֵים עַל אַבָּא.

[1]שמות לג, יט. [2]שמות לג, כ. [3]שם ג, ו. [4]שם. [5]שם לד, ל. [6]שם ג, ו. [7]במדבר יב, ח. [8]שמות לג, כג. [9]תהלים ג, א. [10]שם שם ב. [11]שם ב, א. [12]שמואל ב. יב, יא.

ר' מאיר. את אשר אחן—אשר יכמרו רחמי עליו באותה שעה, ואף על פי שאינו ראוי לזה. ורחמתי וכו'—ומכיון שבכתוב הזה לא נאמרה אלא שתי פעמים לשון חנינה ורחמים, הרי משמע שהקב"ה מלא רק שתי בקשות של משה.

כה) כשרציתי—במראה הסנה רציתי להראותך את פני. לא רצית—שנאמר: „ויסתר משה פניו". ופליגא—הדעה הזאת חולקת על דברי ר' שמואל. קלסתר—חזות הפנים. לקלסתר פנים—שקרן אור פניו. קשר של תפילין—שהוא מאחורי הראש.

כו) תרבות—חנוך. בתריה—לאחריו. מבעי ליה—צריך לו (הלא היה עליו לקונן על בריחתו זו ולא לזמר!). דלא חיים עלי—שלא יחוס עלי. כיון דחזא—כיון שראה. משום הכי—משום זה. סתם ברא דרחים על אבא—דרכו של בן לרחם על אביו.

כז) גָּדוֹל שִׁמּוּשָׁהּ שֶׁל תּוֹרָה יוֹתֵר מִלִּמּוּדָהּ.

ואמר ר׳ יוחנן משום רשב״י: גדול שִׁמּוּשָׁהּ של תורה יותר מלמודה, שנאמר: „פֹּה אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט אֲשֶׁר יָצַק מַיִם עַל יְדֵי אֵלִיָּהוּ״[1], — „למד״ לא נאמר, אלא „יצק״: מלמד, שגדול שמושה יותר מלמודה.

כח) תְּפִלָּה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת.

אמר רבי לוי: כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל, נקרא שכן רע, שנאמר: „כֹּה אָמַר ה׳ עַל כָּל שְׁכֵנַי הָרָעִים הַנּוֹגְעִים בַּנַּחֲלָה״ וגו׳[2]. ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו, שנאמר: „הִנְנִי נוֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת בֵּית יְהוּדָה אֶתּוֹשׁ מִתּוֹכָם״[3].

כט) „לְעֵת מְצֹא״.

„עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא״[4]. אמר ר׳ חנינא: „לעת מצוא״—זו אשה, שנאמר: „מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב״[5]. בְּמַעַרְבָא כִּי נָסֵיב אִינִישׁ אִתְּתָא, אָמְרֵי לֵיהּ הָכֵי: „מצא״ או „מוֹצֵא״? „מצא״, דכתיב: „מצא אשה מצא טוב״; „מוצא״, דכתיב: „וּמוֹצֵא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת הָאִשָּׁה״[6]. רבי נתן אומר: „לעת מצוא״—זו תורה, דכתיב: „כִּי מוֹצְאִי מָצָא חַיִּים״[7]. רב נחמן בר יצחק אמר: „לעת מצוא״—זו מיתה, שנאמר: „לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת״[8]. תַּנְיָא נַמִּי הָכֵי: תתק״ג מיני מיתה נבראו בעולם, שנאמר: „למות תוצאות״—„תוצאות״ בְּגִימַטְרִיָּא הָכֵי הָוָה. קשה שבכולם—אַסְכְּרָה, נִיחָא שבכולם—נשיקה. אַסְכְּרָה דָּמֵי כְּחִיזְרָא אֲגַבְבָא דְעַמְרָא דְּלַאֲחוֹרֵי נָשְׁרָא. אִכָּא דְאָמְרֵי: כְּפִיטוּרֵי בְפִי וֶשֶׁט. נשיקה דָּמְיָא כְּמַשְׁחֵל בְּנַיְתָא מֵחַלְבָא. ר׳ יוחנן אמר: „לעת מצוא״—זו קבורה. אמר ר׳ חנינא: מַאי קְרָא? „הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ

[1]מלכים ב. ג, יא. [2]ירמיה יב, יד. [3]שם. [4]תהלים לב, ו. [5]משלי יח, כב. [6]קהלת ז, כו. [7]משלי ח, לה. [8]תהלים סח, כא.

כז) שמושה של תורה—חשמוש לפני תלמידי החכמים, שעל ידו אדם מתחנך לעשות כמעשיהם.

כט) במערבא—במערב (בארץ ישראל). כי נסיב איניש אתתא אמרי ליה הכי—כשאדם נושא אשה אומרים לו (שואלים אותו) כך. זו מיתה—שימות מיתה יפה וקלה. תניא נמי הכי—כך גם שנינו. תוצאות בגימטריא הכי הוה—המלה „תוצאות״ היא כן (היינו תשע מאות ושלשה). קשה שבכולם—המיתה הקשה מכל המיתות. אסכרה—מחלת הגרון (קרופ, крупъ). ניחא—הקלה. דמי כחיזרא אגבבא דעמרא דלאחורי נשרא—דומה לקוצים הנסבכים בגזת צמר, שהאדם משליך לאחוריו (כלומר: כשם שקשה להוציא קוצים מתוך גזת צמר, כך קשה פרידת הנשמה מן הגוף). איכא דאמרי—יש אומרים. כפטורי בפי ושט—כחבל האניה (העב ביותר) אל תוך המפתח (הצר ביותר, והחבל נכנס בו בדוחק). נשיקה—מיתת נשיקה, כמו שהקב״ה לקח את נשמת משה בנשיקה. כמשחל בניתא מחלבא—כמוציא שער מתוך החלב (כל כך קלה היא המיתה הזאת). מאי קרא—מאיזה כתוב אנו

קָבֶר"[1]. אמר רבא בר רב שילא: הַיְנוּ דְּאָמְרֵי אִינָשֵׁי: לִבְעֵי איניש רַחֲמֵי אפילו עד זִבּוּלָא בַּתְרַיְתָא שְׁלָמָא.

ל) שְׁעָרִים הַמְצֻיָּנִים בַּהֲלָכָה.

אמר ליה רבא לרפרם בר פפא: לֵימָא לָן מַר מֵהָנֵי מִלֵּי מְעַלְיָתָא דַּאֲמַרְתְּ מִשְּׁמֵיהּ דרב חסדא במילי דְבֵי כְנִשְׁתָּא. אֲמַר לֵיהּ: הָכֵי אמר רב חסדא: מַאי דכתיב: „אֹהֵב ה' שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב"[2]? אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. וְהַיְנוּ דַּאֲמַר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד.

לא) לְעוֹלָם יָדוּר אָדָם בִּמְקוֹם רַבּוֹ. גָּדוֹל הַנֶּהֱנֶה מִיגִיעוֹ יוֹתֵר מִירֵא שָׁמַיִם.

אמר רבי חייא [בר אמי] משמיה דעולא: לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה. וְהָתַנְיָא: אל ידור? לא קַשְׁיָא: הָא דְּכָיֵיף לֵיהּ, הָא דְּלָא כָּיֵיף לֵיהּ. ואמר רבי חייא [בר אמי] משמיה דעולא: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דְּאִלּוּ גַּבֵּי ירא שמים כתיב: „אַשְׁרֵי אִישׁ יָרֵא אֶת ה'"[3], ואלו גבי נהנה מיגיעו כתיב: „יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ"[4]–אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ולגבי ירא שמים לא כתיב ביה „וטוב לך".

לב) שְׁלַל מִצְרַיִם.

„דַּבֶּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם" וגו'[5]–אָמְרֵי דְבֵי רבי ינאי: אין נא אלא לשון בקשה. אמר לו הקב"ה למשה: בבקשה ממך, לך ואמור להם: בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק: „וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם"[6] קיים בהם, „וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל"[7] לא קיים בהם. אמרו לו: וְלְוַאי שנצא בעצמנו! משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים, והיו

[1]איוב ג, כב. [2]תהלים פז, ב. [3]שם קיב, א. [4]שם קכח, ב. [5]שמות יא, ב. [6]בראשית טו, יג. [7]שם שם יד.

למדים, שגם קבורה טובה היא דבר שהחסיד מתפלל עליו. היינו דאמרי אינשי–זהו שאומרים בני אדם. ליבעי איניש רחמי אפילו עד זיבולא בתרייתא שלמא–יבקש אדם רחמים, שעד המעדר האחרון (עד השלכת עפר המעדר האחרון על קברו) יהא שלום לו.

ל) מהני מילי מעלייתא–מאותם הדברים היפים (המשובחים). דאמרת משמיה וכו'–שאמרת משמו של רב חסדא. במילי דבי כנשתא–בעניני בית הכנסת. המצויינים בהלכה–שמתאספים שם בקביעות בכל יום לעסוק בהוראת ההלכה. ומבתי מדרשות–שעוסקים שם רק בדרשות. והיינו דאמר–וזהו שאמר.

לא) והתניא–והלא שנינו. לא קשיא–אין זו סתירה. הא דכייף ליה–אם כפוף הוא לרבו לקבל את תוכחתו, ידור אצלו. ואם לאו–טוב לו להתרחק ממנו, כדי שלא להתקומם מפניו במזיד. ואלו גבי נהנה וכו'–והא אצל נהנה מיגיעו כתוב וכו'.

לב) אמרי דבי ר' ינאי–תלמידי הכמים מבית מדרשו של ר' ינאי היו אומרים. אותו צדיק–אברהם. אמרו לו–בני ישראל אל משה. בעצמנו–ולו גם בלי רכוש. חבוש–אסור.

אומרים לו בני אדם: למחר מוציאין אותך מבית האסורים ונותנים לך ממון הרבה, ואומר להם: בבקשה מכם, הוציאוני מיד ואיני מבקש כלום! „וַיַּשְׁאִלוּם"[1]—אמר רבי אמי: מלמד, שהשאילום בעל כרחם. אִבָּא דְּאָמְרֵי: בעל כרחם דמצרים, ואיכא דאמרי: בעל כרחם דישראל. מַאן דְּאָמַר: בעל כרחם דמצרים—דכתיב „וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל"[2]; ומאן דאמר: בעל כרחם דישראל—משום משוי.—„וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם"[3]—אמר רב אמי: מלמד, שעשאוה כמצודה שאין בה דגן. וריש לקיש אמר: עשאוה כמצולה שאין בה דגים.

לג) „יִתַּמּוּ חַטָּאִים".

הָנְהוּ בִּרְיוֹנֵי דַּהֲווֹ בְּשִׁבָבוּתֵיהּ דרבי מאיר וַהֲווֹ קָא מְצַעֲרֵי לֵיהּ טוּבָא. הֲוָה קָא בָּעֵי ר"מ רַחֲמֵי עֲלַיְהוּ כִּי הֵיכִי דְּלֵימוּתוּ. אמרה ליה ברוריה דְּבֵיתְהוּ: מַאי דַּעְתִּיךְ, משום דכתיב: „יִתַּמּוּ חַטָּאִים"[4]? מי כתיב „חוטאים"? „חטאים" כתיב! ועוד שְׁפֵיל לְסֵיפֵיהּ דִּקְרָא: „וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם", כיון דיתמו חטאים—ורשעים עוד אינם. אלא בְּעֵי רַחֲמֵי עֲלַיְהוּ דְּלֶהֶדְרֵי בתשובה—„ורשעים עוד אינם". בְּעָא רַחֲמֵי עלייהו וַהֲדַרִי בתשובה.

לד) שִׁירַת דָּוִד.

אמר רבי יוחנן משום רשב"י: מאי דכתיב „פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ"[5], כנגד מי אמר שלמה מקרא זה? לא אמרו אלא כנגד דוד אביו, שֶׁדָּר בה' עולמות ואמר שירה. דר במעי אמו ואמר שירה, שנאמר: „בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת ה' וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ"[6]; יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ובמזלות ואמר שירה, שנאמר: „בָּרְכוּ ה' מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ. בָּרְכוּ ה' כָּל צְבָאָיו" וגומר[7]; ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה, שנאמר: „בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת ה' וְאַל תִּשְׁכְּחִי כָּל גְּמוּלָיו"[8]. ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה, שנאמר:

[1]שמות יב, לו. [2]תהלים סח, יג. [3]שמות יב, לו. [4]תהלים קד, לה. [5]משלי לא, כו. [6]תהלים קג, א. [7]שם שם כ-כא. [8]שם שם ב.

איכא דאמרי—יש אומרים. משום משוי—שלא רצו לקחת עמם משא כבד בדרך. כמצודה שאין בה דגן—כרשת שהצייד לא זרה תחתיה דגן ולכן לא פנו אליה העופות ונשארה ריקה, כך גם נתרוקנו המצרים מכל רכושם.

לג) הנהו בריוני—אלה הפריצים. דהוו בשבבותיה דר' מאיר—שהיו בשכונותו של ר' מאיר. והוו קא מצערי ליה טובא—היו מצערים אותו הרבה. הוה קא בעי ר"מ רחמי עלייהו כי היכי דלימותו—היה ר' מאיר מבקש עליהם רחמים (היה מתפלל עליהם) שימותו. דביתהו—אשתו. מאי דעתיך—מה דעתך? (מפני מה עלה על לבך להתפלל שימותו?). משום דכתיב—מפני שכתוב. יתמו חטאים—הרשעים צריכים לתום ולכלות. חטאים כתיב—כלומר: לא החוטאים צריכים לתום, אלא החטאים. שפיל לסיפיה דקרא—השפל וקרא את סוף הכתוב. כיון דיתמו וכו'—אם יתמו החטאים, אז לא יהיו עוד רשעים. בעי רחמי עלייהו דלהדרי בתשובה—בקש עליהם רחמים שיחזרו בתשובה. בעא רחמי עלייהו והדרי בתשובה—בקש עליהם רחמים והם חזרו בתשובה.

לד) מאי דכתיב—מה הוא שכתוב? כל גמוליו—כל הגמולים מחלב שינקו משדי

„יִתַּמּוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת ה׳ הַלְלוּיָהּ״[1]; נסתכל ביום המיתה ואמר שירה, שנאמר: „בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת ה׳; ה׳ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ״[2]. מַאי מַשְׁמַע דעל יום המיתה נאמר? אמר רבא [רבה] בר רב שילא: מִסֵּיפָא דְעִנְיָנָא, דכתיב: „תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל עֲפָרָם יְשׁוּבוּן״[3].

רב שימי בר עוקבא, וְאָמְרֵי לה: מר עוקבא הֲוָה שְׁכִיחַ קַמֵּיהּ דר׳ שמעון בן פזי וַהֲוָה מְסַדֵּר אַגַּדְתָּא קַמֵּיהּ דרבי יהושע בן לוי. א״ל: מאי דכתיב: „בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת ה׳ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ״[4]? א״ל: בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם: צר צורה על הכותל ואינו יכול להטיל בו רוח ונשמה, קרבים ובני מעים; והקב״ה אינו כן: צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים. וְהַיְנוּ דאמרה חנה: „אֵין קָדוֹשׁ כַּה׳ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ״[5], מַאי „אין צור כאלהינו״? אין צייר כאלהינו. מאי „כי אין בלתך״? אמר רב יהודה בר מנסיא: אל תקרי „כי אין בלתך״, אלא „אין לְבַלּוֹתְךָ״. שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם: בשר ודם, מעשי ידיו מְבַלִּין אותו, והקב״ה–מבלה מעשיו. אמר ליה: אֲנָא הָכֵי קָא אָמֵינָא לָךְ: הַנֵּי ה׳ „ברכי נפשי״ כנגד מי אמרן דוד? לא אמרן אלא כנגד הקב״ה וכנגד נשמה. מה הקדוש ברוך הוא מלא כל העולם, אף נשמה מלאה כל הגוף; מה הקב״ה רואה ואינו נראה, אף נשמה רואה ואינה נראית; מה הקדוש ברוך הוא זן את כל העולם כולו, אף נשמה זנה את כל הגוף; מה הקב״ה טהור, אף נשמה טהורה; מה הקב״ה יושב בחדרי חדרים, אף נשמה יושבת בחדרי חדרים. יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו.

לה) כָּל הַתּוֹלֶה בִזְכוּת עַצְמוֹ תּוֹלִים לוֹ בִזְכוּת אֲחֵרִים.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא: כל התולה בזכות עצמו– תולין לו בזכות אחרים, וכל התולה בזכות אחרים–תולין לו בזכות עצמו. משה תלה בזכות אחרים, שנאמר: „זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ״[6], תלה לו בזכות עצמו, שנאמר: „וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ״ וגו׳[7]. חזקיה תלה בזכות עצמו, דכתיב: „זְכָר נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי

[1] תה׳ קד, לה. [2] תה׳ שם א. [3] תה׳ שם כט. [4] תה׳ קג, א. [5] שמואל א. ב, ב. [6] שמות לב, יג. [7] תהלים קו, כג.

אמותיהם. מאי משמע–מנין מוכח? מסיפא דעניינא–מסוף הענין. הוה שכיח קמיה דר׳ שמעון וכו׳–היה רגיל לבוא אצל ר׳ שמעון בן פזי. והוה מסדר אגדתא וכו׳– והיה מסדר דברי אגדה לפני ר׳ יהושע בן לוי. והיינו–וזהו. מבלין אותו-מאריכים ימים ממנו. אנא הכי קא אמינא לך–אני אומר לך כך (אני מבאר את הדברים האלה באופן אחר). הני–אלה.

לה) התולה בזכות עצמו–שמבקש מאת הקב״ה שיעשה עמו חסד בזכות שלו

לְפָנֶיךָ"[1], תלה לו בזכות אחרים, שנאמר: "וְגַנּוֹתִי אֶל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי"[2]. וְהַיְנוּ דרבי יהושע בן לוי, דאמר ר' יהושע בן לוי: מַאי דכתיב "הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר לִי מָר"[3]? אפילו בשעה שֶׁשִּׁגֵּר לו הקב"ה שלום, מר הוא לו.

לו) הָאִשָּׁה מַכֶּרֶת בְּאוֹרְחִים יוֹתֵר מִן הָאִישׁ.

"וַתֹּאמֶר אֶל אִישָׁהּ הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא"[4]–אמר רבי יוסי בר חנינא: מכאן שהאשה מַכֶּרֶת באורחים יותר מן האיש. "קדוש הוא"–מְנָא ידעה? שלא ראתה זבוב עובר על שלחנו. "עוֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד"[5], אמר רבי יוסי בר חנינא משום רבי אלעזר בן יעקב: כל הַמְאָרֵחַ תלמיד חכם בתוך ביתו וּמְהַנֵּהוּ מנכסיו. מעלה עליו הכתוב. כאלו הקריב תמידין.

לז) בַּקָּשַׁת רַחֲמִים עַל חֲבֵרוֹ. הַבּוּשָׁה מִפְּנֵי הַחֵטְא.

ואמר רבי [רבה בר] חיננא סבא משמיה דרב: כל שאפשר לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש, נקרא חוטא, שנאמר: "גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַה' מֵחֲדֹל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם"[6]. אמר רבא: אם תלמיד חכם הוא, צריך שֶׁיַּחֲלֶה עצמו עליו.

ואמר רבי חיננא [רבה בר חיננא] סבא משמיה דרב: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה, מוחלין לו כל עונותיו, שנאמר: "לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ וגו' בְּכַפְּרִי לָךְ עַל כָּל [לכל] אֲשֶׁר עָשִׂית"[7].

לח) "אַבְרָם" וְ"אַבְרָהָם".

"אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם"[1], בתחלה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כלו. שָׂרַי היא שרה–בתחלה נעשית שרי לאומתה, ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו. תְּנִי בַּר קַפָּרָא: כל הקורא לאברהם "אברם", עובר בַּעֲשֵׂה, שנאמר: "וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם"[9]. רבי אליעזר אומר: עובר בלאו, שנאמר: "וְלֹא יִקָּרֵא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם"[10].

1ישעיה לח, ג. 2מלכים ב. יט, לד. 3ישעיה לח, יז. 4מלכים ב. ד, ט. 5שם. 6שמואל א. יב, כג. 7יחזקאל טז, סג. 8דברי הימים א. א, כז. 9בראשית יז, ה. 10שם.

בעצמו, כמו שעשה חזקיהו, שאמר: זכר נא את אשר התהלכתי לפניך וכו'. ששגר–ששלח.

לו) מעלה עליו הכתוב–הכתוב חושב לו לצדקה.

לז) צריך שיחלה עצמו עליו–אם התלמיד החכם צריך לרחמים, צריך חברו להצטער ולהחלות את עצמו עליו עד שירוחם.

לח) אב לכל העולם—"אב המון גויים". שרי–לשון יחיד, שהוראתה: שרתי. תני–שנה. בעשה–במצות עשה, שהרי הקב"ה צוה לקרא לו בשם אברהם.

פרק שני.

לט) אָסוּר לָתֵת שָׁלוֹם לַחֲבֵרוֹ לִפְנֵי הַתְּפִלָּה.

אמר רב: כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל, כאלו עֲשָׂאוֹ במה, שנאמר: „חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא"[1] — אל תקרי „בַמֶּה", אלא „בָמָה". ושמואל אמר: במה חֲשַׁבְתּוֹ לזה ולא לאלוה?

מ) שֵׁנָה בְּלִי חֲלוֹם.

אמר רבי [יונה אמר רבי] זירא: כל הַלָּן שבעה לילות בלא חלום, נקרא רע, שנאמר: „וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל יִפָּקֶד רָע"[2] — אל תקרי: „שָׂבֵעַ", אלא „שֶׁבַע". אמר ליה ר' [אחא בריה דרבי] חייא בריה דר' אבא: הָכֵי אמר רבי [חייא אמר רבי] יוחנן: כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן, אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר: „ושבע ילין בל יפקד רע".

מא) תְּפִלּוֹת חֲכָמִים.

רב ספרא בָּתַר דִּמְסַיֵּם צְלוֹתֵיהּ אמר הָכֵי: יהי רצון מלפניך, ה' אלהינו, שתשים שלום בְּפָמַלְיָא של מעלה וּבְפָמַלְיָא של מטה ובין התלמידים, העוסקים בתורתך, בין עוסקים לשמה, בין עוסקים שלא לשמה. וכל העוסקין שלא לשמה, יהי רצון מלפניך, שיהיו עוסקין לשמה.

רבי אלכסנדרי בָּתַר צְלוֹתֵיהּ אמר הָכֵי: רבון כל העולמים! גלוי וידוע לפניך, שרצוני לעשות רצונך, ומי מעכב? שאור שבעיסה וְשִׁעְבּוּד גָּלֻיּוֹת. יהי רצון מלפניך, ה' אלהינו, שתכניעם מלפנינו ומאחרינו ונשובה לַעשות חקי רצונך בלבב שלם.

רב ששת כִּי הֲוָה יָתֵיב בְּתַעֲנִיתָא בָּתַר דִּמְצַלֵּי אמר הָכֵי: רבון העולמים! גלוי וידוע לפניך, בזמן שבית המקדש קיים, אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו, ועכשיו ישבתי

[1] ישעיה ב, כב. [2] משלי יט, כג.

לט) חדלו לכם מן האדם—כשעליכם לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד האדם. במה חשבתו לזה—למה נתת חשיבות ויקר לזה ולא לאלהים?

מ) אל תקרי שָׂבֵעַ אלא שֶׁבַע—ושעור הכתוב כך הוא: אם ילין שבע (שבעה לילות) מבלי הפקד בחלום מן השמים, אות הוא כי רע הָנֵהוּ, ולפיכך אין פוקדים אותו. הכי—כך.

מא) בתר דמסיים צלותיה—לאחר שגמר את תפלתו. אמר הכי—אמר כך. פמליא—חבורה (פאמיליע). בפמליא של מעלה—בין חבורת המלאכים שרי אומות העולם (עיין דניאל י, כ.), שלא יתגרו איש באחיו ולא יביאו על ידי זה לידי מלחמה בארץ. בפמליא של מטה—בחבורת החכמים. לשמה—לשם אהבת התורה ולא לשם תועלת פרטית.

שאור שבעיסה—יצר הרע שבלבנו המחמיצנו. ושעבוד גליות—עול הגלות.

כי הוה יתיב בתעניתא—כשהיה יושב בתענית. בתר דמצלי אמר הכי—לאחר שהתפלל אמר כך.

בתענית ונתמעט חלבי ודמי, יהי רצון מלפניך, שיהא חלבי ודמי שנתמעט, כאלו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח וְתִרְצֵנִי.

מב׳ פִּתְגָּמֵי חֲכָמִים.

(אמר) רבי יוחנן כי הֲוָה מְסַיֵּם (רבי מאיר) סִפְרָא דאיוב, אמר הכי: סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים. אשרי אדם, שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה בחכמתו: „טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב“ וגומר[1].

מַרְגְּלָא בְּפוּמֵיהּ דר׳ מאיר: גמור בכל לבבך ובכל נפשך, לדעת את דרכי ולשקוד על דלתותי יום יום; נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה; נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי; שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון, ואני אהיה עמך בכל שעה.

מרגלא בְּפוּמַיְהוּ דְרַבָּנָן דְּיַבְנֶה: אני בריה וחברי בריה. אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה. אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו: כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי, כך אין אני מתגדר במלאכתו. שמא תאמר, אני מרבה והוא ממעיט? שָׁנִינוּ: אחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוין את לבו לשמים.

מרגלא בפומיה דְאַבַּיֵי: לעולם יהא אדם ערום ביראה, מענה רך ומשיב חמה ומדבר שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם עובד כוכבים ומזלות, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות.

אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הקדימו אדם שלום מעולם, אפילו עובד כוכבים ומזלות.

מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה-תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו או ברבו או במי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: „רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה׳ שֵׂכֶל טוֹב לְכָל

[1] קהלת ז, א.

מב) כי הוה מסיים ספרא דאיוב-כשהיה גומר את ספר איוב. ונפטר—ומת. מרגלא בפומיה דר׳ מאיר—פתגם שגור היה בפיהו של ר׳ מאיר. גמור—החלט. מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה-פתגם שגור היה בפיותיהם של החכמים שביבנה. אני בריה-אני, העוסק בתורה, הנני יציר אלהים. מלאכתי בעיר-ומלאכתי קלה ממלאכת חברי בשדה. מתגדר במלאכתי—מתגדל לתפוס אומנותי. אני מרבה והוא ממעיט-אני עושה גדולות והוא עושה קטנות. שנינו אחד המרבה וכו׳-שיש שכר לממעיט כמו למרבה, ובלבד שיעשה את כל מה שהוא עושה בכונה. ערום ביראה—להערים בכל מיני ערמה לירא את בוראו. למעלה—לפני האלהים. למטה-על הארץ. שלא הקדימו וכו׳-שהוא היה מקדים לברך בשלום את כל אדם ולא המתין עד שזה יברכהו. ובועט-וממרה. ובמנין—במספר שנותיו.

עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד"[1], — „ללומדיהם" לא נאמר, אלא „לעושיהם": לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה. וכל העושים שלא לשמה—נוח להם שלא נבראו.

מרגלא בפומיה דרב: לא כהעולם הזה העולם הבא: עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, שנאמר: „וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ"[2].

תָּנוּ רַבָּנַן: גדולה הבטחה, שהבטיחן הקב"ה לנשים משל האנשים, שנאמר: „נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת"[3]. אמר ליה רב לרבי חייא: נשים בְּמַאי זָכְיָן? בְּאַקְרוּיֵי בְּנַיְהוּ לְבֵי כְנִשְׁתָּא וּבְאַתְנוּיֵי גַּבְרַיְהוּ בֵּי רַבָּנַן וּמְנַטְּרָן לְגַבְרַיְהוּ עַד דְּאָתוּ מִבֵּי רַבָּנַן.

מג) בִּרְכוֹת חֲכָמִים בִּשְׁעַת פְּרִידָתָם.

כִּי הֲווֹ מַפְטְרֵי רבנן מבי רבי אמי, וְאָמְרֵי לָהּ מִבֵּי רבי חנינא, אָמְרֵי לֵיהּ הָכֵי: עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים; לבך יהגה תבונה, פיך ידבר חכמות ולשונך יַרְחִישׁ רננות; עפעפיך יישירו נגדך, עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע; שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עַתִּיק יוֹמִין.

כִּי הֲווֹ מַפְטְרֵי רבנן מִבֵּי רב חסדא, וְאָמְרֵי לָהּ מִבֵּי רבי שמואל בר נחמני, אָמְרוּ לֵיהּ הָכֵי: „אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים"[4]. רב ושמואל, ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר: אלופינו בתורה ומסובלים במצות, וחד אמר: אלופינו בתורה ובמצות ומסובלין ביסורין. „אֵין פֶּרֶץ"[5], שלא תהא סִיעָתֵנוּ כסיעתו של שאול, שיצא ממנו דואג האדומי. „וְאֵין יוֹצֵאת"[6], שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד, שיצא ממנו אחיתופל. „וְאֵין צְוָחָה"[7], שלא תהא

[1]תהלים קיא, י. [2]שמות כד, יא. [3]ישעיה לב, ט. [4]תהלים קמד, יד. [5]שם. [6]שם. [7]שם.

ויאכלו וישתו—שבעו מזיו השכינה כאלו אכלו ושתו. גדולה הבטחה... משל אנשים—שהרי קרא להן שאננות ובוטחות. במאי זכיין—במה הן זוכות? (במה זכותן?). באקרויי בנייהו לבי כנשתא—בזה שהן נותנות את בניהן לעסוק במקרא בבית הכנסת (ששם היו מוריהם מלמדים אותם). ובאתנויי גברייהו בי רבנן—ובזה שהן נותנות לבעליהן לעסוק במשנה בבתי הועד של החכמים. ומנטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן—ובשביל שהן מחכות לבעליהן עד שיבאו מבתי ועד החכמים.

מג) כי מפטרי רבנן מבי ר' אמי—כשהיו החכמים נפרדים מביתו (מבית הישיבה) של ר' אמי (לשוב לבתיהם). ואמרי לה מבי ר' חנינא—ויש אומרים, שמביתו של ר' חנינא. אמרי ליה הכי—היו אומרים לו כך. עולמך תראה בחייך—שתמצא אושר בעולם הזה. ירחיש—יביע ברגש. יישירו—יראו מישרים. עתיק יומין—עתיק הימים (כנוי להקב"ה). אלופינו—מורינו. סיעתנו—חבורתנו.

סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי. „בִּרְחוֹבוֹתֵינוּ"[1], שלא יהיה בינינו בן או תלמיד, שמקדיח תבשילו ברבים.

מד) „אַבִּירֵי לֵב".

„שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה"[2]. רב ושמואל, ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר: כל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע, וְאִידָךְ אמר: כל העולם כולו ניזונין בזכותן, והם אפילו בזכותן אינן ניזונין. כדרב יהודה אמר רב, דאמר רב יהודה אמר רב: בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת: כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני–די לו קב חרובין מערב שבת לערב שבת! וּפְלִיגָא דרב יהודה. דאמר רב יהודה: מַאן אבירי לב? גּוּבָאֵי טַפְשָׁאֵי. אמר רב יוסף! תדע דְּהָא מעולם לא אִגַּיַּר חַד מִנַּיְהוּ. אמר רב אשי: וְהָלֵין בְּנֵי מָתָא מְחַסְיָא אבירי לב נִינְהוּ, דְּהָא קָא חָזוּ בְּשִׁבְחָא דְאוֹרָיְתָא תְּרֵי זִמְנֵי בְּשַׁתָּא וְלָא מִגַּיַּר גִּיוֹרָא מִנַּיְהוּ.

פרק שלישי.

מה) הַלְוָיַת הַמֵּת.

אמר רחבה אמר רב יהודה [אמר רב]: הרואה את המת ואינו מלוהו, עובר משום „לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ"[3]; ואם לוהו, מה שכרו? אמר רבי אסי: [עליו הכתוב אומר] „מַלְוֵה ה' חוֹנֵן דָּל"[4] [וּמְכַבְּדוֹ חוֹנֵן אֶבְיוֹן].

[1] תהלים קמד, יד. [2] ישעיה מו, יב. [3] משלי יז, ה. [4] שם יט, יז.

מקדיח תבשילו–מקלקל תבשילו ע"י הקדחה יתרה על האש (כלומר: שלא יחטא ברבים).

מד) ניזונין בצדקה- הקב"ה זן אותם לא בזכותם אלא בצדקתו. והם ניזונין בזרוע–בכח הזכות שבידם (כלומר: הצדיקים נקראים „אבירי לב", מפני שהם נזונים בזכות עצמם). ואידך–והאחר. אפילו בזכותן אינן נזונין–שאין להם כדי מחסורם והם מתפרנסים בדוחק. ופליגא דרב יהודה–הדעה הזאת, שאבירי לב הם הצדיקים, חולקת על דברי ר' יהודה, האומר ש„אבירי לב" הם הרשעים. מאן–מי הם? גובאי–שם אומה שבבבל. טפשאי–הכסילים. תדע–הא לך ראיה. לא אגייר חד מנייהו–לא נתגייר אחד מהם. והלין בני מתא מחסיא„ נינהו–אלה בני מתא מחסיא (עיר בבבל) אבירי לב הנם. דהא קא חזו בשבחא דאורייתא תרי זמני בשתא–שהרי הם רואים בתפארת התורה שתי פעמים בשנה (שהיו בני ישראל נאספים שם בהמון בחדש אדר, לשמוע הלכות הפסח, ובחדש אלול לשמוע הלכות החג). ולא מגייר גיורא מינייהו–ולא התגייר מהם איש.

מה) מלוה ה' חונן דל–החונן את הדל וּמְלַוֵהוּ (כלומר: את המת, שאין דל ממנו) כאלו מלוה את ה' (או שעור הכתוב כך הוא: מלוה דל—מי שעושה לויה לדל (למת) ה' חונן אותו).

סו) רוּחוֹת מְסַפְּרוֹת.

מעשה בחסיד אחד, שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בִּשְׁנֵי בַּצּוֹרֶת, וְהִקְנִיטַתּוּ אשתו, והלך ולן בבית הקברות. ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו, אמרה חֲדָא לחברתה: חברתי, בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הַפַּרְגּוֹד, מה פורענות בא לעולם. אמרה לה חברתה: איני יכולה, שאני קבורה במחצלת של קנים, אלא לכי את, ומה שאת שומעת, בואי ואמרי לי. הלכה היא ושטה ובאה. ואמרה לה חברתה: חברתי, מה שמעת מאחורי הפרגוד? אמרה לה: שמעתי, שכל הזורע ברביעה ראשונה–ברד מלקה אותו. הלך הוא וזרע ברביעה שניה. של כל העולם כולו נלקה, שלו לא לקה. לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות, שמספרות זו עם זו. אמרה חדא לחברתה: בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד, מה פורענות בא לעולם. אמרה לה חברתה: לא כך אמרתי לך: איני יכולה, שאני קבורה במחצלת של קנים? אלא לכי את ומה שאת שומעת, בואי ואמרי לי. הלכה ושטה ובאה. ואמרה לה חברתה: חברתי, מה שמעת מאחורי הפרגוד? אמרה לה: שמעתי, שכל הזורע ברביעה שניה– שדפון מלקה אותו. הלך וזרע ברביעה ראשונה. של כל העולם כלו נשדף ושלו לא נשדף. אמרה לו אשתו: מפני מה אֶשְׁתָּקַד של כל העולם כלו לקה ושלך לא לקה, ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף? סח לה כל הדברים הללו. אמרו: לא היו ימים מועטים, עד שנפלה קְטָטָה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה רִיבָה. אמרה לה: לכי ואראך בתך, שהיא קבורה במחצלת של קנים. לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות, שמספרות זו עם זו. אמרה לה: חברתי, בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד, מה פורענות בא לעולם. אמרה לה: חברתי, הניחני, דברים שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים.

מז) הַדְּבָרִים שֶׁרָאָה וְשָׁמַע שְׁמוּאֵל בְּבֵית הַקְּבָרוֹת.

אֲבוּהַ דשמואל הֲוו קָא מַפְקְדֵי גַּבֵּיהּ זוּזֵי דְיַתְמֵי. כי נָח נַפְשֵׁיהּ לָא הֲוָה שמואל גַּבֵּיהּ. הֲווֹ קָא קָרוּ לֵיהּ: בַּר אָכֵיל זוּזֵי דְיַתְמֵי. אֲזַל אַבַּתְרֵיהּ

סו) בשני בצורת–בשנת רעב מחוסר גשמים. והקניטתו–הכעיסה וצערה אותו. רוחות–של נערות מתות. חדא לחברתה–אחת (אשה) לרעותה. מאחורי הפרגוד—אחורי הקלעים הפרושים על מקום כסא הכבוד. פורענות–צרה. מחצלת של קנים–מכסה הקלוע מקנים (במקום תכריכי בד). ברביעה ראשונה–בפרק הגשמים הראשון, המאריך משבעה עשר בחשון עד עשרים ושלשה בו. ברביעה שניה–בפרק הגשמים השני, המאריך מעשרים ושלשה בחשון עד יום הראשון בכסלו. אשתקד–בשנה שעברה. סח–ספר. קטטה–מריבה.

מז) אבוה דשמואל–אביו של שמואל. הוו קא מפקדי גביה זוזי דיתמי–היו מופקדות אצלו מעותיהם של יתומים. כי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה–כשמת לא היה שמואל אצלו (ולא ידע על דבר הפקדון). הוו קא קרו ליה בר אכיל זוזי דיתמי–היו קוראים לו בשם „בן האוכל מעותיהם של יתומים". אזל אבתריה–הלך אחריו (הלך לשאל את

לחצר מות. אמר לְהוּ: בָּעֵינָא אַבָּא. אֲמַרוּ לֵיהּ: טוּבָא אבא אִכָּא הָכָא. אֲמַר לְהוּ: בָּעֵינָא אבא בר אבא. אֲמַרוּ ליה: טובא אבא בר אבא נַמִּי אִכָּא הָכָא. אמר להו: בָּעֵינָא אבא בר אבא אֲבוּהַּ דשמואל הֵיכָא? אמרו ליה: סְלֵק לִמְתִיבְתָּא דרקיעא. אַדְהָכֵי חַזְיֵהּ ללוי דְּיָתֵיב אַבָּרַאי. אמר ליה: אֲמַאי יָתֵיבְתְּ אַבָּרַאי, מַאי טַעֲמָא לא סְלֵקְתְּ? אמר ליה: דְּאָמְרֵי לי: כל כי הָנָךְ שְׁנֵי דְלָא סְלֵקְתְּ לִמְתִיבְתָּא דרבי אפס וְאַחְלֵשְׁתָּא לְדַעְתֵּיהּ לָא מַעֲלִינַן לך למתיבתא דְרְקִיעָא. אַדְהָכֵי וְהָכֵי אֲתָא אֲבוּהַּ. חַזְיֵהּ דַּהֲוָה קָא בָכֵי וְאָחֵיךְ. אמר ליה: מאי טעמא קא בָכֵית? אמר ליה: דִּלְעַגַּל אָתֵית לן. מאי טעמא אַחֵיכְתְּ? דַּחֲשִׁיבַתְּ בְּהַאי עָלְמָא טוּבָא. אמר ליה: אי חֲשִׁיבְנָא נַעֲיְלוּהוּ ללוי. וְעַיְּלוּהוּ ללוי. אמר ליה: זוּזֵי דְיַתְמֵי הֵיכָא? אמר ליה: זיל שַׁקְלִינְהוּ בְּאַמְּתָא דְרֵחַיָּא; עִלָּאֵי וְתַתָּאֵי—דִּידַן, וּמְצִיעֲי—דְּיַתְמֵי. אמר ליה: מאי טעמא עֲבַדְתְּ הָכֵי? אמר ליה: אי גָּנְבֵי גַּנָּבֵי—מִגַּנְבוּ מִדִּידַן, אי אכלה אַרְעָא—אכלה מדידן.

מח) אָסוּר לְסַפֵּר בִּגְנוּת תַּלְמִיד חָכָם שֶׁמֵּת.

אמר רבי יהושע בן לוי: כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים, נופל בגיהנם, שנאמר: „וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם ה׳ אֶת פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל"[1], אפילו בשעה ששלום על ישראל—יוליכם ה׳ את פועלי האון.

1) תהלים קכה, ה.

אביו). אמר להו—אמר להם (למתים). בעינא אבא—אני מבקש את אבא (כך היה שם אביו). אמרו ליה—אמרו לו. טובא אבא איכא הכא—הרבה אנשים ששמם אבא יש כאן. נמי—גם כן. היכא—איהו? סליק למתיבתא דרקיעא—הוא עלה לישיבה שבשמים. אדהכי חזייה ללוי דיתיב אבראי—בין כה וכה ראה את לוי (חברו המת), שישב מבחוץ (מחוץ למסבת יתר המתים). אמאי יתיבת אבראי—מדוע אתה יושב מבחוץ? מאי טעמא לא סליקת—מפני מה לא עלית? (לישיבה של מעלה). דאמרי לי—שאומרים לי. כל כי הנך שני דלא סליקת למתיבתא דר׳ אפס ואחלישתא לדעתיה לא מעלינן לך למתיבתא דרקיעא—כמספר אותן השנים שלא באת לישיבתו של ר׳ אפס (ועל ידי זה) צערת את רוחו אין אנו מעלים אותך לישיבה שברקיע. אדהכי והכי אתא אבוה—בין כה וכה בא אביו. חזייה דהוה קא בכי ואחיך—ראהו (שמואל את אביו) שהוא בוכה ושוחק. מאי טעמא קא בכית—מפני מה אתה בוכה? דלעגל אתית לן—לפי שבמהרה אתה בא אלינו (כלומר: תמות). מאי טעמא אחיכת—מדוע אתה שוחק? דחשיבת בהאי עלמא טובא—מפני שחשוב אתה בעולם הזה (בעולם הרוחות). אי חשיבנא נעיילוהו ללוי—אם חשוב אני נעלה את לוי (לישיבה של מעלה). ועיילוהו ללוי—והעלו את לוי. זוזי דיתמי היכא—איה מעותיהם של היתומים? זיל שקלינהו באמתא דריחיא—לך וקח אותן בקרקע שבבנין בית הרחים. עלאי ותתאי דידן—העליונים והתחתונים שלנו הם. ומציעי דיתמי—והאמצעיים של היתומים הם. מאי טעמא עבדת הכי—מפני מה עשית כך? אי גנבי גנבי מגנבו מדידן—אם יגנבו אותם הגנבים מוטב שֶׁיִּגָּנְבוּ אלה משלנו (העליונים). אי אכלה ארעא—ואם האדמה תאכלם (תקלקלם ותפסידם), אכלה מדידן—אז תקלקל אלה משלנו.

מח) כל המספר אחר מטתן—המדבר בגנות תלמידי חכמים אחר ארונם (כשמוליכים אותם לקבורה). והמטים עקלקלותם—„המטים" מלשון מטה, כלומר שהם מספרים עקלקלות אחר מטתם של הצדיקים. יוליכם ה׳ את פועלי האון—לגיהנום.

תְּנָא דְבֵי רבי ישמעאל: אם ראית תלמיד חכם, שעבר עבירה בלילה, אל תהרהר אחריו ביום, שמא עשה תשובה. שמא סָלְקָא דַעְתָּךְ? אלא ודאי עשה תשובה.

מט) צִדּוּק הַדִּין.

תְּנוּ רַבָּנַן: העוסקים בהספד, בזמן שהמת מוטל לפניהם—נשמטין אחד אחד וקורין, אין המת מוטל לפניהם—הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם, הם עומדין ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר: רבון כל העולמים! הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף, יהי רצון מלפניך, ה׳ אלהינו, שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים. אמר אביי: לא מִבְּעֵי לֵיהּ לְאִינִישׁ לְמֵימַר הָכֵי, דַּאֲמַר רשב״ל וכן תְּנָא משמיה דרבי יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן.

נ) „מָתוּן מָתוּן אַרְבַּע מְאָה זוּזֵי שָׁוְיָא״.

רב אדא בר אהבה חֲזְיַהּ לְהַהִיא כותית דַּהֲוָת לְבִישַׁת כַּרְבָּלְתָא בְּשׁוּקָא. סְבַר דבת ישראל היא, קם קַרְעֵהּ מִנָּהּ. אִגַּלַּאי מִלְּתָא דכותית היא, שַׁיְּמוּהַ בארבע מְאָה זוזי. אמר לה: מה שמך? [אמרה ליה]: מַתּוּן. אמר לה: מָתוּן מָתוּן ארבע מאה זוזי שָׁוְיָא.

פרק רביעי.

נא) כְּבוֹד הָרַב.

תַּנְיָא, רבי אליעזר אומר: המתפלל אחורי רבו והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו והחולק על ישיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו, גורם לשכינה שתסתלק מישראל.

אל תהרהר אחריו—אל תחשוב עליו רעה. שמא קא סלקא דעתך—מה זה עלה על לבך להטיל ספק בזה, אם עשה תשובה.

מט) אין המת מוטל לפניהם—שהוא מונח לצד אחר או בחדר אחר. הוא—האבל. נפרעת—נטלת. לא מיבעי ליה לאיניש למימר הכי—אין האדם צריך לאמר כך (שהקב״ה לא נפרע ממנו על כל עונותיו). דאמר—שאמר. תנא משמיה—שנה משמו של ר׳ יוסי. אל יפתח אדם פיו לשטן—שלא יתן פתחון פה לשטן לקטרג עליו.

נ) חזייה לההיא כותית דהות לבישת כרבלתא בשוקא—ראה אשה כותית אחת, שהיתה לבושה כרבלת (מין מלבוש חשוב). סבר דבת ישראל היא-חשב שהיא בת ישראל. קרעיה מינה—קרע ממנה את המלבוש הזה (שלא היה לפי כבודן של בנות ישראל). אגלאי מלתא-נגלה הדבר. שיימוה וכו׳—שמו לה שישלם קנס בעד העלבון הזה. מתון מתון וכו׳-אלו התנהגתי במתינות הייתי משתכר ארבע מאות זוזים.

נא) אחורי רבו—שזוהי יהירות. שלום לרבו-כשאר כל אדם, ולא אמר לו: שלום עליך רבי.

נב) דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יוֹחָנָן לִפְנֵי מוֹתָם.

תְּנוּ רַבָּנַן: כשחלה רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו. אמרו לו: רבי, למדנו אורחות חיים ונזכה בהם לחיי העולם הבא. אמר להם: הזהרו בכבוד חבריכם וכשאתם מתפללים, דעו לפני מי אתם מתפללין, ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים—ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא.

וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לבקרו. כיון שראה אותם, התחיל לבכות. אמרו לו: רבינו, נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אלו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כעס עלי אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם, ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון, ואף על פי כן הייתי בוכה, ועכשיו—שמוליכין אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים, שאם כעס עלי—כעסו כעס עולם, ואם יאסרני—איסורו איסור עולם, ואם ממיתני—מיתתו מיתת עולם ואין אני יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון, ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים, אחד של גיהנם ואחד של גן עדן ואיני יודע באיזה מהן מוליכין אותי—ולא אבכה? אמרו לו: רבינו, ברכנו! אמר להם: יהי רצון, שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו: רבינו, עד כאן (ותו לא)? אמר להם: וּלְוַאי! תדעו, כשאדם עובר עבירה אומר: שלא יראני אדם. בשעת פטירתו אמר להם: פַּנּוּ כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיה מלך יהודה שבא.

נג) סִדּוּר תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה.

תְּנוּ רַבָּנַן: שמעון הַפָּקוֹלִי הִסְדִּיר י"ח ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר להם ר"ג לחכמים: כלום יש אדם, שיודע לתקן ברכת המינין? ירד שמואל הקטן ותקנה. לשנה האחרת שכחה והשקיף בה ב' וג' שעות ולא העלוהו.

נב) מן ההגיון—מן החק והעיון בכתבי הקדש להבינם כפשוטם. עמוד הימיני—שני עמודים היו בבית המקדש של שלמה, הימני נקרא „יכין" והשמאלי—„בעז"; ותלמידיו של ר' יוחנן קראו לו „עמוד הימיני", לפי שהימיני הוא חשוב ביותר. פטיש החזק—המפוצץ סלעים (וכנו כך את ר' יוחנן, לפי שלא היה שום דבר קשה לפניו). עד כאן ותו לא—רק עד הנה (כמורא בשר ודם) ולא יותר? ולואי—הלואי שיהיה מוראכם מפני האלהים כמוראכם מפני בשר ודם. פטירתו—מיתתו. מפני הטומאה—מפני טומאת המת בכל הבית. לחזקיהו—שבא ללותו.

נג) תנו רבנן—שנו חכמינו. הפקולי—מוכר צמר גפן. על הסדר—כמו שאנו מתפללים. לתקן—לחבר. ותקנה—הלא היא הברכה „ולמינים אל תהי תקוה". והשקיף בה—והרהר בה כדי לזכור. העלוהו—הזכירוהו.

פרק חמישי.

נד) תְּפִלַּת חַנָּה.

אמר ר"א: מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות, עד שבאת חנה וקראתו צבאות. אמרה חנה לפני הקב"ה: רבונו של עולם! מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך, קשה בעיניך ליתן לי בן אחד (מהם)? משל למלך בשר ודם, שעשה סעודה גדולה וזימן כל בני עירו. בא עני אחד ועמד על הפתח, אמר להם: תנו לי פרוסה אחת, ולא השגיחו עליו. דחק ונכנס אצל המלך, אמר לו: אדוני המלך, מכל סעודה גדולה שעשית, קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת ביניהם.

נה) משֶׁה הֵטִיחַ דְּבָרִים כְּלַפֵּי מַעְלָה.

וא"ר אלעזר: משה הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר: "וַיִּתְפַּלֵּל משֶׁה אֶל ה'"[1]—אל תקרי "אל ה'" אלא "על ה'", שכן דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לְאַלְפִּין עַיְנִין ולעיינין אלפין. דבי רבי ינאי אָמְרֵי—מֵהָכָא: "וְדִי זָהָב"[2], מאי "ודי זהב"? אמרי דבי רבי ינאי: כך אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם! בשביל כסף וזהב, שהשפעת להם לישראל, עד שאמרו די, הוא גרם שעשו את העגל. אמרי דבי רבי ינאי: אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר. אמר רבי אוֹשַׁעְיָא: משל לאדם, שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים. האכילה כַּרְשִׁינִין והיתה מבעטת בו, ואמר לה: מי גרם לִיךְ, שתהא מבעטת בי? אלא כרשינין שהאכלתיך.

נו) תְּפִלָּתוֹ שֶׁל משֶׁה.

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל משֶׁה לֶךְ רֵד"[3], [מאי "לך רד"? א"ר אלעזר:] א"ל הקב"ה למשה: לך רד מגדולתך! כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל? עכשיו שישראל חטאו—למה לך גדולה? מיד תשש כחו של משה ולא היה בו כח לדבר. כיון שאמר לו: "הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם"[4], אמר משה: דבר זה תלוי בי. מיד נתחזק בתפלה ובקש רחמים עליהם. משל למלך בשר ודם, שהכה את בנו, והיה אוהבו יושב לפניו והיה מתירא להצילו. כיון שאמר: אלמלא פלוני אוהבי, היושב לפני, הרגתיך, אמר: דבר זה תלוי בי. מיד עמד והצילו. "וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי"[5], (אר"א) א"ר אבהו: אלמלא מקרא כתוב אי

[1]במדבר יא, ב. [2]דברים א, א. [3]שמות לב, ז. [4]דברים ט, יד. [5]שמות לב, י.

נד) זימן—קרא. פרוסה—חתיכת לחם. לא השגיחו עליו—לא שמו אליו לב.
נה) הטיח דברים כלפי מעלה—הביע דברים קשים כנגד אלהים. על ה'—כנגד אלהים. לאלפין עיינין—אות "אלף" הם מבטאים כאות "עין". אמרי מהכא—אומרים שהראיה היא מכאן (מן הכתוב הזה). אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן—אין הארי משמיע קול נהם כששמים לפניו סל של תבן. כרשינין—מין ירק (וויקקע, журавлиный горохъ).
נו) תשש—נתדלדל. הניחה לי—משמע שהיה אוחז בו.

אפשר לאמרו: מלמד, שתפסו משה להקב"ה כביכול, כאדם שתופס לחברו בבגדו, ואמר לו: איני מניחך, עד שתמחול ותסלח לעונותיהן של ישראל. „וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל"[1], – א"ר אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע! ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד בפני כעסך, כסא של רגל אחת– הֵיאַךְ יכול לעמוד בפני כעסך? ולא עוד, אלא שיש לי בושת פנים מאבותי, שלא יאמרו: ראו, מה פַּרְנָס העמיד להם, בקש גדולה לעצמו ולא בקש רחמים עליהם! „וַיְחַל מֹשֶׁה"[2], – א"ר אלעזר: מלמד, שהתפלל משה עד שהוחלה. אביי אמר: עד שהחלהו להקדוש ברוך הוא. רבא אמר: עד שהתיר לו נדרו. כתיב הכא: „ויחל משה" וכתיב הָתָם: „לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ"[3], ואמר מר: הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו. ושמואל אמר: עד שמסר עצמו למיתה עליהם, שנאמר: „וְאִם אַיִן מְחֵנִי נָא"[4]. [אמר רבא אמר] רבי יצחק (אמר): עד שהוחל עליהם מדת רחמים. רבנן אָמְרֵי: חולין הוא לעשות כדבר הזה. תַּנְיָא: ר"א הגדול אומר: מלמד, שהתפלל משה עד שֶׁאֲחָזַתּוּ אֲחִילוּ. מַאי „אחילו"? אמר רבי אלעזר: אש של עצמות. – „זְכוֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ"[5],–מאי „בך"? אמר רבי [אליעזר] אלעזר: אמר לפניו: רבש"ע! אלמלי בשמים ובארץ נשבעת להם, הייתי אומר: מה שמים וארץ בטלים אף שבועתך בטלה, עכשיו שבשמך הגדול נשבעת, מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים.

נז) גְּדוֹלָה תְּפִלָּה.

אמר רבי אלעזר: גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו, אף על פי כן לא נענה אלא בתפלה, שנאמר: „אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי"[6] וּסְמִיךְ לֵיהּ: „עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה"[7]. ואמר רבי אלעזר: גדולה תפלה יותר מן הקרבנות, שנאמר: „לָמָּה לִּי רֹב זִבְחֵיכֶם"[8], וכתיב: „וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם"[9]. ואמר ר' אלעזר: מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה, שנאמר: „גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי"[10]. ואף על פי ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעה לא ננעלו, שנאמר: „שִׁמְעָה תְפִלָּתִי ה' וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ"[11], ואמר רבי אלעזר: מיום

[1]שמות לב, י. [2]שם שם יא. [3]במדבר ל, ג. [4]שמות לב, לב. [5]שם שם יג. [6]דברים ג, כו. [7]שם שם כז. [8]ישעיה א, יא. [9]שם טו. [10]איכה ג, ח. [11]תהלים לט, יג.

כסא של שלש רגלים–כלומר: עם ישראל שיש לו זכות של שלשת האבות. של רגל אחת–כלומר: אני, שאין לי אלא זכותי. פרנס–מנהיג. הכא–כאן. התם–שם. שהוחל–שחלה עליהם מדת הרחמים. אחילו–להט הקדחת. נשבעת להם בך–שנאמר בעקדת יצחק: „ויאמר בי נשבעתי".

נז) וסמיך ליה–וסמוך לו (לכתוב הזה). עלה ראש הפסגה–בדבר התפלה הזאת נתרציתי לך להראות לך את הארץ. ובפרשכם כפיכם וכו'–ואלמלא היתה התפלה גדולה מן הקרבנות, לא היה לאמר עוד „ובפרשכם כפיכם" כיון שכבר אמר: „למה לי רוב זבחיכם".

שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, שנאמר: „וְאַתָּה קַח לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר"[1]. א"ר חנין אמר רבי חנינא: כל המאריך בתפלתו, אין תפלתו חוזרת ריקם. מְנָא לָן? ממשה רבינו, שנאמר: „וָאֶתְפַּלֵּל אֶל ה'"[2], וכתיב בַּתְרֵיהּ: „וַיִּשְׁמַע ה' אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא"[3].

נח) מוֹרָא בָשָׂר וָדָם ומוֹרָא שָׁמַיִם.

תְּנוּ רַבָּנַן: מעשה בחסיד אחד, שהיה מתפלל בדרך. ובא הֶגְמוֹן אחד ונתן לו שלום, ולא החזיר לו שלום. המתין לו, עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו, אמר לו: רֵיקָא, והלא כתיב בתורתכם: „רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד"[4], וכתיב: „וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם"[5], — כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום? אם חתכתי את ראשך בסייף, מי תובע דמך מידי? אמר לו: הַמְתֵּן לי, עד שאפייסך בדברים. א"ל: אלו לפני מלך בשר ודם היית עומד ובא אחד ונתן לך שלום, היית מחזיר לו שלום? אמר לו: לאו. ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך? אמר ליה: היו חותכין את ראשי בְּסַיִף. אמר ליה: והלא דברים קל וחומר: מה אתה, שהיית עומד לפני מלך בשר ודם, שהיום כאן ומחר בקבר—היו חותכין את ראשך בסייף, אני, שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים—על אחת כמה וכמה! מיד נתפייס אותו הגמון ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום.

נט) הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם.

אמר רבי חנינא: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנאמר: „וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה" וגו'[6]. אַטּוּ יראה מִלְּתָא זוּטַרְתִּי היא? והאמר ר' חנינא משום ר' שמעון בן יוחאי: אין להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר: „יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָרוֹ"[7], אִין, לגבי משה מילתא זוטרתי היא, [דאמר רבי חנינא:] משל לאדם,

[1]יחזקאל ד, ג. [2]דברים ט, כו. [3]שם י, י. [4]שם ד, ט. [5]שם שם טו. [6]שם י, יב. [7]ישעיה לג, ו.

קיר ברזל—סימן למחיצת הברזל המפסקת בין אלהים ובין ישראל. מנא לן—מנין אנו יודעים זאת? בתריה—לאחריו.

נח) תנו רבנן—שנו חכמינו. הגמון—נציב המדינה, ראש העיר. המתין—חכה. שסיים—שגמר. ריקא—איש בער. בסייף—בחרב.

נט) הכל בידי שמים וכו'—כל מה שבא על האדם הוא בא בידי שמים, כגון: אם יהיה עני או עשיר, חכם או כסיל וכו', אבל אם יהיה צדיק או רשע, דבר זה אינו נגזר מן השמים, אלא הוא מסור לרשותו של אדם לבחור לו בדרך שהוא רוצה. אטו יראה מלתא זוטרתי היא—וכי היראה (יראת אלהים) דבר קטן היא, שאמר משה, כי אין אלהים דורש דבר קשה, אלא רק לירא אותו? בבית גנזיו—בבית אוצרותיו. אין-כן. לגבי משה וכו'—לפני משה יראת שמים באמת דבר קטן היא.

שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו, דומה עליו ככלי קטן; קטן ואין לו– דומה עליו ככלי גדול.

ס) מַאֲרִיךְ וּמְקַצֵּר בִּתְפִלָּה.

תנו רבנן: ג׳ רובן קשה ומיעוטן יפה, ואלו הן: שאור, מלח וְסַרְבָנוּת. ת״ר: מעשה בתלמיד אחד, שירד לפני התיבה לפני רבי אליעזר, והיה מאריך יותר מדאי. א״ל תלמידיו: רבינו, כמה אַרְכָן הוא זה! א״ל: כלום מאריך יותר ממשה רבינו, דכתיב בֵּיהּ „אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה" וגומר׳[1]? שוב מעשה בתלמיד אחד, שירד לפני התיבה לפני ר׳ אליעזר, והיה מקצר יותר מדאי. א״ל תלמידיו: כמה קַצְרָן הוא זה! א״ל: כלום מקצר יותר ממשה רבינו, דכתיב ביה: „אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ"[2]?

סא) כֹּחַ תְּפִלָּתוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא.

ת״ר: מעשה וחלה בנו של רבן גמליאל וְשִׁגֵּר שני תלמידי חכמים אצל רבי חנינא בן דוסא לבקש רחמים עליו. כיון שראה אותם, עלה לעליה וביקש רחמים עליו. בירידתו אמר להם: לכו שכבר חֲלָצַתּוּ חמה. אמרו לו: וכי נביא אתה? אמר להם: לא נביא אני ולא בן נביא אני, אלא כך מקובלני (מבית אבי אבא): אם שגורה תפלתי בפי–יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו–יודע אני שהוא מטורף. כתבו וכוונו אותה שעה. וכשבאו אצל ר״ג, אמר להם: העבודה, לא חסרתם, באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות. ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא, שהלך ללמוד תורה אצל רבי יוחנן בן זכאי וחלה בנו של ריב״ז. א״ל: חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים וחיה. אמר רבן יוחנן בן זכאי: אִלְמָלֵי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום, לא השגיחו עליו. א״ל אשתו: וכי הוא גדול ממך? א״ל: לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך.

סב) יְעוּדֵי הַנְּבוּאָה.

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים: „עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ"[3].

[1]דברים ט, כה. [2]במדבר יב, יג. [3]ישעיה סד, ג.

ס) סרבנות–מאון, התעקשות. שירד לפני התיבה–שהתפלל לפני העמוד בתור שליח צבור. ביה–בו.

סא) ושגר–שלח. חלצתו חמה–חום הקדחת כבר עזבהו. אם שגורה תפלתי בפי–אם תפלתי סדורה בפי במרוצה ואיני נכשל בה. שהוא מקובל–שדבר התפלה שאני מתפלל עליו הוא מקובל ונרצה מלפני השמים. שהוא מטורף–שדבר התפלה הוא טרוף ואינו מקובל. וכוונו אותה שעה–שני תלמידי החכמים כתבו להם את השעה שלדברי ר׳ חנינא נתרפא בה הנער. העבודה–לשון שבועה. לא חסרתם–לא גרעתם מן השעה שכונתם. הטיח–לחץ. כעבד לפני המלך–שנכנס אליו ויוצא בלא רשות. כשר לפני המלך–שאינו רגיל לבא לפניו.

סב) לא נתנבאו–את הנחמות והטובות. עין לא ראתה–לא נראה ולא נגלה לשום

ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו: במקום שבעלי תשובה עומדין, אין צדיקים גמורין עומדין, שנאמר: „שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב"[1]—לרחוק בְּרֵישָׁא וַהֲדַר לקרוב. וְאִידָךְ? מאי „רחוק"? רחוק מעבירה מֵעִקָּרָא, „קרוב"—קרוב לעבירה מעיקרא ונתרחק ממנה הַשְׁתָּא. וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא: „עין לא ראתה אלהים זולתך". ופליגא דשמואל, דאמר שמואל: אין בין העולם הזה לימות המשיח, אלא שעבוד גליות בלבד, שנאמר: „כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ"[2]. ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פְּרַקְמַטְיָא לתלמיד חכם ולמהנה לתלמיד חכם מנכסיו, אבל תלמידי חכמים עצמן: „עין לא ראתה אלהים זולתך". מאי „עין לא ראתה"? אמר רבי יהושע בן לוי: זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. ר"ל [רבי שמואל בר נחמני] אמר: זו עדן, שלא ראתה עין מעולם. ואם תאמר: אדם היכָן היה דר? בגן. ושמא תאמר: גן זה עדן? תלמוד לומר: „וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגָּן"[3],—גן לְחוּד ועדן לְחוּד.

פרק ששי.

סג) עִסְקֵי פַרְנָסָה וְעִסְקֵי שָׁמַיִם.

רבי חנינא בר פפא רָמֵי: כתיב: „לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ"[4], וכתיב: „וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ"[5]? לא קַשְׁיָא: כאן בזמן, שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן, שאין ישראל עושין רצונו של מקום.—תנו רבנן: „ואספת דגנך" וגומר—מה תלמוד לומר? לפי שנאמר: „לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ"[6], יכול דברים כִּכְתָבָן? ת"ל: „ואספת דגנך"—נהוג בהם מנהג דרך ארץ. דברי רבי ישמעאל, רבי שמעון בן יוחאי אומר: אפשר, אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש

[1]ישעיה נז, יט. [2]דברים טו, יא. [3]בראשית ב, י. [4]הושע ב, יא. [5]דברים יא, יד. [6]יהושע א, ח.

נביא. לרחוק—שהיה מתחלה רחוק מאלהים. ברישא—בראש, בתחלה. והדר—ואחר כך. ואידך—והאחר? (כלומר: איך דורש ר' יוחנן את הכתוב הזה, שממנו נראה שבעלי תשובה גדולים מן הצדיקים?). רחוק מעבירה מעיקרא—שהיה רחוק כל ימיו מן העברה, והיינו צדיק גמור. שעבוד גלויות—השתחררות מעול הגלות. פרקמטיא—עסק, מסחר (העושה עסק בשביל תלמיד חכם שיתפרנס ממנו). לחוד—לבד, בפני עצמו.

סג) רמי—הקשה. ולקחתי דגני—משמע שהדגן הוא של הקב"ה. ואספת דגנך—משמע שהדגן הוא של ישראל. לא קשיא—אין כאן קושי וסתירה בין שני הכתובים. עושים רצונו של מקום—אז הדגן שלהם. שאין ישראל וכו'—אז הקב"ה נוטל מהם את הדגן ומראה להם, שהדגן שלו הוא. מה תלמוד לומר—הלא הדבר מובן שיאספו את דגנם כשיתבשל. דברים ככתבן—שצריך לפרש את הכתוב כמשמעו ולעסוק כל היום בתורה. נהוג בהם וכו'—נהוג עם דברי התורה מנהג העולם לעסוק בספוק צרכיך, שאם תבוא לידי

בשעת דישה וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא בזמן, שישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: „וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם"[1]; ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית ע"י עצמן, שנאמר: „ואספת דגנך", ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם, שנאמר: „וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶךָ"[2]. אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל—ועלתה בידם, והרבה עשו כרשב"י—ולא עלתה בידם. אמר לְהוּ רבא לרבנן: בְּמָטוּתָא מִנַּיְכוּ, דְּלָא תֵיתוּ קַמַּאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי (ואף לְבֵי רב לא תֵיתוּ), כי הֵיכִי דְּלָא תִּטַּרְדוּ בִּמְזוֹנַיְכוּ כולה שַׁתָּא. אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן משום ר' יהודה בר אלעאי: בא וראה, מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים. דורות ראשונים, שעשו תורתן קבע ומלאכתן עֲרַאי—זה וזה נתקיים בידם, דורות האחרונים, שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי—זה וזה לא נתקיים בידם.

סד) מַאֲמָרִים שׁוֹנִים שֶׁל רַב.

ואמר רב חסדא [זוטרא] בר טוביה אמר רב: עתידין כל בחורי ישראל, שלא טעמו טעם חטא, שיתנו ריח כלבנון, שנאמר: „יֵלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן"[3], א"ר חסדא [זוטרא בר טוביה] אמר רב: מאי דכתיב: „אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ"[4]? מלמד, שכל אחד ואחד יִפָּה לו הקב"ה אומנותו בפניו. אמר רב פפא: הַיְנוּ דְּאָמְרֵי אִינָשֵׁי: תְּלִי [לֵיהּ] קוֹרָא לדבר אחר—וְאִיהוּ דִּידֵיהּ עָבֵד. וא"ר זוטרא [בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנן בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן] משום רבי שמעון בן יוחאי: נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים.

[1] ישעיה סא, ה. [2] דברים כח, מח. [3] הושע יד, ז. [4] קהלת ג, יא.

צורך לבריות, סופך להבטל מדברי תורה. כרבי ישמעאל—שעסקו במלאכתם כמנהג העולם. ועלתה בידם—והצליחו, שגם התורה נתקיימה בידם. להו—להם. במטותא מנייכו—בבקשה מכם. דלא תיתו קמאי—שלא תבאו לפני. לא ביומי ניסן—לא בימי ניסן, שהם ימי קציר. ולא ביומי תשרי—שהם ימי דריכת הגתות והדדים. אף לבי רב לא תיתו—גם לבית המדרש לא תבאו. כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולה שתא—כדי שלא תהיו טרודים בפרנסתכם כל השנה. עראי—דבר מקרי, ענין צדדי.

סד) כלבנון—שעליו ופרחיו נותנים ריח. יפה לו אומנותו בפניו—שנתן את חן אומנותו בעיניו ואפילו היא אומנות גסה ובזויה, כדי שלא תחסר אחת מן האומנויות בעולם. היינו דאמרי אינשי—זהו שאומרים בני אדם. תלי ליה קורא לדבר אחר ואיהו דידיה עביד—תְּלֵה על הזיר ענף תמר—(בכל זאת) הוא עושה את שלו (מתגולל באשפה), כך יפה גם בעין האדם אומנותו. ילבין—יכלימנו עד שילבינו פניו.

סה) שִׁשָּׁה דְבָרִים גְּנַאי לְתַלְמִיד חָכָם.

תנו רבנן: ששה דברים גנאי לו לת״ח: אל יצא כשהוא מבושם לשוק ואל יצא במנעלים המטולאים ואל יצא יחידי בלילה, ואל יְסַפֵּר עם אשה בשוק ואל יכנס באחרונה לבית המדרש ואל יסב בִּמְסִבָּה של עמי הארץ. ויש אומרים: אף אל יפסיע פסיעה גסה ואל יְהַלֵּךְ בקומה זקופה.

פרק שביעי.

סו) אֵיזֶהוּ עַם הָאָרֶץ?

תנו רבנן: איזהו עם הארץ? כל שאינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית, דברי רבי אליעזר; רבי יהושע אומר: כל שאין מניח תפילין; בן עזאי אומר: כל שאין לו ציצית בבגדו; רבי נתן אומר: כל שאין לו מזוזה על פתחו; רבי יונתן בן יוסף אומר: כל מי שיש לו בנים ואינו מגדלן לתלמידי חכמים. אחרים אומרים: אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים—הרי זה עם הארץ.

פרק תשיעי.

סז) מְקוֹמוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ בָהֶם נִסִּים לְיִשְׂרָאֵל.

תנו רבנן: הרואה מַעְבְּרוֹת הים ומעברות הירדן, מעברות נחלי ארנון, אבני אלגביש במורד בית חורון ואבן, שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל, ואבן שישב עליה משה, בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ואשתו של לוט וחומת יריחו, שנבלעה במקומה,—כל הרואה אותם, צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום. בִּשְׁלָמָא מעברות הים, דכתיב: „וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה״[1]; מעברות הירדן, דכתיב: „וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים״ וגו׳ „וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה״[2], אלא מעברות נחלי ארנון מְנָא לָן? דכתיב: „עַל כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמוֹת ה׳ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן״[3], תְּנָא: „את והב בסופה״—שני מצורעין היו והיו מהלכין בסוף מחנה ישראל. וכי הֲווֹ חָלְפֵי ישראל אֲתוֹ אֲמוֹרָאֵי (טְשׁוֹ לְהוֹ בנחלי ארנון). עֲבַדוּ לְהוֹ נְקִירְתָא

[1]שמות יד, כב. [2]יהושע ג, יז. [3]במדבר כא, יד.

סה) מבושם—בבשמים. אל יספר—אל ידבר. אל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה—מפני שיש בזה משום יהירות.

סז) מעברות הים—המקום שעברו ישראל בים סוף. ומעברות הירדן—המקום שעברו ישראל בירדן בימי יהושע. מעברות נחלי ארנון וכו׳—הגמרא מפרשת להלן את הנס שנעשה שם. בשלמא—הָתֵינָח, אמנם נכון הוא בנוגע למעברות הים וכו׳. מנא לן—מנין אנו יודעים שנעשה שם נס? תנא—נשנה, נאמר. שני מצורעים היו—ושמותיהם היו „אֶת״ „וָהֵב״. וכי הוו חלפי ישראל—וכשחלפו ישראל. אתו אמוראי—באו הָאֱמֹרִיִּים. טשו להו וכו׳—הסתתרו בעמק שבין שני הרים גדולים. עבדו להו נקירתא ויתבו בהון—עשו להם מערות (בצדי

וִיתְבוּ בְּהוֹן. אָמְרֵי: כִּי חָלְפֵי ישראל הָכָא (חָלְפִינַן עֲלַיְהוּ) וְקָטְלִינַן לְהוּ. וְלָא הֲווֹ יָדְעֵי דְּאָרוֹן קָא מְסַגֵּי קַמַּיְהוּ דישראל והוא קא מְאָכֵי טוּרֵי מִקַּמַּיְהוּ. כיון דַּאֲתָא ארון, אִדְּבִיקוּ טוּרֵי בַּהֲדֵי הֲדָדֵי וְקַטְלִינוּן וּנְחֵת דְּמַיְהוּ לנחלי ארנון. כי אֲתוּ את והב, חֲזוֹ דְּמָא דְּקָא נָפֵיק מִבֵּינֵי טוּרֵי; אֲתוּ אֲמַרוּ לְהוּ לישראל ואמרו שירה: וְהַיְינוּ דכתיב: „וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים" וגומר[1]. — „אבני אלגביש", [מַאי „אבני אלגביש"]? תְּנָא: אבנים שעמדו על גב איש וירדו על גב איש. עמדו על גב איש–זה משה, דכתיב: „וְהָאִישׁ מֹשֶׁה"[2] וכתיב: „וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אָרְצָה"[3]. ירדו על גב איש–זה יהושע, דכתיב: „אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ"[4].— „בית חורון", דכתיב: „וַיְהִי בְּנֻסָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרַד בֵּית חוֹרֹן וַה' הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת"[5].— „אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל": גְּמָרָא גְּמִירֵי לה. אמר: מחנה ישראל כמה הָוֵי? תְּלָתָא פַּרְסֵי. אמר: אֵיזִיל וְאֵיעֲקַר טוּרָא בר תלתא פרסי וְאֶשְׁדֵּי עֲלַיְהוּ [וְאֶקְטְלִינְהוּ]. אֲזַל עֲקַר טוּרָא בר ג' פרסי וְאוֹתְבֵיהּ אַרֵישֵׁיהּ. אַיְתִי הקב"ה עֲלֵיהּ קוּמְצֵי וְנַקְבוּהָ וּנְחֵת לֵיהּ אַצַּוָּארֵיהּ. בְּעָא לְמִשְׁלְפֵיהּ, מַשְׁכוּהַ שִׁנֵּיהּ לְהַאי גִּסָּא וּלְהַאי גִּסָּא וְלָא מָצֵי לְמִשְׁלְפָהּ. וְהַיְינוּ דכתיב: „שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ"[6], ואמר ריש לקיש: אל תקרי „שברת", אלא „שִׁרְבַּבְתָּ". משה כמה הֲוַאי? עשר אַמִּין, שְׁקַל נַרְגָּא בת עשר אמין וּשְׁוַר עשר אמין וּמַחְיֵהּ בְּקַרְסֻלֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ. — „ואבן שישב עליה משה", דכתיב: „וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ"[7]. — „ואשתו של לוט", דכתיב: „וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח"[8].— „חומת יריחו שנבלעה במקומה", דכתיב: „וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ"[9].

[1]במדבר כא, טו. [2]שם יב, ג. [3]שמות ט, לג. [4]במדבר כז, יח. [5]יהושע י, יא. [6]תהלים ג, ח. [7]שמות יז, יב. [8]בראשית יט, כו. [9]יהושע ו, כ.

ההרים) וישבו בהם. אמרי כי חלפי ישראל חלפינן עלייהו וקטלינן להו–כאשר יעברו בני ישראל, אז נחלף (נתנפל) עליהם ונהרגם. ולא הוו ידעי דארון קא מסגי קמייהו דישראל והוא קא מאכי טורי מקמייהו–והם לא ידעו, כי הארון הולך לפני ישראל והוא משפיל הרים לפניהם (עד שיַעָשו הרכסים לעמק). כיון דאתא ארון—כיון שבא הארון. אדביקו טורי בהדי הדדי וקטלינון ונחת דמייהו וכו'–נדבקו ההרים יחד והרגום וירד דמם אל תוך נחלי ארנון. כי אתו את והב—כשבאו (שני המצורעים) את והב. חזו דמא דקא נפיק מביני טורי—ראו את הדם היורד מבין ההרים. אתו אמרו להו וכו'—באו ואמרו להם לישראל. והיינו–וזהו. אשד הנחלים–שטף הנחלים (כלומר: שטף הדם, שירד אל הנחלים). שעמדו–באויר. גמרא גמירי לה–שנינו זאת בהגמרא. אמר–עוג מלך הבשן. כמה הוי–כמה הוא? תלתא פרסי–שלש פרסאות. איזל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואשדי עלייהו–אלך ואעקר הר בן שלש פרסאות ואשליך (אותו) עליהם. ואיקטלינהו–ואהרגם. אזל עקר טורא בר ג' פרסי ואותביה ארישיה—הלך ועקר הר בן שלש פרסאות והניחו על ראשו. אייתי הקב"ה עליה קומצי ונקבוה ונחית ליה אצואריה—הביא הקב"ה עליו ארבה (או נמלים) ונקבוהו (את ההר) וירד על צוארו. בעא למשלפיה משכוה שניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא מצי למשלפה—רצה (עוג) לשלפו (מעל צוארו) ונמשכו שניו מצד זה ומצד זה והוא לא יכול לשלפו. והיינו-וזהו. שרבבת-משכת, הארכת. משה כמה הואי–כמה היה רום קומתו של משה. שקל נרגא—לקח (משה) גרזן. ושוור–וקפץ. ומחייה בקרסליה וקטליה–והכהו בקרסוליו והרגהו. תחתיה—היינו במקומה.

סח) אַרְבָּעָה צְרִיכִים לְהוֹדוֹת.

אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות, ואלו הן: יורדי הים והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חָבוש בבית האסורים ויצא.

סט) שְׁלֹשָׁה צְרִיכִים לְרַחֲמִים.

ואמר רב יהודה [אמר רב]: שלשה צריכין רחמים, ואלו הן: חלום טוב וְשָׁנָה טובה ומלך טוב. חלום טוב, דכתיב: „וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵינִי"[1]; שנה טובה, דכתיב: „תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה"[2]; מלך טוב, דכתיב: „פַּלְגֵי מַיִם לֶב מֶלֶךְ בְּיַד ה'"[3]. אמר רבי יוחנן: שלשה דברים הקב"ה מכריז עליהם בעצמו, ואלו הן: רעב ושׂבע וּפַּרְנָס טוב. רעב, דכתיב: „כִּי קָרָא ה' לָרָעָב"[4]; שׂבע, דכתיב: „וְקָרָאתִי אֶל הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ"[5]; פרנס טוב, דכתיב: „רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל"[6].

ע) אֵין מַעֲמִידִים פַּרְנָס אֶלָּא אִם נִמְלָכִים בְּצִבּוּר.

א"ר יוחנן [יצחק]: אין מעמידין פרנס על הצבור, אלא אם כן נִמְלָכִין בצבור, שנאמר: „וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל"[7]. אמר ליה הקב"ה למשה: משה, הָגון עליך בצלאל? אמר ליה: רבונו של עולם, אם לפניך הגון, לפני לא כל שכן? אמר לו: אף על פי כן: לך אמור להם לישראל. הלך ואמר להם לישראל: הגון עליכם בצלאל? אמרו לו: משה רבינו! אם לפני הקדוש ברוך הוא ולפניך הגון, לפנינו לא כל שכן? אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן: בצלאל על שם חכמתו נקרא. בשעה שאמר לו הקב"ה למשה: לך אמור לבצלאל: „עשה לי משכן ארון וכלים", הלך משה ואמר להפך: עשה כלים ארון ומשכן. אמר לו: משה רבינו! מנהגו של עולם, אדם בונה בית ואחר כך מכנים לתוכו כלים, ואתה אומר לי: עשה כלים ארון ומשכן! כלים, שאני עושה, לְהֵיכָן אכניסם? שמא כך אמר לך הקב"ה: עשה משכן ארון וכלים? אמר לֵיה: בְּצֵל אֵל היית וידעת. אמר רב יהודה אמר רב: יודע היה בצלאל לצרף אותיות

[1] ישעיה לח, טז. [2] דברים יא, יב. [3] משלי כא, א. [4] מלכים ב. ח, א. [5] יחזקאל לו, כט. [6] שמות לא, ב. [7] שם לה, ל.

סח) צריכים להודות—כשיוצאים מן הסכנה. חבוש—כלוא.

סט) צריכין לרחמים—צריכים לבקש רחמים שיבאו, לפי שהם בידיו של הקב"ה. ותחלימני—מלשון „חלום", כלומר: שלח לי חלום טוב. פרנס—שר, ממונה.

ע) נמלכין—מתיעצים, נוטלים רשות. ראו קרא ה' וגו'—שימו לב והמלכו במנוי זה. הגון עליך—הכשר וראוי הוא בעיניך. עשה לי משכן ארון וכלים—כך סדורים הם בפרשה „כי תשא". להיכן—אנה?

שנבראו בהן שמים וארץ. כתיב הָכָא: „וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים" וגו'[1], וכתיב הָתָם: „ה' בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה"[2], וכתיב: „בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ"[3]. אמר רבי יוֹחנן: אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שנאמר: „יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין" וגו'[4].

עא) דִּבְרֵי חֲלוֹמוֹת ·

א"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים. א"ר ברכיה: חלום, אף על פי שרובו מתקיים, כולו אין מתקיים. מְנָא לן? מיוסף, דכתיב: „הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה"[5], ואלו אִמֵּיהּ לָא הֲוָיָא. א"ר לוי: לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה. מנא לן? מיוסף, שנאמר: „יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה"[6], „וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה"[7] — מי"ז ועד שלשים כמה הָוֵי? תְּלֵיסַר, ז' דְשַׂבְעָא וְתַרְתֵּין דְּכַפְנָא הָוֵי עשרין ותרין. אמר רב הונא (בר ליוואי): לאדם טוב מראין לו חלום רע ולאדם רע מראין לו חלום טוב.

עב) פּוֹתְרֵי חֲלוֹמוֹת שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם.

א"ר ביזנא בר זבדא, אמר רבי עקיבא, א"ר פַּנְדָּא, אמר רבי תנחום [נחום], א"ר בִּירִים משום זקן אחד, וּמַנּוּ? רבי בְּנָאָה: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים. פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, מה שפתר לי זה, לא פתר לי זה, וכלם נתקיימו בי, לקיים מה שנאמר: „כל החלומות הולכין אחר הפה". אַטּוּ „כל החלומות הולכין אחר הפה" קרא הוא? אין, כדרבי אלעזר. דאמר רבי אלעזר: מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה? שנאמר: „וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כֵּן הָיָה"[8]. ואמר רבא: והוא דִּמְפַשַּׁר לֵיהּ מֵעֵין חֶלְמֵיהּ, שנאמר: „אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר"[9]. — „וַיַּרְא שַׂר הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר"[10], מְנָא יָדַע? אמר רבי אלעזר: מלמד, שלכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון של חברו. — אמר רבי יוחנן: השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו, הרי זה נבואה קטנה. ואמר רבי יוחנן: שלשה חלומות מתקיימין, ואלו הם: חלום של שחרית וחלום, שחלם לו חבירו, וחלום שנפתר בתוך חלומו. ויש אומרים: אף חלום שנשנה, שנאמר: „וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם"[11]. אמר רבא

[1]שמות לה, לא. [2]משלי ג, יט. [3]שם שם כ. [4]דניאל ב, כא. [5]בראשית לז, י. [6]שם שם ב. [7]שם מא, מו. [8]שם שם יג. [9]שם שם יב. [10]שם מ, טז. [11]שם מא, לב.

שנבראו בהן שמים וארץ—על ידי צרופן. יהב חכמתא לחכימין—הוא נותן חכמה לחכמים.

עא) מנא לן—מנין לנו זאת? ואלו אמיה לא הוייא—והרי אמו לא היתה עוד בחיים. תליסר—שלש עשרה. ז' דשבעא—שבע שנות השבע. ותרתין דכפנא—ושתים של הרעב. חלום רע—כדי שידאג ולא יחטא. חלום טוב—כדי שישמח בחלקו בעוה"ז ולא יזכה לעוה"ב.

עב) הולכים אחר הפה—מתקיימים כפי שפותרים אותם. אטו—האומנם. קרא הוא—יש לו יסוד בכתוב. דמפשר ליה מעין חלמיה—דוקא אם הוא (פותר החלומות) פותר אותו פתרון המתאים לחלום. מנא ידע—מאין ידע?

[א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן]: מנין שאין מראין לו לאדם אלא מֵהִרְהוּרֵי לִבּוֹ? שנאמר: „אַנְתְּ מַלְכָּא רַעְיוֹנָךְ עַל מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ"[1], ואי בָּעֵית, אֵימָא מֵהָכָא: „וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ תִּנְדַּע"[2]. אמר רב יוסף: תדע, דְּלָא חָזֵי אִינִישׁ בְּחֶלְמֵיהּ לָא דִקְלָא דְדַהֲבָא וְלָא פִּילָא דְעָיֵיל בְּקוּפָא דְמַחֲטָא.

עג) בָּתֵּיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים בְּחֻרְבָּנָם.

עולא ורב חסדא הוה קָאָזְלֵי בְּאוֹרְחָא. כִּי מְטוֹ אַפִּתְחָא דבי רב חנא בר חנילאי, נְגַד רב חסדא וְאִתְנַח. אמר ליה עולא: אַמַּאי קָא מִתְנַחַתְּ? והאמר רב: אנחה שוברת חצי גופו של אדם, שנאמר: „וְאַתָּה בֶן אָדָם הֵאָנַח בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם" וגו'[3], ורבי יוחנן אמר: כל גופו של אדם, שנאמר: „וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל מָה אַתָּה נֶאֱנָח" וגו' „וְכֵהֲתָה כָל רוּחַ" וגו'[4]. אֲמַר לֵיהּ: הֵיכָא לָא אִתְנַח? בֵּיתָא דַהֲווֹ בה שִׁתִּין אַפָּיְתָא בִימָמָא וְשִׁתִּין אַפָּיְתָא בְּלֵילְיָא וְאָפִין לכל מאן דִּצְרִיךְ וְלָא שָׁקֵיל יְדָא מן כִּיסָא, דְּסָבַר: דִּלְמָא אָתָא עַנְיָא בר טובים וְאַדְּמָטוֹ לֵיהּ לְכִיסָא קא מִכְסֵף. וְתוּ הֲווֹ פְּתִיחִין לֵיהּ ד' בָּבֵי לד' רוּחָתָא דְעָלְמָא וכל דַּהֲוָה עָיֵיל כְּפִין, נָפֵק כִּי שָׂבַע. וַהֲוָה שָׁדֵי לֵיהּ חִטֵּי וְשַׂעֲרֵי בשני בצורת אַבָּרַאי, דכל מַאן דִּכְסִיפָא לֵיהּ מִלְּתָא לְמִשְׁקַל בִּימָמָא אָתֵי וְשָׁקֵיל בְּלֵילְיָא. הַשְׁתָּא נְפַל בְּתִלָּא-וְלָא אִתְנַח? א"ל: הכי אמר רב יוחנן: מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של

[1] דניאל ב, כט. [2] שם שם ל. [3] יחזקאל כא, יא. [4] שם שם יב.

מראין לו לאדם-בחלום. מהרהורי לבו—ממחשבות לבו. אנת מלכא רעיונך על משכבך סלקו-אתה המלך, רעיונותיך עלו על משכבך (בשכבך על משכבך). ואי בעית אימא: מהכא-ואם רוצה אתה, אמר מכאן (אביא ראיה מן הכתוב הזה). ורעיוני לבבך תנדע-ואת רעיוני לבך תדע. תדע-יכול אתה לדעת זאת גם על פי הדבר הזה. דלא חזי איניש בחלמיה לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא-שאין האדם רואה בחלומו לא דקל של זהב ולא פיל העובר דרך חור המחט (כלומר: שאין האדם רואה בחלומו זרות ותהפוכות, אלא דברים המצויים בעולם הממשי).

עג) הוו קאזלי באורחא-הלכו בדרך. כי מטו אפתחא דבי רב חנא-כשהגיעו אל פתח ביתו של רב חנא בר חנילאי. נגד-עבר. ואתנח-ונאנח. אמאי קא מתנחת-מדוע אתה מתאנח? היכא לא אתנח-איך לא אתאנח? ביתא דהוו בה שיתין אפייתא בימםא ושיתין אפייתא בלילא ואפיין לכל מאן דצריך-בית שהיו בו ששים אופות (מבשלות) ביום וששים אופות בלילה והיו אופות (מבשלות) לכל מי שצריך. ולא שקיל ידא מן כיסא—ולא היה (רב חנא בר חנילאי) מוציא את ידו מכיסו. דסבר דילמא אתא עניא וכו'-לפי שחשב פן יבוא עני בן טובים. ואדמטו ליה לכיסא קא מכסיף—ובעודנו מוציא את הכיס יתבייש (כשעליו יהיה לחכות). ותו הוו פתיחין ליה ד' בבי לד' רוחתא דעלמא—ועוד היו פתוחים בו ארבעה פתחים לארבע רוחות העולם. וכל דהוה עייל כפין נפיק כי שבע-וכל מי שהיה נכנס רעב היה יוצא שבע. והוה שדי ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי—והוא היה משליך (שופך) חטים ושעורים בשנות בצרת החוצה. דכל מאן דכסיפא ליה מילתא למשקל בימםא אתי ושקיל בליליא—שכל מי שהדבר היה לו לבושת לקחת ביום בא ולקח בלילה. השתא נפל בתלא ולא אתנח-עתה נפל (הבית)

צדיקים שיחרבו, שנאמר: „אִם לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב"[1]. וא"ר יוחנן: עתיד הקב"ה להחזירן לישובן, שנאמר: „הַבֹּטְחִים בַּה' כְּהַר צִיּוֹן" וגו'[2], מה הר ציון—עתיד הקב"ה להחזירו לישובו, אף בתיהן של צדיקים—עתיד הקב"ה להחזירן לישובן. חַזְיֵהּ דְּלָא מִתַּתְּבָא דַעְתֵּיהּ, א"ל: דַּיּוֹ לעבד שיהא כרבו.

עד) כּוֹכַב הַשָּׁבִיט.

מאי „זיקים"? אמר שמואל: כּוֹכְבָא דִשְׁבִיט. ואמר שמואל: נַהִירִי לִי שְׁבִילֵי דרקיע כשבילֵי דִנְהַרְדְּעָא, לְבַר מכוכבא דשביט, דְּלָא יָדַעְנָא מַאי נִיהוּ. וּגְמִירִי דְלָא עָבַר כְּסִלָּא, וְאִי עָבַר כְּסִלָּא חָרַב עָלְמָא. וְהָא קָא חָזֵינַן דעבר? זְהוֹרָא הוא דעבר וּמִחֲזֵי כדעבר איהו.

עה) רַעַשׁ הָאֲדָמָה.

בשעה שהקב"ה זוכר את בניו, ששרוים בצער בין עובדי כוכבים ומזלות, כביכול מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולם נשמע מסוף העולם ועד סופו וְהַיְנוּ גּוֹהָא. רב קטינא אמר: כפיו סופק זו על גב זו, שנאמר: „וְגַם אֲנִי אַכֶּה כַפִּי אֶל כַּפִּי וַהֲנִיחֹתִי חֲמָתִי"[3]. רבי יונתן [נתן] אומר: אנחה מתאנח, שנאמר: „וַהֲנִיחֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנֶּחָמְתִּי"[4]. רבנן אמרי: בועט ברקיע, שנאמר: „הֵידָד כְּדֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ"[5]. רב אחא בר יעקב אמר: דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד, שנאמר: „כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי"[6]. (ויש אומרים: שואג בקולו ומרעיש עולמות, שנאמר: „ה' מִמָּרוֹם יִשְׁאָג" וגומר[7]).

עו) הָרְעָמִים וְהַקֶּשֶׁת.

אמר רבי אלכסנדרי אמר רבי יהושע בן לוי: לא נבראו רעמים, אלא

[1] ישעיה ה, ט. [2] תהלים קכה, א. [3] יחזקאל כא, כב. [4] שם ה, יג. [5] ירמיה כה, ל. [6] ישעיה סו, א. [7] ירמיה כה, ל.

(והיה) לתל ו(שממה) ואיך לא אאנח? חזייה דלא מיתבא דעתיה—ראהו שדעתו לא נתישבה (שלא הרגיע את רוחו). דיו לעבד שיהא כרבו—האין די לעבד שיהיה כאדוניו? (כלומר: אם בית המקדש, שהוא ביתו של אלהים, חרב, – היש עוד להתאונן כי גם בתי הצדיקים נחרבו?).

עד) כוכבא דשביט—כוכב השביט (קאָמעט, комета). נהירי לי—ברורים וידועים לי. דנהרדעא—כשבילי העיר נהרדעא שאני גר בה. לבר—חוץ. דלא ידענא מאי ניהו—שאיני יודע מה הוא. גמירי—שנינו. דלא עבר כסלא—שאין כוכב השביט עובר את מזל כסיל. ואי עבר כסלא חרב עלמא—ואם יעבור את המזל כסיל יחרב העולם. והא קא חזינן דעבר—והלא רואים אנו שהוא עובר (את כסיל)? זהורא הוא דעבר ומחזי כדעבר איהו—זהרו עובר ונראה כאלו הוא העובר.

עה) והיינו גוהא—וזהו (וזוהי סבת) רעש האדמה. כפיו סופק—ומאותו הקול מזדעזעת הארץ. והניחותי חמתי בם—אתאנח על חמתי בם. והנחמתי—ואנחם על הרעה שעשיתי להם. דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד—ודחיקה זו מגעת לארץ, שהיא הדום רגליו של הקב"ה, ומחמת זה היא רועדת.

כדי לפשוט עַקְמוּמִיּוֹת שבלב, שנאמר: „וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו"[1]. אמר רבי אלכסנדרי א"ר יהושע בן לוי: הרואה קשת בענן צריך שיפול על פניו, שנאמר: „כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן" [וגומר] „וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל פָּנַי"[2]. לָיְטֵי עֲלָהּ בְּמַעְרְבָא, מִשּׁוּם דְּמֶחֱזֵי כְּמַאן דְּקָא סָגֵד לְקַשְׁתָּא, אבל בָּרוּכֵי ודאי מברך. מאי מברך? אומר: „ברוך זוכר הברית!".

עז) בִּטְחוֹנוֹ שֶׁל הִלֵּל הַזָּקֵן.

תנו רבנן: מעשה בהלל הזקן, שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה [בעיר] ואמר: מובטח אני, שאין זה בתוך ביתי. עליו הכתוב אומר: „מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּה'"[3].

עח) כָּל מַה שֶּׁעוֹשִׂים מִן הַשָּׁמַיִם לְטוֹבָה הוּא.

אמר רב הונא אמר רבי [רב] משום רבי מאיר וכן תנא מִשְּׁמֵיהּ דרבי עקיבא: לעולם יהא אדם רגיל לומר: כל דְּעָבְדִין מן שְׁמַיָּא לְטָב. כִּי הָא דרבי עקיבא הֲוָה אָזֵל בְּאוֹרְחָא וַהֲוָה בַּהֲדֵיהּ חֲמָרָא וְתַרְנְגוֹלָא וּשְׁרָגָא. מְטָא הַאי דְּכִתָא, בְּעָא אוּשְׁפִּיזָא וְלָא יַהֲבוּ לֵיהּ. אמר: כל דְּעָבְדִין מן שְׁמַיָּא לְטָב. אֲזַל בָּת בְּדַבְרָא. אֲתָא אריה אַכְלֵיהּ לַחֲמָרֵיהּ. אֲתָא שֻׁנְרָא אכלה לְתַרְנְגוֹלָא. אֲתָא זִיקָא כַּבְיֵהּ לִשְׁרָגָא. אמר: כל דעבדין מן שמיא לטב. בלילה אֲתָא גַּיְסָא שַׁבְיֵהּ לְמָתָא. אֲמַר להו: הַיְנוּ דְּאָמְרֵי: כל דעבדין מן שמיא לטב.

עט) יֵצֶר הָרָע. שְׁתֵּי כְּלָיוֹת יוֹעֲצוֹת שֶׁבָּאָדָם.

אמר רב: יצר הרע דומה לזבוב ויושב על ב' מפתחי הלב, שנאמר: „זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ"[4]. ושמואל אמר: דומה לחטה, שנאמר:

[1] קהלת ג, יד. [2] יחזקאל א, כח. [3] תהלים קיב, ז. [4] קהלת י, א.

עו) לפשוט עקמומיות שבלב–להחריד את לבות החוטאים, המלאים עקמומיות, ולהביאם לידי הרהורי תשובה. לייטי עלה במערבא משום דמחזי דקא סגיד לקשתא–קללו על זה (על הנפילה לארץ למראה הקשת) משום שנראה (שדומה) כאלו הוא משתחוה לקשת. אבל ברוכי ודאי מברך–אבל לברך (למראה הקשת) ודאי שצריך. מאי מברך–מה צריך לברך?

עח) כל דעבדין מן שמיא לטב–כל מה שעושים מן השמים לטובה הוא. הוה קא אזיל באורחא–הלך בדרך. והוה בהדיה חמרא ותרנגולא ושרגא–והיו עמו חמור, תרנגול ונר. מטא האי דוכתא בעא אושפיזא ולא יהבו ליה–הגיע למקום אחד, בקש מלון (בית ללון בו) ולא נתנו לו. אזל בת בדברא–הלך ולן בשדה. אתא אריה אכליה לחמריה–בא ארי ואכל את חמורו. אתא שונרא אכלה לתרנגולא–באה חתול ואכלה את התרנגול. אתא זיקא כביה לשרגא–בא רוח וכִבָּה את הנר. אתא גייסא שבייה למתא–באה להקת שודדים והוליכה בשבי את אנשי העיר. היינו דאמרי–זהו שאומרים החכמים.

עט) זבובי מות וגו'—זהו יצר הרע המבאיש את השמן (כלומר: מביא את האדם לידי קלקלה) ומעלה בו אבעבועות (כדרך השמן הסרוח).

„לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ"[1]. ת"ר: ב' כליות יש בו באדם יועצות, אחת לטובה ואחת לרעה, וּמִסְתַּבְּרָא דטובה מימין ורעה משמאל, שנאמר: „לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ"[2].

פ) תַּפְקִידָם שֶׁל אֵבָרִים שׁוֹנִים.

ת"ר: לב מבין, כליות יועצות, קָנֶה מוציא קול, וֵשֶׁט מכנים כל מיני מאכל, רֵיאָה שואבת כל מיני משקין, לשון מְחַתֵּךְ, פה גוֹמֵר, כבד כועס, מרה זורקת בו טפה וּמְנִיחָתוֹ, טְחוֹל שׂוֹחק, קוּרְקְבָן טוחן, קיבה יְשֵׁנָה, אף ניעור. נֵעוֹר הַיָּשֵׁן וְיָשֵׁן הַנֵּעוֹר—נימוק והולך לו. תְּנָא: אם שניהם ישנים או שניהם נעורים-מיד מת.

פא) מִי שׁוֹפֵט אֶת הַצַּדִּיקִים וְאֶת הָרְשָׁעִים?

תַּנְיָא: רבי יוסי הגלילי אומר: צדיקים—יצר הטוב שופטן, שנאמר: „לִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי"[3]; רשעים-יצר הרע שופטן, שנאמר: „נְאֻם פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי"[4]; ובינונים זה וזה שופטן, שנאמר: „כִּי יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ"[5]. אמר רבה: כגון אנו-בינונים. א"ל אביי: לָא שָׁבֵק מָר חַיֵּי לכל בְּרִיָּה. אמר רבא [רבה]: יָדַע אִינִישׁ בְּנַפְשֵׁיהּ אי צדיק הוא או רשע הוא. אמר רבה [רבא]: לא אִבְּרָא עָלְמָא, אלא לצדיקים גמורים ולרשעים גמורים. אמר רבא: לא נברא העולם, אלא בשביל אחאב בן עמרי ורבי חנינא בן דוסא: לאחאב-העולם הזה, ולרבי חנינא בן דוסא--העולם הבא.

[1]בראשית ד, ז. [2]קהלת י, ב. [3]תהלים קט, כב. [4]שם לו, ב. [5]שם קט, לא.

חטאת רובץ-את המלה „חטאת" הוא דורש מלשון „חטה". מסתברא—ממילא מובן.

פ) קָנֶה-האלזְרֶאהְרֶע, дыхательный каналъ. ושט-שפייזעְרֶאהרע, пищепріемный каналъ. ריאה-לונגע, легкое. מחתך-גוזר את הקולות ומביע אותם. גומר-מסיים ומוציא את הדבור לידי פעולה. ומניחתו-ומרגיעה אותו מן הכעס. טחול-מילץ, селезенка. קורקבן—קראָפּ, зобъ. קיבה ישנה-הקיבה מביאה את האדם לידי שנה. אף ניעור-החוטם מעירו משנתו. ננער הישן וישן הנעור-שנתחלפו, והשנה באה מן האף והיקיצה מן הקיבה. נימוק והולך לו-אז הולך האדם וכלה עד שהוא מת. תנא-נשנה, נאמר. שניהם-האף והקיבה.

פא) לבי חלל בקרבי-יצר הרע הוא כמת בקרבי, שיש בידי לכבשו ורק יצר הטוב שולט בלבי והוא שופטי. נאם פשע לרשע בקרב לבי-אמר דוד, שבקרב לבו הוא מרגיש, שהפשע (יצר הרע) אומר לרשע, שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו. זה וזה שופטן-שהם נגררים גם אחר יצר הרע וגם אחר יצר הטוב. משופטי נפשו-משמע, שיש אדם ששני שופטים לו. לא שבק מר חיי לכל בריה—אין אדוני מניח חיים לכל בריה (אם אנחנו מן הבינונים—אנו עושים את כל העולם לרשעים). ידע איניש בנפשיה—האדם יודע בנפשו. לא איברא עלמא—לא נברא העולם. לצדיקים גמורים—שאינם נהנים מן העולם הזה והם מקבלים שכרם בעולם הבא. ולרשעים גמורים—הנהנים מן העולם הזה. ר' חנינא בן דוסא—שהסתפק בקב חרובים מערב שבת לערב שבת.

פב) עַד כַּמָּה צָרִיךְ לֶאֱהֹב אֶת הָאֱלֹהִים.

תניא: רבי אליעזר הגדול אומר: אם נאמר „בכל נפשך" למה נאמר „בכל מאודך", ואם נאמר „בכל מאודך" למה נאמר „בכל נפשך"? לומר לך: אם יש לך אדם, שגופו חביב עליו מממונו—לכך נאמר: „בכל נפשך"; ואם יש לך אדם, שממונו חביב עליו מגופו—לכך נאמר: „בכל מאודך". [ר"ע אומר: „בכל נפשך"—אפילו נוטל את נפשך].

פג) מִיתָתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא.

ת"ר: מעשה, שגזרה מלכות גזירה על ישראל, שלא יעסקו בתורה. מה עשה רבי עקיבא? הלך והקהיל קהלות ברבים וישב ודרש. מְצָאוֹ פַּפּוֹס בן יהודה, א"ל: אי אתה מתיירא מפני אומה זו? א"ל: אתה פפוס, שאומרים עליך חכם אתה? אי אתה אלא טפש! אמשול לך משל. למה הדבר דומה: לשועל, שהיה מהלך על שפת הנהר. ראה דגים, שהיו רצים לכאן ולכאן. אמר להם: מפני מה אתם רצים? אמרו לו: מפני הרשתות והמכמורות הבאות עלינו. אמר להם: רצונכם, שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם, כדרך שדרו אבותי ואבותיכם? אמרו לו: אתה הוא שאומרים עליך פִּקֵּחַ שבחיות? אי אתה אלא טִפֵּשׁ! ומה במקום חִיּוּתֵנוּ אנו מתייראים, במקום מיתתנו לא כל שכן? ואף אנו כך: בזמן שאנו עוסקים בתורה, דכתיב בה: „כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ"[1], אנו מתיראים, כשאנו פוסקים מדברי תורה—על אחת כמה וכמה! לא היו ימים מועטים, עד שֶׁתְּפָסוּהוּ לרבי עקיבא וַחֲבָשׁוּהוּ בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו. אמר לו: מי הביאך כאן? אמר לו: אשריך, רבי עקיבא, שנתפסת על דברי תורה, אוי לי, שנתפסתי על דברים בטלים! אמרו: כשהוציאוהו לרבי עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה והיו סורקין את בשרו בְּמַסְרְקָאוֹת של ברזל והיה מתכוין לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה: „בכל נפשך"—ואפילו הוא נוטל את נפשך; אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו? ועכשיו, שבא לידי, לא אקיימנו? היה מאריך ב„אחד", עד שיצתה נשמתו ב„אחד". יצתה בת קול ואמרה: אשריך, ר' עקיבא, שיצתה נשמתך ב„אחד". אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם! זו תורה וזה שכרה? אמרו: „מִמְתִים יָדְךָ ה' מִמְתִים מֵחֶלֶד"[2]. אמר להם: „חֶלְקָם בַּחַיִּים"[3]. יצתה בת קול ואמרה לו: אשריך, רבי עקיבא, שיצתה נשמתך ב„אחד" ואתה מזומן לחיי העולם הבא!

[1]דברים ל, כ. [2]תהלים יז, יד. [3]שם.

פב) לכך נאמר בכל מאדך—יותר מכל מה שחביב עליך.

פג) במקום חיותנו—במקום חיינו (במים). עול מלכות שמים—שקרא קריאת שמע. עד כאן—וכי עודך יכול להתפלל מתוך יסורים כאלה? ממתים ידך ה' ממתים מחלד—מידך היה ראוי למות ולא מיד בשר ודם. אמר להם—הקב"ה.

פד) מַחֲלֹקֶת בֵּין חַכְמֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּבֵין חַכְמֵי בָבֶל.

אמר רב ספרא, רבי אבהו הוה מִשְׁתַּעֵי: כשירד חנניא בן אחי רבי יהושע לגולה, היה מְעַבֵּר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ. שִׁגְּרוּ אחריו שני תלמידי חכמים: רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל. כיון שראה אותם, אמר להם: למה באתם? אמרו לו: ללמוד תורה באנו. הכריז עליהם: אנשים הללו גדולי הדור הם ואבותיהם שמשו בבית המקדש, כאותה ששנינו: זכריה בן קבוטל אומר: הרבה פעמים קָרִיתִי לפניו בספר דניאל. התחיל הוא מטמא והם מטהרים, הוא אוסר והם מתירין. הכריז עליהם: אנשים הללו של שוא הן, של תוהו הם. אמרו לו: כבר בנית ואי אתה יכול לסתור, כבר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ. אמר להם: מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים, אני אוסר ואתם מתירין? אמרו לו: מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ. אמר להם: והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ! אמרו לו: הנח רבי עקיבא שלא הניח כמותו בארץ ישראל. אמר להם: אף אני לא הנחתי כמותי בארץ ישראל. אמרו לו: גדיים, שהנחת, נעשו תישים בעלי קרנים והם שגרונו אצלך וכך אמרו לנו: לכו ואמרו לו בשמנו: אם שומע—מוטב, ואם לאו—יהא בנדוי, ואמרו לאחינו שבגולה: אם שומעים—מוטב, ואם לאו—יעלו להר: אחיה יבנה מזבח, חנניה ינגן בכנור ויכפרו כלם ויאמרו: אין להם חלק באלהי ישראל! מיד געו כל העם בבכיה ואמרו: חס ושלום! יש לנו חלק באלהי ישראל. וכל כך למה? משום שנאמר: „כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר ה׳ מִירוּשָׁלָיִם”[1].

פה) דְּרָשָׁה בִּכְבוֹד הַתּוֹרָה.

ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה ודרש: „הַסְכֵּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם”[2], וכי אותו היום נתנה תורה לישראל, והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה? אלא ללמדך, שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום, כיום שנתנה מהר סיני. אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו: תדע, שהרי אדם קורא ק״ש שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא, דומה כמי שלא קרא ק״ש מעולם. „הסכת”—עֲשׂוּ כתות ועסקו בתורה,

[1] ישעיה ב, ג. [2] דברים כז, ט.

פד) הוה משתעי—היה מספר. לגולה—לבבל. היה מעבר שנים וכו׳—וזה היה אסור, לפי ששנינו: אין מעברים את השנה אלא ביהודה, דכתיב „לשכנו תדרשו”—כל דרישות שאתה דורש לא יהוו אלא בשכנו של מקום. שגרו—שלחו. שני תלמידי חכמים—למחות כנגדו. כבר בנית וכו׳—כבר הכרזת עלינו, שמגדולי הדור אנחנו. גדיים שהנחת וכו׳—תלמידי החכמים הצעירים שהנחת נעשו לחכמים גדולים. אחיה—כך היה שמו של ראש הגולה שבבבל שהיה מן הכהנים. ינגן בכנור—לפני הבמה, לפי שחנניה היה לוי. געו—נתנו את קולם בבכי. וכל כך למה—למה אחזו בתחבולות קשות כל כך כנגד מעשה חנניה?

פה) תדע—הא לך ראיה על זה. הסכת עשו כתות וכו׳—כי הוא דורש את המלה

לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה, כדרבי יוסי בר חנינא, דאמר רבי יוסי בר חנינא: מאי דכתיב: „חֶרֶב אֶל הַבַּדִּים וְנֹאָלוּ"[1]? חרב על שונאיהם של ת"ח, שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה. ולא עוד, אלא שֶׁמִּטַּפְּשִׁין. כתיב הכא: „ונואלו" וכתיב הָתָם: „אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ"[2]. ולא עוד אלא שחוטאין, שנאמר: „וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ"[3]. ואי בָּעֵית אֵימָא מֵהָכָא: „נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן"[4]. דבר אחר: „הסכת ושמע ישראל"—כַּתְּתוּ עצמכם על דברי תורה. כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש: מנין, שאין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה? שנאמר: „זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל"[5]. ד"א: „הסכת ושמע ישראל"—הס ואחר כך כַּתֵּת. כדרבא, דאמר רבא: לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה. אָמְרֵי דְבֵי רבי ינאי: מאי דכתיב: „כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב"[6]—במי אתה מוצא חמאה של תורה? במי שמקיא חלב, שינק משדי אמו, עליה. „ומיץ אף יוציא דם"—כל תלמיד, שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק, זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור. „ומיץ אפים יוציא ריב"—כל תלמיד, שכועס עליו רבו פעם אחת ושניה ושותק, זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות. דִּתְנַן: ר"י אומר: הרוצה שיתחכם, יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן, שהן כמעין נובע. אמר רבי שמואל בר נחמני: מאי דכתיב: „אִם נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא וְאִם זַמּוֹתָ יָד לְפֶה"[7]? כל המנבל עצמו על דברי תורה, סופו להתנשא; ואם זָמַם—יד לפה.

פו) דְּרָשָׁה בִּכְבוֹד הַמְאָרְחִים תַּלְמִידֵי חֲכָמִים.

פתח רבי נחמיה בכבוד אכסניא ודרש: „וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל הַקֵּינִי לְכוּ סֹרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"[8], והלא דברים קל וחומר: ומה יתרו, שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו — כך, הַמְאָרֵחַ תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו

[1]ירמיה נ, לו. [2]במדבר יב, יא. [3]שם. [4]ישעיה יט, יג. [5]במדבר יט, יד. [6]משלי ל, לג. [7]שם שם לב. [8]שמואל א. טו, ו.

„הסכת" כך: הס (כמו: עשו) כת (כתות). על שונאיהם וכו'—כלומר: על תלמידי החכמים העוסקים בתורה שלא בחבורה, אלא ביחידות. בד בבד—בבדידות. שמטפשין—שהם נבערים. ואי בעית אימא מהכא—ואם רוצה אתה אמר לך (אביא ראיה) מכאן. זאת התורה וכו'—התורה הזאת מצויה באדם שימות באהלי התורה. הס ואחר כך כתת-מתחלה שתוק והאזן לדברי התורה עד שיהיו שגורים בפיך ואחר כך הקשה עליהם מה שיש לך להקשות עד שיתישבו לך. יהגה—יעיין. שמקיא חלב וכו'—שמוציא את החלב שינק משדי אמו על התורה והיא נעשית לי חמאה. ומיץ אף וכו'—המוצץ כעס רבו וסובלו יוציא הלכות דם לאמתן, שיבחין בין דם טהור לדם טמא. אפים—שני כעסים. יוציא ריב—שיבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות. המנבל עצמו על דברי תורה—שאינו בוש להציע את כל ספקותיו לפני רבו, אף על פי שחבריו מלעיגים עליו. ואם זמם—אם סתם פיו מלשאול. יד לפה—סופו שיתן יד אל פיו, כשישאלוהו ולא ידע מה להשיב.

פו) בכבוד אכסניא—בכבוד מכניסי אורחים תלמידי חכמים בבתיהם. המארח—משהה

מנכסיו – על אחת כמה וכמה! -- פתח רבי יוסי בכבוד אכסניא ודרש: „לֹא תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא; לֹא תְתַעֵב מִצְרִי כִּי גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ”[1], והלא דברים ק"ו: ומה מצריים, שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמן, שנאמר: „וְאִם יָדַעְתָּ וְיֶשׁ בָּם אַנְשֵׁי חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל אֲשֶׁר לִי”[2]— כך, המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו—על אחת כמה וכמה! – פתח ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש: „וַיְבָרֶךְ ה' אֶת עוֹבֵד אֱדוֹם” וגו' „בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים”[3], והלא דברים ק"ו: ומה ארון, שלא אכל ושתה, אלא כִּבֵּד וְרִבֵּץ לפניו—כך, המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו—על אחת כמה וכמה.

פז) סִינַי וְעוֹקֵר הָרִים.

אמר רבי אבין הלוי: כל הדוחק את השעה, שעה דוֹחַקְתּוֹ—מאבשלום. וכל הנדחה מפני השעה, שעה עומדת לו—מדרבה ורב יוסף. דרב יוסף סיני ורבה עוקר הרים אִצְטְרִיכָא לְהוּ שַׁעְתָּא. שלחו להתם: סיני ועוקר הרים, איזה מהם קודם? שלחו להו: סיני קודם, שהכל צריכין לְמָרֵי חִטַּיָּא. אף על פי כן לא קבל עליו רב יוסף, דְּאָמְרֵי לֵיהּ כַּלְדָּאֵי: מָלְכַתְּ תַּרְתֵּין שְׁנִין. מְלַךְ רבה עשרין ותרתין שנין, מלך רב יוסף תרתין שנין וּפַלְגָּא. כל הָנָךְ שְׁנֵי דִמְלַךְ רבה אפילו אֻמָּנָא לְבֵיתֵיהּ לָא קְרָא.—וא"ר אבין הלוי: מאי דכתיב: „יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב”[4]—„אלהי יעקב” ולא אלהי אברהם ויצחק? מכאן לבעל הקורה שיכנס בעֻבְיָהּ של קורה.— א"ר אבין הלוי: כל הנהנה מסעודה, שתלמיד חכם שרוי בתוכה, כאלו

[1]דברים כג, ח. [2]בראשית מז, ו. [3]שמואל ב. ו, יא—יב. [4]תהלים כ, ב.

בביתו כאורח. כבד ורבץ לפניו—טאטא לפניו את הקרקע ורבץ אותו (את הקרקע) במים, לבל יעלה אבק על הארון.

פז) כל הדוחק את השעה—שאין לו סבלנות להמתין עד שתבוא עתו. השעה דוחקתו—שאינו משיג את מטרתו. מאבשלום—שרצה למלוך בחזקה בחיי אביו ולא רצה להמתין עד שאביו ימות. סיני—כך נקרא רב יוסף על שם בקיאותו בברייתות ובמשניות שנמסרו לו מפי רבו, אבל מפולפל לא היה. עוקר הרים—שהיה מחודד בפלפול. אצטריכא להו שעתא—השעה היתה צריכה להם (כלומר: החכמים נצרכו להם). להתם—לשם, כלומר: לארץ ישראל. למרי חטיא—לבעל החטים, כלומר: לבקי במסורות ושמועות הקבלה. דאמרי ליה כלדאי—לפי שאמרו לו המגים מגידי העתידות. מלכת תרתין שנין—אתה תהיה מולך (מנהיג ישיבת החכמים) שתי שנים (ולכן לא אבה רב יוסף לדחק את השעה, כדי שלא ימות לסוף שנתים, והשעה עמדה לו שלא נתקצרו שנותיו). עשרים ותרתין—עשרים ושתים. ופלגא—ומחצה. כל הנך שני דמלך רבה אפילו אומנא לביתיה לא קרא—כל אותן השנים שמלך (שעמד בראש בית הישיבה) לא קרא אומן (רופא מקיז דם) אל ביתו (כי הוא לא נהג שררה וכשנצרך להקיז דם לא קרא אומן לביתו, אלא הוא עצמו הלך אליו). שיכנס בעוביה של קורה—אם הוא צריך לטלטלה ממקום למקום או לתתה בבנין, עליו לשאת את רוב משאה של הקורה, כך גם יעקב אבינו שסבל עול גדול בנים והרבה בתפלות, לכן הדבר תלוי בו לזכות את ישראל.

נהנה מזיו שכינה, שנאמר: „וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל לֶחֶם עִם חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים״[1],—וכי לפני האלהים אכלו, והלא לפני משה אכלו? אלא לומר לך: כל הנהנה מסעודה, שתלמיד חכם שרוי בתוכה, כאלו נהנה מזיו שכינה.

פח) בִּרְכַּת „לֵךְ בְּשָׁלוֹם״ וְ„לֵךְ לְשָׁלוֹם״.

ואמר רבי אבין הלוי: הנפטר מחברו, אל יאמר לו: „לך בשלום״, אלא: „לך לשלום״, שהרי יתרו, שאמר לו למשה: „לֵךְ לְשָׁלוֹם״[2], עלה והצליח; דוד, שאמר לו לאבשלום: „לֵךְ בְּשָׁלוֹם״[3], הלך ונתלה. וא״ר אבין הלוי: הנפטר מן המת, אל יאמר לו: „לך לשלום״, אלא: „לך בשלום״, שנאמר: „וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם״[4]. א״ר לוי בר חייא: היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש (ומבית המדרש לבית הכנסת) ועוסק בתורה, זוכה להקביל פני השכינה, שנאמר: „יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חָיִל יֵרָאֶה אֶל אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן״[5]. אמר רב חייא בר אשי אמר רב: תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא לעולם הבא, שנאמר: „ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון״.

סֵדֶר מוֹעֵד.

שַׁבָּת.

פרק ראשון.

א) דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ.

רב אמי ורב אסי הֲווֹ יָתְבִי וְגָרְסִי בֵּינֵי עַמּוּדֵי וְכָל שַׁעְתָּא וְשַׁעְתָּא הֲווֹ טָפְחִי אַעִבְרָא דְדַשָּׁא וְאָמְרִי: אִי אִכָּא דְאִית לֵיהּ דִּינָא, לֵיעוּל וְלֵיתֵי! רב חסדא ורבה בר רב הונא הֲווֹ יָתְבִי בְּדִינָא כּוּלֵּיהּ יוֹמָא. הֲוָה קָא חָלֵשׁ

[1] שמות יח, יב. [2] שם ד, יח. [3] שמואל ב. טו, ט. [4] בראשית טו, טו. [5] תהלים פד, ח.

פח) הנפטר מן המת—כשהיו מוליכים את ארון המת למקום קבורה, היו מלוים אותו מעיר לעיר. אלה חוזרים לבתיהם ואלה מלוים אותו משם והלאה; והחוזרים לבתיהם היו נוטלים רשות מן המת להפטר ממנו. אין להם מנוחה—לפי שהולכים מישיבה לישיבה ומבית מדרש לבית מדרש. ולא בעולם הבא—לפי שגם לאחר מותם יעסקו בתורה לפני השכינה (והיינו „יראה אל אלהים בציון״—בציון שלמעלה).

א) הוו יתבי וגרסי ביני עמודי—ישבו ולמדו בין העמודים (שעליות בית המדרש נשענות עליהם). וכל שעתא ושעתא הוו טפחי אעיברא דדשא—וכל שעה ושעה היו מכים על עבר הדלת ואומרים. אי איכא דאית ליה דינא ליעול וליתי—אם נמצא כאן (איש) שיש לו דינו יעלה ויבוא (אלינו). כוליה יומא—כל היום. הוה קא חליש ליבייהו—

לְבַּיְהוּ. תְּנָא לְהוּ רב חייא בר רב מדפתי: „וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֹּקֶר עַד הָעָרֶב"[1],—וכי תעלה על דעתך, שמשה יושב ודן כל היום כולו? תורתו מתי נעשית? אלא לומר לך: כל דיין שדן דין אמת לַאֲמִתּוֹ אפילו שעה אחת, מעלה עליו הכתוב, כאילו נעשה שותף להקדוש ב"ה במעשה בראשית: כתיב הכא „ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב" וכתיב התם „וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד"[2]. עד מתי יושבין בדין? אמר רב ששת: עד זמן סעודה.

ב) זְמַן הָאֲכִילָה שֶׁל בְּנֵי אָדָם שׁוֹנִים.

תְּנוּ רַבָּנָן: שעה ראשונה מאכל לודים, שניה מאכל לסטים, שלישית מאכל יורשים, רביעית מאכל כל אדם, חמישית מאכל פועלים, ששית מאכל ת"ח. מכאן ואילך כזורק אבן לְחֵמֶת.

ג) שַׁבָּת-מַתָּנָה טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל.

אמר רבא בר מְחַסְיָא, אמר רב חמא בר גוריא, אמר רב: הנותן מתנה לחברו, צריך להודיעו, שנאמר: „לָדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדִּשְׁכֶם"[3]. תַּנְיָא נַמִּי הָכֵי: „לדעת כי אני ה' מקדשכם"—אמר ליה הקדוש ב"ה למשה: מתנה טובה יש לי בבית גְּנָזַי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם. מכאן אמר רשב"ג: הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו.

ד) אַל יְשַׁנֶּה אָדָם בְּנוֹ בֵּין הַבָּנִים.

ואמר רבא בר מחסיא, אמר רב חמא בר גוריא, אמר רב: לעולם אל יְשַׁנֶּה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מֵילָת, שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.

ה) בִּקּוּר חוֹלֶה בַּשַּׁבָּת.

ת"ר: הנכנס לבקר את החולה בשבת אומר: שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא. ורבי מאיר אומר: יכולה היא שתרחם. רבי יהודה אומר:

[1]שמות יח, יג. [2]בראשית א, ה. [3]שמות לא, יג.

חלש לבם (שלא אכלו כל היום). תנא להו רב חייא וכו'—שנה להם רב חייא, שאינם צריכים לשבת כל היום בדין, כי מה שנאמר אצל משה, שעמד מן הבקר עד הערב, לא בא אלא להורות, שהדיין נעשה שותף במעשה בראשית, שכתוב בו „ערב ובקר".

ב) לודים—בני ארץ לוד, שהיו רעבתנים ביותר. מאכל יורשים—שירשו הון רב שלא טרחו בו ולכן הם מתמכרים להנאה ואוכלים בשעה מוקדמת. מכאן ואילך כזורק אבן לחמת—מי שאוכל בשעה מאוחרת מזו דומה למי שזורק אבן לתוך חמת (כי אין תועלת באכילתו, לפי שהקיבה אינה מעכלת עוד את המזון).

ג) צריך להודיעו—שהוא נותן לו במתנה, כדי לפייסו בדברים שלא יבוש לקבלה. תניא נמי הכי—נשנה (נאמר) בברייתא גם כן כך. בבית גנזי—בבית אוצרותי.

ד) אל ישנה אדם בנו בין הבנים—אל יבדיל בן אחד משאר בניו לבכר אותו על פניהם. מילת—צמר. שנתן יעקב וכו'—כלומר: כתנת הפסים שעשה יעקב ליוסף.

ה) שבת היא מלזעוק—צריך לנחמם שלא יצטערו. יכולה היא שתרחם—אם תכבדו

המקום ירחם עליך ועל חולי ישראל. רבי יוסי אומר: המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל. שבנא איש ירושלים בכניסתו אומר: „שלום!" וביציאתו אומר: שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובים וְשִׁבְתוּ בשלום! וא"ר חנינא: בְּקוֹשִׁי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת. אמר רבה בר בר חנה: כי הֲוָה אָזְלִינַן בַּתְרֵיהּ דרבי אלעזר לְשַׁיּוּלֵי בְּתְפִיחַה, זִמְנִין אָמַר לֵיהּ: „המקום יפקדך לשלום!" וזמנין אמר ליה: „רַחֲמָנָא יִדְכְּרִנָּךְ לִשְׁלָם". הֵיכִי עָבֵד הָכִי, והאמר רב יהודה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי וא"ר יוחנן: כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי? שָׁנִי חולה, דשכינה עמו. דאמר רב ענן אמר רב: מִנַּיִן, ששכינה סועד את החולה? שנאמר: „ה' יִסְעָדֶנּוּ עַל עֶרֶשׂ דְּוָי"[1]. תַּנְיָא נַמִּי הָכִי: הנכנס לבקר את החולה, לא ישב על גבי המטה ולא על גבי כסא, אלא מתעטף ויושב לפניו, מפני שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה. שנאמר: „ה' יסעדנו על ערש דוי".

ו) מִי כָּתַב מְגִלַּת תַּעֲנִית?

תנו רבנן: מי כתב מגלת תענית? אמרו: חנניה וְסִיעָתוֹ, שהיו מְחַבְּבִין את הצרות. אמר ר' שמעון בן גמליאל: אף אנו מחבבין את הצרות, אבל מה נעשה, שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין. דבר אחר: אין שוטה נפגע. דבר אחר: אין בשר המת מרגיש בְּאִזְמֵל. אִינִי? והאמר רב יצחק: קשה רמה למת כמחט בבשר החי, שנאמר: „אַךְ בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב"[2]? אֵימָא: אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל. אמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור האיש ההוא לטוב וחנניה בן חלקיה שמו, שאלמלא הוא, נגנז ספר יחזקאל, שהיו דבריו סותרין דברי תורה. מה עשו? העלו לו שלש מאות גַּרְבֵּי שמן וישב בעלייה וְדָרְשָׁן.

[1] תהלים מא, ד. [2] איוב יד, כב.

את השבת, לבלי להצטער בה, תרחם עליכם. בתוך חולי ישראל–שמתוך שהוא כולל אותו עם שאר החולים, תפלתו נשמעת בזכותם של הרבים. ושבתו בשלום–נוחו בשבת בשלום. בקושי התירו–מפני שנחום אבלים ובקור חולים גורמים צער. כי הוה אזלינן בתריה דרבי אלעזר לשיולי בתפיחה–כשהיינו הולכים אחר רבי אלעזר לשאל בשלום חולה. זמנין אמר ליה–פעמים אמר לו (להחולה). רחמנא ידכרינך לשלם–הרחמן (האלהים) יזכרך לשלום. היכי עביד הכי–איך הוא עושה כך? אל ישאל אדם צרכיו–אל יתפלל אדם על צרכיו. נזקקין לו–נדרשים לו, להביא את תפלתו לפני הקב"ה. שאני חולה–שונה הוא החולה (על החולה אפשר להתפלל גם בלשון ארמית). דשכינה עמו–ולכן אין המתפלל עליו נצרך לעזרת מלאכי השרת. מתעטף–מאימת השכינה.

ו) סיעתו–חבורתו. מחבבין את הצרות–שנגאלו מהן ישראל ושלזכרן נקבעו ימים טובים. אין שוטה נפגע–אינו מכיר בפגעיו, כך גם אנו איננו מכירים בצרותינו. באיזמיל–בסכין החותך אותו. איני–האומנם כן הוא? אימא–אמור. אין בשר המת שבחי וכו'–אם יש בשר מת באדם חי (מחמת מכה או כויה) אין הבשר הזה מרגיש באיזמל. גרבי שמן–כדי שמן למאור ולמזונות. ודרשן–ודרש את הדברים האלה כדי לישב את הסתירה שבינם ובין דברי התורה.

ז) מְאוֹרָעוֹת שֶׁלִּפְנֵי חֻרְבַּן הַבַּיִת.

אמר רב כהנא: כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי, שלחו לו: רבי, אמור לנו שנים או שלשה דברים, שאמרת לנו משום אביך. שלח להם: כך אמר אבא: ק"פ שנה עד שלא חרב הבית, פשטה המלכות (מלכות אדום) על ישראל; שמונים שנה עד שלא חרב הבית, גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית; ארבעים שנה עד שלא חרב הבית, גלתה לה סנהדרין וישבה לה בחנויות. לְמַאי הִלְכְתָא? א"ר יצחק בר אבדימי: לומר שלא דנו דיני קנסות. דיני קנסות סָלְקָא דַעְתָּךְ? אֶלָּא אֵימָא: שלא דנו דיני נפשות; הלל ושמעון, גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן מאה שנה בפני הבית.

פרק שני.

ח) נֵס חֲנֻכָּה.

מַאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסלו יוֹמֵי דַחֲנֻכָּה תְּמָנְיָא אִנּוּן דְּלָא למספד בְּהוֹן וּדְלָא להתענות בְּהוֹן. שכשנכנסו יונים להיכל, טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי וּנְצָחוּם, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן, שהיה מונח בחותמו של כהן הגדול ולא היה בו, אלא להדליק יום אחד. נעשה בו נס והדליקו ממנו שמנה ימים. לשנה אחרת קְבָעוּם וַעֲשָׂאוּם ימים טובים בְּהַלֵּל והודאה.

ט) מִיתָתוֹ שֶׁל דָּוִד.

מאי דכתיב: „הוֹדִיעֵנִי ה' קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה הִיא אֵדְעָה מֶה חָדֵל אָנִי"[1]? אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע, הודיעני ה' קצי! א"ל: גזרה היא מלפני, שאין מודיעין קצו של בשר ודם. „ומדת ימי מה היא?" גזירה היא מלפני, שאין מודיעין מדת ימיו של אדם. „אדעה מה חדל אני!" א"ל: בשבת תמות. „אמות באחד בשבת!" אמר ליה: כבר הגיע מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נִימָא. „אמות בערב שבת!"

[1] תהלים לט, ה.

ז) מלכות אדום–מלכות רומי. גלתה סנהדרין–מלשכת הגזית שבמקדש. למאי הלכתא–לאיזו הלכה? (איזה דבר הלכה יוצא מזה ששנתה הסנהדרין את מקומה). סלקא דעתך–איך עלה זה על דעתך (שלא דנו דיני קנסות)? ושמעון–בנו של הלל. בפני הבית–בעוד בית המקדש קיים נהגו ארבעת הדורות האלה את נשיאותם במשך מאה שנה.

ח) מאי חנוכה–מה הוא חג החנוכה? (לזכר איזה נס קבעוהו?). יומי דחנוכה תמניא אינון–ימי החנוכה שמונה הם. דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון–שאין מספידים ואין מתענים בהם. בהלל והודאה–שלא נקבעו אלא לקרא בהם הלל ולאמר „על הנסים", אבל מלאכה לא נאסרה בהם.

ט) ומדת ימי מה היא–כמה שנים אחיה? מה חדל אני–באיזה יום אני חדל ונפטר מן העולם? אמות באחד בשבת–כדי שיוכלו להתעסק בי ובהספדי. כמלא נימא–כמלא

אמר ליה: „כִּי טוֹב יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף"[1]–טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות, שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח. כל יוֹמָא דְשַׁבְּתָא הֲוָה יָתֵב וְגָרֵס כּוּלֵּיהּ יוֹמָא. הַהוּא יוֹמָא דִּבְעֵי לְמֵינַח נַפְשֵׁיהּ קם מלאך המות קַמֵּיהּ וְלָא יָכֵל לֵיהּ, דְּלָא הֲוָה פָּסֵק פּוּמֵיהּ מִגִּרְסָא. אֲמַר: מָה אֶעְבֵּד לֵיהּ? הֲוָה לֵיהּ בּוּסְתָּנָא אֲחוֹרֵי בֵיתֵיהּ. אֲתָא מלאך המות, סָלֵק וּבָחֵשׁ בְּאִילָנֵי. נְפַק לְמֶחֱזֵי. הֲוָה סָלֵק בְּדַרְגָּא, אִיפְּחִית דַּרְגָּא מִתּוּתֵיהּ, אִישְׁתִּיק וְנָח נַפְשֵׁיהּ.

י) תַּחַשׁ שֶׁהָיָה בִּימֵי מֹשֶׁה.

מַאי הֲוָה עֲלֵהּ דְּתַחַשׁ שהיה בימי משה? אמר רבי אלעא אמר רבי שמעון בן לקיש: אומר היה רבי מאיר: תחש שהיה בימי משה–בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בו חכמים, אם מין חיה הוא, אם מין בהמה הוא, וקרן אחת היתה לו במצחו, ולפי שעה נזדמן לו למשה ועשה ממנו משכן ונגנז.

יא) בִּקְשׁוּ חֲכָמִים לִגְנֹז סֵפֶר קֹהֶלֶת.

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, מפני שדבריו סותרין זה את זה. ומפני מה לא גְנָזוּהוּ? מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה. תחלתו דברי תורה–דכתיב: „מַה יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ"[2], וְאָמְרֵי דְבֵי רַבִּי ינאי: תחת השמש הוא דאין לו, קודם השמש יש לו. סופו דברי תורה–דכתיב: „סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם"[3]. מאי „כי זה כל האדם"? אמר רבי אלעזר: כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר: שָׁקוּל זה כנגד כל העולם כולו. שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה שמעון בן זומא אומר: לא נברא כל

[1]תהלים פד, יא. [2]קהלת א, ג. [3]שם יב, יג.

השערה. כל יומא דשבתא–כל יום שבת (משבתות השנה). הוה יתיב וגרים כוליה יומא–היה יושב ולומד כל היום (מפני שהתורה מגינה ממות). ההוא יומא דבעי למינח נפשיה–באותו היום שצריך היה למות. קם מלאך המות קמיה ולא יכיל ליה דלא הוה פסיק פומיה מגירסא–עמד מלאך המות לפניו, אבל לא יכול לו, מפני שלא פסק פיו מלמוד התורה. אמר מה אעביד ליה–אמר (מלאך המות) מה אעשה לו? הוה ליה בוסתנא אחורי ביתיה–היה לו גן אחורי ביתו. אתא–בא. סליק ובחיש באילני–היה עולה ומנענע באילנות (כדי להשמיע קול רעש). נפק למחזי–יצא דוד לראות (מה קול הרעש). הוה סליק בדרגא–עלה על המדרגה. איפחית דרגא מתותיה–נפחתה (נשברה) המדרגה מתחתיו. אישתיק ונח נפשיה–נדם (חדל ללמוד) ויצאה נשמתו.

י) מה הוי עלה דתחש–מה הוא התחש? ולא הכריעו–לא באו לידי החלטה.

יא) הוא דאין לו–יתרון. קודם השמש–אם יעמול בתורה, שקדמה לבריאת השמש,

העולם כולו אלא לְצַוֺּת לזה. ומאי „דבריו סותרין זה את זה"? כתיב: „טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק"[1], וכתיב: „לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל"[2]; כתיב: [„וְשִׁבַּחְתִּי] אֲנִי אֶת הַשִּׂמְחָה"[3], וכתיב: „וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עֹשָׂה"[4]. לא קַשְׁיָא: „טוב כעס משחוק"—טוב כעס, שכועס הקב"ה על הצדיקים בעולם הזה, משחוק, שמשחק הקדוש ברוך הוא עם הרשעים בעולם הזה; „ולשחוק אמרתי מהולל"—זה שחוק, שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעולם הבא. [„ושבחתי] אני את השמחה"—זו שמחה של מצוה; „ולשמחה מה זה עושה"—זו שמחה שאינה של מצוה, ללמדך: שאין שכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה.

יב) אַף סֵפֶר מִשְׁלֵי בִּקְשׁוּ לִגְנֹז.

ואף ספר משלי בקשו לגנוז, שהיו דבריו סותרין זה את זה. ומפני מה לא גנזוהו? אָמְרֵי: ספר קהלת עַיְינִינַן וְאַשְׁכְּחִינַן טַעְמָא, הָכָא נַמִּי לִיעַיְּנַן. ומאי „דבריו סותרים זה את זה"? כתיב: „אַל תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ"[5] וכתיב „עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ"[6]. לא קשיא: הא בדברי תורה, הא בְּמִלֵּי דְעָלְמָא.

יג) „אֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ".

בדברי תורה מַאי היא? כִּי הָא דִּיתֵיב ר"ג וְקָדָרֵשׁ: עתידה אשה שתלד בכל יום, שנאמר: „הָרָה וְיוֹלֶדֶת יַחְדָּו"[7]. לגלג עליו אותו תלמיד, אמר: „אֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ"[8]. א"ל: בא ואראך דוגמתו בעולם הזה. נְפַק אַחֲוֵי לֵיהּ תרנגולת.—וְתוּ יְתֵב ר"ג וְקָדָרֵשׁ: עתידין אילנות, שמוציאין פירות בכל יום, שנאמר: „וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶרִי"[9]—מה ענף בכל יום, אף פרי בכל יום. לגלג עליו אותו תלמיד, אמר: והכתיב: „אין כל חדש תחת השמש"?. א"ל: בא ואראך דוגמתן בעוה"ז. נְפַק אַחֲוֵי לֵיהּ צָלָף.—ותו יתיב ר"ג וקדריש: עתידה ארץ ישראל שתוציא גְלוּסְקָאוֹת וכלי מֵלַת, שנאמר:

[1]קהלת ז, ג. [2]שם ב, ב. [3]שם ח, טו. [4]שם ב, ב. [5]משלי כו, ד. [6]שם שם ה. [7]ירמיה לא, ז. [8]קהלת א, ט. [9]יחזקאל יז, כג.

יש לו יתרון. לצוות לזה—להתחבר אליו ולשמש לו. שמשחק הקב"ה וכו'—שהשעה משחקת לפניהם והם נהנים מן העולם הזה, כדי שיטרדו מן העולם הבא. שמחה של מצוה—בגון שמחת יום טוב וכו'.

יב) ואשכחינן טעמא—ומצאנו טעם (לתרץ את הסתירות). הכא נמי ליעיינן—גם כאן נעיין (בסתירות האלה). לא קשיא—אין כאן קושיה וסתירה. בדברי תורה—מותר לענות כאולתו. הא במילי דעלמא—זה (שכתוב „אל תען") הוא בנוגע לעניני העולם (עניני חול).

יג) בדברי תורה מאי היא—שמותר לענות לכסיל כאולתו. כי הא דיתיב ר"ג וקדריש—כאותו המעשה ברבן גמליאל שישב ודרש. הרה ויולדת יחדו—באותו היום שהיא הרה היא יולדת. לגלג—לעג. נפק אחזי ליה תרנגלת—יצא והראה לו תרנגלת, המטילה ביצה בכל יום. ותו יתיב וקדריש—ושוב ישב ודרש. צלף—מין עץ (קאפערשטרויך каперсы). גלוסקאות—חלות לחם של סלת. וכלי מילת—מלבושי צמר.

„יְהִי פִסַּת בַּר בָּאָרֶץ"[1]. לגלג עליו אותו תלמיד ואמר: „אין כל חדש תחת השמש". נפק אחזי ליה כְּמֵהִין וּפִטְרִיּוֹת ואכלי מילת–נִבְרָא בר קוֹרָא.

יד) עַנְוְתָנוּתוֹ שֶׁל הִלֵּל.

תנו רבנן: לעולם יהא אדם עַנְוְתָן כהלל ואל יהא קַפְּדָן כשמאי. מעשה בשני בני אדם שֶׁהִמְרוּ זה עם זה. אמרו: כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז. אמר אחד מהם: אני אקניטנו. אותו היום ערב שבת היה והלל חופף ראשו. הלך ועבר על פתח ביתו, אמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו, אמר לו: בני, מה אתה מבקש? אמר לו: שאלה יש לי לשאול. א"ל: שאל, בני, שאל. „מפני מה ראשיהם של בבליים סְגַלְגַּלּוֹת?" א"ל: בני, שאלה גדולה שאלת: מפני שאין להם חַיּוֹת פקחות. הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו, א"ל: בני, מה אתה מבקש? א"ל: שאלה יש לי לשאול. א"ל: שאל, בני, שאל. „מפני מה עיניהן של תַּרְמוֹדִיִּין מְרוּטוֹת?" אמר ליה: בני, שאלה גדולה שאלת: מפני שֶׁדָּרִין בין החולות. הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר ליה: בני, מה אתה מבקש? אמר ליה: שאלה יש לי לשאול. א"ל: שאל, בני, שאל. „מפני מה רגליהם של אַפְרְקִיִּים רחבות?" אמר ליה: בני, שאלה גדולה שאלת: מפני שֶׁדָּרִין בין בִּצְעֵי המים. א"ל: שאלות הרבה יש לי לשאול ומתיירא אני, שמא תכעוס. נתעטף וישב לפניו. אמר ליה: כל שאלות, שיש לך לשאול, שאל. א"ל: אתה הוא הלל, שקורין אותך נשיא ישראל? א"ל: הן. א"ל: אם אתה הוא, לא ירבו כמותך בישראל! אמר ליה: בני, מפני מה? אמר ליה: מפני שֶׁאִבַּדְתִּי על ידך ארבע מאות זוז. א"ל: הֱוֵי זהיר ברוחך, כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז והלל לא יקפיד.

[1]תהלים עב, טז.

פסת בר–חמלה „פסת" משמעותה גלוסקאות הרחבות כפסת יד וכלי מילת, מלשון „כתנת פסים"; גם המלה „בר", אשר הוראתה „תבואה" ו„נקי", נדרשת לגלוסקאות ולכלי צמר (הצחים ונקיים). ואכלי מילת—ובנוגע לכלי מילת. כמהין ופטריות—הצומחים כמו שהם בלילה אחד והם רחבים ועגולים כגלוסקאות. נברא בר קורא—(הראה לו) הקלפה שבתחתית ענף הדקל הרך (הדומה ללבוש).

יד) ענותן—ענו. שהמרו זה עם זה—התערבו זה עם זה. יקניט—יכעים. חופף—רוחץ, מטיב. מי כאן הלל—כלום כאן הלל? (השאלה הזאת נאמרה בלשון גסה שלא לפי כבודו של נשיא ישראל). נתעטף—בטליתו. סגלגלות—עגולות (עגולים). חיות–מילדות. פקחות—חכמות, מנוסות. והמתין—וחכה. תרמודיין—יושבי ארץ תדמור. טרוטות–עכורות. בין התולות—ואבק החול מעכיר את עיניהם. בין בצעי המים–בין הבצות ואגמי המים, ומפני שהם הולכים יחפים, לכן כפות רגליהם מתרחבות ומתפשטות.

טו) שַׁמַּאי הַקַּפְּדָן וְהִלֵּל הָעַנְוְתָן.

תנו רבנן: מעשה בעובד כוכבים אחד, שבא לפני שמאי. א״ל: כמה תורות יש לכם? א״ל: שתים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. א״ל: שבכתב אני מאמינך, ושבעל פה איני מאמינך; גַּיְּרֵנִי על מנת שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בנזיפה. בא לפני הלל. גַּיְּרֵיהּ. יוֹמָא קַמָּא א״ל: א״ב ג״ד; למחר אַפֵּיךְ לֵיהּ. א״ל: והא אתמול לא אמרת לי הָכֵי? א״ל: לַאו על דִּידִי קָא סָמְכַתְּ? דעל פה נמי סמוך עלי.

שוב מעשה בעובד כוכבים אחד, שבא לפני שמאי. א״ל: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה, כשאני עומד על רגל אחת. דְּחָפוֹ בְּאַמַּת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. אמר לֵיהּ: דַּעֲלָךְ סְנֵי, לְחַבְרָךְ לָא תַעֲבֵד—זו היא כל התורה כולה וְאִידָךְ פֵּירוּשָׁא היא, זִיל גְּמוֹר.

שוב מעשה בעובד כוכבים אחד, שהיה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול סופר, שהיה אומר: ״וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד״[1]. אמר: הללו למי? אמרו לו: לכהן גדול. אמר אותו עובד כוכבים בעצמו: אלך ואתגייר, בשביל שישימוני כהן גדול. בא לפני שמאי, א״ל: גיירני על מנת, שישימוני כהן גדול. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. א״ל: כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות? לך למוד טכסיסי מלכות. הלך וקרא. כיון שהגיע ל״וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת״[2], א״ל: מקרא זה על מי נאמר? אמר ליה: אפילו על דוד מלך ישראל. נשא אותו גר קל וחומר בעצמו: ומה ישראל, שנקראו בנים למקום ומתוך אהבה שאהבם קרא להם: ״בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל״[3], כתיב עליהם: ״והזר הקרב יומת״, גר הקל, שבא במקלו ובתרמילו—על אחת כמה וכמה! בא לפני שמאי, א״ל: כלום ראוי אני להיות כ״ג? והלא כתיב בתורה: ״והזר הקרב יומת!״ בא לפני הלל, א״ל: עַנְוְתָן הלל! ינוחו לך ברכות על ראשך, שהקרבתני תחת

[1]שמות כח, ד. [2]במדבר ג, י. [3]שמות ד, כב.

טו) בנזיפה—בתוכחה וגערה. גייריה—גייר אותו. יומא קמא—ביום הראשון. למחר אפיך ליה—ביום המחר הפך לו את הסדר ולמד לו את האלף־בית מסופו לראשו. הכי—כך (הלא אתמול למדתני להפך). לאו על דידי קא סמכת—האינך סומך עלי? (הן אתה בעצמך אינך יודע שזו אלף וזו בית, אלא שאתה סומך עלי שאלמדך כראוי). דעל פה נמי סמוך עלי—בנוגע לתורה שבעל פה גם כן סמוך על דברי (מכיון שגם בתורה שבכתב וגם בתורה שבעל פה אתה נזקק למסורה שאמסור לך אני, הרי אין הבדל בין שתי התורות). באמת הבנין—במקל שארכו אמה, שמודדים בו את ארך הבנין. דעלך סני לחברך לא תעבד—מה ששנוא לך (מה שאינך רוצה שיעשו לך אחרים), אל תעשה לחברך (כגון גנבה, גזלה וכו׳). ואידך פירושא היא זיל גמור—ויתר דברי התורה אינם אלא פירוש (לכלל היסודי הזה), לך ולמוד (את הפירוש הזה). סופר—מלמד תינוקות. טכסיסי מלכות—עניני המלכות וסדריה. וקרא—בתורה. הקל—הנקלה. שבא במקלו ותרמילו—שבא אל עם ישראל במקלו וילקוטו (כלומר:

כנפי השכינה. לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד, אמרו: קַפְּדָנוּתוֹ של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם, עַנְוְתָנוּתוֹ של הלל קירבנו תחת כנפי השכינה.

טז) אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה.

דרש רב עולא: מאי דכתיב: „אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה" וגומר[1]? הרבה הוא דלא לרשע, הָא מעט לרשע? אלא מי שאכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף?

יז) לְעוֹלָם יְבַקֵּשׁ אָדָם רַחֲמִים שֶׁלֹּא יֶחֱלֶה.

א"ר יצחק בריה דרב יהודה: לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה, שאם יחלה, אומרים לו: הבא זכות והפטר. אמר מר עוקבא: מאי קרא? „כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ"[2]—ממנו להביא רְאָיָה. תני דבי רבי ישמעאל: „כי יפול הנופל ממנו"—ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית, שהרי לא נפל והכתוב קראו „נופל", אלא שֶׁמְּגַלְגְּלִין זכות על ידי זכאי וחובה ע"י חייב.

יח) חוֹלֶה הַנּוֹטֶה לָמוּת צָרִיךְ לְהִתְוַדּוֹת.

תנו רבנן: מי שחלה ונטה למות, אומרים לו: הִתְוַדֵּה, שכן כל הַמּוּמָתִין מתודין. אדם יוצא לשוק—יהי דומה בעיניו, כמי שנמסר לְסַרְדְיוֹט; חָש בראשו—יהי דומה בעיניו, כמי שנתנוהו בְקוֹלָר; עלה למטה ונפל—יהי דומה בעיניו, כמי שהעלוהו לְגַרְדּוֹם לידון, שכל העולה לגרדום לידון, אם יש לו פְּרַקְלִיטִין גדולים—נצול, אם לאו—אינו נצול. ואלו הן פרקליטין של אדם: תשובה ומעשים טובים. ואפילו תתקצ"ט מלמדים עליו חובה וא' מלמד עליו זכות—נצול, שנאמר: „אִם יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שַׁחַת" וגו'[3]. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי

[1] קהלת ז, יז. [2] דברים כב, ח. [3] איוב לג, כג—כד.

בלי שום זכות אבות). נזדווגו—נזדמנו. שלשתן—שלשת הגרים. לטורדנו—להוציאנו. מן העולם—מן העולם הבא.

טז) הא מעט לרשע—אבל מעט רשאי אדם להרשיע? אלא מי שאכל שום וכו'—כך הוא פירוש הכתוב: אם רשעת הרבה אל תוסיף על רשעך, שאם אדם אכל שום וריחו עולה ומתפשט, כלום יוסיף לאכול שום אחר להגדיל את ריחו עוד יותר?

יז) ממנו להביא ראיה—מאחר שהוא נופל, צריך למצא ממנו וממעשיו ראיה לזכותו. מששת ימי בראשית—גזר גורלו נחתך מקדמי עולם. שהרי לא נפל וכו'—שהרי כשניתנה התורה עדיין לא נפל זה, ואף על פי כן קרא לו הכתוב „נופל". על ידי חייב—על ידי בעל הבית זה, שלא קיים מצות מעקה.

יח) אומרים—העומדים מסביב. שכל המומתין מתודין—שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא. לשוק—שמצויים שם בעלי ריב ובעלי דין יהודים ונכרים. לסרדיוט—לאיש צבא (להוליכו לשופט). חש בראשו—אם ראשו כואב עליו. קולר—נחושתים, עול ברזל. גרדום—מקום ההריגה. פרקליטין—מליצים.

הגלילי אומר: אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה באותו מלאך לחובה ואחד לזכות—נצול, שנאמר: „אחד מני אלף״.

יט) עֲוֹן נַבְלוּת הַפֶּה.

בעון נַבְלוּת הפה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים ויתומים ואלמנות צועקים ואינם נענים, שנאמר: „עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח ה׳ וְאֶת יְתֹמָיו וְאֶת אַלְמְנוֹתָיו לֹא יְרַחֵם כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה״[1]. מאי „ועוד ידו נטויה״? אמר רב חנין בר רבא: כל המנבל פיו, אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה, הופכין עליו לרעה. אמר רבה בר שילא אמר רב חסדא: כל המנבל [את] פיו מעמיקין לו גיהנם, שנאמר: „שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת״[2]. רב נחמן בר יצחק אמר: אף השומע ושותק, שנאמר: „וּזְעוּם ה׳ יִפָּל־שָׁם״[3].

כ) תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן.

בזמן שהצדיקים בדור—צדיקים נתפסין על הדור, אין צדיקים בדור—תינוקות של בית רבן נתפסים על הדור.

כא) עֲלִילוֹת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי.

יָתְבֵי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון וִיתֵב יהודה בן גרים גַּבַּיְהוּ. פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהם של אומה זו! תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון [בן יוחאי] ואמר: כל מה שתקנו, לא תקנו אלא לצורך עצמן: תקנו שווקים—להושיב בהם זונות, מרחצאות—לְעַדֵּן בהם עצמן, גשרים—ליטול מהם מכסים. הלך יהודה בן גרים וספר דבריהם ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה, שֶׁעִלָּה—יתעלה; יוסי, ששתק—יגלה לצפורי; שמעון, שֶׁגִּנָּה—יֵהָרֵג. אֲזַל הוּא וּבְרֵיהּ טְשׁוּ בֵּי מִדְרְשָׁא. כָּל יוֹמָא הֲוַת מַיְתֵי לְהוּ דְּבֵיתְהוּ רִפְתָּא וְכוּזָא דְמַיָּא וְכָרְכֵי. כִּי תְקִיף גְּזֵירְתָא, אֲמַר לֵיהּ לִבְרֵיהּ: נשים דעתן קלה עליהן, דִּלְמָא מְצַעֲרֵי לָהּ

[1] ישעיה ט, טז. [2] משלי כב, יד. [3] שם.

ואחד לזכות—אם במליצתו של המלאך יש רק אחד מני אלף לזכותו של הנידון.

יט) בחורי שונאי ישראל—בחורי ישראל (שתלה את הקללה בשונאי ישראל). שוחה עמוקה פי זרות—שוחה עמוקה מוכנה למי שפיו מדבר זרות. זעום ה׳—הוא השומע נבול פה ושותק. יפל שם—לגיהנום.

כ) נתפסים על הדור—סובלים ומתים בעד עון הדור.

כא) יתבי וכו׳—פעם אחת היו יושבים ר׳ יהודה ורבי יוסי וכו׳. ויתיב ר׳ יהודה בן גרים גבייהו—וישב יהודה בן גרים אצלם. פתח—התחיל לדבר. של אומה זו—של עם הרומאים. וספר דבריהם—לבני משפחתו, אבל לא להשמיעם למלכות. שעילה—שרומם ונשא את הרומאים. יתעלה—יעלוהו לגדולה. שגינה—שדבר בגנותם של הרומאים. אזל הוא ובריה טשו בי מדרשא—הלך הוא ובנו והסתתרו בבית המדרש. כל יומא וכו׳—כל יום היתה מביאה לו אשתו לחם וצפחת מים והם אכלו. כי תקיף גזירתא אמר ליה לבריה—כשנגברה הגזרה, אמר לו לבנו. דילמא מצערי לה ומגליא לן—אולי יצערוה

יְמְגַלְיָא לָן. אֲזַלוּ טְשׁוּ בִּמְעָרְתָּא. אִתְרְחֵשׁ נִסָּא אִבְּרִי לְהוּ חָרוּבָא וְעֵינָא דְמַיָּא (וַהֲווּ יָתְבֵי) וַהֲווּ מְשַׁלְּחֵי מָנַיְהוּ. וַהֲווּ יָתְבֵי עַד צַוְּארַיְהוּ בְּחָלָא. כּוּלֵּיהּ יוֹמָא גָּרְסֵי, בְּעִידָּן צַלּוֹיֵי לָבְשׁוּ מִכְסוּ וּמְצַלּוּ וַהֲדַר מְשַׁלְּחֵי מָנַיְהוּ, כִּי הֵיכִי דְּלָא לִבְלוּ. אִיתִּבוּ תְּרֵיסַר שְׁנֵי בִּמְעָרְתָּא. אֲתָא אליהו וְקָם אַפִּתְחָא דמערתא. אֲמַר: מַאן לוֹדְעֵיהּ לבר יוחאי דְּמִית קיסר וּבְטֵל גְּזֵירְתֵיהּ? נְפַקוּ, חֲזוּ אִינָשֵׁי דְּקָא כָּרְבֵי וְזָרְעֵי. אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. כל מקום שנותנין עיניהם, מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערתכם! הֲדוּר אֲזוּל, אִיתִּבוּ תְּרֵיסַר יַרְחֵי שַׁתָּא. אָמְרֵי: משפט רשעים בגיהנם י״ב חדש. יצתה בת קול ואמרה: צאו ממערתכם! נְפַקוּ, כל הֵיכָא דַּהֲוָה מָחֵי רבי אלעזר, הֲוָה מַסֵּי רבי שמעון. א״ל: בני, די לעולם אני ואתה. בַּהֲדֵי פַּנְיָא דְמַעֲלֵי שַׁבְּתָא חֲזוּ ההוא סָבָא דַּהֲוָה נָקֵט תְּרֵי מַדָּאנֵי אָסָא וְרָהֵט בין השמשות. אֲמַרוּ לֵיהּ: הָנֵי למה לך? אמר להו: לכבוד שבת. „וְתִסְגֵּי לך בחד?״—„חד כנגד זכור וחד כנגד שמור״. אמר ליה לבריה: חֲזִי, כמה חביבין מצות על ישראל! יְתֵב דַּעְתַּיְהוּ.

שמע רבי פינחס בן יאיר חַתְנֵיהּ, נְפַק לְאַפֵּיהּ, עַיְּלֵיהּ לְבֵי בָנֵי. הֲוָה קָא אָרֵיךְ לֵיהּ לְבִשְׂרֵיהּ. חֲזָא דַּהֲווּ בֵּיהּ פִּילֵי בְגוּפֵיהּ. הֲוָה קָא בָכֵי וְקָא נָתְרָן דִּמְעַת עֵינֵיהּ וְקָמְצַוַּח לֵיהּ. אמר ליה: אוי לי, שראיתיך בכך! אמר ליה: אשריך, שראיתני בכך, שאלמלי לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך!

(יענוה ביסורים) והיא תגלה אותנו (את מקום מחבואנו). **אזלו טשו במערתא**—הלכו והסתתרו במערה. **אתרחש ניסא וכו׳**—נתרחש (נעשה) נס ונברא להם עץ חרוב (לאכול מפירותיו) ועין מים (לשתות). **והוו משלחי מנייהו**—והיו פושטים מעליהם (את בגדיהם, כדי שלא יבלו). **והוו יתבי עד צוארינהו בחלא**—והיו יושבים עד צואריהם בחול. **כוליה יומא גרסי**—כל היום היו לומדים. **בעידן צלויי וכו׳**—בשעת התפלה לבשו את בגדיהם והתפללו ואחר כך פשטום מעליהם, כדי שלא יבלו. **איתיבו תריסר שני במערתא**—ישבו שתים עשרה שנים במערה. **אתא**—בא. **אפתחא דמערתא**—על פתח המערה. **אמר וכו׳**—אמר (אליהו): מי יודיע את בן יוחאי שמת הקיסר ונתבטלה גזרתו? **נפקו וכו׳**—יצאו וראו אנשים החורשים וזורעים. **בחיי שעה**—בחיי העולם הזה, שימיהם ספורים. **הדור אזול איתיבו תריסר ירחי שתא**—חזרו והלכו (אל המערה) וישבו שנים עשר ירחים במערה. **משפט רשעים בגיהנום**—ואף הם נענשים כך על אשר המיתו אנשים במבטי עיניהם. **נפקו**—יצאו. **כל היכא דהוה מחי וכו׳**-כל מקום שהיה מוחץ (ממית) היה מרפא רבי שמעון. **בהדי פניא וכו׳**—לפנות ערב שבת ראו זקן אחד שהיה מחזיק שתי אגודות של הדסים (להריח בהם בשבת) ורץ בין השמשות. **הני למה לך**—אלה למה לך (למה לך שתי אגודות)? **כנגד זכור**—„זכור את יום השבת לקדשו״ (שמות כ, ח). **כנגד שמור**—„שמור את יום השבת לקדשו״ (דברים ה, יב). **חזי**—ראה. **יתיב דעתייהו**—הניח (הזקן הזה) את דעתם (כי ראו עד כמה חביבות המצוות על ישראל).

חתניה—חתנו. **נפק לאפיה**—יצא לקראתו. **עייליה ליה לבי בני**—הכניסו לבית המרחץ. **הוה קא אריך ליה לבשריה**—היה מחליק ומתקן את בשרו. **חזא דהוו ביה פילי בגופיה**—ראה (ר׳ פינחס), שהיו לו בקעים וסדקים בגופו. **הוה קא בכי וכו׳**—היה בוכה והיו

דְּמֵעִקָּרָא כִּי הֲוָה מַקְשֵׁי רבי שמעון בן יוחאי קֻשְׁיָא, הֲוָה מְפָרֵק לֵיהּ רבי פינחס בן יאיר תְּרֵיסַר פֵּרוּקֵי; לסוף, כי מקשי רבי פינחס בן יאיר קושיא, הוה מפרק ליה רשב״י כ״ד פירוקי.

פרק חמישי.

כב) שְׁנּוּי סִדְרֵי בְרֵאשִׁית.

תנו רבנן: מעשה באחד, שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו. א״ר יוסף: בא וראה, כמה גדול אדם זה, שנעשה לו נס כזה! אמר ליה אביי: אַדְּרַבָּה, כמה גרוע אדם זה, שנשתנו לו סדרי (מעשה) בראשית! אמר רב יהודה: בא וראה, כמה קשין מזונותיו של אדם, שנשתנו עליו סדרי בראשית!

פרק ששי.

כג) מִפְּנֵי מַה אָסְרוּ לָצֵאת בְּסַנְדָּל הַמְסֻמָּר בַּשַּׁבָּת?

„סנדל המסומר"—מַאי טַעְמָא? אמר שמואל: שֶׁלְּפֵי השמד היו והיו נחבאים במערות ואמרו: הנכנס—יִכָּנֵס, והיוצא—אל יצא. נהפך סנדלו של אחד מהם; כסבורים הם: אחד ממנו יצא וראוהו אויבים ועכשיו באין עליהם. דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם האויבים.

רבי אלעאי בר אלעזר אומר: במערה היו יושבין ושמעו קול מעל גבי המערה; כסבורין היו, שבאו עליהם אויבים, דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהן האויבין.

רמי בר יחזקאל אמר: בבית המדרש היו יושבין ושמעו קול מאחורי בית המדרש; כסבורים היו, באו עליהם אויבים, דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים. באותה שעה אמרו: אל יצא אדם

נופלות דמעות עיניו (על גופו של ר׳ שמעון) והביאו אותו לידי צעקה (כי הדמעות המלוחות הכאיבו את בשרו). דמעיקרא וכו׳—כי מלפנים כשהיה ר׳ שמעון בן יוחאי שואל שאלה, היה ר׳ פינחס בן יאיר משיב לו שתים עשרה תשובות, אבל לבסוף (לאחר שיצא מן המערה), כשהיה ר׳ פינחס שואל אותו שאלה, היה ר׳ שמעון משיב לו עשרים וארבע תשובות. —

כב) שנשתנו עליו סדרי בראשית—ולא זכה שיפתחו לו מקורות פרנסה, כדי שיוכל לשכור מינקת לילדו.

כג) סנדל המסומר—אסור לצאת בסנדל המסומר בשבת. שלפי השמד—סוף גזרת השמד. הנכנס יכנס—הרוצה להכנס, יכנס, לפי שהנכנס רואה אם יש אויבים בחוץ. והיוצא אל יצא—מי שרוצה לצאת אל יצא, פן יראוהו האויבים ויבינו שאנו מתחבאים כאן. ושמעו קול וכו׳ והרגו זה את זה—בדחיקתם, והם היו נעולים סנדלים מסומרים. אי הכי—אם

בסנדל המסומר. **אִי הָכֵי, בחול נַמִּי לִתְסַר? מעשה כי הֲוָה, בשבת הֲוָה.**

כד) תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַמִּתְחַדְּדִים בַּהֲלָכָה.

אמר רבי ירמיה א"ר אלעזר: שני תלמידי חכמים הַמְחַדְּדִין זה לזה בהלכה, הקדוש ברוך הוא מצליח להם, שנאמר: "וַהֲדָרְךָ"[1]—אל תקרי "והדרך", אלא "וַחֲדָדְךָ"; ולא עוד אלא שעולין לגדולה, שנאמר: "צְלַח רְכַב"[2]. יכול אפילו שלא לשמה? ת"ל: "עַל דְּבַר אֱמֶת"[3]. יכול אם הֵגִיס דעתו? ת"ל: "וְעַנְוָה צֶדֶק"[4]. ואם עושים כן, זוכין לתורה, שניתנה בימין, שנאמר: "וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ"[5]. רב נחמן בר יצחק אמר: זוכין לדברים, שנאמרו בימינה של תורה, [ד]אמר רבא בר שילא וְאָמְרֵי לה [אמר רב יוסף בר חמא אמר רב ששת]: מאי דכתיב "אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד"[6], אֶלָּא בימינה אורך ימים אִכָּא, עושר וכבוד לֵכָּא? אלא: לַמַּיְמִינִים בה אורך ימים איכא וכל שכן עושר וכבוד, למשמאילים בה עושר וכבוד איכא, אורך ימים ליכא. אמר רבי ירמיה אר"ש בן לקיש: שני תלמידי חכמים הנוחים זה לזה בהלכה, הקב"ה מקשיב להם, שנאמר: "אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב ה'" וגו'[7],—אין דבור אלא נחת, שנאמר: "יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ"[8]. מאי "וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ"[9]? אמר רבי אסי [אמי]: אפילו חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב, כאילו עשאה. אמר רב חיננא [בר אידי]: כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר: "שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע"[10]. א"ר אסי וְאִיתֵימָא רבי חנינא: אפילו הקב"ה גוזר גזירה, הוא מבטלה, שנאמר: "בַּאֲשֶׁר דְּבַר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר לוֹ מַה תַּעֲשֶׂה"[11], וּסְמִיךְ לֵיהּ "שומר מצוה לא ידע דבר רע". אמר רבי אבא אר"ש בן לקיש: שני תלמידי חכמים, המקשיבים זה לזה בהלכה, הקב"ה שומע לקולם, שנאמר: "הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי"[12]; ואם אין עושין כן, גורמין לשכינה שתסתלק מישראל,

[1]תהלים מה, ה. [2]שם. [3]שם. [4]שם. [5]שם. [6]משלי ג, טז. [7]מלאכי ג, טז. [8]תהלים מז, ד. [9]מלאכי ג, טז. [10]קהלת ח, ה. [11]שם שם ד. [12]שיר השירים ח, יג.

בן הוא. **בחול נמי ליתסר**—יהא אסור גם בחול? **מעשה כי הוה בשבת הוה**—כשקרה המעשה היה יום שבת.

כד) **המחדדים זה לזה**—המתפלפלים ומחדדים את שכלם בהלכה. **וחדדך**—לשון חדוד. **שלא לשמה**—שלא לשם אהבת התורה, אלא לשם הפלפול והנצוח בלבד. **הגיס דעתו**—אם הוא מתגאה בתלמודו. **ותורך**—תלמד בה (תלמדך). **אלא בימינה ארך ימים איכא וכו'**—האומנם בימינה יש רק ארך ימים, אבל עושר וכבוד אין בה? **למיימינים בה**—העוסקים בתורה לשמה. **למשמאילים**—לעוסקים בה שלא לשמה. **הנוחים זה לזה**—המתיחסים איש לאחיו בנעימות. **ידבר עמים**—ישפילם תחתינו (וכל שפלות היא בנחת, כי מי שמצבו שפל אינו מדבר בהרמת קול ובגאוה). **ואיתימא**—ואם רוצה אתה אמר (כלומר: או). **וסמיך ליה**—וסמוך לו. **המקשיבים זה לזה**—המלמדים זה את זה ומבינים זה מזה. **חברים מקשיבים**—

שנאמר: „בְּרַח דּוֹדִי" וגו'[1]. אמר רבי אבא אמר ר' שמעון בן לקיש: שני ת"ח המדגילין זה לזה בהלכה, הקב"ה אוהבן, שנאמר: „וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה"[2].

כה) פִּתְגָמִים שׁוֹנִים שֶׁל ר' שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ.

ואמר רבי אבא אמר רבי שמעון בן לקיש: גדול המלוה יותר מן העושה צדקה, ומטיל בכים—יותר מכולם. אמר ר"א ארשב"ל: אם ת"ח נוקם ונוטר כנחש הוא—חגרהו על מתניך, אם עם הארץ הוא חסיד—אל תדור בשכונתו. אמר רב כהנא ואמר רבי שמעון בן לקיש וְאָמְרֵי לה אמר רב אסי אמר רשב"ל] ואמרי לה א"ר אבא אר"ש בן לקיש: כל המגדל כלב בתוך ביתו, מונע חסד מתוך ביתו, שנאמר: „לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד"[3], שכן בלשון יונית קורין לכלב „לָמָס". רב נחמן בר יצחק אמר: אף פורק ממנו יראת שמים, שנאמר: „וְיִרְאַת שַׁדַּי יַעֲזוֹב"[4].

פרק שביעי.

כו) חֶשְׁבּוֹן תְּקוּפוֹת וּמַזָּלוֹת.

אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: כל היודע לחשוב בתקופות ומזלות ואינו חושב, עליו הכתוב אומר: „וְאֵת פֹּעַל ה' לֹא יַבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ"[5]. אמר רבי שמואל בר נחמני [אמר רבי יונתן]: מנין, שמצוה על אדם לחשב תקופות ומזלות? שנאמר: „וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים"[6],—אי זו היא חכמה ובינה, שהיא לעיני העמים? הֱוֵי אומר: זה החושב תקופות ומזלות.

פרק שמיני.

כז) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא בָרָא דָּבָר אֶחָד לְבַטָּלָה.

אמר רב יהודה אמר רב: כל מה שברא הקב"ה בעולמו, לא ברא

[1]שיר השירים ח, יג. [2]שם ב, ד. [3]איוב ו, יד. [4]שם. [5]ישעיה ה, יב. [6]דברים ד, ו.

אם החברים מקשיבים זה לזה אני אומר להם, שישמיעוני את קולם ואענם. המדגילים— האוספים זה את זה לעסוק בהלכה.

כה) יותר מן העושה צדקה—מפני שלקבל מלוה אין העני מתבייש, אבל לקבל צדקה הוא מתבייש. ומטיל בכים—שנותן לו מעות לעשות עסק שיתפרנס בו. חגרהו על מתניך—הדבק בו, שסופך ליהנות מתלמודו. אל תדור בשכונתו—שאינו יודע בדקדוקי המצוות ולכן אין חסידותו שלמה וסופך ללמד ממעשיו. מונע חסד מתוך ביתו—מפני שהעניים נמנעים מלבוא לביתו מיראת הכלב.

כו) שהיא לעיני העמים—שהיא נראה וניכרת לעיני העמים שחכמת אמת היא, לפי שחשבונותיה מכוונים ומדויקים.

דבר אחד לבטלה. ברא שַׁבְּלוּל–לִכְתִיתָא, ברא זבוב–לְצִרְעָא, יתוש–לנחש ונחש–לַחֲפָפִית וּסְמָמִית–לעקרב.

כח) חָמֵשׁ אֵימוֹת הֵן אֵימַת הַלָּשׁ עַל גִּבּוֹר.

ת"ר: חמש אימות הן אימת חלש על גבור: אימת מַפְגִּיעַ על ארי, אימת יַתּוּשׁ על הפיל, אימת סְמָמִית על עקרב, אימת סְנוּנִית על הנשר, אימת כִּלְבִּית על לויתן. אמר רב יהודה אמר רב: מאי קרא? „הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל עָז"[1].

פרק תשיעי.

כט) תְּנָאֵי הִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂי בְרֵאשִׁית.

אמר חזקיה: מאי דכתיב: „מִשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה"[2], אם יראה, למה שקטה? ואם שקטה, למה יראה? אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה. ולמה יראה? כדריש לקיש, דאמר ר"ל: מאי דכתיב: „וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי"[3]–ה"א יתירה למה לי? מלמד, שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלין את התורה–אתם מתקיימין, ואם לאו–אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו.

ל) שְׁנֵי הַכְּתָרִים שֶׁל „נַעֲשֶׂה" וְ„נִשְׁמָע".

דרש רבי סימאי: בשעה שהקדימו ישראל „נעשה" ל„נשמע" באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל וקשרו לו שני כתרים, אחד כנגד „נעשה" ואחד כנגד „נשמע", וכיון שחטאו ישראל, ירדו ק"כ רבוא מלאכי חבלה ופרקום, שנאמר: „וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב"[4]. א"ר חמא בר חנינא: בחורב טענו ובחורב פרקו. בחורב טענו–כדאמרינן,

[1]עמוס ה, ט. [2]תהלים עו, ט. [3]בראשית א, לא. [4]שמות לג, ו.

כז) לכתיתא–להניחה על המכה. לצרעא–מי שעקצה אותו צרעה הוא כותש זבוב ומניחו על מקום העקיצה. לנחש–לנשיכת נחש. לחפפית–לשחין (שנותנים את הנחש לתוך שמן רותח ומניחים אותו אחר כך על השחין). סממית–לטאה. לעקרב–לנשיכת עקרב.

כח) מפגיע–יתוש אֶתְיוֹפִּי, העוקץ את האריה בצוארו ובעיניו, ועקיצתו מכאבת את האריה כל כך, עד שהוא עוזב את כל חבל הארץ, שבו התגורר, ולכן הוא מתירא מאד מפני זמזום היתושים האלה. אימת יתוש על הפיל–שהוא נכנס לחטמו. אימת סנונית על הנשר–שהיא נכנסת תחת כנפיו ומפרעת בעדו מלפרוח. כלבית–מין דג קטן (שטיכלינג, колюшка).

כט) בתחלה–קודם שאמרו ישראל „נעשה ונשמע". יראה–שמא לא יקבלוה ויחזור העולם לתהו ובהו. ולבסוף–כשקבלוה. ה"א יתרה–כל ימי היצירה אינם מסומנים בה"א הידיעה (יום ראשון, יום שני וכו'), ורק יום הששי, שהיה בגמר מעשה היצירה, מסומן בה"א מלמד שהתנה וכו'–הה"א היתרה שנצטרפה ליום, שבו היה גמר מעשה בראשית, בא לרמז ליום הששי בסיון שבו ניתנה התורה ולהורות, שמעשה היצירה תלוי בקבלת התורה על ידי ישראל.

ל) שני כתרים–מזיו השכינה. טענו–את הכתרים (כי מתוך הכתוב „את עדים מהר

בחורב פרקו–דכתיב: „ויתנצלו בני ישראל" וגו'. א"ר יוחנן: וכולן זכה משה ונטלן, דִּסְמִיךְ לֵיהּ: „וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל"[1]. אמר ר"ל: ועתיד הקב"ה להחזירן לנו, שנאמר: „וּפְדוּיֵי ה' יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם"[2], — שמחה שמעולם על ראשם. אמר רבי אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בת קול ואמרה להם: מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו? דכתיב: „בָּרְכוּ ה' מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ"[3], — בְּרֵישָׁא „עושי" וַהֲדַר „לשמוע".

לא) לָמָּה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְתַפּוּחַ?

אמר רב חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב: „כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר" וגו'[4], למה נמשלו ישראל לתפוח? לומר לך: מה תפוח זה פריו קודם לעליו, אף ישראל הקדימו „נעשה" ל„נשמע".

לב) הַנֶּעֱלָבִים וְאֵינָם עוֹלְבִים.

תנו רבנן: הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עושים מאהבה ושמחים ביסורים, עליהם הכתוב אומר: „וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ"[5].

לג) דִּבּוּרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַר סִינַי.

אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: „ה' יִתֶּן אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב"[6]? כל דבור ודבור, שיצא מפי הגבורה, נחלק לשבעים לשונות. תנא דבי רבי ישמעאל: „וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע"[7], — מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות, אף כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נחלק לשבעים לשונות. אמר רבי חננאל בר פפא: מאי דכתיב „שִׁמְעוּ כִּי נְגִידִים אֲדַבֵּר"[8], למה נמשלו דברי תורה כנגיד? לומר לך: מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות, אף ד"ת יש בהם להמית ולהחיות. והיינו דאמר רבא: למיימינים בה–סַמָּא

[1]שמות לג, ז. [2]ישעיה לה, י. [3]תהלים קג, כ. [4]שיר השירים ב, ג. [5]שופטים ה, לא. [6]תהלים סח, יב. [7]ירמיה כג, כט. [8]משלי ח, ו.

חורב" משמע, שקבלו את עדים בהר חורב). דסמיך ליה—שסמוך לו (לכתוב האמור). ומשה יקח—את העדי שהתנצלו בני ישראל. עושי דברו לשמע—מוכנים לעשות קודם שישמעו, לא כדרך שאר העבדים, השומעים תחלה מה שמצוים להם ואחר כך הם ממלאים את המצוה. ברישא–מתחלה. והדר–ואחר כך;

לא) פריו קודם לעליו—חנטת פריו קודמת לחנטת עליו.

לב) הנעלבים–שאחרים מכלימים אותם. ואינם עולבים—אבל הם אינם מכלימים את אחרים. עושים מאהבה—שמקיימים את המצוות מאהבה לאלהים.

לג) צבא רב—היינו כל אומות העולם. נחלק לכמה ניצוצות—הסלע שהפטיש מכה בו נחלק לכמה ניצוצות. נגיד—מנהיג, שר. והיינו דאמר רבא–וזהו שאמר רבא. למיימינים בה–שעוסקים וטרודים בה בכל כחם, כאדם המשתמש ביד ימינו, שהיא עיקר לו. סמא

דְחַיֵּי, למשמאילים בה–סַמָּא דְמוֹתָא. דבר אחר: „נגידים"–כל דבור ודבור, שיצא מפי הקב"ה, קושרים לו שני כתרים.

אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב: „צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין"[1]? אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבונו של עולם! אף על פי שמיצר ומֵימַר לי דודי–בין שדי ילין.–ואמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב: „לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם"[2]? כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה, נתמלא כל העולם כולו בשמים. וְכֵיוָן שמדבור ראשון נתמלא, דבור שני לְהֵיכָן הלך? הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו והיה מעביר ראשון ראשון, שנאמר: „שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר"[3],–אל תקרי „שושנים", אלא „ששונים".–ואריב"ל: כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה, יצאתה נשמתן של ישראל, שנאמר: „נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ"[4]. וּמֵאַחַר שמדבור ראשון יצאת נשמתן, דבור שני היאך קבלו? הוריד טל, שעתיד להחיות בו מתים, והחיה אותם, שנאמר: „גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ"[5].–ואריב"ל: כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה, חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל והיו מלאכי השרת מְדַדִּין אותם, שנאמר: „מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן"[6]–אל תקרי „ידודון", אלא „יְדַדּוּן".

לד) משֶׁה וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת.

ואמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם! מה לילוד אשה בינינו? אמר להם: לקבל התורה בא. אמרו לפניו: חמדה שגנוזה לך מששת ימי בראשית, תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? „מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ"[7], „ה' אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם"[8]. אמר לו הקב"ה למשה: החזר להם תשובה. אמר לפניו: רבש"ע! מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. א"ל: אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה, שנאמר: „מְאַחֵז פְּנֵי כִסֵּה פַּרְשֵׁז

[1]שיר השירים א, יג. [2]שם ה, יג. [3]שם. [4]שם שם ו. [5]תהלים סח, י. [6]שם שם יג. [7]שם ח, ה. [8]שם שם ב.

דחיי—סם חיים. למשמאילים בה–שעוסקים בה שלא לשמה, כאדם המשתמש בשמאלו בדרך עראי. קושרים לו–לדבורו של הקב"ה, כי הדבור היה דבר של ממש והיה נראה לעין, כמו שכתוב: „וכל העם רואים את הקולות". שמיצר ומימר לי דודי—אף על פי שאוהבי (הוא הקב"ה) הצר והֵמַר לי (המלים „צרור המור" נדרשות בלשון מיצר ומימר) במעשה העגל, שאמר: „הורד עדיך". בין שדי ילין–בכל זאת צוה מיד לעשות משכן וצמצם את שכינתו בין שני בדי הארון. מעביר ראשון–לגן עדן. מור עובר–שהיה הולך ומעבירו. י"ב מיל–זו היתה מדת ארך המחנה שלהם והם חזרו לאחוריהם עד סוף המחנה. מדדין אותם—מדריכים אותם ומסייעים להם להתקרב לאט לאט להר סיני. ידודון—משמע שהם עצמם ידודון. ידדון—שהיו מדדים את אחרים.

לד) תנה הודך וכו'—תן הדר תורתך על השמים.

עָלָיו עֲנָנוֹ"[1], וא"ר תנחום [נחום]: מלמד, שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו. אמר לפניו: רבש"ע! תורה, שאתה נותן לי, מה כתיב בה? "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"[2]. אמר להם: למצרים ירדתם? לפרעה השְׁתַּעְבַּדְתֶּם? תורה למה תְהֵא לכם?–שוב מה כתיב בה? "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים"[3]. בין העובדי כוכבים אתם שְׁרוּיִם, שעובדין כוכבים?–שוב מה כתיב בה? "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ"[4]. כלום אתם עושים מלאכה, שאתם צריכין שבות?–שוב מה כתיב בה? "לֹא תִשָּׂא"[5]. משא ומתן יש ביניכם?–שוב מה כתיב בה? "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ"[6]. אב ואם יש לכם?–שוב מה כתיב בה? "לֹא תִרְצָח לֹא תִנְאָף לֹא תִגְנֹב"[7]. קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם? מיד הודו לו להקב"ה, שנאמר: "ה' אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ"[8], ואילו "תנה הודך על השמים" לא כתיב. מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר, שנאמר: "עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם"[9],–בשכר שקראוך אדם, לקחת מתנות. ואף מלאך המות מסר לו דבר, שנאמר: "וַיִּתֵּן אֶת הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל הָעָם"[10], ואומר: "וַיַּעֲמֹד בֵּין הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה"[11], אי לאו דַּאֲמַר לֵיהּ, מְנָא הֲוָה יָדַע?

לה) הַשָּׂטָן הָלַךְ לְחַפֵּשׂ אֶת הַתּוֹרָה.

ואמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שירד משה מלפני הקב"ה, בא שטן ואמר לפניו: רבש"ע! תורה היכן היא? א"ל: נתתיה לארץ. הלך אצל ארץ, אמר לה: תורה היכן היא? א"ל: "אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ" וגומר[12]. הלך אצל ים ואמר ליה: אֵין עִמָּדִי. הלך אצל תהום וא"ל: אין בי, שנאמר: "תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי"[13], "אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ"[14]. חזר ואמר לפני הקב"ה: רבש"ע! חפשתיה בכל הארץ ולא מצאתיה. א"ל: לך אצל בן עמרם. הלך אצל משה ואמר ליה: תורה, שנתן לך הקב"ה, היכן היא? א"ל: וכי מה אני, שנתן לי הקב"ה תורה? א"ל הקב"ה למשה: משה בַּדַּאי אתה? אמר לפניו: רבש"ע! חמדה גנוזה יש לך, שאתה משתעשע בה בכל יום, אני אחזיק טובה לעצמי?

[1] איוב כו, ט. [2] שמות כ, ב. [3] שם שם ג. [4] שם שם ח. [5] שם שם ז. [6] שם שם יב. [7] שם שם יג. [8] תהלים ח, י. [9] שם סח, יט. [10] במדבר יז, יב. [11] שם שם יג. [12] איוב כח, כג. [13] שם שם יד. [14] שם שם כב.

פירש שדי מזיו—זהו הנוטריקון של "פרשז". קנאה יש ביניכם–שאתם באים על ידה לידי רצח? בשכר שקראוך אדם–בשכר החרפה שחרפוך וקראוך אדם נוצר מאדמה. מסר לו דבר—את הסוד להקטיר קטרת בשעת המגפה ולעמוד בין המתים ובין החיים. אי לאו דאמר ליה מנא הוה ידע–לולא אמר לו (זאת) מנין היה יודע? (הלא בתורה לא נאמר דבר זה).

לה) בדאי אתה–וכי שקרן אתה? אני אחזיק טובה לעצמי–שאתה נתתיה לי?

אמר ליה הקב"ה למשה: הואיל ומיעטת עצמך—תִּקָּרֵא על שמך, שנאמר: „זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי" וגומר[1].

א"ר יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות. אמר ליה: משה, אין שלום בעירך? אמר לפניו: כלום יש עבד, שנותן שלום לרבו? אמר ליה: היה לך לעזרני. מיד אמר ליה: „וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ ה' כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ"[2].

לו) הַשָּׂטָן הִטְעָה אֶת יִשְׂרָאֵל.

ואמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב „וַיַּרְא הָעָם כִּי בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה"[3]? אל תקרי „בֹּשֵׁשׁ", אלא „בָּאוּ שֵׁשׁ". בשעה שעלה משה למרום, אמר להם לישראל: לסוף מ' יום בתחלת שש אני בא. לסוף מ' יום בא שטן וערבב את העולם. אמר להם: משה רבכם היכן הוא? אמרו לו: עלה למרום. אמר להם: „באו שש", ולא השגיחו עליו. „מת", ולא השגיחו עליו. הראה להם דמות מטתו. וְהַיְנוּ דְקָאֲמַרוּ ליה לאהרן: „כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ וגו', לֹא יָדַעְנוּ מֶה הָיָה לוֹ"[4].

פרק עשירי.

לז) עַל מִי הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה?

אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה. חכם—דכתיב: „עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה"[5]; גבור ובעל קומה—דאמר רב: משה רבנו עליו השלום עשר אמות היתה קומתו, שנאמר: „וַיִּפְרֹשׂ אֶת הָאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן"[6]; עשיר—דכתיב: „פְּסָל לְךָ"[7]—משלך.

פרק אחד עשר.

לח) אוֹתִיּוֹת הָ„אָלֶף-בֵּית".

אָמְרֵי לֵיהּ רבנן לר' יהושע בן לוי: אֲתוֹ דַרְדְּקֵי הָאִדָּנָא לְבֵי מִדְרְשָׁא

[1]מלאכי ג, כב. [2]במדבר יד, יז. [3]שמות לב, א. [4]שם. [5]משלי כא, כב. [6]שמות מ, יט. [7]שם לד, א.

תקרא וכו'—התורה תִקָּרֵא על שמך כאלו היא שלך. אין שלום בעירך—וכי אין נוהגים במקומך לברך איש את רעהו בשלום? היה לך לעזרני—לברכני שאצליח במלאכתי.

לו) בתחלת שש—בתחלת השעה הששית. וערבב את העולם—שהביא ענן וערפל על העולם. באו שש—כבר באה השעה הששית שקבע לכם. מטתו—ארונו. והיינו דקאמרו ליה—וזהו שאמרו לו.

לז) ויפרש את האהל על המשכן—וגובה המשכן היה עשר אמות.

לח) אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא—באו הילדים עתה לבית המדרש.

וַאֲמַרוּ מִלֵּי דַּאֲפִילוּ בימי יהושע בן נון לָא אִתְּמַר כְּוָתַיְהוּ. „אלף בית"–אַלֵּף בִּינָה; „גִּימֶל דָּלֶת"–גומל דלים. מַאי טַעֲמָא פְּשִׁיט כַּרְעֵיהּ דגימל לְגַבֵּי דלית? שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחרי דלים. ומאי טעמא פשיט כַּרְעֵיהּ דדלית לגבי גימל? דְּלַמְצֵי לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ (ולא לִצְטַעֵרַן). ומ"ט מַהְדַּר אַפֵּיהּ דדלית מגימל? דְּלִתֵּן לֵיהּ בִּצְנְעָא, כי הֵיכִי דְּלָא לִכְסֵף מִנֵּיהּ. „ה" „ו"–זה שמו של הקב"ה. „ז" „ח" „ט" „י" „כ" „ל"–אם אתה עושה כן, הקב"ה זן אותך וְחָן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך כתר לעולם הבא. „מֵם" פתוחה, „מֵם" סתומה–מאמר פתוח, מאמר סתום. „נון" כפופה, „נון" פשוטה–נאמן כפוף, נאמן פשוט. „סָמֶךְ עַיִן"–סמוך עניים. לשון אחר: סימנין עשה בתורה וקנה אותה. „פֵּא" כפופה, „פֵּא" פשוטה–פי פתוח, פי סתום. „צָדֵי" כפופה ו„צָדֵי" פשוטה–צדיק כפוף, צדיק פשוט. הַיְנוּ נאמן כפוף, נאמן פשוט? הוסיף לך הכתוב כפיפה על כפיפתו. מכאן, שֶׁנִּתְּנָה התורה במנוד ראש. „קוֹף"–קדוש, „רֵישׁ"–רשע. מַאי טַעֲמָא מַהְדַּר אַפֵּיהּ דְּקוֹף מֵרֵישׁ? שאמר הקב"ה: אין אני יכול להסתכל ברשע. ומאי טעמא מַהְדַּר תָּגֵיהּ דְּקוֹף לְגַבֵּי רֵישׁ? אמר הקב"ה: אם חוזר בו, אני קושר לו כתר כמותי. ומ"ט כַּרְעֵיהּ דקוף תלויה? אִי הָדַר בֵּיהּ לֵעֹל וְלֵיזוּל בְּהָךְ. מְסַיַּע לֵיהּ לריש לקיש, דַּאֲמַר ריש לקיש: מאי דכתיב „אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ וְלַעֲנָוִים יִתֶּן חֵן"[1]? בא לִטַּמֵּא פותחין לו, בא לִטַּהֵר מסייעין אותו. „שִׁין"–שקר, „תָּיו"–אמת. מַאי טַעֲמָא שקר מְקָרְבָן מִלֵּיהּ, אמת מְרַחֲקָן

[1]משלי ג, לד.

ואמרו מילי–ואמרו דברים. לא אתמר כותייהו–לא נאמר כמותם. מאי טעמא פשיט כרעיה דגימל לגבי דלית–מפני מה פשוטה רגלו של הגימ"ל לעומת הדלי"ת? דלמצי ליה נפשיה ולא לצטערן–שהעני ימציא את עצמו לבעל הבית ולא יטריחנו לרוץ אחריו. מהדר אפיה דדלית מגימל–מפני מה מסב הדלי"ת את פניו מן הגימ"ל? דליתן ליה בצנעא כי היכי דלא ליכסף מיניה–שיתן לו (לעני) בסתר, כדי שלא יתבייש ממנו. ומטיב לך–היינו טי"ת. ירושה–היינו יו"ד. כתר–היינו כ"ף. מאמר פתוח ומאמר סתום–יש דברים שאתה רשאי לדרשם ויש דברים הצריכים להיות סתומים וחתומים (כגון „מעשה מרכבה"). נאמן כפוף ונאמן פשוט–אדם כשר צריך להיות כפוף וענו בעולם הזה וסופו להיות פשוט וזקוף לעולם הבא. סימנין עשה בתורה–עשה סמנים בסדר השמועות וההלכות, כדי שלא תשכח אותן, ואז תרכוש את ידיעתה. פי פתוח ופי סתום–יש שצריך לפתוח את הפה ולדבר ויש שצריך לסתמו ולשתוק. מכאן–מזה ראיה. במנוד ראש–ברתת וענוה יתרה. מאי טעמא מהדר אפיה דקו"ף מרי"ש–מפני מה מפנים פניו של הקו"ף מן הרי"ש? מהדר תגיה דקו"ף לגבי רי"ש–מוסב התג (הקו העליון) של הקו"ף לעומת הרי"ש? כרעיה–רגלו. אי הדר ביה ליעול וליזול בהך–אם הוא חוזר בו (בתשובה) יעלה ויבוא בזה (במחיצתו של הקדוש ברוך הוא). מסייע ליה לריש לקיש–הדבר הזה הוא חזוק לדברי ריש לקיש. בא ליטמא פותחין לו–מי שרוצה להטמא, ימצא לו את היכלת לעשות זאת. מסייעין אותו–עוזרים לו להשיג את מטרתו. מאי טעמא שקר מקרבן מיליה ואמת מרחקן מיליה–מפני מה האותיות שבמלת „שקר" קרובות הן אשה לרעותה בסדר האל"ף בי"ת, תחת אשר האותיות שבמלת „אמת" רחוקות הן אשה מרעותה (זו בתחלת האל"ף בי"ת, זו באמצעיתה וזו בסופה)?

מִלֵּיהּ? שִׁקְרָא שְׁכִיחַ קֻשְׁטָא לא שכיח. ומ״ט שיקרא אַחֲדָא כַּרְעֵיהּ קָאֵי ואמת מלבן לְבוּנֵי? קושטא קאי, שיקרא לא קאי.

פרק שלשה עשר.

לט) אֵבֶל עַל מוֹת אָדָם כָּשֵׁר.

אמר רבי יהושע [ר״ש] בן פזי אמר ריב״ל משום בר קפרא: כל המוריד דמעות על אדם כשר, הקב״ה סופרן ומניחן בבית גנזיו, שנאמר: „נֹדִי סָפַרְתָּה אָתָּה שִׂימָה דִמְעָתִי בְנֹאדֶךָ הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ״[1]. אמר רב יהודה אמר רב: כל המתעצל בהספדו של חכם, ראוי לקוברו בחייו, שנאמר: „וַיִּקְבְּרוּ אותו בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת סֶרַח אֲשֶׁר בְּהַר אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר גָּעַשׁ״[2]—מלמד, שגעש [שרגש] עליהן ההר להרגן.

תַּנְיָא: מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים? כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר. „כדי שיבכה״, עַרְבוֹנָא שָׁקְלֵי מִנֵּיהּ? אלא מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר, שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלים לו על כל עונותיו, בשביל כבוד שעשה.

א״ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המתעצל בהספדו של חכם, אינו מאריך ימים, מדה כנגד מדה, שנאמר: „בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה״[3]. וא״ר חייא בר אבא אר״י: אחד מן האחים שמת, ידאגו כל האחים כולן; אחד מבני חבורה שמת, תדאג כל החבורה כולה. אָמְרֵי לה—דמת גדול, וְאָמְרֵי לה—דמת קטן.

פרק ארבעה עשר.

מ) בַּמֶּה עוֹסֵק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּל הַיּוֹם?

אמר רב יהודה אמר רב: שתים עשרה שעות הָוֵי היום, ג׳ שעות ראשונות יושב הקדוש ברוך הוא ועוסק בתורה; שְׁנִיּוֹת יושב ודן את כל

[1]תהלים נו, ט. [2]יהושע כד, ל. [3]ישעיה כז, ח.

שיקרא שכיח קושטא לא שכיח—לפי שהשקר הוא מצוי בכל מקום, תחת אשר האמת אינה מצויה בכל מקום. שיקרא אחדא כרעיה קאי—כל אות שבהמלה „שקר״ יש לה רק חוד אחד בתחתיתה. מלבן לבוני—מרובעת כתבנית לבנה (שהאל״ף והתי״ו עומדות על שתי רגלים, והמ״ם עומדת על קו מושכב). קושטא קאי שיקרא לא קאי—לפי שהאמת עומדת (יש לה מעמד וקיום) והשקר אינו עומד (אין לו קיום).

לט) נודי ספרתה אתה—מה שאני נָד לו (לאדם כשר שמת) אתה ספרת זאת. שגעש—רעש. להרגן—בשביל שלא הספידוהו כראוי. ערבונא שקלי מיניה—לוקחים ממנו ערבון, כדי שיתאבל על אדם כשר? מדה כנגד מדה—הוא לא התאבל על אשר נתקצרו ימי החכם, לכן גם ימיו יתקצרו. בסאסאה וגו׳—בסאה שמדד, ימודו גם לו. ידאגו—ייראו מפני המות. אמרי לה דמת גדול—יש אומרים, שצריך לדאג, אם מת גדול (שהואיל ששלטה מדת הדין בראש בני הבית או החבורה, תשלט גם באחרים). ואמרי לה דמת קטן—ויש אומרים, שצריך לדאג, אם מת קטן (לפי שבקללה מתחילים מן הקטן).

העולם כולו וכולי; שלישיות יושב הקב"ה וזן את כל העולם כולו, מקרני ראמים ועד ביצי כנים.

פרק חמשה עשר.

מא) אֵיזֶהוּ תַּלְמִיד חָכָם?

א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל תלמיד חכם, שנמצא רְבָב על בגדיו, חייב מיתה, שנאמר: "כָּל מְשַׂנְאַי אָהֲבוּ מָוֶת"[1] – אל תקרי "מְשַׂנְאַי", אלא "מַשְׂנִיאַי".

א"ר יוחנן: תלמידי חכמים נקראים בַּנָּאִין, מפני שעוסקים בבנינו של עולם כל ימיהם. ואמר רבי יוחנן: איזהו תלמיד חכם שמחזירין לו אבדה בטביעות העין? זה המקפיד על חֲלוּקוֹ להפכו. ואמר רבי יוחנן: איזהו תלמיד חכם שֶׁמְּמַנִּין אותו פרנס על הצבור? זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה ואפילו במסכת כלה. ואמר רבי יוחנן: איזה ת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו? זה שמניח חפציו ועוסק בחפצי שמים.

פרק ששה עשר.

מב) רַבָּן גַּמְלִיאֵל גָּנַז תַּרְגּוּם סֵפֶר אִיּוֹב.

אמר ר' יוסי: מעשה באבא חלפתא, שהלך אצל רבן גמליאל בְּרַבִּי לטבריא ומצאו שהיה יושב על שלחנו של יוחנן הַנָּזוּף ובידו ספר איוב תרגום והיה קורא בו. א"ל: זכור אני בר"ג אבי אביך, שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לַבַּנַּאי: שַׁקְּעֵהוּ תחת הַנִּדְבָּךְ. אף הוא צוה עליו וּגְנָזוֹ.

מג) שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת שֶׁל שַׁבָּת.

תנו רבנן: כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת? שלש. רבי חידקא אומר: ארבע. אמר רבי יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לַה' הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה"[2] – ר' חידקא סבר: הָנֵי תְּלָתָא "היום" לְבַר מֵאוּרְתָּא; ורבנן סָבְרֵי: בַּהֲדֵי דְאוּרְתָּא. אמר רבי

[1] משלי ח, לו. [2] שמות טז, כה.

מ) מקרני ראמים–מבעלי החיים הגדולים.

מא) רבב–כתם שמנונית. חייב מיתה–לפי שעליו להיות חשוב והגון לכבוד תורתו. משניאי–המשניאים אותי על הבריות, שאינם נוהגים כבוד בעצמם ומשפילים בזה את כבוד תורתי. חלוקו–כתנתו. להפכו–אם לבש אותו כשהוא הפוך הוא מקפיד עליו להפכו, כדי שלא להתבזות בעיני הבריות. במסכת כלה–שאין הבריות רגילים לעסוק בה.

מב) ברבי–תאר הכבוד לאדם גדול. הנדבך–שורת אבני הבנין. וגנזו–לפי שהחכמים התיחסו בשלילה לתרגומי כתבי הקדש.

מג) הני תלתא היום–שלש פעמים "היום" שנאמרו בתורה. לבר מאורתא–הן מלבד סעודת הערב—הרי כאן ארבע סעודות). בהדי דאורתא–יחד עם סעודת הערב.

שמעון בן פזי א״ר יהושע בן לוי משום בר קפרא: כל המקיים שלש סעודות בשבת, ניצול משלש פֻּרְעָנֻיּוֹת: מחבלו של משיח ומִדִּינָהּ של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג.

סד) עֹנֶג שַׁבָּת.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: כל הַמְּעַנֵּג את השבת, נותנין לו נחלה בלא מצרים, שנאמר: „אָז תִּתְעַנַּג עַל ה׳ וגו׳ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ" וגו׳[1]—לא כאברהם, שכתוב בו: „קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ"[2], ולא כיצחק, שכתוב בו: „כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵל"[3], אלא כיעקב, שכתוב בו: „וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה"[4]. רב נחמן בר יצחק אמר: ניצול משיעבוד מלכיות—כתיב הכא: „וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ"[5], וכתיב הָתָם: „וְאַתָּה עַל בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ"[6]. אמר רב יהודה אמר רב: כל המענג את השבת, נותנין לו משאלות לבו, שנאמר: „וְהִתְעַנַּג עַל ה׳ וְיִתֶּן לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ"[7], „עונג" זה איני יודע מה הוא, כשהוא אומר: „וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג"[8]—הֱוֵי אומר: זה עונג שבת. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד כוכבים כאנוש—מוחלין לו, שנאמר: „אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹּאת וגו׳ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ"[9]—אל תקרי „מֵחַלְּלוֹ", אלא „מָחוּל לוֹ". א״ר יהודה אמר רב: אִלְמָלֵי שמרו ישראל שבת ראשונה, לא שלטה בהם אומה ולשון, שנאמר: „וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ"[10], וכתיב בַּתְרֵיהּ: „וַיָּבֹא עֲמָלֵק"[11]. א״ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: אלמלֵי מְשַׁמְּרִים ישראל ב׳ שבתות כהלכתן מיד נגאלים, שנאמר: „כֹּה אָמַר ה׳ לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שַׁבְּתוֹתַי"[12] וכתיב בַּתְרֵיהּ: „וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי" וגו׳[13].

מה) מִשְׁאֲלוֹת לִבּוֹ וּדְרָכָיו שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי.

ואמר רבי יוסי: יהא חלקי מְמֵּתִים בדרך מצוה. ואמר רבי יוסי: יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריה וממוציאי שבת בצפורי. וא״ר יוסי: יהא חלקי מיושבי בית המדרש ולא מְמַעֲמִידֵי בית המדרש. וא״ר יוסי: יהא

[1]ישעיה נח, יד. [2]בראשית יג, יז. [3]שם כו, ג. [4]שם כח, יד. [5]ישעיה נח, יד. [6]דברים לג, כט. [7]תהלים לז, ד. [8]ישעיה נח, יג. [9]שם נו, ב. [10]שמות טז, כז. [11]שם יז, ח. [12]ישעיה נו, ד. [13]שם שם ז.

מחבלו של משיח—מן הצרות העתידות להתרחש לפני ביאת המשיח.

מד) לארכה ולרחבה—של הארץ הזאת ולא יותר. הארצות האל—ולא יותר. הכא—כאן. התם—שם. כאנוש—כדורו של אנוש, שאז התחילו לעבוד עבודת כוכבים. בתריה—לאחריו (אחר הפרשה הזאת). שבתותי—היינו לא פחות משתי שבתות.

מה) ממכניסי שבת בטבריה—מתוך שהיא יושבת בעמק מחשיך בה מבעוד יום ולכן מקדימים לקבל בה את השבת. ממוציאי שבת בצפורי—היושבת בראש הר ובשעת שקיעת החמה עוד גדול האור בה ולכן מאחרים יושביה להוציא את השבת. ממעמידי בית המדרש—הם הממונים המודיעים לתלמידים, שהגיע עת האכל ועליהם לעמוד וללכת הביתה.

חלקי מִגַּבָּאֵי צדקה ולא ממחלקי צדקה. וא"ר יוסי: יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו.

ואמר רבי יוסי: מימי לא עברתי על דעת [דברי] חברי. יודע אני בעצמי, שאיני כהן, ואם אומרים לי חברי: „עֲלֵה לְדּוּכָן"—אני עולה. וא"ר יוסי: מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.

מו) יוֹסֵף מוֹקִיר שַׁבָּת.

יוסף מוקיר שַׁבֵּי הֲוָה ההוא גוי בְּשִׁבָבוּתֵיהּ דַּהֲוו נְפִישֵׁי נִכְסֵיהּ טוּבָא. אֲמַרוּ לֵיהּ כַּלְדָּאֵי: כּוּלְּהוּ נִכְסֵי יוסף מוקיר שַׁבֵּי אָכֵל לְהוּ. אֲזַל זַבְּנִינְהוּ לְכוּלְּהוּ נִכְסֵי, זְבַן בְּהוּ מַרְגְּנִיתָא. אוֹתְבַהּ בְּסַיָּנֵיהּ. בַּהֲדֵי דְקָא עָבַר מַבְרָא, אַפְרְחֵיהּ זִיקָא, שַׁדְיֵיהּ בְּמַיָּא; בַּלְעֵיהּ כַּוְרָא. אַסְּקוּהַ, אַיְתוּהַ אַפַּנְיָא דְמַעֲלֵי שַׁבְּתָא. אָמְרֵי: מַאן זָבֵן כִּי הַשְׁתָּא? אֲמַרוּ לְהוּ: זִילוּ אַמְטְיוּהַ לְגַבֵּי יוסף מוקיר שבי, דְּרְגִיל דְּזָבֵן. אַמְטְיוּהַ נִיהֲלֵיהּ; זַבְנֵיהּ, קַרְעֵיהּ, אַשְׁכַּח בֵּיהּ מַרְגְּנִיתָא, זַבְּנֵיהּ בִּתְלֵיסַר עִלִּיָּתָא דְדִינְרֵי דְדַהֲבָא. פְּגַע בֵּיהּ ההוא סבא, אֲמַר: מַאן דְּיָזִיף שַׁבְּתָא—פָּרְעֵיהּ שַׁבְּתָא.

מז) שְׂכָרוֹ שֶׁל כְּבוֹד הַשַּׁבָּת.

בְּעֵי מִנֵּיהּ רבי מרבי ישמעאל ברבי יוסי: עשירים שבארץ ישראל במה הם זוכים? אמר ליה: בשביל שמעשרין, שנאמר: „עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר"[1]—עשׂר בשביל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר. שבבבל במה הן זוכין? א"ל: בשביל שמכבדין את התורה. ושבשאר ארצות במה הן זוכין? אמר ליה: בשביל שמכבדים את השבת; דאמר רבי חייא בר אבא: פעם נִתְאָרַחְתִּי אצל בעל הבית

[1] דברים יד, כב.

גבאי צדקה—הגובים את הצדקה מן הבריות. ממחלקי צדקה—מפני שחלוקת הצדקה לעניים קשה ביותר, כי יש אשר לפעמים ירבו או ימעיטו מכפי צרכו של כל עני. ולא חזרתי לאחורי—לא נסוגותי מדברי.

מו) מוקיר שבי—מכבד את השבתות. הוה ההוא וכו'—היה נכרי אחד בשכנותו. דהוו נפישי נכסיה טובא—שנכסיו היו מרובים מאד. אמרו ליה וכו'—אמרו לו (לאותו הנכרי) הכלדיים (ההוזים בכוכבים): כל הנכסים (שלך) יוסף מוקיר שבת יאכלם. אזל זבנינהו וכו'—הלך ומכר את כל הנכסים וקנה בהם (במחירם) מרגלית. אותבה בסייניה—קבע אותה בכובעו. בהדי דקא עבר וכו'—כשעבר על גשר, הפריחה אותו (את כובעו) רוח סערה והשליכה אותו אל תוך המים. בלעיה כורא—בלעה אותו (את המרגלית) דג. אסקוה וכו'—העלוהו (צדו הדייגים את הדג) והביאוהו בערב שבת. אמרי מאן זבין וכו'—אמרו (הדייגים): מי יקנה עתה? (את הדג). אמרו להו וכו'—השיבו להם: לכו והביאוהו אל יוסף מוקיר שבת, שהוא רגיל לקנות (דגים לשבת). אמטיוה וכו'—הביאו לו (את הדג) והוא קנהו ויקרעהו וימצא בו את המרגלית. זבניה וכו'—מכר את המרגלית בשלש עשרה עליות (מדות) דינרי זהב. פגע ביה—פגע בו. ההוא סבא—זקן אחד. מאן דיזיף וכו'—מי שמלוה לשבת—השבת משלמת לו (כלומר: המרבה בהוצאות לשבת, תשלם לו השבת את שכרו).

מז) במה הם זוכים—לעושר גדול כזה?

בְּלוּדְקְיָה והביאו לפניו שלחן של זהב מַשׂוּי ששה עשר בני אדם וששה עשר שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וְקִיתוֹנִיּוֹת וצלוחיות קבועות בו ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מְגָדִים וּבְשָׂמִים. וכשמניחין אותו, אומרים: „לַה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ" וגו'[1], וכשמסלקים אומרים: „הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה' וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם"[2]. אמרתי לו: בני, במה זכית לכך? א"ל: קַצָּב הייתי וכל בהמה שהיתה נאה, אמרתי: תהא זו לשבת. אמרתי לו: אשריך שזכית, וברוך המקום שֶׁזִּכְּךָ לכך.

מח) תַּבְלִין שֶׁל שַׁבָּת.

א"ל קיסר לרבי יהושע בן חנניא: מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף? א"ל: תַּבְלִין אחד יש לנו ושבת שמו, שאנו מטילין לתוכו וריחו נודף. א"ל: תן לנו הֵימֶנּוּ. א"ל: כל המשמר את השבת, מועיל לו, ושאינו משמר את השבת, אינו מועיל לו.

מט) תְּפִלַּת „וַיְכֻלּוּ" בְּעֶרֶב שַׁבָּת.

אמר רב המנונא: כל המתפלל בערב שבת ואומר „וַיְכֻלּוּ", מעלה עליו הכתוב, כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, שנאמר: „ויכלו"—אל תקרי „וַיְכֻלּוּ", אלא „וַיְכַלּוּ". א"ר אלעזר: מִנַּיִן, שהדבור כמעשה? שנאמר: „בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ"[3]. א"ר חסדא אמר מר עוקבא: כל המתפלל בערב שבת ואומר „ויכלו", שני מלאכי השרת מְלַוִּין לו לאדם ומניחין ידיהם על ראשו ואומרים לו: „וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר"[4].

נ) שְׁנֵי מַלְאָכִים מְלַוִּים לְאָדָם בְּעֶרֶב שַׁבָּת.

תַּנְיָא: ר' יוסי בר' יהודה אומר: שני מלאכי השרת מְלַוִּין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מְצֻעֶת, מלאך טוב אומר: יהי רצון, שתהא לשבת אחרת כך! ומלאך רע עונה „אמן" בעל כרחו. ואם לאו, מלאך רע אומר: יהי רצון, שתהא לשבת אחרת כך! ומלאך טוב עונה „אמן" בעל כרחו.

נא) בִּשְׁבִיל מַה חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם?

אמר עולא: לא חרבה ירושלים, אלא בשביל שלא היה להם בושת פנים זה מזה, שנאמר: „הוֹבִישׁוּ כִּי תוֹעֵבָה עָשׂוּ גַּם בּוֹשׁ לֹא יֵבוֹשׁוּ" וגו'[5].

[1] תהלים כד, א. [2] שם קטו, טז. [3] תהלים לג, ו. [4] ישעיה ו, ז. [5] ירמיה ו, טו.

קיתוניות—כלי שתיה. לה' הארץ ומלואה—שאין אנו רשאים ליהנות עד שנברך שמו על הלחם. והארץ נתן לבני אדם—על ידי מתנתו נהנינו מן הטובה הזאת. קצב—מוכר בשר.

מח) תבלין—מיני צמחים שנותנים אותם אל תוך התבשיל, כדי להוסיף לו טעם. הימנו—ממנו.

מט) ויכלו—הקדוש ברוך הוא ביחד עם זה שמספר בשבחו.

אמר רבי יצחק: לא חרבה ירושלים, אלא בשביל שהשוו קטן וגדול, שנאמר: „וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן"[1], וכתיב בתריה: „הִבּוֹק תִּבּוֹק הָאָרֶץ"[2]. אמר רב עמרם, בריה דר"ש בר אבא, אר"ש בר אבא א"ר חנינא: לא חרבה ירושלים, אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר: „הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים לֹא מָצְאוּ מִרְעֶה"[3], מה איל זה—ראשו של זה בצד זנבו של זה, אף ישראל שבאותו הדור— כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה. א"ר יהודה: לא חרבה ירושלים, אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר: „וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִיאָיו עַד עֲלוֹת חֲמַת ה' בְּעַמּוֹ עַד לְאֵין מַרְפֵּא"[4]. מאי „עד לאין מרפא"? אמר רב יהודה [אמר רב]: כל המבזה ת"ח, אין לו רפואה למכתו. אמר רב יהודה א"ר: מאי דכתיב: „אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וְלִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ"[5]? „אל תגעו במשיחי"—אלו תינוקות של בית רבן, „ולנביאי אל תרעו"—אלו תלמידי חכמים. אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. א"ל רב פפא לאביי: דִּידִי וְדִידָךְ מַאי? אמר ליה: אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא. ואמר ר"ל משום רבי יהודה נשיאה: אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש. ואמר ליה ר"ל לר' יהודה נשיאה: כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך: כל עיר, שאין בה תינוקות של בית רבן, מחריבין אותה. רבינא אמר: מחרימין אותה. ואמר רבא: לא חרבה ירושלים, אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה, שנאמר: „שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַיִם וּרְאוּ נָא וּדְעוּ וגו' אִם יֵשׁ עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה"[6].

פרק שמונה עשר.

נב) הֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת.

תנו רבנן: הדן את חבירו לכף זכות, דנין אותו לזכות. ומעשה באדם אחד, שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעל הבית אחד בדרום שלש שנים. ערב יום הכפורים אמר ליה: תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני. אמר לו: אין לי מעות. א"ל: תן לי פירות. א"ל: אין לי. „תן לי קרקע". „אין לי". „תן לי בהמה". „אין לי". „תן לי כרים וכסתות". „אין לי". הִפְשִׁיל כליו

[1]ישעיה כד, ב. [2]שם שם ג. [3]איכה א, ו. [4]דברי הימים ב. לו, טז. [5]תהלים קה, טו. [6]ירמיה ה, א.

נא) כעם ככהן—לא הבדילו בין עם הארץ ובין הכהנים. בתריה—לאחריו. כבשו פניהם בקרקע—הורידו את פניהם לארץ. הבל תינוקות של בית רבן—ההבל היוצא מפי התינוקות בשעת למודם בבית הספר. דידי ודידך מאי—וההבל שלי ושלך מה הוא? (כלומר: כלום תלמודנו אנו אינו נחשב למאומה?) הבל שיש בו חטא—הבל פיהם של אנשים באים בימים. שאין בו חטא—של תינוקות. אנשי אמנה—אנשים בעלי אמונה ובטחון.

נב) הפשיל—קפל, הניח על כתפו.

לאחוריו והלך לביתו בְּפַחֵי נפש. לאחר הרגל נטל בעל הבית שכרו בידו ועמו מַשּׂוֹי שלשה חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים, והלך לו לביתו. אחר שאכלו ושתו, נתן לו שכרו. אמר ליה: בשעה שאמרת לי: „תן לי שכרי" ואמרתי: „אין לי מעות", במה חֲשַׁדְתַּנִי? אמרתי: שֶׁמָּא פְּרַקְמַטְיָא בזול נִזְדַּמֵּן לך ולקחת מהן. ובשעה שאמרת לי: „תן לי בהמה" ואמרתי: „אין לי בהמה", במה חשדתני? אמרתי: שמא מושכרת ביד אחרים. בשעה שאמרת לי: „תן לי קרקע" ואמרתי לך: „אין לי קרקע", במה חשדתני? אמרתי: שמא מוּחְכֶּרֶת ביד אחרים. ובשעה שאמרתי לך: „אין לי פירות", במה חשדתני? אמרתי: שמא אינן מעושרין. ובשעה שאמרתי לך: „אין לי כרים וכסתות", במה חשדתני? אמרתי: שמא הקדיש כל נכסיו לשמים. אמר ליה: העבודה! כך היה. הִדַּרְתִּי כל נכסי בשביל הורקנוס בני, שלא עסק בתורה. וכשבאתי אצל חבירי בדרום, התירו לי כל נדרי. ואתה כשם שדנתני לזכות, כך המקום ידין אותך לזכות!

פרק תשעה עשר.

נג) אֱלִישָׁע בַּעַל כְּנָפַיִם.

תַּנְיָא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מצוה, שמסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת הגזירה, כגון עבודת כוכבים ומילה, עדיין היא מוחזקת בידם; וכל מצוה, שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה, כגון תפילין, עדיין היא מְרֻפָּה בידם. דאמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים. וְאַמַּאי קְרוֹ לֵיהּ „אלישע בעל כנפים"? שפעם אחת גזרה מלכות רומי שְׁמָד על ישראל, שכל המניח תפילין על ראשו, יִקְּרוּ את מוחו. והיה אלישע מניח תפילין ויצא לשוק. וראהו קַסְדּוֹר אחד ורץ מלפניו ורץ אחריו. כיון שהגיע אצלו, נְטָלָם מראשו וַאֲחָזָן בידו. אמר ליה: מה בידך? א"ל: כנפי יונה. פשט את ידו ונמצאו בה כנפי יונה. לפיכך היו קורין אותו: „אלישע בעל כנפים". וּמַאי שְׁנָא כנפי יונה דאמר ליה ולא א"ל שאר עופות? משום דְּדָמְיָא כנסת ישראל ליונה, שנאמר: „כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ"[1]. מה יונה זו—כנפיה מגינות עליה, אף ישראל—מצות מגינות עליהם.

[1] תהלים סח, יד.

בפחי נפש—ברוח עצובה. פרקמטיא—סחורה. ולקחת—קנית. העבודה— לשון שבועה בעבודת המקדש. הדרתי וכו'—הקדשתי את כל נכסי לשמים. המקום—הקב"ה.

נג) מרופה—רפויה. ואמאי קרו ליה—ולמה קראו לו. קסדור—פקיד המלכות. ומאי שנא—מה ההבדל? (מדוע זה?) דאמר ליה—שאמר לו. דדמיא—שהיא דומה.

פרק עשרים.

נד) שׁוֹפְטִים רְשָׁעִים.

תניא: רבי יוסי בן אלישע אומר: אם ראית דור, שצרות רבות באות עליו, צא ובדוק בדייני ישראל, שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל.

אמר רבי מְלַאי משום רבי אלעזר בר' שמעון: מאי דכתיב „שָׁבַר ה' מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים"[1]? „שבר ה' מטה רשעים"—אלו הדיינים, שנעשו מקל לחזניהם; „שבט מושלים"—אלו תלמידי חכמים שבמשפחות הדיינים. מר זוטרא אמר: אלו תלמידי חכמים, שמלמדים הלכות צבור לְדַיָּנֵי בור. אמר רבי אלעזר בן מלאי משום ר"ל: מ"ד „כִּי כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בֶּעָוֹן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה"[2]? „כי כפיכם נגואלו בדם"—אלו הדיינים, „ואצבעותיכם בעון"—אלו סופרי הדיינין, „שפתותיכם דברו שקר"—אלו עורכי הדיינין, „ולשונכם עולה תהגה"—אלו בעלי דינין.

פרק עשרים ושנים.

נה) בָּבֶל וְיוֹשְׁבֶיהָ.

יָתֵב רבי חייא בר אבא ורבי אסי קַמֵּיהּ דרבי יוחנן וְיָתֵב רבי יוחנן וקא מנמנם. א"ל רבי חייא בר אבא לר' אסי: מפני מה עופות שבבבל שמנים? א"ל: כַּלֵּךְ למדבר עזה ואראך שמנים מהם. מפני מה מועדים שבבבל שמחים? מפני שהם עניים. מפני מה ת"ח שבבבל מצוינים? לפי שאינן בני תורה. מפני מה בבליים [עובדי כוכבים] מְזוֹהָמִים? מפני שאוכלים שקצים ורמשים.

„הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל"[3]—תנא רב יוסף: אלו תלמידי חכמים שבבבל, שעושין ציצין ופרחין לתורה. מפני מה בבליים מזוהמין? מפני שלא עמדו על הר סיני.

[1]ישעיה יד, ה. [2]שם נט, ג. [3]שם כז, ו.

נד) שנעשו מקל לחזניהם—שנתנו יד וחזוק לשמשיהם, שלקחו שחד מבעלי הדין. ת"ח שבמשפחות הדיינים—שהיו תלמידי החכמים שבמשפחות הדיינים מחפים על מעשי קרוביהם הדיינים ומגינים עליהם. לדייני בור—לדיינים נבערים מדעת ועל פי המלצותיהם של תלמידי החכמים מעמידים את הבורים האלה לדיינים. עורכי הדיינים—הסניגורים, הטוענים לבעלי הדין.

נה) קמיה—לפני. כלך—לך. מצוינים—מציינים עצמם במלבושיהם ההדורים. שאינם בני תורה—ולפי שאינם מכובדים בגלל תורתם, לכן הם מתקשטים, כדי להכבד על הבריות במלבושיהם.

פרק עשרים ושלשה.

נו) הַדְּבָרִים הַמֻּתָּרִים בַּשַּׁבָּת.

רב חסדא ורב המנונא דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְהוּ: חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת. ואמר רבי אלעזר: פוסקים צדקה לעניים בשבת. ואמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי יוחנן: מפקחין פִּקּוּחַ נפש ופקוח רבים בשבת, והולכין לבתי כנסיות, לְפַקֵּחַ על עסקי רבים בשבת. ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: הולכים לְטַטְרְיָאוֹת וּלְקִרְקְסָאוֹת וּלְבָסִילְקָאוֹת, לפקח על עסקי רבים בשבת. וּתְנָא דְּבֵי מנשיא: משדכין על התנוקות ליארס בשבת ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות. אמר קרא: „מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר"[1], „חפציך"—אסורים, וחפצי שמים—מותרים.

נז) גַּלְגַּל חוֹזֵר בָּעוֹלָם.

תניא: ר' אלעזר הקפר אומר: לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו; שאם הוא לא בא—בא בנו, ואם בנו לא בא—בא בן בנו, שנאמר: „כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ"[2],—תנא דבי רבי ישמעאל: גלגל הוא שחוזר בעולם.

תַּנְיָא: ר"ג ברבי אומר: „וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ"[3]—כל המרחם על הבריות, מרחמין עליו מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות, אין מרחמין עליו מן השמים.

נח) הַחַי וְהַמֵּת.

תניא: רשב"ג אומר: תינוק בן יומו חי, מחללין עליו את השבת. אמרה תורה: חַלֵּל עליו שבת אחד, כדי שישמור שבתות הרבה. דוד מלך ישראל מת, אין מחללין עליו. כיון שמת אדם, בטל מן המצות. וְהַיְנוּ דאמר רבי יוחנן: „בַּמֵּתִים חָפְשִׁי"[4]—כיון שמת אדם, נעשה חפשי מן המצות. ותניא: ר"ש בן אלעזר אומר: תינוק בן יומו חי—אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, אבל עוג מלך הבשן מת—צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים, שנאמר: „וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה"[5], כל זמן שאדם חי—אימתו מוטלת על הבריות, כיון שמת—בטלה אימתו.

[1]ישעיה נח, יג. [2]דברים טו, י. [3]שם יג, יח. [4]תהלים פח, ו. [5]בראשית ט, ב.

נו) דאמרי תרוייהו—שאמרו שניהם. פקוח—השגחה, דאגה. פקוח נפש—הצלת נפש. פקוח רבים—טפול בעסקי הצבור. קרקסאות—בתי מחזה (צירקום, циркъ). בסילקאות—אולמי המשפט, אולמי השוקים (כל הבתים האלה היו משמשים למקום ועד לעם).

נז) על מדה זו—על העניות שלא תבא עליו. שאם הוא לא בא—לידי עניות. גלגל הוא שחוזר בעולם—גורלם של בני אדם הולך ומשתנה כגלגל ההולך וסובב. ונתן לך רחמים—שתרחם על הבריות.

נח) חולדה—מין חיה (אילטים хорекъ).

נט) תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וְעַמֵּי הָאָרֶץ.

תַּנְיָא: רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר: תלמידי חכמים, כל זמן שמזקינין—חכמה נִתּוֹסֶפֶת בהם, שנאמר: „בִּישִׁישִׁים חָכְמָה וְאֹרֶךְ יָמִים תְּבוּנָה"[1]; ועמי הארץ, כל זמן שמזקינין—טִפְּשׁוּת נִתּוֹסֶפֶת בהם, שנאמר: „מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים וְטַעַם זְקֵנִים יִקָּח"[2].

ס) לְאַחַר מִיתָתוֹ שֶׁל אָדָם.

„כִּי הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ"[3]—אמר רבי יצחק: מלמד, שכל צדיק וצדיק (עושים) [נותנין] לו מָדוֹר לפי כבודו. משל למלך בשר ודם, שנכנס הוא ועבדיו לעיר. כשהם נכנסין—כולם בשער אחד נכנסין, כשהן לנין—כל אחד ואחד נותנין לו מָדוֹר לפי כבודו.—וא"ר יצחק: מאי דכתיב: „כִּי הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל"[4]? דברים שאדם עושה בילדותו, משחירים פניו לעת זקנתו. — וא"ר יצחק: קשה רמה למת כמחט בבשר החי, שנאמר: „אַךְ בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב"[5].

אמר רב חסדא: נפשו של אדם מתאבלת עליו כל ז', שנאמר: „וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל"[6], וכתיב: „וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל ז' ימים"[7]. אמר רב יהודה: מת שאין לו מנחמין, הולכין י' בני אדם ויושבים במקומו. — הַהוּא דְשָׁכֵב בְּשִׁבָבוּתֵיהּ דרב יהודה, לָא הֲוָה לֵיהּ מְנַחֲמִין. כל יומא הֲוָה דְבַר רב יהודה בֵּי עשרה וְיָתְבֵי בְּדוּכְתֵּיהּ. לאחר שבעה ימים אִתְחֲזֵי לֵיהּ בְּחֶלְמֵיהּ דרב יהודה וַאֲמַר לֵיהּ: תנוח דעתך, שהנחת את דעתי!

א"ר אבהו: כל שאומרים בפני המת, יודע עד שֶׁיִּסָּתֵם הגולל.

ת"ר: „וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ"[8],—תנה לו כאשר נתנה לך בטהרה, אף אתה בטהרה. משל למלך בשר ודם, שחלק בגדי מלכות לעבדיו. פקחים שבהם קִפְּלוּם והניחום בְּקוּפְסָא, טפשים שבהם הלכו ועשו בהם מלאכה. לימים בקש המלך את כליו. פקחים שבהם החזירום לו כשהם מְגוֹהָצִים, טפשים שבהם החזירום לו כשהם מלוכלכין. שמח המלך לקראת פקחים וכעס לקראת טפשים. על הפקחים אמר: ינתנו כלים לאוצר והם ילכו לבתיהם לשלום, ועל הטפשים אמר: כלים ינתנו לכביסה והם יתחבשו בבית האסורים. אף הקב"ה על גופם של צדיקים אומר: „יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם"[9], ועל נשמתם הוא אומר: „וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי

[1]איוב יב, יב. [2]שם שם כ. [3]קהלת יב, ה. [4]שם יא, י. [5]איוב, יד, כב. [6]שם. [7]בראשית נ, י. [8]קהלת יב, ז. [9]ישעיה נז, ב.

ס) מדור—מעון (בעולם הבא). שאין לו מנחמין—שאין לו אבלים, שצריך יהיה לנחמם. במקומו—במקום שמת. ההוא דשכיב בשבבותיה וכו'—אדם אחד מת בשכנותו של רב יהודה. לא הוה ליה—לא היה (היו) לו. כל יומא הוה דבר רב יהודה בי עשרה ויתבי בדוכתיה—כל יום (משבעת ימי האבל) היה רב יהודה מוליך (מביא) עשרה אנשים שהיו יושבים במקומו. אתחזי ליה בחלמיה—נראה לפניו בחלומו. הגולל—מכסה הארון. בקופסא—בתיבה. ינתנו לכביסה—וכמו כן מורדות נשמות הרשעים לגיהנם, לצרפן באש. יתחבשו—יֵאָסְרוּ.

צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים"[1]. על גופן של רשעים הוא אומר: „אֵין שָׁלוֹם אָמַר ה' לָרְשָׁעִים"[2], ועל נשמתן הוא אומר: „וְאֵת נֶפֶשׁ אוֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע"[3].

תַּנְיָא: רבי אליעזר אומר: נשמותיהן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד, שנאמר: „והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים"; ושל רשעים זוממות והולכות, שנאמר: „ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע". א"ל (רבא) [רבה] לרב נחמן: של בינונים מאי? הכי אמר שמואל: אלו ואלו לְדוּמָה נמסרים, הללו יש להם מנוחה והללו אין להם מנוחה.

סא) שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ.

תְּנַן הָתָם: רבי אליעזר אומר: שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע איזה יום ימות? א"ל: וכל שכן ישוב היום, שמא ימות למחר–ונמצא כל ימיו בתשובה. ואף שלמה אמר בחכמתו: „בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל רֹאשְׁךָ אַל יֶחְסָר"[4]. אמר רבן יוחנן בן זכאי: משל למלך, שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן. פִּקְחִים שבהם קִשְּׁטוּ את עצמן וישבו על פתח בית המלך. אמרו: כלום חסר לבית המלך? טפשין שבהם הלכו למלאכתן. אמרו: כלום יש סעודה בלא טורח? פתאום בקש המלך את עבדיו. פקחים שבהם נכנסו לפני המלך, כשהן מקושטים, והטפשין שבהן נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין. שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים. אמר: הללו, שקשטו את עצמן לסעודה, ישבו ויאכלו וישתו. הללו, שלא קשטו את עצמן לסעודה, יעמדו ויראו. חתנו של ר"מ היה אומר משום ר"מ: והלואי שיהיו הללו עומדין ונראין כִּמְשַׁמְּשִׁין! אלא: אלו ואלו יושבין, הללו אוכלין והללו רעבים, הללו שותים והללו צמאים, שנאמר: „כֹּה אָמַר ה' הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ". „הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב"[5].

[1]שמואל א. כה, כט. [2]ישעיה מח, כב. [3]שמואל א. כה, כט. [4]קהלת ט, ח. [5]ישעיה סה, יג—יד.

זוממות והולכות–נאסרות בבית האסורים. יקלענה בתוך כף הקלע–מלאך אחד עומד בסוף העולם מזה ומלאך אחר עומד בסוף העולם מזה והם מקלעים זה לזה את נשמת המת. של בינונים מאי–ומה גורלה של נשמת הבינונים? לדומה–למלאך הממונה על נשמות המתים.

סא) בגדיך לבנים–שתהא נשמתך נקיה וטהורה. כלום חסר לבית המלך–הלא הכל מוכן שם ושמא יבהילנו לבוא אליו פתאום, ולכן עלינו להתכונן לסעודה מקושטים. בלא טורח–שהרי צריך עוד לטרוח להכין את צרכי הסעודה ולכן יש לנו זמן. נראין כמשמשין–כאלו הם משרתים לפני הקרואים ומשתתפים אף הם במשתה ואין בזה בזיון.

עֵירוּבִין.

פרק ראשון.

א) אוּמָנוּתוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר.

אמר רב יהודה אמר שמואל משום ר' מאיר: כשבאתי אצל רבי ישמעאל, אמר לי: בני, מה מלאכתך? אמרתי לו: לַבְלָר אני. א"ל: בני, הוי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא; שמא אתה מחסר אות אחת או מְיַתֵּר אות אחת, נמצא אתה מחריב את כל העולם כולו.

ב) חֲרִיפוּתוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר.

אמר רב אחא ברבי חנינא: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שאין בדורו של ר' מאיר כמותו, ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו? מפני שלא עמדו חבריו על סוף דעתו, שהיה אומר על טמא: „טהור" ומראה לו פנים, ועל טהור: „טמא" ומראה לו פנים. תְּנָא: לא רבי מאיר שמו, אלא רבי מְיָאשָׁא שמו, ולמה נקרא שמו ר' מאיר? שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה. ולא רבי נהוראי שמו, אלא רבי נחמיה שמו וְאָמְרֵי לה: רבי אלעזר בן ערך שמו, ולמה נקרא שמו ר' נהוראי? שֶׁמַּנְהִיר עיני חכמים בהלכה. אמר רב [רבי]: הַאי דִּמְחַדַּדְנָא מֵחַבְרַאי, דַּחֲזִיתֵיהּ לר"מ מאחוריה, ואלמלי חֲזִיתֵיהּ מִקַּמֵּיהּ, הֲוַאי מְחַדַּדְנָא טְפֵי, דכתיב: „וְהָיוּ עֵינֶיךָ רוֹאוֹת אֶת מוֹרֶיךָ"[1]. אמר רבי אבהו אמר ר' יוחנן: תלמיד אחד היה לו לרבי מאיר וְסָמָכוֹס שמו, שהיה אומר על כל דבר ודבר של טומאה מ"ח טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה ארבעים ושמונה טעמי טהרה.

ג) הַמַּחֲלֹקֶת שֶׁבֵּין בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל.

א"ר אבא אמר שמואל: ג' שנים נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים: הלכה כמותינו, והללו אומרים: הלכה כמותינו. יצתה בת קול ואמרה להם: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן והלכה כדברי ב"ה. וכי מאחר דאלו ואלו

[1] ישעיה ל, כ.

א) לבלר—סופר. שמא אתה מחסר וכו'—כגון אם תחסר בפסוק „וה' אלהים אמת" (ירמיה י, י.) את האל"ף שבמלה „אמת" („וה' אלהים מת") או אם במקום „וידבר ה'" תכתוב וידברו" וכיוצא בזה, נמצאת מחריב את העולם, כי זהו חרוף וגדוף כלפי מעלה.

ב) לא עמדו על סוף דעתו—לא יכלו להבין את עיקר דעתו על הלכה זו או אחרת. ומראה לו פנים—מביא לו ראיות והוכחות. ולא רבי נהוראי שמו—וכך גם בנוגע להחכם הנקרא בתלמוד ר' נהוראי, לא היה שמו נהוראי וכו'. מנהיר—מאיר. האי דמחדדנא מחבראי—זה שאני מחודד וחריף יותר מחברי. דחזיתיה וכו'—הוא מפני שראיתי את ר' מאיר מאחוריו (כשלמדתי לפניו ישבתי בשורה שלאחריו). ואלמלי וכו'—ולו ראיתי אותו מלפניו הייתי מחודד עוד יותר.

דברי אלהים חיים, מפני מה זכו ב"ה, לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין הן ושונין דבריהם ודברי ב"ש; ולא עוד, אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהם,—ללמדך: שכל המשפיל (את) עצמו—הקב"ה מגביהו, וכל המגביה עצמו—הקב"ה משפילו, וכל המחזיר אחר הגדולה—גדולה בורחת ממנו, וכל הבורח מן הגדולה—גדולה מחזרת אחריו, וכל הדוחק את השעה—שעה דוחקתו, וכל הנדחה מפני השעה—שעה עומדת לו.

ת"ר: שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל. הללו אומרים: נוח לו לאדם, שלא נברא יותר משנברא; והללו אומרים: נוח לו לאדם, שנברא יותר משלא נברא. נמנו וגמרו: נוח לו לאדם, שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא—יְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו, וְאָמְרֵי לה: יְמַשְׁמֵשׁ בְּמַעֲשָׂיו.

פרק שני.

ד) אוֹמְרִים מִקְצָת שִׁבְחוֹ שֶׁל אָדָם בְּפָנָיו. מְרוּרִים הַמְּזוֹנוֹת הַבָּאִים מִיַּד הָאָדָם.

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: אומרים מקצת שִׁבְחוֹ של אדם בפניו, וכולו—שלא בפניו. „מקצת שבחו בפניו"—דכתיב: „כִּי אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה"[1], „וכולו שלא בפניו"—דכתיב: „אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו"[2]. וא"ר ירמיה בן אלעזר: מאי דכתיב: „וְהִנֵּה עֲלֵה זַיִת טָרָף בְּפִיהָ"[3]? אמרה יונה לפני הקב"ה: רבש"ע! יהיו מזונותי מרורין כזית—ויהיו מסורין בידך, ואל יהיו מתוקין כדבש—ויהיו מסורין ביד בשר ודם.

ה) בַּיִת שֶׁאֵינוֹ נֶחֱרָב.

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: כל בית, שנשמעין בו דברי תורה בלילה, שוב אינו נחרב, שנאמר: „וְלֹא אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה"[4]. ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: מיום שחרב בית המקדש דַּיּוֹ לעולם שישתמש בשתי אותיות, שנאמר: „כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ"[5].

[1]בראשית ז, א. [2]שם ו, ט. [3]שם ח, יא. [4]איוב לה, י. [5]תהלים קנ, ו.

ג) נוחין—מתנהגים בנעימות. ועלובים—סבלנים. המחזיר אחר הגדולה—השואף לגדולה ומתאמץ להשיגה. יפשפש במעשיו—יבקר את מעשיו אם טובים או רעים הם. ימשמש במעשיו—אם הוא עושה דבר, אז יבחנהו היטב אם לעשותו או לא.

ד) בפניו—בפניו מהללים את האדם רק מעט, כדי שלא יהא נראה כאלו מחניפים לו. טרף בפיה—בדבר פיה בקשה שיהי טרפה כזית.

ה) ולא אמר וגו'—הנותן זמירות (העוסק בתורה) בלילה לא יצטרך להתאונן על הרבן ביתו ולאמר: איה אלוה עושי? מיום שחרב בית המקדש—שאז פסקו הכהנים מלברך את העם בשם המפורש. בשתי אותיות—היינו „יה". כל הנשמה וגו'—כל אדם יהלל את אלהים בשם „יה" במקום השם בן ארבע אותיות שרק לכהנים בלבד ניתן להשתמש בו.

ו) פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל.

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: בא וראה, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם: **אדם נתחייב הריגה למלכות, מטילין לו חכה** לתוך פיו, כדי שלא יקלל את המלך. **ומדת הקדוש ברוך הוא:** אדם נתחייב הריגה למקום--שותק, שנאמר: "לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה"[1]; ולא עוד, אֶלָּא שֶׁמְּשַׁבֵּחַ, שנאמר "תהלה"; ולא עוד, אלא שדומה עליו, כאילו הקריב קרבן, שנאמר: "וּלְךָ יְשֻׁלַּם נֶדֶר"[2]. והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי: מַאי דכתיב: "עֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ" וגו'[3]? "עוברי"--אלו בני אדם, שעוברים על רצונו של מקום; "עמק"--שמעמיקים להם גיהנם; "הבכא"--שבוכים ומורידין דמעות כמעין של שִׁתִּין; "גם ברכות יעטה מורה"--שמצדיקים עליהם את הדין ואומרים לפניו: רבש"ע! יפה דנת, יפה זכית, יפה חייבת, יפה תקנת, גיהנם לרשעים וגן עדן לצדיקים. אִינִי? והאמר ריש לקיש: רשעים אפילו על פתחה של גיהנם אינם חוזרין בתשובה, שנאמר: "וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי"[4]--"שפשעו בי" לא נאמר, אלא "הפושעים"--שפושעין והולכין לעולם? לא קשיא: כאן בפושעי ישראל, כאן בפושעי עובדי כוכבים. הָכִי נַמִּי מִסְתַּבְּרָא, דאם כן קַשְׁיָא דריש לקיש אדריש לקיש, דאמר ר"ל: פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן. קל וחומר ממזבח הזהב: ומה מזבח הזהב, שאין עליו אלא כעובי דינר זהב, עומד כמה שנים ואין אור שולטת בו, פושעי ישראל, שהם מלאים מצות כרמון, שנאמר: "כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ"[5], ואמר רבי שמעון בן לקיש: אל תקרי "רַקָּתֵךְ", אלא "רֵיקָתֵךְ", שאפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון, -- עאכו"כ!

ז) דִּבְרֵי תוֹרָה וְדִבְרֵי סוֹפְרִים.

א"ל רב חסדא לְהַהוּא מֵרַבָּנַן, דַּהֲוָה מְסַדֵּר אַגַּדְתָּא קַמֵּיה: מי שְׁמִיעַ לך: "חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ"[6] מאי היא? א"ל: אלו מצות קלות ומצות חמורות. א"ל: וכי תורה פְּעָמִים פעמים נתנה? אלא: הללו דברי תורה והללו דברי סופרים.--דרש רבא: מאי דכתיב: "וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ"[7]? "בני הזהר"--בדברי סופרים יותר מדברי תורה, שדברי תורה יש בהן עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה, ודברי סופרים--כל העובר

[1]תהלים סה, ב. [2]שם. [3]שם פד, ז. [4]ישעיה סו, כד. [5]שיר השירים ד, ג. [6]שם ז, יד. [7]קהלת יב, יב.

ו) **חכה**-הכה של עץ שהיו נותנים לתוך פיו, כדי שלא יוכל לדבר. **ולך ישלם נדר**-הדומיה הזאת שהוא דומם ביסוריו דומה כאלו שלם נדר. **כמעין של שיתין**-התעלה שהיתה בתוך בנין המזבח, אשר לתוכה ירד היין שהיו מנסכים על המזבח. **איני**-האומנם כך הוא? שפושעים והולכים לעולם-אפילו בשעה שהם נענשים. **הכי נמי מסתברא**-כך גם מתקבל על הדעת שהכתוב "ויצאו וראו" וגו' נאמר על פושעי עובדי כוכבים. **אור**—אש.

ז) **לההוא מרבנן וכו'**—לאחד החכמים שסדר (הרצה) לפניו דברי אגדה. **מי שמיע לך**—כלום נשמע לך (שמעת). **מאי היא**-מה פירוש הכתוב הזה? **פעמים פעמים נתנה**—שתהא מצוה זו הדשה וזו ישנה. **דברי סופרים**-חדשים הם, לפי שנתחדשו בכל דור לגדור גדר. **עשה ולא תעשה**-יש בהם כאלה שאינם חייבים מיתה עליהם, אבל בדברי סופרים

על דברי סופרים, חייב מיתה בידי שמים. שמא תאמר: אם יש בהן מַמָּשׁ, מפני מה לא נכתבו? אמר קרא: „עשות ספרים הרבה אין קץ". „וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִיעַת בָּשָׂר"[1],—אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא משמיה דרבא [דרב אחא] בר עולא: כל הלועג על דברי חכמים—נידון, דכתיב: „ולהג הרבה יגיעת בשר". אמר ליה רבא: מי כתיב „לַעַג"? „לַהַג" כתיב! אלא: כל הלוהג [ההוגה] בהן, טועם בהן טעם בשר.

ח) רַבִּי עֲקִיבָא בְּבֵית הָאֲסוּרִים.

ת"ר: מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים והיה [רבי] יהושע הַגַּרְסִי משרתו. בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה. פעם אחת מְצָאוֹ שומר בית האסורין, א"ל: מפני מה היום מימיך מרובין? שמא לחתור בית האסורין אתה צריך? שפך חציין והניח חציין. כיון שהגיע אצל רבי עקיבא, אמר לו: יהושע, אי אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחייך? סָח לו כל הַמְּאוֹרָע. א"ל: תן לי מים ליטול ידי. אמר: לשתות אין מגיעין, ליטול ידים מגיעין? אמר לו: ומה אעשה, שחייבין עליהן מיתה? מוטב שאמות מיתת עצמי ואל אעבור על דעת חברי. אמרו: לא טעם כלום עד שהביאו לו מים ונטל ידיו. וכששמעו חכמים בדבר, אמרו: ומה בזקנתו—כך, בילדותו על אחת כמה וכמה! ומה בבית האסורים—כך, בביתו על אחת כמה וכמה!

ט) דִּבְרֵי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

דרש רבא: מאי דכתיב: „לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה" וגו'[2]? אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע! אל תדינני כיושבי כְּרָכִים, שיש בהם גזל ועריות [ושבועת שוא] ושבועת שקר, אלא „נצא השדה": בא ואראך תלמידי חכמים, שעוסקין בתורה מתוך הדוחק; „נָלִינָה בַּכְּפָרִים", אל תקרי „בכפרים" אלא „בַּכּוֹפְרִים": אראך עמון ומואב, שהשפעת להם טובתך—וכפרו בך; „נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים"[3]: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות; „נִרְאֶה אִם פָּרְחָה הַגֶּפֶן": אלו בעלי מקרא; „פִּתַּח הַסְּמָדַר": אלו בעלי משנה; „הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים": אלו

[1]קהלת יב, יב. [2]שיר השירים ז, יב. [3]שם שם יג.

חייבים מיתה על כלם כדכתיב: „ופורץ גדר ישכנו נחש". ספרים הרבה אין קץ—שאין קץ לכל הספרים שאפשר לעשות על כל הדברים האלה. ולהג הרבה יגיעת בשר—כל המלעיג עליהם נידון ביגיעת בשרו (ביסורים). כל ההוגה בהן וכו'—כל שעה שאדם חוזר על דברי התורה הוא מוצא בהם טעם.

ח) הגרסי—טוחן גריסין. וחיי תלויין בחייך—ואין לי אלא מה שאתה מביא לי. סח לו כל המאורע—ספר לו את כל המעשה. אין מגיעין—אינם מספיקים. נטל—רחץ. בילדותו—שהיה בו כח לסבול טורח ועניי.

ט) כרכים—ערים גדולות, מקום שווקים ועוסקים במסחר. מתוך הדחק—שעובדים את האדמה ועוסקים בתורה מתוך דחק. אלו בתי כנסיות וכו'—שהתלמידים היו יושבים שם שורות שורות כמו שורות הגפנים שבכרמים.

בעלי גְמָרָא; „שָׁם אֶתֵּן אֶת דֹּדַי לָךְ": שאראך כבודי וגדולתי—שֶׁבַח בני ובנותי.

י) מִדְרַשׁ הַתּוֹרָה.

אמר רב המנונא: מאי דכתיב „וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף"[1]? מלמד, שאמר שלמה על כל דבר ודבר של תורה שלשת אלפים משל; ועל כל דבר ודבר של סופרים היה אומר אלף וחמשה טעמים. דרש רבי אבא [רבא]: מאי דכתיב: „וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד דַּעַת אֶת הָעָם"[2]? דְּאַגְמְרֵיהּ בְּסִימָנֵי טַעֲמָא וְאַסְבְּרָהּ בְּמַאי דְּדָמֵי לֵיהּ. „וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה"[3].—אמר עולא אמר רבי אליעזר [אלעזר]: בתחלה היתה התורה דומה לקופה שאין לה אזנים, עד שבא שלמה ועשה לה אזנים. „קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים"[4].—אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מלמד, שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות; „שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב"[5].—במי את מוצא סדרי תורה? במי שמשכים ומעריב עליהם בבית המדרש. רבה אמר: במי שמשחיר פניו עליהם כעורב. רבא אמר: במי שמשים עצמו אכזרי על בניו כעורב. כי הָא דרב אדא בר מתנא הֲוָה קא אָזֵל לְבֵי רב. אמרה ליה דְּבֵיתְהוּ: יָנוֹקֵי, מַאי אֶעְבֵּד לְהוּ? אמר לה: אִכָּא קוֹרְמֵי בְּאַגְמָא.

פרק רביעי.

יא) דְּבָרִים הַמַּעֲבִירִים אֶת הָאָדָם עַל דַּעְתּוֹ.

ת"ר: שלשה דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו, ואלו הן: עובדי כוכבים ורוח רעה ודקדוקי עניות. לְמַאי נָפְקָא מִנֵּיהּ? לְמִבְעֵי עֲלַיְהוּ רַחֲמֵי. שלשה אין רואין פני גיהנם, ואלו הן: דקדוקי עניות וחולי מֵעַיִם וְהָרְשׁוּת, ויש אומרים: אף מי שיש לו אשה רעה.

[1]מלכים א. ה, יב. [2]קהלת יב, ט. [3]שם. [4]שיר השירים ה, יא. [5]שם.

י) משל—טעם והסבר על ידי משל. דאגמריה בסימני טעמא ואסברה במאי דדמי ליה—הוא למדו (את העם) את המסורות והסימנים של הטעמים (הוא קבע את הסמנים של המקרא ושל התורה שבעל פה) ובאר דבר מתוך דבר הדומה לו. קופה—סל. שאין לה אזנים—ולכן קשה לאחוז בה. ועשה לה אזנים—על ידי משליו נעשתה התורה מובנה לכל אדם. במי שמשכים ומעריב—המלה שחורות נדרשת מלשון „שחרית" והמלה עורב—מלשון „ערב". כי הא וכו'—כאותו המעשה ברב אדא בר אהבה, שהלך ללמוד תורה לבית המדרש. דביתהו—אשתו. ינוקי מה אעביד להו—מה אעשה לילדים? (מי יפרנסם?). איכא קורמי באגמא—יש (הרבה) צמחים באגמים (ובהם יכולה את לפרנסם).

יא) מעבירים את האדם וכו'—עלולים הם להתעות את האדם מעל הדרך הישרה. קונו—בוראו. רוח רעה—עצבות (מרה שחורה). דקדוקי עניות—יסורי העניות. למאי נפקא מיניה—מה יוצא מזה? (איזה למוד יוצא לנו מן המאמר הזה?). למבעי עלייהו רחמי—שהאדם צריך לבקש עליהם רחמים, שלא יטוהו מן הדרך. והרשות—מי שיש לו חובות.

פרק חמישי.

יב) הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים.

ואמר רבי יוחנן: כשהיינו למדים תורה אצל רבי אוֹשַׁעְיָא בְּרַבִּי, היינו יושבים ד׳ ד׳ באמה. אמר רבי: כשהייתי לומד תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע, היינו יושבים ו׳ ו׳ באמה. ואמר רבי יוחנן: רבי אושעיא ברבי בדורו כרבי מאיר בדורו, מה רבי מאיר בדורו—לא עמדו חבריו על סוף דעתו, אף רבי אושעיא ברבי—לא עמדו חבריו על סוף דעתו. ואמר רבי יוחנן: לִבָּן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל, ואנו—כמלא נקב מחט סִדְקִית. מַאן ראשונים? רבי עקיבא. אחרונים? ר׳ אלעזר בן שמוע. אִכָּא דְאָמְרֵי: ראשונים—ר״א בן שמוע, אחרונים—ר׳ אושעיא ברבי, ואנו כמלא נקב מחט סדקית. אמר רבי זירא, אמר רבא בר זְמוּנָא: אם ראשונים בני מלאכים, אנו בני אנשים; ואם ראשונים בני אנשים, אנו כחמורים; ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פינחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים.

יג) לְשׁוֹן בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי הַגָּלִיל.

אמר רב יהודה אמר רב: בני יהודה, שהקפידו על לשונם—נתקיימה תורתן בידן; בני גליל, שלא הקפידו על לשונם—לא נתקיימה תורתן בידן. מִדֵּי בְּהַקְפָּדָה תַּלְיָא מִלְּתָא? אלא: בני יהודה, מתוך שהקפידו על לשונם, דַּהֲווּ דַּיְיקִי לִשָּׁנָא וּמַתְנְחֵי לְהוּ סִימָנֵי, נתקיים תלמודן בידן; בני גליל, דְּלָא דַּיְיקִי לִשָּׁנָא וְלָא מַתְנְחֵי לְהוּ סִימָנֵי, לא נתקיים תלמודן בידן. אִיבָּעֵית אֵימָא: בני יהודה גָּמְרֵי מֵחַד רַבָּה, נתקיימה תורתם בידם; בני גליל דְּלָא גָּמְרֵי מֵחַד רַבָּה, לא נתקיימה תורתם בידם. רבינא אמר: בני יהודה דְּגָלוּ מַסֶּכְתָּא, נתקיים תלמודן בידן; בני גליל דְּלָא גָּלוּ מַסֶּכְתָּא, לא נתקיים תלמודן בידן. „בני יהודה דַּיְיקִי לִשָּׁנָא״ מַאי הִיא? דְּהַהוּא בר יהודה דַּאֲמַר לְהוּ: טלית יש

יב) ד׳ ד׳ באמה—שהיינו יושבים צפופים, כדי להתקרב אליו ולהקשיב את תורתו. כפתחו של אולם—שהיה רחב עשרים אמות (כלומר: כך היתה גם דעתם של הראשונים רחבה מאד). של היכל—שהיה רחב רק עשר אמות. מחט סדקית—שמאחים בו את סדקי (קרעי) הבגדים (שהוא דק ביותר). מאן—מי הם? ולא כחמורו וכו׳—שחמוריהם היו מצוינים בפקחותם.

יג) שהקפידו על לשונם—לדבר בלשון צחה. מדי בהקפדה תליא מילתא—האומנם בהקפדה (על טהרת הלשון) תלוי הדבר (שהתורה תתקיים)? דייקי לישנא—שהיו מדייקים בלשון. ומתנחי להו סימני—והיו מניחים בהם (בדברי התורה ששמעו מפי רבותיהם) סימנים (כדי שלא לשכחם). איבעית אימא—אם רוצה אתה, אמר (טעם אחר, מפני מה נתקיימה התורה בידם). גמרי מחד רבה—היו לומדים ממורה אחד. לא גמרי מחד רבה—לא היו לומדים מפי מורה אחד (אלא מפי מורים שונים, ולכן נתבלבלו ולא נתקיימה תורתם בידם). דגלו מסכתא—שהיו מתאמצים לגלות ולהבין את המסכתא שלמדו על בוריה. מאי היא—מה הוא?

לי למכור. אֲמַרוּ לֵיהּ: מַאי גְּוַן טליתך? אמר לְהוֹ: כִּתְרָדִין עלי אדמה. „בני גליל, דלא דַיְקִי לִשָּׁנָא״ מַאי היא? דְּהַהוּא בר גָּלִילָא דַאֲמַר לְהוֹ: „אמר״ לְמַאן, „אמר״ לְמַאן? אֲמַרוּ לֵיהּ: גְּלִילָאָה שוטה: חֲמָר למרכב או חֲמַר לְמִשְׁתֵּי, עֲמַר לְמִלְבַּשׁ או אִמַּר לְאִתְכַּסָּאָה?

יד) אִשָּׁה, תִּינוֹקֶת וְתִינוֹק נִצְּחוּ אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה.

אמר רבי יהושע בן חנניא: מימי לא נִצְּחַנִי אדם, אלא אשה, תינוק ותינוקת. „אשה״ מאי היא? פעם אחת נִתְאָרַחְתִּי אצל אַכְסַנְיָא אחת ועשתה לי פולין. פעם ראשונה סעדתי ולא שִׁיַּרְתִּי כלום; שניה סעדתי ולא שיירתי כלום; שלישית הִקְדִּיחַתּוּ במלח. כֵּיוָן שטעמתי, משכתי ידי הֵימֶנּוּ. אמרה לי: רבי, מפני מה משכת ידיך הימנו? אמרתי לה: כבר סעדתי מבעוד יום. אמרה לי: היה לך למשוך ידך מן הַפַּת? אמרה לי: רבי, שֶׁמָּא לא הנחת פֵּאָה בראשונה? ולא כך אמרו חכמים: אין משיירין פאה בְּאִלְפָּס, אבל משיירין פאה בקערה.

„תינוקת״ מאי היא? פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה. אמרה לי תִּינוֹקֶת אחת: רבי, לאו שדה הוא? אמרתי לה: לא בדרך כבושה אני מהלך? אמרה לי: לִסְטִים שכמותך כְּבָשׁוּהָ. —

„תינוק״ מאי היא? פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק אחד, שהיה יושב על פָּרָשַׁת דרכים. אמרתי לו: בני, בְּאֵי זה דרך נלך לעיר? אמר לי: זו ארוכה וקצרה וזו קצרה וארוכה. הלכתי בקצרה וארוכה. כֵּיוָן שהגעתי לעיר, היו מקיפות לה גנות ופרדסים. חזרתי לאחורי, אמרתי לו: בני, לא כך אמרת לי: זו קצרה? אמר לי: רבי, ולא כך אמרתי לך: (קצרה) וארוכה? נשקתיו על ראשו ואמרתי לו: אשריכם ישראל, שכולכם חכמים אתם, מגדולכם ועד קטנכם!

(מתוך איזה מאורע אנו רואים זאת?). **מאי גון וכו׳**–מה צבעה של טליתך? **תרדין**–מין עשב ירוק (שפינאַט). **בר גלילא**–בן הגליל. **דאמר להו**–שאמר להם (לסוחרים). **אמר למאן**–למי יש למכור „אמר״ (ומתוך שלא יכול לבטא את האות הראשונה יפה לכן אי אפשר היה להבין למה הוא מכַוֵּן). **חֲמָר**–חמור. **חֲמַר**–יין. **למשתי**–לשתות. **עמר למלבש**–צמר ללבוש. **אימר לאתכסאה**–שה לשחוט.

יד) **נצחני**—בדברים. **אכסניא**–בעלת בית. **שיירתי**–השארתי. **הקדיחתו במלח**—שרפתו, כלומר: נתנה בו מלח-יותר מדי. **משכתי ידי הימנו**–נמנעתי מלאכלו. **מן הפת**–מן הלחם. **אלפס**–כלי בשול (פפאננע кастрюля). **אין משיירין פאה באלפס וכו׳**–כשהמשרת המשמש את הסועדים מערה את התבשיל מן האלפס אל תוך הקערה, לא היה משאיר בו כלום לצרכו, אלא כל אחד היה משאיר מעט תבשיל בקערתו ומחזירהו למשרת למאכלו. **כבושה**–סלולה, שהכל הולכים בה. **לסטים**–שודדים. **על פרשת דרכים**—מקום שדרכים שונות מתפרשות משם לעברים שונים.

טו) חָכְמָתָהּ שֶׁל בְּרוּרְיָה אֵשֶׁת רַבִּי מֵאִיר.

רבי יוסי הגלילי הֲוָה קָא אָזֵל בְּאוֹרְחָא, אַשְׁכְּחַהּ לִבְרוּרְיָה. אמר לה: באי זו דרך נלך לעיר לוד? אמרה ליה: גְּלִילִי שוטה! לא כך אמרו חכמים: אל תרבה שיחה עם האשה? היה לך לומר: „באיזו ללוד?"

בְּרוּרְיָה אַשְׁכַּחְתֵּיהּ לְהַהוּא תַּלְמִידָא דַּהֲוָה גָּרֵיס בִּלְחִישָׁא. בְּטַשָׁא בֵּיהּ ואמרה ליה: לַאו הָכֵי כתיב: „עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמֻרָה"[1]—אם ערוכה ברמ"ח איברים של אדם-שמורה בלב. תְּנָא: תלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר בן יעקב, שהיה שונה בלחש. לאחר ג' שנים, שכח תלמודו.

טז) מִפִּתְגָּמָיו שֶׁל שְׁמוּאֵל.

אֲמַר לֵיהּ שמואל לרב יהודה: שִׁנָּנָא, פתח פּוּמָךְ קְרִי, פתח פומך תְּנֵי, כי הֵיכִי דְּתוֹרִיךְ חַיִּין ותתקיים בידך, שנאמר: „כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא"[2]—אל תקרי „למוצאיהם", אלא „לְמוֹצִיאֵיהֶם" בפה.

אמר ליה שמואל לרב יהודה: שִׁנָּנָא, חֲטוֹף אֱכוֹל, חטוף אִשְׁתֵּי, דְּעָלְמָא דְאָזְלִינָן מִנֵּיהּ לְבֵי הִלּוּלָא דָּמֵי. אמר ליה רב לרב המנונא: בני, אם יש לך, היטב לך, כי אין בשאול תענוג ואין למות התמהמה. ואם תאמר: אניח לבני ולבנותי—חוק בשאול מי יגיד לך? בני אדם דומים לעשבי השדה: הללו נוצצין והללו נובלין.

יז) הַתּוֹרָה מַרְפֵּא לְכָל מַחֲלָה.

אמר רבי יהושע בן לוי: המהלך בדרך ואין לו לְוָיָה, יעסוק בתורה, שנאמר: „כִּי לִוְיַת חֵן"[3]; חש בראשו, יעסוק בתורה, שנאמר: „הֵם לְרֹאשֶׁךָ"[4]; חש בגרונו, יעסוק בתורה, שנאמר: „וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ"[5]; חש בבני מֵעַיִם, יעסוק בתורה, שנאמר: „רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶךָ"[6]; חש בעצמותיו, יעסוק בתורה, שנאמר: „וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ"[7]; חש בכל גופו, יעסוק בתורה, שנאמר: „וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא"[8].

אמר רב יהודה בריה דרב חייא: בא וראה, שלא כמדת הקב"ה מדת

[1]שמואל ב. כג, ה. [2]משלי ד, כב. [3]משלי א, ט. [4]שם. [5]שם. [6]שם ג, ח. [7]שם. [8]שם ד, כב.

טו) הוה קא אזיל באורחא—הלך בדרך. אשכחה לברוריה—מצא (פגע) בברוריה. אשכחתיה להחוא תלמידא דהוה גריס בלחישא-מצאה תלמיד אחד, שהיה עוסק בלמודו בלחש. בטשא ביה-בעטה בו. לאו הכי כתיב-לא כך כתוב? שונה—לומד.

טז) שיננא-חריף, חד-השכל. פתח פומך וכו'—פתח את פיך וקרא בתורה, פתח פיך ושנה את המשנה (כלומר: למוד בקול רם). כי היכי דתוריך חיין-כדי שתאריך ימים. למוציאיהם בפה-למשמיעים את דברי התורה בפיהם ולא שלומדים בלחש. אשתי-שתה. דעלמא דאזלינן וכו'-לפי שהעולם שאנו הולכים (נפטרים) ממנו דומה לבית חתונה (כמו שמשתה החתונה עובר במהרה, כך יחלפו גם חיי העולם הזה). ואין למות התמהמה—המות לא יאחר לבוא. חוק בשאול מי יגיד לך-מי יגיד לך בקבר אם ישאר בידם, שמא יאבדוהו?

יז) חש בראשו-מי שראשו כואב לו.

בשר ודם. מדת בשר ודם: אדם נותן לחבירו סם יפה לזה וקשה לזה, והקב"ה נותן תורה לישראל–סם חיים לכל גופן, שנאמר: „ולכל בשרו מרפא".

יח) בְּיַד מִי מִתְקַיֵּם תַּלְמוּדוֹ?

א"ר אליעזר, מאי דכתיב: „לְחָיָיו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם"[1]? אם משים אדם עצמו כערוגה זו, שהכל דשין בה, וכבשם הזה, שהכל מתבשמין ממנו, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו. ואמר ר' אליעזר: מאי דכתיב: „לֻחֹת אֶבֶן"[2]? אם משים אדם לחייו כאבן זו שאינה נִמַּחַת, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו. ואמר רבי אליעזר: מאי דכתיב: „מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת" וגו'[3]? אִלְמָלֵי לא נשתברו לוחות הראשונות, לא נשתכחה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר: אין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהן, שנאמר: „חרות על הלוחות"– אל תקרי „חָרוּת", אלא „חֵרוּת". אמר רב מתנא: מאי דכתיב „וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה"[4]? אם משים אדם עצמו כמדבר הזה, שהכל דשין בו, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו.

אמר רב הונא: מאי דכתיב: „חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים"[5]? אם משים אדם עצמו כחיה זו, שדורסת ואוכלת, וְאָמְרֵי לָהּ: שֶׁמְּסָרַחַת ואוכלת, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו. ואם עושה אדם כן, הקב"ה עושה לו סעודה בעצמו, שנאמר: „תכין בטובתך לעני אלהים".

יט) לָמָּה נִמְשְׁלוּ דִּבְרֵי תוֹרָה?

א"ר חייא בר אבא [א"ר יוחנן]: מאי דכתיב: „נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ"[6]? למה נמשלו דברי תורה כתאנה? לומר לך: מה תאנה זו, כל זמן שאדם ממשמש בה, מוצא בה תאנים, אף דברי תורה, כל זמן שאדם הוגה בהן, מוצא בהן טעם.

א"ר שמואל בר נחמני (א"ר יונתן): מאי דכתיב: „אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת

[1]שיר השירים ה, יג. [2]שמות לא, יח. [3]שם לב, טז. [4]במדבר כא, יח. [5]תהלים סח, יא. [6]משלי כז, יח.

סם יפה וכו'–תרופה שהיא טובה למחלה זו, ורעה למחלה אחרת.

יח) כערוגה שהכל דשים בה–שהוא מתנהג בענוה. שהכל מתבשמין ממנו–שמלמד תורה לאחרים. שאינה נמחת–מחמת דריסת רגלים, כך הוא אינו חושך את להייו (את פיו) מלחזר על תלמודו ולהורותו לאחרים. לא נשתכחה תורה–כי משמעותה של „חרות" היא שהיתה התורה חקוקה בישראל, שלא תשתכח מהם לעולם. אלא חירות–על ידי הלוחות היו ישראל לבני חורים. אם משים אדם עצמו כמדבר—ושעור הכתוב כך הוא: אם האדם במדבר הוא, אז התורה נתונה לו במתנה, לבלי להשתכח ממנו. שדורסת–טורפת. ואוכלת–מיד לאחר שטרפה את הבהמה (ולא כדרך בני האדם המבשלים את הבשר ומכינים אותו באופן שינעם להם; וכן גם אם האדם אינו שם לבו למאכלו ולהנאת העולם הזה, אז תלמודו מתקיים בידו). מסרחת ואוכלת—מגוללת את הבהמה הטרופה בעפר.

יט) תאנה–עץ התאנה. מוצא בה תאנים–לפי שאין התאנים מתבשלות בבת אחת,

חֵן"[1]? מפני מה נמשלו דברי תורה כאילה? לומר לך: מה אילה זו חביבה על בעלה כל שעה ושעה, כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה, כשעה ראשונה. „ויעלת חן"—שמעלת חן על לומדיה. „דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל עֵת"[2]—מה דד זה, כל זמן שתינוק ממשמש בו, מוצא בו חלב, אף דברי תורה, כל זמן שאדם הוגה בהן, מוצא בהן טעם. „בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד"[3],—כגון רבי אלעזר בן פדת. דְּתַנְיָא: אמרו עליו על ר"א בן פדת, שהיה יושב בשוק התחתון של צפורי ועוסק בתורה וסדינו מוטל בשוק העליון של צפורי. תָּנָא: א"ר יצחק בן אליעזר: פעם אחת בא אדם אחד ליטלו ומצא נחש שרף עליו.

תנא דבי רב ענן: מ"ד: „רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת" וגו'[4]? „רוכבי אתונות צחורות"—אלו תלמידי חכמים, שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה, ללמוד תורה, ומבארים אותה כצהרים; „יֹשְׁבֵי עַל מִדִּין"[4]—שיושבין ודנין דין אמת לאמתו; „הוֹלְכֵי"[4]—אלו בעלי מקרא; „עַל דֶּרֶךְ"[4]—אלו בעלי משנה; „שִׂיחוּ"[4]—אלו בעלי גמרא, שכל שיחתן דברי תורה.

כ) כֵּיצַד סֵדֶר הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה?

תנו רבנן: כיצד סדר משנה? משה למד מפי הגבורה. נכנס אהרן ושנה לו משה פִּרְקוֹ. נִסְתַּלֵּק אהרן וישב לשמאל משה. נכנסו בניו ושנה להם משה פרקן. נסתלקו בניו. אלעזר ישב לימין משה ואיתמר ישב לשמאל אהרן. רבי יהודה אומר: לעולם אהרן לימין משה הוא חוזר. נכנסו זקנים ושנה להם משה פרקן. נסתלקו זקנים. נכנסו כל העם ושנה להן פרקן. נמצא ביד אהרן ארבעה וביד בניו שלשה וביד זקנים שנים וביד כל העם אחד. נסתלק משה, שנה להם אהרן פרקן; נסתלק אהרן, שנו להם בניו פרקן; נסתלקו בניו, שנו להם זקנים פרקן. נמצא ביד כל אחד ואחד ארבעה. מכאן א"ר אלעזר בן עזריה: חייב אדם לִשְׁנוֹת את תלמידיו ארבע פעמים. וקל וחומר: ומה אהרן, שלמד מפי משה ומשה מפי הגבורה—ארבעה, הֶדְיוֹט מפי הֶדְיוֹט על אחת כמה וכמה! רבי עקיבא אומר: מניין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו? שנאמר: „וְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"[5]; ומניין עד שתהא סדורה בפיהם? שנאמר: „שִׂימָהּ בְּפִיהֶם"[5]. ומניין שחייב להראות לו פנים בה? שנאמר: „וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם"[6].

[1]משלי ה, יט. [2]שם. [3]שם. [4]שופטים ה, י. [5]דברים לא, יט. [6]שמות כא, א.

אלא בזו אהר זו. באהבתה תשגה תמיד—למען אהבתה תעשה את עצמך לשוגה ופתי.

כ) כיצד סדר משנה—איך למדו ישראל את התורה שבעל פה? מפי הגבורה—מפי אלהים. פרקן—אותו הפרק עצמו ששנה לאהרן. לימין משה חוזר—לאחר ששמעו בניו את פרקם, חזר אהרן לימין משה, מפני שכבוד הוא לאהרן ולמשה, שאהרן הגדול בתורה ישב לימין משה. ארבעה—ארבע פעמים שמע אהרן את הפרק מפי משה. הדיוט—אדם פשוט. להראות לו פנים בה—להסביר לו את טעם הדבר עד שיבין מפני מה זה אסור וזה מותר, אבל לא יאמר לו: כך שמעתי, ואתה הבין את הטעם מעצמך. אשר תשים לפניהם—ולא נאמר

כא) בְּמִי תִמָּצֵא הַתּוֹרָה?

מאי דכתיב: „לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא"[1]? „לא בשמים היא"—שאם בשמים היא, אתה צריך לעלות אחריה; „ולא מעבר לים היא"—שאם מעבר לים היא, אתה צריך לעבור אחריה. רבא אמר: „לא בשמים היא"—לא תִמָּצֵא במי שמגביה דעתו עליה כשמים; „ולא מעבר לים היא"—לא תִמָּצֵא במי שמרחיב דעתו עליה כים. רבי יוחנן אמר: „לא בשמים היא"—לא תמצא בגסי הרוח; „ולא מעבר לים היא"—לא תמצא בְסַחְרָנִים ולא בְתַגָּרִים.

פרק ששי.

כב) שֶׁבַח הַיַּיִן.

אמר רבי חנינא: כל הַמִּתְפַּתֶּה ביינו, יש בו מדעת קונו, שנאמר: וַיָּרַח ה' אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וגו'[2]. ואמר רב חייא (בר אשי אמר רב): כל שדעתו מיושבת עליו ביינו, יש בו מדעת של שבעים זקנים. יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות: נכנס יין יצא סוד. אמר רב חנן: לא נברא יין בעולם הזה, אלא לנחם אבלים ולשלם בו שכר לרשעים, שנאמר: „תְּנוּ שֵׁכָר לְאוֹבֵד" וגו'[3]. אמר רבי חנינא [חנן] בר פפא: כל שאין יין נשפך בבית כמים, אינו בכלל ברכה, שנאמר: „וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מֵימֶיךָ"[4]—מה לחם שנקח בכסף מעשר אף הָנֵךְ מים דנקחים בכסף מעשר; ומאי נִינְהוּ? יין, וְקָא קָרֵי לְהוּ מים: אי נשפך בביתו כמים, אִכָּא ברכה, ואי לא—לא. אמר רב חמא [אילעי]: בשלשה דברים אדם ניכר: בכוסו, בכיסו, בכעסו. ויש אומרים: אף בְּשַׂחֲקוֹ.

[1]דברים ל, יב—יג. [2]בראשית ח, כא. [3]משלי לא, ו. [4]שמות כג, כה.

„אשר תלמדם"—להורות, שעליך לשים ולסדר לפניהם את טעם החקים והמשפטים.

כא) שמגביה דעתו עליה, שמרחיב דעתו עליה—שהוא מתגאה בידיעתה. גסי הרוח—בעלי גאוה. בסחרנים ותגרים—בסוחרים הסובבים בעיירות וברוכלים (שאינם יושבים בקביעות במקום אחד, ולכן אין להם פנאי לעסוק בתורה).

כב) שמתפתה ביינו—שמפתים אותו על דבר כטוב לבו ביין והוא מתרצה. מדעת קונו—ממדת בוראו. שדעתו מיושבת עליו—שדעתו צלולה ואינה מטורפת. בשבעים אותיות—המספר הכלול באותיותיו הוא שבעים. סוד—גם הסכום של אותיותיו הוא שבעים. שכר לרשעים—ששותים ושמחים ומקבלים עולמם בחייהם. לאובד—לרשע. אינו בכלל ברכה—לא הגיע לידי ברכה גמורה. שנקח בכסף מעשר—שמותר לקנותו בכסף מעשר שני. אף הנך מים—אף אותם המים שמותר לקנותם בכסף מעשר. ומאי נינהו—ואיזו הם המים האלה? (כי סתם מים אסור לקנותם בכסף המעשר). וקא קרי להו—והוא קורא להם. איכא—יש. אדם ניכר—אפיו של האדם ניכר על ידם. בכוסו—אם דעתו מיושבת עליו ביינו. בכיסו—בכספו, אם הוא נושא ונותן באמונה. בכעסו—אם הוא מושל ברוחו ואינו קפדן יותר מדי. בשחקו—באיזו צורה מתגלה שחקו.

כג) בַּמֶּה נִכָּר זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ?

אמר רבי נתן: עַתִּירֵי בבבל יורדי גיהנם הם. כי הָא דְשַׁבְּתַי בְּרֵיהּ דרבי מרינוס מִקְלַע לבבל. בְּעָא מִנַּיְהוּ זוּזֵי לְעִסְקָא וְלָא יְהַבוּ לֵיהּ, מְזוֹנֵי–מֵיזוֹן נַמִּי לא זַיְּנוּהוּ. אֲמַר: הָנֵי מֵעֶרֶב רַב קָאָתוּ, דכתיב: „וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֶיךָ"[1], כל המרחם על הבריות–מרחמים עליו מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות–אין מרחמים עליו מן השמים; כל המרחם על הבריות, בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, וכל שאינו מרחם על הבריות, בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו.

כד) חַיָּיו שֶׁל מִי אֵינָם חַיִּים?

אמר רבי נתן בר אבא אמר רב: כל הַמְצַפֶּה לשלחן חבירו, העולם חשך בעדו, שנאמר: „נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע כִּי נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם חֹשֶׁךְ"[2]. רב חסדא אמר: חייו אינם חיים. תנו רבנן: שלשה חייהן אינם חיים, ואלו הן: המצפה לשלחן חברו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שיסורין מושלים בגופו. ויש אומרים: אף מי שאין לו אלא חָלוּק אחד.

פְּסָחִים.

פרק ראשון.

א) עוֹלֵי רְגָלִים.

אמר ר' אלעזר: שלוחי מצוה אינם נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן. ר' אלעזר דאמר כִּי הַאי תַּנָּא דתניא: איסי בן יהודה אומר: כְּלַפֵּי שאמרה תורה: „לֹא יַחְמֹד אִישׁ אֶת אַרְצְךָ"[3], מלמד: שתהא פרתך רועה בְּאָפָר ואין חיה מזיקתה, תרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה. והלא דברים קל וחומר: ומה, מי שדרכן ליזוק–אין ניזוקין, מי שאין דרכן ליזוק על אחת

[1]דברים יג, יח. [2]איוב טו, כג. [3]שמות לד, כד.

כג) עתירי בבל–עשירי בבל. מקלע–נזדמן. בעא מינייהו זוזי לעסקא ולא יהבו ליה–בקש מהם כסף לעשות עסק ולא נתנו לו. מזוני מיזון נמי לא זיינוהו–בקש מהם מזונות, אבל גם זון לא זנו אותו. הני מערב רב קאתו–אלה יצאו מבני הערב רב. ונתן לך רחמים–שתרחם על הבריות. כאשר נשבע לאבותיך–מי שיש לו רחמים אות הוא, שהנהו מזרעו של אברהם אבינו.

כד) המצפה לשלחן אחרים–הנזקק לקבל מזונות משלחן אחרים. חלוק–כתנת.

א) דאמר כי האי תנא–דבריו מתאימים לדברי התנא ההוא. כלפי שאמרה תורה וכו'–מתוך שאמרה התורה „לא יחמד איש את ארצך" אנו למדים, שהבטיחם הכתוב שבעלייתם לרגל לא יוזק ממונם וכל שכן גופם. באפר–במרעה. חולדה–אילטים, хорекъ. מי שאין דרכו ליזוק–כלומר: האדם, היודע להזהר ואינו רגיל להיות ניזוק כמו הבהמה.

במה וכמה! אין לי אלא בהליכה, בחזרה מנין? ת"ל: „וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ"[1]—מלמד, שתלך ותמצא אהליך בשלום. וכי מֵאַחַר דאפילו בחזרה, בהליכה למה לי? אלא מִבְּעֵי לֵיהּ לכדרבי אמי, דא"ר אמי: כל אדם שיש לו קרקע—עולה לרגל, שאין לו קרקע—אינו עולה לרגל. אמר רבין בר אבא [רבי אבין בר רב אדא] א"ר יצחק: מפני מה אין פירות גִּנּוֹסַר בירושלים? שלא יְהו עולי רגלים אומרים: אלמלי לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר, דיינו. ונמצאת עֲלִיָּה שלא לשמה. כיוצא בו אמר ר' דוסתאי ברבי ינאי: מפני מה אין חַמֵּי טְבֶרְיָה בירושלים? כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים: אלמלי לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא, דיינו, ונמצאת עליה שלא לשמה.

פרק שני.

ב) „אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא".

תניא: שמעון הָעֲמְסוֹנִי, ואמרי לה: נחמיה העמסוני היה דורש כל אֶתִין שבתורה. כיון שהגיע ל„אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא"[2], פירש. אמרו לו תלמידיו: רבי, כל אתין שדרשת, מה תהא עליהן? אמר להם: כשם שקבלתי שכר על הדרישה, כך אני מקבל שכר על הפרישה. עד שבא רבי עקיבא ולימד: „את ה' אלהיך תירא"—לְרַבּוֹת תלמידי חכמים.

פרק שלישי.

ג) סוֹפוֹ שֶׁל תַּלְמִיד חָכָם הַמַּרְבֶּה סְעוּדָתוֹ.

תָּנוּ רַבָּנַן: כל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום, לסוף מחריב את ביתו וּמְאַלְמֵן את אשתו וּמְיַתֵּם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות

[1] דברים טז, ז. [2] שם ו, יג.

אין לי אלא בהליכה—מתוך הכתוב הזה אנו יודעים רק שהעולה לרגל אינו ניזוק בשעת הליכתו לירושלים. בהליכה למה לי—למה נצרך היה הכתוב לאמר שבעת ההליכה אינו ניזוק מאחר שהוא אומר, שאפילו בחזרה אינו ניזוק. מבעי ליה—הכתוב הראשון „לא יחמד איש את ארצך" נצרך לו (לר' אלעזר) לפרשו כדברי ר' אמי. פירות גינוסר—הפירות הגדלים בסביבות ים כנרת, שהיו מתוקים מאד. שלא לשמה—שלא לשם מצות עליה לרגל, אלא לשם מטרה חטרית. חמי טבריה—המעינות החמים שבטבריה.

ב) היה דורש כל אתין שבתורה—היה מפרש את כל מלה „אֶת" שבתורה ומוציא ממנה רבוי לדבר אחר שלא נאמר בכתוב. פירש—חזר בו מכל הדרשות שדרש על יתר האתין, לפי שאת ה„את" הזאת אי אפשר לדרוש לרבות על ידה עוד יראה אחרת מלבד היראה מפני האלהים, ומתוך ש„את" זו לא באה לרבות הרי שגם יתר האתין לא באו לרבות. לרבות תלמידי חכמים—שיהא מורא רבך כמורא שמים.

ג) ומאלמן את אשתו—לפי שהוא גולה ממקומו לבקש פרנסה ואשתו נשארת אלמנה חיה וגוזליו (בניו) נעזבים כיתומים. ומחלוקות וכו'—מחמת ששכח תלמודו או מחמת ההקפות

דבות באות עליו ודבריו אינן נשמעים ומחלל שם שמים ושם אביו ושם רבו וגורם שם רע לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות. מַאי הִיא? אמר אביי: קָרוּ לֵיהּ: בַּר מְחַמֵּם תַּנּוּרֵי. רבא אמר: בַּר מְרַקֵּד בֵּי כְּבֵי. רב פפא אמר: בַּר מְלַחֵךְ פִּינְכֵי. רב הונא [שמעיה] אמר: בַּר מָךְ רָבַע.

ד) לְעוֹלָם יִשָּׂא אָדָם בַּת תַּלְמִיד חָכָם.

תנו רבנן: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, שאם מת או גולה, מובטח לו, שבניו תלמידי חכמים; ולא ישא בת עם הארץ, שאם מת או גולה, בניו עמי הארץ. תנו רבנן: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו [וישא בת תלמיד חכם] וְיַשִּׂיא בתו לתלמיד חכם, משל לענבי הגפן בענבי הגפן–דבר נאה ומתקבל; ולא ישא בת ע״ה, משל לענבי הגפן בענבי הַסְּנֶה–דבר מְכוֹעָר ואינו מתקבל. תנו רבנן: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת״ח; לא מצא בת ת״ח, ישא בת גדולי הדור; לא מצא, ישא בת ראשי כנסיות; לא מצא, ישא בת גבאי צדקה; לא מצא, ישא בת מלמדי תינוקות. ולא ישא בת עם הארץ, מפני שהם שקץ ונשותיהם שרץ. תניא: רבי אומר: עם הארץ אסור לאכול בשר, שנאמר: „זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף"[1]–כל העוסק בתורה, מותר לאכול בשר בהמה ועוף, וכל שאינו עוסק בתורה, אסור.

ה) עַמֵּי הָאָרֶץ.

אמר רבי אלעזר: עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך, שנאמר: „כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ"[2]–הוא על חייו לא חָס, על חיי חברו לא כל שכן. תניא: אמר רבי עקיבא: כשהייתי עם הארץ, אמרתי: מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור. אמרו לו תלמידיו: רבי, אמור: ככלב. אמר להם: זה נושך ושובר העצם וזה נושך ואינו שובר העצם. תניא: היה רבי מאיר אומר: כל המשיא בתו לעם הארץ, כאילו כופתה ונותנה לפני ארי. מה

[1]ויקרא יא, מו. [2]דברים ל, כ.

שחקיף מן החנונים לצרכי סעודתו. מאי היא–מה הוא השם הרע שהוא גורם לבניו? קרו ליה–קוראים לו (לבנו). בר מיחם תנורי–בנו של מסיק תנורים. בר מרקד בי כובי–בנו של מרקד בין החנויות (בנו של לץ משחק, המצוי אצל בתי המשתאות. מלחך פינכי–מלחך קערות. מך רבע–מקפל כסותו ושוכב לישון בכל מקום שהוא מוצא, כדרך השכורים.

ד) מובטח לו שבניו תלמידי חכמים–לפי שאשתו תחנך אותם בדרך התורה. משל לענבי הגפן וכו׳–ענבי גפן המזדוגים לענבי גפן. מתקבל–מתאים זה לזה (כך גם מתאים ויפה הוא זוונן של בת ת״ח עם ת״ח). גדולי הדור–אנשי מעשה וצדיקים. ראשי כנסיות–ראשי העדות. גבאי צדקה–לפי שאין מסנים לגבאי צדקה אלא אנשים כשרים ונאמנים.

ה) כי הוא חייך וכו׳–התורה היא חיים וארך ימים. על חייו לא חס–ללמוד תורה ולחיות. כופתה–אוסר אותה.

ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים, אף ע״ה מכה ואין לו בושת פנים. תניא: רבי אליעזר בן יעקב אומר: אלמלא צריכין אנו להם למשא ולמתן, היו הורגים אותנו. וגדולה שנאה, ששונאין עמי הארץ את תלמידי חכמים, יותר משנאה, ששונאין עובדי כוכבים את ישראל, ונשותיהן יותר מהם. תָּנָא: שנה ופירש (קשה) יותר מכולן.

ת״ר: ששה דברים נאמרו בעם הארץ: אין מוסרין לו עדות ואין מקבלין עדות ממנו ואין מגלין לו סוד ואין מְמַנִּין אותו אֶפִּיטְרוֹפּוֹס על היתומים ואין ממנין אותו אֶפִּיטְרוֹפּוֹס על קופה של צדקה ואין מִתְלַוִּין עמו בדרך. ויש אומרים: אף אין מכריזין על אבידתו.

ו) „אוֹר יְקָרוֹת וְקִפָּאוֹן״.

„וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת וְקִפָּאוֹן״[1]—אמר ר׳ אליעזר: מאי „לא יהיה אור יקרות וקפאון״? זו אור, שיקר בעולם הזה וקפוי הוא לעולם הבא. רבי יהושע [יוחנן] אומר: אלו נגעים וְאֳהָלוֹת, שיקרות הן בעולם הזה וקפוין הן לעולם הבא. רבי יוחנן [ריב״ל] אמר: אלו בני אדם, שהם יקרים בעולם הזה וקפוין הם לעולם הבא. כי הא דרב יוסף בְּרֵיהּ דְּרַבִּי יהושע בן לוי אִחֲלַשׁ וְאִתְנְגִיד כי הֲדַר אֲמַר לֵיהּ אֲבוּהּ: מַאי חֲזֵית? אֲמַר לֵיהּ: עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה. אֲמַר לֵיהּ: בני, עולם ברור ראית. וַאֲנַן הֵיכִי חֲזֵיתִינַן תַּמָּן? אֲמַר לֵיהּ: כי הֵיכִי דַּחֲשִׁבִינַן הָכָא, חֲשִׁבִינַן הָתָם. ושמעתי, שהיו אומרים: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו! ושמעתי, שהיו אומרים: אשרי הרוגי מלכות, שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן!

[1] זכריה יד, ו.

דורס—טורף. **יותר מהם**—שונאות את תלמידי החכמים עוד יותר מבעליהן. **שנה ופירש וכו׳**—תלמיד, שעסק בתורה ופרש ממנה, שונא את תלמידי החכמים עוד יותר מעמי הארץ, לפי שהוא יודע עד כמה תלמידי החכמים מבזים את אלה שאינם עוסקים בתורה. **אפיטרופוס**—ממונה, ספקח. **אין מכריזין על אבידתו**—אין מפרסמים את דבר האבדה שאבדה לו ואין מחפשים אחריה.

ו) **אור שיקר בעולם הזה וכו׳**—אור החמה בגבורתה, היקר וחשוב בעולם הזה, יהיה כהה וקפוי לעומת האור הגדול של העולם הבא. **נגעים ואהלות**—הלכות הנגעים והאהלות. **בני אדם שהם יקרים**—חשובים ונכבדים. **כי הא וכו׳**—כאותו המעשה שהיה בר׳ יוסף בנו של ר׳ יהושע בן לוי, שחלה וגוע (פרחה נשמתו). **כי הדר אמר ליה אבוה מאי חזית**—כשחזר (כששב רוחו אליו), אמר לו אביו: מה ראית (בעולם הבא)? **עליונים למטה וכו׳**—האנשים שבעולם הזה הם עליונים. שם הם קלי ערך; ולהפך אלה, שאינם חשובים אצלנו, שם הם יקרים ונכבדים. **עולם ברור**—עולם אמת הוא, כי אמנם כך צריך להיות. **ואנן היכי וכו׳**—ואנחנו תלמידי החכמים, איך ראית אותנו שם? **כי היכי דחשבינן וכו׳**—כמו שאנו חשובים כאן, אנו חשובים שם. **במחיצתן**—במקום מושבם.

מַאן נִינְהוּ? אִילֵימָא: רבי עקיבא וחבריו, מִשּׁוּם „הרוגי מלכות" וְתוּ לָא? אֶלָּא: הרוגי לוד.

פרק רביעי.

ז) עֲשִׂיַּת מְלָאכָה בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים.

העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים, מן המנחה ולמעלה, ובמוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים ובמוצאי יום הכפורים ובכל מקום, שיש שם נִדְנוּד עבירה, לְאָתוּיֵי תענית צבור,--אינו רואה סימן ברכה לעולם. תנו רבנן: יש זריז ונשכר, יש זריז ונפסד, יש שפל ונשכר ויש שפל ונפסד. זריז וְנִשְׂכָּר: דְּעָבֵד כֻּלַּהּ שַׁבְּתָא וְלָא עָבֵד בְּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא; זריז ונפסד: דעביד כולה שבתא ועביד במעלי שבתא; שפל ונשכר: דלא עביד כולה שבתא ולא עביד במעלי שבתא; שפל ונפסד: דלא עביד כולה שבתא ועביד במעלי שבתא.

ח) לִמּוּד הַתּוֹרָה לִשְׁמָהּ וְשֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ.

רבא רָמֵי: כתיב: „כִּי גָדוֹל מֵעַל שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ"[1] וכתיב: „כִּי גָדֹל עַד שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ"[2], הָא כֵּיצַד? כאן בעושין לשמה, כאן בעושין שלא לשמה. כדרב יהודה אמר רב, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

ט) מָעוֹת שֶׁאֵין בָּהֶן סִמַּן בְּרָכָה.

תנו רבנן: ארבע פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם: שכר כותבין, שכר מְתֻרְגְּמָנִין, מעות יתומים, מעות הבאות ממדינת הים. בִּשְׁלָמָא שכר

1תהלים קח, ה. 2שם נז, יא.

מאן נינהו—מי הם הרוגי מלכות האלה? אילימא—אם לאמר. משום הרוגי מלכות ותו לא-האם כל גדולתם היתה רק בזה שהיו הרוגי מלכות ולא יותר? הרוגי לוד—שני אחים היו בלוד, שקבלו על עצמם אשמה שהטילה המלכות על כל ישראל ומסרו את נפשם להריגה.

ז) מן המנחה-בתשע שעות ומחצה. נדנוד עבירה-רמז של עבירה. לאתויי-לרבות. תענית צבור—תענית גשמים שהיתה אסורה במלאכה. זריז-מהיר במלאכתו. ונשכר—מקבל שכר. דעביד כלה וכו'-העובד כל ימות השבוע ואינו עובד בערב שבת. דלא עביד וכו'-שאינו עובד כל השבוע וגם בערב שבת אינו עובד, ואף על פי שלא לשם מצוה אין הוא עובד, בכל זאת נשכר הוא.

ח) רמי-מקשה מכתוב אחד על משנהו. בעושין לשמה-מקיימים את המצוה לשם המצוה-גדול חסד אלהים אליהם מעל השמים. שלא לשמה—אז גדול החסד רק עד לשמים.

ט) ארבע פרוטות-ארבעה מיני שכר. שכר כותבין-שכר כותבי ס"ת. מתורגמנין-המתרגמים העומדים בשבתות וימים טובים בבתי הכנסיות על יד הדרשן ומשמיעים לעם את דרשתו, שהם שומעים מפיו. מעות יתומים-מעות שהסוחר נוטל מן היתומים לעשות בהן עסק, על מנת לתת להם מחצית ריוח. ממדינת הים-מעות שמשתכרים על ידי סחרי־הים אין בהן סימן ברכה, לפי שהסוחר השולח את סחורתו למדינת הים מעמיד תמיד את הונו בסכנה. בשלמא—תינח.

מתורגמנין, מִשּׁוּם דְּמֶחֱזֵי כשכר שבת; מעות יתומים נַמִּי, דְּלַאו בני מחילה נִינְהוּ; מעות הבאות ממדינת הים, דְּלַאו כָּל יוֹמָא וְיוֹמָא מִתְרְחֵשׁ נִסָּא, אלא שכר כותבין אֲמַאי? שאם יתעשרו אינם כותבין. אמר רבי יהושע בן לוי: כ"ד תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו, שאלמלי יתעשרו, אינן כותבין. תנו רבנן: כותבי ספרים, תפילין ומזוזות, הן וְתַגָּרֵיהֶן וְתַגָּרֵי תגריהן וכל העוסקים במלאכת שמים, לְאָתוּיֵי מוכרי תכלת, אינם רואים סימן ברכה לעולם. ואם עוסקין לשמן, רואים.

י) הַדְּבָרִים שֶׁנִּבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת. הַדְּבָרִים הַמְכֻסִּים מִן הָאָדָם.

תנו רבנן: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן: באר וּמָן וקשת, כְּתָב ומכתב ולוחות וקברו של משה ומערה, שעמד בה משה ואליהו, ופתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ, לבלוע את הרשעים; ויש אומרים: אף מקלו של אהרן, שקדיה ופרחיה; ויש אומרים: אף המזיקים; וי"א: אף בגדיו של אדם הראשון.

תנו רבנן: שבעה דברים מכוסין מבני אדם: יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין, ואין אדם יודע במה משתכר, ואינו יודע מה בלבו של חברו, ומלכות בית דוד מתי תחזור למקומה, ומלכות הרשעה מתי תפול.

תנו רבנן: שלשה דברים עלו במחשבה לבראות ואם לא עלו, דין הוא שיעלו: על המת, שיסריח; ועל המת, שישתכח מן הלב; ועל התבואה, שתרקב; ויש אומרים: אף על המטבע, שיצא.

יא) מִפְּנֵי מַה אוֹמְרִים „בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ"?

תנו רבנן: כיצד היו כורכין את שמע? אומרים: „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה'

משום דמיחזי וכו'—מפני שנראה, כאלו הוא מקבל את שכרו בעד עבודתו ביום השבת. נמי—גם כן. דלאו בני מחילה נינהו—מפני שקטנים הם ואין בהם יפוי כח למחול ולותר על דבר משלהם (אם העסק יביא הפסד). דלאו כל יומא וכו'—מפני שלא בכל יום ויום מתרחש נס (ולעתים קרובות תטבע הספינה עם הסחורה שבה בים). אמאי—מפני מה אין בו סימן ברכה? ותגריהן—הסוחרים העוסקים במכירת ספרים תפלין ומזוזות. לאתויי—לרבות. מוכרי תכלת—לציצית. לשמן—לשם המצוה (לזכות בה את כל הנצרך לה). רואים—אז הם רואים סימן ברכה, שמתוך שהם עוסקים בזה לשמה, לא יעזבו את מלאכתם זו גם לאחר שיתעשרו.

י) באר—במדבר. פי האתון—דבור פי אתונו של בלעם. המזיקים—השדים. בגדיו של אדם הראשון—כתנות העור, שעשה אלהים לאדם וחוה. יום הנחמה—אין האדם, הנתון בצרה, יודע מתי תבוא עזרתו. עומק הדין—השכר והעונש. מלכות הרשעה—רומי. עלו במחשבה—ונתקיימו. דין הוא שיעלו—מן הנחוץ היה שיעלו במחשבה להבראות, מפני שבלעדיהם לא יוכל האדם להתקיים. שיסריח—שאלמלא כן היו קרוביו מחזיקים אותו בבית והיו מצטערים כל הימים. שישתכח מן הלב—כדי שלא להתאבל עליו כל הימים. ועל התבואה שתרקב—כדי שבעלי התבואה לא יאצרוה במגורות ויביאו בזה רעבון לעולם. שיצא—שיוציאוהו.

אֱלֹהֵינוּ ה׳ אֶחָד"[1] ולא היו מפסיקין, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: מפסיקין היו, אלא שלא היו אומרים „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ואנן מַאי טַעֲמָא אָמְרִינַן לֵיהּ? כדדרש ר"ש בן לקיש, דאמר ר"ש בן לקיש: „וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו" וגו'[2]: בקש יעקב לגלות קץ הַיָּמִין לבניו ונסתלקה ממנו שכינה. אמר: שמא חס ושלום יש פסול במטתי, כאברהם אבי אבא, שיצא ממנו ישמעאל, וכיצחק אבי, שיצא ממנו עשו? אמרו לו בניו: שמע ישראל, ה׳ אלהינו ה׳ אחד. אמרו: כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד. מיד פתח יעקב ואמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד! אמרו רבנן: הֵיכִי נַעֲבֵד? נֵימְרֵיהּ? לא אמריה משה. לא נימריה? הא אמריה יעקב. התקינו שֶׁיְּהוּ אומרים אותו בחשאי. אמר רבי יצחק אמרי דבי רבי אמי: משל לבת מלך, שהריחה צִיקֵי קדרה. תאמר—יש לה גנאי, לא תאמר—יש לה צער. התחילו עבדיה להביא לה בַּחֲשַׁאי. אמר רבי אבהו: התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם, מפני תרעומת המינים. ובנהרדעא דְלֵיכָּא מינים, עדיין אומרים אותו בחשאי.

יב) כֹּהֲנִים בַּעֲלֵי זְרֹעַ.

תנא אבא שאול אומר: קורות של שִׁקְמָה היו בירִיחו והיו בעלי זרועות נוטלין אותן בזרוע. עמדו בעלים והקדישום לשמים. עליהם ועל כיוצא בהם אמר אבא שאול בן בָּטְנִית משום אבא יוסף בן חָנִין: אוי לי מבית בַּיְתוֹס, אוי לי מֵאַלָּתָן! אוי לי מבית חנין, אוי לי מלחישתן! אוי לי מבית קַתְרוֹס, אוי לי מִקּוּלְמְסָן! אוי לי מבית ישמעאל בן פָּאבִי, אוי לי מאגרופן! שהם כהנים גדולים ובניהם גִּזְבָּרִים וחתניהם אֲמַרְכְּלִין ועבדיהן חובטין את העם במקלות.

יג) אַרְבַּע צְוָחוֹת צָוְחָה הָעֲזָרָה.

תנו רבנן: ד׳ צוחות צוחה עֲזָרָה. ראשונה: צאו מכאן בני עלי, שטמאו היכל ה׳! ועוד צוחה עזרה: צא מכאן יששכר איש כפר בַּרְקַאי, שמכבד עצמו

[1]דברים ו, ד. [2]בראשית מט, א.

יא) ולא היו מפסיקין—בין „אחד" ל„והיה אם שמע", שעל פי הדין צריך להפסיק ביניהם. ואנן מאי טעמא אמרינן ליה—ואנחנו, מפני מה אנו אומרים אותו? קץ הימין—קץ הימים (זמן ביאת המשיח). אחד—אל אחד. היכי נעביד—איך נעשה? נימריה—נאמר אותו (בשכמל"ו). ציקי קדרה—הפרפראות שנותנים בתבשילין. תאמר—שהיא מתאוה לאכול מן התבשיל. יש לה צער—ענוי התאבון. מפני תרעומת המינים—שלא יעלילו עלינו, שאנו אומרים דבר שאינו הגון בחשאי. דליכא—שאין שם.

יב) שקמה—מין עץ (סיקאָמאָרע, египетская смоковница). בעלי זרועות—התקיפים שבכהנים. בית ביתוס, בית חנין וכו׳—שמות של כהנים גדולים. מאלתן—ממקלם (שעבדיהם היו חובטים בו את העם). מלחישתן—שהיו יועצי רע (או מלשינים למלכות). מקולמסן—מעטם (שהיו כותבים אגרות לרעה). גזברים—ממונים על האוצרות. אמרכלין—ראשי הכהנים, שעל פיהם נחתכים כל צרכי הקדש. חובטין—מכים.

ומחלל קדשי שמים! מַאי הֲוָה עָבֵד? הֲוָה כָרֵיךְ יְדֵיהּ בְּשִׁירָאֵי וְעָבֵד עבודת שמים. ועוד צוחה עזרה: שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן פְּאָבִי, תלמידו של פינחס, וישמש בכהונה גדולה! ועוד צוחה עזרה: שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן נַרְבָּאִי, תלמידו של פִּנְקַאי, וימלא כרסו מקדשי שמים! אמרו עליו על יוחנן בן נרבאי, שהיה אוכל בסעודתו שלש מאות עגלים והיה שותה ג׳ מאות גַּרְבֵּי יין ואוכל ארבעים סאה גוזלות בִּקְנוּחַ סעודה. אמרו: כל ימיו של יוחנן בן נרבאי לא נמצא נותר במקדש. מַאי סָלְקָא בֵּיהּ בישׂשכר איש כפר ברקאי? אָמְרֵי: מַלְכָּא וּמַלְכְּתָא הֲווֹ יָתְבֵי. מלכא אמר: גַּדְיָא יָאֵי, מלכתא אמרה: אִמְּרָא יָאֵי. אָמְרֵי: מַאן מוֹכַח? כהן גדול, דְּקָא מַסֵּיק קרבנות כל יוֹמָא ויומא. אֲתָא ישׂשכר איש כפר ברקאי, אַחֲוֵי בִּידֵיהּ כְּלַפֵּי מַלְכָּא (וְלָאו אֹרַח אַרְעָא לְאַחֲוֵיֵי בידיה קַמֵּי מלכא). אמר ליה: אי גַּדְיָא יאי נִסְּקֵיהּ לְתְמִידָא. אמר מלכא: הואיל ולא הֲוָה לֵיהּ אֵימְתָא דְמַלְכוּתָא נִפְסְקוּהַ לִימִינֵיהּ. יְהַב שֻׁחְדָא וּפַסְקוּהַ לִשְׂמָאלֵיהּ. שמע מלכא וּפַסְקוּהַ לימיניה. אמר רב יוסף: בְּרִיךְ רַחֲמָנָא דְשַׁקְלֵיהּ לישׂשכר איש כפר ברקאי לְמִטְרַפְסֵיהּ מִנֵּיהּ בְּהַאי עָלְמָא.

פרק ששי.

יד) יְהִירוּת וָכַעַס.

אמר רב יהודה אמר רב: כל הַמִּתְיָהֵר, אם חכם הוא–חכמתו מסתלקת ממנו, ואם נביא הוא–נבואתו מסתלקת ממנו.

אמר ר׳ שמעון בן לקיש: כל אדם שכועס, אם חכם הוא–חכמתו מסתלקת ממנו, ואם נביא הוא–נבואתו מסתלקת ממנו.

יג) מאי הוה עביד–מה היה עושה? הוה כריך ידיה בשיראי וכו׳–היה כורך את ידיו במשי ועושה את עבודת הקדש (וזה אסור, מפני שמעשה העבודה צריך לעשות בידים מגולות). ישמעאל בן פאבי–הוא היה צדיק, אבל אנשי ביתו היו בעלי זרוע. גרבי–כדים. קנוח סעודה–פרפראות שאוכלים בגמר הסעודה. מאי סלקא ביה–מה היה סופו? אמרי–אומרים, מספרים. מלכא ומלכתא הוו יתבי–המלך והמלכה מבית החשמונאים היו יושבים. מלכא אמר וכו׳–המלך אמר, שהגדי טוב למאכל (יותר מן הכבש), והמלכה אמרה, שהכבש טוב למאכל (יותר מן הגדי). אמרי מאן מוכח–אמרו: מי יוכיח? (מי יכריע בינינו?). דקא מסיק וכו׳–שהוא מעלה קרבנות בכל יום ויום. אתא–בא. אחוי בידיה כלפי מלכא–הראה בידו לעומת פני המלך. ולאו אורח וכו׳–ואין זה מדרך ארץ להראות ביד לעומת פני המלך. אמר ליה וכו׳–אמר לו (ישׂשכר למלך): אם הגדי טוב למאכל נעלה אותו לקרבן תמיד. הואיל וכו׳–לפי שלא היתה עליו אימת המלכות (לא די, שלא הסכים עמי, אלא גם הראה בידו לעומתי בשחוק) יכרתו לו את יד ימינו. יהב שוחדא וכו׳–נתן (ישׂשכר) שחד וכרתו את ידו השמאלית. שמע מלכא וכו׳–שמע זאת המלך ואז כרתו לו גם את ימינו. בריך רחמנא וכו׳–ברוך הרחמן (אלהים) על אשר קבל ישׂשכר איש כפר ברקאי את גמולו מטנו בעולם הזה.

יד) המתייהר–המתגאה.

אמר רבי מני בן פטיש: כל אדם שכועס, אפילו פוסקין לו גדולה מן השמים, מורידין אותו.

פרק שמיני.

טו) לָמָּה הָגְלוּ יִשְׂרָאֵל לְבָבֶל?

אמר רבי אלעזר: אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הרחמים, שנאמר: „כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל"[1]. רב יוסף בר חנינא אמר–מֵהָכָא: „כִּי נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם"[2]. ואמר רבי אלעזר: לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין בבלים, אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, שנאמר: „וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ"[3]–כלום אדם זורע סאה, אלא להכנים ממנה כמה כורין. ורבי יוחנן אמר–מהכא: „וְרִחַמְתִּי אֶת לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא־עַמִּי עַמִּי אַתָּה"[4].

פרק עשירי.

טז) הַדְּבָרִים שֶׁצִּוָּה ר' עֲקִיבָא אֶת ר' יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ וְאֶת ר' שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי.

ת"ר: שבעה דברים צוה ר' עקיבא את ר' יהושע בנו: אל תשב בגובהה של עיר ותשנה ואל תדור בעיר, שראשיה תלמידי חכמים, ואל תכנס לביתך פתאם, כל שכן לבית חברך, ואל תמנע מנעלים מרגליך; השכם ואכול בקיץ, מפני החמה, ובחורף, מפני הצנה, ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, וֶהֱוֵי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו.

חמשה דברים צוה ר' עקיבא את רבי שמעון בן יוחאי, כשהיה חבוש בבית האסורין. א"ל: רבי, למדני תורה. א"ל: איני מלמדך. א"ל: אם אי אתה מלמדני, אני אומר ליוחאי אבא ומוסרך למלכות. א"ל: בני, יותר ממה שהעגל רוצה לִינַק, פרה רוצה להניק. א"ל: מי בסכנה? והלא עגל

[1]הושע א, ו. [2]שם. [3]שם ב, כה. [4]שם.

טו) כי לא אוסיף עוד ארחם– הרי מוכח, שגם בשעת הפורענות זוכר הקב"ה את הרחמים. כי נשא אשא להם–האומנם אסלח להם? ואמרתי ללא עמי וגו'–אלה שלא היו עמי ידבקו בי ויהיו לי לעם.

טז) אל תשב בגובהה של עיר ותשנה–לפי שהוא מקום שבני אדם עוברים ושבים שם אשר יפסיקוך מלמודך. שראשיה תלמידי חכמים–שהם טרודים בלמודם ואין להם פנאי לעסוק בצרכי צבור. ואל תכנס לביתך פתאום–אלא השמע קולך טרם בואך, שמא תמצא את בני הבית במצב שאינו הגון ותביישם. ואל תמנע מנעלים מרגליך–שגנאי הוא לתלמיד חכם ללכת יחף. והוי משתדל–בוא במשא ומתן, התחבר. כשהיה חבוש בבית האסורים–שנתפס בשעת גזרת השמד של אדריינוס על אשר עסק בתורה. יותר ממה שהעגל וכו'–כלומר: יותר ממה שאתה רוצה ללמוד אני רוצה לְלַמֵּד. והלא עגל בסכנה–כלומר: הלא אני מסכן את נפשי על למדי תורה מפיך ומה איכפת לך?

בסכנה. א"ל: אם בקשת לֵיחָנֵק, תִּתָּלֶה באילן גדול, וכשאתה מלמד את בנך תורה, למדהו בספר מֻגֶּה, ואל תבשל בקדרה שבשל בה חברך; מצוה וגוף גדול—אוכל פירות ולא שכר, ומצוה וגוף טהור—נושא אשה ולו בנים.

יז) שְׁלשָׁה הקב"ה שׂוֹנְאָם.

תנו רבנן: שלשה הקב"ה שונאן: המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי. כי הָא דְטוֹבִיָּה חֲטָא וַאֲתָא זִגּוּד לְחוֹדֵיהּ וְאַסְהֵד בֵּיהּ קַמֵּיהּ דרב פפא. נַגְּדֵיהּ רב פפא. אמר ליה: טוֹבִיָּה חֲטָא וְזִגּוּד מִנְּגַד? א"ל: אִין, אַתְּ לְחוֹדָךְ קָמַסְהֲדַתְּ בֵּיהּ, שם רע בְּעָלְמָא קא מַפְּקַתְּ עֲלֵיהּ, דכתיב: „לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ"[1].

יח) שְׁלשָׁה חַיֵּיהֶם אֵינָם חַיִּים. שְׁלשָׁה אוֹהֲבִים וּשְׁלשָׁה שׂוֹנְאִים זֶה לָזֶה. שְׁלשָׁה אֵין הַדַּעַת סוֹבַלְתָּם.

ת"ר: שלשה חייהם אינם חיים, אלו הם: הרחמנים וְהָרַתְחָנִין וַאֲנִינֵי הדעת. תנו רבנן: שלשה אוהבים זה את זה, אלו הם: הגרים והעבדים והעורבים. שלשה שונאים זה את זה: הכלבים והתרנגולים וְהַחַבָּרִין. ויש אומרים: אף תלמידי חכמים שבבבל.

שלשה אין הדעת סובלתן, אלו הן: דל גאה, עשיר מכחש ופרנס המתגאה על הצבור בחנם. וי"א: אף המגרש את אשתו פעם ראשונה ושנייה ומחזירה.

יט) מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת.

ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה בר אלעאי:

1דברים יט, טו.

אם בקשת ליחנק—אם בקשת לומר דבר, שיהא מתקבל על הבריות. תתלה באילן גדול—למוד בפני רב גדול ואמור את שמועתך משמו. בספר מוגה—בספר מבוקר משגיאות. מצוה וגוף גדול וכו'—העושה מצוה אשר גופה (עיקרה) גדול וחשוב, אוכל בעולם הזה רק את פירותיה, אבל את שכרה האמתי יקבל בעולם הבא. ומצוה וגוף טהור—מצוה שגופה בטהרה מקיים האיש הנושא אשה ומוליד בנים.

יז) אחד בפה ואחד בלב—המדבר בפיו כך וחושב בלבו אחרת. כי הא דטוביה חטא—כאותו המעשה באיש אחד ושמו טוביה שחטא. ואתא זיגוד וכו'—ובא איש אחר, ששמו זיגוד, יחידי והעיד עליו לפני רב פפא. נגדיה רב פפא—הלקהו (צוה להלקותו) רב פפא. אמר ליה טוביה וכו'—אמר לו (זיגוד זה לרב פפא): טוביה חטא וזיגוד מוכה? אין—בן הוא (מן הדין). את לחודך קמסהדת וכו'—אתה לבדך מעיד בו ושם רע בלבד הנך מוציא עליו.

יח) הרתחנין—הנוחים לכעוס. אניני הדעת—הרַגְשָׁנִים, הנוחים להסער מכל דבר, שאינו לפי רוחם. החברין—הקוסמים והמגים. המתגאה על הצבור בחנם—שנוהג בו שררת מבלי אשר עשה איזה מפעל טוב.

אכול בָּצֵל ושב בְּצֵל ולא תֵיכוֹל אווזין ותרנגולים ויהא לבך רודף עליך. פְּחוֹת מִמֵּיכָלְךָ וּמִמַּשְׁתְּךָ וְאוֹסֵף על דירתך. כי אֲתָא עולא אמר: מַתְלִין מַתְלַיָא בְּמַעַרְבָא: דְּאָכֵל אַלְיְתָא–טָשֵׁי בְעִלִּיתָא, דְּאָכֵל קָקוּלֵי–אַקִיקְלֵי דְמָתָא שָׁכֵב.

כ) הַשִּׁירוֹת וְהַתִּשְׁבָּחוֹת שֶׁבְּסֵפֶר תְּהִלִּים.

תנו רבנן: ר' אליעזר אומר: כל שירות ותשבחות, שאמר דוד בספר תהלים, כנגד עצמו אמרן. רבי יהושע אומר: כנגד ציבור אמרן. וחכמים אומרים: יש מהם כנגד עצמו ויש מהם כנגד ציבור; האמור בלשון יחיד, כנגד עצמו, והאמורות בלשון רבים, כנגד ציבור. ניצוח ונִגּוּן–לעתיד לבא; מַשְׂכִּיל–על ידי תורגמן; „לדוד מזמור"–מלמד ששרתה עליו שכינה ואח"כ אמר שירה; „מזמור לדוד"–מלמד, שאמר שירה ואח"כ שרתה עליו שכינה, ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה, שנאמר: „וְעַתָּה קְחוּ לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד ה'"[1]. אמר רב יהודה אמר רב: וכן לדבר הלכה. אמר רבא: וכן לחלום טוב.

כא) מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם.

א"ר יוחנן: קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה, דאילו ביולדה כתיב: „בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים"[2] ואילו במזונות כתיב: „בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה"[3]. א"ר

[1]מלכים ב. ג, טו. [2]בראשית ג, טז. [3]שם שם יז.

יט) אכול בצל ושב בצל–אכול בצלים וירקות ואז תשב בצל קורת ביתך (כי לא תצטרך למכור את ביתך בשביל חובותיך). לבך רודף עליך–תאותך למטעמים שהורגלת בהם מציקה לךתמיד. פחות ממיכלך וממשתייך וכו'–הפחת ממאכלך וממשתך והוסף על מחיר דירתך (לשכור לך דירה נאה). כי אתא וכו'–כשבא עולא (מא"י). מתלין מתליא במערבא–ממשלי המשלים ממשלים במערב (בא"י). דאכיל אלייתא טשי בעיליתא–האוכל אליה (בשר שמן) מסתתר בעליה (מחמת הנושים הבאים לתבוע ממנו את ההקפה שהקיף לצרכי סעודותיו). דאכיל קקולי אקיקלי דמתא שכיב–והאוכל כל ירקות שוכב על אשפות העיר (כלומר: הוא יכול לשכב אפילו בשער העיר, במקום ששאר בני אדם מצויים, ואין איש מחריד את מנוחתו, כי אין לו חובות).

כ) כנגד עצמו–על עצמו גופו. נצוח ונגון וכו'–כל מקום שנאמר „למנצח בנגינות", מדובר שם על העתיד לבוא. על ידי תורגמן–הוא השכיל ולחש את המזמור למתורגמן וזה הסביר אותו לרבים. לדוד מזמור וכו'-משמע שבתחלה שרתה על דוד רוח הקדש ואחר כך אמר את המזמור. מזמור לדוד וכו'–משמע שמתוך המזמור שהתחיל דוד לאמר באה עליו רוח הקדש. ללמדך–מכאן אתה למד. מתוך דבר שמחה של מצוה–כמו מתוך שמחת השירה והנגינה, כמו שמוכח גם על ידי הכתוב „והיה כנגן" וגו'. לדבר הלכה–גם דבר הלכה אינו מתברר ומתחוור יפה אלא מתוך מצב נפש של שמחה. וכן לחלום טוב–אם אדם הולך לישון מתוך שמחה הוא רואה חלום טוב.

כא) כיולדה–כחבלי יולדה. בעצבון–משמע עצב משנה (כאלו היה כתוב „עצבין"

אלעזר: קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, שנאמר: „נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר"[1] וּסְמִיךְ לֵיהּ: „לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים"[2]. וא"ר אלעזר [יוחנן]: קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה, דאילו בגאולה כתיב: „הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע"[3] — מלאך בְּעָלְמָא; ואילו במזונות כתיב: „הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי"[4]. אמר ריב"ל: בשעה שאמר הקב"ה לאדם הראשון: „וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ"[5], זלגו עיניו דמעות. אמר לפניו: רבש"ע! אני וחמור נאכל באבוס אחד? כיון שאמר לו: „בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם"[6], מיד נתקררה דעתו.

כב) לְשׁוֹן הָרָע.

ואמר רב ששת משום ר"א בן עזריה: כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר לחבירו ראוי להשליכו לכלבים, שנאמר: „לַכֶּלֶב תַּשְׁלִיכוּן אֹתוֹ"[7], וכתיב בַּתְרֵיהּ: „לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא"[8], קְרִי בֵּיהּ „לֹא תַשִּׂיא".

כג) מִי אָמַר „וֶאֱמֶת ה' לְעוֹלָם"?

רבי יוחנן אמר: „וֶאֱמֶת ה' לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ"[9] גבריאל אֲמָרוֹ. שבשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו בכבשן האש, אמר גבריאל לפני הקב"ה: רבש"ע! ארד וַאֲצַנֵּן ואציל את הצדיק מכבשן האש. אמר לו הקב"ה: אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו, נאה ליחיד להציל את היחיד. ולפי שאין הקב"ה מְקַפֵּחַ שכר כל בריה, אמר לו: תזכה ותציל שלשה מבני בניו. כדדרש ר"ש הצדוני [השלוני]: בשעה שהפיל נבוכדנאצר את חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש, אמר יוּרְקְמִי שר הברד לפני הקב"ה: רבש"ע! ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים הללו. אמר לו גבריאל: אין גדולתו של הקב"ה בכך, שאתה שר של ברד והכל יודעין, שהמים מכבים את האש. אלא אני, שר של האש, אלך ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס. אמר הקב"ה: רד. באותה שעה פתח גבריאל ואמר: „ואמת ה' לעולם הללויה".

ויש אומרים: „ואמת ה' לעולם" דגים שבים אמרוהו. כדרב הונא, דאמר רב הונא: ישראל שבאותו הדור מקטני אֲמָנָה היו. וכדדרש רבה

[1]תהלים קלו, כה. [2]שם שם יג. [3]בראשית מח, טז. [4]שם שם טו. [5]שם ג, יח. [6]שם שם יט. [7]שמות כב, ל. [8]שם כג, א. [9]תהלים קיז, ב.

בלשון רבים). כקריעת ים סוף—הנס שעושה הקב"ה לאדם, שהוא זן ומפרנס אותו, גדול כנס של קריעת ים סוף (ולכן צריך האדם לבקש רחמים על פרנסתו). **מלאך בעלמא**—מלאך סתם. **האלהים הרועה אותי**—אלהים בעצמו מפרנס אותי. **זלגו**—הורידו. **באבוס אחד**—קש ועשבים. **נתקררה דעתו**—שקט רוחו.

כב) **המקבל לשון הרע**—המאמין בדבה שמספרים על חברו. **בתריה**—לאחריו. **קרי ביה**—קרא בו. **לא תשיא**—לא תעליל (לא תעיד).

כג) **גבריאל אמרו**—בשעה שניצלו חנניה, מישאל ועזריה מכבשן האש. **יורקמי**—שם מלאך הממונה על הברד. **ואקדיח מבחוץ**—אלהט מבחוץ, לשרוף את הזורקים אותם. **קטני אמנה**—אמונתם היתה קטנה ורפויה.

בר מרי: מאי דכתיב „וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ"[1]? מלמד, שֶׁהִמְרוּ ישראל באותה שעה ואמרו: כשם שאנו עולים מצד אחד, כך מצרים עולים מצד אחר. א"ל הקב"ה לשר של ים: פְּלוֹט אותם ליבשה! אמר לפניו: רבש"ע! כלום יש עבד, שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל אותה ממנו? אמר ליה: אני נותן לך אחד ומחצה שבהם. אמר לפניו: רבש"ע! כלום יש עבד שתובע את רבו לדין? אמר לו: נחל קישון יהיה עָרֵב. מיד פְּלָטָם והשליכם ליבשה ובאו ישראל וראו אותם, והיינו דכתיב: „וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם"[2]. ומאי „אחד ומחצה שבהם"? דאילו בפרעה כתיב: „שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר"[3], ואילו בסיסרא כתיב: „תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל"[4]. וכי אֲתָא סיסרא, אתא עֲלַיְהוּ בְּדַקְרֵי דְפַרְזְלָא. הוציא הקב"ה עליהם כוכבים ממסילותם, דכתיב: „מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם" וגו'[5]. כֵּיוָן דִּנְחִתוּ כוכבים עֲלַיְהוּ, אקדירו הָנָךְ דַּקְרֵי דְפַרְזְלָא. נְחִתוּ לְאַקּוֹרֵי נַפְשַׁיְהוּ בנחל קישון. אמר ליה הקב"ה לנחל קישון: לך והשלם ערבונך לים. מיד גרפם נחל קישון והשליכם לים הגדול, שנאמר: „נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים"[6]. מאי „נחל קדומים"? נחל שנעשה ערב מקדם. באותה שעה פתחו דגים ואמרו: „ואמת ה' לעולם הללויה".

כד) מִי יָבִיא דורון לַמָּשִׁיחַ?

אמר רב כהנא: כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי, שלח לו רבי: אמור לנו ב' או ג' דברים, שאמרת לנו משום אביך. שלח לו: כך אמר אבא: מאי דכתיב „הַלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם"[7]? עובדי כוכבים מַאי עֲבִידְתַיְהוּ? אלא הָכֵי קָאָמַר: „הללו את ה' כל גוים" אגבורות ונפלאות, דְּקָא עָבֵיד לְהוּ, כל שכן אֲנַן „כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ"[8]. ועוד שלח לו: עתידה מצרים, שתביא דורון למשיח. כסבורה, שאינו מקבל הֵימֶנָּה; אומר לו הקב"ה למשיח: קבל מהם, אַכְסַנְיָא נעשו לבני במצרים. מיד: „יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם"[9]. נשאה כוש קל וחומר בעצמה: ומה הללו, שנשתעבדו בהן, — כך, אנו, שלא נשתעבדנו בהן, — על אחת כמה וכמה! אמר לו הקב"ה: קבל מהם. מיד „כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים"[9]. נשאה מלכות הרשעה ק"ו בעצמה, אמרה: ומה הללו,

[1]תהלים קו, ז—ח. [2]שמות יד, ל. [3]שם שם ז. [4]שופטים ד, ג. [5]שם ה, כ. [6]שם שם כא. [7]תהלים קיז, א. [8]שם שם ב. [9]שם סח, לב.

פלוט-הקא. וכי אתא—כשבא. אתא עלייהו בדקרי דפרזלא-בא עליהם בחניתות של ברזל. אקדירו וכו'—הקדיחו, לְהַטוּ את חניתות הברזל ההן. נחיתו וכו'—ירדו (הכנענים) לקרר את עצמם. פתחו ואמרו ואמת ה' לעולם—שעמד בדבורו והשיב לנו מה שהבטיח בשעה שהקיא הים את חיל פרעה.

כד) מאי עבידתינהו—מה מעשיהם? (כלומר: איככה זה יהללו את ה' על חסדו שגבר עלינו, והלא עלינו להודות לו על זה?) דקא עביד להו—שהוא עושה להם (שהוא עושה בם בהנקמו מהם בעבורי). דורון—מנחה. כסבורה וכו'—היא תחשוב שלא יקבל ממנה. מלכות

שאינן אחיהם, — כך, אנו, שאחיהם, — על אחת כמה וכמה! א״ל הקדוש ברוך לגבריאל: „גְּעַר חַיַּת קָנֶה״[1] — געור חיה וקנה לך עֵדָה. דבר אחר: „גער חית קנה״: שדרה בין הקנים, דכתיב: „יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה״[2]. א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן: א״ל: געור בחיה, שכל מעשיה נכתבין בְּקוּלְמוֹס אחד. „עֲדַת אַבִּירִים בְּעֶגְלֵי עַמִּים״[3] — ששחטו אבירים כעגלים שאין להם בעלים. „מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי כָסֶף״[4] — שפושטים ידיהם לקבל ממון ואינם עושין רצון בעלים. „בִּזַּר עַמִּים קְרָבוֹת יֶחְפָּצוּ״[5] — מי גרם להם לישראל, שיתפזרו בין עובדי כוכבים? קרבות שהיו חפצין בהם. ועוד חֲדָא: שלש מאות וששים וחמשה שווקים יש בכרך גדול שברומי וכל אחד יש בו שס״ה בִּירָנִיּוֹת וכל אחד ואחד יש בו שס״ה מעלות וכל מעלה ומעלה יש בה כדי לזון את כל העולם כולו. אמר רבי שמעון ברבי וְאָמְרֵי לה רבי ישמעאל ברבי יוסי לרבי: הָנֵי לְמַאן? א״ל: לך ולחברך ולחברי חברך, שנאמר: „וְהָיָה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַה׳ לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי ה׳ יִהְיֶה״ וגו׳[6]. תני רב יוסף: „לא יאצר״ — זה בית אוצרותיו, „ולא יחסן״ — זה בית גנזיו. „כי ליושבים לפני ה׳ יהיה סחרה לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה וְלִמְכַסֶּה עָתִיק״[6] — מאי „ליושבים לפני ה׳״? אמר רבי אלעזר: זה המכיר מקום חברו בישיבה. אִכָּא דְאָמְרֵי: אמר ר׳ אלעזר: זה המקבל פני חברו בישיבה. מאי „ולמכסה עתיק״? זה המכסה דברים, שכסה עַתִּיק יוֹמַיָּא. ומאי נִינְהוּ? סתרי תורה. איכא דאמרי: זה המגלה דברים שכסה עתיק יומיא. ומאי נינהו? טעמי תורה.

כה) לְהֵיכָן נִתְגַּלְגֵּל הַכֶּסֶף שֶׁהֵבִיאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם?

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל כסף וזהב שבעולם, יוסף לְקָטוֹ והביאו למצרים, שנאמר: „וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ מִצְרַיִם״[7]. אין לי אלא שבארץ מצרים, שבארץ כנען ובשאר ארצות מנין? ת״ל: „וְכָל

[1]תהלים סח, לא. [2]שם פ, יד. [3]שם סח, לא. [4]שם. [5]שם. [6]ישעיה כג, יח. [7]בראשית מז, יד.

הרשעה — מלכות רומי הביצנטינית. וקנה לך עדה — את עדת ישראל. בין הקנים — ביער. בקולמוס אחד — שכל כתבי הפקודות שהיו מוציאים על ישראל היו כתובים בעט (בנוסח) אחד, כלומר: לרעה. אבירים — קציני העם. מתרפס ברצי כסף — מתירים (פושטים) פס ידם לקבל כסף, כדי לעשות את רצון ישראל. קרבות וכו׳ — המלחמות שעשו מתאותם למלחמה. ועוד חדא — ועוד אחת שלח לו. בירניות — מגדלים. הני למאן — כל האוצרות האלה למי הם נועדים? לך ולחבריך וכו׳ — לתלמידי החכמים. בית אוצרותיו — אוצרות הדגן והיין. בית גנזיו — אוצרות הזהב והכסף הנאצרים ונשמרים בחסן. המכיר מקום חברו בישיבה — היודע את המקומות שחבריו יושבים שם בקביעות בבית הישיבה וזה אות, שהוא מצוי תדיר בבית הלמוד. איכא דאמרי — יש אומרים עתיק יומיא — עתיק הימים (אלהים). ומאי נינהו — ומה הם הדברים האלה? סתרי תורה — מעשה מרכבה ומעשה בראשית. זה המגלה וכו׳ — ושעור הכתוב יהיה כך: כי ליושבים לפני ה׳ יהיה (עליהם לגלות) את הדברים שכסה וכו׳. טעמי תורה — טעמי המצוות.

הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה"[1]. וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהם, שנאמר: „וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם"[2]. אמר רב אסי: עשאוה כמצולה זו שאין בה דגים. ורבי שמעון בן לקיש אמר: כמצודה שאין בה דגן. והיה מונח עד רחבעם בן שלמה. בא שישק מלך מצרים על ירושלים ונטלו מרחבעם, שנאמר: „וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלָיִם וַיִּקַּח אֶת אֹצְרוֹת בֵּית ה' וְאֶת אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת הַכֹּל לָקָח וַיִּקַּח אֶת כָּל מָגִנֵּי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה"[3]. בא זֶרַח מלך כוש ונטלו משישק מלך מצרים; בא אסא ונטלו מזרח מלך כוש וְשִׁגְּרוֹ להדרימון בן טברימון; באו בני עמון ונטלוהו מהדרימון בן טברימון; בא יהושפט ונטלו מבני עמון והיה מונח עד אחז; בא סנחריב ונטלו מאחז; בא חזקיהו ונטלו מסנחריב והיה מונח עד צדקיהו; באו כשדיים ונטלוהו מצדקיהו; באו פרסיים ונטלוהו מכשדיים; באו יונים ונטלוהו מפרסיים; באו רומיים ונטלוהו מיונים ועדיין מונח ברומי.

כו) סְעוּדַת הַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבוֹא.

דרש רב עֲוִירָא, זימנין אמר לה מִשְּׁמֵיהּ דרבי אמי וזימנין אמר לה משמיה דרבי אסי: מאי דכתיב: „וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק"[4]? מאי „ביום הגמל את יצחק"? עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמול חסד עם זרעו של יצחק. לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו כוס של ברכה לאברהם לברך. אומרים לו: ברך. אומר להם: אני לא אברך, לפי שכבר יצא ממני ישמעאל. נותנין לו ליצחק, אומר להם: איני ראוי לברך, לפי שכבר יצא ממני עשו. נותנין לו ליעקב, אומר להם: אני לא אברך, לפי שכבר נשאתי שתי אחיות בחייהן, שעתידה תורה לאוסרן עלי. אומרין לו למשה: טול אתה וברך. אומר להם: אני לא אברך, לפי שלא זכיתי ליכנס לארץ, לא בחיי ולא במותי. אומרים לו ליהושע: טול אתה וברך. אומר: אני לא אברך, שלא זכיתי לבן, דכתיב: „נוּן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ"[5]. אומרים לו לדוד: טול אתה וברך. אומר להם: אני אברך ולי נאה לברך, שנאמר: „כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא"[6].

[1]בראשית מא, נז. [2]שמות יב, לו. [3]מלכים א. יד, כה—כו. [4]בראשית כא, ח. [5]דברי הימים א. ז, כז. [6]תהלים קטז, יג.

כה) כמצודה שאין בה דגן—כרשת שלא זרו אל תוכה דגן ולכן אין עוף פונה אליה והיא נשארת ריקה. ושגרו וכו'—שלח אותו להדרימון בן טברימון, שיעזרהו מיד בעשא מלך ישראל.

כו) זימנין—פעמים. משמיה—משמו. מאי דכתיב ויגמל וכו'—כי המלה „הילד" יתרה היא, לפי שהדבר מובן שיצחק היה עדיין ילד, וגם המלה „ויגמל" מיותרת היא, שהרי נאמר בסוף הכתוב: ביום „הגמל". שיגמול חסד—שזהו הדרש מן המלה „ויגמל". ולא במותו—שלא זכה להקבר בארץ ישראל. נון בנו יהושע בנו—סופר דברי הימים הולך וחושב את תולדות משפחות אפרים בן יוסף עד יהושע ולא הזכיר שהיה בן ליהושע.

יוֹמָא.

פרק ראשון.

א) גְּבִינִי כָּרוֹז. קוֹל גַּלְגַּל חַמָּה.

תניא: גְּבִינִי כרוז מהו אומר? „עמדו כהנים לעבודתכם ולוים לדוכנכם וישראל למעמדכם!" והיה קולו נשמע בשלש פרסאות. מעשה באגריפס המלך שבא בדרך ושמע קולו בשלש פרסאות. וכשבא לביתו, שִׁגֵּר לו מתנות הרבה. ואף על פי כן של כהן גדול משובח ממנו, דאמר מר: וכבר אמר: „אנא השם חטאתי" ונשמע קולו ביריחו, ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מירושלים ליריחו עשר פרסאות הָוֵו, ואף על גב דְּהָכָא אִכָּא חוּלְשָׁא וְהָכָא לֵכָּא חוּלְשָׁא וְהָכָא יְמָמָא וְהָכָא לֵילְיָא. דא"ר לוי: מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה? מפני גלגל חמה הַמְנַסֵּר ברקיע כְּחָרָשׁ שמנסר בארזים. תנו רבנן: אלמלא קול גלגל חמה, נשמע קול הֲמוֹנָהּ של רומי; ואלמלא קול המונה של רומי, נשמע קול גלגל חמה. תנו רבנן: שלשה קולן הולך מסוף העולם ועד סופו, ואלו הן: קול גלגל חמה וקול המונה של רומי וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף. ויש אומרים: אף לידה. ויש אומרים: אף רִדְיָא. וּבְעוֹ רבנן רַחֲמֵי אנשמה, בשעה שיוצאה מן הגוף, ובטלוה.

פרק שלישי.

ב) הִלֵּל קִיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מֵעָנִי וְאֶלְעָזָר בֶּן חַרְסוֹם מֵעָשָׁר.

תנו רבנן: עני ועשיר ורשע באין לדין. לעני אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אמר: עני היה וטרוד במזונותיו היה, אומרים לו: כלום אתה עני יותר מהלל? אמרו עליו על הלל הזקן, שבכל יום ויום היה

א) גביני כרוז–גביני (שם איש) המכריז, שהיה ממונה לעורר בכל יום את משרתי הקדש לעמוד על משמרתם. שגר—שלח. של כהן גדול וכו'—קולו של הכהן הגדול בשעת העבודה ביום הכפורים היה נשמע למרחק יותר גדול. דהכא איכא חולשא וכו'—אף על פי שכאן (בכהן הגדול) יש חולשה (שהוא חלש מחמת התענית), וכאן (בנוגע לגביני) אין חולשה (שאיננו חלש). והכא יממא והכא ליליא–הכהן הגדול משמיע את קולו ביום (שאין הקול נשמע בו כל כך כמו בלילה) תחת אשר גביני מכריז בלילה (בטרם בקר). מנסר ברקיע–הוא מנסר בשעת סבובו את עבי הרקיע, שהוא עובר בו, כמשור הנוסר בעץ. המונה של רומי–השאון והרעש שברומי. לידה–קול צעקת היולדה. רידיא–קול המלאך הממונה על השקאת האדמה, הקורא את מטר השמים ממעל ואת מי התהום מתחת. ובעו רבנן רחמי–ובקשו החכמים רחמים על צעקת הנשמה היוצאה מן הגוף.

עושה ומשתכר בִּטְרַפְּעִיק, חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר ביהמ"ד ליכנס. עלה ונתלה וישב על פי ארובה, כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו: אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה וירד עליו שלג מן השמים וכסהו. כיון שעלה עמוד השחר, אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי. בכל יום הבית מאיר והיום אפל, שמא יום מְעֻנָּן הוא? הציצו עיניהם וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג. פְּרָקוּהוּ והרחיצוהו וְסָכוּהוּ והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת.—לעשיר אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עשיר היה וטרוד בממון היה, אומרים לו: כלום היה עשיר יותר מרבי אלעזר בן חַרְסוֹם? אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום, שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים, וכל יום ויום היה נוטל נוד של קמח על כתיפיו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אַנְגַּרְיָא. אמר להם: בבקשה מכם, הניחוני שאלך ואלמוד תורה. אמרו לו: חַיֵּי רבי אלעזר בן חרסום, שאין אנו מניחים לך. הלך נתן להם ממון הרבה, כדי שיניחו אותו. ומימיו לא הלך וראה אותם, אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה.

ג) גְּדוּלָּתוֹ שֶׁל הַצַּדִּיק.

ואמר רבי אלעזר: אפילו בשביל צדיק אחד עולם נברא, דכתיב: „וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב"[1], ואין טוב אלא צדיק, שנאמר: „אִמְרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב"[2]. וא"ר אלעזר: כל הַמְשַׁכֵּחַ דבר אחד מתלמודו, גורם גלות לבניו, שנאמר: „וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ גַּם אָנִי"[3]. רבי אבהו אמר: מורידין אותו מגדולתו, שנאמר: „כִּי אַתָּה הַדַּעַת מָאַסְתָּ וְאֶמְאָסְךָ מִכַּהֵן לִי"[4]. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: אין צדיק נפטר מן העולם, עד שנברא צדיק כמותו, שנאמר: „וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ"[5],—עד שלא כבתה שמשו של עלי, זרחה שמשו של שמואל הרמתי. וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: ראה הקב"ה שצדיקים מועטים, עמד וּשְׁתָלָן בכל דור ודור, שנאמר: „כִּי לַה' מְצֻקֵי אֶרֶץ וַיָּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל"[6]. ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אפילו בשביל צדיק אחד עולם מתקיים, שנאמר: „וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם"[7]. וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא,

[1]בראשית א, ד. [2]ישעיה ג, י. [3]הושע ד, ו. [4]שם. [5]קהלת א, ה. [6]שמואל א. ב, ח. [7]משלי י, כה.

ב) טרפעיק–מין מטבע בערך חצי הדינר. עלה ונתלה–על ראש הגג. ארובה—אשנב. פרקוהו–הסירו מעליו את משא השלג. וסכוהו—בשמן. המדורה–האח המבוערת. אנגריא–שעבוד עבודת שר העיר (כי הם לא ידעו שהוא אדונם).

ג) וירא אלהים את האור כי טוב—אלהים ראה ונוכח שעליו לקיים את אור העולם למען הצדיק, שהוא טוב. וישת עליהם תבל–אלהים פזרם בכל הדורות, כדי שיהיו שָׁתוֹת

שוב אינו חוטא, שנאמר: „רַגְלֵי חֲסִידָיו יִשְׁמֹר"[1]. דבי רבי שילא אמרי: כיון שבא לאדם דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושניה ולא חטא, שוב אינו חוטא, שנאמר: „רגלי חסידיו ישמור".

ד) בָּא לְטַמֵּא פּוֹתְחִים לוֹ, בָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִים אוֹתוֹ.

אר"ש בן לקיש: מאי דכתיב „אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ וְלַעֲנָוִים יִתֶּן חֵן"[2]? בא לְטַמֵּא--פותחין לו, בא לְטַהֵר--מסייעין אותו. תני דבי רבי ישמעאל: משל לאדם שהיה מוכר נֵפְט וַאֲפַרְסְמוֹן. בא למדוד נפט, אומר לו: מדוד אתה לעצמך; בא למדוד אפרסמון, אומר לו: הַמְתֵּן, עד שאמדוד עמך, כדי שֶׁאֶתְבַּשֵּׂם אני ואתה. תני דבי רבי ישמעאל: עבירה מְטַמְטֶמֶת לבו של אדם, שנאמר: „וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם"[3]--אל תקרי „וְנִטְמֵתֶם", אלא „וְנִטַּמְתֶּם".

ת"ר: „ולא תטמאו בהם ונטמתם בם": אדם מטמא עצמו מעט--מטמאין אותו הרבה, מלמטה--מטמאין אותו מלמעלה, בעולם הזה--מטמאין אותו לעולם הבא.

ת"ר: „וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים"[4]: אדם מקדש עצמו מעט--מקדשין אותו הרבה, מלמטה--מקדשין אותו מלמעלה, בעוה"ז--מקדשין אותו לעוה"ב.

פרק שביעי.

ה) אֲלֶכְּסַנְדְּרוּס מוּקְדוֹן וְשִׁמְעוֹן הַצַּדִּיק.

בחמשה ועשרים בטבת יום הר גריזים הוא, דְּלָא למספד בֵּיהּ, יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מֵאֲלֶכְּסַנְדְּרוּס מוּקְדוֹן להחריבו ונתן להם רשות. באו והודיעו לשמעון הצדיק. מה עשה שמעון הצדיק? לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה וּמִיַּקִּירֵי ירושלים עמו ואבוקות של אור בידיהם.

[1]שמואל א. ב, ט. [2]משלי ג, לד. [3]ויקרא יא, מג. [4]שם כס מז.

(יסוד מלשון „וישת") לקיום התבל. כיון שבא לאדם דבר עבירה וכו' רגלי חסידיו ישמר--אם נהג אדם בחסד שתי רגלים, אז ישמור אותו אלהים מן החטא.

ד) אם ללצים הוא יליץ--אם הוא בא להתחבר אל הלצים, לא ימנעוהו מלהיות לץ. ולענוים יתן חן--ואם בא להתחבר אל הענוים, יתן לו הקב"ה חן. בא ליטמא--אם אדם בא להטמא ולהיות רשע. פותחים לו--את פתח הטומאה, להכנס אליה (כלומר: מספיקים בידו מן השמים ללכת בשרירות לבו). מסייעין אותו--עוזרים לו מן השמים להיות טהור וקדוש. אפרסמון--בַּלְסַם. אומר לו--המוכר. מדוד אתה לעצמך--מפני שריחו רע ואין המוכר רוצה להטנף בו. מטמטמת--אוטמת את הלב, שלא יהיה מוכשר לכל דבר חכמה. ונטמתם--חסרה אל"ף של השרש „טמא". מטמאין אותו הרבה--מניחים אותו להטמא הרבה (ושעור הכתוב כך הוא: ולא תטמאו בהם, ואם תטמאו--ונטמתם בם). מלמטה--בארץ. מלמעלה--מן השמים. והתקדשתם--אם תתקדשו מעט, אז יקדשוכם הרבה.

ה) הר גריזים--מקום מקדשם של הכותים. דלא למספד ביה--שאסור להספיד בו

והיו מהלכין כל הלילה כולו, הללו מהלכין מצד זה והללו מהלכין מצד זה, עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר, אמר להם: מי הם הללו? אמרו לו: הללו יהודים, שמרדו בך. כיון שהגיע לאנטיפרס, זרחה חמה. פגעו זה בזה. כיון שראה את שמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לו. אמרו לו: מלך שכמותך משתחוה ליהודי הזה? אמר להם: דמות דְּיוֹקְנוֹ של זה היא מְנַצַּחַת לפני בבית מלחמתי. אמר להם: למה באתם? אמרו לו: בית, שאנו מתפללין עליך ועל מלכותך שלא תחרב, יַתְעוּךָ כותיים הללו, להחריבו, ותתן להם רשות! אמר להם: מי הם הללו? אמרו לו: הללו כותיים שעומדים לפניך. אמר להם: הרי הם מסורים בידכם. מיד נְקָבוּם בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררים אותם על הקוצים ועל הַבַּרְקָנִים, עד שהגיעו להר גריזים. כיון שהגיעו להר גריזים, חרשוהו וזרעוהו כַּרְשִׁינִין, כדרך שבקשו לעשות את בית אלהינו. ואותו היום עשאוהו יום טוב.

פרק שמיני.

ו) פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ דּוֹחֶה שַׁבָּת.

ת"ר: מפקחין פִּקּוּחַ נפש בשבת, וְהַזָּרִיז–הרי זה משובח, ואין צריך ליטול רשות מבית דין. הָא כֵּיצַד? ראה תינוק שנפל לים, פורש מצודה ומעלהו. „והזריז, הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד"–ואף על גב דְּקָא צָיֵיד כַּוְרֵי. ראה תינוק שנפל לבור, עוקר חוליא ומעלהו. „והזריז, ה"ז משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד"–ואע"ג דקא מתקן דַּרְגָּא. ראה שננעלה דלת בפני תינוק, שוברה ומוציאו. „והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד"–ואע"ג דְּקָא מִכַּוֵּין לְמִתְּבַר בְּשִׁיפֵי. מכבין ומפסיקין מפני הדליקה בשבת. „והזריז, ה"ז משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד"–ואף על גב דקא מְמַכֵּיךְ מַכּוֹכֵי.

וכבר היה רבי ישמעאל [ורבי עקיבא] וראב"ע מהלכין בדרך ולוי

על המת. והללו–הכותים. דמות דיוקנו של זה וכו'–כדמות מראהו של איש זה מופיעה לפני במלחמה ונותנת לי את הנצחון על אויבי. כרשינין–מין קטניות.

ו) פקוח נפש–הדאגה והטורח להעביר סכנת מות הנשקפת לאדם. והזריז–הממהר בפקוח נפש. ואף על גב דקא צייד כוורי–אף על פי שיחד עם הילד הוא צד ומעלה ברשתו דגים מן הים. עוקר חוליא–גוש עפר, כדי להשפיל את שפת הבור, שיהא נוח להכנס אל תוכו. מתקן דרגא–על ידי עקירה זו הוא עושה מדרגה אל הבור. ננעלה דלת בפני תינוק–והתינוק נבעת. דקא מיכוין למיתבר בשיפי–שהוא מתכון לשבור (את הדלת) באופן שישארו לו ממנה נסרים, הנצרכים לו לתשמישו. ומפסיקין–בכלים של מתכת או של חרס מלאים מים. מפני הדליקה–שיש בה סכנת נפשות. דקא ממכיך מכוכי–שהוא משפיל ומצניע את הגחלים לצלות עליהן במוצאי שבת.

הַסַּדָּר ורבי ישמעאל בנו של ראב"ע מהלכין אחריהן. נשאלה שאלה זו לפניהם: מנין לפקוח נפש, שדוחה את השבת? נענה ר' ישמעאל ואמר: „אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת"[1],—ומה זה שספק על ממון בא, ספק על נפשות בא, ושפיכות דמים מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, ניתן להצילו בנפשו, קל וחומר לפקוח נפש, שדוחה את השבת. נענה ר"ע ואמר: „וְכִי יָזִד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וגו' מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת"[2]—„מעם מזבחי" ולא „מעל מזבחי", ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא להמית, אבל להחיות—אפילו מעל מזבחי. ומה זה, שספק יש ממש בדבריו, ספק אין ממש בדבריו ועבודה חמורה דוחה שבת, קל וחומר לפקוח נפש, שדוחה את השבת. נענה רבי אלעזר ואמר: ומה מילה, שהוא אחד מרמ"ח אברים שבאדם-דוחה את השבת, ק"ו לכל גופו שדוחה את השבת. ר"י בר יהודה אומר: „אֶת שַׁבְּתוֹתַי תִּשְׁמֹרוּ"[3], יכול לַכֹּל, ת"ל: „אַךְ"-חָלַק. רבי יונתן בן יוסף אומר: „כִּי קֹדֶשׁ הִיא לָכֶם"[4]—מסורה היא בידכם ולא אתם מסורים בידה. רבי שמעון בן מנסיא אומר: „וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת"[5]-אמרה תורה: חַלֵּל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רב יהודה אמר שמואל: אִי הֲוַאי הָתָם, הֲוָה אָמֵינָא דִידִי עֲדִיפָא מִדִּידְהוּ: „וָחַי בָּהֶם"[6]—ולא שימות בהם.

ז) גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה.

א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם, שנאמר: „בְּשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ חָיוֹ יִחְיֶה"[7]. א"ר יצחק:

[1]שמות כב, א. [2]שם כא, יד. [3]שם לא, יג. [4]שם שם, יד. [5]שם שם טז. [6]ויקרא יח, ה. [7]יחזקאל יח, כז—כח.

סדר—קרי: סַדָּר—עושה מלאכת מקלעת. שספק על ממון בא וכו'—שספק הוא אם בא רק לגנוב את הממון או גם לרצוח את בעל הבית כשיעמוד בפניו. ושפיכות דמים וכו'—מה שהותר לבעל הבית לשפוך את דמיו של הנמצא במחתרת, משום ספק של סכנת נפשות, זהו עון חמור המטמא את הארץ. ניתן להצילו בנפשו—הותר לו לרצוח את נפשו, כדי להציל את עצמו. מעם מזבחי—אם הוא כהן שבא לעבוד עבודה, מותר לקחתו מעם המזבח. ולא מעל מזבחי—אבל אם כבר התחיל בעבודה אין מפסיקים אותו, אלא נותנים לו להשלים את עבודתו. אבל להחיות-להחיות נפש, כגון אם הוא יודע ללמד זכות על אדם הנידון בבית דין ליהרג. ספק יש ממש בדבריו—אם דבריו יועילו להציל את זה ממות. ועבודה חמורה דוחה שבת—והרי עבודת המקדש חמורה כל כך עד שהיא דוחה את השבת, ובכל זאת מותר לו להפסיקה, כדי להחיות נפש אדם. שהוא אחד מרמ"ח אברים—שהוא תיקון אחד מאבריו של אדם ובכל זאת היא דוחה את השבת, לפי שחייבים כרת על דחייתה לאחר זמן. לכל—אפילו לפקוח נפש. חלק—הוציא הכתוב פקוח נפש מן הכלל. ושמרו בני ישראל את השבת—כדי לעשות שבתות אחרות יזהרו בשבת זו לקיים את נפשו. אי הואי התם הוה אמינא דידי עדיפא מדידהו—אלו הייתי שם הייתי אומר את שלי (טעם שלי לפקוח נפש בשבת), שהוא מעולה משלהם. וחי בהם וכו'—המצוות והחקים ניתנו לאדם, כדי שיחיה על ידם ולא בשביל שימות על ידם.

אָמְרֵי בְמַעַרְבָא מִשְּׁמֵיהּ דרבה בר מרי: בא וראה, שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. מדת בשר ודם: אדם מקניט את חברו בדברים—ספק מתפיים ממנו, ספק אין מתפיים ממנו; ואם תמצא לומר: מתפיים ממנו—ספק מתפיים ממנו בדברים, ספק מתפיים ממנו בממון; אבל הקדוש ב״ה אינו כן: אדם עובר עבירה בסתר—מתפיים ממנו בדברים, שנאמר: „קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל ה׳״[1]. ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה, שנאמר: „וְקַח טוֹב״[2]. ולא עוד אלא שמעלה עליו הכתוב, כאלו הקריב עליו קרבן, שנאמר: „וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ״[3]. ושמא תאמר: פָּרֵי חובות? ת״ל: „אֹהֲבֵם נְדָבָה״[4]. תניא: היה ר״מ אומר: גדולה תשובה, שאפילו יחיד שעשה תשובה, מוחלין לו ולכל העולם, שנאמר: „אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ״[4]—„מהם״ לא נאמר, אלא „ממנו״.

ח) מְפַרְסְמִים אֶת הַחֲנֵפִים.

מפרסמין את החנפים מפני חלול השם, שנאמר: „וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וְנָתַתִּי מִכְשׁוֹל לְפָנָיו הוּא יָמוּת כִּי לֹא הִזְהַרְתּוֹ״ וגו׳[5]. תשובת הַמּוּחְלָטִין מעכבת את הפורענות ואפילו לאחר שנחתם גזר דינה של פורענות; שלות רשעים—סופה תקלה; וְהָרָשׁוּת מקברת את בעליה, ערום נכנס לה וערום יוצא ממנה, ולואי שתהא יציאה כביאה.

סֻכָּה.

פרק ראשון.

א) תְּפִלָּתָם שֶׁל צַדִּיקִים.

אמר רבי אלעזר: למה נמשלה תפלתן של צדיקים כְּעָתָר? לומר לך מה עָתָר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב״ה ממדת רַגְזָנוּת למדת רחמנות.

[1]הושע יד, ג. [2]שם. [3]שם. [4]שם שם ה. [5]יחזקאל ג, כ.

ז) במערבא—בארץ ישראל. משמיה—משמו. מקניט—מכעיס. מתפיים—מקבל ממנו פיוס. אלא ממנו—כשסר אפי ממנו אז אוהבם (את כל העולם) נדבה.

ח) תשובת המוחלטין—תשובתם של רשעים גמורים. שלות רשעים סופה תקלה—כי מתוך שלותם הם מתמכרים להרהורי עברה. והרשות—המשרה, הנשיאות. שתהא יציאה כביאה—שתהא היציאה ממנה בלא חטא כבשעת הכניסה אליה.

א) עָתָר—קלשון גדול בעל שתי שנים (ולדעת הדרשן נגזר מן השם הזה הפעל „עָתַר״ שהכתוב משתמש בו להוראת תפלה, כמו „ויעתר יצחק״, „וַיֵּעָתֶר לו ה׳״).

פרק שני.

ב) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר לֹא אָמַר דָּבָר שֶׁלֹּא שָׁמַע מִפִּי רַבּוֹ.

ת״ר: מעשה ברבי אליעזר שֶׁשָּׁבַת בגליל העליון בסוכתו של ר׳ יוחנן בן [רבי] אלעאי בקסרי, וְאָמְרֵי לָהּ: בקסרין. הגיע חמה לסוכתו, אמר לו: רבי, מהו שאפרוש עליה סדין? אמר לו: אין לך כל שבט ושבט מישראל, שלא העמיד ממנו שופט. הגיע חמה לחצי הסוכה, א״ל: מהו שאפרוש עליה סדין? אמר לו: אין לך כל שבט ושבט מישראל, שלא יצאו ממנו נביאים, ושבט יהודה ושבט בנימין העמידו מלכים על פי הנביאים. הגיע חמה למרגלותיו של רבי אליעזר, נטל רבי יוחנן בן אלעאי סדין ופירש עליה. הִפְשִׁיל ר׳ אליעזר טליתו לאחוריו ויצא, לא מפני שהפליגו בדברים, אלא מפני שלא אמר דבר, שלא שמע מפי רבו.

ג) שִׂיחַת חוּלִּין שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. מִנְהָגָיו שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי.

אמר רב אחא בר אדא, אמר רב המנונא, אמר רב: מִנַּיִן שאפילו שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה למוד? שנאמר: "וְעָלֵהוּ לֹא יִבּוֹל"[1]. אמר רב אסי: אסור לאדם לישן ביום יותר משינת הסוס. וכמה שינת הסוס? שִׁתִּין נִשְׁמֵי.

אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי: מימיו לא שָׂח שיחת חולין ולא הלך ד׳ אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישן בבית המדרש, לא שינת קֶבַע ולא שינת עֲרַאי, ולא קדמהו אדם בבהמ״ד ולא הניח אדם בבהמ״ד ויצא ולא הִרְהֵר במבואות המטונפות ולא מְצָאוֹ אדם יושב ודומם, אלא יושב ושונה, ולא פתח אדם דלת לתלמידיו, אלא הוא בעצמו, ולא אמר דבר, שלא שמע מפי רבו לעולם, ולא אמר: הגיע עת לעמוד מבהמ״ד, חוץ מערבי פסחים וערבי יוה״כ. וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו.

ד) תַּלְמִידָיו שֶׁל הִלֵּל הַזָּקֵן.

תנו רבנן: שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, שלשים מהם ראויין, שתשרה שכינה עליהם כמשה רבינו, ושלשים מהם ראויין, שתעמוד להם

[1] תהלים א, ג.

ב) ואמרי לה—ויש אומרים. מהו שאפרוש עליה סדין—כדי שלא יכך השמש, אם אסור הדבר משום הוספה על אהל עראי בשבת, או לא. אין לך כל שבט וכו׳—ר׳ אליעזר השתמט מלהשיב לו על שאלתו, מפני שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, ולכן השיאו לדבר אחר. על פי הנביאים—שאול ודוד על פי שמואל. הפשיל—הטיל. ויצא—שלא יאמרו, שהתיר את הדבר. לא מפני שהפליגו בדברים—הוא השיאו לדבר אחר, לא מפני שנתכוין בזה להפליגו ולדחותו שלא ללמדו תורה, אלא מפני שלא אמר דבר וכו׳.

ג) ועלהו לא יבול—כלומר: דבר קל וטפל שבו (כעלה הטפל לפרי) אינו לבטלה. שתין נשמי—ששים נשימות. ולא הרהר—בדבר תורה. בערבי פסחים—משום עשיית הפסח. ובערבי יום הכפורים—שצריך לאכול בהם מבעוד יום.

חמה כיהושע בן נון, ועשרים מהם בינונים. גדול שבכולן: יונתן בן עוזיאל, וקטן שבכולן: רבי יוחנן בן זכאי. אמרו עליו על ריב״ז, שלא הניח מקרא, משנה, תלמוד, הלכות והגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלות וחמורות וגזירות שוות, תקופות וְגִימַטְרִיָאוֹת, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דְקָלִים, מְשָׁלוֹת כובסים, משלות שועלים, דבר קטן ודבר גדול. דבר גדול: מעשה מרכבה, ודבר קטן: הֲוָיוֹת דאביי ורבא. לקיים מה שנאמר: „לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא״[1]. וכי מֵאַחַר שבקטן שבכולם כך, גדול שבכולם על אחת כמה וכמה! אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל, שבשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, כל עוף שפורח עליו באויר, מיד נשרף.

ה) הִדּוּר מִצְוַת סֻכָּה.

ת״ר: „תֵּשְׁבוּ״ כעין תדורו. מכאן אמרו: כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קֶבַע וביתו עֲרַאי. כיצד? היה לו כלים נאים, מעלן לסוכה; מַצָּעוֹת נאות, מעלן לסוכה; אוכל ושותה ומטייל בסוכה וּמְשַׁנֵּן בסוכה.

פרק שלישי.

ו) „אֱלֹהִים שׂוֹנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה״.

אמר ר׳ יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: מאי דכתיב: „כִּי אֲנִי ה׳ אֹהֵב מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה[2]? משל למה הדבר דומה: למלך בשר ודם, שהיה עובר על בית המכס. אמר לעבדיו: תנו מכס למוכסים. אמרו לו עבדיו: אדונינו המלך! כל המכס שלך הוא. אמר להם: ממני ילמדו עוברי דרכים, שלא יבריחו עצמם מן המכס. ואף הקב״ה כך אמר: „כי אני ה׳ אוהב משפט״ וגו׳–ממני ילמדו בני ויבריחו עצמן מן הגזל.

1משלי ח, כא. 2ישעיה סא, ח.

ד) דקדוקי תורה—מדרש הרבוי והמעוט היוצא מאות יתרה שבתורה. דקדוקי סופרים–מה שהסופרים דקדקו אחרי מעשה הבריות ונזרו חומרות, כדי לעשות סייג לתורה. קלות וחמורות–דברים שאדם דן מעצמו בקל וחומר. וגזירות שוות–דברים הנלמדים בגזרה שוה. תקופות—חשבון הלוך החמה והלבנה. וגימטריאות—דברים הנלמדים מתוך מנין צרופי האותיות. שיחת דקלים—שיחת האילנות. נחוש לדעת את העתיד ע״פ נענוע עלי העצים. משלות כובסים–משלים ידועים בזמנם. משלות שועלים–משלים בשועלים. מעשה המרכבה–שראה יחזקאל (תורת הסוד). הויות–וכוחים, פלפולי משא ומתן. מיד נשרף–לפי שדבריו היו בוערים באש קדש, כאש שלהטה על הר סיני בשעת מתן תורה.

ה) תשבו–„בסכות תשבו״. כעין תדורו—שתהא ישיבתכם בסוכה כעין ישיבתכם בדירה. משנן–לומד.

ו) גזל בעולה—אלהים שונא את העולה הבאה בגזל, אף על פי שגם קודם שנגזלה היתה שלו.

פרק רביעי.

ז) לוּלָב וַעֲרָבָה דוֹחִים אֶת הַשַּׁבָּת. מוֹצָאָהּ שֶׁל מִצְוַת עֲרָבָה.

לולב דוחה את השבת בתחלתו וַעֲרָבָה בסופו. פעם אחת חל שביעי של ערבה להיות בשבת והביאו מֻרְבִּיּוֹת של ערבה מערב שבת והניחום בעזרה. והכירו בהם בַּיְתוֹסִים ונטלום וכבשום תחת האבנים. למחר הכירו בהם עמי הארץ ושמטום מתחת האבנים והביאום הכהנים וזקפום בצידי המזבח, לפי שאין בייתוסים מודים, שחיבוט ערבה דוחה את השבת.

אִתְּמַר: רבי יוחנן ור׳ יהושע בן לוי, חד אמר: ערבה יסוד נביאים. וחד אמר: ערבה מנהג נביאים. תִּסְתַּיֵּם דרבי יוחנן הוא דאמר „יסוד נביאים", דא"ר אבהו א"ר יוחנן: ערבה יסוד נביאים הוא. תִּסְתַּיֵּם.

ח) בְּנֵי עֲלִיָּה הַמּוּעָטִים.

א"ר חזקיה א"ר ירמיה משום רבי שמעון בן יוחאי: יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין, מִיּוֹם שנבראתי ועד עכשיו; ואלמלי אלעזר בני עמי—מיום שנברא העולם ועד עכשיו; ואלמלי יותם בן עוזיהו עמנו—מיום שנברא העולם ועד העולם. ואמר רבי חזקיה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחאי: ראיתי בני עלייה והם מועטים, אם אלף הם—אני וּבְנִי מהם, אם מאה הם—אני ובני מהם, אם שנים הם—אני ובני הם. ומי זוּטְרֵי כְּלֵי הַאי? והאמר רבא: תְּמָנֵי סְרֵי אַלְפֵי דָּרָא הֲוָה דְּקַמֵּיהּ קוב"ה, שנאמר: „סָבִיב שְׁמֹנָה עָשָׂר אָלֶף"[1]? לֹא קַשְׁיָא: הָא דְּמִסְתַּכְּלֵי בְּאִסְפֶּקְלַרְיָא המאירה, הא דמסתכלי באספקלריא שאינה מאירה. ודמסתכלי באספקלריא

[1]יחזקאל מח, לה.

ז) בתחלתו—ביום הראשון של חג הסוכות. בסופו—ביום השביעי. מרביות—ענפים. ביתוסים—בני כתה דתית, הנקראים על שם מיסדם ביתוס, שכפרו בכל תקוני החכמים, ובכללם גם בחבוט ערבה, שאינם מפורשים בתורה. וכבשום—והסתירום. מתחת האבנים—כי ידעו, שהחכמים לא יטלטלו ביום השבת את האבנים. עמי הארץ—שלא היו בקיאים באיסור טלטול בשבת. יסוד נביאים—תקנת הנביאים האחרונים (חגי, זכריה ומלאכי). מנהג—שהנהיגו את העם לעשות כך, אבל לא תקנו זאת (וההבדל בין שתי הדעות הוא אם לברך על ערבה או לא, כי על תקנה צריך לברך, אבל לא על מנהג). תסתיים—תתברר, תִּקָּבַע.

ח) לפטור מן הדין—בזכותי, אני סובל את מעשיהם ועונותיהם ופוטרם מן הדין. ואלמלי אלעזר בני עמי—ואלו חפץ גם אלעזר בני לסבול את עון העולם, כי אז פטרנו מיום שנברא העולם ועד עתה. יותם בן עוזיהו—שהיה צדיק ועניו יותר מכל המלכים, שהיה אביו מצורע והוא שפט את העם ולא שם עליו כתר מלכות בחיי אביו. בני עליה—אנשי המעלה. ומי זוטרי כולי האי—וכי מועטים הם (הצדיקים) כל כך? תמני סרי אלפי דרא הוה דקמיה קוב"ה—שמונה עשר אלף דורות (או שורות של צדיקים) נמצאים לפני הקב"ה. סביב שמונה עשר אלף—סביב למקום השכינה יהיו שמונה עשר אלף צדיקים. הא דמסתכלי באספקלריא המאירה—בני עליה המועטים שעליהם מדבר ר׳ שמעון ב"י מסתכלים בַּמַּרְאָה (במחיצה המאירה ההוצצת ביניהם ובין השכינה) המאירה (ורואים את השכינה ברור). הא דמסתכלי—ויש צדיקים אשר האספקלריא הזאת אינה מאירה להם כל כך ואינם רואים את

המאירה מי זוטְרֵי כְּלֵי הַאי? והאמר אביי: לָא פחות עָלְמָא מִתְּלָתִין וְשִׁתָּא צַדִּיקֵי דִּמְקַבְּלֵי פני שכינה כל יוֹמָא, שנאמר: „אַשְׁרֵי כָּל חוֹכֵי לוֹ"[1], „ל"ו" בְּגִימַטְרִיָּא תְּלָתִין וְשִׁתָּא הָווּ? לא קַשְׁיָא: הא דְּעָיְלֵי בְּבָר, הא דעיילי בלא בר.

ט) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹסִיף חָכְמָה לְחָכָם.

אמר רבי זירא ואי תֵּימָא: רבי חנינא בר פפא: בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם: כלי ריקן מחזיק, ומלא אינו מחזיק. מדת הקדוש ברוך הוא: כלי מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק, שנאמר: „וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע" וגו'[2], אם שמוע–תשמע, ואם לאו–לא תשמע. דבר אחר: אם אתה שומע בְּיָשָׁן–תשמע בחדש, ואם יִפְנֶה לבבך–שוב לא תשמע.

י) צְדָקָה וּגְמִילוּת חֲסָדִים.

תנא דבי רב ענן: „חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן"[3]–למה נמשלו דברי תורה לירך? לומר לך: מה ירך בסתר, אף דברי תורה בסתר. וְהַיְנוּ דאמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: „הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ"[4]? „עשות משפט"–זה הדין, „ואהבת חסד"–זו גמילות חסדים, „והצנע לכת עם אלהיך"–זו הכנסת כלה לחופה והלוית המת. והלא דברים קל וחומר: ומה דברים, שדרכן לעשות בְּפַרְהֶסְיָא, אמרה תורה: „הצנע לכת", דברים שדרכן לעשות בְּצִנְעָא–על אחת כמה וכמה.

[1]ישעיה ל, יח. [2]שמות טו, כו. [3]שיר השירים ז, ב. [4]מיכה ו, ח.

השכינה ברור היטב. מי זוטרי כולי האי—כלום מועטים הם כל כך? לא פחות עלמא וכו'–אין העולם פחות משלשים וששה צדיקים, המקבלים את פני השכינה בכל יום. בגימטריא תלתין ושיתא הוו—הסכום היוצא מצרוף האותיות של המלה „לו" הוא שלשים וששה, ודרש הכתוב „אשרי כל חוכי לו" הוא: אשרי המחכים לכת הצדיקים, אשר מספרה הוא כמספר הגימטריא שבמלה „לו"). דעיילי בבר—הנכנסים (למקום השכינה) ברשות (והם רבים). דעיילי בלא בר–הנכנסים בלא רשות (והם מועטים).

ט) מחזיק—מה שנותנים אל תוכו. כלי מלא מחזיק–מי שיש בו חכמה מוסיף אלהים על חכמתו. אם שמוע תשמע–אם שמעת ולמדת את התורה תוסיף לשמוע ולחכם עוד יותר. אם אתה שומע בישן–אם אתה חוזר על למודך שלמדת והנך מבין אותו. תשמע בחדש—תתחכם בו להבין על ידו דברים חדשים. ואם יפנה לבך—ואם תסיח את דעתך מאשר למדת מקודם. שוב לא תשמע—אם תחפוץ לעסוק בתורה אחר כך, שוב לא תצליח בה עוד.

י) למה נמשלו וכו'—רב ענן דורש את הכתוב: „כמו חלאים"—כלוחות שהיו מעשי חלי של אבנים טובות, „מעשה ידי אמן"—הלוחות היו מעשה אלהים. מה ירך בסתר—מכוסה ונסתר מן העין. אף ד"ת בסתר–שכבוד התורה דורש מן העוסק בה שלא יסב אליו את עיני הבריות ולא ילמד במקום שעוברים ושבים מצויים שם. הכנסת כלה והלוית המת–אם צריך לבזבז לקבורת מת עני או להכנסת כלה עניה, יעשה זאת בצנעא. בפרהסיא–בפני רבים. דברים שדרכן לעשות בצנעא–כגון שאר צדקה הניתנת לעני בסתר ואין איש

אמר רבי אלעזר: גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות, שנאמר: „עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַה׳ מִזָּבַח״[1]. א״ר אלעזר: גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שנאמר: „זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי חֶסֶד״[2]—אם אדם זורע: ספק אוכל, ספק אינו אוכל, אם אדם קוצר: ודאי אוכל. ואמר רבי אלעזר: אין הצדקה מִשְׁתַּלֶּמֶת אלא לפי גמילות חסדים שבה, שנאמר: „זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד״.

תנו רבנן: בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה: שהצדקה—בממונו, גמילות חסדים—בין בממונו בין בגופו; צדקה—לעניים, גמילות חסדים—בין לעניים בין לעשירים; צדקה—לחיים, גמילות חסדים—בין לחיים בין למתים. אמר רבי אלעזר: כל העושה צדקה ומשפט, כאילו מלאו לעולם כולו חסד, שנאמר: „אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד ה׳ מָלְאָה הָאָרֶץ״[3]. שמא תאמר: כל הבא לקפוץ—קופץ, תלמוד לומר: „מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים״[4]. יכול אפילו ירא שמים כן? תלמוד לומר: „וְחֶסֶד ה׳ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יְרֵאָיו״[5]. אמר רבי חמא בר פפא: כל אדם, שיש עליו חן, בידוע שהוא ירא שמים, שנאמר: „וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו״. ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: „פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ״[6]? וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? אלא: תורה לשמה—זו היא תורה של חסד, תורה שלא לשמה—זו היא תורה שאינה של חסד. אִכָּא דְאָמְרֵי: תורה לְלַמְּדָהּ—זו היא תורה של חסד, שלא ללמדה—זו היא תורה שאינה של חסד.

פרק חמישי.

יא) רְשָׁעִים וְצַדִּיקִים לֶעָתִיד לָבוֹא.

לעתיד לבא מביאו הקב״ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. צדיקים—נדמה להם כהר גבוה, רשעים—נדמה להם כחוט השערה.

[1]משלי כא, ג. [2]הושע י, יב. [3]תהלים לג, ה. [4]שם לו, ח. [5]שם קג, יז. [6]משלי לא, כו.

אחר צריך לדעת על אודותיה. מזבח—השם „זבח״ כולל את כל הקרבנות למיניהם. זרעו לכם לצדקה וגו׳—הכתוב קרא את הצדקה בשם זריעה ואת החסד בשם קצירה, והן הקצירה טובה מן הזריעה, ככל שהוא הולך ומפרש. ספק אינו אוכל—שמא לא יצמח הזרע או יִשָּׁחֵת. משתלמת—מקבלת שלומים. לפי גמילות חסדים שבה—לפי רוב החסד והטוב שבעל הצדקה עושה במעשה צדקתו לעני ועד כמה הוא דואג לו וטורח בו. זרעו לכם לצדקה—הצדקה היא הזריעה, שאדם זורע כדי לקצור (לקבל שכר). קצרו לפי חסד—אבל את השכר תקבלו לפי החסד שבצדקה. בין בגופו בין בממונו—כגון המטפל בקבורת המת ומספידו, המשמח החתן וכלה וכיוצא באלה. כל הבא לקפוץ—כלומר: לעשות צדקה וחסד. קופץ—משיג את חפצו ומוצא לו את האנשים ההגונים לעשות עמם צדקה. מה יקר חסדך—יקר הוא החסד ואינו מצוי וצריך להתיגע ולרדוף אחריו, כדי לזכות ולמצא את העניים המהוגנים. ואיכא דאמרי—ויש אומרים. תורה ללמדה—אם הוא מלמד את התורה לאחרים היא נותנת אותו לחן ולחסד בעיני הבריות.

הללו בוכין והללו בוכין; צדיקים בוכין ואומרים: היאך יכולנו לכבוש את ההר הגבוה הזה? רשעים בוכין ואומרים: היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה? ואף הקב״ה תָּמֵהַּ עמהם, שנאמר: ״כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה וגו׳ גַּם בְּעֵינַי יִפָּלֵא״[1]. אמר ר׳ אסי: יצר הרע בתחלה דומה לחוט של בְּכִיָא ולבסוף דומה כעבותות העגלה, שנאמר: ״הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה״[2].

יב) מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

תנו רבנן: משיח בן דוד, שעתיד להגלות במהרה בימינו, אומר לו הקב״ה: בני, שאל מה אתה מבקש ואני נותן לך, שנאמר: ״אֲסַפְּרָה אֶל חֹק ה׳ אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה וגו׳ שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי אָרֶץ״[3]. כיון שרואה למשיח בן יוסף שנהרג, אומר לפניו: רבש״ע! איני מבקש ממך אלא חיים. אומר לו הקב״ה: עד שלא עמדת כבר התנבא עליך דוד אביך, שנאמר: ״חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לוֹ״[4].

יג) יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם.

אמר ר׳ יצחק: יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום ויום, שנאמר: ״וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם״[5]. אמר רשב״ל: יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, שנאמר: ״צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ״[6]. ואלמלא הקב״ה עוזרו, אינו יכול לו, שנאמר: ״ה׳ לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ״ וגו׳[7]. תנא דבי רבי ישמעאל: בני, אם פגע בך מְנֻוָּל זה, משכהו לבהמ״ד. אם אבן הוא-נִימוֹחַ, דכתיב: ״אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם״[8], ואין מים אלא תורה, שנאמר: ״הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם״[9]; אם ברזל הוא-מתפוצץ, שנאמר: ״הֲלֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם ה׳ וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע״[10]. א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן: יצר הרע מסיתו לאדם בעולם הזה ומעיד עליו לעולם הבא, שנאמר: ״מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן״[11], שכן באטב״ח דבי רבי חייא קורין

[1]זכריה ח, ו. [2]ישעיה ה, יח. [3]תהלים ב, ז—ח. [4]שם כא, ה. [5]בראשית ו, ה. [6]תהלים לז, לב. [7]שם שם לג. [8]איוב יד, יט. [9]ישעיה נה, א. [10] ירמיה כג, כט. [11]משלי כט, כא.

יא) בוכיא-קורי עכביש. ולבסוף-כשהאדם נמשך אחריו מעט, הוא הולך ונעשה כעבות העגלה.

יב) למשיח בן יוסף-שיבוא קודם משיח בן דוד ויהרג במלחמה.

יג) רק רע כל היום—בכל יום רעתו מתחדשת. מנוול זה—יצר הרע. הלא דברי כאש—והאש מפעפעת את הברזל. מנער עבדו—זהו יצר הרע, שהוא עבדו של האדם המסור בידו לשלוט בו. סהדה—עד. באטב״ח-אלפא-ביתא, שאותיותיה מצורפות באופן כזה שיצאו מהן עשיריות (א—ט, ב—ח, ג—ז, ד—ו), מאות (י—צ, כ—פ, ל—ע, מ—ס) ואלפים (ע״י צרוף מנצפ״ך: ך—חמש מאות, ם—שש מאות, ן—שבע מאות, ף—שמונה מאות, ץ—תשע מאות; ובאופן כזה יהיו ק״ץ, ר״ף, ש״ן, ת״ם לסכום אלף); ונשארו עוד האותיות ה״נ״ך שאין להן בת זוג ולכן נעשו בנות זוג לעצמן להתחלף; ולפיכך מתחלפות ע״פ אלפא-ביתא זו: מ״ם במקום ס׳—בת זוגה במאות, נו״ן במקום ה״א, וי״ו במקום ד׳—בת זוגה בעשיריות, ועוד נו״ן במקום ה״א,

לסהדה „מָנוֹן". רב הונא רָמֵי: כתיב: „כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה"[1], וכתיב: „כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם"[2]—בתחלה התעם ולבסוף בקרבם. אמר רבא: יצר הרע בתחלה קְרָאוֹ הֵלֶךְ ולבסוף קראו אוֹרֵחַ ולבסוף קראו איש, שנאמר: „וַיָּבֹא הֵלֶךְ לְאִישׁ הֶעָשִׁיר וַיַּחְמֹל לָקַחַת מִצֹּאנוֹ וּמִבְּקָרוֹ לַעֲשׂוֹת לָאֹרֵחַ"[3], וכתיב: „וַיַּעֲשֶׂהָ לָאִישׁ הַבָּא אֵלָיו"[4].

יד) כְּנֶגֶד מִי אָמַר דָּוִד אֶת שִׁירֵי הַמַּעֲלוֹת?

אמר ליה רב חסדא לְהַהוּא מרבנן דַּהֲוָה מְסַדֵּר אַגַּדְתָּא קַמֵּיהּ: מִי שְׁמִיעַ לָךְ, הָנֵי ט"ו שיר המעלות כנגד מי אמרן דוד? א"ל: הָכֵי אמר רבי יוחנן: בשעה שכרה דוד שִׁיתִין, קָפָא תְהוֹמָא וְאִבְּעֵי לְמִשְׁטְפֵיהּ לְעָלְמָא. אמר דוד ט"ו מעלות וְאַחְתֵיהּ. אי הָכֵי „מעלות"? „יורדות" מִבְּעֵי לֵיהּ! אֲמַר לֵיהּ: הואיל וְאַדְכַּרְתַּן מִלְּתָא, הָכֵי אִתְּמַר: בשעה שכרה דוד שִׁיתִין, קָפָא תְהוֹמָא וּבְעֵי לְמִשְׁטְפֵיהּ לְעָלְמָא. אמר דוד: מִי אִכָּא, דְּיָדַע דִּשְׁרֵי לְמִכְתַּב שֵׁם אַחַסְפָּא וְנִשְׁדְּיֵיהּ בִּתְהוֹמָא וּמְנָח? לֵיכָּא דַּאֲמַר לֵיהּ מִדֵּי. אמר דוד: היודע לומר ואינו אומר, יֵחָנֵק בגרונו. נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו: ומה לעשות שלום בין איש לאשתו, אמרה תורה: שמי, שנכתב בקדושה, ימחה על המים, לעשות שלום בין כל העולם כולו לאביהם שבשמים—על אחת כמה וכמה! א"ל: שְׁרֵי. כתב שֵׁם אַחַסְפָּא, שַׁדִּי בֵּיהּ. נְחֵת תְּהוֹמָא שִׁתְּסַר אַלְפֵי גַּרְמִידֵי. כֵּיוָן דַּחֲזָא דִּנְחֵת טוּבָא, אֲמַר: כמה דְּמִדְּלֵי טְפֵי, מִירְטַב עָלְמָא. אמר ט"ו מעלות וְאַסְּקֵיהּ חֲמֵיסַר אַלְפֵי גַּרְמִידֵי וְאוֹקְמֵיהּ בְּאַלְפֵי גַּרְמִידֵי.

[1]הושע ד, יב. [2]שם ה, ד. [3]שמואל ב. יב, ד. [4]שם.

וכך יוצאת המלה „מנון" במקום המלה „סהדה"). רמי—מקשה. התעה—משמע במקרה התעה אותם. בקרבם—משמע שהוא נטוע בקרבם. הלך—עובר עליו ואינו מתאכסן עמו. איש—בעל הבית.

יד) להוא מרבנן—לאחד החכמים. דהוה וכו'—שהיה מסדר לפניו דברי אגדה. מי שמיע לך—כלום נשמע לך? הני—אותם. הכי—כך. שיתין—התעלה שביסוד המזבח, אשר אל תוכה נשפכו הנסכים. קפא תהומא וכו'—צף ועלה התהום ובקש לשטוף את העולם. ואחתיה—והורידו למטה. אי הכי—אם כן (אם דוד אמרם כדי שירדו מי התהום למטה). מעלות יורדות מבעי ליה—הלא צריך היה שהמזמורים יהיו נקראים לא „שירי מעלות", אלא „שירי יורדות"? אמר ליה—אמר לו (רב חסדא לאותו החכם). הואיל ואדכרתן וכו'—הואיל שהזכרתני את הדבר (נזכרתי) שכך נאמר (דבר האגדה הזאת). ובעי—ובקש. מי איכא וכו'—כלום יש מי שיודע אם מותר לכתוב שם (שם המפורש) על חרס (הצולל ויורד למטה), כדי שנשליכהו אל התהום ויהיה מונח (על פי מוצא המים ויסתמנו)? ליבא דאמר ליה מידי—לא נמצא (איש) שאמר לו דבר (שהשיב לו תשובה על שאלתו). לעשות שלום בין איש לאשתו—לבדוק את האשה, שנחשדה כי בגדה בבעלה. על המים—שמשקים את האשה. שרי—מותר. שדי ביה—השליכהו אל תוכו. נחית תהומא שיתסר אלפי גרמידי—ירד התהום ששה עשר אלף אמות למטה. כיון דחזא וכו'—כשראה (דוד) שהוא (התהום) ירד הרבה, אמר: כמה שהוא (התהום) גבוה יותר (כמה שהוא סמוך לארץ ביותר) מתלחלח העולם (והארץ מצמחת את פירותיה). אמר ט"ו מעלות וכו'—אמר דוד את חמשה עשר המזמורים של שיר המעלות והעלהו (את התהום) חמשה עשר אלף אמות והעמידו על אלף אמות

אמר עולא: שְׁמַע מִנַּהּ סָמְכָא דְּאַרְעָא אלפי גרמידי. וְהָא קָא חָזֵינַן דְּאִי כרו פִּרְתָּא וְקָא נָבְעֵי מַיָּא? אמר רב משרשיה: הָנְהוּ מְסֻלְּמֵי דִּפְרָת הָווֹ.

טו) מִרְיָם בַּת בִּלְגָּה.

תנו רבנן: מעשה במרים בת בִּלְגָּה, שהמירה דתה והלכה וְנִשֵּׂאת לְסַרְדְּיוֹט אחד ממלכי יונים. כשנכנסו יונים להיכל, היתה מבעטת בסנדלה ע"ג המזבח ואמרה: לוּקוֹס, לוּקוֹס! עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי אתה עומד עליהם בשעת הדחק? וכששמעו חכמים בדבר, קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה. ויש אומרים: משמרתו שׁוֹהָה לבא ונכנס ישבב אחיו עמו ושמש תחתיו. ואע"פ שֶׁשְּׁכֵנֵי הרעים לא נשתכרו, שכיני בילגה נשתכרו, שבילגה לעולם חולקת בדרום וישבב אחיו בצפון. בִּשְׁלָמָא לְמַאן דְּאָמַר: משמרתו שוהה לבא, הַיְינוּ דְקָנְסִינַן (לה) לכולה מִשְׁמָרָה, אלא לְמאן דאמר: מרים בת בילגה שהמירה דתה, מִשּׁוּם בְּרַתָּא קָנְסִינַן לֵיהּ לְדִידֵיהּ? אמר אביי: אִין, כִּדְאָמְרֵי אִינְשֵׁי: שׁוּתָא דְּיַנּוּקָא בְּשׁוּקָא אוֹ דַּאֲבוּהַּ אוֹ

(מתחת לארץ). שמע מינה—מוכח מזה. סומכא דארעא אלפי גרמידי—שעבי הארץ (עד התהום) הוא אלף אמות. והא קא חזינן וכו׳—והלא רואים אנו, שאם חופרים מעט, מיד נובעים מים? הנהו מסולמי דפרת הוו—המים האלה באים מן המעלות של נהר פרת (המעלות שבמחלות האדמה, אשר בהן עולים מי הפרת למעלה, כי נהר הפרת גבוה מכל הנהרות והמים היוצאים ממקום גבוה יוכלו לעלות למקום גבוה אם ימצאו להם דרך).

טו) בת בילגה—בת אחד הכהנים מן המשמרת ששמה בילגה. לסרדיוט—לאיש צבא. כשנכנסו יונים להיכל—בימי אנטיוכוס. לוקוס—זאב (ביונית). ואי אתה עומד עליהם—אינך עוזר להם. וכששמעו חכמים בדבר—לאחר שנצחו החשמונאים את היונים. קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה—במקדש היו עשרים וארבע טבעות ועשרים וארבעה חלונות, טבעת וחלון לכל אחת מעשרים וארבע המשמרות של הכהנים. על הטבעות היו תולים ומפשיטים את הבהמות ובחלונות היו מניחים את בגדי הכהונה שלהם. החלונות האלה היו תמיד סגורים ורק בשעה שאחת המשמרות נכנסה לעבודה היתה פותחת את החלון שלה. וכשחטאה מרים בת בילגה לקחו החכמים את הטבעת מיד משמרתה וגם גזרו עליה, שחלונה יהיה סגור, אפילו בשעת עבודתה, לבל יהיה שום זכר, שמשמרת זו עדיין משתתפת בעבודת הקדש. שוהה לבוא—כשמגיעה עתה לשרת בקדש, היתה מפגרת לבוא. ונכנס ישבב אחיו—כי משמרתו של ישבב היתה לפני משמרתו של בילגה, וכשמשמרת בילגה היתה מאחרת לבוא, היתה משמרת ישבב מתעכבת יותר. שכני הרעים—שכניהם של הרשעים. שכיני בילגה—ישבב. חולקת—נוטלת חלק בלחם הפנים. בצפון—והחלוקה בצפון היתה חשובה וכבודה ביותר. בשלמא למאן דאמר—התינח לדברי האומר. היינו דקנסינן לכולה משמרה—בשביל זה נכון הוא מה שאנו קונסים את כל המשמרת. משום ברתא קנסינן ליה לדידיה—וכי בשביל הבת אנו קונסים אותו בעצמו (את אביה). אין—כן. כדאמרי אינשי שותא וכו׳—כמו שאומרים הבריות: שיחת התינוק בשוק היא של אביו או של אמו (כלומר: התינוק מדבר מה שהוא שומע מאבותיו. וכן גם מרים זו: לולא שמעה מאביה דברי בוז להעבודה, כי אז לא היתה גם היא מדברת כן).

דְאִמֵּיהּ. וּמִשּׁוּם אֲבוּהַּ וְאִמֵּיהּ קַנְסִינַן לכולה משמרה? אמר אביי: אוי לרשע—ואוי לשכנו, טוב לצדיק-טוב לשכנו, שנאמר: „אִמְרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב כִּי פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ"[1].

בֵּיצָה.

פרק שני.

א) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְשׁוֹמְעֵי דְרָשָׁתוֹ בְּיוֹם טוֹב.

תנו רבנן: מעשה ברבי אליעזר, שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יום טוב. יצתה כת ראשונה, אמר: הללו בעלי פִּטָּסִין; כת שניה, אמר: הללו בעלי חביות; כת שלישית, אמר: הללו בעלי כדין; יצתה כת רביעית, אמר: הללו בעלי לָגִינִין; כת חמישית, אמר: הללו בעלי כוסות. התחילו כת ששית לצאת, אמר: הללו בעלי מארה. נתן עיניו בתלמידים, התחילו פניהם משתנין. אמר להם: בני, לא לכם אני אומר, אלא להללו, שיצאו, שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. בשעת פטירתן אמר להם: „לְכוּ אִכְלוּ מַשְׁמַנִּים וּשְׁתוּ מַמְתַקִּים וְשִׁלְחוּ מָנוֹת לְאֵין נָכוֹן לוֹ כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לַאֲדֹנֵינוּ וְאַל תֵּעָצֵבוּ כִּי חֶדְוַת ה' הִיא מָעֻזְּכֶם"[2], מאי „כי חדות ה' היא מעזכם"? אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון: אמר להם הקב"ה לישראל: בני, לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע.

ב) שִׂמְחַת יוֹם טוֹב.

אמר מר: „שמניחין חיי העולם ועוסקין בחיי שעה", וְהָא שמחת יום טוב מצוה היא? רבי אליעזר לְטַעֲמֵיהּ, דאמר: שמחת יום טוב רשות. דְּתַנְיָא: רבי אליעזר אומר: אין לו לאדם ביום טוב, אלא או אוכל ושותה, או יושב ושונה. רבי יהושע אומר: חַלְּקֵהוּ, חציו לה' וחציו לכם. א"ר יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו. כתוב אחד אומר: „עֲצֶרֶת לַה' אֱלֹהֶיךָ"[3], וכתוב אחד אומר: „עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם"[4], הָא כֵּיצַד? רבי אליעזר סבר: או כולו לה' או כולו לכם; ורבי יהושע סבר: חלקהו, חציו לה' וחציו לכם.

[1]ישעיה ג, י. [2]נחמיה ח, י. [3]דברים טז, ח. [4]במדבר כט, לה.

א) שהיה יושב ודורש-ביום טוב. יצתה כת ראשונה-באמצע דרשתו, לסעוד סעודת יום טוב. בעלי פטסין—בעלי חביות גדולות של יין (כלומר: להוטים הם יותר מדאי אחר האכילה ואין לבם פונה לשמוע תורה). לגינין—פכים. בעלי מארה-כי בית המדרש התרוקן הרבה והוא הצטער על זה. התחילו פניהם משתנים—כי חשבו, שהוא חושד בהם, שגם הם רוצים לצאת. חיי שעה—סעודה. ואני פורע-ודרש הכתוב „חדות ה' היא מעזכם" כך הוא: שמחת החג, שאתם שמחים בשביל הקב"ה, תעזור לכם לשלם את הקפותיכם והלואותיכם שתלוו בגללה.

ב) אמר מר-אמר האדון (ר' אליעזר). והא-הלא. לטעמיה-הולך לטעמו, לשיטתו. ושונה—ולומד. הא כיצד-איככה זה? (איך לְיַשֵּׁב את הסתירה שבין הכתובים?).

ג) מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קְצוּבִים לוֹ מֵראשׁ הַשָּׁנָה.

תְּנֵי רב תחליפא אֲחוּהַ דְּרַבָּנַאי חוֹזָאָה: כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת ימים טובים והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פוחת–פוחתין לו, ואם הוסיף–מוסיפין לו. א"ר אבהו: מאי קְרָאָה? „תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ"[1]–איזהו חג שהחדש מתכסה בו? הֱוֵי אומר: זה ר"ה, וכתיב: „כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב"[2]. מַאי מַשְׁמַע דְּהַאי „חֹק" לִשָּׁנָא דִּמְזוֹנֵי הוּא? דכתיב: „וְאָכְלוּ אֶת חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה"[3]. מר זוטרא אמר–מֵהָכָא: „הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי"[4]. תניא: אמרו עליו על שמאי הזקן: כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נָאָה, אומר: זו לשבת; מצא אחרת נאה הֵימֶנָּה, מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, שכל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר: „בָּרוּךְ ה׳ יוֹם יוֹם"[5]. תניא נַמִּי הָכִי: בית שמאי אומרים: מֵחַד שַׁבָּךְ לְשַׁבְּתָךְ; ובית הלל אומרים: „ברוך ה׳ יום יום".

ד) נְשָׁמָה יְתֵרָה שֶׁל שַׁבָּת.

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: כל מצוה, שנתן הקב"ה לישראל, נתן להם בְּפַרְהֶסְיָא, חוץ משבת, שנתן להם בצנעא, שנאמר: „בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"[6]. אִי הָכִי, לֹא לֵיעָנְשׁוּ עובדי כוכבים עליה? שבת אוֹדַעִינְהוּ, מתן שכרה לא אוֹדְעִינְהוּ. ואי בָּעֵית אֵימָא: מתן שכרה נַמִּי

[1]תהלים פא, ד. [2]שם שם ה. [3]בראשית מז, כב. [4]משלי ל, ח. [5]תהלים סח, כ. [6]שמות לא, יז.

ג) כל מזונותיו של אדם קצובים לו וכו׳–מראש השנה ועד יום הכפורים קוצבים לו לאדם את כל מה שהוא עתיד להשתכר במשך השנה ולכן עליו להזהר שלא להרבות בהוצאות יתרות על מזונותיו, כי לא יוסיפו לו על הקצבה. חוץ מהוצאת שבתות וכו׳–את ההוצאות האלה לא קצבו לו מראש, אלא ממציאים לו מיד או לאחר שעה להשתכר כמה שהוא מבזבז על הצרכים האלה. פוחתין לו–ממציאים לו שכר מועט. מאי קראה–מהו הכתוב? (מאיזה כתוב אנו יודעים שקוצבים מזונות בראש השנה?). שהחדש מתכסה בו–שהלבנה מתכסה בו ואינה נראית לכל אדם, אלא בשחרית ליושבי המזרח ובערבית ליושבי המערב. זה ראש השנה–כי שאר החגים חלים בזמן שהלבנה כבר נתמלאה במקצת והיא נראית בכל מקום; כי חק לישראל הוא–בחג הזה יִקָּצֵב לישראל חקו (פרנסתו). מאי משמע וכו׳–מה מוכיח כי המלה „חק" משמשת ללשון (להוראת) מזונות? מהכא–מכאן. ואוכל את הראשונה–נמצא שהוא אוכל את זו הגרועה בימי החול, כדי לאכול את היפה ממנה בשבת, ובאופן כזה הרי אכילתה לכבוד שבת. לשם שמים–הוא היה בוטח, שתזדמן לו בהמה נאה לשבת. מחד שביך לשבתיך–מן היום האחד בשבוע שלך תן לבך לדאוג לשבתותיך הבאות. יום יום–יעמס לנו את צרכנו ועזרתנו.

ד) בפרהסיא–בגלוי. אי הכי לא ליענשו עובדי כוכבים עליה–אל יענשו עובדי הכוכבים על חלול שבת (ולדעת החכמים מעניש הקב"ה את העכו"ם על התורה ועל המצוות). שבת אודעינהו–את דבר השבת הודיע הקב"ה לעכו"ם. ואי בעית אימא–ואם רוצה אתה אמר. נמי–גם כן.

אודעינהו, נשמה יתירה לא אודעינהו. דאמר רבי שמעון בן לקיש: נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו. שנאמר: „שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ"[1]–כיון ששבת, וַי אבדה נפש.

פרק שלישי.

ה) יִשְׂרָאֵל עַזִּים שֶׁבָּאֻמּוֹת.

תְּנָא מִשְּׁמֵיהּ דר"מ: מפני מה נִתְּנָה תורה לישראל? מפני שֶׁעַזִּין הן, שנאמר: „מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ"[2]. תנא דְּבֵי ר' ישמעאל: „מימינו אש דת למו"– ראויין הללו ליתן להם דת של אש. אִבָּא דְּאָמְרֵי: דתיהם של אלו אש, שאלמלא נתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולה לעמוד בפניהם. היינו דאמר ר"ש בן לקיש: שלשה עַזִּין הן: ישראל באומות, כלב בחיות, תרנגול בעופות. ויש אומרים: אף צָלָף באילנות.

ראש הַשָּׁנָה.

פרק ראשון.

א) שִׁחְרוּר הָעֲבָדִים בַּיּוֹבֵל.

„וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים"[3]–מלמד, שמתקדשת והולכת מתחילתה. מכאן א"ר ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה: מר"ה ועד יוה"כ לא היו עבדים נפטרים לבתיהם ולא משתעבדים לאדוניהם, אלא אוכלים ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם; כיון שהגיע יום הכפורים, תקעו בית דין בשופר– נפטרו עבדים לבתיהן ושדות חוזרות לבעליהן.

[1]שמות לא, יז. [2]דברים לג, ב. [3]ויקרא כה, י.

נשמה יתרה–רוחב לב למנוחה ולשמחה בשבת. וינפש–וי על הנפש (הנשמה היתרה שהלכה לה.

ה) עזים–עזי נפש וקשי ערף, והתורה מתשת את כחם ומכנעת את לבם. דתיהם של אלו אש–אופים ומנהגיהם הם לוהטים כאש. עזים–קשה לנצח אותם. צלף–מין עץ (קאַפּפערבוים).

א) וקדשתם את שנת החמשים–הכתוב הזה מיותר הוא, שהרי מן הכתובים הקודמים „שבע שבתות שנים וכו' והעברת שופר תרועה בחדש השביעי" מוכח כבר, שהיובל הוא בשנת החמשים. שמתקדשת והולכת מתחלתה–שקדושת היובל אינה מתחילה עם העברת השופר ביום הכפורים, אלא היא חלה כבר מראש השנה. לא היו עבדים נפטרים לבתיהם–לפי שנאמר מתחלה „והעברת שופר" ואחר כך „וקראתם דרור". ולא משתעבדים– לפי שקדושת היובל כבר חלה מראש השנה, כמו שנאמ' „וקדשתם את שנת החמשים". ועטרותיהם בראשיהם–לאות שהם בני חורין.

ב) דִּינוֹ שֶׁל אָדָם בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה.

אמר רבי יצחק: כל שנה שֶׁרָשָׁה בתחלתה, מתעשרת בסופה. מַאי טַעֲמָא? דכתיב: „מֵרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה"[1]—„מרשית" כתיב; „ועד אחרית שנה": סופה דְּאִית לָהּ אחרית. וא"ר יצחק: אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר: „כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם"[2]. ואמר רבי יצחק: שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם, אלו הן: קיר נטוי וְעִיּוּן תפלה ומוסר דין על חבירו. דאמר רבי חנן: כל המוסר דין על חבירו, הוא נענש תחלה, שנאמר: „וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ" וגו'[3], וכתיב: „וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה" וגו'[4]. ואמר רבי יצחק: ד' דברים מְקָרְעִין גזר דינו של אדם, אלו הן: צדקה, צעקה, שינוי השם ושינוי מעשה. צדקה—דכתיב: „וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת"[5]; צעקה—דכתיב: „וַיִּצְעֲקוּ אֶל ה' בַּצַּר לָהֶם" וגו'[6]; ושינוי השם—דכתיב: „וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ"[7], ולבסוף: „וּבֵרַכְתִּי אוֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה" וגו'[8]; שינוי מעשה—דכתיב: „וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה", וכתיב: „וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה"[9]. וי"א: אף שינוי מקום, שנאמר: „וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ" וגו'[10] וַהֲדַר: „וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל"[11]. ואמר רבי יצחק: חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, שנאמר: „וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּ הֹלֶכֶת אֵלָיו הַיּוֹם לֹא חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת"[12]—מִכְּלָל, דבחדש ושבת אִבְּעֵי לָהּ לְמֵיזַל.

ג) שְׁלשָׁה סְפָרִים נִפְתָּחִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה.

אמר רבי כְּרוּסְפְּדַאי א"ר יוחנן: שלשה ספרים נפתחים בר"ה, אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בֵּינוֹנִיִּים. של צדיקים גמורים—נכתבים ונחתמים לְאַלְתַּר לחיים, של רשעים גמורים—

[1]דברים יא, יב. [2]בראשית כא, יז. [3]שם טז, ה. [4]שם כג, ב. [5]משלי י, ב. [6]תהלים קז, ו. [7]בראשית יז, טו. [8]שם שם טז. [9]יונה ג, י. [10]בראשית יב, א. [11]שם שם ב. [12]מלכים ב. ד, כג.

ב) שרשה בתחלתה—שישראל עושים את עצמם רשים בראש השנה ומדברים לפני המקום דברי תחנונים כרש. מתעשרת בסופה—סופה שתהיה שנת עשר וברכה. מרשית—בלא אל"ף, מלשון „רָש". דאית לה אחרית—שתהיה לה אחרית טובה (או שתהיה אחרית—קץ לרשיתה—לדלותה). של אותה שעה—שאם יחזור בתשובה באותה שעה, אז יהיה נדון כפי מעשיו של עכשיו ואפילו אם הוא עתיד להרשיע לאחר זמן. באשר הוא שם—כפי צדקתו של עכשיו, אף על פי שאחר כך ירשיע לישראל. מזכירים עונותיו של אדם—ודנים עליו אם הוא ראוי לרחמים. קיר נטוי—אם הוא עובר תחת קיר נטוי לנפל. ועיון תפלה—כשהוא מתפלל בכונה וסומך על תפלתו, שתעשה את מבוקשו. ומוסר דין על חברו—כשהוא אומר, שמן השמים ידינו את חברו על הרעה שעשה לו (כמו שאמרה שרה: „ישפט ה' ביני וביניך", בראשית טז, ה). לספד לשרה—הוא קבר אותה. שנוי מעשה—חזרה בתשובה. והדר—ואחר כך נאמר. מכלל—הרי שמוכח מזה. איבעי לה למיזל—נצרך היה ללכת (אל אלישע).

ג) לאלתר—מיד. רשעים גמורים—שעונותיהם מרובים על זכויותיהם.

נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, ובינוניים–תלוים ועומדים מר"ה עד יום הכפורים, זכו–נכתבו לחיים, לא זכו–נכתבים למיתה. אמר רבי אָבִין: מַאי קְרָאָה? "יִמָּחוּ מִסֵּפֶר חַיִּים וְעִם צַדִּיקִים אַל יִכָּתֵבוּ"[1], "ימחו מספר"–זה ספרן של רשעים גמורים, "חיים"–זה ספרן של צדיקים גמורים, ועם צדיקים אל יכתבו"–זה ספרן של בינוניים. רב נחמן בר יצחק אמר–מֵהָכָא: "וְאִם אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ"[2], "מחני נא"–זה ספרן של רשעים גמורים, "מספרך"–זה ספרן של צדיקים גמורים, "אשר כתבת"–זה ספרן של בינוניים.

ד) שָׁלֹשׁ כִּתּוֹת הֵן לְיוֹם הַדִּין.

תַּנְיָא: בית שמאי אומרים: שלש כתות הן ליום הדין, אחד של צדיקים גמורים ואחד של בינוניים ואחד של רשעים גמורים. צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי העוה"ב, רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם, שנאמר: "וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לַחֲרָפוֹת לְדִרְאוֹן עוֹלָם"[3]. בינוניים יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולים, שנאמר: "וְהֵבֵאתִי אֶת הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ וגו' הוּא יִקְרָא בִשְׁמִי וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ"[4]. ועליהם אמרה חנה: "ה' מֵמִית וּמְחַיֶּה" וגו'[5]. ובית הלל אומרים: ורב חסד מטה כְלַפֵּי חסד. ועליהם אמר דוד: "אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹלִי"[6]. ועליהם נאמרה כל הַפָּרָשָׁה כולה "דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ"[7]. פושעי ישראל בגופן ופושעי עכו"ם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש. לאחר י"ב חדש, גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשים אֵפֶר תחת כפות רגלי הצדיקים, שנאמר: "וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם"[8]. אבל הַצְּדוֹקִים וְהַמָּסוֹרוֹת לְאַנָּסִים והמומרים לעכומ"ז וְהָאֶפִּיקוֹרְסִים ושכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חתיתם בארץ החיים ושחטאו ושהחטיאו את הרבים, כגון ירבעם בן נבט וחביריו, יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות, שנאמר: "וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים" וגו'[9]. גיהנם כלה והם אינם כלים, שנאמר: "וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל

[1] תהלים סט, כט. [2] שמות לב, לב. [3] דניאל יב, ב. [4] זכריה יג, ט. [5] שמואל א. ב, ו. [6] תהלים קטז, א. [7] שם שם ו. [8] מלאכי ג, כא. [9] ישעיה סו, כד.

בינונים—שעונותיהם וזכויותיהם הם שקולים. מאי קראה–מאיזה כתוב אנו למדים זאת? מהכא–מכאן.

ד) ומצפצפים–צועקים ובוכים מחמת יסוריהם ועולים מן הגיהנום. ה' ממית ומחיה–ה' ממיתם לשעה ושב ומחיה אותם. ורב חסד מטה כלפי חסד–הואיל שעונותיהם וזכויותיהם הם מחצה על מחצה, לכן מטה אלהים רב החסד את ההכרע לכף זכות ואינם יורדים לגיהנום. הצדוקים–הכופרים בתורה שבעל פה. המסורות לאנסים–המלשינים המוסרים את ממון ישראל בידי מציקים (מן הגויים). אפיקורסים–המבזים תלמידי חכמים. שכפרו בתורה–שאומרים: אין התורה מן השמים. ושנתנו חתיתם בארץ החיים–זה פרנס המטיל אימה יתרה על הצבור שלא לשם שמים. וצורם–כמו "וצורתם".

לוי. וכל כך למה? לפי שפשטו ידיהם בזבול, שנאמר: „מזבול לו"[1]; ואין זבול אלא בית המקדש, שנאמר: „בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ" וגו'[2].

ה) הַטָּיָה כְּלַפֵּי חֶסֶד.

אמר מר: וב"ה אומרים: „ורב חסד מטה כלפי חסד"—הֵיכִי עָבֵד? רבי אלעזר אומר: כובש, שנאמר: „יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבּוֹשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ" וגו'[3]. ר' יוסי בר"ח אומר: נושא, שנאמר: „נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע"[4]. תְּנָא דְבֵי רבי ישמעאל: מעביר ראשון ראשון. וכך היא המדה. אמר רבא: ועון עצמו אינו נמחק, דְּאִי אִכָּא רֻבָּא עונות, מֶחְשִׁיב בַּהֲדַיְהוּ. אמר רבא: כל המעביר על מדותיו, מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר: „נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע"—למי נושא עון? למי שעובר על פשע.

ו) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֶרְאָה לְמֹשֶׁה סֵדֶר תְּפִלָּה.

„וַיַּעֲבֹר ה' עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא"[5]—א"ר יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו: מלמד, שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין, יעשו לפני כסדר הזה ואני אמחול להם עונותיהם; „ה' ה'"—אני הוא קודם שיחטא אדם, אני הוא לאחר שיחטא אדם ויעשה תשובה; „אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת"[6]— אמר רב יהודה: ברית כרותה לי"ג מדות, שאינן חוזרות ריקם, שנאמר: „הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית" וגו'[7]. אילפא רָמֵי: כתיב „ורב חסד" וכתיב „ואמת"? בתחלה—„אמת", ולבסוף—„ורב חסד". רבי אלעזר רָמֵי: כתיב „וּלְךָ אֲדֹנָי חָסֶד"[8] וכתיב „כִּי אַתָּה תְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ"[8]? בתחלה—„כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", ולבסוף—„ולך אדני חסד". רב הונא רמי: כתיב „צַדִּיק ה' בְּכָל דְּרָכָיו"[9] וכתיב „וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו"[9]? בתחלה—„צדיק", ולבסוף—„חסיד".

1תהלים מט, טו. 2מלכים א. ח, יג. 3מיכה ז, יט. 4שם שם יח. 5שמות לד, ו. 6שם. 7שם שם י. 8תהלים סב, יג. 9שם קמה, יז.

שפשטו ידיהם בזבול—שהחריבו בעונם את בית המקדש.

ה) היכי עביד—איך הוא עושה? (איך מטה הקב"ה כלפי חסד?). **כובש**—את העונות, כדי שתשארנה רק הזכויות. **נושא**—הוא מגביה את כף המאזנים של העונות, כדי שכף הזכויות תכריע למטה. **מעביר ראשון ראשון**—את שני העונות הראשונים הוא מעביר מכף המאזנים וכך נעשות הזכויות מרובות מן העונות ומכריעות אותם. **המדה**—מנהגו של הקב"ה. **דאי איכא רובא עונות מיחשיב בהדייהו**—אם גם לאחר שהעביר את העון הראשון עוד יש רוב של עונות, נחשב הוא (העון שהֻעֲבַר) עמם (עם יתר העונות, ונענש גם עליו). **המעביר על מדותיו**—שאינו מדקדק עם המצערים אותו למדוד להם מדה כנגד מדה. **למי שעובר על פשע**—הסולח על הפשע שפשעו בו אחרים.

ו) **אני הוא וכו'**—זוהי מדת הרחמים שלי, שאני מרחם על האדם קודם שיחטא ואני מרחם עליו לאחר שחטא ועשה תשובה. **לי"ג מדות**—האלה. **שאינן חוזרות ריקם**—אם ישראל יזכירון בתפלתם, אז אינן חוזרות ריקם, מבלי לעורר את רחמי עליהם. **רמי**—מקשה. **ולבסוף**—כשהקב"ה רואה, שאין העולם יכול להתקיים בדין אמת, אז הוא נוטה כלפי חסד. **חסיד**—הנוהג לפנים משורת הדין.

ז) גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה.

אמר רבי יוחנן: גדולה תשובה, שֶׁמְּקָרַעַת גזר דינו של אדם, שנאמר: „הַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ"[1]. אֲמַר לֵיהּ רב פפא לאביי: וְדִלְמָא קודם גזר דין? אמר ליה: „ושב ורפא לו" כתיב — אי זהו דבר שצריך רפואה? הֱוֵי אומר: זה גזר דין. מֵיתִיבֵי: הַשָּׁב בינתים—מוחלין לו, לא שב בינתים—אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם, אין מוחלין לו? לא קשיא: הא ביחיד, הא בצבור. מיתיבי: „תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵאשִׁית" וגו'[2]—עתים לטובה ועתים לרעה. עתים לטובה כיצד? הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בראש השנה ופסקו עליהם גשמים מועטים, לסוף חזרו בהם. להוסיף עליהם אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ, שצריכה להם, הכל לפי הארץ. עתים לרעה כיצד? הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בר"ה ופסקו להם גשמים מרובין, לסוף סרחו. לפחות מהן אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, אלא הקב"ה מורידן שלא בזמנן על הארץ, שאינה צריכה להם. לטובה מִיהָא לִקְרַע לגזר דִּינַיְהוּ וְלוֹסֵף בְּהוּ? שָׁאנֵי הָתָם דְּאֶפְשָׁר בְּהָכֵי.

תא שמע: שאלה בלוֹרִיאָה הַגִּיּוֹרֶת את רבן גמליאל: כתוב בתורתכם „אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד"[3], וכתיב: „יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם"[4]? נטפל לה רבי יוסי הכהן, אמר לה: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? לאדם, שנושה בחברו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך. הגיע זמן ולא נתן לו כלום. בא לפייס את המלך. אמר לו: עֶלְבּוֹנִי מָחוּל לך, לֵךְ ופייס את חבירך. אַף הָכָא נַמֵּי: כאן בעבירות שבין אדם לחברו, כאן בעבירות שבין אדם למקום. עד שבא ר' עקיבא ולימד: כאן קודם גזר דין, כאן לאחר גזר דין? הכא נמי ביחיד. —

[1]ישעיה ו, י. [2]דברים יא, יב. [3]דברים י, יז. [4]במדבר ו, כו.

ז) **ודילמא קודם גזר דין**—אולי נאמר הכתוב הזה על קודם גזר הדין? **מיתיבי**—השיבו החכמים על דברי ר' יוחנן. **בינתים**—בין ראש השנה ליום הכפורים. **אילי נביות**—אילים שמנים הבאים מנביות (כלומר: קרבנות שמנים). **הא ביחיד וכו'**—ליחיד אין מוחלים, אבל לצבור מוחלים. **עתים לטובה**—פעמים שהעתים שבסוף השנה הן לטובה לה, להקל מעליה את הפורענות שנגזרה עליה בראש השנה. **ועתים לרעה**—להפחית מן הטובה שפסקו לה. **שצריכה להם**—על השדות ועל הכרמים והגנות. **סרחו**—חטאו. **שלא בזמנן**—לפני הזריעה. **לטובה מיהא ליקרע גזר דינייהו ולוסיף בהו**—אם התשובה טועילה לקרוע את גזר הדין, אם כן לטובה יקרע את גזר דינם ויוסיף עליהם (על הגשמים)? **שאני התם דאפשר בהכי**—שם שונה הדבר, לפי שאפשר גם כך (להורידם בזמנם על הארץ הצריכה להם, ולכן אין צרך לקרוע את גזר הדין). **תא שמע**—בוא ושמע (לשון של קושיא). **נטפל לה**—נתחבר אליה (כלומר: נכנס עמה בדברים להשיבה). **אף הכא נמי**—אף כאן גם כן הוא. **שבין אדם לחברו**—אין הקדוש ברוך הוא נושא פנים. **הכא נמי ביחיד**—גם כאן (גם המאמר הזה מדבר על

וגזר דין דיחיד גּוּפֵיהּ תַּנָּאֵי הִיא, דְּתַנְיָא: היה רבי מאיר אומר: שנים שעולין למטה וְחוֹלִין חולי שוה, וכן שנים שעולין לגרדום לדין ודינם שוה—זה ירד וזה לא ירד, זה נצול וזה לא נצול. מפני מה זה ירד וזה לא ירד, זה נצול וזה לא נצול? זה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה. ומפני מה זה התפלל ונענה וזה לא נענה? זה שהתפלל תפלה שלימה—נענה, וזה שלא התפלל תפלה שלימה—לא נענה. רבי אלעזר אומר: כאן קודם גזר דין, כאן לאחר גזר דין.

ח) יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּתִשְׁרֵי וְיוֹם הָעֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה בַּאֲדָר.

כתוב במגילת תענית: בִּתְלָתָא בתשרי בְּטֵלַת אַדְכָּרְתָּא מן שְׁטָרַיָּא. שפעם אחת גזרה מלכות יון הרשעה גזרה על ישראל, שלא להזכיר שם שמים על פיהם. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, התקינו, שֶׁיְּהוּ מזכירין שם שמים ואפילו בשטרות, וכך היו מונין: בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול, שהוא כהן לאל עליון. וכששמעו חכמים בדבר, אמרו: למחר פורע זה את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה וביטלום. ואותו יום עשאוהו יום טוב.

בעשרים וּתְמָנְיָא באדר אֲתָא בְשׂוֹרְתָא טָבְתָא לִיהוּדָאֵי דְּלָא יעידון מִן אוֹרָיְתָא. שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזרה על ישראל, שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבת. מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו? הלכו ונטלו עצה מִמַּטְרוֹנִיתָא אחת, שכל גדולי רומי מצויין אצלה. אמרה להם: בואו וְהַפְגִּינוּ בלילה. הלכו וְהִפְגִּינוּ בלילה, אמרו: אי שמים! לא אחיכם אנחנו? לא בני אב אחד אנחנו? ולא בני אם אחת אנחנו? מה נשתנינו מכל אומה ולשון, שאתם גוזרין עלינו גזרות קשות? ובטלום. ואותו יום עשאוהו יום טוב.

פרק רביעי.

ט) עֲשָׂרָה מַסָּעוֹת נָסְעָה שְׁכִינָה וּכְנֶגְדָּם גָּלְתָה סַנְהֶדְרִין.

אמר רב יהודה בר אידי א"ר יוחנן: עשר מסעות נסעה שכינה,

היחיד). תנאי היא—תנאים נחלקים עליו, אם הוא נקרע, אם לאו. לגרדום—בית ועד שדנים בו דיני מיתה. ודינם שוה—שנתפסו על דבר אחד.

ח) בתלתא—ביום השלישי. בטלת אדכרתא מן שטרייא—בטלה הזכרת שם אלהים מן השטרות. מוטל באשפה—ונמצא שם שמים מתחלל. ותמניא—ושמונה. אתא בשורתא טבתא ליהודאי דלא יעידון מן אורייתא—באה בשורה טובה ליהודים, שלא יצטרכו להרחיק את עצמם מן התורה. מטרוניתא—גברת כבודה (ברומי). הפגינו—צעקו בשוקים וברחובות, כדי שישמעו השרים וירחמו עליכם. אי שמים—למען אלהים!

ט) נסעה שכינה—להסתלק מעט מעט מעל ישראל כשחטאו ולעוררם לשוב בתשובה.

מִקְּרָאֵי, וכנגדן גלתה סנהדרין, מִגְּמָרָא. עשר מסעות נסעה שכינה מקראי: מכפורת לכרוב ומכרוב לכרוב ומכרוב למפתן וממפתן לחצר ומחצר למזבח וממזבח לגג ומגג לחומה ומחומה לעיר ומעיר להר ומהר למדבר וממדבר עלתה וישבה במקומה, שנאמר: „אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל מְקוֹמִי"[1]. מכפורת לכרוב ומכרוב לכרוב ומכרוב למפתן–דכתיב: „וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת" וגו'[2], וכתיב: „וַיִּרְכַּב עַל כְּרוּב וַיָּעֹף"[3], וכתיב: „וּכְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נַעֲלָה מֵעַל הַכְּרוּב אֲשֶׁר הָיָה עָלָיו אֶל מִפְתַּן הַבָּיִת"[4]; וממפתן לחצר–דכתיב: „וַיָּרָם כְּבוֹד ה' מֵעַל הַכְּרוּב עַל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת אֶת הֶעָנָן וְהֶחָצֵר מָלְאָה אֶת נֹגַהּ כְּבוֹד ה'"[5]; ומחצר למזבח–דכתיב: „רָאִיתִי אֶת ה' נִצָּב עַל הַמִּזְבֵּחַ"[6]; וממזבח לגג–דכתיב: „טוֹב לָשֶׁבֶת עַל פִּנַּת גָּג"[7]; ומגג לחומה–דכתיב: „וְהִנֵּה ה' נִצָּב עַל חוֹמַת אֲנָךְ"[8]; ומחומה לעיר–דכתיב: „קוֹל ה' לָעִיר יִקְרָא"[9]; ומהעיר להר–דכתיב: „וַיַּעַל כְּבוֹד ה' מֵעַל תּוֹךְ הָעִיר וַיַּעֲמֹד עַל הָהָר"[10]; ומהר למדבר–דכתיב: „טוֹב שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ מִדְבָּר"[11]; וממדבר עלתה וישבה במקומה, שנאמר: „אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל מְקוֹמִי עַד אֲשֶׁר יֶאְשְׁמוּ"[12].

וכנגדן גלתה סנהדרי גדולה–גמרא: מלשכת הגזית לחנויות ומחנויות לירושלים ומירושלים ליבנה ומיבנה לאוּשָׁא ומאושא ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא לִשְׁפַרְעָם ומשפרעם לבית שְׁעָרִים ומבית שערים לציפורי ומציפורי לטבריא וטבריא עמוקה מכולן, שנאמר: „וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ"[13].

י) מִפְּנֵי מַה אֵין אוֹמְרִים הַלֵּל בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה?

בראש השנה אין אומרין בו הלל. מַאי טַעֲמָא? אמר רבי אבהו: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע! מפני מה אין אומרין לפניך ישראל שירה בר"ה וביוה"כ? אמר להם: אפשר? מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו–וישראל אומרים שירה!

[1]הושע ה, טו. [2]שמות כה, כב. [3]שמואל ב. כב, יא. [4]יחזקאל ט, ג. [5]שם י, ד. [6]עמוס ט, א. [7]משלי כא, ט. [8]עמוס ז, ז. [9]מיכה ו, ט. [10]יחזקאל יא, כג. [11]משלי כא, יט. [12]הושע ה, טו. [13]ישעיה כט, ד.

מקראי–יש עליהם ראיות מן המקרא. מגמרא–על הגלויות האלה שנינו בהגמרא. מכפורת–שהיתה שוכנת שם מתחלה. לכרוב–נסעה לאחד משני הכרובים שעשה שלמה, שעמדו אחד בצפון הארון ואחד בדרומו. ומכרוב לכרוב–מן הצפוני אל הדרומי. למפתן–הבית. לחצר–לעזרה שבין האולם והמזבח. למזבח–החיצון. וממזבח לגג–של ההיכל. לחומה–לחומת העזרה. לעיר–לירושלים. להר–להר הזיתים. טוב לשבת על פנת גג–הכתוב הזה נדרש על השכינה, שטוב לה לשבת על פנת גג משבת עם אשת מדינים (היא כנסת ישראל שהעמידה צלם בהיכל) ובית חבר (בית שחברו בו את הצלם עם השכינה). עד אשר יאשמו–עד שיכירו את עצמם אשמים. לחנויות–שבהר הבית (ושם לא דנו עוד דיני נפשות). עמוקה מכולן–כי טבריא יושבת בעמק, לאות שבמסע הזה היה מצבם שפל ביותר.

תַּעֲנִית.

פרק ראשון.

א) שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

אמר רבי יוחנן: ג׳ מפתחות בידו של הקב״ה, שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן: של חַיָּה ושל גשמים ושל תחיית המתים. של חיה—דכתיב: „וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ״[1]; של גשמים—דכתיב: „יִפְתַּח ה׳ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב״ וגו׳[2]; ושל תחיית המתים—דכתיב: „וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳ בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם״[3]. בְּמַעַרְבָא אָמְרֵי: אף מפתח של פרנסה, דכתיב: „פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ״ וגו׳[4].

ב) לָמָּה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְרוּחוֹת?

אמר רבי יהושע בן לוי: אמר קרא: „כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם ה׳״[5], מַאי קָאָמַר לְהוּ קב״ה לישראל? אִילֵימָא הָכֵי קָאָמַר: דְּבַדַּרְתִּינְכוּ בד׳ רוּחֵי דְעָלְמָא—הַאי „כארבע״, „בארבע״ מִבְּעֵי לֵיהּ! אלא הכי קאמר: כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, כך אי אפשר לעולם בלא ישראל.

ג) תַּלְמִיד חָכָם הַמִּתְעַבֵּר.

ואמר רבא: האי צֻרְבָּא מֵרַבָּנַן דָּמֵי לְפִרְצִידָא דְתוּתֵי קָלָא, דְּכֵיוָן דְּנָבַט—נָבַט. ואמר רבא: האי צורבא מרבנן דְּרָתַח, אוֹרָיְתָא הוּא דְּקָא מְרַתְּחָא לֵיהּ, שנאמר: „הֲלֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם ה׳״[6]. ואמר רב אשי: כל ת״ח, שאינו קשה כברזל, אינו ת״ח, שנאמר: „וּכְפַטִּישׁ יְפוֹצֵץ סָלַע״[7]. אֲמַר לֵיהּ ר׳ אבא לרב אשי: אַתּוּן מֵהָתָם מַתְנִיתוּ לָהּ, אֲנַן מֵהָכָא מַתְנִינַן לָהּ: דכתיב: „אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל״[8]—אל תקרי „אבניה״, אלא „בּוֹנֶיהָ״. אמר

[1]בראשית ל, כב. [2]דברים כח, יב. [3]יחזקאל לז, יג. [4]תהלים קמה, טז. [5]זכריה ב, י. [6]ירמיה כג, כט. [7]שם. [8]דברים ח, ט.

א) ביד שליח—ביד מלאך, אלא הקדוש ברוך הוא בעצמו פותח בהם. של חיה—של יולדת (של הלידה). ויפתח—הוא עצמו פתח.

ב) מאי קאמר להו וכו׳—מה אמר להם הקדוש ברוך? אילימא וכו׳—אם לאמר שכך אמר: הפיצותי אתכם לארבע רוהות העולם. האי כארבע בארבע מבעי ליה—אם כן למה נאמר „כארבע״, הלא צריך היה לאמר „בארבע״? הכי קאמר—כך אמר. בלא רוחות—לפי שהרוחות מטהרים את האויר. בלא ישראל—שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל.

ג) האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא—תלמיד חכם (צעיר) חריף דומה לגרעין שמתחת לגוש האדמה. דכיון דנבט נבט—שכשהוא מתחיל להציץ ולעלות, הוא הולך ועולה למעלה (כך גם תלמיד חכם, שכיון שיצא שמו בעולם, הוא הולך וגדול). דרתח—המתעבר ומתקצף. אורייתא הוא דקא מרתחא ליה—התורה היא המרתחת אותו עלכן הוא נוח להקפיד ולהתקצף על כל דבר שלא לפי רוחו יותר משאר בני אדם). שאינו קשה כברזל—עומד על דעתו וקפדן. אתון מהתם מתניתו לה וכו׳—אתם מורים (מביאים ראיה) משם, ואנחנו מורים זאת

רבינא: אפילו הכי מִבְעֵי לֵיהּ לְאִינִישׁ לְמֵילַךְ נַפְשֵׁיהּ בְּנִיחוּתָא, שנאמר: „וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ"[1].

ד) כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

אמר רבי ברכיה: אף כנסת ישראל שאלה שלא כְּהֹגֶן והשיבה הקב"ה כהוגן. דכתיב: „וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת ה׳ כְּשַׁחַר נָכוֹן מוֹצָאוֹ וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ"[2]. אמר לה הקדוש ברוך הוא: בתי, את שואלת דבר, שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש, אבל אני אהיה לך דבר, המתבקש לעולם, שנאמר: „אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל"[3]. ועוד שאלה שלא כהוגן: אמרה לפניו: רבונו של עולם! „שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל זְרוֹעֶךָ"[4]. אמר לה הקב"ה: בתי, את שואלת דבר, שפעמים נראה ופעמים אינו נראה, אבל אני אעשה לך דבר, שנראה לעולם, שנאמר: „הֵן עַל כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ"[5].

ה) הַנֵּס שֶׁנַּעֲשָׂה בִּימֵי יוֹאֵל.

מִשְׁנָה. עד אֵימָתַי שואלין את הגשמים? רבי יהודה אומר: עד שיעבור הפסח. רבי מאיר אומר: עד שיצא ניסן, שנאמר: „וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן"[6].

גְּמָרָא. אמר ליה רב נחמן לרב יצחק: יוֹרֶה בניסן? יורה במרחשון הוא! דִּתְנַן: יורה במרחשון ומלקוש בניסן. א"ל: הכי א"ר יוחנן: בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה, דכתיב בֵּיהּ: „יֶתֶר הַגָּזָם אָכַל הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל הַיָּלֶק וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל"[7]. אותה שנה יצא אֲדָר ולא ירדו גשמים. ירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן. אמר להם נביא לישראל: צאו וזרעו! אמרו לו: מי שיש לו קַב חיטין או קבים שעורין יאכלנו ויחיה, או יזרענו וימות? אמר להם: אע"פ כן, צאו זרעו. ונעשה להם נס ונתגלה להם מה שבכתלים ומה שבחורי נמלים. יצאו וזרעו בשני ובשלישי וברביעי. ירדה להם רביעה שניה בחמישי בניסן והקריבו עומר בששה עשר בניסן. נמצאת התבואה הַגְּדֵלָה בששה חדשים, גדילה באחד עשר יום; ונמצא

[1]קהלת יא, י. [2]הושע ו, ג. [3]שם יד, ו. [4]שיר השירים ח, ו. [5]ישעיה מט, טז. [6]יואל ב, כג. [7]שם א, ד.

מכאן. אפילו הכי–אף על פי כן. מבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא–צריך אדם להרגיל את עצמו להתנהג בנחת.

ד) את שואלת דבר–כי אבוא אליך כגשם. ופעמים אינו מתבקש–בימי הקציר, שאז הגשם סימן קללה הוא. שפעמים נראה–הזרוע נראית אם היא חשופה. אינו נראה–כשאדם לבוש. שנראה לעולם–כף היד נראית לעולם.

ה) רביעה ראשונה–עונת הגשמים הראשונה. או יזרענו וימות–ברעב, עד שתגדל התבואה החדשה. ונתגלה להם וכו׳–נתגלתה להם התבואה שאצרו העכברים בחוריהם והנמלים בתליהן. בשני ובשלישי וברביעי—בניסן (והתפרנסו ממה שמצאו). רביעה שניה—עונת הגשמים השניה. בששה חדשים–מתשרי ועד ניסן. באחד עשר יום—מן החמישי בניסן עד

עומר, הקרב מתבואה של ששה חדשים, קרב מתבואה של י"א יום. ועל אותו הדור הוא אומר: „הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ. הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ הַזָּרַע"[1]. מאי „הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע"? אמר רב יהודה: שור כשהיה חורש, בהליכתו בוכה ובחזירתו אוכל חָזִיז מִן הַתֶּלֶם, וזה „בֹּא יָבֹא בְרִנָּה"[1]. מאי „נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו"[1]? אמר רב חסדא וְאָמְרֵי לָהּ: בְּמַתְנִיתָא תָּנָא: קָנֶה זֶרֶת ושבולת זַרְתַּיִם היתה.

ו) יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה.

ואמר ליה רב נחמן לרב יצחק: מאי דכתיב: „בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר"[2]? מִשּׁוּם דִּבְקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ, לא אבוא בעיר? אֲמַר לֵיהּ: הָכֵי אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך הוא: לא אבוא בירושלים של מעלה, עד שאבוא בירושלים של מטה. ומי אִכָּא ירושלים למעלה? אִין, דכתיב: „יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָּהּ יַחְדָּו"[3].

ז) יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת. בִּרְכָתוֹ שֶׁל רַב יִצְחָק.

רב נחמן ורב יצחק הֲווֹ יָתְבֵי בִּסְעֻדָּתָא. אמר ליה רב נחמן לרב יצחק: לֵימָא מַר מִלְּתָא. אֲמַר לֵיהּ: הָכֵי אמר רבי יוחנן: אין מְסִיחִין בסעודה, שמא יקדים קנה לְוֶשֶׁט ויבא לידי סכנה. בָּתַר דְּסָעֵד א"ל: הכי אמר יוחנן: יעקב אבינו לא מת. א"ל: וכי בְּכְדִי ספדו סַפְדָּנַיָּא וחנטו חַנְטַיָּא וקברו קַבְרַיָּא? אמר ליה? מקרא אני דורש, שנאמר: „וְאַתָּה אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם ה' וְאַל תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ

1 תהלים קכו, ה—ו. 2 הושע יא, ט. 3 תהלים קכב, ג.

הששה עשר בו. הזורעים בדמעה-לפי שלא היה להם מה לאכול. מאי הלוך ילך ובכה-אם על בני האדם, הרי כבר אמור „הזורעים בדמעה ברנה יקצרו"? בהליכתו—לחרוש את התלם. ובחזירתו—מן החרישה. חזיז-עשב רך (מן התלם שנזרע בהליכתו, כי מיד לאחר הזריעה צץ העשב). מאי נושא אלומותיו-אם על התבואה, הרי כבר אמור „ברנה יקצרו"? קנה זרת ושבולת זרתים-שלא כדרך כל התבואה, שהגבעול גדול הרבה מן השבלת.

ו) משום דבקרבך קדוש וכו'-הלא תמוה הדבר, כי משום שיהיה בקרבך קדוש ואתה תיטיב את מעשיך, לא יבא הקב"ה בעיר? לא אבוא בירושלים וכו'—ושעור הכתוב כך הוא: עד שיהא בקרבך קדוש למטה (היינו ירושלים הקדושה) לא אבוא בעיר שלמעלה. ומי איכא—וכי יש? אין-כן. ירושלים הבנויה וגו'—ירושלים של מטה תהא בנויה כעיר שהיא חֲבֶרְתָּהּ ודומה לה (היינו למעלה).

ז) הוו יתבי בסעודתא—היו יושבים (וסועדים) בסעודה. לימא מר מילתא—יאמר אדוני דבר (דבר תורה). הכי-כך. קנה—קנה האויר שממנו יוצא הקול. ושט—בית קבול המאכל (אסור לדבר בשעת האכילה, שמא ירד המאכל לא אל תוך הושט אלא אל תוך קנה האויר שבגרון, הנפתח בשעת הדבור להוציא את הקול). בתר דסעיד-לאחר שאכל. לא מת—אלא חי לעולם. וכי בכדי וכו'—וכי לחנם ספדו הסופדים וחנטו החונטים וקברו

שֹׁבָיו"[1]–מקיש הוא לזרעו: מה זרעו בחיים, אף הוא בחיים. כי הֲוָה מִפְטַר אֲמַר לֵיהּ: לְבָרְכַן מַר! אמר ליה: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? לאדם שהיה מהלך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן, שפירותיו מתוקין וצלו נאה וְאַמַּת המים עוברת תחתיו. אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו. וכשבקש לילך, אמר לו: אילן, אילן! במה אברכך? אם אומר, שיהיו פירותיך מתוקין–הרי פירותיך מתוקין, שיהיה צלך נאה–הרי צלך נאה, שתהא אַמַּת המים עוברת תחתיך–הרי אמת המים עוברת תחתיך, אלא: יהי רצון, שכל נטיעות, שנוטעים ממך, יהיו כמותך! אף אתה: במה אברכך? אם בתורה–הרי יש לך תורה, ואם בעושר–הרי יש לך עושר, אם בבנים-הרי יש לך בנים, אלא: יהי רצון, שיהו כל צאצאי מעיך כמותך!

ח) יוֹם הַגְּשָׁמִים.

א"ר אבהו: גדול יום הגשמים מתחיית המתים, דאילו תחיית המתים לצדיקים ואילו הָכָא–בין לצדיקים בין לרשעים. וּפְלִיגָא דרב יוסף, דאמר רב יוסף: מתוך שהיא שקולה כתחיית המתים, קבעוה בתחיית המתים. אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שנתנה בו תורה, שנאמר: "יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי"[2], ואין לקח אלא תורה, שנאמר: "כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ"[3]. רבא אמר: יותר מיום שנתנה בו תורה, שנאמר: "יערוף כמטר לקחי"–מי נתלה במי? הוי אומר: קטן נתלה בגדול.

ט) תַּלְמִיד חָכָם וְדִבְרֵי תוֹרָה.

רבא רָמֵי: כתיב: "יַעֲרוֹף כמטר לִקחי", וכתיב: "תזל כטל אמרתי"? אם ת"ח הגון הוא–כטל, ואם לאו–עורפהו כמטר. תניא: היה רבי בנאה אומר: כל העוסק בתורה לשמה, תורתו נעשית לו סם חיים, שנאמר: "עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ"[4], ואומר: "רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶּךָ"[5], ואומר: "כִּי מוֹצְאִי מָצָא חַיִּים"[6]; וכל העוסק בתורה שלא לשמה, נעשית לו סם המות, שנאמר: "יערוף כמטר לקחי", ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר: "וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֶגְלָה בַּנָּחַל"[7].

[1]ירמיה ל, י. [2]דברים לב, ב. [3]משלי ד, ב. [4]משלי ג, יח. [5]שם שם ח. [6]שם ח, לה. [7]דברים כא, ד.

המקברים? מקיש–משוה. אף הוא בחיים–ולעיניו יגאל אלהים את בניו, ומה שנאמר עליו שהוא מת ונספד, לא היה זה אלא למראית עין. כי הוה מיפטר אמר ליה וכו'–כשנפטר רב נחמן מרב יצחק, אמר לו: יברכני אדוני. אמת המים–פלג מים.

ח) הכא—כאן, כלומר: הגשמים. ופליגא דרב יוסף—דעתו של ר' אבהו, שיום הגשמים גדול מתחית המתים, חולקת על דברי רב יוסף, האומר שברכת הגשמים שקולה רק כתחית המתים ולא יותר. שקולה כתחיית המתים–לפי שהגשמים מצמיחים את יבול האדמה, שעליו חיים בני האדם. קטן נתלה בגדול—ולפי שערך התורה פחות הוא מערך המטר לכן הוא תולה אותה בו וממשילה אליו.

ט) רמי—מקשה. כטל—אז הוא חביב ומקובל על הבריות כטל. עורפהו–שבור את ערפו (כלומר: המנע ממנו). כמטר–שנאמרה בו לשון עריפה.

א״ל ר׳ ירמיה לר׳ זירא: לֵיתֵי מר לִיתְנֵי. א״ל: חָלֵשׁ לִבַּאי, לָא יָכֵלְנָא. לֵימָא מַר מִלְּתָא דַאֲגַדְתָּא! א״ל: הָכֵי אֲמַר ר׳ יוחנן: מַאי דִּכְתִיב: „כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה״[1]? וכי אדם עץ השדה הוא? אלא משום דכתיב: „כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת״[2], וכתיב: „אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ״[3], הא כיצד? אם תלמיד חכם הגון הוא—ממנו תאכל ואותו לא תכרת, ואם לאו—אותו תשחית וכרת. אמר רבי חמא בר׳ חנינא: מאי דכתיב: „בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל יָחַד״[4]? לומר לך: מה ברזל זה אחד מחדד את חברו, אף ב׳ תלמידים מחדדין זה את זה בהלכה. אמר רבה בר בר חנא: למה נמשלו דברי תורה כאש, שנאמר: „הֲלֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם ה׳״[5]? לומר לך: מה אש אינו דולק יחידי, אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי. אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעץ, שנאמר: „עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ״[6]? לומר לך: מה עץ קטן מדליק את הגדול, אף תלמידי חכמים קטנים מְחַדְּדִים את הגדולים. והיינו דאמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבותי ומחברי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכולם.

רבי חנינא בר פפא רמי: כתיב: „לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם״[7], וכתיב: הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם״[8]? אם תלמיד חכם הגון הוא—„לקראת צמא התיו מים״, ואם לאו—„הוי כל צמא לכו למים״. רבי חנינא בר חמא רמי: כתיב: „יָפוּצוּ מַעְיְנוֹתֶיךָ חוּצָה״[9], וכתיב: „יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ״[10]? אם תלמיד הגון הוא—„יפוצו מעינותיך חוצה״, ואם לאו—„יהיו לך לבדך״. ואמר רבי חנינא בר אידי: למה נמשלו דברי תורה למים, דכתיב: „הוי כל צמא לכו למים״? לומר לך: מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נָמוּךְ, אף ד״ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. א״ר אושעיא: למה נמשלו ד״ת בשלשה משקין הללו, במים ובייין ובחלב, דכתיב „הוי כל צמא לכו למים״ וכתיב „לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב״[11]? לומר לך: מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בַּפְּחוּת שבכלים, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. וְהַיְנוּ דאמרה לֵיהּ בְּרַתֵּיהּ

[1]דברים כ, יט. [2]שם. [3]שם שם כ. [4]משלי כז, יז. [5]ירמיה כג, כט. [6]משלי ג, יח. [7]ישעיה כא, יד. [8]שם נה, א. [9]משלי ה, טז. [10]שם שם יז. [11]ישעיה נה, א.

ליתי מר לתני—יבוא אדוני וישנה (דבר הלכה). חליש לבאי לא יכילנא—לבי חלש (חולה אני ואיני יכול. לימא מר מלתא דאגדתא—יאמר אדוני דבר אגדה. הא כיצד—איככה זה? (איך אפשר לְיַשֵּׁב את הסתירה שבין שני הכתובים?). ממנו תאכל—למוד תורה מפיו. אותו תשחית—הסתלק ממנו. מחדדים וכו׳—אם הם לומדים יחד. אינו דולק יחידי—בגזר עץ אחד. אין מתקיימין ביחידי—אלא בשתוף עם עוד אנשים אחרים. מחדדים את הגדולים—לפי שהם מרבים להציע שאלות. התיו—הביאו לו. לכו למים—משמע שהצמאים ילכו בעצמם למקום המים. אם ת״ח הגון הוא—שהוא רוצה ללמוד. התיו מים—מצוה על הרב ללכת אליו למקומו. ואם לאו—ילך הוא אצל הרב. אם ת״ח הגון הוא יפוצו מעינותיך—גלה לו את סתרי התורה. שדעתו שפלה—בעל ענוה. בפחות שבכלים—בכלי חרס. והיינו—וזהו. ברתיה

דקיסר לרבי יהושע בן חנניא: אִי, חכמה מפוארה בכלי מכוער! אמר לה: אֲבוּךְ רָמֵי חַמְרָא בְּמָאנֵי דְּפַחְרָא. אמרה ליה: אֶלָּא בְּמַאי נִרְמֵי? אמר לה: כְּגוֹן אַתּוּן דַּחֲשִׁיבִיתוּ רְמוֹ בְּמָאנֵי כַּסְפָּא וְדַהֲבָא. אֲזַלָה ואמרה לֵיהּ לַאֲבוּהַ. רַמֵי לְחַמְרֵיהּ בְּמָאנֵי דְּדַהֲבָא וְכַסְפָּא וּתְקִיף. אמר לה לִבְרַתֵּיהּ: מַאן אמר לָךְ הָכֵי? אמרה ליה: רבי יהושע בן חנניא. קַרְיוּהַ. א"ל: אַמַּאי אמרת לה הכי? א"ל: כי הֵיכִי דאמרה לִי, אֲמַרִי לה. ד"א: מה ג' משקין הללו נפסלים בהיסח הדעת, אף ד"ת אין משתכחין אלא בהיסח הדעת.

י) בִּשְׁבִיל מַה הַגְּשָׁמִים נֶעֱצָרִים?

אמר רבי שמעון בן פזי: אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע, שנאמר: „רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר"[1]. אמר רב סְלָא אמר רב המנונא: אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עזי פנים, שנאמר: „וַיִּמָּנְעוּ רְבִיבִים וּמַלְקוֹשׁ לֹא הָיָה וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ" וגו'[2]. ואמר רב סלא אמר רב המנונא: כל אדם שיש לו עזות פנים, סוף נכשל בעבירה, שנאמר: „ומצח אשה זונה היה לך". רב נחמן אמר: בידוע שנכשל בעבירה, שנאמר: „היה לך" ולא נאמר „יהיה לך". אמר רבה בר רב הונא: כל אדם שיש לו עזות פנים, מותר לקרותו רשע, שנאמר: „הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו"[3]. רב נחמן בר יצחק אמר: מותר לשנאותו, שנאמר: „וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא"[4]--אל תקרי „ישונא", אלא „יִשָּׂנֵא". אמר רב קטינא: אין הגשמים נעצרין אלא בשביל בטול תורה, שנאמר: „בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה"[5]--בשביל עצלות שהיה בישראל, שלא עסקו בתורה, נעשה שונאו של הקדוש ברוך הוא „מָךְ", ואין מך אלא עני, שנאמר: „וְאִם מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ"[6]; ואין מקרה אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר: „הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו"[7]. רב יוסף אמר--

[1]משלי כה, כג. [2]ירמיה ג, ג. [3]משלי כא, כט. [4]קהלת ח, א. [5]קהלת י, יח. [6]ויקרא כז, ח. תהלים קד, ג.

דקיסר--בתו של הקיסר. בכלי מכוער--כי ר' יהושע בן חנניא היה מכוער המראה. אבוך וכו'--אביך נותן את היין אל תוך כלי חרס, אלא במאי נרמי--במה יתן אותו (אם לא בכלי חרס)? אתון וכו'--הלא אתם חשובים (נכבדים) ביותר, תנו (את היין) אל תוך כלי כסף וכלי זהב. אזלה וכו'--הלכה ואמרה לאביה. רמי לחמריה וכו'--נתן (הקיסר) את יינו אל תוך כלי כסף וכלי זהב. ותקיף--והיין החמיץ. לברתיה--לבתו. מאן אמר לך הכי--מי אמר לך זאת? קריוה--קראו לו (לר' יהושע). כי היכי דאמרה וכו'--כמו שאמרה לי (תורה מפוארה בכלי מכוער), אמרתי לה אני (כשם שהיין משתמר רק בכלי מכוער, כך גם התורה מתקיימת באדם מכוער, שאין היופי מטה את לבו להבלי העולם הזה). נפסלים בהיסח הדעת--אם אין שמים להם לב, לשמרם, הם מתקלקלים. אף ד"ת וכו'--כשאין חוזרים עליהם, הם משתכחים.

י) רוח צפון וגו'--כמו שרוח הצפון תבטל את הגשם (כי רוח הצפון צחה היא ומביאה אורה), כך גם לשון הסתר (לשון הרע) גורמת לכך שהקב"ה מראה פנים נזעמים ומעכב בעד הגשמים. וימנעו רביבים וגו'--הרביבים נמנעו מפני שמאנת הכלם. מותר לשנאותו--אף על פי שכתוב „ואהבת לרעך כמוך". שונאו של הקב"ה--כלומר: הקב"ה (אלא בשביל שלא להוציא דבר חרוף מפיו תולה בעל האגדה את החולשה בשונאו של הקב"ה). מך--כמי שאין בו כח

מהכא: „וְעַתָּה לֹא רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם"[1], ואין אור אלא תורה, שנאמר: „כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר"[2]. „בהיר הוא בשחקים": תְּנִי דבי רבי ישמעאל: אפילו בשעה שרקיע נעשה בְּהוֹרִין בְּהוֹרִין, להוריד טל ומטר—„רוח עברה ותטהרם".

יא) מַה יַּעֲשֶׂה תַּלְמִיד שֶׁתַּלְמוּדוֹ קָשֶׁה עָלָיו?

ר"ל אמר: אם ראית תלמיד, שתלמודו קשה עליו כברזל—בשביל משנתו, שאינה סדורה עליו, שנאמר: „וְהוּא לֹא פָנִים קִלְקַל"[3]. מַאי תַּקַּנְתֵּיהּ? ירבה בישיבה, שנאמר: „וַחֲיָלִים יְגַבֵּר"[4] „וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה"[4]. כ"ש אם משנתו סדורה לו מֵעִקָּרָא. כי הא דר"ל הֲוָה מְסַדֵּר מַתְנִיתִין אַרְבְּעִין זִימְנִין, כנגד ארבעים יום שנתנה תורה וְעָיֵיל לְקַמֵּיהּ דר' יוחנן. רב אדא בר אהבה מסדר מתניתין עשרין וארבע זימנין כנגד תורה, נביאים וכתובים וְעָיֵיל לקמיה דרבא. רבא אמר: אם ראית תלמיד, שתלמודו קשה עליו כברזל—בשביל רבו, שאינו מסביר לו פנים, שנאמר: „והוא לא פנים קלקל". מאי תקנתיה? ירבה עליו רעים, שנאמר: „וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה". כל שכן אם הוכשרו מעשיו בפני רבו מֵעִקָּרָא.

יב) בִּשְׁבִיל מִי יוֹרְדִים גְּשָׁמִים?

ואמר רבי אמי: אין גשמים יורדים, אלא בשביל בעלי אֲמָנָה, שנאמר: „אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף"[5]. ואמר ר' אמי: בא וראה, כמה גדולים בעלי אמנה. מְנָּלַן? מחולדה ובור. ומה המאמין בחולדה ובור—כך,

[1]איוב לז, כא. [2]משלי ו, כג. [3]קהלת י, י. [4]שם. [5]תהלים פה, יב.

להוריד טל ומטר. ועתה לא ראו אור וגו'—מפני שלא ראו את אור התורה—בהיר הוא בשחקים. ותטהרם—תטהר את השחקים מעבים. בהורין—בהרות (של עננים).

יא) קשה עליו כברזל—מרוב קושיות ושאלות. שאינה סדורה לו—שאין סדר למשנתו ואינו יודע אותה על בוריה, לפיכך אינו יודע לפרק את הקושיות שבתלמודו. והוא לא פנים קלקל—הוא אינו (לא) יודע את תלמודו מפני שקלקל במשנה, שהיא פניו של התלמוד וקודמת לו. מאי תקנתיה—מהו תקונו? (במה יוכל לתקן את כשלונו?). ירבה בישיבה—בין תלמידי הישיבה המסדרים את משנתם. וחילים יגבר—בין חילות (המוני) התלמידים יתגבר על תלמודו הקשה. כל שכן וכו'—אם סדר את משנתו מתחלה כל שכן שיחכים ולא יקשה לו תלמודו. הוה מסדר וכו'—היה מסדר את המשניות ארבעים פעמים. ועייל וכו'—ורק אחר זה נכנס אל ר' יוחנן ללמוד גמרא. שאינו מסביר לו פנים—שאינו מראה לו פנים של ידידות. והוא לא פנים קלקל—הוא אינו יודע את תלמודו מפני שרבו הראה לו פנים רעים. ירבה עליו רעים—לפייסו שיאיר אליו פנים. אם הוכשרו מעשיו וכו'—אם מעשיו היו רצויים וכשרים בעיני רבו מתחלה.

יב) בעלי אמנה—נאמני לב ועומדים בדבורם. אמת מארץ וגו'—אם על פני הארץ מצויות אמת ואמונה במשא ומתן, אז יורדים גשמי צדק משמים. מחולדה ובור—אגדה ידועה בזמנם על חולדה ובור, שעלם ועלמה עשו אותם לעדים, כי ישמרו את ברית אהבתם זה לזו

המאמין בהקב"ה–על אחת כמה וכמה! אמר ר' יוחנן: כל המצדיק את עצמו מלמטה, מצדיקין עליו את הדין מלמעלה, שנאמר: „אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף". רבי חייא בר אבין אמר רב הונא–מהכא: „וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ"[1]. ר"ל אמר–מהכא: „פָּגַעְתָּ אֶת שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ הֵן אַתָּה קָצַפְתָּ וַנֶּחֱטָא בָּהֶם עוֹלָם וְנִוָּשֵׁעַ"[2]. א"ר יהושע בן לוי: כל השמח ביסורין, שבאים עליו, מביא ישועה לעולם, שנאמר: „בהם עולם ונושע".

יג) בַּמֶּה הַבְּרָכָה מְצוּיָה?

ואמר רבי יצחק: אין הברכה מצויה אלא בדבר הַסָּמוּי מן העין, שנאמר: „יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ"[3]. תנא דבי רבי ישמעאל: אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו, שנאמר: „יצו ה' אתך את הברכה באסמיך". תנו רבנן: הנכנס למוד את גרנו, אומר: „יהי רצון מלפניך, ה' אלהינו, שתשלח ברכה במעשה ידינו!" התחיל למוד, אומר: „ברוך השולח ברכה בַּכְּרִי הזה!" מדד ואח"כ בירך–הרי זו תפלת שוא, לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר הַמָּדוּד ולא בדבר הַמָּנוּי, אלא בדבר הסמוי מן העין.

יד) מֵאַיִן שׁוֹתֶה הָעוֹלָם כֻּלּוֹ?

תַּנְיָא: רבי אליעזר אומר: כל העולם כולו ממימי אוקינוס הוא שותה, שנאמר: „וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה"[4]. אמר ליה רבי יהושע: והלא מימי אוקינוס מלוחין הם? אמר ליה: מִתְמַתְּקִין בעבים. רבי יהושע אומר: כל העולם כולו ממים העליונים הוא שותה, שנאמר: „לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה מָּיִם"[5]. אלא מה אני מקיים „ואד יעלה מן הארץ"?

[1]תהלים ל, יא. [2]ישעיה סד, ד. [3]דברים כח, ח. [4]בראשית ב, ו. [5]דברים יא, יא.

לעולם, אולם העלם הפר את דברו וישא לו אשה אחרת ויולד שני בנים, אשר האחד מהם מת בנשיכת חולדה והשני נפל אל בור ומת. המאמין בהקב"ה–שמשים אותו עד בינו ובין הברו. המצדיק את עצמו מלמטה–המשפר ומיטיב את מעשיו בארץ. מצדיקין עליו את הדין–מדקדקים עמו לדון אותו בכל חומר הדין, כדי לטרק את עונותיו, שיהיה צדיק גמור. אמת מארץ וגו'–אם אמת תצמח מארץ, אז צדק (דין צדק) נשקף משמים. וכיראתך עברתך–על הירא אותך אתה שופך את עברתך, כדי לטרק את עונותיו. פגעת את שש ועושה צדק וגו'–אתה פוגע במוסרך במי שעושה צדק בשמחה והם יזכרוך לטובה על דרכי המוסר והיסורים, שאתה מתנהג עמם על פיהם, והם אומרים: הן אתה קצפת עלינו בשביל שחטאנו ועל ידי היסורים האלה נושע לעולם הבא.

יג) הסמוי–הנסתר מן העין, שאין האדם יודע את מדתו ומספרו. באסמיך–היינו דבר הסמוי. כרי–ערמת תבואה. הרי זו תפלת שוא–ואין גרנו מתברך עוד.

יד) ממימי אוקינוס–מן המים של מטה ולא מן המים של מעלה. ואד יעלה וגו'–האד שתה מן הארץ ועלה למעלה והשקה את כל האדמה. מלוחים הם–תחת אשר מי הגשמים מתוקים הם. ממים העליונים–שבשמים.

מלמד, שהעננין מתגברין ועולין לרקיע ופותחין פיהם כנאד ומקבלין מי מטר, שנאמר: „יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ"[1]; והם מנוקבות כִּכְבָרָה ובאות וּמְחַשְּׁרוֹת מים על גבי קרקע, שנאמר: „חַשְׁרַת מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים"[2]; ואין בין טפה לטפה אלא כמלא נִימָא, ללמדך, שגדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ, שנאמר: „עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר"[3], וכתיב: „הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ"[4], וכתיב לְהָלָן: „הֲלֹא יָדַעְתָּ אִם לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם וגו׳ אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ"[5].

טו) אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נִבְרְאָה תְּחִלָּה לְכָל הָעוֹלָם.

תנו רבנן: ארץ ישראל נבראת תחלה וכל העולם כולו נברא לבסוף, שנאמר: „עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת"[6]. א"י שותה בתחלה וכל העולם כולו בסוף, שנאמר: „הַנֹּתֵן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת"[7]. א"י שותה מי גשמים וכל העולם כולו שותה מִתַּמְצִית. משל לאדם שֶׁמְּגַבֵּן את הגבינה, נוטל את האוכל ומניח את הפסולת. ארץ ישראל משקה הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו משקהו ע"י שליח, שנאמר: „הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות".

טז) אַל יִפְרוֹשׁ אָדָם מִן הַצִּבּוּר.

ת"ר: בזמן שישראל שְׁרוּיִן בצער ופירש אחד מהם, באים שני מלאכי השרת, שמלוין לו לאדם, ומניחין לו ידיהם על ראשו ואומרים: פלוני זה שפירש מן הצבור, אל יראה בנחמת צבור. תַּנְיָא אִידָךְ: בזמן שהצבור שְׁרוּי בצער, אל יאמר אדם: „אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עָלַיִךְ נפשי!" ואם עושה כן, עליו הכתוב אומר: „וְהִנֵּה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת"[8]. מה כתיב בַּתְרֵיהּ? „וְנִגְלָה בְאָזְנָי ה׳ צְבָאוֹת אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן"[9]. עד כאן מדת בינונים, אבל במדת רשעים מה כתיב? „אֵתָיוּ אֶקְחָה יַיִן וְנִסְבְּאָה

[1]איוב לו, כז. [2]שמואל ב. כב, יב. [3]איוב ה, ט. [4]שם שם י. [5]ישעיה מ, כח. [6]משלי ח, כו. [7]איוב ה, י. [8]ישעיה כב, יג. [9]שם שם יד.

יזקו מטר לאדו—השחקים יוצקים מטר אל תוך האד. מחשרות—זורקות, מזרות. חשרת מים עבי שחקים—העבים מחשרים מים על הארץ. נימא—חוט, שערה. בין טפה לטפה—הריוח שבין טפה לטפה. להלן—הלאה, עוד. אין חקר לתבונתו—נאמר ביצירת השמים והארץ „אין חקר" ונאמר במתן הגשמים „ואין חקר",—משמע שגדול יום הגשמים כיום יצירת השמים והארץ.

טו) שותה בתחלה—הגשמים יורדים שמה תחלה. הנותן מטר וגו׳—מתחלה הוא נותן מטר על פני ארץ ישראל ואחר כך הוא שולח את המים על פני שאר העולם. מתמצית—מן השיורים הנשארים בעבים לאחר ששתתה ארץ ישראל. גִּבֵּן—עשות גבינה. הנותן מטר וכו׳—לארץ ישראל הוא נותן מטר בעצמו ולשאר העולם הוא שולח אותו ע"י שליח.

טז) שמלוין לו לאדם—אחד מימינו ואחד משמאלו, שנאמר: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים צא, יא). תניא אידך—בברייתא אחרת נאמר (שנינו). מדת בינונים—היראים מן המות, שנאמר בהם „מחר נמות". אתיו אקחה יין וגו׳—שאינם יראים מן המות, כי הם

שֶׁכָר וגו'"[1]. מה כתיב בתריה? "הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל לֵב וגו' כִּי מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק"[2]. אלא יְצַעֵר אדם עם הצבור, שכן מצינו במשה רבינו שציער עצמו עם הצבור, שנאמר: "וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ"[3],–וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת לישב עליה? אלא כך אמר משה: הואיל וישראל שרוין בצער, אף אני אהיה עמהם בצער. וכל המצער עצמו עם הצבור, זוכה ורואה בנחמת צבור. ושמא יאמר אדם: מי מעיד בי? אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידין בו, שנאמר: "כִּי אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה"[4]. דבי רבי שילא אָמְרֵי: ב' מלאכי השרת, המלוין לו לאדם, הם מעידין עליו, שנאמר: "כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ"[5]. רבי חדקא אומר: נשמתו של אדם היא מעידה עליו, שנאמר: "מִשֹּׁכֶבֶת חֵיקֶךָ שְׁמֹר פִּתְחֵי פִיךָ"[6]. ויש אומרים: אבריו של אדם מעידים בו, שנאמר: "אַתֶּם עֵדַי נְאֻם ה'"[7].

יז) הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית נִקְרָא חוֹטֵא.

אמר שמואל: כל היושב בתענית נקרא חוטא. סָבַר כִּי הַאי תַּנָּא, דְּתַנְיָא: רבי אלעזר הַקַּפָּר בְּרַבִּי אומר: מה ת"ל "מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנָּפֶשׁ"[8]? וכי באיזו נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר: ומה זה, שלא ציער עצמו אלא מן היין,–נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר ודבר,–על אחת כמה וכמה! ר' אלעזר אומר: נקרא קדוש, שנאמר: "קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ"[9]: ומה זה, שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד–נקרא קדוש, המצער עצמו מכל דבר–עאכו"כ! ולשמואל הָא אִקְרֵי קדוש? ההוא א"גדל פרע" קָאֵי. ורבי אלעזר הא אִקְרֵי חוטא? ההוא דְמְסָאַב נַפְשֵׁיהּ. ומי א"ר אלעזר הכי? והאמר ר' אלעזר: לעולם יראה אדם עצמו, כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו, שנאמר: "בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ"[10]? לא קשיא: הא דְמָצֵי לְצַעוֹרֵי נַפְשֵׁיהּ, הא דלא מצי לצעורי נפשיה. ריש

[1]ישעיה נו, יב. [2]שם נז, א. [3]שמות יז, יב. [4]חבקוק ב, יא. [5]תהלים צא, יא. [6]מיכה ז, ה. [7]ישעיה מג, י.
[8]במדבר ו, יא. [9]שם שם ה. [10]הושע יא, ט.

אומרים: "והיה כזה יום מחר" וגו'. ואין איש שם על לב–מפני מה הוא מת. מפני הרעה נאסף הצדיק–מפני רעתם של אלה נאסף הצדיק, לפי שאין הקב"ה רוצה שיבקש עליהם רחמים. דבי רבי שילא–בני בית מדרשו של רבי שילא אומרים. משוכבת חיקך–היינו הנשמה שבקרבך.

יז) סבר כי האי תנא דתניא–הוא חושב כתנא ההוא ששנינו. וכי באיזו נפש חטא זה–את מי הרג? שציער עצמו מן היין–וחטא בזה לנפשו. הא אקרי–הלא הוא נקרא. אגדל פרע קאי–הכנוי הזה מוסב על שער ראשו הקדוש ואסור בהנאה, אבל הנזיר גופו לא נקרא קדוש. דמסאב נפשיה–הכתוב קוראו חוטא בשביל שטמא את עצמו בנבלת מת. ומי אמר ר' אלעזר הכי–וכי אמר ר' אלעזר כך, שהמתענה נקרא קדוש? כאלו קדוש שרוי בתוך מעיו–כאלו כל מעיו קודש, ולכן אסור לענות אותן על ידי צום. הא דמצי לצעורי נפשיה–זה (מה שאמר ר' אלעזר שהמתענה נקרא קדוש) כשהוא יכול לצער את עצמו ולסבול את התענית. הא דלא וכו'–וזה (מה שאמר, כי אסור

לקיש אמר: נקרא חסיד, שנאמר: „גֹּמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד"[1]. א"ר ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש: אין ת"ח רשאי לישב בתענית, מפני שממעט ממלאכת שמים. אמר רב ששת: הַאי בַּר בֵּי רַב דְיָתֵב בְּתַעֲנִיתָא, כַּלְבָּא לֵיכוּל שֵׁירוּתֵיהּ.

יח) עָנְשָׁם וּשְׂכָרָם שֶׁל רְשָׁעִים וְצַדִּיקִים.

„אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל"[2]—„אל אמונה": כשם שנפרעין מן הרשעים לעוה"ב, אפילו על עבירה קלה שעושין, כך נפרעין מן הצדיקים בעוה"ז על עבירה קלה שעושין; „ואין עול": כשם שמשלמים שכר לצדיקים לעוה"ב, אפילו על מצוה קלה שעושין, כך משלמים שכר לרשעים בעוה"ז, אפילו על מצוה קלה שעושין—„צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא"[2]. אמרו: בשעת פטירתו של אדם לבית עולמו, כל מעשיו נפרטין לפניו ואומרים לו: כך וכך עשית במקום פלוני ביום פלוני; והוא אומר: הן! ואומרים לו: חתום! וחותם, שנאמר: „בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתּוֹם"[3]; ולא עוד, אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר להם: יפה דנתוני! לקיים מה שנאמר: „לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ" וגו'[4].

פרק שלישי.

יט) מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִצְטַמְּקוּ הַגְּשָׁמִים.

תַּנְיָא: א"ר אלעזר בן פַּרְטָא: מיום שחרב בהמ"ק נעשו גשמים צימוקין לעולם. יש שנה, שגשמיה מרובין, ויש שנה, שגשמיה מועטין; יש שנה, שגשמיה יורדין בזמנן, ויש שנה, שאין גשמיה יורדין בזמנן. שנה שגשמיה יורדין בזמנן למה היא דומה? לעבד שנתן לו רבו פרנסתו באחד בשבת, נמצאת עיסה נאפת כְּתִקְנָהּ ונאכלת כתיקנה. שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן למה היא דומה? לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בע"ש ונמצאת עיסה נאפת שלא כתיקנה ונאכלת שלא כתיקנה. שנה שגשמיה מרובין למה היא דומה? לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בבת אחת, נמצאו ריחים טוחנות מן

1משלי יא, יז. 2דברים לב, ד. 3איוב לז, ז. 4תהלים נא, ו.

להתענות) כשאינו יכול לצער את נפשו (שאינו יכול להתענות, ולכן הוא נקרא חוטא). גומל נפשו איש חסד—מי שמפריש את נפשו ממאכל ומשתה נקרא איש חסד. שממעט ממלאכת שמים—שאינו יכול לעסוק בתורה מחמת חולשה. האי בר בי רב וכו'—תלמיד (בדיוק: בן בית הלמוד) היושב בתענית, יאכל הכלב את סעודתו (כלומר: תעניתו ללא הועיל היא, ואם לא אכל הוא, יאכל תחתיו הכלב את הסעודה, שפרש ממנה).

יח) כך משלמים שכר לרשעים וכו'—כדי לטרדם מן העולם הבא. צדיק וישר הוא—מצדיק את הדין על הצדיקים להפרע מהם ועושה טוב וישר עם הרשעים לשלם להם את כל שכרם בעולם הזה. ביד כל אדם יחתום—הוא מחתים את יד כל אדם על כל מעשיו הכתובים בספר.

יט) צימוקין—נצטמקו ונתכווצו (יורדים בקושי). פרנסתו—לכל השבוע כולו. באחד בשבת—ביום הראשון. נאפת כתיקנה—שיש לו פנאי לאפותה. בבת אחת—בפעם אחת

הכור מה שטוחנות מן הקב ונמצאת עיסה אוכלת מן הכור כמו אוכלת מן הקב. שנה שגשמיה מועטין למה היא דומה? לעבד שנתן לו רבו פרנסתו מעט מעט, נמצאו ריחים מה שטוחנות מן הכור טוחנות מן הקב, נמצאת עיסה כמה שנאכלת מן הכור אוכלת מן הקב. דבר אחר: בזמן שגשמיה מרובין למה הוא דומה? לאדם שֶׁמְּגַבֵּל את הטיט: אם יש לו מים רבים–מים אינן כלין והטיט מגובל יפה, אם יש לו מים מועטין-מים כלין והטיט אינו מִתְגַּבֵּל יפה.

כ) נַקְדִּימוֹן בֶּן גּוֹרְיוֹן וְהַהֶגְמוֹן.

ת"ר: פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים ולא היה להם מים לשתות. הלך נַקְדִּימוֹן בן גּוֹרְיוֹן אצל הֶגְמוֹן אחד שהיה שם. אמר לו: הלויני שנים עשר מעיינות מים לעולי רגלים ואני אתן לך י"ב מעיינות מים, ואם לאו, הריני נותן לך שתים עשרה ככרי כסף, וקבע לו זמן. כֵּיוָן שהגיע זמנו ולא ירדו גשמים, בשחרית שלח לו: שַׁגֵּר לי או מים או מעות שיש לי בידך. שלח לו: עֲדַיִן יש לי שָׁהוּת ביום. וכן בצהרים וכן במנחה שלח לו: שַׁגֵּר לי או מים או מעות. שלח לו: עדיין יש לי שהות ביום. לִגְלֵג עליו אותו הגמון, אמר: אפשר, כל השנה כולה לא ירדו גשמים ועכשיו ירדו גשמים? מיד נכנס לבית המרחץ בשמחה. עד שאותו הגמון נכנס בשמחתו בבית המרחץ, נכנס נקדימון בן גוריון לבית המקדש כשהוא עצב ונתעטף ועמד בתפלה ואמר לפניו: רבש"ע! גלוי וידוע לפניך, שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אַבָּא עשיתי, אלא לכבודך עשיתי, כדי שיהו מים מצוין לעולי רגלים. מיד עלו עבים וירדו להם גשמים, עד שהיו מלאות כל המעיינות והותירו. יצא אותו הגמון מן המרחץ ונקדימון בן גוריון יצא מבית המקדש. כשפגעו זה בזה, א"ל: תן לי דמי מים יותר, שיש לי בידך. אמר ליה: יודע אני, שאלהיך לא הרעיש את העולם אלא בשבילך, אלא עדיין יש לי פתחון פה עליך, שאוציא ממך מעותי, שכבר שקעה חמה ומים ברשותי ירדו. חזר ונכנס נקדימון בן גוריון לבהמ"ק ונתעטף ועמד בתפלה, אמר לפניו: רבש"ע! הוֹדַע שיש לך אהובים בעולמך! מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה.

לכל השנה כולה. ריחים טוחנות מן הכור וכו'–בשעת הטחינה מתמזמז והולך לאבוד בריחים שיור ידוע של התבואה הנטחנה והשיור הזה אחד הוא בין מקב ובין מכור שלם, ולכן הטוחן כור בבת אחת אינו מאבד מן התבואה אלא כפי אותו הגרעון שהיה נגרע מקב אחד, אבל אם הוא טוחן את הכור לא בבת אחת, אלא קב אחר קב, אז גרעונו גדול הרבה. עיסה אוכלת–העריבה שֶׁלָּשִׁים בה את הבצק אוכלת (כלומר: בשוליה נשארים שיורי בצק) מן הכור כמה שהיא אוכלת מן הקב; וכן גם כשהגשמים יורדים בשפע, אז הולך מהם לאבוד בלי תועלת רק כפי אותה המדה שהיתה אובדת מגשמים מועטים. מגבל–לש.

כ) נקדימון בן גוריון–אחד העשירים הגדולים בירושלים. מעיינות–בורות מי גשמים. ואני אתן לך י"ב מעיינות–כשירדו גשמים ויתמלאו הבורות. שגר–שלח. שהות–זמן. לגלג–לעג.

אמר אותו הגמון: אלמלא שנקדה חמה, היה לי פתחון פה עליך, שאוציא ממך את מעותי.–תָּנָא: לא נקדימון שמו, אלא בּוּנִי שמו. ולמה נקרא שמו נקדימון? שנקדה חמה בעבורו.

כא) הַקָּנֶה וְהָאֶרֶז.

„וְהִכָּה ה׳ אֶת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יָנוּד הַקָּנֶה בַּמַּיִם"[1]–אמר רב יהודה אמר רב: לברכה. דַּאֲמַר ר׳ שמואל בר נחמני אמר ר׳ יונתן: מאי דכתיב: „נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אוֹהֵב וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא"[2]? טובה קללה, שקלל אחיה השלוני את ישראל, יותר מברכה, שברכן בלעם הרשע. אחיה השלוני קללן בקנה, אמר להן לישראל: „והכה ה׳ את ישראל כאשר ינוד הקנה במים"–מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין, ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזין אותו ממקומו, אלא הולך ובא עמהן, דממו הרוחות–עמד הקנה במקומו. אבל בלעם הרשע ברכן בארז, שנאמר: „כַּאֲרָזִים"[3]–מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין, ואפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו, אינו הולך ובא עמהן, כיון שנשבה בו רוח דרומית, עוקרתו והופכתו על פניו. ולא עוד, אלא שזכה קנה ליטול הימֶנּוּ קוּלְמוֹס, לכתוב בו ספר תורה, נביאים וכתובים.

כב) יְהֵא אָדָם רַךְ כַּקָּנֶה.

תנו רבנן: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז. מעשה שבא רבי אלעזר בר׳ שמעון ממגדול גדור מבית רבו. והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת הנהר ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו, מפני שלמד תורה הרבה. נִזְדַּמֵּן לו אדם אחד, שהיה מְכֹעָר ביותר. אמר לו: שלום עליך, רבי! ולא החזיר לו. א"ל: רֵיקָה, כמה מכוער אותו האיש! שֶׁמָּא כל בני עירך מכוערין כמותך? א"ל: אֵינִי יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני: כמה מכוער כלי זה שעשית! כיון שידע בעצמו שחטא, ירד מן החמור ונשתטח לפניו וא"ל: נַעֲנֵיתִי לך, מחול לי! א"ל: איני מוחל לך, עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו: כמה מכוער כלי זה שעשית! היה מטייל אחריו, עד שהגיע לעירו. יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים לו: שלום

[1]מלכים א. יד, טו. [2]משלי כז, ו. [3]במדבר כד, ו.

נקדה–הופיעה, זרחה.

כא) מחליף–מוציא שתילים. הולך ובא עמהם–פונה אל כל אשר ישוהו. אינו עומד במקום מים–ומה שכתוב „עלי מים", הנה נאמרו הדברים האלה ע"י המלאך, שהפך את קללת בלעם לברכה. רוח דרומית–הקשה מכל הרוחות. הימנו–ממנו. קולמוס–עט.

כב) דעתו גסה עליו–היה מלא גאוה. נזדמן לו–נקרה לפניו. מכוער–משחת המראה. ריקה–איש בער, כסיל. שמא–האומנם? לאומן שעשאני–להקב"ה. נעניתי לך–אני נכנע

עליך, רבי, רבי, מורי, מורי! אמר להם: למי אתם קורין רבי, רבי? אמרו לו: לזה שמטייל אחריך. אמר להם: אם זה רבי, אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו: מפני מה? אמר להם: כך וכך עשה לי. אמרו לו: אף על פי כן מחול לו, שאדם גדול הוא בתורה. אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו, וּבִלְבַד שלא יהא רגיל לעשות כן. מיד נכנס ר"א ברבי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רךְ כקנה ואל יהא קשֶׁה כארז.

כג) נַחוּם אִישׁ גַּמְזוּ.

אמרו עליו על נחום איש גם זו, שהיה סוּמָא משתי עיניו וְגִדֵּם משתי ידיו וְקִטֵּעַ משתי רגליו וכל גופו מלא שחין והיה מוּטָל בבית רָעוּעַ ורגלי מטתו מונחין בספלין של מים, כדי שלא יעלו עליו נמלים. פעם אחת בקשו תלמידיו לְפַנּוֹת מטתו ואח"כ לפנות את הכלים. אמר להם: בָּנַי, פַּנּוּ את הכלים ואחר כך פנו את מטתי, שמובטח לכם, כל זמן שאני בבית, אין הבית נופל. פינו את הכלים ואחר כך פינו את מטתו ונפל הבית. אמרו לו תלמידיו: רבי, וכי מאחר שצדיק גמור אתה, למה עלתה לך כך? אמר להם: בני, אני גרמתי לעצמי. שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חָמִי והיה עמי מַשּׂוֹי שלשה חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי: רבי, פרנסני! אמרתי לו: הַמְתֵּן עד שֶׁאֲפָרֵק מן החמור. לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו. הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי: עיני, שלא חסו על עיניך, יָסוּמוּ; ידי, שלא חסו על ידיך, יִתְגַּדְּמוּ; רגלי, שלא חסו על רגליך, יתקטעו. ולא נתקררה דעתי, עד שאמרתי: כל גופי יהא מלא שחין. אמרו לו: אוי לנו, שראינוך בכך! אמר להם: אוי לי, אם לא ראיתוני בכך!

וְאַמַּאי קְרוֹ לֵיהּ „נחום איש גם זו"? דְּכָל מִלְּתָא דַּהֲוָה סָלְקָא לֵיהּ אמר: „גם זו לטובה". זִימְנָא חֲדָא בָּעֵי לְשַׁדּוֹרֵי ישראל דּוֹרוֹן לְבֵי קֵיסָר, אמרו: מַאן יֵיזִיל? יֵיזִיל נחום איש גם זו, דמלומד בְּנִסִּין הוא. שַׁדְּרוּ בִּידֵיהּ מְלָא סִפְטָא דאבנים טובות ומרגליות. אֲזַל וּבָת בְּהַהוּא דֵּירָא. בְּלֵילְיָא קָמוּ הָנָךְ דַּיּוֹרָאֵי וְשַׁקְלִינְהוּ לְסִפְטֵיהּ וּמַלּוּנְהוּ עַפְרָא. כִּי מְטָא הָתָם שָׁרִינְהוּ לְסִפְטָא,

לפניך (לשון של בקשת מחילה). רך—נוח לבריות.

כג) סומא—עור. גדם—קטוע ידים. קטע—קצוץ רגלים. מוטל—מונח. רעוע—נוטה לנפול. כדי שלא יעלו עליו נמלים—דרך רגלי המטה. לפנות מטתו—להוציאה מן הבית הרעוע, שֶׁחָשַׁב לנפול. יסומו—תעוּרנה. יתגדמו—יְקֻצצו. ואמאי וכו'—ולמה קראו לו בשם נחום איש גם זו? דכל מילתא דהוה סלקא ליה—מפני שעל כל דבר (מאורע) שקרה לו. זימנא חדא וכו'—פעם אחת היו ישראל רוצים לשלוח מתנה להקיסר. מאן ייזיל—מי ילך? שדרו בידיה מלא סיפטא—שלחו בידיו ארגז מלא אבנים טובות ומרגליות. אזל וכו'—הלך ולן בדירה (בבית מלון) אחד. בליליא וכו'—בלילה קמו גרי בית המלון ולקחו את ארגזו (הוציאו מתוכו את האבנים הטובות) ומלאוהו עפר. כי מטא התם וכו'—כשבא

חֲזִינְהוּ דִּמְלָא עַפְרָא. בְּעָא מַלְכָּא לְקַטְלִינְהוּ לְכֻלְּהוּ. אֲמַר: קָא מְחַיְכוּ בִי יְהוּדָאֵי! אמר: גם זו לטובה. אֲתָא אליהו, אִדְּמֵי לֵיהּ כַּחֲדָא מִנַּיְהוּ, א״ל: דִּילְמָא הָא עַפְרָא מֵעַפְרָא דאברהם אֲבוּהוֹן הוא? דְּכִי הֲוָה שָׁדֵי עַפְרָא—הֲווּ סַיְפֵי, גִּלֵּי—הֲווּ גִירֵי, דכתיב: „יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ"[1]. הֲוַיָא חֲדָא מְדִינְתָּא דְּלָא מָצֵי לְמִכְבְּשַׁהּ, בְּדַקוּ מִנֵּיהּ וְכַבְשׁוּהַּ. עַיְּלוּהַּ לְבֵי גִנְזֵיהּ וּמַלּוּהוּ לְסַפְטֵיהּ אבנים טובות ומרגליות וְשַׁדְּרוּהוּ בִּיקָרָא רַבָּא. כִּי אֲתָא, בִּיתוּ בְּהַהוּא דִּיוּרָא. אמרו ליה: מַאי אַיְתִית בַּהֲדָךְ, דְּעָבְדֵי לך יְקָרָא כֻּלֵּי הַאי? אמר לְהוּ: מַאי דְּשָׁקְלִי מֵהָכָא, אַמְטִי לְהָתָם. סָתְרוּ לְדִירַיְהוּ וְאַמְטִינְהוּ לְבֵי מַלְכָּא. אֲמַרוּ לֵיהּ: הַאי עַפְרָא דְּאַיְתִי הָכָא, מִדִּידַן הֲוָה. בַּדְקוּהַּ וְלָא אַשְׁכְּחוּהַּ וְקַטְלִינְהוּ לְהָנָךְ דִּיוּרָאֵי.

כד) הָאָדָם מְכַבֵּד אֶת מְקוֹמוֹ.

אמר ליה רב נחמן בר רב חסדא לרב נחמן בר יצחק: לֵיקוּם מר לֵיתֵיב לְגַבָּן. א״ל: תְּנֵינָא: ר׳ יוסי אומר: לא מקומו של אדם מכבדו, אלא הוא מכבד את מקומו. שכן מצינו בסיני, שכל זמן שהשכינה שרויה עליו, אמרה תורה: „גַּם הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל יִרְעוּ אֶל מוּל הָהָר הַהוּא"[2]; נסתלקה שכינה ממנו, אמרה תורה: „בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר"[3]. וכן מצינו באהל מועד שבמדבר, שכל זמן שאהל מועד נטוי אמרה תורה: „וִישַׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צָרוּעַ וְכָל זָב" וגו׳[4]; הוגללו הפרוכת, מיד הותרו זבין ומצורעין ליכנס שם.

[1]ישעיה מא, ב. [2]שמות לד, ג. [3]שם יט, יג. [4]במדבר ה, ב.

שמה (לבית הקיסר), פתחו את הארגז וראוהו, שהוא מלא עפר. **בעא מלכא וכו׳**—בקש המלך להרוג את כולם (את כל עם ישראל). **קא מחיכו וכו׳**—מהתלים בי היהודים. **אדמי ליה וכו׳**—נדמה לו (למלך) כאחד מהם (כאחד משריו). **דילמא הא עפרא וכו׳**—אולי העפר הזה הוא מעפרו של אברהם אביהם? **דכי הוה שדי וכו׳**—כי כשהיה (אברהם) זורק עפר (כנגד המלכים שנלחם עמם), היה (העפר) לחרבות, וכשהיה זורק עשבים יבשים היו לחצים. **הויא חדא מדינתא וכו׳**—היתה מדינה אחת (שנלחם בה הקיסר) שלא יכול לכבשה. **בדקו מניה וכו׳**—בדקו ממנו (מן העפר הזה) וכבשוה (כי באמת נהפך העפר לחרבות וחצים). **עיילוה וכו׳**—הביאוהו (את נחום) לבית אוצרותיו (של הקיסר) ומלאו את הארגז. **ושדרוהו וכו׳**—ושלחוהו בכבוד גדול. **כי אתא וכו׳**—כשבא (בחזירתו לביתו), לָנו (נחום ובני לויתו) באותו המעון (בבית המלון ההוא). **אמרו ליה וכו׳**—אמרו לו (גרי הבית ההוא): מה הבאת עמך (מה הקרבת לקיסר) שעשו לך כבוד גדול כזה? **אמר להו וכו׳**—אמר להם: מה שלקחתי מכאן (העפר שלקחתי מכאן) הבאתי לשם. **סתרו וכו׳**—סתרו את מעונותיהם והביאום (את רגבי העפר שמתחת הבנינים) לבית המלך. **אמרו ליה וכו׳**—אמרו לו: העפר הזה שהביא (נחום איש גם זו) הנה, היה משלנו. **בדקוה וכו׳**—בדקו אותו (בדקו את העפר לראות אם הוא דומה לעפרו של נחום) ולא מצאוהו (לא מצאו בו את הסגולה שהיתה לעפרו של נחום), והרגו את הדיָּרים ההם.

כד) **ליקום מר ליתיב לגבן**—יקום אדוני וישב אצלנו (כי רב נחמן ישב בין אנשים שאינם חשובים כל כך). **תנינא**—אני שונה בברייתא. **גם הצאן והבקר וגו׳**—כי מפני השכינה שהיתה שרויה עליו היה הר סיני קדוש ומכובד. **הוגללו הפרוכת**—כשעזבו את מקומם והלכו למסעם, גללו את מסך הפרכת: **להכנס שם**—למחנה שכינה.

א"ל: אִי הָכִי, אֵיקוּם אֲנָא וְאֵיזִיל לְגַבֵּי דְמַר. אֲמַר לֵיהּ: מוטב שיבא מנה בן פרס אצל מנה בן מנה ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס.

כה) גְּשָׁמִים בְּעִתָּם.

ת"ר: „וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם"[1]–לא שכורה ולא צמאה, אלא בינונית, שכל זמן שהגשמים מרובין–מְטַשְׁטְשִׁין את הארץ ואינה עושה פירות. דבר אחר: „בעתם"–בלילי רביעיות ובלילי שבתות. שכן מצינו בימי שמעון בן שטח, שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם דוגמא לדורות, להודיע כמה חטא גורם, שנאמר: „עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ אֵלֶּה וְחַטֹּאותֵיכֶם מָנְעוּ הַטּוֹב מִכֶּם"[2]. וכן מצינו בימי הורדוס, בזמן שהיו עוסקים בבנין בית המקדש, שירדו להם גשמים בלילות. למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה וכל אחד משכים למלאכתו, להודיע שמלאכת שמים בידיהם.

כו) חָנִין הַנֶּחְבָּא.

חָנִין הנחבא בַּר בְּרַתֵּיהּ דחוני המעגל הֲוָה. כי הֲוָה מִצְטְרִיךְ עָלְמָא לְמִטְרָא מְשַׁדְּרֵי רַבָּנַן יָנוֹקֵי דְבֵי רַב לְגַבֵּיהּ וְנָקְטֵי לֵיהּ בְּשִׁפּוּלֵי גְלִימֵיהּ וְאָמְרֵי לֵיהּ: אַבָּא, אַבָּא, הַב לָן מִטְרָא! אמר לפני הקב"ה: רבש"ע! עשה בשביל אלו, שאין מכירין בֵּין אַבָּא דְּיָהֵב מִטְרָא לְאַבָּא דְּלָא יָהֵב מִטְרָא. ואמאי קָרֵי לֵיהּ חָנִין הנחבא? שהיה מחביא את עצמו.

כז) רַבִּי יוֹסֵי מִן יוּקְרָת.

רבי יוסי בר אבין הֲוָה שְׁכִיחַ קַמֵּיהּ דרבי יוֹסֵי דְמִן יוּקְרָת. שַׁבְקֵיהּ וַאֲתָא לְקַמֵּיהּ דרב אשי. יוֹמָא חַד שַׁמְעֵיהּ דְּקָא גָרֵס: „אמר שמואל: השולה

[1] ויקרא כו, ד. [2] ירמיה ה, כה.

אי הכי וכו'–אם כן, אקום אני ואלך אל אדוניּ(לשבת אצלו). מנה–מטבע, שערכה מאה דינרי כסף. פרס–חֲצִי המנה. מנה בן פרס–חכם גדול בן חכם בינוני. מנה בן מנה–חכם גדול בן חכם גדול (כי רב חסדא היה גדול מרב נחמן).

כה) שכורה–מושקה יותר מדי בגשמים. מטשטשים–ממוגגים. בלילי רביעיות–שאז היו בני אדם נמנעים מלכת בדרך, מחמת האמונה הטפלה שֶׁהַשֵּׁדָה „אגרת בת מחלת" שולטת בלילות האלה. ככליות–כגודל כליות.

כו) בר ברתיה–בן בתו. הוה–היה. כי הוה מצטריך וכו'–כשהיה העולם מצטרך למטר, היו החכמים שולחים אליו תינוקות של בית רבם והיו (התינוקות) אוחזים בשולי בגדיו ואומרים לו: אבינו, אבינו, תן לנו מטר! בין אבא דיהיב מיטרא וכו'–בין האב הנותן מטר (האב שבשמים) ובין האב שאינו נותן מטר (הוא חנין הנחבא). ואמאי קרי ליה וכו'–ובשביל מה היו קוראים לו בשם חנן הנחבא. שהיה מחביא את עצמו–כשהיה מתפלל על הגשמים, היה מסתתר מעיני הבריות, מרוב ענוה.

כז) הוה שכיח וכו'–היה רגיל לבוא (ללמוד תורה) אצל ר' יוסי מיוקרת (שם מקום). שבקיה וכו'–עזב אותו (את ר' יוסי דמן יוקרת) ובא (ללמוד תורה) אצל רב אשי. יומא חד וכו'–באחד הימים שמע אותו (את רב אשי) שהוא לומד. שולה–מושה.

דג מן הים בשבת, כיון שיבש בו כסלע, חייב". א"ל אֱיהוּ: „ובין סנפיריו". א"ל: לא סָבַר מר דְּהַאי רבי יוסי בר אבין אמרה? א"ל: אנא הוא יוסי בר אבין. א"ל: וְלַאו קַמֵּיהּ דר' יוסי דמן יוקרת הוה שכיח מר? א"ל: אין. ומה טעם שַׁבְקֵיהּ מר וַאֲתָא הָכָא? א"ל: גַּבְרָא דְעַל בְּרֵיהּ וְעַל בְּרַתֵּיהּ לָא חָיֵים, עֲלַי דִידִי חָיֵים?

בְּרֵיהּ מַאי היא? יוֹמָא חַד הֲווֹ אִגְרֵי לֵיהּ אֲגִירֵי בְּדַבְרָא. נְגַהּ לְמֵיתוֹ לְהוֹ רִפְתָּא. אֲמַרוּ לֵיהּ לִבְרֵיהּ: כָּפְנִינַן. הֲוָה הָתָם תאנה. אמר: תאנה, תאנה, הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אַבָּא! אַפִּקָא וַאֲכַלוּ. אַדְהָכֵי וְהָכֵי אֲתָא אֲבוּהַ, אֲמַר לְהוֹ: לָא תִנְקְטוּ לִי בְּדַעְתַּיְכוּ, דְּהַאי דִּנְגַהְנָא, דִּבְמִלְּתָא דמצוה הֲוָאי וְעַד הַשְׁתָּא הוא דְסַגַּאי. א"ל: רַחֲמָנָא לַשְׂבְּעָךְ, כִּי הֵיכִי דְשַׂבְּעִינַן בְּרָךְ! אמר לְהוֹ: מַאי הֲוַאי? „הָכֵי וְהָכֵי הֲוָה". א"ל: בני, אתה הטרחת את קונך, להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנן, יֵאָסֵף שלא בזמנו!

בְּרַתֵּיהּ מַאי היא? הֲוַיָא ליה ההיא בְּרַתָּה בעלת יופי. חַזְיֵהּ לההוא גַּבְרָא דַהֲוָה קָא כָּרֵי בְּהוּצֵי וְקָא מְהַדַּר אַבַּתְרַהּ לְמֶחֱזְיַהּ. א"ל: מאי האי? א"ל: רבי, אם ללוקחה לא זכיתי, לראותה לא אזכה? אמר לה: בתי! קָא מְצַעַרְתָּא לִבְרִיָּתָא, שובי לעפרך ואל יִכָּשְׁלוּ בך בני אדם. וכן הות לה.

הֲוַיָא לֵיהּ ההוא חֲמָרָא. כַּד הֲוָה אָגְרֵי לה הֲווֹ מוֹתְבֵי אַגְרָא עֲלָוַהּ

כיון שיבש בו כסלע–שנעשה בו מקום יבש כגודל סלע. חייב–משום נטילת נשמה בשבת, שהיא אחת מאבות־המלאכה האסורים. איהו–רבי יוסי. ובין סנפיריו–עליך להוסיף, שדוקא אם יבש בין סנפיריו של הדג, שאז בודאי לא יחיה. לא סבר וכו'–וכי אדוני אינו סובר, כי את המאמר הזה „ובין סנפיריו" אמר ר' יוסי בר אבין, ומדוע לא אמרת זאת בשמו? אנא הוא–אני הוא. ולאו וכו'–וכי לא אצל ר' יוסי מיוקרת היה אדוני רגיל לבוא? אין–כן. שבקיה מר ואתא הכא–מפני מה עֲזָבוֹ אדוני ובא הנה? גברא דעל בריה וכו'–אדם שאיננו חס על בנו ועל בתו, היחוס עלי? בריה מאי היא–מה הדבר שקרה לבנו? יומא חד וכו'–פעם אחת נשכרו לו (פועלים) שכירי יום לעבודת השדה. נגה למיתו להו רפתא–אחר (ר' יוסי) להביא להם לחם (מזון). אמרו ליה וכו'–אמרו לו לבנו: רעבים אנחנו. הוה התם–היה (היתה) שם. אפיקא ואכלו–הוציאה התאנה את פירותיה ואכלו. אדהכי והכי וכו'–בין כה וכה בא אביו ואמר להם (לפועלים): אל תחשבו עלי (רעה) בלבבכם, כי זה (סבת הדבר) שאֵחַרתי הוא מפני שבדבר מצוה הייתי (עסוק) והוא נמשך עד עתה. רחמנא לשבעך וכו'–יְשַׂבֶּעֲךָ הרחמן (הקב"ה) כמו שֶׁשִּׂבְּעָנוּ בנך. מאי הואי–מה זה היה? (מה קרה?). הכי והכי הוה–כך וכך היה הדבר (הם ספרו לו את המעשה). ברתיה מאי היא–מה המעשה אשר קרה בבתו? הויא ליה–היתה לו. ברתה–בת. חזייה להההוא גברא וכו'–ראה (ר' יוסי) את איש אחד המנקר בתוך קני הגדר וחוזר אחריה (משתדל) לראותה. א"ל מאי האי–אמר לו ר' יוסי: מה זאת? (מה המעשה הזה?). קא מצערתא לברייתא–את גורמת צער לבריות (ביפיך). וכן הות לה–וכן קרה לה (כי מתה).

הויא ליה וכו'–היתה לו אתון אחת. כד הוה אגרי לה וכו'–כשהיו שוכרים אותה (למסע או לעבודה), היו מניחים (לאחר העבודה) את השכר עליה והיא באה אל בית אדונה.

וְאַתְיָא לְבֵי מָרַהּ. וְאִי טָפֵי לה או בָצְרֵי לה, לָא אָתְיָא. יוֹמָא חד אִנְשׁוֹ זוּגָא דְסַנְדְלֵי עִלַּהּ וְלָא אֲזַלָה עַד דִשְׁקַלוּ הִימֶנָּה וַהֲדַר אֲזַלָה.

כח) אֱלִיעֶזֶר אִישׁ בַּרְתּוּתָא.

אליעזר איש בַּרְתּוּתָא כַּד חֲזוֹ לֵיהּ גבאי צדקה מְשׁוֹ מִנֵּיהּ, דְּכָל דַּהֲוָה נָקֵט הֲוָה יָהֵב לְהוֹ. יוֹמָא חַד סְלֵק לְשׁוּקָא לְמִזְבַּן לה נְדוּנְיָא לִבְרַתֵּיהּ. חַזְיוּהַ גבאי צדקה, מְשׁוֹ מִנֵּיהּ. אֲזַל וּרְהַט בָּתְרַיְהוּ, אמר לְהוֹ: אַשְׁבַּעְתְּכוֹ בְּמַאי עָסְקִיתוּ? אמרו ליה: בִּנְדוּנְיָא דיתום ויתומה. אמר לְהוֹ: הָעבודה! שהן קודמין לבתי. שְׁקַל כל מה דַהֲוָה ליה יַהֲבֵיהּ נְהַלַיְהוּ. פָּשׁ גַּבֵּיהּ חד זוּזָא, אֲזַל זְבַן בֵּיהּ חִטֵּי וְאַסֵּק שַׁדְיֵהּ בְּאַכְלְבָא. אֲתָיָא דְבֵיתְהוּ, א״ל לִבְרַתַּהּ: מאי אַיְתִי לך אֲבוּךְ? אמרה לה: כל מה דְאַיְתִי, לְאַכְלְבָא אַסְּקֵיהּ. סְלֵיקָא אֲתָיָא לְמִפְתַּח בָּבָא דְאַכְלְבָא; חֲזַיָא אַכְלְבָא דְמָלְיָא חִטֵּי וְקָא נָפְקָא בְּצִנּוֹרָא דְדַשָּׁא ולא מִפְתַּח בָּבָא מֵחִטֵּי. כי אֲתָא מִבֵּי מִדְרָשָׁא, אמרה ליה: ראה, מה עשה לך אוהבך! אמר לה: העבודה! הרי הם הֶקְדֵּשׁ עליך ואין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל.

כט) רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא.

א״ר יהודה אמר רב: בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת: כל העולם כולו אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני, וחנינא בני דיו בקב חֲרוּבִין מערב שבת לערב שבת.

כל מֵעֲלֵי שַׁבְּתָא הֲוַת רגילה דְבֵיתְהוּ דְמְחַמְּמָא תַנּוּרָא וְשַׁדְיָא קֻטְרָא

ואי טפי לה וכו׳—וכשהיו מוסיפים לה (יותר מן השכר הקצוב) או ממעטים לה, אז לא באה (לא זזה ממקומה). יומא חד וכו׳—פעם אחת נשכחו עליה זוג של סנדלים ולא הלכה עד שלקחו (את הנעלים) מעליה, ואחר כך הלכה (לביתה).

כח) ברתותא—שם מקום. כד חזו ליה וכו׳—כשהיו רואים אותו גבאי הצדקה, היו מתחבאים מפניו, לפי שכל מה שהיה מחזיק בידיו היה נותן להם. יומא חד וכו׳—פעם אחת הלך לשוק לקנות מתנות נֵדֶה לבתו. חזיוה וכו׳—ראוהו גבאי הצדקה והתחבאו מפניו. אזל ורהט וכו׳—הלך ורץ אחריהם, אמר להם: השבעתיכם (שתאמרו לי), במה אתם עוסקים (בשביל מי אתם אוספים נדבות)? העבודה—נשבעתי בעבודת המקדש! שקל וכו׳—לקח כל מה שהיה לו ונתנו להם. פש גביה וכו׳—נשאר אצלו זוז אחד, הלך וקנה בו חטים והביא (את החטים לביתו) והשליכן אל תוך ממגורתו. אתיא דביתהו וכו׳—באה אשתו ואמרה לבתה: מה הביא לך אביך? כל מה דאיתי וכו׳—כל מה שהביא העלה אל תוך הממגורה. סליקא וכו׳—עלתה (אשתו) לפתוח את דלת הממגורה, ראתה את הממגורה והנה היא מלאה חטים, והיא (החטה) יוצאת (מבצבצת) מבעד לציר הדלת, והדלת אינה נפתחת מרוב חטים. אוהבך—הקדוש ברוך הוא. כאחד מעניי ישראל—מפני שמעשה־נסים הוא ואסור ליהנות ממעשה נסים.

כט) בשביל חנינא—בזכותו. דיו בקב חרובים—מחמת עוני. כל מעלי שבתא וכו׳—כל ערב שבת היתה אשתו רגילה להסיק את התנור. ושדיא קוטרא וכו׳—והיתה מטילה אל

בְּתַנּוּרָא מִשּׁוּם כִּסּוּפָא. הֲוְיָא לַהּ הַהִיא שֵׁבַבְתָּא בִּשְׁתָּא, אמרה: מִכְּדִי יָדַעְנָא דְּמִידֵּי לֵית לָהּ? אֵיזִל וְאֶחֱזֵי מַאי היא. אֲזַלָה וּטְרַפָּה אַבָּבָא, אִכְּסִיפָא וְעָיְלָא לְאִנְדְּרוֹנָא. אִתְעֲבִיד לַהּ נִסָּא דְּאַשְׁכַּחְתֵּיהּ לְתַנּוּרָא דְּמָלֵי רִפְתָּא וְאַגָּנָא דְּמָלְיָא לֵישָׁא. אמרה לַהּ: פְּלָנִיתָא, פְּלָנִיתָא, אַיְתִי מַסָּא דְּחָרֵיךְ לִיךְ רִפְתִּיךְ. אמרה לה: אַף אֲנָא לְהָכִי עָיְלִי. תָּנָא: אף היא להביא מַרְדֶּה נכנסה, מפני שמלומדת בנסים היתה.

א"ל דְּבֵיתְהוּ: עד אֵימַת נֵיזִל וְנִצְטַעֵר כּוּלֵּי הַאי? אמר לה: מַאי נַעֲבֵד? אמרה ליה: בְּעִי רַחֲמֵי דְּלִתְּנוּן לך מִידֵּי מִמְּטִיבוּתָא דִּגְנִיזָא לְצַדִּיקֵי לְעָלְמָא דְּאָתֵי. בְּעָא רַחֲמֵי, יָצְתָה כמין פִּסַּת יד וִיהַבוּ לֵיהּ חד כַּרְעָא דְּפָתוֹרָא דְּדַהֲבָא. חֲזָא בְּחֶלְמֵיהּ דְּכֻלְּהוּ צַדִּיקֵי אָכְלֵי אַפָּתוֹרָא דְּדַהֲבָא דִּתְלַת כַּרְעֵי וְאֵיהוּ דְּתַרְתֵּין כַּרְעֵי. אמר לה: נִיחָא לך דְּכֻלְּהוּ צַדִּיקֵי אָכְלֵי אַפָּתוֹרָא דִּתְלָתָא כַּרְעֵי וַאֲנַן אָכְלִינַן אַפָּתוֹרָא דְּשְׁקִיל חד מִנַּיְהוּ? אמרה ליה: בְּעִי רַחֲמֵי נִשְׁקְלוּהַּ. בְּעָא רַחֲמֵי וְשַׁקְלוּהַּ. תָּנָא: גדול נס האחרון יותר מן הראשון, דִּגְמִירֵי: מן שְׁמַיָּא מֵיהַב יָהֲבֵי, מִשְׁקַל לָא שָׁקְלֵי.

יוֹמָא חַד בֵּי שִׁמְשֵׁי חַזְיַהּ לִבְרַתֵּיהּ דַּהֲוָת עֲצִיבָא. אמר לה: בתי, אַמַּאי עֲצִיבַת? אמרה ליה: דְּאִחְלַף לי מָנָא דְּמִשְׁחָא בְּמָנָא דְּחַלָּא וּרְמַאי בִּשְׁרָגָא. אמר לה: מי שאמר לשמן וידליק, יאמר לחומץ וידליק. תָּנָא: היה דולק והולך כל היום כולו, עד שנטלו ממנו אור להבדלה.

תוך התנור דבר המעלה עשן, משום בושה (מפני השכנים, שלא יִוָּדַע להם עָנְיָם, לכן היתה מעלה עשן בתנור, כדי שיחשבו שהיא אופה לחם). הויא לה וכו'–היתה לה שכנה רעה אחת. מכדי ידענא וכו'—וכי איני יודעת שאין לה מאומה? איזל וכו'—אלך ואראה מה זאת (מה העשן העולה מן התנור). אזלה וטרפה אבבא–הלכה ודפקה על הדלת. איכסיפא ועיילא לאינדרונא–נתביישה (אשת ר' חנינא) ונכנסה אל החדר (אל חדר אחר). אתעביד לה ניסא וכו'—נעשה לה נס שמצאה (שכנתה) את התנור כשהוא מלא לחם ואת העֲרֵבָה כשהיא מלאה בצק. אמרה לה—השכנה לאשת ר' חנינא. פלניתא–פלונית. אייתי וכו'–הביאי מרדה (הוא הכלי שמוציאים בו את הלחם מן התנור), כי הלחם מתחרך לך. אף אנא להכי עיילי–גם אני נכנסתי לכך (לחדר, להביא מרדה).

א"ל דביתהו וכו'—אמרה לו (לר' חנינא) אשתו: עד מתי נלך (נוסיף) ונצטער כל כך? מאי נעביד—מה נעשה? בעי רחמי וכו'—בַּקֵּשׁ רחמים, שיתנו לך דבר מה מן האושר השמור לצדיקים לעולם הבא. בעא רחמי וכו'—בִּקֵּשׁ רחמים. פסת יד–כף יד. ויהבו ליה וכו'–ונתנו לו רגל אחת משלחן של זהב. חזא בחילמיה וכו'–ראה בחלומו, שכל הצדיקים אוכלים אצל שלחן של זהב בן שלש רגלים, והוא (סמוך אצל שלחן) בן שתי רגלים. אמר לה וכו'–אמר לאשתו: וכי נוח לך שכל הצדיקים יהיו אוכלים אצל שלחן של זהב בן שלש רגלים ואנחנו נהיה אוכלים אצל שלחן שניטלה האחת (רגל אחת) מהן? בעי רחמי נשקלוה–בקש רחמים שיקחוה (את רגל הזהב מאתנו). ושקלוה—ולקחוה. דגמירי וכו'—ששנינו: מן השמים נָתֹן יתנו, אבל אין לוקחים בחזרה.

יומא חד וכו'—פעם אחת בין השמשות (של ערב שבת) ראה את בתו, שהיתה עצובה. אמאי עציבת—מפני מה אַתְּ עצובה? דאיחלף וכו'—שנתחלף לי כלי השמן בכלי החומץ ושפכתי (ממנו) אל תוך המנורה.

ר׳ חנינא בן דוסא הֲווֹ לֵיהּ הָנָךְ עִזֵּי. אֲמַרוּ ליה: קָא מַפְסְדָן עִזָּךְ. אֲמַר לְהוֹ: אִי קָא מַפְסְדָן, לֵיכְלִינְהֵי דֻּבֵּי. ואי לא, כל חֲדָא וַחֲדָא לַיְתָן דֻּבָּא לְאוּרְתָא בְּקַרְנַיְהוֹ. לְאוּרְתָא כל חֲדָא וַחֲדָא אַיְתִי דֻּבָּא בְּקַרְנָהָא.

הֲוַיָא לֵיהּ ההיא שֵׁבָבְתָא דִבְנַת בֵּיתָא וְלָא מְטוֹ כָשׁוֹרֵי. אמרה ליה: בְּנַאי בֵּיתָא וְלָא קָא מָטוֹ כָשׁוֹרֵי. אמר לה: מה שמך? אמרה ליה: אִכּוּ. אמר לה: אִכּוּ, אִיכּוּ, לִמְטוֹ כְשׁוֹרַיִךְ. מְטוֹ כְשׁוֹרָתָא. ויש אומרים: סניפין עֲשָׂאוּם. תְּנָא: פלימו אומר: אני ראיתי את הבית, והיו לכאן אמה ולכאן אמה. והיו אומרים: זה הבית שֶׁקֵּרָה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו.

ל) רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת.

רבי אלעזר בן פדת הוה דְחִיקָא לֵיהּ מִלְּתָא טוּבָא. עֲבַד מִלְּתָא ולא הֲוָה ליה מִדֵּי לְמִטְעַם. אַשְׁכַּח בְּרָא דְתוּמָא, שְׁדָא לְפוּמֵיהּ. חֲלַשׁ לִבֵּיהּ וְנַיִם. עָיְלוּ רַבָּנַן לְשַׁיּוֹלֵי בֵּיהּ. חַזְיוּהַ דְּבָכֵי וְחָיֵךְ וְנָפֵק צוּצִיתָא דְנוּרָא מֵאַפּוּתֵיהּ. כִּי אִתְּעַר, אָמְרֵי ליה: מאי טעמא בְּכָה מר וְחַיֵּךְ וּנְפַק צוציתא דנורא מאפותיה? אמר לְהוֹ: דַּהֲוָה יָתֵב עמי הקב״ה וַאֲמַרִי קַמֵּיהּ: עד אימתי אִדְּבַר וְאֵיזֵל בְּהַאי דּוּחְקָא? ואמר לי: אלעזר בני, נִיחָא לך דְּאַפְּכֵיהּ לְעָלְמָא וַהֲדַר אֶבְרְיֵהּ ואפשר דְּמִבְּרֵית בְּשַׁעֲתָא דִמְזוֹנֵי? אֲמַרִי קַמֵּיהּ: כּוּלֵּי הַאי, ואפשר? אֲמַרִי לֵיהּ: שני דְחַיֵּי נְפִישֵׁי או דְחָיֵינָא? אמר לי: דְּחַיֵּית. אֲמַרִי לְקַמֵּיהּ: אי הָכֵי, לא

הוו ליה הנך עיזי—היו לו עזים. אמרו ליה וכו׳—אמרו לו: עזיך מפסידות (שהן אוכלות בגנות אחרים). אמר להו וכו׳—אמר להם: אם עזַי מפסידות, יאכלון דבים, ואם לאו, כל אחת ואחת מהן תביאינה בערב דוב בקרניהן. לאורתא וכו׳—בערב הביאה כל אחת ואחת מהן דוב בקרניה.

הויא ליה וכו׳—היתה לו שכנה אחת, שבנתה בית והקורות לא הגיעו (מכותל אל כותל). איכו, איכו למטו כשוריך—איכו, אם כן הוא, תַּגַּעְנָה (תארכנה) הקורות! מטו כשורתא—האריכו הקורות. סניפין עשאום—עשו להם (חברו להן מן השמים) חתיכות (הקורות לא נתארכו, אלא נתחברו להן סניפים, כדי שתהיינה ארוכות כל צרכן). שקירה—שכסהו (שעשה לו תקרה).

ל) הוה דחיקא ליה מילתא טובא—היה חי במצב דחוק מאד. עבד מילתא וכו׳—(פעם אחת) עשה דבר (הקיז דם) ולא היה לו דבר לאכול. אשכח וכו׳—מצא חתיכת שום ונתנה לתוך פיו. חלש לביה ונים—התעלף ונרדם. עיילו רבנן לשיולי ביה—באו החכמים לשאול בשלומו. חזיוה וכו׳—ראוהו שהוא בוכה ושוחק (בשנתו) וניצוץ אש יוצא ממצחו. כי אתער וכו׳—כשהקיץ, אמרו לו: מפני מה בכה ושחק האדון וניצוץ אש יצא ממצחו? אמר להו וכו׳—אמר להם: שהיה יושב עמי הקב״ה ואמרתי לפניו: עד מתי אאריך בדוחק הזה? ניחא לך וכו׳—הטוב לך, שאהפוך את העולם הזה ואבנהו מחדש, ואפשר שתִּבָּרֵא בשעה של פרנסה (בשעה מוצלחת)? אמרי קמיה וכו׳—אמרתי לפניו: כל כך (מעשה שכזה אתה אומר לעשות) ואחרי כל אלה עודך אומר „אפשר״ (עודך מסופק בדבר אם יוטב מצבי)? אמרי ליה וכו׳—אמרתי לו: האם השנים שחייתי רבות (מן השנים, שעוד נשארו לי לחיות) או השנים שעוד אחיה (רבות מן השנים שחייתי)? דחיית—השנים שחיית רבות מן השנים שעוד תחיה. אי הכי לא בעינא—אם כן אינני רוצה (שתהפוך בשבילי את העולם).

בָּעֵינָא. ואמר לי: בְּהַאי אַגְרָא דַאֲמַרְתְּ „לֹא בעינא" יָהֵבְנָא לך לְעָלְמָא דְאָתֵי תְּלֵיסַר נַהֲרֵי דְמָשְׁכֵי אֲפַרְסְמָא דָּכְיָן כִּפְרָת וְדִגְלַת דְּמִעַנְּגַתְּ בְּהוֹ. אֲמַרִי קַמֵּיהּ: רִבּוֹנֵיהּ דְעָלְמָא! כְּלֵי הַאי וְתוּ לָא? אמר לי: ולחברך מאי נִתֵּב לְהוֹ? אֲמַרִי לֵיהּ: וּמִגַּבְרָא דְלֵית לֵיהּ קָא בָעֵינָא. וּמַחְיַן בְּאֹסְקֻטְלָא אַפּוּתַאי וַאֲמַר לִי: אלעזר בְּרִי, אֲגָרִי בך גִּירַי.

לא) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי עֲקִיבָא.

תנו רבנן: מעשה ברבי אליעזר, שגזר י"ג תעניות על הצבור, ולא ירדו גשמים. באחרונה התחילו הצבור לצאת. אמר להם: תקנתם קברים לעצמכם? געו כל העם בבכיה וירדו גשמים. שוב מעשה ברבי אליעזר, שירד לפני התיבה ואמר כ"ד ברכות, ולא נענה. ירד ר"ע אחריו ואמר: אבינו מלכנו, אין לנו מלך אלא אתה! אבינו מלכנו, למענך רחם עלינו! ומיד נענה. כסבורין העם, שזה גדול מזה, יצאתה בת קול ואמרה: לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו.

לב) שְׁמוּאֵל הַקָּטָן.

שמואל הקטן גזר תַּעֲנִיתָא וירדו להם גשמים קודם הָנֵץ החמה. כסבורין העם לומר: שִׁבְחוֹ של צבור הוא. אמר להם: אמשול לכם משל. למה הדבר דומה? לעבד, שמבקש פרס מרבו. אמר להם: תנו לו ואל אשמע קולו. שוב שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים לאחר שקיעת החמה. כסבורים העם לומר: שבחו של צבור הוא. אמר לְהוֹ שמואל: לא שבחו של צבור הוא, אלא אמשול לכם משל. למה"ד? לעבד, שמבקש פרס מרבו, ואמר להם: המתינו לו עד שֶׁיִּתְמַקְמֵק ויצטער ואח"כ תנו לו.

בהאי אגרא וכו'–בשכר זה שאמרת „אינני רוצה" אני נותן לך בעולם הבא שלשה עשר נהרות המפכים צרי זך (כמי) הפרת והחדקל, שאתה תתענג עליהם. אמרי קמיה וכו'–אמרתי לפניו: רבונו של עולם, כל זה ולא יותר? ולחברך וכו'–ולחבריך מה נתן (אתן) להם? (אם אתן לך יותר, מה ישאר לחבריך?). אמרי ליה וכו'–אמרתי לו: אני רוצה לקבל את חלקו של האיש שאין לו כלום (בעולם הבא). ומחיין באסקוטלא וכו'–והכני באצבע צרדה על מצחי (בשחוק) ואמר לי: אלעזר בני, אשלח בך חִצַּי (אכך באצבעי. וזה היה שביב האש שיצא ממצחו. והטעם שבכה הוא, מפני שאמר לו הקב"ה, שהשנים שכבר חי רבות מן השנים שעוד יחיה).

לא) ברבי אליעזר–בן הורקנס. לצאת–מבית הכנסת. תקנתם קברים לעצמכם–אין לכם אלא לקבר את עצמכם מפני הרעב. געו–צעקו. כסבורין–היו חושבים. מעביר על מדותיו–סולח למי שמצער אותו.

לב) תעניתא–תענית. שבחו של צבור הוא–זהו בשביל זכות הצבור, שהרי עדיין לא התפללו וכבר שלח להם אלהים מטר. פרס–מתנה. לאחר שקיעת החמה וכו' שבחו של צבור הוא–שבתפלתם הוריד להם אלהים מטר. שיתמקמק–יתמוגג (ביסורים).

פרק רביעי.

לג) בְּנֵי גוֹנְבֵי עֱלִי וּבְנֵי סַלְמֵי הַנְּתוֹצָתִי.

ת״ר: מה הם בני גונבי עֱלִי ומה הם קוצעי קציעות? אמרו: פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל, שלא יביאו עצים למערכה ושלא יביאו בכורים לירושלים והושיבו פְּרוֹזְדָאוֹת על הדרכים, כדרך שהושיב ירבעם בן נבט, שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו יראי חטא שבאותו הדור? הביאו סלי בכורים וְחִפּוּם בקציעות ונטלום וָעֱלִי על כתיפם. כיון שהגיעו אצל פְּרַסְדָאוֹת, אמרו להם: לְהֵיכָן אתם הולכים? אמרו: לעשות שני עִגּוּלֵי דבלה במכתשת שלפנינו וּבָעֱלִי שעל כתפנו. כיון שעברו מהם, עטרום בסלים והביאום לירושלים. — תנו רבנן: מה הם בני סַלְמַאי הַנְּתוֹצָתִי? אמרו: פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל, שלא יביאו עצים למערכה והושיבו פרסדאות על הדרכים, כדרך שהושיב ירבעם בן נבט, שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו יראי חטא שבאותו הדור? הביאו גזירי עצים ועשאום כמו סולמות והניחו על כתיפם והלכו להם. וכיון שהגיעו אצלם, אמרו להם: להיכן אתם הולכים? אמרו: להביא גוזלות מִשּׁוֹבָךְ שלפנינו בסולם שעל כתפנו. כיון שעברו מהם, פרקום והביאום לירושלים. עליהם ועל כיוצא בהם נאמר: „זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה״[1], ועל ירבעם בן נבט וחבריו נאמר: „וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב״[2].

לד) רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְהַהֶגְמוֹן.

תַּנְיָא: כשחרש טוּרְנוּסְרוּפוּס הרשע את ההיכל, נגזרה גזירה על רבן גמליאל לֵיהָרֵג. בא אותו הֶגְמוֹן לבהמ״ד ואמר: בעל החוטם מתבקש, בעל החוטם מתבקש! שמע ר״ג, אֲזַל טְשָׁא מִנֵּיהּ. אזל לְגַבֵּיהּ בְּצִנְעָא, אמר ליה: אי מַצֵּלְנָא לך, מַיְתִית לי לְעָלְמָא דְאָתֵי? א״ל: אין. א״ל: אִשְׁתְּבַע

[1] משלי י, ז. [2] שם.

לג) עלי–המדוך של המכתשת. קוצעי קציעות–קוצצי תאנים, כותשי תאנים במכתשת ועושים מהן עגולים מהוקצעים. פרוזדאות–מצבי שומרים. חפום–כסום. בקציעות–בתאנים יבשות. דבלה–תאנים כבושות. במכתשת שלפנינו–הנמצאת לפנינו במקום אחר. ובעלי שעל כתפנו–ובשביל שגנבו את לב השומרים על ידי העלי שעל כתפם קראו להם „גונבי עלי״. משובך–מלול היונים. פרקום–הסירו מעליהם את הסולמות ונתצו אותם (ובשביל כך קראו להם בני סלמאי הנתוצתי).

לד) הגמון–נציב, שר. בעל החוטם מתבקש–הקצין שבדורו מתבקש ליהרג (כמו שהחוטם מיפה את הפנים, כך הנשיא מיפה את דורו. והוא אמר את הדברים האלה בלשון סתר וברמז, לבל יכירו בו אנשי המלך). אזל טשא מיניה–הלך והסתתר מפניו. אזל לגביה וכו׳–הלך אליו בסתר ואמר לו: אם אצילך, תביאני לעולם הבא? אין–הן. אשתבע לי—

לי! אִשְׁתְּבַע לֵיהּ. סְלֵק לְאִגָּרָא, נְפַל וּמִית. וּגְמִירֵי: דְּכִי גָּזְרֵי גְּזֵרְתָא וּמִית חַד מִנַּיְהוּ מבטלין ליה לִגְזֵרְתָא. יצתה בת קול ואמרה: אותו הגמון מזומן לחיי העולם הבא!

מְגִלָּה.

פרק ראשון.

א) תַּרְגּוּם הַתּוֹרָה וְהַנְּבִיאִים.

וא"ר ירמיה וְאִיתֵימָא ר' חייא בר אבא: תרגום של תורה—אוּנְקְלוֹס הגר אֲמָרוֹ מפי רבי אליעזר ורבי יהושע, ושל נביאים—יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי ובאותה שעה נזדעזעה ארץ ישראל ת' פרסה על ת' פרסה. יצתה בת קול ואמרה: מי הוא זה, שגילה את סְתָרַי לבני אדם? עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר: אני הוא שגליתי את סתריך לבני אדם. גלוי וידוע לפניך, שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך עשיתי, שלא ירבו מחלוקות בישראל. ועוד בקש לְגַלּוֹת תרגום של כתובים, יצתה בת קול ואמרה לו: דייך! מאי טעמא? מִשּׁוּם דְּאִית בֵּיהּ קץ משיח. ותרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו? וְהָא אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: מאי דכתיב: „וַיִּקְרְאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא"[1]? „ויקראו בספר בתורת האלהים"—זה מקרא, „מפרש"—זה תרגום, „ושום שכל"—אלו הפסוקים, „ויבינו במקרא"—אלו פִּסְקֵי טעמים, ואמרי לה—אלו המסורת? שכחום וחזרו ויסדום.

ב) קֵיסָרֵי וִירוּשָׁלַיִם.

א"ר אַבָּהוּ: „עֶקְרוֹן תֵּעָקֵר"[2]—זו קֵסָרֵי בת אדום, שיושבת בין החולות והיא היתה יתד תקועה לישראל בימי יונים. וכשגברו מלכי בית חשמונאי ולכדוה היו קורין אותה אֲחִידַת מגדל צור.

א"ר יוסי בר חנינא: מ"ד: „וַהֲסִירֹתִי דָמָיו מִפִּיו"[3]? זו בית בָּמַיָּא שלהן, „וְשִׁקֻּצָיו מִבֵּין שִׁנָּיו"[3]—זו בית גַּלְיָא שלהן, „וְנִשְׁאַר גַּם הוּא לֵאלֹהֵינוּ"[3]—אלו בתי

[1] נחמיה ח, ח. [2] צפניה ב, ד. [3] זכריה ט, ז.

השבע לי. אישתבע—נשבע. סליק וכו'—עלה (ההגמון) על הגג ונפל ומת. גמירי—מסורה היתה אצלם. דכי גזרי וכו'—כשהם גוזרים גזרה ומת אחד מהם (מן השרים והיועצים), הם מבטלים את הגזרה.

א) ואיתימא—ואם תאמר (או). שלא ירבו מחלוקות—על ידי הפרושים השונים של המקראות הסתומים. דאית ביה—שיש בו. קץ משיח—בספר דניאל. זה מקרא—גוף התורה. הפסוקים—מקום הפסק הפסוקים. פסקי הטעמים—הנגינות.

ב) יתד תקועה—לרעה. אחידת מגדל צור—לכידת מגדל צור. בית במיא, בית גליא—

כנסיות ובתי מדרשות שבאדום. „וְהָיָה כְּאַלֻּף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי"[1]—אלו טִיאַטְרָיָאוֹת וְקִרְקְסָיָאוֹת שלהן, שעתידין שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים. א"ר יצחק: לֶשֶׁם זו פַּמְיַאס, עקרון זו קסרי בת אדום, שהיא היתה מֶטְרֹפּוֹלִין של מלכים. אִכָּא דְאָמְרֵי: דִּמְרַבּוּ בה מַלְכֵי, וא"ד: דְּמוֹקְמֵי מִנַּהּ מַלְכֵי. קיסרי וירושלים: אם יאמר לך אדם, שחרבו שתיהן-אל תאמן, ישבו שתיהן--אל תאמן, חרבה קיסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קיסרי--תאמן, שנאמר: „אִמָּלְאָה הָחֳרָבָה"[2]—אי מלאה זו, חרבה זו, אי מלאה זו, חרבה זו.

ג) יָגַעְתָּ-מָצָאתָ. אַל תִּתְגָּרֶה בְּרָשָׁע מַצְלִיחַ.

וא"ר יצחק: אם יאמר לך אדם: „יגעתי ולא מצאתי"—אל תאמן; „מצאתי ולא יגעתי"—אל תאמן; „יגעתי ומצאתי"—תאמן. וא"ר יצחק: אם ראית רשע שהשעה משחקת לו, אל תתגרה בו, שנאמר: „אַל תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים" וגו'[3]. ולא עוד, אלא שדרכיו מצליחין, שנאמר: „יָחִילוּ דְרָכָיו בְּכָל עֵת"[4]. ולא עוד, אלא שזוכה בדין, שנאמר: „מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ"[5]. ולא עוד, אלא שרואה בשונאיו, שנאמר: „כָּל צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם"[6]. אֵינִי? והאמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחי: מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, שנאמר: „עוֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשׁוֹמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם"[7]? ותניא: ר' דוֹסְתַּאי בר מַתּוּן אמר: מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, ואם לְחָשְׁךָ אדם לומר: „אל תתחר במרעים ואל תקנא בעושי עולה"—מי שלבו נוקפו אומר כן, אלא: „אל תתחר במרעים"—להיות כמרעים, „ואל תקנא בעושי עַוְלָה"—להיות כעושי עולה; ואומר: „אַל יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים" וגו'[8]? לא קשיא: הָא בְּמִלֵּי דִידֵיהּ, הא במילי דִשְׁמַיָּא.

ד) כְּרַךְ גָּדוֹל שֶׁל רוֹמִי.

אמר עולא: איטליא של יון זה כְּרַךְ גדול של רומי וַהֲוְיָא ש' פרסה על ש' פרסה. ויש בה שס"ה שווקים, כמנין ימות החמה, וקטן שבכולם

[1]זכריה ט, ז. [2]יחזקאל כו, ב. [3]תהלים לז, א. [4]שם י, ה. [5]שם. [6]שם. [7]משלי כח, ד. [8]שם כג, יז.

כנוי של גנאי לבתי המסגד של עובדי האלילים. עקרון כיבוסי-עקרון תהיה כירושלים (שהיתה לפנים עיר היבוסים). קרקסאות-בתי מחזה (צירקוס). מטרפולין-עיר הבירה. איכא דאמרי וכו'-יש אומרים שמגדלים שם מלכים (בני מלכים) ויש אומרים שמקימים ממנה מלכים. אמלאה החרבה—צור אמרה על ירושלים שתתמלא מחורבנה.

ג) יחילו—יצליחו. שרואה-נקמה. יפיח בהם—יפילם במפח פיו. איני—האומנם כן הוא (שאסור להתגרות ברשעים)? ואם לחשך וכו'—אם לחש לך אדם באזנך שאין להתגרות ברשעים, בהביאו ראיה מן הכתוב „אל תתחר" וגו'. מי שלבו נוקפו—האדם שלבו מכהו (שהוא מתירא מן העברות שבידו) אומר כדברים האלה. אל תהיה כמרעים-אל תתחרה עמם לעשות כמעשיהם. הא במילי דידיה-בעסקי עצמו אין להתגרות ברשעים. הא במלי דשמיא-אבל בעסקי שמים מותר להתגרות בהם.

ד) והויא—והיתה.

של מוכרי עופות וַהֲוָיָא ט״ז מיל על ט״ז מיל. ומלך סועד בכל יום באחד מהן. וְהַדָּר בו, אע״פ שאינו נולד בו, נוטל פְּרָס מבית המלך. והנולד בו, אע״פ שאינו דר בו, נוטל פרס מבית המלך. וג׳ אלפים בֵּי בָנֵי יש בו וה׳ מאות חלונות מעלים עשן חוץ לחומה. צדו אחת ים וצדו אחת הרים וגבעות. צדו אחת מחיצה של ברזל וצדו אחת חוּלְסִית ומצודה.

ה) אֶסְתֵּר.

„וַיְהִי אֹמֵן אֶת הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר״[1]—קָרֵי לה אסתר וְקָרֵי לה הֲדַסָּה? תניא: רבי מאיר אומר: אסתר שמה, ולמה נקרא שמה הדסה? על שם הצדיקים, שנקראו הדסים. וכן הוא אומר: „וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה״[2]. רבי יהודה אומר: הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר? מפני שהיתה מסתרת את דבריה. וכן הוא אומר: „אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת עַמָּהּ״[3]. ר׳ נחמיה אומר: הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר? שעובדי כוכבים היו קורין אותה על שם אִסְתַּהַר. בן עזאי אומר: אסתר שמה, ולמה נקרא שמה הדסה? מפני שהיתה בינונית, לא ארוכה ולא קצרה, אלא בינונית כהדס. ר׳ יהושע בן קרחה אומר: אסתר ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה.

ו) בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ.

„בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ״[4]—א״ר חייא בר אבא, א״ר יוחנן: הקציף הקב״ה אדונים על עבדים, לעשות רצון צדיק, ועבדים על אדוניהם, לעשות נס לצדיק. „אדונים על עבדים״—דכתיב: „פַּרְעֹה קָצַף עַל עֲבָדָיו״[5]. „לעשות רצון צדיק״, וּמַנּוּ? יוסף, דכתיב: „וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי״ וגו׳[6]. „עבדים על אדוניהם״—דכתיב: „קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך משומרי הסף״. „לעשות נס לצדיק״, ומנו? מרדכי, דכתיב: „וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי״[7]. א״ר חייא בר אבא: בגתן ותרש טַרְסִיִּים הֲווֹ והיו מספרים לשון טורסי ואומרים זה לזה: מיום שבאת זו, לא ראינו שינה בעינינו. בא ונַטִּיל ארס של סם מיתה בספל של מים, כדי שימות. והם לא ידעו שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה והיה יודע שבעים לשונות. א״ל: והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה? א״ל: אני אשמור משמורתי ומשמרתך. והיינו דכתיב: „וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא״[8]—שלא נמצא במשמרתו.

[1]אסתר ב, ז. [2]זכריה א, ח. [3]אסתר ב, כ. [4]שם שם כא. [5]בראשית מא, י. [6]שם שם יב. [7]אסתר ב, כב. [8]שם שם כג.

פרס—מנת של כסף ושל מזון. בי בני—מרחצאות. מעלים עשן חוץ לחומה—שהם גבוהים מן החומה, כדי שהעשן היוצא מהם לא ישחירה. חולסית—מקום חול דק.

ה) קרי לה וכו׳—הוא קורא לה בשם אסתר וגם בשם הדסה. אסתהר—הוא הכוכב נוגה (ווענוס). ירקרוקת היתה—כהדס.

ו) ומנו—ומי הוא? טרסיים—ממדינת טַרסוס או טארֶינט. הוו—היו. לא ראינו שנה בעינינו—מפני המשתאות שהוא עושה בלילות. והלא אין משמרתי וכו׳—שאני ממונה על עבודה זו ואתה על עבודה אחרת.

ז) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַקְדִּים רְפוּאָה לַמַּכָּה.

"אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ"[1]—אחר מַאי? אמר רבא: אחר שברא הקדוש ברוך הוא והקדים רפואה למכה. דאמר רבי שמעון בן לקיש: אין הקדוש ברוך הוא מכה את ישראל, אלא אם כן מקדים ובורא להם רפואה בתחלה, שנאמר: "כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל"[2] ואחר כך "וְנִגְלָה עֲוֹן אֶפְרַיִם"[2]. אבל העובדי כוכבים אינן כן, אלא מכה אותן ואח"כ רופא אותן, שנאמר: "וְנָגַף ה' אֶת מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא"[3]—בתחלה "נגוף" ואח"כ "רפוא".

ח) דִּבְרֵי שִׂטְנָתוֹ שֶׁל הָמָן.

"וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם אֶחָד"[4]—אמר רבא: לֵיכָּא דידע לִישָּׁנָא בִּישָׁא כההמן. א"ל: תָּא וְאִגָּרֵי בְּהוּ! א"ל: מתירא אני, שכל המתגרה בהון, אלהיהם עושה עמו דין. א"ל: יָשְׁנוּ מן המצות. א"ל: אית רַבָּנַן בְּגַוַּיְהוּ, דְּמִבְעוּ עֲלַיְהוּ רַחֲמֵי. אמר ליה: עם אחד הן. ושמא תאמר: אעשה קרחה במלכות? "מפוזר ומפורד": מפוזרים הם בין העמים. ושמא תאמר: אִכָּא מִנַּיְהוּ פֵּירֵי? "ומפורד": כפרדה זו, שאינה עושה פירות. ושמא תאמר: דאיכא חדא מדינתא מינייהו? ת"ל: "בכל מדינות מלכותך". "וְדָתֵיהֶם שׁוֹנוֹת מִכָּל עָם": דְּלָא אָכְלֵי בַּהֲדַן ולא שָׁתוּ בַּהֲדַן ולא נָסְבֵי מִנַּן וְלָא מַנְסְבֵי לָן מִנַּיְהוּ. "וְאֶת דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים": דְּמַפְּקֵי לֵיהּ לְכֻלָּא שַׁתָּא בשה"י פה"י. "וְלַמֶּלֶךְ אֵין שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם": דְּאָכְלֵי וְשָׁתוּ וּמְבַזּוּ לֵיהּ לְמַלְכָּא. ואפילו נפל זבוב בכוסו של אחד מהם, זורקו ושותהו, ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהם, חובטו בקרקע ואינו שותהו.

ט) אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְהָמָן נִתְכַּוְּנוּ לְדֵעָה אַחַת.

"וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ"[5]—א"ר אבא: משל דאחשורוש והמן למה הדבר דומה? לשני בני אדם, אחד

[1] אסתר ג, א. [2] הושע ז, א. [3] ישעיה יט, כב. [4] אסתר ג, ה. [5] שם שם יא.

ז) אחר מאי—מה בא הכתוב להשמיענו, שלא גדלו עד שקרה המקרה הזה? ואחר כך ונגלה עון אפרים—על ידי המכה שאני מביא עליהם.

ח) ליכא דידע לישנא בישא כהמן—אין איש אשר ידע (לדבר) לשון הרע (שטנה) כהמן. תא ואגרי בהו—בוא והתגרה בהם (הכחידם). ישנו מן המצוות—ישנו וחדלו לעסוק במצוות. אית רבנן בגויהו וכו'—יש חכמים ביניהם, המבקשים עליהם רחמים. עם אחד הן—כולם הם דומים זה לזה. אעשה קרחה במלכות—שהם יושבים בקבוצים גדולים במלכות. איכא מינייהו פירי—יש מהם פירות (הם מביאים תועלת למלכות). שאינה עושה פירות—שאינה יולדת. דאיכא חדא מדינתא מנייהו—שיש מדינה אחת מהם (שהם ממלאים מדינה אחת). דלא אכלי וכו'—שאינם אוכלים אתנו ואינם שותים אתנו ואינם נושאים נשים ממנו ואין (בנותיהם) נשאות לנו. דמפקי ליה לכולא שתא בשה"י פה"י—שהם מבלים את כל השנה (בבטלה ואומרים:) שבת היום, פסח היום (ואנו אסורים במלאכה). דאכלי ושתו ומבזו ליה למלכא—שהם אוכלים ושותים ומבזים את המלך. חובטו—מכהו, משליכו.

ט) משל דאחשורוש וכו'—יש ללמוד מדברי אחשורוש, שאף דעתו היתה להשמיד את

יש לו תֵּל בשדהו ואחד יש לו חָרִיץ בתוך שדהו. אמר בעל התל: מי יתן לי חריץ זה בדמים! ובעל חריץ אומר: מי יתן לי תל זה בדמים! לימים נזדווגו שניהם, אמר לו בעל החריץ לבעל התל: מכור לי תילך! א״ל: הַלְוַאי, טול אותו בחנם.

„וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ״[1]—א״ר אבא בר כהנא: גדולה הֲסָרַת הטבעת יותר ממ״ח נביאים וז׳ נביאות, שנתנבאו להם לישראל. שמ״ח נביאים וז׳ נביאות, שנתנבאו להם לישראל, לא החזירום למוטב, ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב!

י) נְבוּאַת מִרְיָם עַל הֻלֶּדֶת משֶׁה.

„וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן״ וגו׳[2]—אחות אהרן ולא אחות משה? א״ר נחמן אמר רב: מלמד, שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן ואומרת: עתידה אמי שתלד בן, שמושיע את ישראל. כיון שנולד משה, נתמלא כל הבית כולו אורה. עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה: בתי נתקיימה נבואתיך! וכיון שהטילוהו ביאור, עמד אביה וּטְפָחָהּ על ראשה ואמר לה: בתי, הֵיכָן נבואתיך? והיינו דכתיב: „וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחוֹק לְדֵעָה מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ״[3]—מה יהא בסוף נביאותה.

יא) אֻמָּה זוּ מְשׁוּלָה לֶעָפָר וּמְשׁוּלָה לַכּוֹכָבִים.

„כִּי נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו״[4]—דרש רבי יהודה בר׳ אלעאי: שתי נפילות אלו למה? מלמד, שאמרו לו: אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהן יורדין—יורדין עד עפר, וכשהן עולין—עולין עד לכוכבים.

יב) מִשְׁלוֹחַ מָנוֹת וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים.

תני רב יוסף: „וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ״[5]—ב׳ מנות לאדם אחד, „וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים״[5]—ב׳ מתנות לב׳ בני אדם. ר׳ יהודה הנשיא שלח ליה לר׳ אושעיא אַטְמָא דְעֶגְלָא תִּילְתָּא וְגַרְבָּא דְחַמְרָא: שלח לֵיה: קיימת בנו, רבינו, „ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים״.

יג) שִׂמְחַת פּוּרִים.

אמר רבא: מִחַיֵּב אִינִישׁ לְבַסּוּמֵי בְּפוּרַיָּא עד דלא ידע בין „ברוך

[1]אסתר ג, י. [2]שמות טו, כ. [3]שם ב, ד. [4]אסתר ו, יג. [5]שם ט, כב.

היהודים. נזדווגו—נזדמנו יחד. החזירתם למוטב—שגזרו עליהם תעניות לתשובה.

י) וטפחה—והכה אותה.

יב) שתי מנות—לפי שכתוב „ומשלוח מנות״ (לשון רבים)—משמע, שלא פחות משתי מנות לאיש אחד. שתי מתנות וכו׳—לפי שכתוב „ומתנות לאביונים״, משמע מזה: שתי מתנות לשני אביונים, היינו מתנה אחת לאביון אחד. אטמא דעגלא תילתא—שוק של עגלה משולשת (שהיתה הַוָּלָד השלישי). וגרבא דחמרא—וכד יין.

יג) מיחייב איניש לבסומי בפוריא וכו׳—חייב אדם להתבסם (לשתות לשכרה) בפורים

מרדכי" ל„ארור המן". רבה ור' זירא עֲבַדוּ סעודת פורים בַּהֲדֵי הֲדָדֵי. בָּתַר דְּאִבַּסּוּם קם רבה וְשַׁחֲטֵיהּ לר' זירא. למחר בְּעָא רַחֲמֵי עֲלֵיהּ וְאַחֲיֵהּ. לשנה א"ל: לֵיתֵי מר וְנַעֲבֵד סעודת פורים בַּהֲדֵי הֲדָדֵי. א"ל: לָאו כָּל שַׁעְתָּא וְשַׁעְתָּא מִתְרְחֵשׁ נִסָּא.

פרק רביעי.

יד) אֲרִיכוּת יָמִים.

שאלו תלמידיו את רבי זכאי: במה הארכת ימים? אמר להם: מִיָּמַי לא השתנתי מים בד' אמות של תפלה ולא כניתי שם לחבירי ולא בטלתי קידוש היום. אִמָּא זקנה היתה לי. פעם אחת לא היה לי קידוש, מכרה כִּפָּה שעל ראשה והביאה לי קידוש היום. תְּנָא: כשמתה הניחה לו ש' גַּרְבֵּי יין. כשמת הוא, הניח לבניו ג' אלפים גרבי יין.

שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא עשיתי בהכ"נ קַפֶּנְדַּרְיָא ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נשאתי כפי בלא ברכה.

שאלו תלמידיו את רבי פרידא: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא קדמני אדם לבית המדרש ולא ברכתי לפני כהן ולא אכלתי מבהמה, שלא הורמו מתנותיה.

שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא נתכבדתי בקלון חבירי ולא עלתה עמי קללת חבירי על מטתי וַוַתְּרָן הייתי בממוני.

שאל ר' עקיבא את ר' נחוניא הגדול: במה הארכת ימים? אָתוּ גַּוָּזָאֵי קָא מָחוּ לֵיהּ. סְלֵק יָתֵב אַרֵישָׁא דְדִקְלָא. א"ל: רבי, אם נאמר „כֶּבֶש"[1], למה

[1] במדבר כח, ד.

עד שלא ידע להבדיל בין „ארור" וכו'. עבדו–עשו. בהדי הדדי–ביחד. בתר דאבסום–לאחר שהשתכר. ושחטיה–ושחטו. בעא רחמי עליה ואחייה–בקש עליו רחמים והחיה אותו. ליתי מר ונעביד וכו'–יבוא אדוני ונעשה סעודת פורים יחד. לאו כל שעתא וכו'–לא בכל שעה ושעה מתרחש נס (שתשוב ותחייני).

יד) אימא–אם. כפה–צעיף. גרבי יין–כדי יין. קפנדריא–הליכה בדרך קצרה (ור"א בן שמוע לא עבר דרך בית הכנסת כדי לקצר את הלוכו). ולא פסעתי וכו'–התלמידים היו יושבים בזמנם על גבי הקרקע והמהלך בין שורותיהם כדי להגיע למקומו נראה כפוסע על ראשיהם. ולא נשאתי את כפי וכו'–לברך את העם בברכת כהנים בלי הברכה „אשר קדשנו". ולא ברכתי–על המזון. לפני כהן–כי בכל דבר שבקדושה צריך הכהן להתחיל בראשונה. מתנותיה–לכהנים. ולא עלתה קללת חברי וכו'–לפי שהיה סולח מיד לכל העולב אותו. אתו גווזאי קא מחו ליה–באו הסריסים (משרתי רב נחוניא) והכוהו (את ר' עקיבא, לפי שחשבו שהוא קץ בחיי אדונם). כבש–„את הכבש אחד תעשה בבקר".

נאמר אחד? אמר ליה: „אחד״—מיוחד שבעדרו. אֲמַר לְהוּ: צֻרְבָּא מֵרַבָּנַן הוּא, שַׁבְקוּהַ. א״ל: מימי לא קבלתי מתנות ולא עמדתי על מדותי וותרן בממוני הייתי.

שאל רבי את ר׳ יהושע בן קרחה: במה הארכת ימים? א״ל: קַצְתָּ בחיי? א״ל: רבי, תורה היא וללמוד אני צריך. א״ל: מימי לא נסתכלתי בצלם דמות אדם רשע, דְּאָמַר רבי יוחנן: אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע, שנאמר: „כִּי לוּלֵא פְּנֵי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא אִם אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם אֶרְאֶךָּ״[1]. ר׳ אלעזר אמר: עיניו כהות, שנאמר: „וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת״[2]—מִשּׁוּם דְּאִסְתַּכַּל בֵּיהּ בעשו הרשע. רבא אמר—מֵהָכָא: „שְׂאֵת פְּנֵי רָשָׁע לֹא טוֹב״[3]. בשעת פטירתו א״ל: ברכני! א״ל: יהי רצון, שתגיע לחצי ימי! וּלְכוּלְּהוּ לא? א״ל: הבאים אחריך בהמה ירעו?

~~~~~~~~~

מוֹעֵד קָטָן.

פרק שלישי.

א) מִיתָתוֹ שֶׁל רַב הוּנָא.

כי נָח נַפְשֵׁיהּ דרב הונא, סְבוּר רַבָּנַן לְאוֹתוּבֵי ס״ת אַפּוּרְיֵהּ. אֲמַר לְהוּ רב חסדא: מִלְּתָא דִּבְחַיָּיו לא סְבִירָא לֵיהּ, הַשְׁתָּא לֵיקוּם לְעֲבֵיד לֵיהּ? דַּאֲמַר רב תַּחְלִיפָא: אֲנָא חֲזִיתֵיהּ לרב הונא דִּבְעֵי לְמֵיתַב אַפּוּרְיֵהּ וַהֲוָה מַנָּח ס״ת עֲלָוֵיהּ וְכָף כַּדָּא אַאַרְעָא וְאוֹתֵב עֲלָוֵיהּ ס״ת. אַלְמָא קָסָבַר: אסור לישב על המטה, שספר תורה מונח עליה. לָא הֲוָה נָפֵק פּוּרְיֵהּ בְּבָבָא, סְבוּר לְשַׁלְשׁוּלֵי דרך גגות, אֲמַר לְהוּ רב חסדא: הָכֵי גְּמִירְנָא מִנֵּיהּ: חכם—כבודו דרך פתחים. סְבוּר לְאַשְׁנוּיֵי מִפּוּרְיָא לְפוּרְיָא, אמר להו רב חסדא: הָכֵי גְּמִירְנָא

[1]מלכים ב. ג, יד. [2]בראשית כז, א. [3]משלי יח, ה.

אמר להו—אמר ר׳ נחוניא לעבדיו. צורבא מרבנן הוא—אחד החכמים המובהקים הוא. שבקוה—הרפו ממנו. ולא עמדתי על מדותי—לא הקפדתי לגמול רעה למי שצער אותי. וללמוד אני צריך—אולי אוכל לקיים את התורה הזאת. דאסתכל ביה—שהסתכל בו. בהמה ירעו—אם תאריך ימים כמוני ואתה תשאר בנשיאותך, אם כן ישארו בניך כל ימי חייהם הדיוטות ולא יעלו לגדולה.

א) כי נח נפשיה וכו׳—כשמת רב הונא חשבו החכמים להניח ספר תורה על מטתו (משום כבודו של המת שקיים בחייו את כל מצוות התורה). אמר להו וכו׳—אמר להם רב חסדא: דבר שבחייו לא הסכים לו, נקום עתה ונעשה לו? אנא חזיתיה וכו׳—אני ראיתי (את רב הונא), שרצה לשבת על מטתו והיה מונח עליה ספר תורה וכפה את הכד על הארץ והניח עליו את ספר התורה. אלמא קסבר וכו׳—הרי מוכח מזה שחשב, שאסור לשבת וכו׳. לא הוה נפק וכו׳—לא יצאה מטתו דרך שער הבית (כי המטה היתה רחבה מן הפתח), חשבו להורידו דרך הגג, אמר להם רב חסדא: כך למדתי ממנו: כבודו של החכם המת דורש שיוציאוהו דרך הפתח. סבור לאשנויי וכו׳—חשבו לשנות ממטה למטה (להניחו על מטה יותר צרה, שתצא דרך הפתח). הכי גמירנא מניה—כך למדתי ממנו.
~~~~~~~~~

מִנֵּיהּ: חכם–כבודו במטה ראשונה. דְּאָמַר רב יהודה אמר רב: מנין לחכם, שכבודו במטה ראשונה? שנאמר: „וַיַּרְכִּיבוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל עֲגָלָה חֲדָשָׁה"[1]. פְּרוּס בָּבָא וְאַפְּקוּהַ. פתח עֲלֵיהּ רבי אבא ואמר: ראוי היה רבינו, שתשרה עליו שכינה, אלא שבבל גרמה לו. מְתִיב רב נחמן בר חסדא, וְאָמְרֵי לֵיהּ: רב חנן בר חסדא: „הָיֹה הָיָה דְבַר ה' אֶל יְחֶזְקֵאל"[2]. טְפַח לֵיהּ אֲבוּהַ בְּסַנְדְּלֵיהּ, א"ל: לָא אֲמֵינָא לָךְ: לָא תִּטְרוֹד עָלְמָא בְּמִלֵּי? מאי היה, שהיה כבר. כִּי אַסְּקוּהַ לְהָתָם, אָמְרֵי לרבי אמי ולרב אסי: רב הונא אָתֵי. אָמְרֵי: כִּי הֲוֵינַן הָתָם לָא הֲוָה לָן לְדַלּוּיֵי רֵישִׁין מִנֵּיהּ, הַשְׁתָּא אָתֵינַן לְהָכָא, אָתֵי לֵיהּ בָּתְרַן. אָמְרֵי לְהוּ: ארונו בא. ר' אמי ור' אסי נָפְקֵי, ר' אילא ור' חנינא לא נפקי. אמרי: הֵיכָא נִינְחֵיהּ? נְעַיְּלֵיהּ לִמְעָרְתָא דרבי חִיָּא: רב הונא רִבֵּץ תורה בישראל ור' חייא ריבץ תורה בישראל. מַאן מְעַיֵּל לֵיהּ? א"ל רב חַגָּא: אֲנָא מְעַיֵּלְנָא לֵיהּ, דְּאוֹקְמוֹתֵיהּ לְתַלְמוּדַאי כִּי הֲוַאי בַּר תְּמָנֵי סְרֵי שְׁנִין וּמְשַׁמַּשְׁנָא לֵיהּ קַמֵּיהּ וְיָדַעְנָא בְּעוּבָדֵיהּ, דְּיוֹמָא חַד אִתְהַפִּיכָא לֵיהּ רצועה דִתְפִלֵּי וְיָתֵב עֲלֵיהּ מ' תַּעֲנִיתָא. עַיְּלֵיהּ. וַהֲוָה גָּנֵי יהודה מִיַּמִּינֵיהּ דַּאֲבוּהַ וחזקיה מִשְּׂמָאלֵיהּ. א"ל יהודה לחזקיה: קום מִדּוּכְתָּךְ דְּלָאו אוֹרַח אַרְעָא דְּקָאֵי רב הונא אַבָּרַאי. כי קם, קם בַּהֲדֵיהּ עַמּוּדָא דְנוּרָא. חַזְיֵיהּ רב חַגָּא, אִבְעִת, זַקְפֵיהּ לַאֲרוֹנָא וְנָפֵיק וַאֲתָא. וְהַאי דְּלָא אִעֲנַשׁ, מִשּׁוּם דִּזְקִיף אֲרוֹנֵיהּ דרב הונא.

[1]שמואל ב. ו, ג. [2]יחזקאל א, ג.

אל עגלה חדשה–באותה העגלה החדשה, ששלחו בה הפלשתים את הארון, הרכיבו עתה דוד להביאו מבית אבינדב לעיר דוד. פרוס בבא ואפקוה–שברו את הדלת והוציאוהו. פתח עליה–נשא עליו ר' אבא את המספד. שבבל גרמה לו—שאין השכינה שורה בחו"ל. מתיב–הקשה. טפח ליה וכו'–הכהו אביו בסנדלו. לא אמינא וכו'—וכי לא אמרתי לך שלא תטריח את העולם בדברים (בקושיות)? מאי היה שהיה כבר–מה שהיה (בימי יחזקאל) כבר היה (ועתה אין השכינה שורה עוד בבבל). כי אסקוה להתם וכו'–כשהביאוהו לשם (לארץ ישראל, כדי לקברו שם), אמרו לרב אמי ולרב אסי: הנה רב הונא בא. אמרי וכו'–אמרו רב אמי ורב אסי (שחשבו, כי רב הונא בא לארץ ישראל כשהוא חי): בהיותנו שם (בבבל) לא יכלנו להרים ראשנו מפניו (שהיה גדול ממנו) ועתה באנו הנה והנה בא גם הוא אחרינו. אמרי להו וכו'–אמרו להם: ארונו בא (הוא מובא הנה לקבורות). נפקי—יצאו לקראתו. אמרי היכא וכו'—אמרו: אנה נניחו (נקברו)? נביאנו אל תוך מערתו (מערת קבורתו) של ר' חייא. ריבץ–הרחיב, הפיץ. מאן מעייל ליה—מי יביאנו (אל מערת ר' חייא)? אנא מעיילנא וכו'—אני אכניסנו, לפי שקיימתי את למודי (עסקתי בתורה בטהרה) בהיותי בן שמונה עשרה שנה והשמעתיו לפניו (לפני רב הונא, ששמשו בתור תלמיד) ואני יודע במעשיו (שהיה אדם גדול), כי פעם אחת נתהפכה לו רצועת התפלין (האותיות של הסלה „שַׁדַּי" בקשר הרצועה של ראש, שעליהן להיות נראות מבחוץ, נהפכו לו לפנים, לצד הראש) וישב על זה ארבעים יום בתענית. עייליה–הִכְנִיסָהוּ. והוה גני וכו'–והיה רב יהודה (בן רב חייא) שוכב מימינו של אביו וחזקיה (בנו השני) משמאלו. קום מדוכתך וכו'—קום ממקומך לפנות מקום לרב הונא, כי לא מדרך ארץ הוא, שרב הונא יעמוד מבחוץ. כי קם וכו'–כשקם (רב יהודה), קם עמו עמוד אש. חזייה וכו'–ראהו רב חנא ונבהל, העמיד את הארון (את ארונו של רב הונא למגן לו) ויצא ובא. והאי דלא איענש—והסבה שבשבילה לא הוזק רב חנא בעמוד האש. משום דזקיף ארוניה וכו'—היא מפני שהעמיד כנגדו את ארונו של רב הונא (ולא יכלה האש להגיע אליו).

ב) דִּבְרֵי קִינָה עַל מִיתַת חֲכָמִים.

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דרבה בר רב הונא ורב הַמְנוּנָא, אַסְּקִינְהוּ לְהָתָם. כִּי מְטוֹ לְגִשְׁרָא, קָמוּ גַּמְלֵי. אֲמַר לְהוּ הַהוּא טַיָּעָא: מַאי הַאי? אֲמַרוּ לֵיהּ: רַבָּנַן דְּקָעָבְדֵי יְקָרָא אַהֲדָדֵי, מר אָמַר: נֵעוֹל מַר בְּרֵישָׁא, ומר אמר: נֵעוֹל מר בְּרֵישָׁא. אֲמַר: אִי בְּדִינָא דִידִי, גַּבְרָא בַּר גַּבְרָא נֵעוֹל בְּרֵישָׁא. חֲלִיף גַּמְלֵיהּ דרבה בר הונא. נְתוּר כַּכֵּיהּ וְשִׁנֵּיהּ דְּהַהוּא טַיָּעָא. פְּתַח עֲלֵיהּ הַהוּא יָנוּקָא:

גֶּזַע יְשִׁישִׁים עָלָה מִבָּבֶל בְּשׁוֹד וָשֶׁבֶר הַבָּא מִשִּׁנְעָר!
וְעִמּוֹ סֵפֶר מִלְחָמוֹת. קָצַף עַל עוֹלָמוֹ
קָאַת וְקִפּוֹד הֻכְפְּלוּ (לִרְאוֹת) וְחָמַס מִמֶּנּוּ נְפָשׁוֹת
וְשָׂמַח בָּהֶן כְּכַלָּה חֲדָשָׁה.
רוֹכֵב עֲרָבוֹת שָׂשׂ וְשָׂמַח
בְּבֹא אֵלָיו נֶפֶשׁ נָקִי וְצַדִּיק.

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבִּינָא, פְּתַח עֲלֵיהּ הַהוּא סַפְדָּנָא:

תְּמָרִים, הָנִיעוּ רֹאשׁ נָשִׂים לֵילוֹת כְּיָמִים
עַל צַדִּיק כַּתָּמָר! עַל מֵשִׂים לֵילוֹת כְּיָמִים!

א"ל רב אשי לבר קִיפּוּק: הַהוּא יוֹמָא מַאי אָמְרַתְּ? אֲמַר לֵיהּ: אָמֵינָא:

אִם בָּאֲרָזִים נָפְלָה שַׁלְהֶבֶת, לִוְיָתָן בְּחַכָּה הוּעֲלָה,
מַה יַּעֲשׂוּ אֵזוֹבֵי קִיר? וּמַה יַּעֲשׂוּ דְּגֵי הָרְקָק?
בְּנַחַל שׁוֹטֵף נָפְלָה חַכָּה,
מַה יַּעֲשׂוּ מֵי גֵבִים?

ב) כי נח נפשיה וכו׳—כשמת (כשמתו) רבה בר רב הונא ורב המנונא, העלום (לקבורה) לשם (לארץ ישראל). כי מטו וכו׳—כשהגיעו אל הגשר (שהיה צר מכדי שיעברו עליו שני ארונות זה בצד זה) קמו הגמלים, נושאי ארונות המתים. אמר להו וכו׳—אמר להם סוחר ישמעאלי אחד: מה זאת? (מפני מה קמו?). אמרו ליה וכו׳—אמרו לו: החכמים (המתים) הם העושים כבוד איש לאחיו, אחד אומר: „יעלה אדוני בראש”, וזה אומר: „יעלה אדוני בראש”. אמר אי בדינא וכו׳—אמר (הישמעאלי) לפי שקול דעתי יעלה גבר בן גבר (חכם בן חכם) בראש. חליף גמליה וכו׳—עבר גמלו של רבה בר רב הונא בראש. נתור ככיה ושניה דההוא טייעא—נשרו מלתעותיו ושניו של אותו הישמעאלי (משום כבודו של רב המנונא, שנפגע על ידי עצתו). פתח ההוא ינוקא—נשא עליו (על רבה בר רב הונא) אותו הצעיר (ספדן צעיר) את המספד הזה. גזע ישישים—בן חכמים קדמונים. ועמו ספר מלחמות—הוא רב המנונא, שידע לישא וליתן במלחמתה של תורה. קאת וקפוד הוכפלו—משל לתאניה ואניה שהוכפלו למראה השוד והשבר, שבא מבבל. קצף—אלהים. ככלה חדשה—כשמחת החתן על הכלה.

פתח עליה ההוא ספדנא—נשא עליו אותו הספדן (את הקינה הזאת). נשים לילות כימים—לקונן. על משים לילות כימים—להגות בתורה. בר קיפוק ובר אבין—שניהם היו מליצים ספדנים מפורסמים בימיהם. ההוא יומא מאי אמרת—באותו היום (כשאמות) מה תאמר (מה הקינה, שתשא עלי)? בארזים—בתלמידי הכמים גדולים. שלהבת—המות. אזובי הקיר—אנשים פשוטים. דני הרקק—הדגים החיים במים שאינם עמוקים (באגמים).

אמר ליה בַּר אָבִין: חם ושלום דחכה ושלהבת בצדיקֵי אָמֵינָא! „אֶלָּא מַאי אָמְרַתְּ?" אָמֵינָא:

בְּכוּ לָאֲבֵלִים, שֶׁהִיא לִמְנוּחָה
וְלֹא לָאֲבֵדָה, וְאָנוּ לַאֲנָחָה!

חֲלַשׁ דַּעְתֵּיהּ עֲלַיְהוּ, אִתְהֲפִיכוּ כְּרַעַיְהוּ וְהַהוּא יוֹמָא לָא אֲתוֹ לְאַסְפְּדֵיהּ.

רבא כִּי הֲוָה אָתֵי דִּגְלַת, א"ל לבר אבין: קוּם אֵימָא מִלְּתָא. קם ואמר: באו רוב השלישית במים, זכור ורחם! תעינו מאחריך כאשה מבעלה, אל תזניחנו כאות מי מרה!

ר' חֲנִין חַתְנֵיהּ דְּבֵי נְשִׂיאָה הֲוָה וְלָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנֵי. בְּעָא רַחֲמֵי וַהֲווֹ לֵיהּ. הַהוּא יוֹמָא דַּהֲוָה לֵיהּ, נָח נַפְשֵׁיהּ. פְּתַח עֲלֵיהּ הַהוּא סַפְדָּנָא:

שִׂמְחָה לְתוּגָה נֶהְפָּכָה, בְּעֵת שִׂמְחָתוֹ נֶאֱנָח,
שָׂשׂוֹן וְיָגוֹן הֻדְבָּקוּ! בְּעֵת חֲנִינָתוֹ אָבַד חֲנִינוֹ!

אַסְקוּ לֵיהּ חנין על שְׁמֵיהּ.

כי נח נפשיה דר' יוחנן, פתח עליה ר' יצחק בן אלעזר: קשה היום לישראל, כיום בא השמש בצהרים, דכתיב: „וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם"[1], ואמר רבי יוחנן: זה יומו של יאשיהו.

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דרבי זירא, פתח עליה ההוא ספדנא:

אֶרֶץ שִׁנְעָר הָרָה וְיָלְדָה, „אוֹי נָא לָהּ!" אָמְרָה רֶקֶת,
אֶרֶץ צְבִי גִּדְּלָה שַׁעֲשׁוּעֶיהָ; כִּי אָבְדָה כְּלִי חֶמְדָּתָהּ.

ג) אָסוּר לִבְכּוֹת עַל מֵת יוֹתֵר מִדַּי.

אמר רב יהודה אמר רב: כל המקשר על מתו יותר מדי, על מת אחר הוא בוכה. הַהִיא אִתְּתָא, דַּהֲוַאי בְּשִׁבָבוּתֵיהּ דרב הונא, הֲווֹ לה שבעה

[1] עמוס ח, ט.

דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא-שאָמַר חכה ושלהבת על צדיקים (כי הדמיון הזה הוא זלזול בכבודם). אלא מאי אמרת-אלא מה היית אומר? (כך שאלו רב אשי). אמינא-הייתי אומר. חלש דעתיה עלייהו-חלשה דעתו עליהם (הצטער על דבריהם, שלא ידעו להספידו כהוגן, שהאחד השוה אותו לשלהבת והשני לאבדה). אתהפיכו כרעייהו—נתהפכו רגליהם (נעשו לעקומי רגלים). וההוא יומא וכו'–ובאותו היום (שמת בו) לא באו להספידו. כי הוה אתי דגלת–כשבא לנהר חדקל. אימא מלתא-אמור דבר (איזה דבר מליצה). באו רוב השלישית—הרוב של עם ישראל (הוא רבא השקול כרובו של ישראל) הנקרא שלישיה. כאות מי מרה–כאות שאתה עושה במים המאררים, שאשה סוטה נבדקת בהם. חתניה וכו'—הוא היה חתנו של הנשיא ולא היו לו בנים. ההוא יומא וכו'–באותו היום שהיה לו (שנולד לו בן) הוא מת. בעת חנינתו–בשעה שחוּנַן הילד. אבד חנינו-מת אביו המתחננו. אסיקו ליה וכו'- העלו לו (קראו לו) חנין על שמו (על שם אביו). יומו של יאשיהו-היום שבו נהרג יאשיהו נמשל לשמש ששקעה בצהרים. רבי זירא-הוא נולד בבבל וגדל בארץ ישראל. רקת-זו טבריה.

ג) המקשר-הקושר מספד. ההיא איתתא וכו'—לאשה אחת, שהיתה (שגרה)

בנים. שְׁכֵיב חַד מִנַּיְהוּ, הֲוָת בָּכְיָא עֲלֵיהּ בְּיַתִּירוּתָא. שְׁלַח לה רב הונא: „לָא תַעַבְּדִי הָכֵי". לָא אַשְׁגְּחָה בֵיהּ. שְׁלַח לה: „אִי צָיְתַתְּ, מוטב, ואי לא, תֵּימוּשׁ הַהִיא אִתְּתָא זְוָדְתָא לְאִידָךְ מית". ומתו כֻּלְּהוּ וַהֲוָת קָא בָּכְיָא. שלח לה: „תֵּימוּשׁ זְוָדְתָא לְנַפְשַׁהּ". ומתה.

„אַל תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ"[1]: „אל תבכו למת"—יותר מדאי, „ואל תנודו לו"—יותר מכשיעור. הָא כֵּיצַד? ג' ימים לבכי, ז' להספד, ל' לגיהוץ ולתספורת. מכאן ואילך אמר הקב"ה: אין אתם מרחמים עליו יותר ממני.

„בכו בכו להולך"[1]—אמר רב יהודה: להולך בלא בנים. ריב"ל לא אָזֵיל לְבֵי אֶבְלָא אלא לְמַאן דְּאָזֵיל בלא בָנֵי, דכתיב: „בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו"[1].

א"ר לוי: אֶבֶל—ג' ימים הראשונים יראה את עצמו, כאילו חרב מונחת לו בין שתי יריכותיו, משלשה עד שבעה—כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית, מכאן ואילך—כאילו עוברת כנגדו בשוק.

חֲגִיגָה.

פרק ראשון.

א) מַלְאַךְ הַמָּוֶת וְרַב בֵּיבַי.

רב יוסף כִּי הֲוָה מָטֵי לְהַאי קְרָא, בָּכֵי: „וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט"[2]—אמר: ומי אִכָּא איניש דְּאָזֵיל בְּלָא זִמְנֵיהּ? אִין. כִּי הָא דְּרַב בֵּיבַי בר אביי הֲוָה שְׁכִיחַ גַּבֵּיהּ מלאך המות. אֲמַר לֵיהּ לִשְׁלוּחֵיהּ: זִיל אַיְתִי לי מרים מְגַדְּלָא שְׂעַר נְשַׁיָּא. אֲזַל אַיְתִי ליה מרים מְגַדְּלָא דַרְדְּקֵי. אֲמַר לֵיהּ: אֲנָא מרים מגדלא

[1]ירמיה כב, י. [2]משלי יג, כג.

בשכנותו של רב הונא, היו שבעה בנים. שכיב וכו'—מת אחד מהם והיתה בוכה עליו ביותר. שלח לה וכו'—שלח לה רב הונא: אל תעשי כן. לא אשגחה ביה—לא השגיחה בו (לא שעתה אליו). שלח לה וכו'—שלח לה: אם תשמעי, מוטב, ואם לאו, תכין האשה ההיא (כלומר: תכיני) תכריכים למת אחר. ומתו וכו'—ומתו כלם והיא היתה בוכה (הוסיפה לבכות). תימוש זוודתא לנפשה—תכין תכריכים לעצמה.

הא כיצד—איככה זה? (כמה הוא השעור?). לגיהוץ—לכבוס הבגדים. אין אתם מרחמים עליו יותר ממני—אין אתם צריכים לרחם עליו יותר ממני (שאני בראתיו והמתיו בפשעו). לא אזיל וכו'—לא היה הולך לבית האבל, אלא למי (לביתו של המת) שהלך (מן העולם) בלא בנים. כאלו חרב מונחת לו וכו'—כאלו המות סמוך וקרוב אליו מאד.

א) כי הוה מטי להאי קרא בכי—כשהיה מגיע אל הפסוק הזה, היה בוכה. ומי איכא וכו'—וכי יש אדם ההולך (מן העולם) בלא זמנו? אין—כן. כי הא דרב ביבי וכו'—כאותו המעשה ברב ביבי, שהיה מלאך המות מצוי אצלו. אמר ליה וכו'—אמר (מלאך המות) לו לשלוחו: לך והבא לי את מרים (את נפש מרים), הקולעת את שער הנשים. אזל וכו'—הלך (השליח) והביא לו את מרים המגדלת תינוקות (אומנת). אנא מרים וכו'—הלא אני אמרתי לך (להביא) את

שער נְשַׁיָּא אֲמַרִי לך. אמר ליה: אִי הָכֵי אַהַדְרַהּ. אמר ליה: הואיל וְאַיְתִיתַהּ, תֶּהֱוֵי בְּמִנְיָנָא. וְאֶלָּא הֵיכִי יָכְלַתְּ לַהּ? הֲוָת נְקִיטָא מְתָארָא בִּידַהּ וקא מְחַרְיָא תַנּוּרָא. שְׁקַלְתֵּיהּ אוֹתֶבְתֵּיהּ אַגַּבָּא דְכַרְעַהּ, קְדַחָה, אִתְּרַע מַזָּלַהּ וְאַיְתִיתַהּ. א"ל רב בֵּיבַי בר אביי: אִית לְכוֹ רְשׁוּתָא לְמֶעְבַּד הָכֵי? א"ל: ולא כתיב: „ויש נספה בלא משפט"? אמר ליה: ולא כתיב: „דּוֹר הוֹלֵךְ וְדוֹר בָּא"[1]? א"ל: דְּרָעֵינָא לְהוֹ אֲנָא עַד דְּמַלּוּ לְדָרָא, וַהֲדַר מַשְׁלֵמְנָא לְהוֹ לְדוּמָה. א"ל: סוֹף סוֹף, שְׁנֵיהּ מַאי עָבְדַתְּ לְהוֹ? א"ל: אִי אִכָּא צוּרְבָא מֵרַבָּנָן דְּמַעֲבִיר בְּמִלֵּיהּ, מוֹסְפְנָא לְהוֹ לֵיהּ וַהֲוְיָא חִלּוּפֵיהּ.

ב) עַל מַה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בּוֹכֶה?

„וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּהָ בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה נַפְשִׁי מִפְּנֵי גֵוָה"[2]—מאי „במסתרים"? אמר רב שמואל בר אִינְיָא מִשְּׁמֵיהּ דרב: מקום יש לו להקדוש ברוך הוא שבוכה בו ו„מסתרים" שמו. ומאי „מפני גוה"? אמר רב שמואל בר יצחק: מפני גאותן של ישראל, שֶׁנִּטְּלָה מהם וְנִתְּנָה לעובדי כוכבים. רבי שמואל בר נחמני אמר: מפני גאותה של מלכות שמים שנטלה. ומי אִכָּא בְּכִיָּה קַמֵּיהּ הקב"ה? והא א"ר פפא: אין עצבות לפני המקום, שנאמר: „עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ"[3]? ל"ק: הָא בְּבָתֵּי גַוָּאֵי, הא בבתי בָּרָאֵי. ובבתי בָּרָאֵי לֵיכָּא עצבות? והא כתיב: „וַיִּקְרָא אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק"[4]? שָׁאנֵי חורבן בית המקדש, דאפילו מלאכי שלום בכו, שנאמר: „הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן"[5]. — „וְדָמֹעַ תִּדְמַע וְתֵרַד עֵינִי דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר ה'"[6]—א"ר אלעזר: ג' דמעות הללו למה? אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל, שגלו ממקומן. וְאִכָּא

[1]קהלת א, ד. [2]ירמיה יג, יז. [3]דברי הימים א, טז, כז. [4]ישעיה כב, יב. [5]שם לג, ז. [6]ירמיה יג, יז.

מרים הקולעת שער הנשים. אי הכי אהדרה—אם כן, אשיבנה (לחיים). הואיל ואיתיתה וכו'—לאחר שהבאת אותה, תהיה בתוך המספר (במספר המתים). היכי יכלת לה—איך יכלת לה (מאחר שטרם הגיע זמנה למות)? הוות נקיטא וכו'—היא החזיקה בידה את המגרפה ונרפה את התנור. שקלתיה וכו'—לקחה אותה והעמידה אותה על גבי רגלה ונכותה והורע מזלה והבאתיה. אית לכו וכו'—היש לכם רשות לעשות כן? דור הולך ודור בא—כל דור הולך ובא בזמנו הקבוע לו. דרעינא להו וכו'—אני זורע אותם עד מלאת דורם (עד מלאת ימי שני חייהם) ואחר כך אני מוסר אותם אל (שומר המתים ששמו) דומה. סוף סוף וכו'—סוף כל סוף מה אתה עושה (מה תעשה) בשנותיו (במותר שנות חלדה של מרים המגדלת תינוקות)? אי איכא וכו'—אם יש חכם צעיר חריף המעביר על מדותיו (והוא נוטה למות), אוסיפן לו, והיא (מרים זו) תהיה חליפתו.

ב) ומי איכא וכו'—וכי יש בכיה לפני הקב"ה? בבתי גואי—הקדוש ברוך הוא בוכה בחדרי משכנו הפנימיים. הא בבתי בראי—בחדריו החיצונים עוז וחדוה לפניו. ובבתי בראי ליכא עצבות—וכי בחדרים החיצונים אין הקב"ה מראה עצבות? שאני וכו'—שונה הוא חרבן בית המקדש. ג' דמעות—היינו: „דָּמֹעַ", „תדמע", „דמעה". ואיכא דאמרי—ויש אומרים.

דְאָמְרֵי: אחת על ביטול תורה. בִּשְׁלָמָא למאן דאמר: „על ישראל שגלו ממקומן"–היינו דכתיב „כי נשבה עדר ה'", אלא למ"ד: „אחת על ביטול תורה"–מאי „כי נשבה עדר ה'"? כיון שגלו ישראל ממקומן, אין לך ביטול תורה גדול מזה.

ת"ר: שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהם בכל יום: על מי שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל מי שא"א לו לעסוק בתורה ועוסק ועל פרנס המתגאה„על הצבור בחנם.

ג) מַה בֵּין צַדִּיק לְעֹובֵד אֱלֹהִים?

אמר ליה בר הֵי הֵי להלל: מאי דכתיב: „וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ"[1]? הַיְנוּ צדיק היינו עובד אלהים, היינו רשע היינו לא עבדו? א"ל: עֲבָדוֹ וְלֹא עֲבָדוֹ תַּרְוַיְהוּ צַדִּיקֵי גְמוּרֵי נִינְהוּ, אבל אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחת. א"ל: מִשּׁוּם חֲדָא זִמְנָא קָרֵי לֵיהּ „לא עבדו"? א"ל: אִין, צא ולמד משוק של חמרים: עשרה פַּרְסֵי–בְּזוּזָא, עשרה וחד פרסי–בתרי זוזי.

ד) יָאָה עֲנִיּוּת לְיִשְׂרָאֵל.

א"ל אליהו לבר הֵי הֵי, ואמרי לה לר' אלעזר: מ"ד „הִנֵּה צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר עֹנִי"[2]? מלמד, שחזר הקב"ה על כל מדות טובות ליתן לישראל, ולא מצא לישראל מדה טובה אלא עניות. אמר שמואל וְאִי תֵימָא רב יוסף: הַיְנוּ דְאָמְרֵי אִנְשֵׁי: יָאָה עֲנִיּוּתָא לישראל כִּבְרָזָא סֻמָּקָא לְסֻסְיָא חִוָּרָא.

פרק שני.

ה) אָדָם הָרִאשׁוֹן. עֲשָׂרָה דְּבָרִים נִבְרְאוּ בְיוֹם רִאשׁוֹן.

אמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה,

[1] מלאכי ג, יח. [2] ישעיה מח, י.

בשלמא למאן דאמר–התינח לדברי מי שאומר. בחנם–מבלי אשר עשה בשבילו איזה מפעל טוב.

ג) היינו צדיק וכו'–הלא צדיק ועובד אלהים וכן גם רשע ואינו עובד את האלהים דבר אחד הוא? תרוייהו וכו'–שניהם צדיקים גמורים הם. אבל אינו דומה–אף על פי ששניהם צדיקים הם, לא עבדו את אלהים בשוה, כי הלומד את פרקו מאה פעמים ואחת עֲבָדוֹ יותר. משום חדא זמנא וכו'–וכי משום שזה למד את פרקו פעם אחת פחות מחברו קורא לו הכתוב „לא עבדו"? אין–כן הוא. עשרה פרסי בזוזא וכו'–החמרים משכירים את המוריהם למסע של עשר פרסאות בזוז אחד ולמסע של אחת עשרה פרסאות–בשני זוזים (שכר פרסה יתרה שוה לשכר עשר פרסאות).

ד) ואי תימא–ואם תאמר (ויש אומרים). היינו דאמרי אינשי וכו'–זהו שאומרים הבריות: יפה העניות לישראל כרצועת עור אדומה לסוס לבן.

ה) מסוף העולם ועד סופו–כשהיה שוכב היה ראשו למזרח ורגליו נוגעות למערב.

שנאמר: „וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קְצֵה הַשָּׁמָיִם"[1]. וכיון שסרח, הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו, שנאמר: „אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה"[2].

ואמר רב יהודה אמר רב: עשרה דברים נבראו ביום ראשון, ואלו הן: שמים וארץ, תהו ובהו, אור וחשך, רוח ומים, מדת יום ומדת לילה. שמים וארץ—דכתיב: „בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ"[3]; תהו ובהו—דכתיב: „וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ"[4]; אור וחשך—דכתיב: „וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם"[5], וכתיב: „וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר"[6]; רוח ומים—דכתיב: „וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם"[7]; מדת יום ומדת לילה—דכתיב: „וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד"[8]. תָּנָא: „תֹּהוּ"—זהו קו ירוק, שמקיף את כל העולם כולו, שממנו יוצא חשך, שנאמר: „יָשֶׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ"[9]. „בֹּהוּ"—אלו אבנים מְפֻלָּמוֹת משוקעות בתהום, שמהן יוצאים מים, שנאמר: „וְנָטָה עָלֶיהָ קַו תֹהוּ וְאַבְנֵי בֹהוּ"[10].

ו) בַּעֲשָׂרָה דְבָרִים נִבְרָא הָעוֹלָם.

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: בעשרה דברים נברא העולם: בחכמה ובתבונה ובדעת, בכח ובגבורה ובגערה, בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. בחכמה ובתבונה—דכתיב: „ה' בְּחָכְמָה יָסַד אֶרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה"[11]; בדעת—דכתיב: „בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ"[12]; בכח וגבורה—דכתיב: „מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ נֶאְזָר בִּגְבוּרָה"[13]; בגערה—דכתיב: „עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ"[14]; בצדק ובמשפט—דכתיב: „צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ"[15]; בחסד וברחמים—דכתיב: „זְכֹר רַחֲמֶיךָ ה' וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה"[16].

א"ר יהודה אמר רב: בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם, היה מרחיב והולך כשתי פְּקַעְיוֹת של שְׁתִי, עד שגער בו הקדוש ברוך הוא והעמידו, שנאמר: „עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו". והיינו דאמר רבי שמעון ב"ל: מ"ד: „אֲנִי אֵל שַׁדַּי"[17]? אני אל, שאמרתי לְעוֹלָמִי: דַּי!

אמר ר"ל: בשעה שברא הקב"ה את הים הגדול, היה מרחיב והולך, עד שגער בו הקב"ה וְיִבְּשׁוֹ, שנאמר: „גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ"[18].

[1]דברים ד, לב. [2]תהלים קלט, ה. [3]בראשית א, א. [4]שם שם ב. [5]שם. [6]שם שם ג. [7]שם שם ב. [8]שם שם ה. [9]תהלים יח, יב. [10]ישעיה לד, יא. [11]משלי ג, יט. [12]שם שם כ. [13]תהלים סה, ז. [14]איוב כו, יא. [15]תהלים פט, טו. [16]שם כה, ו. [17]בראשית יז, א. [18]נחום א, ד.

אחור וקדם צרתני—שתי פעמים יצרתני, מתחלה נבה קומה ואחר כך קצר קומה. מדת יום ומדת לילה—עשרים וארבע שעות בין שניהם. ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו—קו החשך מקיף את חביון השמים. מפולמות—לחלחות (או מכוסות משקע בוץ). קו תהו וכו'—הא למדת, שהתהו הוא קו והבהו—אבנים.

ו) בכח—כח הזרוע. בגבורה—אמץ הלב. פקעיות של שתי—כדורי חוטים של מסכת הארג.

ז) הָרְקִיעִים.

מאי „שמים"? א"ר יוסי בר חנינא: ששם מים. בְּמַתְנִיתָא תְּנָא: אש ומים. מלמד, שהביאן הקב"ה וּטְרָפָן זה בזה ועשה מהן רקיע. אמר רב יהודה: שני רקיען הן, שנאמר: „הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם"[1]; וריש לקיש אמר: שבעה, ואלו הן: וִילוֹן, רקיע, שחקים, זבול, מָעוֹן, מָכוֹן, עֲרָבוֹת. וילון אינו משמש כלום, אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית, שנאמר: „הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת"[2]; רקיע, שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועים בו, שנאמר: „וַיִּתֵּן אוֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם"[3]; שחקים, שבו ריחים עומדות וטוחנות מָן לצדיקים, שנאמר: „וַיְצַו שְׁחָקִים מִמָּעַל וְדַלְתֵי שָׁמַיִם פָּתָח וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל וּדְגַן שָׁמַיִם נָתַן לָמוֹ"[4]; זבול, שבו ירושלים ובית המקדש ומזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן בכל יום, שנאמר: „בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים"[5]. ומה מקריב? וכי תעלה על דעתך שיש לְשָׁם פרים וכבשים? אלא מהו מקריב? נשמתן של צדיקים. וּמְנָא לָן דְּאִקְרֵי שמים? שנאמר: „הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ"[6]; מעון, שבו כתות של מלאכי השרת, שאומרות שירה בלילה וְחָשׁוֹת ביום מפני כבודן של ישראל, שנאמר: „יוֹמָם יְצַוֶּה ה' חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי"[7].

א"ר לקיש: כל העוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר: „יומם יצוה ה' חסדו". מאי טעמא „יומם יצוה ה' חסדו"? משום ד„בלילה שירה עמי". איכא דאמרי: אמר ר"ל: כל העוסק בתורה בעוה"ז, שדומה ללילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד לעוה"ב, שדומה ליום, שנאמר: „יומם יצוה ה' חסדו" וגו'. א"ר לוי: כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילין אותו גחלי רְתָמִים, שנאמר: „הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם"[8].

ומנ"ל דְּאִקְרֵי שמים? שנאמר: „הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם"[9].— מכון, שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים רעים ועליית אֲגָלִים וְחֶדְרָהּ של סופה וסערה ומערה של קיטור, וכולן דלתותיהן של אש, שנאמר: „פָּתַח ה' אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ"[10]. וּמְנָא לָן דְּאִקְרֵי שמים? שנאמר:

[1] דברים י, יד. [2] ישעיה מ, כב. [3] בראשית א, יז. [4] תהלים עח, כג—כד. [5] מלכים א. ח, יג. [6] ישעיה סג, טו. [7] תהלים מב, ט. [8] איוב ל, ד. [9] דברים כו, טו. [10] ירמיה נ, כה.

ז) נכנס שחרית—לתוך תיקו ואז מופיע האור בעולם. ויוצא ערבית—מתיקו ומתפשט למטה מן האור ואז יחשך העולם, וזהו חדוש מעשה בראשית בכל יום. כדוק—כיריעה דקה, הרי שיש שמים שאינם משמשים אלא שמוש של יריעה פרושה. ומנא לן וכו'—ומנין אנו יודעים, שהזבול נקרא בשם שמים? וחשות ביום וכו'—והן שותקות ביום מפני כבודם של ישראל המקלסים את הקב"ה ביום. יומם יצוה ה' חסדו—ה' יצוה את המלאכים לשתוק יומם, כדי לעשות חסד עם יושבי הארץ הצריכים לחסד. מאי טעמא—מה טעם. דאיקרי שמים—שמעון נקרא בשם שמים. אגלים—אגלי מים. פתח ה' את אוצרו—

„וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ"[1]. ערבות, שבו צדק ומשפט וצדקה, גִּנְזֵי חיים, גנזי שלום, גנזי ברכה ונשמתן של צדיקים ורוחות ונשמות, שעתידות להבראות, וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים. צדק ומשפט-דכתיב: „צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ"[2]; צדקה-דכתיב: „וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן"[3]; גנזי שלום-דכתיב: „וַיִּקְרָא לוֹ ה' שָׁלוֹם"[4]; גנזי חיים-דכתיב: „כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים"[5]; גנזי ברכה-דכתיב: „יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת ה'"[6]; ונשמתן של צדיקים-דכתיב: „וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ"[7]; רוחות ונשמות, שעתידות להבראות-שנאמר: „כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי"[8]; וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים-דכתיב: „גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים"[9]. ושם אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת וכסא הכבוד, ומלך אל חי רם ונשא שוכן עליהם, שנאמר: „סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ"[10]. וּמְנָא לָן דְּאִקְּרֵי שמים? אָתְיָא „רכיבה" „רכיבה": כתיב הכא: „סולו לרוכב בערבות" וכתיב הָתָם: „רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ"[11]. וחשך ענן וערפל מקיפין אותו, שנאמר: „יָשֶׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ" וגו'[12]. ומי אִכָּא חֲשׁוֹכָא קַמֵּי שְׁמַיָּא? וְהָא כתיב: „הוּא גָּלֵא עֲמִיקָתָא וּמְסַתְּרָתָא יָדַע מָה בַחֲשׁוֹכָא וּנְהוֹרָא עִמֵּהּ שְׁרֵא"[13]? לָא קַשְׁיָא: הָא בְּבָתֵּי גַוַּאי, הא בבתי בְרָאֵי.

ואמר רב אחא בר יעקב: עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות, שנאמר: „וּדְמוּת עַל רָאשֵׁי הַחַיָּה רָקִיעַ"[14]. עד כאן יש לך רשות לְדַבֵּר, מכאן ואילך אין לך רשות לדבר, שכן כתוב בספר בן סירא: „במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור, במה שֶׁהֻרְשֵׁיתָ התבונן, אין לך עסק בנסתרות".

ח) אֵל רָם וְנִשָּׂא.

תַּנְיָא: אמר רבן יוחנן בן זכאי: מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע, בשעה שאמר: „אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן"[15]? יצתה בת קול ואמרה לו: רשע בן רשע, בן בנו של נמרוד הרשע, שהמריד את כל העולם כלו עליו במלכותו! כמה שנותיו של אדם? שבעים שנה, ואם בגבורות--

[1]מלכים א. ח, לט. [2]תהלים פט, טו. [3]ישעיה נט, יז. [4]שופטים ו, כד. [5]תהלים לו, י. [6]שם כד, ה. [7]שמואל א. כה, כט. [8]ישעיה נז, טז. [9]תהלים סח, י. [10]שם שם ה. [11]דברים לג, כו. [12]תהלים יח, יב. [13]דניאל ב. כב. [14]יחזקאל א, כב. [15]ישעיה יד, יד.

את האוצר המיוחד לפורענות. מכון כסאך—והכסא נמצא בערבות, כמו שנאמר להלן. ה' שלום—שמו של הקב"ה הוא שלום. אתיא רכיבה רכיבה—מן הפעל רכב הנזכר בפסוק „רוכב שמים" אני למד על הפעל רכב הנאמר בפסוק „רוכב ערבות". ומי איכא חשוכא קמי שמיא—וכי יש חשך לפני השמים (האלהים)? הוא גלא וכו'—הוא מגלה עמוקות ומסתרים, יודע את הנעשה בחשך ועמו שוכן אור. הא בבתי גואי וכו'—מה שנאמר שעמו ישכון אור מוסב על חדרי משכנו הפנימיים ומה שנאמר „ישת חשך סתרו" מוסב על חדרי משכנו החיצונים. במופלא ממך—מה שנפלא ונשגב ממך.

ח) עליו—על הקב"ה.

שמונים שנה. דכתיב: „יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה"[1]. והלא מן הארץ ועד לרקיע מהלך ת"ק שנה, ועוביו של רקיע מהלך ת"ק שנה, וכן בין כל רקיע ורקיע; למעלה מהן חיות הקודש. ורגלי החיות כנגד כולן וקרסולי החיות כנגד כולן ושוקי החיות כנגד כולן ורכובי החיות כנגד כולן, ירכי החיות כנגד כולן וגופי החיות כנגד כולן וצוארי החיות כנגד כולן וראשי החיות כנגד כולן וקרני החיות כנגד כולן; ולמעלה מהן כסא הכבוד ורגלי כסא הכבוד כנגד כולן וכסא הכבוד כנגד כולן; מלך אל חי וקיים, רם ונשא שוכן עליהם, ואתה אמרת: „אעלה על במתי עב" וגו'! „אַךְ אֶל שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל יַרְכְּתֵי בוֹר"[2].

ט) מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה וּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר: תָּא אַגְמְרָךְ מעשה מרכבה. א"ל: אַכַּתִּי לָא קַשַּׁאי. כִּדְקַשׁ, נָח נַפְשֵׁיהּ דר' יוחנן. א"ל ר' אסי: תָּא אַגְמְרָךְ מעשה מרכבה. א"ל: אי זְכַאי, גְּמִירְנָא מרבי יוחנן רבך. רב יוסף הֲוָה גְּמִיר מעשה מרכבה וְסָבֵי דְפוּמְבְּדִיתָא הֲווֹ תָנוּ מעשה בראשית. אֲמַרוּ לֵיהּ: לִגְמְרַן מר מעשה מרכבה. אֲמַר להו: אַגְמַרְתִּינַן אַתּוּן מעשה בראשית. אַגְמְרוּהַ. בָּתַר דַּגְמְרוּהַ, אֲמַרוּ: לִגְמְרַן מר מעשה מרכבה. אֲמַר לְהוּ: תְּנֵינָא בְהוּ: „דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ"[3]—דברים, שהן מתוקים מדבש וחלב, יהיו תחת לשונך. רבי אַבָּהוּ אמר—מֵהָכָא: „כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ"[4]—דברים שהם כִּבְשׁוֹנוֹ של עולם יהיו תחת לבושך. אֲמַרוּ לֵיהּ: תְּנֵינַן בְּהוּ עד „וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם"[5]. אמר להם: הן הן מעשה מרכבה. מֵיתִיבֵי: עד הֵיכָן מעשה מרכבה? ר' אומר: עד „וָאֵרֶא" בָּתְרָא, ר' יצחק אומר: עד „הַחַשְׁמַל"? עד „וארא" מַגְמְרִינַן, מכאן ואילך מָסְרִינַן ראשי פרקים. אִכָּא דְאָמְרֵי: עד „וארא"

[1]תהלים צ, י. [2]ישעיה יד, טו. [3]שיר השירים ד, יא. [4]משלי כז, כו. [5]יחזקאל ב, א.

רגלי החיות—עַבִי פרסותיהן. כנגד כולן—שעור גדלן כגדל כל הרקיעים יחד. רכובי החיות—ברכי החיות.

ט) תא אגמרך—בוא ואלמדך. אכתי לא קשאי—עוד לא זקנתי (ואין לי עדיין רשות לעסוק בתורת הסוד). כדקש נח נפשיה וכו'—כשהזקין, מת ר' יוחנן. אי זכאי וכו'—לו זכיתי, כי אז הייתי לומד מר' יוחנן רבך. הוה גמיר—היה מלומד (ידען). וסבי דפומבדיתא הוו תנו—וזקני פומבדיתא היו לומדים. אמרו ליה וכו'—אמרו לו: ילמדנו האדון. אמר להו וכו'—אמר להם: למדוני אתם מעשה בראשית. אגמרוה—למדוהו. בתר וכו'—לאחר שלמדוהו אמרו: ילמדנו האדון מעשה מרכבה. תנינא בהו—שניתי עליהם (על הענינים האלה). יהיו תחת לשונך—שלא תגלם לאיש. כבשונו—סתרו, סודו. תנינן בהו וכו'—כבר למדנו בהם (בעניני מעשה מרכבה) עד הפסוק „ויאמר אלי" וגו'. הן הן מעשה מרכבה—אם למדתם עד כאן, למדתם הכל, כי שני הפסוקים „וארא כעין חשמל" וגו' „כמראה הקשת" וגו' הם הם שהקפידו עליהם החכמים לדורשם, לפי שהם מדברים בצורת מראה השכינה. מיתיבי—הם משיבים, מקשים על זה. עד וארא בתרא—עד המלה „וארא" האחרונה („וארא כעין חשמל"). עד וארא מגמרינן—עד „וארא" אנו מלמדים, ומשם והלאה אנו מוסרים רק ראשי הענינים; ולפי זה יהיה

מסרינן ראשי פרקים, מכאן ואילך אם הוא חכם מבין מדעתו–אין, אי לא–לא. ומי דָּרְשִׁינַן בחשמל? וְהָא הַהוּא יָנוֹקָא דְּדָרֵשׁ בחשמל וּנְפַק נוּרָא וַאֲכַלְתֵּיהּ? שָׁאנֵי יָנוֹקָא דְּלָא מְטָא זִמְנֵיהּ.

ת״ר: מעשה בתינוק אחד, שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל, יצתה אש מחשמל ושרפתו. בקשו לגנוז ספר יחזקאל, אמר להם חנניה בן חזקיה: אם זה חכם, כולם חכמים הם? –מאי חשמל? א״ר יהודה: חיות אש מְמַלְּלוֹת. בְּמַתְנִיתָא תְּנָא: עתים חָשׁוֹת, עתים ממללות; בשעה שהדבור יוצא מפי הקב״ה–חשות, ובשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב״ה–ממללות.

„וְהַחַיּוֹת רָצוֹא וָשׁוֹב״[1]–מאי „רצוא ושוב״? אמר רב יהודה: כאור היוצא מפי הכבשן. מאי „כְּמַרְאֵה הַבָּזָק״[1]? א״ר יוסי בר חנינא: כאור היוצא מבין הַחֲרָסִים. „וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן״ וגו׳[2]–לְהֵיכָן אֲזַל? א״ר יהודה אמר רב: שהלך לכבוש את כל העולם לפני נבוכדנאצר הרשע. וכל כך למה? כדי שלא יאמרו אומות העולם: ביד אומה שפלה מסר הקב״ה את בניו. אמר הקב״ה: מי גרם לי, שאהיה שמש לעובדי כוכבים? עוונותיהם של ישראל הן גרמו לי.

„וָאֵרֶא הַחַיּוֹת וְהִנֵּה אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ אֵצֶל הַחַיּוֹת״[3]–א״ר אלעזר: מלאך אחד, שהוא עומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות. בְּמַתְנִיתָא תְּנָא: סַנְדְּלְפוֹן שמו וגבוה מחברו מהלך ה׳ מאות שנה ועומד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו. אִינִי? והא כתיב: „בָּרוּךְ כְּבוֹד ה׳ מִמְּקוֹמוֹ״[4]–מכלל דמקומו לֵיכָּא דְיָדַע לֵיהּ? דְּאָמַר שֵׁם אַתָּגָא וְאָזִיל וְיָתֵב בְּרֵישֵׁיהּ.

אמר רבא: כל מה שראה יחזקאל, ראה ישעיה. למה יחזקאל דומה? לבן כפר, שראה את המלך. למה ישעיה דומה? לבן כְּרַךְ, שראה את המלך.

[1]יחזקאל א, יד. [2]שם שם ד. [3]שם שם טו. [4]שם ג, יב.

פירושו של „עד היכן״: עד איזה מקום נִתַּן לדרוש במעשה מרכבה? איכא דאמרי–יש אומרים. אין–כן, מותר לו למסור. ומי דרשינן–וכי דורשים אנו? והא ההוא וכו׳–והלא צעיר אחד שהיה דורש בחשמל ויצאה אש ושרפתו. שאני ינוקא וכו׳–שונה הצעיר ההוא שטרם הגיע זמנו (לעסוק בתורת הסוד). אם זה חכם וכו׳–אם התינוק הזה חכם הוא, כל התינוקות חכמים הם? (כלומר: התינוק הזה היה יוצא מן הכלל ובשבילו אין לגנוז את הספר). חשות–שותקות. מפי הכבשן–ששורפים בו אבני סיד. מבין החרסים–מבין שברי חרס שדרך הצורפים לזוק בתוכם את הזהב. מן הצפון–מבבל. להיכן אזל–אנה הלך (הרוח)? שמש לעובדי כוכבים–משרת לנבוכדנצר לעשותו מושל תקיף. עונותיהם של ישראל–שבשבילם יגלו מארצם.

וקושר כתרים–שהוא מקבל את תפלות הצדיקים וקושר מהן כתרים לבוראו. איני–האומנם כן הוא? ליכא דידע ליה–אין מי שיודע אותו. דאמר שם וכו׳–הוא משביע את הכתר שהוא קושר בשם המפורש והכתר הולך ויושב (מאליו) על ראשו (של הקב״ה).

ראה ישעיה–כששרתה עליו רוח הקדש, אלא שלא חש לתאר את המראות, לפי שהיה רגיל בהם ולא השתומם עליהם. לבן כרך–הרואה את המלך לעתים קרובות.

אמר ר"ל: מַאי דכתיב: „אָשִׁירָה לַה' כִּי גָאֹה גָּאָה"[1]? שירו למי שמתגאה על הגאים. דאמר מר: מלך שבחיות ארי, מלך שבבהמות שור, מלך שבעופות נשר, ואדם מתגאה עליהם, והקב"ה מתגאה על כולם ועל כל העולם כולו.

י) מֵהֵיכָן נִבְרָאִים מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת?

אמר ליה שמואל לחייא בר רב בר איריא: תָּא אֵימָא לך מִלְּתָא מֵהָנֵי מִלֵּי מְעַלְּיוּתָא דַּהֲוָה אָמַר אֲבוּךְ: כל יוֹמָא וְיוֹמָא נבראים מלאכי השרת מנהר דינור ואומרים שירה ובטלין, שנאמר: „חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ"[2]. וּפְלִיגָא דרבי שמואל בר נחמני, דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל דבור ודבור, שיוצא מפי הקדוש ב"ה, נברא ממנו מלאך אחד, שנאמר: „בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם"[3].

יא) שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה קְלָלוֹת שֶׁקִּלֵּל יְשַׁעְיָה אֶת יִשְׂרָאֵל.

כי אֲתָא רב דימי, אמר: י"ח קללות קלל ישעיה הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו, עד שאמר להם מקרא זה: „וְנִגַּשׂ הָעָם אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד"[4]. י"ח קללות מַאי נִינְהוּ? דכתיב: „כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן ה' צְבָאוֹת מֵסִיר מִירוּשָׁלַיִם וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כֹּל מִשְׁעַן לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן מָיִם. גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן. שַׂר חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ. וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ בָם"[5]. „משען"—אלו בעלי מקרא; „משענה"—אלו בעלי משנה, כגון ר' יהודה בן תֵּימָא וחבריו. וּפְלִיגֵי בה רב פפא ורבנן: חד אמר: שש מאות סדרי משנה, וחד אמר: שבע מאות סדרי משנה. „כל משען לחם"—אלו בעלי תלמוד, שנאמר: „לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחְמִי וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי"[6]; „כל משען מים"—אלו בעלי אגדות, שמושכין לבו של אדם כמים באגדה; „גבור"—זה בעל שמועות; „איש מלחמה"—זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה; „שופט"—זה דיין, שדן דין אמת לאמתו; „נביא"—כְּמַשְׁמָעוֹ; „קוסם"—זה מלך, שנאמר: „קֶסֶם עַל שִׂפְתֵי מֶלֶךְ"[7] „זקן"—זה שראוי לישיבה; „שר חמשים"—אל תקרי „שר חמשים", אלא שר חוּמָּשִׁים: זה שיודע לישא וליתן בה' חומשי תורה. דבר אחר: „שר חמשים"—כדרבי

1שמות טו, א. 2איכה ג, כג. 3תהלים לג, ו. 4ישעיה ג, ה. 5שם שם, א—ד. 6משלי ט, ה. 7שם טז, י.

י) תא אימא וכו'—בוא ואגיד לך אחד מאותם המאמרים המשובחים שהיה אומר אביך. כל יומא ויומא—בכל יום ויום. מנהר דינור—מנחל האש. ובטלים—וכלים. חדשים לבקרים—בכל בקר אתה בורא מלאכים חדשים. ופליגא וכו'—סברתו של רב חולקת על דברי ר' שמואל בר נחמני, האומר שמלאכים נבראים מדבורו של המקום ולא מנהר דינור. כל צבאם—צבא המלאכים הממלאים אותם.

יא) קלל ישעיה הנביא—כלומר: נִבָּא עליהם שמונה עשרה פורעניות. מאי נינהו—מה הן? שש מאות סדרי משנה—היו בימיהם. בעל שמועות—ששמע הלכות פסוקות מרבותיו

אבהו, דַּאֲמַר רבי אבהו: מכאן שאין מעמידים מְתֻרְגְּמָן על הצבור פחות מחמשים שנה. „נשוא פנים"—זה שנושאים פנים לדורו בעבורו, למעלה—כגון רבי חנינא בן דוסא, למטה—כגון רבי אבהו בֵּי קיסר. „יועץ"—זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים; „חכם"—זה תלמיד הַמַּחְכִּים את רבותיו; „חרשים"—זה שנעשו הכל לפניו כְּחֵרְשִׁים בשעה שפותח בדברי תורה; „ונבון"—זה המבין דבר מתוך דבר; „לחש"—זה שראוי למסור לו דברי תורה, שניתנו בלחש; „ונתתי נערים שריהם"—א"ר אלעזר: בני אדם שמנוערים מן המצות; „ותעלולים ימשלו בם"—אמר רב אחא בר יעקב: אלו תַעְלֵי בְּנֵי תַעְלֵי. ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם: „ירהבו הנער" וגו'—מאי „ירהבו הנער בזקן"? יבואו בני אדם, שמנוערים מן המצות, וירהבו בְּמִי שמלא מצות כרמון; מאי „והנקלה בנכבד"? יבואו מי, שחמורות דומות להם כַּקַלות, וירהבו במי, שקלות דומות עליהם כחמורות.

יב) אַחֵר קִצֵּץ בִּנְטִיעוֹת.

אחר קיצץ בנטיעות, עליו הכתוב אומר: „אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ"[1]. מַאי היא? חֲזָא מְטַטְרוֹן דְּאִתְיְהִיבָא לֵיהּ רְשׁוּתָא (חֲדָא שַׁעֲתָא בְּיוֹמָא) לְמֵיתַב וּלְמִכְתַּב זְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל, אֲמַר: גְּמִירֵי דאין למעלה לא ישיבה ולא תַחֲרוּת ולא עורף ולא עִפּוּי, שמא ח"ו שתי רשויות הן? מיד אַפְּקוּהַ לִמְטַטְרוֹן וּמַחְיוּהַ שִׁתִּין פּוּלְסֵי דְנוּרָא. א"ל: מַאי טַעְמָא כִּי חֲזִיתֵיהּ, לָא קָמְתְּ מִקַּמֵּיהּ? אִתְיְהִיבָא לֵיהּ רְשׁוּתָא לְמִמְחַק זַכְוָתָא דאחר. יצתה בת קול ואמרה: „שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים"[2], חוץ מאחר, שידע כבודי ומרד בי. אמר:

[1] קהלת ה, ה. [2] ירמ"יס ג, יד.

מתורגמן—דורש ברבים, המוסר להקהל את הדברים שהוא שומע מפי החכם. למעלה—בשמים נושאים פנים לדורו בעבורו. ר' חנינא בן דוסא—שכל העולם היה ניזון בזכותו. רבי אבהו בי קיסר—שהיה חשוב בבית הקיסר. המחכים את רבותיו—בשאלותיו החריפות. שניתנו בל' חש—תורת הסוד. מנוערים—מחוסרים. תעלי בני תעלי—שועלים בני שועלים. שחמורות דומות להן כקלות—רשעים, שעברות חמורות דומות להם לקלות והם עוברים עליהן. וירהבו—יז' זציפו, יתגאו. שקלות דומות עליהם כחמורות—שהם מחמירים על עצמם להזהר גם בעברות קלות.

יב) קצץ בנטיעות—כלומר: כפר. חזא מטטרון וכו'—הוא ראה את מטטרון (שם אחד המלאכים), שניתנה לו רשות שעה אחת ביום לשבת ולכתוב את זכותו של ישראל. אמר וכו'—אמר (אחר): למדנו שאין למעלה (בשמים) וכו'. עורף—אין להמלאכים עורף, כי מכל צד יש להם פנים. עפוי—עייפות. שתי רשויות—שני כחות שולטים (שני אלים). אפקוה וכו'—הוציאו את מטטרון והלקוהו ששים מלקיות במקל של אש (כדי להראות לאחר, שאין למטטרון יכולת ותוקף יותר מאשר ליתר המלאכים). מאי טעמא וכו'—מפני מה כשראית אותו (את אחר) לא קמת מפניו (כדי שלא להביאו לידי מחשבות זרות). אתיהיבא וכו'—ניתנה לו רשות למחוק את זכויותיו של אחר.

הואיל וְאִטְרִידוּ לֵיהּ לְהַהוּא גַבְרָא מֵהַהוּא עָלְמָא, לִפּוֹק וְלִהֱנֵי בְּהַאי עָלְמָא. נְפַק אחר לתרבות רעה.

יג) שֵׁדִים וּבְנֵי אָדָם.

ת"ר: ששה דברים נאמרו בשדים, ג' כמלאכי השרת וג' כבני אדם. שלשה כמלאכי השרת–שיש להם כנפים כמלאכי השרת וְשָׁטִין מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת ויודעין העתיד להיות כמלאכי השרת. "יודעין" סָלְקָא דַעְתָּךְ? אלא שומעים מאחורי הַפַּרְגּוֹד כמלאכי השרת. ג' כבני אדם–אוכלין ושותין כבני אדם ופרים ורבים כבני אדם ומתים כבני אדם. וששה דברים נאמרו בבני אדם, שלשה כמלאכי השרת וג' כבהמה. ג' כמלאכי השרת–יש בהם דעת כמלאכי השרת והולכין בקומה זקופה כמלאכי השרת ומספרים בלשון קדש כמלאכי השרת. שלשה כבהמה–אוכלין ושותין ופרין ורבין ומוציאין רְעִי כבהמה.

סֵדֶר נָשִׁים.

יְבָמוֹת.

פרק ששי.

א) תַּלְמִידָיו שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא.

תניא: רבי יהושע אומר: נשא אדם אשה בילדותו, ישא אשה בזקנותו; היו לו בנים בילדותו, יהיו לו בנים בזקנותו, שנאמר: "בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵיזֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים"[1]. ר' עקיבא אומר: לָמַד תורה בילדותו, ילמוד תורה בזקנותו; היו לו תלמידים בילדותו, יהיו לו תלמידים בזקנותו, שנאמר: "בבקר זרע את זרעך" וגו'. אמרו: שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מִגַּבַּת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה. והיה העולם שמם, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום וּשְׁנָאָהּ

[1] קהלת יא, ו.

הואיל ואיטרידו וכו'–הואיל שגרשו את האיש ההוא (כלומר: אותי) מן העולם ההוא (הבא) אלך ואתענג בעולם הזה. נפק–יצא.

יג) יודעין סלקא דעתך–איך עולה על דעתך שהם יודעים את העתיד? מאחורי הפרגוד–מאחורי המסך של כסא הכבוד. רעי–גלל.

א) ולערב–לעת זקנה. איזה יכשר–איזה זרע יהיה הגון ויתקיים. מגבת עד אנטיפרס–שמות ערים בגליל. בפרק–בזמן. ושנאה–ולִמֵּד אותה (את התורה).

לרבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע והם הם העמידו תורה באותה שעה. תְּנָא: כולם מתו מפסח ועד עצרת. אמר רב חמא בר אבא וְאִיתֵימָא רבי חייא בר אבין: וכולם מתו מיתה רעה. מַאי היא? אמר רב נחמן: אַסְכְּרָה.

ב) מֶה חָסֵר אָדָם שֶׁאֵין לוֹ אִשָּׁה?

אמר ר׳ תנחום א״ר חנילאי: כל אדם שאין לו אשה, שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה. בלא שמחה—דכתיב: „וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ״[1]; בלא ברכה—דכתיב: „לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל בֵּיתֶךָ״[2]; בלא טובה—דכתיב: „לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ״[3]. בְּמַעַרְבָא אָמְרֵי: בלא תורה ובלא חומה. בלא תורה—דכתיב: „הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִי וְתֻשִׁיָּה נִדְּחָה מִמֶּנִּי״[4]; בלא חומה—דכתיב: „נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּבֶר״[5]. רבא בר עולא אמר: אף בלא שלום, דכתיב: „וְיָדַעְתָּ כִּי שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ״ וגו׳[6].

ת״ר: האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה וְהַמַּשִּׂיאָן סמוך לְפִרְקָן, עליו הכתוב אומר: „וְיָדַעְתָּ כִּי שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ״. תנו רבנן: האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו, עליו הכתוב אומר: „אָז תִּקְרָא וַה׳ יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי״[7].

אמר רבי אלעזר: כל אדם שאין לו אשה, אינו אדם, שנאמר: „זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם״[8]. ואמר ר׳ אלעזר: כל אדם שאין לו קרקע, אינו אדם, שנאמר: „הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה׳ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם״[9]. וא״ר אלעזר: מאי דכתיב: „אֶעֱשֶׂה לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ״[10]? זכה—עוזרתו, לא זכה—כנגדו. וְאִכָּא דאמרי: ר׳ אלעזר רָמֵי: כתיב „כנגדו״ וְקָרֵינַן כניגדו? זכה—כנגדו, לא זכה—מְנַגַּדְתּוֹ.—אַשְׁכְּחֵיהּ רבי יוסי לאליהו, אמר ליה: כתיב: „אעשה לו עזר״—

[1]דברים יד, כו. [2]יחזקאל מד, ל. [3]בראשית ב, יח. [4]איוב ו, יג. [5]ירמיה לא, כא. [6]איוב ה, כד. [7]ישעיה נח, ט. [8]בראשית ה, ב. [9]תהלים קטו, טז. [10]בראשית ב, יח.

ואיתימא—ואם תאמר (ויש אומרים). אסכרה—מחלת הגרון.

ב) וביתך—זו אשה. במערבא אמרי—במערב (כך קראו בבבל את ארץ ישראל, לפי שהיא במערבה של בבל) היו אומרים. האם אין עזרתי בי וגו׳—כשאין לי אשה, שהיא לאדם עזר כנגדו, אז תושיה נדחה ממני (תלמודי משתכח, מפני שצריך אני לעסוק בצרכי הבית). תסובב—כחומה הסובבת את העיר ומגינה עליה. וידעת כי שלום אהלך—בזמן שיש לך אהל (זו אשה) אז שלום לך. והמכבדה יותר מגופו—כי בשתה של האשה קשה מבשתו של האיש. המשיאן—נושא נשים לבניו ונותן את בנותיו לאנשים. סמוך לפרקן—מיד כבוא עתם. הנושא את בת אחותו—דרכו של אדם להתגעגע על אחותו יותר מאשר על אחיו ונמצא שמתוך כך הוא מחבב את אשתו ביותר. כנגדו—מתנגדת לו וממרה את פיו. רמי—מקשה. וקרינן—ואנו קוראים. מנגדתו—היא מכה אותו. אשכחיה—מצא אותו.

במה אשה עוזרתו לאדם? אמר לו: אדם מביא חטין-חטין כּוֹסֵס? פשתן-פשתן לובש? לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו?

ג) עֲבוֹדַת אֲדָמָה וּמִסְחָר.

ואמר רבי אלעזר: עתידין כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע, שנאמר: „וְיָרְדוּ מֵאָנִיּוֹתֵיהֶם כָּל תּוֹפְשֵׂי מָשׁוֹט מַלָּחִים כֹּל חוֹבְלֵי הַיָּם אֶל הָאָרֶץ יַעֲמֹדוּ"[1]. וא"ר אלעזר: אין לך אומָנות פחותה מן הקרקע, שנאמר: „וירדו". רבי אלעזר חַזְיֵהּ לְהַהִיא אַרְעָא דְּשָׁדֵי בֵּיהּ כְּרַבָּא לְפְתָיַהּ. אֲמַר לֵיהּ: אִי תִּשְׁדְּיֵהּ לְאָרְכֵּיךְ-הֲפוּכֵי בְּעִסְקָא טָב מִנָּךְ. רב עָל לְבֵינֵי שִׁבְּלֵי, חֲזָנְהוּ דְּקָא נָיְפִין, אֲמַר לְהוֹ: אִי תָּנִיפוּ אִתְנִיפָן-הֲפוּכֵי בְּעִסְקָא טָב מִנָּךְ. אמר רבא: מְאָה זוּזָא בְּעִסְקָא-כָּל יוֹמָא בִּשְׂרָא וְחַמְרָא, מְאָה זוּזֵי בְּאַרְעָא-מִלְחָא וַחֲפוּרָה. ולא עוד אלא מַגְנְיָא לֵיהּ אַאַרְעָא וּמַרְמָא לֵיהּ תִּגְרָא. אמר רב פפא: זְרַע וְלָא תִּזְבֶּן, אע"ג דְּכִי הֲדָדֵי נִינְהוּ, הָנֵי מְבָרְכֵי; זַבֵּן וְלָא תִּדוֹל, הָנֵי מִלֵּי בִּסְתַּרְקֵי, אבל גְּלִימָא, לָא מִתְרְמֵי לֵיהּ כִּדְבָעֵי; טוּם וְלָא תְּשַׁפֵּץ, שַׁפֵּץ וְלָא תִּבְנֵי, שכל העוסק בבנין מִתְמַסְכֵּן; קְפוֹץ זְבֵן אַרְעָא, מְתוֹן נְסֵב אִתְּתָא, נְחוֹת דַּרְגָּא וּנְסֵב אִתְּתָא, סַק דַּרְגָּא וּבְחַר שׁוֹשְׁבִינָא.

[1] יחזקאל כז, כט.

חטים כוסס-האומנם הוא לועס את החטים? לא נמצאת וכו'-האשה שעסקה בכך לטחון את הקמח ולאפות לחם וכן לטוות את הפשתן ולהכין ממנו בגדים, היא מעמידה את בעלה על רגליו (נותנת סמך ומשען לקיומו).

ג) שיעמדו על הקרקע-יעזבו את אומנותם כדי לעסוק בעבודת האדמה. וירדו-ירדו ממצב מעולה אל מצב שפל. חזייה לההיא וכו'-ראה חלקת אדמה, שהזורע זרע אל תוכה ברוב לרחבה (לרוחב הערוגה). אמר ליה וכו'-אמר לו: אפילו אם תזרענו לארך (אם תטפל בו בכל מה שאתה רוצה) טוב לך יותר לעסוק במסחר (שהוא מכנים ריוח יותר). על לביני וכו'-נכנס לבין השבלים וראה אותן שהן מתנפנפות ברוח. אמר להו וכו'-אמר להן: אם תתנופפנה הלוך והתנופף (לאין קץ), הנה העסק במסחר טוב מכן. אמר רבא וכו'-המשקיע מאה זוזים במסחר (הוא אוכל) בכל יום בשר (ושותה) יין, אבל המשקיע מאה זוזים באדמה (אוכל) מלח וירק רך. מגניא ליה וכו'-היא משכבת אותו על הארץ (לשמור את פירותיה) ומביאה אותו לידי תגרה עם בני האדם. זרע-תבואה לאכילת ביתך. ולא תזבין-אל תקנה תבואה מן השוק. אע"ג דכי הדדי וכו'-אף על פי שהחטין הקנויות שוות במחירן לחטיך, בכל זאת אלה (חטי שדך) מבורכות ביותר (שאין הברכה מצויה בדבר הנקנה בכסף). זבין וכו'-מכור את כלי ביתך (כדי לעסוק בדמיהם במסחר) קודם שתבוא לידי עניות. הני מילי-במה הדברים אמורים. בסתרקי מרבד. אבל גלימא וכו'-אדרת לא ימכור, שמא לא תזדמן לו, בשעת הצרך, לקנות אדרת הגונה כסותה. טום ולא תשפיץ-סתום ואל תתקן (אם נעשה חור קטן בכותל, סתום אותו מיד ואל תרחיב את הפרץ לתת אל תוכו טיט ולבנים לנוי). שפיץ ולא תבני-תקן את הכותל ואל תסתרהו כדי לבנותו מחדש. מתמסכן-נעשה עני. קפוץ זבין ארעא-כשתזדמן לך לקנות קרקע, קפוץ וקנהו מבלי להרבות מחשבות. מתון נסיב איתתא-היה מתון בבואך לקחת אשה (בדוק מתחלה את טיבה והנהגתה). נחות דרגא וכו'-רד מדרגה (ממצבך ויחוסך) וקח לך אשה (אל תקח אשה חשובה ממך, שלא תתגאה עליך). סק דרגא ובחר שושבינא-עלה מדרגה ובחר לך חבר (התרועע עם אדם חשוב ממך).

ד) אִשָּׁה רָעָה וְאִשָּׁה טוֹבָה.

רב הוה מִפְּטַר מרבי חייא, א"ל: רַחֲמָנָא לִצְּלָךְ מִמִּדֵּי דְקָשֵׁי מִמּוֹתָא. ומי אִכָּא מִדֵּי דְקָשֵׁי מִמּוֹתָא? נְפַק, דָּק וְאַשְׁכַּח: „וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת הָאִשָּׁה"[1].

רב הֲוָה קָא מְצַעֲרָא לֵיהּ דְּבֵיתְהוּ. כי א"ל: עֲבִידִי לִי טְלוֹפְחֵי—עָבְדָה ליה חִמְצֵי, חִמְצֵי—עָבְדָה לֵיהּ טְלוֹפְחֵי. כִּי גְדַל חִיָּא בְּרֵיהּ, אַפֵּךְ לָהּ. אֲמַר לֵיהּ: אִעַלְּיָא לך אמך. א"ל: אֲנָא הוּא דְקָא אַפֵּכְנָא לה. א"ל: הַיְנוּ דְקָאָמְרֵי אִינְשֵׁי: דְּנָפֵיק מִנָּךְ טַעְמָא מַלְּפָךְ. מִיהוּ, אַתְּ לָא תַעְבֵּד הָכֵי, שנאמר: „לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ"[2].

רבי חייא הֲוָה קָא מְצַעֲרָא לֵיהּ דְּבֵיתְהוּ. כִּי הֲוָה מַשְׁכַּח מִדֵּי, צָיֵר לֵיהּ בְּסוּדָרֵיהּ וּמַיְתֵי לה. א"ל רב: וְהָא קָא מְצַעֲרָא לֵיהּ לְמַר! א"ל: דיינו, שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא.

הֵיכִי דָמֵי אשה רעה? אמר אביי: מְקַשְׁטָא לֵיהּ תַּכָּא וּמְקַשְׁטָא לֵיהּ פּוּמָא. רבא אמר: מְקַשְׁטָא לֵיהּ תַּכָּא וּמְהַדְרָה לֵיהּ גַּבַּהּ.

אמר רבא: אשה רעה, מצוה לגרשה, דכתיב: „גָּרֵשׁ לֵץ וְיֵצֵא מָדוֹן וְיִשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן"[3]. ואמר רבא: אשה רעה וכתובתה מרובה, צרתה בצדה, דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי: בַּחֲבֶרְתָּהּ ולא בְסִלְתָּא. ואמר רבא: קשה אשה רעה כיום

[1] קהלת ז, כו. [2] ירמיה ט, ד. [3] משלי כב, י.

ד) הוה מיפטר—היה מתפטר (נפרד ממנו ללכת לביתו). רחמנא ליצלך וכו׳—הרחמן (אלהים) יצילך מדבר הקשה (הרע) מן המות. ומי איכא וכו׳—וכי יש דבר הקשה מן המות? נפק וכו׳—יצא, דייק (בקש) ומצא.

הוה קא מצערא ליה דביתהו—אשתו היתה מצערת אותו. כי אמר לה וכו׳—כשאמר לה: עשי לי (בשלי לי) עדשים, היתה עושה (מבשלת) לו חמצים (מין קטניות, קיכערבסע, овечій горохъ), וכשצוה לה לבשל חמצים היתה מבשלת עדשים. כי גדל וכו׳—כשגדל חייא בנו היה מהפך לה את דברי אביו (כשאמר לו אביו שיגיד לאמו לעשות עדשים, היה חייא אומר לה שתבשל חמצים, והיא כדרכה עשתה את ההפך ובשלה עדשים). אמר ליה וכו׳—אמר לו (רב לחייא בנו): אמך היטיבה את דרכה. אנא הוא וכו׳—אני הוא המהפך לה (את דבריך). היינו וכו׳—זהו שאומרים הבריות: היוצא ממך (צאצאך) יְאַלֶּפְךָ שכל (אני הייתי צריך לעשות כן). מיהו וכו׳—אפס, אל תעשה כן. למדו לשונם וגו׳—מתוך שלמדו את עצמם לדבר שקר רגילים הם לעקש ולעוות את הכל.

כי הוה משכח וכו׳—כשהיה מוצא (לקנות) דבר מה (הראוי לה), היה צורר אותו במטפחתו ומביא לה. והא קא מצערא ליה למר—והלא היא מצערת את אדוני?

היכי דמי—היאך הדבר דומה? (איך יצוייר הדבר?). היכי דמי אשה רעה—במה ניכרת אשה רעה? מקשטא ליה תכא וכו׳—היא מקשטת (עורכת) לו (לבעלה) את השלחן ומקשטת לו את הפה (לקללו ולגדפו כל עת הסעודה). ומהדרה ליה גבה—ומפנה לו את גבה (שאינה אוכלת עמו, כדי לצערו).

וכתובתה מרובה—ואין ידו משגת לתת לה את כתובתה ולגרשה. צרתה בצדה—קח לך עוד אשה אחרת שתהא לה לצרה (כי לדעתו של רב מותר לאדם לשאת כמה נשים על אשתו). בחברתה ולא בסילתא—יסר את האשה בחברה (שתקח לך עוד אשה עליה)

סגריר, שנאמר: „דֶּלֶף טוֹרֵד בְּיוֹם סַגְרִיר וְאֵשֶׁת מִדְיָנִים נִשְׁתָּוָה"[1]. ואמר רבא: בא וראה כמה טובה אשה טובה וכמה רעה אשה רעה. כמה טובה אשה טובה—דכתיב: „מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב"[2]: אִי בְּגַוַּהּ מִשְׁתַּעֵי קְרָא—כמה טובה אשה טובה, שהכתוב משבחה! אי בתורה מִשְׁתַּעֵי קרא—כמה טובה אשה טובה, שהתורה נמשלה בה! כמה רעה אשה רעה—דכתיב: „וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת הָאִשָּׁה"[3]: אִי בְּגַוַּהּ מִשְׁתַּעֵי קְרָא—כמה רעה אשה רעה, שהכתוב מְגַנָּהּ! אי בגיהנם מִשְׁתַּעֵי קְרָא—כמה רעה אשה רעה, שגיהנם נמשלה בה! „הִנְנִי מֵבִיא אֲלֵיהֶם רָעָה אֲשֶׁר לֹא יוּכְלוּ לָצֵאת מִמֶּנָּה"[4]—אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: זו אשה רעה וכתובתה מרובה. „נְתָנַנִי ה' בִּידֵי לֹא אוּכַל קוּם"[5]—א"ר חסדא אמר מר עוקבא בר חייא: זו אשה רעה וכתובתה מרובה. בְּמַעְרְבָא אָמְרֵי: זה שמזונותיו תלוין בכספו.

„בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר"[6]—אמר רב חנן בר רבא אמר רב: זו אשת האב. „בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם"[7]—אמר רב חנן בר רבא: זו אשה רעה וכתובתה מרובה.

ה) מִצְוַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה.

אמר רבי אסי: אין בן דוד בא, עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, שנאמר: „כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי"[8]. תניא: רבי אלעזר אומר: כל שאין עוסק בפריה ורביה, כאילו שופך דמים, שנאמר: „שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ"[9], וכתיב בָּתְרֵיהּ: „וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ"[10]. רבי יעקב אומר: כאילו ממעט את הדמות, שנאמר: „כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם"[11], וּסְמִיךְ ליה: „ואתם פרו ורבו" וגו'. בן עזאי אומר: כאילו שופך דמים וממעט את הדמות, שנאמר: „ואתם פרו ורבו". אמרו לו לבן עזאי: יש נאה דורש ונאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש, ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים. אמר להם: ומה אעשה, שנפשי חשקה בתורה? אפשר לעולם, שיתקיים על ידי אחרים.

[1]משלי כז, טו. [2]שם יח, כב. [3]קהלת ז, כו. [4]ירמיה יא, יא. [5]איכה א, יד. [6]דברים כח, לב. [7]שם לב, כא. [8]ישעיה נז, טז. [9]בראשית ט, ו. [10]שם שם ז. [11]שם שם ו.

ולא בשוט של קוצים (יסורים של חברה־צרה קשים לה מן היסורים של מכות קוצים). סגריר—יום גשמים. אי בגוה משתעי קרא—אם בה (על האשה גופה) מדבר הכתוב. מגנה—מדבר בגנותה. במערבא אמרי—במערב (בארץ ישראל) היו אומרים. תלוין בכספו—שאין לו אחיזה בקרקע ולכן הוא דואג תמיד, שמא תתייקר התבואה.

ה) בן דוד—משיח. גוף—אוצר נשמות בני האדם העתידים להולד (או גופו של אדם הראשון, שבו תלויות כל הנשמות). רוח מלפני יעטוף וגו'—רוחו של המשיח מתעטפת ומעוכבת על ידי בגלל הנשמות שעשיתי. כאלו שופך דמים—לפי שהוא מחסר את נפשות החיים מן העולם. בתריה—אחריו. ממעט את הדמות—את דמותו של אלהים, שהאדם נברא בצלמו. ואין נאה מקיים—לפי שלא נשא אשה מימיו.

ת״ר: „וּבְנוּחֹה יֹאמַר: שׁוּבָה ה׳ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל״[1]–מלמד, שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל. הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד וזה לא עסק בפריה ורביה, לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל? אבא חנן אמר משום ר׳ אליעזר: חייב מיתה, שנאמר: „וּבָנִים לֹא הָיוּ לָהֶם״[2]–הָא אם היו להם בנים, לא מתו. אחרים אומרים: גורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר: „לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ״[3]–בזמן שזרעך אחריך, שכינה שורה; אין זרעך אחריך–על מי שורה, על העצים ועל האבנים?

ת״ר: נשא אשה וְשָׁהָה עמה י׳ שנים ולא ילדה, יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להבנות ממנה. אף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר: „מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן״[4]–ללמדך, שאין ישיבת חו״ל עולה לו מן המנין. לפיכך חלה הוא או שחלתה היא או שניהם חבושים בבית האסורים, אין עולים לו מן המנין.

פרק עשירי.

ו) מִצְוָה לֵאמֹר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ.

א״ר יהודה אמר רב: מאי דכתיב: „אָגוּרָה בְאָהָלְךָ עוֹלָמִים״[5]? וכי אפשר לו לאדם לדור בב׳ עולמים? אלא אמר דוד לפני הקב״ה: רבש״ע! יהי רצון, שיאמרו דבר שמועה מפי בעוה״ז. דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כל ת״ח, שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובבות בקבר. א״ר יצחק בן זעירא וְאִי תֵּימָא שמעון נזירא: מַאי קְרָאָה? „וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים״[6]–כְּכוֹמֶר של ענבים: מה כומר של ענבים, כיון שמניח אדם אצבעו עליו, מיד דובב, אף ת״ח, כיון שאומרים דבר שמועה מפיהם בעולם הזה, שפתותיהם דובבות בקבר.

[1]במדבר י, לו. [2]שם ג, ד. [3]בראשית יז, ז. [4]שם טז, ג. [5]תהלים סא, ה. [6]שיר השירים ז, י.

רבבות אלפי–לא פחות משתי רבבות ושני אלפים. ובנים לא היו להם–לבני אהרן שמתו. מקץ עשר שנים–נתנה לו שרה את הגר לאשה. שאין ישיבת חו״ל–השנים שישב אברהם בפדן ארם אין מצטרפות למנין, כי שמא בעון ישיבתו בחו״ל לא נולדו לו בנים. לפיכך וכו׳–אם יש עכוב אחר הדומה לעכוב הישיבה בחו״ל, כגון מחלה, אין שנות העכוב מצטרפות למנין של עשר שנים.

ו) מפי בעולם הזה–כדי ששפתותי תהיינה נעות בקבר, כאלו אני חי. מאי קראה–מנין אנו יודעים זאת מן הכתוב? כומר–הכלי שנותנים אל תוכו את הענבים, כדי שיתבשלו ויתחממו. מיד דובב–היין מטפטף ונע.

פרק ששה עשר.

ז) מַיִם שֶׁאֵין לָהֶם סוֹף.

תניא: אמר ר"ג: פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה בים, והייתי מצטער על ת"ח שבה, וּמַנּוּ? רבי עקיבא. וכשעליתי ביבשה, בא וישב ודן לפני בהלכה. אמרתי לו: בני, מי העלך? אמר לי: דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל, שבא עלי, נענעתי לו ראשי. מכאן אמרו חכמים: אם יבאו רשעים על אדם ינענע לו ראשו. אמרתי באותה שעה: כמה גדולים דברי חכמים, שאומרים: מים שיש להם סוף–מותרת, מים שאין להם סוף–אסורה. תניא: א"ר עקיבא: פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת, שֶׁמִּטָּרֶפֶת בַּיָם, והייתי מצטער על ת"ח שבה, וּמַנּוּ? רבי מאיר. כשעליתי למדינת קַפּוֹטְקְיָא, בא וישב ודן לפני בהלכה. אמרתי לו: בני, מי העלך? אמר לי: גל טַרְדַנִי לחבירו וחבירו לחבירו, עד שהקיאוני ליבשה. אמרתי באותה שעה: כמה גדולים דברי חכמים, שאמרו: מים שיש להם סוף–אשתו מותרת, מים שאין להם סוף–אשתו אסורה.

כְּתֻבּוֹת.

פרק ראשון.

א) אַל יִשְׁמַע אָדָם דָּבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן.

דרש בר קפרא: מאי דכתיב: "וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל אֲזֵנֶךָ"[1]? אל תקרי "אֲזֵנֶךָ", אלא "אָזְנֶךָ", שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יניח אצבעו באזניו. וְהַיְנוּ דא"ר אלעזר: מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות? מ"ט? אִילֵימָא מִשּׁוּם דִּמְחַלְּקָן? כל חֲדָא וַחֲדָא לְמִלְּתֵיהּ עֲבִידָא! דאמר מר: זו זֶרֶת, זו קמיצה, זו אַמָּה, זו אצבע, זו גּוּדָל. אלא מ"ט מְשֻׁפּוֹת כיתדות?

[1] דברים כג, יד.

ז) ומנו–ומי הוא? ינענע לו ראשו–אל יתקומם מפני הרשע ולא יתגרה בו. מותרת–אשתו מותרת להנשא לאיש, מפני שבודאי טבע בם. אסורה–אשתו אסורה להנשא, מפני שאפשר שהגלים השליכוהו אל החוף. טרדני–הריצני, השליכני.

א) מאי טעמא–מה טעם, במה הן דומות ליתדות? אילימא וכו'–אם לאמר, מפני שהן מחולקות זו מזו ואינן מחוברות יחד. כל חדא וכו'–הלא כל אחת ואחת מהן נעשתה לדבר צורך. זו זרת–מן האצבע הקטנה מודדים זרת של חושן. זו קמיצה–מן האצבע שאצל הקטנה מתחילים הכהנים את מעשה הקמיצה. זו אמה–מן האצבע הגדולה מודדים את מדת האמה. זו אצבע–שבה טובל הכהן בדם החטאת. זו גודל–בֹּהֶן היד, שיש לו שמוש באיל המלואים ובקרבן המצורע. משופות–מחודדות בקציהן.

שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יניח אצבעותיו באזניו. תנא דבי רבי ישמעאל: מפני מה אוזן כולה קשה וְהָאַלְיָה שלה רכה? שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יָכוֹף אליה לתוכה. ת"ר: אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים, מפני שהם נכוים תחלה לאברים.

ב) תַּנְחוּם אֲבֵלִים.

רב חייא בר אבא מַקְרֵי בְּנֵיהּ דריש לקיש הֲוָה, וְאָמְרֵי לָהּ: מַתְנֵי בריה דר"ל הוה. שְׁכִיב לֵיהּ יָנוֹקָא. יוֹמָא קַמָּא לָא אֲזַל לְגַבֵּיהּ. למחר דַּבְרֵהּ ליהודה בר נחמני מְתֻרְגְּמָנֵיהּ. א"ל: קום אֵימָא מִלְּתָא כָּל קֳבֵל יָנוֹקָא. פתח ואמר: וַיַּרְא ה' וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנוֹתָיו"[1] — דור שאבות מנאצין להקב"ה, כועס על בניהם ועל בנותיהם ומתים כשהם קטנים. אמר ליה: קום אֵימָא מִלְּתָא כנגד שבחו של הקדוש ברוך הוא. פתח ואמר: האל הגדול ברוב גדלו, אדיר וחזק ברוב נוראות, מחיה מתים במאמרו, עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר, ברוך אתה ה' מחיה המתים. א"ל: קום אֵימָא מִלְּתָא כנגד אבלים. פתח ואמר: אחינו הַמְיֻגָּעִין והמדוכאין בָּאֵבֶל הזה! תנו לבבכם לחקור את זאת: זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא מששת ימי בראשית. רבים שתו, רבים ישתו, כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים. אחינו! בעל נחמות ינחם אתכם, ברוך מנחם אבלים. א"ל: קום אֵימָא מִלְּתָא כנגד מנחמי אבלים. פתח ואמר: אחינו, גומלי חסדים בני גומלי חסדים, המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו, אחינו, בעל הגמול ישלם לכם גמולכם! ברוך אתה ה' משלם הגמול. א"ל: קום אימא מִלְּתָא כנגד כל ישראל. פתח ואמר: רבון העולמים! פדה וְהַצֵּל, מַלֵּט וְהוֹשַׁע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פוּרְעָנִיּוֹת, המתרגשות ובאות בעולם. טרם נקרא ואתה תענה, ברוך אתה ה' עוצר המגפה.

ג) בֵּיצַד מְשׁוֹרְרִים לִפְנֵי הַכַּלָּה?

ת"ר: כיצד מרקדין לפני הכלה? ב"ש אומרים: כלה כמות שהיא.

[1] דברים לב, יט.

אליה—קצה האזן. תחלה לאברים—שהן דקות ונוחות להכוות יותר מכל האברים.

ב) מקרי בניה וכו'—היה מורה המקרא לבניו של ריש לקיש. ואמרי לה מתני וכו'—ואחרים אומרים: מורה המשנה. שכיב ליה ינוקא—מת לו (לריש לקיש) ילד. יומא קמא לא אזל לגביה—ביום הראשון (מימי האבל) לא הלך (רב חייא) אליו. דבריה—הוליכו. מתורגמניה—המתורגמן שלו. א"ל וכו'—אמר ר' חייא למתורגמן שלו: קום ואמור דבר כנגד הילד (דבר המתאים למאורע מיתתו של הילד). זאת היא עומדת לעד—שהכל צפויים למות ולכן אל תבכו יותר מדאי. כמשתה ראשונים וכו'—כמו שהראשונים שתו את כוס הפורענות, כך ישתוה גם האחרונים. בבריתו של אברהם—שהיה גומל חסדים.

ג) כיצד מרקדין—מה אומרים לפניה? כמות שהיא—לפי יפיה וערכה משבחים

וב"ה אומרים: „כַּלָּה נָאָה וַחֲסוּדָה". אמרו להם ב"ש לב"ה: הרי שהיתה חִגֶּרֶת או סומא אומרים לה: „כלה נאה וחסודה"? והתורה אמרה: „מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק"[1]! אמרו להם ב"ה לב"ש: לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, יְשַׁבְּחֶנּוּ בעיניו או יְגַנֶּנּוּ בעיניו? הֱוֵי אומר: ישבחנו בעיניו. מכאן אמרו חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

כי אֲתָא רב דימי אמר: הָכֵי מְשָׁרוּ קַמֵּי כַלְּתָא בְּמַעְרְבָא: „לֹא כֹחַל וְלֹא שָׂרָק וְלֹא פִּרְכּוּס—וְיַעֲלַת חֵן".

פרק רביעי.

ד) צְדָקָה וְחִנּוּךְ הַבָּנִים.

א"ר אילעא: באושא התקינו: הַמְבַזְבֵּז, אל יבזבז יותר מחוֹמֶשׁ. תַּנְיָא נַמִּי הָכֵי: המבזבז, אל יבזבז יותר מחומש, שמא יצטרך לבריות. ומעשה באחד שבקש לבזבז יותר מחומש ולא הֵנִיחוּ לו חבריו. וּמַנּוּ? רבי ישבב, ואמרי לה: ר' ישבב—ולא הניחו לו חבריו, ומנו? ר"ע. אמר רב נחמן וְאִיתֵימָא: רב אחא בר יעקב: מאי קרא? „וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ"[2].

אמר רב יצחק: באושא התקינו, שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד י"ב שנה, מכאן ואילך יורד עמו לחייו. אִינִי? והא"ל רב לרב שמואל בר שילת: בְּצִיר מִבַּר שִׁית לא תקבל, בר שית קַבֵּל וּסְפֵי לֵיהּ כְּתוֹרָא? אִין: סְפֵי לֵיהּ כְּתוֹרָא, מִיהוּ אינו יורד עמו לחייו עד לאחר י"ב שנה. וְאִי בָעֵית אֵימָא: לא קשיא, הא למקרא, הא למשנה. אמר אביי: אמרה לי אם:

[1]שמות כג, ז. [2]בראשית כח, כב.

אותה. חסודה—חוט של חסד משוך עליה. מכאן—מדברי בית הלל שאמרו, שמותר לשבח את הכלה, אפילו אם היא אינה יפה. מעורבת עם הבריות—להתנהג עמם בחן ובנימוס. כי אתא רב דימי—כשבא רב דימי מארץ ישראל. הכי משרו וכו'—כך משוררים לפני הכלה במערב (בארץ ישראל). כחל—פוך (צבע ליפות בו את העינים). שרק—צבע האודם ללחיים. פירכוס—קליעת השער. לא כחל וכו'—זו לא כחלה ולא שרקה ולא פרכסה ובכל זאת היא יעלת חן.

ד) המבזבז—המרבה להוציא לצרכי צדקה. יותר מחומש—שבנכסיו. ומנו—ומי הוא? ואמרי לה וכו'—ואחרים אומרים, שר' ישבב רצה לבזבז ולא הניחו ר' עקיבא. ואי תימא—ואם תאמר (ויש אומרים). מאי קרא—מהו הכתוב, שממנו אנו למדים זאת? עשר אעשרנו—שתי עשיריות, שהן חומש.

מתגלגל עם בנו—מטפל עמו, אם הוא מסרב ללמוד, בנחת ובדברים רכים. יורד עמו לחייו—מיסרו קשה. איני—האם כן הוא? רב שמואל בר שילת—שהיה מלמד תינוקות. בציר מבר שית לא תקבל—ילד פחות מבן שש לא תקבל אל בית ספרך. ספי ליה כתורא—הלעיטהו תורה כמו שמלעיטים ואובסים את השור (אם כן הרי מוכח שכבר מבן שש ומעלה כופים את הילד ללמוד תורה בעל כרחו). אין—כן. ספי ליה וכו'—המלמד אמנם אובס אותו תורה כשור, אבל אינו יורד וכו'. ואי בעית אימא—ואם רוצה אתה, אמור. למקרא—מלעיטים אותו בעל כרחו. למשנה—מתגלגלים עמו.

בר שִׁית למקרא, בר עֲשַׂר למשנה, בר תְּלֵיסַר לְתַעֲנִיתָא מעת לעת, ובתינוקת: בת תְּרֵיסַר. אמר רב קטינא: כל המכנים את בנו פחות מבן שש, רץ אחריו ואינו מגיעו. אִכָּא דְאָמְרֵי: חביריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו. וְתַרְוַיְהוּ אִיתְנְהוּ: חֲלִישׁ וּגְמִיר. אִי בָּעֵית אֵימָא: הָא דְכְחִישׁ, הָא דְבָרִיא.

„אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה צְדָקָה בְכָל עֵת"[1]–וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת? דרשו רבותינו שֶׁבְּיַבְנֶה, וְאָמְרֵי לה: רבי אליעזר: זה הַזָּן בניו ובנותיו כשהם קטנים. רשב"ג אמר: זה המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו ומשיאן.

„הוֹן וָעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד"[2]–רב הונא ורב חסדא, חד אמר: זה הלומד תורה ומלמדה, וחד אמר: זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים.

פרק חמישי.

ה) רַבִּי עֲקִיבָא.

רבי עקיבא רַעְיָא דְ„בֶן כַּלְבָּא שָׂבוּעַ" הֲוָה. חֲזֵיתֵיהּ בְּרַתֵּיהּ דַּהֲוָה צְנִיעַ וּמְעַלֵּי, אמרה ליה: אִי מִקַּדֵּשְׁנָא לָךְ אָזְלַתְּ לְבֵי רַב? אמר לה: אִין. אִקַּדְּשָׁה לֵיהּ בְּצִנְעָא וְשַׁדַּרְתֵּיהּ. שְׁמַע אֲבוּהַּ אַפְּקַהּ מִבֵּיתֵיהּ, אַדְּרַהּ הֲנָאָה מִנִּכְסֵיהּ. אֲזַל, יְתֵיב י"ב שְׁנֵי בְּבֵי רַב. כִּי אֲתָא, אַיְתִי בַהֲדֵיהּ תְּרֵיסַר אַלְפֵי תַלְמִידֵי. שַׁמְעֵהּ לְהַהוּא סָבָא דְקָאֲמַר לָהּ: עד כמה קָא מְדַבְּרַת אַלְמְנוּת חַיּוּת? אמרה

[1]תהלים קו, ג. [2]שם קיב, ג.

בר שית–בן שש. בר תליסר–בן שלש עשרה חייב להתענות ביום צום. תינוקת–ילדה. בת תריסר–צמה כשהיא נעשית בת שתים עשרה, לפי שאינה מחלשת את כחה בלמוד התורה. המכנים את בנו–לבית הספר. רץ אחריו–מתיגע ומשתדל להברותו ולהחלימו. ואינו מגיעו—כי צפוי הוא למות מרוב חולשה. איכא דאמרי–יש אומרים. רצין אחריו–להצליח בתורה כמותו. ותרויהו איתנהו–ושני הדברים האלה ישנם בו. חליש וגמיר–חלש הוא ומלומד כאחת. הא דכחיש–אם הוא דל בשר וחלש אל יכניסנו. הא דבריא—ואם הוא בריא, יכניסנו, כדי שיצליח הרבה בלמודו.

כשהם קטנים–שהוא דואג להם ומטפל בהם תמיד. הון ועושר בביתו וכו'–אין ממונו כלה מביתו ואף על פי כן צדקתו עומדת לעד. הלומד תורה ומלמדה–התורה מתקיימת בידו וצדקתו עומדת לעד על שטרח ללמדה לאחרים. הכותב תורה וכו'–הספרים אינם בלים וצדקתו עומדת לעד.

ה) רעיא דבן וכו'–היה רועה אצל בן כלבא שבוע (אחד העשירים הגדולים שבירושלים). חזיתיה וכו'—ראתהו בתו (של בן כלבא שבוע) שהוא צנוע ומעולה (בהנהגתו) ואמרה לו: אם אתקדש לך, תלך לבית המדרש (ללמוד תורה)? אין—כן. איקדשה וכו'—נתקדשה לו בסתר ותשלחהו (ללמוד תורה). שמע אבוה וכו'—שמע זאת אביה ויוציאנה מביתו וידיר אותה הנאה מנכסיו. אזל וכו'—הלך (רבי עקיבא) וישב שתים עשרה שנה בבית המדרש. כי אתא וכו'—כשבא (כששב לירושלים) הביא עמו שנים עשר אלף תלמידים. שמעיה וכו'–שמע (ר' עקיבא) שזקן אחד אמר לה (לאשתו): עד מתי תהיי נוהגת (תשבי) באלמנות חיה?

לֵיהּ: אִי לְדִידִי צָיֵית, יָתֵיב תְּרֵי סְרֵי שְׁנִין אָחְרָינֵי. אמר: ברשות קָא עָבֵידְנָא. הֲדַר, אֲזַל, יָתֵיב תְּרֵי סְרֵי שְׁנִין אָחְרִינֵי בְּבֵי רב. כִּי אֲתָא, אַיְתִי בַּהֲדֵיהּ כ״ד אַלְפֵי תַלְמִידֵי. שְׁמַעָה דְבֵיתְהוּ, הֲוָת קָא נָפְקָא לְאַפֵּיהּ. אֲמַרוּ לה שִׁיבְבָתָא: שְׁאֵלִי מָאנֵי לְבוּשׁ וְאִכַּסַּאי. אמרה לְהוּ: „יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ"[1]. כִּי מְטַאי לְגַבֵּיהּ, נְפַלָה עַל אַפָּהּ, קָא מְנַשְּׁקָא לֵיהּ לְכַרְעֵיהּ. הֲווּ קָא מַדְחֲפוּ לָהּ שַׁמָּעֵיהּ. אֲמַר לְהוּ: שַׁבְקוּהָ! שלי ושלכם–שלה הוא. שְׁמַע אֲבוּהַּ דְּאָתָא גַּבְרָא רַבָּה לְמָתָא, אֲמַר: אֵיזִיל לְגַבֵּיהּ, אֶפְשָׁר דְּמֵפַר נִדְרַאי. אֲתָא לְגַבֵּיהּ. א״ל: אַדַּעְתָּא דְגַבְרָא רַבָּה מִי נְדַרְתְּ? א״ל: אפילו פרק אחד, ואפילו הלכה אחת. אמר ליה: אֲנָא הוא. נְפַל עַל אַנְפֵּיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ עַל כַּרְעֵיהּ וִיהַב לֵיהּ פַּלְגָא מָמוֹנֵיהּ.

בְּרַתֵּיהּ דר׳ עקיבא עֲבַדָא לֵיהּ לבן עזאי הָכֵי. וְהַיְנוּ דְאָמְרֵי אִינְשֵׁי: רְחֵילָא בָּתַר רְחֵילָא אָזְלָא, כְּעוֹבָדֵי אִמָּה כך עוֹבָדֵי בְּרַתַּהּ.

פרק ששי.

ו) בַּת נַקְדִּימוֹן בֶּן גּוּרְיוֹן.

ת״ר: מעשה ברבי יוחנן בן זכאי, שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכים אחריו. ראה רִיבָה אחת, שהיתה מלקטת שעורים מבין גְּלָלֵי בהמתן של ערביים. כֵּיוָן שראתה אותו, נתעטפה בשערה ועמדה לפניו. אמרה לו: רבי! פַּרְנְסֵנִי. אמר לה: בת מי את? אמרה

[1]משלי יב, י.

אי לדידי וכו׳—לו ישמע לי (בעלי), ישב (בבית המדרש) עוד שתים עשרה שנה אחרות. אמר וכו׳—אמר (ר׳ עקיבא): ברשות (אשתי) אני עושה (יושב בבית המדרש). הדר וכו׳–חזר והלך וישב שתים עשרה שנה אחרות בבית המדרש. כי אתא וכו׳–כששב, הביא עמו ארבעה ועשרים אלף תלמידים. שמעיה וכו׳—שמעה אשתו ויצאה לקראתו. אמרו לה וכו׳–אמרו לה השכנות: שאלי שמלות והתכסי (לבשי). אמרה להו וכו׳—אמרה להם: אם הצדיק יודע את נפש בהמתו, לא כל שכן שבעלי יודע מפני מה אין אני לבושה כהונן ואין לי צורך להתהדר לפניו. כי מטאי לגביה וכו׳—כשהגיעה אליו, נפלה על פניה ונשקה את רגליו. הוו קא מדחפו לה שמעיה—דחפוה משרתיו. אמר להו וכו׳—אמר להם: הניחוה, תורתי שלי ותורתכם שלכם-שלה היא (היא גרמה לי שאעסוק בתורה). שמע אבוה וכו׳–שמע אביה, שבא אדם גדול לעיר ואמר: אלך אליו, אפשר שיפיר לי את נדרי. אתא לגביה–בא אליו. א״ל אדעתא וכו׳—אמר לו: לו ידעת, שאדם גדול הוא חתנך, האם נדרת? אפילו פרק אחד וכו׳—לו ידע אפילו פרק אחד או הלכה אחת, כי אז לא נדרתי. אנא הוא—אני הוא. נפל וכו׳—נפל (בן כלבא שבוע) על פניו ונשק את רגליו ונתן לו חצי הונו.

ברתיה וכו׳–בתו של ר׳ עקיבא עשתה כן לבן עזאי (נתקדשה לו בסתר). והיינו דאמרי וכו׳—וזהו שאומרים הבריות: הכבשה הולכת אחר הכבשה, כמעשיה של האם כך מעשיה של בתה.

ו) ריבה–אשה צעירה (עלמה).

לו: בת נַקְדִימוֹן בן גוֹרְיוֹן אני. אמר לה: בתי, ממון של בית אביך הֵיכָן הלך? אמרה לו: רבי! לא כְּדֵין מָתְלִין מַתְלָיָא בירושלים: מְלַח מָמוֹן–חֶסֶר, וְאָמְרֵי לָהּ: חֶסֶד? ושל בית חָמִיךְ היכן הוא? אמרה לו: בא זה ואיבד את זה. אמרה: רבי! זָכוּר אתה, כשחתמת על כתובתי? אמר להם לתלמידיו: זכור אני, כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה: אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה, חוץ משל חמיה. בכה ריב"ז ואמר: אשריכם ישראל! בזמן שעושין רצונו של מקום, אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום, מוסרן ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה, אלא ביד בהמתן של אומה שפלה.

ונקדימון בן גוריון לא עשה צדקה? וְהָתַנְיָא: אמרו עליו על נקדימון בן גוריון, כשהיה יוצא מביתו לבית המדרש, כְּלֵי מֵילַת היו מציעין תחתיו ובאים עניים וּמְקַפְּלִין אותן מאחריו? אִי בָּעֵית אֵימָא: לכבודו הוא דַעֲבַד, ואבע"א: כִּדְבָעֵי לֵיהּ לְמֶעְבַּד לָא עֲבַד, כִּדְאָמְרֵי אִינְשֵׁי: לְפוּם גַּמְלָא שִׁיחְנָא. תַּנְיָא: א"ר אלעזר בר צדוק: אראה בנחמה, אם לא ראיתיה, שהיתה מלקטת שעורים מבין טַלְפֵי סוסים בְּעַכּוֹ. קראתי עליה מקרא זה: "אִם לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת גְּדִיּוֹתַיִךְ" וגו'[1] -- אל תקרא "גדיותיך", אלא "גויותיך".

ז) מַעֲשֵׂי צְדָקָה.

ת"ר: "דֵּי מַחְסוֹרוֹ"[2] — אתה מְצֻוֶּה עליו לפרנסו, ואי אתה מצווה עליו לְעַשְּׁרוֹ. "אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ"[2] — אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן, שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו ג' מִילִין.

[1]שיר השירים א, ח. [2]דברים טו, ח.

לא כדין וכו'--האם לא כך היו מושלים הממשלים בירושלים? מלח ממון חסר–המלח המעמיד ומקיים את הממון שלא יתמזמז הוא החסר שמחסרים אותו לדברים שבצדקה. ואמרי לה חסד—ואחרים אומרים: זה החסד שעושים בו (ובית אבי לא עשו צדקה כראוי, לפיכך כלה ממונם). בא זה ואבד את זה–לפי שנתערב בו. אומה שפלה—הם הערביים הנודדים, השוכנים באהלים.

כלי מילת—גלומי ארג של צמר. מציעין תחתיו–פורשים תחת רגליו לדרוך עליהם. אי בעית אימא וכו'–אם רוצה אתה, אמור שהוא עשה זאת לכבודו, ואם רוצה אתה אמור: כמו שצריך היה לעשות (צדקה) לא עשה. כדאמרי אינשי וכו'—כמו שאומרים הבריות: לפי כחו של הגמל הוא המשא שמטעינים עליו. אם לא תדעי לך—אם לא תתני, כנסת ישראל, את לבך לשמור את התורה. צאי לך וגו'–סופך לצאת בעקבי הצאן (ללקוט מזונות מבין רגלי הבהמות). לרעות גויותיך–לפרנס את גופך.

הַהוּא דַּאֲתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַבִּי נחמיה, א"ל: „במה אתה סועד?" א"ל: „בבשר שָׁמֵן ויין ישן". „רצונך, שֶׁתִּתְגַּלְגֵּל עמי בעדשים?" גִּלְגֵּל עמו בעדשים ומת. אמר: אוי לו לזה, שֶׁהֲרָגוֹ נחמיה! אַדְּרַבָּה: „אוי לו לנחמיה, שהרגו לזה" מִבְּעֵי לֵיהּ? אֶלָּא: אִיהוּ הוּא דְלָא אִבְּעֵי לֵיהּ לְפַנּוֹקֵי נַפְשֵׁיהּ כּוּלֵּי הַאי.–הַהוּא דַּאֲתָא לְקַמֵּיהּ דרבא, א"ל: במה אתה סועד? א"ל: בתרנגולת פטומה ויין ישן. א"ל: ולא חָיְשַׁתְּ לְדוּחְקָא דְצִבּוּרָא? א"ל: אַטּוּ מִדִּידְהוּ קָאָכֵילְנָא? מִדְּרַחֲמָנָא קָאָכֵילְנָא, דְּתַנְיָא: „עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ"[1], „בעתם" לא נאמר, אלא „בעתו"–מלמד, שלכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו. אַדְּהָכֵי אֲתַאי אַחְתֵּיהּ דרבא, דלא חֲזָיָא לֵיהּ תְּלֵיסַר שְׁנֵי, וְאַתְיָא לֵיהּ תרנגולת פטומה ויין ישן. אֲמַר: מַאי דְּקַמַּאי? אֲמַר לֵיהּ: נעניתי לך, קום אכול.

מר עוקבא–הֲוָה עַנְיָא בְּשִׁבָבוּתֵיהּ דַּהֲוָה רְגִיל כָּל יוֹמָא דְּשָׁדֵי לֵיהּ ארבע זוּזֵי בְּצִנּוֹרָא דְּדַשָּׁא. יוֹמָא חַד אֲמַר: אֵיזִיל אֶחֱזֵי מַאן קָא עָבֵד בִּי הַהִיא טֵיבוּתָא. הַהוּא יוֹמָא נְגַהָא לֵיהּ למר עוקבא לְבֵי מִדְרָשָׁא. אֲתָיָא דְּבֵיתְהוּ בַּהֲדֵיהּ. כֵּיוָן דַּחֲזָא דְּקָא מַצְלֵי לֵיהּ לְדַשָּׁא, נְפַק בָּתְרַיְהוּ. רְהוּט מִקַּמֵּיהּ, עָיְלֵי לְהַהוּא אַתּוּנָא, דַּהֲוָה גְּרוּפָה נוּרָא. הֲוָה קָא מִקַּלְיָן כַּרְעֵיהּ דמר עוקבא. אמרה ליה דְּבֵיתְהוּ: שְׁקוֹל כַּרְעָךְ, אוֹתֵיב אַכַּרְעַאי. חֲלַשׁ דַּעְתֵּיהּ. אמרה ליה: אֲנָא שְׁכִיחְנָא בְּגַוֵּיהּ דְּבֵיתָא וּמְקָרְבָא הֲנָיָתִי. וּמַאי כּוּלֵּי הַאי? דַּאֲמַר מר זוטרא בר

[1]תהלים קמה, טו.

ז) ההוא דאתא וכו'–מעשה בעני אחד שבא לפני ר' נחמיה (לבקש ממנו שיפרנסו). במה אתה סועד–מה אתה רגיל לאכול בסעודתך? שתגלגל עמי–תִּטָּפֵל אלי לאכול עמי. מבעי ליה–צריך היה לו לומר. איהו הוא וכו'–הלא הוא לא צריך היה לְפַנֵּק את נפשו כל כך. ולא חיישת וכו'–וכי אינך דואג לדוחק הצבור (שאתה נופל עליו למשא בתפנוקיך)? פטומה–אבוסה. אטו וכו'–וכי משלהם אני אוכל? משל הרחמן (הקב"ה) אני אוכל. בעתו–כל אחד לפי הרגלו. אדהכי וכו'–בין כה וכה באה אחותו של רבא, שלא ראתה אותו שלש עשרה שנה, והביאה לו תרנגלת וכו'. אמר מאי דקמאי–אמר רבא: מה זה שלפני? (מה המקרה שאינו רגיל שקרה לי עתה, שבאה אחותי והביאה לי תרנגלת ויין ישן?) נעניתי לך–אני נכנע לפניך (כלומר: סלח לי על דברי).

הוה עניא וכו'–היה בשכנותו עני, שהיה רגיל להשליך לו בכל יום ארבע זוזים מבעד לצנור הדלת (הוא החור, שציר הדלת קבוע בו). יומא חד וכו'–באחד הימים אמר (העני): אלך ואראה מי הוא העושה לי את החסד הזה. ההוא יומא וכו'–ביום ההוא אֵחַר מר עוקבא בבית המדרש. אתיא וכו'–באה (הלכה) אשתו עמו. כיון דחזא וכו'–כשראה (אותו העני) שהם מטים את עצמם אל הדלת (להשליך את הכסף אל תוך צנור הדלת), יצא אחריהם. רהוט וכו'–ברחו מפניו ונכנסו אל תנור גרוף אש (שהגחלים הבוערות נגרפו בו הצדה). הוה קא מקליין וכו'–היו רגליו של מר עוקבא נכוות. אמרה ליה וכו'–אמרה לו אשתו: קח (הרים) את רגליך והניחן על רגלי (כי רגליה לא נכוו). חלש דעתיה–נעצב אל לבו (על אשר זכות אשתו גדולה מזכותו). אנא שכיחנא וכו'–אני מצויה בבית (ועניים מוצאים אותי) וההנאה שאני מהנה את העניים מזומנת וקרובה להם (שאני נותנת להם מזונות, תחת אשר אתה נותן להם מעות, ולכן זכותי גדולה מזכותך). ומאי כולי האי–ולמה כל זה

טוביה אמר רב, וְאָמְרֵי לָהּ: אמר רב הונא בר ביזנא אמר ר׳ שמעון חֲסִידָא, ואמרי לה: א״ר יוחנן משום רשב״י: נוח לו לאדם שימסור עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים.

מר עוקבא הֲוָה עַנְיָא בְּשִׁבָבוּתֵיהּ, דַּהֲוָה רְגִיל לְשַׁדּוּרֵי לֵיהּ ארבע מאות זוּזֵי כל מַעֲלֵי יוֹמָא דְכִפּוּרֵי. יוֹמָא חד שַׁדְּרִינְהוּ נִיהֲלֵיהּ בְּיַד בְּרֵיהּ. אֲתָא, א״ל: לָא צְרִיךְ. א״ל: מַאי חֲזֵית? חֲזַאי דְּקָא מְזַלְּפֵי לֵיהּ יין ישן. אֲמַר: מְפַנַּק כְּלֵי הַאי! עַיְּפִינְהוּ וְשַׁדְּרִינְהוּ נִהֲלֵיהּ. כִּי קָא נִיחָא נַפְשֵׁיהּ, אֲמַר: אַיְתוּ לִי חֻשְׁבְּנַאי דצדקה. אַשְׁכַּח דַּהֲוָה כְּתִיב בֵּיהּ: שבעת אַלְפֵי דִינָרֵי סְיָנְקִי. אמר: זְוָדַאי קַלִּילֵי וְאוֹרְחָא רַחִיקְתָא. קָם בַּזְבְּזֵיהּ לְפַלְגֵיהּ מָמוֹנֵיהּ. הֵיכִי עָבַד הָכִי? והא״ר אלעאי: באושא התקינו: המבזבז, אל יבזבז יותר מחומש? הָנֵי מִלֵּי מֵחַיִּים, שמא ירד מנכסיו, אבל לאחר מיתה—לֵית לָן בָּהּ.

פרק שביעי.

ח) מַלְאַךְ הַמָּוֶת.

מכריז ר׳ יוחנן: הזהרו מזבובים של בעלי רָאתָן. רבי זירא לָא הֲוָה יָתֵב בְּזִיקֵיהּ. ר׳ אלעזר לא עָיֵיל בְּאָהֳלֵיהּ. רבי אמי ור׳ אסי לָא הֲווֹ אָכְלֵי מִבֵּיעֵי דְּהַהִיא מְבוֹאָה. ר׳ יהושע בן לוי מִכְּרַךְ בְּהוּ וְעָסֵק בתורה. אמר: „אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן״[1]—אם חן מעלה על לומדיה, אַגּוֹנֵי לָא מַגְנֵי? כִּי הֲוָה שָׁכֵיב, אמרו ליה למלאך המות: זִיל עֲבֵד לֵיהּ רְעוּתֵיהּ. אֲזַל, אִתְחֲזֵי

1משלי ה, יט.

(למה ברחו והסתתרו בתנור)? ואמרי לה—ואחרים אומרים. חסידא—החסיד. נוח לו—מוטב לו. אל ילבין—אל יבלים.

דהוה רגיל לשדורי וכו׳—שהיה רגיל לשלוח לו ארבע מאות זוזים בכל ערב יום הכפורים. יומא חד וכו׳—פעם אחת שלחם לו ביד בנו. אתא וכו׳—בא (בנו) ואמר לו: אין (העני) צריך (לנדבתך). מאי חזית—מה ראית (בבית העני)? חזאי וכו׳—ראיתי שהם מוזגים לו יין. אמר וכו׳—אמר מר עוקבא: כל כך מפונק הוא! עייפינהו וכו׳—הכפיל אותם (את סכום הזוזים) ושלחם לו. כי קא ניחא נפשיה וכו׳—כשהלך למות אמר: הביאו לי את חשבון הצדקה (שעשיתי). אשכח וכו׳—מצא, שהיה כתוב בו. סיאנקי—שם מקום. זוודאי קלילי וכו׳—הצידה קלה (מועטה) והדרך (שאני הולך בה) רחוקה. בזבזיה וכו׳—קם והוציא לצדקה את חצי ממונו. היכי עבד הכי—איך עשה כזאת? הני מילי—במה הדברים אמורים. לית לן בה—אין לנו להקפיד על זה.

ח) מזבובים של בעלי ראתן—מן הזבובים השוכנים על החולים את מחלת הזיבה, מפני שהם נונפים במחלה זו את אחרים. לא הוה יתיב בזיקיה—לא ישב במקום שנשב הרוח על בעל ראתן (משום סכנת התדבקות המחלה ע״י הרוח). לא עייל באהליה—לא נכנס אל אהלו (של בעל ראתן). לא הוו אכלי מביעי דההיא מבואה—לא היו אוכלים מן הביצים שבאותה השכונה. מכרך בהו וכו׳—היה נדבק אצלם (ישב סמוך להם) כשעסק בתורה. אגוני לא מגני—האם הגן לא תגין עליהם? כי הוה שכיב—כשהלך למות. אמרו ליה—בשמים. זיל וכו׳—לך ועשה לו את רצונו (כלומר: קח את נפשו). אזל וכו׳—הלך ונגלה אליו.

לֵיהּ. א"ל: אַחְוִי לִי דּוּכְתַּאי. אֲמַר לֵיהּ: לְחַיֵּי. א"ל: הַב לִי סַכִּינָךְ, דִּלְמָא מְבַעֲתַתְּ לִי בְּאוֹרְחָא. יַהֲבַהּ נִהֲלֵיהּ. כִּי מְטָא לְהָתָם, דַּלְיֵהּ, קָא מַחְוֵי לֵיהּ. שְׁוַר, נְפַל לְהַהוּא גִּסָּא. נַקְטֵיהּ בְּקַרְנָא דִגְלִימֵיהּ. א"ל: בִּשְׁבוּעֲתָא, דְּלָא אָתֵינָא. אמר הקב"ה: אִי אִתְּשִׁיל אַשְּׁבוּעֲתֵיהּ, נֶהְדַּר, אִי לָא, לָא נֶהְדַּר. א"ל: הַב לִי סַכִּינַאי. לָא הֲוָה יָהֵיב לֵיהּ. נְפַקָא בַּת קָלָא ואמרה ליה: הַב נִהֲלֵיהּ, דְּמִתְבְּעָא לִבְרִיָּתָא! מכריז אליהו קַמֵּיהּ: פַּנּוּ מקום לְבַר לֵוָאֵי! פנו מקום לְבַר לֵוָאֵי! אֲזַל אַשְׁכְּחֵיהּ לרבי שמעון בן יוחאי דַּהֲוָה יָתֵיב על תְּלָת עֲשַׂר תַּכְטַקֵּי פָּזָא. א"ל: אַתְּ הוּא בַּר לֵוָאֵי? א"ל: הֵן. א"ל: נראתה הקשת בימיך? א"ל: הֵן. אם כן, אי אתה בר לֵוָאֵי. ולא היא, דְּלָא הֲוַאי מִדֵּי, אֶלָּא סְבַר: לא אחזיק טֵיבוּתָא לְנַפְשַׁאי. רבי חנינא בר פפא שׁוֹשְׁבִינֵיהּ הֲוָה. כִּי הֲוָה קָא נִיחָא נַפְשֵׁיהּ, אֲמַרוּ לֵיהּ למלאך המות: זִיל עֲבֵד לֵיהּ רְעוּתֵהּ. אֲזַל לְגַבֵּיהּ וְאִתְחֲזֵי לֵיהּ. א"ל: שַׁבְקַן תְּלָתִין יוֹמֵי עַד דְּנֶהְדַּר תַּלְמוּדַאי, דְּאָמְרֵי: „אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו!" שַׁבְקֵיהּ. לְבָתַר תְּלָתִין יוֹמִין אֲזַל אִתְחֲזֵי לֵיהּ: אֲמַר לֵיהּ: אַחְוִי לִי דּוּכְתַּאי. אמר ליה: לְחַיֵּי. אמר ליה: הַב לִי סַכִּינָךְ, דִּלְמָא מְבַעֲתַתְּ לִי בְּאוֹרְחָא. אמר ליה: כְּחַבְרָךְ בָּעֵית לְמֶעְבַּד לי? אמר ליה: אַיְתִי ספר תורה וַחֲזִי מִי אִכָּא מִדֵּי דכתיב ביה, דלא קַיֵּמְתֵּיהּ? אמר ליה: מִי אִכְּרַכְתְּ בבעלי רָאתָן וְאִעַסַּקְתְּ בתורה? ואפילו הָכֵי כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ, אַפְסֵק לֵיהּ עַמּוּדָא דְנוּרָא בֵּין דִּידֵיהּ לְעָלְמָא. וּגְמִירֵי דְּלָא מַפְסֵק עַמּוּדָא

א"ל וכו'–אמר לו ר' יהושע בן לוי: הראה לי את מקומי (בגן עדן). לחיי–טוב הדבר. הב לי וכו'–תן לי את סכינך, פן תבעתני בדרך. יהבה ניהליה–נתנו לו. כי מטא וכו'–כשבא שמה, הרימו (הרים מלאך המות את ר' יהושע מעל החומה) והראה לו. שוור וכו'–קפץ ר' יהושע ונפל מעבר מזה (מן החומה ולפנים). נקטיה וכו' אחזהו (מלאך המות) בכנף בגדו. א"ל בשבועתא וכו'–אמר לו (ר' יהושע): אני נשבע שלא אבוא (שלא אשוב מכאן). אי אתשל וכו'–אם נשבע מעולם ושאל על שבועתו להתירה, אז ישוב, ואם לא–לא ישוב. לא הוה יהיב ליה–לא נתן לו. נפקא וכו'–יצאה בת קול ואמרה לו: תן לו, מפני שהוא נצרך לו בשביל בני האדם. קמיה–לפניו. לבר ליואי–לבן לוי. אזל וכו'–הלך ומצא את ר' שמעון בן יוחאי, שישב על שלשה עשר כסאות של פז. את הוא וכו'–אתה הוא בן לוי? הן–כן. אי אתה בר ליואי–אינך בן לוי (אינך ראוי לכרוזו זה של אליהו, מפני שהקשת היא אות ברית שלא יחרב העולם, ואם יש צדיק גמור בדור אין צורך באות זה). ולא היא וכו'–ולא כן הוא, שאמנם לא היה מאומה (לא נראתה הקשת בימיו), אלא שהוא חשב: לא אחזיק טובה לנפשי (כאלו בזכותי לא נראתה).

שושביניה–אוהבו של ר' יהושע בן לוי. כי הוה ניחא נפשיה–כשהלך למות. שבקן וכו'–הניחני שלשים יום עד שאחזור על תלמודי, מפני שאומרים (בעולם הבא). שבקיה–הניחהו. לבתר וכו'–לאחר שלשים יום בא ונראה לו. כחברך וכו'–כחברך (ר' יהושע בן לוי) אתה רוצה לעשות לי? (לגזול ממני את סכיני). אייתי וכו'–הָבא ספר תורה וראה אם יש בה דבר שלא קיימתיו. מי איכרכת וכו'–האם נתקרבת לבעלי ראתן ועסקת בתורה (כמו שעשה ר' יהושע בן לוי)? ואפילו הכי וכו'–ואף על פי כן, כשמת הפסיק עמוד אש בינו ובין העולם. וגמירי וכו'–ומקובלים אנו, שאין עמוד האש מפסיק אלא

דִּנוֹרָא אֶלָּא לְחַד בְּדָרָא אוֹ לְתְרֵין בְּדָרָא. קְרַב לְגַבֵּיהּ רבי אלכסנדרי, אמר: „עשה בשביל כבוד חכמים!" לא אַשְׁגַּח. „עשה בשביל כבוד אביך!" לא אשגח. „עשה בשביל כבוד עצמך!" אִסְתַּלֵּק. אמר אביי: לְאַפּוֹקֵי מִמַּאן דְּלָא קַיֵּם אפילו אות אחת. אמר ליה רב אדא בר מתנא: לְאַפּוֹקֵי מִמַּאן דְּלָא אִית לֵיהּ מַעֲקֶה לְאִגָּרֵיהּ. ולא היא, מֶהֱוָה הֲוָה וְהַהִיא שַׁעְתָּא הוּא דְשַׁדְיֵהּ זִיקָא.

פרק שנים עשר.

ט) פְּטִירָתוֹ שֶׁל רַבִּי.

כשחלה רבי, נכנס רבי חייא אצלו ומצאו, שהוא בוכה. א"ל: רבי, מפני מה אתה בוכה? וְהָתַנְיָא: מת מתוך שחוק–סימן יפה לו, מתוך הבכי–סימן רע לו, פניו למעלה–סימן יפה לו, פניו למטה–סימן רע לו, פניו כְּלַפֵּי העם–סימן יפה לו, פניו כלפי הכותל–סימן רע לו, פניו ירוקין–סימן רע לו, פניו צהובין ואדומים–סימן יפה לו, מת בערב שבת–סימן יפה לו, במוצאי שבת–סימן רע לו, מת בערב יום הכפורים–סימן רע לו, במוצאי יום הכפורים–סימן יפה לו, מת מֵחוֹלִי מֵעַיִם–סימן יפה לו, מפני שרובן של צדיקים מיתתן בחולי מעים. א"ל: אֲנָא אתורה ומצות קָא בָכֵינָא.

אמר להם: לבני קטן אני צריך. נכנס רבי שמעון אצלו ומסר לו סדרי חכמה. אמר להם: לבני גדול אני צריך. נכנס רבן גמליאל אצלו ומסר לו סדרי נשיאות. אמר לו: בני, נהוג נשיאותך ברמים, זרוק מרה בתלמידים.–בשעת פטירתו של רבי, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה. אמר: רבש"ע! גלוי וידוע לפניך, שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה. יהי רצון מלפניך, שיהא שלום במנוחתי. יצתה בת קול ואמרה: „יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם"[1]. על „משכבך" מִבְּעֵי לֵיהּ?

[1] ישעיה נז, ב.

לאחד בדור או לשנים בדור. קרב לגביה–קרב אליו. עשה בשביל כבוד חכמים–סלק את עמוד האש בשביל כבוד החכמים, שיוכלו לעמוד במחיצתך. לא אשגח–לא השגיח בדברים האלה. בשביל כבוד עצמך–שיקרבו אליך להספידך ולהתעסק בך. אסתלק–נסתלק עמוד האש. לאפוקי וכו'–עמוד האש הזה בא להוציא מעליו את כל מי שלא קיים אפילו אות אחת מן התורה (כמו שקיים הוא). לאפוקי ממר וכו'–להוציא מעליו את אדוני, שאין לו מעקה) לגגו (ועבר בזה על מצות התורה). ולא היא וכו'–ולא כן הוא, כי אמנם היה (מעקה), אבל באותה שעה השליכו הרוח.

ט) צהובים–מזהירים. מת בערב שבת סימן יפה לו–מפני שהוא נכנס מיד למנוחה. במוצאי יום הכפורים–סימן יפה לו, לפי שנמחלו עונותיו. אנא וכו'–אני בוכה על התורה והמצוות (שלא אוכל לקיימן לאחר מיתתי).

ברמים–ביד רמה, שלא תזלזל את נשיאותך בפני התלמידים. וזרוק מרה וכו'–הטל אימה על התלמידים, שיהיה מוראך עליהם.

ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה–לא נהניתי בעולם הזה אפילו לפי הטרח והיגיעה שיגעתי באצבע קטנה שלי. על משכבך מבעי ליה–הלא צריך היה ישעיה לומר על „משכבך"

מְסַיַּע לר' חייא בר גַּמְדָּא, דא"ר חייא בר גמדא, אמר ר' יוסי בן שאול: בשעה שהצדיק נפטר מן העולם, אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע! צדיק פלוני בא. אומר להם: יבואו צדיקים ויצאו לקראתו. ואומרים לו: „יבוא שלום, ינוחו על משכבותם!" א"ר אלעזר: בשעה שהצדיק נפטר מן העולם, ג' כתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו. אחת אומרת לו: „יבוא בשלום!" ואחת אומרת: „הולך נכוחו", ואחת אומרת לו: „יבוא שלום ינוחו על משכבותם!" ובשעה שהרשע נאבד מן העולם, ג' כתות של מלאכי חַבָּלָה יוצאות לקראתו. אחת אומרת: „אֵין שָׁלוֹם אָמַר ה' לָרְשָׁעִים"[1], ואחת אומרת לו: „לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן"[2], ואחת אומרת לו: „רְדָה וְהָשְׁכְּבָה אֶת עֲרֵלִים"[3].

פרק שלשה עשר.

י) חִבַּת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

ת"ר: לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחוץ לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בא"י, דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בח"ל, דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר: "לָתֵת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים"[4]–וכי כל שאינו דר בארץ אין לו אלוה? אלא לומר לך: כל הדר בח"ל, כאילו עובד עבודת כוכבים. וכן בדוד הוא אומר: „כִּי גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים"[5]–וכי מי א"ל לדוד: לך עבוד אלהים אחרים? אלא לומר לך: כל הדר בח"ל כאילו עובד עבודת כוכבים.

רבי זֵירָא הֲוָה קָא מִשְׁתַּמֵּט מִנֵּיהּ דרב יהודה, דְּבָעֵי לְמֵיסַק לא"י. דאמר רב יהודה: כל העולה מבבל לא"י–עובר בעשה, שנאמר: „בָּבֶלָה יוּבָאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פָּקְדִי אֹתָם נְאֻם ה'"[6].

א"ר אלעזר: כל הדר בא"י, שרוי בלא עון, שנאמר: „וּבַל יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֻׂא עָוֹן"[7]. אמר ליה רבא לרב אשי: אנן בסובלי חלאים מַתְנֵינַן לה. אמר רב ענן: כל הקבור בא"י, כאילו קבור תחת המזבח–

[1] ישעיה מח, כב. [2] שם נ, יא. [3] יחזקאל לב, יט. [4] ויקרא כה, לח. [5] שמואל א, כו, יט. [6] ירמיה כז, כב. [7] ישעיה לג, כד.

ולא על משכבותם (שהרי הוא מדבר ביחיד). מסייע ליה וכו'–הכתוב הזה הוא סיוע וראיה לדברי ר' חייא בר גמדא. ואומרים לו יבוא וכו'–יבוא בשלום ואחר כך ינוחו הצדיקים, שיצאו לקראתו, על משכבותם. הולך נכוחו–בדרך ישרה.

י) וכי מי אמר לו לדוד וכו'–אלא מכיון שצריך היה לברוח מארץ ישראל, הרי כאלו אמרו לו שילך ויעבוד אלהים אחרים.

הוה קא משתמיט וכו'–היה משתמט מפני רבי יהודה, שרצה (ר' זירא) לעלות לארץ ישראל (ורב יהודה מחה בידו).

ובל יאמר שכן וגו'–השוכן בארץ ישראל בל יאמר חליתי (צר לי), כי העם היושב בה הוא עמוס עון. אנן בסובלי חלאים וכו'–אנחנו גורסים את הכתוב הזה על סובלי מחלה

כתיב הָכָא: „מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי"[1], וכתיב הָתָם: „וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ"[2].
עוּלָּא הֲוָה רְגִיל דַּהֲוָה סָלֵק לא"י. נָח נַפְשֵׁיהּ בח"ל. אֲתוֹ, אֲמַרוּ לֵיהּ לר' אלעזר. אֲמַר: אַנְתְּ עולא „עַל אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת"[3]. אמרו לו: ארונו בא. אמר להם: אינו דומה קוֹלַטְתּוֹ מֵחַיִּים לקולטתו לאחר מיתה. אמר רב יהודה אמר שמואל: כשם שאסור לצאת מא"י לבבל, כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות. רבה ורב יוסף דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְהוּ: אפילו מפומבדיתא לְבֵי כובי.
אמר רב יהודה: כל הדר בבבל, כאילו דר בא"י, שנאמר: „הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת בָּבֶל"[4]. אמר אביי: נָקְטִינַן: בבל לָא חָזְיָא חַבְלֵיהּ דמשיח.— „וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ"[5]—א"ר ירמיה בר אבא א"ר יוחנן: כל המהלך ד' אמות בא"י, מובטח לו שהוא בן העוה"ב.

אמר ר' חייא ברבי יוסף: עתידין צדיקים שמבצבצין ועולים בירושלים, שנאמר: „וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ"[6], ואין עיר אלא ירושלים, שנאמר: „וְגַנּוֹתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת"[7]. וא"ר חייא בר יוסף: עתידין צדיקים, שיעמדו במלבושיהם, קל וחומר מחטה: מה חטה שנקברה ערומה, יוצאה בכמה מלבושין, צדיקים שנקברו בלבושיהם, על אחת כמה וכמה. רבי זירא כִּי הֲוָה סָלֵק לא"י לָא אַשְׁכַּח מַבְּרָא לְמֶעֱבַר, נְקַט בְּמִצְרָא וְקָעֲבַר. א"ל הַהוּא מִינָא: עַמָּא פַּזִּיזָא דְּקַדְּמִיתוּ פֻּמַּיְכוּ לְאֻדְנַיְכוּ! אַכַּתִּי בְּפַזִּיזוּתַיְכוּ קָיְמִיתוּ. א"ל: דּוּכְתָּא, דמשה ואהרן לָא זְכוּ לָהּ, אֲנָא, מִי יֵימַר דְּזָכֵינָא לָהּ?

[1]שמות כ, כא. [2]דברים לב, מג. [3]עמוס ז, יז. [4]זכריה ב, יא. [5]ישעיה מב, ה. [6]תהלים עב, טז. [7]מלכים ב. כ, ו.

(ושעור הכתוב יהיה: „ובל יאמר שכן חליתי"—אל ישמח שכני הרע על מחלתי, כי מחלתי באה עלי למרק את עוני).

הוה רגיל וכו'—היה רגיל להיות עולה לארץ ישראל. נח נפשיה—מת. אתו וכו'—באו ואמרו לו. אנת-אתה. ארונו בא—לקברו בארץ ישראל. אינו דומה וכו'—אינו דומה מי שהארץ קולטת אותו בעודנו בחיים למי שהיא קולטת אותו לאחר מותו. כך אסור לצאת מבבל-מפני שהיא מקום תורה. דאמרי תרוייהו-שאומרים שניהם. בי כובי—שם מקום מחוץ לפומבדיתא.
הוי ציון וגו'-הרי שהכתוב משוה את ציון לבבל ותולה את בבל בציון. נקטינן-קבלה בידינו. בבל וכו'—בבל אינה רואה את חבלי המשיח (הצרות שתבאנה בעקבות המשיח).
מבצבצים—מגיחים ועולים. במלבושיהם-שהיו לבושים בהם בחייהם.

כי הוה סליק וכו'—כשעלה לארץ ישראל לא מצא מעברה לעבור עליה (את הירדן). נקט וכו'—אחז בחבל (חבל המתוח על גבי הנהר למעלה, כדי לאחוז בו בשעת ההליכה על הקרש הצר, הנתון על הנהר מעברו האחד עד השני) ועבר. א"ל ההוא מינא וכו'—אמר לו מין אחד: עם נמהר, שאתם מקדימים את פיכם לאזניכם (שאמרתם בהר סיני: נעשה ונשמע), עדיין אתם מחזיקים בפזיזותכם (שאתה נמהר לעבור מבלי לחכות למעברה). דוכתא וכו'—המקום, שמשה ואהרן לא זכו לו (לבוא אליו), אני, מי יאמר לי, שאזכה לו (אם לא אמהר)?

ר׳ אבא מְנַשֵּׁק כֵּיפֵי דְעַכּוֹ. ר׳ חנינא מְתַקֵּן מַתְקְלֵיהּ. ר׳ חייא בר גַּמְדָּא מִגַּנְדֵּר בְּעַפְרָא. שנאמר: „כִּי רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת אֲבָנֶיהָ וְאֶת עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ“[1].

יא) בִּרְכוֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

ת״ר: „יְהִי פִסַּת בַּר בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים“[2]—אמרו: עתידה חטה, שֶׁתִּתַּמֵּר כדקל ועולה בראש הרים. וְשֶׁמָּא תאמר: יש צער לקוצרה? ת״ל: „יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ“[2]—הקב״ה מביא רוח מבית גנזיו ומנשבת עליה וּמַשִּׁרָה את סָלְתָּהּ, ואדם יוצא לשדה ומביא מלא פסת ידו, וממנה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. „עִם חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה“[3]—אמרו: עתידה חטה, שתהא כשתי כליות של שור הגדול. ואל תִּתְמַהּ: שהרי שועל קִנֵּן בְּלֶפֶת ושקלוהו ומצאו בו ששים ליטרין בליטרא של צפורי. תניא: א״ר יוסי: מעשה בשיחין באחד, שהניח לו אביו שלשה בַּדֵּי חַרְדָּל, וְנִפְשַׁח אחד מהם ונמצאו בו ט׳ קבין חרדל, ומעציו סיככו בו סוכת יוצרין. אר״ש בן תחליפא: קֶלַח של כרוב הניח לנו אבא והיינו עולים ויורדים בו בסולם.

„וְדַם עֵנָב תִּשְׁתֶּה חָמֶר“[4]—אמרו: לא כהעוה״ז העוה״ב. העוה״ז: יש בו צער לבצור ולדרוך; העוה״ב: מביא עֲנָבָה אחת בְּקָרוֹן או בספינה ומניחה בזוית ביתו וּמְסַפֵּק הֵימֶנָּה כְּפִיטָס גדול ועציה מסיקין תחת התבשיל. ואין לך כל ענבה וענבה, שאין בה ל׳ גַּרְבֵי יין, שנאמר: „ודם ענב תשתה חמר“—אל תקרי „חָמֶר“, אלא „חוֹמֶר“. כי אֲתָא רב דימי, אמר: מאי דכתיב: „אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה“[5]? אין לך כל גפן וגפן שבא״י, שאין צריך עַיִר אחת לבצור. „וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ“[5]—אין לך כל אילן סְרָק שבא״י, שאינו מוציא משוי שתי אתונות. ושמא תאמר: אין בו יין? ת״ל: „כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ“[5]. ושמא תאמר: אינו אדום? ת״ל: „וּבְדַם עֲנָבִים“[5]. וש״ת: אינו מַרְוֶה? ת״ל: „סוּתֹה“[5]. וש״ת: אין בו טעם? ת״ל: „חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן“[6]—כל חיך שטועמו, אומר: לי, לי! וש״ת: לנערים יפה ולזקנים אינו יפה? ת״ל: „וּלְבֶן שִׁנַּיִם מֵחָלָב“[6]—אל תִּקְרֵי: „לבן שִׁנַּיִם“, אלא: „לבן שָׁנִים“.

[1]תהלים קב, טו. [2]שם עב, טז. [3]דברים לב, יד. [4]שם. [5]בראשית מט, יא. [6]שם שם יב.

מנשק כיפי דעכו—היה מנשק סלעי העיר עכו (בבואו אליה). מתקן מתקליה—היה מתקן את מכשולי העיר מחבתו לארץ. מגנדר בעפרא—מתגולל בעפר ארץ ישראל.

יא) תתמר—תעלה למעלה. משרה—מפילה. קנן בלפת—נקב חור בלפת וקנן בו. ושקלוהו—את מותר הלפת. בד—נבעול. חרדל—זענף, горчица. נפשח—נבדל אחד מהם מן הגזע. קלח—גזע. עולים ויורדים בו בסולם—ללקוט את העלים העליונים. ודם ענב תשתה חמר—מתוך הענב תשתה יין ולא תצטרך לדרכו. ענבה—גרגר ענבים. בקרון—בעגלה. ומספק הימנה—ומוציא מתוכה. פיטס—חבית של חרס גדולה. גרבי—כדים שמדתם סאה. חומר—מדה בת שלשים סאין. כי אתא—כשבא. אילן סרק—אילן שאינו עושה פירות. שאינו מוציא—לעתיד לבוא. אין בו יין—אין לחלוחית בפריו. מרוה—משכר. סותה—מלשון „הסתה“, כי היין מסית ומגרה את השכור. לבן שנים—לבא בימים.

רב חייא בר אדא מַקְרֵי דַרְדְּקֵי דריש לקיש הֲוָה. אִפַּגַּר תְּלָתָא יוֹמֵי וְלָא אֲתָא. כי אֲתָא, א"ל: אַמַּאי אִפַּגַּרְתְּ? א"ל: דָּלִית אחת הניח לי אבא ובצרתי ממנה יום ראשון ג' מאות אשכולות, אשכול לְגֶרֶב, יום ב' בצרתי ג' מאות אשכולות, ב' אשכול לְגֶרֶב, יום ג' בצרתי ממנה ג' מאות אשכולות, ג' אשכול לגרב, והפקרתי יותר מחציה. א"ל: אִי לָאו דְאִפַּגַּרְתָּא, הֲוָה עָבְדָא טְפֵי.

רמי בר יחזקאל אִקְלַע לבני ברק. חֲזָנְהוֹ לְהָנְהוּ עִזֵּי דְקָאָכְלָן תּוּתֵי תְאֵנֵי וְקָא נָטֵיף דּוּבְשָׁא מִתְּאֵנֵי וַחֲלָבָא טָאֵיף מִנַּיְהוּ וּמִעָרַב בַּהֲדֵי הֲדָדֵי. אמר: הַיְנוּ „זבת חלב ודבש". א"ר יעקב בן דוסתאי: מלוד לְאוֹנוֹ ג' מילין. פעם אחת קדמתי בנשף והלכתי עד קַרְסֻלַּי בדבש של תאנים. אמר ר"ל: לְדִידִי חֲזֵי לי זבת חלב ודבש של צפורי וַהֲוַי שִׁתְּסַר מילין אַשִּׁתְּסַר מילין. אמר רבה בר בר חנה: לְדִידִי חֲזֵי לי זבת חלב ודבש של כל א"י וַהֲוַיָא כְּמִבֵּי מִכְסֵי עד אַקְרָא דְתוּלְבַּנְקֵי: עשרין וְתַרְתֵּי פַּרְסֵי אֻרְכָּא וּפוּתְיָא שִׁתָּא פַּרְסֵי. ר' חלבו ור' עוירא ורבי יוסי בר חנינא אִקְלַעוּ לְהַהוּא אַתְרָא. אַיְתוֹ קַמַּיְהוּ אֲפַרְסְקָא דַהֲוָה כְּאִלְפַּס כפר הִינוּ. ואילפס כפר הינו כמה הֲוָה? חמש סְאִין. אכלו שליש והפקירו שליש ונתנו לפני בהמתן שליש. לשנה אִקְלַע ר' אלעזר לְהָתָם וְאַיְתוֹ לְקַמֵּיהּ. נָקְטָן בִּידֵיהּ ואמר: „אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יוֹשְׁבֵי בָהּ"[1]. רבי יהושע בן לוי אִקְלַע לְגַבְלָא. חֲזָנְהוֹ לְהָנְהוּ קְטוּפֵי דַּהֲווֹ קָיְמֵי כִּי עֶגְלֵי. אמר: עגלים בין הגפנים? אמרו ליה: קְטוּפֵי נִינְהוּ. אמר: ארץ, ארץ! הכניסי פירותיך! למי את מוציאה פירותיך? לעובדי כוכבים הללו, שעמדו עלינו בחטאתינו. לשנה אִקְלַע רבי חייא לְהָתָם, חֲזָנְהוֹ דַהֲווֹ קָיְמֵי כְּעִזֵּי. אמר: עזים בין הגפנים? אמרו ליה: זִיל, לָא תַעְבֵּד לָן כְּחַבְרָךְ.

[1]תהל"ס קז, לד.

מקרי דרדקי וכו'–היה מורה לילדי ריש לקיש. איפגר וכו'–בטל שלשה ימים (מעבודת ההוראה) ולא בא. כי אתא וכו'—כשבא, אמר לו ריש לקיש: מפני מה בטלת? דלית—גפן שאינה זמורה אלא מורמה על כלונסאות. אשכול לגרב–אשכול אחד היה מספק גרב יין. אי לאו דאיפגרת וכו'–אלמלא בטלת, כי אז היתה (הגפן) עושה יותר (שהרי בכל יום היה היין הנסחט מן האשכולות הולך ומתמעט, לענש על בטול התורה).

איקלע–נזדמן, בא. חזנהו וכו'—ראה עזים שאכלו מתחת לעצי תאנה והיה נוטף דבש (עסיס) מן התאנים וחלב נטף מהן (מן העזים) והתערב (התערבו) יחד. היינו–זהו. לדידי חזי לי–לי נראתה. והוי וכו'—והיתה ששה עשר מילין על ששה עשר מילין. והויא וכו'–והיתה כמבית המכס (שם מקום) עד מגדל תולבנקי. עשרין ותרתי וכו'–עשרים ושתים פרסאות אורך (ארכה) ושש פרסאות רוחב (רחבה). איקלע להתוא אתרא—נזדמן למקום אחד. אייתו קמיהו וכו'–הביאו לפניו אפרסק שהיה גדול כקלחת של כפר הינו. להתם–שמה. נקטן בידיה–אחזם בידיו (שנעשו קטנים, עד כי יכול להחזיקם ביד אחת). חזנהו וכו'–ראה את אותם האשכולות (של המקום ההוא) שעמדו כעגלים. קטופי נינהו–אשכולות הם. דהוו קיימי כעזי–שעמדו כעזים (שנתקטנה מדתם לעומת השנה שעברה). זיל וכו'—לך ואל תעשה לנו כחברך (כר' יהושע בן לוי).

ת"ר: בברכותיה של ארץ ישראל—בית סאה עושה ה׳ רבוא כּוֹרִין, בישיבתה של צוען—בית סאה עושה ע׳ כורין. דתניא: א"ר מאיר: אני ראיתי בבקעת בית שְׁאָן בית סאה עושה ע׳ כורין. ואין לך מְעוּלָה בכל ארצות יותר מארץ מצרים, שנאמר: „כְּגַן ה׳ כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם"[1], ואין לך מעולה בכל ארץ מצרים יותר מצוען, דַּהֲווֹ מַרְבֵּי בה מַלְכֵי, דכתיב: „כִּי הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו"[2], ואין לך טְרָשִׁים בכל א"י יותר מחברון, דַּהֲווֹ קָבְרֵי בה שִׁכְבֵי—ואפילו הָכֵי חברון מְבוּנָה על אחת משבעה בצוען, דכתיב: „וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם"[3]—מאי „נבנתה"? אִילֵימָא נבנתה ממש—אפשר, אדם בונה בית לבנו קטן, קודם שיבנה לבנו גדול? שנאמר: „וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן"[4]! אלא שֶׁמְּבוּנָה על אחת משבעה בצוען. וְהָנֵי מִלֵּי: בִּטְרָשִׁים, אבל שלא בטרשים—ה׳ מאה. וה"מ: שלא בברכותיה, אבל בברכותיה כתיב: „וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִיא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִיא מֵאָה שְׁעָרִים"[5].

תניא: אמר רבי יוסי: סאה ביהודה היתה עושה ה׳ סאים: סאה קמח, סאה סולת, סאה סֻבִּין, סאה מוּרְסָן וסאה קִיבּוֹרִית. א"ל הַהוּא מִינָא לר׳ חנינא: יָאֵי מִשַּׁבְּחִיתוּ בָהּ בְּאַרְעֲכוֹן: בית סאה אחת הניח לי אַבָּא, ממנה מָשָׁח, ממנה חֶמֶר, ממנה עֲבוּר, ממנה קטניות, ממנה רועות מקנתי.

א"ר חסדא: מאי דכתיב: „וְאֶתֶּן לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה נַחֲלַת צְבִי"[6]? למה נמשלה א"י לצבי? לומר לך: מה צבי זה, אין עורו מחזיק בשרו, אף א"י אינה מחזקת פירותיה. ד"א: מה צבי זה, קל מכל החיות, אף א"י קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה. אי מה צבי זה קל ואין בשרו שמן, אף א"י קלה לבשל ואין פירותיה שמנים? ת"ל: „אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ"[7]—שְׁמֵנִים מחלב ומתוקים מדבש.

[1]בראשית יג, י. [2]ישעיה ל, ד. [3]במדבר יג, כב. [4]בראשית י, ו. [5]שם כו, יב. [6]ירמיה ג, יט. [7]שמות ג, ח.

בברכותיה—בשנים מבורכות. בית סאה—חלקת אדמה, שנזרעה בה סאה. כור—מדת בת שלשים סאין. בקעת בית שאן—שהיא משאר ארצות. שבעים כורין—ואם שאר הארצות עושות שבעים כורין, כל שכן ארץ מצרים. דהוו מרבי בה מלכי—שהיו מגדלים שם מלכים. דהוו קברי וכו׳—שהיו קבורים בה המתים (האבות). מבונה—בנויה וערוכה בכל טוב. מאי נבנתה—מה פירושה של „נבנתה"? אילימא—אם לומר. לבנו הקטן—לכנען. לבנו הגדול—למצרים. על אחת משבעה—ואם מצרים מכניסה שבעים כורים, הרי חברון מכניסה שבעתים (490). והני מילי—ובמה הדברים אמורים. ה׳ מאה—לכל הפחות. מאה שערים—היינו חמשה רבוא. סובין—הפסלת הדקה, הנשארה לאחר שכתשו את החטים במכתשת לסולת. מורסן—הם הסובים היוצאים באחרונה. קיבורית—קמח גס, שאופים ממנו לחם שחור. יאי משבחיתו בארעכון—יפה אתם משתבחים בארצכם. משח—שמן. חמר—יין. עבור—תבואה.

אין עורו מחזיק בשרו—שהעור קטן ממדת הבשר, שהרי אחר הפָּשְׁטוֹ הוא מתכווץ. אינה מחזקת פירותיה—שהיא עושה פירות מרובים עד אפס מקום.

נְדָרִים.

פרק ראשון.

א) אֵין גֵּיהִנֹּם לֶעָתִיד לָבוֹא.

אר"ש בן לקיש: אין גיהנם לעתיד לבא, אלא הקב"ה מוציא חמה מִנַּרְתִּקָהּ, צדיקים מתרפאין בה ורשעים נדונין בה. צדיקים מתרפאין בה— דכתיב: „וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ"[1]. ולא עוד, אלא שמתעדנין בה, שנאמר: „וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק"[1]. רשעים נדונין בה—שנאמר: „כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל זֵדִים וְכָל עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף"[2].

פרק שלישי.

ב) תּוֹצָאוֹת הַכַּעַס.

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן: כל אדם שכועס, כל מיני פורענות של גיהנם שולטין בו, שנאמר: „וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ"[3], ואין רעה אלא גיהנם, שנאמר: „כֹּל פָּעַל ה' לַמַּעֲנֵהוּ וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה"[4]. ולא עוד, אלא שתחתוניות שולטות בו, שנאמר: „וְנָתַן ה' לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ"[5]—איזה דבר, שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש? הֱוֵי אומר: אלו תחתוניות.

אמר רבה בר רב הונא: כל אדם הכועס, אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו, שנאמר: „רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל מְזִמּוֹתָיו"[6]. רב ירמיה מִדִּפְתִּי אמר: מַשְׁכַּח תלמודו ומוסיף טפשות, שנאמר: „כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ"[7], וכתיב „וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת"[8]. רב נחמן בר יצחק אמר: בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו, שנאמר: „וּבַעַל חֵמָה רַב פָּשַׁע"[9].

א"ר אדא בר חנינא: אלמלי לא חטאו ישראל, לא ניתן להם אלא

[1]מלאכי ג, כ. [2]שם שם יט. [3]קהלת יא, י. [4]משלי טז, ד. [5]דברים כח, סה. [6]תהלים י, ד. [7]קהלת ז, ט. [8]משלי יג, טז. [9]שם כט, כב.

א) לעתיד לבוא—לאחר תחית המתים. מנרתקה—מן התיק שהיא נתונה בו עתה. נידונים בה—נשרפים באשה.

ב) כל מיני פורענות וכו'—הכעס קשה לגופו של אדם כיסורי הגיהנם. תחתוניות—מחלת הבטן (העמאָרהאָידען). שמכלה את העינים—ההולך ומתמיד והחולה מצפה תמיד בכליון עינים להתרפאות. אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע—מפני שכל עיקרם של יתר ספרי הנביאים לא היה אלא להוכיח את ישראל על חטאותיהם ולולא חטאו לא הוצרכו

חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, מפני שֶׁעֶרְכָּהּ של א״י הוא, שנאמר: „כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב כָּעַס״[1].

ג) שְׁבוּעַת שֶׁקֶר.

הַהוּא גַּבְרָא דַּהֲוָה מַסֵּק בְּחַבְרֵיהּ זוּזֵי. אֲתָא לְקַמֵּיהּ דְּרָבָא. א״ל ללוה: זֵיל פרע לי. א״ל: פְּרַעְתִּיךְ. אמר ליה רבא: אם כן זֵיל אִשְׁתְּבַע לֵיהּ דִּפְרַעְתֵּיהּ. אֲזַל וְאַיְתִי קַנְיָא וִיהַב זוּזֵי בְּגַוֵּיהּ וַהֲוָה מִסְתְּמֵךְ וְאָזֵיל וְאָתֵי עֲלֵיהּ לבית דין. אמר לֵיהּ למלוה: נְקֹט הַאי קַנְיָא בִּידָךְ. נָסַב ספר תורה וְאִשְׁתְּבַע דְּפַרְעֵיהּ כָּל מה דַּהֲוָה לֵיהּ בִּידֵיהּ. הַהוּא מלוה רְגַז וְתַבְרֵיהּ לְהַהוּא קַנְיָא וְאִשְׁתְּפוּךְ הָנְהוּ זוּזֵי בְּאַרְעָא וְאִשְׁתְּכַח דִּקְשְׁטָא אִשְׁתְּבַע.

פרק רביעי.

ד) בִּקּוּר חוֹלִים.

א״ר שמעון בן לקיש: רמז לבקור חולים מן התורה מִנַּיִן? דכתיב: „אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא ה׳ שְׁלָחָנִי״[2]. מַאי מַשְׁמַע? אמר רבא: „אם כמות כל האדם ימותון אלה״ — שהם חולים ומוטלים על מטותם ובני אדם מבקרים אותם, מה הבריות אומרים? לא ה׳ שלחני לזה?

תניא: בקור חולים אין לו שיעור. מאי „אין לו שיעור״? סְבַר רב יוסף לְמֵימַר: „אין שיעור למתן שכרו״, א״ל אביי: וכל המצות מי יש שיעור למתן שכרן? וְהָא תְּנַן: הֱוֵי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מִצות? אלא אמר אביי: אפילו גדול אצל קטן. רבא אמר: אפילו מאה פעמים ביום. א״ר אחא בר חנינא: כל המבקר את

[1]קהלת ה, יח. [2]במדבר טז, כט.

לתוכחות. שערכה של א״י הוא—בספר יהושע ערוכות ומפורטות ערי ארץ ישראל והלק נחלתו של כל שבט. ברב חכמה רב כעס—ברוב דברי החכמה של הנביאים מוכח וניכר רוב הכעס שהכעיסו ישראל את הקב״ה.

ג) ההוא גברא וכו׳—מעשה באדם אחד שנשה בחברו מעות. אתא וכו׳—בא לפני רבא. זיל פרע לי—לך ושלם לי. זיל אשתבע וכו׳—לך והשבע לו, ששלמת לו. אזל וכו׳—הלך והביא קנה (חלול) ונתן את המעות אל תוכו והיה נשען והולך עליו ובא לבית דין. נקוט וכו׳—החזק את הקנה הזה בידך. נסב וכו׳—לקח ספר תורה ונשבע ששלם לו כל מה שהיה בידו (כל מה שהיה חייב לו). ההוא מלוה וכו׳—אז התרגז המלוה ההוא ושבר את הקנה שבידו ונשפכו אותן המעות, ונמצא שנשבע (הלוה) שבועת אמת.

ד) ובני אדם מבקרין אותם—זוהי משמעות הדברים „ופקודת כל האדם׳ גו׳, כלומר: בני אדם באים לפקוד אותם. שלחני לזה—לבקרו.

סבר רב יוסף למימר—דמה רב יוסף לומר. גדול אצל קטן—אדם גדול חייב לבקר

החולה, נוטל אחד משִשים מִצַעֲרוֹ. מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר"ע שחלה ולא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס רבי עקיבא לבקרו. ובשביל שֶׁכִּבֵּד וְרִבֵּץ לפניו חיה. א"ל: רבי! החייתני. יצא רבי עקיבא ודרש: כל שאינו מבקר את החולה, כאילו שופך דמים. כִּי אֲתָא רב דימי, אמר: כל המבקר את החולה, גורם לו שיחיה. וכל שאינו מבקר את החולה, גורם לו שימות. מאי גָּרְמָא? אילימא: כל המבקר את החולה, מבקש עליו רחמים שיחיה, ושאינו מבקר את החולה, מבקש עליו רחמים שימות? „שימות" סָלְקָא דַעְתָּךְ? אלא: כל שאינו מבקר את החולה, אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות.

אמר רב: כל המבקר את החולה, נצול מדינה של גיהנם, שנאמר: „אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל דָּל בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ ה'"[1], ואין דל אלא חולה, שנאמר: „מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי"[2]; אִי נַמִּי מֵהָדֵין קְרָא: „מַדּוּעַ אַתָּה כָּכָה דַל בֶּן הַמֶּלֶךְ"[3]; ואין רעה אלא גיהנם, שנאמר: „כֹּל פָּעַל ה' לַמַּעֲנֵהוּ וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה"[4]. ואם בִּקְרוֹ, מה שכרו? כִּדְאָמְרִינַן: נצול מדינה של גיהנם! אלא מה שכרו בעוה"ז? „ה' יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ וְאֻשַּׁר בָּאָרֶץ וְאַל תִּתְּנֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אֹיְבָיו"[5]: „ה' ישמרהו"—מיצר הרע, „ויחייהו"—מן היסורים, „ואושר בארץ"—שיהו הכל מכבדים אותו, „ואל תתנהו בנפש אויביו"—שיזדמנו לו ריעים כנעמן, שרפאוהו מצרעתו, ואל יזדמנו לו ריעים כרחבעם, שֶׁחִלְּקוּ מלכותו.

פרק ששי.

ה) רַבִּי עֲקִיבָא בְּעָנְיוֹ.

רבי עקיבא—אִקַּדְּשַׁת לֵיהּ בְּרַתֵּיהּ דְּ„בַר כַּלְבָּא שָׂבוּעַ". שְׁמַע בר כלבא שבוע, אַדְּרַהּ הנאה מכל נִכְסֵיהּ. אֲזַלָא וְאִתְנְסִיבַת לֵיהּ בְּסִתְוָא. הֲווֹ גָּנוּ בֵּי תִּבְנָא. הֲוָה קָא מְנַקֵּט לֵיהּ תִּבְנָא מן מַזְיֵיהּ. אֲמַר לָהּ: אִי הֲוַאי לִי, רָמֵינָא

[1]תהלים מא, ב. [2]ישעיה לח, יב. [3]שמואל ב. יג, ד. [4]משלי טז, ד. [5]תהלים מא, ג.

חולה שהוא פחות ערך ממנו. כבד—טאטא את החדר. רבץ—זרק מים על הקרקע, שלא יעלה אבק. מאי גרמא—מה הוא הגרם (במה הוא גורם לו למות)? אילימא—אם לומר. שימות סלקא דעתך—איך עולה על דעתך, שהוא מבקש עליו שימות? ולא שימות—כלומר: אלמלי בקש עליו רחמים שיחיה, אפשר שתפלתו היתה נשמעת, ומתוך שלא בקש עליו רחמים גרם לו שימות.

אי נמי מהדין קרא—או (אפשר ללמוד זאת) גם מן הכתוב הזה. כדאמרינן—כמו שאנו אומרים. רעים כנעמן—שיעצוהו לעשות את דבר אלישע הנביא. שחלקו מלכותו—שהיו אשמים בחלוקת מלכותו.

ה) איקדשת וכו'—נתקדשה לו בתו של בן כלבא שבוע. שמע וכו'—שמע זאת בן כלבא שבוע והדיר אותה הנאה מכל נכסיו. אזלא וכו'—הלכה וְנִשְּׂאָה לו בחרף. הוו גנו וכו'—היו ישנים בדיר של תבן. הוה קא מנקיט וכו'—היה (רבי עקיבא) מלקט את התבן משערו. אי הואי לי וכו'—לו היה לי (לו היה לאל ידי), הייתי נותנת לך ירושלים של זהב (מין

לִיךְ יְרוּשְׁלֵם דְּדַהֲבָא. אֲתָא אליהו, אִדְּמִי לְהוֹן כְּאֶנָשָׁא וְקָא קָרֵי אַבָּבָא, אֲמַר לְהוֹ: הַבוּ לִי פִּרְתָּא דְּתִבְנָא, דְּאוֹלֵידַת אִתְּתַאי וְלֵית לִי מִדַּעַם לְאַגְנוּיַהּ. אמר לה ר״ע לְאִנְתְּתֵיהּ: חֲזִי הַאי גַּבְרָא, דַּאֲפִילּוּ תִּבְנָא לָא אִית לֵיהּ. אמרה ליה: זִיל הֱוֵי בְּבֵי רַב. אֲזַל, הֲוָה תַּרְתֵּי סְרֵי שְׁנִין קַמֵּי ר׳ אליעזר ור׳ יהושע.

פרק שמיני.

ו) לְמַד תּוֹרָה מֵאַהֲבָה.

תניא: „לְאַהֲבָה אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה בוֹ״[1], שלא יאמר אדם: אקרא–שיקראוני חכם, אשנה–שיקראוני רבי, אשנה–שאהיה זקן ואשב בישיבה; אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא, שנאמר: „קָשְׁרֵם עַל אֶצְבְּעֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ״[2], ואומר: „דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם״ וגו׳[3], ואומר: „עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר״[4]. רבי אלעזר בן צדוק אומר: עשה דברים לשם פָּעֳלָם ודבר בהם לשמם. אל תעשם עטרה, להתגדל בהם, ואל תעשם קרדום, להיות עודר בו. וק״ו: ומה בלשאצר, שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו כלי חול, נעקר מן העולם, המשתמש בכתרה של תורה, על אחת כמה וכמה!

פרק תשיעי.

ז) „לְכְלוּכִית״.

הַהוּא דַּאֲמַר לה לִדְבֵיתְהוּ: קוֹנָם, שֶׁאִי אַתְּ נהנית לי, עד שתראי מום יפה שֶׁבָּךְ לרבי ישמעאל בר׳ יוסי. אמר להם: שֶׁמָּא ראשה נָאֶה? אמרו לו: „סְגַלְגַּל״. שמא שערה נאה? „דומה לַאֲנִיצֵי פשתן״. שמא עיניה נאות? „טרוטות הן״. שמא אזניה נאות? „כפולות הן״. שמא חוטמה נאה? „בָּלוּם הוּא״. שמא שפתותיה נאות? „עבות״. שמא צוארה נאה? „שָׁקוּט הוא״. שמא

[1]דברים ל, כ. [2]משלי ז, ג. [3]שם ג, יז. [4]שם שם יח.

תכשיט, שתבנית ירושלים היתה מצוירת עליו). אתא וכו׳–בא אליהו ונדמה להם כאדם וקרא אצל הפתח. אמר להו וכו׳–אמר להם: תנו לי מעט תבן, כי אשתי ילדה ואין לי דבר במה להגין עליה (מפני הקור). אמר לה וכו׳–אמר ר׳ עקיבא לאשתו: ראי נא את האיש הזה, שאפילו תבן אין לו. אמרה ליה וכו׳–אמרה לו אשתו: לך והיה (לך ללמוד) בבית המדרש. אזל וכו׳–הלך והיה (התעכב) שתים עשרה שנה לפני (בבית מדרשם של) ר׳ אליעזר ור׳ יהושע.

ו) אקרא–אלמד מקרא. אשנה–אלמד משנה. לשם פעלם–לשם מי שפעל אותם. להיות עודר בו–למצא בו את פרנסתך.

ז) ההוא דאמר וכו׳–איש אחד אמר לאשתו: קונם (לשון שבועה), שלא תהני מנכסי וכו׳. מום יפה שבך–כי היא היתה מלאה מומים. סגלגל–עגול. אניצי–אגודות. טרוטות–עכורות. כפולות–ארוכות עד שהן נראות ככפולות. בלום–מכווץ. שקוט–שקוע בין

בריסה נאה? „צָבָה הוא". שמא רגליה נאות? „רחבות כשל אווז". שמא שמה נאה? „לִכְלוּכִית שמה". אמר להן: יפה קורין אותה „לכלוכית", שהיא מלוכלכת במומין, וְשַׁרְיַהּ.

פרק אחד עשר.

ח) הִזָּהֲרוּ בִּבְנֵי עֲנִיִּים.

הזהרו בְּעַרְבּוּבִיתָא, הזהרו בחבורה, הזהרו בבני עניים, שמהם תצא תורה, שנאמר: „יִזַּל מַיִם מִדָּלְיָו"[1] – מִדַּלִּים, שמהם תצא תורה. ומפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת מבני תלמידי חכמים? אמר רב יוסף: שלא יאמרו: תורה ירושה היא להם. רב שישא בריה דרב אידי אמר: כדי שלא יִתְגַּדְּרוּ על הצבור. מר זוטרא אמר: מפני שהן מתגדרין על הצבור. רב אשי אמר: משום דְּקָרוּ לְאִינְשֵׁי „חֲמָרֵי".

גִּטִּין.

פרק ראשון.

א) אַל יָטִיל אָדָם אֵימָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. (דף ו', עמוד ב.)

אמר רב חסדא: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי פלגש בגבעה, הטיל עליה בעלה אימה יתירה—והפילה כמה רבבות מישראל. א"ר אַבָּהוּ: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי אדם גדול הטיל אימה יתירה בתוך ביתו והאכילוהו דבר גדול. וּמַנּוּ? רבי חנינא בן גמליאל. „האכילוהו" סָלְקָא דַעְתָּךְ? הַשְׁתָּא בהמתן של צדיקים— אין הקב"ה מביא תְקָלָה על ידם, צדיקים עצמם לא כ"ש? אלא בקשו להאכילו דבר גדול. וּמַאי נִיהוּ? אבר מן החי.

[1] במדבר כד, ז.

בתפותיה. לִכְלוּכִית–טנופת. ושריה–והתיר לה ליהנות שוב מנכסי בעלה (שהרי נמצא בה מום יפה והוא שמה).

ח) ערבוביתא—ערבוביה (כלומר: זוהמה שבראש ושבבגדים). הזהרו בערבוביתא— הזהרו ברחיצת הראש ובתכבוסת הבגדים. הזהרו בבני עניים וכו'–השתדלו ללמדם תורה. ירושה היא להם–ומתוך שיסמכו על הירושה לא ישימו לבם ללמדה. לא יתגדרו–לא יתנשאו. משום וכו'–מפני שהם קוראים לבני אדם בשם חמורים.

א) ומנו–ומי הוא? האכילוהו סלקא דעתך–איך עולה על דעתך שבאמת האכילוהו? השתא–עתה (כלומר: וסה בהמתן של צדיקים וכו'). ומאי ניהו–ומה הוא? אבר מן החי– שאבד לעבדיו אבר מן הבהמה השחוטה ומיראה מפני אדונם חתכו אבר מן החי והביאוהו תחתיו.

ב) הָעוֹשֶׂה צְדָקָה נִצּוֹל מִדִּינוֹ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

דרש רב עֲוִירָא, זימנין אֲמַר לה מִשְּׁמֵיהּ דרב אמי, וזימנין אמר לה משמיה דרב אסי: מאי דכתיב: „כֹּה אָמַר ה׳ אִם שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נָגוֹזּוּ וְעָבָר" וגו׳[1]? אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין, יעשה מהם צדקה, וכל שכן כשהם מרובים. מאי „וכן נגוזו ועבר"? תְּנָא דְּבֵי ר׳ ישמעאל: כל הגוזז מנכסיו ועושה מהם צדקה, ניצול מדינה של גיהנם. משל לשתי רחלות, שהיו עוברות במים, אחת גזוזה ואחת שאינה גזוזה, גזוזה–עברה, שאינה גזוזה–לא עברה. „וְעִנִּיתִךְ"[1]–אמר מר זוטרא: אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. „לֹא אֲעַנֵּךְ עוֹד"[1]–תָּנֵי רב יוסף: שוב אין מראין לו סימני עניות.

פרק רביעי.

ג) כֹּחָהּ שֶׁל שְׁבוּעָה.

רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד בִּשְׁנֵי בצורת, שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה וְהִנִּיחַתּוּ בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני. לימים בא בעל הדינר ואמר לה: הבי לי דינרי. אמרה ליה: יְהַנֶּה סם המות באחד מבניה של אותה אשה, אם נהנית מדינרך כלום! אמרו: לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה. וכששמעו חכמים בדבר, אמרו: מה מי שנשבע באמת–כך, הנשבע על שקר–על אחת כמה וכמה!

פרק חמישי.

ד) חֻרְבַּן מְדִינַת הַיְּהוּדִים.

I. בִּגְלַל קַמְצָא וּבַר קַמְצָא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם.

אמר ר׳ יוחנן: מאי דכתיב: „אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה"[2]? אַקַּמְצָא וּבַר קַמְצָא חֲרוּב ירושלים, אַתַּרְנְגוֹלָא וְאַתַּרְנְגוֹלְתָא חֲרוּב טוּר מַלְכָּא, אַשָּׁקָא דְרִסְפַּק חֲרוּב בֵּיתַר. „אקמצא ובר קמצא חרוב

[1]נחום א, יב. [2]משלי כח, יד.

ב) אם רואה אדם וכו׳–ופירוש הכתוב כך הוא: „אם שלמים"–אם מזונותיך שלמים ומצומצמים לפי צרכך, „וכן רבים"–וכל שכן אם הם רבים, עשה מהם צדקה. שאינה גזוזה לא עברה–כי המים נספגו בצמרה והכבידו עליה והטביעוה; וכן גם הממעיט את נכסיו על ידי הוצאות לצדקה ניצול מדין גיהנום, מה שאין כן הכילי.

ג) בשני בצורת–בשנות רעב. לימים–מקץ ימים. יהנה–יפעול את פעולתו להמיתו.

ד) אקמצא וכו׳–בגלל קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים. אתרנגולא וכו׳–בגלל תרנגול ותרנגלת חרבה טור מלכא (הר המלך). אשקא דריספק וכו׳–בגלל דופן של מרכבה הנשואה על כפים חרבה ביתר.

ירושלים״: הַהוּא גַּבְרָא, דְּרַחְמֵיהּ־קַמְצָא וּבְעֵל דְּבָבֵיהּ־בר קמצא, עֲבַד סְעוּדְתָא. א״ל לְשַׁמָּעֵיהּ: „זִל אַיְתִי לִי קַמְצָא״. אֲזַל אַיְתִי לֵיהּ בַּר קמצא. אֲתָא, אַשְׁכְּחֵיהּ דַּהֲוָה יָתֵיב. א״ל: „מִכְּדֵי הַהוּא גַּבְרָא בְּעֵיל דְּבָבָא דְּהַהוּא גַּבְרָא הוּא, מַאי בָּעֵית הָכָא? קוּם פּוּק!״ א״ל: „הוֹאִיל וַאֲתַאי, שַׁבְקַן וְיָהֵבְנָא לָךְ דְּמֵי מה דְּאָכֵלְנָא וְשָׁתֵינָא״. א״ל: „לא״. א״ל: „יָהֵבְנָא לך דְּמֵי פַּלְגָּא דִּסְעוּדָתֵךְ״. א״ל: „לא״. א״ל: „יָהֵבְנָא לך דְּמֵי כּוּלַּהּ סְעוּדָתֵיךְ״. א״ל: „לא״. נַקְטֵיהּ בִּידֵיהּ וְאוֹקְמֵיהּ וְאַפְּקֵיהּ. אמר: הואיל וַהֲווֹ יָתְבֵי רַבָּנַן וְלָא מַחוֹ בֵּיהּ, שְׁמַע מִנַּהּ: קָא נִיחָא לְהוֹ, אֵיזִיל אֵיכוֹל בְּהוֹ קֻרְצָא בֵּי מַלְכָּא.

אֲזַל א״ל לְקֵיסָר: „מְרַדוּ בָּךְ יְהוּדָאֵי״. א״ל: מי יֵימַר? א״ל: „שַׁדַּר לְהוֹ קֻרְבָּנָא, חָזֵית אי מַקְרְבִין לֵיהּ״. אֲזַל שַׁדַּר בִּידֵיהּ עֶגְלָא תִלְתָּא. בַּהֲדֵי דְּקָאָתֵי שְׁדָא בֵיהּ מוּמָא בניב שפתים, וְאָמְרֵי לָהּ: בְּדֻקִּין שֶׁבָּעַיִן, דּוּכְתָּא דְּלְדִידַן הָוֵה מוּמָא וּלְדִידְהוֹ לָאו מוּמָא הוּא. סְבוּר רַבָּנַן לְקָרוֹבֵיהּ, מִשּׁוּם שלום מלכות. אֲמַר לְהוֹ רבי זכריה בן אֶבְקוּלַס: יאמרו: „בעלי מומין קְרֵיבִין לְגַבֵּי מזבח!״ סְבוּר לְמִקְטְלֵיהּ, דְּלָא לֵיזִיל וְלֵימָא. אֲמַר לְהוֹ ר׳ זכריה: יאמרו: „מטיל מום בקדשים יֵהָרֵג!״ אמר ר׳ יוחנן: עַנְוְתָנוּתוֹ של רבי זכריה בן אֶבְקוּלַס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והִגלתנו מארצנו. שַׁדַּר עִלָּוַיְהוֹ נֵירוֹן קֵיסָר. כי קָאָתָא, שְׁדָא גִירָא למזרח, אֲתָא נְפַל בִּירוּשְׁלֵם; לְמערב — אֲתָא נְפַל בִּירוּשְׁלֵם; לארבע רוחות העולם — אֲתָא נְפַל בִּירוּשְׁלֵם. א״ל לְיָנוּקָא: „פְּסוֹק לִי פְּסוּקָיךְ!״ א״ל: „וְנָתַתִּי אֶת נִקְמָתִי בֶּאֱדוֹם בְּיַד עַמִּי

ההוא גברא וכו׳ — איש אחד, שהיה לו אוהב ושמו קמצא ושונא ושמו בר קמצא, עשה סעודה. אמר וכו׳ — אמר למשרתו: לך והָבא (הזמֵן) לי את קמצא. אזל וכו׳ — הלך והביא לו את בר קמצא. אתא וכו׳ — בא בעל הסעודה ומצא אותו (את בר קמצא) שהוא יושב (בין הקרואים). מכדי וכו׳ — הן האיש ההוא (כלומר: אתה) שונאו של האיש ההוא (כלומר: שלי) הנהו, מה לך פה? קום וצא. הואיל ואתאי וכו׳ — מאחר שבאתי, הניחני ואתן לך את מחיר אכילתי ושתייתי. יהיבנא וכו׳ — אתן לך את מחיר חצי סעודתך. כולה סעודתך — של כל סעודתך. נקטיה וכו׳ — אחז בידו והקימהו (מאצל השלחן) והוציאהו. הואיל ויתבי וכו׳ — מאחר שישבו חכמים (אצל השלחן) ולא מחו בו, משמע מזה שהדבר רצוי להם, אלך ואלשין עליהם (בדיוק: אכַל בהם נתח) לפני המלך.

אזל וכו׳ — הלך ואמר לו לקיסר: מרדו בך היהודים. מי יימר — מי יאמר (מי יוכיח זאת)? שדר להו וכו׳ — שְׁלַח להם קרבן וראית אם הם מקריבים (יקריבו) אותו. אזל וכו׳ — הלך ושלח על ידו עגלה משולשת. בהדי וכו׳ — בעודנו הולך ובא (בהליכתו) הטיל בו (בה) מום בשפה העליונה, ואחרים אומרים: בעור הדק שבעין, מקום שלגבינו הוא מום ולגביהם (לגבי הרומיים) לא מום הוא. סבור וכו׳ — סברו החכמים להקריבו. אמר להו — אמר להם. סבור למקטליה וכו׳ — סברו להרגו (את המלשין), כדי שלא ילך ויגיד (את הדבר לקיסר). שדר וכו׳ — שלח (הקיסר) עליהם את נירון קיסר (לפי עדותם של סופרי ההיסטוריה טאַציטוס ויוסיפוס שלח באמת נירון את שר הצבא אספסינוס לדכא את מרד היהודים). כי קאתא וכו׳ — כשבא (לארץ ישראל), זרק חץ למזרח, בא (החץ) ונפל בירושלים (על ידי אותות כאלה היו הקדמונים רגילים לְנַחֵש אם יצליחו במפעלם). א״ל לינוקא וכו׳ — אמר לו לילד (לילד

יִשְׂרָאֵל"[1]. אֲמַר: קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בָּעֵי לְחָרוּבֵי בֵּיתֵיהּ וּבָעֵי לְכַפּוּרֵי יְדֵיהּ בְּהַהוּא גַּבְרָא? עֲרַק וַאֲזַל וְאִגַּיַּר, וּנְפַק מִנֵּיהּ רבי מאיר.

שַׁדְרֵיהּ עִלָּוַיְהוּ לְאֶסְפַּסְיָנוּס קֵיסָר. אֲתָא צָר עֲלָהּ תְּלָת שְׁנֵי. הֲווֹ בָהּ הָנְהוּ תְּלָתָא עַתִּירֵי: נַקְדִּימוֹן בן גּוּרְיוֹן ובן כַּלְבָּא שָׂבוּעַ ובן צִיצִית הַכֶּסֶת. נקדימון בן גוריון—שֶׁנָּקְדָה לו חמה; בן כלבא שבוע—שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב, יוצא כשהוא שבע; בן ציצית הכסת—שהיתה ציצתו נִגְרֶרֶת על גבי כסתות. אִכָּא דְאָמְרֵי: שהיתה כַּסְתּוֹ מוטלת בין גדולי רומי. חד אֲמַר לְהוֹ: „אֲנָא זָיְנָא לְהוֹ בְּחִטֵּי וּשְׂעָרֵי"; וְחַד אֲמַר לְהוֹ: „בְּדְחַמְרָא וּמִלְחָא וּמִשְׁחָא". וחד אמר לְהוֹ: „בְּדְצִיבֵי". וְשַׁבַּחוּ רַבָּנָן לְדְצִיבֵי (דרב חסדא-כל אַקְלִידֵי הֲוָה מָסַר לְשַׁמָּעֵיהּ, בַּר מִדְּצִיבֵי, דַּאֲמַר רב חסדא: אַכְלְבָּא דְחִטֵּי בָּעֵי שִׁתִּין אַכְלְבֵי דְצִיבֵי). הֲוָה לְהוֹ לְמֵיזָן עשרים וחד שַׁתָּא. הֲווֹ בְהוֹ הָנְהוּ בִּרְיוֹנֵי. אֲמַרוּ לְהוֹ רַבָּנָן: „נִפּוֹק וְנַעֲבֵד שְׁלָמָא בַּהֲדַיְהוֹ". לָא שַׁבְקִינְהוֹ. אֲמַרוּ לְהוֹ: נִפּוֹק וְנַעֲבֵד קְרָבָא בַּהֲדַיְהוֹ. אמרו להו רבנן: „לָא מִסְתַּיְּעָא מִלְּתָא". קמו קַלוֹנְהוּ לְהָנְהוּ אַמְבָּרֵי דְחִטֵּי וּשְׂעָרֵי וַהֲוָה כַפְנָא.

II. מָרְתָא בַּת בַּיְתוֹס.

מָרְתָא בת בַּיְתוֹס עַתִּירְתָּא דִירוּשְׁלֵם הֲוָיָא. שַׁדַּרְתֵּיהּ לִשְׁלוּחָהּ, אמרה לֵיהּ: זִיל אַיְתִי לִי סְמִידָא. אַדְּאֲזַל, אִזְדַּבַּן. אֲתָא אֲמַר לה: סְמִידָא לֵכָּא,

[1]יחזקאל כס, יח.

עברי שפגש): פסוק לי את פסוקך (גם זה היה מין נחוש). קודשא וכו'—הקדוש ברוך הוא מבקש להחריב את ביתו ורוצה לנקות את ידיו (לגולל את האשמה) באיש ההוא (כלומר: בי). ערק וכו'—ברח והלך והתגייר ויצא ממנו רבי מאיר.

שדריה וכו'—שלח (הקיסר) עליהם. אתא וכו'—בא וצר עליה (על ירושלים) שלש שנים. הוו בה וכו'—היו בה (בירושלים) שלשת העשירים ההם. שנקדה לו חמה—שזרחה בגללו החמה (כמסופר במסכת תענית). על גבי כסתות—שהיה דרכו להלך על מרבדים רכים. איכא דאמרי וכו'—יש אומרים, שנקרא שמו „כסת" לפי שהיתה כסתו (שישב עליה) נתונה בין כסאותיהם של גדולי רומי (כשהיה הולך לשם להקביל את פני הקיסר). חד אמר להו וכו'—אחד (מהם) אמר להם (להמתקוממים מפני הרומיים): אני אפרנס אותם (את הנצורים) בחטים ושעורים. בדחמרא וכו'—אני אפרנס אותם ביין, מלח ושמן. בדציבי—בעצים. ושבחו וכו'—והללו החכמים את העשיר שהיה מספק עצים. כל אקלידי וכו'—כל המפתחות היה מוסר למשרתו חוץ משל (אוצר) העצים. אכלבא וכו'—אוצר של חטים צריך לששים אוצרות של עצים (למעשה אפית הלחם. ולפי שהצרך בעצים מרובה כל כך, לכן הקפיד רב חסדא שלא יבזבזו אותם יותר מדי). הוה להו וכו'—היה להם (ספוק באוצרות האלה) להתפרנס מהם עשרים ואחת שנה. הוו בהו וכו'—היו ביניהם פריצים (מתקוממים מפני הרומיים). אמרו להו וכו'—אמרו להם החכמים: נצא ונעשה שלום עמם (עם הרומיים הצרים על העיר). ונעבד קרבא בהדייהו—נעשה מלחמה עמם. לא מסתייעא מלתא—הדבר לא יצליח. קלונהו וכו'—שרפו את אותם האוצרות של החטים והשעורים (כדי להכריח את הנצורים לעשות מלחמה) והיה רעב.

עתירתא וכו'—עשירה שבירושלים היתה. שדרתיה וכו'—שלחה את שלוחה ואמרה

חִוַּרְתָּא אִכָּא. אמרה ליה: זִיל אַיְתִי לִי. אַדַּאֲזַל, אִזְדַּבַּן. אתא ואמר לה: חִוַּרְתָּא לֵיכָּא, גּוּשְׁקְרָא אִכָּא. אמרה ליה: זיל אייתי לי. אדאזל, איזדבן. אתא ואמר לה: גושקרא ליכא, קִמְחָא דְשְׂעָרֵי איכא. אמרה ליה: זיל אייתי לי. אדאזל, איזדבן. הֲוָת שְׁלִיפָא מְסָאנָא, אמרה: אֶפּוֹק וְאֶחֱזֵי, אִי מַשְׁכַּחְנָא מִדֵּי לְמֵיכַל. אִיתִיב לַהּ פַּרְתָּא בְכַרְעָא ומתה. קָרֵי עֲלָהּ רבי יוחנן בן זכאי: „הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה" וגו'[1]. אִכָּא דְאָמְרֵי: גְּרוֹגֶרֶת דרבי צדוק אכלה וְאִתְנִיסָא ומתה. דרבי צדוק יְתֵיב אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּתַעֲנִיתָא, דְּלָא לֶחֱרוֹב יְרוּשְׁלֵם. כִּי הֲוָה אָכֵל מִדֵּי, הֲוָה מִתְחֲזֵי מֵאַבָּרַאי, וְכִי הֲוָה בָּרֵי, מַיְתֵי לֵיהּ גְּרוֹגְרוֹת, מָיֵיץ מַיְהוּ וְשָׁדֵי לְהוּ. כי הֲוָה קָא נִיחָא נַפְשַׁהּ, אַפְּקָה לכל דַּהֲבָא וְכַסְפָּא, שְׁדִיתֵיהּ בְּשׁוּקָא, אֲמַרָה: „הַאי לְמַאי מִבְּעֵי לִי?" הַיְנוּ דכתיב: „כַּסְפָּם בַּחוּצוֹת יַשְׁלִיכוּ"[2].

III. רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי וְאֶסְפַּסְיָנוּס.

אבא סִיקְרָא, רֵישׁ בִּרְיוֹנֵי דִירוּשְׁלֵם, בַּר אֲחָתֵיהּ דרבן יוחנן בן זכאי הֲוָה. שְׁלַח לֵיהּ: „תָּא בְּצִנְעָא לְגַבַּאי". אֲתָא, א"ל: „עד אימת עָבְדִיתוּ הָכֵי וְקָטְלִיתוּ לֵיהּ לְעָלְמָא בְּכַפְנָא?" א"ל: „מַאי אֶעְבֵּד? דְּאִי אָמֵינָא לְהוּ מִדֵּי, קָטְלוּ לִי". א"ל: „חֲזִי לִי תַקַּנְתָּא לְדִידִי דְאֶפּוֹק, אֶפְשָׁר דַּהֲוֵי הַצָּלָה פּוּרְתָּא". א"ל: „נְקוֹט נַפְשָׁךְ בְּקִצִירֵי וְלֵיתוּ כּוּלֵּי עָלְמָא וְלִישַׁיְּלוּ בָךְ, וְאַיְתִי מִדֵּי סַרְיָא וְאַגְנֵי גַבָּךְ וְלֵימְרוּ: דְּנָח נַפְשֵׁיהּ. וְלֵיעַיְּלוּ בך תלמידך וְלָא לֵיעוּל בך אֱנָשׁ אַחֲרִינָא, דְּלָא לַרְגְּשׁוּן בָּךְ דְּקַלִּיל אַתְּ, דְּאִינְהוּ יָדְעֵי דְחַיָּא קַלִּיל מִמִּיתָא".

[1] דברים כח, נו. [2] יחזקאל ז, יט.

לו: לך והָבא לי לחם סלת. אדאזל אזדבן—בעודנו הולך (השליח), נמכר (לחם הסלת). סמידא ליכא וכו'—סלת אין, פת לבנה (נקיה) יש. גושקרא איכא—פת קיבר (לחם גס) יש. קמחא דשערי איכא—קמח שעורים יש. הות שליפא וכו'—שלפה את נעליה ואמרה: אצא ואראה אם אמצא דבר מה לאכול. איתיב לה וכו'—נדבק פרש של גללי בהמה ברגלה ומתה (מחמת איסטניסותה). קרי עלה—קרא עליה. איכא דאמרי—יש אומרים. גרוגרת—תאנה יבשה. ואיתניסא—וחלשה. יתיב וכו'—ישב ארבעים שנה בתענית, שלא תחרב ירושלים. כי הוה וכו'—כשהיה אוכל דבר מה, היה (המאכל) נראה מבחוץ (מחוץ לגופו, מרוב כחישותו). וכי הוה בארי וכו'—כשגמר את תעניותיו ורצה להבריא את עצמו, היו מביאים לו גרוגרות והוא היה מוצץ את מימיהן (עסיסן) ומשליך אותן. כי הוה קא ניחא נפשה וכו'—כשהלכה למות, הוציאה את כל הכסף והזהב וזרקה אותו (אותם) אל השוק. אמרה וכו'—כי אמרה: זה למה לי?

אבא סיקרא וכו'—אבא סיקרא, ראש הפריצים שבירושלים, היה בן אחותו של ר' יוחנן בן זכאי. שלח וכו'—שלח לו (ר' יוחנן) לאמר: בוא אלי בסתר. אתא וכו'—בא אליו, אמר לו (ר' יוחנן): עד מתי אתם עושים כך (שאינכם נותנים להשלים עם הרומיים) והנכם ממיתים את העולם ברעב. מאי אעבד וכו'—מה אעשה? כי אם אֹמַר להם (לפריצים) דבר, אז יהרגו אותי. חזי לי וכו'—ראה (מצא לי) תחבולה בשבילי, שאצא (מן העיר), אפשר שתהיה הצלה מועטה (שאוכל להביא איזו עזרה). נקוט וכו'—העמֵד את עצמך כחולה ויבאו כל האנשים לשאול בשלומך והָבא דבר מה מסריח (בשר נבלה) והניחהו אצלך ויאמרו (עליך):

עֲבַד הָכֵי. נכנס בו ר׳ אליעזר מצד אחד ור׳ יהושע מצד אחד. כִּי מְטוֹ לְפִתְחָא, בְּעוֹ לְמִדְקְרֵיהּ. אֲמַר לְהוֹ: יאמרו: „רַבָּן דְּקַרוּ". בְּעוֹ לְמִדְחֲפֵיהּ, אֲמַר לְהוֹ: יאמרו: „רבן דחפו". פְּתַחוּ לֵיהּ בָּבָא, נְפַק. כִּי מְטָא לְהָתָם, אֲמַר: „שְׁלָמָא עֲלָךְ, מַלְכָּא! שְׁלָמָא עֲלָךְ, מַלְכָּא!" אֲמַר לֵיהּ: „מִיחַיַּבְתְּ תְּרֵי קַטְלֵי: חֲדָא, דְּלַאו מַלְכָּא אֲנָא וְקָא קָרֵית לִי מַלְכָּא; וְתוּ, אִי מַלְכָּא אֲנָא, עַד הָאִדָּנָא אַמַּאי לָא אֲתֵית לְגַבַּאי?" א"ל: „דְּקָאָמְרַתְּ „לַאו מַלְכָּא אֲנָא"—אִבְרָא מַלְכָּא אַתְּ, דְּאִי לַאו מַלְכָּא אַתְּ, לָא מִימְסְרָא יְרוּשְׁלֵם בִּידָךְ, דכתיב: „וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל"[1], ואין „אדיר" אלא מלך, דכתיב: „וְהָיָה אַדִּירוֹ מִמֶּנּוּ" וגו׳[2], ואין „לבנון" אלא בית המקדש, שנאמר: „הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן"[3]; וּדְקָאָמְרַתְּ: „אִי מַלְכָּא אֲנָא, אַמַּאי לָא קָא אֲתֵית לְגַבַּאי עַד הָאִדָּנָא?" בִּרְיוֹנֵי דְּאִית בָּן לָא שַׁבְקִין". א"ל: אילו חבית של דבש וּדְרָקוֹן כרוך עליה, לא היו שוברין את החבית בשביל דרקון? אִשְׁתִּיק. קָרֵי עֲלֵיהּ רב יוסף וְאִיתֵּימָא רבי עקיבא: „מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל"[4]—אִבְּעֵי לֵיהּ לְמֵימַר לֵיהּ: „שָׁקְלִינַן צַבְתָּא וְשָׁקְלִינַן לֵיהּ לִדְרָקוֹן וְקָטְלִינַן לֵיהּ, וְחָבִיתָא שָׁבְקִינַן לָהּ". אַדְּהָכֵי, אֲתָא פְּרַסְתְּקָא עֲלֵיהּ מֵרוֹמִי. א"ל: „קוּם, דְּמִית לֵיהּ קֵיסָר, וְאָמְרֵי הָנְהוּ חֲשִׁיבֵי דְרוֹמִי לְאוֹתוֹבָךְ בְּרֵישָׁא". הֲוָה סָיֵים חַד מְסָאנָא, בָּעֵי לְמִסַּיְּמֵהּ לְאָחְרִינָא, לָא עָיֵיל; בְּעָא לְמִשְׁלְפֵיהּ לְאִידָךְ, לָא נְפַק. אמר: „מַאי הַאי?" א"ל: לָא תִּצְטַעַר: שמועה טובה אֲתָיָא לָךְ, דכתיב: „שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן

[1]ישעיה י, לד. [2]ירמיה ל, כא. [3]דברים ג, כה. [4]ישעיה מד, כה.

הוא מת, ויכנסו תלמידיך (תחת ארונך לשאתו) ואל יכנס איש אחר, כדי שלא ירגישו בך, שהנך קל, כי הם (בני האדם) יודעים, שהחי הוא קל מן המת. **עבד הכי**—עשה כן. **כי מטו לפתחא**—כשבאו אל הפתח (אל פתח השער), רצו (המתקוממים) לדקרו (כי חשדו בו שהוא חי). **אמר להו וכו׳**—אמר להם אבא סיקרא: הרומיים יאמרו עליכם, שדקרתם את רבכם. **למדחפיה**—לדחפו (אולי יצעק). **פתחו וכו׳**—פתחו לו את השער, יצא. **כי מטא להתם וכו׳**—כשבא שמה (אל מחנה אספסינוס), אמר: שלום עליך המלך! **מיחייבת וכו׳**—חייב אתה שתי מיתות: האחת, שלא מלך אנכי ואתה קורא לי מלך ועוד, אם מלך אנכי, עד עתה מדוע לא באת אלי? **דקאמרת וכו׳**—מה שאתה אומר „לא מלך אני", באמת מלך אתה (עתיד אתה להיות למלך), כי לולא מלך אתה לא היתה ירושלים נמסרה בידך. **בריוני דאית בן לא שבקין**—הפריצים שיש בנו לא הניחוני. **דרקון**—נחש (דראַקאָן). **בשביל דרקון**—כדי להרוג את הדרקון (כך צריכים הייתם גם אתם להשחית את העיר, כדי לבער את הפריצים מתוכה). **אישתיק**—נשתתק ר׳ יוחנן בן זכאי. **קרי עליה**—היה קורא עליו. **ואיתימא**—ואם אומר אתה (כלומר: או). **אבעי וכו׳**—הלא הוא צריך היה לומר לו: אנו לוקחים מלקחים ונוטלים את הנחש והורגים אותו, ואת החבית אנו מניחים (כך היינו מצפים גם אנו, שמא יעלה בידינו להוציא את הפריצים מן העיר, כדי שהעיר תתקיים). **אדהכי וכו׳**—בין כה וכה בא אליו (אל אספסינוס) שליח מרומי. **דמית וכו׳**—כי מת הקיסר (הוא נירון) וחשובי (גדולי) רומי אומרים להושיבך בראש (להמליכך). **הוה סיים וכו׳**—נעל (אספסינוס באותה שעה) נעל אחד, רצה לנעול את (הנעל) האחר ולא עלה (על רגלו), רצה לשלוף את השני, לא יצא (לא נשלף מעל רגלו, לפי שאבריו נתדשנו מרוב שמחה על הבשורה). **מאי האי**—מה זאת? **א"ל וכו׳**—אמר לו ר׳ יוחנן: אל תצטער כי שמועה טובה באה לך.

עָצֶם"[1]. „אֶלָּא מַאי תַּקַּנְתֵּיהּ?" „לֵיתֵי אֱנָשׁ, דְּלָא מִיתְּבָא דַּעְתָּךְ מִנֵּיהּ וְלַחְלֵף קַמָּךְ, דכתיב: „וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ גָּרֶם"[2]. עֲבַד הָכֵי, עָיֵל. אֲמַר לֵיהּ: „וּמֵאַחַר דְּחַכִּימִתּוּ כּוּלֵּי הַאי, עַד הָאִדָּנָא אַמַּאי לָא אֲתֵיתוּ לְגַבַּאי?" א"ל: „וְלָא אֲמַרִי לָךְ?" א"ל: „אֲנָא נַמֵּי אֲמַרִי לָךְ". א"ל: „מֵיזַל אָזֵלְנָא ואיניש אָחֳרִינָא מְשַׁדַּרְנָא, אֶלָּא בְּעִי מִנַּאי מִדֵּי, דְּאֶתֵּן לָךְ". א"ל: „תן לִי יבנה וחכמיה וְשׁוּשִׁלְתָּא דרבן גמליאל וְאָסְוָתָא דְּמַסַּיָּין לֵיהּ לר' צדוק". קָרֵי עֲלֵיהּ רב יוסף, וְאִיתֵימָא ר' עקיבא: „מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל"[3]—אִבְּעִי לֵיהּ לְמֵימַר לֵיהּ: „לִשְׁבְּקִנְהוּ הָדָא זִמְנָא". והוא סְבַר: דִּלְמָא כּוּלֵּי הַאי לָא עָבֵד וְהַצָּלָה פּוּרְתָּא נַמֵּי לָא הָוֵי.

„אַסְוָתָא דְּמַסַּיָּין ליה לר' צדוק" מַאי הִיא? יוֹמָא קַמָּא אַשְׁקְיוּהּ מַיָּא דְּפָאֲרֵי; לְמחר—מַיָּא דְּסִפּוּקָא; למחר—מַיָּא דְּקִמְחָא עד דְּרָוַח מֵעֵיהּ פּוּרְתָּא פּוּרְתָּא.

IV. טִיטוּס הָרָשָׁע.

אֲזַל, שַׁדְּרֵיהּ לטיטוס הרשע. „וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ"[4]—זה טיטוס הרשע, שחירף וגידף כלפי מעלה. מה עשה? נכנס לבית קדשי הקדשים ונטל סַיִף וְגִדֵּר את הפרוכת, ונעשה נס והיה דם מְבַצְבֵּץ ויוצא, וְקָסְבַר: הרג את עצמו, שנאמר: „שָׁאֲגוּ צוֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתוֹתָם אוֹתוֹת"[5]. אבא חנן אומר: „מִי כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ"[6]—מִי כָמוֹךָ חָסִין וקשה, שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו רשע ושותק! דבי ר' ישמעאל תָּנָא: „מִי כָמוֹכָה בָּאֵלִים ה'"[7]—מִי כָמוֹךָ בָּאִלְּמִים!

[1]משלי טו, ל. [2]שם יז, כב. [3]ישעיה מד, כה. [4]דברים לב, לז. [5]תהלים עד, ד. [6]שם פט, ט. [7]שמות טו, יא.

מאי תקנתיה—מה תקנתו (מה לי לעשות לזה)? ליתי אינש וכו'—יבוא אדם שאין דעתך נוחה ממנו (שאתה שונאו) ויעבור על פניך (ולמראהו יִדַּל בשרך). עבד הכי עייל—עשה כן ועלה הנעל על רגלו. דחכימיתו וכו'—מאחר שחכמתם כל כך, עד עתה מדוע לא באתם אלי? ולא אמרי לך—וכי לא אמרתי לך? אנא נמי וכו'—אני גם כן אמרתי לך (ש„שוברים את החבית בשביל הדרקון"). אנא מיזל וכו'—אני הלוך אלך מזה ואשלח איש אחר (שר צבא אחר במקומי), אלא בקש ממני דבר ואתן לך. תן לי יבנה וחכמיה—אל תחריב את העיר יבנה ואל תהרוג את חכמיה. ושושילתא דרבן גמליאל—שלשלת היחס של רבן גמליאל (שלא תכלה הנשיאות מביתו). ואסוותא דמסיין ליה—ורופאים אשר ירפאו את רבי צדוק (שהיה חולה מחמת תעניותיו). לשבקינה וכו'—ירף ממנה (מירושלים) בפעם הזאת. והוא סבר וכו'—אבל הוא (ר' יוחנן) חשב: אולי כל כך (כדבר הגדול הזה) לא יעשה, ואז אפילו הצלה מועטה לא תהיה.

מאי היא—במה היו הרופאים מרפאים אותו? יומא קמא וכו'—ביום הראשון השקוהו מים, ששרו בהם סובים. מיא דספוקא—מים ששרו בהם סובים גסים מעורבים בקמח. מיא דקמחא—מי קמח. עד דרווח וכו'—עד שרָוחו מעיו (שהיו מצומקים) מעט מעט.

אזל שדריה—הלך, שלָחו. סיף—חרב. גדר—דקר. וקסבר—וחשב הרג את עצמו—כלומר: את הקב"ה. בקרב מועדך—בבית שאתה מתועד בו. שמו אותותם אותות—אמרו, שהדם

מה עשה? נטל את הפרוכת ועשאו כמין גַּרְגּוּתָנִי והביא כל הכלים שבמקדש והניחן בה והושיבן בספינה, לילך ולהשתבח בעירו, שנאמר: „וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן עָשׂוּ"[1]—אל תקרי „קבורים", אלא „קבוצים", אל תקרי „וישתכחו", אלא „וישתבחו". אִכָּא דְאָמְרֵי: „קבורים" ממש, דַּאֲפִילוּ מִלֵּי דְמִטַּמְרָן אִגַּלְיָן לֵיהּ. עמד עליו נַחְשׁוֹל שבים לטבעו. אמר: „כמדומה אני, שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים. בא פרעה—טִבְּעוֹ במים, בא סיסרא—טבעו במים, אף הוא עומד עלי לטבעני במים. אם גבור הוא, יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה!" יצתה בת קול ואמרה לו: „רשע בן רשע, בן בנו של עשו הרשע! בריה קלה יש לי בעולמי וְ„יַתּוּשׁ" שמה, עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה!" עלה ליבשה, בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו ז' שנים. יוֹמָא חַד הֲוָה קָא חָלֵיף אַבָּבָא דְבֵי נַפָּחָא. שְׁמַע קול אַרְזַפְתָּא, אִשְׁתְּקִ. אֲמַר: אִכָּא תַקַּנְתָּא! בְּכָל יוֹמָא מַיְתוּ נַפָּחָא וּמָחוּ קַמֵּיהּ. לעובד כוכבים יָהֵיב לֵיהּ ד' זוּזֵי; לישראל א"ל: מִסְתַּיָּךְ דְקָא חָזֵית בְּסָנְאָךְ. עד תְּלָתִין יוֹמִין עָבֵד הָכֵי, מִכַּאן וְאֵילָךְ, כֵּיוָן דְּדָשׁ, דָשׁ. תניא: א"ר פינחס בן ערובא: אני הייתי בין גדולי רומי, וכשמת, פצעו את מוחו ומצאו בו כצפור דרור, משקל ב' סלעים. בְּמַתְנִיתָא תָּנָא: כגוזל בן שנה, משקל ב' ליטרין. נָקְטִינַן: פיו של נחשת וצפרניו של ברזל. כִּי הֲוָה קָא מָיֵית, אֲמַר לְהוּ: לִקְלוֹיֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא וּלְבַדְּרוּ לְקִטְמֵיהּ אַשֶּׁב יַמֵּי, דְּלָא לַשְׁכְּחֵיהּ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי וְלוֹקְמֵיהּ בְּדִינָא.

V. חֻרְבַּן טוּר מַלְכָּא.

אַתַּרְנְגוֹלָא וְתַרְנְגוֹלְתָּא חֲרוֹב טוּר מַלְכָּא. דַּהֲווּ נְהִיגֵי, כִּי הֲווּ מַפְּקֵי חַתְנָא וְכַלְּתָא—מַפְּקֵי קַמַּיְהוּ תַרְנְגוֹלָא וְתַרְנְגוֹלְתָּא, כְּלוֹמַר: „פרו ורבו כתרנגולין". יוֹמָא חד הֲוָה קָא חָלֵיף גּוּנְדָּא דְרוֹמָאֵי, שַׁקְלִינְהוּ מִנַּיְהוּ. נְפַלוּ עֲלַיְהוּ,

[1]קהלת ח, י.

שיצא מן הפרוכת הוא דם אלהים. גרגותני—סל. אפילו מלי וכו'—אפילו הדברים הטמונים (אוצרות זהב וכסף, שדרכם להיות טמונים) נגלו לו. נחשול—גל. יומא חד וכו'—באחד הימים עבר על הפתח של בית נַפָּח. שמע קול וכו'—שמע קול הפטיש ונשתתק היתוש. אמר איכא תקנתא—אמר טיטוס: אם כן יש תחבולה (להשתיק את היתוש). בכל יומא היו מביאים נפח והכו (הכה) לפניו. יהיב—היה נותן. מסתייך וכו'—די לך שאתה רואה (נקמה) בשונאך. עד תלתין וכו'—עד שלשים יום היה עושה כך; מכאן והלאה, כיון שהתרגל היתוש למכת הפטיש, הסכין אליו (ושב לנקר כבתחלה). צפור דרור—סנונית. כי הוה מיית וכו'—כשהלך למות אמר להם (לעבדיו): ישרפו את האיש ההוא (כלומר: אותי) ויפזרו את אפרו על שבעה ימים, כדי שלא ימצאהו אלהי היהודים ויעמידהו למשפט.

דהוו נהיגי וכו'—שהיו נוהגים, כשהיו מוציאים את החתן ואת הכלה (לחתונה), היו מוציאים לפניהם תרנגול ותרנגולת. יומא חד וכו'—באחד הימים עבר גדוד של רומאים. שקלינהו מנייהו—לקחום (את התרנגול והתרנגולת) מהם. נפלו וכו'—התנפלו (היהודים) עליהם

מְחוֹנְהוֹ. אֲתוֹ, אֲמַרוּ לֵיהּ לַקֵּיסָר: „מָרְדוּ בָךְ יְהוּדָאֵי”. אֲתָא עֲלַיְהוֹ. הֲוָה בְהוֹ הַהוּא בַר דָּרוֹמָא דַּהֲוָה קָפֵץ מִילָא וְקָטֵל בְּהוֹ. שַׁקְלֵיהּ קֵיסָר לְתָאגֵיהּ ואוֹתְבֵיהּ אַאַרְעָא, אֲמַר: „רִבּוֹנֵיהּ דְּעָלְמָא כְּלֵיהּ! אִי נִיחָא לָךְ, לָא תִמְסְרֵיהּ לְהַהוּא גַבְרָא, לְדִידֵיהּ וּלְמַלְכוּתֵיהּ בִּידֵיהּ דְּחַד גַּבְרָא!”. אַכְשְׁלֵיהּ פּוּמָא לְבַר דָּרוֹמָא וַאֲמַר: „הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאוֹתֵינוּ”[1]. עָל לְבית הכסא, אֲתָא דְּרָקוֹנָא שַׁמְטֵיהּ לְכַרְכְּשֵׁיהּ וְנָח נַפְשֵׁיהּ. אֲמַר: „הוֹאִיל וְאִתְרְחֵשׁ לִי נִסָּא הָא זִמְנָא, אֶשְׁבְּקִנְהוֹ”. שַׁבְקִנְהוֹ וַאֲזַל. אִזְדְּקוּר וַאֲכַלוּ וּשְׁתוֹ וְאַדְלִיקוּ שְׁרָגֵי עַד דְּאִתְחֲזֵי בְּלִיוֹנֵי דְּגִשְׁפַּנְקָא בְּרִחוּק מִילָא. אֲמַר: „מֶחְדָּא קָא חָדוֹ בִי יְהוּדָאֵי”. הֲדַר אֲתָא עֲלַיְהוֹ. א״ר אסי: תְּלָת מְאָה אַלְפֵי שְׁלִיפֵי סַיְפָא עָיְלוּ לטור מלכא וְקַטְלוּ בה תְּלָתָא יוֹמִין וּתְלָתָא לֵילָוָתָא; וּבְהַךְ גִּסָּא הִלּוּלֵי וְחִנְגֵּי וְלָא הֲווֹ יָדְעֵי הָנֵי בְּהָנֵי.

VI. חָרְבַּן בֵּיתַר.

אַשָּׁקָא דְרִסְפַּק חֲרוֹב בֵּיתַר. דַּהֲווֹ נְהִיגֵי: כִּי הֲוָה מִתְיְלִד יָנוֹקָא–שָׁתְלֵי אַרְזָא, יָנוֹקְתָא–שָׁתְלֵי תְּרְנִיתָא, וְכִי הֲווֹ מִנַּסְבֵי קָיְצֵי לְהוֹ וְעָבְדֵי לְהוֹ גְּנְנָא. יוֹמָא חֲדָא הֲוַת קָא חָלְפָא בְּרַתֵּיהּ דְּקֵיסָר. אִתְּבַר שָׁקָא דְּרִסְפַּק. קַצּוּ אַרְזָא וְעַיְלוּ לָהּ. אֲתוֹ נְפוּל עֲלַיְהוֹ, מְחוֹנְהוֹ. אֲתוֹ, אֲמַרוּ לֵיהּ לַקֵּיסָר: „מָרְדוּ בָךְ יְהוּדָאֵי”. אֲתָא עֲלַיְהוֹ.

„גָּדַע בָּחֳרִי אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל”[2]–א״ר זירא, א״ר אבא, א״ר יוחנן: אלו שמונים אלף קרני מלחמה, שנכנסו לכרך ביתר בשעה שלכדוה, והרגו בה אנשים ונשים וטף, עד שהלך דמן ונפל לים הגדול. שמא תאמר

[1] תהלים ס, יב. [2] איכה ב, ג.

והכום. אתא עלייהו—בא (עלה) הקיסר עליהם. הוה וכו׳–היה ביניהם בן דרומי אחד שהיה קופץ מיל והיה הורג בהם. שקליה וכו׳–לקח הקיסר את כתרו והניחהו על הארץ ואמר: אדונו של העולם כלו, אם רצוי לפניך, אל תמסור את האיש ההוא (כלומר: אותי) ואת מלכותו בידיו של איש אחד. אכשליה וכו׳–הכשילהו פיו את בר דרומא ואמר. על–נכנס. אתא דרקונא וכו׳–בא נחש ושמט את הכרכשת (המעי היוצא לאחור) ומת. אמר וכו׳—אמר הקיסר: מאחר שנעשה לי נס בפעם הזאת (שנצלתי מיד בר דרומא) אניחם (ארף מן היהודים). שבקינהו ואזל–הניחם והלך לו. איזדקור–קפצו היהודים (משמחה) ואכלו ושתו והדליקו נרות, עד שנראו (לאנשי חיל הרומיים) צורות טבעות החותם במרחק מיל (מי שהיתה לו צורה בטבעתו היה מכירה לאור הנרות בריחוק מיל מן העיר). מיחדא וכו׳— שחוק ישחקו עלי היהודים. הדר אתא עלייהו–חזר ועלה עליהם. תלת מאה וכו׳– שלש מאות שולפי חרב עלו על טור מלכא והרגו בה שלשה ימים ושלשה לילות, ומעבר מזה (בעיר) מצהלות ומחולות ולא ידעו אלה (החוגגים) באלה (במומתים).

דהוו נהיגי וכו׳—שהיו נוהגים: כשנולד ילד היו נוטעים ארז, וכשנולדה ילדה היו נוטעים תורנית (ציפרעססע). וכי הוו מינסבי וכו׳–וכשהיו נִשָּׂאִים (בבואם בברית הנשואים), היו קוצצים אותם ועושים מהם חופה. יומא חדא וכו׳–באחד הימים עברה (בעיר) בת הקיסר. איתבר וכו׳—נשבר דופן המרכבה הנשואה. קצו וכו׳—קצצו את הארז והעלוהו לה (תקנו בו את דופן המרכבה). אתו וכו׳—באו היהודים והתנפלו עליהם (על הפועלים) והכום. קרני

קרובה היתה? רחוקה היתה מיל. תניא: רבי אליעזר הגדול אומר: שני נחלים יש בבקעת ידים, אחד מושך אֱילַךְ ואחד מושך אילך, ושיערו חכמים: שני חלקים מים ואחד דם. בְּמַתְנִיתָא תְּנָא: שבע שנים בָּצְרוּ אומות העולם את כרמיהם מדמם של ישראל בלא זבל.

VII. מַעֲשֶׂה בְּאַרְבַּע מֵאוֹת יְלָדִים וִילָדוֹת.

מעשה בארבע מאות ילדים וילדות, שנשבו לקלון. הרגישו בעצמן למה הם מתבקשים. אמרו: אם אנו טובעים בים, אנו באים לחיי העולם הבא? דרש להם הגדול שבהם: „אָמַר ה׳ מִבָּשָׁן אָשִׁיב, אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת יָם״[1]—„מבשן אשיב״: מבין שני אריות, „אשיב ממצולות ים״: אלו שטובעין בים. כיון ששמעו ילדות כך, קפצו כולם ונפלו לתוך הים. נשאו ילדים קל וחומר בעצמם ואמרו: מה הללו, שדרכן לכך—כך, אנו, שאין דרכנו לכך—על אחת כמה וכמה. אף הם קפצו לתוך הים, ועליהם הכתוב אומר: „כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה״[2].

VIII. מַעֲשֶׂה בְּאָח וְאָחוֹת.

אמר רב יהודה אמר רב: מעשה בבנו ובבתו של רבי ישמעאל בן אלישע, שנשבו לשני אדונים. לימים נִזְדַּוְּגוּ שניהם במקום אחד, זה אומר: „יש לי עבד, שאין כיופיו בכל העולם״, וזה אומר: „יש לי שפחה, שאין בכל העולם כולו כיופיה״. אמרו: בא וְנַשִּׂיאֵם זה לזה ונחלק בוולדות. הכניסום לחדר. זה ישב בקרן זוית זה, וזו ישבה בקרן זוית זה. זה אומר: „אני, כהן בן כהנים גדולים, אשא שפחה!״ וזאת אומרת: „אני, כהנת בת כהנים גדולים, אֶנָּשֵׂא לעבד!״ ובכו כל הלילה. כיון שעלה עמוד השחר, הכירו זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה, עד שיצאה נשמתן. ועליהן קונן ירמיה: „עַל אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם״[3].

פרק ששי.

ה) שִׁבְחָם שֶׁל חֲכָמִים.

תניא: איסי בן יהודה היה מונה שִׁבְחָן של חכמים: ר׳ מאיר—חכם וסופר; רבי יהודה—חכם לִכְשֶׁיִּרְצֶה; רבי טרפון—גל של אגוזים;

[1] תהלים סח, כג. [2] שם מד, כג. [3] איכה א, טז.

מלחמה—תוקעי הקרנות ההולכים לפני כל גדוד צבא. קרובה היתה—אל הים. בקעת ידים—שם מקום. מושך—שוטף. בצרו וכו׳—בצרו את ענבי כרמיהם, שנזדבלו מדמי ישראל. מבין שני אריות—המצויים בבשן. נזדווגו—נזדמנו.

ה) חכם לכשירצה—כשרצה להיות מיושב בדבריו, היה חכם. גל של אגוזים—כמו גל של אגוזים, כשנוטלים אחד מהם, הכל מתגלגלים ונופלים זה על זה, כך גם רבי טרפון;

ר׳ ישמעאל–חנות מְיֻזֶּנֶת; ר״ע–אוצר בָּלוּם; רבי יוחנן בן נורי–קופת הרוכלים; רבי אלעזר בן עזריה–קופה של בְּשָׂמִים; משנת רבי אליעזר בן יעקב–קַב ונקי; רבי יוסי–נִמּוּקוֹ עמו; רבי שמעון–טוחן הרבה ומוציא קִמְעָא. תְּנָא: מְשַׁכֵּחַ קִמְעָא, ומה שמוציא–אינו מוציא אלא סֻבִּין. וכן אמר ר׳ שמעון לתלמידיו: בָּנַי, שְׁנוּ מדותי, שמדותי–תרומות מתרומות מדותיו של ר׳ עקיבא.

פרק שביעי.

1) הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְאַשְׁמְדַאי מֶלֶךְ הַשֵּׁדִים.

„עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת״[1]: „שרים ושרות״–אלו מיני זמר, „ותענוגות בני האדם״–אלו בריכות ומרחצאות, „שדה ושדות״–הָכָא תַּרְגְּמוּ: שֵׁידָה וְשֵׁידְתִין. שֵׁידָה וְשֵׁידְתִין לְמַאי אִבְּעֵי לֵיהּ? דכתיב „וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה״ וגו׳[2]: אֲמַר לְהוּ לְרַבָּנַן: „הֵיכִי אֶעֱבֵד?״ אָמְרֵי לֵיהּ: „אִכָּא שָׁמִירָא, דְּאַיְתֵי משה לאבני אפוד״. אמר להו: „הֵיכִי אִשְׁתְּכַח?״ אמרי ליה: „אַיְתִי שידה ושידתין, כַּבְשִׁינְהוּ אַהֲדָדֵי, אפשר דְּיָדְעֵי וּמְגַלּוּ לך״. אַיְתִי שידה ושידתין, כְּבַשִׁינְהוּ אַהֲדָדֵי. אָמְרֵי: „אֲנַן לָא יָדְעִינַן, דִּלְמָא אַשְׁמְדַאי, מַלְכָּא דְשֵׁידֵי, יָדַע״. אֲמַר לְהוּ: „הֵיכָא אִיתֵיהּ?״ אמרי ליה: „אִיתֵיהּ בְּטוּרָא פְּלָן, כְּרָיָא לֵיהּ בֵּירָא וּמַלְיָא לֵיהּ מַיָּא וּמְכַסְיָא

[1]קהלת ב, ח. [2]מלכים א. ו, ז.

כשתלמיד שאלו דבר, היה מביא לו ראיה מן המקרא, המדרש, המשנה, ההלכה והאגדה. חנות מיוזנת–חנות, שהכל נמצא בה מן המוכן, ואין החנוני צריך לומר לקונה, שימתין עד שיביא לו ממקום אחר, כך היה גם תלמודו של ר׳ ישמעאל מוכן ומזומן אצלו וערוך בפיו. אוצר בלום–אוצר סגור, שהיו כל עניני תלמודו מעורבים זה בזה בלי סדר. קופת הרוכלים–שיש בה סחורה מכל המינים, וכל מין מסודר במחיצה מיוחדת. קופה של בשמים–קופה של מוכרי בשמים, שיש בה רק בשמים, מה שאין כן קופת הרוכלים שיש בה גם מיני סחורות אחרים. קב ונקי–מדת תלמודו היתה רק קב (מצומצמת), אבל מה שאמר, היה נקי וההלכה היתה תמיד כמותו. טוחן הרבה–לומד הרבה. קמעא–מעט. תנא–שנינו. משכח קמעא–ר׳ שמעון היה שוכח מתלמודו רק מעט. ומה שמוציא וכו׳–ומה שהיה שוכח מתלמודו לא היה אלא סובים, כלומר: דברים שאינם חשובים. שנו מדותי–למדו את תורתי. תרומות מתרומות מדותיו של ר״ע–ברורתים ותרמתים מתוך עקרי משניותיו של ר׳ עקיבא.

1) שידה ושידתין–שד זכר ושדה נקבה. למאי אבעי ליה–למה נצרכו לו? אמר וכו׳–אמר להם לחכמים: איך אעשה? (איך אבנה את הבית אבנים שלמות בלי כלי ברזל?). אמרי וכו׳–אמרו לו: יש שמיר (מין אמצעי נפלא לבקע בו אבנים), שהביא משה לאבני האפוד (לפתח בו את שמות השבטים). היכי אשתכח–איפה הוא מצוי? אייתי וכו׳–הָבא שד ושדה ואכוף אותם יחד–אפשר שהם יודעים (את מקום השמיר) ויגלו לך. אמרי וכו׳–אמרו: אנחנו איננו יודעים, אולי אשמדאי מלך השדים יודע. היכי איתיה–איפה הוא ישנו? איתיה בטורא וכו׳–הוא ישנו (שוכן) על הר פלוני, שם לו באר חפורה ומלאה מים ומכוסה באבן וחתומה

בְּטִנָּרָא וַחֲתִימָא בְּגוּשְׁפַּנְקֵיהּ. וְכָל יוֹמָא סָלֵק לִרְקִיעָא וְגָמַר מְתִיבְתָּא דִרְקִיעָא וְנָחֵת לְאַרְעָא וְגָמַר מְתִיבְתָּא דְאַרְעָא וְאָתֵי סָיֵר לֵיהּ לְגוּשְׁפַּנְקֵיהּ וּמְגַלֵּי לֵיהּ וְשָׁתֵי וּמְכַסֵּי לֵיהּ וְחָתֵם לֵיהּ וְאָזֵל".

שַׁדְּרֵיהּ לֵיהּ לבניהו בן יהוידע, יְהַב לֵיהּ שׁוּשַׁלְתָּא דַּחֲקִיק עֲלָהּ שֵׁם וְעִזְקְתָא דַּחֲקִיק עֲלָהּ שֵׁם וְגַבְבֵי דְעַמְרָא וְזִיקֵי דְחַמְרָא. אֲזַל, כְּרָא בֵּירָא מִתַּתַּאי וּשְׁפָנְהוּ לְמַיָּא וּסְתָמִינְהוּ בְּגַבְבָא דְעַמְרָא. כְּרָא בֵּירָא מֵעִלָּאֵי וְשַׁפְכִנְהוּ לְחַמְרָא וְטַמְנְהוּ. סְלֵיק יָתֵיב בְּאִילָנָא. כִּי אֲתָא, סַיְרֵיהּ לְגוּשְׁפַּנְקָא, גַּלְיֵיהּ, אַשְׁכְּחֵיהּ חַמְרָא, אמר: כתיב: "לֵץ הַיַּיִן הוֹמֶה שֵׁכָר וְכָל שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם"[1]—לָא אֶשְׁתֵּי! כִּי צְחִי, לָא סַגִּיא לֵיהּ. אִשְׁתִּי, רְוָא וּגְנָא. נְחֵת, אֲתָא, שְׁדָא בֵיהּ שׁוּשַׁלְתָּא, סַתְמֵיהּ. כִּי אִתְּעַר, הֲוָה קָא מְפַרְזֵל. א"ל: "שְׁמָא דְמָרָךְ עֲלָךְ!" כִּי נָקֵט לֵיהּ וְאָתָא, מְטָא דִקְלָא, חָף בֵּיהּ, שַׁדְיֵיהּ. מְטָא לְבֵיתָא, שַׁדְיֵיהּ. מְטָא גַבֵּי כּוּבָא דְהַהִיא אַרְמַלְתָּא, נְפַקָא אִיהִי חַנְּנָא לֵיהּ, כְּפָא לְקוֹמְתֵיהּ מִנַּיהּ, אִתְּבַר בֵּיהּ גַּרְמָא. אֲמַר: הַיְנוּ דִכְתִיב: "וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר גָּרֶם"[2]. חֲזָא סַמְיָא, דַּהֲוָה קָא טָעֵי בְּאוֹרְחָא, אַסְּקֵיהּ לְאוֹרְחֵיהּ. חֲזָא רַוְיָא, דַּהֲוָה קָא טָעֵי בְּאוֹרְחָא, אַסְּקֵיהּ לְאוֹרְחֵיהּ. חֲזָא חֶדְוְתָא, דַּהֲווֹ קָא מְחַדְּדֵי לָהּ, בְּכָה. שַׁמְעֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא, דַּהֲוָה קָאָמַר לֵיהּ לְאֻשְׁכָּפָא: "עֲבֵד לִי מְסָאנֵי לְשֶׁב שְׁנֵי", אַחֵיךְ. חֲזָא הַהוּא קָסְמָא, דַּהֲוָה קָסֵם, אַחֵיךְ.—כִּי מְטָא לְהָתָם, לָא עַיְּלוּהַ לְגַבֵּיהּ דשלמה עַד תְּלָתָא יוֹמֵי. יוֹמָא

[1]משלי כ, א. [2]שם כה, טו.

בחותמו. **וכל יומא וכו'**—ובכל יום הוא עולה לרקיע ולומד בישיבה שברקיע ויורד לארץ ולומד בישיבה שבארץ ובא ובודק את חותמו ומגלה אותה (את הבאר) ושותה ומכסה אותה וחותמה והולך לו.

שדריה ליה וכו'—שלח את בניהו בן יהוידע, נתן לו שלשלת, שהיה חקוק עליה שם המפורש, וטבעת, שהיה חקוק עליה שם המפורש, ונזות צמר ונודות יין. **אזל וכו'**—הלך (בניהו) וכרה בור מתחת (במורד ההר, למטה מבורו של אשמדאי) והריק את המים (את מי הבור העליון לתוך הבור התחתון דרך חור, שנקב במחיצה שבין שני הבורות) וסתם אותם (את הנקבים שבין שני הבורות) בגזות צמר, וחפר בור למעלה (מבורו של אשמדאי) ושפך אל תוכו את היין (שירד ונשפך אל תוך בורו של אשמדאי) ומלא אותם (את הבור העליון ואת הבור התחתון מלא בעפר, כדי שאשמדאי לא ירגיש במעשה שנעשה לו). עלה וישב על עץ. **כי אתא וכו'**—כשאשמדאי בא, בדק את החותם וגלה את הבור ומצא אותו (שהוא מלא) יין. **לא אשתי**—לא אשתה. **כי צחי וכו'**—כשצמא לא יכול להתאפק. **אשתי וכו'**—שתה, נשתכר ונרדם. **נחית וכו'**—ירד (בניהו מעל העץ), השליך עליו שלשלת וסגר (את השלשלת מסביב לצוארו). **כי איתער וכו'**—כשהקיץ, השתולל (כי רצה לנתק את השלשלת). **א"ל וכו'**—אמר לו בניהו: שם אדונך (שמו של הקב"ה) עליך. **כי נקיט וכו'**—כשאחז בו (בניהו) והלך, הגיע לדקל, התחכך בו (אשמדאי) והפילו. **מטא לביתא שדייה**—כשהגיע אל בית הפילו. **מטא גבי וכו'**—הגיע אל אהל של אלמנה אחת, יצאה היא (האלמנה) והתחננה אליו (לבל יערער את אהלה), כפף את קומתו מפניו (מפני האהל, ונטה לצד אחר, כדי שלא להתנגש בו) ונשברה לו עצם. **חזא וכו'**—ראה עור אחד שתעה בדרך, העלהו על הדרך. **רויא**—שכור. **חזא חדותא וכו'**—ראה שמחה (שמחת חתונה), שהרבו לשמוח בה, ובכה. **שמעיה וכו'**—שמע את אדם אחד שאמר לרצען: "תפור לי נעלים לשבע שנים", צחק. **חזא ההוא קסמא וכו**—ראה קוסם אחד שקסם, צחק. **כי מטא להתם וכו'**—כשבא לשם (לחצר שלמה), לא הביאוהו לפני שלמה

קַמָּא, א"ל: „אַמַּאי לָא קָא בָעֵי לִי מַלְכָּא לְגַבֵּיהּ?" אֲמַרוּ לֵיהּ: „אַנְסֵיהּ מִשְׁתְּיָה". שְׁקַל לְבֵנְתָא, אוֹתֵיב אַחֲבַרְתַּהּ. אֲתוֹ, אֲמַרוּ לֵיהּ לשלמה. א"ל: „הָכֵי אֲמַר לְכוֹ: הֲדַר אַשְׁקְיוּהַּ". למחר אֲמַר לְהוֹ: „וְאַמַּאי לָא קָא בָעֵי לִי מַלְכָּא לְגַבֵּיהּ?" אֲמַרוּ לֵיהּ: „אַנְסֵיהּ מֵיכְלָא". שְׁקַל לְבֵנְתָא מֵחֲבַרְתַּהּ, אוֹתְבַהּ אַאַרְעָא. אֲתוֹ, אֲמַרוּ לֵיהּ לשלמה. אֲמַר לְהוֹ: „הָכֵי אֲמַר לְכוֹ: נְגוֹדוּ מִנֵּיהּ מֵיכְלֵיהּ". לְסוֹף תְּלָתָא יוֹמֵי עֲיֵל לְקַמֵּיהּ. שְׁקַל קַנְיָא וּמְשַׁח אַרְבְּעָה גַּרְמִידֵי וּשְׁדָא קַמֵּיהּ. א"ל: מִכְּדִי כִּי מָיֵית הַהוּא גַּבְרָא, לֵית לֵיהּ בְּהָדֵין עָלְמָא אֶלָּא אַרְבְּעָה גַּרְמִידֵי, הַשְׁתָּא כְּבַשְׁתֵּיהּ לְכֻלֵּי עָלְמָא וְלָא שָׂבְעַתְּ עַד דְּכַבְשַׁתַּן נַמֵּי לְדִידִי? א"ל: לָא קָא בָעֵינָא מִנָּךְ מִדֵּי, בָּעֵינָא דְּאֶבְנְיֵיהּ לבית המקדש וְקָא מִבְּעֵי לִי שָׁמִירָא. א"ל: „לְדִידִי לָא מְסַר לִי, לְשָׂרָא דְיַמָּא מְסִירָא לֵיהּ וְלָא יָהֵיב לֵיהּ אֶלָּא לְתַרְנְגוֹלָא בָרָא, דִּמְהֵימַן לֵיהּ אַשְׁבוּעָתֵיהּ". „וּמַאי עָבֵד בֵּיהּ?" „מַמְטֵי לֵיהּ לְטוּרֵי דְּלֵית בְּהוֹ יָשׁוּב וּמַנַּח לְהוֹ אַשִּׁנָּא דְטוּרָא וּפָקַע טוּרָא וּמַנְקֵט מַיְתֵי בִּזְרָנֵי דְאִילָנָא וְשָׁדֵי הָתָם וְהָוֵי ישוב". בְּדַקוּ קִנָּא דְתַרְנְגוֹלָא בָרָא, דְּאִית לֵיהּ בְּנֵי, וְחַפְיוּהַּ לְקִנֵּיהּ זוּגִיתָא חִוָּרְתִּי. כִּי אֲתָא, בָּעֵי לְמֵיעַל וְלָא מְצֵי. אֲזַל, אַיְתֵי שָׁמִירָא וְאוֹתְבֵיהּ עִלָּוֵיהּ. רְמָא בֵיהּ קָלָא, שַׁדְיֵיהּ. שַׁקְלֵיהּ. אֲזַל חָנַק נַפְשֵׁיהּ אַשְׁבוּעָתֵיהּ.

א"ל בְּנָיָהוּ: „מאי טעמא, כִּי חֲזֵיתֵיהּ לְהַהוּא סַמְיָא, דַּהֲוָה קָא טָעֵי

עד לאחר שלשה ימים. יומא קמא וכו'—ביום הראשון אמר להם: מדוע אין המלך דורשני (להביאני) לפניו? אנסיה משתיה—משתהו אכף עליו (ששתה הרבה). שקל לבינתא וכו'—לקח לבנה והניח אותה על לבנה אחרת. אתא וכו'—באו ואמרו זאת לשלמה. הכי אמר וכו'—כך אמר לכם (זוהי הכונה שבמעשהו זה): שובו השקוהו. אנסיה מיכלה—מאכלו אכף עליו (שאכל הרבה). אותבה אארעא—הניחה על הארץ. נגודו מניה מיכליה—החסירו ממנו את מאכלו. לסוף וכו'—מקץ שלשה ימים נכנס לפניו. שקל קניא וכו'—לקח קנה ומדד בו ארבע אמות והשליכהו לפניו. מכדי וכו'—הן כשימות האיש ההוא (כלומר: אתה), אין לו בעולם הזה אלא ארבע אמות, עתה כבשת את כל העולם ולא שבעת עד שכבשת גם אותי? לא קא בעינא וכו'—אינני מבקש ממך דבר, אני מבקש לבנות את בית המקדש ונצרך לי השמיר. לדידי וכו'—לי לא מסר (אותו הקב"ה), אלא לשר הים הוא מסור, והוא (שר הים) אינו נותן אותו אלא לתרנגול הבר, הנאמן עליו על שבועתו (כשהוא נשבע לו שישיבנו לו). ומאי עביד ביה—ומה הוא עושה בו? ממטי ליה וכו'—הוא מביא אותו אל הרים, שאין בהם ישוב (של זרעים ואילנות להתפרנס מהם) ומניח אותו על סלע שבהר, וההר מתבקע (נעשים בו חריצים) והוא תופש ומביא זרעים של עץ ומשליך שמה ונעשה ישוב. בדקו קינא וכו'—בדקו ומצאו קן של תרנגול בר, שיש לו בנים, וצפו את הקן בזכוכית לבנה. כי אתא וכו'—כשבא (התרנגול), בקש לבוא (אל קנו) ולא יכול. אזל וכו'—הלך והביא את השמיר והניחהו עליו (על צפוי הזכוכית). רמא ביה וכו'—נתן בו (עבדו של שלמה) קול. שדייה—השליך אותו (התרנגול את השמיר). שקליה—לקחו (עבד שלמה). אזל וכו'—הלך (התרנגול) וחנק את עצמו על שבועתו (שלא עמד בה).

מאי טעמא וכו'—מדוע כשראית את העור ההוא, שתעה בדרך, העלית אותו לדרך?

בְּאוֹרְחָא, אַסְּקְתֵּיהּ לְאוֹרְחֵיהּ?" א"ל: „מַכְרְזֵי עֲלֵיהּ בִּרְקִיעָא דְצַדִּיק גמור הוא
וּמַאן דְּעָבֵד לֵיהּ נִיחַ נַפְשֵׁיהּ, זָכֵי לְעָלְמָא דְאָתֵי". „ומ"ט, כי חֲזֵיתֵיהּ להוא
בַּרְוָיָא דקא טעי באורחא, אַסְּקְתֵּיהּ לְאוֹרְחֵיהּ?" א"ל: „מַכְרְזֵי עֲלֵיהּ בִּרְקִיעָא
דרשע גמור הוא וַעֲבַדִי לֵיהּ נִיחַ נפשיה, כִּי הֵיכִי דְלֵיכְלֵיהּ לְעָלְמָא". „מ"ט,
כי חֲזֵיתַהּ לְהָהִיא חֶדְוָתָא, בְּכֵית?" א"ל: „בָּעֵי מֵימָת גַּבְרָא בְּגוֹ תְלָתִין יוֹמִין
וּבָעֲיָא מִנְטַר ליבם קטן תְּלֵיסַר שְׁנִין". „מ"ט, כי שְׁמַעְתֵּיהּ להוא גברא
דא"ל לְאֻשְׁכָּפָא: עֲבֵד לִי מְסָאנֵי לְשֶׁב שְׁנִין, אַחִיכְתְּ?" א"ל: „הָהוּא—ז' יוֹמֵי
לֵית לֵיהּ, מסאני לְשְׁבַע שנין בָּעֵי!" „מ"ט, כי חזיתיה לההוא קַסְמָא, דהוה
קָסֵם, אַחִיכְתְּ?" א"ל: „דַּהֲוָה יָתֵב אַבֵּי גַּזָּא דְמַלְכָּא, לִקְסוֹם מַאי דְּאִכָּא
תוֹתֵיהּ!" תַּרְחֵיהּ גַּבֵּיהּ עד דְּבַנְיֵיהּ לבית המקדש. יומא חד הֲוָה קָאֵי לְחוּדֵיהּ,
א"ל: „כתיב „כְּתוֹעֲפוֹת רְאֵם לוֹ"[1], וְאָמְרִינַן „כתועפות"—אלו מלאכי השרת,
„ראם"—אלו השדים, מַאי רְבוּתַיְכוּ מִנָּן?" א"ל: „שְׁקוֹל שׁוֹשִׁלְתָּא מִנַּאי וְהַב
לִי עִזְקְתָךְ וְאַחְוֵי לָךְ רְבוּתָאִי". שַׁקְלֵיהּ לְשׁוֹשִׁלְתָּא מִנֵּיהּ וִיהַב לֵיהּ עִזְקְתָא.
בַּלְעֵיהּ, אוֹתְבֵיהּ לְחַד גַּפֵּיהּ בִּרְקִיעָא וּלְחַד גַּפֵּיהּ בְּאַרְעָא, פַּתְקֵיהּ ארבע
מְאָה פַּרְסֵי. עַל הַהִיא שַׁעְתָּא אמר שלמה: „מַה יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ
שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ"[2]; וכתיב „וְזֶה הָיָה חֶלְקִי מִכָּל עֲמָלִי"[3]. מאי „וזה"? רב
ושמואל, חד אמר: מקלו, וחד אמר: גוּנְדוֹ. היה מחזר על הפתחים. כָּל
הֵיכָא דְמָטֵי, אָמַר: „אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָםִ"[4]. כִּי מְטָא
גַּבֵּי סנהדרין, אָמְרוּ רַבָּנַן: „מִכְּדִי שוטה בַּחֲדָא מִלְּתָא לָא סָרֵךְ, מַאי הַאי?"

[1]במדבר כד, ח. [2]קהלת א, ג. [3]שם ב, י. [4]שם א, יב.

מכרזי וכו'—מכריזים היו עליו בשמים, שצדיק גמור הוא ומי שיעשה לו נחת רוח יזכה לעולם הבא. ועבדי ליה וכו'—ואני עשיתי לו נחת רות, כדי שיאכל את עולמו (שיראה את עולמו בעולם הזה, למען יוסר לעולם הבא). כי חזיתה וכו'—כשראית את שמחת החתונה, בכית? בעי מימת וכו'—הבעל צריך (עתיד) למות בתוך שלשים יום והאשה צריכה לשמור ליבם קטן שלש עשרה שנה. כי שמעתיה להוא גברא—כששמעת את האיש ההוא אומר לרצען. אחיכת—צחקת. ההוא ז' יומי וכו'—האיש ההוא אין לו (בטחון שיחיה) שבעה ימים והוא מבקש לו נעלים לשבע שנים. דהוה יתיב וכו'—שהיה יושב על אוצר המלך (הטמון תחתיו), יקסם נא מה שיש תחתיו! תרחיה וכו'—אִחֵר (שלמה) לעכבו (את אשמדאי) אצלו עד שבנה את בית המקדש. יומא חד וכו'—באחד הימים עמד (שלמה) לבדו (עם אשמדאי). כתועפות ראם לו—להקב"ה יש תועפות ראמים לטלאות את פקודותיו ומשלחתו. ואמרינן—אנו אומרים (מפרשים). מאי רבותייכו מנן—במה יתרונכם מטנו (שהקב"ה משתבח בכם)? שקול שושילתא וכו'—קח (הָסֵר) את השלשלת ממני ותן לי את טבעתך ואראך את יתרוני. שקליה וכו'—לקח את השלשלת ממנו ונתן לו את טבעתו. בלעיה וכו'—בלע אותו (את שלמה), הציב את כנפו האחת בשמים ואת כנפו האחת (השנית) בארץ וזרקו (מהלך) ארבע מאות פרסאות. על ההיא שעתא—על השעה ההיא. גונדו—מעילו העליון. כל היכא דמטי—בכל מקום שבא. כי מטא וכו'—כשבא לפני הסנהדרין, אמרו חכמינו: הן שוטה איננו דבוק בדבר אחד (להזור כל הימים על דבר אחד, כשם ששלמה היה חוזר וקורא תמיד,

אֲמַרוּ לֵיהּ לבניהו: „קָא בָעֵי לך מַלְכָּא לְגַבֵּיהּ?" אמר להו: לא. שְׁלַחוּ לְהוּ לְמַלְכְּוָתָא: „קָאָתֵי מַלְכָּא לְגַבַּיְכוּ?" שְׁלַחוּ לְהוּ: „אִין, קָאָתֵי". שְׁלַחוּ לְהוּ: „בִּדְקַן בִּכְרָעֵיהּ". שלחו להו: „בְּמוֹקֵיהּ קָאָתֵי". אַתְיוּהַּ לשלמה וְהַבוּ לֵיהּ עִזְקְתָא דַּחֲקִיק עֲלֵיהּ שֵׁם וְשׁוֹשַׁלְתָּא דַּחֲקִיק עֲלָהּ שם. כִּי עָיֵיל, חַזְיֵהּ. פְּרַח.

סוֹטָה.

פרק ראשון.

א) גַּסּוּת הָרוּחַ וַעֲנָוָה.

אזהרה לגסי הרוח מִנַּיִן? אמר רבא, אמר זעירי: מֵהָכָא: „שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ אַל תִּגְבָּהוּ"[1]. רב נחמן בר יצחק אמר—מהכא: „וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ"[2], וכתיב: „הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח" וגו'[3], וכדרבי אבין א"ר אלעאי, דא"ר אבין א"ר אלעאי: כל מקום שנאמר „הִשָּׁמֶר" „פן" וְ„אַל" אינו אלא לא תעשה. דרש רב עוירא, וְמִנַּיִן אמר לה מִשְּׁמֵיהּ דר' אמי, וזמנין אמר לה משמיה דר' אסי: כל אדם שיש בו גסות הרוח, לסוף מתמעט, שנאמר: „רֹמּוּ מְעַט"[4].

„וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ"[5]—רב הונא ורב חסדא, חד אמר: „אִתִּי דַּכָּא", וח"א: „אֲנִי אֶת דַּכָּא". וּמִסְתַּבְּרָא כמאן דאמר „אני את דכא". שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות וְהִשְׁרָה שכינתו על הר סיני ולא גָבַהּ הר סיני למעלה. אמר רב יוסף: לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בַּסְּנֶה.

וא"ר אלעזר: כל אדם שיש בו גסות הרוח, ראוי לגדעו כאשרה: כתיב

[1]ירמיה יג, טו. [2]דברים ח, יד. [3]שם שם יא. [4]איוב כד, כד. [5]ישעיה נז, טו.

„אני קהלת"). מאי האי—מה זאת? קא בעי לך וכו'—המבקש אותך המלך (לבוא) אליו? שלח להו וכו'—שלחו להן למלכות (ושאלו): הבא המלך אליכן? אין קאתי—כן, הוא בא. בדקן בכרעיה—בדקו ברגליו (כי רגלי השד דומות לרגלי תרנגולים). במוקי קאתי—הוא בא בנעלים. אתיוה וכו'—הביאו את שלמה ונתנו לו טבעת שחקוק עליה שם ושלשלת שחקוק עליה שם. כי עייל וכו'—כשנכנס, ראהו (אשמדאי) ופרח לו.

א) לגסי הרוח—שלא יהא אדם גס רוח. מהכא—מכאן. ורם לבבך ושכחת—גובה הלב מביא לידי שכחת הבורא, ועל שכחה זו מזהיר הכתוב: „השמר לך פן תשכח". וזמנין—לפעמים. משמיה—משמו. מתמעט—מערכו רומו מעט—בשביל שהתרוממו—נתמעטו.

אתי דכא—אני מגביה את הדכא, עד שהוא שוכן אתי. אני את דכא—אני משפיל את שכינתי אליו. ומסתברא כמאן דאמר—סברה היא, שהצדק עם מי שאומר. ילמד אדם—לאהוב את השפלים. מדעת קונו—ממדת בוראו.

כאשרה—שחובה לשרש אחריה.

הכא: „ורמי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים"[1], וכתיב הָתָם: „וַאֲשֵׁרֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן"[2]. וא"ר אלעזר: כל אדם שיש בו גסות הרוח, אין עפרו ננער, שנאמר: „הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר"[3]—„שוכבי עפר" לא נאמר, אלא „שוכני עפר": מי שנעשה שָׁכֵן לעפר בחייו. וא"ר אלעזר: כל אדם שיש בו גסות הרוח, שכינה מיללת עליו. שנאמר: „כִּי רָם ה' וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע"[4]. דרש רב עוירא וְאִי תֵימָא רבי אלעזר: בא וראה, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת ב"ו: גבוה רואה את הגבוה ואין גבוה רואה את השפל, אבל מדת הקב"ה אינו כן: הוא גבוה ורואה את השפל, שנאמר: „כי רם ה' ושפל יראה".

אמר רב חסדא ואיתימא מר עוקבא: כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה: אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנאמר: „מְלָשְׁנִי בַסֵּתֶר רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל"[5]—אל תקרי „אותו", אלא „אִתּוֹ". וְאִכָּא דְמַתְנֵי לה אַמְסַפְּרֵי לשה"ר, שנאמר: „מלשני בסתר רעהו". א"ר אלכסנדרי: כל מי שיש בו גסות הרוח, אפילו רוח קִמְעָא עוֹכַרְתּוֹ, שנאמר: „וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ"[6]—ומה ים, שיש בו כמה רביעיות, רוח קימעא עוכרתו, אדם שאין בו אלא רביעית דם אחת, על אחת כמה וכמה. א"ר חייא בר אשי אמר רב: ת"ח צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית. אמר הונא בריה דרב יהושע: וּמְעַטְּרָא לֵיהּ כְּסָאסָא לְשִׁבַּלְתָּא. אמר רבא: בְּשַׁמַּתָּא מַאן דְּאִית בֵּיהּ וּבְשַׁמַּתָּא מאן דְּלֵית בֵּיהּ. אמר ר"נ בר יצחק: לָא מִנַּהּ וְלָא מִקְצָתַהּ, מי זוּטְרָא—מאי דכתיב בֵּיהּ: „תּוֹעֲבַת ה' כָּל גְּבַהּ לֵב"[7]?

אמר רבי יהושע בן לוי: בא וראה, כמה גדולים נְמוּכֵי הרוח לפני הקב"ה, שבזמן שבהמ"ק קיים, אדם מקריב עולה—שכר עולה בידו, מקריב מנחה—שכר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה—מעלה עליו הכתוב כאילו

[1] ישעיה י, לג. [2] דברים ז, ה. [3] ישעיה כו, יט. [4] תהלים קלח, ו. [5] תהלים קא, ה. [6] ישעיה נז, כ. [7] משלי טז, ה.

ננער—מקיץ בתחיית המתים. שכן לעפר—משפיל את עצמו עד לעפר (כלומר: עָנו). וגבה ממרחק יידע—על הגבוה (גס הרוח) תקונן („יידע") השכינה קודם („ממרחק") שתבוא עליו הפורענות. ואי תימא—ואם תאמר (יש אומרים). גבוה רואה את הגבוה—משתדל לקרבו ולמצא חן בעיניו. ואיכא דמתני לה וכו'—ויש מי ששונה את הכתוב הזה על מספרי לשון הרע. רוח קמעא וכו'—אפילו פורענות מועטה עוכרת ומאבדת אותו. קמעא—מעט. והרשעים—גסי הרוח. רביעיות—רביעיות ההין של מים. עוכרתו—עוכרת ומסערת את מימיו. רביעית דם אחת—אם יש בו רביעית דם הוא יכול להתקיים. שיהא בו וכו'—שיהא בו מעט גאוה, כדי שקלי הראש לא יזלזלו בכבודו. ומעטרא ליה כסאסא לשבלתא—והיא (הגאוה) מעטרת אותו כמו שראש השבלת מעטר את השבלת. בשמתא וכו'—בחרם יהיה מי שיש בו (גסות הרוח) ובחרם יהיה מי שאין בו (אפילו מעט גאוה, לפי שאין דעתו תקיפה על הבריות). לא מינה ולא מקצתה—אל ישאף אדם לגאוה לא לכולה ולא למקצתה. מי זוטרא וכו'—כי כלום דבר קטן הוא מה שנאמר עליו „תועבת" וגו'? נמוכי הרוח—בעלי הענוה. שכר עולה בידו—ולא שכר קרבן אחר.

הקריב כל הקרבנות כולן, שנאמר: „זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה"[1], ולא עוד, אלא שאין תפלתו נמאסת, שנאמר: „לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה"[1].

ב) יַלְדֵי שָׂדֶה.

דרש רב עוירא: בשכר נשים צדקניות, שהיו באותו הדור, נגאלו אבותינו ממצרים. שבשעה שהולכות לשאוב מים, מְזַמֵּן להם הקב"ה דגים קטנים בכדיהם ושואבות מחצה מים ומחצה דגים, ובאות ושופתות שתי קדרות, אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אותן אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותם וְסָכוֹת אותם ומאכילות אותם ומשקות אותם. וכיון שמגיע זמן מוֹלְדֵיהֶן, הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר: „תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ"[2]. והקדוש ב"ה שלח מלאך מן השמים וּמְנַקֵּר אותם וּמְשַׁפֵּר אותם כחיה זו, שֶׁמְּשַׁפֶּרֶת את הַוְּלָד, שנאמר: „וּמוֹלְדוֹתַיִךְ בְּיוֹם הוּלֶּדֶת אוֹתָךְ לֹא כָרַּת שָׁרֵּךְ וּבְמַיִם לֹא רֻחַצְתְּ לְמִשְׁעִי וְהָמְלֵחַ לֹא הֻמְלַחַתְּ וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ"[3]. ונותן להם שני עֲגוּלִין, אחד של דבש ואחד של שמן, שנאמר: „וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר"[4]. וכיון שמכירים בהם המצריים, באים עליהם להורגם, ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע; ומביאים שוורים וחורשים על גבם, שנאמר: „עַל גַּבִּי חָרְשׁוּ חוֹרְשִׁים"[5]; ולאחר שהולכים, מבצבצים ויוצאים כעשב השדה, שנאמר: „רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ" וגו'[6]. ולאחר שמתגדלים, באים עדרים עדרים לבתיהם. שנאמר: „וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים"[6]—אל תקרי „בעדי עדיים", אלא „בעדרי עדרים". וכשנגלה הקב"ה על הים, הם הכירוהו תחלה, שנאמר: „זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ"[7].

ג) קִבְרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.

תניא: רבי אליעזר הגדול אומר: שנים עשר מיל על שנים עשר מיל, כנגד מחנה ישראל, היה בת קול משמיע ואומר: „וימת משה סַפְרָא רַבָּא דישראל!" ויש אומרים: „לא מת משה!" כתיב הכא: „וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה"[8], וכתיב התם: „וַיְהִי שָׁם עִם ה' אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה"[9], מה

[1]תהלים נא, יט. [2]שיר השירים ח, ה. [3]יחזקאל טז, ד. [4]דברים לב, יג. [5]תהלים קכט, ג. [6]יחזקאל טז, ז. [7]שמות טו, ב. [8]דברים לד, ה. [9]שמות לד, כח.

זבחי אלהים—כל הזבחים במשמע.

ב) שופתות—מעמידות אותן על גבי האש לבשל בהן. של חמין—לרחוץ את רגלי בעליהן. עוררתיך—לצאת ממעי אמך. מנקר—מנקה. משפר—מיפה ומיטיב את אבריהם. חיה—מילדת. למשעי—להחליק את הבשר. עגולין—כעין ככר עגולה. מבצבצים—מגיחים. ותבואי—לבית אביך. הם הכירוהו תחלה—לפי שראו כבר את שכינתו. זה אלי—שכבר ראיתי אותו.

ג) ספרא רבא וכו'—הסופר (החכם) הגדול של ישראל. ויש אומרים וכו'—לדעת

לְהַלָּן--עומד ומשמש, אף כאן--עומד ומשמש. „וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר"[1]--א"ר ברכיה: סימן בתוך סימן, ואפילו הָכֵי „וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ"[1]. וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גַּסְטְרָא של בית פעור: „הראוני היכן משה קבור". עמדו למעלה—נדמה להם למטה, למטה—נדמה להם למעלה; נחלקו לשתי כתות, אותן העומדים למעלה-נדמה להם למטה, אותן העומדים למטה—נדמה להם למעלה, לקיים מה שנאמר: „ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה".

וא"ר חמא בר' חנינא: מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני ב"ו? מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה, שעתיד בהמ"ק לֵיחָרֵב ולהגלות את ישראל מארצם, שמא יבואו לקבורתו של משה באותה שעה ויעמדו בבכיה ויתחננו למשה ויאמרו לו: „משה רבינו! עמוד בתפלה בעדנו", ועומד משה ומבטל את הגזירה, מפני שחביבים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם; שכן אתה מוצא: בשעה שהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם ועשו עגל, קצף הקב"ה על ישראל ואמר למשה: „הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם"[2]. כמה צדיקים היו באותו הדור וכמה חסידים, אהרן ויהושע, אלדד ומידד ושבעים זקנים ושאר חכמים ותלמידים, ולא עשה בשבילם ולא ביטל הגזירה אלא בשביל משה.

ד) הִדָּבֵק בְּמִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וא"ר חמא ב"ח: מאי דכתיב „אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ"[3]? וכי אפשר לו לאדם לְהַלֵּךְ אחר שכינה? והלא כבר נאמר: „כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא"[4]! אלא הַלֵּךְ אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא: מה הוא הלביש ערומים, דכתיב: „וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם"[5], אף אתה הלבש ערומים; הקב"ה ביקר חולים, דכתיב: „וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא"[6], אף אתה בקר חולים; הקב"ה קבר מתים, דכתיב: „וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי"[7], אף אתה קבור מתים; הקדוש ברוך הוא נחם אבלים, דכתיב: „וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ"[8], אף אתה נחם אבלים.

דרש רבי שמלאי: תורה—תחלתה גמילות חסדים וסופה—גמילות

[1]דברים לד, ו. [2]שם ט, יד. [3]שם יג, ה. [4]שם ד, כד. [5]בראשית ג, כא. [6]שם יח, א. [7]דברים לד, ו. [8]בראשית כה, יא.

אחרים, כך קראה בת הקול. מה להלן וכו'—כשם שהמלה „שָׁם", שנאמרה בהר סיני, מורה על שמושו של משה לפני הקב"ה בשמים, כך גם המלה „שם", שנאמרה כאן, הוראתה הויה בשמים מתוך שמוש לפני הקב"ה. סימן בתוך סימן—הכתוב מציין את מקום קבורתו של משה בסימנים הרבה. ואפילו הכי—ואף על פי כך. מלכות הרשעה—רומי. גסטרא—מושל. סרחו—קלקלו, חטאו.

ד) ויברך אלהים את יצחק בנו—נחמו על מות אביו וברכו ברכת אבלים.

חסדים. תחלתה גמילות חסדים–דכתיב: „ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם". וסופה גמילות חסדים–דכתיב: „ויקבור אותו בגיא".

פרק שלישי.

ה) הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה.

את זו דרש רבי מנחם ברבי יוסי: „כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר"[1]–תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור; את המצוה בנר–לומר לך: מה נר אינו מאיר אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה; ואת התורה באור–לומר לך: ומה אור מאיר לעולם. אף תורה מגינה לעולם. ואומר: „בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ" וגו׳[2]: „בהתהלכך תנחה אותך"–בעוה"ז, „בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ"[2]–זו מיתה, „וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ"[2]–לעתיד לבוא. משל לאדם שהיה מהלך בדרך באישון לילה ואפילה ומתירא מן הקוצים ומן הַבַּרְקָנִים ומן הַפְּחָתִים ומחיה רעה ומן הַלִּסְטִים, ואינו יודע באיזה דרך מְהַלֵּךְ. נזדמנה לו אבוקה של אור–ניצל מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים, ועדיין מתירא מחיה רעה ומן הלסטים, ואינו יודע באיזה דרך מהלך; כיון שעלה עמוד השחר–ניצל מחיה רעה ומן הלסטים, ועדיין אינו יודע באיזו דרך מהלך; כיון שהגיע לפרשת דרכים–ניצל מכולם. ד"א: עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה, שנאמר: „מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאַהֲבָה"[3].

ו) שִׁבְעָה מִינִים שֶׁל פְּרוּשִׁים.

ת"ר: ז׳ פרושים הם: פרוש שִׁכְמִי, פרוש נִקְפִּי, פרוש קִזָּאִי, פרוש מְדוּכָה, פרוש „מה חובתי ואעשנה", פרוש מאהבה, פרוש מיראה. פרוש שכמי–זה העושה מעשה שכם, פרוש נקפי–זה הַמְנַקֵּף את רגליו, פרוש קיזאי–אמר רב נחמן בר יצחק: זה המקיז דם בכותלים, פרוש מדוכה–

[1]משלי ו, כג. [2]שם שם כב. [3]שיר השירים ח, ז.

ה) תשיחך–תמליץ עליך. הפחתים–הבורות. ניצל מן הקוצים וכו׳–כך גם אם קיים מצוות, הוא ניצל ממקצת פורעניותיו. מחיה רעה ומלסטים–האורבים בלילה. כיון שעלה עמוד השחר וכו׳–כך גם אם עסק בתורה, הוא ניצל מן החטא ומן היסורים. באיזה דרך מהלך–וכן גם האדם אינו בטוח עד יום מותו שיצרו לא יטנו מן הדרך הישר. הגיע לפרשת דרכים–והכיר שם את דרכו, כך גם האדם כשהגיע ליום המיתה והיה כל ימיו סר מרע, הוא ניצל מכל הפורעניות. עברה מכבה מצוה–את שכר המצוה. ואין עברה מכבה תורה–את שכרו של מי שעסק בתורה. האהבה–זו התורה.

ו) העושה מעשה שכם–שֶׁמָּל לא לשם שמים, אלא מאהבתו את דינה, כך גם פרוש זה עושה את כל מעשיו לא לשם שמים, אלא להנאתו ומחפצו להכבד בעיני הבריות. המנקף את רגליו–מהלך לאט לאט הליכה של חסידות וכבד ראש ומתוך כך הוא נוגף את רגליו באבנים. מקיז דם בכותלים–עושה את עצמו כאלו הוא עוצם את עיניו שלא להסתכל

אמר רבה בר שילא: דְמַשְׁפֵּע כמדוכה, פרוש „מה חובתי ואעשנה"— הא מְעַלְיוּתָא הִיא? אלא דאמר: „מה חובתי תו ואעשנה?" „פרוש מאהבה, פרוש מיראה"—אמרו ליה אביי ורבא לתנא: לא תִתְנֵי פרוש מאהבה, פרוש מיראה, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות, אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה, בא לשמה. אמר רב נחמן בר יצחק: דִמְטַמְּרָא--מְטַמְּרָא, דִמְגַלְּיָא—מְגַלְּיָא, וְדִמְטַמְּרָא—דְבֵי דינא רַבָּה לִתְפַּרַע מֵהָנֵי דְחָפוּ גוּנְדֵי. אמר לה יַנַּאי מַלְכָּא לִדְבֵיתְהוּ: אל תתייראי לא מן הפרושים ולא ממי שאינן פרושים, אלא מן הַצְּבוּעִים שדומין לפרושים, שמעשיהם כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס.

פרק שביעי.

ז) שְׁבוּעַת פַּרְעֹה וּשְׁבוּעַת יוֹסֵף.

א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: בשעה שאמר פרעה ליוסף „וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וְאֶת רַגְלוֹ"[1], אמרו לו אִצְטַגְנִינָיו: „עבד, שֶׁלְּקָחוֹ רבו בעשרים כסף, תמשילהו עלינו?" אמר להן: „גַּנּוּנֵי מלכות אני רואה בו". אמרו ליה: „אם כן, יהא יודע בשבעים לשון". אמר להן: אִי הָכֵי למחר אֶבְדְּקֵיהּ. בְּלֵילְיָא בא גבריאל ולימדו שבעים לשון; לא הֲוָה קָא גָמֵיר, הוסיף לו אות אחת משמו של הקב"ה ולמד, שנאמר: „עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע"[2]. לְצַפְרָא—כָּל לִשָּׁנָא, דְּאִשְׁתַּעֵי פרעה בַּהֲדֵיהּ, אַהֲדַר לֵיהּ אִיהוּ. לסוף הֲוָה קָא מִשְׁתַּעֵי יוסף בלשון הקודש וְלָא הֲוָה פרעה יָדַע מַאי הֲוָה קָאָמַר. א"ל: „מַאי הַאי?" א"ל: לה"ק. א"ל:

1בראשית מא, מד. 2תהלים פא, ו.

בנשים ומתוך כך מתנגש ראשו בכותל עד שפך דם. דמשפע—הולך כפוף. מה חובתי ואעשנה—למדני מה עלי לעשות ואעשה. הא מעליותא היא—הלא זו היא מעלה ומדה טובה, אם הוא איננו בקי בדקדוקי המצוות ובא ללמוד. מה חובתי תו ואעשנה—מה עלי לעשות עוד ולא עשיתי; ובזה הוא מראה את עצמו כאלו קיים את כל המצוות. פרוש מאהבה— מאהבה לשכר המצוות ולא מאהבת בוראו. מיראה—מפני העונש. לא תתני—לא תשנה (אל תמנה בין הפרושים את הפרוש מאהבה ומיראה). דמטמרא וכו'—הנסתרות נסתרות מבני האדם והגלויות גלויות להם. ודמטמרא וכו'—ועל הנסתרות, הנה בית הדין הגדול (בשמים) יפרע מאותם המכסים את עצמם בטליתות ומתראים כפרושים ובאמת אינם פרושים. לדביתהו— לאשתו. הצבועים—הצבועים מבחוץ ואין תוכם כברם.

ז) אצטגניניו—החוזים בכוכבים שלו (אַסְטְרוֹלוֹגִים). גנוני מלכות—גוני המלכות (המעלות הראויות למלכות). אי הכי וכו'—אם כן למחר אבדקו. בליליא—בלילה. לא הוה קא גמיר—לא הספיק ללמוד עד גמירא. ביהוסף—במקום „יוסף". שפת לא ידעתי אשמע—אז הבינותי את השפה שלא ידעתי. לצפרא וכו'—בבקר, כל לשון שהיה פרעה מדבר עמו, היה משיב לו (באותה הלשון). הוה קא משתעי—היה מדבר. ולא הוה וכו'—ולא

„אַגְמְרַן". אַגְמְרֵיהּ וְלָא הֲוָה קָא גָמִיר. אמר ליה: „אִשְׁתְּבַע לִי, דְּלָא מְגַלֵּית". אִשְׁתְּבַע לֵיהּ. כִּי קָאֲמַר לֵיהּ יוסף: „אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר"[1], א"ל: „זִיל אִתְּשֵׁל אַשְּׁבוּעֲתָךְ". א"ל: „אִתְּשֵׁל נַמֵּי אַדִּידָךְ". ואף על גב דְּלָא נִיחָא לֵיהּ, אמר ליה: „עֲלֵה וּקְבוֹר אֶת אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ"[2].

ח) יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם.

היה ר"מ אומר: בשעה שהיו ישראל עומדים על שפת הים, היו שבטים מנצחין זה עם זה, זה אומר: „אני יורד תחלה לים", וזה אומר: „אני יורד תחלה לים". קפץ שבטו של בנימין וירד תחלה לים, שנאמר: „שָׁם בִּנְיָמִן צָעִיר רֹדֵם"[3]— אל תקרא „רודם" אלא רַד יָם. והיו שרי יהודה רוגמין אותם, שנאמר: „שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם"[4]. לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אֻשְׁפִּיזְכָן לגבורה, שנאמר: „וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן"[5]. א"ל רבי יהודה: לא כך היה מעשה, אלא זה אומר: „אין אני יורד תחלה לים", וזה אומר: „אין אני יורד תחלה לים", קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחלה, שנאמר: „סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עוֹד רָד עִם אֵל וְעִם קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן"[6] ועליו מפורש בקבלה: „הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד נָפֶשׁ. טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה וגו' אַל תִּשְׁטְפֵנִי שִׁבֹּלֶת מַיִם וְאַל תִּבְלָעֵנִי מְצוּלָה וְאַל תֶּאְטַר עָלַי בְּאֵר פִּיהָ"[7]. באותה שעה היה משה מאריך בתפלה, א"ל הקב"ה: „ידידי טובעים בים, ואתה מאריך בתפלה!" אמר לפניו: „רבש"ע! מה יש לי לעשות?" א"ל: „דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ. וְאַתָּה הָרֵם אֶת מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבְקָעֵהוּ" וגו'[8]. לפיכך זכה יהודה לעשות ממשלה בישראל, שנאמר: „הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו"[9]— מ"ט „היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו"? מִשּׁוּם דְּ„הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס"[10].

קִדּוּשִׁין.

פרק ראשון.

א) חוֹבַת הָאָדוֹן לְעַבְדּוֹ. לָמָּה רוֹצְעִים אֶת הָעֶבֶד בְּאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת?

ת"ר: „כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ"[11]—עמך במאכל, עמך במשתה, שלא תהא אתה

[1] בראשית נ, ה. [2] שם שם ו. [3] תהלים סח, כח. [4] שם. [5] דברים לג, יב. [6] הושע יב, א. [7] תהלים סט, ב, ג, טז. [8] שמות יד, טו, טז. [9] תהלים קיד, ב. [10] שם שם ג. [11] דברים טו, טז.

ידע פרעה מה שהוא אומר. אגמרן—למדני. אגמריה וכו'—למדו ולא הספיק פרעה ללמוד. אשתבע וכו'—השבע לי שלא תגלה (את הדבר שאיני יודע את לשון הקדש). אשתבע ליה—נשבע לו. כי קאמר ליה—כשאמר לו. איתשל אשבועתך—שאל לחכמים על שבועתך ויתירוה לך. איתשל נמי אדידך—שאל גם כן על שלך (על השבועה שהשבעתני אתה). ואף על גב דלא ניחא ליה—אף על פי שרוחו לא היתה נוחה מזה.

ח) מנצחים—מדיינים ומריבים. רד ים—ירד לים. אושפיזכן לגבורה—אכסנאי להקדוש ברוך הוא, כי בית קדש הקדשים היה בנוי בחלקו. סבבוני בכחש אפרים—שיראו לסמוך עלי וכחשו באמונתם. רד עם אל—ירד לים לפי שבטח בחקב"ה. ישראל ממשלותיו—יהודה נתקדש למשול על ישראל.

אוכל פת נקייה והוא אוכל פת קִיבָר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבן. מכאן אמרו חכמים: הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו.

„וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ" וגו'[1]–רבן יוחנן בן זכאי היה דורש מקרא זה כמין חומר: מה נשתנה אוזן מכל האברים שבגוף? אמר הקב"ה: אוזן, ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי „כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים"[2] ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו–יֵרָצַע בה.

„וְהִגִּישׁוֹ אֶל הַדֶּלֶת" וגו'[3]–ר"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין חומר: מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית? אמר הקב"ה: דלת ומזוזה, שהיו עֵדַי במצרים, בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי „כי לי בני ישראל עבדים" ולא עבדים לעבדים והוצאתים מעבדות לחירות, והלך זה וקנה אדון לעצמו–יֵרָצַע בפניהם.

ב) שְׁלֹשָׁה שֻׁתָּפִים בָּאָדָם.

ת"ר: שלשה שותפין הם באדם: הקב"ה ואביו ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה: מעלה אני עליהם, כאילו דַּרְתִּי ביניהם וכבדוני. תניא: רבי אומר: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שבן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שֶׁמְּשַׁדַּלְתּוֹ בדברים, לפיכך הקדים הקב"ה כיבוד אב לכיבוד אם. וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו תורה, לפיכך הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב. תָּנֵי תַנָּא קַמֵּיהּ דרב נחמן: בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה: יפה עשיתי, שלא דרתי ביניהם, שאלמלי דרתי ביניהם, ציערוני.

ג) כִּבּוּד אָב בְּחַיָּיו וּבְמוֹתוֹ.

ת"ר: מכבדו בחייו ומכבדו במותו. בחייו כיצד? הנשמע בדברי אביו למקום, לא יאמר: שלחוני בשביל עצמי, מַהֲרוּנִי בשביל עצמי, פטרוני בשביל עצמי, אלא כֻּלְּהוּ בשביל אַבָּא. במותו כיצד? היה אומר דבר שמועה מפיו, לא יאמר: „כך אמר אבא", אלא: „כך אמר אבא מָרִי

[1]שמות כא, ו. [2]ויקרא כה, נה. [3]שמות כא, ו.

א) פת קיבר–לחם אפוי מקמח גס. מוכין–נוצות או מצעות רכים. כמין חמר–כחרוז מרגליות.

ב) משדלתו בדברים–מדברת אליו דברים רכים ומלטפת אותו. תני תנא קמיה וכו'–שונה התנא לפני רב נחמן.

ג) הנשמע בדברי אביו למקום–אם יודע הוא באנשי המקום שהם מכבדים את אביו ונכונים להשמע לדברים שיאמר בשמו, אל יתלה את הכבוד בעצמו, לומר את הדברים בשם עצמו, אפילו אם הוא יודע, שגם אותו הם מכבדים כאביו, אלא יתלה את הכבוד באביו. כלהו–הכל.

הריני כפרת משכבו" . וְהָנֵי מִלֵּי : תוך י"ב חודש, מכאן ואילך אומר : „זכרונו לברכה לחיי העוה"ב .

ד) תַּלְמוּד גָּדוֹל מִן הַמַּעֲשֶׂה.

וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעליית בית נִתְזָה בלוד. נשאלה שאלה זו בפניהם: תלמוד גדול או מעשה גדול? נענה רבי טרפון ואמר: מעשה גדול. נענה רבי עקיבא ואמר: תלמוד גדול. נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה.

פרק שני.

ה) עֲשָׂרָה קַבִּים...

עשרה קבין חכמה ירדו לעולם, תשעה נטלה א"י ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין יופי ירדו לעולם, תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין עשירות ירדו לעולם, תשעה נטלה רומי ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין עניות ירדו לעולם, תשעה נטלה בבל ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין גסות הרוח ירדו לעולם, תשעה נטלה עילם ואחד כל העולם כולו. עשרה קבים גבורה ירדו לעולם, תשעה נטלו פרסיים ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין כשפים ירדו לעולם, תשעה נטלו מצרים ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין עזות ירדו לעולם, תשעה נטלה מֵישָׁן ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין שיחה ירדו לעולם, תשעה נטלו נשים ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין שכרות ירדו לעולם, תשעה נטלו כושיים ואחד כל העולם כולו. עשרה קבין שינה ירדו לעולם, תשעה נטלו עבדים ואחד נטלו כל העולם כולו.

פרק שלישי.

ו) יַנַּאי הַמֶּלֶךְ וְחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל.

תניא: מעשה בינאי המלך, שהלך לכוחלית שבמדבר וכבש שם ששים כְּרַכִּים, ובחזירתו היה שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל. אמר להם: אבותינו היו אוכלים מַלּוּחִים בזמן שהיו עסוקים בבנין המקדש, אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו. והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו.

הריני כפרת משכבו–יבוא עלי כל רע הראוי לבוא עליו בעולם הבא. והני מילי–ובמה הדברים אמורים. מכאן ואילך–לאחר שכבר נוסר בגיהנום, כי משפט רשעי ישראל בגיהנום נמשך רק שנים עשר חדש.

ד) נתזה–שם איש. מביא לידי מעשה–נמצא שמי שעוסק בתלמוד יש בידו גם מעשה.

ו) כוחלית–שם מדינה. מלוחים–מין ירקות. היו אוכלים מלוחים–מרוב עניים. בבנין המקדש–השני.

היה שם אדם אחד, איש לץ, לב רע ובליעל ואלעזר בן פּוֹעֵירָא שמו. ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך: „ינאי המלך! לבם של פרושים עליך". „ומה אעשה?" „הקם להם בציץ שבין עיניך". הקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד ויהודה בן גְּדִידָא שמו. ויאמר יהודה בן גדידא לינאי המלך: „ינאי המלך! רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן!" שהיו אומרים: אמו נשבית בְּמוֹדָעִים. ויבוקש הדבר ולא נמצא. ויבדלו חכמי ישראל בזעם. ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך: „ינאי המלך! הדיוט שבישראל, כך הוא דינו, ואתה מלך וכהן גדול-כך הוא דינך? „ומה אעשה?" „אם אתה שומע לעצתי-רומסם". „ותורה מה תהא עליה?" „הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד, יבא וילמוד". (אמר רב נחמן בר יצחק: מיד נזרקה בו מינות, דהוה ליה למימר: תִּנַּח תורה שבכתב, תורה שבע"פ מאי?) מיד ותוצץ הרעה על יד אלעזר בן פועירא וַיֵּהָרְגוּ כל חכמי ישראל. והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה.

סֵדֶר נְזִיקִין.

בָּבָא קַמָּא.

פרק ראשון.

א) גִּלְגּוּלִים.

תניא: צָבוּעַ זכר לאחר ז' שנים נעשה עטלף, עטלף לאחר ז' שנים נעשה עַרְפָּד, ערפד לאחר ז' שנים נעשה קִמּוֹשׂ, קימוש לאחר ז' שנים נעשה חוֹחַ, חוח לאחר ז' שנים נעשה שד, שִׁדְרוֹ של אדם לאחר ז' שנים נעשה נחש.

פרק חמישי.

ב) רְשׁוּת הַיָּחִיד וּרְשׁוּת הָרַבִּים.

ת"ר: לא יְסַקֵּל אדם מרשותו לרשות הרבים. מעשה באדם אחד,

לבם של פרושים עליך-שונאיך הם ואינם שמחים על הצלחתך. ומה אעשה-איך אדע שכן הוא? הקם להם בציץ שבין עיניך-שים ציץ הקדש על מצחך ויעמדו על רגליהם, מפני כבוד השם שכתוב עליו, ויגלו לך את לבם. אמו נשבית-ושבויה פסולה לכהונה, וכשנשא אותה אביו נתחלל מכהונתו. בזעם-שכעס המלך עליהם. כך הוא דינו-לסבול את חרפתו. ותוצץ-צצה. משתומם-שמם. שמעון בן שטח-שהיה אחי המלכה שלומית אשתו של ינאי.

א) צבוע—מין חיה טורפת, היאֶנעַ rieна. ערפד-מין עטלף. לאחר ז' שנים-אחרי מותו.

ב) לא יסקל—אל יְפַנֶּה אבנים.

שהיה מְסַקֵּל מרשותו לרשות הרבים וּמְצָאוֹ חסיד אחד. א״ל: רֵיקָה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך? לִגְלֵג עליו. לְיָמִים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותה רשות הרבים ונכשל באותן אבנים. אמר: יפה אמר לי אותו חסיד: „מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך?"

פרק ששי.

ג) דֶּבֶר וְרָעָב.

תָּנֵי רב יוסף: מַאי דכתיב: „וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר"[1]? כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים, ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה, שנאמר: „וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע"[2]. בָּכֵי רב יוסף: כּוּלֵּי הַאי נַמֵּי לְאַיִן דומין? א״ל אביי: טֵיבוּתָא הוא לְגַבַּיְהוּ, דכתיב: „כִּי מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק"[3]. א״ר יהודה אמר רב: לעולם יִכָּנֵס אדם ב„כי טוב" ויצא ב„כי טוב", שנאמר: „ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר". ת״ר: דבר בעיר—כַּנֵּס רגליך, שנאמר: „ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר". רבא בְּעִדָּן רִתְחָא הֲוָה סָכַר כַּוֵּי, דכתיב: „כִּי עָלָה מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ"[4]. ת״ר: רעב בעיר—פַּזֵּר רגליך, שנאמר: „וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם"[5].

ת״ר: דבר בעיר—אל יְהַלֵּךְ אדם באמצע הדרך, מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרכים, דְּכֵיוָן דִּיהִיבָא לֵיהּ רְשׁוּתָא מַסְגֵּי לְהֶדְיָא. שלום בעיר—אל יהלך אדם בצידי דרכים, דְּכֵיוָן דְּלֵית לֵיהּ רְשׁוּתָא מְחַבָּא חַבּוּיֵי וּמַסְגֵּי. תנו רבנן: דבר בעיר—אל יכנס אדם יחידי לבהכ״נ, שמלאך המות מפקיד שם כליו. וְהָנֵי מִלֵּי—הֵיכָא דְּלָא קָרוּ בֵיהּ דַּרְדְּקֵי ולא מְצַלּוּ בֵיהּ עשרה. תנו רבנן: כלבים בוכים—מלאך המות בא לעיר, כלבים משחקים—אליהו הנביא בא לעיר.

[1] שמות יב, כב. [2] יחזקאל כא, ח. [3] ישעיה נז, א. [4] ירמיה ט, כ. [5] בראשית יב, י.

ריקה—אדם נבוב, בער. מרשות שאינה שלך—שמא תצטרך למכור לאחר זמן את רשותך. לרשות שלך—היא רשות הרבים השייכת לכל. לגלג עליו—לעג לו בעל השדה, כי לא הבין את דבריו.

ג) בכי וכו׳—היה רב יוסף בוכה: הגם כל אלה (הצדיקים) חשובים להבל? טיבותא הוא לגבייהו—טובה היא בשבילם שהם נאספים תחלה, כדי שלא יראו ברעה העתידה לבוא. יכנס אדם בכי טוב—בעוד החמה זורחת יסור לבית מלון ואל יחכה עד שתחשך. ויצא בכי טוב—ובבקר לא יקדים לצאת עד שיאיר היום. כנס רגליך—אסוף רגליך ושב בביתך. בעדן ריתחא—בעת חמה (בשעת המגפה). הוה סכר כוי—היה סותם את החלונות. פזר רגליך—הניע את רגליך ועזוב את מקום מגורך.

דכיון דיהיבא ליה רשותא מסגי להדיא—מכיון שניתנה לו רשות הוא מתהלך בגלוי (באין מפריע). מחבא חבויי ומסגי—הוא מתהלך במחבואים. והני מלי וכו׳—ובמה הדברים אמורים: במקום שאין שם ילדים הקוראים בתורה (בבית רבם) ואין שם עשרה מתפללים.

ד) אַגָּדָה וַהֲלָכָה.

יְתִיב רב אמי ורב אסי קַמֵּיהּ דר' יצחק נַפָּחָא, מר א"ל: לֵימָא מר שְׁמַעְתְּתָא, ומר א"ל: לֵימָא מר אַגַּדְתָּא. פָּתַח לְמֵימַר אַגַּדְתָּא וְלָא שָׁבֵק מר, פתח למימר שְׁמַעְתְּתָא ולא שָׁבֵק מר. אמר להם: אמשול לכם משל. למה הדבר דומה? לאדם שיש לו שתי נשים, אחת ילדה ואחת זקנה. ילדה מְלַקֶּטֶת לו לבנות, זקנה מלקטת לו שחורות—נמצא קֵרֵחַ מִכַּאן ומכאן. אמר להם: אי הָכֵי—אֵימָא לְכוּ מִלְּתָא דְשָׁוְיָא לְתַרְוַיְכוּ: „כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים"[1]—תצא מעצמה, „שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִיר אֶת הַבְּעֵרָה"[1]—אמר הקב"ה: עלי לשלם את הבערה שהבערתי: אני הִצַּתִּי אש בציון, שנאמר: „וַיַּצֶּת אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדוֹתֶיהָ"[2], ואני עתיד לבנותה באש, שנאמר: „וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נְאֻם ה' חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ"[3]. שְׁמַעְתְּתָא: פתח הכתוב בנזקי ממונו וְסַיֵּם בנזקי גופו, לומר לך: אִשּׁוֹ מִשּׁוּם חִצָּיו.

פרק שביעי.

ה) חָכְמַת יְוָנִית.

ת"ר: כְּשֶׁצָּרוּ בית חשמונאי זה על זה, היה הוֹרְקְנוֹס מבפנים וַאֲרִיסְטוֹבְלוֹס מבחוץ. ובכל יום היו משלשלים להם בקופה דֵּינָרִין והיו מעלים להם תמידים. היה שם זקן אחד, שהיה מכיר בחכמת יונית. אמר להם: כל זמן שעוסקין בעבודה, אין נמסרים בידכם. למחר שלשלו דינרין בקופה והעלו להם חזיר. כֵּיוָן שהגיע לחצי החומה, נעץ צפרניו בחומה. נזדעזעה א"י ארבע מאות פרסה על ד' מאות פרסה. באותה שעה אמרו: ארור האיש שיגדל חזירים וארור האדם שֶׁיְּלַמֵּד את בנו חכמת יונית. וחכמת יונית מי אסירא? וְהָתַנְיָא: אמר רבי: בא"י לשון סורסי למה? או לשון הקדש או לשון יונית! וא"ר יוסי: בבבל לשון ארמי למה? או לשון

[1]שמות כב, ה. [2]איכה ד, יא. [3]זכריה ב, ט.

ד) יתיב וכו'—ישב (ישבו) רב אמי ורב אסי לפני ר' יצחק הנפח, האחד אמר לו: יאמר אדוני דבר הלכה, והשני אמר לו: יאמר אדוני דבר אגדה. פתח וכו'—כשהתחיל לומר דבר אגדה, לא הניחהו זה, וכשהתחיל לומר דבר הלכה, לא הניחהו זה. אי הכי וכו'—אם כן, אמר לכם דבר השוה לשניכם (ענין שיש בו גם אגדה וגם הלכה). תצא מעצמה—לא הקב"ה השליח בנו את האש, אלא היא יצאה מעצמה בגלל עונותינו. עלי לשלם את הבערה—הקב"ה הבטיח לשלם את הבערה, כאלו הוא היה המבעיר אותה. בנזקי ממונו—הנזק שהסבה האש שיצאה מעצמה. בנזקי גופו—„המבעיר את הבערה", כאלו בעל האש הבעירה בידים. אשו משום חציו—על נזקי האש הוא חייב כמו על הנזקים שהסב בחצים שירה.

ה) משלשלים—מורידים. להם—לאנשי אריסטובלום. נעץ—תקע. סורסי—סורית.

הקדש או לשון פרסי! אמרי: לשון יונית לְחוֹד, חכמת יונית לחוד. וחכמת יונית מי אֲסִירָא? והאמר רב יהודה אמר שמואל משום רשב״ג: „עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי״[1]: אלף ילדים היו בבית אבא, חמש מאות מהם למדו תורה וחמש מאות מהם למדו חכמת יונית ולא נשתייר מהם אלא אני כאן ובן אחי אבא בְּעַסְיָא. אמרי: שָׁאנֵי בית רבן גמליאל, שהיו קרובים למלכות.

פרק שמיני.

פתגמים:

אָמְרֵי אִינָשֵׁי:	הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת:
בַּהֲדֵי הוּצָא לָקֵי כְּרַבָּא.	בְּשֶׁל הַקּוֹץ לוֹקֶה הַכְּרוּב.
בָּתַר עַנְיָא אָזְלָא עַנְיוּתָא.	אַחַר (בְּעֵקֶב) הֶעָנִי הוֹלֶכֶת הָעֲנִיּוּת.
חַבְרָךְ קָרְיָךְ חֲמָרָא—אָכְפָּא לְגַבָּךְ מוּשׁ.	קָרָא לְךָ חֲבֵרְךָ חֲמוֹר—שִׂים כַּר עַל גַּבֶּךָ.
מִלְּתָא דְמִגַּנְיָא דְּאִית בָּךְ—קַדֵּם אַמְרַהּ.	דָּבָר מְגֻנֶּה כִּי יֵשׁ בְּךָ—קוּם אֱמָרֵהוּ.
שְׁפֵל וְאָזֵל בַּר אַוְזָא וְעֵינוֹהִי מְטַיְּפֵי.	בְּשֵׁפֶל הוֹלֵךְ בֶּן־הָאַוָּז וְעֵינָיו צוֹפִיּוֹת.
שִׁתִּין תִּכְלֵי מַטְיוּהַּ לְכַכָּא דְקָל חַבְרֵיהּ שָׁמַע וְלָא אָכַל.	שִׁשִּׁים מַכְאוֹבוֹת לְשִׁנֵּי הָאִישׁ, הַשּׁוֹמֵעַ קוֹל חֲבֵרוֹ בְּאָכְלוֹ וְאֵינוֹ אוֹכֵל.
חַמְרָא דְמָרֵיהּ וְטֵיבוּתָא לְשָׁקְיֵהּ.	הַיַּיִן—לִבְעָלָיו, וְהַתּוֹדָה—לְמַשְׁקֵהוּ.
מְטַיֵּל וְאָזֵיל דִּקְלָא בִּישָׁא גַּבֵּי קִנָּא דְשָׁרְכֵי.	מְטַיֵּל וְהוֹלֵךְ הַהֶקֶל הָרַע לִמְקוֹם הַבַּטְלָנִים.
	לֹא לְחִנָּם הָלַךְ הַזַּרְזִיר אֵצֶל עוֹרֵב אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִינוֹ.
אִי דָלֵית הוּרָא—דָּלֵינָא, וְאִי לָא—לָא דָלֵינָא.	אִם תָּרִים אֶת הַמַּשָּׂא—אָרִים גַּם אָנִי, וְאִם לֹא—לֹא אָרִים.

[1] איכה ג, נא.

לחוד—בפני עצמה. מי אסירא—האומנם אסורה היא? עסיא—שם מקום בא״י. חכמת יונית—הפלוסופיה והמדע של היונים. עיני עוללה וכו׳—כלומר: הכתוב הזה נאמר עלי, שעלי לעולל את עיני בבכי מכל משפחות העיר.

ו) בהדי הוצא וכו׳—כשעוקרים את הקוץ, הגדל אצל הכרוב, יש אשר לפעמים נעקר גם הכרוב עמו (כלומר: יחד עם הרשע יִנָּסֵר גם הצדיק). חברך וכו׳—כלומר: הודה לדבריו ואל תתוכח עמו. שפל ואזל וכו׳—כלומר: אדם ענו אל יבוש מלדרוש את הדבר הצריך לו, כשם שבן האוז ההולך שפל־ראש צופה ורואה בכל זאת את מזונותיו מרחוק. וטיבותא לשקיה—השותים אותו מחזיקים טובה לשר המשקה ולא לבעל היין. קינא דשרכי—מקום הבטלנים (כלומר: אילנות סרק). זרזיר—מין עוף ממשפחת העורבים (שטאַר, скворецъ). אי דלית וכו׳—כלומר: אין אדם רוצה לעסוק בדבר שיש בו סכנת הפסד, אלא אם כן משתתף

כַּלְבָּא בְּכַפְנֵיהּ גָּלְלֵי מִבְלַע.	הַכֶּלֶב בּוֹלֵעַ גְּלָלִים לִרְעָבוֹ.
קְרִית חַבְרָךְ וְלָא עֲנָךְ-דְּחֵי גוּדָא רַבָּה, שְׁדֵי בֵּיהּ.	קָרָאתָ חֲבֵרְךָ וְלֹא עָנְךָ-דְּחֵה קִיר גָּדוֹל וְהַפֵּל עָלָיו.
בֵּירָא דִשְׁתֵית מְנֵיהּ לָא תִשְׁדֵי בֵיהּ קָלָא.	בְּאֵר אֲשֶׁר שָׁתִיתָ מִמֶּנָּה--אַל תִּזְרֹק בָּהּ עָפָר.
כַּד הֲוֵינָא זוּטְרֵי-לְגַבְרֵי, הַשְׁתָּא דִקְשִׁישְׁנָא-לְדַרְדְּקֵי.	בְּעוֹדֵנוּ קְטַנִּים נֶחְשַׁבְנוּ לַאֲנָשִׁים, עַתָּה כְּשֶׁזָּקַנּוּ-לִילָדִים דָּמִינוּ.
בָּתַר מָרֵי נִכְסֵי צִיבֵי מְשׁוֹךְ.	אַחַר בַּעֲלֵי נְכָסִים שָׂא עֵצִים.
אוֹי לוֹ לַצּוֹעֵק יוֹתֵר מִלַּנִּצְעָק.	

אמר רבי אַבָּהוּ: לעולם יהא אדם מן הנרדפין ולא מן הרודפין, שאין לךָ נרדף בעופות יותר מתורים ובני יונה והכשירן הכתוב לגבי המזבח.

בָּבָא מְצִיעָא.

פרק רביעי.

א) אוֹנָאַת דְּבָרִים.

תנו רבנן: „לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ"[1]–בְּאוֹנָאַת דברים הכתוב מדבר. אתה אומר באונאת דברים, או אינו אלא באונאת ממון? כשהוא אומר: „וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ"[2], הרי אונאת ממון אמור, הא מה אני מקיים „לא תונו איש את עמיתו"? באונאת דברים. הא כיצד? אם היה בעל תשובה, אל יאמר לו: „זכור מעשיך הראשונים", אם היה בן גרים, אל יאמר לו: „זכור מעשה אבותיך", אם היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו: „פה, שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים, יבא ללמוד תורה, שנאמרה מפי הגבורה!" אם היו יסורין באים עליו. או אם היו חוֹלָאִים באים עליו, או שהיה מקבר את בניו, אל יאמר לו, כדרך שאמרו לו חביריו לאיוב: „הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד"[3].

[1]ויקרא כה, יז. [2]שם שם יד. [3]איוב ד, ו–ז.

חברו עמו. קרית חברך וכו'–כלומר: אם הוכחת את חברך והוא לא שם לבו אליך, דחהו מלפניך ויפול ברשעתו. בירא וכו'–כלומר: דבר שהפקת תועלת ממנו פעם אחת, אל תבזנו עוד. בתר מרי וכו'–כלומר: התרועע לעשיר וייטב גם לך בעבורו.

א) אונאת דברים–עשות רשעה או הכאיב לב בדברים. הגבורה–שם נרדף

אם היו חַמָּרִים מבקשים תבואה ממנו, לא יאמר להם: „לכו אצל פלוני, שהוא מוכר תבואה" ויודע בו, שלא מכר מעולם. ר' יהודה אומר: אף לא יתלה עיניו על הַמִּקָּח, בשעה שאין לו דמים, שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו: „וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ"[1]. אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי: גדול אונאת דברים מאונאת ממון, שזה נאמר בו: „ויראת מאלהיך"[2], וזה לא נאמר בו „ויראת מאלהיך". ורבי אלעזר אמר: זה בגופו וזה בממונו. רבי שמואל בר נחמני אמר: זה ניתן לְהִשָּׁבוֹן וזה לא ניתן להשבון.

ב) מַחֲלֹקֶת בֵּין רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְהַחֲכָמִים.

תנן התם: חֲתָכוֹ חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאים. וזה הוא תנור של עֲכְנַאי. מַאי עֲכְנַאי? א"ר יהודה אמר שמואל: שהקיפו דברים כְּעֶכְנָא זו וטמאוהו: תְּנָא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הֵימֶנּוּ. א"ל: אם הלכה כמותי, חָרוּב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה: ד' מאות אמה. אמרו לו: אין מביאין רְאָיָה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי, אַמַּת המים יוכיחו! חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראיה מאמת המים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי, כותלי בית המדרש יוכיחו! הטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מְנַצְּחִים זה את זה בהלכה, אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של ר' יהושע ולא זקפו מפני כבודו של ר"א. וַעֲדַיִן מָטִין ועומדים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי, מן השמים יוכיחו! יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל ר"א, שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: „לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא"[3]. מאי „לא בשמים היא"? א"ר ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני. אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר

[1]ויקרא יט, לב. [2]שם כה, מג. [3]דברים ל, יב.

לאלהים. חמרים—מנהיגי חמורים. לא יתלה עיניו על המקח—לא יחזר על החפץ העומד להמכר. דבר המסור אל הלב—רק לבו של העושה זאת יודע אם עשה את הישר או לא. ויראת מאלהיך—הוי ירא מאלהים, היודע את מחשבות לב האדם ולו גלוי, אם לטובה או לאונאה נתכונת. בגופו—על ידי אונאת דברים הוא מרשיע לגופו של חברו. זה ניתן להשבון—אונאה בממון אפשר להחזיר למי שמונים אותו.

ב) חתכו חוליות—תנור של חרס שנטמא, שעל פי הדין הוא טעון נתיצה ככל כלי חרס שנטמאו, אלא שבעליו נתצו באופן, שחתכו חוליות חוליות ואחר כך שב וחבר את החוליות והדביקן בטיט של חול. ר' אליעזר מטהר—לפי שאין זה עוד כלי חרס אלא בנין כעין כלי אדמה שאינו מקבל טומאה. וחכמים מטמאים—מפני שהם הולכים אחר החוליות ולפי שהחוליות הן של חרס, לכן נחשב התנור לכלי חרס. עכנאי—שם בעל התנור שהיה עושה כן. כעכנא—כנחש (כמו שהנחש דרכו להתקפל עגולים עגולים, כך הרבו להקיף את הענין הזה בדברים). חרוב—מין עץ פרי (יאָהאַנניסבראָטבוים, рожковое дерево). ואמרי לה—ואחרים אומרים. אמת המים—פלג המים. מנצחים—מתוכחים, נלחמים. מה טיבכם—מה

כתבת בתורה בהר סיני: „אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת"[1]. אַשְׁכְּחֵיהּ רבי נתן לאליהו, א"ל: מַאי עָבֵד קוב"ה בְּהָהִיא שַׁעֲתָא? א"ל: קָא חָיֵיךְ ואמר: נצחוני בני! נצחוני בני! אמרו: אותו היום הביאו כל טהרות, שטיהר רבי אליעזר, ושרפום באש. ונמנו עליו וברכוהו. ואמרו: מי ילך ויודיעו? אמר להם רבי עקיבא: אני אלך, שֶׁמָּא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו, ונמצא מחריב את כל העולם כולו. מה עשה רע"ק? לבש שחורים וְנתעטף שחורים וישב לפניו ברחוק ד' אמות. א"ל רבי אליעזר: עקיבא, מה יום מימים? א"ל: רבי, כמדומה לי, שחבריך בדילין ממך. אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשמט וישב ע"ג קרקע. זלגו עיניו דמעות. לקה העולם שליש בזיתים ושליש בחטים ושליש בשעורים. ויש אומרים: אף בצק שבידי אשה טָפַח. תְּנָא: אַף גדול היה באותו היום, שבכל מקום, שנתן בו עיניו רבי אליעזר, נשרף. ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נַחְשׁוֹל לְטַבְּעוֹ. אמר: כמדומה לי, שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר: רבש"ע! גלוי וידוע לפניך, שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מזעפו.

אִמָּא שלום, דְּבֵיתְהוּ דר"א, אַחְתֵיהּ דר"ג הֲוַאי. מההוא מעשה וְאֵילַךְ לָא הֲוָת שָׁבְקַת לֵיהּ לר"א לְמִפַּל עַל אַפֵּיהּ. הָהוּא יוֹמָא רֵישׁ יַרְחָא הֲוָה וְאִחֲלַף לה בין מלא לחסר. אִכָּא דְּאָמְרֵי: אֲתָא עַנְיָא וְקָאֵי אַבָּבָא, אַפִּקָה לֵיהּ רִפְתָּא. אַשְׁכַּחְתֵּיהּ דְּנָפַל על אַנְפֵּיהּ, א"ל: קום! קְטַלְתֵּיהּ לאחי. אַדְּהָכֵי נְפַק שִׁפּוּרָא מִבֵּי ר"ג דִּשְׁכֵב. אמר לה: מְנָא יָדַעַתְּ? א"ל: כך מקובלני מבית אבי אַבָּא: כל השערים ננעלין, חוץ משערי אונאה.

[1] שמות כג, ב.

דרככם (מה לכם להתערב בדבר)? אשכחיה—מצאהו. מה עביד וכו'—מה עושה הקדוש ברוך הוא באותה שעה? קא חייך—צוחק (שמח). כל טהרות שטיהר רבי אליעזר—בענין תנור שנטמא ונהתך חוליות ואחר כך נעשו על גביו טהרות. וברכוהו—נדוהו. לבש שחורים—לאות אבל. בדילים—פורשים ממך (כלומר: נדוך). ונשמט—מעל הכסא. זלגו—הורידו. טפח—נתקלקל. אף—חמה. נחשול—גל.

אמא שלום וכו'—אמא שלום (כך היה שמה) אשתו של ר' אליעזר היתה אחותו של רבן גמליאל. לא הות וכו'—לא היתה נותנת לנפול על פניו (לומר „תחנון" בתפלתו). ההוא יומא וכו'—ביום אחד, שהיה יום ראש חדש, נתחלף לה בין מלא לחסר (היא חשבה שהחדש יהיה חסר ויחול ביום השלשים, ומתוך שבראש חדש אין אומרים תחנון, לכן לא נזהרה באותו היום והוא נפל על פניו, מפני שבאמת היה החדש מלא וחל ביום השלשים ואחד. איכא דאמרי וכו'—יש אומרים, שבא עני ועמד על הפתח והיא הוציאה לו לחם. אשכחתיה וכו'—מצאה אותו שנפל על פניו. קטלתיה לאחי—הרגת את אחי. אדהכי וכו'—בין כה וכה יצא קול שופר מבית רבן גמליאל (והודיע) שהוא מת. אמר לה וכו'—אמר לה (רבי אליעזר לאשתו): מאין ידעת זאת? חוץ משערי אונאה—שערי השמים, שאליהם עולה הצעקה על האונאה והצער.

פרק חמישי.

ג) חַיֶּיךָ קוֹדְמִים לְחַיֵּי חֲבֵרְךָ.

תַּנְיָא: שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים שניהם—מתים, ואם שותה אחד מהם—מגיע ליישוב: דרש בן פטורא: מוטב, שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתת חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: „וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ"[1]—חייך קודמין לחיי חבירך.

פרק שביעי.

ד) רַבִּי יוֹחָנָן וְרֵישׁ לָקִישׁ.

יוֹמָא חַד הֲוָה קָא סָחֵי ר' יוחנן בְּיַרְדְּנָא. חַזְיֵהּ רֵישׁ לָקִישׁ וּשְׁוַר לְיַרְדְּנָא אַבָּתְרֵיהּ. א"ל: חֵילָךְ לְאוֹרַיְתָא. א"ל: שׁוּפְרָךְ לְנָשֵׁי. א"ל: אִי הָדְרַתְּ בָּךְ, יָהֵבְנָא לך אחותי, דְּשַׁפִּירָא מִנַּאי. קַבֵּל עֲלֵיהּ. בָּעֵי לְמֶהְדַּר לְאַתּוּיֵי מָאנֵיהּ וְלָא מָצֵי. הֲדַר אַקְרְיֵהּ וְאַתְנְיֵהּ וְשַׁוְיֵהּ גַּבְרָא רַבָּא. יוֹמָא חד הֲווֹ מִפַּלְגֵי בֵּי מִדְרָשָׁא: הסייף והסכין וְהַפִּגְיוֹן והרומח ומגל יד ומגל קציר—מאימתי מקבלין טומאה? משעת גמר מלאכתן. ומאימתי גמר מלאכתן? ר' יוחנן אמר: מִשֶּׁיְּצָרְפֵן בכבשן. ריש לקיש אמר: מִשֶּׁיְּצַחְצְחָן במים. אֲמַר לֵיהּ: לֵסְטָאָה בְּלֵיסְטָיוּתֵיהּ יָדַע. אמר ליה: וּמַאי אֲהַנִית לִי? הָתָם „רבי" קָרוּ לי, הכא „רבי" קרו לי. אמר ליה: אַהֲנַאי לך דְּאַקְרְבִינָךְ תחת כנפי השכינה. חֲלַשׁ דַּעְתֵּיהּ דר' יוחנן. חֲלַשׁ ריש לקיש. אֲתַאי אֲחָתֵיהּ, קָא בָכְיָא. אמרה ליה: עשה בשביל בני! אמר לה: „עָזְבָה יְתוֹמֶיךָ אֲנִי אֲחַיֶּה"[2]. עשה בשביל אַלְמְנוּתִי! אמר לה: „וְאַלְמְנוֹתֶיךָ עָלַי תִּבְטָחוּ"[2]. נָח נַפְשֵׁיהּ דרבי שמעון

[1] ויקרא כה, לו. [2] ירמיה מט, יא.

ג) קיתון-כד. אם שותים שניהם מתים—כי המים אינם מספיקים לרוות את צמאון שניהם. עמך—חייך קרובים לך מחיי חברך.

ד) יומא חד וכו'—באחד הימים התרחץ ר' יוחנן בירדן. חזייה וכו'—ראהו ריש לקיש וקפץ אחריו אל הירדן. א"ל וכו'—אמר לו ר' יוחנן: כחך לתורה (לסבול את עול התורה). שופרך לנשי—יפיך לנשים. אי הדרת בך וכו'—אם תחזור בך (כי ריש לקיש היה חברו של ר' יוחנן בנערותו ולמד עמו תורה ביחד ואחר כך השכיר את עצמו, מרוב עניו, בבית משחק של מתגוששים ופריצי חיות), אתן לך (לאשה) את אחותי היפה ממני. קביל עליה—קבל עליו ריש לקיש לעסוק בתורה. בעי למיהדר וכו'—כשרצה לחזור להביא את בגדיו, לא יכול (לקפוץ שוב כבראשונה, כי לאחר שקבל עליו עול תורה תשש כחו). הדר וכו'—חזר ולמדו מקרא ומשנה ועשהו לאדם גדול. יומא חד וכו'—באחד הימים היו חולקים בבית המדרש. הפגיון—חנית קצרה. צחצחן—שטפן. לסטאה בלסטיותיה ידע—השודד בקי במעשה השוד (כלומר: לפי שריש לקיש היה חבר לְהַגְּלַדְיַטּוֹרִים (המתגוששים) המתנגחים בכלי מות לכן הוא בקי בטיב הכלים האלה). ומאי אהנית לי—ומה הועלת לי? התם וכו'—שם (בבית המשחק) קראו לי בשם „רבי" (כלומר: ראש) וכאן קוראים לי „רבי". אהנאי וכו'—הועלתי לך בזה שהקרבתיך וכו'. חלש דעתיה וכו'—רפה רוחו של ר' יוחנן (התעצב אל לבו). חלש ריש לקיש-חלה ריש לקיש. אתאי וכו'—באה אחותו ובכתה. נח נפשיה—מת.

בן לקיש וַהֲוָה קָא מִצְטַעַר ר׳ יוחנן בָּתְרֵיהּ טוּבָא. אֲמַרוּ רבנן: מַאן לֵיזִיל לִיַתְּבֵיהּ לְדַעְתֵּיהּ? נֵיזִיל ר׳ אלעזר בן פדת, דִּמְחַדְּדָן שְׁמַעְתָּתֵיהּ. אֲזַל יְתֵיב קַמֵּיהּ. כל מִלְּתָא דַּהֲוָה אמר רבי יוחנן, א״ל: „תַּנְיָא דִּמְסַיְּעָא לָךְ״. אמר: אַתְּ כְּבַר לָקִישָׁא? בר לָקִישָׁא– כִּי הֲוָה אָמֵינָא מִלְּתָא, הֲוָה מַקְשֵׁי לי כ״ד קֻשְׁיָתָא וּפָרֵקְנָא לֵיהּ כ״ד פֵּירוּקֵי וּמִמֵּילָא רָוְחָא שְׁמַעְתָּא, וְאַתְּ אָמְרַתְּ „תניא דמסייעא לך״! אַטּוּ לָא יָדַעְנָא דְּשַׁפִּיר קָאָמֵינָא? הֲוָה קָאָזֵל וְקָרַע מָאנֵיהּ וְקָא בָּכֵי ואמר: הֵיכָא אַתְּ, בַּר לָקִישָׁא! היכא את, בר לקישא! וַהֲוָה קָא צָוַח עַד דְּשָׁף דַּעְתֵּיהּ מִנֵּיהּ. בְּעוֹ רבנן רַחֲמֵי עֲלֵיהּ וְנָח נַפְשֵׁיהּ.

ה) רַחֲמִים עַל יְצוּרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

הָהוּא עֶגְלָא, דַּהֲווֹ קָא מַמְטוֹ לֵיהּ לשחיטה, אֲזַל תְּלָא לְרֵישֵׁיהּ בְּכַנְפֵיהּ דרבי וְקָא בָּכֵי. א״ל: זִיל, לכך נוצרת. אָמְרֵי: הואיל וְלָא קָא מְרַחֵם, לֵיתוֹ עֲלֵיהּ יסורין.

יוֹמָא חד הֲוָה קָא כָּנְשָׁא אַמְתֵּיהּ דרבי בֵּיתָא. הֲוָה שָׁדְיָא בְּנֵי כַרְכּוּשְׁתָּא וְקָא כָנְשָׁא לְהוֹ. אמר לה: שַׁבְקִינְהוֹ, כתיב: „וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו״[1]. אמרי: הואיל ומרחם, נרחם עֲלֵיהּ.

ו) תַּלְמִיד חָכָם בֶּן תַּלְמִיד חָכָם וְתַלְמִיד חָכָם בֶּן עַם הָאָרֶץ.

אמר רב חמא: מאי דכתיב „בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ״[2]? „בלב נבון תנוח חכמה״–זה תלמיד חכם בן תלמיד חכם, „ובקרב כסילים תודע״–זה ת״ח בן עם הארץ. אמר עולא: היינו דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי:

[1]תהלים קמה, ט. [2]משלי יד, לג.

והוה קא מצטער וכו׳–והיה ר׳ יוחנן מצטער עליו הרבה. מאן ליזיל וכו׳–מי ילך להרגיע את רוחו? ניזיל–ילך. דמחדדין שמעתתיה–לפי ששמועותיו (מסורות ההלכה שבידו) שנונות. אזל וכו׳–הלך, ישב לפניו. כל מלתא וכו׳–על כל דבר, שהיה ר׳ יוחנן אומר לו, אמר לו: יש תנא הסובר כמותך (או: נשנה בברייתא מאמר, המשמש חזוק לדעתך). את כבר לקישא וכו׳–האתה כבן לקיש? בן לקיש, כשהייתי אומר דבר, היה מקשה לי כ״ד קושיות ואני הייתי משיב לו כ״ד תשובות וממילא היה מתרחב ענין ההלכה, ואתה אומר „תניא דמסייע לך״! הכי אינני יודע, שיפה אני אומר? הוה קאזל וכו׳–היה הולך כשהוא קורע את בגדיו ובוכה ואומר: אַיֵּךְ בן לקיש? והוה קא צווח וכו׳—והיה צוח עד שנסתלקה דעתו ממנו (נשתגע). בעו וכו׳–בקשו החכמים עליו רחמים ומת.

ה) ההוא עגלא וכו׳–עגל אחד, שהובילוהו לשחיטה, הלך והסתיר את ראשו תחת כנפי בגדו של רבי ובכה (געה). זיל–לך. אמרי וכו׳—אמרו עליו בשמים: יען שאינו מרחם (על יצורי אלהים) יבואו עליו יסורים. יומא חדא וכו׳—באחד הימים היתה שפחתו של רבי מכבדת את הבית. הוה שדיא וכו׳–היתה משליכה בני חתול (שהיו מוטלים בבית) ומטאטאה אותם. אמר לה וכו׳–אמר לה רבי: הרפי מהן. הואיל וכו׳–יען שהוא מרחם (על יצורים אחרים), נרחם עליו.

ו) ת״ח בן ת״ח–בלבו של זה תנוח החכמה, מבלי שיכריז עליה ויתפאר בה. תודע–תתפרסם.

אִסְתִּירָא בְּלָגִינָא „קִישׁ קִישׁ” קָרְיָא. א״ל רבי ירמיה לרבי זירא: מ״ד „קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו”[1] ? אַטּוּ לָא יָדְעִינַן דקטן וגדול שם הוא? אלא: כל המקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה, נעשה גדול לעוה״ב; וכל המשים עצמו כעבד על דברי תורה בעולם הזה, נעשה חפשי לעולם הבא.

ז) גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל רַבִּי חִיָּיא.

ריש לקיש הֲוָה מְצַיֵּן מְעָרָתָא דרבנן. כִּי מְטָא לִמְעָרְתֵּיהּ דר׳ חייא, אִעַלְמָא מִנֵּיהּ. חֲלַשָׁא דַּעְתֵּיהּ. אמר: „רבש״ע! לא פִּלְפַּלְתִּי תורה כמותו?” יצתה בת קול ואמרה לו: „תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא רִבַּצְתָּ!” כִּי הֲווֹ מִנְּצוּ ר׳ חנינא ור׳ חייא, א״ל ר׳ חנינא לרבי חייא: „בַּהֲדֵי דִּידִי קָא מִנְּצֵית? חס ושלום, אי מִשְׁתַּכְּחָה תורה מישראל, מַהֲדַרְנָא לה מִפִּלְפּוּלִי!” א״ל רבי חייא לר׳ חנינא: „בַּהֲדֵי דִּידִי קָא מִנְּצֵית? דַּעֲבַדִי לתורה, דְּלָא תִשְׁתַּכַּח מישראל! מַאי עָבֵדְנָא? אָזְלִינָא וְשָׁדֵינָא כִּתָּנָא וְגָדְלָנָא נִשְׁבֵּי וְצָיֵדְנָא טַבְיֵי וּמַאֲכִלְנָא בִּשְׂרַיְהוּ לְיַתְמֵי וְאָרְכְנָא מְגִלְּתָא וְכָתֵבְנָא חמשה חומשי וְסָלֵקְנָא לְמָתָא וּמַקְרֵינָא חמשה יָנוֹקֵי בחמשה חומשי וּמַתְנֵינָא שִׁתָּא יָנוֹקֵי שִׁתָּא סִדְרֵי וְאָמַרְנָא לְהוֹ: „עד דְּהָדַרְנָא וְאָתֵינָא–אַקְרוֹ אַהֲדָדֵי וְאַתְנוֹ אהדדי”. וַעֲבַדִי לה לתורה, דלא תִשְׁתַּכַּח מישראל”. וְהַיְנוּ דַּאֲמַר רבי: כמה גדולים מעשי חייא! אמר לֵיהּ רבי ישמעאל ברבי יוסי: „אפילו מִמַּר?” אמר לֵיהּ: „אין”. „אפילו מאבא?” אמר ליה: „חס ושלום! לא תהא כזאת בישראל”.

אמר רבי זירא: אמש נראה לי רבי יוסי בר׳ חנינא, אמרתי לו: „אצל מי אתה תָקוּעַ?” אמר לי: „אצל ר׳ יוחנן”. „ורבי יוחנן אצל מי?” „אצל רבי ינאי”. „ורבי ינאי אצל מי?” „אצל ר׳ חנינא”. „ורבי חנינא אצל מי?” „אצל

[1] איוב ג, יט.

ותתגלה, לפי שהכסילים מתהללים בה. אסתירא בלגינא וכו׳–אם בכד יש רק אסתירא אחת (מטבע בת שני שקלים), היא משמיעה קול „קיש” „קיש” (אולם לו היה הכד מלא מטבעות, כי אז לא היו מצלצלות). אטו וכו׳–וכי אין אנו יודעים?

ז) הוה מציין וכו׳–היה מציין ומסמן את מערות קברותיהם של החכמים (כדי למנוע את הכהנים לבל יטמאו בהם). כי מטא וכו׳–כשהגיע למערתו של ר׳ חייא נתעלמה ממנו. חלשא דעתיה–רפתה רוחו (הצטער על זה). לא רבצת–לא הפיצות. כי הוו מנצו וכו׳–כשהיו מריבים (מתוכחים). בהדי דידי קא מנצית–העמי הנך רָב? אי משתכחה וכו׳–אם תשתכח התורה מישראל, אז אחזיר אותה ליושנה על ידי פלפולי. דעבדי וכו׳–שעשיתי, כי התורה לא תשתכח מישראל. מאי עבדנא וכו׳–מה אני עושה? אני הולך וזורע פשתן וקולע (ממנה) רשתות והנני צד צבאים ומאכיל את בשרם ליתומים ועורך (מעורם) מגילה וכותב חמשה חומשים והנני עולה לעיר ומקריא (מלמד) לחמשה ילדים את חמשת החומשים ושונה לששה ילדים ששה סדרים (של המשנה) והנני אומר להם: עד שאשוב ואבוא (אליכם) הקריאו (למדו את המקרא) איש לאחיו ושנו (למדו את המשנה) איש לאחיו. ממר–מאדוני. אין–כן. נראה לי–בחלום. תקוע–אתה יושב בקביעות בישיבה של מעלה.

רבי חייא". אמרתי לו: „ור׳ יוחנן אצל רבי חייא לא?" אמר לי: „בַּאֲתַר, דְּזִיקוּקִין דְּנוּרָא וּבְעוֹרִין דְּאֶשָּׁא, מַאן מְעַיֵּל בַּר נַפָּחָא לְתַמָּן?"

א"ר חביבא: אִשְׁתַּעֵי לִי רַב חֲבִיבָא בַּר סוּרְמָקִי: חֲזֵי לִי הָהוּא מרבנן דַּהֲוָה שְׁכִיחַ אליהו גַּבֵּיהּ, דִּלְצַפְרָא הֲוָה שַׁפִּירָן עֵינֵיהּ וּלְאוּרְתָּא דָּמְיָן כִּד מְקַלְיָן בְּנוּרָא, וַאֲמַרִי לֵיהּ: „מַאי הַאי?" אמר לי: דַּאֲמַרִי לֵיהּ לאליהו: „אַחֲוֵי לִי רבנן כִּי סָלְקֵי בִּמְתִיבְתָּא דְּרָקִיעָא", א"ל: „בְּכֻלְּהוּ מְצֵית בְּהוּ לְאִסְתַּכּוּלֵי, לְבַר מִגּוּהַרְקָא דרבי חייא, דְּלָא תִסְתַּכַּל בֵּיהּ". „מַאי סִימָנַיְהוּ?" „בְּכֻלְּהוּ אָזְלֵי מַלְאֲכֵי כִּי סָלְקֵי וְנָחֲתֵי, לְבַר מִגּוּהַרְקָא דרבי חייא, דְּמִנַּפְשֵׁיהּ סָלֵק וְנָחֵית". וְלָא מְצַאי לְאוֹקְמֵי אַנַּפְשַׁאי, אִסְתַּכַּלִי בֵּיהּ. אֲתוֹ תְּרֵי בּוּטִיטֵי דְּנוּרָא וּמַחְיוּהַ לְהָהוּא גַּבְרָא וְסַמּוּנְהוּ לְעֵינֵיהּ. לְמחר אֲזַלִי, אִשְׁתַּטַּחִי אַמְּעָרְתֵּיהּ, אֲמֵינָא: „מַתְנִיתָא דְּמַר מַתְנֵינָא" וְאִתַּסַּאי.

אליהו הֲוָה שְׁכִיחַ בִּמְתִיבְתָּא דרבי. יוֹמָא חד, רֵישׁ יַרְחָא הֲוָה, נְגַהּ לֵיהּ וְלָא אֲתָא. א"ל: „מַאי טַעֲמָא נְגַהּ ליה למר?" א"ל: „אַדְּאוֹקְמֵינָא לאברהם וּמָשֵׁינָא יְדֵיהּ וּמְצַלֵּי וּמַגְנֵינָא לֵיהּ, וכן ליצחק וכן ליעקב". „וְלוֹקְמִינְהוּ בַּהֲדֵי הֲדָדֵי?" „סְבַרִי: תָּקְפֵי בְּרַחֲמֵי וּמַיְתוּ לֵיהּ למשיח בלא זִמְנֵיהּ". א"ל: „ויש דוגמתן בעוה"ז?" א"ל: „אִכָּא: ר׳ חייא ובניו". גְּזַר רבי תַּעֲנִיתָא, אַחֲתִנְהוּ לר׳ חייא ובניו. אמר „משיב הרוח"—וּנְשַׁב זִקָא, אמר „מוריד הגשם"—וַאֲתָא מִטְרָא; מְטָא לְמֵימַר „מחיה המתים"—רְגַשׁ עָלְמָא. אָמְרֵי ברקיע: „מַאן גַּלִּי רָזַיָּא בְּעָלְמָא?" אָמְרֵי: „אליהו". אַתְיוּהַ לאליהו, מַחְיוּהַ שִׁתִּין פּוּלְסֵי דְּנוּרָא. אֲתָא, אִדְּמִי לְהוּ כְּדֻבָּא דְּנוּרָא, עָל בֵּינַיְהוּ וּטְרַדִנְהוּ.

באתר וכו׳—במקום של זיקי מוקד ולהבות אש—מי יכניס את בן הנפח שמה?

אשתעי לי—ספר לי. חזי לי וכו׳—נראה לי אחד החכמים, שהיה אליהו מצוי אצלו, והנה בבקר היו עיניו יפות ובערב נדמו כאלו היו קלויות באש. ואמרי וכו׳—ואמרתי לו: מה זאת? דאמרי ליה וכו׳—שאמרתי לו לאליהו: הראני את החכמים בשעה שהם עולים לישיבה שברקיע. בכולהו וכו׳—בכולם תוכל להסתכל, מלבד הקתדרא של רבי חייא, אשר בה אל תסתכל. מאי סימניהו—מה סימניהם? בכולהו וכו׳—אצל כולם הולכים מלאכים כשהם עולים ויורדים (מלאכים מעלים ומורידים את קתדראותיהם), מלבד הקתדרא של ר׳ חייא העולה ויורדת מאליה. ולא מצאי וכו׳—ולא יכלתי לעצור ברוחי והסתכלתי בו. אתו וכו׳—באו שני ניצוצות של אש והכו באיש הזה וְעִוְּרוּ את עיניו. אזלי וכו׳—הלכתי והשתטחתי על מערת קברו ואמרתי: את משנתו של אדוני אני שונה. ואתסאי—ונתרפאתי. הוה שכיח וכו׳—היה מצוי בישיבתו של רבי. יומא חד וכו׳—ביום אחד, זה היה בראש חדש, אֵחַר לבוא. מאי טעמא וכו׳—מדוע אֵחַר אדוני? אדאוקמינא וכו׳—עד שהקימותי את אברהם ורחצתי את ידיו ועד שהתפלל ואני שבתי והשכבתי אותו. וכן ליצחק וכו׳—ולכן התמהמהתי. ולוקמינהו וכו׳—ויקים אותם יחד? סברי וכו׳—חשבתי שירבו בתפלה ויביאו את משיח בלא זמנו. יש דוגמתן—אשר תפלתם נשמעת. איכא—יש. גזר וכו׳—גזר רבי תענית והוריד את רבי חייא ובניו (להתפלל לפני התיבה). ונשב זיקא—ונשב רוח. ואתא מטרא—ובא גשם. מטא למימר—הגיע לומר. רגש עלמא—הזדעזע העולם. מאן גלי וכו׳—מי גלה את הרזים בעולם? אתיוה—הביאוהו. מחיוה וכו׳—הלקוהו ששים מלקות של אש. אתא וכו׳—בא (אליהו) ונדמה להם כדוב של אש ונכנס ביניהם וגרשם.

ח) שְׁמוּאֵל יַרְחִינָאָה.

שמואל יַרְחִינָאָה אַסְיֵהּ דְּרַבִּי הֲוָה. חֲלַשׁ רבי בְּעֵינֵיהּ, א"ל: „אֶמַלֵּי לָךְ סַמָּא". א"ל: „לָא יָכֵילְנָא". „אֶשְׁטַר לך מִשְׁטַר". אֲמַר לֵיהּ: „לא יכילנא". הֲוָה מוֹתֵיב לֵיהּ גּוּבְתָּא דְסַמָּנֵי תוֹתֵי בֵי סָדְיֵהּ וְאִתַּסִּי. הֲוָה קָא מִצְטַעַר רבי לְמִסְמְכֵיהּ וְלָא הֲוָה מִסְתַּיְּעָא מִלְּתָא. א"ל: „לא לִצְטַעַר מַר, לְדִידִי חֲזֵי לִי סִפְרָא דאדם הראשון וּכְתִיב בֵּיהּ: „שמואל ירחינאה „חַכִּים" יִתְקְרֵי, „רַבִּי" לא יִתְקְרֵי, וְאַסוּ דרבי על ידו תְּהֵא; רבי ורבי נתן--סוף משנה, רב אַשִׁי ורבינא—סוף הוראה, וְסִימָנָיךְ: „עַד אָבוֹא אֶל מִקְדְּשֵׁי אֵל אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם"[1].

ט) מִיתָתוֹ שֶׁל רַבִּי בַר נַחֲמָנִי.

אמר רב כהנא: אִשְׁתַּעִי לי רב חמא בר בְּרַתֵּיהּ דְחַסָּא: רבה בר נַחֲמָנִי אַגַּב שְׁמָדָא נָח נַפְשֵׁיהּ. אֲכַלוּ בֵיהּ קֻרְצָא בֵי מַלְכָּא, אֲמַרוּ: אִכָּא חד גַּבְרָא בִיהוּדָאֵי, דְּקָא מְבַטֵּל תְּרֵיסַר אַלְפֵי גַּבְרָא מישראל יַרְחָא בְּקַיְטָא וְיַרְחָא בְסִתְוָא מִכְּרָגָא דְמַלְכָּא. שַׁדַּרוּ פְּרִסְתְּקָא דְמַלְכָּא אַבָּתְרֵיהּ וְלָא אַשְׁכְּחֵיהּ. עֲרַק וְאָזֵיל מִפּוּמְבְּדִיתָא לְאַקְרָא, מאקרא לְאַגְמָא ומאגמא לְשְׁחִין ומשחין לִצְרִיפָה ומצריפה לְעֵינָא דְמַיָּא ומעינא דמיא לפומבדיתא. בפומבדיתא אַשְׁכְּחֵיהּ. אִקְלַע פְּרִסְתְּקָא דמלכא לְהָהוּא אֻשְׁפִּיזָא דרבה. קָרִיבוּ תַּכָּא

[1]תהלים עג, יז.

ח) שמואל ירחינאה—הוא שמואל חברו של רב, שנקרא „ירחינאה" על שם בקיאותו בחשבון מהלך הירח ובסוד עבור החדש. אסייה דרבי הוה—היה רופאו של רבי. חלש וכו׳—חלה רבי בעינו אמלי לך סמא—אמלא לך סם מרפא בתוך עינך. לא יכילנא—אינני יכול. אשטר לך משטר—אמרח לך (איזו תרופה) על גב העין. הוה מותיב וכו׳—הניח לו קנה מלא סם מרפא תחת מראשותיו ונתרפא. הוה קא מצטער וכו׳—היה רבי טורח לסמכו (שיקבל את התואר „רב") והדבר לא הצליח (שלא נמצאה שעת הכושר לזה). לא לצטער וכו׳—אל יצטער אדוני, לי נראה ספרו של אדם הראשון (שהקב"ה הראהו דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו) והיה כתוב בו, כי שמואל ירחינאי יקרא בשם „חכם" ובשם „רבי" לא יקרא, ותרופתו של רבי (ר׳ יהודה הנשיא) תהיה על ידו. רבי ור׳ נתן—גם הדברים האלה היו כתובים בספרו של אדם. סוף משנה—סוף התנאים שוני המשניות, אשר רבי ערכן וסדרן. סוף הוראה—סוף האמוראים בעלי הגמרא, אשר רב אשי ורבינא ערכוה וסדרוה. מקדשי—סימן לשם „אשי". אבינה—סימן לשם „רבינא". לאחריתם—סימן לסוף הוראה.

ט) אשתעי לי—ספר לי. בר ברתיה—בן בתו. אגב שמדא נח נפשיה—מחמת רדיפות המלכות הוא מת. אכלו וכו׳—הלשינו עליו לפני המלך, אמרו: יש אדם אחד בין היהודים, המבטל שנים עשר אלף איש מישראל חדש בקיץ וחדש בחרף ממס הגלגלת של המלך (כי בשני החדשים ניסן ותשרי היו מתאספים אליו מכל ערי בבל, לשמוע מפיו דרשות של פסח ושל החגים, וכשבקשו שלוחי המלך לגבות מהם את מס הגלגלת של כל חדש והדש, לא מצאום בבתיהם). שדרו וכו׳—שלחו אחריו שליח המלך ולא מצא אותו. ערק וכו׳—ברח והלך מפומבדיתא אל אקרא וכו׳. אשכחיה—מצאהו שליח המלך. אקלע וכו׳—נזדמן שליח המלך באותו בית המלון אשר רבה ישב שם. קריבו וכו׳—הקריבו לפניו

קַמֵּיהּ וְאַשְׁקוּהַ תְּרֵי כָּסֵי וְדַלְּיוּהַ לְתַכָּא מִקַּמֵּיהּ. הֲדַר פַּרְצוּפֵיהּ לַאֲחוֹרֵיהּ. אֲמַרוּ לֵיהּ: „מַאי נַעֲבֵד ליה? גַּבְרָא דמלכא הוא". אמר לְהוּ: „קָרִיבוּ תַּכָּא לְקַמֵּיהּ וְאַשְׁקְיוּהַ חד כָּסָא וְדַלְּיוּהַ לְתַכָּא מִקַּמֵּיהּ וְלִתַּסֵּי". עֲבַדוּ ליה הָכִי וְאִתַּסֵּי. אמר: „מֵידַע יָדַעְנָא, דְּגַבְרָא דְקָא בָּעֵינָא, הָכָא הוא". בָּחֵשׁ אַבָּתְרֵיהּ וְאַשְׁכְּחֵיהּ. אמר: „אָזֵלְנָא מֵהָא, אִי מִקְטַל קָטְלוּ לְהָהוּא גַּבְרָא—לָא מְגַלֵּינָא; ואי נַגּוֹדֵי מְנַגְּדֵי לֵיהּ—מְגַלֵּינָא". אַתְיוּהַ לְקַמֵּיהּ, עַיְילֵיהּ לְאִדְּרוֹנָא וְטָרְקֵיהּ לְבָבָא בְּאַנְפֵּיהּ. בְּעָא רַחֲמֵי, פְּרַק אָשִׁיתָא. עֲרַק וַאֲזַל לְאַגְמָא. הֲוָה יָתֵיב אַגִּרְדָּא דְדִקּוּלָא וְקָא גָרֵיס. קָא מִפַּלְגֵי בִּמְתִיבְתָּא דִרְקִיעָא: אם בַּהֶרֶת קודמת לשער לבן—טמא, ואם שער לבן קודם לבהרת—טהור; ספק-הקב"ה אומר: „טהור", וְכֻלְּהוּ מְתִיבְתָּא דִרְקִיעָא אָמְרֵי: „טמא". אָמְרֵי: „מַאן נוֹכַח?" „נוֹכַח רבה בר נחמני". דאמר רבה בר נחמני: „אני יחיד בנגעים, אני יחיד בְּאֳהָלוֹת". שַׁדַּרוּ שליח בָּתְרֵיהּ, וְלָא הֲוָה מָצֵי מלאך המות לְמִקְרַב לֵיהּ, מִדְּלָא הֲוָה קָא פָסֵק פּוּמֵיהּ מִגִּרְסֵיהּ. אַדְּהָכֵי נָשֵׁב זִקָּא וַאֲוַשׁ בֵּינֵי קַנְיָא. סְבַר: גְּנְדָּא דְפָרָשֵׁי הוּא. אמר: „תֵּינָח נַפְשֵׁיהּ דההוא גברא וְלָא יִמְּסַר בִּידָא דְמַלְכוּתָא". כִּי הֲוָה קָא נִיחָא נַפְשֵׁיהּ, אמר: „טהור, טהור". יצאת בת קול ואמרה: „אשריך, רבה בר נחמני, שגופך טהור ויצאת נשמתך בטהור!" נְפַל פִּתְקָא מרקיעא בפומבדיתא: „רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה". נְפַקוּ אביי וְכֻלְּהוּ רבנן לְאִעַסּוּקֵיהּ בֵּיהּ. לָא הֲווֹ יָדְעֵי דְּכַתֵּיהּ. אֲזַלוּ לְאַגְמָא,

---

(לפני השליח) את השלחן והשקוהו שתי כוסות והסירו את השלחן מלפניו. הדר פרצופיה לאחוריה—נהפכו פניו לאחוריו (כי הוזק על ידי השדים המקפידים על שתיה של כוסות זוגות). אמרו וכו'—אמרו בני בית המלון לרבה: מה נעשה לו, הלא איש המלך הוא? קריבו וכו'—הקריבו את השלחן לפניו והשקוהו כוס אחת והסירו את השלחן מלפניו ויתרפא. עבדו וכו'—עשו לו כך ונתרפא. אמר מידע וכו'—אמר שליח המלך: ידוע אדע, כי האיש אשר אני מבקש נמצא פה. בחש וכו'—חפש אחריו ומצאהו. אזלנא וכו'—אני הולך מזה והיה אם הרוג יהרגו את האיש ההוא (כלומר: אותי), אז לא אגלה, אבל אם ענה יענו אותו (ביסורים), אז אגלה. אתיוה וכו'—הביאוהו (את רבה) לפניו והוא הכניסהו לחדר וסגר את הדלת בעדו. בעא רחמי וכו'—בקש רבה רחמים ונפל הקיר. ערק וכו'—ברח והלך אל האגם. הוה יתיב וכו'—ישב על גזע דקל כרות ולמד. קא מפלגי וכו'—היו חולקים בישיבה שברקיע. אם בהרת וכו'—אם הבהרת הלבנה שנראתה במצורע קדמה לשער הלבן שפרח בו, אז טמא הוא, כי השער הלבן הוא סימן לטומאה. ספק—אם ספק הוא בדבר, מה קדם למה. וכולהו מתיבתא—וכל בני הישיבה. מאן נוכח—מי יכריע בינינו? שדרו וכו'—שלחו שליח (את מלאך המות) אחריו (להביא את נשמתו) ולא יכול מלאך המות לקרב אליו, מפני שלא פסק פיו מלמודו. אדהכי וכו'—בין כה וכה נשב רוח ורעש בין קני השיחים. סבר וכו'—חשב רבה, שזהו גדוד פרשים (שבאו לתפשו). תינח נפשיה וכו'—תצא נפשו (ימות) האיש ההוא (כלומר: מוטב שאמות) ואל יִמָּסֵר ביד המלכות. כי הוה וכו'—כשיצאה נפשו אמר „טהור" (ספק בהרת קדמה לשער או שער קדם לבהרת—טהור הוא). נפל פיתקא מרקיע בפומבדיתא—נפלה פתקא מן השמים לפומבדיתא (במקום שרבה היה שם ראש הישיבה). נפקו—יצאו. וכלהו—וכלם. לאעסוקיה ביה—להתעסק בו (בקבורתו). לא הוו ידעי וכו'—לא ידעו את מקומו. אזלו וכו'—

חֲזוֹ צִפְּרֵי דִמְטַלְלֵי וְקָיְמֵי. אָמְרֵי: שְׁמַע מִנַּהּ הָתָם הוּא. סַפְדוּהַּ תְּלָתָא יוֹמֵי ותלתא לֵילָוָתָא. נְפַל פיתקא: „כל הפורש, יהא בנדוי". סַפְדוּהַּ שבעה יוֹמֵי. נפל פיתקא: „לכו לבתיכם לשלום!"

הָהוּא יוֹמָא דְנָח נַפְשֵׁיהּ דִּלֵיהּ זַעְפָּא וְדַרְיֵהּ לְהָהוּא טַיָּעָא כִּי רָכֵב גַּמְלָא מֵהַאי גִּסָּא דְנְהַר פַּפָּא וְשַׁדְיֵהּ בְּהָךְ גִּסָּא. אמר: מַאי הַאי? אמרו ליה: נח נפשיה דרבה בר נחמני. אמר לפניו: „רבש"ע! כְּלֵי עָלְמָא דִידָךְ הוּא ורבה בר נחמני דִידָךְ, אַתְּ דרבה ורבה דִידָךְ—אַמַּאי קָא מַחַרְבַתְּ לֵיהּ לְעָלְמָא?" נָח זַעְפָּא.

בָּבָא בַתְרָא.

פרק ראשון.

א) הַמֶּלֶךְ הוֹרְדוֹס וּבָבָא בֶּן בּוּטָא.

הוֹרְדוֹס—עַבְדָּא דְבֵית חַשְׁמוֹנָאֵי הֲוָה. נתן עיניו באותה תינוקת. יוֹמָא חד שְׁמַע הָהוּא גברא בַּת קָלָא דַהֲוָה קָאָמְרָה: „כָּל עַבְדָּא דְמָרֵד הַשְׁתָּא—מַצְלַח". קם קַטְלִינְהוֹ לְכֻלְּהוֹ מָרָוָתֵיהּ וְשַׁיְּרַהּ לאותה תינוקת. כַּד חֲזָת הָהִיא יָנוֹקְתָא דְקָא בָעֵי לְמִנְסְבַהּ, סְלֵיקָא לְאִגָּרָא וּרְמָאת קָלָא ואמרה: „כל מַאן דְּיֵיתֵי וְיֵימַר: מדבית חשמונאי קָאָתֵינָא—עַבְדָּא הוא, דְּלָא אִשְׁתַּיַּר מִנַּיְהוֹ אֶלָּא הָהִיא יָנוֹקְתָא, וְהָהִיא יָנוֹקְתָא נָפְלָה מֵאִגָּרָא לְאַרְעָא". טַמְנַהּ בְּדֻבְשָׁא שבע שנים. הַאי דטמנה, כִּי הֵיכִי דְנאמרו: „בת מלך נְסַב". אמר: מַאן דָּרֵשׁ „מִקֶּרֶב

הלכו אל האגם וראו צפרים פורשות צל (בכנפיהן) ועומדות. אמרי וכו'—אז אמרו: מוכח מזה שהוא נמצא כאן. ספדוה וכו'—ספדוהו שלשה ימים ושלשה לילות. כל הפורש וכו'—כל מי שיפרוש מזה וילך לביתו, יהא מנודה.

ההוא יומא וכו'—באותו היום שמת רבה הרימה רוח סערה ונשאה את ערבי אחד, כשהוא רוכב על הגמל, מעבר מזה לנהר פפא והטילה אותו לעבר השני. אמר מאי האי—אמר הערבי: מה זאת? כלי עלמא וכו'—כל העולם שלך הוא, אתה הוא (אוהבו) של רבה ורבה שלך הוא, למה אתה מחריב את העולם? נח זעפא—נחה הסערה.

א) עבדא וכו'—היה עבד של בית החשמונאים. באותה תינוקת—היא מרים נכדתו של הורקנוס השני. יומא חד וכו'—ויהי היום וישמע האיש ההוא בת קול שאמרה: כל עבד, שימרוד עתה, יצליח. קם קטלינהו וכו'—קם והרג את כל אדוניו (את כל בני בית החשמונאים) והשאיר בחיים רק את אותה הנערה. כד חזת וכו'—כשראתה אותה הנערה שהוא מבקש לקחתה לאשה, עלתה הגגה ונשאה את קולה ואמרה: כל מי שיבוא ויאמר: „אני יוצא (כלומר: אני מצאצאי), מבית החשמונאים"—עבד הוא, כי לא נשתייר מהם (איש) זולתי הנערה ההיא (כלומר: היא), והנערה ההיא נופלת מן הגג לארץ. טמנה וכו'—טמן אותה הורדוס בדבש שבע שנים. האי דטמנה וכו'—בשביל כך טמן אותה, כדי שיאמרו עליו, שנשא לו לאשה בת מלך. מאן דריש וכו'—מי הוא הדורש את הכתוב „מקרב אחיך תשים עליך מלך" ומוצא בו אסור לעבד למלוך על ישראל, אף על פי שעל פי פשטו של הכתוב אין להוציא

אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ"[1]? רַבָּנַן. קַטְלִינְהוּ לְכֻלְּהוּ רַבָּנַן. שַׁבְקֵיהּ לבבא בן בוטא לְמִשְׁקַל עצה מִנֵּיהּ. אַהֲדַר לֵיהּ כְּלִילָא דְיַלֵּי וְנַקְרִינְהוּ לְעֵינֵיהּ. יוֹמָא חד אֲתָא וִיתֵיב קַמֵּיהּ. א"ל: "חֲזִי, מר, הַאי עַבְדָּא בִישָׁא מַאי קָא עָבֵד". א"ל: "מַאי אֶעֱבֵד לֵיהּ?" א"ל: "נְלַטְיֵהּ מַר". א"ל: "כתיב "גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל תְּקַלֵּל"[2]". א"ל: "הַאי לַאו מלך הוא". א"ל: "ולא יהא אלא עשיר בְּעָלְמָא, דכתיב: "וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל תְּקַלֵּל עָשִׁיר"[2]; ולא יהא אלא נשיא, וכתיב: "וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר"[3]". א"ל: "בעושה מעשה עַמְּךָ, וְהַאי–לאו עושה מעשה עמך!" א"ל: "מִסְתְּפֵינָא מִנֵּיהּ". א"ל: "לֵיכָּא אִינִישׁ גַּבָּן, דַּאֲנָא וְאַתְּ יָתְבִינָא". א"ל: "כתיב: "כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל"[4] וגו'". א"ל: "אֲנָא הוא, אי הֲוָה יָדַעְנָא דְזָהֲרֵי רבנן כּוּלֵּי הַאי, לָא הֲוָה קָטֵלְנָא לְכוּ. הַשְׁתָּא מַאי תַּקַּנְתֵּיהּ דְּהָהוּא גַּבְרָא?" א"ל: "הוא כבה אורו של עולם, דכתיב: "כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר"[5]–ילך ויעסוק באורו של עולם, דכתיב: "וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם"[6]. א"ד: הָכִי א"ל: "הוא סִמֵּא עינו של עולם (רבנן), דכתיב: "וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה"[7]–ילך ויעסוק בעינו של עולם, דכתיב: "הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֻזְּכֶם מַחְמַד עֵינֵיכֶם"[8]". א"ל: "מִסְתְּפֵינָא מִמַּלְכוּתָא". א"ל: "שַׁדַּר שְׁלִיחָא, לֵיזִיל שַׁתָּא וְלֵעַכֵּב שַׁתָּא וְלֶהֱדַר שַׁתָּא. אַדְּהָכִי וְהָכִי סָתְרַתְּ לֵיהּ וּבָנֵית לֵיהּ". עֲבַד הָכִי. שְׁלַחוּ לֵיהּ: "אם לא סתרת, אל תסתור; אם סתרת, אל תבנה; אם סתרת ובנית–עַבְדָּא בִישָׁא, בָּתַר דְּעָבְדִין מִתְמַלְּכִין! אם זַיְנָךְ עֲלָךְ, ספרך כאן: לָא רַבָּא וְלָא בַר רַבָּא, הוֹרְדוֹס עַבְדָּא קַלְנְיָא מִתְעַבֵּד!"

[1]דברים יז, טו. [2]קהלת י, כ. [3]שמות כב, כז. [4]קהלת י, כ. [5]משלי ו, כג. [6]ישעיה ב, ב. [7]במדבר טו, כד. [8]יחזקאל כד, כא.

ממנו את האיסור הזה. **רבנן**–הדורשים את המלה „אחיך" במובן „המובחר שבאחיך" ולא עבד. **קטלינהו וכו'**–הרג את כל החכמים. **שבקיה וכו'**–השאיר בחיים את בבא בן בוטא לקחת עצה מפיו. **אהדר וכו'**–שם עליו (מסביב לעיניו) זר של שערות קפוד ונקר את עיניו. **יומא חדא וכו'**–ויהי היום ויבוא (הורדוס) אליו (אל בבא בן בוטא) וישב לפניו. **חזי מר וכו'**–ראה נא, אדוני, מה עשה העבד הרע הזה. **מה אעבד ליה**–מה אעשה לו? **נלטייה מר**–יקללנו אדוני. **האי לאו וכו'**–הלא זה לא מלך הוא. **ולא יהא וכו'**–ולו גם יהי דומה לסתם עשיר. **בעושה מעשי עמך**–הכתוב מדבר בנשיא המתנהג כבן ישראל, מה שאין כן הורדוס. **מסתפינא מניה**–אני ירא ממנו. **ליכא וכו'**–אין איש אצלנו, אלא רק אני יושב עמך. **אנא הוא וכו'**–אני הוא הורדוס, לו ידעתי שהחכמים הנם זהירים כל כך (רחוקים ממחשבות מרד), לא הייתי הורג אתכם. **השתא וכו'**–עתה מה תקנתו של האיש ההוא (כלומר: במה אוכל לתקן מה שהרשעתי)? **עיני העדה**–הם ראשי העם ומנהיגיו. **מסתפינא ממלכותא**–אני ירא מפני המלכות (מפני מלכות רומי). **שדר שליחא וכו'**–שלח שליח (לרומי), ילך שנה ויתעכב שנה (ברומי) וילך בחזרה שנה. **אדהכי וכו'**–בין כה וכה תסתור אותו (את בית המקדש) ותבנהו. **עבדא בישא וכו'**–עבד רע, לאחר שהם עושים (דבר) הם נוטלים רשות. **אם זיינך וכו'**–אם כלי נשקך עליך (אם מתגאה אתה בכלי המלחמה שלך), הרי ספר היחש שלך בידינו. **לא רבא וכו'**–לא מלך ולא בן מלך (אתה), הורדוס העבד נעשה בן חורין (מאליו).

אמרו: מי שלא ראה בנין הורדוס, לא ראה בנין נאה מימיו. בְּמַאי בַּנְיֵהּ? אמר רבה: בְּאַבְנֵי שֵׁישָׁא וּמַרְמְרָא. אִכָּא דְאָמְרֵי: באבני כוּחְלָא, שֵׁישָׁא וּמַרְמְרָא. אַפֵּיק שפה וּמְעַיֵּל שָׁפָה, כי הֵיכִי דְלִקַבֵּל סִידָא. סְבַר לְמִשְׁעְיֵהּ בְּדַהֲבָא, אמרי ליה רבנן: שַׁבְקֵיהּ, דְּהָכִי שַׁפִּיר טְפֵי, דְּמֶחֱזֵי כִּי אַדְוָתָא דְיַמָּא.

ב) רַבִּי מְפַרְנֵס רְעֵבִים בִּשְׁנַת בַּצֹּרֶת.

רבי פתח אוצרות בשני בצורת ואמר: „יִכָּנְסוּ בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי הלכה, בעלי הגדות. אבל עמי הארץ אל יכנסו!" דחק יונתן בן עמרם ונכנס. א"ל: „רבי, פרנסני!" א"ל: „בני, קָרִיתָ?" א"ל: „לאו". א"ל: „שָׁנִיתָ?" א"ל: „לאו". א"ל: „אם כן, במה אפרנסך?" א"ל: „פרנסני ככלב, פרנסני כעורב". פִּרְנְסוֹ. לאחר שיצא, יָתִיב רבי וְקָא מִצְטַעַר, אמר: „אוי לי, שנתתי פִּתִּי לעם הארץ!" אמר לפניו ר"ש בר רבי: „שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה מימיו?" בדקו אחריו ומצאו. אמר רבי: „יכנסו הכל". רבי לְטַעְמֵיהּ, דאמר רבי: אין פורענות באה לעולם, אלא בשביל עמי הארץ.

ג) חוֹבַת הַצְּדָקָה.

אמר רב אסי: לעולם אל ימנע אדם את עצמו מלתת שלישית השקל בשנה, שנאמר: „וְהֶעֱמַדְנוּ עָלֵינוּ מִצְוֹת לָתֵת עָלֵינוּ שְׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל בַּשָּׁנָה לַעֲבוֹדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ"[1]. ואמר רב אסי: שקולה צדקה כנגד כל המצות, שנאמר: „והעמדנו עלינו מצות" וגו'—„מצוה" אין כתיב כאן, אלא „מצות".

אמר רבי אלעזר: גדול הַמְעַשֶּׂה יותר מן העושה, שנאמר: „וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבוֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד עוֹלָם"[2].

וא"ר אלעזר: בזמן שבהמ"ק קיים, אדם נותן שקלו ומתכפר לו, ועכשיו, שאין בהמ"ק קיים, אם עושין צדקה—מוטב, ואם לאו, באין עובדי כוכבים ונוטלין אותה בזרוע.

[1] נחמיה י, לג. [2] ישעיה לב, יז.

במאי בנייה—במה בנהו? באבני שישא וכו'—באבני שיש (ירוק) ובאבני שיש לבן. איכא דאמרי וכו'—יש אומרים: באבני שיש שחור. אפיק שפה וכו'—הוציא שפה (הבליט שורה של אבנים לחוץ) והכניס שפה (שורה של אבנים לפנים), כדי שיתקבל הסיד. סבר וכו'—השב לצפותו זהב, אמרו לו החכמים: הרף ממנו, כי כן הוא יפה יותר, לפי שהוא דומה לתנודת גלי הים.

ב) אוצרות—אוצרות התבואה שלו. יכנסו—להתפרנס. קרית—למדת מקרא? שנית—למדת משנה? במה אפרנסך—במה זכותך, כי אפרנסך? ככלב וכעורב—כמו שהקב"ה חוטל על הכלב והעורב ומפרנסם, כך פרנסני גם אותי. יתיב וכו'—ישב רבי והיה מצטער. לטעמיה—לטעמו.

ג) הַמְעַשֶּׂה—המעורר את אחרים לעשות צדקה. והיה מעשה הצדקה וגו'—המעשה את הצדקה יהיה גמולו שלום (הקיים ומתמיד לעולם) והעושה את עבודת הצדקה יהיה גמולו

אמר רבא: האי מִלְּתָא אִשְׁתַּעִי לי עולא מִשְּׁמֵיהּ דרבי אלעזר: מאי דכתיב „וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן"?[1] לומר לך: מה שריון זה–כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול, אף צדקה–כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. ר' חנינא אמר–מהכא: „וּכְבֶגֶד עִדִּים כָּל צִדְקוֹתֵינוּ"[2], מה בגד זה–כל נִימָא ונימא מצטרפת לבגד גדול, אף צדקה–כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול.

א"ר אלעזר: גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו, דאילו במשה רבינו כתיב: „כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה"[3], ואילו בעושה צדקה כתיב: „מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף"[4].–ואמר ר' יצחק: כל הנותן פרוטה לעני, מתברך בשש ברכות, וְהַמְפַיְּסוֹ בדברים מתברך בי"א ברכות. הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות–דכתיב: „הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת כִּי תִרְאֶה עָרֹם וגו' אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד ה' יַאַסְפֶךָ אָז תִּקְרָא וה' יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי" וגו'[5]. והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות–דכתיב: „וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם וְנָחֲךָ ה' תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וגו' וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר וָדוֹר תְּקוֹמֵם" וגו'[6].

וא"ר יצחק: מאי דִּכְתִיב „רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד"?[7] משום דרודף צדקה ימצא צדקה? אלא לומר לך: כל הרודף צדקה–הקב"ה ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה. רב נחמן בר יצחק אמר: הקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים, לעשות להן צדקה, כדי לקבל עליהם שכרו. רבי יהושע בן לוי אומר: כל הרגיל לעשות צדקה, זוכה לבנים בעלי חכמה, בעלי עושר, בעלי הגדה. בעלי חכמה–דכתיב: „יִמְצָא חַיִּים"; בעלי עושר–דכתיב: „צדקה"; בעלי הגדה–דכתיב: „וכבוד", כתיב הכא „וכבוד" וכתיב הָתָם „כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ"[8].

תניא: היה ר' מאיר אומר: יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסן? אמור לו: כדי שניצול אנו בהם מדינה של גיהנם. וזו שאלה שאל טוּרְנוּסְרוּפוּס הרשע את

[1]ישעיה נט, יז. [2]שם סד, ה. [3]דברים ט, יט. [4]משלי כא, יד. [5]ישעיה נח, ז, ח, ט. [6]שם שם י, יא, יב. [7]משלי כא, כא. [8]משלי ג, לה.

השקט ובטח (שאינו אלא קצת רווחה). האי מלתא וכו'–את הדבר הזה אמר לי עולא משמו של ר' אליעזר. כל קליפה וקליפה–קשקשות השריון. נימא–חוט. המפייסו בדברים–המדבר אליו דברים נחומים. ותפק לרעב נפשך–תוציא לרעב את נפשך, כלומר: שתדבר אליו דברים הנובעים מן הנפש.

ימצא צדקה–משמע שגמול צדקתו הוא שסופו להצטרך לקבל צדקה בעצמו. המהוגנים–הכשרים. ימצא חיים–ובחכמה כתוב „כי מוצאי מצא חיים". כבוד חכמים ינחלו–הם בעלי ההגדה, המכובדים על הבריות, לפי שהם מושכים את הלבבות בדרשותיהם.

רבי עקיבא: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסן? א"ל: כדי שניצול אנו בהם מדינה של גיהנם. א"ל: אַדְרַבָּה, זו שמחייבתן לגיהנם. אמשול לך משל: למה"ד? למלך בשר ודם, שכעס על עבדו וַחֲבָשׁוֹ בבית האסורים וצוה עליו, שלא להאכילו ושלא להשקותו. והלך אדם אחד והאכילהו והשקהו. לִכְשֶׁשָּׁמַע המלך, לא כועס עליו? ואתם קרוים עבדים, דכתיב: „כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים"[1]. א"ל ר' עקיבא: אמשול לך משל: למה"ד? למלך, שכעס על בנו וחבשו בבית האסורים וצוה עליו, שלא להאכילו ושלא להשקותו. והלך אדם אחד והאכילהו והשקהו. לכששמע המלך, מְשַׁגֵּר לו דורון. ואנו קרוים בנים, שנאמר: „בָּנִים אַתֶּם לה' אֱלֹהֵיכֶם"[2]. א"ל: אתם קרוים בנים וקרוים עבדים. בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אתם קרוים בנים, ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום אתם קרוים עבדים; ועכשיו אין אתם עושין רצונו של מקום! א"ל: הֲרֵי הוא אומר: „הֲלֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת"[3] – אֵימָתַי „ועניים מרודים תביא בית"? הָאִידָנָא, וְקָאָמַר „הלא פרוס לרעב לחמך".

עשרה דברים קשים, נבראו בעולם: הר קשה, ברזל מְחַתְּכוֹ; ברזל קשה, אור מְפַעְפְּעוֹ; אור קשה, מים מכבין אותו; מים קשים, עבים סובלים אותן; עבים קשים, רוח מפזרתן; רוח קשה, גוף סובלו; גוף קשה, פחד שוברו; פחד קשה, יין מְפִיגוֹ; יין קשה, שינה מְפַכַּחְתּוֹ. ומיתה קשה מכולם–וצדקה מצלת מן המיתה, שנאמר: „וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת"[4].

דרש רבי דוסתאי ברבי ינאי: בא וראה, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם: אדם מביא דורון גדול למלך, ספק מקבלים אותו ממנו, ספק אין מקבלים אותו ממנו; ואם תמצא לומר: מקבלים אותו ממנו–ספק רואה פני המלך, ספק אינו רואה פני המלך. והקב"ה אינו כן: אדם נותן פרוטה לעני–זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר: „אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ"[5].

א"ר יוחנן: מאי דכתיב: „מַלְוֵה ה' חוֹנֵן דָּל"[6]? אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו: כִּבְיָכוֹל „עבד לוה לאיש מלוה".

תניא: אמרו עליו על בנימין הצדיק, שהיה ממונה על קופה של צדקה. פעם אחת באתה אשה לפניו בשני בצורת. אמרה לו: רבי, פרנסני. אמר לה: העבודה, אין בקופה של צדקה כלום. אמרה לו: רבי, אם אין אתה מפרנסני, הרי אשה ושבעה בניה מתים. עמד ופרנסה משלו. לימים חלה בנימין הצדיק ונטה למות. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע! אתה

[1]ויקרא כה, נה. [2]דברים יד, א. [3]ישעיה נח, ז. [4]משלי י, ב. [5]תהלים יז, טו. [6]משלי יט, יז.

וחבשו–ואסרו. משגר לו דורון–שולח לו מתנה. האידנא–עתה.

אור–אש. מפעפעו–מרככו. מפיגו–משביחו.

כביכול–כאלו אפשר לומר על הקב"ה. מלוה ה' חונן דל–החונן דלים נעשה מלוה להקב"ה וכתיב בלוה „עבד לוה לאיש מלוה".

אמרת: „כל המקיים נפש אחת מישראל, כאילו קיים עולם מלא", ובנימין הצדיק, שהחיה אשה ושבעה בניה, ימות בשנים מועטות הללו? מיד קרעו לו גזר דינו. תְּנָא: הוסיפו לו על שנותיו כ"ב שנים.

ד) טַעֲנוֹת אִיּוֹב וּתְשׁוּבוֹת אֱלֹהִים.

„עַל דַּעְתְּךָ כִּי לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל"[1]—אמר רבא: בקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין. אמר לפניו: רבש"ע! בראת שור—פרסותיו סדוקות, בראת חמור—פרסותיו קלוטות, בראת גן עדן, בראת גיהנם, בראת צדיקים, בראת רשעים, מי מעכב על ידך? וּמַאי אַהֲדַרוּ לֵיהּ חַבְרֵיהּ לאיוב? „אַף אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע שִׂיחָה לִפְנֵי אֵל"[2]—ברא הקב"ה יצר הרע—ברא לו תורה תְּבָלִין.

אמר רבה: איוב בסערה חירף ובסערה השיבוהו. בסערה חירף—דכתיב: „אֲשֶׁר בִּשְׂעָרָה יְשׁוּפֵנִי"[3]—אמר לפניו: רבש"ע! שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב? בסערה השיבוהו—דכתיב: „וַיַּעַן ה' אֶת אִיּוֹב מִן הַסְּעָרָה וגו' וַיֹּאמֶר אֱזָר נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי"[4]—א"ל: הרבה נִימִין בראתי באדם וכל נימא ונימא בראתי לה גוּמָא בפני עצמה, שלא יהו שתים יונקות בגומא אחת, שאלמלי שתים יונקות בגומא אחת, מחשיכות מאור עיניו של אדם. בין גומא לגומא לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי? „מִי פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה" וגו'[5]—הרבה טיפין בראתי בעבים וכל טפה וטפה בראתי לה דְּפוּס בפני עצמה, כדי שלא יְהוּ שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד, שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד—מְטַשְׁטְשׁוֹת את הארץ ואינה מוציאה פירות. בין טפה לטפה לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי? „וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת"[6]—הרבה קולות בראתי בעבים וכל קול וקול—בראתי לו שביל בפני עצמו, כדי שלא יהו שני קולות יוצאין משביל אחד, שאלמלי שני קולות יוצאין משביל אחד—מחריבין את כל העולם. בין קול לקול לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי? „הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר"[7]—יעלה זו אכזרית על בניה ובשעה שכורעת ללדת, עולה לראש ההר, כדי שיפול ממנה וימות, ואני מזמין לה נשר, שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניה; ואלמלי מקדים רגע אחד או מתאחר

[1]איוב י, ז. [2]שם טו, ד. [3]איוב ט, יז. [4]שם לח, א—ג. [5]שם שם כה. [6]שם. [7]שם לט, א.

בשנים מועטות הללו—בעודנו רך בשנים.

ד) בראת שור פרסותיו וכו'—את זה טהרת ואת זה טמאת, הכל בא על ידך. בראת צדיקים וכו'—בלבם של אלה נטעת את היצר הטוב ובלבם של אלה—את היצר הרע. מי מעכב על ידך—אם עשית את זה לרשע, מי יוכל לעכב על ידך שלא ירשיע? ומתוך שהרשע אנוס הוא להרשיע, הלא פטור הוא מן הדין. מאי אהדרו ליה חבריה—מה השיבו לו חבריו? תבלין—סמים לבטל על ידם את הרהורי העברה.

נימין—שערות. מטשטשות—מרכבות ומהפכות אותה לרפש.

רגע אחד, מיד מת. בין רגע לרגע לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי? „חוֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר"[1]–אילה זו רחמה צר ובשעה שכורעת לֵילֵד, אני מזמין לה דְּרָקוֹן שֶׁמַּכִּישָׁהּ בבית הרחם וּמִתְרַפֶּה ויולדת. ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד, מיד מתה. בין רגע לרגע לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי?

„אִיּוֹב לֹא בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל"[2]–אמר רבא: מִכַּאן שאין אדם נתפס בשעת צערו.

פרק שני.

ה) הַתַּקָּנָה לְהוֹשִׁיב מְלַמְּדֵי תִינוֹקוֹת בְּכָל עִיר.

אמר רב יהודה אמר רב: בְּרַם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גַּמְלָא שמו, שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל. שבתחלה, מי שיש לו אב–מלמדו תורה, מי שאין לו אב–לא היה למד תורה. מַאי דְּרוּשׁ? „וְלִמַּדְתֶּם אוֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם"[3]–וְלִמַּדְתֶּם אַתֶּם. התקינו שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים. מַאי דְּרוּשׁ? „כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר ה' מִירוּשָׁלָיִם"[4]. ועדיין מי שיש לו אב–היה מעלהו ולומד, ומי שאין לו אב–לא היה עולה ולומד. התקינו, שיהיו מושיבין בכל פֶּלֶךְ ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז וכבן י"ז. ומי שהיה רבו כועס עליו, בועט בו ויוצא, עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן, שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן שש וכבן שבע.

פרק שלישי.

ו) גְּזֵירוֹת מִפְּנֵי חֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

תניא: אמר רבי ישמעאל בן אלישע: מיום שחרב בית המקדש דין הוא, שנגזור על עצמנו, שלא נאכל בשר ולא נשתה יין, אלא שאין גוזרין גזרה על הצבור, אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה. ומיום שפשטה מלכות אדום, שגוזרת עלינו גזירות קשות ומבטלת ממנו תורה ומצות ואין מנחת אותנו ליכנס לשבוע הבן (וְאָמְרֵי לה: לִיהוֹשֻׁעַ הבן), דין הוא שנגזור

[1]איוב לט, א. [2]שם לד, לה. [3]דברים יא, יט. [4]ישעיה ב, ג.

דרקון–נחש (דראַקאָן). מכישה–נושכה. ומתרפה–נעשה רפה. מכאן–מזה שנאמר „לא בדעת ידבר" ולא נאמר שהוא ידבר בְּרֶשע. אין אדם נתפס בשעת צערו–אין האדם אחראי להתחייב על הדברים הקשים שהוא מדבר מחמת צער ויסורים.

ה) ברם–אמנם, אכן. ויוצא–מבית הספר.

ו) מלכות אדום–מלכות רומי. לשבוע הבן–לברית מילה שהיא לסוף שבעה ימים. ליהושע הבן–לפדיון הבן.

על עצמנו, שלא לישא אשה ולהוליד בנים–ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה מאליו. אלא, הַנַּח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין.

פרק חמישי.

ז) סִפּוּרֵי פְּלָאוֹת.

I. הַגַּלִּים.

אמר רבה: אִשְׁתַּעוּ לִי נָחוֹתֵי יַמָּא: הַאי גַּלָּא, דִּמְטַבַּע לִסְפִינְתָּא, מִתְחֲזֵי כִּי צוּצִיתָא דְנוּרָא חִוָּרְתִּי בְּרֵישָׁא. וּמָחֵינַן לה בְּאַלְוָתָא דַחֲקִיק עֲלַיְהוּ „אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה יָהּ ה׳ צְבָאוֹת אָמֵן אָמֵן סֶלָה" וְנָיֵחַ.

אמר רבה: אִשְׁתַּעוּ לִי נָחוֹתֵי יַמָּא: בין גַּלָּא לְגַלָּא תְּלָת מְאָה פַּרְסֵי וְרוּמָא דְגַלָּא תְּלָת מְאָה פַּרְסֵי. זִמְנָא חֲדָא הֲוָה אָזְלִינַן בְּאוֹרְחָא וְדַלְיַן גַּלָּא, עד דַּחֲזֵינָא בֵּי מַרְבַּעְתָּא דְכוֹכְבָא זוּטָא, דַּהֲוְיָא כְּמִבְזַר אַרְבְּעִין גְּרִיוֵי בִּזְרָא דְחַרְדְּלָא. וְאִי דַּלְיַן טְפֵי, הֲוָה מִקְלֵינַן מֵהַבְלָא. וּרְמָא לֵיהּ גַּלָּא קָלָא לְחַבְרֵיהּ: „חַבְרִי, מי שְׁבַקְתְּ מִדֵּי בְּעָלְמָא דְּלָא שְׁטַפְתֵּיהּ, דְּנֵיתֵי אֲנָא וְנַאַבְדֵיהּ?" אמר לֵיהּ: פּוּק חֲזִי גְבוּרְתֵּיהּ דְּמָרָךְ, דַּאֲפִילוּ כִּמְלָא חוּטָא דְחָלָא לֵית דַּעֲבַר, שנאמר: „הַאוֹתִי לֹא תִירָאוּ נְאֻם ה׳ אִם מִפָּנַי לֹא תָחִילוּ אֲשֶׁר שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם חָק עוֹלָם וְלֹא יַעַבְרֶנְהוּ"[1].

II. הוּרְמִין בֶּן לִילִית.

אמר רבה: לְדִידִי חֲזֵי לִי הוּרְמִין בַּר לִילִיתָא כִּי קָא רָהֵט אַקּוּפֵּיהּ דְּשׁוּרָא

[1] ירמיה ה, כב.

מאליו–שלא מחמת הרדיפות. ואל יהיו מזידין–כי מפני שלא יוכלו לעמוד בה יבטלוה במזיד.

ז) רבה–בר בר חנה. אשתעו וכו׳–ספרו לי יורדי הים. האי גלא וכו׳–אותו הגל המבקש להטביע את הספינה נראה כאלו יש ניצוצות של אש לבנה בראשו. ומחינן וכו׳–אבל אנו מכים אותו במטה אשר עליו חקוק (חקוקות המלים) „אהיה" וכו׳. וניִיח–והוא נח מזעפו.

בין גלא וכו׳–המרחק שבין גל לגל הוא שלש מאות פרסאות וגבהו של הגל שלש מאות פרסאות. זימנא חדא וכו׳–פעם אחת היינו מהלכים בדרך (נוסעים בים) והרים אותנו גל למעלה, עד שראיתי את מקום משכנו של הכוכב הקטן (היותר קטן), שהיה (גדול כל כך) כמקום מזרע של ארבעים סאין זרע חרדל. ואי דלינן וכו׳–ואלו הרימנו יותר, כי אז נשרפנו מחום. ורמא ליה וכו׳–ונשא הגל קול (ואמר) אל חברו: חברי, האם הנחת דבר בעולם שלא שטפת אותו, למען אבוא אני ואאבדנו? אמר ליה וכו׳–אמר לו (אותו הגל לחברו): צא וראה את גבורתו של אדונך (הקב"ה), שאפילו כמלוא רוחב החוט אין (שום גל) מי שעבר בחול (שעל שפת הים).

לדידי חזי לי וכו׳–לי נראה הורמין בן לילית (שם אחד השדים), שהיה רץ על שיא החומה שבעיר מחוזא ומתחת רץ פרש כשהוא רוכב על סוסו ולא יכול להשיגו.

דְּמָחוֹזָא, וּרְהֵט פָּרָשָׁא כִּי רָכֵב סוּסְיָא מִתַּתַּאי וְלָא יָכֵל לֵיהּ. זִמְנָא חֲדָא הֲוָה מְסָרְגֵי לֵיהּ תַּרְתֵּי כּוֹדַנְיָתֵי וְקָיְמָן אַתְּרֵי גִּשְׁרֵי דדונג וּשְׁוַר מֵהַאי לְהַאי וּמֵהַאי לְהַאי וְנָקֵט תְּרֵי מָזְגֵי דְּחַמְרָא בִּידֵיהּ וּמוֹרִיק מֵהַאי לְהַאי וּמֵהַאי לְהַאי וְלָא נָטְפָא נְטוֹפְתָּא לְאַרְעָא. ואותו היום „יַעֲלוּ שָׁמַיִם יֵרְדוּ תְהוֹמוֹת"[1] הֲוָה. עַד דִּשְׁמַעוּ בֵּי מַלְכוּתָא וְקַטְלֵיהּ.

III. בַּעֲלֵי חַיִּים מְפֻלָּאִים.

אמר רבה: לְדִידִי חֲזֵי לִי אוּרְזִילָא בַר יוֹמֵיהּ, דַּהֲוָה כהר תבור. והר תבור כמה הָוֵי? ארבע פַּרְסֵי. מְשָׁכָא דְצַוָּארֵיהּ תְּלָתָא פַּרְסֵי וּבֵי מַרְבַּעְתָּא דְרֵישֵׁיהּ פַּרְסָא וּפַלְגָּא. וּרְמָא כְּפוּתָא וְסַכְרֵיהּ לְיַרְדְּנָא.

אמר רבה בר בר חנה: לְדִידִי חֲזֵי לִי הָהִיא אַקְרוּקְתָּא דַּהֲוְיָא כִּי אַקְרָא דְהַגְרוֹנְיָא. וְאַקְרָא דְהַגְרוֹנְיָא כמה הָוֵי? שִׁתִּין בָּתֵּי. אֲתָא תַנִּינָא, בַּלְעָהּ. אֲתָא פּוּשְׁקַנְצָא וּבְלַע לְתַנִּינָא וּסְלֵק יָתֵב בְּאִילָנָא. תָּא חֲזִי, כמה נְפִישׁ חֵילֵיהּ דְּאִילָנָא! א"ר פפא בר שמואל: אִי לָאו דַּהֲוַאי הָתָם, לָא הֵימְנִי.

ואמר רבה בר בר חנה: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה קָא אָזְלִינָא בִּסְפִינְתָּא וַחֲזֵינָא הָהוּא כַּוְרָא דְיָתְבָא לֵיהּ אָכְלָא־טִינָא בְּאֻסְיֵהּ וּמִית, וְאַדְחוּהַ מַיָּא וְשַׁדְיוּהַ לְגִּידָא וְאֶחְרוּב מִנֵּיהּ שִׁתִּין מָחוֹזֵי וַאֲכַלוּ מִנֵּיהּ שִׁתִּין מָחוֹזֵי וּמְלַחוּ מִנֵּיהּ שִׁתִּין מָחוֹזֵי וּמַלְאוּ מֵחַד גִּלְגְּלָא דְעֵינֵיהּ תְּלָת מְאָה גַּרְבֵי מִשְׁחָא. וְכִי הֲדַרָן לְבָתַר תְּרֵיסַר

[1] תהלים קז, כו.

זמנא חדא וכו'—פעם אחת חבשו לו שני פרדים, שעמדו על שני הגשרים אשר בדונג (שם נהר) והוא (השד) קפץ מזה לזה (מן הפרד האחד, שעמד על גשר זה, על הפרד השני, שעמד על הגשר השני) ומזה לזה והיה מחזיק בידו שתי כוסות של יין ומריק (את היין) מזו לזו (סכום אחת אל משנה) ומזו לזו ולא נטפה אף טפה אחת לארץ. **ואותו היום וכו'**—והיום ההוא היה יום סער, עד כי הנוסעים בים באניות טולטלו טלטלה רבה („עלו שמים וירדו תהומות", ובכל זאת לא נפלה טפה לארץ). **עד דשמעו וכו'**—עד ששמעו את הדבר בבית המלכות (נודע הדבר למלך השדים) והרגו (על גלותו את מעשה תקפם של השדים לבני האדם).

אורזילא וכו'—עופר אילה בן יום אחד, שהיה גדול כהר תבור. **כמה הוי**—כמה הנהו? (כמה גדלו?) **משכא דצואריה וכו'**—אורך צוארו היה שלש פרסאות ומקום מרבץ ראשו (כששכב על הקרקע) פרסא ומחצה. **ורמא כפותא וסכריה לירדנא**—וכשהטיל גללים סכר (בהם) את הירדן.

ההיא אקרוקתא וכו'—צפרדע אחת שהיתה גדולה ככבר אקרא אשר בהגרוניא (שם מקום). **שתין בתי**—ששים בתים. **אתא וכו'**—בא תנין ובלע אותה, בא עורב ובלע את התנין ועלה וישב על אילן. **תא חזי וכו'**—ועתה בוא וראה, כמה גדול כחו של האילן. **אי לאו וכו'**—אלו לא הייתי שם, לא האמנתי בזה.

זימנא חדא וכו'—פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי דג אחד שישב לו „אוכל רפש" (מין תולעת) בנחיריו. **ומית**—והדג מת (כי התולעת המיתה אותו). **ואדחוה וכו'**—והדיחוהו המים (מן הים) והשליכוהו אל החוף (על היבשה) ונחרבו על ידו ששים ערים (אשר הגלים השליכוהו עליהן). **ואכלו וכו'**—ואכלו ממנו (מבשרו) ששים ערים (בעודנו לח) ומלחו ממנו (מבשרו) ששים ערים (יושבי ששים ערים אחרות רחוקות מלחו את בשרו ונשאוהו למקומם) ומלאו מגבת עין אחת שלו שלש מאות חביות של שמן. **וכי הדרן וכו'**—וכששבנו לאחר

יַרְחֵי שַׁתָּא, חֲזֵינַן דַּהֲוָה קָא מְנַסְּרֵי מִגַּרְמֵיהּ מַטְלָלָתָא וְיָתְבֵי לְמִבְנִינְהוּ הָנֵךְ מָחוֹזֵי.

ואמר רבב"ח: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה קָאָזְלִינַן בִּסְפִינְתָּא וַחֲזֵינַן הָהוּא כַּוְרָא דְּיָתְבָא לֵיהּ חַלְתָּא אַגַּבֵּיהּ וּקְדַח אַגְמָא עִלָּוֵיהּ. סָבְרִינַן יַבֶּשְׁתָּא הִיא וְסָלְקִינַן וְאָפֵינַן וּבַשְׁלִינַן אַגַּבֵּיהּ. וְכַד חַם גַּבֵּיהּ, אִתְהֲפֵךְ. ואי לַאו דַּהֲוָה מְקָרְבָא סְפִינְתָּא, הֲוָה טָבְעִינַן.

ואמר רבה בר בר חנה: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה אָזְלִינַן בִּסְפִינְתָּא וּסְגַאי סְפִינְתָּא בֵּין שִׁיצָא לְשִׁיצָא דְּכַוְרָא תְּלָתָא יוֹמֵי וּתְלָתָא לֵילָוָתָא, אִיהוּ בְּזְקִיפָא וַאֲנַן בְּשִׁפּוּלָא. וְכִי תֵּימָא: לָא מַסְגְּיָא סְפִינְתָּא טוּבָא? כִּי אֲתָא רב דימי אמר: כְּמֵחַם קוּמְקוּמָא דְּמַיָּא מַסְגְּיָא שִׁתִּין פַּרְסֵי וּשְׁדִי פָּרָשָׁא גִירָא וְקַדְמָא לֵיהּ. וא"ר אשי: הָהוּא גִלְדְּנָא דְּיַמָּא הֲוַאי, דְּאִית לֵיהּ תְּרֵי שִׁיצֵי.

ואמר רבה בר בר חנה: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה אָזְלִינַן בִּסְפִינְתָּא וַחֲזֵינַן הָהוּא צִפְּרָא דַּהֲוָה קָאֵים עַד קַרְסֻלֵּיהּ בְּמַיָּא וְרֵישֵׁיהּ בִּרְקִיעָא. וְאָמְרִינַן: לֵית מַיָּא וּבְעֵינַן לְמֵיחַת לְאִקּוֹרֵי נַפְשִׁין. וּנְפַק בַּת קָלָא ואמרה לן: לָא תֵּיחֲתוּ לְהָכָא, דִּנְפַלָה ליה חֲצִיצָא לְבַר נַגָּרָא הָא שְׁבַע שְׁנִין וְלָא מָטְיָא לְאַרְעָא. וְלַאו מִשּׁוּם דִּנְפִישֵׁי מַיָּא, אֶלָּא מִשּׁוּם דִּרְדִיפֵי מַיָּא. אמר רב אשי: הָהוּא „זִיז שָׂדַי" הוא, דכתיב: „וְזִיז שָׂדַי עִמָּדִי"[1].

[1] תהלים נ, יא.

שנים עשר חדש ראינו, שהיו מנסרים מעצמותיו סוכות וישבו בהן, כדי לבנות (מעצמותיו) את אותן הערים (שנחרבו על ידו).

זימנא חדא וכו'—פעם אחת היינו מהלכים בספינה וראינו דג אחד אשר חול היה מוטל על גבו ואגמון צמח עליו. **סברינן וכו'**—חשבנו שזוהי יבשה ועלינו (עליו) ואפינו ובשלנו על גבו. **וכד חם וכו'**—וכשנחם גבו, התהפך. **ואי לאו וכו'**—ואלו לא היתה קרובה הספינה כי אז טבענו.

וסגאי ספינתא וכו'—והלכה בין סנפיר לסנפיר (בין שני הסנפירים אשר בגב הדג, אחד לצד הראש ואחד לצד הזנב) שלשה ימים ושלשה לילות. **איהו וכו'**—הוא (הדג) שט בזקיפה (כנגד הרוח) ואנו (שטנו) במורד (לעבר מפח הרוח). **וכי תימא וכו'**—ואם תאמר, שהספינה לא מהרה ללכת הרבה? **כי אתא**—כשבא. **כמיחם וכו'**—במשך הזמן שמספיק להתחמם קומקום של מים הלכה (האניה) ששים פרסאות ופרש ירה חץ והיא קדמה לו. **ההוא גילדנא וכו'**—זה היה גילדנא (אחד הדגים הקטנים) שבים, שיש לו שני סנפירים (אבל שאר הדגים הגדולים אין להם אלא סנפיר אחד).

וחזינן וכו'—וראינו צפור אחת, שהיתה עומדת עד קרסוליה במים וראשה הגיע עד לשמים. **ואמרינן וכו'**—ואמרנו: אין כאן מים (המים אינם עמוקים פה) ורצינו לרדת לקרר את עצמנו (להתרחץ). **ונפק וכו'**—ויצאה בת קול ואמרה לנו: אל תרדו הנה, כי זה שבע שנים אשר נפל (כאן) גרזן מיד נגר ועדיין לא הגיע אל הקרקע. **ולאו משום וכו'**—ולא מפני שהמים עצומים (עמוקים) כאן, אלא מפני שהמים עזים (שוטפים במרוצה). **ההוא זיז שדי הוא**—העוף הזה היה „זיז שדי". **וזיז שדי עמדי**—ראשו מגיע לשמים.

IV. בַּמִּדְבָּר.

ואמר רבה בר בר חנה: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה קָא אָזְלִינַן בְּמַדְבְּרָא וַחֲזֵינַן הָנֵי אַוָּזֵי דִשְׁמִיטָן גַּדְפַּיְהוּ מִשַּׁמְנַיְהוּ וְקָא נָגְדֵי נַחֲלֵי דְמִשְׁחָא מִתּוּתַיְהוּ. וְאָמֵינָא לְהוּ: אִית לָן מִנַּיְיכוּ חֶלְקָא לְעָלְמָא דְאָתֵי? חֲדָא דַלְיָא לִי אַטְמָא וַחֲדָא דַלְיָא לִי גַּדְפָּא. כִּי אֲתַאי לְקַמֵּיהּ דרבי אלעזר, אמר לי: עתידין ישראל ליתן עליהם את הדין.

ואמר רבה בר בר חנה: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה קָאָזְלִינַן בְּמַדְבְּרָא וְאִתְלְוִי בַּהֲדַן הָהוּא טַיָּעָא דַהֲוָה שָׁקֵל עַפְרָא וּמוֹרַח לֵיהּ וַאֲמַר: הָא אוֹרְחָא לְדוּכְתָּא פְּלָן וְהָא אוֹרְחָא לְדוּכְתָּא פְּלָן. אָמְרִינַן לֵיהּ: כמה מְרַחֲקִינַן מִמַּיָּא? וַאֲמַר לָן: הַבוּ לִי עַפְרָא. יָהֲבִינַן לֵיהּ וַאֲמַר לָן: תְּמָנְיָא פַּרְסֵי. תְּנֵינַן וְיָהֲבִינַן לֵיהּ, אמר לן, דִּמְרַחֲקִינַן תְּלָתָא פַּרְסֵי. אַפְּכִית לֵיהּ וְלָא יְכֵילִית לֵיהּ.

ואמר רבה בר בר חנה: אמר לי הָהוּא טַיָּעָא: תָּא וְאַחֲוֵי לך מתי מדבר. אֲזַלִי וַחֲזֵיתִינְהוּ וּדְמוּ כְּמַאן דִּמְבַסְּמֵי וּגְנוּ אַפַּרְקִיד. וַהֲוָה זְקִיפָא בִּרְכֵּיהּ דְּחַד מִנַּיְהוּ וְעָל טַיָּעָא תוּתֵי בִרְכֵּיהּ כִּי רָכֵב גַּמְלָא וּזְקִיפָא רוּמְחֵיהּ וְלָא נָגַע בֵּיהּ. פְּסַקִי חֲדָא קַרְנָא דְתִכְלְתָּא דְחַד מִנַּיְהוּ וְלָא הֲוָה מִסְתְּגֵי לָן. אמר לִי: דִילְמָא שְׁקַלְתְּ מִדֵּי מִנַּיְהוּ? אַהַדְרֵיהּ, דִּגְמִירֵי, דְּמַאן דְּשָׁקֵל מִדֵּי מִנַּיְהוּ, לָא מִסְתְּגֵי לֵיהּ. אֲזַלִי, אַהַדַרְתִּיהוּ וַהֲדַר מִסְתְּגֵי לן. כִּי אֲתַאי לְקַמֵּיהּ דרבנן, אמרו לִי: כל אַבָּא חֲמָרָא וכל בר בר חנה סִיכְסָא. למאי הִלְכְתָא עֲבַדִית

הוה קא אזלינן וכו'—היינו מהלכים במדבר וראינו אוזים, אשר נוצותיהם נשרו מרוב שמנם ונחלי שומן זבו מתחתיהם. ואמינא וכו'—ואמרתי להם: יש לנו בכם חלק בעולם הבא? חדא וכו'—האחד הרים לעומתי שוק והשני הרים לעומתי כנף (כלומר: זה חלקך לעתיד לבוא). כי אתאי וכו'—כשבאתי לפני ר' אליעזר. ליתן עליהם את הדין—כי בחטאם מתעכב המשיח לבוא ובין כה מצטערים האוזים מרוב שמנם.

ואתלוי וכו'—ונלוה אלינו ערבי אחד אשר לקח עפר והריח אותו ואמר: זה הדרך (הולך) למקום פלוני וזה הדרך למקום פלוני. אמרינן וכו'—אמרנו לו: כמה אנו רחוקים מן המים? ואמר לן וכו'—ויאמר לנו: תנו לי עפר. יהבינן וכו'—נתנו לו עפר והוא אמר לנו: שמונה פרסאות. תנינן וכו'—שבנו ונתנו לו שנית (לאחר שעברנו מהלך ידוע) ויאמר לנו, שאנו רחוקים (מן המים) שלש פרסאות. אפכית ליה וכו'—החלפתי לו (את מיני העפר זה בזה לנסותו אם יבחין ביניהם) ולא יכולתי לו (לא יכולתי להטעותו).

תא ואחוי לך וכו'—בוא ואראך את מתי המדבר (דור יוצאי מצרים שמתו במדבר). אזלי וכו'—הלכתי וראיתים והנה נדמו כשתויי יין והיו שוכבים על גבם. והוה זקיפא וכו'—והיתה מורמה ברכו של האחד מהם ויעבור הערבי תחת ברכו כשהוא רוכב על גמלו וכשחניתו היתה זקופה למעלה והוא לא נגע בה (בברך המורמה). פסקי וכו'—כרתי כנף התכלת (שבטליתו) של אחד מהם ואי אפשר היה לנו ללכת הלאה. אמר לי וכו'—אמר לי הערבי: אולי לקחת דבר מה מהם? אהדריה וכו'—השיבהו, כי ידוע לנו, שכל מי שלוקח מהם דבר, אינו יכול לזוז ממקומו. אזלי וכו'—הלכתי והשיבותיו (את כנף הטלית) ושוב יכלנו לנסוע הלאה. כי אתאי וכו'—כשבאתי לפני החכמים, אמרו לי: כל מי ששמו אבא (היינו ר' אבא בר בר חנה) הוא חמור, וכל מי ששמו בר בר חנה—שוטה הוא. למאי הלכתא וכו'—לצורך איזו הלכה עשית כן (כרת את כנף התכלת)?

הָכִי? לְמֵידַע אי כבית שמאי? אִבָּעֵי לך לְמִמְנֵי חוטין. אי כבית הלל? אִבָּעֵי לך לְמִמְנֵי חוּלְיוֹת!

ואמר רבה בר בר חנה: אמר לי הָהוּא טַיָּעָא: תָּא אַחֲוֵי לך טוּרָא דְסִינַי. אֲזַלִי וַחֲזַאי דְּהָדְרֵי לֵיהּ עַקְרַבֵּי וְקָיְמֵי כִּי חֲמָרֵי חִוָּרְתֵי. שמעתי בת קול, שאומרת: „אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי, מי מפר לי?" כי אֲתַאי לְקַמַּיְהוּ דרבנן, אמרו לי: כל אבא חֲמָרָא וכל בר בר חנה סִיכְסָא. הֲוָה לך לְמֵימַר: „מוּפָר לך!" והוא סָבַר: דִּלְמָא מִשְּׁבוּעֲתָא דְמַבּוּל קָאָמַר. ורבנן? אם כן „אוי לי" למה?

ואמר רבה בר בר חנה: אמר לי הָהוּא טַיָּעָא: תָּא אַחֲוֵי לך בְּלוּעֵי דקרח. אֲזַלִי וַחֲזַאי תְּרֵי בִזְעֵי, דַּהֲוָה נָפֵק מִנַּיְהוּ קוּטְרָא. שְׁקַל גְּבָבָא דְעַמְרָא וְאַמְשִׁינֵהּ בְּמַיָּא וְדַעֲצִיתַהּ בְּרֵישָׁא דְרוּמְחָא וְעַיְלֵיהּ הָתָם. וְכִי אַפֵּק, הֲוָה אִחֲרַךְ אִחֲרוּכֵי. אמר לי: אֲצִית, מַאי שָׁמְעַתְּ. וּשְׁמַעִית דַּהֲווּ אָמְרִין: „משה ותורתו אמת והן בַּדָּאִין". אמר לי: כל ל' יוֹמֵי מְהַדְרָא לְהוּ גֵיהִנֹּם לְהָכָא כבשר בקלחת וְאָמְרֵי הָכֵי: „משה ותורתו אמת והן בדאין!"

ואמר רבה בר בר חנה: אמר לי ההוא טייעא: תָּא וְאַחֲוֵי לך הֵיכָא דְנָשְׁקֵי אַרְעָא וּרְקִיעָא אַהֲדָדֵי. אֲזַלִי וַחֲזַאי דַּעֲבִיד כַּוֵּי כַּוֵּי. שְׁקַלִית לְסַלְתַּאי וְאַנְחַתַּהּ בְּכַוְּתָא דרקיע. אַדִּמְצַלֵּינָא, בְּעֵיתַהּ ולא אַשְׁכְּחִיתַהּ, אָמֵינָא לֵיהּ:

למידע וכו'—בכדי לדעת שההלכה כבית שמאי (האומרים, שצריך לתת ארבעה חוטים בציצית). איבעי וכו'—הלא היה לך למנות את החוטים (בטרם השיבות את כנף הטלית). אי כבית הלל—האומרים, שמספר חוטי הציצית הוא שלשה, היה לך למנות את החוליות (גדיל בן שלשה חוטים נקרא בשם „חוליה").

טורא דסיני—את הר סיני. אזלי וכו'—הלכתי וראיתי, שמקיפים אותו עקרבים העומדים כמו חמורים לבנים. שנשבעתי—להגלות את ישראל. כי אתאי וכו'—כשבאתי לפני החכמים. והוא סבר וכו'—אבל רבה בר בר חנה חשב, שמא אמר (הקול) זאת על שבועת המבול, שהקב"ה רוצה שיפירוה לו, כדי להביא שנית מבול על העולם, ולכן לא אמר „מופר לך". ורבנן—שגנו את רבה על אשר לא הפיר את השבועה. אוי לי למה—לו כִּוֵּן הקול על שבועת המבול, לא היה אומר „אוי לי".

בלועי דקרח—עדת קרח, שנבלעו באדמה. וחזאי וכו'—וראיתי שני בקעים באדמה שהיה יוצא מהם עשן. שקל וכו'—לקח גזת צמר והרטיבה במים ונעצה בראש הרומח והכניסהו (את הרומח) לשם. וכי אפיק וכו'—וכשהוציאהו היה הצמר חרוך. אצית וכו'—הקשיבה לדברים שתשמע. ושמעית וכו'—ושמעתי שהיו (הבלועים באדמה) אומרים וכו'. והן—כלומר: אנחנו (שהתגוללנו על משה). בדאין—שקרנים. כל ל' יומי וכו'—כל שלשים יום (בכל ראש החדש) מחזירם הגיהנם הנה כבשר המתהפך בקלחת והם אומרים כך: משה וכו'.

היכא דנשקי וכו'—המקום שבו הארץ והרקיע נושקים זו לזה (נפגשים זו בזה). אזלי וכו'—הלכתי וראיתי, שהוא (הרקיע) היה עשוי חלונות חלונות. שקלית וכו'—לקחתי את סלי והנחתיו בתוך חלון הרקיע. אדמצלינא וכו'—לאחר שהתפללתי, בקשתיו (את סלי) ולא מצאתיו ואמרתי לו (לערבי): האומנם יש כאן גנבים?

אִבָּא גַּנְּבֵי הָכָא? אמר לי: הַאי גַּלְגְּלָא דִּרְקִיעָא הוּא דְּהָדַר; נְטַר עַד למחר כִּי הַשְׁתָּא הָכָא וּמַשְׁכַּחַתְּ לֵהּ.

V. עַז הַיָּם.

רבי יוחנן מִשְׁתַּעֵי: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה קָאָזְלִינַן בִּסְפִינְתָּא וַחֲזֵינָא הָהוּא כַּוְרָא דְּאַפֵּק רֵישֵׁיהּ מִיַּמָּא וְדָמְיָן עֵינֵיהּ כִּתְרֵי סִהֲרֵי וּנְפוּץ מַיָּא מִתַּרְתֵּי (אוסייה) זִימֵיהּ כִּתְרֵי מַבְרֵי דְסוּרָא.

רב ספרא מִשְׁתַּעֵי: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה קָא אָזְלִינָא בִּסְפִינְתָּא וַחֲזֵינַן הָהוּא כַּוְרָא דְּאַפֵּיק רֵישֵׁיהּ מִיַּמָּא וַהֲוָה לֵיהּ קַרְנֵי וַחֲקִיק עֲלַיְהוּ „אנא בריה קלה שבים וְהָוֵינָא תְּלָת מְאָה פַּרְסֵי וְאָזְלִינָא לְפוּמֵיהּ דלויתן". א"ר אשי: ההוא עִזָּא דְיַמָּא הוּא דְבַחִישָׁא וְאִית לה קַרְנֵי.

VI. סַלָּהּ שֶׁל אֵשֶׁת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא.

רבי יוחנן מִשְׁתַּעֵי: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה קָאָזְלִינַן בִּסְפִינְתָּא וַחֲזֵינַן הָהִיא קַרְטָלִיתָא דַּהֲווֹ מְקַבְּעֵי בה אבנים טובות ומרגליות וְהָדְרֵי לה מיני דְכַוְרֵי דְמִקְרֵי (בירשא) כַּרְשָׁא. נְחַת בַּר אָמוֹדָאֵי לַאֲתוּיֵי. וּרְגַשׁ וּבְעָא דְנִשְׁמְטֵיהּ לְאַטְמֵיהּ וּשְׁדָא זִקָּא דְחַלָּא וּנְחֵת. נְפַק בת קָלָא ואמר לן: „מַאי אִית לְכוֹ בַּהֲדֵי קַרְטָלִיתָא דִּדְבֵיתְהוּ דרבי חנינא בן דוסא? דַּעֲתִידָא דְשָׁדְיָא תְּכֵלְתָּא בה לְצַדִּיקֵי לְעָלְמָא דְאָתֵי".

VII. אֶבֶן הַתְּחִיָּה.

רב יהודה הִנְדְּוָאָה מִשְׁתַּעֵי: זִמְנָא חֲדָא הֲוָה אָזְלִינָא בִּסְפִינְתָּא וְחָזֵינָא

גלגלא וכו'—זהו גלגל הרקיע החוזר (והוא לקח עמו את סלך בהסתובבו). נטר וכו'—חכה פה עד למחר בשעה זו ותמצאנו.

משתעי—מספר. זימנא חדא וכו'—פעם אחת היינו מהלכים בספינה וראינו דג אחד, שהוציא את ראשו מן הים ועיניו היו דומות לשני סְהָרִים (לבנות) ומים היו מנתזים משני נחיריו כשני נהרות שבסורא.

והוה ליה קרני וכו'—והיו לו קרנים, שהיה חקוק עליהן: „אני יצור קל שבים ומדתי שלש מאות פרסא והנני הולך אל פיו של הלויתן" (שיאכלני היום). ההוא עיזא וכו'—זאת היתה עז הים המחפשת (החופרת בים בקרניה לבקש לה טרף) ויש לה קרנים.

וחזינן וכו'—וראינו סל אחד שהיו קבועות בו אבנים טובות ומרגליות והקיפו אותו מיני דגים, הנקראים בשם „כרשא". נחית וכו'—ירד צולל להביא (להעלות את הארגז). ורגש וכו'—אז התרגש הדג ובקש לקרוע את ירכו (של הצולל). ושדא וכו'—אז זרק הצולל נאד של חומץ וירד (הדג לתוך טעמקי הים מפני ריח החומץ). נפק וכו'—יצאה בת קול ואמרה לנו: מה לכם ולסלה של אשת ר' חנינא בן דוסא? דעתידא וכו'—שעתידה היא להטיל בו תכלת (לציצית) בשביל הצדיקים לעתיד לבוא.

הינדואה-בן ארץ הודו. הוה אזלינא וכו'—הייתי מהלך בספינה וראיתי אבן טובה,

הָהִיא אבן טָבָא, דַּהֲוָה הֲדַר לָהּ תַּנִּינָא. וּנְחֵת בַּר אָמוֹדָאֵי לְאַתּוּיַהּ. אֲתָא תַנִּינָא קָא בָעֵי לְמִבְלַע לִסְפִינְתָא. אֲתָא פּוּשְׁקַנְצָא, פַּסְקֵיהּ לְרֵישֵׁיהּ, אִתְהֲפִיכוּ מַיָּא וַהֲווֹ דְמָא. אֲתָא תַנִּינָא חַבְרֵיהּ, שַׁקְלַהּ וְתַלְיַהּ–וַחֲיָא. הֲדַר אֲתָא, קָא בָעֵי בַּלְעַהּ לִסְפִינְתָא. הֲדַר אֲתָא צִפְּרָא, פַּסְקֵיהּ לְרֵישֵׁיהּ. שַׁקְלַהּ לְהָהִיא אבן טָבָא שַׁדְיַהּ לספינתא. הֲוָה הָנֵי צִפְּרֵי מְלִיחֵי בַּהֲדָן, אוֹתְבִנַהּ עֲלַיְהוּ. שַׁקְלוּהַ וּפְרַחוּ לְהוּ בַּהֲדַהּ.

ח) הַלִּוְיָתָן.

ת"ר: מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע, שהיו באין בספינה. והיה ר' אליעזר ישן ור' יהושע נעור. נזדעזע ר' יהושע ונינער ר' אליעזר. א"ל: מה זה יהושע? מפני מה נזדעזעת? א"ל: מאור גדול ראיתי בים. א"ל: שמא עיניו של לויתן ראית? דכתיב: „עֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי שָׁחַר"[1]. כי אֲתָא רב דימי א"ר יונתן: עתיד גבריאל לעשות קְנִיגְיָא עם לויתן, שנאמר „תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ"[2]. ואלמלא הקב"ה עוזרו, אינו יכול לו, שנאמר: „הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ"[3]. כי אֲתָא רב דימי א"ר יוחנן: בשעה שלויתן רעב–מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה, שנאמר: „יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה"[4]. ואלמלא מכנים ראשו לגן עדן, אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו, שנאמר: „יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה"[4]. ובשעה שצמא, עושה תלמים תלמים בים, שנאמר: „אַחֲרָיו יָאִיר נָתִיב"[5]. ואמר רב אחא בר יעקב: אין תהום חוזר לאיתנו עד שבעים שנה, שנאמר: „יַחְשֹׁב תְּהוֹם לְשֵׂיבָה"[5], ואין שיבה פחותה משבעים שנה.

ט) לֶעָתִיד לָבוֹא.

אמר רבה א"ר יוחנן: עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן, שנאמר: „יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים"[6], ואין כירה אלא סעודה, שנאמר: „וַיִּכְרֶה לָהֶם כֵּרָה גְדוֹלָה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ"[7]; ואין חברים אלא ת"ח, שנאמר: „הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ"[8]; והשאר חולקין אותו ועושין בו

[1]איוב מא, י. [2]שם מ, כה. [3]שם שם יט. [4]שם מא, כג. [5]שם שם כד. [6]שם מ, ל. [7]מלכים ב. ו, כג. [8]שיר השירים ח, יג.

שהיה סובב אותה תנין. ונחית וכו'–אז ירד צולל להביאה (להעלותה). אתא תנינא וכו'–בא התנין ויבקש לבלוע את הספינה. אתא פושקנצא–בא עורב ויכרות את ראשו ויהפכו המים ויהיו לדם. אתא תנינא וכו'–בא תנין אחר חברו (של התנין המומת) ויקחנה (את האבן הטובה) ויתלנה עליו ויחי. הדר אתא וכו'–אז שב עוד הפעם ויבקש לבלוע את הספינה. הדר אתא וכו'–שוב בא עוף ויפסק את ראשו. שקלה וכו'–לקח הצולל את האבן הטובה ויזרקנה אל תוך הספינה. הוה הני וכו'–היו אתנו עופות מומלחים (עופות שחוטים שהמלחנום), הנחנוה (את האבן הטובה) עליהם. שקלוה וכו'–לקחוה (העופות שחיו לקחו את האבן הטובה) ופרחו להם עמה.

ח) קניגיא–צַיִד. ואלמלא וכו'–לולא היה מכניס את ראשו לגן עדן ושואף אל תוכו בשמיו. בריחו–כי מרוב חומו נודף ריח רע ממנו. כמרקחה–מפיץ בים ריחות מרקחת, ששאף בגן עדן. חוזר לאיתנו–ממלא את הפרץ, שעשה הלויתן בשמיו בעברו בו. ואי בעית אימא כ:הכא–ואם רוצה אתה, אמור (הָבא ראיה) מכאן.

סחורה בשוקי ירושלים, שנאמר: „יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים"[1], ואין כנענים אלא תַּגָּרִים, שנאמר: „כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב"[2], וְאִי בָּעֵית אֵימָא מֵהָכָא: „אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי אָרֶץ"[3].

ואמר רבה א"ר יוחנן: עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן, שנאמר: „הַתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ"[4], זכה–עושין לו סוכה, לא זכה–עושין לו צִלְצָל, שנאמר: „וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ"[4]. זכה–עושין לו צלצל, לא זכה–עושין לו עֲנָק, שנאמר: „וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ"[5]. זכה–עושין לו ענק, לא זכה–עושין לו קָמִיעַ, שנאמר: „וְתִקְשְׁרֶנּוּ לְנַעֲרוֹתֶיךָ"[6]. והשאר–פורסו הקב"ה על חומות ירושלים וזיוו מַבְהִיק מסוף העולם ועד סופו, שנאמר: „וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ"[7]. „וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח"[8]–כִּי הָא דְיָתֵיב רבי יוחנן וְקָא דָרֵשׁ: עתיד הקדוש ברוך הוא להביא אבנים טובות ומרגליות, שהן שלשים על שלשים, וחוקק בהן עשר על עשרים ומעמידן בשערי ירושלים. ליגלג עליו אותו תלמיד: הַשְׁתָּא כְּבֵיעֲתָא דְצִלְצַלְתָּא לָא מַשְׁכְּחִינַן, כְּלֵי הַאי מַשְׁכְּחִינַן? לימים הפליגה ספינתו בים. חֲזָא מלאכי השרת דְיָתְבֵי וְקָא מְנַסְּרֵי אבנים טובות ומרגליות, שהן שלשים על שלשים וחקוק בהן עשר ברום עשרים. אמר לְהוּ: הָנֵי לְמַאי? אֲמַרוּ לֵיהּ: שעתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים. אֲתָא לְקַמֵּיהּ דר' יוחנן, א"ל: דְּרוֹשׁ, רבי, ולך נאה לדרוש! כאשר אמרת כן ראיתי. א"ל: רֵיקָא, אלמלי לא ראית–לא האמנת? מלגלג על דברי חכמים אתה! נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות.

ואמר רבה אמר רבי יוחנן: עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק, שנאמר: „וּבָרָא ה' עַל כָּל מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאֶהָ עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה"[9]. „כִּי עַל כָּל כָּבוֹד חֻפָּה"[9]–מלמד, שכל אחד ואחד עושה לו הקב"ה חופה לפי כבודו. ועשן בחופה למה? א"ר חנינא: כל מי שעיניו צרות בת"ח בעולם הזה, מתמלאות עיניו עשן לעוה"ב. ואש בחופה למה? א"ר חנינא: מלמד, שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו. אוי לה לאותה בושה, אוי לה לאותה כלימה! כיוצא

[1]איוב מ, ל. [2]הושע יב, ח. [3]ישעיה כג, ח. [4]איוב מ, לא. [5]משלי א, ט. [6]איוב מ, כט. [7]ישעיה ס, ג. [8]שם נד, יב. [9]שם ד, ה.

ט) צלצל–סכוך בלי מחיצות. מבהיק–מזהיר. קמיע–קשור (לתכשיט או לסגולה). ותקשרנו–דבר מועט שקושרים אותו על הצואר כעין קמיע. כי הא וכו'–כאותו המעשה שהיה בר' יוחנן שישב ודרש. שלשים על שלשים–שלשים אמות על שלשים אמות. לגלג–לעג. השתא וכו'–והלא אם כגדל של ביצת צפור אין אנו מוצאים (אבנים טובות), (גדולות) כל כך איך נמצא! הפליגה–הלכה. חזא–ראה. דיתבי וקא מנסרי–שהיו יושבים ומנסרים. הני למאי–אלה למה? אתא לקמיה וכו'–בא לפני. ריקא–בער.

וברא ה' וגו'–שבע החופות המפורשות כאן הן: ענן, עשן, נוגה, אש, להבה, כבוד, חופה. שעיניו צרות וכו'–שאינו מהנה אותם מנכסיו. נכוה מחופתו של חברו–הקטן מחברו

בדבר אתה אומר: „וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו"[1]—ולא כל הודך. זקנים שבאותו הדור אמרו: פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה—אוי לה לאותה בושה, אוי לה לאותה כלימה! מאי „וְעַל מִקְרָאֶהָ"? אמר רבה א"ר יוחנן: לא כירושלים של עוה"ז ירושלים של עוה"ב. ירושלים של עולם הזה—כל הרוצה לעלות עולה, של עולם הבא—אין עולין אלא הַמְזֻמָּנִין לה.

סַנְהֶדְרִין.

פרק ראשון.

א) פִּתְגָּמִים.

א"ר הונא: הַאי תִּגְרָא דָמֵי לְצִנּוֹרָא דְבִדְקָא דְמַיָּא, כֵּיוָן דְּרָוַח—רָוַח. אַבַּיֵי קַשִּׁישָׁא אמר: דָמֵי לְגַדָּא דְגַמְלָא, כיון דְּקָם—קם. הָהוּא דַהֲוָה קָאָמַר וְאָזֵל: טוּבֵיהּ דְּשָׁמַע וְאָדֵישׁ—חַלְפוּהַ בִּישָׁתָא מְאָה. א"ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב: „פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן"[2]—„רֵישׁ מְאָה דִינֵי". הָהוּא דַהֲוָה קָאָמַר וְאָזֵל: אַתַּרְתֵּי, תְּלָת—גַּנָּבָא לָא מִקְּטֵל. א"ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב: „כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ"[3]. ההוא דהוה קאמר ואזיל: שַׁב בֵּירֵי לְשַׁלְמָנָא וְחַד לְעָבֵד בִּישׁ. א"ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב: „כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם"[4]. ההוא דהוה קאמר וְאָזֵל: מִבֵּי דִינָא שְׁקַלוּ גְלִימֵיהּ—לְזַמֵּר זְמָר וְלֵיזֵל בְּאוֹרְחָא. א"ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב: „וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מְקוֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם"[5]. ההוא דהוה קאמר ואזיל: הִיא נָיְמָא וְדִקּוּלָא שָׁפֵל. א"ל שמואל לרב יהודה: קרא כתיב:

[1]במדבר כז, כ. [2]משלי יז, יד. [3]עמוס ב, ו. [4]משלי כד, טז. [5]שמות יח, כג.

יכוה מאש חופתו של חברו הגדול ממנו, שזכה לחופה יותר נעלה. אוי לאותה בושה—שעל הצדיק שאינו תמים להתבייש מפני חברו הנעלה עליו. כפני לבנה—אוי לאותה בושה—שבזמן מצער נתמעט הכבוד כל כך, שהרי יהושע היה מנהיג העם כמותו ובכל זאת לא הגיע אליו.

א) האי תיגרא וכו'—המריבה דומה לשֶׁפֶךְ המים בפרץ (של סֶכֶר). כיון דרווח רווח—לאחר שהפרץ (שלא נסתם בעוד מועד) נתרחב—נתרחב (שוב אי אפשר לסתמו). דמי לגודא וכו'—דומה לדפי הגשר, אשר בתחלת הנחתם הם מתנועעים בשעת ההליכה, אבל לאחר זמן הם נקבעים במקומם; וכן גם כשהאדם מרבה במריבה, סופה שמתגברת והולכת.

ההוא דהוה וכו'—איש אחד היה רגיל לומר: אשרי מי ששומע ושותק, יעברוהו מאה רעות (מאה רעות תעבורנה עליו ולא ישיגוהו). קרא כתיב—יש מקרא במשמעות זו. פוטר מים וגו'—הפותח בקטטה הוא ראשית של מאה דינים. ריש מאה דיני—הנוטריקון של המלה „מדון" היא „מאה-דון". אתרתי תלת וכו'—על שתים או שלש (גנבות) אין הגנב נהרג (אלא שסוף סוף יקבל את ענשו). שב בירי וכו'—שבעה בורות כרויים לרגלי איש השלום והוא נצל מכולם ואחד (ובור אחד) לעושה רשעה (הוא יפול בתקלה הראשונה שמזדמנה לו). דמבי דינא וכו'—מי שבית דין לקח את בגדו ממנו (בעד חובו), יזמר זמר וילך לדרכו (יהיה שבע רצון בדין האמת שדנו לו). היא ניימא ודיקולא שפיל—היא מנמנמת והסל

„בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה" וגו'[1]. ההוא דהוה קאמר ואזיל: גַּבְרָא דִּרְחִיצְנָא עֲלֵיהּ–אַדְיֵהּ לְגְוִיזֵיהּ וְקָם. אמר ליה שמואל לרב יהודה: קרא כתיב: „גַּם אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר בָּטַחְתִּי בוֹ אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב"[2].

ההוא דהוה קאמר ואזיל: כִּי רְחִימְתִּין הֲוָת עַזִּיזָא–אַפְּתְיָא דְסַפְסֵירָא שָׁכְבִין, הַשְׁתָּא דְּלָא עַזִּיזָא רְחִימְתִּין–פֻּרְיָא בַר שִׁתִּין גַּרְמִידֵי לָא סַגֵּי לָן. אמר רב הונא קְרָאֵי כְּתִיבֵי: מֵעִקָּרָא כתיב: „וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת"[3], וְתַנְיָא: ארון–תשעה, וכפורת–טפח, הרי כאן עשרה; וכתיב: „וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לה' שִׁשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ"[4]; ולבסוף כתיב: „כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי" וגו'[5].

ב) אֵיךְ סָמַךְ ר' יְהוּדָה בֶּן בָּבָא חֲמִשָּׁה זְקֵנִים.

אמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש לטוב, ור' יהודה בן בבא שמו, שאלמלא הוא–נשתכחו דיני קנסות מישראל. נשתכחו? נִגְרְסִינְהוּ! אלא: בטלו דיני קנסות מישראל. שפעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל, שכל הסומך יֵהָרֵג וכל הנסמך יהרג ועיר שסומכין בה תֵּחָרֵב ותחומין שסומכין בהם יֵעָקְרוּ. מה עשה רבי יהודה בן בבא? הלך וישב לו בין שני הרים גדולים ובין שתי עיירות גדולות ובין שני תחומי שבת, בין אוּשָׁא לְשְׁפַרְעָם וסמך שם ה' זקנים, ואלו הן: ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון ור' יוסי ור"א בן שמוע. רב אַוְיָא מוסיף: אף ר' נחמיה. כיון שהכירו אויבים בהם, אמר להם: בני, רוצו! אמרו לו: רבי, מה תְּהֵא עליך? אמר להם: הריני מוּטָל לפניהם כאבן שאין לה הופכים. אמרו: לא זזו משם, עד שנעצו בו שלש מאות לוֹנְבִיאוֹת של ברזל ועשאוהו כִּכְבָרָה.

[1]קהלת י, יח. [2]תהלים מא, י. [3]שמות כה, כב. [4]מלכים א. ו, ב. [5]ישעיה סו, א.

שפל (כשהאשה מנמנמת מתוך עצלות, אז הסל שעל ראשה, שבו היא שמה את מלאכת ידיה, נוטה לנפול). גברא וכו'–האיש, שבטחתי בו, הרים את מטהו (למולי) וקם (עלי). כי רחימתין וכו'–כשאהבתנו היתה עזה, היינו שוכבים על רוחב החרב (ולא היה צר לנו); עתה כשאהבתנו אינה עזה, אפילו מטה בת ששים אמות אינה מספיקה לנו. מעיקרא–מתחלה. הרי כאן עשרה–הרי שהקב"ה משרה את שכינתו בעשרה טפחים סמוך לקרקע. ולבסוף–כשחטאו, נעשה בית המקדש הגדול והמרווח צר להקב"ה, עד כי שאל: איזה בית אשר תבנו לי?

ב) ברם–אכן, באמת. נגרסינהו–ילמדו אותם (ואז לא ישתכחו). בטלו דיני קנסות–כי דיני קנסות דנים רק חכמים מוסמכים ובאין סמיכת חכמים אין מי שידין אותם. מלכות–רומי. כל הסומך–מי שיתן סמיכה להכם. תחומין–גבולות העיר (אלפים אמה מסביב לה). בין שתי עיירות–ולא בתוך העיר, כדי שלא יחריבוה הרומיים, אם יודע להם הדבר. בין שני תחומי שבת–באמצע שני התחומים של שני הערים, כדי שלא ידעו איזה מהם לעקור. בין אושא לשפרעם–הן שתי העיירות. לונביאות–חניתות.

ג) יוֹצְרֵי הַתַּלְמוּד.

„לְמֵדִין לפני חכמים"–לוי מרבי. „דנין לפני חכמים"–שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא וחנן המצרי וחנניא בן חֲכִינַאי. רב נחמן בר יצחק מַתְנֵי ה': שמעון שמעון ושמעון, חנן וחנניא. „רבותינו שבבבל"–רב ושמואל; „רבותינו שבארץ ישראל"–רבי אבא; „דַּיָּנֵי גוֹלָה"–קַרְנָא; „דייני דא"י"–ר' אמי ור' אסי; „דייני דְפוּמְבְּדִיתָא"–רב פפא בר שמואל; „דייני דִנְהַרְדְעָא"–רב אַדָּא בַּר מִנְיוֹמִי; „סָבֵי דְסוּרָא"–רב הונא ורב חסדא; „סָבֵי דפומבדיתא"–רב יהודה ורב עֵינָא; „חָרִיפֵי דפומבדיתא"–עֵיפָא וַאֲבִימִי בני רַחֲבָה; „אָמוֹרָאֵי דפומבדיתא"–רבה ורב יוסף; „אָמוֹרָאֵי דנהרדעא"–רב חַמָּא; „נְהַרְבְּלָאֵי מַתְנוּ"–רַמִּי בר בְּרַבִּי; „אָמְרֵי בי רב"–רב הונא. וְהָאָמַר רב הונא „אמרי בי רב"? אלא: רב הַמְנוּנָא. „אָמְרֵי בְּמַעְרְבָא"–רבי ירמיה; „שְׁלַחוּ מִתָּם"–רבי יוסי בר חנינא; „מַחְכוּ עֲלָהּ בְּמַעְרְבָא"–ר' אלעזר. והא שלחו מתם: „לדברי רבי יוסי בר חנינא"? אלא אֵפוֹךְ: „שלחו מתם"–רבי אלעזר, „מַחְכוּ עֲלָהּ בְּמַעְרְבָא"–ר' יוסי בר חנינא.

פרק שני.

ד) יַנַּאי הַמֶּלֶךְ וְשִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח.

עַבְדֵּיהּ דְּיַנַּאי מַלְכָּא קְטַל נַפְשָׁא. אֲמַר לְהוּ שמעון בן שטח לחכמים: תנו עיניכם בו ונדוננו. שְׁלַחוּ לֵיהּ: עַבְדָּךְ קְטַל נַפְשָׁא. שַׁדְרֵיהּ לְהוּ. שלחו ליה: תָּא אַנְתְּ נַמֵּי לְהָכָא: „וְהוּעַד בִּבְעָלָיו"[1]–אמרה תורה: יבא בעל השור ויעמוד על שורו. אֲתָא וְיָתֵיב. אמר ליה שמעון בן שטח: ינאי המלך! עמוד על רגליך ויעידו בך, ולא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד, שנאמר: „וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב" וגו'[2]. א"ל: לא כשתאמר אתה, אלא כמה שיאמרו חביריך. נִפְנָה לימינו–כבשו פניהם

[1]שמות כא, כט. [2]דברים יט, יז.

ג) למדין וכו'–כל מקום שנאמר בגמרא „למדים לפני חכמים" מְכֻוָּן בזה לוי, שהיה לומד לפני רבי. מתני–מורה. שמעון וכו'–הוא מוסיף את שמעון התימני; וחמשתם לא הגיעו לידי זקנה ולכן היו יושבים על הקרקע לפני הזקנים ודנים בהלכה. סבי דסורא–הזקנים שבסורא. חריפי–חריפי השכל. נהרבלאי מתנו–הנהרבלאים מורים. אמרי בי רב–אומרים בבית המורה. והאמר רב הונא וכו'–והלא רב הונא עצמו אמר את הדברים „אמרי בי רב"? במערבא–במערב (בארץ ישראל). מתם–משם (מבבל). מחכו וכו'–שוחקים (היו שוחקים) על זה במערב. והא שלחו מתם וכו'–והלא מוצאים אנו מאמר שכתוב בו „שלחו מתם לדברי רבי יוסי בר חנינא". אפוך–הפוך את הסדר.

ד) עבדיה וכו'–עבדו של ינאי המלך הרג נפש. להו–להם. תנו עיניכם בו וכו'–דונו אותו ואל תשאו את פניו. שדריה להו–שִׁלְּחוּ (את העבד) אליהם. תא וכו'–בוא גם אתה הנה. אתא ויתיב–בא וישב. ויעידו בך–שעבדך הרג את הנפש. נפנה–פנה שמעון בן שטח אל החכמים אשר לימינו, כדי לדעת אם יאמרו כמותו. כבשו פניהם

בקרקע, נפנה לשמאלו—כבשו פניהם בקרקע. אמר להם שמעון בן שטח: בעלי מחשבות אתם, יבא בעל מחשבות וְיִפָּרַע מכם! מיד בא גבריאל נְחֲבָטָן בקרקע ומתו. באותה שעה אמרו: „מלך לא דן ולא דנין אותו, לא מעיד ולא מעידין אותו".

פרק שלישי.

ה) תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁבְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְשֶׁבְּבָבֶל.

א"ר הושעיא: מ"ד: „וָאֶקַּח לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים"[1]? „נועם"—אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה; „חובלים"—אלו ת"ח שבבבל, שֶׁמְּחַבְּלִים זה לזה בהלכה. „וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים"[2]: „יצהר"—אמר רבי יצחק: אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שנוחין זה לזה בהלכה כשמן זית. „וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ"[3]— אלו תלמידי חכמים שבבבל, שֶׁמְּרִירִין זה לזה בהלכה כזית. כתיב: „וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂאנָה אֶת הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם. וָאֹמַר אֶל הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה הֵמָּה מוֹלִיכוֹת אֶת הָאֵיפָה. וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת לָהּ בַיִת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר"[4]—אר"י משום רשב"י: זו חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל. מאי בבל? א"ר יוחנן: בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד. „בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם"[5]—א"ר ירמיה: זה תלמודה של בבל.

פרק שביעי.

ו) אַכְסַנְיוֹת שֶׁל תּוֹרָה.

ת"ר: „צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף"[6] — הַלֵּךְ אחר חכמים לישיבה: אחר ר' אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לִבְרוֹר חַיִל, אחר רבי יהושע לִפְקִיעִין, אחר רבן גמליאל לְיַבְנֶה, אחר ר' עקיבא לבני ברק, אחר רבי מַתְיָא לרומי, אחר רבי חנינא בן תרדיון לְסִיכְנִי, אחר ר' יוסי לצפורי, אחר ר' יהודה בן בתירא לְנְצִיבִין, אחר ר' חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה, אחר רבי לבית שְׁעָרִים, אחר חכמים ללשכת הגזית.

[1]זכריה יא, ז. [2]שם ד, יד. [3]שם שם ג. [4]שם ה, ט, י, יא. [5]איכה ג, ו. [6]דברים טז, כ.

בקרקע—השפילו את פניהם לארץ מיראתם מפני המלך. **בעלי מחשבות אתם**—אתם עושים את עצמכם כאלו הנכם שקועים במחשבות אחרות. **בעל מחשבות**—הקב"ה, היודע את מחשבתכם. **ויפרע מכם**—ישלם לכם את גמולכם. **חבטן**—הכם.

ה) **מנעימים וכו'**—מתנהגים בנעימות זה לזה במשא ומתן של הלכה. **מחבלים**—משחיתים, **בלומר**: בוכוחיהם הם מתנפלים איש על אחיו בלשון עזה ובחמה. **זו חנופה וכו'**—שתי הנשים הן חנופה וגסות הרוח (נאוה), שקבעו להן מושב בבבל („רוח בכנפיהם" הוא רמז לגסות הרוח, ו„כנפי החסידה" הוא רמז לחנופה הסתראה כחסידות). **מאי בבל**—מה משמעותו של השם בבל? **תלמודה של בבל**—שאין חכמיה נוחים ומסכימים זה לזה ולכן אין תלמודם מחוור וברור.

ו) **אחר חכמים לישיבה**—לעיר שיש בה בית ועד לחכמים ומושב של בית דין קבוע. **לגולה**—לפומבדיתא.

ז) נִכְנַס יַיִן–יָצָא סוֹד.

יהודה וחזקיה בני רבי חייא הֲווֹ יָתְבֵי בִּסְעֻדְּתָא קַמֵּיהּ דְּרַבִּי וְלָא הֲווֹ קָאָמְרֵי וְלָא מִדֵּי. אֲמַר לְהוֹ: אַגְבְּרוּ חַמְרָא אַדַּרְדְּקֵי, כִּי הֵיכִי דְּלֵימְרוּ מִלְּתָא. כֵּיוָן דְּאִבַּסּוּם, פתחו ואמרו: אין בן דוד בא, עד שיכלו שני בתי אבות מישראל, אלו הן: ראש גולה שבבבל ונשיא שבא"י, שנאמר: „וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לִשְׁנֵי בָּתֵּי יִשְׂרָאֵל"[1]. אמר להם: בני, קוצים אתם מטילים לי בעיני. א"ל ר' חייא: רבי, אל ירע בעיניך, יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות, נכנס יין–יצא סוד.

ח) יְצִירַת אָדָם הָרִאשׁוֹן.

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם, ברא כת אחת של מלאכי השרת. אמר להם: רצונכם? „נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ"[2]. אמרו לפניו: רבש"ע, מה מעשיו? אמר להם: כך וכך מעשיו. אמרו לפניו: רבש"ע, „מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ"[3]! הושיט אצבעו הקטנה ביניהם ושרפם; וכן כת שניה. כת שלישית אמרה לפניו: רבש"ע, ראשונים שאמרו לפניך, מה הועילו? כל העולם כולו שלך הוא, כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך, עשה. כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הַפְּלָגָה, שמעשיהם מקולקלים, אמרו לפניו: רבש"ע, לא יפה אמרו ראשונים לפניך? אמר להם: „וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל"[4].

ט) תְּשׁוּבוֹת חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל לַכּוֹפְרִים.

אמר ליה קיסר כופר לרבן גמליאל: אלהיכם גנב הוא, דכתיב: „וַיַּפֵּל ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן"[5]. אמרה ליה בְּרַתֵּיהּ: „שַׁבְקֵיהּ, דַּאֲנָא מַהְדַּרְנָא לֵיהּ". אמרה ליה: „תנו לי דוכום אחד". אמר לה: „למה לִיךְ"? אמרה ליה: „לִיסְטִין בא עלינו הלילה ונטל ממנו קִיתוֹן של כסף והניח לנו קיתון של זהב". אמר לה: „הַלְוַאי שיבא עלינו בכל יום". „ולא יפה היה לו לאדם הראשון, שנטלו ממנו צלע אחת ונתנו לו שפחה לשמשו?" אמר לה: „הָכֵי קָאָמֵינָא: אלא לִשְׁקְלֵיהּ בְּהֶדְיָא". אמרה ליה:

[1]ישעיה ח, יד. [2]בראשית א, כו. [3]תהלים ח, ה. [4]ישעיה מו, ד. [5]בראשית ב, כא.

ז) הוו יתבי וכו'—ישבו בסעודה לפני רבי ולא אמרו דבר. אגברו חמרא וכו'—הגבירו (הרבו) יין לנערים, כדי שיאמרו דבר (איזה דבר תורה). כיון דאיבסום–לאחר שנשתכרו. והיה למקדש וכו'—בן דוד המושיע את ישראל יהיה למקדש לעמו. בשבעים אותיות—הסכום היוצא מן האותיות י' י' ן' הוא שבעים וכן גם סכום האותיות של המלה ס' ו' ד'. נכנס יין יצא סוד–כששותים יין מגלים סוד.

ח) מקולקלים–משחתים.

ט) אמרה ליה ברתיה וכו'–אמרה לו בתו (של הקיסר): הניחנו, כי אני אשיב לו. אמרה ליה–לאביה. דוכום-פקיד. ליסטין–שודד. קיתון–צפחת. הכי קאמינא–כך אני אומר. לשקליה בהדיא–הלא היה לו לקחת את הצלע בגלוי (ולמה לְקָחָהּ ממנו בשנתו?).

„אַיְתוֹ לי אוּמְצָא דְבִשְׂרָא". אַיְתוֹ לה. אוֹתְבַהּ תוֹתֵי בַחְשָׁא. אַפְּקַתַּהּ, אמרה ליה: „אכול מֵהַאי". אמר לה: „מְאִיסָא לי". אמרה ליה: „ואדם הראשון נַמֵּי, אִי הֲוָה שְׁקִילָא בְהֶדְיָא, הֲוָה מְאִיסָא לֵיהּ".

אמר ליה קיסר [כופר] לרבן גמליאל: יָדַעְנָא אֱלָהַיְכוֹ מַאי קָא עָבֵיד וְהֵיכָן יָתֵיב. אִתְנְגֵד וְאִתְנַח. אמר ליה: מאי האי? אמר: בן אחד יש לי בִכְרְכֵי הים ויש לי גַעְגּוּעִין עליו, בָּעֵינָא דְמַחְוֵית לֵיהּ נִיהֲלִי. א"ל: מי יָדַעְנָא הֵיכָא נִיהוּ? א"ל: דְּאִכָּא בְּאַרְעָא לָא יָדַעְתְּ, דְּאִכָּא בִשְׁמַיָּא יָדַעַתְּ?

א"ל קיסר [כופר] לר"ג: כתיב: „מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים"[1], מַאי רְבוּתֵיהּ? אֲנָא מָצֵינָא לְמְמְנֵי כוֹכְבֵי. אַיְתִי חַבּוּשֵׁי, שְׁדִינְהוֹ בְּאַרְבֵּילָא וְקָא מַהְדַּר לְהוֹ. א"ל: „מְנִינְהוֹ". א"ל: „אוֹקְמִינְהוֹ". א"ל: „רְקִיעָא נַמֵּי הָכֵי הָדַר". אִכָּא דְאָמְרֵי: הָכֵי א"ל קיסר: „מְנוֹ לי כוֹכְבֵי". אמר ליה ר"ג: „אֵימָא לי, כַּכֵּיךְ וְשִׁנֵּיךְ כמה הָווֹ?" שְׁדָא יְדֵיהּ לְפוּמֵיהּ וְקָא מָנֵי לְהוֹ. א"ל: „דְּאִכָּא בְּפֻמָּךְ לָא יָדַעַתְּ, דאיכא ברקיעא ידעת?"

א"ל קיסר [כופר] לרבן גמליאל: „מי שברא הרים לא ברא רוח, שנאמר: „כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבוֹרֵא רוּחַ"[2]. „אלא מעתה, גבי אדם, דכתיב: „וַיִּבְרָא"[3], וַיִּיצֶר"[4], — הָכֵי נַמֵּי מי שברא זה לא ברא זה? טפח על טפח יש בו באדם ושני נקבים יש בו, מי שברא זה לא ברא זה, שנאמר: „הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם יוֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט"[5]?" א"ל: „אִין". א"ל: „ובשעת מיתה כולם נתפייסו?"

[1]תהלים קמז, ד. [2]עמוס ד, יג. [3]בראשית א, כז. [4]שם ב, ז. [5]תהלים צד, ט.

אייתו וכו'–הביאו לי חתיכת בשר טרי (שאינו מבושל). אותבה וכו'–הושיבה (נתנה) אותה תחת האפר לצלותה. אפיקתה וכו'–הוציאה אותה (את חתיכת הבשר) ואמרה לו: אכול מזה. מאיסא לי-היא מאוסה לי (כי ראה כיצד צולים את הבשר ונמאס עליו). נמי-גם כן. אי הוה וכו'-לו לקח אלהים את הצלע בגלוי ואדם הראשון היה רואה את מעשה החתוך שנעשה בגופו, אז היתה חוה מאוסה עליו.

ידענא וכו'–אני יודע מה עושה אלהיכם ואיפה הוא יושב. איתנגד ואתנח–העמיד את עצמו כחלש ונאנח. מאי האי–מה זאת? בכרכי הים–בערים שעל שפת הים. יש לי געגועין עליו–נפשי עורגת לו. בעינא וכו'–אני רוצה, שתראנו לי. מי ידענא וכו'–וכי יודע אני איפה הוא? דאיכא בארעא וכו'–אם מה שיש בארץ אינך יודע, כלום יודע אתה מה שיש בשמים?

מאי רבותיה וכו'–במה יתרונו? (גם) אני יכול למנות את הכוכבים. אייתי חבושי וכו'–הביא מין תפוחים קטנים וזרק אותם אל תוך כברה וגלגל אותם סביב סביב. מנינהו–מנה אותם. אוקמינהו–העמידם (חדל מגלגל אותם). רקיעא וכו'–גם הרקיע מסתובב כך. איכא דאמרי וכו'–יש אומרים, כך אמר לו הקיסר: מנויים לי הכוכבים (אני יודע את מספרם). אימא לי וכו'–אמור לי, מלתעותיך ושניך כמה הן? (כמה מספרן)? שדא ידיה וכו'–הניח את ידו לתוך פיו ומנה אותן. דאיכא וכו'–מה שיש בפיך אינך יודע וכו'.

יוצר הרים וגו'–זה נקרא „יוצר" וזה נקרא „בורא". מי שברא זה–מי שברא אבר זה לא ברא אבר זה? ושני נקבים יש בו–בשטח של טפח זה יש שני נקבים, האזן והעין. הנוטע וגו'–זה נקרא „נוטע" וזה נקרא „יוצר". אין–אמנם כן הוא. כולם נתפייסו–וכי שני האלים מתפייסים ומסכימים יחד להמית את האדם?

א"ל הָהוּא אַמְגוּשָׁא לְאָמֵימַר: „מִפַּלְגָּךְ לְעֵלַּאי — דְּהוֹרְמִיז, מִפַּלְגָּךְ לְתַתַּאי — דְּאַהוֹרְמִין". א"ל: „א"כ, הֵיכִי שָׁבֵק לֵיהּ אַהוֹרְמִין לְהוֹרְמִיז לְעַבּוֹרֵי מַיָּא בְּאַרְעֵיהּ?"

א"ל קיסר לרבי תנחום: „תָּא לֶהֱוֵי כּוּלַּן לְעַמָּא חַד". אֲמַר לֵיהּ: „לְחַיֵּי, מִיהוּ אֲנַן דְּמָהֲלִינַן לָא מָצֵינַן מֶהֱוֵי כְּוָתַיְכוּ, אַתּוּן מָהֲלִיתוּ וַהֲווֹ כְּוָתַן". א"ל: „מֵימַר — שַׁפִּיר קָאָמְרַתְּ, מִיהוּ כל דְּזָכֵי לְמַלְכָּא לְשַׁדְיוּהַּ לְבִיבָר". שַׁדְיוּהַּ לְבִיבָר וְלָא אַכְלוּהַּ. א"ל הָהוּא מִינָא: „הַאי דְּלָא אַכְלוּהַּ, מִשּׁוּם דְּלָא כְּפוּן הוּא". שַׁדְיוּהַּ לְדִידֵיהּ וְאַכְלוּהַּ.

א"ל קיסר כופר לר"ג: „אָמְרִיתוּ, כל בֵּי עשרה שְׁכִינְתָּא שָׁרְיָא, כמה שְׁכִינָתָא אִכָּא?" קַרְיֵיהּ לְשַׁמָּעֵיהּ, מַחְיֵיהּ בְּאַפְתְּקִיהּ. א"ל: „אַמַּאי?" „דְּעָל שִׁמְשָׁא בְּבֵיתָא דכופר". א"ל קיסר: „שִׁמְשָׁא אַכְּלֵי עָלְמָא נִיחָא". א"ל: „ומה שִׁמְשָׁא, דְּהוּא חַד מִן אַלְפָּא אַלְפֵי רִבְּוָן דְּמְשַׁמְּשֵׁי קַמֵּי קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, נִיחָא אַכְּלֵי עָלְמָא, שְׁכִינְתָּא דקוב"ה — עַל אחת כמה וכמה!"

א"ל הָהוּא מִינָא לר' אבהו: אֱלָהֵיכוֹן גַּחְכָּן הוּא, דְּקָאָמַר לֵיהּ ליחזקאל „שְׁכַב עַל צִדְּךָ הַשְּׂמָאלִי"[1], וכתיב: „וְשָׁכַבְתָּ עַל צִדְּךָ הַיְמָנִי"[2]. אַדְּהָכֵי וְהָכֵי אֲתָא הָהוּא תַּלְמִידָא, א"ל: מ"ט דִּשְׁבִיעֲתָא? א"ל: הַשְׁתָּא אָמֵינָא לְכוּ מִלְּתָא דְּשָׁוְיָא לְתַרְוַיְהוּ: אמר הקב"ה לישראל: זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו, שהארץ שלי היא. והם לא עשו כן, אלא חטאו וְגָלוּ. מנהגו של

[1] יחזקאל ד, ד. [2] שם שם ו.

אמגושא—קוסם, מָג. מפלגך לעילאי וכו'—מחצייך ולמעלה הנך של הורמיז (יוצרך אלהי האור אורמוזד). ומפלגך לתתאי דאהורמין—ומחצייך ולמטה הנך של אהרימון (יוצרך אלהי החשך אהרימון). אם כן וכו'—אם כן איך מניח לו אהרימון להורמיז להעביר את המים בארצו? (שכל מה שאדם מכנים דרך פיו הוא מוציא דרך הנקבים התחתונים).

תא ליהוי וכו'—בוא ונהיה כולנו לעם אחד. לחיי—טוב הדבר. מיהו וכו'—אולם אנחנו, שהננו מהולים, אין אנו יכולים להיות כמוכם, אבל אתם המולו והיו כמונו. מימר וכו'—אמור אמרת יפה (היטבת לענות), אולם מי שמנצח את המלך (בוכוח), דינו להשליכו אל הביבר (מקום חיות רעות). שדיוה וכו'—השליכוהו אל הביבר ולא אכלוהו (החיות). א"ל ההוא מינא וכו'—אמר מין אחד להקיסר: הסבה שבשבילה לא אכלוהו החיות, היא מפני שאינן רעבות. שדיוה וכו'—אז השליכו אותו ואכלוהו.

אמריתו וכו'—הנכם אומרים, שעל כל אספה של עשרה אנשים שרויה השכינה, כמה שכינות ישנן? קרייה וכו'—קרא רבן גמליאל למשרתו של הקיסר והכהו במקבת. אמאי—בשביל מה? דעל שמשא וכו'—מפני שבא אור השמש אל הבית (והמשרת לא עצר בעדו). שמשא אכולי וכו'—הלא השמש נחה (מופיעה) על כל העולם. ומה שמשא וכו'—ומה השמש, שאינה אלא אחד מאלף אלפי רבבות של המשמשים לפני הקדוש ברוך הוא, נחה (מופיעה) על כל העולם, שכינתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה (שהיא שרויה על כל העולם).

אלהיכון גחכן—אלהיכם לץ הוא (שהוא מהתל בנביאיו), שאמר לו ליחזקאל וכו'. אדהכי וכו'—בין כה וכה בא תלמיד אחד ואמר לו: מה טעמה של השביעית (למה צוה הקב"ה על השמיטה)? השתא וכו'—עתה הנני לומר לכם דבר, שיהיה שוה לשניהם (לשני הענינים).

עולם: מלך בשר ודם, שֶׁסָּרְחָה עליו מדינה, אם אכזרי הוא–הורג את כולן, אם רחמן הוא–הורג חציין, אם רחמן מלא רחמים הוא–מייסר את הגדולים שבהם ביסורין. אף כך הקדוש ברוך הוא מייסר את יחזקאל, כדי לְמָרֵק עונותיהם של ישראל.

א״ל הָהוּא מִינָא לר׳ אבהו: אלהיכם כהן הוא, דכתיב: ״וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה״[1],–כי קַבְרֵיהּ למשה בְּמַאי טָבֵל? וכי תֵּימָא בְּמַיָּא–והכתיב: ״מִי מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם״[2]? א״ל: בְּנוּרָא טָבֵל, דכתיב: ״כִּי הִנֵּה ה׳ בָּאֵשׁ יָבוֹא״ וגו׳[3]. ״ומי סָלְקָא טְבִילוּתָא בְּנוּרָא״? אמר ליה: אַדְּרַבָּה, עיקר טְבִילוּתָא בְּנוּרָא הוא, דכתיב: ״וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם״[4].

פרק ששי.

י) מִיתַת תְּלִיָּה.

כיצד תולין אותו? מְשַׁקְּעִין את הקורה בארץ והעץ יוצא ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו. רבי יוסי אומר: הקורה מוּטָה על הכותל ותולה אותו, כדרך שהטבחין עושין. ומתירין אותו מיד; ואם לָן–עובר עליו בלא תעשה, שנאמר: ״לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי״ וגו׳[5]–כְּלוֹמַר: ״מפני מה זה תלוי?״ ״מפני שבירך את השם״. ונמצא ש״ש מתחלל. א״ר מאיר: בשעה שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת? ״קַלַּנִי מראשי, קַלַּנִי מזרועי!״ א״כ המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך, ק״ו על דמם של צדיקים. ולא זו בלבד אמרו, אלא כל הַמֵּלִין את מתו, עובר ב״לא תעשה״. הֱלִינוֹ לכבודו, להביא לו ארון ותכריכים, אינו עובר עליו.

[1]שמות כה, ב. [2]ישעיה מ, יב. [3]שם סו, טו. [4]במדבר לא, כג. [5]דברים כא, כג.

סרחה–חטאה. למרק–לצרף. כי קבריה וכו׳–כשקבר את משה, במה טבל? וכי תימא במיא–ואם תאמר שטבל במים. בנורא–באש. ומי סלקא וכו׳–וכי מועילה הטבילה באש? עיקר וכו׳–עיקר הטבילה באש הוא. וכל אשר לא יבוא באש וכו׳–את הדבר שאי אפשר לטהרו באש (פן יִשָּׂרֵף) תעבירו במים.

י) משקעין–תוחבים. והעץ יוצא–ומטנה יוצא עץ לרחבה למעלה. מקיף–כורך. ותולה אותו–בידו. מוטה על הכותל–הקורה לא היתה נעוצה באדמה, אלא ראשה האחד היה על הארץ וראשה השני נשען על הכותל. מתירים אותו מיד–תכף לאחר מיתתו פִּתְּחוּ את מוסרותיו והורידוהו. שבירך את השם–שקלל את האלהים. מה לשון אומרת–באיזו לשון היא מקוננת עליו? קלני וכו׳–קל לי מראשי, קל לי מזרועי (כלומר: ראשי כבד עלי, זרועי כבדה עלי, כמו שאומר אדם עיף ויגע). המקום–שם נרדף לאלהים. ולא זו בלבד–לא רק המלין את התלוי עובר ב״לא תעשה״, אלא את כל מת אסור להלין.

פרק שביעי.

יא) מִיתַת שְׂרֵפָה.

מִשְׁנָה: מצות הנשרפים. היו מְשַׁקְעִין אותו בזבל עד אַרְכּוּבוֹתָיו ונותנין סוּדָר קשה לתוך הָרַכָּה וכורך על צוארו, זה מושך אצלו וזה מושך אצלו, עד שפותח את פיו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וְחוֹמֶרֶת את בני מעיו. ר׳ יהודה אומר: אף הוא, אם מת בידם. לא היו מקיימין בו מצות שריפה, אלא פותח את פיו בִּצְבָת שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו. אמר רבי אלעזר בן צדוק: מעשה בבת כהן אחת שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה. אמרו לו: מפני שלא היה ב״ד של אותה שעה בקי.

גְּמָרָא: מַאי פתילה? אמר רב מַתְנָה: פתילה של אֲבָר. מְנָא לָן? אָתְיָא „שריפה" „שריפה" מעדת קרח, מה לְהָלַן–שריפת נשמה וגוף קיים, אף כאן–שריפת נשמה וגוף קיים. רבי אלעזר אומר: אָתְיָא „שריפה" „שריפה" מבני אהרן, מה לְהָלַן שריפת נשמה וגוף קיים, אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים.

יב) שֶׁבַע הַמִּצְוֹת שֶׁל בְּנֵי נֹחַ.

ת״ר: שבע מצות נצטוו בני נח: דינין וברכת השם ועבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים וגזל ואבר מן החי. ר׳ חנניא בן גמליאל אומר: אף על הדם מן החי. ר׳ חידקא אומר: אף על הסירוס. ר״ש אומר: אף על הכישוף. ר׳ יוסי אומר: כל האמור בפרשת מכשף–בן נח מוזהר עליו: „לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים, כִּי תוֹעֲבַת ה׳ כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה ה׳ אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ"[1]–ולא ענש הכתוב, אלא אם כן הזהיר. ר׳ אלעזר אומר: אף על הכלאים. מותרים בני נח ללבוש כלאים ולזרוע כלאים ואינם אסורים אלא בְּהַרְבָּעַת בְּהֵמָה וְהַרְכָּבַת

[1]דברים יח, י—יב.

יא) ארכובותיו—ברכיו. סודר—מטפחת. לתוך הרכה—לתוך מטפחת רכה, כי הקשה מחבלת ומנוולת את הצואר והרכה אינה מחנקת היטב, לכן שמים את הקשה מן הצואר ולפנים ואת הרכה מבחוץ, להגין על הצואר. זה—עד זה. הפתילה—של עופרת. חומרת—צורבת. אם מת בידם—אם מת בידם ע״י החניקה קודם שזרקו את הפתילה לתוך פיו. לא היו מקיימין בו מצות שריפה—ולכן אין לעשות כך. בצבת—במלקחים. שלא בטובתו—בעל כרחו. זמורות—ענפים. בקי—בהלכות שריפה. אבר—עופרת. מנא לן—מאין אנו יודעים שמצות שרפה היא באופן האמור במשנה? אתיא וכו׳—מושוה, מקבילה שריפה זו שנאמרה בבת כהן לשרפה שנאמרה בעדת קרח. להלן—שם.

יב) דינין—עשות משפט. ברכת השם—קללת אלהים. אבר מן החי—שלא לחתוך אבר מן החי ולאכלו. אלא אם כן הזהיר—הקב״ה הוריש את העמים האלה, מפני שעברו על האזהרה שהוזהרו, שלא לעשות את כל המעשים המפורטים בכתוב. הרבעת בהמה והרכבת אילן—מין בשאינו מינו.

אילן. מְנָא הָנֵי מִלֵּי? א״ר יוחנן: דאמר קרא „וַיְצַו ה׳ אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל״[1]; „ויצו״—אלו הדינין וכן הוא אומר: „כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו״ וגו׳[2]; „ה׳״—זו ברכת השם וכן הוא אומר: „וְנֹקֵב שֵׁם ה׳ מוֹת יוּמָת״[3]; „אלהים״—זו עבודת כוכבים וכן הוא אומר: „לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי״[4]; „על האדם״—זו שפיכות דמים וכה״א: „שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם״[5]; „לאמר״—זו גילוי עריות וכה״א: „לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ אַחֵר״[6]; „מכל עץ הגן״—ולא גזל; „אכל תאכל״—ולא אבר מן החי.

יג) הַנָּחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי.

ר״ש בן מנסיא אומר: חֲבָל על שַׁמָּשׁ גדול, שאבד מן העולם! שאלמלי לא נתקלל נחש, כל אחד ואחד מישראל היו מְזֻמָּנִים לו שני נחשים טובים, אחד מְשַׁגְּרוֹ לצפון ואחד מְשַׁגְּרוֹ לדרום, להביא לו סַנְדַּלְכּוֹנִים טובים ומַרְגָּלִיּוֹת טובות, ולא עוד, אלא שֶׁמַּפְשִׁילִין לו רצועה מתחת זנבו ומוציא בו עפר לגינתו ולחורבתו.

היה רבי יהודה בן תימא אומר: אדם הראשון מֵיסֵב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר וּמְצַנְּנִין לו יין וְהֵצִיץ בו נחש וראה כבודו ונתקנא בו.

יד) אֵלִיָּהוּ וְהַתִּינוֹק.

„וְנָתַתִּי אֶת פִּגְרֵיכֶם עַל פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם״[7]—אמרו: אליהו הצדיק היה מְחַזֵּר על תְּפוּחֵי רעב שבירושלים. פעם אחת מצא תינוק, שהיה תפוח ומוטל באשפה. א״ל: מֵאֵיזֶה משפחה אתה? א״ל: ממשפחה פלונית אני. אמר ליה: כלום נשתייר מאותה משפחה? א״ל: לאו, חוץ ממני. א״ל: אם אני מלמדך דבר, שאתה חי בו, אתה למד? א״ל: הֵן. א״ל: אמור בכל יום „שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד״. אמר לו: „הַס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם ה׳״[8], שלא למדוהו אביו ואמו. מיד הוציא יראתו מחיקו ומנשקה ומחבקה, עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ ונפל הוא עליה, לקיים מה שנאמר: „ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם״.

[1]בראשית ב, טז. [2]שם יח, יט. [3]ויקרא כד, טז. [4]שמות כ, ג. [5]בראשית ט, ו. [6]ירמיה ג, א. [7]ויקרא כו, ל. [8]עמוס ו, י.

מנא הני מילי—מניין אנו יודעים את הדברים האלה? (כי בני נח נצטוו שבע מצוות). מכל עץ הגן—מכיון שראה צורך להפקיר לו למאכל את אלה, משמע מה שאינו מופקר—אסור. אכול תאכל—העומד לאכילה מותר לך לאכול ולא אבר מן החי, כי הבהמה החיה אינה עומדת לאכילה, אלא לגדל וְלָדוֹת.

יג) חבל—אהה, צר. שמש—משרת. משגרו—היה שולחו. סנדלכונים—מין אבנים יקרות. מפשילין—תולים, קושרים. גינתו—גן שלו. מצננין—מקררים.

יד) תפוחי רעב—נפוחי רעב. יראתו—פסל האליל שלו.

טו) מִיתָתוֹ שֶׁל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר.

תניא: כשחלה ר׳ אליעזר, נכנסו רע״ק וחביריו לבקרו. הוא יושב בְּקִינוֹף שלו והם יושבין בִּטְרַקְלִין שלו. ואותו היום ע״ש היה. ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפיליו. גער בו ויצא בנזיפה. אמר להם לחביריו: כמדומה אני, שדעתו של אבא נטרפה. אמר לְהוֹ: דעתו ודעת אמו נטרפה, הֵיאַךְ מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שְׁבוּת? כֵּיוָן שראו חכמים, שדעתו מיושבת עליו, נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות. אמר להם: למה באתם? אמרו לו: ללמוד תורה באנו. אמר להם: ועד עכשיו למה לא באתם? אמרו לו: לא היה לנו פנאי. אמר להם: תְּמֵהַ אני, אם ימותו מיתת עצמן. א״ל רע״ק: שלי מהו? א״ל: שלך קשה משלהן. נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר: אוי לכן שתי זרועותי, שהן כשני ספרי תורות שנגללין. הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי, הרבה תורה למדתי ולא חִסַּרְתִּי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים. הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי, אלא כְּמִכְחוֹל בשפופרת. ולא עוד, אלא שאני שונה שלש מאות הלכות ב„בהרת עזה״ ולא היה אדם שואלני בהם דבר מעולם. ולא עוד, אלא שאני שונה ש׳ הלכות, ואמרי לה: שלשת אלפים הלכות, בנטיעת קישואין ולא היה אדם שואלני בהם דבר מעולם, חוץ מעקיבא בן יוסף. פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי: רבי, למדני בנטיעות קשואים. אמרתי דבר אחד–נתמלאה כל השדה קשואים. אמר לי: רבי, למדתני נטיעתן, למדני עקירתן. אמרתי דבר אחד–נתקבצו כולן למקום אחד. אמרו לו: הכדור והאִמּוּם וְהַקָּמֵיעַ וצרור המרגליות ומשקולת קטנה

טו) קינוף—מטה מוקפה רשת להגין מפני הזבובים. **טרקלין**—חדר האוכל. **לחלוץ תפיליו**—כי חשב ששבת לאו זמן תפלין הוא ואסור להניחן, שמא יצא בהן לרשות הרבים. **נזיפה**—תוכחה, גערה (כלומר: יצא מבויש). **שדעתו של אבא נטרפה**—כי אילו היתה דעתו מיושבת עליו, היה חולץ את תפיליו. **איסור סקילה**—הדלקת הנר והטמנת חמין בטרם יחשך ותבוא השבת. **איסור שבות**-הנחת תפילין אינה אסורה משום מלאכה, אלא משום שבות (שהיא איסור חכמים). **מרחוק ארבע אמות**-מפני הנידוי שנדוהו במחלוקת שהיתה בינו ובין החכמים בדבר „תנור עכנאי״. **תמה אני**—כלומר: אני מסופק בדבר. **שלי מהו**-מה תהי מיתתי שלי? **שנגללין**-כמו שבספרי תורה נגללים מתעלם ומתכסה מה שכתוב בהם, כך גם כשאמות תתעלם התורה שבלבי, לפי שהחכמים לא שמשוני ולא למדו מפי. **ולא חסרתי מרבותי וכו׳**-לפי שחכמתם היתה גדולה, לכן מה שלמדתי מהם לא היה אלא ככלב המלקק מן הים. **כמכחול בשפופרת**-כחסרון, שהמכחול (פינזעל) מחסר בפעם אחת מן הצבע אשר בשפופרת (קנה שאוצרים בו צבע לכחול את העינים), חסרוני תלמידי, כי לא היו ביניהם כאלה, אשר המעיטו את ערכי בגודל חכמתם. **שונה**-לומד. **בבהרת עזה**-בהלכות מראות נגעים. **ואמרי לה**-ואחרים אומרים. **בנטיעת קשואים**-הלכות מיני כשפים, שעל ידיהם מתמלא כל השדה קשואים. **הכדור**-כדור של עור ממולא צמר. **האמום**-דפוס של רצענים (לייסטען, колодка), שהיה גם כן של עור וממולא שער, **הקמיע**-מין תכשיט לתלותו על הצואר לנוי או לסגולה, שהיה נעשה מעור וממולא בתוכו. **צרור המרגלית**—שתופרים אותו בעור ותולים על צואר הבהמה לרפואה. **משקולת קטנה**-שהיתה מחופה עור,

מהו? אמר להן: הן טמאים וטהרתן במה שהן. „מנעל שעל גבי האמום מהו?” אמר להם: הוא טהור. ויצאתה נשמתו בטהרה. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: הותר הנדר, הותר הנדר. למו״ש פגע בו רע״ק בין קיסרי ללוד, היה מכה בבשרו, עד שדמו שותת לארץ. פתח עליו בַשּׁוּרָה ואמר: „אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו״[1]! הרבה מעות יש לי ואין לי שֻׁלְחָנִי לְהַרְצוֹתָן.

פרק שמיני.

טז) בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה.

תניא: רבי יוסי הגלילי אומר: וכי מפני שאכל זה תַּרְטֵימַר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אמרה תורה: יצא לב״ד ויסקל? אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסופו מְגַמֵּר נכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים וּמְלַסְטֵם את הבריות. אמרה תורה: מוּטָב שימות זכאי ואל ימות חייב, שמיתתן של רשעים-הנאה להם והנאה לעולם, ולצדיקים–רע להם ורע לעולם. שֶׁקֶט לרשעים–רע להם ורע לעולם, ולצדיקים–הנאה להם והנאה לעולם. יין ושינה לרשעים-הנאה להם והנאה לעולם, ולצדיקים–רע להם ורע לעולם. פִּזּוּר לרשעים–הנאה להם והנאה לעולם. ולצדיקים–רע להם ורע לעולם.

[1]מלכים ב. ב, יב.

כדי שלא תְּפָּחֵת. הן טמאים–בכל אלה נחלקו החכמים ור׳ אליעזר: החכמים אמרו, שאינם מקבלים טומאה, לפי שכלי עור אינו מקבל טומאה אלא אם יש לו בית קבול והואיל שבית קבולם של אלה לא היה עשוי אלא למלאותם מלוי עולמי לכן טהורים הם; ורבי אליעזר אמר, שהם מקבלים טומאה, לפי שאינו מבדיל בין בית קבול למלוי עולמי ובין בית קבול למלוי ארעי; ובשעת פטירתו באו החכמים לשמוע מפי ר׳ אליעזר, מה דעתו על הענינים האלה עתה ואם לא חזר בו. וטהרתן–אם הדברים האלה נקרעו, מטהרים אותם במים כמו שהם והמלוי שבפנים אינו חוצץ בעד הטהרה, כמו שסוברים החכמים. מנעל שעל גבי האמום מהו–גם בדבר זה היתה מחלוקת: החכמים אמרו, הואיל שמלאכתו של הנעל נגמרה, לכן שם כלי עליו והוא מקבל טומאה, ור׳ אליעזר מטהר, מפני שעדיין לא נחלץ מן האמום ולכן לא נגמרה מלאכתו. הותר הנדר–הנדוי שהטילו עליו. שותת–נוטף. בין קסרי ללוד–שהיו נושאים את מטתו מקסרי ללוד. פתח עליו–את המספד. בשורה–שהיו עושים שורה מסביב למטה להספד. יש לי–להחליפן. שולחני–מחליף מעות. להרצותן–למנותן לפניו (כלומר: הרבה שאלות יש לי לשאול ואין לי לפני מי להציען).

טז) תרטימר–חצי ליטרא. מגמר–מכלה. מבקש למודו–מבקש לספק את הרגלו שהתרגל בבשר וביין. מלסטם–גוזל. הנאה להם–שאינם מוסיפים לחטוא. רע להם–שאינם יכולים להוסיף על צדקותיהם. ורע לעולם–שהיו מגינים על דורם. שקט לצדיקים וכו׳–לפי שיש להם פנאי לעסוק בתורה ובמצוות. יין ושינה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם–כי בשכרונם ובשנתם אינם יכולים להרע. ולצדיקים רע להם וכו׳–שאינם עוסקים בתורה. פזור לרשעים–אם הרשעים מתפזרים ונפרדים זה מזה. הנאה להם והנאה לעולם–לפי שאינם יכולים להועץ יחד עצת רע ולעזור איש את אחיו. ולצדיקים רע להם ורע לעולם–כי מהתחברות החכמים תצא תועלת גם להם גם לעולם.

פרק עשירי.

יז) עֲקֵדַת יִצְחָק.

„וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם"[1]—„אחר" מאי? א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זִמְרָא: אחר דבריו של שטן. דכתיב „וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל"[2]—אמר שטן לפני הקב"ה: רבש"ע! זקן זה, חֲנַנְתּוֹ למאה שנה פרי בטן, מכל סעודה שעשה—לא היה לו תור אחד או גוזל אחד, להקריב לפניך! א"ל: כלום עשה אלא בשביל בנו? אם אני אומר לו: זְבַח את בנך לפני, מיד זובחו. מיד: „והאלהים נסה את אברהם ויאמר קח נא את בנך". אמר ר' שמעון בר אבא: אין „נא" אלא לשון בקשה. משל למלך בשר ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד וְנִצְּחָן. לימים עמדה עליו מלחמה חזקה, א"ל: בבקשה ממך, עמוד לי במלחמה זו, שלא יאמרו: ראשונות אין בהם ממש. אף הקב"ה אמר לאברהם: ניסיתיך בכמה נסיונות ועמדת בכולן, עכשיו עמוד לי בנסיון זה, שלא יאמרו: אין ממש בראשונים. „את בנך". „שני בנים יש לי". „את יחידך". „זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו". „אשר אהבת". „תַּרְוַיְהוּ רָחֵימְנָא לְהוּ". „את יצחק". וכל כך למה? כדי שלא תטרף דעתו עליו. קדמו שטן לדרך. א"ל: „הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ כִּי עַתָּה תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא"[3]. א"ל: „אֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ"[4]. א"ל: „הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ"[5]. אמר ליה: „זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד"[6]. כֵּיוָן דְּחָזֵי דְּלָא קָא שָׁמִיעַ לֵיהּ, א"ל: „וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב"[7], כך שמעתי מאחורי הַפַּרְגּוֹד: שה לעולה ואין יצחק לעולה. א"ל: „כך עונשו של בַּדַּאי, שאפילו אמר אמת אין שומעין לו".—רבי לוי אומר: אחר דבריו של ישמעאל ליצחק. א"ל ישמעאל ליצחק: אני גדול ממך במצות, שאתה מלת בן שמונת ימים, ואני—בן י"ג שנה. אמר לו: ובאבר אחד אתה מְגָרֶה בי? אם אמר לי הקב"ה: „זבח עצמך לפני"—אני זובח. מיד „והאלהים נסה את אברהם".

1בראשית כב, א. 2שם כא, ח. 3איוב ד, ב—ה. 4תהלים כו, יא. 5איוב ד, ו. 6שם שם ז. 7שם שם יב.

יז) אחר מאי—אחר איזה דבר? תרווייהו רחימנא להו—את שניהם אני אוהב. וכל כך למה—למה הרבה לו הקב"ה דברים? שלא תטרף דעתו עליו—לו שמע מפי הקב"ה פתאום, שעליו לשחוט את יצחק, אז יצא מדעתו. הנסה דבר אליך—וכי צריך היה אלהים לנסותך בנסיון קשה כזה? הנה יסרת רבים וכו'—אתה חזקת באמונת אלהים את כל הכושלים ועתה בא אלהים, להלאותך ולבהלך. יראתך כסלתך—אולת היא לך יראתך. כיון דחזי וכו'—כיון שהוא (השטן) רואה שאין אברהם שומע לו. מאחורי הפרגוד—מאחורי קלעי המחיצה ששם כסא הכבוד. בדאי—שקרן. מגרה בי—מתגרה בי ומתנשא עלי.

פרק אחד עשר.

יח) תְּחִיַּת הַמֵּתִים.

שאלה קְלֵיאָפַּטְרָא מַלְכְּתָא את רבי מאיר, אמרה: יָדַעְנָא דְחָיֵי שָׁכְבֵי, דכתיב: „וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ"[1], אלא כשהן עומדים—עומדים ערומים, או בלבושיהם עומדים? אמר לה: ק"ו מחטה: ומה חטה, שנקברה ערומה, יוצאה בכמה לבושים, צדיקים—שנקברים בלבושיהם, עאכ"ו! — א"ל ההוא צְדוּקִי לרבי אמי: אָמְרִיתוּ דְשָׁכְבֵי חָיֵי, הָא הָווֹ עַפְרָא—וְעַפְרָא מִי קָא חָיֵי? א"ל: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? למלך בשר ודם, שאמר לעבדיו: לכו ובנו לי פְּלָטְרִין גדולים במקום שאין מים ועפר. הלכו ובנו אותן. לימים נפלו. אמר להם: חזרו ובנו אותן במקום שיש עפר ומים. אמרו לו: אין אנו יכולין. כעס עליהם. אמר להם: במקום, שאין מים ועפר—בניתם, עכשיו, שיש מים ועפר—עאכ"ו. ואם אין אתה מאמין, צא לבקעה וראה עכבר, שהיום חציו בשר וחציו אדמה, למחר השריץ ונעשה כולו בשר. שמא תאמר: לזמן מרובה? עלה להר וראה, שהיום אין בו אלא חִלָּזוֹן אחת, למחר ירדו גשמים ונתמלא כולו חִלְזוֹנוֹת.

א"ל הָהוּא צְדוּקִי לְגְבִיהָא בן פְּסִיסָא: אוֹי לְכוֹן, חַיָּבַיָּא, דְאָמְרִיתוּ: מֵיתֵי חָיִין! דְחָיִין—מָיְתֵי, דְמֵיתֵי—חָיִין? א"ל: אוֹי לכון, חַיָּבַיָּא, דְאָמְרִיתוּ, מֵיתֵי לָא חָיִין! דְלָא הֲווֹ—חָיֵי, דַהֲווֹ—לֹא כ"ש! א"ל: „חַיָּבַיָּא" קָרֵית לי? אִי קָאֶמְנָא, בָעֵטְנָא בך וּפָשֵׁטְנָא לְעַקְמוּתָךְ מִנָּךְ. א"ל: אם אתה עושה כן, רופא אומן תִקָּרֵא ושכר הרבה תטול.

יט) עִרְעוּר הַכְּנַעֲנִים, הַמִּצְרִים וְהַיִשְׁמְעֵאלִים עַל יִשְׂרָאֵל.

כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אֲלֶכְּסַנְדְּרוֹס מוּקְדוֹן, אמרו לו: ארץ כנען שלנו היא, דכתיב: „אֶרֶץ כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ"[2], וכנען אֲבוּהוֹן

[1] תהלים עב, טז. [2] במדבר לד, ב.

יח) מלכתא—המלכה. ידענא וכו'—יודעת אני שיחיו המתים.

אמריתו וכו'—אומרים אתם, שהמתים יחיו, הלא הם נהיים לעפר וכי יוכל העפר לחיות? פלטרין—היכלות. לימים—מקץ ימים. עכשיו שיש מים ועפר—וכמו כן, אם הקב"ה ברא את כל היקום מתהו ובהו, כל שכן שיוכל לברוא את האדם מעפר. היום—כשהוא מתחיל לצאת מן העפר. השריץ—נעשה שרץ. ושמא תאמר לזמן מרובה—שאותו השרץ אינו נברא מהר, אלא כעבור זמן ידוע. חלזון-מין שבלול, שמשתמשים בדמו לצבע תכלת. ונתמלא כלו חלזונות—הרי מוכח, שיש ביד הקב"ה להחיות מתים חיש מהר.

אוי לכון וכו'—אוי לכם, חייבים (רשעים), שהנכם אומרים, כי המתים יחיו—אם אלה שהם בחיים מתים, איך יעלה על דעתנו, שהמתים יחיו? דלא הוו וכו'—אם אלה שלא היו בעולם נולדים ומתקיימים, אלה שכבר היו—לא כל שכן שהם חוזרים וחיים! חייביא קרית לי וכו'—רשעים אתה קורא לי, אם אקום, אבעט בך ואיישר את העקמומית שבך (גבנונך).

יט) וכנען אבוהון וכו'—וכנען היה אביהם של האנשים הללו (כלומר: שלנו).

דְּהָנְהוּ אִינְשֵׁי הֲוָה. אֲמַר לְהוּ גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך וְאָדוּן עמהם לפני אלכסנדרוס מוקדון. אם ינצחוני, אִמְרוּ: הֶדְיוֹט שבנו נִצַּחְתֶּם. ואם אני אֲנַצֵּחַ אותם, אִמְרוּ להם: תורת משה נִצְּחַתְכֶם. נתנו לו רשות, הלך ודן עמהם. אמר להם: מֵהֵיכָן אתם מביאים רְאָיָה? אמרו לו: מן התורה. אמר להם: אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנאמר: „וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו"[1], עבד שקנה נכסים—עבד למי ונכסים למי? ולא עוד, אלא שהרי כמה שנים שלא עֲבַדְתּוּנוּ. אמר לְהוּ אֲלֶכְּסַנְדְּרוּס מַלְכָּא: החזירו לו תשובה! אמרו לו: תנה לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד ברחו והניחו שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהן נטועות. ואותה שנה שביעית היתה.

שוב פעם אחת באו בני מצרים לָדוּן עם ישראל לפני אֲלֶכְּסַנְדְּרוּס מוּקְדוֹן, אמרו לו: הרי הוא אומר: „וַה' נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם"[2] – תנו לנו כסף וזהב, שנטלתם ממנו. אמר גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך וְאָדוּן עמהם לפני אלכסנדרוס; אם ינצחוני, אמרו להם: הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם, אמרו להם: תורת משה רבינו נצחתכם. נתנו לו רשות והלך ודן עמהם. אמר להם: מהיכן אתם מביאים ראיה? אמרו לו: מן התורה. אמר להם: אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנאמר: „וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה"[3]—תנו לנו שכר עבודה של ס' רבוא שֶׁשִּׁעְבַּדְתֶּם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. אמר להם אלכסנדרוס מוקדון: החזירו לו תשובה! אמרו לו: תנה לנו זמן ג' ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהן נטועות וברחו. ואותה שנה שביעית היתה.

ושוב פעם אחת באו בני ישמעאל ובני קטורה לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון. אמרו לו: ארץ כנען שלנו ושלכם, שנאמר: „וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם"[4], וכתיב: „וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם"[5]. אמר להם גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס; אם ינצחוני, אמרו: הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם, אמרו להם: תורת משה רבינו נצחתכם. נתנו לו רשות והלך ודן עמהם. אמר להם: מהיכן אתם מביאין ראיה? אמרו לו: מן התורה. אמר להם: אף אני לא אביא ראיה אלא מן התורה, שנאמר: „וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנוֹת"[6]—אב שנתן אֲנָטִין לבניו בחייו וְשִׁגֵּר זה מעל זה, כלום יש לזה ע"ז כלום?

[1] בראשית ט, כה. [2] שמות יב, לו. [3] שם שם מ. [4] בראשית כה, יב. [5] שם שם יט. [6] שם שם ה—ו.

הדיוט— אדם נבער מדעת. אנטין—מתנות. שגר—שלח.

כ) גוּף וּנְשָׁמָה.

א"ל אַנְטוֹנִינוּס לרבי: גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין. כֵּיצַד? גוף אומר: נשמה חטאה, שמיום שפירשה ממני, הריני מוטל כאבן דומם בקבר. ונשמה אומרת: גוף חטא, שמיום שפירשתי ממנו, הריני פּוֹרַחַת באויר כצפור. א"ל: אמשול לך משל. למה"ד? למלך ב"ו, שהיה לו פַּרְדֵּס נָאֶה והיו בו בַּכּוּרוֹת נאות והושיב בו שני שומרים, אחד חִגֵּר ואחד סומא. א"ל חיגר לסומא: „בַּכּוּרוֹת נאות אני רואה בפרדס, בא והרכיבני ונביאם לאכלם". רכב חיגר על גבי סומא והביאום ואכלום. לימים בא בעל הפרדס, אמר להם: „בכורות נאות היכן הם?" א"ל סומא: „כלום יש לי עינים לראות?" א"ל חיגר: „כלום יש לי רגלים להלך בהם?" מה עשה? הרכיב חיגר ע"ג סומא ודן אותם כאחד. אף הקב"ה מביא את הנשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד, שנאמר: „יִקְרָא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל הָאָרֶץ לָדִין עַמּוֹ"[1]: „יקרא אל השמים מעל"—זו נשמה, „ואל הארץ לדין עמו"—זה הגוף.

כא) חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה.

ת"ר: בשעה שהפיל נבוכדנאצר חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, אמר לו הקב"ה ליחזקאל: לך והחיה מתים בבקעת דורא. כיון שהחיה אותם, באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע שְׁחִיק טַמְיָא על פניו. אמר: מה טיבן של אלו? אמרו לו: חברם של אלו מחיה מתים בבקעת דוּרָא. פתח ואמר: „אָתוֹהִי כְּמָה רַבְרְבִין וְתִמְהוֹהִי כְּמָה תַקִּיפִין מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם" וגו'[2]. א"ר יצחק: יוּצַק זהב רוֹתֵחַ לתוך פיו של אותו רשע שְׁחִיק טַמְיָא, שאלמלי לא בא מלאך וּסְטָרוֹ על פיו, בקש לְגַנּוֹת כל שירות ותושבחות, שאמר דוד בספר תהלים.

ת"ר: ששה נסים נעשו באותו היום, אלו הן: צָף הכבשן ונפרץ הכבשן, וְהוּמַק סודו, ונהפך צלם על פניו, ונשרפו ד' מלכיות, והחיה יחזקאל את המתים בבקעת דורא.

[1]תהלים נ, ד. [2]דניאל ג, לג.

כ) בכורות—תאנים שבכרו. חגר—פסח בשתי רגליו. הרכיבני—על כתפיך.

כא) טפחו—הכו. שחיק טמיא—תִּשָּׁחַקְנָה עצמותיו. מה טיבם—מה תכונתם (מי המה אלה)? אתוהי וכו'—אותותיו מה גדולות ונפלאותיו מה עצומות הן! מלכותו מלכות עולמים. יוצק וכו'—לשון קללה היא. סטרו—הכהו. בקש לגנות וכו'—אלו הוסיף לשבח את הקב"ה, כי אז היו תשבחותיו מגנות את שירותיו של דוד, כי היו עולות עליהן. צף הכבשן—הכבשן היה שקוע באדמה ובאותה שעה צף ועלה למעלה, כדי שיראוהו הכל. נפרץ—נפרצו קירותיו, כדי שהכל יוכלו לראות את הנעשה בתוכו. הומק סודו—נתמזמז יסודו (תחתיתו). ונהפך צלם—הצלם של זהב נפל על פניו. ד' מלכויות—המלכים ועבדיהם, שעזרו לנבוכדנצר להשליך את חנניה, מישאל ועזריה אל תוך האש.

כב) מִפְּנֵי מַה לֹא נַעֲשָׂה חִזְקִיָּהוּ מָשִׁיחַ.

„לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קֵץ" וגו'[1]--א"ר תנחום: דרש בר קפרא בציפורי: מפני מה כל מֵ"ם שבאמצע תיבה פתוחה וזו סתומה? בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה: רבונו של עולם! ומה דוד מלך ישראל, שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך, לא עשיתו משיח, חזקיה–שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר לפניך שירה, תעשה משיח? לכך נִסְתַּתֵּם. מיד פתחה הארץ ואמרה לפניו: רבש"ע! אני אומרת לפניך שירה תחת צדיק זה וַעֲשֵׂהוּ משיח. פתחה ואמרה שירה לפניו, שנאמר: „מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִירֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק" וגו'[2]. אמר שר העולם לפני הקב"ה: רבש"ע! עשה צִבְיוֹנוֹ לצדיק זה. יצתה בת קול ואמרה: „רָזִי לִי רָזִי לִי"[2]. אמר נביא: „אוי לִי, אוי לִי! עד מתי?" יצתה בת קול ואמרה: „בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ"[2], ואמר רבא ואִיתֵימָא רבי יצחק: עַד דְּאָתוּ בָּזוֹזֵי וּבָזוֹזֵי דְּבָזוֹזֵי. „מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה מִּלַּיְלָה" וגו'[3]–א"ר יוחנן: אותו מלאך, הממונה על הרוחות, דומה שמו. נתקבצו כל הרוחות אצל דומה, אמרו לו: „שומר, מה מלילה? שומר, מה מליל?". „אָמַר שֹׁמֵר: אָתָא בֹקֶר וְגַם לָיְלָה אִם תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ"[4].

כג) עִיר הָאֱמֶת.

אמר רבא: מֵרֵישׁ הֲוָה אָמֵינָא, לֵיכָּא קוּשְׁטָא בְּעָלְמָא. אֲמַר לִי הָהוּא מֵרַבָּנַן ורב טוביה שמו, ואמרי לה: רב טָבְיוֹמִי שְׁמֵיהּ, דְּאִי הֲווֹ יָהֲבֵי לֵיהּ כָּל חַלָלֵי דְעָלְמָא לָא הֲוָה מְשַׁנֵּי בְּדִבּוּרֵיהּ. זִמְנָא חֲדָא אִקְלַע לְהָהוּא אַתְרָא וְקוּשְׁטָא שְׁמֵיהּ, וְלָא הֲווֹ מְשַׁנּוּ בְּדִבּוּרַיְהוּ, וְלָא הֲוָה מָיֵית אִינִישׁ מֵהָתָם בְּלָא זִמְנֵיהּ. נְסֵיב אִתְּתָא מִנְּהוֹן וַהֲווֹ לֵיהּ תַּרְתֵּין בְּנִין מִנַּהּ. יוֹמָא חַד הֲוָה יָתְבָא דְּבֵיתְהוּ וְקָא חָיְפָא רֵישָׁא. אֲתַאי שֵׁיבָבְתָא, טְרַפָא אַדַּשָּׁא. סְבַר, לָאו אורח

[1]ישעיה ט, ו. [2]שם כד, טז. [3]שם שם יב.

כב) וזו—שבמלת „לםרבה". כל הנסים הללו—שניצל מיד סנחריב ונתרפא מחליו. לכך נסתתם—נסתם הדבר, שעלה במחשבתו של הקב"ה (ועל זה תרמז המ"ם הסתומה). שר העולם—המלאך הממונה על הנהגת כל העולם. צביונו—רצונו. רזי לי—הנסתרות לי הן ואני יודע מה מעכב בדבר. עד מתי—עד מתי יתמהמה המשיח לבוא? עד דאתי וכו'—עד שיבואו בוזזים ובוזזי בוזזים על ישראל. על הרוחות—על נשמות המתים. מה מלילה—מתי קץ הגלות? אתא בקר וגו'— הגאולה תבוא, אבל מתחלה תהיה גלות ארוכה. אם תבעיון—אם תבקשו להגאל. בעיו—בקשו רחמים. שובו—חזרו בתשובה. אתיו—ובואו אל הגאולה.

כג) מריש וכו'—מתחלה אמרתי, שאין אמת בעולם. דאי הוו וכו'—שאלו היו נותנים לו כל חללו של העולם (מלוא כל העולם), לא היה משנה את דבורו. זימנא חדא וכו'—פעם אחת נזדמן למקום אחד ושמו „אמת", אשר יושביו לא היו משנים את דבורם, ולא היה מת איש משם בלא עתו. נסיב אתתא וכו'—לקח מהם (מקרבם) אשה והיו לו (נולדו לו) ממנה שני בנים. יומא חד וכו'—ביום אחד ישבה אשתו וסרקה את ראשה. אתאי וכו'—באה שכנתה ודפקה על הדלת. סבר וכו'—חשב, שאין זו מדרך ארץ (לתתה לבוא אל הבית בשעה שאשתו

אַרְעָא, אֲמַר לָהּ: לֵיתַהּ הָכָא. שְׁכִיבוּ לֵיהּ תַּרְתֵּין בְּנֵיהּ. אֲתוֹ אִינְשֵׁי דְּאַתְרָא לְקַמֵּיהּ, א"ל: מַאי הַאי? אֲמַר לְהוֹ: הָכֵי הֲוָה מעשה. אֲמַרוּ לֵיהּ: בְּמָטוּתָא מִנָּךְ, פּוּק מֵאַתְרִין וְלָא תְּגָרֵי בְּהוֹ מוֹתָנָא בְּהָנֵךְ אִינְשֵׁי.

כד) לֶעָתִיד לָבוֹא.

I. בְּעִקְּבוֹת הַמָּשִׁיחַ.

אמר ליה רב נחמן לרב יצחק: מי שמיע לך, אֵימַת אָתֵי בַּר נָפְלֵי? א"ל: „מַאן בר נפלי?" א"ל: משיח. ומשיח „בר נפלי" קָרֵית לֵיהּ? א"ל: אִין, דכתיב: „בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת"[1]. א"ל: הָכֵי א"ר יוחנן: דור שבן דוד בא בו, ת"ח מתמעטין והשאר–עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות, עד שהראשונה פקודה–שניה ממהרת לבוא.

ת"ר: שבוע שבן דוד בא בו, שנה ראשונה–מתקיים מקרא זה: „וְהִמְטַרְתִּי עַל עִיר אֶחָת וְעַל עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר"[2]; שניה–חיצי רעב משתלחין; שלישית–רעב גדול ומתים אנשים ונשים וטף, חסידים ואנשי מעשה, ותורה משתכחת מלומדיה; ברביעית–שובע ואינו שובע; בחמישית–שובע גדול ואוכלין ושותין ושמחין ותורה חוזרת ללומדיה; בששית–קולות; ובשביעית–מלחמות; במוצאי שביעית–בן דוד בא.

תַּנְיָא: רבי נהוראי אומר: דור שבן דוד בא בו, נערים ילבינו פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים ובת קמה באמה וכלה בחמותה ופני הדור כפני הכלב ואין הבן מתבייש מאביו. ת"ר: „כִּי יָדִין ה' עַמּוֹ כִּי יִרְאֶה כִּי אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב"[3]–אין בן דוד בא עד שירבו הַמָּסוֹרוֹת. דבר אחר: עד שיתמעטו התלמידים. ד"א: עד שתכלה פרוטה מן הכיס. ד"א: עד שיתיאשו מן הגאולה, שנאמר: „ואפס עצור ועזוב"–כִּבְיָכוֹל: אין סומך

[1]עמוס ט, יא. [2]שם ד, ז. [3]דברים לב, לו.

סורקת את ראשה), ואמר לה, שאיננה בכאן. שכיבו ליה וכו'–מתו עליו שני בניו. אתו וכו'–באו אנשי המקום לפניו ואמרו לו: מה זאת? אמר וכו'–אמר להם: כך היה המעשה. אמרו וכו'–אמרו לו: בבקשה ממך, צא ממקומנו ואל תסית את המות באנשים הללו (כלומר: בנו).

כד) מי שמיע לך וכו'–כלום שמעת, מתי בא בן הנופלים? מאן בר נפלי–מי הוא בן הנופלים? ומשיח וכו'–וכי את משיח אתה קורא בן נופלים? אין–כן. הכי–כך. עד שהראשונה פקודה–בטרם נפקד מקום הראשונה. שבוע–שבע שנים. והמטרתי על עיר אחת–שיהיו הגשמים מועטים ויהי רעב במקום זה ושובע במקום זה. חצי רעב–רעב מועט, שלא יהי שובע בשום מקום. משתכחת מלומדיה–מתוך רעב. קולות–של תקיעת שופר. מלחמות–בין אומות העולם וישראל.

בת קמה באמה–לחרפה ולביישה. המסורות–המלשינים. עד שתכלה פרוטה–והיינו „אזלת יד", שיהיו בידים ריקות. כביכול–כאלו יכולים לומר זאת על הקב"ה.

ואין עוזר לישראל. כי הָא דרבי זירא כִּי הֲוָה מַשְׁכַּח רַבָּנָן דְּמְעַסְּקֵי בֵיהּ, אֲמַר לְהוּ: בְּמָטוּתָא, בָּעֵינָא מִנַּיְכוּ, לָא תְּרַחֲקוּהַּ, דתניא: שלשה באין בְּהֶסֵּחַ הדעת, אלו הן: משיח, מציאה ועקרב.

II. ה.ק.ץ.

אמר רב קַטִּינָא: שִׁית אַלְפֵי שְׁנֵי הָוֵי עָלְמָא וחד חֲרִיב, שנאמר: „וְנִשְׂגַּב ה׳ לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא"[1]. אביי אמר: תְּרֵי חָרוּב, שנאמר: „יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו"[2]. תַּנְיָא כְּוָתֵיהּ דרב קטינא: כשם שהשביעית משמטת שנה אחת לשבע שנים, כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה, שנאמר: „ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא", ואומר: „מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת"[3]—יום שכולו שבת, ואומר: „כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר"[4].

תנא דבי אליהו: ששת אלפים שנה הָוֵי עָלְמָא: שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח. ובעונותינו שרבו, יצאו מהם מה שיצאו.

א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סָלָא חֲסִידָא: אין העולם פחות מפ"ה יובלות וביובל האחרון בן דוד בא. א"ל: בתחלתו או בסופו? א"ל: איני יודע. „כָּלֶה או אינו כלה?" א"ל: איני יודע. רב אשי אמר: הָכֵי א"ל: עד הָכָא לא תִסְתַּכֵּי לֵיהּ, מכאן ואילך אִסְתַּכֵּי ליה.

שלח רב חנן בר תחליפא לרב יוסף: מצאתי אדם אחד ובידו מגלה אחת כתובה אשורית ובלשון הקודש. אמרתי לו: זו מנין לך? אמר לי: לחיילות של (רומי) [פרס] נשכרתי ובין גנזי (רומי) [פרס] מצאתיה וכתוב בה: לאחר ארבעת אלפים ומאתים וצ"א שנה לאחר בריאתו של עולם העולם יָתוֹם; מהם מלחמות תנינים ומהם מלחמות גוג ומגוג, והשאר ימות

[1]ישעיה ב, יז. [2]הושע ו, ב. [3]תהלים צב, א. [4]שם צ, ד.

כי הוה משכח וכו׳—כשהיה מוצא את החכמים המתעסקים בו (במשיח, לדעת מתי יבוא). במטותא וכו׳—אנא, בבקשה מכם, אל תרחיקוהו. בהיסח הדעת—מבלי אשר יצפו להם. ועקרב—נושך את האדם פתאום.

שית אלפי וכו׳—ששת אלפים שנה הוֶֹה (מתקיים) העולם ואלף אחד (האלף השביעי) יהיה חרוב. תרי חרוב—שני אלפים שנה יהיה חרוב (השביעי והשמיני). תניא כוותיה—שנינו כמותו. משמט—יעשה שמיטה ויחרב. יום שכולו שבת—שהעולם ישמט.

שני אלפי תוהו—טרם ניתנה התורה היה העולם כתהו. יצאו מה שיצאו—עבר רוב זמן שני האלפים האחרונים ועדיין משיח לא בא.

חסידא—החסיד. בתחלתו או בסופו—היבוא בתחלתו של היובל האחרון או בסופו. כלה או אינו כלה—היכלה הזמן הזה קודם שיבוא משיח או לא יכלה, כי יבוא בתוך היובל. עד הכא וכו׳—עד כאן (עד היובל האחרון) אל תחכה לו, כי קודם זמן זה בודאי לא יבוא. איסתכי ליה—חכה לו שיבוא.

אשורית—בכתב אשורי, הוא הכתב שלנו. תנינים—שבים.

המשיח, ואין הקב"ה מחדש עולמו אלא לאחר ז' אלפים שנה. רב אחא בְּרֵיהּ דרבא אמר: לאחר חמשת אלפים שנה אִתְּמַר.

מַאי „וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב"[1]? א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן: תִּפַּח עצמן של מחשבי קיצין, שהיו אומרים: כיון שהגיע הקץ ולא בא—שוב אינו בא. אלא חכה לו, שנאמר: „אִם יִתְמַהְמָהּ חַכֵּה לוֹ"[1]. שמא תאמר: אנו מחכין והוא אינו מחכה? ת"ל: „וְלָכֵן יְחַכֶּה ה' לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֶמְכֶם"[2]. וכי מֵאַחַר שאנו מחכים והוא מחכה, מי מעכב? מדת הדין מעכבת. וכי מאחר שמדת הדין מעכבת, אנו למה מחכים? לקבל שכר, שנאמר: „אַשְׁרֵי כָּל חוֹכֵי לוֹ"[2].

אמר רב: כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים. ושמואל אמר: דיו לְאָבֵל, שיעמוד באבלו. כְּתַנָּאֵי. רבי אליעזר אומר: אם ישראל עושין תשובה—נגאלין, ואם לאו—אין נגאלין. א"ל רבי יהושע: אם (ישראל) אין עושין תשובה—אין נגאלין, אלא הקב"ה מעמיד להן מלך, שגזירותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב.

א"ר יוחנן: אם ראית דור, שנתמעט והולך, חכה לו, שנאמר: „וְאֶת עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל רָמִים תַּשְׁפִּיל"[3]. וא"ר יוחנן: אם ראית דור, שצרות רבות באות עליו כנהר, חכה לו, שנאמר: „כִּי יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ ה' נֹסְסָה בוֹ"[4]—וּסְמִיךְ ליה: „וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל"[5]. וא"ר יוחנן: אין בן דוד בא, אלא בדור שכולו זכאי, או בדור שכולו חייב. בדור שכולו זכאי—דכתיב: „וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ"[6]; בדור שכולו חייב—דכתיב: „וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ"[7].

III. אֵימָתַי בָּא מָשִׁיחַ.

אמר ר' אלכסנדראי: ר' יהושע בן לוי רָמֵי: כתיב „בְּעִתָּהּ"[8] וכתיב „אֲחִישֶׁנָּה"[8]? זכו—„אחישנה", לא זכו—„בעתה". ואמר רבי אלכסנדראי: רבי יהושע ב"ל רמי: כתיב „וַאֲרוּ עִם עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר אֱנָשׁ אָתֵה"[9], וכתיב „עָנִי וְרֹכֵב עַל חֲמוֹר"[10]? זכו—„עם ענני שמיא", לא זכו—„עני ורוכב על חמור".

[1]חבקוק ב, ג. [2]ישעיה ל, יח. [3]שמואל ב. כב, כח. [4]ישעיה נט, יט. [5]שם שם כ. [6]שם ס, כא. [7]שם נט, טז. [8]ישעיה ס, כב. [9]דניאל ז, יג. [10]זכריה ט, ט.

מחדש עולמו—יברא עולם חדש. בריה—בנו. איתמר—נאמר.

תיפח עצמן—תיפח נפשם של המחשבים את חשבונות הקץ. יחכה ה'—הקב"ה בעצמו מחכה ומתאוה, שיבא משיח.

דיו לאבל וכו'—די לישראל צער הגלות, ולכן יגאלו אפילו בלא תשובה.

וסמיך ליה—וסמוך לו הכתוב.

רמי—מקשה. וארו וכו'—והנה עם ענני שמים כבן אנוש יבוא.

א"ל שַׁבוּר מַלְכָּא לשמואל: אָמְרִיתוּ, משיח על חֲמָרָא אָתֵי, אֱשַׁדַּר לֵיהּ סוּסְיָא בַּרְקָא דְאִית לִי. א"ל: מי אית לך בר חִוָּר גַּוְנֵי.

ר' יהושע בן לוי אַשְׁכְּחֵיהּ לאליהו, דַּהֲוָה קָאֵי אַפִּתְחָא דִמְעָרְתָא דרבי שמעון בן יוחאי. א"ל: אָתֵינָא לְעָלְמָא דְאָתֵי? א"ל: אם ירצה האדון הזה. אריב"ל: שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי. אמר ליה: אֵימַת אָתֵי משיח? א"ל: זִיל שַׁיְלֵיהּ לְדִידֵיהּ. „וְהֵיכָא יָתֵיב?" אַפִּתְחָא דְרוֹמִי קַרְתָּא. „וּמַאי סִימָנֵיהּ?" יָתֵיב בֵּינֵי עַנְיֵי סובלי חלאים וכולן שָׁרוּ וְאָסְרֵי בחד זִמְנָא, וְאִיהוּ שָׁרֵי חַד וְאָסַר חד, אמר: דִּלְמָא מִבְּעֵינָא, דְּלָא אֱעַכַּבְנָא. אֲזַל לְגַבֵּיהּ, א"ל: שלום עליך, רבי ומורי! א"ל: שלום עליך, בר לֵיוָאֵי! א"ל: לְאֵימַת אָתֵי מר? א"ל: היום. אָתֵי לגבי אליהו. א"ל: מאי אמר לך? א"ל: „שלום עליך בר ליואי". א"ל: אַבְטַח לך וְלַאֲבוּךְ לְעָלְמָא דְאָתֵי. א"ל: שַׁקּוּרֵי קָא שַׁקַּר בי, דַּאֲמַר לי: „היום אָתֵינָא" ולא אֲתָא. אמר ליה: הָכֵי אֲמַר לך: הַיּוֹם אִם בְּקוֹלוֹ תִשְׁמָעוּ"[1].

שאלו תלמידיו את רבי יוסי בן קיסמא: אֵימָתַי בן דוד בא? אמר: מִתְיָרֵא אני, שֶׁמָּא תבקשו ממני אות. אמרו לו: אין אנו מבקשים ממך אות. אמר להן: לכשיפול השער הזה וְיִבָּנֶה ויפול ואין מספיקין לבנותו, עד שבן דוד בא. אמרו לו: רבינו, תן לנו אות. אמר להן: ולא כך אמרתם לי, שאין אתם מבקשים ממני אות? אמרו לו: ואעפ"כ. אמר להם: אם כך, יֵהָפְכוּ מי מערת פָּמְיָם לדם. ונהפכו לדם. בשעת פטירתו אמר להם:

[1] תהלים צה, ז.

מלכא—המלך. **אמריתו וכו'**—אומרים אתם, כי משיח יבוא (כשהוא רוכב) על חמור, אשלח לו סוס מבריק (משובח) שיש לי. **מי אית לך וכו'**—כלום יש לך סוס בן מאה גוונים? (שכזה יהיה חמורו של משיח).

אשכחיה וכו'—מצא את אליהו, שעמד על פתח המערה של ר' שמעון בן יוחאי. **אתינא וכו'**—האבוא לעולם הבא? **האדון הזה**—השכינה שהיתה ביניהם. **קול שלשה**—מלבד קולו וקול אליהו שמע עוד קול שלישי, הוא קול אלהים. **זיל שייליה לדידיה**—לך ושאלהו אותו. **והיכא יתיב**—ואיפה הוא יושב? **אפתחא וכו'**—על פתח העיר רומי. **יתיב ביני וכו'**—הוא יושב בין העניים סובלי מחלה וכולם מתירים התחבשת אשר על נגעיהם ושבים וקושרים אותה (לאחר שנקום) בפעם אחת. **ואיהו וכו'**—אבל הוא (משיח) מתיר את התחבשת של נגע אחד וקושר שוב את התחבשת (ואחר כך הוא עושה כן ליתר נגעיו), מפני שהוא אומר: שמא אני מתבקש (ללכת ולגאול את ישראל), ואז לא אתעכב (אם אטפל בקשירת שני נגעים, אז אתמהמה). **בר ליואי**—בן לוי. **לאימת וכו'**—למתי יבוא אדוני? **אבטח לך וכו'**—הוא הבטיח לך ולאביך חלק לעולם הבא (כי לולא הייתם צדיקים גמורים, לא נתן לך שלום ולא הזכיר שם אביך). **שקורי וכו'**—שַׁקֵּר שִׁקֵּר לי, כי אמר לי: היום אני בא. **הכי**—כך. **היום אם בקולו תשמעו**—אם תשמעו בקולו של הקב"ה, אז אבוא היום.

השער הזה—שברומי (כי שם היה באותה שעה). **ואין מספיקין לבנותו**—בפעם

העמיקו לי ארוני, שאין כל דקל ודקל שבבבל, שאין סוס של פרסיים נקשר בו, ואין לך כל ארון וארון שבארץ ישראל, שאין סוס מדי אוכל בו תבן.

IV. חֶבְלֵי מָשִׁיחַ.

אמר עולא: יֵיתֵי וְלָא אֶחֱמְנֵיהּ. וכן אמר רבה: יֵיתֵי וְלָא אֶחֱמְנֵיהּ. רב יוסף אמר: יֵיתֵי ואזכה דְאֵתִיב בְּטֻלָּא דְכוּפִיתָא דַחֲמָרֵיהּ. אמר ליה אביי לרבה: מַאי טַעֲמָא? אִילֵימָא מִשּׁוּם חבלו של משיח? והתניא: שאלו תלמידיו את רבי אלעזר: מה יעשה אדם וְיִנָּצֵל מחבלו של משיח? יעסוק בתורה ובגמילות חסדים. ומר—הא תורה והא גמילות חסדים? אמר: שמא יגרום החטא. כדרבי יעקב בר אידי, דרבי יעקב בר אידי רָמֵי: כתיב „וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ"[1], וכתיב „וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ"[2]— שהיה מתירא, שמא יגרום החטא. כדתניא: „עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ ה'"[3]—זו ביאה ראשונה, „עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ"[3]—זו ביאה שניה. אמור מעתה: ראויין היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה, אלא שגרם החטא. וכן א"ר יוחנן: יֵיתֵי ולא אֶחֱמְנֵיהּ. א"ל ריש לקיש: מ"ט? אילימא משום דכתיב: „כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ"[4]? בא ואראך דוגמתו בעוה"ז: בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סַנְטַר—דומה כמי שפגע בו ארי; נכנס לעיר ופגע בו גַּבַּאי—דומה כמי שפגעו דוב; נכנס לביתו ומצא בניו ובנותיו מוטלין ברעב—דומה כמי שנשכו נחש. אלא משום דכתיב: „שַׁאֲלוּ נָא וּרְאוּ אִם יוֹלֵד זָכָר מַדּוּעַ רָאִיתִי כָל גֶּבֶר יָדָיו עַל חֲלָצָיו כַּיּוֹלֵדָה וְנֶהֶפְכוּ כָל פָּנִים לְיֵרָקוֹן"[5]. מאי „ראיתי כל גבר"? אמר רבא בר יצחק אמר רב: מי שכל גבורה שלו. ומאי „ונהפכו כל פנים לירקון"? א"ר יוחנן: פָּמַלְיָא של מעלה ופָמַלְיָא של מטה. בשעה שאמר הקב"ה: הללו מעשי ידי והללו מעשי ידי, הֵיאַךְ אֲאַבֵּד

[1]בראשית כח, טו. [2]שם לב, ח. [3]שמות טו, טז. [4]עמוס ה, יט. [5]ירמיה ל, ו.

השלישית. העמיקו לי ארוני—קברוהו עמוק באדמה. שאין כל דקל ודקל שבבבל וכו'—שעתידים הפרסיים לעלות על בבל וללכדה ומשם יעלו על ארץ ישראל וילכדוה. כל ארון וארון וכו'—שיוציאו (במלחמת גוג ומגוג) את הארונות מן הקברים ויעשו מהם אבוסים.

ייתי ולא אחמיניה—יבוא משיח ואל אראה אותו. ייתי ואזכה וכו'—יבוא ואזכה שאשב (אפילו) בצל הגלל של חמורו. מאי טעמא—מה טעם אמר עולא „יבא ואל אראנו"? חבלו של משיח—היסורים והפחדים שיהיו בימיו בשעת מלחמות העמים. רמי—מקשה. ביאה ראשונה—בימי יהושע. ביאה שניה—בימי זרובבל ועזרא. לעשות להם נס—לכבוש את ארץ ישראל על כרחם של מלכי פרס. סנטר—הפקיד הממונה על קביעות גבולות השדות. דומה כמי שפגע בו ארי—מיראה, פן יאמר הסנטר לקצר את גבולות שדהו. גבאי—גובה מס המלך. מי שכל גבורה שלו—הקב"ה מצטער בעצמו כיולדה, מפני שקשה לו לאבד את הגויים. פמליא של מעלה—חבורת מלאכי השרת. פמליא של מטה—בני ישראל. הללו—הגויים. והללו—בני ישראל.

אלו מפני אלו? [אמר רב פפא] היינו דאמרי אינשי: רְהֵט וּנְפַל תּוֹרָא—וְאָזֵל וְשָׁדֵי לֵיהּ סוּסְיָא בְּאוֹרְיֵהּ.

דרש ר׳ שמלאי: מאי דכתיב: „הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת יוֹם ה׳ לָמָּה זֶּה לָכֶם יוֹם ה׳ הוּא חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר״[1]? משל לתרנגול ועטלף, שהיו מצפים לאור, א״ל תרנגול לעטלף: אני מצפה לאורה, שאורה שלי הוא, ואתה למה לך אורה? והיינו דא״ל ההוא צדוקי לר׳ אבהו: אֵימָתַי אָתֵי משיח? א״ל: לְכִי חָפֵי לְהוּ חֲשׁוֹכָא לְהָנְהוּ אִינְשֵׁי. א״ל: מִלָּט קָא לָיְטַתְּ לי? א״ל: קרא כתיב: „כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח ה׳ וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה״[2].

רבי הילל אומר: אין להם משיח לישראל, שכבר אֲכָלוּהוּ בימי חזקיהו. אמר רב יוסף: שְׁרָא לֵיהּ מָרֵיהּ לר׳ הלל! חזקיה אימת הֲוָה? בבית ראשון ואלו זכריה קא מתנבי בבית שני ואמר: „גִּילִי מְאֹד בַּת צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלַיִם הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל חֲמוֹר וְעַל עַיִר בֶּן אֲתֹנוֹת״[3].

כה) מִי נִקְרָא „בּוֹזֶה דְּבַר ה׳״?

ת״ר: „כִּי דְבַר ה׳ בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת תִּכָּרֵת״[4]—זה האומר: אין תורה מן השמים. ד״א: „כי דבר ה׳ בזה״—זה אֶפִּיקוֹרוֹס. ד״א: „כי דבר ה׳ בזה״—זה הַמְגַלֶּה פנים בתורה, „ואת מצותו הפר״—זה המפר ברית בשר, „הכרת תכרת״—הכרת בעולם הזה, תכרת בעולם הבא. מִכָּאן אמר רבי אליעזר המודעי: המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חבירו ברבים, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. תַּנְיָא אִידָךְ: „כי דבר ה׳ בזה״—זה האומר: אין תורה מן השמים. ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה, שלא אמרו הקב״ה, אלא משה מפי עצמו—זה הוא „כי דבר ה׳ בזה״. ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מדקדוק זה, מקל וחומר זה, מגזרה שוה זו—זהו „כי דבר ה׳ בזה״. תניא: היה רבי מאיר אומר: הלומד תורה ואינו

[1]עמוס ה, יח. [2]ישעיה ס, ב. [3]זכריה ט, ט. [4]במדבר טו, לא.

היינו וכו׳—זהו שאומרים הבריות: כשרץ ונפל השור, הולך בעל השור ומעמיד סוס באורותו (כך גם לאחר שנפלו ישראל עלו הגויים לגדולה וכשיחזרו בתשובה ויגאלו קשה לו להקב״ה להדוף את הגויים מגדולתם).

לכי חפי וכו׳—כאשר יכסה החשך את האנשים חללו (כלומר: את הצדוקים). מילט וכו׳—מקלל אתה אותי.

אין להם משיח לישראל—אלא הקב״ה בעצמו ימלוך עליהם. שרא ליה מריה—ימחול לו אדונו (הקב״ה) להלל על אשר דבר דברים כאלה. אימת הוה—מתי חיה.

כה) המגלה פנים בתורה—המכניס בדברי התורה כונות ותרגומות זרות. ברית בשר—ברית מילה. המלבין וכו׳—המבייש את חברו עד שפניו ילבינו. תניא אידך—כברייתא

מלמדה—זהו „דבר ה׳ בזה״. רבי נתן אומר: כל מי שאינו משגיח על המשנה. ר׳ נהוראי אומר: כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק. רבי ישמעאל אומר: זה העובד עבודת כוכבים. מאי מַשְׁמָעָה? דִּתְנָא דְּבֵי ר׳ ישמעאל: „כי דבר ה׳ בזה״—זה המבזה דבור, שנאמר לו למשה מסיני: „אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים״ וגו׳[1].

רבי יהושע בן קרחה אומר: כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה, דומה לאדם שזורע ואינו קוצר.

רבי יהושע אומר: כל הלומד תורה וּמְשַׁכְּחָהּ דומה לאשה, שיולדת וקוברת.

רבי עקיבא אומר: זֶמֶר בכל יום, זמר בכל יום. אמר רב יצחק בר אבדימי: מַאי קְרָא? שנאמר: „נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ כִּי אָכַף עָלָיו פִּיהוּ״[2]—הוא עמל במקום הזה ותורתו עומלת לו במקום אחר.

א״ר אלעזר: כל אדם לעמל נברא, שנאמר: „כִּי אָדָם לְעָמָל יוּלָּד״[3]. איני יודע, אם לעמל פה נברא, אם לעמל מלאכה נברא, כשהוא אומר: „כי אכף עליו פיהו״—הֱוֵי אומר: לעמל פה נברא. ועדיין איני יודע, אם לעמל תורה, אם לעמל שיחה, כשהוא אומר: „לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ״[4]—הוי אומר: לעמל תורה נברא.

כו) חֲבִיבִים יִסּוּרִים.

אמר רבה בר בר חנה: כשחלה רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו. אמר להם: חֵמָה עזה יש בעולם. התחילו הם בוכים ור׳ עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה שוחק? אמר להם: וכי מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: אפשר? ס״ת שרוי בצער ולא נבכה! אמר להם: לכך אני משחק, שכל זמן שאני רואה רבי, שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דוּבְשָׁנוֹ מַדְבִּישׁ, אמרתי: שמא ח״ו קבל רבי עולמו; ועכשיו, שאני רואה רבי בצער, אני שמח. א״ל: עקיבא, כלום חיסרתי מן התורה כולה? א״ל: למדתנו רבינו: „כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא״[5].

תנו רבנן: כשחלה רבי אליעזר, נכנסו ארבעה זקנים לבקרו: רבי טרפון ורבי יהושע ור׳ אלעזר בן עזריה ור״ע. נַעֲנָה רבי טרפון ואמר: טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים, שטיפה של גשמים בעוה״ז, ורבי--בעוה״ז

[1]שמות כ, ב—ג. [2]משלי טז, כו. [3]איוב ה, ז. [4]יהושע א, ח. [5]קהלת ז, כ.

אחרת נאמר. שאינו משגיח על המשנה—שאינו נותן ערך למשנה. מאי משמעה—מאיזה כתוב משמע זה? דתנא וכו׳—שנשנה בבית מדרשו של ר׳ ישמעאל. זמר בכל יום—עשה את למוד התורה כזמר, שמזמרים בכל יום, ואז תהיה התורה סדורה בפיך. מאי קרא—מנין אנו יודעים זאת מן הכתוב? תורה עומלת לו—היא מחזרת עליו ומשתדלת בעדו לפני הקב״ה, שיתגלו לו טעמי התורה וסתריה.

ט) חמה עזה יש בעולם—חמת אלהים נתכה עלי, להכביד את מחלתי. ספר תורה—כנוי לרבי אליעזר. דובשנו—אוצר הדבש שלו. מדביש—מתקלקל. קבל עולמו—קבל את שכרו בעולם הזה. אני שמח—לפי ששכרו שמור לעולם הבא. כלום חסרתי וכו׳—שאתה

ולעוה"ב. נענה ר' יהושע ואמר: טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה, שגלגל חמה בעוה"ז, ורבי--בעוה"ז ולעוה"ב. נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר: טוב אתה לישראל יותר מאב ואם, שאב ואם בעוה"ז, ורבי--בעוה"ז ולעוה"ב. נענה רבי עקיבא ואמר: חֲבִיבִין יסורין. אמר להם: סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי, שאמר „חביבין יסורין". א"ל: עקיבא, זו מִנַּיִן לך? אמר: מקרא אני דורש: „בֶּן שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָיִם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'"[1], וכתיב: „גַּם אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה"[2]--וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה? אלא מכל טורח, שטרח בו ומכל עמל, שעמל בו, לא העלהו לְמוּטָּב אלא יסורין, שנאמר: „וַיְדַבֵּר ה' אֶל מְנַשֶּׁה וְאֶל עַמּוֹ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ וַיָּבֵא ה' עֲלֵיהֶם אֶת שָׂרֵי הַצָּבָא אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלְכְּדוּ אֶת מְנַשֶּׁה בַּחוֹחִים וַיַּאַסְרֻהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם וַיּוֹלִיכֻהוּ בָּבֶלָה"[3], וכתיב: וּכְהָצֵר לוֹ חִלָּה אֶת פְּנֵי ה' וגו' וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיֵּעָתֶר לוֹ, וַיִּשְׁמַע תְּחִנָּתוֹ וַיְשִׁיבֵהוּ יְרוּשָׁלַיִם לְמַלְכוּתוֹ וַיֵּדַע מְנַשֶּׁה כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים"[4]--הָא למדת שחביבין יסורין.

כז) טְבִיעוּת עַיִן מְצֻיֶּנֶת.

תנו רבנן: מעשה בשני בני אדם, שֶׁנִּשְׁבּוּ בהר הכרמל, והיה שַׁבַּאי מהלך אחריהם. ואמר אחד מהם לחבירו: גמל, שמהלך לפנינו, סומא באחד מעיניו וטעון שני נודות, אחד של יין וא' של שמן, ושני בני אדם, המנהיגין אותו--אחד עובד כוכבים ואחד ישראל. אמר להם שַׁבַּאי: עם קשה עורף! מאין אתם יודעים? אמרו לו: גמל--מעשבים שלפניו מצד שרואה אוכל, מצד שאינו רואה אינו אוכל; וטעון שני נודות, אחד של יין ואחד של שמן: של יין מְטַפְטֵף ושוקע, ושל שמן מטפטף וְצָף; ושני בני אדם, המנהיגים אותו, אחד עובד כוכבים ואחד ישראל: עובד כוכבים--נפנה לדרך, וישראל--נפנה לִצְדָדִין. רדף אחריהם ומצא כדבריהם. בא וּנְשָׁקָם על ראשם והביאם לביתו ועשה להם סעודה גדולה והיה מרקד לפניהם ואמר: „ברוך, שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו ובכל מקום שהם הולכים, נעשים שרים לאדוניהם!" וּפְטָרָן והלכו לבתיהם לשלום.

כח) רִשְׁעַת אַנְשֵׁי סְדוֹם.

ארבעה דַיָּנֵי הֲווֹ בסדום: שַׁקְרַאי וְשַׁקְרוּרַאי וְזַיְּפֵי וּמַצְלֵי דִינָא. דְּפָסֵק

[1]מלכים ב, כא, א—ב. [2]משלי כה, א. [3]דברי הימים ב. לג, י—יא. [4]שם שם יב—יג.

אוסר עלי, שאני סובל בעד עונותי? חביבין יסורים--אהובים הם היסורים, שמכפרים על עונותיך. שטרח בו--ללמדו תורה.

כז) שבאי--השובה. מצד שרואה אוכל--הוא אינו אוכל פעמים מצד זה ופעמים מצד זה ככל הבהמות, אלא רק מצד אחד, היינו מן הצד שהוא רואה. שוקע--בקרקע. וצף--למעלה ואינו שוקע. נפנה--עשה את צרכיו. לצדדים--מפני שדרך בני ישראל להתנהג בצניעות. פטרן--שחררם.

כח) ארבעה וכו' ארבעה דיינים היו בסדום (ואלה שמותיהם): שקרן, כזבן, זייפן ומטה את הדין. דפסיק וכו'--מי שכרת את אזן חמורו של חברו, אמרו לו (הדיינים לבעל

ליה לאודנא בחמרא דחבריה, אמרו ליה: הבה ניהליה עד דקדחא. דפדע ליה חבריה, אמרו ליה: הב ליה אגרא, דשקל לך דמא. דעבר במברא יהיב ארבע זוזי, דעבר במיא יהיב תמני זוזי. זמנא חדא אתא ההוא כובס, אקלע להתם. א"ל: הב ארבעה זוזי. א"ל: אנא במיא עברי. א"ל: א"כ, הב תמניא, דעברת במיא. לא יהיב. פדעוה. אתא לקמיה דדיינא. א"ל: הב ליה אגרא, דשקל לך דמא, ותמניא זוזי, דעברת במיא.

אליעזר עבד אברהם אתרמי להתם, פדעוה. אתא לקמיה דדיינא. א"ל: הב ליה אגרא, דשקל לך דמא. שקל גללא, פדעיה איהו לדיינא. אמר: מאי האי? א"ל: אגרא, דנפק לי מנך, הב ניהליה להאי, וזוזי דידי כדקיימי–קיימי.

הכי אתנו ביניהו: כל מאן דמזמן גברא לבי הלולא לשלחו גלימיה. הוה ההיא הלולא. אקלע אליעזר להתם ולא יהבו ליה נהמא. כי בעי למסעד, אזל אליעזר עבד אברהם ויתיב אסיפא דכלהו. אמרו ליה: מאן אזמנך להכא? אמר להההוא דיתיב גביה: את אזמנתן להכא. אמר: דלמא שמעי בי, דאנא אזמנתיה, ומשלחי ליה מאניה דההוא גברא. שקל גלימיה ורהט לברא. וכן עבד לכלהו, עד דנפקי כולהו ואכלה איהו לסעודתא.

הויא להו פוריתא, דהוו מגני עלה אורחי. כי הוה אריך–גייצי ליה, כי גוץ–מתחין ליה. אליעזר עבד אברהם אקלע להתם. אמרו ליה: קום גני

החמור): תן לו (את החמור) עד שתצמח (אזנו). דפדע וכו'—מי שפצע אותו חברו, אמרו לו (הדיינים): תן לו שכר על אשר לקח (הקיז) מסך דם (לטובת בריאותך). דעבר וכו'– מי שעבר במעברה (להכנס אל העיר), היה נותן ארבעה זוזים, ומי שעבר במים היה נותן שמונה זוזים. זימנא וכו'–פעם אחת בא כובס אחד ונזדמן שם (בסדום). אמר ליה וכו'–אמרו לו: תן ארבעה זוזים. אנא וכו'—אני עברתי במים. הב תמניא וכו'—אם כן תן שמונה, לפי שעברת במים. לא יהיב–לא נתן. פדעוה–אז פצעוהו. אתא וכו'—בא לפני השופט. הב ליה אגרא וכו'– תן לו (לזה שפצעך) שכר בעד זה שלקח (הקיז) מסך דם ושמונה זוזים על אשר עברת במים.

איתרמי להתם — נקרה לשם. פדעוה–פצעוהו. שקל גללא וכו'– לקח אליעזר אבן ופצע הוא את הדיין. מאי האי – מה זאת? אגרא וכו'– השכר, המגיע לי ממך (בעד הקזת דם), תן לו לזה (שפצעני), והזוזים שלי באשר הם עומדים (הווים) שם יהיו (ולא יזוזו מכיסי).

הכי אתנו וכו'– תנאי זה התנו ביניהם: כל מי שמזמין אדם נכרי לחתונה, יפשיטו את מעילו ממנו. הוי וכו' – היתה חתונה. איקלע וכו'–נזדמן אליעזר שם (לסדום) ולא נתנו לו לחם. כי בעי למסעד וכו' – כשרצו (קרואי החתונה) להתחיל בסעודה. אזל–הלך. ויתיב וכו' – וישב בסוף כולם. אמרו וכו' – אמרו לו: מי הזמינך הנה? אמר וכו' — אמר לזה שישב אצלו: אתה הזמנתני הנה. אמר וכו' – אז אמר שכנו של אליעזר (בלבו): פן ישמעו עלי, שאני הזמנתיו, ויפשיטו את מעילו של אותו האיש (שלי). שקל גלימיה וכו'—לקח את מעילו ורץ החוצה (ברח). וכן עבד וכו'–וכך עשה לכולם, עד שיצאו כולם והוא אכל את הסעודה.

הויא להו וכו'—היתה לחם מטה, שהיו משכיבים עליה אורחים (הבאים לעירם). כי הוה וכו'—כשהיה האורח ארוך, היו מקצרים אותו, וכשהיה קצר הקומה, היו מותחים אותו. גני

אַפּוּרְיָא. אֲמַר לְהוֹן: נִדְרָא נְדַרִי, מִן יוֹמָא דְמִיתַת אִמָּא, לָא גָנֵינָא אַפּוּרְיָא.

כִּי הֲוָה מִתְרְמִי לְהוּ עַנְיָא, יָהֲבוּ לֵיהּ כֹּל חַד וְחַד דִּינָרָא וּכְתִיב שְׁמֵיהּ עֲלֵיהּ וְרִפְתָּא לָא הֲוָה מַמְטוּ לֵיהּ. כִּי הֲוָה מִית, אָתֵי כל חד וחד וְשָׁקֵל דִּידֵיהּ. הֲוַיָא ההיא רְבִיתָא, דַהֲוָה קָא מַפְּקָא רִפְתָּא לְעַנְיָא בְּחַצְבָא. אִגְּלַאי מִלְּתָא. שַׁפְיוּהַ הוּבְשָׁא וְאוֹקְמוּהַ עַל אִגַּר שׁוּרָא. אֲתוֹ זִבּוּרֵי וַאֲכָלוּהַ. והיינו דכתיב: „וַיֹּאמֶר ה׳ זַעֲקַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה כִּי רָבָּה"[1], ואמר רב יהודה אמר רב: על עסקי רִיבָה.

מַכּוֹת.

פרק שלישי.

א) סֵפֶר תּוֹרָה וְאָדָם גָּדוֹל.

אמר רבא: כַּמָּה טַפְשָׁאֵי שאר אִינְשֵׁי, דְּקָיְמֵי קַמֵּי ס"ת ולא קָיְמֵי מִקַּמֵּי גַּבְרָא רַבָּה! דאילו בספר תורה כתיב „ארבעים"[2] וַאֲתוֹ רַבָּנַן וּבְצַרוּ חֲדָא.

ב) מִנְיַן הַמִּצְוֹת.

דרש ר׳ שִׂמְלַאי: תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני: שס"ה „לַאוִין", כמנין ימות החמה, רמ"ח „עֲשֵׂה", כנגד אבריו של אדם. א"ר המנונא: מַאי קרא? „תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה"[3]—תור"ה בְּגִימַטְרִיָּא שִׁית מְאָה וְחַד סְרֵי הֲוַיִין, „אנכי ולא יהיה לך"—מפי הגבורה שמענום. בא דוד והעמידן על י"א, דכתיב: „מִזְמוֹר לְדָוִד ה׳ מִי יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ. הוֹלֵךְ תָּמִים וּפוֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ. לֹא רָגַל עַל לְשֹׁנוֹ לֹא עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחֶרְפָּה לֹא נָשָׂא עַל קְרֹבוֹ. נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאֶת יִרְאֵי ה׳

[1]בראשית יח, כ. [2]דברים כה, ג. [3]שם לג, ד.

אפורייא—שכב על המטה. אמר להון וכו׳ – אמר להם: נדר נדרתי, מיום שמתה אמי, שלא אשכב במטה.

כי הוה וכו׳—כשנזדמן אצלם עני, נתנו לו כל אחד ואחד דינר, שהיה כתוב עליו שמו, ולחם לא הושיטו לו (התנו ביניהם שלא לתת לו לחם, כדי שימות ברעב). כי הוה מית וכו׳—כשמת (העני מרעב), היה כל אחד ואחד בא ולוקח את שלו (את דינרו). הויא וכו׳ – היתה נערה אחת, שהוציאה לחם לעני בכד. אגלאי וכו׳ – כשנתגלה הדבר, משחוה בדבש והעמידוה על גג החומה. אתו וכו׳—באו הדבורים ואכלוה. על עסקי ריבה – על דבר הנערה, שהומתה על ידם.

א) כמה טפשאי וכו׳—מה אוילים הם שאר (רוב) בני האדם, שהם קמים מלפני ספר תורה ואינם קמים מלפני אדם גדול. ואתו וכו׳—ובאו החכמים ופחתו אחת (שהם קבעו את מספר המלקות שלשים ותשע).

ב) בגימטריא—סכום צרוף האותיות. שית וכו׳—שש מאות ואחת עשרה הֵנן. אנכי ולא יהיה וכו׳— שתי המצוות האלה שמענו מפי הגבורה (הקב"ה) בעצמו והרי ביחד תרי"ג.

ה׳ יְכַבֵּד, נִשְׁבַּע לְהָרַע וְלֹא יָמִר. כַּסְפּוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁךְ, וְשֹׁחַד עַל נָקִי לֹא לָקָח״[1], וכתיב: ״עֹשֵׂה אֵלֶּה לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם״[1].

בא ישעיה והעמידן על שש. שנאמר: ״הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד, אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע״[2], וכתיב: ״הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים״[3].

בא מיכה והעמידן על שלש, שנאמר: ״הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה ה׳ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ״[4]. (״עשות משפט״—זה הדין, ״ואהבת חסד״—זו גמילות חסדים, ״והצנע לכת״—זה הכנסת כלה והוצאת המת).

חזר ישעיהו והעמידן על שתים, שנאמר: ״כֹּה אָמַר ה׳ שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה״ וגו׳[5].

בא עמוס והעמידן על אחת, שנאמר: ״כֹּה אָמַר ה׳ לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ״[6]. מַתְקִיף ליה רב נחמן בר יצחק: ודלמא ״דרשוני״ בכל התורה כולה? אלא: בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר: ״וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה״[7].

ג) גְּחָכָתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא.

וכבר היה רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ור״ע מהלכין בדרך ושמעו קול הֲמוֹנָהּ של רומי מִפְּטִילוֹס ברחוק ק״ב מיל. התחילו הם בוכים ור״ע מְשַׂחֵק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: למה אתם בוכים? אמרו לו: עובדי כוכבים הללו, שמשתחוים לעצבים ומקטרים לאלילים, יושבים בטח והשקט, ואנו—בית הדום רגלי אלהינו שרוף באש ולא נבכה? א״ל: לכך אני משחק: ומה לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה!

שוב פעם אחת היו עולין לירושלים. כֵּיוָן שהגיעו להר צופים, קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית, ראו שועל, שהיה יוצא מבית קדשי הקדשים. התחילו הם בוכים ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום, שכתוב בו ״וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת״[8], שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להם: לכך אני משחק, דכתיב: ״וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ״[9]—וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? והלא אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני! אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב: ״לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַיִם עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר״[10]. בזכריה כתיב: ״עוֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת

[1]תהלים טו, א—ה. [2]ישעיה לג, טו. [3]שם שם טז. [4]מיכה ו, ח. [5]ישעיה נו, א. [6]עמוס ה, ד. [7]חבקוק ב, ד. [8]במדבר א, נא. [9]ישעיה ח, ב. [10]מיכה ג, יב.

מתקיף—מקשה. ג) מפטילוס—שם מקום.

יְרוּשָׁלָיִם"[1]. עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה, הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה; עכשיו, שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת! ובלשון הזה אמרו לו: „עקיבא נחמתנו, עקיבא נחמתנו!".

שְׁבוּעוֹת.

פרק רביעי.

„מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק".

תנו רבנן: מִנַּיִן לדיין, שלא יַעֲשֶׂה סְנֵיגְרוֹן לדבריו? תלמוד לומר: „מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק"[2]. ומנין לדיין, שלא ישב תלמיד בּוּר לפניו? תלמוד לומר: „מדבר שקר תרחק". מניין לדיין, שיודע בחברו שהוא גזלן, וכן עֵד, שיודע בחברו שהוא גזלן, מנין שלא יצטרף עמו? ת"ל: „מדבר שקר תרחק". מנין לדיין, שיודע בדין שהוא מְרֻמֶּה, שלא יאמר: הואיל והעדים מעידים, אֶחְתְּכֶנּוּ וִיהֵא קוֹלָר תלוי בצואר עדים? ת"ל: „מדבר שקר תרחק". מנין לתלמיד, שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר, מנין שלא ישתוק? ת"ל: „מדבר שקר תרחק". מנין לתלמיד, שרואה את רבו שטועה בדין, שלא יאמר: אַמְתִּין לו, עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו מִשֶּׁלִּי, כדי שיקרא הדין על שמי? תלמוד לומר: „מדבר שקר תרחק". מנין לתלמיד, שא"ל רבו: „יודע אתה בי, שאם נותנין לי מאה מנה איני מְבַדֶּה, מנה יש לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד"-מנין, שלא יצטרף עמו? ת"ל: „מדבר שקר תרחק".-הַאי „מדבר שקר תרחק" נָפְקָא? הא ודאי שַׁקּוֹרֵי קָא מְשַׁקַּר וְרַחֲמָנָא אמר: „לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר"[3]! אלא כגון דא"ל: „ודאי חד סָהֲדָא אִית לִי וְתָא אתה קום הָתָם וְלָא תֵימָא וְלָא מִדֵּי, דְּהָא לָא מַפֵּקַתְּ מִפּוּמָךְ שִׁקְרָא"-אפילו הָכֵי אסור, משום שנאמר: „מדבר שקר תרחק". מנין

[1]זכריה ח, ד. [2]שמות כג, ז. [3]שם כ, יג.

א) סניגרון—מליץ. שלא יעשה סניגרון לדבריו—אם דן דין וטעה בו, אסור לו להשתדל לבקש ראיות, כדי להמליץ ולהגין על דעתו, אלא עליו לחזור בו מטעותו ולהוציא את הדין לאמתו. שלא ישב תלמיד בור לפניו—שלא ישב לפניו תלמיד נבער מדעת לשאת ולתת עמו בדין, כדי שלא יטעהו. שלא יצטרף עמו – זה לדון וזה להעיד, אף על פי שהעדות כשהיא לעצמה אמת היא, אלא שאין פסק הדין יוצא על פי שני עדים, שהרי האחד פסול. שהוא מרומה—שנוכח מדברי העדים, שכל ענין המשפט בשקר הוא. אחתכנו—אפסקנו. קולר—שלשלת העון. אמתין—אחכה. אסתרנו וכו'-אסתור את הדין ואחר כך אשוב ואבננו משלי. מבדה—משקר. האי מדבר שקר תרחק נפקא—וכי האיסור הזה יוצא רק מן הכתוב „מדבר שקר תרחק". הא ודאי וכו'—הלא זה ודאי ששקר ישקר. ודאי סהדא וכו'—עד אחד יש לי ובוא אתה ועמוד שם (כדי שבעל הדין יחשוב שאתה באת להעיד ויודה על האמת)

לנושה בחברו מנה, שלא יאמר: אֶטְעָנֶנּוּ במאתים, כדי שיודה לי במנה ויתחייב לי שבועה ואגלגל עליו שבועה ממקום אחר? ת"ל: „מדבר שקר תרחק". מנין לנושה בחברו מנה וּטְעָנוֹ מאתים, שלא יאמר: אֲכַפְּרֶנּוּ בב"ד ואודה לו חוץ לבית דין, כדי שלא אתחייב לו שבועה ולא יגלגל עלי שבועה ממקום אחר? ת"ל: „מדבר שקר תרחק". מנין לשלשה, שנושין מנה באחד, שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים, כדי שיוציאו מנה ויחלוקו? ת"ל: „מדבר שקר תרחק". מנין לשנים, שבאו לדין, אחד לבוש סְמַרְטוּטִין ואחד לבוש אִצְטְלִית בת מאה מנה, שאומרים לו: לבוש כמותו או הלבישהו כמותך? ת"ל: „מדבר שקר תרחק". כִּי הֲווֹ אָתוֹ לְקַמֵּיהּ דרבה בר רב הונא, א"ל: שְׁלוּפוּ פוּזְמְקַיְכוּ וְחוּתוּ לְדִינָא. מנין לדיין, שלא ישמע דברי בעל דין, קודם שיבא בעל דין חבירו? ת"ל: „מדבר שקר תרחק". מנין לבעל דין, שלא יַטְעִים דבריו לדיין, קודם שיבא בעל דין חבירו? ת"ל: „מדבר שקר תרחק".

עֲבוֹדָה זָרָה.

פרק ראשון.

א) מִשְׁפַּט אֻמּוֹת הָעוֹלָם לֶעָתִיד לָבוֹא.

דרש רבי חנינא בר פפא וְאִי תֵימָא רבי שמלאי: לעתיד לבא מביא הקב"ה לספר תורה ומניחו בחיקו ואומר: כל מי שעסק בתורה יבא ויטול שכרו. מיד מתקבצים ובאים עובדי כוכבים בְּעִרְבּוּבְיָא, שנאמר: „כָּל הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו" וגו'[1]. ואמר להם הקדוש ברוך הוא: אל תִּכָּנְסוּ לפני בערבוביא אלא תִּכָּנֵס כל אומה ואומה וסופריה, שנאמר: „וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים"[1], ואין לאום אלא מלכות, שנאמר: „וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ"[2]. מיד נכנסת [לפניו] מלכות רומי תחלה. (מאי טעמא? משום דַּחֲשִׁיבָא. ומנ"ל דחשיבא? דכתיב: „וְתֵאכַל

[1]ישעיה מג, ט. [2]בראשית כה, כג.

ולא תאמר דבר, והרי אינך מוציא מפיך דבר שקר. אטעננו–אטען עליו, שהוא חייב לי. ואגלגל עליו שבועה ממקום אחר–בענין אחר שהוא כופר בו ושאינו חייב עליו שבועה, אלא רק כשנצרך להשבע על דבר שחייבים עליו שבועה, מגלגלים עליו שבועה גם על אותו הענין. ושנים עדים–ובאמת הם בעלי דין. סמרטוטין–סחבות, בגדים קרועים. אצטלית–מעיל. לבוש כמותו–כדי שלא יסתתמו דברי איש ריבך מפני חשיבותך, מיראה שהדיינים ישאו לך פנים. כי הוו וכו'–כשבאו (בעלי דין). שלופו וכו'–שלפו את הפוזמקאות (פוזמקאות נאות) שלכם ורדו למשפט. שלא יטעים–שלא ירצה ויסביר את טענותיו.

א) ואי תימא–ואם תאמר (כלומר: או). בערבוביא–טלם מעורבים ולא כל אומה בפני עצמה. סופריה–חכמיה. ולאם מלאם יאמץ–ואין התאמצות והתגברות זה על זה אלא בין המלכויות. דחשיבא–שהיא חשובה ביותר. ותאכל וגו'–והיא תאכל את כל הארץ

כָּל אַרְעָא וּתְדוּשִׁנַּהּ וְתַדְקִנַּהּ"[1]—א"ר יוחנן: זו רומי, שֶׁטִּבְעָהּ יוצא בכל העולם). ואומר להם הקב"ה: במה עסקתם? אומרים לפניו: רבש"ע! הרבה שווקים תִּקַּנּוּ, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו, וכולן לא עשינו אלא בשביל ישראל, כדי שיתעסקו בתורה. אומר להם הקב"ה: שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם—לצורך עצמכם עשיתם: תקנתם שווקים—להושיב בהם זונות, מרחצאות—לְעַדֵּן בהם עצמכם, כסף וזהב שלי הוא, שנאמר: „לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם ה' צְבָאוֹת"[2]. כלום יש בכם מגיד זאת? שנאמר: „מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת"[3], ואין „זאת" אלא תורה, שנאמר: „וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה"[4]. מיד יוצאין בְּפַחֵי נפש. יצאה מלכות רומי, נכנסה מלכות פרס אחריה. מ"ט? משום דַּחֲשִׁיבָא בָּתְרַהּ. מנ"ל? דכתיב: „וַאֲרוּ חֵיוָה אָחֳרִי תִנְיָנָה דָּמְיָא לְדֹב"[5], וְתָנֵי רב יוסף: אלו פרסיים, שאוכלים כדוב ושותים כדוב וּמְסֻרְבָּלִין בשר כדוב ומגדלין שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. אומר להם הקב"ה: במה עסקתם? אומרים לפניו: רבונו של עולם, הרבה גשרים גִּשַּׁרְנוּ והרבה כְּרַכִּים כִּבַּשְׁנוּ והרבה מלחמות עשינו, וכולן לא עשינו אלא בשביל ישראל, כדי שיתעסקו בתורה. אומר להם הקדוש ברוך הוא: שוטים! כל מה שעשיתם, לא עשיתם אלא לצורך עצמכם: תקנתם גשרים—ליטול מֶכֶס מהן, כרכים—לעשות מהם אַנְגַּרְיָא, מלחמות אני עשיתי, שנאמר: „ה' אִישׁ מִלְחָמָה ה' שְׁמוֹ"[6]. כלום יש בכם מגיד זאת? שנאמר: „מי בהם יגיד זאת", ואין „זאת" אלא תורה, שנאמר: „וזאת התורה אשר שם משה". מיד יוצאין מלפניו בפחי נפש.

וכן כל אומה ואומה.

אמרו לפניו: רבש"ע! כלום נתת לנו ולא קבלנוה? וּמִי מָצֵי לְמֵימַר הָכֵי? והא כתיב: „ה' מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ"[7], וכתיב: „אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא"[8]—מַאי בָּעֵי בשעיר ומאי בָּעֵי בפארן? אמר ר' יוחנן: מלמד, שלקח התורה והחזירה הקב"ה על כל האומות והלשונות ולא קבלוה, עד שבא אצל ישראל וקבלוה? אלא הָכֵי אָמְרֵי: כלום קבלנוה ולא קיימנוה? ועל דָּא תָּבְרַתְהוֹן! אַמַּאי לא קבלוה? אלא כך אומרין לפניו: רבש"ע! כלום כָּפִיתָ עלינו את ההר כגיגית, כדרך שכפית על ישראל, ולא קבלנוה? שנאמר:

[1]דניאל ז, כג. [2]חגי ב, ח. [3]ישעיה מג, ט. [4]דברים ד, מד. [5]דניאל ז, ה. [6]שמות טו, ג. [7]דברים לג, ב. [8]חבקוק ג, ג.

ותדוש ותדיק אותה. טבעה—שְׁמָעָהּ. שיתעסקו בתורה—כדי שימצאו בלא טורח את פרנסתם ויהיה להם פנאי להתעסק בתורה. לעדן—לפנק. בפחי נפש—בנפש עצובה. משום דחשיבא בתרה—מפני שהיא חשובה אחריה (אחר מלכות רומי היא החשובה ביותר). וארו וגו'—והנה חיה אחרת שניה, הדומה לדוב. מסורבלים—עבי בשר. אין להם מנוחה—לפי שהם שואפים תמיד לקרב. אנגריא—עבודת המלך, המוטלת על יושבי כרכים, לצאת בצבא וכיוצא בזה. ומי מצי למימר הכי—איך יכולים הם לאמר זאת? מאי בעי—מה רצה (מה עשה)? הכי אמרי—כך הם אומרים. ועל דא תברתהון—ועל זאת שברת אותם (הלא הטענה הזאת היא קטיגוריא להם). אמאי—מדוע. כפית—נטית. גיגית—חבית גדולה.

„וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר"[1], וא"ר אבדימי בר חמא: מלמד, שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם: אם מקבלים אתם את התורה—מוטב, ואם לאו—שם תהא קבורתכם! מיד אומר להם הקב"ה: ראשונות ישמיעונו, שנאמר: „וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ"[2]—שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם? ומנ"ל דלא קיימום? כדתני רב יוסף: מ"ד „עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם"[3]—מה ראה? ראה שבע מצות, שקבלו עליהם בני נח ולא קיימום; כיון שלא קיימום, עמד והתירן להם. אִתַּגּוּרֵי אִתַּגּוּר! א"כ מצינו חוטא נשכר? אמר מר בריה דרבינא: לומר, שאף על פי שמקיימין אותם, אין מקבלין עליהם שכר. ולא? והתניא: רבי מאיר היה אומר: מנין, שאפילו נכרי, שעוסק בתורה, הרי הוא ככהן גדול? שנאמר: „אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם"[4]: כהנים ולוים וישראלים לא נאמר, אלא „האדם"—מלמד, שאפילו נכרי ומתעסק בתורה, הרי הוא ככ"ג. אלא לומר לך: שאין מקבלין עליהם שכר כִּמְצֻוֶּה ועושה, אלא כמי שאינו מצווה ועושה, דא"ר חנינא: גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. אלא כך אומרים עובדי כוכבים לפני הקב"ה: רבש"ע! ישראל, שקבלוה, היכן קיימוה? אומר להן הקב"ה: אני מעיד בישראל, שקיימו את התורה כולה. אומרים לפניו: רבש"ע! כלום יש אב שמעיד על בנו? דכתיב: „בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל"[5]. א"ל הקב"ה: יבאו שמים וארץ ויעידו בהם בישראל, שקיימו את התורה כולה! אומרים: רבש"ע! אף שמים וארץ נוגעין בעדותן הם, שנאמר: „אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי"[6], דאמר ר' שמעון בן לקיש: מאי דכתיב: „וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי"[7]? מלמד, שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים את התורה—מוטב, ואם לאו—הריני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו. אומר הקב"ה להן: יבאו מכם ויעידו בהן בישראל, שקיימו את התורה כולה! יבא נמרוד ויעיד באברהם, שלא עבד עבודת כוכבים; יבא לבן ויעיד ביעקב, שלא נחשד על הגזל; יבא נבוכדנאצר ויעיד בחנניה מישאל ועזריה, שלא השתחוו לצלם; יבא דריוש ויעיד בדניאל, שלא ביטל את התפלה; יבא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליפז התימני ויעידו בישראל, שקיימו את כל התורה כולה, שנאמר: „יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ"[8]. אומרים לפניו: רבש"ע! תננה לנו מראש ונעשנה. אומר להם הקב"ה: שוטים, מי שטרח בערב שבת—אוכל בשבת, ומי שלא טרח בערב שבת—מֵהֵיכָן יאכל בשבת? אלא אעפ"כ: מצוה קלה יש לי וסוכה שמה, לכו ועשו אותה. ומי מְצֵי אָמְרֵי הָכִי? והא"ר יהושע

[1]שמות יט, יז. [2]ישעיה מג, ט. [3]חבקוק ג, ו. [4]ויקרא יח, ה. [5]שמות ד, כב. [6]ירמיה לג, כה. [7]בראשית א, לא. [8]ישעיה מג, ט.

אתגורי אתגור—הלא סחור סחרו (כלומר: הלא הרויחו בזה!). אם לא בריתי וגו'—אם לא התורה שנתתי להם, שיהגו בה יומם ולילה, כי אז לא יצרתי שמים וארץ. יום הששי—בה"א הידיעה, היינו יום הששי בסיון, שבו ניתנה התורה. ומי מצי אמרי הכי—וכי יכולים הם

ב״ל: מ״ד „אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם״[1]? היום לעשותם ולא למחר לעשותם, היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם. אלא לפי שאין הקב״ה בא בִּטְרוֹנְיָא עם בריותיו. וַאֲמַאי קָרֵי ליה מצוה קלה? לפי שאין בה חסרון כיס. מיד כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכתו בראש גגו, והקב״ה מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז; ומיד כל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא, שנאמר: „נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ״[2]. מיד הקב״ה יושב ומשחק עליהם, שנאמר: „יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק״[3]. א״ר יצחק: אין שחוק לפני הקב״ה אלא אותו היום בלבד.

ב) בְּנֵי אָדָם מְשׁוּלִים לַדָּגִים.

אמר רב יהודה אמר שמואל: מ״ד „וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם״ וגו׳[4]? למה נמשלו בני אדם לדגי הים? לומר לך: מה דגים שבים, כיון שעולים ליבשה מיד מתים, אף בני אדם, כיון שפורשים מן התורה ומן המצות, מיד מתים. ד״א: מה דגים שבים, כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים, כך בני אדם, כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים.

ג) יִשְׂרָאֵל בִּבְרִית עִם הָרוֹמִיִּים.

כִּי אֲתָא רב דימי אמר: תְּלָתִין וּתְרֵין קְרָבֵי עֲבְדֵי רוֹמָאֵי בַּהֲדֵי יַוְנָאֵי ולא יְכִילוּ לְהוּ, עד דְּשַׁתְּפִינְהוּ לישראל בַּהֲדַיְהוּ. וְהָכֵי אַתְנוּ בַּהֲדַיְהוּ: אִי מִנַּן מַלְכֵי—מִנַּיְכוּ אִפַּרְכֵי, אִי מִנַּיְכוּ מַלְכֵי—מִנַּן אִפַּרְכֵי. שְׁלַחוּ לְהוּ רוֹמָאֵי לְיַוְנָאֵי: עד הָאִדָּנָא עָבְדִינַן בִּקְרָבָא, הַשְׁתָּא נַעֲבֵד בְּדִינָא. מרגלית ואבן טָבָא—איזה מהן יֵעָשֶׂה בָּסִיס לחברו? שלחו להם: מרגלית לאבן טבא. אבן טבא וְאֵינָךְ—איזה מהן יעשה בסיס לחברו? אבן טבא לאינך. אינך וספר תורה—איזה מהן יעשה בסיס לחברו? אינך לספר תורה. שְׁלַחוּ לְהוּ: א״כ, אֲנַן ישראל בַּהֲדַן וס״ת גַּבַּן. כְּפוֹ לְהוּ. עֶשְׂרִין וְשִׁית שְׁנִין קָמוּ לְהוּ בְּהֵימָנוּתַיְהוּ בַּהֲדֵי ישראל, מִכַּאן וָאֵילָךְ אִשְׁתַּעְבְּדוּ בְהוּ.

[1]דברים ז, יא. [2]תהלים ב, ג. [3]שם שם ד. [4]חבקוק א, יד.

לומר כך? בטרוניא—בעריצות, בחוזק יד. ואמאי קרי ליה—ומדוע הוא קורא לו? בראש גגו—לפי שהגגות בא״י שטוחים הם. מקדיר—מלהט.

ב) קדרה—להטה.

ג) כי אתא וכו׳—כשבא רב דימי (מא״י לבבל), אמר: שלשים ושתי מלחמות עשו הרומאים עם היונים ולא יכלו להם, עד ששתפו את ישראל עמם. והכי אתנו וכו׳—וכך התנו (הרומיים עם ישראל): אם ממנו יתמנו מלכים, יתמנו מכם שרים וכו׳. שלחו וכו׳—שלחו להם הרומאים להיונים: עד עתה עשינו (נשפטנו עמכם) במלחמה, עתה נעשה (נִשָּׁפֵט עמכם) בדין. אבן טבא—אבן טובה. בסיס—כַּן, לקבוע אותה בו. אינך—נופך (אֲנִיקס). אנן וכו׳—אנחנו, ישראל אתנו (בעלי בריתנו) וספר תורה אצלנו. כפו להו—שעבדו אותם (הרומיים את היונים). עשרין וכו׳—עשרים ושש שנים עמדו (הרומיים) להם באמונתם עם ישראל, מכאן והלאה שעבדו אותם.

ד) אַנְטוֹנִינוּס וְרַבִּי.

א"ל אַנְטוֹנִינוּס לרבי: בָּעֵינָא, דימלוך אַסְוִירוּס בני תְּחוֹתַי וְתִתְעֲבֵד טְבֵרְיָא קָלָנְיָא. וְאִי אָמֵינָא לְהוֹ חֲדָא–עָבְדֵי, תַּרְתֵּי–לָא עָבְדֵי. אַיְתִי גַּבְרָא, אַרְכְּבֵיהּ אַחַבְרֵיהּ וִיהַב לֵיהּ יונה לְעִלָּאֵי בִּידֵיהּ וא"ל לְתַתָּאָה, דְּלֵימַר לֵיהּ לְעִלָּאֵי, דְּנִפְרַח יונה מִידֵיהּ. אמר: שְׁמַע מִנַּהּ--הָכֵי קָאָמַר לִי: את בְּעֵי מִנַּיְהוּ, דְּאַסְוִירוּס בני ימלוך תְּחוֹתַי, וְאֵימָא ליה לאסוירוס, דְּתִתְעֲבֵד טבריא קלניא.

א"ל: קָא מְצַעֲרִן לי חֲשִׁיבֵי רוֹמָאֵי. אַעַיְלֵיהּ לְגִנְּתָא. כל יוֹמָא הֲוָה עָקַר חד פּוּגְלָא מִמֵּישָׁרָא קַמֵּיהּ. אמר: ש"מ–ה"ק לי: אַתְּ קְטוֹל חד חד מִנַּיְהוּ וְלָא תִתְגָּרֵי בְהוּ בְּכֻלְּהוּ. וְנֵימָא ליה מֵימַר בְּהֶדְיָא? אמר: שָׁמְעֵי חֲשִׁיבֵי דְרוֹמָאֵי וּמְצַעֲרֵי לֵיהּ. ונימא ליה בִּצְנְעָא? משום דכתיב: „כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל"[1].

כל יוֹמָא הֲוָה מְשַׁדַּר ליה מְטַרְתָּא דְדַהֲבָא פְּרִיכָא וְחִטֵּי אַפּוּמַיְהוּ. א"ל: אַמְטוֹ לֵיהּ חִטֵּי לרבי. א"ל רבי: לָא צְרִיכְנָא, דְּאִית לִי טוּבָא. א"ל: לֶהֱוֵי לְמַאן דְּבָתְרָךְ, דְּיָהֲבוּ לְבָתְרַאי, דְּאָתוּ בָּתְרָךְ; דְּאָתוּ מִנַּיְהוּ לְפַקּוּ עֲלַיְהוּ.

הֲוַיָא לֵיהּ הָהִיא נִקְרְתָא, דַּהֲוָה אָתְיָא מִבֵּיתֵיהּ לבי רבי. וכל יומא הֲווֹ אָתוּ תְּרֵי עַבְדֵי בַּהֲדֵיהּ, חד קַטְלֵיהּ אַבָּבָא דבי רבי וחד קַטְלֵיהּ אבבא

[1]קהלת י, כ.

ד) אנטונינוס—אחד מקסרי רומי אוהבו של ר' יהודה הנשיא. בעינא וכו'—אני רוצה, שימלוך תחתי אסוירוס בני ושהעיר טבריה תעשה חפשית ממסי המלך, לפי שהיתה מקום תורה. ואי אמינא וכו'—ואם אֹמַר להם (לגדולי המלכות את חפצי), אז אחת יעשו, אבל שתים לא יעשו. אייתי וכו'—הביא רבי איש, שהרכיבהו על חברו, ונתן ביד העליון יונה ואמר לתחתון, שיאמר לעליון, כי יפריח את היונה מידו. אמר וכו'—אמר אנטונינוס: משמע מזה, שכך אמר לי (כך כונתו של רבי): אתה בקש מהם וכו'. תחותי–תחתי. ואימא–ואמור. דתתעבד וכו'–זוהי הכונה שבמעשה הפרחת היונה.

א"ל וכו'—בפעם אחרת אמר אנטונינוס לרבי: גדולי רומי מצערים אותי. אעייליה וכו'—העלהו (רבי) אל תוך הגן. כל יומא וכו'–בכל יום ויום עקר לפניו צנון אחד מן הערוגה. אמר וכו'–אמר אנטונינוס: משמע מזה, שכך אמר לי (זוהי כונתו במעשהו זה): הרוג מהם אחד אחד, אבל אל תתגרה בהם בכולם. ונימא ליה וכו'–ויאמר לו בפירוש (למה עשה לפניו את מעשי הרמזים ולא דבר אליו בפירוש)? שמעי וכו'–ישמעו גדולי רומי ויצערו אותו (את רבי). בצנעא–בסתר.

כל יומא וכו'–בכל יום היה אנטונינוס שולח לרבי מדות (אמתחות) מלאות זהב מפורר וחטים בפיהן (למעלה שפך חטים באמתחות, כדי להטעות את משרתיו). א"ל–אמר להם (למשרתיו). אמטו וכו'–הביאו לו את החטים, לרבי. לא צריכנא וכו'–אינני צריך, כי יש לי רב. ליהוי וכו'–יהיה הזהב לבאים אחריך (לבניך אחריך), אשר יתנו אותו לבאים אחרי, אשר יהיו אחריך (אחר מותך). דאתו וכו'—ובניהם היוצאים מהם (מבניך) יוציאו עליהם (יבזבזו את הזהב על מלכי רומי, אשר יקומו אחרי).

הויא ליה וכו'—היתה לו (לאנטונינוס) מערה, שנמשכה מביתו אל בית רבי. וכל יומא וכו'—ובכל יום היו באים שני עבדים עמו (ללוותו דרך המערה, אשר בה הלך אל

דְבֵיתֵיהּ. וַאֲמַר ליה: בְּעִדָּנָא דְאָתֵינָא, לא נִשְׁכַּח אֱינִישׁ בַּהֲדָךְ. יומא חד אַשְׁכְּחֵיהּ לרבי חנינא בר חמא דַהֲוָה יָתֵיב. אמר ליה: לא אָמֵינָא לָךְ, בעידנא דאתינא לא נשכח גְּבַר קַמָּךְ? אמר ליה: לֵית הֵין בַּר איניש. א"ל: אֵימָא לֵיהּ: לֵיזֵל וְלִקְרֵי לְהָהוּא עַבְדָּא, דְּנָאֵנֵי אַבָּבָא, דְקָאֵים וְלֵיתֵי. אֲזַל ר"ח בר חמא, אַשְׁכְּחֵיהּ דְּקְטִיל וּשְׁדֵי. אֲמַר: הֵיכִי אֶעְבֵּד? אֵיזֵל וְאֵימָא ליה דקטיל—אין משיבין על הקלקלה, אֶשְׁבְּקֵיהּ וְאֵיזִיל—הַשְׁתָּא מְזַלְזְלָנָא בְּמַלְכוּתָא. בְּעִי רַחֲמֵי עֲלֵיהּ וְאַחְיֵיהּ וְשַׁדְרֵיהּ. אמר: יָדַעְנָא, דאפילו זוּטְרֵי דְאִית בְּכוּ מחיי מֵיתֵי נִינְהוּ, וּמִיהוּ בְעִדָּנָא דְאָתֵינָא, לא נשכח איניש קַמָּךְ.

כל יומא הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ ליה לרבי ומאכֵל ליה וּמַשְׁקֵי ליה. וכי הֲוָה בָעֵי רבי לְמִסַּק לְפוּרְיֵהּ הֲוָה גָּחֵין קַמֵּיהּ, א"ל: סַק עִלָּוַאי לְפוּרְיָךְ. א"ל: לָאו אורח אַרְעָא, לְזַלְזוּלֵי במלכותא כּוּלֵי הַאי. אמר: מי ישימני מצע תחתיך לעוה"ב! א"ל: אָתֵינָא לְעָלְמָא דְאָתֵי? א"ל: אין. א"ל: והכתיב: „וְלֹא יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו"[1]? בעושה מעשה עשו. א"ל: והכתיב: „שָׁמָּה אֱדוֹם מְלָכֶיהָ וְכָל נְשִׂיאֶיהָ"[2]? א"ל: „מלכיה" ולא כל מלכיה. כי שְׁכֵיב אנטונינוס, אמר רבי: נִתְפָּרְדָה חֲבִילָה.

„וַיֹּאמֶר ה' לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ"[3]—אמר רב יהודה אמר רב: אל תקרי שני „גוים" אלא שני „גֵיִים", זה אנטונינוס ורבי, שלא פסקו משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קישות, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. דאמר מר: צנון מחתך המאכל, חזרת מהפך המאכל, קישות מרחיב בני מֵעַיִם.

[1]עובדיה א, יח. [2]יחזקאל לב, כט. [3]בראשית כה, כג.

בית רבי ללמוד תורה), את האחד הרג על פתח בית רבי ואת האחד הרג על פתח ביתו. ואמר ליה וכו'—והוא אמר לרבי: בזמן, שאבוא (אליך), לא אמצא איש עמך. יומא חד וכו'—באחד הימים מצאו. דהוה יתיב—שהיה יושב (בבית רבי). לא אמינא וכו'—וכי לא אמרתי לך, שבזמן שאבוא לא אמצא איש לפניך? לית דין וכו'—אין זה בן אדם (אלא מלאך). אימא וכו'—אמור לו, שילך ויקרא את אותו העבד הישן על הפתח, כי יקום ויבוא. אזל—הלך. אשכחיה וכו'—מצאו, שהוא הרוג ומוטל. היכי אעביד וכו'—איך אעשה? אם אלך ואֹמַר לו, שהוא הרוג. אין משיבין וכו'—אין מודיעים מקרה אסון. אשבקיה וכו'—אעזבנו ואלך, הרי אני מזלזל בזה בכבוד המלכות. בעי וכו'—בקש עליו רחמים והחייהו ושלחהו (למלך). אמר וכו'—אמר אנטונינוס: יודע אני, שאפילו הקטנים שיש בכם הנם מחיי מתים. ומיהו וכו'—ואולם בשעה, שאני בא, אל אמצא איש לפניך (אצלך).

כל יומא וכו'—בכל יום היה משמש את רבי ומאכיל ומשקה אותו. וכי הוה וכו'—וכשרצה רבי לעלות על מטתו, היה שוחה לפניו ואמר לו: עלה עלי על מטתך. לאו אורח וכו'—אין זה ממנהג דרך ארץ, לזלזל כל כך בכבוד המלכות. אתינא וכו'—האבוא לעולם הבא? אין—הן. כי שכיב—כשמת. נתפרדה חבילה—נתפרד הקשר, שאִחד אותנו באהבה. גיים—גֵאים, רמי ערך. אנטונינוס ורבי—בני שני לאומים שונים, שהיו כאחים. צנון—מין ירק (רעטטיג, рѣдька), חזרת—מין ירק (לאַטטיך, латукъ). מחתך—מטגג ומפרר אותו בקיבה. קישות—קשואים.

ה) אוּנְקְלוֹס הַגֵּר.

אוּנְקְלוֹס בר קָלוֹנִימוֹס אִגַּיַּר. שַׁדַּר קיסר גּוּנְדָּא דְּרוֹמָאֵי אַבָּתְרֵיהּ. מַשְׁכִינְהוּ בִּקְרָאֵי וְאִגַּיַּרוּ. הֲדַר שַׁדַּר גּוּנְדָּא אָחֲרִינָא אבתריה. אמר לְהוּ: לא תֵּימְרוּ ליה מִדֵּי. כַּד נָקְטֵי ליה וְאָזְלֵי, אמר להו: אֵימָא לְכוּ מִלְּתָא בְּעָלְמָא: נִפּוֹרָא נָקֵיט נוּרָא קַמֵּי פִּיפְיוֹרָא, פיפיורא נקיט נורא לְדוּכְּסָא, דוכסא לְהֶגְמוֹנָא, הגמונא לְקוּמָא, קומא מי נקיט נורא קַמֵּי אֱנָשׁ? אמרו ליה: לא. אמר להו: הקב"ה נָקֵט נוּרָא קַמֵּי ישראל, דכתיב: „וַה' הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם" וגו'[1], אִגַּיּוּר כֻּלְּהוּ. הֲדַר שַׁדַּר גונדא אחרינא בתריה. אמר להו: לא תִשְׁתָּעוּ מִדֵּי בַּהֲדֵיהּ. כִּי נָקְטִין ליה וְאָזְלֵי, חֲזָא מְזוּזְתָא דְמַנְּחָא אַפִּתְחָא, אוֹתֵיב יְדֵיהּ עֲלָהּ, אַחִיךְ. אֲמַרוּ ליה: אֲמַאי קָא מְחַיְּכַתְּ? אמר להו: מנהגו של עולם–מלך יושב מבפנים ועבדיו משמרין אותו מבחוץ, אבל הקב"ה–עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: „ה' יִשְׁמָר צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ" וגו'[2]. אִגַּיּוּר, וְתוּ לָא שַׁדַּר אַבָּתְרֵיהּ.

ו) גְּזֵרַת הַשְּׁמָד.

ת"ר: כשנתפסו ר' אליעזר בן פְּרָטָא ור' חנינא בן תְּרַדְיוֹן, א"ל ר"א בן פרטא לר' חנינא בן תרדיון: אשריך ר"ח, שנתפסת על דבר אחד, אוי לי שנתפסתי על ה' דברים. א"ל ר' חנינא בן תרדיון: אשריך, שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול, אוי לי שנתפסתי על דבר אחד וְאֵינִי ניצול, שאתה עסקת בתורה ובגמ"ח, ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד. וכדרב הונא, דאמר רב הונא: כל העוסק בתורה בלבד, דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר: „וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת וּלְלֹא כֹּהֵן מוֹרֶה וּלְלֹא תוֹרָה"[3]–מאי „ללא אלהי אמת"? אמר רב הונא: כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה. ובגמ"ח לא עסק? וְהָתַנְיָא: ר' אליעזר בן יעקב אומר: אל יתן אדם מעותיו לְאַרְנְקֵי של צדקה, אא"כ ממונה עליו ת"ח כר"ח

[1]שמות יג, כא. [2]תהלים קכא, ח. [3]דברי הימים ב. טו, ג.

ה) איגייר–נתגייר. שדר וכו'–שלח הקיסר גדוד של רומאים אחריו (להביאו). משכינהו וכו'–משך אותם אחריו בפסוקים מכתבי הקדש ונתגיירו. הדר וכו'–שלח שוב גדוד אחר אחריו. אמר להו וכו'–אמר להם הקיסר: אל תאמרו לו דבר (אל תכנסו בדברים עמו). כד נקטי וכו'–כשהחזיקו (תפסו) אותו והלכו, אמר להם: אֹמַר לכם איזה דבר סתם (שלא מכתבי הקדש). ניפורא פיפיורא וכו'–כלם שרי חצר המלכות, זה למעלה מזה. נקיט נורא–מחזיק את האש (את האבוקה להאיר לפניו). קמי–לפני. קומא–המלך. קומא מי נקיט וכו'–והמלך כלום מחזיק הוא את האבוקה לפני איש? נקט נורא וכו'–החזיק את האבוקה לפני ישראל. איגיור כולהו–נתגיירו כולם. לא תשתעו וכו'–אל תדברו עמו דבר. כי נקטין וכו'–כשהחזיקו בו והלכו, ראה מזוזה, שהיתה מונחת (מודבקה) על גב הפתח, נתן את ידו עליה ושחק. אמאי וכו'–מדוע אתה שוחק? איגיור וכו'–נתגיירו ושוב לא שלח עוד (הקיסר) אחריו.

ו) על דבר אחד–על למוד התורה. על ה' דברים–חמש אשמות הם טופלים עלי. לארנקי–לכיס.

בן תרדיון? הֵימוּנֵי מְהֵימַן, מֶעֱבַד לָא עָבֵד. והתניא: א"ל: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים? מֶעֱבַד עָבֵד, כִּדְבָעֵי לֵיהּ לָא עָבֵד.

אַתְיוּהּ לר"א בן פרטא, אמרו ליה: מ"ט תָּנֵית ומ"ט גָּנַבְתְּ? אמר להו: אי סַיָּפָא—לא סָפְרָא, ואי סָפְרָא—לָא סַיָּפָא, מִדְּהָא לָא אִיתָא, הא נַמֵּי לא איתא. ומ"ט קָרוּ לך רבי? רבן של טַרְסִיִּים אני. אַיְתוּ ליה תְּרֵי קִבּוּרֵי, אֲמַרוּ לֵיהּ: הֵי דִּשְׁתְיָא וְהֵי דְּעַרְבָּא? אִתְרְחֵשׁ ליה נִסָּא, אֲתָא זִבּוּרָא וְיָתֵיב עַל דְּעַרְבָּא וַאֲתַיָּא זִבּוּרְתָּא וִיתֵיבָא על דִּשְׁתְיָא. אמר להו: הא דשתיא והא דערבא. ומ"ט לא אֲתֵית לְבֵי אֲבִידָן? אמר להו: זקן אני ומתיירא אני שמא תרמסוני ברגליכם. אמרו: ועד הָאִידָּנָא כַּמָּה סָבֵי אִרְמוּס? אִתְרְחֵשׁ נִסָּא וְאִרְמַס חד סָבָא בְּהָהוּא יוֹמָא. „ומ"ט קָא שְׁבַקְתְּ עַבְדָּךְ לחירות?" אמר להו: לא היו דברים מעולם. קם חד מִנַּיְהוּ לְאַסְהוּדֵי בֵּיהּ. אֲתָא אליהו אִדְּמֵי ליה כחד מֵחֲשִׁיבֵי דמלכותא. א"ל: שַׁבְקוּהּ, מִדְּאִתְרְחֵשׁ ליה נִסָּא בְּכֻלְּהוּ, בְּהָא נַמֵּי מִתְרְחֵשׁ ליה ניסא, וְהָהוּא גַּבְרָא בִּישׁוּתֵיהּ הוּא דְּקָא מַחֲוֵי. ולא אַשְׁגַּח בֵּיהּ. קם לְמֵימַר לְהוּ. הֲוָה כְּתִיבָא אִגַּרְתָּא, דַּהֲוָה כְּתִיב מֵחֲשִׁיבֵי דְּרוֹמָאֵי לְשַׁדּוּרֵי לקיסר, וְשַׁדְּרוּהּ בִּידֵיהּ דההוא גברא. אֲתָא אליהו, פַּתְקֵיהּ ארבע מְאָה פרסי. אֲזַל ולא אֲתָא.

אַתְיוּהּ לר' חנינא בן תרדיון. א"ל: אַמַּאי קא עָסַקְתְּ בתורה? אמר

הימוני מהימן וכו'—אסנם נאמן היה, אבל עשה לא עשה צדקה. של פורים—מעות שלי שהנחתים להוצאות לצרכי סעודת פורים. במעות של צדקה—שהיו בידי. כדבעי וכו'—כראוי לו לא עשה (צדקה).

מאי טעמא וכו'—מה טעם עסקת בתורה ומה טעם גנבת (עסקת במעשה שוד)? אי סייפא וכו'—אם נושא חרב אני (שודד), הרי לא יתכן שאהיה סופר; ואם סופר אני, לא יתכן שאהיה נושא חרב. מדהא וכו'—מכיון ששתי אלה אין בי, כך אין בי גם זה (לא עסקתי בכל אחת משתי אלה בפני עצמה). קרו לך—קוראים לך. רבן של טרסיים—רבם של האורגים. אייתו וכו'—הביאו לו שתי פקעיות של חוטים. הי דשתיא וכו'—איזה מהן של שתי ואיזה של ערב? אתרחיש וכו'—קרה לו נס. אתא וכו'—באה דבורה זכר וישבה על הערב ובאה דבורה נקבה וישבה על השתי. הא דשתיא וכו'—זהו של שתי וזהו של ערב. לא אתית—לא באת? בי אבידן—בית ועד, ששם התאספו לשם עבודת אלילים. ועד האידנא וכו'—ועד עתה כמה זקנים נרמסו? וארמס וכו'—ונרמס זקן אחד באותו היום. שבקת וכו'—הוצאת את עבדך לחפשי. קם וכו'—קם אחד מהם להעיד בו. אתא וכו'—בא אליהו ונדמה לו (לאותו שבקש להעיד) כאחד מחשובי המלכות. שבקוה וכו'—הרפו ממנו: כיון שקרה לו נס בכולם (בכל דברי האשמות), יקרה לו נס גם בזה, ואותו האיש (כלומר: אתה, שהנך רוצה להעיד עליו) רק את רשעתו (שלו) הוא מגלה. ולא אשגח וכו'—אבל האיש לא השגיח בו (באליהו) וקם לומר (את דברי עדותו). הוה כתיבא וכו'—היתה כתובה אגרת, שכתבוה חשובי רומי לשלחה לקיסר (חשובי רומי נצטרכו באותה שעה לשלח אגרת לקיסר), ושלחוה בידו של אותו האיש. אתא וכו'—בא אליהו וזרקו למרחק של ארבע מאות פרסאות. אזל ולא אתא—הלך (השלך האיש) ולא בא (לא שב עוד לביתו, עד כי לא יכול עוד להעיד).

אתיוה וכו'—הביאוהו. אמאי וכו'—מדוע עסקת בתורה?

להו: כאשר צוני ה׳ אלהי. מיד גזרו עליו לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב בְּקֻבָּה של זונות. ובשעת הוצאת שלשתן, הצדיקו עליהם את הדין. הוא אמר: „הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט"[1]; אשתו אמרה: „אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא"[1]; בתו אמרה: „גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל כָּל דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם"[2]. אמר רבי: כמה גדולים שלשה הצדיקים הללו, שנזדמנו להם שלש מקראות של צִדּוּק הדין בשעת צִדּוּק הדין!

ז) שְׂרֵפַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן.

ת״ר: כשחלה רבי יוסי בן קסמא, הלך ר״ח בן תרדיון אצלו לבקרו. א״ל: חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה, שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואיבדה את טוביו ועדיין היא קיימת! ואני שמעתי עליך, שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר תורה מונח לך בחיקך. א״ל: מן השמים ירחמו. א״ל: אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי: מן השמים ירחמו! תְּמֵהֵנִי, אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש. א״ל: רבי, מה אני לעולם הבא? א״ל: כלום בא מעשה לידך? א״ל: רבי, מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים. אמר ליה: אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי. אמרו: לא היו ימים מועטים עד שנפטר ר׳ יוסי בן קסמא והלכו כל גדולי רומי לקוברו והספידוהו הספד גדול ובחזרתן מצאו לר״ח בן תרדיון, שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר תורה מונח לו בחיקו. הביאוהו וּכְרָכוּהוּ בס״ת והקיפוהו בַּחֲבִילֵי זמורות והציתו בהן את האור והביאו סְפוֹגִין של צמר וּשְׁרָאוּם במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה. אמרה לו בתו: אבא, אראך בכך! אמר לה: אלמלי אני נשרפתי לבדי, היה קשה הדבר לי, ועכשיו שאני נשרף וס״ת עמי, מי שיבקש עֶלְבּוֹנָהּ של תורה, הוא יבקש עלבוני! אמרו לו תלמידיו: רבי, מה אתה רואה? אמר להן: גְּוִילִין נשרפין ואותיות פורחות. „אף אתה פתח פיך ותכנס בך האש!" אמר להן: מוטב שיטלנה מי שֶׁנְּתָנָהּ ואל יחבול הוא בעצמו. אמר לו קְלֶיסְטְנֵירוֹ: רבי, אם אני מרבה עליך בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך, אתה מביאני לעוה״ב? א״ל: הן. „אִשְׁתַּבַע לִי". אִשְׁתַּבַע לו. מיד הרבה עליו בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו

[1]דברים לב, ד. [2]ירמיה לב, יט.

קובה—אהל. צדוק הדין—צדוק דינו של הקב״ה. בשעת צדוק הדין—בו ברגע, שצריכים היו להצדיק עליהם את הדין.

ז) תמהני—לפלא יהיה בעיני, אם לא ישרפוך. מה אני וכו׳—מה גורלי. כלום מעשה בא לידך—כלום עשית מעשה חסד? וחלקתים לעניים—ולא נפרעתי מקופת הצדקה. חבילי זמורות—אגודות ענפים. אור—אש. שראום—טבלום. אראך בכך—ביסורים כאלה (זהו שכרה של תורה?) עלבונה—חרפתה. אל יחבול—אל ישחית. קליסטנירו—התליין שלו.

ויצאתה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור. יצאתה בת קול ואמרה: ר"ח בן תרדיון וקליסטנירו מזומנים לחיי העולם הבא! בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים.

ח) מַלְאַךְ הַמָּוֶת.

אמרו עליו על מלאך המות, שכולו מלא עינים. ובשעת פטירתו של אדם עומד למעלה מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטפה של מרה תלויה בה. כיון שרואה אותו החולה, מִזְדַּעֲזֵעַ ופותח את פיו. וזורק טפה של מרה לתוך פיו. ממנה מת, ממנה מַסְרִיחַ, ממנה פניו מוֹרִיקוֹת.

ט) עֲבוֹדָה זָרָה.

מִשְׁנָה. שאלו את הזקנים ברומי: אם אין רצונו בעבודת כוכבים למה אינו מבטלה? אמרו להן: אילו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין — היה מבטלו, הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות, יְאַבֵּד עולמו מפני השוטים? אמרו להן: א"כ, יאבד דבר, שאין צורך לעולם בו, ויניח דבר, שצורך העולם בו! אמרו להן: אף אנו מחזיקין ידי עובדיהן של אלו, שאומרים: תדעו שהן אֱלָהוּת, שהרי הן לא בטלו.

גְּמָרָא. ת"ר: שאלו פִילוֹסוֹפִין את הזקנים ברומי: אם אלהיכם אין רצונו בעבודת כוכבים, מפני מה אין מבטלה? אמרו להם: אילו לדבר שאין העולם צריך לו היו עובדין — היה מבטלו. הרי הן עובדים לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות, יְאַבֵּד עולמו מפני השוטים? אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו, עתידין ליתן את הדין. ד"א: הרי שגזל סאה של חטין והלך וזרעה בקרקע, דין הוא שלא תצמח, אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים שקלקלו, עתידין ליתן את הדין.

שאל פילוסוף אחד את ר"ג: כתוב בתורתכם „כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא"[1], מפני מה מתקנא בעובדיה ואין מתקנא בה? אמר לו: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? לנשיא, שהיה לו בן, ואותו בן היה מְגַדֵּל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו וכשהוא נשבע, אומר: „בחיי כלב אַבָּא". כששמע האב, על מי הוא כועס, על הבן הוא כועס או על הכלב הוא כועס? הֱוֵי אומר: על הבן הוא כועס. א"ל: כלב אתה קורא אותה? והלא יש בה ממש? א"ל: מה ראית? אמר לו: פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר, והבית שהיה שם עבודת כוכבים לא נשרף. א"ל: אמשול לך משל. למה"ד? למלך ב"ו, שֶׁסָּרְחָה עליו מדינה. כשהוא עושה

[1]דברים ד, כד.

ט) הזקנים—חכמי ישראל. דבר שאין צורך לעולם בו—שאר עבודה זרה. עובדיהן של אלה—לחמה, ללבנה ולכוכבים. תדעו—הרי לכם אות. הן לא בטלו—באבדן האלילים. העלה לו שם—קרא לו שם. סרחה—חטאה.

מלחמה, עם החיים הוא עושה, או עם המתים הוא עושה? הוי אומר: עם החיים הוא עושה. א"ל: כלב אתה קורא אותה, מת אתה קורא אותה, א"כ יאבדנה מן העולם! א"ל: אילו לדבר שאין לעולם צורך בו עובדין, היה מבטלו, הרי הם עובדים לחמה וללבנה, לכוכבים ולמזלות, לאפיקים ולגאיות, יאבד עולמו מפני השוטים?

שאל אגריפס שר צבא את רבן גמליאל: כתיב בתורתכם „כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא", כלום מתקנא אלא חכם בחכם, גבור בגבור, עשיר בעשיר? א"ל: אמשול לך משל. למה"ד? לאדם שנשא אשה על אשתו. חשובה ממנה—אין מתקנאה בה, פחותה ממנה—מתקנאה בה.

א"ל זוֹנִין לר"ע: לבי ולבך יָדְעִין דעבודת גלולים לֵית בה מְשָׁשָׁא, והא קא חָזֵינַן גַּבְרֵי דְאָזְלֵי כי מִתַּבְּרֵי וְאָתוֹ כי מְצַמְּדֵי, מ"ט? א"ל: אמשול לך משל. למה"ד? לאדם נאמן, שהיה בעיר, וכל בני עירו היו מפקידים אצלו שלא בעדים. בא אדם אחד. הפקיד אצלו בעדים. פעם אחת שכח והפקיד אצלו בלא עדים. אמרה לו אשתו: בוא וְנִכְפְּרֶנּוּ. אמר לה: וכי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן, אנו נְאַבֵּד את אמונתינו? אף כך יסורין, בשעה שֶׁמְּשַׁגְּרִין אותן על האדם, משביעין אותן: שלא תלכו אלא ביום פלוני ולא תצאו אלא ביום פלוני ובשעה פלונית וע"י פלוני וע"י סם פלוני. כיון שהגיע זמנן לצאת, הלך זה לבית עבודת כוכבים. אמרו יסורין: דין הוא, שלא נצא. חוזרים ואומרים: וכי מפני ששוטה זה עושה שלא כהוגן, אנו נאבד שבועתנו?

הוֹרָיוֹת.

פרק שלישי.

רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ.

ר"ג ורבי יהושע הֲווֹ קָא אָזְלֵי בִסְפִינְתָא. בַּהֲדֵי ר"ג הֲוָה פִּתָּא, בַּהֲדֵי רבי יהושע הוה פִּתָּא וְסוֹלְתָּא. שְׁלַם פיתא דר"ג, סָמַךְ אַסּוֹלְתָּא דרבי יהושע. א"ל: מי הֲוָה יָדַעַתְּ דַּהֲוֵי לָן עִכּוּבָא כְּלֵי הַאי, דְּאַיְתִית נַמֵּי סוֹלְתָּא?

אגריפס-שר צבא רומי. אין מתקנאה בה—אין אשתו הראשונה מתקנאה בה כל כך, לשנוא את בעלה בשבילה. ידעין—יודעים. לית בה וכו'-אין בה ממש, והלא רואים אנו, שפסחים הולכים אל העבודה הזרה להתרפאות כשהם רצוצים ובאים (שבים) כשהם מצומדים (כשאבריהם שלמים ומצומדים)? משגרין—שולחים. סם—תרופה.

הוו קא אזלי בספינתא-היו מהלכים (נוסעים) בספינה. בהדי ר"ג וכו'—עם רבן גמליאל היתה פת (ר"ג לקח עמו פת). סולתא—לחם סולת. שלם וכו'—תם פתו של ר"ג והוא סמך (התפרנס) על הסולת (התפרנס מן הסולת). מי הוה וכו'—כלום ידעת, שיהיה לנו עכוב (שנתעכב

א"ל: כוכב אחד יש, שעולה לשבעים שנה ומתעה את הַסַּפָּנִין. אמרתי, שֶׁמָּא יעלה ויתעה אותנו. א"ל: וכל כך יש בידך—ואתה יורד לספינה? א"ל: עד שאתה תָּמֵהַּ עלי, תְּמַה על שני תלמידים שיש לך ביבשה: ר' יוחנן בן גּוּדְגְּדָא ור' אלעזר חִסְמָא, שיודעין לשער כמה טפות יש בים ואין להם לחם לאכול ובגד ללבוש! נתן דעתו להושיבן בראש. כשעלה ליבשה שלח להם ולא באו. חזר ושלח להם ובאו. אמר להם: כמדומין אתם, ששררות אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם! שנאמר: "וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו לֵאמֹר אִם הַיּוֹם תִּהְיֶה עֶבֶד לָעָם הַזֶּה"[1].

פִּרְקֵי אָבוֹת.

פרק ראשון.

משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע—לזקנים, וזקנים—לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה.

הם אמרו שלשה דברים: הוו מְתוּנִים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סְיָג לתורה.

שמעון הצדיק היה מִשְּׁיָרֵי כְנֶסֶת הגדולה. הוא היה אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים.

אַנְטִיגְנוֹס איש סוֹכוֹ קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים הַמְשַׁמְּשִׁין את הרב על מנת לקבל פְּרָס, אלא הֱווּ כעבדים המשמשין את הרב, שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם.

יוֹסֵי בֶּן יוֹעֶזֶר איש צְרֵדָה אומר: יהי ביתך בית ועד לחכמים, וֶהֱוֵי מִתְאַבֵּק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם.

[1] מלכים א. יב, ז.

בדרך) כל כך, שהבאת (עמך) גם סולת? מתעה את הספנים—שאינם יכולים לכוון על פיהו את דרכם, לפי שהוא מחליף את מקומו. כל כך יש בידך וכו'—חכמה רבה כזאת יש בידך ואתה יורד לספינה, לבקש לך פרנסה בסחר הים? נתן דעתו וכו'—החליט רבן גמליאל למנות את התלמידים למשרות, שיוכלו להתפרנס מהן. ששררות אני נותן לכם—ולכן ברחתם מן הגדולה. עבדות וכו'—השררות עבדות היא לאדם, כי היא מטילה עליו עול רבים.

לזקנים—שהאריכו ימים אחרי יהושע והיו מנהיגי העם (שופטים ב, ז). כנסת הגדולה—הוא מוסד הנהגה של מאה ועשרים איש, שנהלו את כל עניני העם הפנימיים בימי מלכות פרס.

מתונים—לא־נמהרים, זהירים לשפוט בישוב הדעת. סייג—גדר, כלומר: תקנו תקנות, אשר תהיינה לגדר ולמנן על אסורי התורה, לבל יעברו עליהם.

משיירי—מן השרידים. העבודה—עבודת אלהים.

קבל משמעון הצדיק—את מסורת התורה. הרב—האדון. פרס—שכר.

הוי מתאבק—התכסה באבק (כלומר: שב לרגליהם ללמוד תורה).

יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר: יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך.

יהושע בן פְּרַחְיָה אומר: עשה לך רב וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות.

נִתַּאי הָאַרְבֵּלִי אומר: הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הַפֻּרְעָנוּת.

שמעיה אומר: אהב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תִּתְוַדַּע לָרָשׁוּת.

הלל אומר: הֱוֵי מתלמידיו של אהרן: אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות וּמְקָרְבָן לתורה.

הוא היה אומר: אם אין אני לי—מי לי? וכשאני לעצמי—מה אני? ואם לא עכשו—אימתי?

שַׁמַּאי אומר: עשה תורתך קֶבַע, אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בְּסֵבֶר פנים יפות.

שמעון בנו (של רבן גמליאל) אומר: כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב מִשְּׁתִיקָה; ולא המדרש עיקר אלא המעשה; וכל המרבה דברים מביא חטא.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על האמת ועל הדין ועל השלום, שנאמר: „אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם"[1].

[1] זכריה ח, טז.

פתוח לרוחה – לכל הנזקק לעזרתך.

עשה לך רב–רכוש לך מורה הגון. וקנה לך חבר—ללמוד התורה. לכף זכות–הכריע את משפטך על אדם לזכותו ואל תדינהו לחובה.

ואל תתיאש מן הפורענות–בראותך שהרשע מצליח, אל תחדל מקוות, כי בוא תבוא עליו הפורענות והוא יקבל את ענשו.

הרבנות–השררה. ואל תתודע לרשות—אל תדחק את עצמך, להתודע ולהתקרב לבעלי השלטון.

אם אין אני לי מי לי—אם אני לא אדאג לעצמי, מי זה ידאג לי? וכשאני לעצמי וכו'–ואם אני דואג רק לעצמי, מה כחי וערכי? ואם לא עכשו אימתי–ואם עתה לא תעשה את המוטל עליך, מתי תעשנו? (אל תדחה את המוטל עליך לעשות לאחר זמן, כי אינך יודע מה ילד יום).

קבע–יעד לך זמן קבוע ללמוד התורה. בסבר פנים יפות–בפנים מאירות ובנעימות.

ולא המדרש עיקר וכו'—לא מדרש התורה כשהוא לעצמו הוא העיקר, אלא עליך ללמוד את התורה, כדי לדעת איך לעשות ולקיים את המצוות.

פרק שני.

רבי אומר: איזו היא דרך ישרה, שֶׁיָּבוֹר לו האדם? כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם; והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות; והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה. הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה: דע מה למעלה ממך: עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים.

רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון; וכל תורה, שאין עמה מלאכה– סופה בטלה וגוררת עון; וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים.

הלל אומר: אל תפרוש מן הצבור ואל תאמין בעצמך עד יום מותך; ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו; ואל תאמר: "דבר שאי אפשר לשמוע"–שסופו להשמע; ואל תאמר: "לִכְשֶׁאֶפָּנֶה אֶשְׁנֶה", שמא לא תִפָּנֶה. הוא היה אומר: אין בור ירא חטא, ולא עם הארץ חסיד, ולא הַבַּיְשָׁן למד, ולא הַקַּפְּדָן מלמד, ולא כל המרבה בסחורה מחכים, ובמקום שאין אנשים–השתדל להיות איש.

אף הוא ראה גלגלת אחת, שצפה על פני המים, אמר לה: על דְּאַטֵּפְתְּ אַטְּפוּךְ, וְסוֹף מְטַיְּפָיִךְ יְטוּפוּן.

רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר: אם למדת תורה הרבה–אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת.

חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, ואלו הן: רבי אליעזר בן

שיבור–שיבחר. תפארת לו מן האדם–היא מנחילה לו תפארת וכבוד מבני האדם. חמורה-רבת ערך. הפסד מצוה וכו'–את הנזק, שיגרום לך קיום המצוה, שקול כנגד השכר, שתקבל עליה בעתיד.

עם דרך ארץ–עם איזה משלח יד ועסק. וגוררת עון–כי המחסור יביא את האדם לידי חטא. העוסקים עם הצבור–העוסקים בצרכי צבור. לשם שמים–ולא לשם תועלת פרטית.

אל תפרוש-אל תִּבָּדֵל. אל תדין–לחובה. עד שתגיע למקומו–עד שתבוא לידי מצבו. ואל תאמר וכו' אל תאמר: "דבר זה אי אפשר להבינו", מפני שלבסוף (אם תינע) יהיה מובן. לכשאפנה וכו'–כשיהיה לי פנאי אלמד.

בור–אדם נבער מדעת. ולא הבישן למד–שמתוך שהוא מתבייש לשאול מה שאינו מבין, לא יראה ברכה בלמודו. קפדן–אדם מתקצף על נקלה. מחכים–כי מרוב טרדתו לא יוכל להפנות את לבו לעסוק בחכמה.

על דאטפת וכו'–בשביל שטבעת את אחרים–טבעוך גם אותך. וסוף וכו'–וסופם של מטבעיך להטבע.

הורְקָנוֹס, רבי יהושע בן חנניא, רבי יוסי הכהן, רבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן עֲרָךְ.

אמר להם: צאו וראו, איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם?
רבי אליעזר אומר: עין טובה; רבי יהושע אומר: חבר טוב; רבי יוסי אומר: שכן טוב; רבי שמעון אומר: הרואה את הנולד; רבי אלעזר אומר: לב טוב.

אמר להם: רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם.

רבי אליעזר אומר: יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס; ושוב יום אחד לפני מיתתך; והוי מתחמם כנגד אוּרָן של חכמים.

רבי יהושע אומר: עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם.

רבי יוסי אומר: יהי ממון חברך חביב עליך כשלך; וְהַתְקֵן עצמך ללמוד תורה, שאינה ירושה לך; וכל מעשיך יהיו לשם שמים.

רבי אלעזר אומר: הוי שָׁקוּד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאֶפִּיקוּרוֹס, ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פְּעֻלָּתֶךָ.

רבי טרפון אומר: היום קצר והמלאכה מְרֻבָּה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק.

הוא היה אומר: לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין לְהִבָּטֵל ממנה; אם למדת תורה הרבה--נותנין לך שכר הרבה, ונאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פְּעֻלָּתֶךָ; ודע, שֶׁמַּתַּן שכרן של צדיקים--לעתיד לבוא.

רואה את הנולד—הרואה מראש את תוצאות מעשיו.
רואה אני—אני נותן את היתרון.
הוה מתחמם וכו'—כלומר: התקרב אליהם ליהנות מאש תורתם.
עין הרע-כלומר: קנאה.
שאינה ירושה לך—אין התורה עוברת בירושה, אלא כל אחד צריך לרכשה ביגיעה.
לאפיקורס-לכופר. לפני מי אתה עמל-לאלהים.
היום קצר-חיי האדם קצרים. המלאכה מרובה-החובות המוטלות על האדם מרובות הן. הפועלים-בני האדם. דוחק-הקב"ה דוחק את בני האדם, שימלאו את כל המוטל עליהם.
לא עליך וכו'—אל תרפינה ידיך מרוב עבודת ההשתלמות המוטלת עליך, כי עליך לעשות רק כל מה שבכחך.

פרק שלישי.

רבי חנינא בן דוסא אומר: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו–חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו–אין חכמתו מתקיימת.

הוא היה אומר: כל שמעשיו מְרֻבִּין מחכמתו–חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו–אין חכמתו מתקיימת.

הוא היה אומר: כל שרוח הבריות נוחה הֵימֶנּוּ–רוח המקום נוחה הימנו, וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו–אין רוח המקום נוחה הימנו.

הוא (רבי עקיבא) היה אומר: חביב אדם, שנברא בצלם, חבה יְתֵרָה נודעת לו, שנברא בצלם, שנאמר: „כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם"[1]. חביבין ישראל, שנקראו בנים למקום, חבה יתירה נודעת להם, שנקראו בנים למקום, שנאמר: „בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם"[2]. חביבין ישראל, שֶׁנִּתַּן להם כלי חמדה; חבה יתירה נודעת להם, שנתן להם כלי חמדה, שנאמר: „כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ"[3].

הכל צָפוּי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון, והכל לפי רוב המעשה.

הוא היה אומר: הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים; הֶחָנוּת פתוחה והחנוני מקיף וְהַפִּנְקָס פתוח והיד כותבת, וכל הרוצה ללוות–יבוא וילוה, וְהַגַּבָּאִים מחזירין תדיר בכל יום וְנִפְרָעִין מן האדם, מדעתו ושלא מדעתו, ויש להם על מה שיסמוכו, והדין–דין אמת, והכל מְתֻקָּן לסעודה.

רבי אלעזר בן עזריה אומר: אם אין תורה–אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ–אין תורה; אם אין חכמה–אין יראה, אם אין יראה–אין חכמה;

[1]בראשית ט, ו. [2]דברים יד, א. [3]משלי ד, ב.

קודמת לחכמתו–שאינו ירא חטא ככל שצריך היה להיות לפי חכמתו.

מעשיו–הטובים.

כל שרוח הבריות נוחה הימנו–שהוא רצוי בעיני הבריות. המקום–אלהים. נוחה הימנו–החביב על הבריות, חביב על אלהים.

נודעת לו–הֻרְאֲתָה לו. כלי חמדה–התורה.

הכל צפוי–הכל נגלה ונראה לאלהים מראש. והרשות נתונה–אבל לאדם נתנה רשות וחופש הבחירה לבחור בטוב או ברע. בטוב העולם נדון–אלהים דן את העולם בחסד. והכל וכו'–אבל דין זה תלוי ברוב המעשים הטובים שעושה העולם.

הכל נתון בערבון–האדם אחראי וערב בעד כל מה שניתן לו. מצודה פרוסה וכו'–כלומר: כל החיים עתידים לתת את הדין. החנות פתוחה–כלומר: לאדם ניתן חופש הבחירה. והחנוני מקיף–העונש אינו בא תיכף לאחר החטא. והגבאים וכו'–הנוגים, הם הפורעניות (מחלות, רעב וכו'), ששולח אלהים על בני האדם. על מה שיסמוכו–על רשימת מעשי בני האדם בפנקס. לסעודה–שלעתיד לבוא (כלומר: אין שכחה לפני המקום).

דרך ארץ–נמוס, מדות טובות. אין יראה–יראת אלהים.

אם אין דעת–אין בינה, אם אין בינה–אין דעת, אם אין קמח–אין תורה, אם אין תורה–אין קמח.

הוא היה אומר: כל שחכמתו מרובה ממעשיו, למה הוא דומה? לאילן, שענפיו מרובין ושרשיו מועטין, והרוח באה וְעוֹקַרְתּוֹ וְהוֹפַכְתּוֹ על פניו, שנאמר: „וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה, וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבוֹא טוֹב, וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר, אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב"[1]. אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו–למה הוא דומה? לאילן, שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו–אין מְזִיזִין אותו ממקומו, שנאמר: „וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל מַיִם, וְעַל יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו, וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֹא חֹם, וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן, וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג, וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי"[2].

פרק רביעי.

בן זומא אומר: איזהו חכם? הלומד מכל אדם, שנאמר: „מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי, כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי"[3]. איזהו גבור? הכובש את יצרו, שנאמר: „טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר"[4]. איזהו עשיר? השמח בחלקו, שנאמר: „יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל, אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ"[5]: „אשריך"–בעולם הזה, „וטוב לך"–לעולם הבא. איזהו מְכֻבָּד? הַמְּכַבֵּד את הבריות, שנאמר: „כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ"[6].

בן עזאי אומר: הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה, שמצוה גוֹרֶרֶת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצוה–מצוה, ושכר עבירה–עבירה.

הוא היה אומר: אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה, ואין לך דבר שאין לו מקום.

רבי לְוִיטַס איש יַבְנֶה אומר: מאד מאד הוי שפל רוח, שתקות אנוש רמה.

[1] ירמיה יז, ו. [2] שם שם ח. [3] תהלים קיט, צט. [4] משלי טז, לב. [5] תהלים קכח, ב. [6] שמואל א. ב, ל.

דעת–ידיעת התורה. אין בינה–אין תבונה להבחין בין טוב לרע. אין דעת–שאין הדעת נקנית אלא בבינה. קמח–כלומר: פרנסה.

גוררת מצוה–מעשה טוב אחד מושך אחריו מעשה טוב אחר. ששכר מצוה מצוה–שכר המעשה הטוב הוא המעשה הטוב עצמו והאדם חייב לעשות את הטוב לשם הטוב ולא לשם קבלת שכר אחר. שכר עברה עברה–החטא, שהוא רע בעצם, הוא גם העונש לעושהו.

אל תהי מפליג לכל דבר–אל תרחיק את כל דבר, הנראה לך שהוא פחות וחסר תועלת. שאין לו שעה–ובבוא שעת הכושר יש אשר יביא האדם, הנקלה בעיניך, תועלת רבה. שאין לו מקום–כל דבר מועיל ונצרך במקומו הראוי.

רבי צדוק אומר: אל תַּעֲשֶׂהָ עטרה להתגדל בה, ולא קרדום לחפר בה. וכך היה הלל אומר: „וּדְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא חֲלָף", – הא למדת: כל הנהנה מדברי תורה, נוטל חייו מן העולם.

רבי יוסי אומר: כל המכבד את התורה–גופו מְכֻבָּד על הבריות, וכל המחלל את התורה–גופו מְחֻלָּל על הבריות.

רבי יונתן אומר: כל המקיים את התורה מעוני–סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר–סופו לבטלה מעוני.

רבי יוחנן הסנדלר אומר: כל כְּנֵסִיָּה שהיא לשם שמים–סופה לְהִתְקַיֵּם, ושאינה לשם שמים–אין סופה להתקיים.

רבי אלעזר בן שמוע אומר: יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, וכבוד חברך–כמורא רבך, ומורא רבך–כמורא שמים.

רבי שמעון אומר: שלשה כתרים הן: כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, וכתר שם טוב עולה על גביהן.

רבי מַתְיָא בן חרש אומר: הוי מקדים בשלום כל אדם, והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אל תְּרַצֶּה את חברך בשעת כעסו, ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו, ואל תשתדל לראותו בשעת קַלְקָלָתוֹ.

אלישע בן אבויה אומר: הלומד ילד–למה הוא דומה? לְדְיוֹ כתובה על נְיָר חדש. והלומד זקן–למה הוא דומה? לדיו כתובה על ניר מחוק.

רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי אומר: הלומד מן הקטנים,– למה הוא דומה? לאוכל ענבים קֵהוֹת ושותה יין מִגִּתּוֹ; והלומד מן הזקנים,– למה הוא דומה? לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן.

אל תעשה–את התורה. להתגדל בה–על הבריות. לחפר בה–למצוא על ידה את פרנסתך. ודאשתמש וכו'–המשתמש בכתר (בכתר התורה, להפיק ממנו תועלת לעצמו), כלה ועובר מן העולם.

מעוני–למרות עניו. וכל המבטל... מעושר–מרוב עשרו ירום לבו להפיר את מצוות התורה.

כנסיה–אגודה, אספה.

זנב לאריות וכו'–כלומר: מוטב שתהיה האחרון בין הגדולים ממך, מהיות ראש וראשון בין הקטנים והפחותים ממך.

אל תרצה–אל תפיים. בשעת ק.קלתו–בשעת שפלותו וחרפתו.

ילד–בעודנו ילד. על נייר חדש–שהכתב נקלט וניכר בו היטב, כך גם מי שלומד בילדותו תלמודו נחרת בזכרונו.

ענבים קהות–שטרם נתבשלו. מגתו–תכף לאחר כבישת הענבים.

רבי מאיר אומר: אל תִּסְתַּכֵּל בְּקַנְקַן, אלא במה שיש בו: יש קנקן חדש מלא ישן, וישן–שאפילו חדש אין בו.

רבי אלעזר הַקַּפָּר אומר: הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם.

פרק חמישי.

שבעה דברים בְּגֹלֶם ושבעה בחכם: חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל כענין ומשיב כַּהֲלָכָה, ואומר על ראשון–ראשון, ועל אחרון–אחרון, ועל מה שלא שמע–אומר: לא שמעתי, ומודה על האמת, וחלופיהן בגולם.

ארבע מדות באדם: האומר שלי–שלי ושלך–שלך, זו מדה בינונית; ויש אומרים: זו מדת סדום. שלי–שלך ושלך–שלי, עם הארץ. שלי–שלך ושלך–שלך, חסיד. שלך–שלי ושלי–שלי, רשע.

ארבע מדות בדעות: נוח לכעוס ונוח לרצות–יצא הֶפְסֵדוֹ בשכרו; קשה לכעוס וקשה לרצות–יצא שכרו בהפסדו; קשה לכעוס ונוח לרצות–חסיד; נוח לכעוס וקשה לרצות,–רשע.

ארבע מדות בתלמידים: מהיר לשמוע ומהיר לְאַבֵּד–יצא שכרו בהפסדו; קשה לשמוע וקשה לאבד–יצא הפסדו בשכרו; מהיר לשמוע וקשה לאבד–זה חלק טוב; קשה לשמוע ומהיר לאבד–זה חלק רע.

ארבע מדות בנותני צדקה: הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים–עינו רעה

אל תסתכל בקנקן–אל תשים את לבך לחיצוניותו של הכד. יש קנקן חדש מלא ישן–כלומר: יש צעיר מלא וגדוש בתורה. וישן וכו'–ויש זקן שהוא ריק מכל תורה.

בגולם–בכסיל. אינו מדבר וכו'–החכם אינו מדבר קודם שהשמיע את דעתו הגדול ממנו. במנין–במספר שנותיו. אינו נכנס וכו'–אינו מפסיק את דברי חברו, אלא הוא מחכה עד שזה ינמור את דבריו. כענין–בהתאמה לאותו הענין, שעליו דנים, ואינו מערבב דברים, שאינם נוגעים לענין. כהלכה–כמשפט. ואומר על ראשון וכו'–מתחלה הוא מדבר על הענין הראשון ואחר כך על האחרון (כלומר: הוא דן על השאלות המוצעות זו אחר זו בסדרן). וחלופיהן בגולם–וההפך מכל המדות האלה בגולם.

בינונית–מדת אדם מצוי. מדת סדום–לפי שמדה כזאת מפרידה בין בני האדם ומביאה לידי דלדול החברה. עם הארץ–כך מנהגם של בני ההמון.

בדעות–בתכונות בני האדם. נוח לרצות–מפייסים אותו על נקלה. יצא הפסדו בשכרו–החסרון של התקצפותו הנמהרה נמנה ומשתלם על ידי מעלתו הטובה, להתפייס על נקלה. בהפסדו–יתרונו להתקצף בקושי נפסד על ידי חסרונו להתפייס בקושי.

לשמוע–להבין. לאבד–לשכוח את למודו.

בשל אחרים; יתנו אחרים והוא לא יתן–עינו רעה בשלו; יתן ויתנו אחרים–חסיד; לא יתן ולא יתנו אחרים–רשע.

ארבע מדות ביושבים לפני חכמים: סְפוֹג וּמַשְׁפֵּךְ, מַשְׁמֶרֶת וְנָפָה. ספוג-שהוא סופג את הכל; ומשפך–שמכנים בזו ומוציא בזו; משמרת–שמוציאה את היין וקולטת את השמרים. ונפה–שמוציאה את הקמח וקולטת את הַסֹּלֶת.

כל אהבה שהיא תלויה בדבר, בטל דבר–בטלה אהבה, ושאינה תלויה בדבר–אינה בטלה לעולם. איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר? זו אהבת אמנון ותמר; ושאינה תלויה בדבר? זו אהבת דוד ויהונתן.

כל מַחֲלֹקֶת שהיא לשם שמים–סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים–אין סופה להתקיים. איזו היא מחלקת שהיא לשם שמים? זו מחלקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים? זו מחלקת קרח וכל עדתו.

כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים–הוא מתלמידיו של בלעם הרשע: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה–תלמידיו של אברהם אבינו; עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה–תלמידיו של בלעם הרשע.

יהודה בן תימא אומר: הוי עז כנמר וקל כנשר, רץ כצבי וגבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמים.

הוא היה אומר: עז פנים לְגֵיהִנֹּם ובושת פנים לגן עדן.

הוא היה אומר: בן חמש שנים–למקרא, בן עשר שנים–למשנה, בן שלש עשרה–למצות, בן חמש עשרה–לגמרא, בן שמונה עשרה–לחפה, בן עשרים–לרדוף, בן שלשים–לכח, בן ארבעים–לבינה, בן חמשים–לעצה, בן ששים–לזקנה, בן שבעים–לשיבה, בן שמונים–לגבורה, בן תשעים–לָשׁוּחַ, בן מאה–כאלו מת ועבר ובטל מן העולם.

בן הֵא הֵא אומר: לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא.

עינו רעה בשלו—כילי הוא וצר לו להוציא את שלו.

ספוג–שוואַמם, губка. משפך—טריכטער, воронка. משמרת—זייהער, цѣдилка. סופג את הכל—בולע את כל מיני המשקים, כך גם תלמיד זה קולט את כל מה שהוא שומע, מבלי להבחין בין מה שיש לו ערך למה שאין לו ערך. משפך שמכנים וכו'—כך גם התלמיד השוכח מיד מה שהוא לומד. וקולטת את השמרים—כך גם תלמיד השוכח את המעולה והמשובח וזוכר את הגרוע והטפל. וקולטת את הסולת–כך גם התלמיד הזה קולט את המשובח והעיקר ואינו שם לב לטפל.

רוח נמוכה–רוח ענותנית. שפלה–נכנעת. גבוהה–גאותנית. רחבה–שאינה יודעת שובע.

לשוח—ללכת שחוח.

לפום צערא אגרא—לפי צערו של אדם הוא גם שכרו.

פרק ששי.

רבי מאיר אומר: כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד, אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו: נקרא רֵעַ, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות; וּמַלְבַּשְׁתּוֹ ענוה ויראה וּמַכְשַׁרְתּוֹ להיות צדיק, חסיד, ישר ונאמן, וּמְרַחַקְתּוֹ מן החטא וּמְקָרַבְתּוֹ לידי זכות; ונהנין ממנו עצה ותושיה, בינה וגבורה, שנאמר: „לִי עֵצָה וְתוּשִׁיָּה, אֲנִי בִינָה, לִי גְבוּרָה"[1]; ונותנת לו מלכות וממשלה וְחִקּוּר דין, ומגלין לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, והוה צנוע וארך רוח ומוחל על עֶלְבּוֹנוֹ; וּמְגַדַּלְתּוֹ וּמְרוֹמַמְתּוֹ על כל המעשים.

אמר רבי יהושע בן לוי: בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב וּמַכְרֶזֶת ואומרת: „אוי להם לבריות מעלבונה של תורה!"

הלומד מחברו פרק אחד, או הלכה אחת, או פסוק אחד, או דבור אחד, או אפילו אות אחת - צריך לנהג בו כבוד.

כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל ומים בַּמְּשׂוּרָה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל; אם אתה עושה כן— אשריך וטוב לך! אשריך—בעולם הזה, וטוב לך—לעולם הבא.

אל תבקש גְּדֻלָּה לעצמך, ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך; עשה, ואל תתאוה לשלחנם של שרים, ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם, ונאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעולתך.

אמר רבי יוסי בן קִסְמָא: פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ופגע בי אדם אחד, ונתן לי שלום, והחזרתי לו שלום. אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה? אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי, רצונך שֶׁתָּדוּר עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות? אמרתי לו: אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דָר אלא במקום תורה, וכן כתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל: „טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף"[2]. ולא עוד, אלא

[1]משלי ח, יד. [2]תהלים קיט, עב.

כדאי הוא לו—כדאי הוא שהעולם יברא בשבילו. ומלבשתו—התורה מלבישה אותו. מכשרתו—מתקינה אותו. חקור הדין—הבחנה נכונה בחקר המשפט. המעשים—היצורים.

מעלבונה של תורה—על העלבון, שהם מעליבים את התורה בעזבם אותה.

דרכה של תורה—בדרך זו נקנית ידיעת התורה. במשורה—במדה.

יותר מלמודך—יותר ממה שאתה רגיל בו לפי מצבך. ששלחנך—שלחן התורה. כתרך—כתר התורה.

שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד, שנאמר: „בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ, בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ, וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ"[1]: „בהתהלכך תנחה אותך"—בעולם הזה, „בשכבך תשמר עליך"—בקבר, „והקיצות היא תשיחך"—לעולם הבא.

סֵדֶר קָדָשִׁים.

זְבָחִים.

א) מַתַּן הַתּוֹרָה וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם.

כשנתן הקב"ה תורה לישראל, היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי עכו"ם אחזתם רעדה בהיכליהן ואמרו שירה, שנאמר: „וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד"[2]. נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו: מה קול ההמון אשר שמענו? שמא מבול בא לעולם, שנאמר: „ה' לַמַּבּוּל יָשָׁב"[3]. אמר להן: „וַיֵּשֶׁב ה' מֶלֶךְ לְעוֹלָם"[3]—כבר נשבע הקב"ה, שאין מביא מבול לעולם. אמרו לו: שמא מבול של מים אינו מביא, אבל מבול של אש מביא, שנאמר: „כִּי בָאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט" וגו'[4]. א"ל: כבר נשבע, שאינו משחית כל בשר. אלא מה קול ההמון ששמענו? אמר להם: חמדה טובה יש לו להקב"ה בבית גנזיו, גנוזה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, והוא מבקש ליתנה לבניו, שנאמר: „ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן"[5]. מיד פתחו כולם ואמרו: „ה' יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם"[5].

מְנָחוֹת.

פרק שלישי.

א) מֹשֶׁה וְרַבִּי עֲקִיבָא.

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מְצָאוֹ להקב"ה, שיושב וקושר כתרים לאותיות. אמר לפניו: רבש"ע! מי מעכב על ידך? א"ל: אדם אחד יש, שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו,

[1]משלי ו, כב. [2]תהלים כט, ט. [3]שם שם י. [4]ישעיה סו, טז. [5]תהלים כט, יא.

א) וישב ה' מלך לעולם—הוא יהיה על בריותיו מלך לעולם ולא ישחיתם. עוז לעמו וגו'—ה' נותן לעמו את התורה, שהיא מעוזו של ישראל.

א) מי מעכב על ידך—מי מפריע בעדך, לכתוב את האותיות בלי כתרים?

שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. אמר לפניו: רבש"ע! הראהו לי. א"ל: חזור לאחוריך. הלך וישב לסוף שמונה עשר שורות ולא היה יודע מה הם אומרים. תָּשַׁשׁ כחו. כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מִנַּיִן לך? אמר להם: הלכה למשה מסיני. נתיישבה דעתו. חזר ובא לפני הקב"ה. אמר לפניו: רבש"ע! יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי? א"ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני. אמר לפניו: רבש"ע! הראיתני תורתו, הראני שכרו. א"ל: חזור לאחוריך. חזר לאחוריו וראה, ששוקלין בשרו בְּמָקוּלִין. אמר לפניו: רבש"ע! זו תורה וזה שכרה? א"ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני.

פרק חמישי.

ב) אַבְרָהָם מִתְאַבֵּל עַל חֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

א"ר יצחק: בשעה שחרב בית המקדש מְצָאוֹ הקב"ה לאברהם עומד בבית המקדש. אמר ליה: „מֶה לִידִידִי בְּבֵיתִי?"[1] א"ל: על עסקי בני באתי. א"ל: בניך חטאו וגלו. א"ל: שמא בשוגג חטאו? א"ל: „עֲשׂוֹתָהּ הַמְזִמָּתָה"[1]. א"ל: שמא מיעוטם חטאו? א"ל: „הָרַבִּים"[1]. א"ל: היה לך לזכור להם ברית מילה! א"ל: „וּבְשַׂר קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ"[1]. א"ל: שמא, אם הִמְתַּנְתָּ להם היו חוזרין בתשובה? א"ל: „כִּי רָעָתֵכִי אָז תַּעֲלֹזִי"[1]. מיד הניח ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה ואמר לו: שמא חס ושלום אין להם תקנה? יצתה בת קול ואמרה לו: „זַיִת רַעֲנָן יְפֵה פְרִי תֹאַר קָרָא ה' שְׁמֵךְ"[2]: מה זית זה—אחריתו בסופו, אף ישראל—אחריתן בסופן. אמר ריב"ל: למה נמשלו ישראל לזית? לומר לך: מה זית אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, אף ישראל—אין להם בְּטֵלָה עוֹלָמִית, לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. ר' יוחנן אמר: למה נמשלו ישראל לזית? לומר לך: מה זית אינו מוציא שמנו אלא ע"י כתישה, אף ישראל—אין חוזרין לְמוּטָב אלא ע"י יסורין.

[1]ירמיה יא, טו. [2]שם שם טז.

על קוץ וקוץ—עוקץ שבאותיות התורה. תלי תלים—הררים הררים. לסוף שמונה עשר שורות—משורות התלמידים שבישיבתו של ר' עקיבא. כיון שהגיע וכו'—כשהגיע ר' עקיבא לענין אחד הצריך לטעם. תשש כחו—חלש משה (מרוב צער). נתיישבה דעתו—הרגיע משה את רוחו, לפי שאמר ר' עקיבא משמו. ששוקלין בשרו—כלומר: שסרקוהו במסרקות של ברזל. במקולין—בחנויות של הקצבים.

ב) עשותה המזמתה—כל מעשיהם במזמה ובמזיד. ובשר קדש וגו'—הם העבירו מעליהם ברית המילה. אם המתנת—לו חכית. כי רעתכי אז תעלוזי—בשעת עליצותם ושלותם היו מחזיקים ברעתם יותר ולא היו חוזרים בהם. אחריתו בסופו—אין פירותיו מתבשלים לאט לאט כשאר האילנות, אלא כולם יחד לבסוף. נושרים—נופלים. אין להם בטלה עולמית:— לא יחדלו מלהתקיים לעולם.

פרק תשיעי.

ג) שִׁפְעַת הַשֶּׁמֶן שֶׁבְּחֵלֶק אָשֵׁר.

ת״ר: „וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ״[1]—זה חלקו של אשר, שמושך שמן כמעין: אמרו: פעם אחת נצטרכו אנשי לוֹדְקְיָא לשמן. מינו להם פַּלְמִיטוֹס אחד, אמרו לו: לך והבא לנו שמן במאה רבוא. הלך לירושלים, אמרו לו: לך לצור. הלך לצור, אמרו לו: לך ל„גוש חלב״. הלך לגוש חלב, אמרו לו: לך אצל פלוני בשדה. הלך הלז וּמְצָאוֹ עוֹזֵק תחת זיתיו. א״ל: יש לך שמן במאה רבוא, שאני צריך? א״ל: הַמְתֵּן לי עד שֶׁאֲסַיֵּם מלאכתי. המתין עד שסיים מלאכתו. לאחר שסיים מלאכתו, הפשיל כליו לאחוריו והיה מְסַקֵּל ובא בדרך. אמר: לזה יש לו שמן במאה רבוא? כמדומה אני, ששחוק שחקו בי היהודים. כיון שהגיע לעיר, הוציאה לו שפחתו קוּמְקְמוֹס של חַמִּין ורחץ בו ידיו ורגליו. והוציאה לו ספל של זהב מלא שמן וטבל בו ידיו ורגליו, לקיים מה שנאמר: „וטובל בשמן רגלו״. לאחר שאכלו ושתו, מדד לו שמן במאה רבוא. א״ל: כלום אתה צריך יותר? אמר לו: הן, אלא שאין בידי דמים. אמר לו: אם אתה רוצה ליקח, קח ואני אלך עמך ואטול הדמים. מדד לו שמן בשמונה עשר רבוא. אמרו: לא הניח אותו האיש לא סוס ולא פרד ולא גמל ולא חמור בא״י, שלא שְׂכָרוֹ. כיון שהגיע לעירו, יצאו אנשי עירו לְקַלְּסוֹ. אמר להם: לא תקלסו לי, אלא לזה שעמי, שמדד לי שמן במאה רבוא והרי נושה בי שמונה עשר רבוא. לקיים מה שנאמר: „יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב״[2].

חוּלִין.

פרק שלישי.

א) גְּבוּרָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

א״ל קיסר לר׳ יהושע בן חנניה: אלהיכם כאריה מְתִיל, דכתיב: „אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא״[3]—מַאי רְבוּתֵיהּ? פָּרָשָׁא קָטֵל אריה! א״ל: לַאו כְּהַאי אריה

[1]דברים לג, כד. [2]משלי יג, ז. [3]עמוס ג, ח.

ג) פלמיטוס-ממונה, פקיד. גוש חלב-שם עיר בגליל. עוזק-חופר את הקרקע. המתן—חכה. הפשיל-תלה. מסקל-מפנה את האבנים מתוך שדהו. לזה יש שמן וכו׳-שהרי הוא נראה כפועל עני. קומקמוס-יוֹרָה קטנה. דמים-מעות. לקלסו-לשבחו על אשר הרבה לקנות כל כך שמן. מתעשר—מתראה כעשיר. מתרושש—מתראה כעני.

א) מתיל-משול. מאי רבותיה וכו׳-מה יתרונו בזה, הלא פרש (אדם גבור) הורג את האריה! לאו כהאי וכו׳-לא לאריה כזה הוא משול, אלא לאריה מבית עילאי (ממעונות יערות

מְתִיל, אלא כאריה דְבֵי עִלַּאי מתיל. אמר ליה: בָּעֵינָא דְמַחֲזֵית לֵיהּ נִיהֲלִי. א״ל: לא מְצֵית חָזֵית ליה. א״ל: אִיבְרָא, חָזֵינָא ליה. בְּעָא רַחֲמֵי, אִתְעַקַּר מִדּוּכְתֵּיהּ. כי הֲוָה מַרְחִיק ארבע מְאָה פַּרְסֵי נְהַם חד קָלָא, אַפִּילוּ כל מְעַבַּרְתָּא וְשׁוּרָא דְרוֹמִי נְפַל. אַדְּמַרְחֵק שלש מאות פרסי נְהַם קָלָא אָחֲרִינָא, נְתוּר כַּכֵּי וְשִׁנֵּי דְגַבְרֵי ואף הוא נְפַל מִכּוּרְסֵיהּ לְאַרְעָא. א״ל: בְּמָטוּתָא מִנָּךְ, בְּעִי רַחֲמֵי עֲלֵיהּ, דְלֶהֱדַר לְדוּכְתֵּיהּ. בְּעָא רַחֲמֵי עֲלֵיהּ וְאַהֲדַר לֵיהּ לְאַתְרֵיהּ.

א״ל קיסר לרבי יהושע בן חנניה: בָּעֵינָא דְאֶחֱזֵי לֶאֱלָהֲיכוֹ. א״ל: לא מְצֵית חָזֵית ליה. אמר ליה: אִיבְרָא, חָזֵינָא ליה. אֲזַל, אוֹקְמֵיהּ לַהֲדֵי יוֹמָא בתקופת תמוז. א״ל: אִסְתַּכַּל בֵּיהּ. א״ל: לא מְצֵינָא. א״ל: ומה יומא, דחד מִשַּׁמָּשֵׁי דְקָיְמֵי קַמֵּיהּ דקב״ה, אָמְרַתְּ: לָא מְצֵינָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ, שכינה לא כל שכן!

וְתוּ א״ל קיסר לר׳ יהושע בן חנניה: בָּעֵינָא דְאֶצְבֵּית ליה נַהֲמָא לֶאֱלָהֲיכוֹ. א״ל: לָא מְצֵית. „אֲמַאי?״ „נְפִישׁוּ חֵילָוָתֵיהּ״. א״ל: איברא. א״ל: פּוּק צְבֵית לְגִדָּא דְרְבִיתָא, דִּרְוִיחַ עָלְמָא. טְרַח שִׁתָּא יַרְחֵי קַיְטָא, אֲתָא זִיקָא, כַּנְשֵׁיהּ לְיַמָּא. טְרַח שִׁתָּא ירחי דְסִיתְוָתָא, אתא מִטְרָא, טַבְעֵיהּ בְּיַמָּא. א״ל: מאי הַאי? א״ל: הָנֵי כָנוֹשָׁאֵי וְזָלוֹחָאֵי דְאָתוּ קַמֵּיהּ. א״ל: אי הָכֵי, לא מְצֵינָא.

הקדומים). בעינא וכו׳–רוצה אני שתראהו לי (את האריה ההוא). לא מצית חזית ליה–לא תוכל לראות אותו. איברא וכו׳–באמת, בודאי אראנו. בעא רחמי וכו׳—בקש ר׳ יהושע רחמים ונעקר האריה ממקומו. כי הוה וכו׳—כשהיה רחוק ארבע מאות פרסאות נהם (האריה) קול נַהַם אחד והפילו כל הנשים המעוברות ונפלה חומת רומי. אדמרחק וכו׳—כשהיה רחוק שלש מאות פרסאות נהם קול נהם אחר ונפלו מלתעותיהם ושניהם של הגברים ואף הוא (הקיסר) נפל מעל כסאו. במטותא וכו׳—בבקשה ממך, בקש רחמים עליו, שישוב למקומו. בעא וכו׳— בקש עליו רחמים והחזיר אותו למקומו.

בעינא וכו׳–רוצה אני, שאראה את אלהיכם. לא מצית חזית ליה–לא תוכל לראותו. איברא וכו׳–באמת, בודאי אראנו. אזל וכו׳–הלך ר׳ יהושע בן חנניה והעמיד אותו (את הקיסר) לנגד השמש. אסתכל ביה—הסתכל בו. לא מצינא–אינני יכול. ומה יומא וכו׳— הן אם השמש, שאיננו אלא אחד המשרתים העומדים לפני הקב״ה, הנך אומר: אינני יכול להסתכל בו וכו׳.

ותו—ושוב (עוד הפעם). בעינא דאצבית וכו׳ – רוצה אני שאתקין לחם (סעודה) לאלהיכם. לא מצית—לא תוכל. אמאי–מדוע? נפישו חילוותיה – לפי שמרובים חיילותיו. איברא—באמת (כלומר: בכל זאת אני רוצה בזה). פוק צבית וכו׳–צא והתקן (לו את הסעודה) על חוף הרביתא (שם נחל), ששם העולם (המקום) מרווח. טרח וכו׳–טרח ששת ירחי הקיץ ובא רוח וטאטא (את כל התכונה) אל תוך הים. דסיתוותא–שבחורף. אתא מטרא וכו׳—בא מטר וטבע (את כל מה שהכין) בתוך הים. מאי האי — מה זאת? הני כונשאי וכו׳–אלה (הרוח והמטר) הם המטאטאים (את הבית) והמרבצים (את הבית במים, שלא יעלה אבק), ההולכים לפניו. אי הכי לא מצינא–אם כן (אם כל כך מרובים חיילותיו) אינני יכול.

ב) שִׁירָתוֹ שֶׁל שַׂר הָעוֹלָם.

דרש ר׳ חנינא בר פפא: „יְהִי כְבוֹד ה׳ לְעוֹלָם יִשְׂמַח ה׳ בְּמַעֲשָׂיו"[1]— פסוק זה שר העולם אמרו. בשעה שאמר הקב"ה „לְמִינוֹ"[2] באילנות, נשאו דשאים ק"ו בעצמן: אם רצונו של הקב"ה בעִרְבּוּבְיָא, למה אמר „למינהו" באילנות? ועוד ק"ו: ומה אילנות, שאין דרכן לצאת בערבוביא, אמר הקב"ה „למינהו", אנו על אחת כמה וכמה! מיד כל אחד ואחד יצא למינו. פתח שר העולם ואמר: „יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו".

ג) מִעוּטוֹ שֶׁל הַיָּרֵחַ.

רבי שמעון בן פזי רָמֵי: כתיב: „וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאוֹרֹת הַגְּדֹלִים"[3], וכתיב: „אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן"[3]? אמרה ירח לפני הקב"ה: רבונו של עולם! אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה: לכי ומַעֲטִי את עצמך! אמרה לפניו: רבש"ע! הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אֲמַעֵט את עצמי? אמר לה: לכי ומשלי ביום ובלילה. אמרה ליה: מַאי רְבוּתֵיהּ דִּשְׁרָגָא בְּטֵיהֲרָא? מַאי אַהֲנֵי? א"ל: זִיל, לִמְנוֹ בךְ ישראל ימים ושנים. א"ל: יוֹמָא נַמֵּי א"א דְלָא מָנוּ בֵיהּ תְּקוּפָתָא, דכתיב: „וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים"?[4] „זִיל, לִקְרוֹ צַדִּיקֵי בִּשְׁמֵךְ": „יעקב הקטן"[5], „שמואל הקטן", „דוד הקטן"[6]. חַזְיַהּ דְּלָא קָא מִיַּתְבָא דַּעְתַּהּ, אמר הקב"ה: הביאו כפרה עלי, שמיעטתי את הירח. והיינו דאמר רשב"ל: מה נשתנה שעיר של ראש חדש, שנאמר בו „לַה׳"[7]? אמר הקב"ה: שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח.

פרק שביעי.

ד) אָסוּר לִגְנוֹב אֶת דַּעַת הַבְּרִיּוֹת.

אמר שמואל: אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של נכרי, והא דשמואל—לַאו בפירוש אִתְּמַר, אלא מִכְּלָלָא אִתְּמַר. דשמואל, הֲוָה קָא עָבַר

[1]תהלים קד, לא. [2]בראשית א, יא. [3]שם שם טז. [4]שם שם יד. [5]עמוס ז, ה. [6]שמואל א. יז, יד. [7]במדבר כח, טו.

ב) שר העולם—המלאך הממונה על העולם. באילנות—בצווי על גדול העצים נאמר: „עושה פרי למינו", אבל בדשאים לא נאמר „למינו" אלא ביציאתם („מזריע זרע למינהו"). שאין דרכם לצאת בערבוביא— שאינם גדלים צפופים, אלא מפוזרים. אנו—שהננו רבים ודרכנו לצאת מעורבבים, ואם לא נצמח למיננו לא נהיה ניכרים זה מזה. ישמח ה׳ במעשיו— שכל מעשיו זהירים לעשות את מצוותיו.

ג) רמי—מקשה. שני המאורות הגדולים—משמע ששניהם היו גדולים. מאי רבותיה וכו׳—מה יתרונו ותועלתו של נר המאיר בצהרים? מאי אהני—מה אועיל בזה? זיל—לך. למנו—ימנו. יומא נמי וכו׳—הלא גם השמש אי אפשר שלא ימנו בו את התקופות. זיל לקרו צדיקי בשמך—לך ויִקָּראו הצדיקים על שמך. שמואל הקטן—אחד מתלמידיו של הלל. חזיה וכו׳—ראה אותה הקב"ה, שאין דעתה מתישבת. מה נשתנה וכו׳—בכל שעירי החטאת של כל הרגלים לא נאמר „לה׳".

ד) לאו בפירוש וכו׳—לא בפירוש נאמר אסור זה מפי שמואל, אלא הוא נאמר (מוכח) מכלל דבריו. הוה קא עבר וכו׳—היה עובר במעברה שעל הנהר ואמר למשרתו: פייס (תן

בְּמַבְּרָא, א"ל לְשַׁמָּעֵיהּ: פַּיְסֵיהּ לְמַבּוֹרֵיהּ. פייסיה וְאִקְפַּד. מ"ט אִקְפַּד? אמר אביי: תרנגולת טרפה הֲוַאי וְיַהֲבַהּ נִיהֲלֵיהּ בְּמָר דִּשְׁחוּטָה. רבא אמר: אַנְפָּקָא א"ל לְאַשְׁקוּיֵי וַאַשְׁקְיֵהּ חַמְרָא מְזִיגָא.

בְּכוֹרוֹת.

פרק ראשון.

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה וְחַכְמֵי אַתִּינָה.

א"ל קיסר לרבי יהושע בן חנניה: נחש לכמה מְעַבַּר ומוליד? אמר ליה: לְשֶׁבַע שְׁנִין. „והא סָבֵי דְּבֵי אַתִּינָא אַרְבְּעוּהַּ וְאוֹלִיד לִתְלָת?" „הָנְהוּ מְעֻבָּרִין הֲווֹ מֵעִקָּרָא ד' שְׁנִין". „וְהָא חַכִּימִין אִנּוּן?" „אֲנַן חַכִּימִין מִנַּיְהוּ". „אִי חַכִּימַתְּ, זִיל זְכִינְהוּ וְאַיְתִינְהוּ לִי". א"ל: כמה הָווּ? „ששים גַּבְרֵי". א"ל: עֲבֵיד לִי סְפִינְתָּא דס' בָּתֵּי וכל בֵּיתָא שְׁדִי בֵּיהּ ס' בִּסְתַּרְקֵי. עֲבַד ליה. כִּי מְטָא לְהָתָם, עָל לְבֵי טַבָּחָא. אַשְׁכְּחֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא, דְּקָא פָּשֵׁט חֵיוְתָא. א"ל: רֵישָׁךְ לְזַבּוֹנֵי? א"ל: אִין. א"ל: בכמה? א"ל: בְּפַלְגָא דְזוּזָא. יְהַב ליה. לסוף א"ל: הב לי רישך! יהב ליה חד רֵישָׁא דְחֵיוְתָא. א"ל: אֲנָא רישא דְחֵיוְתָא אֲמַרִי לך? אנא רישך אֲמַרִי לך. א"ל: אי בָּעֵית דְּאֶשְׁבְּקָךְ, סְגִי אַחְוֵי לי פִּתְחָא דבי אַתִּינָא. א"ל: מִסְתְּפֵינָא, דְּכָל דְּמַחְוֵי לְהוּ—קָטְלֵי ליה. א"ל: דְּרִי כְּרִיכָא דְּקַנֵּי וכי מָטֵית לְהָתָם, זַקְפֵיהּ כְּמַאן דְּקָא מִתְפַּח. אֲזַל, אַשְׁכַּח

שכר) לבעל המעברה. פייסיה ואיקפד—פייס אותו (נתן לו המשרת שכרו) והקפיד שמואל (על מעשה המשרת, שלא היה כהוגן). מאי טעמא איקפד—מה טעם הקפיד? תרנגולת וכו'—בידו היתה תרנגלת טרפה והוא נְתָנָהּ לו במקום תרנגלת שחוטה (וזו היתה גנבת הדעת). אנפקא וכו'—כוס (יין) צוה לו להשקותו והוא (המשרת) השקהו יין מהול במים.

לכמה מיעבר—כמה זמן מאריך עבורו. והא סבי וכו'—והלא זקני אתינה (עיר ראשית ביון) זווגוהו והוא הוליד מקץ שלש שנים? הנהו וכו' — אותם הנחשים כבר היו מעוברים ארבע שנים מקודם. והא חכימין אינון—והלא זקני אתינה חכמים הם (ואין להניח ששגו בדבריהם)? אנן וכו'—אנחנו חכמים מהם. אי חכימת וכו'—אם חכם אתה (מהם) לך ונצחם (בחכמתך) והביאם לי. כמה הוו — כמה הנם (כמה מספרם)? גברי—אנשים. עביד לי ספינתא וכו'—עשה לי ספינה, שיש בה ששים בתים (תאים) ובכל תא שים ששים מרבדים (או כרים למושב). עבד ליה—עשה לו כאשר בקש. כי מטא וכו'—כאשר בא שמה (לאתינה), נכנס לבית טבח. אשכחיה וכו'—מצאהו לאותו האיש (לטבח) שהיה פושט בהמה. רישך לזבוני—העומד ראשך למכירה? אין—כן. פלגא דזוזא—חצי הזוז. יהב ליה—נתן לו (את המחיר). הב לי וכו'—תן לי את ראשך. יהב וכו'—נתן לו ראש של בהמה. אנא וכו'—וכי אני ראש של בהמה אמרתי לך? אני (למסור לי) את ראשך אמרתי לך. אי בעית וכו'—אם רוצה אתה שארפּ ממך, לך והראה לי את הפתח אל בית הועד של זקני אתינא. מסתפינא וכו'—אני ירא, מפני שכל המראה (את המבוא) הורגים אותו. דרי וכו'—שא חבילה של קנים (עצים) וכשתגיע שמה, העמד אותה כאדם העומד לנוח. אזל וכו'—הלך ומצא שומרים מבפנים ושומרים מבחוץ, שכשראו (הזקנים)

דַּרְבָּנָאֵי מִגַּוַּאי וְדַרְבָּנָאֵי מִבָּרַאי, דְּאִי חֲזוֹ כַּרְעָא דְּעָיְלָא—קָטְלֵי לְהוֹ לְבָרָאֵי, וּדְנָפְקָא—קָטְלֵי לְהוֹ לְגַוָּאֵי. אַפְכֵיהּ לְסַנְדְּלֵיהּ, קָטְלֵי לְהוֹ לְגַוָּאֵי; אַפְכֵיהּ לְסַנְדְּלֵיהּ, קָטְלֵי לְכֻלְּהוֹ. אֲזַל אַשְׁכַּח יָנוֹקֵי מִלְּעֵיל וְסָבֵי מִתַּתַּאי. אֲמַר: אִי יָהֵבְנָא שְׁלָמָא לְהָנֵי, קטלי לי הָנֵי, סָבְרֵי: אֲנַן עֲדִיפִינַן, דְּיָתְבִינַן לְעֵיל וְאִינְהוֹ לְתַחַת; אי יהיבנא להני, קטלי לי הני, סברי: אנן עדיפינן, דַּאֲנַן קַשִּׁישֵׁי וְאִינְהוֹ דַּרְדְּקֵי. אֲמַר לְהוֹ: שְׁלָמָא לְכוֹ! אֲמַרוּ ליה: מאי עֲבִידְתִּיךְ? אמר להו: חַכִּימָא דִּיהוּדָאֵי אֲנָא וַאֲתַאי לְמִגְמַר חכמה מִנַּיְכוּ. אָמְרֵי ליה: אי הָכֵי, נִבְעֵי מִנָּךְ מִלְּתָא. אמר להו: לְחַיֵּי, אי זָכִיתוּ לִי, כל דְּבָעֵיתוּ עֲבִידוּ בִי; ואי זָכֵינָא לְכוֹ, אִכְלוּ גַבַּאי דִּידִי בִּסְפִינְתָא. אָמְרֵי ליה: הַאי גַּבְרָא דְּאָזֵיל וּבָעֵי אִתְּתָא ולא יָהֲבוּ ליה, מַאי חָזֵי דְּאָזֵיל לְהֵיכָא דְּמִדְלָא מִנַּהּ? שְׁקַל סִכְּתָא, דַּצְיַהּ לְתַתַּאי—לָא עָאל; דַּלְיָ, דַּצְיַהּ לְעֵיל—עָאל, אֲמַר: הַאי נַמִּי מִתְרַמְיָא ליה בת מַזָּלֵיהּ. „גַּבְרָא דְּאוֹזֵיף וְטָרֵף, מַאי חָזֵי דַּהֲדַר אוֹזֵיף? אמר להו: גַּבְרָא אֲזַל לְאַגְמָא, קְטַל קַמָּא טוּנָא וְלָא מְצֵי ביה, קְטַל וּמַנַּח עֲלֵיהּ עַד דְּמִתְרְמֵי לֵיהּ אֱנָשׁ דְּמִדַלֵּי ליה. אֲמַרוּ ליה: אֵימָא לַן מִלֵּי דִּכְדִיבֵי. אמר להו: הֲוָה לַן כּוּדַנִיתָא וִילִידָא וַהֲוָה תְּלֵי ליה פִּתְקָא וכתיב ביה דְּמַסִּיק בְּבֵי אַבָּא מְאָה אַלְפָּא זוּזֵי. אמרו ליה: וְכוּדַנִיתָא מי ילדה? אמר להו: הַי נִינְהוּ מִלֵּי דִּכְדִיבֵי.

רגל שנכנסה (עקבות רגל של אדם שנכנס לפנים), היו הורגים את אלה (את השומרים) שמבחוץ, וכשראו רגל יוצאת, היו הורגים את אלה שמבפנים (על אשר נתנו לאיש הזר לצאת). **אפכיה וכו׳**—הפך ר׳ יהושע בן חנניה את, נעלו (באופן שנראה, כאלו יצא איש מן הבית) והרגו (הזקנים) את אלה שמבפנים, ושוב הפך את נעלו (לעומת הבית פנימה) והרגו את כולם (גם את אלה שמבחוץ). **אזל וכו׳**—הלך (נכנס לבית) ומצא צעירים היושבים למעלה וזקנים היושבים מתחת. **אמר וכו׳**—אמר ר׳ יהושע: אם אתן שלום לאלה (לזקנים), יהרגוני אלה (הצעירים), שהם חושבים: אנחנו חשובים יותר, מפני שאנו יושבים למעלה והם (הזקנים) יושבים מתחת; ואם אתן שלום לאלה (לצעירים), יהרגוני אלה, מפני שהם חושבים: אנחנו חשובים יותר, מפני שזקנים אנו והם צעירים. **אמר וכו׳**—אמר להם (לכולם): שלום לכם. **אמרו וכו׳**—אמרו לו: מה מעשיך (למה באת הנה)? **אמר וכו׳**—אמר להם: אחד מחכמי היהודים אני ובאתי ללמוד חכמה מכם. **אמרי וכו׳**—אמרו לו: אם כן נשאל אותך דבר. **לחיי**—טוב הדבר, אם תנצחו אותי, כל מה שתרצו עשו בי, ואם אני אנצח אתכם, אכלו לחם (סעדו) אצלי בספינה. **האי גברא וכו׳**—האיש שהלך לבקש אשה (מתחתן באשה) ולא נתנוה לו, מה ראה שהלך למקום (לבקש אשה אחרת) החשובה (מיוחסת) ממנה? (אם לא נתנו לו את הראשונה, איך עלה על לבו, שהחשובה תהיה לו לאשה?). **שקל וכו׳**—לקח קוץ ונעצאותו למטה (בכותל, במקום שאין שם נקב) ולא נכנס; הרים אותו ונעצו למעלה במקום נקב ונכנס. **אמר וכו׳**—אמר: זה (האיש הזה) גם כן תזדמן לו בת מזלו. **גברא וכו׳** — איש שהלוה מעות לחבירו והוציא בחובו את השדה, שמכר הלוה לאחר (כלומר: גבה את חובו בקושי גדול), מה ראה שהלוה שוב (לאחרים)? **גברא וכו׳**—איש הלך ליער וכרת ראשון (חבילת עצים ראשונה) ולא יכול להרימה, אז כרת עוד חבילת עצים והניח עליו (על החבילה הראשונה), עד שיזדמן לו איש, אשר ירים לו (כך גם זה, שהלוה לאחד ולא הצליח, מוסיף להלוות לאחרים בתקוה שיצליח וישתכר מהם). **אימא וכו׳**— אמור לנו איזו דברי כזב (דברים בדויים). **הוה לן וכו׳**—היתה לנו פרדה, שילדה ותלה (איש אחד) עליו (בצוארו) שטר, שהוא תובע בבית אבי מאת אלף זוזים. **וכודניתא מי ילדה**-וכי פרדה יולדת? (כי הפרדה עקרה היא). **הי ניהו וכו׳**—

„מִלְחָא כִּי סָרְיָא, בְּמַאי מָלְחֵי לה?" „בְּסִילְיְתָא דְכוּדַנְתָּא". „וּמִי אִכָּא סיליתא לכודנתא?" „ומילחא מי סָרְיָא?"—„בְּנֵי לַן בֵּיתָא בְּאַוִּירָא דְעָלְמָא?" אמר שם, קם וּתְלָא בין שְׁמַיָּא לְאַרְעָא. א"ל: אַסְקוּ לִי לִבְנֵי וְטִינָא! אמרו ליה: מְצִיעוּתֵיהּ דְּעָלְמָא הֵיכָא? זַקְפַהּ לְאֶצְבְּעָתֵיהּ, אמר להו: הכא. אמרו ליה: מִי יֵימַר? אמר: אַיְתוֹ אַשְׁלֵי וּמְשַׁחוּ. אמרו ליה: אִית לָן בֵּירָא בְּדַבְרָא, עַיְלֵיהּ לְמָתָא! אמר להו: אַפְשִׁילוּ לִי חַבְלֵי דְפָארֵי וְאַעַיְלֵיהּ. „אית לן רֵיחַיָּא דְתְבִיר, חַיְּטֵיהּ!" אמר להו: כְּרְכוּ לִי מִנֵּהּ גְּרְדֵי וַאֲחַיְּטֵיהּ. „מֵישָּׁרָא דְסַכִּינֵי-בְּמַאי קָטְלֵי לֵיהּ?" „בְּקַרְנָא דַחֲמָרָא". „וּמִי אִכָּא קַרְנָא לַחֲמָרָא?" „וּמֵישָּׁרָא דְסַכִּינֵי מִי הָוֵי?"—אַיְתוֹ לֵיהּ תַּרְתֵּי בֵּיעֵי, א"ל: הֵי דְזַגְתָּא חִוַּרְתָּא וְהֵי דְזַגְתָּא אֻכָּמְתִּי? אַיְתֵי אִיהוּ תְּרֵי גְּבִינֵי, א"ל: הֵי דְעִזָּא חִוַּרְתָּא וְהֵי דְעִזָּא אֻכָּמְתִּי? אמרו ליה: רָצִיצָא דְמָיֵת בְּבֵיעֲתֵיהּ, מֵהֵיכָא נָפֵק רוּחֵיהּ? אמר להו: מֵהֵיכָא דְעָאֵיל. אמרו ליה: אַחְוֵי לַן מָנָא דְלָא שָׁוֵי לַחֲבָלֵיהּ! אַיְתֵי בוּדְיָא, פַּשְׁטֵיהּ. לָא הֲוָה עָיֵל בְּתַרְעָא. אמר להו: אַיְתוֹ מָרָא, סַתְרוּ. היינו מָנָא דלא שוי לַחֲבָלֵיהּ. אַיְתִינְהוֹ כל חד וחד. כִּי חָזֵי שִׁתִּין בִּסְתַּרְקֵי, סְבַר כֻּלְּהוֹ חַבְרֵי לְהָכָא אָתוֹ. א"ל לְסַפּוּנָא: שְׁרֵי סְפִינָתָךְ. בַּהֲדֵי דְאָתֵי, אַיְתֵי עַפְרָא מֵעַפְרַיְהוֹ. כִּי מְטָא לְבֵי בְלִיעֵי (אִית בֵּיהּ תְּלָת צַלְמִין, חד מָטֵי יְדֵיהּ אַרֵישָׁא וחד מטי אַלִּבֵּיהּ וּבָתְרָא דְכֻלְּהוֹ מַחְוֵי בִידֵיהּ לַאֲחוֹרֵיהּ), שְׁקַל כּוּזָא דְמַיָּא מִבֵּי בְלִיעֵי. כִּי אָתָא, אוֹקְמִינְהוֹ קַמֵּי קיסר

הנה הם דברי כזב (שבקשתם). מלחא וכו'—מלח שמסריח, במה ממליחים אותו? בסיליתא דכודנתא—בשִׁלְיָה של פרדה. ומי איכא וכו'—וכי יש שליה לפרדה? ומלחא מי סריא—וכי המלח מסריח? בני וכו'—בנה לנו בית באויר העולם. אמר שם וכו'—בטא את שם המפורש ונתלה בין השמים והארץ. אסיקו וכו'—העלו לי לבנים וחומר. מציעותיה וכו'—אמצעיתו של עולם היכן היא? זקפה וכו'—זקף אצבעו ואמר להם: כאן. מי יימר—מי יאמר שכך הוא? איתו וכו'—הביאו חבלים ומודו. אית לן וכו'—יש לנו באר בשדה, העלה אותה לעיר. הפשילו וכו'—שזרו לי חבלים מסובין ואעלנה. אית לן וכו'—יש לנו ריחים שבורים, תפור אותם. כרוכו וכו'—(כדרך הנשים, שמוציאות חוטים מן הבגד עצמו ותופרות אותו בהם) ואתפרם. מישרא וכו'—ערוגה של סכינים במה קוצרים אותה? בקרנא דחמרא—בקרן חמור. ומי איכא וכו'—וכי יש קרן לחמור? ומישרא וכו'—וערוגה של סכינים כלום יש? אייתו וכו'—הביאו לו שתי ביצים ואמרו לו: איזו מהן היא של תרנגולת לבנה ואיזו של שחורה? אייתי וכו'—הביא הוא שתי גבינות ואמר להם: איזוהי של עז לבנה ואיזוהי של עז שחורה? רציצא וכו'—אפרוח שמת בביצתו, מהיכן יוצא רוחו? מהיכאדעאיל—מהיכן שנכנס. אחוי וכו'—הראה לנו כלי שאינו שוה בהפסדו (שהוא גורם). אייתי וכו'—הביא מחצלת ומתחה ולא נכנסה בפתח (שהיתה ארוכה ורחבה מן הפתח). אייתו וכו'—הביאו קרדום וסתרו (את הכותל). היינו וכו'—זהו כלי, שאיננו שוה בהפסדו. אייתינהו וכו'—הביאם אחד אחד. כי חזי וכו'—כשראה ששים מרבדים (כרים למושב), חשב, שכל חבריו יבאו לכאן. לספונא—לספן. שרי ספינתך—התר ספינתך. בהדי דאתי וכו'—בעודנו הולך, לקח עמו עפר מעפרותם. כי מטא וכו'—כשהגיע ל„בית הבליעין" (מקום בים, שמימיו בולעים את כל המים שבעולם), שיש בו (שנצבים שם) שלשה פסילים, האחד מניח את ידו על ראשו, השני מניח (ידו) על לבו והאחרון שבכולם מראה בידו לאחוריו. שקל וכו'—לקח כד מים מבית הבליעין. כי אתא וכו'—כשבא (למקומו)

וַחֲזָנְהוּ דַהֲווּ מְעַנּוּ. א"ל: לאו הָנֵי אִינְהוּ. שְׁקַל מֵעַפְרַיְהוּ, שְׁדָא עֲלַיְהוּ, אַקְשׁוּ לְאַפֵּי מַלְכָּא. א"ל: כל דְּבָעֵית, עֲבֵד לְהוּ! אַיְתִי הָנְהוּ מַיָּא, דְּאָתֵי מִבֵּי בְלִיעֵי, שְׁדָנְהוּ בְּתִיגְרָא. אמר להו: מַלְיוּהַ לְהַאי וְאֵזִילוּ לְכוּ. מַלוּ וּשְׁדוּ ביה; קַמָּאֵי קַמָּאֵי הֲוָה קָא בָלַע לְהוּ. מַלוּ עד דִּשְׁמוּט כַּתְפַיְהוּ וּכְלוּ וַאֲזוּל.

עֲרָכִין.

פרק שלישי.

א) לְשׁוֹן הָרָע.

א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא: מ"ד „מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה"[1]? אמר הקב"ה ללשון: כל אבריו של אדם זקופין ואתה מוטל, כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים; ולא עוד, אלא שהקפתי לך שתי חומות, אחת של עצם ואחת של בשר—מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה?

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא: כל המספר לשון הרע, כאילו כופר בעיקר, שנאמר: „אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ"[2].

בְּמַעַרְבָא אָמְרֵי: לשון תְּלִיתַאי קָטֵל תְּלָתָא: הורגת למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו.

א"ר חמא בר חנינא: מ"ד „מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן"[3]? וכי יש יד ללשון? אלא לומר לך: מה יד ממיתה, אף לשון ממיתה. אי מה יד אינה ממיתה אלא בסמוך לה, אף לשון אינה ממיתה אלא בסמוך לה? ת"ל: „חֵץ שָׁחוּט

[1] תהלים קכ, ג. [2] שם יב, ה. [3] משלי יח, כא.

העמידם לפני הקיסר וראם, שהם מעונים ומדוכאים (לפי שנעקרו מארצם). א"ל וכו'—אמר לו הקיסר: לא אלה הם (כי מהיותם מדוכאים כל כך לא הכירם). שקל וכו'—אז לקח מעפרם, זרקו עליהם והם העיזו פנים למלך (כי מריח עפר ארצם התעודדו). כל דבעית וכו'—כל מה שאתה רוצה, עשה להם. אייתי וכו'-הביא אותם המים, הבאים (ששאבם) מבית הבליעין, ושפכם אל תוך חבית. מליוה וכו'—מלאו (חבית) זו ולכו לכם. מלו וכו'—מלאו ויצקו אל תוכה (מים), אבל ראשונים ראשונים (שיצקו אל החבית) היו מי „בית הבליעין" בולעים אותם. מלו וכו'—היו ממלאים והולכים, עד שנשמטו כתפיהם והלכו הלוך וכלה.

של עצם—שורות השנים. של בשר—השפתים. מה יתן וכו'—איזו שמירה עוד יותר מעולה עלי לתת ולהוסיף לך, לשון רמיה? בעיקר—ביסוד הדת (באלהים). אשר אמרו וגו'—האומרים „ללשוננו נגביר" (נתגבר בלשוננו על החוצות החוססות בעדה), כאלו הם אומרים „מי אדון לנו" (כופרים בעיקר).

במערבא וכו'—במערב (בארץ ישראל) אומרים: לשון שלישית (לשון המספר לשון הרע, שהיא השלישית בין האיש, שאליו הוא מספר, ובין האיש, שעליו הוא מספר) הורגת שלשה.

חץ שחוט לשונם—שהיא הורגת למרחוק כחץ.

לְשׁוֹנָם"[1]. אי מה חץ שחוט עד מ' ונ' אמה, אף לשון עד מ' ונ' אמה? ת"ל: „שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ"[2].

הֵיכִי דָּמֵי לִשָּׁנָא בִישָׁא? אמר רבה: כְּגוֹן דְּאָמַר: אִכָּא נוּרָא בֵּי פְּלָנְיָא. א"ל אביי: מַאי קָא עָבֵד, גַּלּוּיֵי מִלְּתָא בְּעָלְמָא הוּא? אלא דְּמַפֵּיק בלה"ר ואמר: הֵיכָא מִשְׁתַּכְּחָא נוּרָא, אלא בי פְלָנְיָא, דְאִכָּא בִּשְׂרָא וְכַוְרֵי.

אמר רבה: כל מִלְּתָא, דְּמִתְאַמְּרָה בְּאַפֵּי מָרַהּ, לֵית בה מִשּׁוּם לִשָּׁנָא בִישָׁא. א"ל אביי: כ"ש, דאיכא חוּצְפָּא ולישנא בישא! א"ל: אֲנָא כִּי הָא דר' יוסי סְבִירָא לי, דאר"י: מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.

אמר רבה בר רב הונא: כל מִלְּתָא, דְּמִתְאַמְּרָה בְּאַפֵּי תְּלָתָא, לית בה משום לישנא בישא. מ"ט? חַבְרָךְ–חַבְרָא אִית לֵיהּ וְחַבְרָא דְחַבְרָךְ–חַבְרָא אִית לֵיהּ.

תְּנֵי רב דימי אֲחוּהּ דרב סָפְרָא: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי גְנוּתוֹ.

ב) תּוֹכָחוֹת מוּסָר.

ת"ר: „לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ"[3]–יכול לא יכנו, לא יְסַטְרֶנּוּ, לא יקללנו? ת"ל: „בלבבך"–בשנאה שבלב הכתוב מדבר. מִנַּיִן לרואה דבר מגונה בחברו שחייב להוכיחו? ת"ל: „הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ"[3]. הוכיחו ולא קבל, מנין שיחזור ויוכיחנו? ת"ל: „תוכיח"–מכל מקום. יכול אפילו פניו משתנים? ת"ל: „וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא"[3].

תניא: א"ר טרפון: תמה אני, אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח. אם יאמר: „טוּל קֵיסָם מבין שיניך", אומרים לו: „טול קורה מבין עיניך". א"ר

[1]ירמיה ט, ז. [2]תהלים עג, ט. [3]ויקרא יט, יז.

היכי דמי וכו'—איך יצויר (כלומר: מה היא לשון הרע?). איכא נורא וכו'–יש אש בבית פלוני. מאי קא עביד וכו'—מה הוא עושה בזה, הלא אין זה אלא גלוי (הודעת) דברים סתם? אלא דמפיק וכו'–אלא שהוא מוציא מפיו את הדברים האלה בלשון הרע: איפה מצויה אש, אם לא בבית פלוני, שיש שם בשר ודגים (שמבשלים שם תמיד בשר ודגים).

כל מלתא וכו'—כל דבר הנאמר בפני בעליו (בפני האיש, שעליו מספר הדבר) אין בו משום לה"ר. כל שכן וכו'—הלא כל שכן, שיש כאן הוצפה ולשון הרע. אנא וכו'—אני חושב כדברי ר' יוסי. וחזרתי לאחורי–לראות, אם בעל הדבר שומע מה שאני מדבר עליו, כי שלא בפניו לא דברתי מה שלא הייתי מדבר גם בפניו.

כל מלתא וכו'–כל דבר הנאמר בפני שלשה אנשים, אין בו משום לשון הרע (המגלה את הדבר, אין בו חטא של לשון הרע). חברך וכו'–לחברך יש חבר וגם לחברו של חברך יש חבר (כלומר: האומר דבר בפני שלשה, אין דעתו שהדבר ישמר בסוד, כי יודע הוא ששומעיו יגלוהו איש איש לחברו והדבר יגלה ברבים).

ב) יכול לא יכנו וכו'—אפשר שהכתוב לא בא אלא להזהיר, שלא יכה את חברו ולא יסטרנו על לחייו וכו'? אפילו פניו משתנים–שמותר לו להוכיחו ברבים עד שילבינו פניו. תמה אני—מתפלא הייתי לו נמצא בדור הזה וכו'. טול קיסם וכו'—קח (הסר) את צרור העץ אשר בין שניך (כלומר: כשהוא מוכיח אותו על עברה ידועה שבידו). טול קורה וכו'—כלומר: הסר את העברה הגדולה מזו אשר בידך.

אלעזר בן עזריה: תמה אני, אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח. א״ר יוחנן בן נורי: מעיד אני עלי שמים וארץ, שהרבה פעמים לָקָה עקיבא בן יוסף על יָדַי, שהייתי קוֹבֵל עליו לפני רבן גמליאל, וכל שכן שהוסיף בי אהבה, לקיים מה שנאמר: „אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ״[1]. עד היכן תוכחה? רב אמר: עד הַכָּאָה, ושמואל אמר: עד קללה; רבי יוחנן אומר: עד נזיפה.

תְּמוּרָה.

פרק ראשון.

הֲמֻתָּר לִכְתּוֹב תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה?

כִּי סְלֵיק רב דימי, אַשְׁכְּחֵיהּ לרב ירמיה, דְּיָתֵב וְקָאָמַר מִשְּׁמֵיהּ דר׳ יהושע בן לוי: מנין לנסכים הבאים עם הזבח, שאין קריבים אלא ביום? ת״ל: „וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם״[2]—מה שלמים ביום אף נסכים ביום. אמר: אי אַשְׁכְּחֵיהּ דְּכָתֵב אִגַּרְתָּא, שְׁלַחִי לרב יוסף. וְאִי הֲוָה לֵיהּ אִגַּרְתָּא מִי אֶפְשָׁר לְמִשְׁלְחָא, וְהָא אמר רבי אבא בְּרֵיהּ דר׳ חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כותבי הלכות—כשורפי התורה, והלומד מהן, אינו נוטל שכרו? דרש רבי יהודה בר נחמני מְתֻרְגְּמָנֵיהּ דריש לקיש: כתוב אחד אומר: „כְּתָב לְךָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה״[3], וכתוב אחד אומר: „כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה״[3]? לומר לך: דברים שבעל פה—אי אתה רַשַּׁאי לאומרם בכתב, ושבכתב—אי אתה רַשַּׁאי לאומרם על פה. וְתָנֵי דבי ר׳ ישמעאל: „כתב לך את הדברים האלה״.—„אלה״ אתה כותב, אבל אי אתה כותב הלכות? אָמְרֵי: דִּילְמָא מִלְּתָא חֲדַתָּא שָׁאנֵי, דְּהָא ר׳ יוחנן ור״ל מְעַיְּנֵי בְּסִפְרָא דְאַגַּדְתָּא בְּשַׁבְּתָא וְדָרְשֵׁי הָכֵי: „עֵת לַעֲשׂוֹת לַה׳ הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ״[4]—אמרי: מוטב תיעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל.

[1]משלי ט, ח. [2]במדבר כט, לט. [3]שמות לד, כז. [4]תהלים קיט, קכו.

שיודע להוכיח—מבלי שילבין את פני חברו. הייתי קובל עליו—הייתי מתאונן עליו, כשראיתי בו דבר שאינו הגון. עד היכן תוכחה—עד כמה חייב אדם להוכיח את חברו? עד הכאה—עד שהמוכח יכנו על תוכחותיו. עד קללה—עד שזה יקלל את המוכיח. עד נזיפה—עד שיגער בו.

כי סליק רב דימי וכו׳—כשעלה רב דימי מארץ ישראל לבבל, מצאו לר׳ ירמיה, שישב ואמר משמו של ר׳ יהושע בן לוי. אמר אי אשכחיה וכו׳—אמר רב דימי: לו מצאתי איש, אשר יכתוב לי אגרת, הייתי שולח (את ההלכה הזאת במכתב) לרב יוסף. ואי הוה וכו׳—ולו היתה לו אגרת, כלום אפשר היה לו לשלוח (אותה)? והא—והלא. הלומד מהן—מתוך ספרי הלכה האלה. מתורגמניה—התורגמן שלו. על פי הדברים וגו׳—משמע שהדברים צריכים להיות בעל פה. אמרי וכו׳—אמרו (השיבו): אולי דבר חדש (הלכה חדשה) שונה הוא (ומותר לכתבו). דהא—שהרי. מעייני וכו׳—היו מעיינים בספרי אגדה בשבת ודרשו כך. עת לעשות וכו׳—כשעושים את הדבר לשם קדושת השם, מותר להפיר את התורה. תיעקר התורה—מוטב שיעקר הדין האוסר לכתוב את התורה שבעל פה.

מְעִילָה.

פרק רביעי.

בִּטּוּל גְּזֵרָה.

פעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל, שלא ישמרו שבת ושלא ימולו בניהם. הלך ר׳ ראובן בן אִיסְטְרוֹבְלִי וְסִפֵּר קוֹמֵי והלך וישב עמהם. אמר להן: מי שיש לו אויב, יֵעָנִי או יעשיר? אמרו ליה: יעני. אמר להן: אם כן לא יעשו מלאכה בשבת, כדי שיענו. אמרו: טָבִית אמר. וּבִטְּלוּהָ. חזר ואמר להן: מי שיש לו אויב, יכחיש או יבריא? אמרו לו: יכחיש. אמר להן: א״כ ימולו את בניהם לשמנה ימים, כדי שיכחישו. אמרו: טָבִית אמר. ובטלוה. הכירו בו שהוא יהודי, החזירום. אמרו: מי ילך ויבטל את הגזרה? ילך ר׳ שמעון בן יוחאי, שהוא מלומד בנסים. ואחריו מי ילך? רבי אלעזר בר׳ יוסי. אמר להם ר׳ יוסי: אילו היה אבא חלפתא קיים, יכולים אתם לומר לו: תן בנך להריגה? אמר להן ר״ש: אילו היה יוחאי אבא קיים, יכולים אתם לומר לו: תן בנך להריגה? אמר להם ר׳ יוסי: אֲנָא אָזֵל, דִּלְמָא עָנֵשׁ לֵיהּ רבי שמעון, דְּקָא מִסְתְּפֵינָא. קַבֵּל עֲלֵיהּ דְּלָא לְעַנְשֵׁיהּ. יצא לקראתו בן תְּמַלְיוֹן, אמר: רצונכם, אבא עמהם. בכה ר׳ שמעון ואמר: מה שפחה של בית אבא, נזדמן לה מלאך ג׳ פעמים, אני לא פעם אחת? יבא הנס מכל מקום. קַדֵּים הוא, עָל בִּבְרַתֵּיהּ דקיסר. כִּי מְטָא הָתָם, אמר: בן תמליון, צא! בן תמליון, צא! כיון דִּקְרוֹ ליה נְפַק, אֲזַל. אמר להן: שְׁאִילוּ, כל מה דְּאִית לְכוֹן לְמִשְׁאַל. וְעַיְּלִינְהוּ לְגִנְזָא לְשְׁקֹל כָּל דְּבָעוּ. אַשְׁכְּחוּ לְהַהִיא אִגַּרְתָּא, שַׁקְלוּהָ, קַרְעוּהָ.

ספר קומי—ספר את שערות ראשו תספורת של קומי (גזיזת השערות כלפי המצח והנחת בלורית אחורי הראש, וזו היתה תספורת של הנכרים), כדי שלא יכירו בו שהוא יהודי. עמהם—עם גדולי המלכות. לא יעשו—היהודים. טבית אמר—יפה אמר. החזירום—את הגזירות שבטלו. אלו היה אבא חלפתא וכו׳—לו היה אבי חלפתא חי, התוכלו לומר לו וכו׳, כך אין אתם יכולים לומר לי, שאתן את בני להרינה (כי הוא היה סתיירא שמא יענוש ר׳ שמעון מרוב קפדנותו את ר׳ אלעזר בנו•בדרך). אלו היה יוחאי וכו׳—כי ר׳ שמעון לא הבין את כונתו של ר׳ יוסי. אנא אזיל וכו׳—אני הולך (אלך), פן יענוש אותו (את אלעזר בני) ר׳ שמעון, כי ירא אני. קביל וכו׳—קבל עליו ר׳ שמעון, שלא יענוש אותו. בן תמליון—שם אחד השדים. מכל מקום—ולו גם על ידי שד, ולכן בוא עמנו. קדים וכו׳—קדם בן תמליון ונכנס בבתו של הקיסר (ונשתגעה). כי מטא וכו׳—כשבא ר׳ שמעון שמה (לבית הקיסר). כיון וכו׳—כאשר קראו לו יצא והלך. אמר וכו׳—אמר להם הקיסר: שאלו כל מה שיש לכם לשאול. ועיילינהו וכו׳—והכניסם אל בית האוצר, לקחת כל מה שהם רוצים. אשכחו וכו׳—מצאו את האגרת ההיא (אגרת הגזרות), לקחוה וקרעוה.

תָּמִיד.

פרק רביעי.

א) חַכְמֵי הַנֶּגֶב לִפְנֵי אַלֶכְּסַנְדְּרוֹס מוּקְדּוֹן.

עשרה דברים שאל אַלֶכְּסַנְדְּרוֹס מוּקְדּוֹן את זקני הנגב. אמר להן: מן השמים לארץ רחוק, או ממזרח למערב? אמרו ליה: ממזרח למערב. תדע: שהרי חמה במזרח—הכל מסתכלין בה, חמה במערב—הכל מסתכלין בה, חמה באמצע הרקיע—אין הכל מסתכלין בה. אמר להם: שמים נבראו תחלה, או הארץ? אמרו לו: שמים נבראו תחלה, שנאמר: „בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם" וגו'[1]. אמר להם: אור נברא תחלה, או חשך? אמרו לו: מִלְּתָא דָא לֵית לה פָּתְרֵי. אמר להם: אי דֵין מִתְקְרֵי חַכִּים? אמרו לו: איזהו חכם? הרואה את הנולד. אמר להם: אי דין מתקרי גבור? אמרו לו: איזהו גבור? הכובש את יצרו. אמר להם: אי דין מתקרי עשיר? אמרו לו: איזהו עשיר? השמח בחלקו. אמר להם: ומה יַעְבֵּד אֱנָשׁ ויחיה? אמרו ליה: ימית עצמו. מה יעביד איניש וימות? יְחַיֶּה את עצמו. אמר להם: מה יעשה אדם ויתקבל על הבריות? אמרו לו: יִסְנֵי מלכות וְשָׁלְטָן. אמר להו: דִּידִי טָבָא מִדִּידְכוֹ: יְרַחֵם מַלְכוּת ושלטן וְיַעְבֵּד טֵיבוּ עם בְּנֵי אֱנָשָׁא. אמר להו: בְּיַמָּא יָאֵי לְמֵידָר או בְּיַבַּשְׁתָּא? אמרו לו: ביבשתא, דְּהָא כָּל נָחוֹתֵי יַמָּא לא מִיַּתְּבָא דַּעְתַּיְהוֹ עד דְּסָלְקִין ליבשתא. אמר להם: אֵי דֵין מִנַּיְכוֹ חַכִּים טְפֵי? אמרו לו: כֻּלָּנָא כַּחֲדָא שָׁוִין, דְּהָא כָּל מִלְּתָא דַּאֲמַרְתְּ לן, כַּחֲדָא פְּתַרְנָא לך. אמר להון: מה דֵין אַתְרֵסְתּוּן לְקִבְלַן? אמרו לו: שָׂטָנָא נָצַח. אמר להון: קָטֵלְנָא לְכוֹן בגזרת מַלְכִין? אמרו לו: שָׁלְטָן ביד מַלְכָּא ולא יָאֵי למלכא כְּדַב. מיד אַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן לְבוּשִׁין דְּאַרְגְּוָן וּשְׁדִי מְנִיכָא דְדַהֲבָא על צַוְּארֵיהוֹן.

[1] בראשית א, א.

מלתא דא לית לה פתרי—דבר זה אין לו פותרים (אין מי שיפתרנו). אי דין וכו'—מי הוא זה הנקרא חכם? הרואה את הנולד—הצופה ורואה את העתיד להיות. השמח בחלקו—בגורלו, שמנה לו הקדוש ברוך הוא. ומה יעביד וכו'—ומה יעשה אדם ויחיה? ימית עצמו—ישפיל עצמו ולא יֵהָנֶה מן העולם הזה. יחיה את עצמו—ישבע תענוגות בעולם הזה. יסני וכו'—ישנא מלכות ושלטון ולא יתנשא על הבריות. דידי טבא וכו'—עצתי טובה משלכם: יאהב מלכות ושלטון ויעשה טובה עם בני אדם. בימא וכו'—האם בים טוב לגור או ביבשה? דהא וכו'—שהרי כל יורדי הים, אין דעתם מתישבת עליהם עד שהם עולים ליבשה. אי דין וכו'—מי הוא בכם החכם יותר? כולנא וכו'—כולנו שוים יחד, שהרי כל דבר שאמרת לנו, כולנו יחד פתרנוהו. מה דין אתריסתון וכו'—מדוע זה אתם מתקוממים לנו (שאינכם מקבלים את דתנו, אף על פי שהננו המרובים)? שטנא נצח—השטן מנצח (השטן מתעה אתכם לעבודת אלילים). קטילנא וכו'—ומה תעשו אם אהרוג אתכם בגזרת מלך (בדבר מלכות שלי)? שלטן וכו'—השלטון ביד המלך הוא (ויכול אתה לעשות לנו כחפצך), אבל לא נאה למלך לשקר (הלא הבטחתנו שלא תגע בנו לרעה). אלביש וכו'—הלביש אותם בגדי ארגמן ותלה רביד זהב על צואריהם.

ב) אַלֶכְּסַנְדֵּר בְּמַמְלֶכֶת הַנָּשִׁים וְלִפְנֵי גַן הָעֵדֶן.

אֲמַר לְהוּ: בָּעֵינָא לְמֵיזַל לִמדינת אפריקי. אמרו ליה: לא מְצֵית אָזְלַתְּ, דְּמַפְסְקֵי הרי חשך. אמר להו: לא סַגִּי דְּלָא אָזְלִינָא, אַמְטוּ הָכֵי מְשַׁיַּילְנָא לְכוֹן, אלא מאי אֶעְבֵּד? אמרו ליה: אַיְתִי חֲמָרֵי לוּבָאֵי דְּפָרְשֵׁי בְּהַבְרָא, וְאַיְתִי קִבּוּרֵי דְּמִתְנֵי וּקְטַר בְּהַאי גִּסָּא, דְּכִי אָתֵית נָקְטַתְּ בְּגַוַּיְהוּ וְאָתֵית לְאַתְרָךְ. עֲבַד הָכֵי וַאֲזַל. מְטָא לְהַהוּא מָחוֹזָא דְּכֻלֵּיהּ נָשֵׁי. בָּעָא לְמֶעֱבַד קְרָבָא בַּהֲדַיְהוּ, אָמְרֵי ליה: אִי קָטְלַתְּ לַן, אמרי: נָשֵׁי קְטַל, אִי קָטְלִינַן לָךְ–אמרי: מַלְכָּא דְּקַטְלוּהַ נָשֵׁי. אֲמַר לְהוּ: אַיְתוּ לִי נַהֲמָא. אַיְתוּ ליה נהמא דְּדַהֲבָא אַפָּתוּרָא דדהבא. אמר להו: מי אָכְלֵי אֱנָשֵׁי נהמא דדהבא? אמרו ליה: אלא אי נהמא בָּעֵית, לא הֲוָה נהמא בְּאַתְרָךְ, דִּשְׁקַלְתְּ וַאֲתֵית לְהָכָא? כי נְפַק וְאָתֵי, כְּתַב אַבָּבָא דְּמָחוֹזָא: אֲנָא אַלֶכְּסַנְדְּרוֹס מוּקְדוֹן הֲוֵיתִי שַׁטְיָא עד דַּאֲתֵיתִי למדינת אפריקי די נְשַׁיָּא וִילֵפִית עצה מן נְשַׁיָּא.

כִּי שָׁקֵל וְאָתֵי, יְתִיב אַהָהוּא מַעְיָנָא וְקָא אָכֵל נַהֲמָא, הֲווֹ בִּידֵיהּ גִּלְדָּנֵי מלוחים. בַּהֲדֵי דִּמְחַוְּרֵי לְהוּ, נְפַל בְּהוּ רֵיחָא. אמר: שְׁמַע מִנַּהּ הַאי מַעְיָנָא מג"ע קָא אָתֵי. אִכָּא דְּאָמְרֵי: שְׁקַל מֵהָנְהוּ מַיָּא, טְרָא בְּאַפֵּיהּ, א"ד: אַדְּלֵי כְּלֵיהּ, עַד דִּמְטָא לְפִתְחָא דג"ע. רְמָא קָלָא: פתחו לִי בָּבָא! אמרו ליה: „זֶה הַשַּׁעַר לַה' צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ"[1]. אֲמַר לְהוּ: אֲנָא–מַלְכָּא אֲנָא, מֶחְשַׁב חֲשִׁיבְנָא, הַבוּ לִי מִדֵּי! יְהַבוּ לֵיהּ גֻּלְגַּלְתָּא חֲדָא. אֲתָא, תַּקְלֵיהּ לְכֻלֵּיהּ כַּסְפָּא וְדַהֲבָא

[1] תהלים קיח, כ.

ב) אמר להו וכו'–אמר להם (לחכמי הנגב): אני רוצה ללכת למדינת אפריקא. לא מצית וכו'–אינך יכול ללכת, מפני שהרי חשך (מקום חשך ביום ובלילה) מפסיקים את הדרך. לא סגי וכו'–אי אפשר לי שלא אלך (שכך החלטתי) ובשביל כך אני שואל אתכם, לכן (אמרו לי) מה אעשה? אייתי וכו'–הבא חמורים מלוב (שם מדינה), ההולכים (היכולים ללכת) בחשך, והבא פקעיות של חבלים וקשור (את ראש החבל) מצד זה (ששם מתחיל החשך) ובשובך תאחז בהם (את קצה החבל השני תאחז בידך, כדי לשוב דרך החבל) ותבוא למקומך. עבד וכו'–עשה כך והלך. מטא וכו'–בא לעיר אחת, שהיתה כולה של נשים. בעא וכו'–רצה לעשות מלחמה עמן. אמרי וכו'–אמרו לו (הנשים): אם תהרוג אותנו, יאמרו: נשים הרג, ואם אנחנו נהרוג אותך, יאמרו עליך: מלך, שנשים הרגוהו. אייתו לי נהמא–הביאו לי לחם. אייתו וכו'–הביאו לו לחם של זהב על שלחן של זהב. מי אכלי וכו'–וכי בני אדם אוכלים זהב? אי נהמא וכו'–אם לחם אתה מבקש, כלום לא היה לחם בארצך, שלקחת ובאת לכאן? כי נפק וכו'–כשיצא, כתב על שער העיר: אני, אלכסנדר המקדוני, שוטה הייתי, עד שבאתי למדינת אפריקא של הנשים (במדינת ממלכת הנשים) ולמדתי עצה מן הנשים.

כי שקיל וכו'–כשלקח ובא (כשהלך לו משם הלאה), ישב על מעין ואכל לחם, והיו בידיו דגים מלוחים קטנים. כששטפו אותם (במים) נכנס בהם ריח (טוב). שמע מינה וכו'–מוכח מזה, שהמעין הזה בא מגן העדן. איכא וכו'–יש אומרים, שלקח מן המים האלה ורחץ בהם את פניו, ויש אומרים, שעלה לכל ארכו (של המעין), עד שהגיע לפתח גן העדן. רמא קלא וכו'–נשא את קולו (ואמר): פתחו לי את השער! אנא וכו'–אני מלך חנני וחשוב אנכי, תנו לי דבר מה! יהבו ליה וכו'–נתנו לו גלגל של עין אדם. אתא וכו'–בא (לקח את הגלגל) ושקל את כל הכסף והזהב שלו עמו (הניח על כף מאזנים אחת את

דִילֵיהּ בַּהֲדֵיהּ וְלָא הֲוָה תָקֵל. אמר להו לרבנן: מַאי הַאי? א"ל: גֻּלְגַּלְתָּא דְעֵינָא דְבִשְׂרָא וּדְמָא, דְּלָא קָא שָׂבַע. אמר להו: מִמַּאי דהכי הוא? אמרו ליה: שְׁקוֹל קַלִּיל עַפְרָא, כַּסְיֵהּ וּלְאַלְתַּר תָּקֵל, דכתיב: „שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן לֹא תִשְׂבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׂבַּעְנָה"[1].

נִדָּה.

פרק שלישי.

א) עָרְכָּם שֶׁל חֲכָמִים אֲחֵרִים.

תניא: אבא שאול אומר, ואי תֵימָא ר' יוחנן: קובר מתים הייתי. פעם אחת רצתי אחר צבי, נכנסתי בקולית של מת ורצתי אחריו שלש פרסאות, וצבי לא הגעתי וקולית לא כלתה. כשחזרתי לאחורי, אמרו לי: של עוג מלך הבשן היתה. תניא: אבא שאול אומר: קובר מתים הייתי. פעם אחת נפתחה מערה תחתי ועמדתי בגלגל עיניו של מת עד חוטמי. כשחזרתי לאחורי, אמרו: עין של אבשלום הֲוָה. ושמא תאמר, אבא שאול נַנָּס הֲוָה? אבא שאול ארוך בדורו הוה ור' טרפון מגיע לכתפו הֲוָה, ורבי טרפון ארוך בדורו הוה ור' עקיבא מגיע לכתפו, ור"ע ארוך בדורו הוה ורבי מאיר מגיע לכתפו, ור' מאיר ארוך בדורו הוה ורבי מגיע לכתפו, ורבי ארוך בדורו הוה ור' חייא מגיע לכתפו, ור' חייא ארוך בדורו הוה ורב מגיע לכתפו, רב ארוך בדורו הוה ורב יהודה מגיע לכתפו, ורב יהודה ארוך בדורו הוה וְאַדָּא דַיָּלָא מגיע לכתפו, וּפַרְשַׁתְּבִינָא דְפוּמְבְּדִיתָא קָאֵי לֵיהּ לְאַדָּא דַיָּלָא עד פַּלְגֵּיהּ, וְכֻלֵּי עָלְמָא קָאֵי ליה לפרשתבינא עד חַרְצֵיהּ.

ב) הַוָּלָד בִּמְעֵי אִמּוֹ.

דרש ר' שמלאי: למה הַוָּלָד דומה במעי אמו? לְפִנְקָס שמקופל ומונח, ידיו על ב' צדעיו, וב' אציליו על ב' אַרְכּוּבוֹתָיו, וב' עֲקֵבָיו על ב' עַגְבוֹתָיו,

[1] משלי כז, כ.

כל אוצרותיו ועל כף המאזנים השניה את גלגל העין) ולא היה שקול (גלגל העין לא הֻכרע מכובד הזהב והכסף). מאי האי–מה זאת? גלגלתא וכו'–גלגל עין של בשר ודם, שאינו שבע (עין האדם לא תשבע מלצבור כסף וזהב). ממאי וכו'–מאין אני יודע, שכך הוא? שקול וכו'–קח מעט עפר וכסנו ומיד יהיה שקול (יֻכרע למטה).

א) ואי תימא—ואם תאמר (כלומר: או). קולית—עצם הירך. ננס—קצר הקומה. ארוך–כלומר: גדול בתורה. אדא דיילא—אדא (שם איש) הַשַּׁמָּשׁ (ששמש את תלמידי החכמים). ופרשתבינא–שם איש, ראש העדה בפומבדיתא. קאי וכו'–עמד לו (הגיע בגבהו) עד חציו. וכולי עלמא וכו'–וכל העולם (ויתר בני האדם) הגיע לפרשתבינא עד חלציו.

ב) פנקס–ספר. צדעיו–רקותיו. אציליו–זרועותיו. ארכובותיו–ברכיו. עגבותיו—

וראשו מונח לו בין ברכיו ופיו סתום וטבורו פתוח, ואוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה, ואינו מוציא רְעִי, שמא יהרוג את אמו. וכיון שיצא לאויר העולם, נפתח הסתום ונסתם הפתוח, שאלמלא כן, אינו יכול לחיות אפילו שעה אחת. ונר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם עד סופו, שנאמר: „בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ"[1]. ואל תִּתְמַהּ, שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום בְּאַסְפַּמְיָא. ואין לך ימים שרוי בטובה יותר מאותן הימים, שנאמר: „מִי יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי"[2], ואיזהו ימים שיש בהם ירחים ואין בהם שנים? הוי אומר: אלו ירחי לידה. ומלמדים אותו כל התורה כולה, שנאמר: „וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ דְּבָרַי לִבֶּךָ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה"[3]. וכיון שבא לאויר העולם, בא מלאך וסְטָרוֹ על פיו ומְשַׁכְּחוֹ כל התורה כולה, שנאמר: „לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ"[4]. ואינו יוצא משם, עד שמשביעין אותו. ומה היא השבועה, שמשביעים אותו? תהי צדיק ואל תהי רשע, ואפילו כל העולם כולו אומרים לך: צדיק אתה, היה בעיניך כרשע; והוי יודע, שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה, שנתן בך, טהורה היא, אם אתה משמרה בטהרה–מוטב, ואם לאו–הריני נוטלה ממך.

[1]איוב כט, ג. [2]שם שם ב. [3]משלי ד, ד. [4]בראשית ד, ז.

פרקי האחוריים. רעי–גלל. נפתח הסתום–נפתח פיו. הפתוח–טבורו. אספמיא–הישפניא. סטרו–הכהו (מכהו) בידו. לפתח חטאת רובץ–כשהוא יוצא לאויר העולם, שולט בו יצר הרע, לפי ששכח את התורה.

פִּרְקֵי הֲלָכָה
מִתּוֹךְ הַגְּמָרָא הַבַּבְלִית.

בְּרָכוֹת.

I.

מִצְוַת כַּוָּנָה בִּקְרִיאַת שְׁמַע.

(דף י"ג, עמוד א.)

מַתְנִיתָא. היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כִּוֵּן לבו—יצא; בַּפְּרָקִים—שואל מפני הכבוד ומשיב, ובאמצע—שואל מפני היראה ומשיב. דברי ר"מ. ר' יהודה אומר: באמצע—שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובפרקים—שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. אלו הן בין הפרקים: בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה ל"שמע", בין "שמע" ל"והיה אם שמוע", בין "והיה אם שמוע" ל"ויאמר", בין "ויאמר" ל"אמת ויציב". ר' יהודה אומר: בין "ויאמר" ל"אמת ויציב" לא יפסיק. א"ר יהושע בן קרחה: למה קדמה פרשת "שמע" ל"והיה אם שמוע"? כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ מקבל עליו עול מצות. "והיה אם שמוע" ל"ויאמר"? ש"והיה אם שמוע" נוהג בין ביום ובין בלילה, "ויאמר"—אינו נוהג אלא ביום בלבד.

גְּמָרָא. שְׁמַע מִנַּהּ: מִצות צריכות כוונה. מאי "אם כיון לבו"? לקרות. לקרות? וְהָא קָא קָרֵי! בקורא לְהַגִּיהַּ.

היה קורא בתורה—פרשת קריאת שמע. **זמן המקרא**—זמן קריאת שמע. **אם כיון לבו**—אם כיון לקרא בהטעמה והבנה. **יצא**—ידי חובת קריאת שמע. **בפרקים**—בין ההפסקות שבפרשת ק"ש. **שואל מפני הכבוד**—שואל בשלום אדם נכבד. **באמצע**—באמצע הברכה או הפרשה. **מפני היראה**—שואל בשלום אדם, שהוא מתירא מפניו שלא ירע לו. **ומשיב**—על ברכת השלום. **ברכה ראשונה**—"יוצר אור" בשחרית ו"המעריב ערבים" בערב. **שניה**—"אהבה רבה" בשחרית ו"אהבת עולם" בערב. **ובין בלילה**—ב"והיה אם שמוע" מדובר בתלמוד תורה, שחייבים לעסוק בו ביום ובלילה. **ביום בלבד**—ב"ויאמר" מדובר על מצות ציצית, שאינה נוהגת אלא ביום.

שמע מינה וכו'—משמע מזה, שקיום המצוות צריך להיות מְכֻוָּן לשם המצות ולא לשם דבר אחר. **מאי**—מהו. **לקרות**—אם כיון לקרא בתורה היטב. **והא קא קרי**—והלא הוא קורא בתורה. **בקורא להגיה**—אם הוא קורא לא לשם המקרא, אלא להגיה את הספר אם יש בו שגיאות.

ת״ר: ק״ש ככתבה. דברי רבי. וחכמים אומרים: בכל לשון. מַאי טַעֲמֵיהּ דרבי? אמר קרא: „והיו"—בַּהֲוָיָתָן יְהוֹ. ורבנן מאי טַעֲמַיְהוּ? אמר קרא: „שמע"—בכל לשון שאתה שומע. ולרבי נַמִּי הָא כתיב „שמע"? הַהוּא מִבְּעֵי לֵיהּ: הַשְׁמַע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך. ורבנן? סָבְרֵי לְהוֹ כְּמַאן דְּאָמַר: לא השמיע לאזנו—יצא. ולרבנן נַמִּי—הא כתיב „והיו"? הַהוּא מִבְּעֵי לְהוֹ: שלא יקרא לְמַפְרֵעַ. ורבי—„שלא יקרא למפרע" מְנָא לֵיהּ? נָפְקָא לֵיהּ מ„דברים" „הדברים". ורבנן? „דברים" „הדברים" לא דָּרְשֵׁי. לְמֵימְרָא דְּסָבַר רבי, דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה, דְּאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ בלה״ק נאמרה—„והיו" דכתב רַחֲמָנָא למה לי? אִצְטְרִיךְ, מִשּׁוּם דכתיב „שמע". למימרא דְּסָבְרֵי רבנן, דכל התורה כולה בלה״ק נאמרה, דאי ס״ד בכל לשון נאמרה—„שמע" דכתב רחמנא למה לי? איצטריך, משום דכתיב „והיו".

ת״ר: „והיו"—שלא יקרא למפרע; „הדברים על לבבך": יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה? ת״ל: „האלה"—עד כאן צריכה כוונה, מכאן ואילך אין צריכה כוונה. דברי ר׳ אליעזר. א״ל ר׳ עקיבא: הרי הוא אומר: „אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ"[1]—מכאן אתה לָמֵד: שכל הפרשה כולה צריכה כוונה? אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן: הֲלָכָה כר׳ עקיבא. אִבָּא דְּמַתְנֵי

[1] דברים ו, ו.

ככתבה—צריך לקרוא אותה כמו שהיא בתורה (בלשון הקודש). מאי טעמיה דרבי—מה טעמו של רבי? אמר קרא וכו׳—אמר הכתוב „והיו" („והיו הדברים האלה")—משמע, שהדברים צריכים להיות נקראים כמו שהם בהויתם ולא לקרותם מפי תרגומם בלשון אחרת. סברי וכו׳—וחכמינו מה טעמם? שאתה שומע—שאתה מבין אותה. ולרבי וכו׳—ולרבי גם כן, הלא כתוב „שמע"? ההוא וכו׳—(שמע) זה נצרך לו לדרוש, שצריך אדם לקרוא קריאת שמע בקול. סברי וכו׳—החכמים סוברים כאותו התנא שאמר, שאם לא קרא אדם קריאת שמע בקול, יצא בכל זאת ידי חובתו. ההוא מבעי וכו׳—„והיו" זה נצרך להם לדרוש, שחייב אדם לקרוא קריאת שמע כסדרה ולא להקדים את המאוחר (כגון: „ובשעריך ביתך מזוזות"). מנא ליה—מנין לו (מנין הוא יודע)? נפקא ליה וכו׳—הלכה זו יוצאת לו מזה שלא נאמר בכתוב: והיו „דברים" אלה, אלא: „הדברים" האלה. לא דרשי—הם אינם דורשים את המדרש הזה. למימרא וכו׳—הרי זאת אומרת, שסובר רבי, שאת כל התורה כולה מותר לקרוא בכל לשון, שאם תעלה על דעתך, שצריך לקרוא אותה דוקא בלשון הקודש—המלה „והיו", שכתב הרחמן (הקב״ה), למה לי? (מכיון שלדעתו נצרך הכתוב לדייק במלת „והיו" שקריאת שמע נאמרת דוקא בלה״ק, הרי יוצא מזה שיתר התורה נאמרת בכל לשון). אצטריך וכו׳—„והיו" זה נצרך היה לו להכתוב, מפני שנאמר „שמע", אשר על פיהו אפשר לדרוש: „בכל לשון שאתה שומע", כמו שדורשים החכמים. למימרא וכו׳—הרי זאת אומרת, שסוברים חכמינו, שכל התורה כולה נאמרת (נקראת) דוקא בלה״ק, שאם תעלה על דעתך, שהיא נאמרת בכל לשון—„שמע", שנאמר בקריאת שמע (ושהחכמים דורשים על פיהו, שקריאת שמע נאמרת בכל לשון), למה לי? משום דכתיב והיו—משום שכתוב „והיו", שעל פיהו אפשר לדרוש: „בהויתם יהו", כמו שדורש רבי.

והיו וכו׳—כלומר: סדר דברים זה יהא בהויתו. עד כאן—עד „על לבבך" צריך לכוון את הפרשה. על לבבך—משמע, שעליך לכוון את לבך לכל דברי הפרשה כולה. איכא

לה אַהָא דְתַנְיָא: „הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו". ר' אחא משום ר' יהודה אומר: כֵּיוָן שֶׁכִּוֵּן את לבו בפרק ראשון—שוב אינו צריך. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: הלכה כר' אחא, שאמר משום ר' יהודה.

II.

מִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל הָאוּמָנִים בִּשְׁעַת מְלַאכְתָּם.

(דף ט"ז, ע"א.)

מַתְנִיתָא. הָאוּמָנִין קורין בראש האילן ובראש הַנִּדְבָּךְ, מה שאינן רַשָּׁאִין לעשות כן בתפלה.

גְּמָרָא. ת"ר: האוּמָנִים קורין בראש האילן ובראש הנדבך ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה, ושאר כל האילנות—יורדים למטה ומתפללין. ובעל הבית—בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל, לפי שאין דעתו מְיֻשֶּׁבֶת עליו. רָמֵי לֵיהּ רב מָרִי, בְּרַהּ דבת שמואל, לְרָבָא: תְּנַן „האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך"—אַלְמָא לא בָּעֵי כוונה, וּרְמִינְהוּ: „הקורא את שמע, צריך שיכוין את לבו", שנאמר: „שמע ישראל", וּלְהַלָּן הוא אומר: „הַסְכֵּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל[1]—מה לְהַלָּן ב„הסכת" אף כאן ב„הסכת". אִשְׁתִּיק. א"ל: מִדֵּי שְׁמִיעַ לך בְּהָא? א"ל: הָכִי אמר רב ששת: „והוא שֶׁבְּטֵלִין ממלאכתן וקורין". וְהָתַנְיָא: ב"ה אומרים „עוסקין במלאכתן וקורין"? לא קַשְׁיָא: הָא בפרק ראשון, הא בפרק שני.

[1]דברים כז, ט.

דמתני לה וכו'—יש ששונים זאת (את דברי רבה בר בר חנה) ביחס למה שנאמר בברייתא. בפרק ראשון—בכל פרשת שמע.

האומנין—העוסקים במלאכתם. קורין—מותר להם לקרות קריאת שמע, כשהגיע זמנה. בראש האילן—שיושבים עליו לבצור את פירותיו. נדבך—שורת אבנים בבנין. רשאין—מותרים. בתפלה—כי התפלה, שהיא בקשת רחמים, צריכה לכונה, ובראש האילן והנדבך קשה לכוון את הלב.

בראש הזית ובראש התאנה—מפני שענפיהם מרובים ואפשר לשבת עליהם מבלי לפחד לפול ארצה. ושאר כל האילנות—שקשה לשבת עליהם שלא בדוחק. בין כך ובין כך—בין על התאנה והזית ובין על שאר אילנות. מיושבת עליו—מפחד הנפילה, ואם הקילו לפועלים, הרי זה מפני בטול מלאכה, מה שאין כן לגבי בעל הבית. רמי ליה—מקשה לו. ברה—בנה. תנן—שנינו במשנה. אלמא וכו'—מוכח מזה, שאין (הקורא קריאת שמע) צריך כונה, והוא שאל (הקשה) להם. להלן—הלאה. מה להלן בהסכת—מה שמיעה, שנאמרה שם, היא מתוך הסכתה וכונה. אשתיק—שתק רבא (מאין מענה בפיו). א"ל וכו'—אמר לו רבא: כלום נשמע לך (שמעת) דבר בענין זה? הכי—כך. שבטלין ממלאכתן וקורין—האומנים רשאים להבטל ממלאכתם, כדי לקרוא בכונה. לא קשיא—אין זו קושיא. הא—מה שנאמר, שהאומנים בטלים ממלאכתם. בפרק ראשון—של קריאת שמע, היא פרשת „שמע" הצריכה כונה יתרה. הא—מה שאמרו בית הלל. בפרק שני—פרשת „והיה אם שמוע".

ת״ר: הפועלים, שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית, קורין קריאת שמע ומברכין לפניה ולאחריה, ואוכלין פִּתָּן ומברכין לפניה ולאחריה ומתפללין תפלה של שמונה עשרה. אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאין כפיהם. והתניא: מעין שמונה עשרה? אמר רב ששת: לא קַשְׁיָא: הא–רבן גמליאל, הא–ר׳ יהושע. אי רבי יהושע, מַאי אִירְיָא פועלים, אפילו כל אדם נַמִּי? אלא אִידִי וְאִידִי ר״ג, ולא קשיא: כאן בעושין בשכרן, כאן בעושין בסעודתן. והתניא: „הפועלים, שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית, קורין ק״ש ומתפללין, ואוכלין פתן ואין מברכין לפניה, אבל מברכין לאחריה שתים; כיצד? ברכה ראשונה–כתיקונה, שניה–פותח בברכת הארץ וְכוֹלְלִין בונה ירושלים בברכת הארץ. במה דברים אמורים? בעושין בשכרן, אבל בעושין בסעודתן, או שהיה בעל הבית מֵיסֵב עמהם–מברכין כתיקונה״.

III.

זְמַנָּהּ שֶׁל תְּפִלַּת הַשַּׁחַר.

(דף כו, עמוד א.)

מַתְנִיתָא. תפלת השחר–עד חצות. ר׳ יהודה אומר: עד ד׳ שעות. תפלת המנחה–עד הערב. ר׳ יהודה אומר: עד פְּלַג המנחה. תפלת הערב–אין לה קֶבַע. ושל מוספין–כל היום. ר׳ יהודה אומר: עד שבע שעות.

גְּמָרָא. וּרְמִינְהוּ: „מצותה עם הָנֵץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה;

לפניה–את הברכות שלפניה („יוצר אור״ ו„אהבה רבה״) לאחריה–„אמת ויציב״. אין יורדים לפני התיבה–אינם יורדים לפני ה„עמוד״ להתפלל בתור שליח צבור, מפני שיש בזה בטול מלאכה יותר מדאי. ואין נושאים כפיהם–אם הם כהנים. מעין י״ח–הלא שנינו, שהפועלים מתפללים תפלה, הכוללת את תפלת „שמונה עשרה״ (היא ברכת „הביננו״), אבל לא את תפלת שמונה עשרה עצמה. הא ר״ג–שאומר: „בכל יום ויום מתפלל אדם י״ח ברכות״ (ברכות כ״ח, ב׳). הא ר׳ יהושע–שאומר: „מעין י״ח״ (שם). אי ר׳ יהושע וכו׳–אם המאמר „מעין י״ח״ הוא של ר׳ יהושע, מה שייך זה לפועלים? הרי כל אדם גם כן (רשאי להתפלל מעין י״ח)! אידי וכו׳–זה וזה (שני המאמרים) הם של רבן גמליאל. כאן–מה שנאמר „מעין י״ח״. בעושין בשכרן–אם הפועלים עובדים בשכר, מלבד מה שהם מקבלים מאת בעל הבית את סעודתם, ולכן אינם רשאים לבטל הרבה. בעושין בסעודתן–כשהם עובדים בעד שכר האכילה בלבד, חייבים הם להתפלל תפלת שמונה עשרה שלמה. והתניא–וכן שנינו, שיש חלוק בין עובדים בשכרם ובין עובדים בעד מזונותיהם. ואין מברכין לפניה–לפי שברכה זו אינה מן התורה. מברכין לאחריה–לפי שהיא מן התורה, דכתיב „ואכלת ושבעת וברכת״. וכוללין וכו׳–כולל את שתי הברכות בברכה אחת, שברכת הארץ וברכת בנין ירושלים דומות. מיסב עמהם–בסעודה.

עד חצות–מותר להתפלל אותה עד חצות היום. עד ארבע שעות–מראשית היום. פלג–חצי. קבע–אין לה זמן קבוע (מותר להתפלל אותה כל הלילה).

ורמינהו–האמורא הקשה להם על המשנה הזאת מן הברייתא. מצותה–של קריאת שמע. הנץ החמה–עלות החמה. גאולה–ברכת הגאולה שבקריאת שמע („גאל ישראל״). לתפלה–

ונמצא מתפלל ביום!" כי תַנְיָא הָהִיא-לְוָתִיקִין, דְּאָמַר ר' יוחנן: „ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה". וְכוּלֵי עָלְמָא עד חצות וְתוּ לא? והאמר ר' מָרִי בְּרֵיהּ דרב הונא, בריה דר' ירמיה בר אבא, א"ר יוחנן: „טעה ולא התפלל ערבית–מתפלל בשחרית שתים, שחרית–מתפלל במנחה שתים"? כּוּלֵי יוֹמָא מְצַלֵּי וְאָזֵיל: עד חצות–יָהֲבֵי לֵיהּ שכר „תפלה בזמנה", מכאן ואילך– שכר „תפלה"–יָהֲבֵי לֵיהּ, שכר „תפלה בזמנה" לא יהבי ליה.

אִבַּעְיָא לְהוּ: טעה ולא התפלל מנחה, מהו שיתפלל ערבית שתים? אם תִּמְצֵי לומר: „טעה ולא התפלל ערבית–מתפלל שחרית שתים"? מִשּׁוּם דְּחַד יוֹמָא הוא, דכתיב: „וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד"[1], אבל הָכָא-תפלה במקום קרבן היא וְכֵיוָן דַּעֲבַר יומו בטל קרבנו? או דִּילְמָא: כיון דִּצְלוֹתָא רַחֲמֵי היא–כל אֵימַת דְּבָעֵי מְצַלֵּי וְאָזֵיל? תא שמע: דאמר רב הונא בר יהודה א"ר יצחק א"ר יוחנן: טעה ולא התפלל מנחה, מתפלל בערבית שתים, ואין בזה משום „דעבר יומו בטל קרבנו". מְתִיבֵי: „מְעֻוָּת לא יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לא יוּכַל לְהִמָּנוֹת"[2]: „מעוות לא יוכל לתקן"–זה שֶׁבִּטֵּל ק"ש של ערבית וק"ש של שחרית, או תפלה של ערבית, או תפלה של שחרית, „וחסרון לא יוכל להמנות"–זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם? א"ר יצחק א"ר יוחנן: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן? שֶׁבִּטֵּל בְּמֵזִיד. אמר רב אשי: דַּיְקָא נַמֵּי, דְּקָתָנֵי „בִּטֵּל" ולא קָתָנֵי „טעה"–שְׁמַע מִנֵּיהּ.

ת"ר: טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת–מתפלל בליל שבת שתים, טעה ולא התפלל מנחה בשבת–מתפלל במוצאי שבת שתים של חול:

[1]בראשית א, ה. [2]קהלת א, טו.

שמונה עשרה. כי תניא ההיא לותיקין–הברייתא ההיא אמורה בנוגע לותיקין (הם החסידים המקדימים להתפלל עם הנץ חחמה). גומרים אותה–את קריאת שמע. וכולי עלמא וכו'–וכל העולם (שאר בני אדם) רשאים להתפלל שחרית רק עד חצות ולא יותר? בריה–בנו. א"ר ר' יוחנן–משמו של ר' יוחנן. שתים–שתי תפלות של שמונה עשרה. כולי יומא וכו'–כל היום הוא מתפלל והולך (ממשיך תפלתו). עד חצות וכו'–אם התפלל עד חצות, נותנים לו שכר תפלה בזמנה. יהבי ליה–נותנים לו.

איבעיא להו–השאלה הזאת נשאלה מאתם (נדונו עליה החכמים). אם תמצי לומר–אם תעלה על דעתך לומר (להשיב לי על שאלתי ממה שנאמר „טעה ולא התפלל" וכו', שמשמע מזה, שתפלה יש לה תשלומים). משום דחד יומא הוא–על זה אשיבך, שאין תפלת מנחה דומה לתפלת מעריב, מפני שהלילה והיום–יום אחד הם. הכא–כאן (בתפלת המנחה). כיון דעבר יומו–כיון שעבר היום, שבו צריך להקריב את הקרבן. בטל קרבנו–ואינו יכול להקריבו ביום אחר. או דילמא וכו'–או אולי, כיון שהתפלה היא בקשת רחמים, לכן כל זמן שהוא רוצה הוא מתפלל והולך? תא שמע–בוא ושמע (תשובה על שאלתך). מתיבי–על זה הם משיבים (מקשים). הכא במאי עסקינן–במה אנו עוסקים כאן (על מה נאמרו הדברים, שתפלת שחרית וערבית היא מעוות שאין לו תקנה)? במזיד–שבטל את התפלה בצדיה. דיקא נמי וכו'–מתוך דיוקה של משמעות הדבור מוכח גם כן, שכך הוא. דקתני–שהוא שונה. שמע מיניה–שמע (הוכח) מזה, שבבטל במזיד אנו עוסקים כאן.

מבדיל בראשונה, ואינו מבדיל בשניה; ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה–שניה עלתה לו. ראשונה לא עלתה לו. לְמֵימְרָא, דְּכֵיוָן דלא אַבְדֵּיל בְּקַמַּיְתָא–כְּמַאן דְּלָא צַלֵּי דָּמֵי וּמְהַדְּרִינַן לֵיהּ? וּרְמִינְהוּ: „טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ו„שְׁאֵלָה" בברכת השנים–מחזירין אותו, „הַבְדָּלָה" בחונן הדעת–אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכוס"! קַשְׁיָא.

IV.

הַדְּבָרִים שֶׁבֵּין בֵּית שַׁמַּאי וּבֵין בֵּית הִלֵּל בִּסְעוּדָה.

(דף נא, ב. נב, א.)

מַתְנִיתָא. אלו דברים שבין בית שמאי ובין בית הלל בסעודה: ב"ש אומרים: מברך על היום ואחר כך מברך על היין, ובית הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על היום; ב"ש אומרים: נוטלין לידים ואחר כך מוזגין את הכוס, וב"ה אומרים: מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים; בית שמאי אומרים: מְקַנֵּחַ ידיו במפה ומניחה על השלחן, וב"ה אומרים: על הַכֶּסֶת; ב"ש אומרים: מְכַבְּדִין את הבית ואח"כ נוטלין לידים, וב"ה אומרים: נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית; ב"ש אומרים: נר ומזון, בשמים והבדלה; וב"ה אומרים: נר ובשמים, מזון והבדלה; ב"ש אומרים: „שברא מאור האש", וב"ה אומרים: „בורא מאורי האש". אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של כותים ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים ולא על הנר ולא על הבשמים של עכו"ם, ואין מברכין על הנר עד שֶׁיֵּאוֹתוּ לאורו. מי שאכל ושכח ולא בירך–ב"ש אומרים: יחזור למקומו

מבדיל בראשונה–את ההבדלה („אתה חוננתנו") הוא אומר בתפלה הראשונה, לפי שהיא באה לשם תפלה של עכשיו. ואינו מבדיל בשניה–לפי שהיא תשלומים לתפלת השבת. עלתה לו–בתור תפלה של מוצאי שבת (שהרי הבדיל בה). ראשונה לא עלתה לו–בתור תפלה של שבת, שהרי אינו רשאי להקדים תפלה שעבר זמנה לתפלה שזמנה עכשיו. למימרא וכו'–היש לומר מזה, שכיון שלא הבדיל בראשונה דומה כמי שלא התפלל (כאלו לא התפלל) ואנו מחזירים אותו (מחייבים אותו להתפלל שנית)? ורמינהו–ועל זה הַקְשֵׁה מן הברייתא. גבורות גשמים – „משיב הרוח ומוריד הגשם". בתחית המתים — בברכת „מחיה מתים". ושאלה–„ותן טל ומטר". על הכוס–כשהוא מבדיל על כוס יין. קשיא–אכן קושיה היא (שאין עליה תשובה).

שבין בית שמאי וכו'–שנחלקו עליהם בית שמאי ובית הלל בהלכות סעודה. מברך על היום–בקדוש של שבתות וימים טובים מברכים תחלה ברכת היום. נוטלין–רוחצים. מוזגים–יוצקים. הכוס–כוס היין, ששותים לפני הסעודה. מקנח ידיו–מנגב ידיו, שרחצן לפני האכילה. ומניחה על השלחן–וסקנח בה תמיד את ידיו, המתלכלכות בשעת הסעודה. על הכסת–ושם יקנח בה את ידיו (טעם הדברים מפורש בגמרא). מכבדין וכו'–מטאטאים את שיורי המאכל מעל הקרקע או מעל השלחן, שעליו אכלו. נוטלין לידים–מים אחרונים. נר ומזון וכו'–מי שאין לו אלא כוס אחד במוצאי שבת, מניחו להבדיל עליו עד לאחר הסעודה, ומברך את כל הברכות הנהוגות על פי הסדר הזה: מתחלה על הנר ואחר כך על המזון וכו'. שברא וכו'–ברכת הנר בנוסח „שברא מאור האש". שיאותו לאורו–עד שנהנים

ויברך, וב"ה אומרים: יברך במקום שנזכר. ועד מתי מברך? עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו. בא להן יין אחר המזון, אם אין שם אלא אותו כוס–ב"ש אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על המזון, וב"ה אומרים: מברך על המזון ואח"כ מברך על היין. ועונין אמן אחר ישראל המברך, ואין עונין אמן אחר כותי המברך, עד שישמע כל הברכה כולה.

גְּמָרָא. ת"ר: דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה: ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין, שהיום גורם ליין שיבא וכבר קָדַשׁ היום ועדיין יין לא בא; וב"ה אומרים: מברך על היין ואח"כ מברך על היום, שהיין גורם לקדושה שֶׁתֵּאָמֵר. דבר אחר: ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר–תדיר קודם. והלכה כדברי בית הלל. מאי „דבר אחר"? וכי תֵּימָא: הָתָם תַּרְתֵּי וְהָכָא חֲדָא–הָכָא נַמֵּי תרתי נִינְהוּ: ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר–תדיר קודם. – „והלכה כדברי בית הלל"–פשיטא, דְּהָא נָפְקָא בת קול! אִבָּעֵית אֵימָא: קודם בת קול; וְאִבָּעֵית אֵימָא: לאחר בת קול–ורבי יהושע היא דְּאָמַר: אין משגיחין בבת קול. וְסָבְרֵי ב"ש דברכת היום עֲדִיפָא? וְהָתַנְיָא: „הנכנס לביתו במוצאי שבת, מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואח"כ אומר הבדלה, ואם אין לו אלא כוס אחד–מניחו לאחר המזון וּמְשַׁלְשְׁלָן כולן לאחריו"! והא–מִמַּאי דב"ש היא, דילמא ב"ה היא? לא סָלְקָא דַעְתָּךְ, דְּקָתָנֵי „מאור" ואח"כ „בשמים"–וּמַאן שְׁמַעַתְּ לֵיהּ דְּאִית

מקוי אורו. למקומו–למקום אכילתו. עד מתי מברך–עד איזה זמן חייבים לברך על המזון אם לא ברך בזמנו? אחר ישראל המברך–אפילו לא שמע אלא סוף הברכה. כל הברכה כולה–שמא ברך לאלילים שעל הר גריזים.

וכבר קדש היום–שהיום (החג או השבת) מתקדש עם יציאת הכוכבים והיין טרם הועלה על השלחן, ולפי שקדושת היום קודמת להעלאת היין על השלחן, לכן גם ברכתו קודמת. שהיין גורם וכו'–שאם אין יין (וכן גם פת הבאה במקום יין) אין עושים „קדוש" ולכן ברכת היין (או ברכת הפת) קודמת. תדירה–תמידה (כי היין מצוי תמיד ומברכים עליו בכל יום). תדיר ואינו תדיר וכו'–אם יש חובה תמידית וחובה שאינה תמידית, מקדימים את התמידית. מאי דבר אחר–למה נצרך להביא עוד טעם אחר זה? וכי תימא וכו'–ואם תאמר: שם שתים (בית שמאי מביאים שתי ראיות לדבריהם: האחת, שהיום גורם ליין, והשנית, שקדושת היום קדמה להעלאת היין), הרי כאן גם כן שתים הן (גם לדברי בית הלל יש שתי ראיות). פשיטא–הלא הדבר פשוט (מובן מאליו). דהא נפקא בת קול–שהרי יצאה בת קול (שאמרה, שהלכה תמיד כבית הלל). איבעית אימא–אם רוצה אתה אמר. קודם בת קול–מה שנאמר כאן, שהלכה כב"ה, היה זה קודם שיצאה בת קול. וסברי וכו'–וכי סוברים בית שמאי, שברכת היום חשובה יותר? ומשלשלן–מְרַתְּקָם (כלומר: הוא מסדרם על פי הסדר האמור, מתחלה ברכת היין וכו'). לאחריו–אחר ברכת המזון (והרי מוכח מברייתא זו, שבית שמאי מאחרים את ברכת היום לאחר כל הברכות). והא ממאי וכו'–מנין מוכח שהלכה זו של בית שמאי היא, אולי של בית הלל היא? לא סלקא דעתך–אל תעלה על דעתך (שהיא של בית הלל). דקתני–שהרי התנא שונה בברייתא מתחלה „מאור" ואחר כך „בשמים". ומאן שמעת וכו'–ואת מי שמעת שיש לו

ליה הַאי סְבָרָא? ב״ש, דתניא: א״ר יהודה: לא נחלקו ב״ש וב״ה על המזון שבתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף, על מה נחלקו? על המאור ועל הבשמים, שב״ש אומרים: מאור ואח״כ בשמים, וב״ה אומרים: בשמים ואחר כך מאור. וממאי דב״ש היא וְאַלִּבָּא דר׳ יהודה, דִּילְמָא ב״ה היא וְאַלִּבָּא דר״מ? לא סלקא דעתך, דְּקָתָנֵי הכא בְּמַתְנִיתַן: ב״ש אומרים: „נר ומזון, בשמים והבדלה, וב״ה אומרים: נר ובשמים מזון והבדלה״, וְהָתָם בְּבָרַיְתָא קָתָנֵי: „אם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו״—שמע מִנַּהּ, דבית שמאי היא ואליבא דר׳ יהודה. ומכל מקום קַשְׁיָא! קָא סָבְרֵי ב״ש: שָׁאנֵי עַיּוּלֵי יוֹמָא מֵאַפּוּקֵי יוֹמָא: עַיּוּלֵי יוֹמָא—כְּמָה דִּמְקַדְּמִינַן לֵיהּ עֲדִיף, אַפּוּקֵי יוֹמָא—כְּמָה דִּמְאַחְרִינַן ליה עֲדִיף, כי הֵיכִי דְּלָא לֶהֱוֵי עֲלַן כְּמַשּׂוֹי. וסברי ב״ש ברכת המזון טעונה כוס? וְהָא תְנַן: „בא להם יין לאחר המזון, אם אין שם אלא אותו כוס—ב״ש אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על המזון״—מַאי לַאו, דִּמְבָרֵךְ עִלָּוֵיהּ וְשָׁתֵי ליה? לא, דמברך עִלָּוֵיהּ וּמַנַּח ליה. וְהָאָמַר מַר: „המברך צריך שיטעום״? דְּטָעֵים ליה. והאמר מר: „טעמו—פְּגָמוֹ״? דְּטָעֵים ליה בִּידֵיהּ. והא אמר מר: „כוס של ברכה צריך שיעור״—וְהָא קָא פָּחֵית לֵיהּ מִשִּׁעוּרֵיהּ? דְּנָפִישׁ ליה טְפֵי משיעוריה. והא „אם אין שם אלא אותו כוס״ קָתָנֵי? תְּרֵי לא הָוֵי וּמֵחַד נְפִישׁ.

סברה זו (שהוא מחזיק בסברה זו). **על המזון שבתחלה**—שברכת המזון צריכה להיות תחלה וברכת ההבדלה צריכה להיות בסוף. **וממאי**—ומנין אתה יודע? **אליבא**—לדעתו, לפי דבריו. **דילמא**—אולי, **אליבא דר׳ מאיר**—לפי סברתו של ר׳ מאיר (מה ששנינו במשנתנו „בית הלל אומרים: נר ובשמים״) הרי זה, לדברי הגמרא, לפי סברתו של ר׳ מאיר. **לא סלקא וכו׳**—אל תעלה על דעתך להקים את הברייתא כמשנתנו שהרי הוא שונה כאן במשנתנו: נר ומזון בשמים וכו׳, היינו—ברכת המזון באמצע יתר הברכות. **לאחריו**—כר׳ יהודה, שאמר שעל המזון מברכים תחלה. **שמע מינה וכו׳**—הרי שומע אתה מזה, כי הברייתא הזאת של בית שמאי היא ולפי דברי ר׳ יהודה. **ומכל מקום קשיא**—ובכן בכל אופן הקושיא על בית שמאי (שהקדים בברייתא את ברכת היין לברכת ההבדלה) במקומה עומדת. **קא סברי וכו׳**—בית שמאי סוברים, ששונה היא כניסת היום (הקדוש בליל שבת) מיציאת היום (ההבדלה): בכניסת היום—כמה שאנו מקדימין אותו (כמה שאנו מקדימין להכניס את השבת) טוב יותר, וביציאת היום—כמה שאנו מאחרים אותו טוב יותר, כדי שלא יהיה (יום השבת) עלינו למשא (שאם נמהר להבדיל, יֵרָאֶה כאלו הוא עלינו למשא). **וסברי בית שמאי ברכת המזון וכו׳**—וכי סוברים בית שמאי, כי ברכת המזון צריכה לכוס? (שאמר „מניחו לאחר המזון״ ואין מברכים אלא לאחר שתית כוס יין). **והא תנן**—והלא שנינו. **לאחר המזון**—לאחר שגמרו סעודתם ולפני ברכם קבלו כוס יין. **מאי לאו וכו׳**—האין זה משמע, שהוא מברך עליו ושותה אותו (ואינו מניחו לברכת המזון)? **דמברך וכו׳**—הוא מברך עליו ומניח אותו לברכת המזון. **והאמר וכו׳**—והלא אמר האדון (התנא). **טעמו פגמו**—שאם הוא טועם מן הכוס הוא עושה בזה את הנותר פגום לברכת המזון. **דטעים וכו׳**—הוא טועם בידו (שופך מעט על ידו וטועם). **שעור**—מדה ידועה („רביעית״). **והא וכו׳**—והלא פוחת אותו משעורו (בזה שהוא טועם ממנו). **דנפיש וכו׳**—שהיה בו יותר מכפי שעורו. **והא אם אין שם וכו׳**—והלא שנוי בברייתא „אם אין שם אלא כוס זה״ (משמע רק שעור של כוס אחד)? **תרי וכו׳**—שנים (שני

וְהָא תָּנֵי ר׳ חייא: „ב״ש אומרים: מברך על היין ושותהו ואחר כך מברך ברכת המזון״? אלא: תרי תַּנָּאֵי וְאַלִּבָּא דב״ש.

שַׁבָּת.

ל.

הַהֲנָאָה מִדְּבָרִים שֶׁבִּקְדֻשָּׁה שֶׁנִּטְמְאוּ.

(דף כד, ב – כה, א)

מַתְנִיתָא. אין מדליקין בשמן שריפה בי״ט.

גְּמָרָא. מַאי טַעֲמָא? לפי שאין שורפין קדשים בי״ט. מְנָהָנֵי מִלֵּי? אמר חזקיה וכן תְּנָא דְּבֵי חזקיה: אמר קרא: „וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ״[1], שאין תלמוד לוֹמַר „עד בקר״—מה ת״ל „עד בקר״? בא הכתוב ליתן לו בקר שני לשריפתו. אביי אמר: אמר קרא: „עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ״[2], ולא עולת חול בשבת ולא עולת חול בי״ט. רבא אמר: אמר קרא: „הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם״[3], „הוא״—ולא מכשירין; „לבדו״—ולא מילה שלא בזמנה, דְּאָתְיָא בקל וחומר. רב אשי אמר: „שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן״[4]—„עֲשֵׂה״,

[1]שמות יב, י. [2]במדבר כח, י. [3]שמות יב, טז. [4]ויקרא כג, לב.

כוסות) אינם, אבל מאחד הוא מרובה. **והא תני**—והלא שונה. **תרי תנאי וכו׳**—שני תנאים הם המחולקים בדעותיהם על דבר סברתם של בית שמאי (היינו ר׳ חייא ור׳ יהודה: לדעתו של הראשון אין בית שמאי מצריכים כוס לברכת המזון, ולדעתו של השני הם מצריכים).

שמן שריפה—שמן תרומה טמא, שחייבים לשרפו. **מאי טעמא**—מה טעם? **אין שורפין וכו׳**—קדשים שנטמאו אין שורפים ביום טוב (והדלקת השמן הרי היא שריפתו). **מנהני מילי**— מנין אנו יודעים את הדברים האלה (שאין שורפים קדשים ביו״ט)? **וכן תנא וכו׳**—וכך שנוי גם בבית מדרשו של חזקיה. **שאין ת״ל עד בקר**—שלא היה לו לַכָּתוּב לומר שנית „עד בקר״, לאחר שכבר אמר זאת פעם אחת. **ליתן לו בקר שני**—להוסיף לבקר הראשון, הוא בקר החג, עוד בקר שני, הוא הבקר של חול המועד, לומר לך: שאת הנותר מקרבן פסח עד לבקר, אין לשרוף באותו היום, אלא צריך לדחות את שרפתו עד לבקר של היום המחרת (וכיוצא בזה אסור לשרוף ביו״ט קדשים אחרים). **ולא עולת חול ביו״ט**—אסור להעלות ביום טוב עולה, שנשארה מערב יום טוב (כגון אברי עולת התמיד, שלא הוקטרו מבעוד יום, אין מעלים אותם משיחשך), וכל שכן שאין שורפים קדשים פסולים. **קרא**—הכתוב. **הוא לבדו וכו׳**—שתי המלים „הוא לבדו״ מיותרות, שהרי יכול היה הכתוב לומר בקצור: „אך אשר יאכל לכל נפש יעשה לכם״. **הוא ולא מכשירין**—רק צרכי אוכל נפש מותר לעשות ביום טוב, אבל לא את הכלים שמכינים בהם את המאכל (כגון סכין, תנור וכו׳). **מילה שלא בזמנה**—מילה שלא נעשתה בזמנה ביום השמיני אינה דוחה שבת ויום טוב. **דאתיא בקל וחומר**—שאלמלא המעוט הזה מן הכתוב היתה המילה שלא בזמנה מותרת בשבת ויו״ט מתוך קל וחומר (עיין שבת דף קל״ב, ב.), ובכן אנו למדים מזה, שמצוה שאין זמנה קבוע ואפשר לעשותה למחר אינה דוחה יו״ט, והוא הדין לשריפת קדשים טמאים. **עשה**—משמעות הדברים „שבת שבתון״ היא מצות

וַהֲוָה לֵיהּ יום טוב „עֲשֵׂה" ו„לא תעשה", ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה.—ביום טוב הוא דאסור, הָא בחול שַׁפִּיר דָּמֵי—מ"ט? אמר רב: כשם שמצוה לשרוף הקדשים שנטמאו, כך מצוה לשרוף את התרומה שנטמאת. ואמרה תורה: בשעת ביעורה תֵּיהָנֵי ממנה. הֵיכָן אמרה תורה? מדרב נחמן. דְּאָמַר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: אמר קרא: „וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי"[1]—בשתי תרומות הכתוב מדבר: אחת תרומה טהורה ואחת תרומה טמאה, ואמר רַחֲמָנָא: „לְךָ"—שלך תהא, להסיקה תחת תבשילך. וְאִבָּעֵית אֵימָא: מדרבי אבהו. דְּאָמַר רבי אבהו א"ר יוחנן: „וְלֹא בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא"[2]—ממנו אי אתה מבעיר, אבל אתה מבעיר שמן של תרומה שנטמאת. וֶאֱימָא: ממנו אי אתה מבעיר, אבל אתה מבעיר שמן של קדש שנטמא! לָאו קל וחומר הוא? מה מעשר הקל—אמרה תורה: „לא ביערתי ממנו בטמא", קדש חמור—לא כ"ש? אִי הָכִי—תרומה נַמִּי לֵימָא: קל וחומר הוא? הָא כתיב „ממנו".

VI.

הַתְּקִיעוֹת שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת.

(דף לה, ב.)

ת"ר: שש תקיעות תוקעין ע"ש. ראשונה: להבטיל את העם ממלאכה שבשדות; שנייה—להבטיל עיר וחנויות; שלישית—להדליק את הנר. דברי רבי נתן. רבי יהודה הנשיא אומר: שלישית—לחלוץ תפילין. וְשׁוֹהֶה כדי צְלִיַּת דג קטן, או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע

[1]במדבר יח, ח. [2]דברים כו, יד.

עשה: שְׁבוּת ביום זה. והוה ליה יו"ט וכו'—אסור מלאכה ביו"ט מיוסד איפוא גם על מצות עשה (שבות) גם על מצות „לא תעשה" („כל מלאכה לא תעשו"). ואין עשה וכו'—אין מצות עשה (חיוב שרפת קדשים טמאים שנאמר עליהם „באש תשרופו") דוחה מצות עשה ומצות לא תעשה ביחד. הא בחול וכו'—אבל בחול אמנם נכון הוא (מותר להדליק בשמן שריפה וליהנות מאורו). מאי טעמא—מה טעם? בשעת בעורה וכו'—בשעה שאתה שורף אותה, רשאי אתה ליהנות ממנה. היכן—איה. מדרב נחמן—זה מתברר לנו מדברי ר' נחמן. רחמנא—הרחמן (הקב"ה). ואיבעית אימא—ואם אתה רוצה אמר (אוציא זאת) מדברי ר' אבהו. לא בערתי ממנו—ממעשר שני. בטמא—בין שאני טמא, בין שהמעשר טמא. ואימא—וֶאֱמוֹר (כלומר: הלא יכול אתה להוציא מן המלה „ממנו" דיוק אחר בנוגע להיתר ההדלקה של שמן קדש שנטמא)? לאו קל וחומר הוא—האין זה קל וחומר, ששמן קדש שנטמא אסור בהדלקה? אי הכי וכו'—אם כן, נאמר קל וחומר כזה גם בנוגע להתרומה (ונאסור את הדלקתה מאחר שהיא חמורה מן המעשר)? הא כתיב ממנו-הלא כתוב „ממנו", אשר מתוכו אנו ממעטים את התרומה, שמותר להדליק בה.

שבשדות-ויהי להם זמן לבוא לעיר בעוד מועד. להבטיל עיר—ממלאכה. וחנויות-ממקח וממכר. דברי וכו'-אלה דברי ר' נתן. שלישית לחלוץ תפילין-והדלקת הנר בתקיעה הרביעית. ושוהה וכו'-ומתעכב מלתקוע כשעור הזמן הנחוץ כדי לצלות וכו'. פת בתנור-ועד כדי שיקרמו פניה מחום. ותוקע וכו'-ולאחר שְׁהִיָּה זו הוא תוקע תקיעה תרועה ותקיעה

ושובת. אמר רשב"ג: מה נעשה להם לבבליים, שתוקעין ומריעין ושובתין מתוך מריעין? "תוקעין ומריעין"—הָוו לְהוֹ חמשה? אלא: שתוקעין וחוזרין ותוקעין ומריעין ושובתין מתוך מריעין? מנהג אבותיהן בידיהן. מַתְנֵי לֵיהּ רב יהודה לרב יצחק בְּרֵיהּ: שנייה להדליק את הנר. כמאן? לא כר' נתן ולא כר' יהודה הנשיא! אלא: שלישית להדליק את הנר. כמאן? כרבי נתן.

תְּנָא דְבֵי רבי ישמעאל: שש תקיעות תוקעין ע"ש. התחיל לתקוע תקיעה ראשונה—נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות; ואין הקרובין רַשָּׁאִין לִכָּנֵס עד שיבואו רחוקין ויכנסו כולם כאחד; ועדיין חנויות פתוחות וּתְרִיסִין מונחים. התחיל לתקוע תקיעה שנייה—נסתלקו התריסין וְנִנְעֲלוּ החנויות; ועדיין חמין מונחים ע"ג כירה וקדרות מונחות ע"ג כירה. התחיל לתקוע תקיעה שלישית—סִלֵּק הַמְסַלֵּק והטמין המטמין והדליק המדליק; ושוהה כדי צליית דג קטן, או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע ושובת. א"ר יוסי בר' חנינא: שמעתי, שאם בא להדליק אחר שש תקיעות—מדליק, שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת, להוליך שופרו לביתו. אמר לו: אם כן—נתת דבריך לשיעורין! אלא: מקום צנוע יש לחזן הכנסת בראש גגו, ששם מניח שופרו, לפי שאין מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות.

VII.

קְדֻשַּׁת כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ.

(דף קטו, א–ב.)

מַתְנִיתָא. כל כתבי הקדש—מצילין אותן מפני הדליקה, בין שקורין

והרי ביחד שש תקיעות. **ושובת**—לאחר התקיעה האחרונה חל עליו שבת. **ושובתין מתוך מריעין**—הם מקבלים את השבת מתוך „תרועה" ולא מתוך „תקיעה". **הוו להו חמש**—אם לאחר השהיה הם רק תוקעים ומריעים, הרי יש להם רק חמש תקיעות? **מנהג וכו'**—כך נהגו אבותיהם מימי קדם. **מתני ליה**—היה שונה (מלמד) לו. **כמאן**—כדברי מי היא דעתו של רב יהודה?

תנא וכו'—שנוי בבית מדרשו של ר' ישמעאל. **מלעדור**—מלחפור. **הקרובים**—העובדים בשדות הקרובים לעיר. **ויכנסו כולם כאחד**—כדי שלא יחשדו בנכנסים לאחרונה, שהוסיפו לעסוק במלאכתם לאחר ששמעו קול השופר, שאין הכל מכירים מי קרובים ומי רחוקים. **תריסין**—דלתות החנויות, שביום מסלקים אותן ומניחים על גבי יתדות ומוכרים עליהן מיני מכלת שונים ובערב מחזירים אותן אל הפתחים. **חמין**—מים חמים למזוג בהם יין לשתות. **כירה**—האח שמבשלים עליה (הערד, очагъ). **סלק וכו'**—הסיר מעל הכירה את קדרות התבשילין, שצריך להסירן לסעודת הלילה. **והטמין המטמין**—הטמין בתוך הכירה את הקדרות, שצריך להטמינן לסעודה שלמחרת. **חזן הכנסת**—שמש העדה, שהוא היה התוקע את התקיעות מעל אחד הגגות הגבוהים שבראש העיר. **להוליך שופרו לביתו**—הרי מוכח מזה, שגם לאחר התקיעה הששית טרם חלה קדושת השבת, עד שיבוא החזן לביתו. **לשיעורין**—לשעורים שונים, כי פעמים שביתו של החזן קרוב ופעמים שהוא רחוק. **מקום צנוע**—מקום סתר. **בראש גגו**—שמשם היה תוקע. **אין מטלטלין**—בשבת אפילו ברשות היחיד.

כתבי הקדש—תנ"ך. **מצילין אותן**—מותר להעבירם בשבת ממקום הַבְּעֵרָה אל מקום אחר להצילם. **בין שקורין בהם** — כגון נביאים, שמפטירים בהם בשבת בבית הכנסת.

בהן ובין שאין קורין בהן, ואע"פ שכתובים בכל לשון–טעונים גניזה. ומפני מה אין קורין בהם? מפני ביטול בית המדרש.

גְּמָרָא. אִתְּמַר: היו כתובים תרגום או בכל לשון–רב הונא אמר: אין מצילין אותן מפני הדליקה, ורב חסדא אמר: מצילין אותן מפני הדליקה. אַלִּבָּא דְּמַאן דְּאָמַר: ניתנו לקרות בהן–דְּכֻלֵּי עָלְמָא לא פְּלִיגֵי דְּמַצִּילִין, כִּי פְּלִיגֵי–אַלִּבָּא דמאן דאמר: לא ניתנו לקרות בהן, רב הונא אמר: אין מצילין, דהא לא ניתנו לקרות בהן, רב חסדא אמר: מצילין, משום בזיון כתבי הקדש.

תְּנַן: „כל כתבי הקדש–מצילין אותן מפני הדליקה, בין שקורין בהן בין שאין קורין בהן, אע"פ שכתובין בכל לשון". מאי לאו: „שקורין בהן"–נביאים, „ושאין קורין בהן"–כתובים, „אע"פ שכתובין בכל לשון"–דלא ניתנו לקרות בהן? וְקָתָנֵי „מצילין"–וּתְיוּבְתָּא דרב הונא! אמר לך רב הונא: וְתִסְבְּרָא? אֵימָא סֵיפָא: „טעונין גניזה"! הַשְׁתָּא אַצּוֹלֵי מַצִּילִינַן–גניזה מִבַּעֲיָא? אלא רב הונא מְתָרֵץ לְטַעֲמֵיהּ ורב חסדא מתרץ לטעמיה. רב הונא מתרץ לטעמיה: „בין שקורין בהם"–נביאים, „ובין שאין קורין בהם"–כתובים; במה דברים אמורים? שכתובין בלשון הקדש, אבל בכל לשון–אין מצילין, ואפילו הָכֵי גניזה בָעוּ. רב חסדא מתרץ לטעמיה: „בין שקורין בהן"–נביאים, „ובין שאין קורין בהן"–כתובים, „אע"פ שכתובין בכל לשון"–נַמֵּי מצילין,

---

שאין קורין בהם–כגון כתובים. טעונים גניזה–צריך להטמינם ולא להניחם במקום הפקר. ומפני מה אין קורין בהן–מדוע אין קורים בכתובים ביום השבת? בטול בית המדרש–בשבת היו דורשים לפני העם בהלכות היתר ואיסור ולו קראו בכתובים, כי אז היה נמשך לב העם אחריהם ולא באו לשמוע את הדרשה.

איתמר–נאמר, שנוי. היו וכו'–כתבי הקדש. תרגום–ארמית. אליבא וכו'–לפי דבריו של מי שאומר, שכתבי הקדש המתורגמים בכל לשון מותר לקרות בהם–כל העולם אינם חולקים (כלומר: אין מי שיחלוק בזה). כי פליגי וכו'–כשהם חולקים, הרי זה (המחלקת שלהם היא) לפי דבריו של האומר, שאסור לקרות בתרגומי כתבי הקדש.

תנן–שנינו במשנתנו. מאי לאו–האין משמעם של הדברים כך הוא? אע"פ שכתובים וכו'–ממשמעם של הדברים „אע"פ שכתובים בכל לשון" יוצא, שאסור לקרות בתרגומי התנ"ך, שאלמלא כן, במה הורע כחם בזה שהם כתובים בכל לשון? וקתני–והתנא שונה. ותיובתא–הרי זו תשובה (קושיא) על דברי רב הונא. ותסברא וכו'–ומה סובר אתה (לסברתך אתה), שהדברים „אע"פ שכתובים בכל לשון" מתיחסים אל המלה „מצילין", אם כן אמור (באר) את סוף המשנה „טעונים גניזה". השתא וכו'–הלא בהכרח, שסוף משנה זו הוא דבר בפני עצמו ומשמעותו היא, שצריך לגנוז את הספרים האלה בחול, ואם כן לאיזה צורך נאמרו הדברים האלה? שהרי אם בשבת אנו מצילים אותם, למה צריכה היתה המשנה לפרש שטעונים גניזה בחול? מתרץ–מיַשֵּׁב את דברי המשנה. לטעמיה–לטעמו, לשיטתו. ואפילו הכי וכו'–ואף על פי כן הם טעונים גניזה; ומה שנאמר „אע"פ שכתובים בכל לשון", אין הדברים מכוונים להצלה אלא בנוגע לגניזה, כלומר: אף על פי שכתובים בכל לשון ובשבת אין מצילים אותם, הנה בחול צריך לגנזם. נמי–גם כן.

וְהָכִי קָאָמַר: „וּמַקַק שלהן טעונין גניזה".–מֵיתִיבֵי: „היו כתובים תרגום וכל לשון–מצילין אותן מפני הדליקה", וּתְיוּבְתָא דרב הונא! אמר לך רב הונא: הַאי תַּנָּא סָבַר: ניתנו לקרות בהן. תָּא, שְׁמַע: „היו כתובין גִּיפְטִית, מָדִית, עיברית, עֵילָמִית, יוונית–אע"פ שלא ניתנו לקרות בהן, מצילין אותן מפני הדליקה"! תְּיוּבְתָא דרב הונא – אמר לך רב הונא: תַּנָּאֵי היא, דְּתַנְיָא: היו כתובין תרגום ובכל לשון–מצילין אותן מפני הדליקה. רבי יוסי אומר: אין מצילין אותן מפני הדליקה. אמר רבי יוסי: מעשה בְּאַבָּא חֲלַפְתָּא, שהלך אצל רבן גמליאל בְּרִבִּי לְטְבַרְיָא וּמְצָאוֹ שהיה יושב על שלחנו של ר' יוחנן בן נְזוֹף ובידו ספר איוב תרגום והוא קורא בו. אמר לו: זכור אני ברבן גמליאל אבי אביך, שהיה עומד ע"ג מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום, ואמר לבנאי: שְׁקָעֵהוּ תחת הַנִּדְבָּךְ. אף הוא צוה עליו וּגְנָזוֹ. רבי יוסי בר יהודה אומר: עריבה של טיט כפו עליו. אמר רב: ב' תשובות בדבר, חֲדָא: וכי טיט בהר הבית מנין? ועוד: וכי מותר לְאַבְּדָן ביד? אלא: מניחן במקום הַתּוּרְפָּה והן מרקיבין מאליהן, מַאן תַּנָּאֵי? אִילֵימָא תַּנָּא קַמָּא דרבי יוסי? וְדִילְמָא בְּהָא קָמִפַּלְגֵי: מר סבר: ניתנו לקרות בהן, ומר סבר: לא ניתנו לקרות בהן? אלא ר' יוסי וְתַנָּא דְגִיפְטִית.

והכי קאמר–וכך הוא אומר (כך פירוש המשנה). ומקק שלהן–אם הספרים בלו והיו למאכולת עש, צריך לגנוז את העלים הבלים. מתיבי–על זה משיבים (מקשים). ותיובתא דרב הונא–זוהי תשובה (קושיה) על דברי רב הונא, שאמר שאין מצילים אותם. האי תנא וכו'–התנא ההוא, האומר שמצילים אותם, סובר שמותר לקרות בתרגומי התנ"ך. תא שמע–בוא ושמע תשובה על הדברים האלה. גיפטית–בלשון מצרית. עברית–הכתב העברי הקדמוני. עילמית–בלשון עילם. תנאי היא–בענין זה יש מחלוקת של תנאים ודעתו של רב הונא מתאימה לדעתו של אחד התנאים האלה. בירבי–תואר הכבוד של אדם גדול. מעלה בהר הבית–על אחת המעלות שהיו על הר הבית. נדבך–שורת אבני הבנין. כפו עליו–על תרגום איוב. במקום התורפה–במקום גלוי והפקר. מאן תנאי–מי הם התנאים, שאמר עליהם רב הונא, שהם הלוקים בענין, ומי מהם סובר כרב חסדא ומי כרב הונא? אילימא וכו'–אם לומר, שזהו התנא הראשון, שדבריו קדמו לדברי ר' יוסי ושאמר: „מצילים אותם", ואם כן סובר תנא זה כרב הסדא, ור' יוסי, שאמר „אין מצילים אותם", סובר כרב הונא. ודילמא וכו'–ואולי בזה הם (התנאים האלה) חלוקים, שהאחד (התנא הראשון) סובר, שמצילים אותם, מפני שניתנו לקרות בהם, והאחד (ר' יוסי) סובר, שאין מצילים אותם, מפני שלא ניתנו לקרות בהם; ולו גם נניח שר' יוסי סובר כרב הונא, אבל הרי אין גם אחד שסובר כרב חסדא, אשר לדעתו מצילים אותם אפילו לדברי האומר, שאין קורין בהם. תנא דגיפטית–אותו התנא שאמר, שאם היו כתבי הקדש כתובים גיפטית ולשונות אחרות, מצילים אותם, אע"פ שאין קורין בהם, שזוהי דעתו של רב חסדא.

פְּסָחִים.

VIII.

אִסּוּר מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְּסָחִים אַחַר חֲצוֹת.

(דף נ, א–ב)

מַתְנִיתָא. מקום, שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות– עושין; מקום, שנהגו שלא לעשות–אין עושין. ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, או ממקום שאין עושין למקום שעושין–נותנין עליו חומרי מקום, שיצא משם, וחומרי מקום, שהלך לשם. ואל יְשַׁנֶּה אדם, מפני המחלוקת.

גְּמָרָא. מַאי אִירְיָא ערבי פסחים, אפילו ערבי שבתות וערבי ימים טובים נַמִּי? דְּתַנְיָא: „העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה–אינו רואה סימן ברכה לעולם"? הָתָם–מן המנחה ולמעלה הוא דְּאָסוּר, סמוך למנחה לא, הָכָא–מחצות; אִי נַמִּי: התם–סימן ברכה הוא דלא חָזֵי, אבל שַׁמּוֹתֵי לא מְשַׁמְּתִינַן לֵיהּ, הכא–שַׁמּוֹתֵי נַמִּי מְשַׁמְּתִינַן ליה.

גּוּפָא: „העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה, ובמוצאי שבת ובמוצאי יום טוב ובמוצאי יום הכיפורים, ובכל מקום, שיש שם נידנוד עבירה, לְאֵיתוּיֵי תענית ציבור, אינו רואה סימן ברכה לעולם".

IX.

דִּינָהּ שֶׁל מְלָאכָה שֶׁהִיא לְצֹרֶךְ הַמּוֹעֵד.

(דף נה, א–ב)

מַתְנִיתָא. ר"מ אומר: כל מלאכה, שהתחיל בה קודם לי"ד-גומרה בי"ד, אבל לא יתחיל בה בתחלה בארבעה עשר, אע"פ שיכול לגומרה. וחכ"א: שלש אוּמָנִיּוֹת עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, ואלו הן: החייטין וְהַסַּפָּרִים והכובסין. ר' יוסי בר יהודה אומר: אף רַצְעָנִין.

גְּמָרָא. אִבַּעְיָא לְהוּ: לצורך המועד תְּנַן, אבל שלא לצורך המועד–

עד חצות—עד הצהרים. שלא לעשות—מפני הטורח בהכנת צרכי הפסח. נותנים עליו וכו'—מטילים עליו את החומרות, הנוהגות במקום שיצא משם, ואת החומרות, הנוהגות במקום שבא לשם. ואל ישנה אדם—ממנהגי המקום, כדי שלא להביא לידי מחלוקת. (בגמרא חלוקים אביי ורבא במשמעות המאמר הזה ביחוסו ליתר דברי המשנה).

מאי איריא וכו'—למה באה הוראה זו רק בנוגע לערבי פסחים (שמותר לעבוד בהם, במקום שנהגו, עד חצות ומכאן ואילך אסור)? נמי—גם כן אסור לעבוד אחר חצות. המנחה—תשע שעות ומחצה מתחלת היום. התם—שם. סמוך למנחה—מעט קודם למנחה. אי נמי—או גם כן. הוא דלא חזי—אינו רואה. אבל שמותי וכו'—אבל החרים איננו מחרימים אותו. שמותי נמי וכו'—גם החרים אנו מחרימים אותו.

גופא—באותה הברייתא גופא נאמרו עוד הדברים הבאים. נדנוד עבירה—חשש ורמז של עבירה. במוצאי שבת—משום כבוד שבת צריך להוסיף מן הקודש על החול. לאיתויי—לרבות. תענית צבור—שאסורה במלאכה.

אומניות-בעלי מלאכה. הספרים—גלבים. רצענין—תופרי נעלים.

איבעיא להו—בשאלה זו התקשו. לצורך המועד תנן—המלאכה ששנינו עליה

אפילו מִגְמַר נַמֵי לא? או דִילְמָא: שלא לצורך המועד תנן, אבל לצורך–אַתְחוּלֵי מַתְחִילִינַן? או דילמא: בין לצורך המועד, בין שלא לצורך, מיגמר–אִין, אַתְחוּלֵי–לא? תָּא, שמע: „אבל לא יתחיל בתחילה בי״ד, אפילו צִלְצוּל קטן, אפילו שְׂבָכָה קטנה". מַאי „אפילו"? לַאו: אפילו הָנֵי, דלצורך המועד, מיגמר–אין, אתחולי–לא? מִכְּלָל דשלא לצורך–מִגְמַר נַמֵי לא גָמְרִינַן. לא! לעולם, דשלא לצורך–מיגמר נמי גמרינן, ומאי „אפילו"? אפילו הָנֵי נַמֵי, דְזוּטְרֵי נִינְהוּ, דְאִי סָלְקָא דַעְתָּךְ, אָמֵינָא: התחלתן–זו היא גמר מלאכתן, נַתְחִיל בְּהוּ נַמֵי לְכַתְּחִלָּה? קָמַשְׁמַע לַן. – תָּא, שמע: ר' מאיר אומר: „כל מלאכה, שהיא לצורך המועד, גומרה בארבעה עשר. אימתי? בזמן שהתחיל בה קודם י״ד, אבל לא התחיל בה קודם י״ד–לא יתחיל בה בי״ד. אפילו צלצול קטן, אפילו שבכה קטנה". לצורך המועד–אִין, שלא לצורך המועד–לא. הוא הדין, דאפילו שלא לצורך נמי גָמְרִינַן, והא קָא מַשְׁמַע לַן: דאפילו לצורך המועד, מיגמר–אין, אתחולי–לא. ת״ש: ר״מ אומר: „כל מלאכה, שהיא לצורך המועד–גומרה בי״ד, ושאינה לצורך המועד–אסור, ועושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, במקום שנהגו". מקום שנהגו–אין, לא נהגו–לא. ושמע מִנַּהּ: לצורך המועד–אין, שלא לצורך המועד–לא. ש״מ.

„וחכמים אומרים: שלש אומניות".

תנא: החייטין–שכן הֶדְיוֹט תופר כדרכו בחולו של מועד, הַסַּפָּרִין והכובסין–שכן הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מְסַפְּרִין ומכבסין בחולו של מועד. רבי יוסי בר' יהודה אומר: אף הרצענין–שכן עולי

במשנתנו, האם היא מלאכה שלצורך המועד? אפילו וכו'–אפילו לגמור אותה גם כן אין ר' מאיר מתיר. דילמא–אולי. אתחולי מתחילינן–אנו מתחילים אותה אפילו בתחלה. מיגמר אין–לגמור אותה–כן (מותר), ולהתחיל–לא (אסור). תא שמע–בוא ושמע תשובה. צלצול–קשור, עניבה. שבכה–צניף. לאו וכו'–האין זה, שאפילו אותן (המלאכות), שהן לצורך המועד, מותר רק לגמרן, אבל לא להתחילן. מכלל וכו'–משמע מזה, שהמלאכות שאינן לצורך המועד, אפילו גָמור אין אנו גומרים אותן? לעולם–אמנם, מכל מקום. הני נמי וכו'–גם אותן (המלאכות), שהנן קטנות (גם כן אסור להתחיל בהן), שאם עולה על דעתך (אולי תדמה) שאני אומר וכו'. בהו–בהן. לכתחילה–מבראשונה. קא משמע לן–לכן הוא משמיע לנו שאסור. גומרה בי״ד–אפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה. לצורך המועד וכו'–מזה משמע שלצורך המועד מותר לגמור ושלא לצורך–אסור. הוא הדין–באמת הדין הוא. והא קמשמע לן–ואת זאת הוא (ר' מאיר) משמיע לנו בדיוקו „שהיא לצורך המועד". מיגמר אין וכו'–לגמור מותר ולהתחיל אסור. לא נהגו לא–אפילו לגמור אסור. שמע מינה–הרי שמוכח מזה.

החייטין–מותרים במלאכה בי״ד, מפני שאדם פשוט (לא חייט) רשאי לתפור בחול המועד ולא כל שכן, שיהא אומן רשאי בי״ד, שערכו קל מערך חול המועד. הבא ממדינת הים וכו'–וכיון שיש קצת היתר (בנוגע למלאכה זו) בחול המועד, לא כל שכן שתהא מותרת בי״ד,

רגלים מתקנין מְנָעֲלֵיהֶן בחולו של מועד. בְּמַאי קָמִפַּלְגֵי? מַר סָבַר: לְמֵדִין תחלת מלאכה מסוף מלאכה, ומר סבר: אין למדין תחלת מלאכה מסוף מלאכה.

ראֹשׁ הַשָּׁנָה.

X.

ראֹשׁ הַשָּׁנָה שֶׁחָל לִהְיוֹת בַּשַּׁבָּת.

(דף כט, ב.–ל, א.)

מַתְנִיתָא. יום טוב של ראש השנה, שחל להיות בשבת–במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה. מִשֶּׁחָרַב בית המקדש–התקין רבן יוחנן בן זכאי שֶׁיְּהוּ תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין. אמר רבי אלעזר: לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא בְּיַבְנֶה בלבד. אמרו לו: אחד יבנה ואחד כל מקום, שיש בו בית דין. ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה: שכל עיר, שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא–תוקעין, וביבנה–לא היו תוקעין אלא בבית דין בלבד.

גְּמָרָא. מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אמר רבי לוי בר לַחְמָא, אמר רבי חמא בר חנינא: כתוב אחד אומר: „שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה"[1], וכתוב אחד אומר: „יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם"[2]? לא קַשְׁיָא: כאן בי"ט, שחל להיות בשבת, כאן ביום טוב, שחל להיות בחול. אמר רבא: אי מִדְּאוֹרָיְתָא היא–במקדש הֵיכִי תָּקְעִינָן? ועוד: הָא לָאו מלאכה היא, דְּאִצְטְרִיךְ קְרָא לְמַעוּטֵי? דִּתְנָא דְבֵי שמואל: „כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ"[2]–יצתה תקיעת שופר וּרְדִיַּת הַפַּת, שהיא חכמה ואינה מלאכה. אלא אמר רבא: מִדְּאוֹרָיְתָא מִישְׁרָא שָׁרֵי, ורבנן

[1]ויקרא כג, כד. [2]במדבר כט, א.

הקל מחוה"מ. במאי קא מפלגי–במה הם חלוקים (החכמים ויוסי בן יהודה). מר סבר וכו'–יוסי בן יהודה סובר. תחלת מלאכה–רצענים שעושים מנעלים חדשים. מסוף מלאכה–מתקון נעלים (מה תקון נעלים מותר אף תפירת נעלים חדשים מותרת). ומר סבר–והחכמים סוברים. אין למדין–ולכן אסורה תפירת נעלים חדשים בי"ד.

במדינה–בירושלים וביתר הערים. אלא ביבנה–לפי ששם היתה סנהדרין גדולה. ועוד זאת וכו'–וגם בזה היה יתרון לירושלים, בעודנה על מכונה, על יבנה בנוגע לתקיעת שופר בשבת. שהיא רואה–שממנה אפשר לראות את ירושלים ולשמוע משם את קול התקיעה בירושלים. תוקעין–בה גופה.

מנא הני מילי–מנין אנו יודעים את הדברים האלה (שתקיעת שופר בשבת של ראש השנה אסורה מחוץ למקדש)? זכרון תרועה–לא תרועה ממש, אלא זכרון תרועה, היינו קריאת הכתובים, שנזכרת בהם תרועה. אי מדאורייתא היא וכו'–אם אסור תקיעה בשבת הוא מן התורה, איך תוקעים אנו במקדש? הא לאו מלאכה וכו'–הלא זו (תקיעת שופר) איננה מלאכה (האסורה ביו"ט) שיהיה נצרך כתוב למעטה. ולהתירה ביו"ט ולמה מקים איפוא ר' חמא בר חנינא את הכתוב „יום תרועה יהיה לכם" ביו"ט שחל להיות בחול? דתנא וכו'–ששנוי בבית מדרשו של שמואל. יצתה–יוצאה מן הכלל. רדיית הפת–הוצאת הלחם האפוי מן התנור. מדאורייתא וכו'–מן התורה אמנם מותר (לתקוע בשבת) ורק החכמים גזרו עלי' (לאסרו).

הוא דְגְזוֹר בֵּיהּ. כדרבה, דאמר רבה: הכל חייבין בתקיעת שופר, ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר: גזירה: שֶׁמָּא יִטְּלֶנּוּ בידו וילך אצל הַבָּקִי ללמוד ויעבירנו ד׳ אמות בר״ה. וְהַיְנוּ טַעֲמָא דלולב, והיינו טעמא דמגילה.

„משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי״. וכו׳.

ת״ר: פעם אחת חָל ראש השנה להיות בשבת והיו כל הערים מִתְכַּנְּסִין. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לבני בְתֵירָה: נתקע! אמרו לו: נָדוּן! אמר להם: נתקע ואחר כך נדון. לאחר שֶׁתָּקְעוּ, אמרו לו: נדון. אמר להם: כבר נשמעת קרן ביבנה ואין משיבין לאחר מעשה.

„אמר ר׳ אלעזר: לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד. אמרו לו: אחד יבנה ואחד כל מקום, שיש בו בית דין״. „אמרו לו״—היינו תַּנָּא קַמָּא? אִכָּא בֵּינַיְהוּ בֵּי דִינָא דְּאַקְרָאֵי—„אמרו לו: אחד יבנה ואחד כל מקום, שיש בו ב״ד״. אמר רב הונא ועם בית דין. מַאי „ועם בית דין״? בִּפְנֵי בית דין, לְאַפּוֹקֵי שלא בפני בית דין, דְּלָא. מְתִיב רבא: „ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה וכו׳״, „מאי ועוד זאת״? אִילֵימָא כִּדְקָתָנֵי—„זאת״ מִבְּעֵי לֵיהּ? אלא: דבירושלים תוקעין יחידין וביבנה אין תוקעין יחידין. וביבנה אין תוקעין יחידין? והא כי אֲתָא רב יצחק בר יוסף אמר: כי מְסַיֵּם שְׁלִיחָא דְצִבּוּרָא תקיעה ביבנה, לא שָׁמַע אֱיֱנָשׁ קָל אוּנֵיהּ מִקָּל תְּקִיעָיָא דִיחִידָאֵי! אלא לאו: דבירושלים תוקעין בין בזמן בית דין ובין שלא בזמן

גזירה וכו׳—לכן גזרו החכמים לאיסור מתוך החששה פן יקח את השופר וכו׳, אבל במקדש לא גזרו, מפני שאסור השבות, שהוא מתקנת החכמים, אינו נוהג במקדש. והיינו טעמא וכו׳—וזהו הטעם, שעל פיהו אסרו נטילת לולב וקריאת המגילה בשבת.

כל הערים מתכנסים—כל הערים שבסביבות יבנה התכנסו ליבנה לשמוע תקיעת שופר, כפי שהיו רגילים לעשות בירושלים. בני בתירה—שהיו מגדולי הדור. נדון—נשא ונתן בדבר אם אין הגזרה, „שמא יטלנו ויעבירנו ד׳ אמות ברשות הרבים״, חלה גם על יבנה. אין משיבין לאחר מעשה—גנאי הוא לנו לשוב ולדון במעשה שעשינו בעצמנו, כאלו טעות היתה בידנו.

„אמרו לו״ היינו תנא קמא—מה חדש התנא שהביא את המאמר „אמרו לו״. החכמים שהשיבו הלא אלה הם דברי התנא הראשון של המשנה, שאמר כי ר׳ יוחנן ב״ז תקן שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין״? איכא בינייהו וכו׳—החלוק שיש ביניהם (בין התנא הראשון ובין אותו התנא) הוא בנוגע לבית דין שבמקרה: לדעתו של התנא הראשון תוקעים אפילו במקום שנמצא שם בית דין רק במקרה ולדעתו של התנא השני, מותר לתקוע רק במקום שיש שם בית דין קבוע כמו ביבנה. ועם בית דין—דוקא עם בית דין אנו תוקעים. לאפוקי—להוציא, למעט. דלא—אין אנו תוקעים. מתיב—משיב, מקשה. אילימא כדקתני—אם לומר כמו ששנוי (שביבנה לא היו תוקעים אלא בבית דין)? זאת מיבעי ליה—הלא נצרך לו לתנא לומר רק „זאת״? יחידין—שאינם שלוחי בית דין. והא וכו׳—והלא כשבא (מיבנה). כי מסיים וכו׳—כשהיה מסיים שליח הצבור את קול התקיעה ביבנה לא שמע איש את קול אזניו (לא שמעו אזניו קול דבריו) מפני התקיעות של היחידים. בזמן בית דין—בזמן ישיבות בית דין (עד שש שעות ביום). שלא בזמן בית דין—כשהלכו הדיינים לבתיהם.

ב"ד, וביבנה, בזמן ב"ד–אין, שלא בזמן ב"ד–לא; הא בזמן ב"ד מִיהָא תוקעין ואפילו שלא בפני ב"ד? לא, דאילו בירושלים תוקעין בין בפני ב"ד בין שלא בפני ב"ד, וביבנה בפני ב"ד–אין, שלא בפני ב"ד–לא. אִכָּא דְמַתְנֵי לְהָא דרב הונא אָהָא: דכתיב: „בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל אַרְצְכֶם"[1] מלמד: שכל יחיד ויחיד חייב לתקוע. אמר רב הונא: ועם ב"ד: מאי „ועם ב"ד„? בזמן ב"ד, לְאַפּוֹקֵי שלא בזמן בית דין, דלא. מְתִיב רבא: „תקיעת ר"ה ויובל דוחה את השבת בגבולין, איש וביתו". מאי „איש וביתו"? אִילֵימָא: איש ואשתו–אִתְּתָא מי מְחַיְּבָא? וְהָא מצות עֲשֵׂה שהזמן גְרָמָא היא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות? אלא לאו: איש בביתו ואפילו שלא בזמן ב"ד? לא, לעולם בזמן בית דין.

מְתִיב רב ששת: „שוה היובל לראש השנה, לתקיעה ולברכות, אלא שביובל–תוקעין בין בב"ד שקידשו בו את החדש, ובין בב"ד שלא קידשו בו את החודש, וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע, ובר"ה–לא היו תוקעין אלא בבית דין, שקידשו בו את החדש, ואין כל יחיד ויחיד חייב לתקוע". מאי „אין כל יחיד ויחיד חייב לתקוע"? אִילֵימָא: דביובל תוקעין יחידין, ובר"ה אין תוקעין יחידין? וְהָא כי אֲתָא רב יצחק בר יוסף אמר: כי הוה מְסַיֵּם שְׁלִיחָא דְצִבּוּרָא תְקִיעֲתָא בְּיַבְנֶה, לא שָׁמַע אֱיָנַשׁ קָל אוּנֵיה מִקָּל תְּקִיעָיָא דִיחִידָאֵי? אלא לאו: דאילו ביובל תוקעין, בין בזמן ב"ד בין שלא בזמן ב"ד, ובר"ה, בזמן ב"ד–אין, שלא בזמן ב"ד–לא? קָתָנֵי מִיהַת ביובל, בין בזמן ב"ד בין שלא בזמן ב"ד? לא לעולם בזמן ב"ד, והכי קָתָנֵי: ביובל–בזמן ב"ד תוקעין, בין בפני ב"ד בין שלא בפני ב"ד, בר"ה–תוקעין בזמן ב"ד ובפני ב"ד. אִתְּמַר נַמִּי: אמר ר' חייא בר גַמְדָא, א"ר יוסי בן שאול, אמר רבי: אין תוקעין, אלא כל זמן שב"ד יושבין. בָּעֵי ר' זירא: נִנְעֲרוּ לעמוד ולא עמדו–מַהוּ? בית דין יושבין בָּעֵינַן–וְהָא אִכָּא, או דִלְמָא–זמן בית דין בָּעֵינַן, וְלֵיכָּא? תֵּיקוּ. — „ועוד

[1]ויקרא כה, ט.

הא–הנה. מיהא–מכל מקום, בכל אופן. איכא דמתני וכו'–יש מי ששונה את זה של רב הונא („ועם בית דין") על הענין הזה. בגבולין–בערי המדינה (מחוץ לירושלים). איש וביתו–איש איש תוקע בעצמו וכן גם אנשי ביתו תוקעים בעצמם. אילימא–אם לומר. איתתא וכו'–אשה כלום חייבת היא בתקיעת שופר? שהזמן גרמא–מצוה שהזמן גורם אותה (הנהוגה בזמן קבוע, כגון תקיעת שופר בראש השנה). לתקיעה ולברכות–שצריך לתקוע בו אותן התקיעות שבראש השנה ולברך בו אותן הברכות. ובראש השנה וכו'–בראש השנה שחל להיות בשבת לא היו תוקעים אלא בבית דין הגדול של סנהדרין נדולה, שהיה מקדש את החדש. קתני מיהת–מכל מקום הרי שונה התנא, שביובל תוקעים היחידים בין בזמן בית דין וכו'. והכי קתני–וכך הוא שונה במשנה. בזמן ב"ד תוקעין–יחידים. איתמר נמי–נאמר, נשנה גם כן כדעתו של רב הונא. אין תוקעים–יחידים ביום הכפורים ביובל. יושבין–במקום ישיבתם, תוקעים התוקעים בכל העיר. בעי–שואל. ננערו וכו'–כשהתעוררו חברי בית דין לקום ממקום (כשכלה זמן ישיבתם) וללכת הביתה. בעינן–אנו צריכים בית דין יושבים. והרי איכא–הרי יש. או דילמא–או אולי. וליכא–ואין. תיקו–השאלה נשארת בלי תשובה.

זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה" וכו': "רואה"–פְּרָט ליושבת בנחל, "שומעת"–פרט ליושבת בראש ההר, "קרובה"–פרט ליושבת חוץ לתחום, "ויכולה לבא"–פרט למפסיק ליה נַהֲרָא.

סֻכָּה.

XI.

דִּין סֻכָּה גְּבוֹהָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה.

(דף ב, א–ב.)

מַתְנִיתָא. סֻכָּה, שהיא גבוֹהָה למעלה מעשרים אמה פסולה. ורבי יהודה מכשיר. ושאינה גבוהה עשרה טפחים ושאין לה שלשה דפָנוֹת וְשֶׁחַמָּתָהּ מרובה מִצִּלָּתָהּ--פסולה:

גְּמָרָא. מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אמר רבה: דְאמר קרא: "לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"[1] עד עשרים אמה–אדם יודע, שהוא דָר בסוכה, למעלה מעשרים אמה–אין אדם יודע שדר בסוכה, מִשּׁוּם דְּלָא שָׁלְטָא בָהּ עֵינָא. רבי זירא אמר מֵהָכָא: "וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מֵחֹרֶב"[2] עד עשרים אמה–אדם יושב בצל סוכה, למעלה מעשרים אמה–אין אדם יוֹשב בצל סוכה, אלא בצל דְפָנוֹת. א"ל אביי: אֶלָּא מעתה, העושה סוכתו בְעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם, הָכִי נַמִּי דְלָא הָוֵי סוכה? א"ל: הָתָם–דַּל עשתרות קרנים, אִכָּא צל סוכה, הָכָא–דַּל דפנות, לֵכָּא צל סוכה. ורבא אמר מֵהָכָא: "בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים"[3], אמרה תורה: כל שבעת הימים צא מִדִּירַת קֶבַע ושב בדירת עֲרַאי; עד עשרים אמה–אדם עושה דירתו דירת עֲרַאי,

[1]ויקרא כג, מג. [2]ישעיה ד, ו. [3]ויקרא כג.

פרט ליושבת בנחל–יוצאה מזה עיר היושבת בעמק, שאינה יכולה לראות את ירושלים. בראש ההר–שאין קול התקיעה נשמע בה. חוץ לתחום–הרחוקה מירושלים תחום שבת (אלפים אמה). למפסיק וכו'–שמפסיק נהר בינה ובין ירושלים.

מנא וכו'–מנין אנו יודעים את הדברים האלה? דאמר קרא–שאומר הכתוב. משום דלא שלטא בה עינא–מפני שאין העין שולטת בה מרוב גבהה ואין לראות את הסכך, שהוא עיקר הסוכה. וסוכה תהיה לצל–משמע שאין סכך אלא זה העשוי לצל. בצל דפנות–בצללים המשתרעים מן הקירות הגבוהים ומאפילים את הסוכה. עשתרות קרנים–שם עיר, היושבת בשפלה בין שתי קרני הרים, הגבוהות כל כך, עד שהשפלה שרויה תמיד בצל. הכי נמי וכו'–האומנם סוכה שעושים שם גם כן איננה סוכה? התם וכו'–שם, הסיר את הרי עשתרות קרנים, הרי יש צל סוכה, אבל כאן (בסוכה גבוהה), הסיר את הדפנות ואין צל של סוכה (מפני שאין הסכך הגבוה מספיק להשרות צל מתחתיו). בסוכות תשבו שבעת ימים–היינו סוכה של שבעה ימים ולא יותר. דירת קבע–דירה, שיושבים בה בקביעות. דירת עראי–דירה, שיושבים בה ישיבה זמנית. אדם עושה דירתו דירת עראי–שבונה

למעלה מעשרים אמה--אין אדם עושה דירתו דירת עַרַאי, אלא דירת קבע. א״ל אביי: אלא מעתה, עשה מחיצות של ברזל וְסִכֵּךְ על גַּבָּן, הָכֵי נַמֵּי דְלָא הָוֵי סוכה? א״ל: הָכֵי קָאָמֵינָא לך: עד עשרים אמה, דאדם עושה דירתו דירת עראי, כי עָבֵד לֵיהּ דירת קֶבַע--נַמֵּי נָפֵק; למעלה מעשרים אמה, דאדם עושה דירתו דירת קבע, כי עָבֵד ליה דירת עֲרַאי--נַמֵּי לא נָפֵק.

XII.

כַּמָּה סְעוּדוֹת חַיָּב אָדָם לֶאֱכֹל בַּסֻּכָּה.

(דף כז, א.)

מַתְנִיתָא: ר׳ אליעזר אומר: ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה. וחכ״א: אין לדבר קִצְבָה, חוץ מלילי י״ט ראשון של חג בלבד. ועוד א״ר אליעזר: מי שלא אכל לילי י״ט הראשון—ישלים לילי י״ט האחרון של חג. וחכמים אומרים: אין לדבר תַּשְׁלוּמִין, ועל זה נאמר: „מְעֻוָּת לֹא יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא יוּכַל לְהִמָּנוֹת״[1].

גְּמָרָא. מַאי טַעֲמֵיהּ דר׳ אליעזר? „תשבו״ כְּעֵין תדורו, מה דירה—אחת ביום ואחת בלילה, אף סוכה--אחת ביום ואחת בלילה. ורבנן? כדירה, מה דירה—אי בָעֵי אָכֵל, אי בָעֵי לא אכיל, אף סוכה נמי--אי בעי אכיל, אי בעי לא אכיל. אי הָכֵי, אפילו לילי יום טוב ראשון נַמֵּי? א״ר יוחנן מִשּׁוּם ר׳ שמעון בן יהוצדק: נאמר כאן „חמשה עשר״ ונאמר חמשה עשר בחג המצות, מה לְהָלָן״—לילה הראשון חובה, מכאן וָאֵילָךְ—רשות, אף כאן—לילה הראשון חובה, מכאן ואילך--רשות. וְהָתָם מְנָלַן? אמר קרא „בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצּוֹת״[2], הכתוב קְבָעוֹ חובה.

[1]קהלת א, טו. [2]שמות יב, יח.

מחיצות קלות וסוכבן בסכך. למעלה וכו׳ אין אדם עושה וכו׳—כי סוכה גבוהה כל כך צריכה להבנות מוטות ודפנות קבועים וחזקים, כדי שלא תפול. הכי קאמינא—כך אני אומר. דאדם וכו׳—שרגיל אדם לעשות את דירתו בבנין כזה דירת עראי ולכן אפילו כשהוא עושה אותה דירת קבע, גם כן יצא ממנה. כי עביד וכו׳—כשהוא עושה אותה דירת עראי גם כן לא יצא ממנה.

ארבע עשרה סעודות—שתי סעודות ליום במשך שבעת ימים. אין לדבר קצבה—אם רצה להתענות אין כופים אותו לאכול, אלא אם יאכל, לא יאכל חוץ לסוכה. חוץ מלילי יו״ט—שאינו רשאי להתענות. ישלים--את סעודתו זו בשמיני עצרת.

מאי טעמיה--מה טעמו? מה דירה וכו׳-כשם שבדירתו הוא אוכל סעודה אחת ביום וסעודה אחת בלילה. כדירה-ישיבתו בסוכה צריכה להיות כישיבתו בבית. אי בעי וכו׳—אם הוא רוצה הוא אוכל ואם איננו רוצה, איננו אוכל. אי הכי—אם כן. נמי—גם כן אין צריך לחייבו לאכול ולמה אמרו „חוץ מלילי יו״ט ראשון של חג׳? משום—משמו. כאן—במצות סוכה. להלן-הלאה, שם. לילה הראשון חובה-לאכול מצות. מכאן ואילך-מאז והלאה. והתם מנלן-ושם מנין לנו (שהלילה הראשון חובה)?

XIII.

דין לוּלָב הַגָּזוּל.

(דף כט, ב. ל, א.)

מַתְנִיתָא. לוּלָב הַגָּזוּל והיבש—פסול; של אשירה ושל עיר הנדחת—פסול.

גְּמָרָא. קָא פָּסִיק וְתָנֵי לָא שְׁנָא ביום טוב ראשון ולא שְׁנָא ביום טוב שני; בִּשְׁלָמָא יבש—„הָדָר" בָּעֵינַן וְלֵיכָּא, אֶלָּא גזול—בִּשְׁלָמָא יום טוב ראשון, דכתיב: „לָכֶם"[1]—מִשֶּׁלָּכֶם, אלא ביום טוב שני אַמַּאי לא? א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: מִשּׁוּם דַּהֲוָה לֵיהּ „מצוה הבאה בעבירה", שנאמר: „וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת הַפִּסֵּחַ וְאֶת הַחוֹלֶה"[2],—גזול דּוּמְיָא דְּפִסֵּחַ, מה פסח—לֵית לֵיהּ תַּקַּנְתָּא, אף גזול—לֵית לֵיהּ תַּקַּנְתָּא, לא שְׁנָא לפני יאוש ולא שְׁנָא לאחר יאוש. בִּשְׁלָמָא לפני יאוש: „אָדָם כִּי יַקְרִיב מִכֶּם"[3], אמר רַחֲמָנָא, ולאו דִּידֵיהּ הוא, אלא לאחר יאוש—הָא קַנְיֵהּ ביאוש? אלא לאו: מִשּׁוּם דַּהֲוָה ליה מצוה הבאה בעבירה.

אִתְּמַר נַמִּי: אמר ר' אמי: יבש פסול—מפני שאין הדר, גזול פסול—משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. וּפְלִיגָא דר' יצחק, דא"ר יצחק בר נחמני, אמר שמואל: לא שָׁנוּ אלא בי"ט ראשון, אבל ביום טוב שני, מתוך שיוצא בשאול, יוצא נמי בגזול.—מֵתִיב רב נחמן בר יצחק: לולב הגזול והיבש פסול—הא שאול כשר; אֵימַת? אִילֵימָא בי"ט ראשון, הא כתיב „לכם"—משלכם, וְהַאי לאו דִּידֵיהּ הוא? אלא לאו בי"ט שני, וְקָתָנֵי גזול פסול?

[1]ויקרא כג, מ. [2]מלאכי א, יג. [3]ויקרא א, ב.

לולב—כף של תמרים. **הגזול**—פסול, שנאמר „ולקחתם לכם" שמשמעו: חייבים אתם לקחת משלכם. **והיבש**—פסול, מפני שהמצוה צריכה להיות מהודרה. **של אשירה**—עץ שעובדים אותו עובדי אלילים. **ושל עיר הנדחת**—מפני שהיא וכלל שללה נידונים לשריפה.

קא פסיק ותני—התנא פוסק ושונה שהלולב פסול. **לא שנא**—אין הבדל. **ביום טוב ראשון**—ביום הראשון של החג, שנטילת לולב בו היא מן התורה. **ביום טוב שני**—ביום השני, שנטילת לולב בו היא מתקנת החכמים, לפי שנאמר „ביום הראשון". **בשלמא יבש**—אמנם נכון הוא שיבש פסול, מפני שאנו צריכים שיהיה הדר („פרי עץ הדר") ואין. **אמאי לא**—מדוע לא יהיה כשר? **משום דהוה ליה**—מפני שהיה לו (הלולב) למצוה הבאה בעבירה (בגזל). **דומיא דפסח**—הגזול הוא כדוגמת הַפִּסֵּחַ. **לית ליה תקנתא**—אין לו תקנה להקריבו אפילו כשבעליו נתיאשו ממנו. **לא שנא**—אין הבדל. **מכם**—משלכם. **ולא דידיה הוא**—והקרבן הזה לא שלו הוא. **הא קנייה וכו'**—הלא הוא קנה אותו ביאוש (בזה שבעליו נתייאש ממנו).

איתמר נמי—נאמר, (למדנו) גם כן, שהטעם של משנתנו בנוגע לאסור הגזול ביום טוב שני הוא, מפני שזוהי מצוה הבאה בעבירה. **ופליגא וכו'**—הסברה הזאת חולקת על ר' יצחק. **לא שנו**—לא למדו החכמים, שהגזול פסול. **יוצא בשאול**—הוא יוצא ידי חובתו בלולב שאול, שהרי ביום טוב שני לא נאמר „לכם". **מתיב**—משיב, מקשה. **אימת**—מתי? **אילימא**—אם לומר. **והאי וכו'**—וזה לא שלו הוא. **וקתני**—והתנא שונה.

רבא אמר: לעולם בי"ט ראשון, ולא מִבַּעֲיָא קָאָמַר: לא מִבַּעֲיָא שאול, דלאו דידיה הוא, אבל גזול—אֵימָא: סתם גזילה יאוש בעלים הוא וּכְדִידֵיהּ דָמֵי? קָא מַשְׁמַע לַן.

מְגִלָּה.

XIV.

מִפְּנֵי מַה אֵין קוֹרְאִים אֶת הַמְּגִלָּה בְּשַׁבָּת.

(דף ד, ב. ה, א.)

מגילה בשבת לא קָרֵינַן. מאי טַעְמָא? אמר רבה: הכל חייבין בקריאת מגילה (ובתקיעת שופר) ואין הכל בְּקִיאִין במקרא מגילה, גזירה: שֶׁמָּא יִטְּלֶנָּה בידו וילך אצל בָּקִי ללמוד ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים. וְהַיְינוּ טַעֲמָא דשופר והיינו טעמא דלולב. רב יוסף אמר: מפני שעיניהן של עניים נשואות במקרא מגילה. תַּנְיָא נַמֵּי הָכֵי: אע"פ שאמרו: כפרים מקדימין ליום הכניסה, גובין בו ביום ומחלקין בו ביום. אף על פי שאמרו? אַדְרַבָּה, משום דאמרו הוא? אלא הואיל ואמרו, שכפרים מקדימין ליום הכניסה, גובין בו ביום וּמחלקין בו ביום, מפני שעיניהם של עניים נשואות במקרא מגילה, אבל שמחה אינה נוהגת אלא בזמנה. אמר רב: מגילה בזמנה—קורין אותה אפילו ביחיד, שלא בזמנה—בעשרה. רב אסי אמר: בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. הֲוָה עוּבְדָא וְחָשׁ ליה רב לְהָא דרב אסי. ומי אמר רב

לעולם בי"ט ראשון—והדיוק שדייקת „הא שאול כשר" איננו נכון, כי שאול בודאי פסול. לא מבעיא קאמר—התנא של המשנה שונה דבר שאינו מפוקפק. לא מבעיא וכו'—דבר שאינו מוטל בספק הוא ששאול פסול, מפני שאינו שלו. אימא—אולי אמר. סתם גזלה וכו'—דרכה של הגזלה היא, שבעליה מתיאשים ממנה מיד. וכדידיה דמיה—ולכן הוא דומה כאלו היה שלו. קא משמע לן—לכן משמיע לנו התנא, שבטרם שנודע לנו אל נכון שבעליו נתיאש, פסול הוא הלולב.

לא קרינן—אין אנו קוראים. מאי טעמא—מה טעם? גזירה וכו'—לכן גזרו החכמים לאסור מתוך החששה שמא וכו'. מפני שעיניהם של עניים וכו'—העניים נושאים את עיניהם לקריאת המגלה, לפי שהם מצפים למנות, שנותנים להם בפורים, ובשבת אין מחלקים מנות. תניא נמי הכי—שנוי בברייתא גם כן כך. מקדימין ליום הכניסה—בני הכפר מקדימים לקרוא את המגילה ביום השני והחמישי בשבוע, שאז הם מתכנסים לעיירות לצרכי השוק ובתי הדינים, ומתוך שהם עצמם אינם בקיאים במקרא המגילה ונזקקים שאחרים יקריאוה לפניהם, אין מטריחים אותם לחזור שנית לעיר ביום י"ד באדר. גובין—את המתנות. אדרבה—נהפוך הוא. משום דאמרו הוא—לכן גובים ומחלקים בו ביום לפי שאמרו החכמים, שהכפרים וכו'. שמחה—שמחת פורים במאכל ומשתה. בזמנה— בארבעה עשר באדר. ביחיד—מפני שביום הזה קוראים את המגלה הכל ולכן, כשקוראים אותה אפילו ביחיד, יש בזה פרסום הנס. שלא בזמנה—כגון בני הכפרים, המקדימים בקריאתם ביום הכניסה. בעשרה—צריך לקרוא אותה דוקא בעשרה, כדי לעשות פרסום לנס. בין בזמנה וכו' בעשרה—מפני פרסום הנס. הוה עובדא וכו'—

הָכִי? וְהָאָמַר רב יהודה בְּרֵיהּ דרב שמואל בר שֵׁילַת מִשְּׁמֵיהּ דרב: פורים, שֶׁחָל להיות בשבת--ערב שבת זמנם. ערב שבת זמנם? וְהָא שבת זמנם היא! אלא לאו הָכִי קָאָמַר: שלא בזמנם כזמנם, מה זמנם—אפילו ביחיד, אף שלא בזמנם—אפילו ביחיד? לא, לענין מקרא מגילה—בעשרה, אלא מַאי „ערב שבת זמנם"? לְאַפּוּקֵי מדרבי, דאמר: הואיל ונדחו עיירות ממקומן—יִדָּחוּ ליום הכניסה, הָא קָא מַשְׁמַע לַן: דערב שבת זמנם הוא.

XV.

קְרִיאַת הַמְּגִלָּה וּקְרִיאַת הַתּוֹרָה. הַבְּרָכָה עַל קְרִיאַת הַמְּגִלָּה.

(דף כא. א-ב.)

מַתְנִיתָא. הקורא את המגילה—עומד ויושב. קְרָאָהּ אחד, קְרָאוּהָ שנים—יצאו. מקום שנהגו לברך—יברך, ושלא לברך—לא יברך.

גְּמָרָא. תָּנָא: מה שאין כן בתורה. מְנָהָנֵי מִלֵּי? אמר רבי אבהו, דאמר קרא: „וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי"[1]. ואמר ר' אַבָּהוּ: אִלְמָלֵא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו: כִּבְיָכוֹל אף הקב"ה בעמידה! וא"ר אבהו: מִנַּיִן לרב, שלא ישב על גַּבֵּי מטה וְיִשְׁנֶה לתלמידו על גבי קרקע? שנאמר: „ואתה פה עמד עמדי".

תָּנוּ רַבָּנָן: מימות משה ועד רבן גמליאל לא היו לְמֵדִין תורה אלא מְעוּמָּד. משמת רבן גמליאל, ירד חולי לעולם והיו למידין תורה מְיוּשָּׁב: והיינו דְּתְנַן: משמת רבן גמליאל, בטל כבוד תורה. כתוב אחד אומר: „וָאֵשֵׁב בָּהָר"[2], וכתוב אחד אומר: „וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר"[3]? אמר רב: עומד

[1]דברים ה, כח. [2]שם ט, ט. [3]שם י, י.

היה מעשה והשש רב לזה שאמר רב אסי (השתדל לאסוף עשרה אנשים למקרא המגלה). הכי-כך. (כי „מגלה שלא בזמנה בעשרה"). משמיה-משמו. ערב שבת זמנם-זמנם הקבוע מימי כנסת הגדולה הוא ערב שבת. והא—והלא. שבת זמנם היא-הלא בערי הפרזות נקבע זמן הפורים בארבעה עשר. הכי קאמר-כך הוא אומר. לענין וכו'-בנוגע למקרא מגלה, אמנם צריך לקרוא בעשרה. לאפוקי וכו'-להוציא את זה שאמר רבי. הואיל ונדחו העירות וכו'—הואיל שבני העיירות אינם חוגגים את הפורים חג בזמנו, היינו בשבת, לכן צריך לדחותו ולהקדימו ליום הכניסה, היינו ביום החמישי. הא קמשמע לן-הנה הוא משמיע לנו, שדוחים את הפורים מיום השבת לערב שבת, שזהו זמנם על פי התקנה הקדומה.

עומד ויושב-ברצותו הוא עומד וברצותו הוא יושב בשעת הקריאה. קראוה שנים יצאו--אם שנים קראו את המגלה יחד, יצאו השומעים ידי חובת מקרא מגלה ואין אנו אומרים, שאין שני קולות נשמעים יחד. לברך--על מקרא המגלה. לא יברך-אינו צריך לברך.

תנא-שנה התנא בברייתא. מה שאין כן בתורה-אין קוראים בתורה בצבור מיושב. מנהני מילי-מנין אנו יודעים את הדברים האלה? כביכול-כאלו אפשר היה לומר כן, שגם הקב"ה עמד (שהרי נאמר „עמדי"). וישנה-ילמד. על גבי הקרקע-אלא או שניהם על גבי המטה, או שניהם על הקרקע. דתנן-ששנינו. בטל כבוד התורה-כי עד מותו למדו מעומד

ולומד, יושב ושוֹנֶה. ר׳ חנינא אמר: לא עומד ולא יושב, אלא שׁוֹחֶה. רבי יוחנן אמר: אין „ישיבה", אלא לשון עַכָּבָה, שנאמר: „וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים"[1] רבא אמר: רַכּוֹת–מעומד וקשות–מיושב.

„קראה אחד קראוה שנים, יצאו".

תְּנָא: מה שאין כן בתורה. תְּנוּ רַבָּנָן: בתורה–אחד קורא ואחד מתרגם, ובלבד שלא יהא אחד קורא ושנים מתרגמין; ובנביא–אחד קורא ושנים מתרגמין, ובלבד שלא יְהוּ שנים קורין ושנים מתרגמין. וּבְהַלֵּל ובמגילה–אפילו עשרה קורין ועשרה מתרגמין. מַאי טַעֲמָא? כֵּיוָן דחביבה, יָהֲבֵי דַעְתַּיְהוּ וְשָׁמְעֵי.

„מקום שנהגו לברך, יברך".

אמר אביי: לא שנו–אלא לאחריה, אבל לפניה–מצוה לברך. דאמר רב יהודה אמר שמואל: כל המצות כולן–מברך עליהן עובר לַעֲשִׂיָּתָן. מַאי מַשְׁמַע דְּהַאי „עובר" לִשָּׁנָא דְאַקְדּוֹמֵי הוא? אמר רב נחמן בר יצחק: אמר קרא: „וַיָּרָץ אֲחִימַעַץ דֶּרֶךְ הַכִּכָּר וַיַּעֲבֹר אֶת הַכּוּשִׁי"[2]. אביי אמר: מהכא: „וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם"[3]. וְאִבָּעֵית, אֵימָא מהכא: „וַיַּעֲבֹר מַלְכָּם לִפְנֵיהֶם וה׳ בְּרֹאשָׁם"[4]. — לפניה מַאי מברך? רב ששת מִקַּטַּרְזְיָא אִקְלַע לְקַמֵּיהּ דרב אשי וּבָרֵיךְ „מנ"ח". לאחריה מאי מברך? „ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם, (האל) הָרָב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתינו וְהַנִּפְרָע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו, ברוך אתה ה׳, הנפרע לישראל מכל צריהם". רבא אמר: „האל המושיע". אמר רב פַּפָּא: הִלְכָּךְ נֵימְרִינְהוּ לְתַרְוַיְהוּ: ברוך אתה ה׳, הנפרע לישראל מכל צריהם, האל המושיע".

[1]דברים א, מו. [2]שמואל ב. יח, כג. [3]בראשית לג, ג. [4]מיכה ב, יג.

מפני כבודה. ולומד–כשהיה לומד מפי אלהים, היה עומד. יושב ושונה–כשהיה חוזר בעצמו על מה שלמד היה יושב. שוחה–היה מטה את עצמו. אין ישיבה וכו׳–משמעותה של המלה „ישב" היא עכוב והתמהמה. רכות–ענינים רכים וקלים, שאדם מהיר להבינם, מורים מעומד. קשות–ענינים קשים וחמורים. מיושב — הוא מורה מיושב, מפני שהוא מתיגע בהסברתם ובאורם.

מה שאין כן בתורה–שבתורה קורא רק אחד. ושנים מתרגמים–וכל שכן שאין שנים קוראים, מפני ששני קולות אינם נשמעים. ובנביא וכו׳ ושנים מתרגמים–כי התרגום הארמי אינו אלא הסברה להמון העם שאינו מבין עברית ולכן בתרגום התורה עלינו להשתדל שהעם יבין את המצוות הכתובות בתורה וכשיקראו שנים לא ישמע קולם, אבל בתרגום הנביאים לא הקפידו כל כך. כיון דחביבה וכו׳–כיון שקריאת ההלל והמגלה חביבה כל כך על העם, לכן הם נותנים את דעתם ושומעים.

לא שנו–לא הורו החכמים זאת, אלא בנוגע להברכה שלאחרי קריאת המגלה. עובר–קודם. מאי משמע וכו׳–מה משמיע (מוכיח) כי המלה „עבר" משמשת לשון (להוראת) „הקדם"? ויעבר את הכושי–ויקדים את הכושי. קטרזיא–שם מקום בארמינה אצל מקום נהר פרת. איקלע וכו׳–נזדמן לפני רב אשי וברך את הברכות מנ"ח, היינו: „על מקרא מגלה", „שעשה נסים" ו„שהחיינו". הילכך וכו׳–לפיכך נאמר אותן שניהן (שני סיומי הברכות).

כְּתֻבּוֹת.

XVI.

יִפּוּי כֹּחַ הָעֵדִים לִפְסֹל אֶת הַשְּׁטָר שֶׁחָתְמוּ עָלָיו.

(דף יח–ב. יט–א.)

מַתְנִיתָא. העדים שאמרו: „כתב ידינו הוא זה, אבל אנוסים היינו, קטנים היינו, פסולי עדות היינו"–הרי אלו נאמנים. ואם יש עדים, שהוא כתב ידם, או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר–אינן נאמנין.

גְּמָרָא. אמר רַמִּי בַּר חַמָּא: לא שנו, אלא שאמרו: „אנוסים היינו מֵחֲמַת ממון", אבל: „אנוסים היינו מחמת נפשות"–הרי אלו נאמנין. אמר ליה רבא: כל כְּמִינֵיהּ? כֵּיוָן שהגיד, שוב אינו חוזר ומגיד! וכי תֵימָא: הָנֵי מִלֵּי–על פה, אבל בשטר לא? והא אמר ריש לקיש: „עדים ההתומים על השטר–נעשה כמי שנחקרה עדותן בב"ד!" אלא: כי אִתְּמַר–אַרֵישָׁא אִתְּמַר: „הרי אלו נאמנין"–אמר רַמִּי בר חַמָּא: לא שנו, אלא שאמרו: „אנוסין היינו מחמת נפשות", אבל אמרו: „אנוסין היינו מחמת ממון"–אין נאמנין. מ"ט? אין אדם משים עצמו רשע.

העדים שאמרו וכו'–שהעידו על חתימתם, כדי לקיים את השטר. פסולי עדות–כגון קרובים או משחקים במשחק העצמות וכדומה. נאמנים–כיון שאין כתב ידם מתאשר ומתקים אלא על פיהם, הרי הם נאמנים לפסול את השטר, כי כשם שאנו מאמינים להם, שזהו כתב ידם, כך עלינו להאמין להם, כי בשעת חתימתם היו אנוסים וכו'. יוצא ממקום אחר–שהם חתומים על שטר אחר, שהיה מאושר ומקויים בבית דין ועל פי השטר ההוא אנו מכירים את כתב יד העדים ואיננו נזקקים, שיקיימוהו המה שנית בפיהם. אינם נאמנים–לומר: פסולים היינו.

לא שנו–לא הורו בהמשנה, שאם כתב ידם יצא ממקום אחר אז אינם נאמנים. מחמת ממון–שבעל השטר אנס אותם לחתום מתוך איום לגרום להם הפסד ממון; ועל זה אינם נאמנים, מפני שאין אדם נאמן לשים עצמו רשע, ואלה הלא פוסלים את עצמם באמרם, שחתמו שקר בשביל אונס ממון. מחמת נפשות–שבעל השטר אמר להרגנו אם לא נחתם. כל כמיניה–וכי עד נאמן לפסול בעצמו את עדותו? כיון שהגיד–לאחר שכבר הגיד פעם אחת את עדותו, אינו יכול לחזור ולהגיד שנית, כדי לעקור את עדותו הראשונה, כי לגבי עדות כתובה הגדה אחת, „אם לא יגיד" (ויקרא ה'. א) וכן גם כאן, כיון שחתמו על השטר וחתימתם היא ההגדה שלהם, וכתב ידם יוצא ממקום אחר, איך הם נאמנים לחזור ולעקור את עדותם? התינח כשאין כתב ידם יוצא ממקום אחר ואנחנו סומכים עליהם, הרי כל עדותם שהם מעידים „כתב ידינו הוא זה, אבל אנוסים היינו" וכו' אינה אלא הגדה אחת, אבל כאן, הרי לא על עדותם אנו סומכים. וכי תימא הני מילי וכו'–ואם תאמר במה דברים אמורים, שאין העד חוזר ומגיד, דוקא בעדות שבעל פה, כגון שהוא מעיד בבית דין ותוך כדי דבור הוא בא לשנות את עדותו, אבל בחתימה סותר לשנות את העדות, שהרי נאמרה בכתוב „הגדה". אלא כי אתמר וכו'–כשנאמר מאמרו של רמי בר חמא, לא נאמר אלא על ראש המשנה. לא שנו–לא הורו החכמים במשנה, שנאמנים העדים לפסול את כתב ידם. מחמת נפשות–שהרי בדבריהם אלה אין הם שמים את עצמם רשעים וכיון שאנו סומכים עליהם, נאמנים הם לעקור, בתוך כדי דבור, אחד, את עדותם. אין אדם וכו'–אין אדם נאמן לפסול את עצמו, שהרי הוא קרוב לעצמו וקרוב פסול לעדות.

תָּנוּ רַבָּנַן: אין נאמנים לפוסלו, דברי ר"מ. וחכ"א: נאמנים. בִּשְׁלָמָא לְרַבָּנַן, כִּי טַעֲמַיְהוּ: שהפה שאסר הוא הפה שהתיר, אלא לר"מ--מ"ט? בִּשְׁלָמָא פסולי עדות--מַלְוֶה גּוּפֵיהּ מֵעִקָּרָא מִדַּק דָּיֵיק וּמְחַתֵּם, קטנים נַמֵּי כדרבי שמעון בן לקיש, דְּאָמַר ר"ל: חֲזָקָה, אין העדים חותמין על השטר, אלא אם כן נעשה בגדול, אלא אנוסין--מַאי טַעֲמָא? אמר רב חסדא: קָסָבַר רבי מאיר: עדים שאמרו להם: "חִתְמוּ שקר ואל תֵּהָרְגוּ"--יֵהָרְגוּ ואל יחתמו שקר. אמר ליה רבא: הַשְׁתָּא אילו אָתוּ לְקַמַּן לְאִמְּלוּכֵי, אָמְרִינַן לְהוּ: זִילוּ חֲתוּמוּ וְלָא תִתְקַטְלוּן, דְּאָמַר מר: "אין לך דבר, שעומד בפני פיקוח נפש, אלא עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים בלבד". הַשְׁתָּא דַחֲתַמוּ--אָמְרִינַן לְהוּ: "אַמַּאי חֲתַמִיתוּ"? אלא טַעֲמָא דרבי מאיר--כדרב הונא אמר רב. דאמר רב הונא אמר רב: מודה בשטר שֶׁכְּתָבוֹ--אין צריך לְקַיְּמוֹ.

גּוּפָא: "אמר רב הונא אמר רב: מודה בשטר שכתבו--אין צריך לקיימו". אמר לֵיהּ רב נחמן גַּנּוֹבָא גַּנּוֹבֵי למה לך? אִי סְבִירָא לך כרבי מאיר--אֵימָא: הֲלָכָה כרבי מאיר"! אמר ליה: ומר--הֵיכִי סְבִירָא ליה? אמר

אין נאמנים לפוסלו וכו'--ר' מאיר חולק על ראש משנתנו "העדים שאמרו כתב ידינו" וכו'. בשלמא--אמנם נכון הוא, התינח. כי טעמייהו--הם הולכים לפי טעמם ושטתם. הפה שאסר וכו'--כלומר: בדבר פיהם קיימו העדים את השטר ובדבר פיהם הם פוסלים אותו, שהרי אין כתבם יוצא ממקום אחר, ומאחר שהם אומרים, שהיו אנוסים מחמת נפשות, אין הם משימים בזה את עצמם רשעים, ובנוגע לזה שאמרו, שהיו פסולים, הכונה היא, שהיו קרובים או עבדים ועתה נשתחררו. בשלמא פסולי עדות--התינח שאינם נאמנים כשהם אומרים, שהיו פסולי עדות. מלוה גופיה וכו'--לפי שהמלוה בעצמו מדקדק מתחלה לְחַתֵּם על שטרו עדים כשרים, כדי שלא יפסיד את ממונו, וכן בנוגע למכירת קרקע, מדקדק המוכר בעדי החתימה, שלא יהיו פסולים. נמי--גם כן אינם נאמנים. חזקה--דבר מוחזק לודאי הוא. נעשה בגדול--אם כל מעשה השטר נעשה על ידי גדולים, היינו אם הלוקח והמוכר הם גדולים; ולגבי עדים גם כן חזקה היא, שהמלוה או הקונה אינו מחתם על שטרו קטנים. מאי טעמא--מה טעם אינם נאמנים, מדוע לא נאמר "שהפה שאסר הוא שהתיר"? קסבר--סובר הוא. ואל יחתמו שקר--ולפיכך אפילו הם אומרים, שהיו אנוסים מחמת נפשות, הרי הם משימים בזה את עצמם רשעים. השתא וכו'--הנה אלו הם באים אלינו להועץ אתנו (אם לחתום או ליהרג), אנו אומרים להם: לכו וחתמו ואל תֵּהָרְגוּ. מר--האדון, התנא. פקוח נפש--הצלת החיים. השתא וכו'--עתה כשחתמו, אנו אומרים להם: למה חתמתם? טעמא--הטעם. מודה בשטר שכתבו--אם הלוה מודה בשטר שהוא כתב אותו ושהעדים נחתמו על פיו. אין צריך לקיימו--אין המלוה צריך לאשר ולקיים את התימת העדים, כי מכיון שאמר הלוה, שהשטר היה כשר, אינו נאמן עוד לשוב ולומר שהוא פרע אותו, שהרי השטר לא נמצא בידו אלא ביד המלוה; ומה שאמר ר' מאיר, שאין העדים נאמנים לפוסלו, הוא גם כן באופן, שהלוה מודה בשטר שכתבו, ובכן אין אנו צריכים עוד שהעדים יקיימו את השטר, שהרי הוא מתקיים בעדותו של הלוה.

גופא--נאמר באותו המאמר גופא, שהובא זה עתה. גנובא וכו'--למה לך להתגנב ולומר את דבריך בלשון שלא נחלקו בה היחיד והמרובים, כדי שלא יבטלו את דבריך, שאמרת כיחיד (כר' מאיר)? אי סבירא וכו'--אם סובר אתה כר' מאיר, אמור: הלכה כר' מאיר. ומר וכו'--

ליה: כי אָתוּ לְקַמָּן לְדִינָא, אָמְרִינַן לְהוּ: „זִילוּ קַיְּמוּ שְׁטָרַיְכוּ וְחוּתוּ לְדִינָא".

אמר רב יהודה אמר רב: האומר: „שטר אֲמָנָה הוא זה"—אינו נאמן. דְּקָאמַר מַאן? אִילֵּימָא, דקאמר לוה—פְּשִׁיטָא! כָּל כְּמִינֵּיהּ? ואלא דקאמר מלוה? תבוא עליו ברכה! אלא דְּקָאָמְרֵי עדים? אי דכתב ידם יוצא ממקום אחר—אַמַּאי לא מְהֵימְנֵי? אמר רבא: לעולם דקאמר לוה, וכדרב הונא. דאמר רב הונא אמר רב: מודה בשטר שכתבו—אין צריך לקיימו. אביי אמר: לעולם דאמר מלוה, וּכְגוֹן שֶׁחָב לאחרים, וכדרבי נתן, דתניא: רבי נתן אומר: מִנַּיִן לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו, מנין—שמוציאין מזה ונותנין לזה? תלמוד לומר: „וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ"[1], רב אשי אמר: לעולם דְּקָאָמְרֵי עדים וּדְאֵין כתב ידם יוצא ממקום אחר, וּדְקָאָמְרַתְּ: „אַמַּאי לא מְהֵימְנֵי: כדרב כהנא, דאמר רב כהנא: אסור לו לאדם, שֶׁיַּשְׁהֶה שטר אֲמָנָה בתוך ביתו, מִשּׁוּם שנאמר: „אַל תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה"[2], ואמר רב ששת בריה דרב אידי: שמע מִנֵּיהּ מדרב כהנא: עדים שאמרו: „אמנה היו דברינו"—אין נאמנין. מאי טעמא? כיון דְּעַוְלָה" הוא—אַעַוְלָה לא חָתְמֵי.

XVII.

פַּרְנָסַת הַבָּנוֹת וְהַבָּנִים אֵינָהּ חוֹבָה אֶלָּא מִצְוָה.

(דף מט, א. ב.)

מַתְנִיתָא. האב אינו חייב במזונות בתו. זה מִדְרָשׁ דרש רבי אלעזר

[1]במדבר ה, ז. [2]איוב יא, יד.

אדוני איך סובר בנוגע לשטר, שהלוה מודה שכתבו? כי אתו וכו'—כשהם באים לפנינו לדין (כשהמלוים מביאים לנו שטרות לגבות על פיהם ואין עדיהם עמם), אנו אומרים להם: לכו, קיימו את שטרותיכם (בקשו את עדיכם, שיקיימו את השטרות) ואחר כך, רדו לדין.

שטר אמנה הוא זה—שטר שהלוה לא לוה על פיהו, אלא כתבו ומסרו למלוה להחזיקו בידו עד שעה שיצטרך ללות, והוא האמין לו, שלא יתבענו ממנו אלא לאחר שהלוהו. דקאמר מאן—מי הוא האומר „שטר אמנה הוא"? דקאמר לוה וכו'—אם הלוה אומר זאת, הלא הדבר פשוט שאינו נאמן. כל כמיניה—וכי נאמן הוא בזה, והלא חתומים עליו עדים? תבוא עליו ברכה—אם הוא מסתלק מלגבות ע"פ השטר הזה. פשיטא דלא מהימני—הלא הדבר פשוט שאינם נאמנים. אמאי—מדוע. לעולם—אמנם. דאמר רב הונא וכו'—ורב יהודה בא להשמיענו, שאם הלוה אמר, שהוא כתב את השטר ומסרו למלוה, אבל זה היה שטר אמנה, אין המלוה צריך להביא עדים שיעידו על החתימה, שאין הלוה נאמן לפסול את השטר, כי אין אדם כותב שטר ומוסרו למלוה בלא הלואה. שחב לאחרים—בהודאה זו שהוא מודה, ששטר אמנה הוא, הוא חב ומפסיד את אחרים הנושים בו, שעל פי הדין יכולים הם לגבות את החוב, שהוא נושה באחרים. לאשר אשם לו—ולא כתוב „לאשר הלוהו" אלא לאשר האשם, היינו הקרן, שלו הוא. ודקאמרת—ומה שאתה אומר. שישהה—שֶׁיְּעַכֵּב. שמע מניה וכו'—משמע מדברי רב ששת. לא חתמי—אינם חותמים ולפיכך כשאמרו שחתמו, אינם נאמנים להרשיע את עצמם.

במזונות בתו—לאחר שהיתה לבת שש שנים. דרש—ביום שמנוהו לנשיא.

בן עזריה לפני חכמים בכרם בְּיַבְנֶה: הבנים יירשו והבנות יִזּוֹנוּ; מה הבנים אינן יורשין אלא לאחר מיתת האב, אף הבנות אין ניזונות אלא לאחר מיתת אביהן.

גְּמָרָא. במזונות בתו הוא דאינו חייב, הָא במזונות בנו–חייב? בתו נַמִּי–חובה הוא דְּלֵכָּא, הא מצוה–אִכָּא, מַנִּי מַתְנִיתַן? לא רבי מאיר, לא רבי יהודה ולא רבי יוחנן בן בְּרוֹקָא. דְּתַנְיָא: מצוה לזון את הבנות, קל וחומר לבנים, דְּעָסְקִי בתורה. דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: מצוה לזון את הבנים וקל וחומר לבנות, מִשּׁוּם זִלּוּתָא. ר׳ יוחנן בן בְּרוֹקָא אומר: חובה לזון את הבנות לאחר מיתת אביהן, אבל בחיי אביהן–אלו ואלו אינן ניזונין. מַנִּי מַתְנִיתִין? אי רבי מאיר, הא אמר: „בנים מצוה", אי רבי יהודה, הא אמר: „בנים נמי מצוה", אי רבי יוחנן בן ברוקא–אפילו מצוה נַמִּי לֵיכָּא? אִבָּעֵית אֵימָא: רבי מאיר, איבעית אימא: ר׳ יהודה, איבעית אימא: רבי יוחנן בן ברוקא. איבעית אימא: ר׳ מאיר, וְהָכִי קָאָמַר: האב אינו חייב במזונות בתו והוא הדין לבנו, הא מצוה בבתו איכא, קל וחומר לבנים, וְהַאי דְּקָתָנֵי „בתו"–הא קָא מַשְׁמַע לַן: דאפילו בתו–חובה הוא דְּלֵכָּא, הא מצוה איכא. ואיבעית אימא: ר׳ יהודה, והכי קאמר: האב אינו חייב במזונות בתו וכל שכן לבנו, הא מצוה בבנו איכא וקל וחומר לבנות; והא דקתני „בתו"–הא קמשמע לן: דאפילו בתו–חובה ליכא. ואיבעית אימא: ר׳ יוחנן בן ברוקא, והכי קאמר: אינו חייב במזונות בתו, והוא הדין לבנו, והוא הדין אפילו מצוה נמי ליכא; וְאַיְּדֵי דבנות „לאחר מיתת אביהן חובה"–תְּנָא נַמִּי „אינו חייב".

אמר רבי אילעא, אמר ריש לקיש מִשּׁוּם רבי יהודה בר חנינא: באושא התקינו, שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים. אִבַּעְיָא

כך נקרא בית המדרש שביבנה, על שם שהתלמידים היו יושבים שם שורות כנפנים בכרם. יירשו—את כתובת אמם. יזונו–תשבנה בבית ותתפרנסנה מנכסי אביהן עד שתתבגרנה, או תנשאנה לאנשים. אינן יורשים–את כתובת אמם.

בתו נמי וכו׳—בנוגע לבתו גם כן, הנה אין חובה על האב לזונה, אבל מצוה יש בזה? מני מתניתין–של מי היא משנתנו (מי סובר כמשנתנו)? דעסקי—שהם עוסקים. משום זלותא–מפני הבזיון, שעל הבנות להתבזות ביותר כשתצטרכנה לבקש להן מזונות. אלו ואלו–הבנים והבנות. אינן נזונין—אפילו מצוה אין כאן. בנים מצוה–ובמשנתנו נאמר שבמזונות בתו אין האב חייב, משמע שמזונות הבנים חובה הוא? נמי מצוה—גם כן מצוה ולא חובה בנגוד לדברי המשנה. נמי ליכא–גם כן אין לא בבנים ולא בבנות. איבעית אימא– אם רוצה אתה, אמר. והכי קאמר–וכך הוא אומר (כך הוא מפרש את המשנה). והאי דקתני וכו׳–וזה ששונה תנא המשנה „בתו", הנה הוא משמיע לנו בזה, שאפילו בתו, שערכה פחות מערך הבן, לפי שאינה עוסקת בתורה וכו׳ ולו היה שונה „בנו", הייתי שומע מזה, שפרנסת הבן אמנם איננה חובה, אבל מצוה היא בכל זאת, ולפרנס את הבת, גם מצוה אין. דאפילו בתו חובה ליכא—אף על פי שבזיונה קשה משל הבן. ואיידי–ועל ידי, והואיל. תנא–שנה. באושא–עיר בגליל, ששם היתה ישיבה זמנית של הסנהדרין. אבעיא

לְהוּ: הִלְכְתָא כְוָתֵיהּ או אֵין הִלְכְתָא כְוָתֵיהּ? תא שמע: כִּי הֲוָה אָתוּ לְקַמֵּיהּ דרב יהודה, אמר לְהוּ: יָארוֹד יְלַדָה–וְאַבְּנֵי מָתָא שָׁדְיָא. כי הֲוָה אָתוּ לקמיה דרב חסדא, אמר להו: כְּפוֹ לֵיה אַסִּתָא בְּצִבּוּרָא וְלֵיקוּם וְלֵימָא: „עוֹרְבָא בָּעֵי בְּנֵיהּ, וְהַהוּא גַבְרָא לָא בָּעֵי בְּנֵיהּ!" וְעוֹרְבָא בָּעֵי בְּנֵיהּ? וְהָכְתִיב „לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ"[1]? לא קַשְׁיָא: הָא בְּחִוָּרֵי, הָא בְּאֻכָּמֵי. כי הוה אָתֵי לְקַמֵּיהּ דרבא, אמר ליה: „נִיחָא לָךְ, דְּמִתְּזְנֵי בניך מצדקה"? ולא אֲמַרָן, אלא דלא אֲמִיד, אבל אֲמִיד–כָּפֵינַן ליה עַל כָּרְחֵיהּ. כי הָא דרבא כַּפְיֵהּ לרב נתן בר אַמִּי וְאַפֵּק מִנֵּיהּ ד' מְאָה זוּזֵי לצדקה.

XVIII.

דִּין שְׁנַיִם שֶׁהוֹצִיאוּ שְׁטַר חוֹב זֶה עַל זֶה.

(דף קי, א.)

מַתְנִיתָא. שנים שהוציאו שטר חוב זה על זה–אדמון אומר: אילו הייתי חייב לך, כֵּיצַד אתה לוה ממני? וחכ"א: זה גובה שטר חובו וזה גובה שטר חובו.

גְּמָרָא. אִתְּמַר: שנים שהוציאו שט"ח זע"ז–ר"נ אמר: זה גובה וזה גובה. רב ששת אמר: הַפּוּכֵי מְטְרָתָא למה לי? אלא: זה עומד בשלו וזה

[1] תהלים קמז, ט.

להו—בשאלה זו התקשו החכמים). הלכתא כוותיה—ההלכה כמותו (כר' יהודה בר חנינא) או אין הלכה כמותו. תא שמע—בוא ושמע שאין הלכה כמותו, אלא שאנו רק אומרים לאב, שיזון את בניו, אבל אין כופים אותו. כי הוה אתו וכו'—כשהיו (האבות, שאינם רוצים לפרנס את בניהם) באים לפני רב יהודה, היה אומר להם: תנין (–נקבה) ילדה ועל בני העיר היא מטלת את פרנסת ילדיה. כפו ליה וכו'—כפו לו מכתשת (על פיה) בתוך קהל ויעמוד (עליה) ויאמר: העורב מבקש את בניו (לפרנסם) והאיש ההוא (כלומר: אני) אינו מבקש את בניו. אשר יקראו—למזונות, הרי מוכח, שאין העורב זן את בניו. לא קשיא—אין זו קושיה. הא בחיורי וכו'—בעוד העורבים לבנים (בקטנותם) אין אבותיהם מפרנסים אותם וכשגדלו ונעשו שחורים, אבותיהם אוהבים אותם ומפרנסים אותם. כי הוה אתי וכו'—כשאב כזה היה בא לפני רבא: היה אומר לו: כלום נוח לך שיתפרנסו בניך מן הצדקה. ולא אמרן וכו'—ולא אמרנו וכו' שאין כופים את האבות לפרנס את בניו, אלא אם איננו עשיר, אבל אם הוא עשיר אנו כופין אותו בעל כרחו. כי הא וכו'—כאותו המעשה ברבא, שכפהו לרב נתן בר אמי והוציא ממנו ארבע מאות זוזים לצדקה.

שנים שהוציא וכו'—ראובן על שמעון ושמעון על ראובן, אלא ששטרו של ראובן מוקדם משל שמעון. אדמון אומר—שמעון יכול לומר לראובן. כיצד אתה לוה ממני—הלא היה לך לתבוע ממני את חובך ולמה זה לוית ממני? זה גובה שטר חובו וכו'—אפילו כשחוב שניהם היה שוה, אין אומרים שכל אחד יעכב אצלו המלוה של חברו בעד המלוה שהלוהו הוא, אלא בית דין יורדים לנכסי כל אחד וגובים את החוב בשביל זה שכנגדו.

אתמר—נאמר, שנוי. הפוכי מטרתא וכו'—הפכת השקים למה לי (אדם הנושא בשתי ידיו שני שקי עור שמשאם שוה, מה יתרון לו להפוך את של ימין לשמאל ושל שמאל לימין)? זה עומד בשלו—כל אחד מעכב את המלוה שהלוהו חברו בעד המלוה שהוא הלוהו

עומד בשלו. דְּכֻלֵּי עָלְמָא: עידית ועידית, בינונית ובינונית, זִבּוּרִית וזיבורית–וַדַּאי הַפּוּכֵי מֶטְרָתָא הוא, כי פְּלִיגֵי: דְּאִית לֵיהּ לחד בינונית ולחד זיבורית. ר"נ סבר „זה גובה וזה גובה" קָסָבַר: בשלו הן שמין: אָתֵי בעל זיבורית וְגָבֵי ליה לבינונית, דַּהֲוָה גַּבֵּיהּ עידית, וַאֲתָא הָהוּא וְשָׁקֵיל זיבורית. ורב ששת אמר „הפוכי מטרתא למה לי"–קסבר: בשל כל אדם הן שמין: סוֹף סוֹף כי אָתֵי ההוא–בינונית דְּנַפְשֵׁיהּ קָשָׁקֵיל. ולר"נ–מַאי חָזֵית דְּאָתֵי בעל זיבורית בְּרֵישָׁא, לֵיתֵי בעל בינונית בְּרֵישָׁא וְלִגְבֵּי זיבורית וְלֶהֱדַר וּלִגְבֵּי נִיהֲלֵיהּ? לא צריכא, דְּקַדֵּם תַּבְעֵיהּ. סוֹף סוֹף, כי אָתוּ לְמִגְבֵּי–בַּהֲדֵי הֲדָדֵי קָאָתוּ? אלא לא צריכא, דְּאִית ליה לחד עידית ובינונית ואית ליה לחד זיבורית; מר סבר: „בשלו הן שָׁמִין, ומר סבר בשל כל אדם הן שמין. תְּנַן: „וחכ"א זה גובה וזה גובה". תַּרְגְּמַהּ ר"נ אַלִּבָּא דר' ששת: כגון שלוה זה לעשר וזה לחמש. הֵיכִי דָּמֵי? אילֵימָא: ראשון לעשר, ושני לחמש? בְּהָא לֵימָא אדמון: „אילו הייתי חייב לך–כיצד אתה לוה ממני?" הָא לא מְטָא זְמַנֵּיהּ!

לו. דכולי עלמא–דבר שהכל מודים הוא. עידית ועידית וכו'–אם לכל אחד מהם יש קרקע הדומה בערכו לקרקע חברו. עידית–קרקע משובח. זבורית–קרקע גרוע. כי פליגי–אלא במה הם (רב נחמן ורב ששת) חלוקים. קסבר–הוא סובר. בשלו הם שמין–מה שאמרו החכמים, שבעל חוב גובה מן הבינונית, הנה הערכת הקרקעות נעשית על פי קרקעותיו של הלוה: אם יש לו ללוה שדה שהוא בינוני לכל אדם, אבל אצלו הוא מן המשובחים, ששאר שדותיו גרועים ממנו, אז אין בעל חוב גובה מן הקרקע הזה. אתי וכו'–בא בעל הקרקע הגרוע וגובה מחברו את הקרקע הבינוני, שלגבי שדהו הזבורית שלו הרי זה עדית. ואתא וכו'–ובא הלז (השני) ולוקח מחברו את קרקעו הגרוע. בשל כל אדם הן שמין–בית דין מעריכים את ערך השדות לא בשל קרקעות הלוה, אלא בשל כל אדם. כי אתי ההוא וכו'–כשבא זה לגבות, הרי הוא לוקח את הבינונית שהיתה שלו גופו. מאי חזית וכו'–מה ראית לומר, שבעל הזבורית יבוא מתחלה (לגבות), יבוא בעל הבינונית תחלה ויגבה זבורית ואחר יחזור השני ויגבנו (אותו קרקע הזבורית גופו, שהיה שלו ושלגבי חברו יהיה עתה בינונית). לא צריכא וכו'–צריך להקים את המחלוקת הזאת, באופן שבעל הזבורית הקדים ותבעו (את בעל הבינונית). כי אתו וכו'–כשהם באים לגבות, הלא הם באים יחד, שהרי שניהם הוציאו את שטרותיהם בבית דין? אלא לא צריכא וכו'–צריך להקים את המחלקת באופן, שיש לו לאחד עדית ובינונית ויש לו לאחד זבורית. מר סבר–רב נחמן סובר, בשלו הן שמין–ואין זו „הפכת השקים", כי בין כך ובין כך מרויח בעל הזבורית, שאם קדם חברו וגבה ממנו תחלה, ויש לו איפוא עידית, בינונית וזבורית, הרי הוא גובה ממנו בינונית במקום הזבורית שלו; ואם הוא קדם וגבה בינונית, שנעשתה אצלו עידיתם, הרי הוא מגבה לחברו רק זבורית. בשל כל אדם הן שמין–וכיון שהם באים לגבות בבית דין ביחד, לכן נותנים בית דין מתחלה בינונית לבעל הזבורית ואחר כך הם גובים ממנו בינונית זו, ולפיכך הרי זו „הפכת השקים". תנן–הלא שנינו במשנתנו. זה גובה וזה גובה–הרי משמע מזה, שלדברי החכמים בשלו הם שמין ואין זו הפכה. תרגמה וכו'–תרגם (באר) רב נחמן את המשנה לפי סברתו של רב ששת. זה לעשר–האחד לוה למשך עשר שנים והשני למשך חמש שנים. היכי דמי–איך דומה (יצוייר) האופן הזה? ראשון לעשר–ולמקץ שנה בא אליו השני ולוה ממנו לחמש. בהא וכו'–האומנם בזה יאמר אדמון וכו'. הא לא מטא זמניה–הלא טרם הגיע זמנו (זמן הפרעון) ולכן הרי יכול באמת ללות ממנו למשך חמש שנים.

אלא: ראשון לחמש ושני לעשר. הֵיכִי דָמֵי? אי דִמְטָא זִמְנֵיהּ, מ"ט דרבנן? ואי דלא מטא זמניה, הא לא מטא זמניה, ומ"ט דארמון? לא צריכא: דַאֲתָא בְהַהוּא יוֹמָא דְמִשְׁלַם חמש; מר סבר: עָבִיד אֱינִישׁ דְיָזֵיף לְיוֹמֵיהּ, ומ"ס: לא עָבִיד איניש דיזיף ליומיה. רָמִי בר חָמָא אמר: הָכָא בְיַתְמֵי עָסְקִינַן, דְיַתְמֵי–מִגְבָּא גָבֵי, אַגְבּוּיֵי לָא מַגְבֵינַן מִנַּיְהוּ. והא „זה גובה וזה גובה" קָתָנֵי? זה גובה, וזה ראוי לגבות–ואין לו. אמר רבא: שתי תשובות בדבר: חֲדָא „דוזה גובה וזה גובה" קָתָנֵי, ועוד: לַגְבִינְהוּ אַרְעָא ליתמי וְלֶיהֱדַר וְלַגְבִינְהוּ מִנַּיְהוּ? כדרב נחמן, דאמר ר"נ, אמר רבה בר אֲבוּהַ: יתומים, שגבו קרקע בחובת אביהן, בעל חוב חוזר וגובה אותה מהן. קַשְׁיָא. וְלוֹקְמַהּ, דְאִית לְהוּ לְיַתְמֵי זִבּוּרִית וְאִית לֵיהּ לְדִידֵיהּ עידית ובינונית, דְאָזְלֵי יַתְמֵי גָבוּ בינונית וּמַגְבוּ לֵיהּ זִבּוּרִית, דְאִי נַמֵי בשל כל אדם הן שמין, הָא אין נפרעין מנכסי יתומים אלא מזיבורית? הָנֵי מִלֵּי, הֵיכָא דלָא תָפַס, אבל הֵיכָא דתָפַס–תפס.

גִּטִּין.

XIX.

זָכִין לְאָדָם שֶׁלֹּא בְּפָנָיו.

(דף יא, ב.–יב, א.)

מַתְנִיתָא. האומר: „תן גט זה לאשתי ושטר שִׁחְרוּר זה לעבדי"–אם רצה לחזור בשניהן, יחזור. דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים: בגיטי נשים,

---

תחת אשר החוב שהוא נושה בו, ישאר בידו עד עשר שנים! אי דמטא זמניה–אם הגיע זמנו (שתמו חמש השנים כשבא המלוה ללות מן הלוה). מאי טעמא דרבנן–מה טעם החכמים, המכשירים את שטרו של המלוה הראשון, הרי הגיע זמן הפרעון והיה לו לתובעו ולא ללות ממנו! לא צריכא וכו'–אין משנתנו צריכה להקבע אלא באופן כזה. דאתא וכו'– כשבא המלוה אל חלוה באותו היום, שבו שלמו חמש השנים ולוה ממנו באותו היום. מר סבר וכו'–החכמים סוברים, שאדם עשוי (נוהג) ללות ליום אחד, ולכן זה גובה וזה גובה. ומ"ס–אדמון. הכא ביתמי עסקינן–כאן (במשנתנו) אנו עוסקים ביתומים, שהיתומים גָבָה אמנם גובים, אבל הַגבוֹת אין אנו מגבים מהם (כלומר: כשאחד מבעלי השטרות מת והיתומים באים ותובעים את חוב אביהם מן הלוה ולהם אין קרקע אשר בעל השטר שכנגדם יוכל לגבות אותו מהם, כי המטלטלים של היתומים אינם משועבדים לבעל החוב). והא זה גובה וכו'–והלא תנא המשנה שונה „זה גובה וזה גובה", משמע ששניהם גובים ואלו היינו עוסקים כאן ביתומים, הלא לא היה אלא אחד גובה. חדא–האחת. לגבינהו וכו'–יַגְבֶּה בעל החוב קרקע ליתומים ויחזור ויגבה (אותו) מהם? ולוקמה וכו'–ונקים את המחלוקת באופן שיש להם ליתומים זבורית ויש לו (לבעל החוב) לעצמו עידית ובינוניות, שהולכים היתומים וגובים בינונית, אבל לו הם מגבים רק זבורית, שהרי אם גם בשל כל אדם וכו'. הני מילי וכו'– במה דברים אמורים, שאין נפרעים מנכסי יתומים אלא מזבורית, במקום שבעל החוב לא תפס מהם בינונית, אבל במקום שתפס, אין מוציאים מידו.

האומר–לשליח. בשניהן–בגט ובשטר השחרור קודם שהגיעו ליד האשה וליד העבד. יחזור–ואין השליח יכול לזכות בהם לצרך תעודתם. בגיטי נשים–יכול לחזור בהם.

אבל לא בשחרורי עבדים, לפי שֶׁזָּכִין לאדם שלא בפניו ואין חָבִין לו אלא בפניו, שאם ירצה. שלא לזון את עבדו–רַשַּׁאי, ושלא לזון את אשתו-אינו רַשַּׁאי. אמר להם: והרי הוא פוסל את עבדו מן התרומה, כשם שהוא פוסל את אשתו? אמרו לו: מפני שהוא קנינו.

גְּמָרָא. יָתֵיב רב הונא ורב יצחק בר יוסף קַמֵּיהּ דרבי ירמיה וְיָתֵיב רבי ירמיה וְקָא מְנַמְנֵם, וְיָתֵיב רב הונא וְקָאָמַר: שמע מִנַּהּ מִדְּרַבָּנָן: התופס לבעל חוב–קנה. אמר ליה רב יצחק בר יוסף: ואפילו במקום שֶׁחָב לאחרים? אמר ליה: אין. אַדְּהָכֵי אִתְּעַר בְּהוּ ר׳ ירמיה. אֲמַר לְהוּ: דַּרְדְּקֵי! הָכֵי אמר ר׳ יוחנן: התופס לבעל חוב, במקום שֶׁחָב לאחרים, לא קנה. ואם תאמר: משנתינו? כל האומר „תְּנוּ" כאומר „זְכוּ" דָּמֵי. אמר רב חסדא: התופס לבעל חוב, במקום שחב לאחרים, באנו למחלוקת רבי אליעזר ורבנן. דְּתְנַן: מי שליקט את הפיאה ואמר: „הרי זו לפלוני עני"–רבי אליעזר אמר: זכה לו, וחכמים אומרים: יתננה לעני הנמצא ראשון. אמר אֲמֵימַר וְאִיתֵימָא, רַב פַּפָּא: דִּילְמָא לא היא? עד כַּאן לא קָאָמַר רבי אליעזר הָתָם, אֶלָּא דְמִגּוֹ דְאִי בָּעֵי מַפְקֵר לְהוּ לְנִכְסֵיהּ וְהָוֵי עני וְחָזֵי ליה, ומיגו דְזָכֵי לֵיהּ

זכין לאדם וכו׳–דבר, שהוא לטובתו של אדם, זוכים לו אפילו שלא בפניו, אבל דבר, שהוא לרעתו והובתו, אין עושים שלא בפניו. שאם ירצה וכו׳ רשאי–לפיכך כשהוא משחרר את עבדו, אין הוא מפסיד לו את מזונותיו, שהרי אם הוא רוצה אינו מפרנס אותו אפיל ובשעת שעבודו, ובשביל כך השחרור זכות הוא לעבד, שהשליח זוכה לו גם שלא בפניו. אינו רשאי–ולפיכך כשהיא מתגרשת היא מפסידה את מזונותיה, ובשביל כך הגרושין רעה הם לה ואין גורמים רעה לאדם אלא בפניו ולכן אין מסירת הגט ליד השליח מעשה גרושין גמור והבעל יכול לחזור בו. והלא הוא פוסל וכו׳–אם היה כהן, הרי הוא פוסל את עבדו בשטר שחרורו זה מן התרומה, ואם כן הלא השחרור חוב הוא לעבד? מפני שהוא קנינו–הפסול, שהכהן פוסל את עבדו המשוחרר מן התרומה, הוא מפני שעד עונה היה קנינו ואלמלי רצת, הרי יכול היה למכרו לישראל ולפסלו גם קודם לכן.

יתיב–ישב. קמיה–לפניו. וקאמר–ואמר. שמע מנה וכו׳–משמע מזה שאמרו החכמים, שהשליח זכאי לתפוס את שטר השחרור לצורך העבד, אף על פי שרבו חוזר בו ומבטל את שליחותו. התופס לבעל חוב–אדם מן השוק, התופס מטלטלים מנכסי לוה לצרכי בעל חובו, קונה. אפילו במקום וכו׳–האומנם זכאי הוא לתפוס, אפילו במקום שבתפיסתו זאת הוא גורם הפסד לבעלי חוב אחרים, הנושים גם כן כסף באותו הלוה? אין–כן (שהרי גם אותו השליח תופס את שטר השחרור לעבד, אף על פי שבזה הוא חָב ומפסיד לבעל העבד). אדהכי וכו׳–בינתים התעורר ר׳ ירמיה והתרעם עליהם. דרדקי–ילדים (לשון גנוי). הכי–כך. ואם תאמר משנתנו-הרי ממשנתנו משמע שקנה. כאומר זכו דמי–דומה כאלו הוא אומר „זכו" וכיון שאמר בעל העבד לשליח: „תן שטר שחרור זה לעבדי", הרי עשהו בזה שליח לזכות בו, וזוכים לאדם שלא בפניו, לכן אין הענין הזה דומה לשאר מעשי תפיסה. באנו למחלוקת–בענין זה יש מחלוקת. דתנן–ששנינו. מי שליקט את הפאה–בעל בית עשיר שליקט פאה ואמר וכו׳. זכה לו–אף על פי שבזה הוא חב לשאר עניים. ואיתימא–ואם תאמר (כלומר: או). דילמא לא היא–אולי ענין המחלוקת הזאת אינו דומה לענין התופס במקום שחב לאחרים. התם–שם. דמיגו וכו׳–שמתוך שאם

לְנַפְשֵׁיהּ–זָכֵי לְחַבְרֵיהּ, אבל הָכָא–לא; ועד כאן לא קָאָמְרֵי רבנן התם, אלא דכתיב „לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי"[1]–לא תלקט לו לעני, אבל הכא–לא! ור' אליעזר, הַאי „לא תלקט" מַאי עָבֵד לֵיהּ? מִבְּעֵי לֵיהּ, להזהיר לעני על שלו.

XX.

הַכֹּל כְּשֵׁרִים לִכְתֹּב אֶת הַגֵּט.

(דף כב, ב.–כג, א.)

מַתְנִיתָא. הכל כשרין לכתוב את הגט, אפילו חרש שוטה וקטן. האשה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו, שאין קִיּוּם הגט אלא בחותמיו.

גְּמָרָא. וְהָא לַאו בני דיעה נִינְהוּ? אמר רב הונא: והוא, שהיה גדול עומד על גַּבָּיו. אמר ליה רב נחמן: אלא מעתה, נכרי וישראל עומד על גביו – הָכֵי נַמֵי דכשר? וכי תֵּימָא: הכי נמי–וְהָתַנְיָא: „נכרי פסול"? נכרי לְדַעְתֵּיהּ דְּנַפְשֵׁיהּ עָבֵד. הֲדַר אמר רב נחמן: לָאו מִלְּתָא היא דַּאֲמַרִי, דְּמִדְּקָא פָּסֵל לֵיהּ לנכרי לענין הֲבָאָה – מִכְּלָל דלענין כתיבה כשר. והתניא: „נכרי פסול"? הַהִיא רבי אליעזר היא, דְּאָמַר: „עדי מסירה כרתי",

[1] ויקרא כג, כב.

הוא (בעל הבית המלקט) רוצה, הוא מפקיר את נכסיו ונעשה עני ועל ידי זה הוא עצמו נעשה ראוי ללקט הפאה ומתוך שהוא זוכה לעצמו, הוא זוכה גם לחברו. לא קאמרי–אינם אומרים. לא תלקט לעני–הכתוב סמך את „לא תלקט" אל המלים „לעני ולגר" וכו' ואנו דורשים מסמיכות זו: לא תלקט אתה לצורך העני. האי לא תלקט וכו'–„לא תלקט" זה מה הוא עושה לו (למה הוא דורש אותו)? מבעי ליה–הוא דרוש לו. להזהיר לעני על שלו–עני הראוי ליטול פאה ויש לו לעצמו שדה–הזהירו הכתוב להניח בה פאה.

כותבת את גיטה–והיא מקנה אותו לבעלה והוא חוזר ומוסרו לה לגרושין. את שוברו–שטר הפרעון שפרע לה את כתובתה, שהאשה צריכה לכתבו ולמסור לו, שיהיה בידו לראיה. בחותמיו–עיקר אשורו וקיומו של הגט הוא על ידי העדים, שחתמו עליו, ואם העדים כשרים יכול הגט עצמו להיות נכתב אפילו על ידי חרש שוטה וקטן.

והא לאו וכו'–והלא החרש השוטה והקטן אינם בני דעה ואינם יודעים לכתוב את הגט לשם האשה המגורשת. על גביו–והוא אמר לכותב, שיכתוב את הגט לצורך פלוני. הכי נמי–גם כן. נכרי לדעתיה וכו'–נכרי (שגדול הוא ויש בו דעת) עושה על דעת עצמו ואף על פי שהעומד על גבו אומר לו שיכתוב לשמה, אפשר שגמר בלבו לכתוב לשם אחר, אבל קטן, שאין בו דעת, עושה מה שזה מצוהו. הדר–שוב, חזר ואמר. לא מלתא וכו'–לא דבר (לא כלום הוא) מה שאמרתי (ששאלתי: „נכרי הכי נמי"), כי באמת כשר הוא הגט אפילו כשכתבו נכרי ואפילו אין ישראל עומד על גביו, וגם בנוגע לחרש שוטה וקטן אין צורך שיהא גדול עומד על גביהם, כי המשנה היא לפי סברתו של ר' מאיר, האומר שאין הגט צריך להיות נכתב דוקא לשמה. דמדקא פסיל וכו'–כי מכיון שלהלן במשנה האחרת פוסל התנא את הנכרי לענין הבאת הגט, שאמר „הכל כשרין להביא את הגט חוץ מחש"ו וסומא ונכרי" לפי שהנכרי אינו בתורת גטין וקדושין ואין אדם נעשה שליח לדבר שאינו שייך בו,–משמע מזה, שדוקא להוליך את הגט לאשה אסור הנכרי, אבל לא לכתיבתו, כאמור במשנתנו „שאין קיום הגט אלא בחותמיו", זאת אומרת, שהעיקר הוא חתימת העדים, אבל כתיבת הגט יכולה להיות גם שלא לשמה, ולכן גט שכתבו נכרי כשר הוא. ההיא–הברייתא ההיא של ר' אלעזר היא. עדי מסירה

וּבָעֵינַן כתיבה לשמה, וְהָא ודאי נכרי אַדַּעְתֵּיהּ דְּנַפְשֵׁיהּ קָעָבֵד.—אמר רב נחמן: אומר היה רבי מאיר: אפילו מְצָאוֹ באשפה, חֲתָמוֹ וּנְתָנוֹ לה—כשר. אֵיתִיבֵיהּ רבא לרב נחמן: „וְכָתַב לָהּ“: לשמה—מַאי, לַאו כתיבת הגט? לא, חתימת עדים. אֵיתִיבֵיהּ רבא: „כל גט, שנכתב שלא לשום אשה, פסול“? אֵימָא: שנחתם שלא לשום אשה, פסול. איתיביה: „כשהוא כותבו, כאילו כותבו לשמה“—מאי, לאו כשהוא כותבו לְתוֹרֶף לשמה, כאילו כותבו לטוֹפֶס לשמה? לא: כשהוא חותמו לשמה, כאילו כותבו לשמה. ואי בָעֵית, אֵימָא: הָנֵי מַתְנִיתִין מַנִּי? רבי אלעזר היא, דאמר: עדי מסירה כָּרְתֵי, ורב יהודה אמר שמואל: והוא שֶׁשִּׁיֵּר מקום התורף. וכן אמר רבי חַגָּא מִשְּׁמֵיהּ דעולא: והוא ששייר מקום התורף ורבי אלעזר היא. ורבי זריקא אמר רבי יוחנן: אינה תורה. מַאי „אינה תורה“? אמר רבי אבא: כאן הודיעך, שאין כח לשמה, ורבי מאיר היא, דאמר: עדי חתימה כרתי. והאמר רבה בר בר חנה, אמר רבי יוחנן: רבי אלעזר היא? אָמוֹרָאֵי נִינְהוּ וְאַלִּבָּא דרבי יוחנן.

XXI.

דִּין עֶבֶד שֶׁעֲשָׂאוֹ רַבּוֹ אַפּוֹתֵיקִי.

(דף מ, ב.—מא, א.)

מַתְנִיתָא. עבד שֶׁעֲשָׂאוֹ רַבּוֹ אַפּוֹתֵיקִי לאחרים וְשִׁחְרְרוֹ—שורת הדין: אין העבד חייב כלום; אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו כותב אלא מְשַׁחְרֵר.

גדברים כד, ג.

כרתי—העדים המוסרים את הגט ליד האשה, הם הם הכורתים את האשה מן הבעל, אבל חתימת העדים אינה מן התורה, הלכך מה שנאמר בתורה „וכתב לה“ מכוון לכתיבת הגט, הצריכה להיות לשמה, ולא כמו שדרש ר׳ מאיר ש„וכתב“ מכוון לחתימת העדים. ובעינן—ואנו צריכים. והא ודאי וכו׳—ונכרי הכותב את הגט, עושה (כותבו) בודאי על דעת עצמו ולא על דעתו של העומד על גבו, ולכן הוא פסול. מצאו—את הגט. איתיביה—השיבהו. מאי לאו וכו׳—מה צריך לכתוב לשמה, הלא בודאי את הגט. שלא לשום אשה—שלא לשם גרושיה של אשה ידועה. אימא—אֱמוֹר. כשהוא כותבו וכו׳—כשהוא כותב את מקצתו לשמה כאלו הוא כותב את כולו לשמה (הרי משמע שהכתיבה צריכה להיות לשמה). תורף—עיקר התוכן, היינו שם האיש והאשה וכו׳. טופס—נוסח דברי הגט (פאָרמולאַר). ואי בעית אימא—ואם רוצה אתה אמֹר. הני וכו׳—אלה משנותינו של מי הן (כדברי מי הן)? והוא ששייר וכו׳—הגט כשר אם החרש וכו׳ השאיר את מקום התורף, שנכתב אחר כך על ידי בן דעת, ובאופן כזה אין צורך להקים את המשנה כ„שגדול עומד על גביו“ וגם לא להקימה כר׳ מאיר. אינה תורה—אין דבריך תורה ואין שומעין לך. כאן הודיעך וכו׳—משנתנו, שזלזלו בה בכתיבת גיטין, באה להודיעך, שאין שום כח בכתיבה לשמה, אלא בחתימה. ר׳ אלעזר היא—האומר „עדי מסירה כרתי“. אמוראי נינהו וכו׳—יש כאן מחלקת של אמוראים (רבה בר בר חנה ור׳ זריקא) על פי ר׳ יוחנן, אם אמר ר׳ יוחנן שר׳ מאיר היא או שר׳ אלעזר היא.

אפותיקי—שעבוד לפרעון חוב (היפאָטהעק). ושחררו וכו׳—כל הענין מתבאר להלן בהגמרא. שורת הדין—מן הדין הוא.

גְּמָרָא. „עבד שעשאו רבו אפותיקי ושחררו"–מי שחררו? אמר רב: רבו ראשון; „שורת הדין אין העבד חייב כלום"–לרבו שני. כדרבא, דאמר רבא: הֶקְדֵּשׁ, חמץ ושחרור–מַפְקִיעַ מידי שעבוד. „אלא מפני תיקון העולם", שמא ימצאנו בשוק ויאמר לו: „עבדי אתה", כופין את רבו שני ועושה אותו בן חורין וכותב עבד שטר על דמיו. רבי שמעון בן גמליאל אומר: אין העבד כותב, אלא משחרר כותב. במאי קָא מִפַּלְגֵי? במזיק שיעבודו של חברו קָא מִפַּלְגֵי, דמר סבר: חייב, ומר סבר: פטור.–אִתְּמַר נַמִּי: המזיק שִׁעְבּוּדוֹ של חבירו, באנו למחלוקת רבן שמעון בן גמליאל ורבנן. עוּלָא אמר: מי שיחררו? רבו שני; „שורת הדין אין העבד חייב כלום"–במצות; „אלא מפני תיקון העולם", שהרי יצא עליו שם בן חורין, „כופין את רבו ראשון ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו". רבי שמעון בן גמליאל אומר: אינו כותב, אלא משחרר כותב. במאי קא מיפלגי? בהֶזֵּק שאינו נִכָּר קמיפלגי–מר סבר: שְׁמֵיהּ הֶזֵּק, ומר סבר: לא שמיה היזק. עולא–מַאי טַעֲמָא לא אמר כרב? אמר לָךְ: שני–רבו קָרֵית לֵיהּ? ורב–מאי טעמא לא אמר כעולא? אמר לך: שני–משחרר קרית ליה?

אִתְּמַר: העושה שדהו אַפּוֹתֵיקִי לאחרים ושטפה נהר–אַמִּי שַׁפִּיר נָאֶה אמר רבי יוחנן: אינו גובה משאר נכסים. ואבוה דשמואל אמר: גובה משאר נכסים. אמר רב נחמן בר יצחק: מִשּׁוּם דְּאַמִּי „שפיר נאה" הוא–אומר שְׁמַעְתָּא דְּלָא שַׁפִּירָן? תְּתַרְגֵּם שְׁמַעְתֵּיהּ: דאמר ליה „לא יהא לך פֵּרָעוֹן

אין העבד וכו' לרבו שני—שהרי רק משועבד היה לו בעד חוב אדונו, אבל גופו לא היה קנוי לו, והנה בא השחרור והפקיע את השעבוד. הקדש—כשעשה את שורו אפותיקי והקדישו קדושת הגוף למזבח. חמץ-ישראל שלוה כסף מעובד כוכבים ושעבד לו את חמצו בחובו, אלא שהחמץ נשאר בביתו ועבר עליו הפסח, בא אסור חמץ ומפקיע את השעבוד מיד הנכרי והרי זה חמץ שעבר עליו הפסח, שאסור בהנאה. על דמיו-על דמי מחירו. המשחרר-האדון הראשון חייב לכתוב שטר לבעל חובו על דמי מחיר העבד, שהרי הוא הפסיד לו את שעבודו. במאי קא מפלגי-על מה הם חלוקים? מר סבר-רבן שמעון בן גמליאל סובר, שהמזיק את שעבודו של חברו חייב. ומר סבר-החכמים האומרים, שהעבד כותב שטר על דמיו. – אתמר נמי-שנוי (שנינו) גם כן. באנו וכו'-בענין זה יש מחלוקת וכו'. במצות-הנוהגות בבני חורין יותר מבעבדים, שהרי הוא לא היה קנוי לו ולא יכול לשחררו. וכותב שטר וכו'-העבד כותב שטר על דמי מחירו העודפים על החוב. אינו כותב-לא העבד כותב לו שטר, אלא המשחרר כותב לו שטר על העודף. היזק שאינו ניכר-כגון שחרור העבד המשועבד לבעל חוב. מר סבר שמיה היזק-רבן שמעון בן גמליאל סובר, שהיזק שאינו ניכר שמו היזק והואיל שהאדון השני הזיק בשחרור העבד את האדון הראשון לכן עליו לכתוב את השטר על העודף. מר סבר וכו'–והתנא סובר, שאין שמו היזק, ולפיכך אין לנו לחייב את המשחרר, אלא העבד כותב את השטר, שהרי הוא נהנה מן השחרור. מאי טעמא-מה טעם? כרב-שמשחררו רבו ראשון. שני רבו וכו'-וכי את השני אתה קורא בשם „רבו", שאתה מקים את דברי התנא של משנתנו „כופין את רבו" ברבו השני? משחרר קרית ליה-וכי יש כח לשחרורו?

ושטפה נהר-הנהר כסה אותה במים לעולם. שפיר-יפה. שפיר נאה—כך היה כנויו של אמי. אומר שמעתא וכו'–הוא אומר הלכה שאינה יפה. תתרגם שמעתיה-תרגם (באר)

אלא מזו״. תניא נַמִי הָכִי: העושה שדהו אפותיקי לאחר ושטפה נהר—גובה משאר נכסים. ואם אמר לו: „לא יהא לך פירעון אלא מזו״—אינו גובה משאר נכסים. תניא אִידָךְ: העושה שדהו אפותיקי לבעל חוב ולכתובת אשה—גובין משאר נכסים. רבן שמעון בן גמליאל אומר: בעל חוב—גובה משאר נכסים, אשה—אינה גובה משאר נכסים, שאין דרכה של אשה לחזור על בתי דינין.

קִדּוּשִׁין.

XXII.

הִלְכוֹת עֶבֶד עִבְרִי, אָמָה עִבְרִיָּה, עֶבֶד נִרְצָע וְנִמְכָּר לְעַכּוּ״ם.

(דף יז, ב.–יח, א.)

תָּנוּ רַבָּנַן: עבד עברי—עובד את הבן ואינו עובד את הבת; אמה עבריה—אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת; הַנִּרְצָע והנמכר לעובד כוכבים—אינו עובד לא את הבן ולא את הבת. אמר מר: „עבד עברי עובד את הבן ואינו עובד את הבת״—מְנָהָנֵי מִלֵּי? דְּתָנוּ רבנן: „וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים״[1]—לך ולא ליורש. אתה אומר: „לך ולא ליורש״, או אינו אלא: לך ולא לבנך? כשהוא אומר: „שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד״[2], הרי לבן אמור, הָא מה אני מקיים „ועבדך שש שנים״? לך ולא ליורש. מה ראית, לְרַבּוֹת את הבן ולהוציא את האח? מְרַבֶּה אני את הבן, שֶׁכֵּן קם תחת אביו לְיַעֲדָהּ ולשדה אחוזה. אַדְּרַבָּה, מרבה אני את האח, שכן קם תחת אחיו לְיִבּוּם! כְּלוּם יש

[1]דברים טו, יב. [2]שמות כא, ב.

את ההלכה שלו, באופן שבעל השדה אמר לו וכו׳. אלא מזו—אבל כשאמר לו: „אם לא אפרע לך, תגבה מזו״, לא קמה השדה ברשותו ולא על סמך זה הלוהו ולכן הוא גובה משאר נכסים. גובין משאר נכסים—אם בעל השדה רוצה, יכול הוא למכור את שדהו ובעל חוב ואשתו גובים משאר נכסיו. שאין דרכה של אשה וכו׳—ולכן הטילה את אחריות כתובתה דוקא על שדה זו ועל מנת כן נישאה לו ולא שיהיו כל נכסיו אחראים לה והיא לא תדע על איזה מהם לחזור, מי קנה ראשון ומי אחרון, ותצטרך לדון עם כל אחד ואחד.

עובד את הבן—אם מת אדוניו, אז הוא עובד את בנו עד מלאת שש שנים או עד היובל, הָחֵל במשך שש שני עבודתו. את הבת—אם אין לאדוניו בן. אמר מר—אמר האדון (התנא). מנהני מילי—מנין אנו יודעים את הדברים האלה? דתנו—ששנו. ולא ליורש—שאר יורשים (חוץ מן הבן), כגון בת ואח. יעבד—ולא נאמר „יעבדך״, משמע שעליו לעבוד שש שנים, אם לו או לבנו. הא מה אני מקיים—לאיזה ענין אני מייחם. לרבות—לכלול. ליעדה—שהוא יכול ליעד לו אמה עבריה לאשה בכסף מקנתה ואינה צריכה קדושין אחרים, שנאמר: „ואם לבנו ייעדנה״ (שמות כא, ט). ולשדה אחוזה—המקדיש שדה אחוזתו, פודה בית כור (מין מדה) זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף, ואם לא פדהו ונזבר ההקדש מכרו לאחר, אינו יכול עוד לפדותו; וכשהשדה יוצא מיד הלוקח ביובל, אז הוא מתחלק לכהנים, אבל אם קנה בנו, אינו יוצא ממנו להתחלק לכהנים. אדרבה—להפך.

יבום, אלא במקום שאין בן? הא יש בן, אין יבום. אלא, טַעֲמָא דְאִכָּא הָא פִּרְכָּא, הא לַאו הָכִי-אח עֲדִיף? וְתִפּוֹק לִי, דְהָכָא תַרְתֵי וְהָכָא חֲדָא! שדה אחוזה נַמִי מֵהַאי פִּרְכָּא הוא דְקָא נָפְקָא לֵיהּ לְתַנָּא: „כלום יש יבום, אלא במקום שאין בן?"

„אמה העבריה אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת".

מְנָהָנֵי מִלֵּי? אמר רבי פַּפָּא: דאמר קרא: „וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה כֵּן"[1]— הִקִּישָׁהּ הכתוב לנרצע: מה נרצע-אינו עובד לא את הבן ולא את הבת, אף אמה העבריה-אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת. וְהַאי „לאמתך תעשה כן"-להכי הוא דַאֲתָא? הָא מִבְּעֵי לֵיהּ לְכִדְתַנְיָא: „ואף לאמתך תעשה כן"- להעניק. אתה אומר: „להעניק", או אינו אלא לרציעה? כשהוא אומר: „וְאִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד"[2], ולא „אמה העבריה", הרי רציעה אמור, הא מה אני מקיים „ואף לאמתך תעשה כן"? להעניק. א"כ: נכתוב קרא „לאמתך כן", מַאי „תעשה"? שָׁמְעַתְּ מִנַּהּ תַּרְתֵּי.

„הנרצע והנמכר לעכו"ם אינו עובד לא את הבן ולא את הבת".

נרצע, דכתיב: „וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם"[3]—ולא את הבן ואת הבת, נמכר לעובד כוכבים מְנַיִן? אמר חזקיה: אמר קרא: „וְחִשַּׁב עִם קֹנֵהוּ"[4]—ולא עם יורשי קונהו. אמר רבא: דבר תורה-עובד כוכבים יורש את אביו, שנאמר: „וחשב עם קונהו" ולא עם יורשי קונהו-מִכְּלָל דְּאִית ליה יורשים. גר את העובד כוכבים-אינו מדברי תורה, אלא מדברי סופרים.

[1]דברים טו, יז. [2]שמות כא, ה. [3]שם שם ו. [4]ויקרא כה, נ.

טעמא דאיכא וכו'—הטעם (שבשבילו אתה מרבה את הבן ומוציא את האח) הוא מפני שיש הקושיה הזאת („כלום יש יבום אלא במקום בן"), אבל בלעדי זאת (לולא היתה הקושיה הזאת), כי אז היה האח יָתֵר (על הבן)? ותיפוק וכו'—ותצא לי (המסקנה שיתרון לבן על האח) מזה, שכאן (בנוגע לבן) יש שתים (שתי מעלות, היינו שהוא קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה), תחת אשר כאן (בנוגע להאח) יש רק אחת (מעלה אחת: שכן קם תחת אחיו ליבום). שדה אחוזה נמי וכו'—ועל זה משנה הגמרא, שהמעלה של שדה אחוזה גם כן יוצאה לו להתנא מתוך הקושיה הזאת (שאלמלא הקושיה הזאת: „כלום יש יבום" וכו' לא ידענו לתת את היתרון לבן על האח, שהרי בכתוב לא נאמר בפירוש לא בן ולא אח, ולכן שניהם שקולים בנוגע לירושת העבד, כי לעומת מעלת היעידה של הבן עומדת מעלת היבום של האח, ורק ע"פ הקושיה הזאת מצא התנא שיש לבן עוד מעלה יתרה, היינו שדה אחוזה).

הקישה—השוה אותה. מה נרצע וכו' לא את הבן וכו'—דכתיב וַעֲבָדוֹ (שמות כא, ו), משמע: לו ולא לבן. להכי הוא דאתא—כלום בא הפסוק הזה לכך (לענין השואה לנרצע)? הא מיבעי וכו'—הלא הוא נצרך לזה שנאמר בברייתא. להעניק—לתת גם לה הענקה מרכוש אדונה בצאתה לחפשי. לרציעה—שגם את האמה העבריה רוצעין. א"כ נכתוב וכו'—אם הפסוק הזה בא רק לצורך השואה לנרצע, שאינה עובדת לא את הבן ולא את הבת, הלא די היה לו נאמר „לאמתך כן". מאי תעשה—למה נאמר עוד „תעשה"? שמעת וכו'—אם כן אתה שומע מזה שתים (השואה לנרצע ודבר ההענקה).

דבר תורה עובד כוכבים וכו'—מכיון שאנו ממעטים מן הכתוב, שעבד עברי אינו נופל בירושה ליורשי עובד כוכבים. מכלל—הרי מוכח מזה שעובד כוכבים יש לו יורשים. גר את עובד כוכבים—הירושה שהגר יורש את אביו העובד כוכבים.

דְּתְנַן: גר ועובד כוכבים, שירשו את אביהם עובד כוכבים, גר יכול לומר לעובד כוכבים: טול אתה עבודת כוכבים ואני-מעות, טול אתה יין נסך ואני-פירות; מִשֶּׁבָּאוּ לרשות גר-אסור. ואי סָלְקָא דַעְתָּךְ דְּאוֹרָיְתָא-כי לא באו לרשותו נַמִּי, כי שָׁקֵל-חִלּוּפֵי עבודת כוכבים הוא דקא שָׁקֵל! אלא מדרבנן: גזירה הוא דַעֲבוּד רַבָּנַן, שֶׁמָּא יחזור לְסוּרוֹ. תַּנְיָא נַמִּי הָכָא: במה דברים אמורים? כְּשֶׁיָּרְשׁוּ, אבל כְּשֶׁנִּשְׁתַּתְּפוּ-אסור. עובד כוכבים את הגר וגר את הגר-אינו לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. דְּתְנַן: לוה מעות מן הגר, שנתגיירו בניו עמו, לא יחזיר לבניו, ואם החזיר-אין רוח חכמים נוחה הימֶנּוּ. וְהָתַנְיָא: „רוח חכמים נוחה הימנו"? לא קַשְׁיָא: כאן-שֶׁהוֹרָתוֹ וְלֵידָתוֹ שלא בקדושה, וכאן-שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה. רב חייא בר אָבִין א"ר יוחנן: עובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה, דכתיב: „כִּי יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת הַר שֵׂעִיר"[1]. וְדִלְמָא ישראל מוּמָר שָׁאנֵי? אלא מהכא: „כִּי לִבְנֵי לוֹט נָתַתִּי אֶת עָר יְרֻשָּׁה"[2]. ורב חייא בר אבין-מ"ט לא אמר כרבא? מי כתיב „וחשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו"? ורבא-מ"ט לא אמר כרב חייא בר אבין? משום כבודו דאברהם שָׁאנֵי.

XXIII.

הַקִּנְיָן בְּכֶסֶף, בִּשְׁטָר וּבַחֲזָקָה.

(דף כו, א.)

מַתְנִיתָא. נכסים שיש להם אחריות-נִקְנִין בכסף ובשטר וּבַחֲזָקָה,

[1]דברים ב, ה. [2]שם שם ט.

טול-קח. משבאו לרשות גר-לאחר שהעבודה הזרה ויין הנסך כבר באו לרשות הגר אסור לו להחליפם בנכסים אחרים מנכסי הירושה, לבל תהיה לו הנאה מדברים האסורים בהנאה. ואי סלקא וכו'-ואם עולה (תעלה) על דעתך שירושת הגר את העובד כוכבים היא מן התורה, הרי אפילו כשעדיין לא באו לרשותו, כשהוא נוטל (חלק בירושה) את חלופי עבודת כוכבים הוא נוטל (הלא תכף כשמת אביו העובד כוכבים, הוא זוכה בחצי הירושה, היינו גם בחצי עבודת כוכבים ויין נסך, ועתה הוא מחליפם). אלא מדרבנן-ירושת הגר את העובד כוכבים אינה אלא מתקנת החכמים, שמן התורה אין הוא מתייחס עוד אל אביו העובד כוכבים. דעבוד-שעשו. לסורו-לקלקלתו הראשונה (שמא מחמת אבוד הירושה יחזור ויהי לעובד כוכבים). תניא וכו'-נאמר בברייתא גם כן כך. במה דברים אמורים-שיכול גר לומר לעובד כוכבים: טול אתה עבודת כוכבים וכו'. כשנשתתפו-כשעשו שותפות בעסק. אסור-לפי שהוא נוטל חלופי עבודת כוכבים, אבל בירושה מותר משום גזרת חכמים. עובד כוכבים את הגר-שנתגייר האב. וגר את הגר-אב ובנו שנתגיירו. דתנן-ששנינו. אין רוח חכמים וכו'-אין דעת החכמים נוחה ממנו (ממעשיו, שאין מחזיקים לו טובה על זה, לפי שלא הצריכוהו לכך). שהורתו וכו'-שהבן הורה ונולד שלא בקדושה ולכן איננו כישראל. ולידתו בקדושה-כשלידת הבן היתה בקדושת היהדות הוא נחשב לישראל גמור. ודילמא-אולי. מומר-שהמיר את דתו (כעשו). שאני-שונה הוא. מהכא-מכאן. מ"ט לא אמר כרבא-המסיק את ההלכה הזאת מן הכתוב „וחשב עם קונהו". משום כבודו דאברהם-התורה אסרה לקחת את אחוזות לוט מפני כבודו של אברהם, אשר לוט היה בן אחיו.

שיש להם אחריות-היינו קרקעות, שעליהם מוטלת האחריות של כל אדם, שחברו נושה בו, כי מתוך שהם קיימים ועומדים, לפיכך נסמכים עליהם. בחזקה-שעשה בהם איזה

שאין להם אחריות—אין נקנין אלא בִּמְשִׁיכָה. נכסים, שאין להם אחריות, נקנין עם נכסים, שיש להם אחריות, בכסף ובשטר וּבַחֲזָקָה וְזוֹקְקִין את הנכסים, שיש להם אחריות, לִשָּׁבַע עליהן.

גְּמָרָא. „בכסף"—מְנָלַן? אמר חזקיה: אמר קרא: „שָׂדוֹת בַּכֶּסֶף יִקְנוּ"[1]. וְאֵימָא: עד דְּאִכָּא שטר, דכתיב: „וְכָתוֹב בַּסֵּפֶר וְחָתוֹם"[1]? אי כתיב „יקנו" לבסוף—כִּדְקָאָמְרַתְּ, הַשְׁתָּא דכתיב „יקנו" מֵעִקָּרָא—כסף קָנֵי, שטר רְאָיָה בְּעָלְמָא הוא. אמר רב: לא שנו, אלא במקום שאין כותבין את השטר, אבל במקום שכותבין את השטר—לא קנה; ואי פָּרֵשׁ—פָּרֵשׁ. כי הא דרב אִידֵי בר אָבִין, כי זָבֵין אַרְעָא, אמר: אי בָּעֵינָא—בְּכַסְפָּא אֶקְנֵי, אי בָּעֵינָא—בִּשְׁטָרָא אֶקְנֵי. „אי בעינא בכספא איקני": דְּאִי בָּעֵיתוּ לְמֶהֱדַר—לָא מְצֵיתוּ הָדְרִיתוּ; „ואי בעינא בשטרא איקני": דאי בָּעֵינָא לְמֶהֱדַר—הָדַרְנָא בי.

„ובשטר"—מְנָלַן? אִילֵימָא מִשּׁוּם דכתיב: „וכתוב בספר וחתום והעד עדים"—וְהָאָמְרַתְּ: „שטר ראיה בעלמא הוא"? אלא מהכא: „וָאֶקַּח אֶת סֵפֶר הַמִּקְנָה"[2]. אמר שמואל: לא שנו, אלא בשטר מַתָּנָה, אבל בְּמֶכֶר—לא קנה עד שיתן לו דמים. מְתִיב רב המנונא: בשטר כיצד? כתב לו על הַנְּיָר או

[1]ירמיה לב, מד. [2]שם שם יא.

מעשה לאות שהוא החזיק בהם, כגון שחפר בהם מעט, או נעל ופרץ בהם כל שהוא וכיוצא באלה. שאין להם אחריות—היינו מטלטלין. נקנים עם נכסים וכו'—אם מכר מטלטלין עם קרקע, כיון שקנה הלוקח את הקרקע באחד משלשת הקנינים האמורים, נקנים גם המטלטלים עמו. זוקקין—מחייבים. לישבע עליהן—אף על פי שעל קרקעות לבדם אין נשבעים, הנה במקום שהטוען תבע מחברו מטלטלין וקרקעות ונתחייב הנטען להשבע על המטלטלין, אז זוקקים המטלטלים את הקרקעות, להשבע גם עליהם.

מנלן—מנין לנו? ואימא וכו'—ואמור (ואולי?) עד שיש שטר (שאין הכסף קונה אלא אם יש גם שטר מכירה עמו). אי כתיב—לו היה נכתב. כדקאמרת—כמו שאתה אומר (שאין הכסף קונה אלא עם שטר). השתא—עתה. מעיקרא—מבתחלה. קני—קונה. ראיה בעלמא הוא—אינו משמש אלא לראיה סתם שהשדה קנוי לו, אבל עיקר הקנין אינו אלא בכסף. לא שנו—לא הורו החכמים במשנה, שקונים בכסף בלבד, אלא במקום שאין רגילים לכתוב שטר מכירה. לא קנה—שכיון שרגילים בזה, אין הלוקח סומך על מעשה המקנה עד שיחזיק את שטר המכירה בידו. ואי פריש—ואם פֵּרֵשׁ הלוקח, שאם ירצה יקנה לו הכסף או יקנה לו השטר, מועיל פרושו זה, שיהא הקנין נעשה על ידי הכסף בלבד. כי הא—כעין זה. כי זבין ארעא וכו'—כשהיה קונה קרקע, היה אומר: אם רוצה אני, אקנה בכסף, ואם רוצה אני, אקנה בשטר. אי בעינא וכו' דאי בעיתו וכו'—בהתנותו את התנאי הכפול הזה כִּוֵן לומר: שאם תרצו (אתם המוכרים) לחזור בכם, לא תוכלו לחזור (שאם יבוא המוכר לחזור בו, יוכל לומר לו: אני רוצה, שיקנה לי כספי). דאי בעינא וכו'—שאם ארצה לחזור בי, אני חוזר (איני רוצה שיהא כספי קונה עד שאקבל את השטר, וכל זמן שלא קבלתיו, יכול אני לחזור בי).

אילימא—אם לומר. והאמרת—והלא אומר אתה. מהכא—מכאן. ספר המקנה—הרי מוכח, שיש קנין אפילו בספר בלבד. לא שנו—לא הורו החכמים במשנה, שהשטר קונה. עד שיתן לו דמים—לפי שאין המוכר גומר ומקנה עד שיקבל את הדמים. מתיב—משיב,

על החרס, אע״פ שאין בהם שוה פרוטה: „שדי מכורה לך׳, „שדי נתונה לך״—הרי זו מכורה ונתונה! הוא מוֹתֵיב לה והוא מְפָרֵק לה: במוכר שדהו מפני רעתה. רב אשי אמר: במתנה ביקש ליתנה לו, ולמה כתב לו לשון מכר? כדי לְיַפּוֹת את כחו.

„ובחזקה״—מְנָלַן? אמר חזקיה: אמר קרא: „וּשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר תְּפַשְׂתֶּם״[1]—במה תפשתם? בישיבה. דְּבֵי ר׳ ישמעאל תְּנָא: „וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם בָּהּ״[2]—במה ירשתם? בישיבה.

„ושאין להם אחריות-אין נקנין אלא במשיכה״:

מְנָלַן? דכתיב: „וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ״[3]—דבר הנקנה מיד ליד. ולר׳ יוחנן, דאמר: „דבר תורה: מעות קונות״—מַאי אִכָּא לְמֵימַר? תַּנָּא תַּקַּנְתָּא דרבנן קָתָנֵי.

XXIV.

קִנְיַן חֲלִיפִין בְּכֶסֶף וּבְפֵירוֹת.

(דף כח-א, ב.)

מַתְנִיתָא. כל הנעשה דמים באחר—כֵּיוָן שזכה זה, נתחייב זה בַּחֲלִיפָיו. כיצד? החליף שור בפרה, או חמור בשור, כיון שזכה זה—נתחייב זה בחליפיו.

גְּמָרָא. חליפין מַאי נִיהוּ, מטבע? שמע מינה: מטבע נעשה חליפין!

[1]ירמיה מ, י. [2]דברים יא, לא. [3]ויקרא כה, יד.

מקשה. מכורה ונתונה—ואם כן הרי מוכח שהשטר קונה. הוא מותיב וכו׳—הוא מקשה על זה והוא עצמו מתרץ זה. מפני רעתה—ולכן רצוי לו, שיהא שטר המכר קונה, כדי שהלוקח לא יוכל לחזור בו. במתנה בקש וכו׳—המשנה הזאת עוסקת בנותן מתנה ולא במכירה. כדי ליפות את כחו—הוא כתב „שדי מכורה לך״, כדי לעשות את כחו של המקבל יפה ביותר, שאם בעל חובו יגבנה ממנו, יכול הוא לתבוע ממנו את דמיה.

בישיבה—שישבתם בהן.

מיד ליד—היינו משיכת החפץ הנמכר. מאי איכא למימר—מה יש לומר (איך לתרץ על פיהו את המשנה, המונה את המשיכה בין הקנינים). תנא—התנא של המשנה שונה תקנת החכמים, שעקרו את קנין המעות ואמרו שלא תקנה אלא משיכה, מפני החששה שלא יאמר המוכר להקונה, שמקנתו אבדה או נשרפה.

כל הנעשה דמים באחר—כל מה שנותנים אותו בתור דמים במחיר חפץ אחר (היינו מטבע). כיון שזכה זה—כשהמקנה זכה בו ומשך זוז אחד מן הקונה בתורת קנין חליפין ולא בתורת דמים, נתחייב הקונה באונסי החליפין בכל מקום שהם, ואם מתו או אבדו, עליו לשלם את המעות שפסק, כי כשמשך המוכר את הזוז בתורת חליפין נקנה המקח ללוקח בכל מקום שהוא. כיצד וכו׳ כיון שזכה זה וכו׳—כיון שמשך בעל הפרה את השור, נקנית הפרה ללוקח בכל מקום שהיא ואונסיה עליו.

מאי ניהו—מה הנם? מטבע—שהוא הניתן בתור דמים בעד כל חפץ אחר. שמע מינה—שמע מזה. מטבע נעשה חליפין—ואנחנו שנינו (ב״מ דף מו, א) שאין מטבע נעשה

אמר רב יהודה: הָכִי קָאָמַר: כל הַנִּישׁוֹם דמים באחר—כיון שזכה זה, נתחייב בחליפין. דַּיְקָא נַמִּי, דְּקָתָנֵי: „כיצד? החליף שור בפרה, או חמור בשור", ש"מ. וּלְמַאי דְּסָלֵיק אַדַּעְתִּין מֵעִקָּרָא, דממטבע נעשה חליפין—מאי „כיצד"? ה"ק: פירות נַמִּי עָבְדֵי חליפין. כיצד? החליף בְּשַׂר שור בפרה, או בשר חמור בשור—כיון שזכה זה, נתחייב בחליפין. הָנִיחָא לרב ששת דאמר: „פירות עבדי חליפין", אלא לר"נ, דאמר: „פירות לא עבדי חליפין"—מַאי אִכָּא לְמֵימַר? ה"ק: יש דמים, שהן כחליפין. כיצד? החליף דמי שור בפרה, או דמי חמור בשור. מאי טעמא? סָבַר לה כר' יוחנן, דאמר: דבר תורה—מעות קונות, ומה טעם אמרו: משיכה קונה? גזירה, שֶׁמָּא יאמר לו: נשרפו חיטיך בעלייה. מִלְּתָא דִּשְׁכִיחַ—גְּזַרוּ בה רבנן, מִלְּתָא דְּלָא שְׁכִיחַ—לא גזרו בה רבנן. ולר"ל, דאמר: משיכה מפורשת מן התורה"—הניחא אי סבר לה כרב ששת, דאמר: „פירות עבדי חליפין"—מתרץ כרב

חליפין. הכי קאמר—כך אומר התנא של משנתנו. כל הנישום וכו'—כל דבר שצריך לשומו בדמים, כשבאים לתתו בתור דמי מחיר בעד חפץ אחר (היינו כל המטלטלין, ולא מטבע). כיון שזכה וכו'—אם נתנו בתורת חליפין, נקנו החליפין ללוקח במשיכה שמשך בעל המקח את הדבר הזה (ואם כן בא התנא להשמיענו שתורת חליפין היא בטלטלין). דיקא נמי—הדיוק של דברי המשנה מוכיח גם כן, שהתנא משמיענו, שעושים חליפין במטלטלין, ולא במטבע. דקתני—לפי שהוא שונה. ולמאי דסליק וכו'—ולפי זה שעלתה על דעתנו מתחלה וכו'. מאי כיצד—מה ענין החליפין בשור לכאן? הרי היה לו לשנות: כיצד? החליף מעות בשור! פירות-כל דבר שאינו כלי, נקרא פרי לענין חליפין על שם שהפירות הם מצויים ביותר. נמי עבדי חליפין-גם כן עושים תורת חליפין ואין אנו אומרים, שדוקא הנעל עושה חליפין (כמו שנאמר בספר רות ד, ז.). בשר שור—וכל שכן שור חי, שמשתמשים בו ודומה לכלי. הניחא-אמנם נכון הוא (נניח). לרב ששת וכו'—על פיהו יתכן לתרץ את המשנה בין לפי מה שעלה על דעתנו מתחלה, בין לפי מה שאמרנו „כל הנישום" וכו'. מאי איכא למימר-מה יש לומר (מה ענינו של „כיצד", בין לפי סברתנו הראשונה ובין לפי מה שתרצנו את המשנה באחרונה?). יש דמים וכו'—אמנם המשנה עוסקת במטבע וכך אומר התנא: „כל הנעשה דמים באחר" יש אשר הדמים קונים כחליפין בנעל אף על פי שנתנום בתורת דמים. דמי שור בדמי פרה וכו'-כשמכר לו שור בסכום ידוע והלוקח משך את השור ונתחייב לטוכר את דמיו, אלא שבמקום דמים הציע לפניו לתת לו במחיר השור פרה, שהעריך את דמיה כדמי השור, באופן כזה נעשים חליפין של דמי השור בדמי הפרה, והפרה נקנית לבעל השור גם מבלי משיכה. מאי טעמא-מה טעם שונות המעות האלה משאר המעות, שהן עושות חליפין? סבר ליה—התנא של משנתנו סובר כר' יוחנן. שמא יאמר לו וכו'-שמא יאמר המוכר להקונה. נשרפו וכו'-אם תפול דליקה בביתו לא יתאמץ המוכר להציל את החטים, שמכר וכבר קבל את דמיהן, באמרו שהוא לא יפסיד בשריפתן ולא ישתכר בהצלתן; ולכן תקנו החכמים, שאין הקנין נגמר עד שימשך הקונה את מקנתו, וכל זמן שלא משך עדיין היא נמצאת ברשותו של המוכר להיות הפסד שריפתן עליו, וכמו כן, שיוכל לחזור בו, אם נתייקרו. מלתא דשכיח וכו'—דבר שהוא מצוי (כגון שאר נתינת ממון בעד החפץ הנקנה) גזרו בו רבנן (שיהא צריך משיכה). מלתא דלא שכיח-דבר שאינו מצוי (שיהא חייב לו את הממון קודם שיקבל את החליפין). אי סבר לה כרב ששת-ששאר מטלטלין שאינם כלי נעשים חליפין. מתרץ כרב ששת-שעל פיהו צריך להקים את דברי המשנה: כל הנישום וכו'.

ששת, אלא אי סבר לה כר"נ, דאמר: „פירות לא עבדי חליפין" ומטבע לא קָנֵי–בְּמַאי מוֹקֵי לה? על כָּרְחָךְ כרב ששת סְבִירָא לֵיהּ.

בָּבָא קַמָּא.

XXV.

אֲבוֹת נְזִיקִין וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם.

(דף ב–א, ב.)

מַתְנִיתָא. ארבעה אֲבוֹת נְזִיקִין: השור והבור וְהַמַּבְעֶה וְהַהֶבְעֵר. לֹא הֲרֵי השור כַּהֲרֵי המבעה, ולא הרי המבעה כהרי השור, ולא זה וזה–שיש בהן רוח חיים, כהרי האש–שאין בו רוח חיים, ולא זה וזה–שדרכן לילך ולהזיק, כהרי הבור, שאין דרכו לילך ולהזיק. הצד השוה שבהן–שדרכן להזיק ושמירתן עליך, וכשהזיק–חָב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ.

גְּמָרָא. מִדְּקָתָנֵי „אבות"–מִכְּלָל דְּאִכָּא תוֹלָדוֹת, תולדותיהן–כְּיוֹצֵא בהן, או לאו כיוצא בהן? אמר רב פַּפָּא: יש מהן כיוצא בהן ויש מהן לאו כיוצא בהן.

ת"ר: שלשה אבות נאמרו בשור: הקרן והשן והרגל. קרן מְנָלַן? דת"ר: „כִּי יִגַּח"[1]–אין נגיחה אלא בקרן, שנאמר: „וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּה בֶן כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר ה' בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת אֲרָם" וגו'[2], ואומר: „בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח"[3]. מאי „ואומר"? וכי תֵּימָא:

[1] שמות כא, כח. [2] מלכים א. כב, יא. [3] דברים לג, יז.

כרב נחמן–האומר שדוקא נעל עושה חליפין מפני שהוא כלי, אבל לא פירות. **לא קני**–מן התורה, ובכן הרי לפיהו אי אפשר לומר „יש דברים שהם כחליפים" ולהקים את מעשה קנין הכסף „במילתא דלא שכיחא", כמו שמקים זאת רב נחמן. **במאי מוקי לה**–במה הוא מקים את המשנה? **סבירא ליה**–הוא סובר.

אבות נזיקין–הגורמים הראשיים של נזיקין, המפורשים בתורה (שמות כא, כב). **השור**–שור שנגח אדם או בהמה. **הבור**–אדם שכרה בור ונפל אל תוכו שור או חמור. **מבעה**–מי שֶׁמְּבַעֵר את שדהו או כרמו של חברו אם בעצמו או על ידי בהמתו. **ההבער**–המבעיר בערה שאכלה את קמת חברו. **לא הרי השור וכו'**–אין נזק השור דומה לנזק המבעה ולכן לו נאמר בתורה רק נזק השור, אי אפשר היה ללמוד ממנו נזק המבעה וכו'. **שאין בו רוח חיים**–ולולא נאמר נזק האש בתורה, הייתי חושב שפטורים על נזק כזה. **ולא זה וזה שדרכן וכו'**–שלשה אלה דרכם לילך ולהזיק. **שאין דרכו וכו'**–שהרי הוא קבוע במקומו. **ושמירתן עליך**–עליך מוטל לשמרם. **במיטב הארץ**–אם הוא רוצה לפרוע לניזק את הזיקו בקרקע, חייב לתת לו מן המובחר שבקרקעותיו.

מדקתני אבות וכו'–מכיון שהוא שונה „אבות", הרי מוכח מזה **שיש תולדות. תולדותיהן וכו'**–האם תולדותיהם דומים להם או אינם דומים להם?

שלשה אבות נאמרו בשור–שלשה עקרי נזיקין נאמרו בתורה בשור. **הקרן**–לנגות **והשן**–לאכול. **והרגל**–לרמוס. **ומנלן**–מנין לנו, שהנגיחה היא בקרן? **מאי ואומר**–למה נצרך להסתייע עוד בכתוב אחד? **וכי תימא**–ואם ......

דברי תורה מדברי קבלה לא יָלְפִינַן—ת״ש: ״בכור שורו הדר לו״. והאי מֵילַף הוא? גִּלּוּי מִלְּתָא בְּעָלְמָא הוא, דנגיחה בקרן הוא! אלא, מהו דְתֵימָא: כי פָּלֵיג רַחֲמָנָא בין תָּם לְמוּעָד, הָנֵי מִלֵּי בתלושה, אבל במחוברת--אֵימָא: כולה מועדת היא? ת״ש: „בכור שורו הדר לו״ וגו׳.

תּוֹלָדָה דקרן מאי היא? נגיפה, נשיכה, רְבִיצָה וּבְעִיטָה. מַאי שְׁנָא נגיחה, דְּקָרֵי לה אב, דכתיב: ״כי יגח״, נגיפה נַמֵּי כתיב: ״כִּי יִגֹּף״[1]! הַאי נְגִיפָה—נגיחה היא, דתניא: פתח בנגיפה וְסִיֵּם בנגיחה? לומר לך: זו היא נגיפה, זו היא נגיחה. מַאי שְׁנָא גַּבֵּי אדם, דכתיב: „כי יגח״, ומאי שנא גבי בהמה, דכתיב: ״כי יגוף״? אדם, דְּאִית לֵיהּ מַזָּלָא—כתיב: ״כי יגח״, בהמה, דְּלֵית לָהּ מַזָּלָא—כתיב: „כי יגוף״, וּמִלְּתָא אַגַּב אוֹרְחֵיהּ קָא מַשְׁמַע לַן: דְּמוּעָד לאדם – הָוֵי מועד לבהמה, ומועד לבהמה – לא הָוֵי מועד לאדם.

[1] שמות כא, לה.

דברי תורה—דין. מדברי קבלה—מדברי הנביאים והכתובים. לא ילפינן—אין אנו למדים. והאי מילף הוא וכו׳—האוכנם זהו למוד (של איזה דין)? הלא אין זה אלא גלוי דבר סתם, שהנגיחה היא בקרן (ואם כן הלא די לזה בפסוק המובא מספר מלכים). מהו דתימא וכו׳—שמא תאמר, כשמבדיל הרחמן (כלומר: הקב״ה בתורה) בין שור תם (שאינו רגיל בנגיחות ולפיכך משלם בעליו על היזקו חצי הנזק) ובין שור המועד (הרגיל בנגיחות, שבעליו משלם על היזקו נזק שלם), היינו במה דברים אמורים—בקרן תלושה (כהקרנים, שעשה צדקיה בן כנענה, וכגון שהשור לקח את הקרן בשניו ונגח בה, שמתוך שאין דרך השור בכך ואי אפשר היה לו לבעליו לשמרו מזה, לכן הוא משלם רק חצי נזק). אבל מחוברת—אם נגח השור בקרן מחוברת. אימא—אמור. כולה מועדת היא—קרן מחוברת נעשית מועדת תכף בנגיחה הראשונה, לפי שדרך השור בכך. ת״ש בכור שורו וגו׳—הרי מוכח מן הכתוב הזה, שגם נגיחה בקרן מחוברת נקראת נגיחה, ובכן בסתם נגיחה מבדיל הכתוב בין קרן תמה לקרן מועדת.

נגיפה—שדחפה בגופה והזיקה בכונה. רביצה—שראתה כלים בדרך והלכה ורבצה עליהם. בעיטה—שבעטה ברגליה ושברה כלים. ושלש אלה הנן תולדות הקרן, לפי שהן מכוונות להזיק ואין הנאה להיזקן ואין היזקן מצוי כקרן ולכן הן דומות לקרן, וכל זמן שלא העידו עליהן שלש פעמים בבית דין אין משלמים עליהן נזק שלם. מאי שנא וכו׳—במה נבדל (נבדלת) נגיחה, שהתנא קורא לה בשם אב, מפני שכתוב וכו׳. נמי—גם כן. כתיב כי יגוף—וכיון שהנגיפה נאמרה בכתוב כמו הנגיחה, אם כן תהיה גם הנגיפה אב. האי נגיפה וכו׳—נגיפה זו אינה אלא נגיחה בקרן ולא דחיפת הגוף. פתח בנגיפה וכו׳—הכתוב התחיל בנגיפה: וכי יגוף שור איש״ וגו׳. וסיים בנגיחה—וגמר בנגיחה: „או נודע כי שור נגח הוא״, ולא נאמר „כי שור נַגָּף הוא״. זוהי נגיפה זוהי נגיחה—נגיפה זו אינה דחיפת הגוף, אלא נגיחת קרן. מאי שנא גבי אדם וכו׳—מה הוא השנוי, שבענין נגיחת שור את אדם נאמר „כי יגח״ ובענין נגיחת שור את שור נאמר „כי יגוף״? דאית ליה מזלא—שיש לו מזל ואי אפשר להמיתו בנגיפה, שהיא דחיפה קלה בקרן. כתיב כי יגח—לפי שרק בנגיחה חזקה בקרן, שהשור תוחבה לתוך גופו, אפשר להמיתו. דלית לה מזלא—שאין לה מזל ואפשר להמיתה גם על ידי דחיפה. ומילתא וכו׳—ודבר בדרך אגב משמיע לנו הכתוב בזה שתלה נגיחה באדם ונגיפה בבהמה, שמשמע מזה שהבהמה נוחה למות מן האדם. דמועד לאדם וכו׳—שור, שהרג שלשה אנשים ובכל פעם העידו בבעליו (אלא שבעליו לא עמד בדין עד ששורו נגח שלש פעמים ולכן לא סקלו את השור מיד כשהמית בפעם הראשונה), הנהו גם מועד לבהמה. ומועד לבהמה וכו׳—אבל

נשיכה--תולדה דְּשֵׁן היא! לא, שן--יש הנאה לְהֶזֵּיקָהּ, הָא--אין הנאה להזיקה. רביצה ובעיטה--תולדה דרגל היא! לא, רגל--הזיקה מצוי, הָנֵי--אין הזיקן מצוי. אלא „תולדותיהן לאו כיוצא בהן" דאמר רב פפא--אַהַיָּא? אִילֵימָא אַהָנֵי--מאי שָׁנָא קרן,--דכוונתו להזיק וממונך ושמירתו עליך, הָנֵי נַמֵּי--כוונתן להזיק וממונך ושמירתן עליך? אלא תולדה דקרן--כקרן, וכי קָאָמַר רב פַּפָּא--אַשֵּׁן ורגל. שן ורגל הֵיכִי כְּתִיבֵי? דְּתַנְיָא: „וְשִׁלַּח"[1]--זה הרגל, וכן הוא אומר „מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר"[2]. „וּבִעֵר"[1]--זו השן, וכן הוא אומר: כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל עַד תֻּמּוֹ"[3].

תּוֹלָדָה דשן מַאי היא? נִתְחַכְּכָה בכותל לַהֲנָאָתָהּ וְטִנְּפָה פירות להנאתה. מאי שָׁנָא שן--דְּיֵשׁ הֲנָאָה לְהֶזֵּיקוֹ וממונך ושמירתו עליך, הָנֵי נַמֵּי--יש הנאה להזיקן וממונך ושמירתן עליך? אלא--תולדה דשן כשן, וכי קאמר רב פפא? אתולדה דרגל. תולדה דרגל מאי היא? הזיקה בגופה דרך הילוכה, בִּשְׂעָרָהּ דרך הילוכה, בַּשָּׁלִיף שעליה, בִּפְרוּמְבְּיָא שבפיה, בְּזוֹג שבצוארה.

XXVI.

א) כָּל שֶׁחַבְתִּי בִּשְׁמִירָתוֹ הִכְשַׁרְתִּי אֶת נִזְקוֹ.

ב) הַצַּד הֶחָמוּר שֶׁבְּכָל אֶחָד מֵאָבוֹת הַנְּזִיקִין.

(דף ט, ב.--י, א)

מַתְנִיתָא. כל שֶׁחַבְתִּי בשמירתו--הכשרתי את נזקו; הכשרתי בְּמִקְצָת נזקו--חבתי בתשלומי נזקו כְּהֶכְשֵׁר כל נזקו.

[1]שמות כב, ד. [2]ישעיה לב, כ. [3]מלכים א. יד, י.

כשהרג שלש פעמים את הבהמה, אינו נחשב מועד לאדם, שאם המית אחר כך אדם, דינו בשור תם ואין בעליו משלמים את הכופר, כמו שנאמר בשור תם: „סקול יסקל השור ובעל השור נקי" (שמות כא). נשיכה תולדה דשן היא--הלא נשיכה היא תולדת השן ולמה אמרו החכמים, שהיא תולדת הרגל! שן יש הנאה וכו'--ההפסד שהבהמה גורמת בשן כרוך בהנאה שיש לה לבהמה באכילתה. הא--זו (נשיכה). רביצה וכו'--שהרי על ידי כפיפת הרגלים היא רובצת. הזיקה מצוי--שהרי הבהמה מהלכת תמיד ואם רגליה פוגעות בכלים, היא רוססת אותם. הני--אלה (רביצה ובעיטה). אין היזקן מצוי--ולכן הן תולדת הקרן, שאין היזקן מצוי ואין הנאה להיזקן והן משלמות חצי נזק כקרן. אהייא--אל מה מתיחסים הדברים האלה? אילימא אהני--אם לומר, שהדברים מתיחסים לאלה (נגיפה, נשיכה וכו'). מאי שנא וכו'--במה שונה הקרן, שחייבים על היזקה. דכוונתו וכו'--לפי שהשור מתכוון להזיק והוא ממונו (קנינו) של בעל השור ולכן הוא חייב בשמירתו הני נמי--הלא אלה גם כן וכו'. וכי קאמר--וזה שאומר וכו'. היכי כתיבי--איך הם כתובים. דתניא--שנאמר בברייתא. זה הרגל--זה היזק שתגרום הבהמה ברגליה. הגלל--זה השן, שפעמים היא מגולה ופעמים מכוסה.

נתחככה בכותל--והפילה אותו. וטינפה וכו'--או שטנפה פירות שהתגוללה עליהם להנאתה. מאי שנא שן וכו'--במה שונה השן מן המעשים האלה, שאתה מקים את דברי רב פפא בתולדות השן והרגל? תולדה דרגל--כל היזק הנעשה דרך הילוך שלא בכונה הוא תולדת הרגל, לפי שהוא מצוי ואינו גורם הנאה לבהמה. בשערה--שנדבקו כלים בשערה והיא סחבה אותן ושברתן. שליף--שק של משא. פרומביא--רסן. זוג--פעמון.

כל שחבתי בשמירתו וכו'--כל דבר שאני חייב לשמרו, אני הוא שהכשרתי וגרמתי את היזקו, לפי שלא שמרתיו יפה. הכשרתי במקצת וכו'--אם הכשרתי אפילו רק את מקצת נזקו, אני חייב לשלם את כל הנזק, כאלו הכשרתיו כולו.

גְּמָרָא. תָּנוּ רַבָּנַן: כל שחבתי בשמירתו—הכשרתי את נזקו. כֵּיצַד? שור ובור, שֶׁמְּסָרָן לְחֵרֵשׁ, שוטה וקטן וְהִזִּיקוּ—חייב לשלם, מה שאין כן באש. בְּמַאי עָסְקִינַן? אִילֵימָא בשור קשור ובור מכוסה, דִּכְוָתַהּ גבי אש גחלת—מַאי שְׁנָא הָכָא וּמַאי שְׁנָא הָכָא? אלא בשור מֻתָּר ובור מגולה, דִּכְוָתַהּ גבי אש שלהבת—מה שאין כן באש דפטור? והא אמר ר"ל מִשְּׁמֵיהּ דחזקיה: לא שנו, אלא שמסר לו גחלת וְלִבָּהּ, אבל שלהבת—חייב; מַאי טַעֲמָא? דְּהָא בָּרֵי הֶזֵּיקָא! לעולם בשור קשור ובור מכוסה ודכוותה גבי אש גחלת, וּדְקָא אָמְרַתְּ: „מאי שנא הכא ומ"ש הכא"? שור—דַּרְכֵּיהּ לְנַתּוֹקֵי, בור—דַּרְכֵּיהּ לְנַתּוֹרֵי, גחלת—כְּמָה דְשָׁבֵיק לה, מֵעַמְיָא עָמְיָא וְאָזְלָא. ולר' יוחנן דאמר: אפילו מסר לו שלהבת נַמֵּי פטור, דכוותה הכא: בשור מותר ובור מגולה—מ"ש הכא ומ"ש הכא? התם—צִבְתָּא דחרש קָא גָרֵים, הכא—לא צבתא דחרש קא גרים.

ת"ר: חוֹמֶר בשור מבבור, חומר בבור מבשור. חומר בשור מבבור: שהשור משלם את הכופר וחייב בשלשים של עבד, נגמר דינו—אסור בהנאה, ודרכו לילך ולהזיק, מה שאין כן בבור. חומר בבור מבשור: שהבור—תחילת עשייתו לנזק ומוּעָד מתחילתו, מה שאין כן בשור. חומר בשור מבאש, חומר באש מבשור. חומר בשור מבאש: שהשור משלם כופר וחייב בשלשים של עבד, נגמר דינו—אסור בהנאה; מְסָרוֹ לחרש, שוטה וקטן—

תנו רבנן—שנו חכמינו. כיצד—איככה זה? מה שאין כן באש—כמפורש להלן בגמרא. במאי עסקינן—במה אנו עוסקים (באיזה ענין אנו עוסקים כאן)? אילימא—אם לומר. דכוותה—כדומה לזו. גחלת—שאינה בוערת אלא אם מלהיבים אותה. מאי שנא וכו'—במה שונה כאן (גבי השור והבור, שחייבים עליהם) ובמה שונה כאן (גבי גחלת, שאין חייבים עליה)? שלהבת—שמסר להרש, שוטה וקטן שלהבת. מה שאין כן וכו'—היתכן שיהא פטור על מסירת שלהבת? לא שנו וכו'—לא הורו החכמים (בפרק הכונס), שהשולח את הבערה ביד חרש, שוטה וקטן, שהוא פטור מדיני אדם. וליבה—והחרש הלהיב אותה. מה טעמא—מה טעם? דהא ברי הזיקא—שהרי זה ברור הזיקו (הכל יודעים, ששלהבת מזומנת להזיק). לעולם—אמנם, מכל מקום. ודקא אמרת—ומה שאתה אומר (שואל). שור דרכיה וכו'—הנה השנוי הוא בזה, שדרכו של השור הוא לנתק את מוסרותיו (והיה לו להעלות על דעתו, שאפילו אם החרש לא יתירנו, הנה יתיר השור את עצמו). לנתורי—לנפול ולהתערער ולפיכך אם החרש גלהו, חייב בעל הבור, על אשר לא שמרו כראוי. גחלת כמה וכו'—אבל הגחלת כשהוא מניח אותה, היא הולכת ומתעממת; ועל מעשה החרש, שלבה אותה, אינו חייב, לפי שאי אפשר היה לו להעלות זאת על דעתו). דכוותה הכא וכו'—כדומה לזו גם כאן, כשהוא חייב על שור וכו'—היינו על שור מותר וכו', אם כן מדוע הוא כאן חייב ושם פטור? התם וכו'—שם אחיזתו של החרש גרמה את הבערה (שהוא נטל את השלהבת והביאה אל הגדיש). הכא וכו'—אבל כאן לא אחיזתו של החרש גרמה את ההיזק, שהרי השור הלך והזיק בעצמו וכן גם הבור הזיק בעצמו, שלא על ידי החרש.

חומר בשור מבבור וכו'—יש צדדים בשור, שהם חמורים מן הבור, ולהפך יש צדדים בבור, שהם המורים מן השור. את הכופר—שור המועד שהמית אדם בן חורין, משלם בעליו כופר. בשלשים של עבד—אם המית עבד, משלם בעליו שלשים שקלים. אסור בהנאה—אם המית אדם, אסור ליהנות ממנו. מה שאין כן בבור—שאין בעל הבור חייב לשלם על מיתת אדם.

חייב; מה שאין כן באש; חומר באש מבשור: שהאש מוּעֶדֶת מתחלתה, מה שאין כן בשור. חומר באש מבבור וחומר בבור מבאש. חומר בבור מבאש: שתחילת עשייתו לנזק. מסרו לחרש, שוטה וקטן–חייב; מה שאין כן באש. חומר באש מבבור: שהאש דרכה לילך ולהזיק ומועדת לאכול בין דבר הראוי לה ובין דבר שאינו ראוי לה, מה שאין כן בבור. וְלִיתְנֵי: חומר בשור מבבור, שהשור חייב בו את הכלים, מה שאין כן בבור? הָא מַנִּי? רבי יהודה היא, דמחייב על נזקי כלים בבור. אי ר׳ יהודה–אֵֽימָא סיפא: „חומר באש מבבור, שהאש דרכה לילך ולהזיק ומועדת לאכול בין דבר, הראוי לה, ובין דבר, שאינו ראוי לה, מה שאין כן בבור". דבר הראוי לה–מאי נִינְהוּ? עצים. דבר שאין ראוי לה מאי נינהו? כלים. מה שאין כן בבור–אי ר׳ יהודה, הא אָמְרַתְּ: „מחייב היה ר״י על נזקי כלים בבור"? אלא, לעולם רבנן היא–וּתְנָא וְשַׁיֵּר. מאי שייר, דְּהַאי שַׁיֵּר? שייר טָמוּן. אִבָּעֵית אֵימָא: לעולם ר׳ יהודה, ו„דבר שאין ראוי לה"–לָאו לַאֲתוּיֵי כלים, אלא לַאֲתוּיֵי לְחֲכָה נירו וְסִכְסְכָה אבניו. מַתְקִיף לה רב אשי: לִיתְנֵי: חומר בשור מבבור, שהשור חייב בו שור פסולי המוקדשין, מה שאין כן בבור? אי אָמְרַתְּ, בִּשְׁלָמָא, רבנן היא, אַיְדֵי דשייר הָךְ–שייר נַמֵּי הָךְ,

---

מה שאין כן באש-שאין בעל האש חייב על שריפת אדם, לפי שהיה לו לברוח מן הבערה, ואם האדם היה אסור בחבלים, חייב בעל האש מיתה ולא כופר. מה שאין כן בשור–שאינו נעשה מועד אלא לאחר שלש נגיחות. הראוי לה–כגון עצים העשויים להסקה. שאינו ראוי לה–כגון כלים, שאין דרך בני אדם להסיק בכלים. וליתני–וישנה התנא. חייב בו את הכלים–אם שברם בנגיחה או בבעיטה. מה שאין כן בבור–שאין בעל הבור חייב על נזקי כלים, שנפלו אל בורו. הא מני–הברייתא הזאת של מי היא? אי ר׳ יהודה וכו׳–אם הברייתא של ר׳ יהודה היא, אמור (באר נא) את סוף הברייתא. מאי נינהו–מה הם? הא אמרת–הלא אומר אתה. רבנן היא וכו׳–ועל זה שאתה מקשה: „יִשְׁנֶה: חומר בשור, שחייב בו את הכלים", אשיב לך, שהתנא של הברייתא שנה חומרות ידועות ושייר חומרות ידועות (שלא פרט אותן). מאי שייר וכו׳–מה שייר (איזו חומרות אחרות שייר עוד התנא), ששייר את זה? שייר טמון–שהיה לו לשנות עוד: חומר בשור ובבור מבאש, שאם בעט שור בשק מלא כלים ושברם–חייב, או אם נפל חמור אל בור ועליו שק מלא תבואה–חייב, אף על פי שהיה טמון בשק; מה שאין כן באש, שאינו חייב עליה אלא בגלוי. איבעית אימא–אם רוצה אתה, אמר. ודבר שאינו ראוי וכו׳–המשמעות של המאמר „שאינו ראוי לה" אינה להביא (להוסיף) חיוב על שריפת כלים, אלא להביא חיוב גם על זה כשהאש לחכה מעט את השדה וצרבה אבנים. מתקיף–מקשה. ליתני–ישנה. שור פסולי המוקדשין–שור מוקדש, שנפסל ונפדה ונפל בבור, פטור בעל הבור, דכתיב: „בעל הבור ישלם והמת יהיה לו" (שמות כ״א)–יצא זה, שאין המת יכול להיות שלו, שאף על פי שנפדה, הנה אם מת אסור להאכילו לכלבים; אבל אם נגחו שור חייב, שהרי נאמר „שור רעהו" („כי יגוף שור איש את שור רעהו"), וכיון שנפדה, אנו קוראים אותו „שור רעהו". אי אמרת וכו׳–התינח אם תאמר, שהברייתא של רבנן היא, הנה על ידי (הואיל) ששייר זה (טמון וכלים), שייר גם זה (שור פסולי המוקדשין).

אלא אי אמרת: ר׳ יהודה–מאי שייר, דהאי שייר? שייר דָּשׁ בנירו. אי משום דש בנירו–לאו שִׁיוּרָא הוא, דְּהָתְנָא: „שכן דרכו לילך ולהזיק״.

XXVII.

דִּינֵי נִזְקֵי רֶגֶל.

(דף יז. א, ב)

מַתְנִיתָא. כֵּיצַד הרגל מוּעֶדֶת? לשבר בדרך הִלּוּכָהּ. הבהמה מועדת לְהַלֵּךְ כדרכה ולשבר. היתה מְבַעֶטֶת, או שהיו צרורות מְנַתְּזִין מתחת רגליה ושברה את הכלים–משלם חצי נֶזֶק. דרסה על הכלי וּשְׁבָרַתּוּ ונפל על כלי וּשְׁבָרוֹ–על הראשון משלם נזק שלם, ועל האחרון–משלם חצי נזק. התרנגולין מוּעָדִין להלך כדרכן ולשבר. היה דָלִיל קשור ברגליו, או שהיה מְהַדֵּס ומשבר את הכלים–משלם חצי נזק.

גְּמָרָא. א״ל רָבִינָא לרבא: הַיְנוּ רגל, היינו בהמה! א״ל: תְּנָא אבות וְקָתָנֵי תולדות. אלא מעתה, סֵיפָא, דְקָתָנֵי „השן מועדת, הבהמה מועדת״– מאי אבות ומאי תולדות אִכָּא? הֲוָה קָמְהַדַּר לֵיהּ בִּבְדִיחוּתָא וא״ל: אֲנָא שְׁנַאי חֲדָא, וְאַתְּ שְׁנֵי חֲדָא. וְטַעֲמָא מאי? אמר רב אשי: תְּנָא שן דחיה, וְקָתָנֵי שן דבהמה, סָלְקָא דַעְתָּךְ, אָמֵינָא „וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירֹה״[1] כתיב, בהמה–אִין, חיה–לא? קמ״ל: דחיה בכלל בהמה. אי הָכֵי–הָא מִבְּעֵי לֵיהּ לְמִתְנֵי

[1] שמות כב, ד.

אלא וכו׳ ר׳ יהודה היא–ואין כאן שיור, שהרי ר׳ יהודה מחייב כלים בבור וטמון באש אם כן מה הוא משייר, ששייר את זה? דש בנירו–כשהשור דש ברגליו בניר ונתכוון לזה, שהרי השורים מלומדים בדישה, חייב בעליו לשלם דמי הניר שקלקל, מה שאין כן בבור, שאין שייך בו היזק קרקע. לאו שיורא הוא–אין זה שיור, שהרי כבר שנה במשנה, ש„השור דרכו לילך ולהזיק״, ובזה כלולים כל הנזקים.

כיצד וכו׳–מה רגל הבהמה רגילה לעשות, שבעל הבהמה חייב על היזקה נזק שלם? לשבר בדרך הלוכה–בכך היא מועדת, שהיא משברת דרך הלוכה. מנתזין–מקפצים. חצי נזק–לפי שהבעיטה והתזת ניצוצות הנם מעשים, שאין דרכה של הבהמה לעשות כך, ותולדת הקרן הם, לכן משלם רק חצי נזק. ונפל על כלי וכו׳–ואותו הכלי השבור נפל מכח הדריסה על כלי אחר, שנשבר גם הוא. נזק שלם–לפי שהראשון הוא נזקי רגל. ועל האחרון משלם חצי נזק–לפי שהאחרון נשבר מכח התזת צרורות ולא מחמת דריסת הרגל. דליל–חוט קשור. מהדס–מקפץ. ומשבר את הכלים–בדליל או מכח התזת צרורות.

היינו רגל היינו בהמה–הלא רגל ובהמה אחת הן ולמה חזר ושנה במשנה „הבהמה מועדת״? תנא אבות וכו׳–בראש המשנה שנה התנא אבות, היינו דריסת הרגל ממש, ובסוף המשנה הוא שונה תולדות הרגל: הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר בגופה ובשערה וכו׳. סיפא–בסוף, במשנה הבאה. דקתני–שהתנא שונה. מאי אבות וכו׳–איזו אבות ואיזו תולדות יש כאן? הוה קמהדר ליה וכו׳–השיב לו (רבא לרבינא) בשחוק ואמר לו: אני שניתי את האחת (את המשנה הראשונה) ואתה שונה אחת (את המשנה השניה). וטעמא מאי–ומה טעם נאמר במשנה השניה „השן מועדת, הבהמה מועדת״? תנא שן דחיה וכו׳–הוא שנה שן החיה ואחר כך הוא שונה שן הבהמה. סלקא דעתך וכו׳–שמא עולה (תעלה) על דעתך, שאני אומר וכו׳. בעירה–היינו בהמה. אין–כן. קמשמע לן–לכן הוא משמיע לנו במשנה, כי על שן החיה, גם כן חייב הוא, כי השם בהמה כולל גם את החיה. אי הכי

בְּרֵישָׁא! הַאי דְּאָתְיָא לֵיהּ מִדְּרָשָׁא חֲבִיבָא לֵיהּ. אי הכי–רֵישָׁא נַמִּי לִתְנֵי הָהִיא דְּלָא כְּתִיבָא בְּרֵישָׁא! הָכֵי הַשְׁתָּא? התם–אִידֵי וְאִידֵי אבות נִינְהוּ: הָךְ דְּאָתְיָא ליה מִדְּרָשָׁא חביבא ליה, הכא–שָׁבֵק אב וְתָנֵי תולדה? אִיבָּעֵית אֵימָא: אַיְּדֵי דִּסְלֵיק מרגל–פתח ברגל.

ת"ר: „בהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר". כיצד? בהמה שנכנסה לחצר הניזק והזיקה בגופה דרך הִלּוּכָהּ וּבִשְׂעָרָהּ דרך הלוכה, בְּאֻכָּף שעליה וּבְשָׁלִיף שעליה וּבִפְרוּמְבְּיָא שבפיה וּבְזוֹג שבצוארה, וחמור במשאו–משלם נזק שלם. סוּמָכוֹס אומר: צרורות וחזיר, שהיה נוֹבֵר בְּאַשְׁפָּה והזיק, משלם נ"ש. הזיק? פְּשִׁיטָא! אלא אֵימָא: הִתִּיז והזיק משלם נזק שלם. צרורות–מַאן דְּכַר שְׁמַיְהוּ? חַסּוּרֵי מְחַסְּרָא וְהָכֵי קָתָנֵי: צרורות כְּאוֹרְחַיְהוּ חצי נזק; וחזיר, שהיה נובר באשפה והתיז והזיק, משלם חצי נזק. סוּמָכוֹס אומר: צרורות וחזיר, שהיה נובר באשפה והתיז והזיק, משלם נזק שלם.

XXVIII.

דִּינֵי נִזְקֵי שֵׁן.

(דף יט, ב.–כ,א)

מַתְנִיתָא. כֵּיצַד השן מוּעֶדֶת? לאכול את הראוי לה. הבהמה מועדת לאכול פירות וירקות; אכלה כסות או כלים, משלם חצי נזק. במה דברים אמורים? ברשות הניזק, אבל ברשות הרבים–פטור. ואם נהנית–משלמת

וכו'–אם כן, הלא צריך היה (התנא) לשנות זה (שן בהמה) בראש המשנה ואחר כך שן חיה? האי דאתיא ליה וכו'–זה שיוצא לו מן הדרש (היינו שן חיה, שהתנא מוציא אותה מדרש) חביב לו לתנא יותר ולכן הוא שונה שן חיה בראש. רישא נמי וכו'–אם כן גם במשנה הראשונה ישנה גם כן את זו שאינה כתובה בתורה (היזק הבהמה בגופה שהוא תולדת הרגל) מתחלה! הכי השתא–הככה עתה (איזה דמיון בין זה לזה?). התם וכו'–שם (שן החיה ושן הבהמה) אלה ואלה אבות הם, אבל כאן–האם יניח את האב (הרגל) וישנה את התולדה (היזק הבהמה בגופה)? אבעית אימא וכו'–אם רוצה אתה אמר: על ידי (הואיל) שגמר ברגל (בסוף הפרק הראשון), לכן פתח גם את הפרק השני ברגל.

אוכף–הכר שעל הבהמה. שליף–אמתחת משא שעל גבה. פרומביא–רסן. זוג–פעמון. סומכוס אומר וכו'–סומכוס אינו מסכים להלכה, שעל היזק צרורות משלמים חצי נזק. נובר–מחטט, מנקר. פשיטא–הלא הדבר פשוט הוא (ברור), שחייב. אימא–אמור. מאן דכר שמייהו–מי זה זכר את שמם, שסומכוס מפרט גם צרורות? חסורי מחסרא וכו'–במשנה חסר דבר, וכך שנה התנא: צרורות (היזק על ידי התזת צרורות) כאורחייהו (כדרכיהן, כלומר: אף על פי שדרכן של הבהמות להתיז צרורות, בכל זאת משלם חצי נזק.) וכן גם חזיר שהזיק מתוך הַתָּזָה.

לאכול את הדבר הראוי לה–היא מועדת באכילת הדבר הראוי למאכל. משלם חצי נזק–מפני שזוהי אכילה שלא כדרכה. במה דברים אמורים–שבעל הבהמה חייב לשלם על אכילת בהמתו. ברשות הניזק–כשנכנסה לרשות הניזק ושם אכלה מה שאכלה. אבל ברשות הרבים פטור–לפי שנאמר „ובער בשדה אחר", מה שאין כן ברשות הרבים. משלמת

מה שנהנית. כיצד משלמת מה שנהנית? אכלה מתוך הָרְחָבָה–משלמת מה שנהנית, מצדי הרחבה–משלמת מה שהזיקה, מפתח החנות–משלמת מה שנהנית, מתוך החנות–משלמת מה שהזיקה.

גְּמָרָא. ת״ר: „השן מועדת לאכול את הראוי לה״. כיצד? בהמה, שנכנסה לחצר הניזק ואכלה אוכלין, הראויין לה, ושתתה משקין, הראויין לה. משלם נזק שלם; וכן חיה. שנכנסה לחצר הניזק וטרפה בהמה ואכלה בשר, משלם נזק שלם; ופרה, שאכלה שעורין, וחמור שאכל כַּרְשִׁינִין, וכלב שֶׁלִּקֵּק את השמן, וחזיר שאכל חתיכה של בשר–משלמין נזק שלם. אמר רב פַּפָּא; הַשְׁתָּא דְאָמְרַתְּ: כל מִדֵּי דְלָאו אוֹרְחֵיהּ ואכלה ליה על ידי הַדַּחַק–שְׁמֵיהּ אכילה, הַאי שְׁנָרָא, דַּאֲכַל תַּמְרֵי, וַחֲמָרָא, דַּאֲכַל בֵּינִיתָא, משלם נזק שלם.

„אכלה כסות״ וכו׳: אַהֵיָא? אמר רב: אַכֻּלְּהוּ. מאי טעמא? כל הַמְשַׁנֶּה ובא אחר ושינה בו–פטור. ושמואל אמר: לא שנו, אלא פירות וירקות, אבל כסות וכלים–חייבת. וכן אמר ריש לקיש: אכולהו. וְאַזְדָּא ריש לקיש לְטַעֲמֵיהּ, דְּאָמַר ריש לקיש: שתי פרות ברה״ר, אחת רבוצה ואחת מהלכת, בעטה מהלכת ברבוצה–פטורה, רבוצה במהלכת–חייבת. ור׳ יוחנן אמר: לא שנו, אלא פירות וירקות, אבל כסות וכלים–חייבת. לֵימָא ר״י לֵית לֵיהּ דר״ל, אפילו בשתי פרות? לא, לעולם אִית לֵיהּ, כסות–עָבְדֵי אֱנָשֵׁי דְמַנְּחֵי גְלִימֵי וּמִתְפְּחֵי, אבל בהמה–לאו אורחה.

מה שנהנית–לא תשלומי הנזק, אלא תשלום ההנאה שנהנית הבהמה באכילה זו. **רחבה**–מגרש. מה שהזיקה–כדין קרן, היינו: תם חצי הנזק ומועד נזק שלם.

שאכלה שעורין–שהן מאכל חמור. כרשינין–מין זרעונים למאכל בהמות חוץ מחמורים (וויקקע, журавлиный горохъ). משלם נזק שלם–אף על פי שאין דרך הבהמות האלה לאכול את הדברים האלה, בכל זאת מכיון שהם אוכלים אותם בשעת הדחק, כשהם רעבים, אנו קוראים אותם „ראויים למאכל״. השתא דאמרת וכו׳–עתה (מכיון) שאתה אומר, שכל דבר שאין דרכו (להיות למאכל לאחת מן הבהמות האלה) והיא (הבהמה) אוכלת אותו בשעת הדחק, שמו אכילה (אפילו כשאכלה אותו לא ע״י הדחק), הנה חתול שאכל תמרים וחמור שאכל דגים, משלם נזק שלם (לפי שגם דרכם לאכול את הדברים האלה בשעת הדחק).

אהייא–על איזה ענין נאמר זה (במה דברים אמורים וכו׳)? אכולהו–על כולם (מה שנאמר „ברשות הרבים פטור״ הרי זה מתייחס אל כל האופנים האמורים, אפילו על כסות וכלים, לפי שזוהי אכילה שלא כדרכה ולכן נחשבת לתולדת הקרן). מאי טעמא–מה טעם פטור הוא כשאכלה ברשות הרבים? כל המשנה–אדם המשנה מדרך שאר הבריות, כגון זה שהניח כסותו וכליו ברשות הרבים. ובא אחר ושינה בו–כמעשה הבהמה, שאכלה את הכסות והכלים האלה. לא שנו–לא הורו במשנה שברשות הרבים פטור הוא. כסות וכלים חייבת–חצי הנזק, משום שסוף סוף שלא כדרכה היא ובעל הכלים לא יכול היה להעלות על דעתו שהבהמה תאכלם. ואזדא וכו׳–והולך ריש לקיש לטעמו (לשיטתו). פטורה–מפני הטעם של „כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור״ וזו הרי שִׁנְּתָה, בזה שרבצה ברשות הרבים. לימא וכו׳–האם יש לומר, שר׳ יוחנן אין לו (אינו מחזיק בדעתו) של ריש לקיש ואפילו בנוגע לשתי הפרות הוא סובר, שאם בעטה מהלכת ברבוצה חייבת? לא לעולם אית ליה–אמנם ר׳

„ואם נהנית משלמת" [וכו'] : וכמה? רבה אמר: דמי עמיר. רבא אמר: דמי שעורים בזול. תַּנְיָא כְּוָתֵיהּ דרבה, תַּנְיָא כְּוָתֵיהּ דרבא. תניא כוותיה דרבה: רבי שמעון בן יוחי אמר: אין משלמת, אלא דמי עמיר בלבד. תניא כוותיה דרבא: אם נהנית, משלמת מה שנהנית. כיצד? אכלה קב או קַבַּיִם—אין אומרים: תשלם דמיהן, אלא אומדין, כמה אדם רוצה להאכיל לבהמתו דבר הראוי לה, אע"פ שאינו רגיל. לפיכך: אכלה חטין, או דבר הרע לה, פטורה.

XXIX.

דִּינֵי תָּם וּמוּעָד.

(דף כג, ב.–כד, א.)

מַתְנִיתָא. אֵיזֶהוּ תָּם ואיזו מוּעָד? מועד—כל שהעידו בו שלשה ימים, ותם—משיחזור בו שלשה ימים. דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר: מועד—שהעידו בו ג' פעמים, ותם—כל שֶׁיְּהוּ הַתִּינוֹקוֹת מְמַשְׁמְשִׁין בו ואינו נוגח.

גְּמָרָא. תְּנוּ רבנן: איזהו מועד? כל שהעידו בו שלשה ימים. ותם? שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח. דברי רבי יוסי. ר"ש אומר: מועד—כל שהעידו בו שלש פעמים. ולא אמרו שלשה ימים—אלא לחזרה בלבד. אמר רב נחמן, אמר רב אַדָּא בר אַהֲבָה: הלכה כרבי יהודה במועד, שהרי רבי יוסי מודה לו, והלכה כרבי מאיר בתם, שהרי רבי יוסי מודה לו. אמר ליה רבא לרב נחמן: וְלֵימָא מר: הֲלָכָה כרבי מאיר במועד, שהרי רבי שמעון מודה לו, והלכה כרבי יהודה בתם, שהרי רבי שמעון מודה לו? אמר ליה: אֲנָא כר' יוסי סְבִירָא לי, דרבי יוסי—נִימּוֹקוֹ עמו.—אִבַּעְיָא לְהוּ: שלשה

יוחנן סובר כריש לקיש, אלא שבנוגע להיזק כסות וכלים הוא מחייב, לפי שרגילים בני אדם להניח בגדיהם (וגם כליהם) כשעומדים לנוח, אבל בענין שתי הפרות הוא מסכים לריש לקיש, שאם בעטה מהלכת ברבוצה—היא פטורה, מפני שאין דרכה של בהמה לרבוץ ברשות הרבים.

דמי עמיר—שאם אכלה שעורים כדי שביעתה אינו משלם לו אלא את הדמים, שהיה משלם בעד קש ותבן למאכלה, כי יכול הוא לומר, שאין הוא רוצה להאכיל את בהמתו שעורין, אלא קש ותבן. דמי שעורין בזול—דמי מאכל שעורים במחיר זול, אבל לא במחיר שבשוק, כי שמא אין הוא מאכילה שעורים אלא כשהן בזול. תניא וכו'—נשנה בברייתא כמוהו (כדעתו) של רבה ונשנה בברייתא כמוהו (כדעתו) של רבא. קביים—שני קבים. דמיהן—מחיר שָׁוְיָם. אומדין—מעריכים, משערים. אע"פ שאינו רגיל—להאכילה שעורים אלא עמיר, משלם לו בכל זאת דמי שעורים כפי מה שאדם אחר רגיל לתת לבהמתו קב או קביים. לפיכך—מכיון שאנו משערים בדבר הראוי לה. אכלה חטים וכו'—שלא נהנתה מהם, לכן פטורה היא ברשות הרבים.

שהעידו בו שלשה ימים—שנגח שלש פעמים בשלשה ימים. משיחזור בו וכו'—שנגח פעם אחת ואחר כך הוא רואה שלשה ימים שורים ואינו נוגח אותם. שלש פעמים—אפילו ביום אחד.

אלא לחזרה בלבד—אם לאחר שהעידו בו ראה שלשה ימים שורים ולא נגח אותם, הוא חוזר לתמותו. ולימא מר—ויאמר אדוני. אנא כר' יוסי וכו'—אני סובר כר' יוסי, כי ר' יוסי—טעמיו וראיותיו עמו. איבעיא להו—החכמים התקשו בשאלה זו.

ימים דְקָתָנֵי—לְיַעוֹדֵי תוֹרָא, אוֹ לְיַעוֹדֵי גַבְרָא? לְמַאי נָפְקָא מִנֵּיהּ? דַאֲתוֹ תְלָתָא כִתֵּי סָהֲדֵי בְחַד יוֹמָא. אי אָמְרַתְּ: לייעודי תורא—מִיַּעַד, ואי אָמְרַתְּ: לייעודי גברא—לא מייעד, מימר אמר: הַשְׁתָּא הוא דְקָמַסְהֲדוּ בי,—מאי? ת"ש: אין השור נעשה מועד, עד שיעידו בו בפני בעלים ובפני ב"ד. העידו בו בפני ב"ד ושלא בפני בעלים, בפני בעלים ושלא בפני ב"ד, אינו נעשה מועד, עד שיעידו בו בפני ב"ד ובפני בעלים. העידוהו שנים בראשונה ושנים בשנייה ושנים בשלישית—הֲרֵי כאן שלש עֵדִיּוֹת והן עדות אחת לַהֲזָמָה. נמצאת כַּת ראשונה זוֹמֶמֶת—הרי כאן ב' עדיות והוא פטור והן פטורים. נמצאת כת שניה זוממת—הרי כאן עדות אחת והוא פטור והן פטורים. נמצאת כת שלישית זוממת—כולן חייבין, ועל זה נאמר: „וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם" וגו'[1]. אי אָמְרַתְּ לייעודי תורא—שַׁפִּיר, אלא אי אמרת לייעודי גברא—לֵימְרוּ הָנָךְ קַמָּאֵי: אֲנַן מִי הֲוָה יָדְעִינַן, דְּבָתַר ג' יוֹמֵי אָתוּ הָנֵי וּמְיַעֲדֵי לֵיהּ? אמר רב אשי: אַמְרִיתַהּ לִשְׁמַעְתָּא קַמֵּיהּ דרב כָּהֲנָא וַאֲמַר לי: וּלְיַעוֹדֵי תוֹרָא מִי נִיחָא? וְלֵימְרוּ הָנָךְ בָּתְרָאֵי: אֲנַן—מְנָא יָדְעִינַן, דְּכָל דְּקָאֵי בֵי דִינָא לְאַסְהוֹדֵי

[1] דברים יט, יט.

דקתני—שהוא (התנא) שונה. לייעודי תורא—להעיד על השור (ולמעט בזה, שאם השור נגח שלש פעמים ביום אחד אינו נעשה מועד). לייעודי גברא—להעיד באדם (בבעל השור) אנו צריכים שלשה ימים. למאי נפקא מיניה—מה יוצא מזה (איזה הבדל יש בזה)? דאתו וכו'—כשבאו שלש כתות של עדים ביום אחד והעידו על שלש נגיחות, שהיו בשלשה ימים. אי אמרת וכו'—אם אומר אתה, שצריך להעיד על השור שנגח בשלשה ימים ולמעט בזה כשנגח שלש פעמים ביום אחד, הרי נעשה השור בעדות זו למועד. לא מייעד—אין בעל השור נעשה מועד כשקבל את שלש ההעדאות ביום אחד. מימר אמר וכו'—לפי שהוא אומר: עתה הם מעידים בי (כל שלש הכתות באו ביום אחד והתורה אמרה: שלשה ימים). מאי—מה הוא הדין בענין כזה? ובפני בית דין—שנאמר „והועד בבעליו" ואין עדות אלא בבית דין. שלש עדויות—שאם בטלה אחת מהן לא בטלו השתים הנותרות והוא משלם עליהן חצי נזק, ואם לא בטלו, הרי הוא מועד. והן עדות אחת להזמה—שהרי על ידי שלשתן הוא נעשה מועד ולפיכך אינן אלא עדות אחת לענין הכחשת העדים. זוממת—מוכחשת. הוא פטור—מלשלם על הנגיחה השלישית נזק שלם ואינו משלם אלא חצי נזק. והן פטורין—מלשלם בעד הנגיחה השלישית, אף על פי שהם היו גורמים לו לשלם עליה נזק שלם, בכל זאת פטורים הם, לפי שאין העדים משלמים אלא עד שיזומו (יוכחשו) כולם. כולן חייבין—לשלם את חצי הנזק של העדאת הנגיחה השלישית. אי אמרת וכו'—אם אומר אתה, שאנו צריכים שלשה ימים, כדי לעשות את השור למועד, אבל בעל השור נעשה מועד אפילו ביום אחד, הרי הדבר נכון, שאפשר להקים את הענין באופן שהביא הניזק השלישי את כל העדים ביום אחד, להעיד על שלש נגיחות של שלשה ימים ולפיכך כשהוזמו, הם חייבים כולם, שהרי כולם נתכונו לעשותו למועד, שאלמלא כן מדוע הביא הניזק השלישי את עדי הנגיחות הראשונות? לייעודי גברא—אנו צריכים שלשה ימים ועל כל נגיחה ונגיחה צריך להעיד ביומה. לימרו וכו'—אם כן יאמרו אלה הראשונים: אנחנו, כלום יודעים היינו, שלאחר שלשה ימים יבואו אלה ויעשוהו מועד (ואם כן למה לנו לשלם)? אמריתה וכו'—אני אמרתי את השמועה (ההלכה הזאת) לפני רב כהנא והוא אמר לי: ואם לעשות את השור למועד האומנם נוח הוא (מתישבים הדברים)? ולימרו וכו'—לו גם נניח, שהראשונים בודאי נתכונו לעשות את השור למועד, שהרי

בְּתוֹרָא קָאָתוּ? אנן לְחַיּוּבָא גַּבְרָא פַּלְגָּא נִזְקָא אֲתֵינַן! דְקַמְרַמְזֵי רַמּוּזֵי. רב אשי אמר: כשבאו רצופים. רבינא אמר: במכירין בעל השור ואין מכירין את השור. אלא הֵיכִי מְיַעֲדֵי ליה? דְּאָמְרֵי: תּוֹרָא נַגְחָנָא אית לך בבקרך, אִבְּעֵי לך לְנַטּוֹרֵי לְכֻלֵּיהּ בְּקָרָא.

XXX.

דִּין אָדָם שֶׁהִזִּיק.

(דף כו, א, ב.—כז, א.)

מַתְנִיתָא. אדם מוּעָד לעולם, בֵּין שׁוֹגֵג בין מֵזִיד, בין עֵר בין יָשֵׁן. סִמֵּא את עין חבירו וְשִׁבֵּר את הכלים—משלם נזק שלם.

גְּמָרָא. קָתָנֵי: „סימא את עין חבירו"—דּוּמְיָא דשיבר את הכלים: מה הָתָם—נזק אִין, ארבעה דברים—לא, אף סימא את עין חבירו—נזק אִין, ארבעה דברים—לא. מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אמר חזקיה וכן תְּנָא דְבֵי חזקיה: אמר קרא: „פֶּצַע תַּחַת פָּצַע"[1]—לְחַיְּבוֹ עַל השוגג כמזיד, ועל הָאוֹנֵס כרצון.

[1]שמות כא, כה.

הם יודעים שאין על הניזק השלישי לתבוע את הנגיחות הראשונות, אבל האחרונים הלא יוכלו לומר: אנחנו—מנין אנו יודעים, שכל העומדים בבית דין באים להעיד על השור (ואם כן לא ידענו ששתי כתי העדים הראשונות באו גם הן להעיד), אנחנו—לחייב א"ז האיש (את בעל השור) חצי נזק (כעל היזקו של שור תם) באנו (ואין עלינו לשלם אלא חצי נזק). דקמרמזי רמוזי—שהעדים הראשונים היו מרמזים לכת העדים השלישית שיעידו ולכן בודאי שגם האחרונים נתכונו לדבר זה וידעו במזמת העדים הראשונים. כשבאו רצופים—כשכל העדים כולם באו ביחד ולכן בודאי ידעו אלה באלה. ואין מכירין את השור—ולכן הרי ודאי שנתכונו רק לעשותו מועד, שהיו יודעים בעדות הראשונים, ומשום חצי נזק לא היו באים להעיד, לפי שתם אינו משלם אלא מגופו והם הלא אינם מכירים את השור. אלא היכי וכו'—אם כן, איככה הם עושים אותו למועד? דאמרי וכו'—שהם אומרים: שור נגח יש לך בבקרך, צריך היה לך לשמור את כל הבקר.

מועד לעולם—וחייב אפילו על היזקו הראשון נזק שלם. סימא—עִוֵּר. סימא וכו' שבר וכו'—אפילו בשוגג.

קתני וכו'—התנא שונה סימא וכו' וסמוי זה דומה לשבירת הכלים. מה התם—כמו ששם בשבירת הכלים נזק—כן (חייב לשלם), אבל ארבעה דברים (היינו: צער, רפוי, שֶׁבֶת ובושת) אינו חייב (לפי שארבעת הדברים האלה שייכים רק בהיזק שמזיקים את האדם, אבל לא בכלים). אף סימא וכו' ארבעה דברים לא—לפי שארבעה דברים אין חייבים אלא בהיזק במזיד או קרוב למזיד. מנא הני מילי—מנין אנו יודעים את הדברים האלה, שאפילו אדם שוגג חייב על היזקו? תנא—שנה. דבי חזקיה—החכמים של בית מדרשו של חזקיה. קרא—הכתוב. פצע תחת פצע—הכתוב הזה מיותר הוא, שהרי נאמר „כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה" וכו', ולא בא אלא לחייב על פצע שבשוגג כעל פצע שבמזיד. ועל האונס וכו'—על נזק שעשה באונס כעל נזק שעשה ברצון.

האי–מִבְּעֵי ליה ליתן צער במקום נזק! א״כ: לכתוב קרא „פצע בפצע״, מאי: „תחת פצע״?–שמע מִנֵּיהּ תַּרְתֵּי.

ואמר רַבָּה: זרק כלי מראש הגג ובא אחר, וּשְׁבָרוֹ במקל, פטור. מ״ט? מָנָא תְבִירָא תְּבַר. ואמר רבה: זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים או כְּסָתוֹת, בא אחר וְסִלְּקָן, או קדם וסלקן, פטור. מ״ט? בְּעִדָּנָא דְשַׁדְיֵיהּ–פְּסוּקֵי מִפְסְקֵי גִירֵיהּ. ואמר רבה: זרק תינוק מראש הגג ובא אחר וקבלו בְּסַיִף,–פְּלֻגְתָּא דרבי יהודה בן בְּתֵירָא ורבנן. דְּתַנְיָא: הכוהו עשרה בני אדם בעשרה מקלות, בין בבת אחת, בין בזה אחר זה–כולן פטורין. רבי יהודה בן בתירא אומר: בזה אחר זה–האחרון חייב, מפני שֶׁקֵּירַב מיתתו. בא שור וקיבלו בקרניו–פְּלֻגְתָּא דרבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן בְּרוֹקָה ורבנן. דתניא: „וְנָתַן פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ״[1]–דמי נִזָּק. ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר: דמי מזיק.

XXXI.

דִּין שור שָׁוֶה מָנֶה שֶׁנָּגַח שור שָׁוֶה מָאתַיִם.

(דף לג, א–ב)

מַתְנִיתָא. שור שָׁוֶה מָנֶה שֶׁנָּגַח שור שוה מאתים ואין הנבילה יָפָה כלום–נוטל את השור.

[1] שמות כא, ל.

האי מבעי ליה וכו׳–הלא הכתוב הזה נצרך לו לאמורא לתת צער (לחייב תשלום צער) גם במקום שהמזיק את חברו עשה לו נזק בגופו, שלא תאמר, שתשלום הצער הנאמר בתורה אינו אלא בחבלה שאינה נזק הגוף, כגון כויה בברזל לוהט על הצפרנים, שאינה מפחתת מדמי שויו של הנכוה. **אם כן**–אם לא בא הכתוב אלא להוציא ממנו את הדרשה הזאת. **ש״מ תרתי**–משמע מזה, שהכתוב בא ללמד לנו שתים (לחייב על שוגג כמזיד ולתת צער במקום נזק).

זרק כלי וכו׳–כשאחד זרק כלי שלו מראש הגג. **ושברו במקל**–קודם שנפל הכלי על הארץ. **פטור**–זה ששברו, שהרי סוף הכלי היה להשבר. **מאי טעמא**–מה טעם? **מנא תבירא תבר**–כלי שבור שבר. **זרק כלי וכו׳**–אם אדם מזיק זרק כלי חברו מעל ראש הגג. **וסילקן**–והסירם. **או קדם וסלקן**–הוא עצמו קדם והסיר אותם טרם הגיע הכלי לארץ. **פטור**–זה שזרק מעל הגג, שהרי מחמת זריקתו לא היה הכלי נשבר, עד שינטלו הכרים והכסתות, וזה שנטל הכרים, ואפילו אם הזורק עצמו נטלם–פטור, מפני שאינו אלא גורם לנזק ולא מזיק בידים. **בעידנא דשדייה וכו׳**–בשעה שזרק אותו (את הכלי) הלא היו חציו מופסקים (כלומר: הלא מכח זריקתו לא יכול היה הכלי להשבר, שהרי הכרים הפסיקו בינו ובין הקרקע). **בסייף**–בחרב. **פלוגתא**–מחלוקת. **דתניא**–שנשנה בברייתא. **בבת אחת**–ביחד. **פטורין**–ממיתה, מפני שעל הריגת נפש אין אדם חייב מיתה אלא אם הרג את כל הנפש, אבל כאן הלא הרגוהו עשרה. **בזה אחר זה**–אם הכוהו איש אחר אחיו. **מפני שקירב מיתתו**–וכן גם בנוגע לילד הנזרק מעל ראש הגג חייב, לסברתו של ר׳ יהודה בן בתירא, זה שקבלו בסייף, לפי שהוא קירב את מיתתו. **בא שור**–מועד. **וקבלו בקרניו**–קבל את הילד המושלך בקרניו והילד מת. **דמי ניזק**–את כסף הכופר, שמשלמים בעד אדם שהומת ע״י שור נגח, מעריכים במחיר שויו של הניזק והואיל שהתינוק לא היה שוה עוד כלום, לכן פטור בעל השור מתשלום כופר. **דמי מזיק**–ולכן חייב בעל השור כופר.

יפה–שוה. **נוטל את השור**–היינו חצי הנזק.

גְּמָרָא. מַתְנִיתִין מַנִּי? ר"ע היא, דתניא: יושם השור בב"ד, דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר: הוחלט השור. בְּמַאי קָמִפַּלְגֵי? רבי ישמעאל סָבַר: בעל חוב הוא וְזוּזֵי הוא דְּמַסֵּיק ליה, ור"ע סבר: שׁוּתְּפֵי נִינְהוּ. וְקָמִפַּלְגֵי בְּהַאי קְרָא: „וּמָכְרוּ אֶת הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כַּסְפּוֹ"[1]--רבי ישמעאל סבר: לְבֵי דִינָא קָמַזְהַר רַחְמָנָא, ור"ע סבר: לניזק ומזיק מַזְהַר לְהוּ רַחְמָנָא. מַאי בֵּינַיְהוּ? הקדישו ניזק אִכָּא בֵּינַיְהוּ.

בְּעָא מִנֵּיהּ רבא מר"נ: מְכָרוֹ מזיק-לר' ישמעאל מהו? כֵּיוָן דאמר ר' ישמעאל: ב"ח הוא וְזוּזֵי הוא דְּמַסֵּיק ליה-מכור, או דִּילְמָא: כיון דִּמְשַׁעְבַּד ליה לניזק--לָאו כֹּל כְּמִינֵּיהּ? א"ל: אינו מכור. והתניא: „מְכָרוֹ--מכור"? „חוזר וְגוֹבֵהוּ". וכי מאחר, שחוזר וגובהו-למה מכור? לְרִדְיָא. שמע מִנַּהּ: לוה ומוכר מטלטלין, ב"ד גובין לו מהם? שָׁאנֵי הָתָם, דִּכְמַאן דַּעֲשָׂאוֹ אַפּוֹתֵיקֵי דָּמֵי. והאמר רבא: עשה עבדו אפותיקי ומכרו-בעל חוב גובה הֵימֶנּוּ, שורו אפותיקי ומכרו-אין ב"ח גובה הימנו? עבד מ"ט? מִשּׁוּם דְּאִית לֵיהּ קָלָא, הַאי נַמֵּי, כיון דנגח-קָלָא אית ליה, דְּ„תוֹרָא נַגְחָנָא" קָרוּ לֵיהּ.

[1]שמות כא, לה.

מתניתין מני-משנתנו למי היא? יושם השור בב"ד-שור שוה מנה, שנגח שור שוה מאתים ואין הנבלה יפה כלום, יֵעָרֵךְ שור המזיק בבית דין ובעליו יתן לניזק את דמי שויו, שהוא חצי הנזק. הוחלט השור-השור עצמו יוקח חלף הנזק. במאי קמפלגי-במה הם חלוקים? (הלא כמעט שאין הבדל בין דבריהם). סבר—סובר. בעל חוב הוא—בעל שור המזיק נעשה בעל חוב לניזק וזוזים (מעות) הוא חייב לו (ולכן עליו לתת לו דמי שורו). שותפי נינהו—הניזק והמזיק שותפים הם בשור החי. וקמיפלגי בהאי קרא-והם חלוקים בכתוב הזה. לבי דינא וכו'-לבית דין מזהיר הרחמן (בתורה), שעל בית דין לשום את השור, והמזיק יתן דמי שויו לניזק. מזהר להו וכו'—מזהיר להם הרחמן (אלא שהכתוב מדבר בשור מזיק, ששויו דומה לשויו של השור הניזק, ולפיכך במקום שאין המזיק שוה אלא מנה, נוטל הניזק את השור). מאי בינייהו—מה ההבדל שביניהם? הקדישו ניזק וכו'—כשהניזק הקדיש את השור המזיק זהו ההבדל שביניהם (לסברתו של ר' ישמעאל אין השור קודש, ולסברתו של ר' עקיבא הרי הוא קודש).

בעא מניה—שאל ממנו. מהו--מה הוא הדין? כיון וכו'—מאחר שאמר ר' ישמעאל, שבעל השור המזיק נעשה בעל חוב לניזק ומעות הוא חייב לו, לכן כשמכר המזיק את שורו, השור מכור. דילמא—אולי. כיון דמשעבד וכו'—מאחר שהשור המזיק משועבד להניזק, שאם בעליו לא ישלם לו את נזקו רשאי הוא לקחת את השור. לאו כל כמיניה—ולכן אין כחו של המזיק יפה למכור את השור. חוזר וגובהו-הניזק חוזר וגובה את השור מן הקונה. לרידיא-לחרישה, שאם הקונה חרש בו, אינו חייב לשלם לניזק את דמי החרישה. שמע מינה וכו'-הרי שומע אתה מזה וכו'. ב"ד גובין לו מהם—ואיך יתכן הדבר, הלא מטלטלין אינם משועבדים לבעל חוב, לפי שאינם דבר הקיים ואין המלוה סומך עליהם? שאני התם וכו'—שם שונה (ענין אחר) הוא, שהדבר דומה, כאלו עשה הכתוב את השור המזיק אפותיקי (היפאטהעק) לגבות ממנו. אין בעל חוב גובה הימנו-ומה טעם גובה כאן הניזק מן הקונה? עבד מאי טעמא וכו'--מה טעם גובה בעל חוב מן העבד שנמכר? מפני שיש לו קול לשעבודו והכל יודעים שנעשה אפותיקי לבעל חוב ולכן לא היה הקונה רשאי לקנותו. האי נמי וכו'-זה גם כן, מאחר שנגח יש לו קול (יש לו פרסום), שקוראים לו שור נגחן (ולכן לא צריך היה זה לקנותו).

XXXII.

דִין שׁוֹר שֶׁנָּגַח אֶת הָאָדָם.

(דף מא, א)

מַתְנִיתָא. שור שנגח את האדם ומת—מועד משלם כּוֹפֶר, ותם—פטור מן הכופר, וזה וזה—חייבין מיתה.. וכן בבן וכן בבת. נגח עבד או אמה—נותן שלשים סלעים, בין שהוא יפה מאה מנה, ובין שאינו יפה אלא דינר אחד.

גְּמָרָא. וכי מֵאַחַר דְּמִתָּם קָטְלִינַן לֵיהּ—מועד הֵיכִי מַשְׁכַּחַתְּ לה? אמר רבה: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן? כְּגוֹן שֶׁאֲמָדוּהוּ לשלשה בני אדם. רב אשי אמר: אוּמְדָּנָא לָאו כלום הוא. אלא הָכָא במאי עסקינן? כגון שֶׁסִּכֵּן לשלשה בני אדם. רב זְבִיד אמר: כגון שהרג שלש בהמות. ומועד לבהמה—הָוֵי מוּעָד לאדם? אלא אמר רבי שמעון בן לקיש: כגון שהרג שלשה בני אדם טְרֵיפָה. ומועד לטריפה הָוֵי מועד לִשָׁלֵם? אלא אמר רב פַּפָּא: דְּקָטַל וַעֲרַק לְאַגְמָא, דקטל וערק לאגמא. רב אַחָא בְּרֵיהּ דרב אִיקָא אמר: כגון שֶׁהוּזְמוּ זוממי זוממין. הָנִיחָא, אי לייעודי תורא בְּעֵינַן—שַׁפִּיר, אלא אי לייעודי גברא בעינן, מימר א״ל: לא הֲוָה יָדַעְנָא? כגון דְּאָמְרֵי: כל אֵימַת דְּקָטֵל תּוֹרֵיהּ—גַּבֵּיהּ הֲוָה קָאֵי. רבינא אמר: במכירין את בעל השור ואין

משלם כופר—משלם בעליו כופר פדיון נפשו. וכן בבן וכן בבת—כשנגח בן קטן וילדה חייב השור סקילה ובעליו חייב לשלם כופר. בין שהוא יפה—בין שהעבד שוה מאה מנה וכו׳.

וכי מאחר וכו׳—הרי מכיון ששור תם שנגח אדם אנו הורגים אותו, איך תמצא שיהא השור נעשה למועד? הכא במאי עסקינן—כאן במה אנו עוסקים? שאמדוהו לשלשה בני אדם—שהשור רדף אחר שלשה בני אדם בזה אחר זה וברחו מפניו ושערו, שאלו לא ברחו, אז היה הורגם. אומדנא וכו׳—ההשערה אינה כלום. שסכן וכו׳—שפצע שלשה בני אדם פצע מסוכן ולפיכך לא נסקל בשנים הראשונים, וכשנגח את השלישי מתו כולם, ולכן משלם עליו כופר. ומועד לבהמה וכו׳—היתכן ששור, המועד לנגוח בהמות, יֵעָשֶׂה מועד לאדם? טריפה—נוטים למות. לשלם—לאדם בריא. דקטל וכו׳—שהרג וברח (בכל פעם לאחר שהעידו בו) לשדה. בריה—בנו. כגון שהוזמו וכו׳—שהוכחשו העדים המכחישים (היינו, כשנגח את שתי הנגיחות הראשונות באו שתי כתות של עדים להעיד עליו ובאה כת עדים אחרת והכחישה את עדותם ולכן נפטר השור, וכשנגח פעם שלישית באה עוד הפעם כת העדים המכחשת להכחיש את עדותה של כת העדים השלישית והנה באו עדים אחרים והכחישו את הכחשתם של אלה גם בנוגע לשתי הנגיחות הראשונות ונמצא השור מועד ובעליו משלם כופר על הנגיחה השלישית). הניחא וכו׳—אם נניח שבכדי לעשות את השור למועד אנו צריכים (לשלשת ימי ההעדאה האמורים בתורה), הרי טוב (נכון הדבר, שהרי נגח שלש נגיחות בשלשה ימים), אלא אם נאמר שבכדי לעשות את האיש (את בעל השור) למועד אנו צריכים (לשלשת ימי ההעדאה), הרי יכול הוא לומר לו: לא ידעתי (שנגח שתי נגיחות קודם לכן, שאצטרך לשמרו, שהעדים המכחישים הטעוני). דאמרי וכו׳—שהעדים מכחישי המכחישים אמרו: כל זמן (כל פעם) שהרג שורו, היה עומד אצלו וראה בנגיחותיו. רבינא אמר במכירין וכו׳—מה שהשור לא נסקל בשתי הנגיחות הראשונות יתכן באופן כזה, שהעדים המעידים עליו היו מכירים רק את בעל

מכירין את השור. מאי הֲוָה לֵיהּ לְמֶעֱבַד? מִשּׁוּם דְּאָמְרֵי לֵיהּ: תּוֹרָא נַגְחָנָא אית לך בבקרך, אִבְּעִי לך נַטּוּרֵי כְּלֵי בְּקָרָךְ.

XXXIII.

דִּינֵי תַּשְׁלוּמֵי כֶפֶל וְתַשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה.

(דף סב, ב.)

מַתְנִיתָא. מְרֻבָּה מִדַּת תַּשְׁלוּמֵי כֶפֶל ממדת תשלומי ארבעה וחמשה, שמדת תשלומי כפל נוֹהֶגֶת בין בדבר, שיש בו רוח חיים, ובין בדבר, שאין בו רוח חיים, ומדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד, שנאמר: „כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה"[1]. אין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כפל, ולא הטובח ולא המוכר אחר הגנב משלם תשלומי ארבעה וחמשה.

גְּמָרָא. ואילו „מדת תשלומי כפל נוהגת בין בגנב בין בטוען טענת גנב, ומדת תשלומי ד' וה' אינה נוהגת, אלא בגנב בלבד"—לא קָתָנֵי, מְסַיַּע לֵיהּ לר' חייא בר אבא, דא"ר חייא בר אבא, אמר ר' יוחנן: הטוען טענת גנב בפקדון—משלם תשלומי כפל, טבח ומכר—משלם תשלומי ד' וה'. אִכָּא דאמרי: לימא: מסייע ליה לר' חייא בר אבא, דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: הטוען טענת גנב בפקדון—משלם תשלומי כפל, טבח ומכר—משלם תשלומי ד' וה'! מי קָתָנֵי „אין בין"? „מרובה" קָתָנֵי: תְּנָא וְשַׁיֵּר.

„שמדת תשלומי כפל נוהגת" כו'.

מְנָהָנֵי מִלֵּי? דת"ר: „עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע"—כְּלָל, „עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל

[1] שמות כא, לז.

השור, אבל לא את השור, ובנגיחה השלישית הוכר השור. מאי הוה ליה למעבד—מה היה לו (לבעל השור) לעשות (ולמה אתה מחייבו כופר)? משום דאמרי וכו'—מפני שהעדים היו אומרים לו: שור נגח יש לך בבקרך וצריך היה לך לשמור את כל בקרך.

מרובה וכו'—חמורה מדת תשלום הכפל על סתם גנבה ממדת תשלום ארבעה וחמשה על גנבת שה ושור שטבחם ומכרם. אין הגונב אחר הגנב וכו'—שנאמר „וגונב מבית האיש" (שמות כב, ו.) ולא מבית הגנב.

בטוען טענת גנב—איש שהפקיד ביד חברו חפץ והלה טען, שגנב בא וגנבו, ונשבע על זה ואחר כך נמצא שקרן, חייב לשלם תשלומי כפל. לא קתני—אין התנא שונה, ואם כן משמע מזה שמדת תשלומי ד' וה' נוהגת בטוען טענת גנב כשטבח ומכר. מסייע ליה וכו'—אם כן תנא המשנה מסייע לדעתו של ר' חייא בר אבא וכו'. לימא—היש לומר. מי קתני אין בין—וכי שונה התנא של המשנה „אין בין", שמזה היה משמע, שבין מדת תשלומי כפל למדת תשלומי ד' וה' אין אלא ההבדל הזה). מרובה קתני—הרי הוא שונה „מרובה" ואין כונתו בזה אלא לפרט את מקצת הדברים, שבהם מרובה מדת תשלומי כפל ממדת ד' וה', ולא את כל הדברים. תנא ושייר—מקצת דברים שנה ומקצתם שייר ולא פרשם.

מנהני מילי—מנין אנו יודעים את הדברים האלה? כלל—שהדברים „כל דבר פשע"

שֶׂה עַל שַׂלְמָה"—פְּרָט, "עַל כָּל אֲבֵדָה"[1]—חזר וְכָלַל: כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל—אי אתה דָן אלא כְּעֵין הַפְּרָט: מה הפרט מְפוֹרָשׁ—דבר הַמִּטַּלְטֵל וגופו ממון, אף כל דבר המטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות—שאינן מטלטלין, יצאו עבדים—שֶׁהוּקְשׁוּ לקרקעות, יצאו שטרות—שאף על פי שמטלטלין, אין גופן ממון, יצא הֶקְדֵּשׁ—"רֵעֵהוּ" כתיב.

XXXIV.

עֵדִים זוֹמְמִין.

(דף עב, ב.—עג. א, ב.)

מַתְנִיתָא. גנב על פי שנים וטבח ומכר על פיהן ונמצאו זוממים—משלמין הכל. גנב ע"פ שנים וטבח ומכר על פי שנים אחרים—אלו ואלו נמצאו זוממין—הראשונים משלמין תשלומי כפל, והאחרונים משלמין תשלומי שלשה. נמצאו אחרונים זוממין—הוא משלם תשלומי כפל והן משלמין תשלומי שלשה. אחד מן האחרונים זוממין—בטלה עדות שניה; אחד מן הראשונים זוממין—בטלה כל העדות, שאם אין גניבה אין טביחה ואין מכירה.

גְּמָרָא. אִתְּמַר: עד זומם—אביי אמר: לְמַפְרֵעַ הוא נפסל, רבא אמר: מכאן וּלְהַבָּא הוא נפסל. אביי אמר: "למפרע הוא נפסל"—מֵהָהִיא שַׁעֲתָא דְּאַסְהֵיד, הֲוָה לֵיהּ רשע והתורה אמרה: "אַל תָּשֶׁת" "רָשָׁע" "עֵד"[2]. רבא אמר: "מכאן ולהבא הוא נפסל"—עד זומם חידוש הוא, דְּהָא תְּרֵי וּתְרֵי נִינְהוּ, מאי

[1]שמות כב, ח. [2]שם כג, א.

כוללים כל מיני גנבה. כלל ופרט וכלל וכו'—במקום שיש כלל ופרט וכלל אין אתה דן את הענין אלא כדומה להפרט. דבר המטלטל וגופו ממון—כגון בהמות, שהן מטלטלים, והן ממון, שאפשר למכרן. אף כל דבר המטלטל וגופו ממון—בין שיש בו רוח חיים ובין שאין בו רוח חיים, חייבים כפל על גנבתו. יצאו—מן הכלל. שאינן מטלטלין—לכן אין משלמים עליהם כפל. שהוקשו—שהושוו. לקרקעות—דכתיב: "והתנחלתם אותם" (ויקרא כה, מו). אין גופן ממון—אלא הם גורמים לגבות ממון. רעהו כתיב—"אם לא שלח ידו במלאכת רעהו" (שמות כ"ב, ז), יצא הקדש שאינו "רעהו".

גנב על פי שנים וכו'—שני עדים העידו עליו שגנב והם עצמם העידו עליו שטבח ומכר. זוממים—מוכחשים. תשלומי ג'—לשור, וכגון שהוזמו העדים האחרונים תחלה, שאם עדי הגנבה הוזמו תחלה, הלא בטלה עדות הטביחה, כי שמא מכר לו בעל השור את שורו, ואם הוזמו, למה הם משלמים? בטלה עדות שניה—והוא משלם כפל על פי עדותם של הראשונים, והאחרונים פטורים, מפני שאין עדים משלמים ממון עד שיוכחשו כולם. בטלה כל העדות—והוא פטור וגם הם פטורים, ואפילו כשהוזמו אחר כן האחרונים אין משלמים, שהרי עדותם בטלה כבר, שאם אין גנבה וכו', וכל שכן אם הוכחשו שנים הראשונים תחלה שבטלה עדות שניה.

איתמר וכו'—נאמר, נשנה. עד זומם—עד שקר. למפרע—מבתחלה. למפרע הוא נפסל—אם העיד, למשל, בניסן והוזם על עדות זו באייר, אז כל העדיות שהעיד בינתים פסולות, שמשעה שהעיד עדות שקר זו כבר נפסל לעדות. מכאן ולהבא—מכאן (משעה שהוזם) ולעתיד. מההיא שעתא וכו'—למן השעה ההיא שהעיד (עדות שקר) נעשה רשע. עד זומם חדוש הוא—הענין של הזמת העדים הוא חדוש, שהרי שנים ושנים הם (העדים

חֲוֵית דְּצַיֵּית לְהָנֵי—צַיֵּית לְהָנֵי? הִלְכָּךְ אין לך בו, אלא משעת חידוש וְאֵילָךְ. אִכָּא דְאָמְרֵי: רבא נַמִּי כְּאַבַּיֵּי סְבִירָא ליה, דאמר: למפרע הוא נפסל, וְהָכָא—הַיְנוּ טַעֲמֵיהּ דרבא: מִשּׁוּם פְּסֵידָא דִלְקוּחוֹת. מַאי בֵּינַיְהוּ? דְּאַסְהִידוּ בֵּיהּ תְּרֵי לְחַד וּתְרֵי לְחַד; אִי נַמִּי: דְּפַסְלִינְהוּ בְּגַזְלָנוּתָא. לְהָךְ לִישָּׁנָא דְּאָמְרַתְּ: „מִשּׁוּם חידוש"—לֵכָּא, לְהָךְ לִישָּׁנָא דְּאָמְרַתְּ „משום פְּסֵידָא דלקוחות"—איכא.

תְּנַן: גנב על פי שנים וטבח ומכר על פיהם ונמצאו זוממין משלמין את הכל". מאי לאו, שהעידו על הגניבה וחזרו והעידו על הטביחה, והוזמו על הגניבה וחזרו והוזמו על הטביחה, ואי סָלְקָא דַעְתָּךְ למפרע הוא נפסל—הָנֵי כֵּיוָן דְּאִתְּזַמּוּ לְהוּ אַגניבה, אִגְּלַאי מִלְּתָא למפרע, דְּכִי אַסְהֲדֵי אטביחה פסולין הֲווֹ, אַמַּאי משלמין אַטביחה? אָמְרֵי: הכא בְּמַאי עָסְקִינַן? כגון שהוזמו על הטביחה תחילה. אָמְרֵי: סוף סוף, כי הָדְרֵי מִתְזַמֵּי אגניבה, אִגְּלַאי מִלְּתָא, דְּכִי אַסְהֲדֵי אטביחה פסולין הֲווֹ, אַמַּאי משלמי אטביחה? וְהִלְכְתָא שהעידו בבת אחת והוזמו. לֵימָא כְּתַנָּאֵי: היו שנים מעידין אותו, שגנב, והן מעידין אותו, שטבח, והוזמו על הגניבה, עדות שבטלה מקצתה—

המעידים והעדים המכחישים אותם שנים שנים הם ועומדים אלה לעומת אלה), מה ראית שאתה שומע (מאמין) לאלה (להמזימים), שמע לאלה (האמן לדברי המעידים). הלכך—לכן. משעת חדוש—משעה שהוזמו. ואילך—והלאה. איכא דאמרי—יש אומרים. נמי—גם כן. סבירא ליה—סבור הוא. והכא וכו'—אבל כאן (במחלוקת זו) זהו טעמו של רבא: (שאמר כאן: מכאן ולהבא הוא נפסל): משום ההפסד של הקונים (שבינתים חתם עד השקר הזה על שטר מקנה שלהם, ואם נאמר שלמפרע הוא נפסל, הלא יפסידו). מאי בינייהו—מה ההבדל שביניהם (בין שני הנוסחאות האלה בדברי רבא)? דאסהידו וכו'—ההבדל הוא בזה: כשהעידו שנים (שני עדים) לאחד (ואמרו לו: עמנו היית) ושנים לאחד (ובנידון זה כשהמזימים היו ארבעה והמעידים שנים, הרי אין כאן שום חדוש שאנו מאמינים למזימים). אי נמי וכו'—או גם כן ההבדל הזה יש בין שני הנוסחאות: כשהמזימים פסלו את העדים בגזלנות (שלא הכחישו את עדותם, אלא פסלו אותם גופם, באמרם שהם נזלנים). להך לישנא וכו'—לפי אותו הלשון (הנוסח) שאתה אומר „משום חדוש", הרי אין כאן שום חדוש (הלא אי אפשר לומר בנידון זה, שנאמין לדברי העדים המעידים, לפי שהפוסלים אותם מדברים על דבר אחר לגמרי). להך לישנא וכו'—אבל לפי אותו הלשון, שאתה אומר: „משום הפסד הקונים", הרי הטעם הזה יש גם כאן ולכן בנידון זה סובר רבא—מכאן ולהבא הוא נפסל.

תנן—שנינו במשנתנו. מאי לאו וכו'—האין משמעות המשנה כך, שהעידו על הגנבה וכו'. ואי סלקא דעתך—ואם עולה על דעתך לומר. הני כיון וכו'—אלה, כיון שהוזמו על הגנבה, הרי נגלה הדבר מראש, שכשהעידו על הטביחה היו פסולים, ואין עדותם עדות ולמה הם משלמים על הטביחה? אמרי—היו אומרים (השיבו האמוראים). הכא במאי עסקינן—כאן במה (באיזה ענין) אנו עוסקים? אמרי וכו'—היו אומרים (משיבים) על זה אמוראים אחרים. כי הדרי וכו'—כשהם חוזרים ומוכחשים על הגנבה, הרי נגלה הדבר מראש, שכשהעידו על הטביחה היו פסולים ולמה הם משלמים על הטביחה? והלכתא וכו'—ואמנם ההלכה היא, שהעידו ביחד גם על הגנבה גם על הטביחה ולכן אי אפשר לומר, שבשעת עדות הטביחה היו פסולים, שהרי העדות הזאת היתה תוך כדי דבור. לימא כתנאי—נאמר שתנאים חלוקים בענין זה.

בטלה כולה; הוזמו על הטביחה–הוא משלם תשלומי כפל והן משלמין תשלומי שלשה. א״ר יוסי: במה דברים אמורים–בשתי עֵדְיוֹת, אבל בעדות אחת–עדות, שבטלה מקצתה, בטלה כולה. מאי „בשתי עדיות״ ומאי „בעדות אחת״? אִילֵימָא: „בשתי עדיות״–בשתי עדיות מַמָּשׁ: בשתי כיתות, „בעדות אחת״–בכת אחת בזה אחר זה, וא״ר יוסי: בעדות אחת, בכת אחת, בזה אחר זה–כי מַסְהֲדֵי אַגניבה וַהֲדַר מַסְהֲדֵי אטביחה, כי מִתְזַמֵּי אטביחה–עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה וְאִתְזַמּוּ לְהוּ אגניבה, מֵהֵיכָא תֵּיתֵי הָךְ? אלא לאו: „בשתי עדיות״–בעדות אחת כְּעֵין שתי עדיות, ומַאי נִינְהוּ? כת אחת בזה אחר זה, אבל בעדות אחת בבת אחת–לא. וְסַבְרוּהָ דְּכֻלֵּי עָלְמָא–תוך כדי דיבור כדיבור דָּמֵי. מאי לָאו בְּהָא קָמִפַּלְגֵי: דרבנן סָבְרֵי: מכאן ולהבא הוא נפסל, וכיון דְּמֵהַהִיא שַׁעֲתָא קָא מִתְזַמֵּי: אטביחה דְּקָא מִתְזַמֵּי–אִתְזוּם, אגניבה, דלא מיתזמי–לא אִתְזוּם; ר׳ יוסי סבר: למפרע הוא נפסל, וכיון דְּמִיָּד כי אַסְהִידוּ הוא דְּמִפַּסְלֵי, כי אִתְזַמּוּ לְהוּ אטביחה–איתזמו להו נַמֵּי אגניבה, דהא „תוך כדי דיבור–כדיבור דָּמֵי״. אמרי: אי תוך כדי דיבור כדיבור דמי״–דְּכֻלֵּי עָלְמָא למפרע הוא נפסל, אלא הכא: „בתוך כדי דיבור

בטלה כולה–ועליהם לשלם כפל, והוא פטור, שכיון שלא גנב, לא טבח; ואפילו הוזמו אחר כך על הטביחה, גם כן פטורים. הוזמו על הטביחה–ולא על הגנבה. תשלומי כפל–על הגנבה. תשלומי ג׳–לשור. במה דברים אמורים–שהוא משלם כפל ולא בטלה עדות הגנבה. אילימא–אם לומר. בכת אחת בזה אחר זה–שהעידו היום על הגנבה ואמרו שבאחד בשבת גנב, ולמחר העידו על הטביחה ואמרו שבשני בשבת טבח. כי מסהדי וכו׳—כשהם מעידים על הגנבה ואחר כך הם מעידים על הטביחה וכשהם מוזמים על הטביחה–הרי זו עדות שבטלה וכו׳ ולכן הוזמו גם על הגנבה, מנין תבוא זאת (מנין תצא לך המסקנה הזאת)? אלא לאו וכו׳–אלא אם כן, כך הוא פרוש הדברים האלה. כעין שתי עדויות–שהיא דומה לשתי עדיות. ומאי נינהו–ומה הן. בעדות אחת בבת אחת–שהעידו על שתיהן זו בתוך כדי דבור של זו ואמרו, שבאחד בשבת גנב ובשני בשבת טבח, והוזמו על העדות של שני בשבת, בטלה כל העדות, לפי שנמצא שבשעה שהעידו היו פסולים, כי ר׳ יוסי סובר שלמפרע הוא נפסל וכל העדות, שהעידו באותה עדות, אחת היא. וסברוה וכו׳–והם סוברים, שלדעת כל העולם (כלומר לדעת החכמים ולדעת ר׳ יוסי). תוך כדי דבור וכו׳—מה שאומר האדם תכף לאחר אמירת דבר אחד, דומה כאלו נאמר זה בתוך אותה האמירה גופה (שאין להפסיק בין הדברים הנאמרים בזה אחר זה). בהא קא מיפלגי–בזה הם חלוקים. סברי–סוברים. מכאן ולהבא—מיום שהוזמו נפסלו ולא מיום שהעידו. וכיון וכו׳–והואיל שמן השעה ההיא הם מוזמים, לכן על הטביחה, שהם מוזמים עליה, הרי הוזמו (ועליהם לשלם שלשה) ועל הגנבה, שאינם מוזמים עליה, הרי לא הוזמו (ולכן עליו לשלם עליה כפל ואף על פי שהם העידו על הגנבה ועל הטביחה ביחד, בכל זאת הרי לא התחיל הפסול שלהם אלא משעה שהוזמו על הטביחה). וכיון דמיד וכו׳–הואיל שמיד כשהעידו הם נעשו פסולים (כי שעת עדותם היתה שעת פסלותם), הנה כשהוזמו על הטביחה, הוזמו גם כן על הגנבה, שהרי „תוך כדי דבור כדבור דומה״. אמרי וכו׳–היו האמוראים משיבים על זה: אם נאמר שתוך כדי דבור כדבור דומה,

בדיבור דמי" קָא מִפַּלְגֵי. רבנן סָבְרֵי: תוך כדי דיבור—לאו כדיבור דָּמֵי, ורבי יוסי סבר: תוך כדי דיבור—כדיבור דמי.

XXXV.

קִנְיַן גְּזֵלָה בְּשִׁנּוּי מַעֲשֶׂה.

(דף צג, ב.—צה. א, ב)

מַתְנִיתָא. הגוזל עצים וַעֲשָׂאָן כלים, צמר ועשאן בגדים—משלם כשעת הגזלה. גזל פרה מעוברת וילדה, רחל טעונה וּגְזָזָהּ—משלם דמי פרה, העומדת לילד, ודמי רחל, העומדת לִגָּזֵז. גזל פרה וְנִתְעַבְּרָה אצלו וילדה, רחל ונטענה אצלו וגזזה—משלם כשעת הגזלה. זה הַכְּלָל: כל הגזלנים משלמין כשעת הגזלה.

גְּמָרָא. אָמְרֵי: עצים ועשאן כלים—אִין, שִׁפָּן—לא, צמר ועשאן בגדים—אִין, לִבְּנָן—לא; וּרְמִינְהוּ: „גזל עצים וְשִׁפָּן, אבנים וְסִתְּתָן, צמר וְלִבְּנָן, פשתן ונקהו—משלם כשעת הגזלה"! אמר אביי: תַּנָּא דִידַן קָתָנֵי שינוי דְּרַבָּנַן דְּהָדַר וכל שכן שינוי דְּאוֹרָיְתָא: עצים ועשאן כלים—בעצים מְשֻׁפִּין, וּמַאי נִינְהוּ? נסרים, דשינוי דְּהָדַר לִבְרִיָּתָא הוא: דְּאִי בָּעֵי מְשַׁלֵּף לְהוּ; צמר ועשאן בגדים—בצמר טָווּי, דשינוי דְּהָדַר לִבְרִיָּתָא הוא, דאי בעי סָתַר לֵיהּ. וכל שכן שינוי דאורייתא. וְתַנָּא בָּרָא—שינוי דאורייתא קָתָנֵי, ושינוי

הנה כל העולם (הכל) סוברים, שלמפרע הוא נפסל וכו'. קא מיפלגי—הם חלוקים. לא כדבור דמי—אינו דומה לדבור אחד, ולכן היו כאן שתי עדיות, עדות הגנבה ועדות הטביחה, וכשנפסלו על האחרונה לא נפסלו על הראשונה, כי פסלותם היתה רק משעת הדבור האחרון ולא משעת הדבור הראשון. כדבור דמי—ולכן אין שתי העדיות אלא עדות אחת, ובכן פסולים היו באותה שעה.

משלם כשעת הגזלה—דמי עצים וצמר, ואינו חייב להחזיר לו כלים, לפי שקנם בשנוי. טעונה—בעלת צמר. משלם דמי פרה וכו' ודמי רחל העומדת ליגזז—והעודף, ששוה עכשיו הולד והצמר הגזוז, הוא שלו, לפי שקנם בשנוי.

אמרי—אומרים האמוראים. אין—כן (משלם כשעת הגזלה, לפי שזהו שנוי גדול). שיפן—החליק אותם במקצועה. לא—אלא צריך להשיב את העצים המשופים. ורמינהו—והמקשן הקשה להם על דברי המשנה מדברי הברייתא. ונקהו—מן הנעורת. תנא דידן וכו'—התנא שלנו (בהמשנה) שונה שנוי, שאינו אלא תקנת חכמים והחוזר (שאפשר להסיר אותו ולהחזיר את העצים לקדמותם). בעצים משופים—העצים, שנאמרו במשנתנו, הם עצים משופים. ומאי נינהו—ומה הם? נסרים—שגזל נסרים ועשה מהם תבות. דשנוי דהדר לברייתא הוא—שהשנוי הזה הוא שנוי קל החוזר לקדמות (שאפשר להסירו ולהחזיר את העצים לקדמותם). דאי בעי משלף להו—שאם הוא רוצה, הוא שולף ומנתק את הנסרים זה מזה והרי הם נסרים כבתחלה ובכל זאת קנה הגזלן בשנוי הזה, וכל שכן אם גזל עצים ושפם, שזהו שנוי גמור, שקונים בו מן התורה. בצמר טווי—שגזל צמר טווי. דאי בעי וכו'—שאם הוא רוצה, הוא סותר שוב את הבגד והצמר חוזר לקדמותו; וכל שכן אם גזל צמר ולבנו, שבודאי קנה, שזהו שנוי גמור, שאינו חוזר. ותנא ברא—והתנא החיצוני (התנא של הברייתא) שונה שנוי שקונים בו מן

דרבנן–לָא קָתָנֵי. רב אשי אמר: תַּנָּא דִידַן נַמִּי שינוי דאורייתא קָתָנֵי: עצים ועשאן כלים–בּוּכָאנֵי, דהיינו שיפן, צמר ועשאן בגדים–נַמְטֵי, דהיינו שינוי דלא הדר.

„גזל פרה מעוברת וילדה" וכו': ת"ר: הגוזל רחל וּגְזָזָהּ, פרה וילדה–משלם אותה ואת גיזותיה ואת ולדותיה. דברי ר"מ. ר' יהודה אומר: גזילה חוזרת בְּעֵינֶיהָ. ר"ש אומר: רואין אותה, כאילו היא שׁוּמָא אצלו בכסף. אִבַּעְיָא לְהוּ: מאי טַעֲמֵיהּ דר"מ? מִשּׁוּם דְּקָסָבַר: שינוי במקומו עומד, או דִילְמָא: בְּעָלְמָא שינוי קונה, וְהָכָא–קְנָסָא הוא דְקָא קָנֵס? למאי נָפְקָא מִנַּהּ? לְהֵיכָא דְּכַחְשָׁא מִכְּחַשׁ. ת"ש: גזל בהמה והזקינה, עבדים והזקינו–משלם כשעת הגזילה. ר"מ אומר: בעבדים–אומר לו: „הרי שלך לפניך". ואילו בהמה–כשעת הגזילה, ואי סָלְקָא דַעְתָּךְ, סָבַר רבי מאיר: שינוי במקומו עומד–אפילו בהמה נַמִּי! אלא לאו שמע מִנַּהּ: קסבר ר"מ שינוי קונה, והכא–קנסא הוא דקא קנים. אָמְרֵי: ר"מ–לדבריהם דרבנן קָאָמַר לְהוּ: לְדִידִי–שינוי אין קונה ואפילו בהמה נמי, אֶלָּא לְדִידְכוּ דְּאָמְרִיתוּ: שינוי קונה–אוֹדוּ לי מִיהַת בְּעַבְדָּא דִּכְמְקַרְקְעֵי דָּמֵי וקרקע אינה נגזלת! וְאָמְרֵי לֵיהּ רבנן: לא, עַבְדָּא כִּמְטַלְטְלֵי

התורה, אבל שנוי, שאין קונים בו אלא מדברי חכמים, אינו שונה. **תנא דידן וכו'**–התנא שלנו (של משנתנו) גם כן שונה שנוי גמור שהוא מן התורה, אבל שנוי מדרבנן אינו קונה. **בוכאני**–שעשה עלי למכתשת. **דהיינו שיפן**–שזהו דומה ל„עצים ושיפן", שנאמר בברייתא. **נמטי**–שמיכות (שעשה מן הצמר שמיכות, שלמעשה זה אין צריך ללבן אותו). **דהיינו שנוי דלא הדר**–שאי אפשר להחזיר עוד את הצמר לברייתו להיות כל חוט וחוט בפני עצמו.

אותה ואת גיזותיה וכו'–כל מה שלקח ממנה ומה שהשביחה אצלו. **חוזרת בעיניה**–תחזור לבעליה כמו שהיא עתה ריקנית ועם זה ישלם הגזלן דמי הגיזות ודמי הָעֻבָּר כמו שהיו בשעת הגזלה, ולא שבח הגיזה והולד שהשביחו אצלו. **כאלו היא שומא**–כאלו היא מְעֻרֶכֶת אצלו בכסף משעת הגזלה והוא משלם כשעת הגזלה. **איבעיא להו וכו'**–בשאלה זו נתקשו האמוראים: מה טעמו של ר' מאיר? אם משום שהוא סובר, שהשנוי עומד במקומו (שאין השנוי קונה), או אולי בעולם (בכל מקום) השנוי קונה, אבל כאן קנס הוא, שהוא קונס (את הגזלן, שלא יהא נשכר בגזלה בקחתו את השבח)? **למאי נפקא וכו'**–למה יוצא מזה (איזה הבדל יש בזה)? **להיכא וכו'**–למקום (לענין) שהבהמה כחשה אצל הגזלן (אם תאמר, שנוי במקומו עומד, הרי אפילו אם כחשה היא גם כן חוזרת כמו שהיא עתה, ואם תאמר משום קנס ושנוי קונה, הוא משלם כמו שהיתה בשעת הגזלה). **והזקינה**–שזהו שנוי לרעה. **הרי שלך לפניך**–כי עבדים דומים לקרקעות וקרקע חוזר בעינו ואינו נקנה לגזלן בשנוי מעשה. **ואי סלקא דעתך וכו'**–ואם עולה על דעתך, שסובר ר' מאיר וכו'. **אפילו בהמה נמי**–אפילו בהמה גם כן יוכל לאמר לו: הרי שלך לפניך. **אלא לאו וכו'**–אלא אם לא אמר ר' מאיר שגם את הבהמה יכול להחזיר לו כמו שהיא, הרי שומע אתה מזה, שסובר ר' מאיר וכו'. **אמרי וכו'**–היו אומרים (משיבים האמוראים): ר' מאיר אומר להם לחכמינו לדבריהם (לא לפי שיטתו שלו הוא אומר זאת, אלא לפי שיטתם של החכמים): לפי שיטתי שנוי אין קונה ולכן אפילו בהמה יכול הוא להחזיר לו כמו שהיא, אבל לשיטתכם, שאתם אומרים: שנוי קונה, הודו לי לכל הפחות בעבד, שהוא דומה לקרקע, וקרקע אינו נקנה בשנוי. **ואמרי ליה וכו'**–ואומרים

דָּמֵי. ת"ש: „לצבוע לו אדום וּצְבָעוֹ שחור, שחור–וצבעו אדום, ר"מ אומר: נותן לו דמי צמרו". דמי צמרו–אִין, דמי צמרו וְשִׁבְחוֹ–לא, ואי ס"ד: סבר ר"מ: שינוי אין קונה–דמי צמרו וְשִׁבְחוֹ בָּעֵי לְמֵיתַב ליה! אלא לאו, ש"מ: קסבר ר"מ: שינוי קונה, והכא–קנסא הוא דקא קנים, ש"מ. – אִכָּא דְאָמְרֵי הא לא אִבַּעְיָא לַן: מִדְּאַפֵּךְ רב וְתָנֵי: גזל פרה והזקינה, עבדים והזקינו– משלם כשעת הגזילה, דברי ר"מ, וחכ"א: בעבדים–אומר לו: הרי שלך לפניך"–וַדַּאי לר"מ שינוי קונה, והכא–קנסא הוא דקא קנים ליה. כי קָא אִבַּעְיָא לַן–הָכִי אִבַּעְיָא לַן: כִּי קָא קָנֵם–בְּמֵזִיד, אבל בְּשׁוֹגֵג לא קנים, או דילמא: אפילו בשוגג נמי קנים? ת"ש: חמשה גובין מן הַמְּחוֹרָרִין, ואלו הן: פירות ושבח פירות, והמקבל עליו לָזוּן בן אשתו ובת אשתו, וגט חוב, שאין בו אַחְרָיוּת, וכתובת אשה, שאין בה אַחְרָיוּת. מאן שָׁמְעַתְּ ליה, דאמר: „אַחְרָיוּת לאו טעות סופר הוא"? ר"מ, וְקָתָנֵי: פירות ושבח פירות; שבח פירות הֵיכִי דָּמֵי? כגון שגזל שדה מחבירו ומכרה לאחר וְהִשְׁבִּיחָהּ, והרי היא יוצאה מתחת יָדוֹ; כשהוא גובה–גובה את הקרן מנכסים משועבדים ואת השבח–מנכסים בני חורין, דְּאָתֵי בעל אַרְעָא וְשָׁקֵל

לו חכמינו: לא, עבד דומה למטלטלים ולכן משלם הגזלן כשעת הגזלה. **לצבוע לו אדום וכו'**–כשאחד נתן לצובע לצבוע לו צמר בצבע אדום והצובע צבעו צבע שחור. **נותן לו**–הצובע לבעל הצמר. **דמי צמרו**–כמו שהיה לפני הֱצָּבעו, אף על פי שעתה שוה הצמר יותר לאלה הצריכים לצמר אדום. **אין**–כן (רק את דמי צמרו הוא נותן לו). **ושבחו**–מה שהשביח ושוה עתה יותר אינו נותן לו. **בעי למיתב ליה**–הרי הוא צריך לתת לו דמי צמרו ושבחו! (שהרי את הצמר הזה נתן לו לצבוע). **והכא קנסא וכו'**–כאן, במשנתנו, קנס הוא שר' מאיר קונס את הגזלן, אבל את הצובע לא קנס להחזיר דמי צמרו ושבחו, לפי שאיננו גזלן ועשה מה שעשה בשוגג. **שמע מנה**–הרי שומע אתה מזה, שכך הוא. **איכא דאמרי וכו'**–יש אומרים: שאלה זו לא נשאלה מאתנו (בשאלה זו לא היינו נדונים) משום שהפך רב (את דברי הברייתא האמורה) והיה שונה וכו'. **כי קא איבעיא וכו'**–כשהיינו נדונים בשאלה, הרי כך היינו נדונים: כשהוא קונס, הוא קונס דוקא על דבר הנעשה במזיד, אבל על דבר הנעשה בשוגג (כגון קונה שקנה את הגזלה מן הגזלן ולא ידע שהיא גזלה והשביחה) אינו קונס, או אולי אפילו על שוגג הוא גם כן קונס. **חמשה וכו'**–חמשה דברים גובים מנכסים בני חורין, שאינם משועבדים לבעלי חוב. **פירות**–כשגזל שדה מחברו ומכרו לאחר והקונה זרע את השדה שהצמיח פירות ובא הנגזל והוציא מידו את השדה יחד עם פירותיו, חוזר הקונה וגובה מן הגזלן את דמי השדה אפילו מנכסים משועבדים ואת דמי הפירות מנכסים בני חורין. **שבח פירות**–הגמרא מפרשת להלן מהו. **גט חוב**–שטר חוב. **שאין בו אחריות**–שלא שעבד בו הלוה להמלוה את נכסיו ולא כתב בו שנכסיו אחראים לו לפרוע לו מלוה זו. **מאן שמעת וכו'**–את מי שמעת אומר, שהעדר אחריות בשטר אין זה טעות סופר, שהסופר טעה ולא כתב בו אחריות, אלא אנו הולכים אחר השטר ואינו גובה מנכסים משועבדים). **וקתני**–והוא שונה. **היכי דמי**–איך הוא מצוייר (מה זה שבח פירות)? **והשביחה**–הקונה השביח את הקרקע. **כשהוא גובה**–כשהקונה חוזר לגבות מן הגזלן את השדה, שהנגזל לקחו מידו. **מנכסים משועבדים**–שהוא קדם ללוים אחרים, שהרי כתב לו בשטר המכירה, שאם יטרפו את השדה ממנו יחזור ויגבה מנכסיו. **דאתי וכו'**–לפי שבא בעל הקרקע ולוקח ממנו את קרקעו ואת

אַרְעֵיהּ וְשִׁבְחֵיהּ. מאי לאו, בעם הארץ, דְּלָא יָדַע, דקרקע נגזלת או אינה נגזלת ואפילו הָכֵי קָאָתֵי בעל קרקע וְשָׁקֵל לְאַרְעָא וְשִׁבְחַהּ, ושמע מִנַּהּ: בשוגג נַמֵי קָנֵס. אמרי: לא, בלוקח תלמיד חכם וידע. תא שמע: „לצבוע לו אדום וצבע שחור, שחור—וצבע אדום, ר"מ אומר: נותן לו דמי צמרו"; דמי צמרו אין, דמי צמרו ושבחו—לא, ואי ס"ד: בשוגג נמי קנים—דמי צמרו ושבחו בָעֵי לְמֵיתְבָא ליה! אלא לאו, ש"מ: במזיד—קנים, בשוגג—לא קנים. ש"מ.

בָּבָא מְצִיעָא.

XXXVI.

אַרְבַּע אַמּוֹת שֶׁל אָדָם קוֹנוֹת לוֹ.

(דף י, א, ב)

מַתְנִיתָא. ראה את המציאה ונפל עליה, ובא אחר וְהֶחֱזִיק בה, זה שהחזיק בה—זכה בה.

גְּמָרָא. אמר רֵיש לָקִיש משום אַבָּא כהן בַּרְדְּלָא: ארבע אמות של אדם קונות לו בכל מקום. מַאי טַעֲמָא? תַּקִנוּ רַבָּנַן דְּלָא אָתֵי לְאִנְצוּיֵי. אמר אביי: מוֹתֵיב ר' חייא בר יוסף פיאה. אמר רבא: מותיב ר' יעקב בר אִידִי נזיקין. „אמר אביי: מותיב ר' חייא בר יוסף פיאה": נטל מקצת פיאה וזרק על השאר, אין לו בה כלום. נפל לו עליה, פָּרַס טַלִּיתוֹ עליה—מעבירין אותו הֵימֶנָּה, וכן בְּעוֹמֶר שִׁכְחָה. ואי אָמְרַתְּ: ארבע אמות של אדם קונות לו בכ"מ—נִקְנוּ לֵיהּ ד' אמות דִּידֵיהּ! הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן? דלא אמר: אֶקְנֵי. ואי תַּקּוּן רבנן, כי לא אמר—מַאי הָוֵי? כֵּיוָן דִּנְפַל גַּלֵּי דַּעְתֵּיהּ, דבנפילה

השבח שלו (שהשביחו). מאי לאו—האין להקים את הענין הזה, כשהקונה היה עם הארץ, שאיננו יודע אם אפשר לגזול קרקע (ולהשאירו ברשות הגזלן על ידי שנוי מעשה שעשה בו) או אי אפשר לגזלו ואף על פי כן בא בעל הקרקע ולוקח את הקרקע עם השבח שלו, ואם כן אתה שומע מזה, שאפילו בשוגג גם כן קונס ר' מאיר. אמרי—אומרים (משיבים האמוראים). בלוקח ת"ח—כשהקונה היה תלמיד חכם, היודע שאין קרקע נגזל, ולכן מזיד הוא. בעי למיתבא לו—הוא צריך לתת לו.

קונות לו—אם יש מסביב לו דבר הפקר אין אחר רשאי לתפסו. מה טעמא—מה טעם? תקינו וכו'—(כך) תקנו חכמינו, כדי שלא יבא לידי ריב. מותיב וכו'—משיב, מקשה על זה ממסכת פאה. מותיב נזיקין—מקשה על זה מסדר נזיקין. נטל מקצת פאה וכו'—אם אחד העניים לקח מקצת פאה שליקט כבר וזרק אותה על יתר הפאה, שלא נלקטה עוד, כדי לקנותה בזה. אין לו בה כלום—אינו זוכה בפאה, שזרק עליה, מאומה. הימנה—מעליה. וכן בעומר שכחה—וכן כשעשה מעשה כזה על עומר שנשכח בשדה. ואי אמרת וכו'—ואם אומר אתה. נקנו ליה וכו'—תקנינה לו ארבע אמות שלו! הכא במאי עסקינן—כאן בטה אנו עוסקים (באיזה אופן הוא הענין הזה, שהעני לא קנה). דלא אמר וכו'—כשהעני לא אמר בשעת נפילתו על הפאה: אקנה. ואי תקון וכו'—ואם כך תקנו חכמינו (שארבע אמות של אדם קונות לו), אפילו אם לא אמר „אקנה" מה הוֶה? כיון דנפל וכו'—כיון שנפל על

ניחא ליה דנקני, בד׳ אמות לא ניחא ליה דנקני. רב פפא אמר: כי תקנו ליה רבנן ארבע אמות—בעלמא, בשדה דבעל הבית—לא תקנו ליה רבנן; ואף על גב דזכה ליה רחמנא בגוה, כי זכה ליה רחמנא—להלוכי בה ולנקוטי פיאה, למיהוי הצירו—לא זכה ליה רחמנא. „אמר רבא: מותיב ר׳ יעקב בר אידי נזיקין״: ראה את המציאה ונפל לו עליה ובא אחר והחזיק בה, זה שהחזיק בה—זכה בה. ואי אמרת: ארבע אמות של אדם קונות לו בכל מקום—נקנו ליה ארבע אמות דידיה! הכא במאי עסקינן? דלא אמר: „אקני״. ואי תקון רבנן-כי לא אמר מאי הוי? כיון דנפל עליה, גלי דעתיה דבנפילה—ניחא ליה דנקני, בד׳ אמות—לא ניחא ליה דנקני. רב ששת אמר: כי תקנו רבנן—בסמטא, דלא דחקי רבים, ברשות הרבים, דקא דחקי רבים, לא תקינו רבנן. והא „בכל מקום״ קאמר? „כל מקום״—לאתויי צידי רה״ר.

XXXVII.

מציאת שטרי חוב.

(דף יב, ב.—יג, א.)

מתניתא. מצא שטרי חוב, אם יש בהן אחריות נכסים—לא יחזיר, שבית דין נפרעין מהן, אין בהן אחריות נכסים—יחזיר, שאין בית דין נפרעין מהן. דברי ר׳ מאיר. וחכמים אומרים: בין כך ובין כך לא יחזיר, מפני שבית דין נפרעין מהן.

גמרא. במאי עסקינן? אילימא כשחייב מודה, כי יש בהן אחריות נכסים אמאי לא יחזיר, הא מודה? ואי כשאין חייב מודה, כי אין בהן אחריות נכסים אמאי יחזיר? נהי דלא גבי ממשעבדי—מבני חרי מגבא גבי?

הפאה, הרי גלה את דעתו שבנפילה הוא רוצה לקנות, אבל בארבע אמות אינו רוצה לקנות (הוא לא נתכוין לקנות בתורת תקנת החכמים, לפי שסבר כי יקנה על ידי נפילה). כי תקינו וכו׳—כשתקנו הכמינו, שארבע אמות קונות, לא כונו אלא לכל מקום שבעולם (היינו בסימטא, ברשות הרבים או בצדי רשות הרבים, שהם הפקר לרבים). בשדה וכו׳—אבל בשדה בעל הבית לא תקנו לו חכמינו (שהרי אין לעני שם ארבע אמות מיוחדות, לפי שהרבה עניים אחרים עומדים אצלו). ואף על גב וכו׳—ואף על פי שהרחמן זכה לו בתוכה (בשדה), הנה לזה זכה לו הרחמן: להתהלך בה ולקחת פאה, אבל לזה שתהיה לו חצרו לא זכה לו הרחמן. ואי אמרת—ואם אומר אתה. דידיה—שלו. בסימטא—ברחוב קטן צדדי. דלא דחקי רבים—שאין רבים נדחקים שם. לא תקינו רבנן—לא תקנו חכמינו, שתהיינה ארבע אמות קונות לאדם. והא בכל מקום קאמר—והלא הוא אומר „בכל מקום״? לאתויי—לרבות. צדי רשות הרבים—שגם שם קונות לו לאדם ארבע אמותיו.

אחריות נכסים—שעבוד קרקעות, שהמלוה יגבה מהם. לא יחזיר—למלוה. נפרעין מהם—גובים על פיהם.

במאי עסקינן—באיזה ענין אנו עוסקים בהלכה זו? אילימא וכו׳—אם לומר כשהחייב (הלוה) מודה, שהשטרות אינם פרועים, אם כן אפילו כשיש בשטרות האלה אחריות נכסים, למה לא יחזיר, הלא הלוה מודה? נהי וכו׳—לו יהא שהמלוה אינו גובה ממשועבדים (מקרקעות, שהלוה מכרם לאחר שלוה), אבל מבני חורין (מנכסים שאינם מכורים)

לעולם כשחייב מודה, והכא—היינו טעמא: דחיישינן שמא כתב ללות בניסן ולא לוה עד תשרי, ואתי למטרף לקוחות שלא כדין. אי הכי כל שטרי דאתו לקמן—ניחוש להו הכי? כל שטרי לא ריעי, הני ריעי. אלא הא דתנן: כותבין שטר ללוה אף על פי שאין מלוה עמו—לכתחלה היכי כתבינהו, ניחוש שמא כתב ללות בניסן ולא לוה עד תשרי, ואתי למטרף לקוחות שלא כדין? אמר רב אסי: בשטרי הקנאה, דהא שעבד נפשיה. אי הכי, מתניתין דקתני: „אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר" ואוקימנא „כשחייב מודה" ומשום „שמא כתב ללות בניסן ולא לוה עד תשרי ואתי למטרף לקוחות שלא כדין"—אמאי לא יחזיר? נחזי: אי בשטר הקנאה—הא שעבד ליה נפשיה, אי בשטר דלא הקנאה—ליכא למיחש, דהא אמרת: כי ליכא מלוה בהדיה לא כתבינן? א"ל רב אסי: אף על גב דשטרי דלאו הקנאה כי ליכא מלוה בהדיה לא כתבינן, מתניתין—כיון דנפל, אתרע ליה, וחיישינן דילמא אקרי וכתוב. אביי אמר: עדיו—בחתומיו זכין לו ואפילו שטרי דלאו הקנאה; משום דקשיא ליה: כיון דאמרת בשטרי דלאו הקנאה, כי ליתיה למלוה בהדיה לא כתבינן, ליכא למיחש דאקרי וכתוב.

הלא הוא גובה? **לעולם וכו'**—אמנם, מכל מקום אנו עוסקים כאן באופן שהלוה מודה, אבל כאן, זהו הטעם שבשבילו לא יחזיר: מפני שאנו חוששים וכו'. **ולא לוה עד תשרי**—והלוה מכר את שדותיו בינתים בטרם לוה. **ואתי וכו'**—ובא (ויבוא המלוה) להוציא את הקרקעות מיד הקונים שלא כדין. **אי הכי וכו'**—אם כך הוא (אם לכך אנו חוששים), הרי כל השטרות הבאים לפנינו (לפני בית דין) נחשוש להם כך (שלוו עליהם לאחר זמן)? **כל שטרי וכו'**—כל השטרות אינם רעים (אין בהם פסול), אבל אלה רעים הם (הואיל שנפלו מיד המלוה יש לומר, שאלמלי היו כשרים היה נזהר בהם). **אלא הא דתנן**—זה ששנינו (בבא בתרא קסז, ב.). **היכי כתבינהו וכו'**—איך כותבים אותם (שטרות כאלה). **ניחוש**—נחשוש. **בשטרי הקנאה וכו'**—המשנה ההיא מדברת על אודות שטרות של הקנאה (שהלוה מקנה בהם למלוה את נכסיו מהיום ובין שילוה ממנו ובין שלא ילוה ממנו רשאי הוא לגבות מן הנכסים האלה מזמן כתיבת השטרות). **דהא שעביד נפשיה**—שהרי שעבד (בשטרות האלה) את עצמו. **אי הכי וכו'**—אם כן, (אם שטרות פשוטים, שאינם שטרי הקנאה, אין כותבים אותם אלא אם ראו את הלואת המעות), הרי משנתנו, שהתנא שונה בה: אם יש וכו'. **ואוקימנא**—ואנחנו קבענו את דברי המשנה באופן שהחייב מודה. **נחזי**—נראה נא! **אי בשטר הקנאה וכו'**—אם השטר הזה הוא שטר הקנאה, הרי הלוה שעבד לו למלוה את עצמו. **ליכא למיחש וכו'**—אין לחשוש מאומה, שהרי אומר אתה: כשאין המלוה עמו אין אנו כותבים (את שטר ההלואה). **אף על גב וכו'**—אף על פי ששטרות שאינם של הקנאה, כשאין המלוה עמו אין אנו כותבים, הנה משנתנו—כיון שנפל (השטר) הורע כחו ואנו חוששים שמא קרה וכתבו (אותו אפילו שלא בפני המלוה). **עדיו בחתומיו זכין לו**—העדים, החתומים על השטר, זוכים לו למלוה שיוכל לגבות מן המשועבדים מיום חתימתם, ומה ששנינו: כותבים שטר ללוה אפילו בלי המלוה, מתייחס גם לשטרות שאינם שטרי הקנאה, ואם המלוה יטרף את השדות מיד הקונים מיום חתימת השטר, מעשהו כדין הוא. **משום דקשיא ליה**-אביי קובע את דברי המשנה באופן כזה, מפני שקשה היה לו הדבר: כיון שאתה אומר בשטרות שאינם הקנאה: כשאין המלוה עמו אין כותבים,-הרי אין לחשוש, שמא יקרה ויכתבו.

XXXVIII.

דין פִּקָּדוֹן שֶׁנִּגְנַב.

(דף לג, ב.–לה, א.)

מַתְנִיתָא. המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים ונגנבו או שאבדו, שילם ולא רצה לִשָּׁבַע, שהרי אמרו: שומר חנם נשבע ויוצא, נמצא הגנב–משלם תשלומי כֶּפֶל, טבח ומכר–משלם תשלומי ארבעה וחמשה. למי משלם? למי שהפקדון אצלו. נשבע ולא רצה לשלם, נמצא הגנב–משלם תשלומי כפל. טבח ומכר–משלם תשלומי ארבעה וחמשה. למי משלם? לבעל הפקדון.

גְּמָרָא. למה ליה למתני בהמה, ולמה ליה למתני כלים? צְרִיכֵי: דְּאִי תְנָא בהמה, הֲוָה אָמֵינָא: בהמה הוא דְמַקְנֵי ליה כְּפֵילָא, מִשּׁוּם דִּנְפִישׁ טִירְחָהּ לְעֵיוּלַהּ וּלְאַפּוּקַהּ, אבל כלים, דְּלָא נְפִישׁ טִירְחַיְיהוּ–אֵימָא, לא מקני ליה כְּפֵילָא. ואי תְנָא כלים, הֲוָה אָמֵינָא: כלים הוא דמקני ליה כְּפֵילָא, מִשּׁוּם דְּלָא נְפִישׁ כִּפְלַיְהוּ, אבל בהמה, דכי טבח ומכר–משלם תשלומי ארבעה וחמשה–אֵימָא, לא מקני ליה כפילא, צְרִיכָא. מַתְקִיף לה רַמִּי בר חַמָּא: וְהָא אין אדם מַקְנֶה דבר שלא בא לעולם? ואפילו לרבי מאיר, דְּאָמַר: אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, הָנֵי מִלֵּי: כגון פירות דֶּקֶל דַּעֲבִידֵי דְּאָתוּ, אבל הָכָא–מי יֵימַר דְּמִגַּנְבָא? ואם תִּמְצֵי לומר דְּמִגַּנְבָא–מי יימר דְּמִשְׁתְּכַח גנב? ואי משתכח גנב–מי יימר דְּמִשַׁלֵּם, דִּלְמָא מוֹדֵי וּמִפְּטַר? אמר רבא: נעשה כאומר לו: לִכְשֶׁתִּגָּנֵב ותרצה וּתְשַׁלְּמֵנִי–הרי פרתי קנויה

ולא רצה לישבע–שבועת שומרים, שלא פשע בפקדון ולא שלח בו יד. שהרי אמרו–הלא יכול היה לפטור את עצמו בשבועה, שהרי אמרו החכמים: שומר חנם וכו'. משלם–הגנב. למי שהפקדון אצלו–כי מכיון ששלם בעד הפקדון, קנה את כל תשלומיו.

למה ליה למתני וכו'–למה היה לו לתנא לשנות בהמה וגם כלים? צריכי–צריכים היו להיות נשנים גם בהמה וגם כלים. דאי תנא וכו'–שאלו שנה התנא בהמה (בלבד), הייתי אומר: רק כשאדם מפקיד ביד חברו בהמה הוא מקנה לו את תשלומי הכפל (אם הבהמה תגנב מידו והוא ירצה לשלם לו את דמיה, יהיה תשלום הכפל, כשימצא הגנב, שלו). משום דנפיש וכו'–מפני שמרובה טרחתה (שהשומר צריך לטרוח בה הרבה) להוציאה (למרעה) ולהכניסה (לרפת). דלא נפיש טרחייהו וכו'–הטורח בהם אינו מרובה, לכן אֹמַר שאין (בעל הכלים) מקנה לו (לשומר) את הכפל. ואי תנא וכו'–ואלו שנה כלים, הייתי אומר: אם הפקיד בידו כלים הוא מקנה לו את הכפל, מפני שאין הכפל שלהם מרובה (לפי שעל גנבתם אין משלמים ארבעה וחמשה, שאינם נוהגים אלא בגנבת שור ושה בלבד). אימא–אֹמַר. צריכא–לכן נצרך היה לו לתנא לשנות גם בהמה וגם כלים. מתקיף לה–מקשה על זה. והא–הלא. אין אדם מקנה וכו'–ואיך הקנה המפקיד לשומר את הכפל, שעדיין לא נתחייב בו הגנב? דאמר–האומר. הני מלי–במה הדברים אמורים. דעבידי דאתו–שדרכם לבוא (שהרי דרך הדקל לעשות פירות). הכא–כאן. מי יימר דמגנבא–מי יאמר שֶׁתִּגָּנֵב (הבהמה)? ואם תימצי וכו'–ואם תעלה על דעתך לומר, שתהיה עתידה להגנב, מי יאמר שֶׁיִּמָּצֵא הגנב? ואם ימצא הגנב, מי יאמר שישלם, שמא יודה וְיִפָּטֵר (מתשלומי כפל)? נעשה כאומר לו וכו'–

לך מעכשיו. מתקיף לה ר' זירא: אי הכי, אפילו גיזותיה וולדותיה נַמִּי, אַלְמָה תַנְיָא: „חוץ מגיזותיה וולדותיה"? אלא אמר ר' זירא: נעשה כאומר לו: חוץ מגיזותיה וולדותיה. וּמַאי פִּסְקָא? סְתָמָא דְמִלְּתָא: שִׁבְחָא דַאֲתָא מֵעָלְמָא–עָבִיד אֱנִישׁ דְּמַקְנֵי, שִׁבְחָא דְמִגּוּפָהּ–לָא עָבִיד אֱנִישׁ דְּמַקְנֵי. אִכָּא דְאָמְרֵי: אמר רבא: נעשה כאומר לו: לכשתגנב ותרצה ותשלמני–סמוך לגניבתה קנויה לך. מַאי בֵּינַיְהוּ? אִכָּא בֵּינַיְהוּ קושיא דרבי זירא, אי נַמִּי דְקָיְמָא בַּאֲגַם.

XXXIX.

דין פִּקָּדוֹן שֶׁנִּשְׁבַּר.

(דף מ, ב.–מא, א.)

מַתְנִיתָא. המפקיד חָבִית אצל חבירו ולא יִחֲדוּ לה בעלים מקום וְטִלְטְלָהּ ונשתברה, אם מתוך ידו נשברה–לצורכו חייב, לצורכה–פטור; אם מִשֶּׁהִנִּיחָהּ נשברה, בין לצורכו בין לצורכה–פטור; יחדו לה הבעלים מקום וטלטלה ונשברה, בין מתוך ידו ובין משהניחה, לצורכו–חייב, לצורכה–פטור.

גְּמָרָא. הָא מַנִּי? רבי ישמעאל היא, דאמר: לא בָעֵינַן דעת בעלים.

הדבר נעשה כאלו אמר המפקיד לשומר, בשעה שמסר לו את הבהמה: אם תִּגָּנֵב ואתה תרצה לשלם לי וכו', לפי שנוח לו למפקיד למסור לשומר את הכפל המוטל בספק על מנת שיהא בטוח בקרן. אי הכי–אם כן, אם היא שלו מן השעה שבאה לביתו, יזכה גם בגזות ובולדות שהיו לה מאותה שעה. אלמה תניא–ולמה נשנה בברייתא, שאינו זוכה בגזות ובולדות? ומאי פסקא–מה הוא הפסק שפסקת, שדעתו של אדם להקנות כפל ואין דעתו להקנות גיזות וולדות? סתמא דמלתא וכו'–סתמו של דבר הוא שהשבח, שבא מן העולם (ממקום שאינו צפוי), נוהג אדם שהוא מקנה, אבל השבח, הבא מגופה של הבהמה, אין אדם נוהג להקנות. איכא דאמרי–יש אומרים. נעשה כאומר לו–בשעה שמסרה לו. ותשלמני–תשלם לי את הקרן. סמוך לגניבתה קנויה לך–זמן מה לפני גנבתה תהיה הפרה קנויה לך ובאופן כזה, הרי הכפל–פירות שכבר באו לעולם. מאי ביניהו–מה ההבדל שביניהם (שבין שני הנוסחאות האלה בדברי רבא)? קושיא דר' זירא–לפי הנוסח האחרון אין להקשות מגזות וולדות, שהרי הקנה לו סמוך להגנבה. אי נמי וכו'–או גם כן שהיתה עומדת (בשעת הגנבה) באגם, ואם כן לפי הנוסח האחרון לא קנה השומר את הכפל, שהרי סמוך להגנבה לא היתה הבהמה בחצרו, שתהא חצרו קונה לו.

ולא יחדו לה בעלים מקום–בבית השומר, לאמר לו: השאילני זוית זו בשביל החבית. מתוך ידו–מתחת ידו בשעת הטלטול. לצורכו–אם השומר טלטל את החבית להשתמש בה לצורך עצמו. לצורכה–לצורך החבית, שהעבירה ממקום, ששם היתה נוחה להשתבר, למקום בטוח. משהניחה–לאחר שהניחה. בין לצורכו וכו'–בין שטלטלה מתחלה לצורכו ובין שטלטלה לצורכה.

הא מני–הלכה זו, שנאמרה בראש המשנה, שאם נשברה החבית לאחר שהניחה, אפילו אם טלטלה לצורכו, פטור הוא, לדעתו של מי היא? לא בעינן דעת בעלים–אין אנו צריכים שבעל החבית יֵדַע מה שעשה השומר, ואם השומר החזיר את החבית למקומה, הרי היא ברשות

דְּתַנְיָא: הגונב טָלֶה מן העדר וסלע מן הכיס–למקום שגנב יחזיר. דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: צריך דעת בעלים. אי ר׳ ישמעאל–מַאי אִירְיָא „לא יחדו״, אפילו יחדו נַמִי? לָא מִבַּעְיָא קָאָמַר: לא מִבַּעְיָא יחדו, דמקומה הוא, אלא אפילו לא יחדו, דלאו מקומה הוא, לָא בָעֵינַן דעת בעלים. אֵימָא סֵיפָא: „יחדו לה הבעלים מקום וטלטלה ונשברה, בין מתוך ידו בין משהניחה, לצרכו חייב, לצרכה פטור״! אֲתָאַן לר״ע, דאמר: בעינן דעת בעלים. אי ר״ע–מאי אִירְיָא „יחדו״, אפילו לא יחדו נמי? לא מִבַּעְיָא קָאָמַר: לא מיבעיא לא יחדו, דלאו מקומה הוא, אלא אפילו יחדו נמי, דמקומה הוא, בעינן דעת בעלים. רֵישָׁא ר׳ ישמעאל וְסֵיפָא ר״ע? אִין, דא״ר יוחנן: מַאן דִּמְתַרְגֵּם לי חבית אַלִּבָּא דחד תַּנָּא, מוֹבֵלְנָא מָאנֵיהּ בָּתְרֵיהּ לְבֵי מְסוּתָא.

XL.

הַדְּבָרִים הָאֲסוּרִים מִשּׁוּם רִבִּית.

(דף סד, ב.)

מַתְנִיתָא. המלוה את חבירו–לא יָדוּר בחצירו חנם ולא ישכור ממנו בפחות, מפני שהוא רבית.

גְּמָרָא. א״ר יוסף בר מַנְיוֹמִי א״ר נחמן: אף על פי שאמרו: הַדָּר בחצר חבירו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר, הִלְוָהוּ ודר בחצירו–צריך להעלות לו שכר. מַאי קָא מַשְׁמַע לַן? תְּנֵינָא: „המלוה את חבירו לא ידור בחצירו חנם ולא ישכור ממנו בפחות, מפני שהוא רבית״! אִי מִמַּתְנִיתִין,

---

הבעלים כבתחלה ואין השומר חייב על אונסיה, כי דינו כשומר חנם. יחזיר–ואינו צריך להודיע את בעל הטלה והסלע, שהשיב את הגנבה למקומה. צריך דעת בעלים–ואם לא הודיע את הבעלים על השבתם, חייב באחריותם אם הטלה מת או הסלע נגנב, כי משלקחם קמו ברשותו והשבה בלי ידיעת הבעלים אינה השבה. אי ר׳ ישמעאל וכו׳–אם המשנה לר׳ ישמעאל היא, מה היא הוראה זו שהורתה המשנה „לא יחדו לה מקום״, הן אפילו אם הבעלים יחדו מקום לחבית, גם כן צריך להיות פטור? לא מבעיא קאמר וכו׳–התנא של המשנה אומר: דבר שאין לפקפק בו: דבר שאין לפקפק בו הוא, שאם הבעלים יחדו מקום לחבית והשומר החזירה למקום זה ונשברה שם פטור הוא, לפי שזהו מקומה. לא בעינן–אין אנו צריכים. אימא סיפא וכו׳–אם כן, אמור (באר) את סוף המשנה, שנאמר בו, שאם יחדו הבעלים מקום לחבית אז חייב השומר. אתאן לר״ע וכו׳–דברי סוף המשנה באים (מכוונים) לדעתו של ר׳ עקיבא. אפילו לא יחדו נמי–גם כן חייב הוא. רישא ר׳ ישמעאל וכו׳–היתכן שראש המשנה יהיה על פי ר׳ ישמעאל והסוף יהיה ע״פ ר׳ עקיבא? אין–אמנם כן. מאן דמתרגם וכו׳–מי שמתרגם (שיבאר) לי את המשנה של „המפקיד חבית״ על פי שיטתו של תנא אחד, אני נושא (אשא) את בגדיו אחריו לבית המרחץ.

אינו צריך להעלות לו שכר–היינו כשהבית אינו עומד לשכירה, אבל האיש שגר בו היה נוהג לשכור לו בית לדירה, שזה נהנה וזה לא חסר. מאי קמשמע לן תנינא–מה משמיע לנו רב נחמן בזה, הלא שנינו זאת במשנתנו. אי ממתניתין וכו׳–אם אבוא להוציא את ההלכה הזאת ממשנתנו, הייתי אומר: במה דברים אמורים שאסור לדור בחצר חנם, בחצר

הֲוָה אָמֵינָא: הָנֵי מִלֵּי בחצר דְקָיְמָא לְאַגְרָא וְגַבְרָא דְעָבֵיד לְמֵיגַר, אבל חצר דלא קָיְמָא לְאַגְרָא וגברא דְלָא עָבֵיד לְמֵיגַר—אֵימָא לא? קמ"ל. אִכָּא דְאָמְרֵי: א"ר יוסף בר מניומי א"ר נחמן: אע"פ שאמרו: הדר בחצר חבירו שלא מדעתו—אינו צריך להעלות לו שכר, „הַלְוֵינִי וְדוּר בחצרי"—צריך להעלות לו שכר. מַאן דְאָמַר „הִלְוָהוּ"—כל שכן „הַלְוֵינִי", ומ"ד „הלויני"—אבל הלוהו לא. מ"ט? כֵּיוָן דְמֵעִקָּרָא לָאו אַדַּעְתָּא דְהָכֵי אוֹזְפֵיהּ, לֵית לַן בה,

XLI.

הַמְשֵׁךְ.

(דף סה, ב.)

מַתְנִיתָא. מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים ואמר לו: „אֵימָתַי שתרצה, הָבֵא מעות וְטוֹל את שלך"—אסור. הלוהו על שדהו ואמר לו: „אם אי אתה נותן לי מכאן ועד ג' שנים, הרי היא שלי"—הרי היא שלו. וכך היה ביתוס בן זונין עושה על פי חכמים.

גְּמָרָא. מי אוכל פירות? רב הונא אמר: מוכר אוכל פירות. רב ענן אמר: מְשַׁלְּשִׁין את הפירות. ולא פְּלִיגֵי, הא—דַּאֲמַר: „לְכִי מַיְתִית, קְנִי", הא—דאמר: „לכי מייתית, קני מעכשיו".

העומדת לשכירה ובאיש (במלוה) הנוהג לשכור לו בית לדירה, שזה נהנה וזה חסר. **אבל חצר וכו'**—אבל בחצר שאינה עומדת לשכירה ובאיש שאינו נוהג לשכור, הייתי אומר שאינו אסור (שזה נהנה וזה לא חסר), לכן משמיע לנו רב נחמן, שאפילו באופן כזה גם כן אסור. **איכא דאמרי**—יש אומרים. **הלויני ודור בחצרי**—אבל כשאמר לו בפירוש שילוהו ובשכר זה יגור בחצרו, אסור. **מאן דאמר וכו'**—מי שאמר (מי שמנסח את דברי רב נחמן): „הלוהו" היינו כשלא התנה עמו, שידור בחצרו, ואף על פי כן אסור. **כל שכן הלויני**—שהרי פוסק עמו לדור בחצרו בתורת רבית. **אבל הלוהו לא**—לא אסור. ובנוגע למשנתנו, האוסרת דירת חנם בבית הלוה, צריך לקבוע את דבריה באופן שהלוה פסק כזאת עם המלוה, אם בשעת ההלואה או אחר כך. **מאי טעמא**—מה טעם? **כיון וכו'**—כיון שמתחלה לא על דעת כן (שיגור בחצרו חנם) הלוהו, אין לנו בזה כלום (אין אנו חוששים בזה משום רבית).

טול—קח. **אסור**—לעשות כן. ודוקא אם אמר לו המוכר: כשתביא את מותר המעות יהא השדה קנוי לך מעתה, אסור לעשות כן, מפני שאם יאכל המוכר בתוך כך את פירות השדה, וכשיביא אחר כך הקונה את המעות, נמצא שהשדה היה קנוי לו מיום המכר, ולכן הרי תהיה אכילת פירות זו בשכר הַמְתָּנַת המעות; ואם הקונה יאכל את הפירות מעכשיו, אולי לא יביא את מותר המעות והמוכר יחזיר לו מה שקבל ממנו ונמצא שהשדה לא היה קנוי לו והמעות הראשונות שנתן למוכר לא היו אלא מלות, שבשכרה אכל כל העת את הפירות.

מי אוכל פירות—כשמכר שדהו וקבל מן הקונה מקצת מעות, מי אוכל בינתים את הפירות? **משלשין**—מפקידים את הפירות ביד שליש, עד שיביא הקונה את מותר המעות ואז יתן לו השליש את הפירות, ואם לא—יחזיר את הפירות למוכר. **ולא פליגי**—ואין רב הונא ורב ענן חולקים זה על זה. **הא דאמר לכי מיתית קני**—זה (שאמר רב הונא, שהמוכר אוכל את הפירות), הרי הוא אם המוכר אמר לקונה: כשתביא את מותר המעות אז תקנה את השדה, ולכן עד שזה יביא את המעות, עדיין שייך השדה למוכר. **הא דאמר לכי מיתית קני מעכשיו**—וזה (שאמר רב ענן, שמשלשים את הפירות)—כשאמר המוכר להקונה: כשתביא את

תָּנֵי רב סַפְרָא: ברבית דבי רבי חִיָּא–פעמים ששניהם מותרין, פעמים ששניהם אסורין, ופעמים שהמוכר מותר ולוקח אסור, ופעמים שהלוקח מותר ומוכר אסור. עָנֵי רבא בָּתְרֵיהּ: פעמים ששניהם מותרין–דְּאָמַר לֵיהּ: „קני כשיעור זוזך"; פעמים ששניהם אסורין–דא"ל: „לכי מייתית, קני מעכשיו"; פעמים מוכר מותר ולוקח אסור–דא"ל: „לכי מייתית, קני"; פעמים שהלוקח מותר ומוכר אסור--דא"ל: „קני מעכשיו וְזוּזַאי לֶיהֱוְו הלואה גַבָּךְ". מַאן תַּנָּא „שניהם אסורין"? א"ר הונא בְּרֵיהּ דרב יהושע: דלא כרבי יהודה, דאי ר"י–הא אמר: צד אחד ברבית מותר.

מִשְׁכֵּן לו בית, משכן לו שדה ואמר לו: „לִכְשֶׁתִּרְצֶה למוכרם, לא תמכרם אלא לי בַּדָּמִים הַלָּלוּ"–אסור, „בְּשָׁוְיֵהֶן"–מותר. מַאן תַּנָּא „בדמים הללו" אסור? אמר רב הונא בריה דרב יהושע: דלא כר' יהודה, דאי רבי יהודה–הָאָמַר: צד אחד ברבית מותר.

מכר לו בית, מכר לו שדה ואמר לו: „לִכְשֶׁיִּהְיוּ לי מעות, החזירם לי"--אסור, „לכשיהיו לך מעות, אחזירם לך"–מותר. מאן תנא? אמר רב הונא בריה דרב יהושע: דלא כר' יהודה, דאי רבי יהודה–האמר: צד אחד ברבית מותר. מַאי שְׁנָא רֵישָׁא ומאי שנא סֵיפָא? אמר רבא: סיפא דא"ל מדעתיה.

המעות, תקנה את השדה מעכשיו (שהרי אם יקיים את התנאי, יהא השדה קנוי לו מהיום ולכן אסור להמוכר לאכול בינתים את הפירות, לפי שאכילה זו תהיה בשכר המתנת המעות).

תני–שונה. ברבית דר' חייא–בהלכות רבית שבמשנת ר' חייא. פעמים וכו'–ובמשנה זו לא היה מפורש, מתי שניהם מותרים ומתי אסורים. עני רבא בתריה–היה רבא עונה אחריו ומפרש את המשנה לפי סברתו. קני כשעור זוזך–קנה בשדי אדמה מעכשיו כשעור המעות, שנתת לי, ולכן שניהם מותרים באכילת הפירות: הלוקח כשעור מעותיו, והמוכר במותָר. לכי מייתית וכו'–כשתביא את המעות, תקנה מעתה (ועד שיביא את המעות, השדה של המוכר הוא). לכי מייתית קני–כשתביא את המעות, תקנה את השדה אז. וזוזאי וכו'–ומעותי תהיינה הלואה אצלך, ומכיון שהקנה לו את השדה מעכשיו, הרי הוא של הלוקח ואם יאכל המוכר את הפירות, אז אכילה זו בשכר הַמְתָּנַת המעות. מאן תנא וכו'–מי הוא התנא האומר, ששניהם אסורים? בריה–בנו. צד אחד–כשהדבר מוטל בספק אם יבוא לידי רבית או אם לא יבוא (אם המוכר יאכל את הפירות והלוקח לא ישלם את מותר הכסף–יש כאן רבית, אבל אם הלוקח ישלם את הכסף–אין כאן רבית).

בדמים הללו–כשפסק עמו להוסיף לו, כשיבוא לםכרם, דמים מועטים על מעות ההלואה. בשוייהם–בשווים של הבית והשדה. צד אחד–והלא גם כאן יש צד אחד שלא יבוא לידי רבית, היינו אם לא ירצה למכור את השדה ואת הבית לעולם; ולר' יהודה, אם ירצה למכרם, מותר לזה לקבל את הדמים שפסק.

לכשיהיו לי מעות החזירם לי–אני מוכר לך על מנת שכשיהיו לי מעות תחזיר לי את המכר. אסור–שנמצא שאין זה מֶכֶר וכשאכל הקונה את הפירות, הרי היה זה בשכר המתנת מעותיו. לכשיהיו לך מעות אחזירם לך–הקונה אמר זאת למוכר מעצמו. מאן תנא–מי הוא התנא האומר שאסור? מאי שנא רישא וכו'–במה שונה ראש הברייתא, שנאמר בו שאסור, מסוף הברייתא, שנאמר בו שמותר? דא"ל מדעתיה–שהקונה אמר למוכר, שאם ירצה יחזיר לו ולא שיוכל לתבעו בבית דין, לכן מותר, כי אף על פי שחזר

XLII.

אַחְרָיוּת עַל הַמַּשְׁכּוֹן.

(דף פא, ב—פב, א, ב.)

„הלוהו על המשכון—שומר שכר".

לֵימָא מַתְנִיתִין דלא כר' אליעזר? דְּתַנְיָא: המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון, יִשָּׁבַע וְיִטּוֹל מעותיו. דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר: יכול לומר לו: „כלום הלויתני אלא על המשכון? אבד המשכון—אבדו מעותיך!" אבל הלוהו אלף זוז בשטר והניח לו משכון עליהם—דברי הכל: אבד המשכון אבדו מעותיו. אפילו תֵּימָא ר"א, ולא קַשְׁיָא: כאן—שֶׁמְּשַׁכְּנוֹ בשעת הלואתו, כאן—שמשכנו שלא בשעת הלואתו. והא אידי ואידי „הלוהו על המשכון" קָתָנֵי? אלא לא קשיא: כאן—שהלוהו מעות, כאן—שהלוהו פירות. וְהָא מִדְּקָתָנֵי סֵיפָא: רבי יהודה אומר: „הלוהו מעות—שומר חנם, הלוהו פירות—שומר שכר", מִכְּלָל דְּלְתַנָּא קַמָּא לָא שָׁנֵי לֵיהּ? כולה רבי יהודה היא וְחַסּוֹרֵי מְחַסְּרָא וְהָכֵי קָתָנֵי: „הלוהו על המשכון—שומר שכר. במה דברים אמורים? שהלוהו פירות, אבל הלוהו מעות—שומר חנם, שרבי יהודה אומר: הלוהו מעות—שומר חנם, הלוהו פירות—שומר שכר". אי הָכֵי

וקבל את מעותיו, הנה עד עתה היה המכר שלו ועתה הוא חוזר ומוכרו לו, אבל בראש הברייתא, שהתנה עמו, שיהא צריך להחזיר לו, הרי נמצא שמתחלה לא היה המכר מכר.

הלוהו-מעות על המשכון. **שומר שכר**—מקבל הוא שכר מצוה בעד שמירתו את המשכון.

לימא—נאמר שהמשנה שלנו אינה כדברי ר' אליעזר. **דתניא**—שנשנה בברייתא. **ישבע**—שלא פשע במשכון, כי שומר חנם הוא, שאין אדם לוקח משכון לגבות ממנו, אלא להיות בטוח במעותיו, כדי שזה לא יוכל לכפור, ולכן אם המשכון אבד, גובה הוא ממקום אחר. **ויטול**—ויקח. **כלום הלויתני**—האם לא הלוית אותי רק על המשכון? **דברי הכל**—לדבריהם של הכל (של ר"א ור"ע כאחת). **אבדו מעותיו**—שבאופן כזה בודאי לקח את המשכון לגבות ממנו, שהרי סתם שטר יש בו שעבוד קרקעות ואם כן יש לו למלוה מהיכן לגבות וגם לכפור אין הלוה יכול והרי ברור אפוא שבקחתו בכל זאת את המשכון, דעתו היתה לגבות ממנו. **אפילו תימא**-יכול אתה אפילו לומר שמשנתנו כדברי ר' אליעזר היא. **ולא קשיא**—ואין קושיה מדברי המשנה על דברי ר' אליעזר. **כאן**-בזה שאמר ר' אליעזר שהמלוה על המשכון שומר חנם הוא, היינו אם מְשַׁכֵּן אותו בשעת ההלואה. **כאן שמשכנו שלא בשעת הלואתו**—ודברי משנתנו ששומר שכר הוא הם באופן שמשכן אותו לאחר ההלואה, כשתבע ממנו את מעותיו בבית דין ולא שלם לו וּמִשְׁכְּנוֹ על פי בית דין, שבנידון זה הרי ודאי שלקח את המשכון לגבות ממנו. **והא אידי ואידי וכו'**—הלא זה וזה (התנא של המשנה והתנא של הברייתא) שונה „הלוהו על המשכון", שמשמע מזה שמשכנו בשעת ההלואה. **כאן**—בברייתא. **כאן**—במשנתנו. **הלוהו פירות**—ולכן שומר שכר הוא, כי דרך הפירות להרקיב וכשלקח ממנו משכון היתה אפוא דעתו לגבות ממנו. **והא מדקתני סיפא**—והלא משונה התנא בסוף המשנה: ר' יהודה וכו' הרי משמע, שהתנא הראשון (של ראש המשנה) אינו מבדיל בין הלוהו מעות להלוהו פירות? **כולה ר' יהודה היא וכו'**—כל המשנה היא על פי ר' יהודה, אלא שהמשנה חסרה היא ובאמת כך שונה התנא: הלוהו וכו'. **אי הכי וכו'**—אם כן קמה משנתנו (שנאמר

קָמָה לה מַתְנִיתִין דלא כרבי עקיבא? אלא מְחַוַּרְתָּא מַתְנִיתִין דלא כרבי אליעזר. לֵימָא בִּדְלָא שָׁוֵי משכון שיעור זוּזֵי ובדשמואל קָא מִפַּלְגֵי, דאמר שמואל: „הַאי מַאן דְאוֹזְפֵיהּ אַלְפָּא זוּזֵי לְחַבְרֵיהּ וְאַנַּח לֵיהּ קַתָּא דְמַגְּלָא עִלָּוַיְהוּ, אבד קַתָּא דְמַגְּלָא--אבדו אַלְפָּא זוּזֵי"? אי בִּדְלָא שוי משכון שיעור זוזי--דְּכֻלֵּי עָלְמָא לֵית לְהוּ דשמואל, וְהָכָא--בִּדְשָׁוֵי שיעור זוזי וְקָא מִפַּלְגֵי בדר' יצחק, דאמר ר' יצחק: מנין לבעל חוב, שקונה משכון? שנאמר: „וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה"[1], אם אינו קונה משכון--צדקה מְנָא לֵיהּ? מכאן לבעל חוב שקונה משכון. וְתִסְבְּרָא? אֱמוֹר, דאמר ר' יצחק בְּמִשְׁכְּנוֹ שלא בשעת הלואתו, אבל משכנו בשעת הלואתו--מי אמר? אלא משכנו שלא בשעת הלואתו--כֻּלֵּי עָלְמָא אִית לְהוּ דרבי יצחק, והכא במשכנו בשעת הלואתו ובשומר אבידה קָא מִפַּלְגֵי. דְּאִתְּמַר: שומר אבידה--רבה אמר: כשומר חנם, רב יוסף אמר: כשומר שכר. לֵימָא דרב יוסף תַּנָּאֵי היא? לא בשומר אבידה--דְּכֻלֵּי עָלְמָא אִית לְהוּ דרב יוסף, והכא--בְּמַלְוֶה צריך למשכון

[1] דברים כד, יג.

בה, שאם הלוהו מעות שומר חנם הוא) שלא כר' עקיבא (האומר: „אבד המשכון אבדו המעות" והרי מקובל הוא (סנהדרין דף פ"ו), שכל סתם משנה של ר' מאיר היא ע"פ ר' עקיבא). **אלא מחוורתא וכו'**--הַמְחֻוָּר והנכון ביותר הוא, שמשנתנו אינה כר' אליעזר. **לימא וכו'**--נאמר שר' אליעזר ור' עקיבא מחולקים בענין שהמשכון אינו שוה את שעור הזוזים (המעות שהלוהו) ובדברי שמואל. **האי מאן וכו'**--מי שהלוה אלף זוזים לחברו והניח לו יד המגל עליהם (למשכון), כשאבדה יד המגל אבדו אלף הזוזים (ובזה מחולקים ר' אליעזר ור' עקיבא: הראשון אינו סובר כשמואל, שהרי אם המשכון אינו שוה כשעור כסף המלוה, לא לגבות ממנו לקחו המלוה אלא רק לזכרון סתם ואינו אלא שומר חנם, ור' עקיבא סובר כשמואל, שלקח ממנו את החפץ בתורת משכון וכל זמן שלא החזירהו לו אינו גובה את מעותיו). **אי בדלא שוי וכו'**--ומשנה הגמרא, שאם המשכון אינו שוה את שעור המעות, כל העולם (כלומר גם ר' אליעזר וגם ר' עקיבא) אין להם (אינם סוברים) כשמואל (שלר' אליעזר אין המלוה, שאבד לו המשכון, מפסיד כלום ולר' עקיבא הוא מפסיד רק כפי שויו של המשכון), אלא כאן הם חלוקים: כשהמשכון שוה שעור המעות (של ההלואה) ובדברי ר' יצחק. **שקונה משכון**--להתחייב על האונסין שיקרו לו. **מנא ליה**--מנין לו. **ותסברא**--וכי כך אתה סובר? **אימור וכו'**--הלא יכול אתה לומר, שאמר ר' יצחק וכו'. **שלא בשעת הלואתו**--שהרי הכתוב מדבר במשכון, שנלקח ע"י שליח בית דין, שנאמר „בחוץ תעמד" והגמרא הקימה את הענין הזה בהוצאת המשכון ע"י שליח ב"ד (להלן קיג), ובאופן כזה ודאי שבעל חוב קונה את המשכון, שהרי לקחו לגבות ממנו. **כלי עלמא וכו'**--כל העולם יש להם (סוברים) זה שאומר ר' יצחק. **קא מיפלגי**--הם מחולקים. **דאתמר**--שנאמר, שנשנה. **שומר אבידה**--כשאיש מצא אבדה והכניסה אל ביתו. **כשומר חנם**--דינו כשומר חנם. **כשומר שכר**--לפי שמקבל שכר מצוה על שמירתה. **לימא דרב יוסף תנאי היא**--היש לומר, שדברי רב יוסף הם לפי מחלקת של תנאים (שהרי בדברי רבה ודאי שיש מחלקת של תנאים, כי ר' עקיבא אינו סובר כרבה, אבל בנוגע לדברי רב יוסף הצריכים אנו לומר, שהם כתנאים ור' אליעזר אינו סובר כרב יוסף?). **לא בשומר אבדה וכו'**--רק דברי רבה הם לפי מחלקת התנאים, אבל רב יוסף יוכל לאמר, שגם ר' אליעזר סובר כמותו במקום שיש מצוה, כגון בשומר אבדה, אבל כאן, בברייתא פוטר ר' אליעזר את המלוה, לפי שאין בזה מצוה. **צריך למשכון**--להשתמש בו או להשכירו, כדי להפחית בשמושו ובהשכרתו

קָמִפַּלְגֵי, מר סבר: מצוה קָא עָבֵיד שהלוהו וְהָוֵי שומר שכר, ומר סבר: לאו מצוה קא עביד, שֶׁלַּהֲנָאָתוֹ מִתְכַּוֵּין, והוי שומר חנם.

XLII.

הִלְכוֹת אַחְרָיוּת הַשּׁוֹאֵל.

(דף צח, ב.–צט. א, ב)

מַתְנִיתָא. השואל את הפרה וּשְׁלָחָהּ לו ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו, או ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו של שואל ומתה–פטור. אמר לו השואל: „שְׁלָחֶהָ לי ביד בני, ביד עבדי, ביד שלוחי, או ביד בנך, ביד עבדך, ביד שלוחך”, או שאמר לו המשאיל: „הֲרֵינִי מְשַׁלְּחָהּ לך ביד בני, ביד עבדי, ביד שלוחי, או ביד בנך, ביד עבדך, ביד שלוחך”, וא״ל השואל: „שלח”, ושלחה ומתה–חייב. וכן בשעה שמחזירה.

גְּמָרָא. ביד עבדו חייב? יד עבד כיד רַבּוֹ! אמר שמואל: בעבד עברי, דלא קָנֵי לֵיהּ גּוּפֵיהּ. רב אמר: אפילו תֵּימָא בעבד כנעני, נעשה כאומר ליה: „הַכִּישָׁהּ במקל והיא תבא”. מֵיתִיבֵי: „השואל הפרה ושלחה לו ביד בנו, ביד שלוחו–חייב. ביד עבדו–פטור”? בִּשְׁלָמָא לשמואל–מַתְנִיתִין בעבד עברי, בָּרַיְתָא–בעבד כנעני, אלא לרב–קַשְׁיָא? אמר לך רב: לא תֵימָא „נעשה כאומר ליה”, אלא אֵימָא באמר ליה: „הכישה במקל והיא תבא”. דְּאִתְּמַר: „השאילני פרתך”, וא״ל: „ביד מי?” וא״ל: „הכישה במקל ותבא”–אמר ר״נ, אמר רבה בר אֲבוּהַ, אמר רב: כיון שיצאת מרשות משאיל ומתה–חייב. נֵימָא מְסַיַּע ליה: „השאילני פרתך”, וא״ל: „ביד מי?” וא״ל:

את דמי החוב. מר סבר–ר׳ עקיבא סובר. קא עביד–הוא עושה. והוי שומר שכר–ולכן הוא הוה שומר שכר (בשכר המצוה). ומר סבר–ר׳ אליעזר.

ביד בנו–המשאיל שלח לשואל את הפרה ביד בנו של המשאיל. פטור–אם מתה בדרך, פטור השואל. וכן בשעה שמחזירה–אם שלח השואל ביד בנו, ביד עבדו ושלוחו, ביד בנו, ביד עבדו ושלוחו של המשאיל ומתה בדרך, חייב השואל; ואם אמר לו המשאיל: שלחה לי, או שאמר לו השואל: הריני משלחה וכו׳ ואמר לו המשאיל: שלח, ושלחה ומתה, פטור השואל.

ביד עבדו חייב–כשאמר השואל להמשאיל: שלחה לי ביד עבדך, והמשאיל שלחה ביד עבדו ומתה בדרך, האומנם חייב הוא השואל (כמו שאמרה המשנה), והלא הבהמה לא יצאה מרשות המשאיל, כי יד עבד כיד רבו והרי הוא כאלו הוא עצמו הוליכה לשואל? דלא קני ליה גופיה–שאין גופו קנוי לו לרבו, ולכן אין ידו כיד רבו. אפילו תימא–אפילו אם תאמר. כאומר ליה–כאלו השואל אומר למשאיל. הכישה–הכנה. והיא תבוא–אחרי, ולכן משיצאה מחצר הבעלים, בין בלא שומר ובין ע״י שומר, עמדה ברשות השואל. מיתיבי–משיבים האמוראים. ביד בנו–שהמשאיל שלחה ביד בנו של משאיל וכגון שהשואל אמר לו: שלחה לי ביד בנך. ביד עבדו פטור–ואפילו כשאמר לו השואל: שלחה לי ביד עבדך. בשלמא–תינח, נכון הוא. מתניתין–משנתנו. קשיא–קושיה מן הברייתא על המשנה. לא תימא וכו׳–לא תאמר „נעשה כאלו אומר לו”, אלא אמור (הָקם את המשנה ע״פ רב באופן שאמר לו בפירוש: הכנה במקל והיא תבא אלי, ולכן משיצאה מחצרו עמדה ברשותו ומפני ששלח ביד עבדו אינו יכול להפטר. איתמר–נאמר, נשנה. נימא וכו׳–נאמר שהתנא

„הכישה במקל והיא תבא״—כיון שיצאת מרשות משאיל ומתה, חייב. א״ר אשי: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן? כגון שהיתה חצרו של שואל לִפְנִים מחצרו של משאיל, דְּכִי משלחה לה—וַדַּאי לְהָתָם אָזְלָא. אי הָכִי—מאי למימרא? לָא צְרִיכָא, דְּאִכָּא גֻּוָּיתָא, מהו דְתֵימָא: לָא סָמְכָא דַעְתֵּיהּ, דִּלְמָא קָיְמָא הָתָם וְלָא אָתְיָא אָזְלָא לְהֶדְיָא? קָא מַשְׁמַע לַן דסמכא דעתיה.

א״ר הונא: השואל קרדום מחבירו, בקע בו—קְנָאוֹ, לא בקע בו—לא קנאו. לְמַאי? אִילֵימָא לאונסין? מאי שְׁנָא פרה דְמִשְּׁעַת שְׁאִילָה? אלא לַחֲזָרָה; בקע בו—לא מָצֵי הָדַר בֵּיהּ משאיל, לא בקע בו—מָצֵי מַשְׁאִיל הָדַר בֵּיהּ. וּפְלִיגָא דרבי אַמִּי, דא״ר אמי: „המשאיל קרדום של הֶקְדֵּשׁ—מָעַל לפי טובת הנאה שבו, וחבירו מותר לבקע בו לְכַתְּחִלָּה״. ואי לא קנאו—אַמַּאי מעל? וְאַמַּאי חבירו מותר לבקע בו לכתחילה—נְהַדְרֵיהּ ולא לִקְנְיֵהּ ולא לִמְעוֹל? וּפְלִיגָא דרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: כדרך שֶׁתִּקְּנוּ משיכה בלקוחות, כך תקנו משיכה בשומרים. תַּנְיָא נַמִּי הָכִי: כשם שתקנו משיכה

של הברייתא מסייע לדעתו של רב, שנאמר בברייתא: השאילני פרתך וכו׳. הכא במאי עסקינן—כאן בברייתא במה (באיזה ענין) אנו עוסקים, כשחצרו של השואל היתה מבפנים של חצר המשאיל ופתוחה אל תוכה. דכי משלחה וכו׳—שאם המשאיל משלח את הפרה ומכנה במקל, בודאי שהיא הולכת לשם (לחצרו של השואל) ולכן בנידון זה מקבל עליו השואל שתעמוד ברשותו משתצא מחצרו של המשאיל, אבל אם היתה צריכה לעבור דרך רשות הרבים, אולי לא יאות השואל, שיפקירנה המשאיל בלא שומר, ולא קבל עליו שתעמוד ברשותו עד שתבוא לידו. אי הכי וכו׳—אם כן (אם חצרו של שואל היתה לפנים מחצרו של משאיל), מה צריך היה התנא של הברייתא לומר זאת, הלא הדבר מובן מאליו, שהשואל חייב? לא צריכא וכו׳—צריכה היתה ההלכה הזאת להאמר, מפני שהענין הוא באופן שיש בחצר המשאיל זויות ופנות, שיכולה הבהמה להשתמט לשם ולהחבא. מהו דתימא וכו׳—אפשר שתאמר, שאין דעתו של השואל סומכת (בטוחה שהבהמה תבוא אליו), כי שמא תעמוד שם ולא תבוא ותלך ישר (אל חצרו). קא משמע לן וכו׳—לכן משמיע לנו התנא, שדעתו סומכת.

למאי—למה, לאיזה ענין קנה את הקרדום? אילימא לאונסין—אם לאמר, לענין אונסין (שאם יארע איזה אונס, יתחייב). מאי שנא וכו׳—במה שונה הפרה, שהשואל קנה אותה לענין אונסין משעת שאילה ולא משעת העבודה בה? לחזרה—שאם בא המשאיל לחזור ולתובעו ממנו בתוך ימי הזמן שהשאיל לו. לא מצי וכו׳—אינו יכול המשאיל להיות חוזר בו עד שיכלו ימי שאילתו, לפי שהשואל קנהו בעבודת הבקיעה למשך כל הזמן. מצי משאיל וכו׳—יכול המשאיל להיות חוזר, כי רב הונא סובר שאין קנין משיכה נוהג בשומרים. ופליגא וכו׳—ההלכה הזאת חולקת על דעתו של ר׳ אמי. מעל וכו׳—חייב המשאיל לשלם להקדש לפי ערך ההנאה שהוא נהנה בזה שהשואל מחזיק לו טובה בעד חסד השאילה (כלומר: אומדים כמה רוצה אדם להיות נחסר משלו, כדי שחברו יהיה מחזיק לו טובה). מותר לבקע בו לכתחילה—אפילו כשידע לאחר שבא הקרדום לידו שהוא של הקדש, שמכיון ששגג המשאיל ונתחייב דמי טובת הנאה להקדש, יצאה הנאה זו לחולין. ואי לא קנאו—אם לא קנה אותו במשיכה, אלא רק בעבודה, למה מועל המשאיל בטרם שבקע בו השואל? נהדריה וכו׳—(אם נודע לו שהוא של הקדש) יחזירנו ולא יקנהו (בעבודה) ולא ימעול (המשאיל)? ופליגא דר׳ אלעזר—ואותה ההלכה של רב הונא חולקת גם כן על דברי ר׳ אלעזר. משיכה—קנין של משיכה. בלקוחות—בקונים.

בלקוחות, כך תקנו משיכה בשומרים, וכשם שקרקע נקנית בכסף ובשטר ובחזקה, כך שכירות נקנה בכסף ובשטר ובחזקה. שכירות מַאי עֲבִידְתֵּיהּ? א"ר חִסְדָּא: שכירות קרקע.

XLIV.

הִלְכּוֹת חֲלִיפִין.

(דף ק, א.)

מַתְנִיתָא. המחליף פרה בחמור וילדה, וכן המוכר שפחתו וילדה, זה אומר: "עד שלא מכרתי", וזה אומר: "מִשֶּׁלָּקַחְתִּי"—יחלוקו. היו לו שני עבדים, אחד גדול ואחד קטן, וכן שתי שדות, אחת גדולה ואחת קטנה, הלוקח אומר: "גדול לקחתי", וְהַלָּה אומר: "איני יודע"—זכה בגדול. המוכר אומר: "קטן מכרתי", וְהַלָּה אומר: "איני יודע"—אין לו אלא קטן. זה אומר: "גדול", וזה אומר: "קטן"—יִשָּׁבַע המוכר, שהקטן מכר. זה אומר: "איני יודע", וזה אומר: "איני יודע"—יחלוקו.

גְּמָרָא. אַמַּאי יחלוקו? וְלֶחֱזֵי בִּרְשׁוּתָא דְּמַאן קָיְמָא וְלֶהֱוֵי אִידָךְ "המוציא מחבירו עליו הָרְאָיָה"? א"ר חייא בר אבין, אמר שמואל: בעומדת באגם, שפחה נַמִּי—דְּקָיְמָא בְּסִימְטָא. וְנוֹקְמָא אַחֶזְקַת דְּמָרָא קַמָּא וְלֶהֱוֵי אִידָךְ "המוציא מחברו עליו הראיה"? הָא מַנִּי? סוּמָכוֹס היא, דאמר: ממון הַמּוּטָּל בספק—חולקין בלא שבועה. אֱמוֹר, דאמר סוּמָכוֹס: בְּשֶׁמָּא וְשֶׁמָּא. בְּבָרִי וּבָרִי—מי אמר? אמר רבה בר רב הונא: אִין, אמר סומכוס: אפילו בברי וברי.

מאי עבידתיה-מה מעשהו (מה טיבה של חזקה וכו' לענין שכירות כלים, הנקנים במשיכה)? שכירות קרקע—כשהשכיר אדם לחברו בית או שדה, משנתן לו השוכר כסף, או כשהמשכיר כתב לו שטר ומסרו לידו, או כשהשוכר החזיק בו, אין אחד מהם יכול לחזור.

המחליף פרה בחמור—ודין החליפין הוא, שאם משך אחד מן המחליפים את חפץ חברו, קנה חברו את החפץ השני, אפילו אם הוא נמצא עדיין בבית בעליו. המוכר שפחתו—שפחה כנענית הנקנית בכסף, ולכן כשנתן הקונה להמוכר את דמי מחירה נקנתה לו השפחה אפילו אם היא נמצאת עדיין בבית בעליה. עד שלא מכרתי—עד שקבלתי את הכסף ילדה ולכן הולד שלי הוא. משלקחתי—משקניתי ילדה ולכן הולד שלי הוא. והלה—וזה (המוכר). ישבע-הגמרא מקשה על זאת.

אמאי יחלוקו וכו'-למה יחלוקו, נראה ברשותו של מי היא (הפרה או השפחה) עומדת ויהיה האחר (זה, שאינה עומדת ברשותו) כדין של אדם המבקש להוציא (בטענה) דבר מחברו ועליו להביא ראיה, שכדבריו כן הוא? בעומדת באגם—כשהבהמה אינה עומדת ברשותו של אחד מהם, אלא באגם. נמי-גם כן. בסימטא-קרן זוית הסמוכה למגרש, ששם מוכרים בהמות ועבדים. ונוקמא וכו'—ונקים את הבהמה או את הפרה בחזקתו של האדון הראשון ויהיה האחר המוציא מחברו וכו'. הא מני-משנה זו לפי שיטתו של מי היא? סומכוס היא—לפי שיטתו של סומכוס היא. אימור וכו'—אמור (הלא אפשר לומר): אימתי אמר זאת סומכוס בענין ששניהם מסופקים בו וזה וזה אומר "שמא", אבל בענין שכל אחד אומר בו, שהדבר ברור לו ועומד על דעתו-כלום אמר זאת סומכוס? אין-אמנם כן.

רבא אמר: לעולם, כי אמר סומכוס: שמא ושמא, אבל ברי וברי לא אמר, וּתְנִי: זה אומר: „שֶׁמָּא עד שלא מכרתי”, וזה אומר: „שמא משלקחתי”.

תְּנַן: זה אומר: „איני יודע”, וזה אומר: „איני יודע”—יחלוקו. בִּשְׁלָמָא לרבא—מִדְּסֵיפָא שֶׁמָּא וְשֶׁמָּא, רֵישָׁא נמי שמא ושמא, אלא לרבה בר רב הונא, דאמר: אִין, אמר סומכוס: אפילו ברי וברי—הַשְׁתָּא ברי וברי אמר: יחלוקו, שמא ושמא מִבַּעְיָא? אי משום הא—לָא אִירְיָא: תְּנָא סֵיפָא לְגַלּוּיֵי רֵישָׁא, שלא תאמר: רישא שמא ושמא, אבל ברי וברי—לא, תְּנָא סיפא שמא ושמא, מִכְּלָל דְּרֵישָׁא ברי וברי ואפילו הָכֵי יחלוקו.

תְּנַן: זה אומר: „גדול” וזה אומר: „קטן”—ישבע המוכר שקטן מכר. בשלמא לרבא דאמר: כי אמר סומכוס: שמא ושמא, אבל ברי וברי לא אמר, מִשּׁוּם הָכֵי ישבע, אלא לרבה בר רב הונא, דאמר: אִין, אמר סומכוס אפילו ברי וברי—אַמַּאי ישבע מוכר? יחלוקו מִבְּעֵי לֵיהּ! מודה סומכוס הֵיכָא דְּאִכָּא שבועה דְּאוֹרָיְתָא, כִּדְבָעֵינַן לְמֵימַר לְקַמָּן.

בָּבָא בַּתְרָא.

XLV.

חֲנֶאֱמָן אָדָם לומַר, שֶׁפָּרַע חובו בְּתוךְ זְמַנּו?

(דף ה. א, ב.—דף י, א)

מַתְנִיתָא. כותל חצר שנפל—מחייבין אותו לבנותו עד ארבע אמות. בְּחֶזְקַת שנתן, עד שיביא רְאָיָה שלא נתן. מארבע אמות וּלְמַעְלָן—

לעולם—אמנם, מכל מקום. ותני—ולכן שָׁנָה במשנתנו: זה אומר: שמא וכו'.

תנן-שנינו במשנתנו. בשלמא—תינח, נכון הוא, מדסיפא וכו'—מפני שסוף המשנה היא בשמא ושמא („זה אמר איני יודע וזה אמר איני יודע”), אם כן גם ראש המשנה בשמא ושמא הוא. השתא וכו'—עכשיו (הלא) אם בברי וברי אמר יחלוקו, הכי צריך היה לומר, שגם בשמא ושמא יחלוקו? אי משום הא וכו'—אי משום שאלה זו אין ראיה: התנא שנה את סוף המשנה, כדי לגלות (לברר) את ראש המשנה. תנא סיפא וכו'—לכן שנה בסוף המשנה שמא ושמא, מה שמוכח מזה שבראש המשנה מדובר בברי וברי ואף על פי כן נאמר שם „יחלוקו”. משום הכי וכו'—בשביל כך ישבע (שהרי כל אחד טוען ברי). יחלוקו מבעי ליה—הלא לפי שטתו צריך לומר שיחלוקו. היכא דאיכא—במקום שיש שם שבועה מן התורה, חייב להשבע, כמו שאנו צריכים לומר זאת להלן.

כותל חצר—כותל, החוצץ חצר של שני שותפים, שנפל, מחייבים את השותף, המסאן להשתתף בהקמת הכותל, לשוב ולבנותו עד לגובה של ארבע אמות, כי גובה כזה די למנוע את כל אחד מן השותפים מלראות את הנעשה בחצר חברו ולהפסיד לו על ידי רְאִיָּה זו. בחזקת שנתן וכו'—אם אמר אחד השותפים לאחר שבנה את הכותל, שהוא בנהו משלו

אין מחייבין אותו. סמך לו כותל אחר, אע״פ שלא נתן עליו את הַתִּקְרָה מְגַלְגְּלִין עליו את הכל. בחזקת שלא נתן, עד שיביא רְאָיָה שנתן.

גְּמָרָא. אמר ריש לָקִישׁ: הַקּוֹבֵעַ זְמָן לחבירו ואמר לו: „פְּרַעְתִּיךָ בתוך זמני״–אינו נאמן, וּלְוַאי שֶׁיִּפְרַע בזמנו! אביי ורבא דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְהוּ: עָבֵיד אֱנָשׁ דְּפָרַע בְּגוֹ זִמְנֵיהּ, זִמְנִין דְּמִתְרְמֵי לֵיהּ זוּזֵי, אָמַר: „אֵיזִיל אֶפְרְעֵיהּ, כִּי הֵיכִי דְּלָא לִטְרְדַן״. תְּנַן: „בחזקת שנתן עד שיביא ראיה שלא נתן״. הֵיכִי דָּמֵי? אִילֵימָא דא״ל: „פרעתיך בזמני״–פְּשִׁיטָא בחזקת שנתן! אלא לָאו, דא״ל „פרעתיך בתוך זמני״–אַלְמָא עָבֵיד אֱנָשׁ דְּפָרְעֵיהּ בתוך זִמְנֵיהּ? שָׁאנֵי הָכָא, דְּכָל שְׁפָא וּשְׁפָא זִמְנֵיהּ הוא. תא שמע: „בחזקת שלא נתן, עד שיביא ראיה שנתן״–הֵיכִי דָּמֵי? אילימא דא״ל: „פרעתיך בזמני״–אַמַּאי לא? אלא לאו, דא״ל: „פרעתיך בתוך זמני״–אַלְמָא לא עביד איניש דפרע בגו זימניה? שָׁאנֵי הָכָא, דאמר: מִי יֵימַר דְּמִחַיְּבוֹ לִי רַבָּנַן? רב פפא ורב הונא בְּרֵיהּ דרב יהושע עָבְדֵי כאביי ורבא, מר בר רב אשי עֲבַד כריש לקיש. וְהִלְכְתָא כר״ל ואפילו מִיַּתְמֵי, ואף על גב דאמר מר: הַבָּא לִפָּרַע

וחברו לא רצה לסייעו ולכן הוא תובע ממנו את חצי ההוצאות, וחברו אומר שנתן את חלקו, נאמן הוא עד שיביא התובע עדים שלא נתן לו, שהרי כיון שחובה עליו לסייעו ומשפט זה גלוי לכל, לא היה בונה משלו, אלא היה צועק עליו בבית דין. אין מחייבין אותו–כי למעלה מארבע אמות אין היזק ראיה. סמך לו כותל וכו׳–לאחר שבנה האחד את הכותל למעלה מארבע אמות וחברו לא רצה להשתתף עמו בהגבהתו, בא חברו זה וסמך כותל אחר כנגד כותל זה, כדי לתת עליו תקרה מכותל אל כותל. מגלגלים עליו את הכל–מטילים עליו לשלם את כל ההוצאות של הגבהת הכותל, שהרי נגלה הדבר, שדעתו היתה נוחה בהגבהה זו. בחזקת שלא נתן–אם בא הראשון ותבעו לדין לאחר שסמך את כותלו ודרש ממנו, שיתן את חלקו בהגבהה, וזה אמר שנתן, אינו נאמן עד שיביא עדים שנתן, לפי שמשפט זה אינו גלוי לכל ועד שיחייבוהו בית דין אינו עשוי להשתתף בהוצאות ההגבהה.

הקובע זמן לחברו–שלוה ממנו מעות וקבע לו זמן לפרעון. דאמרי תרוייהו וכו׳–אומרים שניהם: עשוי אדם לפרוע בתוך זמנו, כי לפעמים מזדמנות לו מעות והוא אומר: אלך ואפרע לו, כדי שלא יטרידני (בתביעת החוב). תנן–שנינו במשנתנו. היכי דמי–איך מצוייר הדבר (הענין הזה)? אילימא וכו׳–אם לומר, שאמר לו: פרעתיך בזמני (כשהשלמת את גובה ארבע אמות), הלא הדבר פשוט (ודאי) שהוא בחזקת שנתן. פרעתיך בתוך זמני–קודם שהשלמת ארבע אמות. אלמא וכו׳–הרי מוכח מזה, שעשוי אדם לפרוע לו (לבעל חובו) בתוך זמנו? שאני הכא וכו׳–שונה כאן (הענין שבכאן), מפני שכל שורה ושורה של אבנים שמניחים בבנין הכותל היא זמנו של זה לשלם את חלקו. פרעתיך בזמני–כשגמרתי את כתלי וידעתי כמה נתחייבתי לסייע לך בהגבהתך. אמאי לא–למה הוא בחזקת שלא נתן? אלמא וכו׳–הרי מוכח מזה, שאינו אדם עשוי לשלם בתוך זמנו? שאני הכא וכו׳–שונה כאן, לפי שהוא אומר: מי יאמר שיחייבו אותי החכמים (ולכן אפילו כשאמר: „פרעתיך בזמני״, גם כן אינו נאמן). בריה–בנו. עבדי–היו עושים (מתנהגים). עבד–עשה (התנהג). והלכתא וכו׳–וההלכה היא כריש לקיש (שאינו נאמן לומר: „פרעתיך בתוך זמני״). ואפילו מיתמי–אפילו מיתומים (אם הלוה מת בתוך זמנו, גובה המלוה את חובו מן היתומים בלא שבועה ואין חוששים, שמא פרע לו). דאמר מר–שאמר האדון (התנא).

מנכסי יתומים, לא יִפָּרַע אלא בשבועה—חֲזָקָה לָא עָבֵיד אֱנִישׁ דְּפָרַע בְּגוֹ זִמְנֵיהּ. אִבַּעְיָא לְהוּ: תְּבָעוֹ לאחר זמן ואמר לו: „פרעתיך בתוך זמני"— מַהוּ? מי אָמְרִינַן: במקום חזקה אָמְרִינַן „מה לי לשקר". אוֹ דִילְמָא, במקום חזקה לא אמרינן „מה לי לשקר"? ת"ש: „בחזקת שנתן, עד שיביא ראיה שלא נתן"—הֵיכִי דָמֵי? אִילֵימָא שֶׁתְּבָעוֹ לאחר זמן ואמר לו: „פרעתיך בזמני"—פְּשִׁיטָא! אלא לאו דאמר ליה: „פרעתיך בתוך זמני"—אַלְמָא אפילו במקום חזקה אמרינן „מה לי לשקר"! שָׁאנֵי הָכָא, דְּכָל שְׁפָּא וּשְׁפָּא זִמְנֵיהּ הוא. ת"ש: „מארבע אמות ולמעלה אין מחייבין אותו, סמך לו כותל אחר כו' עד שיביא ראיה שנתן". היכי דמי? אילימא שֶׁתְּבָעוֹ לאחר זמנו ואמר לו: „פרעתיך בזמני"—אַמַּאי לא? אלא לאו, דאמר: „פרעתיך בתוך זמני"—אַלְמָא במקום חזקה לא אמרינן „מה לי לשקר"? שָׁאנֵי הָכָא, דאמר: „מי יימר דמחייבי לי רבנן"? א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי, ת"ש: „מָנֶה לי בידך", אמר לו: „הֵן". למחר אמר לו: „תנהו לי", אם אמר: „נתתיו לך"—פטור, „אין לך בידי"—חייב. מאי לאו „נתתיו לך"—דא"ל: „פרעתיך בזמני", „אין לך בידי"—דאמר ליה: „פרעתיך בתוך זמני" וְקָתָנֵי חייב—אַלְמָא במקום חזקה לא אָמְרִינַן „מה לי לשקר". לא, מאי „אין לך בידי"—„לא היו דברים מעולם", דאמר מר: כל האומר: „לא לויתי"— כאומר: „לא פרעתי" דָמֵי.

XLVI.

„גוד או אָגוּד".

(דף יג. א, ב)

מַתְנִיתָא. אין חולקין את החצר, עד שיהא ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה; ולא את השדה, עד שיהא בה תשעה קַבִּין לזה ותשעה קבין לזה. רבי יהודה אומר: עד שיהא בה תשעת חֲצָיֵי קבין לזה ותשעת חצויי קבין לזה; ולא את הגינה, עד שיהא בה חצי קב לזה וחצי קב לזה. ר"ע אומר: בית רובע; ולא את הַטְּרַקְלִין ולא את הַמּוֹרָן ולא את הַשּׁוֹבֶךְ ולא את

חזקה וכו'—בכל זאת בנידון זה גובה מן היתומים, מפני שדבר חזקה הוא, שאין אדם נוהג לשלם בתוך זמנו. איבעיא להו—שאלה זו נשאלה להם (התקשו החכמים עליה). מי אמרינן וכו'— האומרים אנו, כי במקום שיש חזקה („חזקה שאין אדם משלם בתוך זמנו"), אנו אומרים „מה לי לשקר" (הרי אלמלי רצה היה אומר: „פרעתיך בזמני" והיה נאמן, ולכן כשאמר לו: „פרעתיך בתוך זמני", הוא גם כן נאמן בשבועה). או דילמא וכו'—או אולי כיון שמוחזק לנו, שאין אדם פורע בתוך זמנו, אין אנו אומרים „מה לי לשקר" ואיננו מאמינים לו. פשיטא—הדבר פשוט, שהוא נאמן. אמאי— למה לא יהיה נאמן שנתן? מנה—מאה זוזים. הן—ובפני עדים אמר לו זאת. וקתני—והתנא שונה. לא היו דברים מעולם—ולכן חייב לשלם, שהרי יש עדים שהודה לו בפניהם, וכיון שאמר שלא לוה, הרי מודה הוא שלא פרע, שכל מי שאינו לוה אינו פורע, לפיכך הרי זה דומה כאלו אמר „לא פרעתי", כי אלו אמר „פרעתי", היה נאמן אפילו לוה בפני עדים.

את החצר—של שותפות. תשעה קבין—מזרע של תשעה קבין. בית רובע—חלקת מזרע של רובע הקב. טרקלין ומורן—מיני אולמים.

הטלית ולא את המרחץ ולא את בית הבד ולא את בית הַשְּׁלָחִין, עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה! זה הכלל: כל שֶׁיֵּחָלֵק וּשְׁמוֹ עליו—חולקין, ואם לאו—אין חולקין. אֵימָתַי? בזמן, שאין שניהם רוצים, אבל בזמן ששניהם רוצים—אפילו פחות מכאן יחלוקו. וכתבי הקדש, אף על פי ששניהם רוצים—לא יחלוקו.

גְּמָרָא. „ולא את הטרקלין" כו׳: אין בהן כדי לזה וכדי לזה מַהוּ? רב יהודה אמר: אִית דִּינָא דְ„גוֹד" או „אֲגוֹד", רב נחמן אמר: לֵית דִּינָא דְ„גוֹד" או „אֲגוֹד". א"ל רבא לרב נחמן: לְדִידָךְ דְּאָמְרַתְּ: לֵית דִּינָא דְ„גוֹד או „אֲגוֹד"—בכור וּפָשׁוּט, שהניח להן אביהן עבד ובהמה טמאה, כיצד עושין? א"ל: שֶׁאֲנִי אומר: עובד לזה יום אחד ולזה שני ימים. מֵיתִיבֵי: מי שֶׁחֶצְיוֹ עבד וחציו בן חורין—עובד את רַבּוֹ יום אחד ואת עצמו יום אחד. דברי בית הלל. בית שמאי אומרים: תִּקַּנְתֶּם את רבו, את עצמו לא תקנתם. לישא שפחה אינו יכול, לישא בת חורין אינו יכול—יִבָּטֵל? והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר: „לֹא תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ"[1]? אלא כּוֹפִין את רבו ועושין אותו בן חורין, וכותבין שטר על חצי דמיו. וחזרו ב"ה לְהורות כדברי ב"ש"? שָׁאנֵי הָכָא: ד„אגוד"—אִכָּא, „גוד"—לֵיכָּא. ת"ש „שני אחין, אחד עני ואחד עשיר, והניח להן אביהן מרחץ ובית

[1]ישעיה מה, יח.

בית הבד—בית מכבש שכובשים שם זיתים לשמן. בית השלחין—שדה, שמשקים אותו במי מעין שבתוכו, ולכן אפילו כשאין בו תשעה קבים זורעים אותו שאר מיני זרעים, ולפיכך יש לו דין חלוקה אפילו בפחות מכאן. כדי לזה וכדי לזה—חלק מספיק לזה וחלק מספיק לזה. ושמו עליו—אם לאחר החלוקה עודנו נקרא באותו השם, שנקרא קודם החלוקה. כתבי הקדש—כ"ד הספרים, שהיו כותבים אותם יחד על גליון אחד כס"ת שלנו, לפיכך גנאי הדבר לחתכם.

אין בהם וכו׳ מהו—אם לאחר החלוקה לא יהיה חלק מספיק לזה ולזה מהו הדין? אית דינא דגוד וכו׳—יש (נוהג) הדין של „גוד" (קוץ, פסוק לי הדמים וקנה חלקי) או „אגוד" (או אני אקוץ דמים ואשלם לך בעד חלקך), כלומר: זה שרוצה לחלוק אומר לזה שאינו רוצה לחלוק: או שלם לי אתה בעד חלקי או אני אשלם לך בעד חלקך, שאיני רוצה בשותפותך. לית דינא—אינו נוהג הדין וכו׳. לדידך וכו׳—לדבריך שלך, שאתה אומר, שאין הדין וכו׳. בכור ופשוט—בן בכור ובן פשוט, שהשותפות שלהם היא טרודה וסבוכה ביותר. עבד ובהמה טמאה—שאי אפשר לחלקם. שאני אומר—כך אני אומר. מיתיבי—משיבים על זה האמוראים. תקנתם את רבו וכו׳—הוֹעַלְתֶּם בתקנתכם לאדונו, אבל לו לא הועלתם. לישא שפחה אינו יכול—שהרי הוא חציו בן חורין. לישא בת חורין אינו יכול—שהרי הוא חציו עבד. יבטל—מלישא אשה? כופין—מכריחים. וחזרו ב"ה להורות וכו׳—והרי מוכח מזה, שדוקא מפני תקון העולם ומחמת בטול פריה ורביה חזרו בית הלל מדעתם, אבל במקום שאין הטעם הזה אין כופים את רבו ואין העבד יכול לומר לו: אשלם לך בעד חלקך בדמים. שאני הכא וכו׳—כאן שונה הדבר, ש„אגוד" יש כאן, אבל „גוד" אין כאן (העבד יכול לקנות מאדונו את חצי עבדותו, אבל אין האדון יכול לקנות את הצד של בן חורין, לפי שאין עבד עברי נמכר אלא לשש שנים). תא שמע—בוא ושמע קושיה לרב יהודה.

הבד, עֲשָׂאָן לְשָׂכָר—השכר לְאֶמְצַע, עשאן לעצמו—הֲרֵי עשיר אומר לעני: קח לך עבדים וירחצו במרחץ, קח לך זיתים ובא ועשה בבית הבד? הָתָם נַמֵּי „גוד"—אִכָּא, „אגוד"—לֵּכָּא. ת"ש: „כל שֶׁאִלּוּ יֵחָלֵק ושמו עליו—חולקין, אם לאו—מַעֲלִין אותו בדמים"? תַּנָּאֵי היא, דְּתַנְיָא: „טול אתה שִׁיעוּר ואני פחות—שומעין לו, רבי שמעון בן גמליאל אומר: אין שומעין לו". הֵיכִי דָּמֵי? אִלֵּימָא כִּדְתָנֵי—מַאי טַעֲמֵיהּ דרשב"ג? אלא לָאו חַסּוּרֵי מְחַסְּרָא וְהָכֵי קָאָמַר: טול אתה שיעור ואני פחות—שומעין לו ו„גוד" או „אגוד"—נַמֵּי שומעין לו וַאֲתָא רשב"ג לְמֵימַר: אין שומעין לו? לא, לעולם כִּדְקָתָנֵי, וּדְקָאָמְרַתְּ: מ"ט דרשב"ג? מִשּׁוּם דְּאָמַר לֵיהּ: אי בְּדָמֵי—לֵית לִי דָמֵי לְמִתַּן לך, בְּמַתָּנָה—לָא נִיחָא לי, דכתיב: „וְשׂוֹנֵא מַתָּנוֹת יִחְיֶה"[1]. א"ל אביי לרב יוסף: הא דרב יהודה—דשמואל היא, דְּתְנַן: „וכתבי הקודש, אע"פ ששניהם רוצים, לא יחלוקו; ואמר שמואל: לֹא שנו—אלא בְּכֶרֶךְ אחד, אבל בשני כריכין – חולקין, ואי סָלְקָא דַעְתָּךְ: לֵית דִּינָא דְ„גוד" או „אגוד"—מַאי אִירְיָא בכרך אחד, אפילו בשני כריכין נַמֵּי? תַּרְגְּמָא רב שַׁלְמָן: בששניהן רוצין. אמר אֲמֵימַר: הִלְכְתָא: אית דינא ד„גוד" או „אגוד". אמר

[1]משלי טו, כז.

עשאן לשכר—אם עשה את בית המרחץ ובית הבד להשתכר בהם. השכר לאמצע—אז הם חולקים את השכר. וירחצו—שיחממו את המרחץ ותרחץ בו, ואין העני יכול לומר לו: קנה חלקי. התם נמי וכו'—שם גם כן יש רק „גוד" (העני יכול לומר לעשיר: קנה אתה), אבל „אגוד" אָיִן (שאין העני יכול לומר: או אני אקנה חלקך, לפי שאין לו במה לשלם, ולפיכך אינו יכול לכופו). כל שאלו יחלק וכו'-כל דבר שיש בו שעור, שאם תחלקנו, עדיין יִקָּרֵא עליו שמו הראשון. מעלין-מעריכים אותו בדמים, היינו: „גוד או אגוד". תנאי היא—בהלכה זו חולקים תנאים. טול-קח. שעור-כגון חצר שאין בה שמונה אמות ואומר אחד מן השותפים, חלוק וקח לך ארבע אמות (כשעור החלוקה שנקבע ע"פ דין) ואני אקח את המותר. היכי דמי—איך מצוייר הענין הזה? אילימא וכו'—אם לומר כמו ששונה התנא של הברייתא, אם כן מה טעמו של רבי שמעון בן גמליאל, שאין שומעין לו? אלא לאו וכו'-אלא שצריך לומר שהברייתא חסרה היא וכך אומר התנא של הברייתא. וגוד או אגוד וכו'-ואם לא רצה למחול כלום משלו ואמר: או קנה חלקי או אקנה חלקך, בזה גם כן שומעים לו. ואתא וכו'-ועל זה בא רשב"ג לומר שב„גוד" או „אגוד" אין שומעים לו. לעולם וכו'-אמנם, מכל מקום הוא כמו ששונה התנא של הברייתא, ומה שאתה אומר: מה טעמו של רשב"ג? משום דאמר ליה וכו'—מפני שהשותף השני יכול לומר לו: אם אתה נותן לי את העודף על חלקי בכסף, הנה אין לי כסף לתת לך, אם אתה נותן לי במתנה, אין זה רצוי לי, שנאמר וכו'. הא דרב יהודה וכו'-מה שאמר רב יהודה (גוד או אגוד), קבל זאת משמואל רבו. דתנן-ששנינו. לא שנו—לא הורו התנאים במשנה, שלא יחלוקו. בכרך אחד-אם כל כתבי הקדש היו בכרך אחד, לפי שבזיון הוא לחתכם. בשני כריכין-כגון תורה בכרך אחד ונביאים בכרך אחד. חולקין—אפילו אין שניהם רוצים. ואי סלקא דעתך וכו'-ואם עולה על דעתך, שאין (נוהג) הדין של „גוד או אגוד", מה ראה שמואל לומר, שדוקא בכרך אחד אין האחד יכול לכוף את חברו לחלוק, הלא אפילו בשני כרכים גם כן אין יכול לכופו? תירגמא-תרגם, הסביר. בשניהם רוצים—דברי שמואל שבשתי כריכות יחלוקו הם באופן ששני השותפים רוצים בחלוקה. הלכתא—

ליה רב אשי לאמימר: הָא דרב נחמן מַאי? אמר ליה: לָא שְׁמִיעָא לי, כְּלוֹמַר: לא סְבִירָא לי. ולא? וְהָא רַבָּה בַּר חָנָא ורב דִּימִי בר חָנָא שְׁבַק לְהוֹ אֲבוּהַ תַּרְתֵּי אַמְהָתָא, חֲדָא יָדְעָא אָפְיָא וּבַשּׁוֹלֵי, וַחֲדָא יָדְעָא פַּלְכָא וְנַוְלָא, וַאֲתוֹ לְקַמֵּיהּ דְּרָבָא וַאֲמַר לְהוֹ: לֵית דִּינָא ד„גוד" או „אגוד"? שָׁאנֵי הָתָם, דִּלְמַר מִבְּעֵי לֵיהּ תַּרְוַיְהוֹ וּלְמַר מִבְּעֵי לֵיהּ תַּרְוַיְהוֹ, כי קָאָמַר לֵיהּ: „שְׁקוֹל אַתְּ חֲדָא וַאֲנָא חֲדָא"—לאו „גוד או אגוד" הוא. והא כתבי הקדש, דְּתַרְוַיְהוֹ מִבְּעֵי לְהוֹ, ואמר שמואל: „לא שנו אלא בכרך אחד, אבל בִּשְׁנֵי כריכין חולקין"? הא תִּרְגְּמָא רב שַׁלְמָן: בִּשֶׁרָצוּ.

XLVII.

דִּין חֲזָקָה.

(דף כח. א, ב)

מַתְנִיתָא. חזקת הבתים והבורות והשיחין והמערות וְהַשּׁוֹבָכוֹת והמרחצאות ובית הַבַּדִּים ובית הַשְּׁלָחִין והעבדים וכל שהוא עושה פירות תָּדִיר—חֶזְקָתָן שלש שנים מיום ליום. שדה הבעל—חזקתה שלש שנים ואינן מיום ליום. רבי ישמעאל אומר: שלשה חדשים בראשונה, שלשה באחרונה

ההלכה היא. הא דרב נחמן מאי—ומה יהיה בזה שאמר רב נחמן, שאין דין של „גוד או אגוד"? לא שמיעא לי—לא נשמע לי. לא סבירא לי—אין אני סובר כמותו. ולא—וכי אין ההלכה כרב נחמן? והא—והן. שבק להו וכו'—השאיר להם אביהם שתי שפחות, אחת יודעת לאפות ולבשל ואחת יודעת פלך (לטוות) ואריגה ובאו לפני רבא ואמר להם: אין הדין של „גוד או אגוד" (לכוף את הצד שכנגדו לשלם את דמי העודף או למכור חלקו). שאני התם וכו'—שם שונה הדבר, כי לאחד נצרכו שתיהן (שתי השפחות) ולשני נצרכו שתיהן ולכן כשאומר לו: קח אתה אחת ואני אחת, הלא אין זה „גוד או אגוד" (כי „גוד או אגוד" היה אלו אמר לו: או קח אתה שתיהן, או אני אקח שתיהן, שכל אחת אינה מספיקה לאחד). דתרווייהו מבעי להו—ששניהם צריכים להם. בשני כריכין חולקין—ובודאי בעל כרחו של אחד מהם, אם כן הרי מוכח שכשאומר האחד: קח כרך אחד ושלם לי את עודף דמי שווי או אני אקח ואשלם את העודף, אז כופים את השני לעשות כך.

חזקת הבתים וכו'—קנין חזקה של בתים וכו'. בית הבדים—בית כבישת זיתים לשמן. בית השלחין—שדה, שמשקים אותו מתוך מעין שבתוכו, ומשום כך הוא עושה פירות תדיר. חזקתן שלש שנים מיום ליום—אם החזיק בכל אלה שלש שנים תמימות, אינו צריך להביא שטר מכירה, ואם הבעלים הראשונים ערערו על זה והמחזיק אומר שקנה ממנו, אלא שאבד שטרו, הרי חזקתו מועלת. שדה הבעל—שדה, המסתפק במי גשמים ואינו עושה פירות אלא אחת בשנה, חזקתו שלש שנים ואינו צריך מיום ליום, ומהי חזקתו? ר' ישמעאל אומר: שלשה חדשים אחרונים של שנה ראשונה ושלשה חדשים ראשונים של שנה אחרונה ושנה תמימה באמצע, כי מכיון שהחזיק בשדה שלשה חדשים בסוף השנה הראשונה וכן שלשה חדשים בראשית האחרונה ויש לו עדים, שראו שזרע באותם שלשת החדשים, הרי זו חזקת שלש שנים רצופות, שאין לך אדם, הרואה את חברו זורע את שדהו לאכול את פרות השנה ושותק.

ושנים עשר חדש באמצע-הרי י"ח חדש. ר"ע אומר: חדש בראשונה וחדש באחרונה וי"ב באמצע-הרי י"ד חדש. אמר ר' ישמעאל: במה דברים אמורים? בשדה לבן, אבל בשדה אילן-כָּנַס את תבואתו וּמָסַק את זיתיו, כנס את קיצו-הרי אלו ג' שנים.

גְּמָרָא. אמר ר' יוחנן: שמעתי מהולכי אוּשָׁא, שהיו אומרים: מִנַּיִן לחזקה ג' שנים? משור המועד: מה שור המועד-כֵּיוָן שנגח שלש נגיחות, נָפַק לֵיהּ מחזקת תָּם וקם ליה בחזקת מועד, הכא נמי-כיון דְּאַכְלַהּ תְּלָת שְׁנִין נָפְקָא לה מרשות מוכר וְקָיְמָא לה ברשות לוקח. אי מה שור המועד-עד נגיחה רביעית לא מְחַיַּב, הכא נמי-עד שנה רביעית לא קיימא ברשותיה? הָכֵי הַשְׁתָּא? הָתָם-מִכִּי נגח שלש נגיחות הָוֵי מועד ואידך-כי לא נגח מַאי לְשַׁלֵּם? הָכָא--כיון דְּאַכְלַהּ תְּלָת שְׁנֵי, קָיְמָא לה בִּרְשׁוּתֵיהּ. אלא מעתה-חזקה, שאין עמה טענה, תֶּהֱוֵי חזקה? אַלְמָה תנן: „כל חזקה, שאין עמה טענה, אינה חזקה? טַעֲמָא מַאי? דְּאָמְרִינַן: דִּלְמָא כִּדְקָאָמַר, הַשְׁתָּא-אִיהוּ לא טָעֵין, אֲנַן לִטְעוֹן ליה? מַתְקִיף לה רב עֲוִירָא: אלא מעתה-מַחָאָה שלא

ר"ע אומר וכו'—הגמרא מפרשת במה הם חלוקים. במה דברים אמורים—שצריך להחזיק בשדה הבעל שמונה עשר חדשים. שדה לבן—שדה תבואה, אשר יבולה נקצר ונאסף בזמן אחד קבוע ולפיכך צריך שלש שנים. בשדה אילן—בשדה עצי פרי, אשר יבולו נלקט בזמנים שונים: ענבים בזמן אחד וזיתים בזמן אחר וכו'. כנס את תבואתו-את יין הענבים. מסק—בצר. כנס את קיצו—אסף אל ביתו את התאנים שנלקטו ונשטחו להתייבש. הרי זו ג' שנים—הרי זו חזקה כאלו עברו שלש שנים.

מהולכי אושא-מאת החכמים שהיו מחברי הסנהדרין שבאושא (עיר בגליל). נפק ליה וכו'—יצא מחזקת תם. הכא נמי-כאן גם כן, כיון שאכל אותה (את השדה) שלש שנים, היא יוצאת מרשות המוכר ועומדת ברשות הקונה. אי מה וכו'—אם כן כמו ששור המועד אינו מתחייב לשלם נזק שלם עד שנגח נגיחה רביעית, אף כאן אינה צריכה (השדה) להיות עומדת ברשותו עד גמר השנה הרביעית? הכי השתא-האומנם כך הוא (הנכונה היא השואה זו)? התם וכו'-שם, לאחר שנגח שלש נגיחות הרי הוא מועד. ואידך וכו'-והאחרת (מה שאנו דורשים עוד נגיחה רביעית) היא מפני שאם לא נגח (לאחר שהוחזק מועד) מה ישלם? הכא וכו'—אבל כאן כיון שאכל אותה (את השדה) שלש שנים, הרי היא עומדת ברשותו. אלא מעתה—אם כך הוא. שאין עמה טענה-שאין המחזיק את השדה טוען, שבעליו מכרו לו, אלא הוא אומר, שאיש לא מחה בידו על זה. תיהוי חזקה-תהיה חזקה, שהרי אומר אתה שאכילה של שלש שנים מוציאה את השדה מרשות המוכר? אלמה תנן—ולמה זה שנינו במשנה. טעמא מאי וכו'-ומשיבה הגמרא: מפני איזה טעם אנו אומרים, שאכילה של שלש שנים מוציאה את השדה מחזקת בעליו הראשון? דאמרינן וכו'—מפני שאנו אומרים: אולי כן הוא כמו שהוא אומר (אם שנים רבים על השדה, זה אומר: קניתיו ממך, וזה אומר: גזלתו ממני ואין אנו יודעים עם מי האמת, באה חזקת שלש שנים ומעמידה את השדה ברשותו של המחזיק). השתא וכו'—אבל עכשיו (בחזקה שאין עמה טענה), אם הוא (המחזיק) אינו טוען (איך רכש את השדה), כלום נטען לו אנחנו? מתקיף לה—מקשה על זה. מחאה שלא

בפניו לא תֶּהֱוֵי מחאה, דוּמְיָא דשור מועד, מה שור המועד—בפניו בָּעֵינַן, אַף הכא נַמֵּי בפניו בָּעֵינַן? התם—„וְהוּעַד בִּבְעָלָיו"[1] כתיב, הכא—חַבְרָךְ חַבְרָא אִית לֵיהּ, וחברא דְחַבְרָךְ—חַבְרָא אִית לֵיהּ. ולר"מ דאמר: רִחֵק נגיחותיו—חייב, קֵרַב נגיחותיו—לא כל שכן: אַכְלַהּ תְּלָתָא פֵּירֵי בְּחַד יוֹמָא, כגון תאנה, לֶהֱוֵי חזקה? דוּמְיָא דשור המועד: מה שור המועד—בְּעִדָּנָא, דְאִית לֵיהּ הָא נגיחה, לֵיתָא לְהָא נגיחה, הכא נמי—בְּעִדָּנָא, דְאִיתָא לְהַאי פֵּירָא, לֵיתָא להאי פירא? אַכְלַהּ תְּלָתָא פֵּירֵי בִתְלָתָא יוֹמֵי, כְּגוֹן צָלָף—לֶהֱוֵי חזקה? התם—פֵּירָא מִיהָא אִיתֵיהּ וּמִגְמַר הוא דְקָא גָמַר וְאָזֵל. אכלה תלתא פירי בתלתא יומי, כגון אַסְפַּסְתָּא, לֶהֱוֵי חזקה? הֵיכִי דָמֵי? דְקְדִיחַ וְאַכְלַהּ, דקדיח ואכלה. התם—מְשַׁמֵּט הוא דְקָא שָׁמֵט וְאָכֵל. אַכְלַהּ תְּלָתָא פירי בתלתא יַרְחֵי, כגון אַסְפַּסְתָּא, להוי חזקה? מַאן „הולכי אושא"? ר' ישמעאל, לרבי ישמעאל—הָכֵי נַמֵּי, דתנן: רבי ישמעאל אומר: במה דברים אמורים? בשדה הַלָּבָן, אבל בשדה אילן: כנס את תבואתו וּמָסַק את זיתיו וכנס את קֵיצוֹ—הרי אלו ג' שנים.

[1]שמות כא, כט.

בפניו וכו'—אם המערער מחה בתוך שלש שנים לפני עדים שלא בפני המחזיק ואמר: דעו שפלוני מחזיק בשדי בגזלה, לא תהיה מחאה (לא תועיל מחאה זו). דומיא וכו'—כדומה לשור המועד. בפניו בעינן—אנו צריכים, שהעדים יעידו בבעל השור, ששורו נגח שלש פעמים, דוקא בפני בעל השור, וכשהעידו שלא בפניו, אין השור נעשה מועד. אף הכא וכו'—אף כאן גם כן אנו צריכים, שתהא התראת העדות של מחאה דוקא בפני המחזיק. התם והועד בבעליו כתיב—אין העדאת שור נגח דומה למחאה, לפי ששם באה ההעדאה לחייב את בעל השור ממון על נגיחותיו ולהעמיד את השור בחזקת מועד ולכן אנו צריכים, שתהא ההעדאה בפני הבעלים, כדי שידע לטעון ולהכחיש את העדים. הכא חברא וכו'—אבל כאן לא באה המחאה אלא להתרות במחזיק, שיזהר בזכיותיו של בעל השדה, לכן אין צורך למחות בפניו, כי לחברך יש חבר ולחברו של חברך גם כן יש חבר והם ימסרו את הדבר איש לאחיו, עד שיגיע לאזניו. רחק נגיחותיו וכו'—כשהשור רחק את שלש נגיחותיו זו מזו, חייב הוא ונעשה מועד וכל שכן שהוא נעשה מועד כשקרב את נגיחותיו ונגח שלש פעמים ביום אחד. אכלה וכו'—אם כן גם כאן כשאכל ממנה (מן השדה) שלשה פירות ביום אחד, כגון תאנה, שאין פירותיה מתבשלים ביחד, אלא בעתים שונות, תהא חזקה? דומיא וכו'—ענין החזקה צריך להיות דומה לשור המועד: כמו ששור המועד בזמן שיש לו (לשור) הנגיחה הזאת, אין הנגיחה ההיא (שאינו נוגח שלש הנגיחות בבת אחת, אלא בזו אחר זו), כאן גם כן, האם בזמן שיש הפרי הזה, אין הפרי ההוא? (הלא הפירות מצויים באילן, אלא שעוד לא נתבשלו). אכלה תלתא פירי וכו'—בשאכל ממנה שלשה פירות בשלשה ימים כגון צלף (מין עץ, קאפפערנשטרויך каперсы, אשר פריו, שהיום אינו נכר, מתבשל ונגמר לסוף שלשה ימים), תהיה חזקה? התם פירא וכו'—שם הפרי אמנם ישנו, אלא שהוא הולך ומתבשל עד גמר בשולו. אספסתא—מין זרע למאכל בהמות, הנגמר לסוף שלשים יום, ועוקרים אותו וזורעים אחר במקומו ובתוך שלשים יום גוזזים אותו שלש פעמים. היכי דמי—איך מצוייר הדבר (באיזה אופן הוא הדבר)? דקדיח—שגדל מעט. משמט הוא דקא שמט וכו'—שם הלא הוא שומט ואוכל מעט מעט (בשעה ששרשי הזרע עדיין נשארים בקרקע ואין זו אכילת כל חפרי). בתלתא ירחי—בשלשה ירחים. מאן הולכי אושא—מי הם „הולכי אושא", שר' יוחנן אמר למעלה את ההלכה משמם? הכי נמי—אמנם כך הוא.

XLVIII.

תְּדוּמֶה קִנְיַן פֵּירוֹת כְּקִנְיַן הַגּוּף אוֹ אֵינוֹ דוֹמֶה?

(דף קלו, א, ב.)

מַתְנִיתָא. הכותב נכסיו לבניו, צריך שיכתוב: „מהיום ולאחר מיתה". דברי רבי יהודה, ר' יוסי אומר: אינו צריך. הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו—האב אינו יכול למכור, מפני שהן כתובין לבן, והבן אינו יכול למכור, מפני שהן ברשות האב. מכר האב—מכורים, עד שימות. מכר הבן—אין ללוקח בהן כלום, עד שימות האב.

גְּמָרָא. וכי כתב „מהיום ולאחר מיתה" מַאי הָוֵי? הא תְּנַן: „מהיום ולאחר מיתה"—גט ואינו גט, ואם מת, חולֶצת ולא מִתְיַבֶּמֶת? הָתָם—מְסַפְּקָא לַן אִי תְּנָאָה הָוֵי, אי חֲזָרָה הָוֵי, אבל הכא—הָכִי קָאָמַר לֵיהּ: גּוּפָא קְנֵי מהיום, פֵּירָא—לאחר מיתה.

„הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו" וכו'.

אִתְּמַר: מכר הבן בחיי האב ומת הבן בחיי האב—אמר רבי יוחנן: לא קנה לוקח. וריש לקיש אמר: קנה לוקח. ר' יוחנן אמר: לא קנה לוקח—

הכותב נכסיו לבניו—אדם בריא, הרוצה לישא אשה ואינו רוצה לשעבד את נכסיו לאשתו, כדי שלא יפסידו בניו שיש לו מאשתו הראשונה, ולכן הוא כותב את נכסיו לבניו, שיירשום לאחר מותו, אלא שהוא יאכל את פירות הנכסים האלה בחייו. צריך שיכתוב—בצואה. מהיום ולאחר מיתה—כלומר: מהיום יהא קנוי לכם גוף הנכסים, ולאחר מיתתי יהיה גמר המתנה ותאכלו גם את הפירות; אבל אם לא כתב „מהיום" לא נתן להם כלום, שהרי לאחר מיתה אין לו חלק בנכסים, כדי שיוכל להקנותם. אינו צריך—לפי שזמנו של השטר מוכיח עליו, שהמתנה התחילה משעת כתיבתו. הכותב נכסיו לבנו—והוא הדין גם לאחר. לאחר מותו—היינו „מהיום ולאחר מיתה". האב אינו יכול למכור—מכירה גמורה לאיש אחר את הגוף ואת הפירות, מפני שהם כתובים לבן: הגוף מעכשיו והפירות לאחר מיתה. הבן אינו יכול למכור—מכירה גמורה בחיי האב. ברשות האב—לאכול פירות. מכר האב—מכירת סתם. מכורין—לאכילת פירות לקונה. עד שימות—האב, ולאחר מיתת האב מוציא הבן מיד הקונה גם את הגוף גם את הפירות. מכר הבן—בחיי האב. אין ללוקח בהן כלום—בפירות הנכסים, שהרי הוא במקום הבן והלא גם הבן אין לו פירות בחיי אביו, אבל לאחר מיתת האב מקבל הלוקח גם את הגוף גם את הפירות.

מאי הוי—מה הוֶה (מַהוּ)? הא תנן—הלא שנינו. מהיום ולאחר מיתה—אם איש אמר לאשתו „הרי זה גטך מהיום ולאחר מיתה". גט ואינו גט—ספק הוא אם גט הוא או אינו גט, כי אפשר שכך התכון: „יהא זה גט מהיום, אם אמות", וכיון שמת נתקיים התנאי ונמצא שהוא גט משעת נתינתו, או אפשר, שבזה שאמר „ולאחר מיתה" חזר בו ממה שאמר תחלה „מהיום" לכן אין זה גט. חולצת—שמא אינו גט והיא זקוקה ליבום. ולא מתייבמת—שמא הוא גט ונמצא שהיבם לוקח את גרושת אחיו, מה שאסור משום עונש כרת; ואם כן גם כאן עלינו לומר כך, שהמתנה היא מתנת ספק ואין הבנים זוכים בה. התם מספקא וכו'—שם מסופק לנו אם דבורו „מהיום ולאחר מיתה" תנאי הנהו, או אינו אלא חזרה (כמבואר למעלה), שהרי אי אפשר לחלק את הגט ולומר, שמקצתו מהיום ומקצתו לאחר מיתה. אבל הכא וכו'—אבל כאן הרי אפשר לקיים את שתי הקביעות שבצואה וכך היא כונתו: גוף הנכסים יהא קנוי לכם מהיום ואכילת פירותיהם—לאחר מיתתי.

איתמר—נאמר, נשנה. לא קנה לוקח—אפילו כשימות האב אחר כך, לפי שמעולם

קִנְיַן פירות כקניין הגוף דָּמֵי; וריש לקיש אמר: קנה לוקח—קניין פירות לאו כקניין הגוף דמי. והא אִפְלִיגוּ בה חֲדָא זִמְנָא? דְּאִתְּמַר: המוכר שדהו לפירות—ר׳ יוחנן אמר: מביא וקורא, וריש לקיש אמר: מביא ואינו קורא. רבי יוחנן אמר: מביא וקורא—קָסָבַר: קניין פירות כקניין הגוף דמי; וריש לקיש אמר: מביא ואינו קורא—קניין פירות לאו כקניין הגוף דמי? אמר לך ר׳ יוחנן: אף על גב דִּבְעָלְמָא קניין פירות כקניין הגוף דמי,—הָכָא אִצְטְרִיךְ: סָלְקָא דַעְתָּךְ, אָמֵינָא: אַבָּא לְגַבֵּי בְּרֵיהּ אַחוּלֵי אַחֵל, קָא מַשְׁמַע לַן. ור׳ שמעון בן לקיש אמר: אף על גב דִּבְעָלְמָא קניין פירות לאו כקניין הגוף דמי, הכא איצטריך: סלקא דעתך אמינא: כל לְגַבֵּי נַפְשֵׁיהּ—אפילו במקום בְּרֵיהּ נַפְשֵׁיהּ עֲדִיפָא לֵיהּ, קא משמע לַן.—אֵיתִיבֵיהּ רבי יוחנן לריש לקיש: „נְכָסַי לך ואחריך יירש פלוני, ואחריו יירש פלוני״, מת ראשון—קנה שני, מת שני—קנה שלישי, מת שני בחיי ראשון—יחזרו נכסים ליורשי ראשון. ואם אִיתָא—

לא היו הנכסים האלה ראויים לבוא ליד הבן, שהרי משעת מכירה סלק את עצמו מהם, לכן לאחר מיתת האב הם חוזרים לשאר יורשי האב. ואף על פי כן אם הבן לא מכרם בחיי האב היה גם ר׳ יוחנן מודה, שאם מת הבן ואחר כך מת האב עוברים הנכסים בירושה ליורשי הבן ולא ליורשי האב. **קנין פירות וכו׳**—הטעם שהלוקח לא קנה הוא, מפני שקנין הפירות שיש לו לאב בנכסים האלה דומה כאלו היה קנוי לו גוף הנכסים עצמם ולפיכך, כשמכר הבן את הנכסים, מכר דבר שאינו שייך לו. **לאו כקנין הגוף דמי**—אינו דומה כקנין הגוף ולכן מכיון שגוף הנכסים שייך לבן, הרשות בידו למכרם והלוקח קנה. **והא איפליגו וכו׳**—והלא בבר נחלקו בזה פעם אחת? **לפירות**—להנאת פירות. **מביא וקורא**—עליו להביא מן הפירות בכורים ולקרוא את פרשת הבכורים, לפי שלגבי קנין פירות שייך לקרוא „האדמה אשר נתת לי ה׳״ (דברים כו, י). **מביא ואינו קורא**—לפי שאינו יכול לקרוא „האדמה אשר נתת לי״, אבל בהבאה הוא חייב, שנאמר „אשר תביא מארצך״ והרי הארץ נשתעבדה לו להמציא לו את פירותיה. **אמר לך ר׳ יוחנן**—ר׳ יוחנן יכול להשיב לך. **אע״ג דבעלמא וכו׳**—אף על פי שבעולם (בכל מקום) קנין פירות כקנין הגוף דומה, בכל זאת נצרך היה לו כאן לשנות הלכה זו, לפי ששמא עולה על דעתך שאני אומר: האב בנוגע לבנו מוחל לו לגמרי את גוף הנכסים ולכן קנין הפירות שיש לו לא יהיה כקנין הגוף. **קמ״ל**—לכן הוא משמיע לנו גם בזה, שקנין פירות כקנין הגוף דומה. **ור׳ שמעון בן לקיש וכו׳**—וגם ר׳ שמעון בן לקיש יכול להשיב לך, שאף על פי שבכל מקום קנין פירות וכו׳ הנה כאן נצרך היה לו לשוב ולשנות הלכה זו. **סלקא דעתך וכו׳**—ששמא עולה על דעתך, שאני אומר: שבכל מה שנוגע לעצמו אפילו ביחוס לבנו, נפשו קרובה אליו יותר וכיון שעכב לעצמו פירות, אין זה כי אם שייר דבר מה בקנין הגוף לעצמו. **איתיביה**—השיבהו. **מת שני**—אחרי הראשון. **יחזרו נכסים ליורשי ראשון**—כשימות הראשון נופלים הנכסים בירושה ליורשי הראשון, שהרי הוא לא זָכָּה לשלישי אלא מכח השני, כי לא אמר לראשון: נכסי לך ואחריך לפלוני ואם אין פלוני יתנו לפלוני השלישי, ולכן כיון שהשני לא זכה, גם השלישי אינו יכול לזכות, אלא הנכסים שבים ליורשי ראשון. **ואם איתא**—ואם יש (אם כדבריך הוא, שקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי), הלא צריך היה לו להתנא לומר „יחזרו ליורשי נותן״, שהרי לראשון נתן את הפירות ואחריו אין איש, שיקבל לא גוף ולא פירות, הלכך יחזרו ליורשי נותן

ליורשי נותן מִבְּעֵי לֵיהּ? כבר תִּרְגְּמַהּ רב הושעיה בבבל: „אחריך" שָׁאנֵי. וכן רָמֵי רבא בר רב הונא קַמֵּיהּ דרב ואמר „אחריך שאני"? וְהָתַנְיָא: „יחזרו ליורשי נותן"? תַּנָּאֵי היא, דתניא: „נכסי לך ואחריך לפלוני", וירד ראשון ומכר ואכל, השני מוציא מיד הלקוחות. דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין לשני אלא מה שֶׁשִּׁיֵּר ראשון. וּרְמִינְהִי: „נכסי לך ואחריך לפלוני"—יורד ראשון ומוכר ואוכל. דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין לראשון אלא אכילת פירות בלבד. קַשְׁיָא דרבי אדרבי ודרשב"ג אדרשב"ג! דרבי אדרבי לא קשיא: הָא לְגוּפָא, הָא לְפֵירָא. דר"ש בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל לא קשיא: הָא לְכַתְּחִלָּה, הָא דִיעֲבַד.

המתנה ולא ליורשי ראשון? **תרגמה**—תרגם, באר אותה (את הלכה זו). **אחריך שאני**—כשאמר „אחריך" שונה הדבר, שהרי בפירוש אמר „אחריך יירש פלוני", שמשמע מזה שכך התכוין: כל ימי חייך יהא הכל שלך, גם הפירות וגם הגוף, ומה שישאר אחריך יקבל פלוני, והלא פלוני איננו, לכן ישארו הנכסים ביד יורשי ראשון. **רמי**—מקשה מן הברייתא. **קמיה**—לפניו. **והתניא**—והלא נשנה בברייתא. **יחזרו ליורשי נותן**—אף על פי שיש לומר „אחריך שאני", בכל זאת נאמר יחזרו ליורשי נותן, לפי שקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, וכל שכן קנין פירות שבשאר מקום, ואם כן קושיא לר' יוחנן. **תנאי היא**—יש תנאים, החלוקים בענין זה, אם קנין פירות של הראשון כקנין הגוף דמי או לא, ור' יוחנן סובר כאותו התנא האומר, שכקנין הגוף דמי. **ואכל**—מכסף המכר. **השני מוציא מיד הלקוחות**—לאחר שימות הראשון, כי קנין פירות לאו כקנין הגוף. **אלא מה ששייר ראשון**—ואם לא שייר כלום, לא יטול השני כלום, כי קנין פירות כקנין הגוף. ולפי זה אותה הברייתא, שנאמר בה: „יחזרו ליורשי נותן", היא לפי סברתו של רבי, והברייתא, שנאמר בה: „יחזרו ליורשי ראשון", היא לפי סברתו של ר' שמעון ב"ג. **ורמינהי**—הקשה על זה מברייתא אחרת. **יורד ראשון**—רשאי הראשון לרדת ולמכור ולאכול. **אלא אכילת פירות בלבד**—רק את הפירות יכול לאכול ולמכור, אבל לא את הגוף, ואם מכר את הגוף—בא השני ומוציאו מיד הלקוחות. **דרבי אדרבי וכו'**—מדברי רבי על דברי רבי ומדברי רשב"ג על דברי רשב"ג. **הא לגופא**—הברייתא הראשונה, שאמר בה רבי, שהשני מוציא מיד הלקוחות, היא באופן שמכר הראשון את הגוף, שאינו שייך לו, שהרי אין לו אלא אכילת פירות. **הא לפירא**—והברייתא שאמר בה רבי, שהראשון יורד ומוכר, היא ביחוס למכירת הפירות. **לכתחלה**—מה שאומר רשב"ג, שאין לראשון אלא אכילת פירות, היא ביחוס למכירה שלכתחלה, שאין מוכר לכתחלה את הגוף, שהרי אין לו אלא אכילת פירות, ולכן צריך לקיים את רצונו של הנותן, שרצה שישתייר דבר מה בשביל השני, אם הראשון יתרצה לזה. **דיעבד**—ומה שאמר בברייתא הראשונה, שאין לשני אלא מה ששייר ראשון, הוא באופן שכבר נעשה מעשה והראשון מכר את הגוף, אז מכרו קיים.

סַנְהֶדְרִין.

XLIX.

בְּכַמָּה דַיָּנִים דָּנִים דִּינֵי מָמוֹנוֹת.

(דף ב. א, ב.—ג, א)

מַתְנִיתָא. דיני ממונות בשלשה, גזילות וַחֲבָלוֹת בשלשה, נזק וחצי נזק, תשלומי כֶפֶל ותשלומי ד׳ וה׳ בשלשה.

גְּמָרָא. אַטּוּ גזילות וַחֲבָלוֹת לאו דיני ממונות נִינְהוּ? א״ר אַבָּהוּ: מה הן קָתָנֵי: מה הן דיני ממונות? גזילות וחבלות, אבל הודאות והלואות לא. וּצְרִיכָא: דְּאִי תְנָא דיני ממונות, הֲוָה אָמֵינָא, דַּאֲפִילוּ הודאות והלואות,—תְּנָא גזילות וחבלות; ואי תנא גזילות וחבלות ולא קָתָנֵי דיני ממונות, הֲוָה אָמֵינָא, הוא הדין דאפילו הודאות והלואות, והאי דקתני גזילות וחבלות מִשּׁוּם דְּעִקַּר שלשה דִּכְתִיבֵי בגזילות וחבלות כְּתִיבֵי: גזילות—דכתיב: „וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים״[1], חבלות—מה לי חָבַל בגופו, מה לי חבל בממונו? תְּנָא: „מה הן דיני ממונות? גזילות וחבלות, אבל הודאות והלואות לא״. וּלְמַאי? אִלֵּימָא, דְּלָא בָעֵינַן שלשה? והא״ר אבהו: שנים, שדנו דיני ממונות, לדברי הכל

[1] שמות כב, ז.

גזלות—כפירה בפקדון או חטיפת דבר מיד חברו נקראה גזלה. **וחבלות**—מעשי פצע שעשה אדם בחברו ושחייב עליהם חמשה דברים (נזק, צער, רפוי, שבת ובשת). **נזק**—שהזיק שור המועד או אדם. **תשלומי כפל**—בעד גנבה, שנמצאה ביד הגנב. **ארבעה וחמשה**—בעד שור או שה, שהגנב טבחו ומכרו.

אטו גזילות וכו׳—האומנם גזלות וחבלות לא דיני ממונות הן, ולמה פרט אותן התנא בפני עצמן? **מה הן קתני**—התנא שונה ומפרש בדברים „גזלות וחבלות״ מה הם דיני ממונות, שלא תאמר שבמשמעות „דיני ממונות״ נכללו כל הדינים על עסקי ממונות. **הודאות**—עניני עדי הודאה, המעידים, שבפניהם הודה הלוה, שהוא חייב לזה ממון. **והלואות**—עניני עדי הלואה, המעידים, שבפניהם הלוהו, והלוה כופר גם בהודאה וגם בהלואה. **וצריכא**—צריך היה לתנא לשנות גם דיני ממונות וגם גזלות וחבלות. **דאי תנא וכו׳**—שאלו שנה רק דיני ממונות הייתי אומר, שגם הודאות והלואות נכללות במשמע זה, אף על פי שהן בעיקרן גמילות חסדים. **תנא גזלות וחבלות**—לכן שנה גזלות וחבלות, לפרש מה הם דיני ממונות. **ואי תנא וכו׳**—ואלו שנה גזלות וחבלות ולא היה שונה דיני ממונות, הייתי אומר: הוא הדין, שאפילו הודאות והלואות גם כן מתיחסות לדיני ממונות ומה ששונה גזלות וחבלות הוא מפני שבעיקר כתובים שלשה דיינים בגזלות וחבלות (עיקר הדין על נחיצות שלשה דיינים נאמר בתורה בגזלות וחבלות). **דכתיב**—שכתוב. **ונקרב בעל הבית אל האלהים**—מתוך שנאמר בפרשה זו שלש פעמים „אלהים״ ולפי שהכתוב המובא כאן מדבר בשומר חנם, אשר חברו טוען עליו ששלח יד בפקדונו, היינו גזלה, אנו למדים, שגזלות דנים בשלשה. **מה לי חבל וכו׳**—במה שונה מעשה חבלה בגופו של אדם ממעשה חבלה (נזק) בממונו, ולכן אם גזלות דנים בשלשה, הוא הדין שגם חבלות דנים בשלשה (ואלו לא שנה „דיני ממונות״ הייתי אומר, שהתנא מזכיר גזלות וחבלות, מפני שעיקר שלשה כתוב בהן, אבל הוא הדין גם בנוגע להודאות והלואות). **ולמאי**—ולאיזו הלכה הוציא התנא הודאות והלואות מכלל דיני ממונות? אם לומר

אין דיניהם דין? אלא דלא בָעֵינַן מומחין? מַאי קָסָבַר? אי קָסָבַר: עֵירוּב פָּרָשִׁיּוֹת כתוב כאן—לִבְעֵי נַמִי מומחין! אי קָסָבַר: אין עירוב פרשיות כתיב כאן—שלשה למה לי? לעולם קסבר: עירוב פרשיות כתיב כאן, ובדין הוא דְלִבְעֵי נמי מומחין, והאי דלא בָעֵינַן מומחין—משום דר' חנינא, דא"ר חנינא: דבר תורה—אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר: „מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם"[1], ומה טעם אמרו: דיני ממונות לא בָעֵינַן דרישה וחקירה? כדי שלא תנעול דלת בפני לוין. אלא מעתה—טעו לא ישלמו? כל שכן אתה נועל דלת בפני לוין! אי הָכִי, תַּרְתֵּי קָתָנֵי: דיני ממונות בג'

[1] ויקרא כד, כב.

של'ענין ההלכה, שאין אנו צריכים (בהודאות והלואות) שלשה דיינים? **מומחין**—דיינים סמוכים, שקבלו רשות מן הנשיא לדון. **מאי קסבר**—מה סובר התנא שלנו, הממעט הודאות וחבלות? **אי קסבר וכו'**—אם הוא סובר כאותו התנא האומר (בבבא קמא דף קו), שיש כאן ערבוב פרשיות, שהפרשיות אשר ב„אלה המשפטים" מעורבבות הן, כי יש מקרא, הכתוב בפרשה זו, אשר מקומו בפרשה אחרת, כגון המקרא „אשר יאמר כי הוא זה" (שמות כב, ח), שממנו אנו למדים, שהמודה במקצת הטענה חייב שבועה ושנאמר במקומו על שומר חנם, אינו מתייחס באמת לשומר חנם, לפי שהשומרים חייבים שבועה אפילו כשלא הודו במקצת, אלא שהודאה במקצת זו מתייחסת לכתוב „אם כסף תלוה את עמי" (שם כד), כי שם אנו צריכים הודאה במקצת, שאם אין הלוה מודה כלום אינו חייב שבועה, מפני שחזקה היא שאלו היתה טענת התובע אמת, לא היה יכול זה להעיז פנים ולומר: לא הלויתני; אבל בפקדון, שאין בו משום גמילות חסדים, אמנם עלול האיש שהפקידו בידו להעיז פנים ולכפור הכל ולכן הוא חייב שבועה. ואם התנא של משנתנו סובר גם כן, כי הכתוב „אשר יאמר כי הוא זה" מדבר בהלואה, הרי נאמר בכתוב הזה „אלהים" („עד האלהים יבא דבר שניהם"), אשר פרושו: דיינים מומחים. **אי קסבר וכו'**—ואם הוא סובר וכו' והכתוב „אשר יאמר כי הוא זה" אינו מדבר בהלואה. **שלשה למה לי**—מנין אנו יודעים, שצריך שלשה דיינים, הלא נחיצות שלשה דיינים אנו למדים משלש פעמים „אלהים", שנאמרו בשומרים, והן בהלואה לא נאמר „אלהים"? **לעולם וכו'**—אמנם, מכל מקום סובר התנא, שיש כאן עירוב פרשיות ובאמת הדין הוא, שענין ההלואה יהא צריך גם למומחים, ומה שאין אנו צריכים (בכל זאת) למומחים הוא משום זה שאמר ר' חנינא ואין זו אלא תקנת חכמים. **דבר תורה**—על פי דין התורה. **בדרישה וחקירה**—צריך לבדוק את העדים, באיזה יום ובאיזו שעה הלוהו. **משפט אחד**—דיני ממונות צריכים להיות שוים לדיני נפשות ואם נאמר בדיני נפשות „ודרשת וחקרת היטב" (דברים יג), הוא הדין גם בנוגע לדיני ממונות. **לא בעינן**—אין אנו צריכים. **שלא תנעול דלת בפני לוין**—שבני אדם ימנעו מלהלוות, שמא יכפור הלוה והעדים יטעו ועדותם לא תהיה מכוונת ונמצא שהמלוה יפסיד. **אלא מעתה**—אם כן הוא. **טעו לא ישלמו**—אם הדיינים היו אנשים פשוטים וטעו בדינם, שהוציאו ממון שלא כדין, לא ישלמו, שהרי ברשות החכמים ירדו לדון ולכן כמומחים הם וכל דיין מומחה, שטעה בדינו, פטור מלשלם. **כל שכן שאתה נועל וכו'**—אם תפטור את הדיינים שאינם מומחים מלשלם, הרי כל שכן שבזה אתה נועל דלת בפני הלוים, כי המלוה יחשוש שמא יטעו הדיינים בדינם ויפטרו את הלוה. **אי הכי**—אם כן, אם בהודאות והלואות אנו צריכים שלשה, למה לו לר' אבהו להקים את דברי התנא ב„מה הן"? **תרתי קתני**—הלא אפשר להקים את דברי התנא באופן אחר ולומר, שהוא שונה שתים: האחת, שדיני ממונות, היינו הודאות והלואות, דנים בשלשה אנשים פשוטים, והשנית, שגזלות

הֶדְיוֹטוֹת, גזילות וחבלות בג׳ מומחין? ועוד—שלשה למה לי? אלא אמר רבא: תרתי קתני משום דר׳ חנינא. רב אַחָא בְּרֵיהּ דרב אִיקָא אמר: מִדְּאוֹרָיְתָא חד נמי כשר, שנאמר: „בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ"[1]. אלא משום יוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת. אַטּוּ בִּתְלָתָא מִי לֹא הָווּ יושבי קְרָנוֹת? אי אֶפְשָׁר דְּלֵית בְּהוּ חד דִּגְמִיר. אלא מעתה—טעו לא ישלמו? כל שכן דְּנַפִּישֵׁי יושבי קרנות! מאי אִכָּא בין רבא לרב אחא בריה דרב איקא? אִכָּא בֵּינַיְהוּ דאמר שמואל: שנים שדנו—דיניהן דין, אלא שנקראו בית דין חצוף. לרבא לֵית לֵיהּ דשמואל, לרב אחא בריה דרב איקא אִית ליה דשמואל.

L.

דַּיָּן שֶׁטָּעָה בְּדִינוֹ.

(דף לג, א, ב.)

„דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה".

וּרְמִינְהוּ: „דן את הדין, זיכה את החייב, חִיֵּב את הַזַּכַּאי, טימא את הטהור, טיהר את הטמא—מה שעשה עשוי וישלם מביתו"? א"ר יוסף: לא קַשְׁיָא: כאן במומחה, כאן בשאינו מומחה. ובמומחה מחזירין? וְהָקָתָנֵי: „אם היה מומחה לב"ד

[1] ויקרא יט, טו.

וחבלות דנים דוקא בשלשה מומחים. ועוד וכו׳—אם נאמר שהתנא שונה אחת, למה הוא שונה שתי פעמים „שלשה" („דיני ממונות בשלשה, גזלות וחבלות בשלשה"), הלא כך היה לו לשנות: דיני ממונות שהם גזלות וחבלות? תרתי קתני—כי ודאי שאנו צריכים שלשה, מפני שיש כאן עירוב פרשיות, אלא שהדיינים יכולים להיות גם הדיוטות מחמת טעמו של ר׳ חנינא וכך אומר התנא: דיני ממונות, היינו הודאות והלואות, בשלשה הדיוטות, אבל גזלות וחבלות בשלשה מומחין. בריה—בנו. מדאורייתא וכו׳—מן התורה דיין אחד גם כן כשר לדון בהודאות והלואות, שנאמר „תשפט" בלשון יחיד, והתנא של משנתנו ודאי שונה שתים, אלא מה שהוא אומר שלשה בהודאות והלואות אין זה מן התורה, כי אם מתקנת חכמים. משום יושבי קרנות—מפני שאנו חוששים, שמא יהיו הדיינים תגרנים, היושבים בפנות הרחובות, שאינם בקיאים בטיב דינים והם עלולים לזכות את החייב ולחייב את הזכאי. אטו וכו׳—האומנם בשלשה (אם ידינו שלשה) לא יהיו יושבי קרנות? אי אפשר וכו׳—אי אפשר שלא יהיה ביניהם אחד שלמד (ששמע מפי חכמים ודיינים הלכות מלוה). לא ישלמו—שהרי הם רשאים לדון אפילו מן התורה? כל שכן וכו׳—אם לא נחייבם בעד טעותם, הלא כל שכן שיהיו מרובים יושבי קרנות (כי לא ישימו את לבם ללמוד את הדינים הנחוצים). מאי איכא—מה יש (מה ההבדל)? איכא בינייהו—ההבדל שביניהם הוא בזה שאמר שמואל. בית דין חצוף—שעברו על תקנת חכמים. לרבא וכו׳—רבא האומר, שמן התורה אנו צריכים שלשה דיינים, אינו מחזיק בדעתו של שמואל, האומר שדיניהם דין. אית ליה—יש לו (מחזיק בדעתו של שמואל).

דיני ממונות מחזירין וכו׳—אם הדיינים טעו בפסק דינם ואחר כך הכירו בטעותם, אז סותרים את הדין בין שהיה לזכות ובין שהיה לחובה.

ורמינהו—האמורא הקשה להם. מה שעשה עשוי—הרי מוכח, שאין מחזירים את הדין. כאן—מה שנאמר „מה שעשה עשוי". בשאינו מומחה—אינו יכול לחזור בו, כי בעל הדין יכול לומר לו: במה אדע, כי פסק דינך האחרון נכון הוא, אולי פסק דינך הראשון נכוי הוא? והקתני—והלא שונה התנא.

פטור מלשלם״? א״ר נחמן: כאן—שיש גדול הֵימֶנּוּ בחכמה ובמניין, כאן—שאין גדול הימנו בחכמה ובמנין. רב ששת אמר: כאן—שטעה בדבר מִשְׁנָה, כאן—שטעה בְּשִׁקּוּל הדעת. דא״ר ששת אמר רב אַסִּי: טעה בדבר משנה—חוזר, טעה בְּשִׁקּוּל הדעת—אינו חוזר. א״ל רָבִינָא לרב אשי: אפילו טעה בר׳ חייא ורבי אוֹשַׁעְיָא? אמר ליה: אִין. אפילו בדרב ושמואל? א״ל: אין. אפילו בְּדִידִי וְדִידָךְ? א״ל: אַטּוּ אֲנַן—קָטְלֵי קְנֵי בְּאַגְמָא אֲנַן? הֵיכִי דָמֵי שיקול הדעת? א״ר פַּפָּא: כְּגוֹן תְּרֵי תַנָּאֵי או תְּרֵי אָמוֹרָאֵי דִּפְלִיגֵי אַהֲדָדֵי וְלָא אִתְּמַר הִלְכְתָא לָא כְּמַר וְלָא כְּמַר וְאִקְּרֵי וַעֲבַד כְּחַד מִנַּיְהוּ וְסוּגְיָא דְעָלְמָא אָזְלֵי כְּאִידָךְ—היינו שיקול הדעת. אֵיתִיבֵיהּ רב הַמְנוּנָא לרב ששת: מעשה בפרה של בית מנחם, שֶׁנִּטְּלָה הָאֵם שלה והאכילה רבי טַרְפוֹן לכלבים, ובא מעשה לפני חכמים ביבנה והתירוה, שאמר תּוֹדוֹס הרופא: אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים, אלא אם כן חותכין האם שלה, כדי שלא תלד. א״ר טרפון: הלכה חמורך, טרפון! אמר לו ר״ע: פטור אתה, שכל המומחה לרבים פטור מלשלם. ואם אִיתָא—לֵימָא לֵיהּ: „טועה בדבר משנה אתה, וטועה בדבר משנה חוזר״? חֲדָא ועוד קָאָמַר: חֲדָא—דטועה בדבר משנה אתה, וטועה בדבר משנה חוזר, ועוד—אי נַמִּי בשיקול הדעת טעית, מומחה לרבים אתה, וכל המומחה לרבים פטור מלשלם. א״ר נחמן בר יצחק לרבא: מאי קָא מוֹתִיב רב המנונא לרב ששת מפרה? פרה—הרי האכילה לכלבים וְלֵיתַהּ דְּתֶהֱדַר! הָכֵי קָאָמַר לֵיהּ: אי אָמְרַתְּ בִּשְׁלָמָא: „טעה בדבר משנה אינו

פטור מלשלם—הרי מוכח מזה, שמה שעשה עשוי, אלא שהוא פטור מלשלם. **שיש גדול הימנו וכו׳**—אם יש גדול מן הדיין הזה בחכמה ובשנים, הכח ביד אותו הגדול לבטל את פסק דינו של חברו שטעה. **אין גדול**—ולכן אין בעל הדין שומע לו להחזיר את הפסק. **בדבר משנה**—אם טעה בדבר המפורש במשנה, אין דינו דין והוא מחזירו. **בשיקול הדעת**—הגמרא מפרשת זאת להלן. **בר׳ חייא ור׳ אושעיא**—במשנה שסדרו ר׳ חייא ור׳ אושעיא, הלא היא התוספתא. **אין**—כן. **בדרב ושמואל**—במאמר הלכה, שאמרו רב ושמואל מסברה. **בדידי ודידך**—במאמר הלכה שלי או שלך. **אטו אנן וכו׳**—וכי אנחנו קוצצי קנים (מלקטי עצים) באגם (כלומר: נבערים מדעת) הננו? (הלא איננו גרועים מיתר האמוראים האחרונים). **היכי דמי**—איך מצוייר (מה הוא) שקול הדעת? **תרי תנאי וכו׳**—שני תנאים או שני אמוראים, החולקים זה על זה, ולא נאמרה ההלכה לא כזה ולא כזה וקרה שעשה (שהדיין דן) כאחד מהם, אבל רוב העולם (כלומר: הדיינים) הולכים אחר השני (נוטים לדעתו של השני),—זהו שקול הדעת. **איתיבה**—השיבהו, הקשה לו. **לרב ששת**—שאמר, שדיין שטעה בדבר משנה חוזר. **האם**—בית ההריון. **והאכילה לכלבים**—כי חשב אותה לטרפה. **כדי שלא תלד**—כי הפרות והחזירות שלהם היו משובחות ביותר ולכן לא רצו המצרים, שתהיינה מצויות במקומות אחרים, ומזה אנו רואים, שבהמה שנטלה האם שלה יכולה בכל זאת להתקיים. **הלכה חמורך טרפון**—כלומר: צריך אני למכור את חמורי ולהחזיר לבעלים את דמי הפרה שהטרפתי. **ואם איתא וכו׳**—ואם ההלכה היא כמותך, הלא צריך היה ר׳ עקיבא לומר לו: טועה בדבר משנה אתה, כי משנה מפורשת היא בחולין (דף נד): „ניטלה האם שלה כשירה״. **חדא ועוד קאמר ליה**—ר׳ עקיבא אמר לו לר׳ טרפון אחת ועוד אחת. **חדא דטועה וכו׳**—האחת, שטועה בדבר משנה אתה. **אי נמי**—ואם גם כן. **מאי קא מותיב**—מה מקשה? **וליתה דתיהדר**—הלא היא איננה, שתוכל לחזור. **הכי קאמר ליה**—כך אומר לו רב המנונא. **אי אמרת בשלמא**—

חוזר", אַלְמָא קם דִינָא, הַיְנוּ דְקָא מְפַחֵיד רבי טרפון וקאמר לֵיהּ אִיהוּ: „מומחה לב"ד אתה ואתה פטור מלשלם"; אלא אי אָמְרַתְּ: „טעה בדבר משנה חוזר"—לֵימָא לֵיהּ: „כֵּיוָן דאילו הֲוַאי פרה, דִינָךְ לַאו דִינָא ולא כלום עֲבַדְתְּ, הַשְׁתָּא נַמִּי לא כלום עֲבַדְתְּ"? רב חסדא אמר: כאן-שנטל ונתן ביד, כאן-שלא נטל ונתן ביד. בִּשְׁלָמָא חייב את הזכאי—כגון שנטל ונתן ביד, אלא זיכה את החייב—הֵיכִי מַשְׁכְּחַתְּ לֵיהּ, דְאָמַר ליה: פטור אתה? והא לא נטל ונתן ביד? כֵּיוָן דאמר „פטור אתה"—כמו שנטל ונתן ביד דָמֵי. אלא מַתְנִיתִין דְקָתָנֵי: „דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה"—בִּשְׁלָמָא לזכות מַשְׁכְּחַתְּ לֵיהּ, דא"ל מֵעִקָּרָא: „חייב אתה" ולא נטל ולא נתן ביד, אלא לחובה הֵיכִי מַשְׁכְּחַתְּ לָהּ, דא"ל: „פטור אתה"? וְהָאָמְרַתְּ: כיון דא"ל „פטור אתה" כמי שנטל ונתן ביד דָמֵי? חֲדָא קָתָנֵי: דיני ממונות מחזירין לזכות, שהוא חובה. דִכְוָתָהּ גַבֵּי נפשות—„מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה"—מחזירין לזכות: זכות גְרִידְתָא, ואין מחזירין לחובה: לזכות שהיא חובה—חוֹבְתֵיהּ דְמַאן? הָא לָא קַשְׁיָא: חובתיה דגואל הדם. מִשּׁוּם חוֹבְתֵיהּ

תינח, לו היית אומר, טעה וכו' אינו חוזר, ואם כן הדין התקיים (מה שהורה הורה) ומטעם זה היה ר' טרפון מפחד, ולכן אמר לו הוא (ר' עקיבא): מומחה וכו'. **אלא אי אמרת וכו'**—אלא אם אומר אתה „טעה בדבר משנה חוזר", הרי צריך היה (ר' עקיבא) לומר לו: כיון שאלו היתה הפרה קיימת, אין דינך דין ואתה לא עשית מאומה (שהרי בעל הפרה עצמו השליכה לכלבים ואתה לא הפסדת לו מאומה במה שפסקת שהיא טרפה, כי אלמלי רצית הלא יכולת לחזור בך), אם כן עתה (כשהפרה אינה קיימת) גם כן מאומה לא עשית. **רב חסדא אמר**—רב חסדא מתרץ את המשנה „דן את הדין" באופן כזה. **נטל ונתן ביד**—אם הדיין קיים את פסק דינו בידו, אז מה שעשה עשוי. **שלא נטל ונתן ביד**—אלא צוה לבעל הדין להוציא את ממונו מיד הנתבע. **כגון שנטל ונתן ביד**—הוא עצמו נטל מן הזכאי שלא כדין ונתן לתובע. **היכי משכחת ליה**—איך אתה מוצא זה (שנטל ונתן ביד, הלא זכוי זה אינו אלא בפה)? **כמו שנטל ונתן ביד דמי**—דומה כאלו נטל ונתן בידו, כי הנתבע היה מוחזק בממון ועל פי פסק דינו עכבהו ולא החזירו. **אלא מתניתין דקתני**—משנתנו שהתנא שונה בה. **משכחת ליה**—אתה מוצא אופן כזה, היינו שאמר לו מתחלה וכו'. **היכי משכחת לה**—איך אתה מוצא זאת, אם לא באופן שאמר לו: פטור אתה? **והאמרת**—והלא אומר אתה. **חדא קתני**—לעולם שלחובה אין מחזירים כשזכהו, אלא הדיין ישלם מביתו, והתנא של משנתנו שונה דבר אחד: דיני ממונות מחזירין את פסק הדין לזכותו של זה שחיבוהו תחלה ולא נשאו ונתנו ביד והזכות הזאת היא חובתו של חברו, שמחייבים אותו להחזיר מה שגבה ממנו. **דכוותה גבי נפשות**—הלא כדומה לזו צריך לפרש גם בדיני נפשות. **זכות גרידתא**—זכות לבדה, שהיא זכות לו ואינה חובה לבעל דינו, כגון חלול שבת וכדומה. **לזכות שהיא חובה**—שהרי לחובה ממש אי אפשר לפרש זאת, לפי שגם בדיני ממונות אין חובה כזאת. **חובתיה דמאן**—אם כן חובתו של מי היא זו? **הא לא קשיא**—זאת אינה קושיה. **חובתיה דגואל הדם**—זה שזכו את הרוצח הוא חובתו של גואל הדם, שקשה בעיניו שלא נכפר הדם השפוך. **משום חובתיה וכו'**—וכי בשביל חובתו של גואל הדם אני הורג (צריך להרוג) את זה?

דגואל הדם קָטְלִינָא לֵיהּ לְהַאי? ועוד: מַאי „בין” „בין”? קַשְׁיָא. רָבִינָא אמר: כגון שהיה לו בידו משכון ונוטלו ממנו; טימא את הטהור—דְּאַגַּע בֵּיהּ שרץ, טיהר את הטמא—שֶׁעִרְבָן בין פירותיו.

שְׁבוּעוֹת.

LI.

שְׁבוּעַת הַדַּיָּנִים.

(דף לח, ב.—דף מ, ב.)

מַתְנִיתָא. שבועת הדיינין: הטענה—שתי כסף, וההודאה—בשוה פרוטה. ואם אין ההודאה ממין הטענה—פטור. כֵּיצַד? „שתי כסף לי בידך!” „אין לך בידי אלא פרוטה!”—פטור. „שתי כסף ופרוטה לי בידך!” „אין לך בידי אלא פרוטה!”—חייב. „מָנֶה לי בידך!” „אין לך בידי!”—פטור. „מנה לי בידך!” „אין לך בידי אלא חמשים דינר!”—חייב. „מנה לְאַבָּא בידך!” „אין לך בידי אלא נ׳ דינר!”—פטור, מפני שהוא כמשיב אבידה. „מנה לי בידך!” אמר לו: „הן”. למחר אמר לו: „תניהו לי!” „נתתיו לך!”—פטור. „אין לך בידי!”—חייב. „מנה לי בידך!” אמר לו: „הן”. „אל תתנהו לי, אלא בעדים!” למחר אמר לו: „תניהו לי!” „נתתיו לך!”—חייב, מפני שצריך ליתנו בעדים.

מאי בין בין—הלא נאמר בראש המשנה „בין לזכות ובין לחובה”, שמשמע מזה שהמשנה מדברת בשני דברים, בזכות ובחובה, ואת זה הלא אי אפשר לפרש: לזכות שהיא חובה? קשיא—אכן קושיה היא, שאין עליה תשובה. רבינא אמר וכו׳—רבינא מקים את תרוצו של רב חסדא כך: אמנם משנתנו היא באופן שלא נשא ונתן ביד, וההלכה „דן את הדין” היא באופן שנשא ונתן ביד ומה שאתה מקשה: איך יתכן „נשא ונתן ביד” בזכה את החייב? הנה יתכן בשהיה בידו של התובע משכון שלקה מן הנתבע, וכשזכה הדיין את הלוה ואמר לו „פטור אתה”, אז לקח את המשכון מיד המלוה והחזירו ללוה. טימא את הטהור—גם בנידון זה יתכן „נשא ונתן ביד”, היינו כגון שאחד בא אל הדיין לשאלו על דבר הספק שנולד לו בטהרותיו והדיין טמא אותן, ולבל יהיה עוד ספק בזה לקח שרץ והשליכו על הטהרות. שעירבן עם פירותיו—הדיין עצמו עירב את הטמא שטהר עם יתר פירותיו של השואל ואחר כך הוברר הדבר, שהדיין טעה, ונמצא שטמא את כל הפירות.

שבועת הדיינים—השבועה שהדיינים משביעים על ידי הודאה במקצת הטענה. הטענה שתי כסף—הטענה שהשבועה באה על ידה לא תהיה פחות משתי מעות כסף (מין מטבע שהוא שליש הדינר). וההודאה—שהודה אחד מבעלי הדין ושהיא מחייבת אותו שבועה לא תהיה פחות מפרוטה. פטור—הנתבע פטור משבועה, מפני שאין ההודאה ממין הטענה, שזה טענו כסף וזה טענו נחשת (כי הפרוטה היא של נחשת) וכגון שלא טענו מטבע בת שתי מעות אלא משקל המטבע, שאם טענו מטבע הרי הודה לו מטבע (אם גם של נחשת היא). שתי כסף ופרוטה וכו׳ חייב—כי התנא סובר, שאם טענו בשני דברים שונים וזה הודה לו באחד מהם, חייב שבועה. אין לך בידי פטור—לפי שאין כאן הודאה. מנה—מאה דינרים. כמשיב אבדה—שהרי יכול היה להעיז פנים ולכפור ומכיון שלא כפר, הוא כמשיב אבדה, שאינו חייב שבועה.

גְּמָרָא. „הטענה שתי כסף".

אמר רב: כפירת טענה שתי כסף. ושמואל אמר: טענה עצמה שתי כסף; אפילו לא כפר אלא בפרוטה ולא הודה אלא בפרוטה, חייב. אמר רבא: דַּיְקָא מַתְנִיתִין כְּוָתֵיהּ דרב וּקְרָאֵי כְּוָתֵיהּ דשמואל. דיקא מַתְנִיתִין כותיה דרב: דְּקָתָנֵי: „הטענה שתי כסף וההודאה שוה פרוטה"—ואילו „כפירת טענה פרוטה" לא קָתָנֵי. וּתְנַן נַמֵּי: „ההודאה בפרוטה"—ואילו „כפירה בפרוטה" לא קתני. וּקְרָאֵי כְּוָתֵיהּ דשמואל, דכתיב: „כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים לִשְׁמֹר"[1], מה כלים—שנים, אף כסף--שנים, מה כסף—דבר חשוב, אף כל דבר חשוב וְקָאָמַר רַחְמָנָא: „כִּי הוּא זֶה"[2]. ורב? הָהוּא מִבָּעֵי לֵיהּ להודאה במקצת הטענה. ושמואל? כְּתִיב „הוא" וכתיב „זה": דאי כפר במקצת ואוֹדֵי במקצת--חייב. ורב? חד להודאה במקצת הטענה, וחד להודאה ממין הטענה. ושמואל? לאו מִמֵּילָא שָׁמְעַתְּ מִנֵּיהּ, דְּחָסְרָה לה טענה? אלא אמר לך רב: כסף, כי אֲתָא—מֵעִקָּרָא לכפירה הוא דַּאֲתָא, דאם כן, לכתוב רַחְמָנָא: „כי יתן איש אל רעהו כלים לשמור" וַאֲנָא אָמֵינָא: מה כלים שנים, אף כל שנים, כסף, דְּכָתַב רחמנא, למה לי? אם אינו עניין לטענה, תְּנֵהוּ עניין לכפירה. ושמואל? אמר לך: אי כתב רחמנא כלים ולא כתב כסף, הֲוָה אָמֵינָא: מאי כלים שנים, אף כל שנים, אבל דבר חשוב לא בָּעֵינָא,

[1] שמות כב, ו. [2] שם שם ח.

כפירת טענה שתי כסף—הטענה ששנינו במשנתנו אינה תחלת הטענה, אלא הכפירה, שזה כופר בטענת חברו, צריכה להיות של שתי כסף, מלבד הפרוטה של ההודאה שהוא מודה בה, ואם כן תחלת הטענה צריכה להיות של שתי כסף ופרוטה. טענה עצמה—תחלת הטענה עצמה. דיקא מתניתין וכו'—הדיוק של המשנה הוא כרב (מתאים לדעתו של רב) והמקראות שבתורה הנם כשמואל (מתאימים לדברי שמואל). ואילו כפירת טענה וכו'—התנא אינו שונה שכפירת הטענה צריכה להיות של פרוטה. ותנן נמי—ובמשנה אחרת שנינו גם כן. כלים שנים—כי „כלים" הוא לשון רבים. אף כסף שנים—תחלת הנתינה לשמירה צריכה להיות של שתי כסף, שפחות מזה אינו דבר חשוב ואין אדם נותנו לשמירה. וקאמר רחמנא וכו'—והרחמן אומר: על זה באה השבועה, כשהנטען יאמר „כי הוא זה", כלומר, כשזה מודה במקצת, ואם כן הרי מוכח מן הכתוב, שההודאה באה מתוך טענת שתי כסף. ההוא מיבעי ליה וכו'—„זה" שנאמר בכתוב נצרך לו, שאין שבועה אלא בהודאה במקצת הטענה, כלומר: את זה אני מודה לך, ולכן אין ללמוד מכאן ש„זה" מתיחס אל הטענה של שתי כסף. ואודי—והודה. חד—המלה „זה" להודאה במקצת הטענה. וחד—והמלה „הוא" באה להצריך שההודאה צריכה להיות ממין הטענה, שזה טענו. לאו ממילא וכו'—לו גם יהי כדברי רב, שמלה אחת באה להצריך הודאה במקצת הטענה ומלה שניה—להצריך הודאה ממין הטענה, אבל האם לא ממילא אתה שומע מן הכתוב, שאחרי ההודאה חסרה הטענה הראשונה ואין עוד כפירה בשתי כסף? כסף כי אתא וכו'—הכסף שבא בכתוב, לא בא בעיקרו אלא לכפירה ולא לתחלת הטענה. ואנא אמינא—ואני הייתי אומר. אף כל שנים—ובכלל זה גם כסף. אם אינו ענין—אם על פי ענינו אין לו שייכות. לא בעינא—אינני צריך, כי הייתי אומר שכשם שלענין כלים אפילו טענו שני מחטין והודה לו באחד מהם חייב שבועה, כך גם כל מה שתובע ממנו שני דברים וזה הודה לו באחד מהם חייב שבועה.

קָא מַשְׁמַע לַן. תְּנַן: „שתי כסף יש לי בידך!" „אין לך בידי אלא פרוטה!" פטור. מאי טעמא? לאו משום דחסרה לה טענה? וּתְיוּבְתָּא דשמואל! אמר לך שמואל: מי סָבְרַתְּ „שוה" קָתָנֵי? דַּוְקָא קָתָנֵי: מה שֶׁטְּעָנוֹ—לא הודה לו, ומה שהודה לו—לא טענו. אי הָכֵי, אֵימָא סֵיפָא: „שתי כסף ופרוטה יש לי בידך!" „אין לך בידי אלא פרוטה"—חייב. אי אָמְרַתְּ בִּשְׁלָמָא: שוה, מִשּׁוּם הָכֵי חייב, אלא אי אמרת: דַּוְקָא, אֲמַאי חייב? מה שֶׁטְּעָנוֹ לא הודה לו ומה שהודה לו לא טענו! מִדֵּי הוא טַעֲמָא אלא לשמואל? הָאָמַר רב נחמן אמר שמואל: טְעָנוֹ חיטין ושעורין והודה לו באחד מהן, חייב.

LII.

דִּין הַלְוָאָה בְּעֵדִים.

(דף מא. א, ב)

אמר רב יהודה אמר רב אַסִּי: המלוה את חברו בעדים, צריך לְפָרְעוֹ בעדים. כי אַמְרִיתַהּ קַמֵּיהּ דשמואל, אמר לי: יכול לומר לו: „פרעתיך בפני פלוני ופלוני והלכו להן למדינת הים". תְּנַן: „מָנֶה לי בידך". אמר לו: „הֵן". למחר אמר לו: „תְּנֵהוּ לי", „נתתיו לך"—פטור. וְהָא הָכָא כֵּיוָן דְּתַבְעֵיהּ בעדים, כְּמַאן דְּאוֹזְפֵיהּ בעדים דָּמֵי וְקָתָנֵי „פטור"—תְּיוּבְתָּא דרב אסי! אמר לך רב אסי: אֲנָא, כי אֲמַרִי—הֵיכָא דְּמֶעְקָרָא אוֹזְפֵיהּ בעדים, דלא לְדִידֵיהּ הֵימְנֵיהּ, הָכָא—הָא הֵימְנֵיהּ. רב יוסף מַתְנֵי הָכֵי: אמר רב יהודה א"ר אסי:

קא משמע לן—לכן הוא משמיע לנו „כסף" ללמוד ממנו, שכל דבר שאינו כלי צריך להיות חשוב. שתי כסף וכו'—המקשן סבר, שהמשנה מדברת על דבר טענת שוה כסף ועל הודאה של שוה פרוטה, שהיא הודאה ממין הטענה ואף על פי כן פטור הוא, מפני שחסרה כפירת הטענה של שתי כסף. מאי טעמא—מה טעם? ותיובתא דשמואל—והרי זו תשובה (קושיה) לשמואל. מי סברת וכו'—וכי סובר אתה שהתנא שונה שוה כסף, התנא שונה דוקא שתי כסף. מה שטענו לא הודה לו—הלא הוא טענו כסף וזה הודה לו נחשת ולכן אין כאן הודאה ממין הטענה. אי הכי וכו'—אם כן, אמור (באר) את סוף המשנה. אי אמרת בשלמא—התינח אם אומר אתה. משום הכי חייב—משום כך הוא חייב, שזוהי הודאה ממין הטענה. אמאי—למה? מידי הוא טעמא אלא לשמואל—כלום אתה משיב תשובה זו אלא לשמואל, כלומר: אלו אמר חכם אחר „דוקא קתני" אפשר היה להשיב תשובה זו, אבל לשמואל אין זו תשובה, כי שמואל חושב זאת להודאה ממין הטענה, מאחר שטענו נחשת יחד עם הכסף וזה כפר לו באחד מהם. האמר וכו'—הלא אומר רב נחמן משמו של שמואל.

כי אמריתה וכו'—כשאמרתי אותה (את ההלכה הזאת) לפני שמואל. תנן—שנינו במשנתנו. והא הכא וכו'—והלא כאן, כיון שתבעו בפני עדים הרי זה דומה כאלו הלוהו בעדים ובכל זאת שונה התנא „פטור" ואם כן הלא זו קושיה לרב אסי. אמר לך רב אסי וכו'—כך אומר לך (יכול להשיב לך) רב אסי: אני כשאמרתי (המלוה את חברו בעדים צריך לפרעו בעדים), הרי זה במקום שמתחלה הלוהו בעדים, שלא לו האמין, אבל כאן (במשנתנו) הלא האמין לו (והלוהו שלא בעדים ולכן פטור הוא). מתני הכי—היה מורה את הענין הזה כך (בנוסח אחר).

המלוה את חבירו בעדים, אינו צריך לפורעו בעדים, ואם אמר: „אל תפרעני אלא בעדים"—צריך לפורעו בעדים. כי אַמְרִיתַהּ קַמֵּיהּ דשמואל, אמר לי: יכול לומר לו: „פרעתיך בפני פלוני ופלוני והלכו להן למדינת הים". תְּנַן: „מָנֶה לי בידך", אמר לו: „הן". אמר לו: „אל תתנהו לי אלא בפני עדים". למחר אמר לו: „תנהו לי", „נתתיו לך"—חייב, מפני שצריך ליתן לו בעדים—תְּיוּבְתָּא דשמואל! אמר לך שמואל: תַּנָּאֵי היא דְּתַנְיָא: „בעדים הלויתיך, בעדים פְּרַע לִי"—או יתן, או יביא רְאָיָה שנתן. רבי יהודה בן בתירא אומר: יכול לומר לו: „פרעתיך בפני פלוני ופלוני והלכו להן למדינת הים". פָּרֵיךְ רב אחא: מִמַּאי דבשעת הלואה קָאֵי? דִּילְמָא בשעת תביעה קָאֵי, וְהָכֵי קָאָמַר לֵיהּ: לאו בעדים הלויתיך? בעדים היה לך לְפוֹרְעֵנִי! אבל בשעת הלואה—דברי הכל חייב. אמר רב פַּפֵּי מִשְּׁמֵיהּ דְּרָבָא: הִלְכְתָא: המלוה את חבירו בעדים, צריך לפורעו בעדים. ורב פפא מִשְּׁמֵיהּ דרבא אמר: המלוה את חבירו בעדים, אין צריך לפורעו בעדים. ואם אמר: „אל תפרעני אלא בעדים"—צריך לפורעו בעדים. ואם אמר לו: „פרעתיך בפני פלוני ופלוני והלכו להן למדינת הים"—נאמן.

תיובתא דשמואל—והרי מכאן תשובה (קושיה) לשמואל; תנאי היא—בענין זה יש מחלוקת של תנאים; בעדים הלויתיך—הגמרא סוברת, שעל שעת הלואה מדובר בזה ושהמלוה אמר ללוה, שהוא מלוהו בפני עדים ולכן יפרענו בפני עדים. יתן—ישלם. פריך—הקשה. ממאי וכו׳—מנין אנו יודעים שהמלוה עומד בשעת הלואה, שמא הוא עומד בשעת תביעה (כשתבעו בבית דין וזה אומר „פרעתיך") וכך הוא אומר לו (כך משיב המלוה ללוה): האם לא בעדים הלויתיך, היה לך לפורעני בעדים; אבל בשעת הלואה לא אמר לו כך, ובשביל זה פטר אותו ר׳ יהודה בן בתירא. משמיה—משמו. הלכתא—ההלכה היא.

רשימת הענינים והשמות הבאים בחלקי האגדה שבספר.